

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ. М.С. ГРУШЕВСЬКОГО
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕРДЯНСЬКИЙ ОСЕРЕДОК ЗАПОРІЗЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМ. Я. НОВИЦЬКОГО

**СЕЛЯНИ І МІСТО:
ФЕНОМЕН СПРИЙНЯТТЯ УРБАНІЗАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ У СЕЛЯНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ
(матеріали історико-археографічних експедицій
Північним Приазов'ям)**

Київ
2012

УДК 94(47.7)(09):904
ББК 63.3(4Укр)4-28
С 48

Видання книги здійснено в рамках проекту «Образи міст Півдня очима українського населення: специфіка сприйняття українством «неукраїнського міського простору» регіону 1861 – 1933 рр. (за матеріалами усноісторичних експедицій і писемних джерел)», підтриманого дослідницькою дотацією Канадського інституту українських студій Альбертського університету (Вічний фонд ім. Д-ра Івана Іванцева та Мирослави-Мисько Іванців та Вічний фонд ім. Тимофія та Євгенії Таборовських).

Друкується за рішенням вченої ради Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (протокол № 2 від 6 березня 2012 р.).

Селяни і місто: феномен сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції (матеріали історико-археографічних експедицій Північним Приазов'ям) / Упорядник В.М. Константинова. — К., 2012. — 416 с.

ISBN 978-966-02-6458-8

У книзі публікується усний історичний наратив, що стосується різноманітних аспектів сприйняття урбанізаційних процесів селянством Північного Приазов'я.

Археографічне видання розраховано на науковців, викладачів, студентів, школярів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться історичною урбаністикою, усною історією, історією повсякденності, мікроісторією тощо.

При оформленні обкладинки використано фотодокументи Deutsche Fotothek (Дрезден)
Sächsische Landes – Staats – und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB). Deutsche Fotothek, 01054 Dresden
SLUB / Deutsche Fotothek / df_hauptkatalog_0508004. Ukraine. Dorfstraße
SLUB / Deutsche Fotothek / df_hauptkatalog_0508005. Ukraine. Kolonistendorf an der Molotschna
SLUB / Deutsche Fotothek / df_hauptkatalog_0508006. Ukraine. Kolonistendorf an der Molotschna
SLUB / Deutsche Fotothek / df_pos-2012-a_0000130. Staudamm des Dnjepr bei Saporoshie / Aufnahme
Günther Wolff

ISBN 978-966-02-6458-8

© В.М. Константинова, 2012

ВІД УПОРЯДНИКА

Шановний читаче! Смію сподіватись, що оскільки Ви тримаєте цю книгу в руках, Вам є цікавою проблематика, пов'язана з урбанізацією, зі зв'язкою «місто – село». Тож перед тим, як звернутись безпосередньо до тематики, винесеної на обкладинку цього видання, вважаю за доцільне звернути увагу на низку моментів, і перш за все на те, що при наявності в історіографії чисельних, часто суперечливих і взаємовиключаючих підходів до розуміння сутності урбанізаційних процесів, принципово важливо визначитись із поняттям «історична урбаністика». Тоді як в англійській історіографії загальноживаним і прийнятним аналогом «історичної урбаністики» є “urban history” (дослівно — «міська історія» або «історія міста (міст)»), то в українському історіографічному просторі, на нашу думку, поняття «історична урбаністика» та «історія міста (міст)» мають розмежовуватись.

Зважаючи на те, що Ярослава Верменич намагається вмістити у своє визначення чи не все, що так чи інакше стосується сфери дослідження історичної урбаністики, а отже, і поняття самої урбанізації, є сенс відштовхуватися саме від її формулювання, навівши його прямою мовою і без купюр:

«Історична урбаністика — галузь соціогуманітарного знання, яка вивчає історію міст, їх розміщення, історію міського господарства, самоврядування, принципи містобудування тощо; пропонує класифікаційні критерії, які створюють науковий фундамент для віднесення того або іншого населеного пункту до категорії міст і для поділу міст на певні категорії. Сучасна урбаністика іде й далі, досліджуючи урбанізацію як історичний процес підвищення ролі міста у розвитку суспільства — процес, що викликає зміни у соціальній і демографічній структурі суспільства, культурі, способі життя, психології, а також концентрацію форм спілкування. У фокусі уваги тут перебуває увесь спектр проблем, що стосуються міського способу життя — від дослідження закономірностей переходу від традиційних (доіндустріальних) до урбаністичних (індустріальних і постіндустріальних) форм міського життя до вивчення різних типів міських культур, простеження еволюції соціокультурної стратифікації «міського простору», систем управління містами і міського самоврядування, специфічності міської ментальності. В ідеалі історична урбаністика прагне до аналізу міста в його цілісності — як специфічного соціокультурного феномена із власними фазами розвитку, в широкому політичному й ідеологічному контексті. На практиці ж увага фокусується переважно навколо з'ясування неповторних рис окремих міст, які викристалізувалися в процесі їхньої тривалої чи короткої історії, та формування системи урбанізаційних атрибутів — від фортифікаційних і культурно-релігійних до соціальних і архітектурно-планувальних»¹.

При всій претензії на «всеосяжність» наведеному формулюванню, на наш погляд, бракує акцентування уваги на одній принципово важливій складовій, яка, якщо там і присутня, то у вельми розмитій формі. Йдеться про поширення міського образу (способу) життя на сільську місцевість. Адже у формулюванні Ярослави Верменич сама згадка про сільську місцевість, як про «сферу інтересів» історичної урбаністики, відсутня. Причому вбачаємо в цьому аж ніяк не неухважність дослідниці, але віддзеркалення концептуального розмежування історії міста і села, яке досить недвозначно відображено і в самій назві цитованої статті («Історія міст і сіл як дослідницький об'єкт»), і в тезі про оформлення історії села в окремий науковий напрям.

У моєму розумінні поширення міського образу життя на «неміську» територію не має залишатися поза межами дослідження з історії урбанізації, а отже, при розгляді заявленої проблематики не можна обмежуватися виключно містами чи навіть «міськими поселеннями». Додатковим важливим аргументом на користь такого підходу є невизначеність в історіографії із самим поняттям міста. Тож важливою складовою дослідження урбанізації має бути, зокрема, вивчення сприйняття урбанізаційних процесів селянством.

Будучи свідомою наявності в історіографії і поглядів на зв'язку «місто – село» як на дихотомію (складові якої сприймаються як два антагоністичні, полярні, «протилежні світи»), і як на «континуум» (при якому село і місто розцінюються як глибоко інтегровані, взаємозалежні складові одного цілого, які не можуть існувати одна без іншої), я схильна розглядати ці дві крайні позиції скоріше як дві ідеальні моделі, з якими може бути співвіднесена реальна картина взаємин міста і села на півдні України. У цьому плані мені до певної міри співзвучна позиція Хелени Петкович, яка, пишучи про різницю між міською і сільською культурою, зауважує, що всі класифікації культури (культур) є, перш за все, відносними, ментальними конструкціями і мають, передусім, дослідницький сенс, тоді як реальності життя є куди складнішими².

У цьому ж ключі можна розцінювати і мій підхід до такого надзвичайно важливого для вивчення урбанізаційних процесів міждисциплінарного поняття як «міський спосіб життя». Я схильна розглядати

¹ Історія міст і сіл як дослідницький об'єкт [Електронний ресурс] / Верменич Ярослава // Український видавничий портал. — Режим доступу до статті: <http://who-is-who.com.ua/istoriya-mist-i-sil.html>

² Petković Jelena. Traditional Values and Modernization Challenges in Forming Urban and Rural Culture // Facta Universitatis. Series Philosophy, Sociology, Psychology and History. — Vol. 6. — №1. — 2007. — P. 27.

пропоновану одним із лідерів Чиказької соціологічної школи Луїсом Віртом у його класичній роботі «Урбанізм як спосіб життя»¹ дихотомію «міський спосіб життя – сільський (традиційний) спосіб життя» скоріше як «систему координат», ментальну конструкцію, завдяки якій можна знайти орієнтири в безмежному морі проявів способу життя конкретних мешканців Південної України.

Зверну увагу: про те, наскільки представницькою і різноплановою є сучасна світова історіографія історичної урбаністики, можна судити хоча б із бібліографії, що, починаючи з 1974 р., друкувалась у «Щорічнику історичної урбаністики» (“Urban History Yearbook”) (з 1992 р. — «Історичній урбаністиці» (“Urban History”). Зокрема, тільки за 2007 р. ця бібліографія склала 827 позицій, що увійшли до традиційних для цього видання категорій «Загальні» (дослідницькі методи, матеріали; урбанізація; історія, ріст і долі окремих міст; портрети міст); «Населення»; «Фізична структура»; «Соціальна структура»; «Економічна діяльність»; «Комунікації»; «Політика та адміністрація»; «Формування міського середовища»; «Міська культура»; «Ставлення до міста». За даними 1990-х рр., у просторі Європейського Союзу тільки з-поміж безпосередньо істориків більше ніж 1500 осіб ідентифікували себе саме як «міські історики» (“urban historians”)².

Наразі стала ще драматичнішою ситуація у світовій історіографії, що відзначили американські історики архітектури Зейнеп Целік і Дайен Фавро наприкінці 1980-х рр.: не існує (і не має існувати) домінуючого підходу до вивчення історичної урбаністики; сама історична урбаністика «є чим завгодно, що з неї робить конкретний автор»; її царина, так само як і ступінь інкорпорування нею різних наукових дисциплін, широко варіюється³. При цьому вельми симптоматичним у плані міждисциплінарності є підхід до самого поняття «міський історик» (“urban historian”), що фіксує Гаррі Янсен: це будь-який автор, який вивчає минуле міста, незалежно від того, чи має він спеціальну історичну освіту; тож соціологи, економісти, представники інших соціально-гуманітарних наук також іменуються “urban historians”, якщо в їхніх працях наголос робиться на історію міст⁴.

Утім, розлогість урбаністичної проблематики аж ніяк не означає, що це не царина прикладання зусиль істориків й останні не мають нею займатись, або ж що дослідження з історії урбанізації мають бути виключно колективними «продуктами», до написання яких залучаються, крім істориків, географи, архітектори, економісти, соціологи, культурологи, психологи тощо. При всій своїй привабливості такий підхід має свої пастки міждисциплінарності, одну з яких Ярослава Верменич називає «небезпекою своєрідної «недодисциплінарності»»⁵, коли надзвичайно складно узгодити зусилля і, головне, позиції фахівців різних галузей. Тож мова скоріше має йти про те, що для дослідження з історії урбанізації замало використання лише загальнонаукових і спеціально-історичних методів. У цьому плані заслуговує на особливу увагу думка Річарда Роджера про те, що на відміну від тих науковців, які підходять до предмета свого дослідження з чітко окресленої дисциплінарної перспективи (йдеться про соціологів, архітекторів, географів) і відповідно використовують теоретичні конструкти саме своїх спеціальностей, історики, що займаються історичною урбаністикою, мають бути більш еkleктичними⁶. З іншого боку, історик, який займається дослідженням урбанізації, має застосовувати методи, які дали б йому можливість вийти за рамки вивчення виключно окремих аспектів міської історії (соціального, економічного, культурного, інституційного тощо); саме таке «долання кордонів» і є, за влучним висловом Гарольда Дайеса, тим, що принципово відрізняє представників історичної урбаністики від тих, хто «лише перетинає їхню територію»⁷. І тут неабияку роль має відігравати усна історія як міждисциплінарна практика.

Проблеми, пов’язані з історичною урбаністикою, вже давно перебувають у колі моїх наукових інтересів у зв’язку з вивченням історії міст південноукраїнського краю (причому і в цілому міст регіону, і окремих населених пунктів). Проміжним результатом дослідження стала захищена в 2004 р. кандидатська дисертація, присвячена джерелам з соціально-економічної історії міст Південної України останньої чверті XVIII – середини XIX ст. Утім, пошуки в цьому напрямі не припинені і за останній час

¹ Вирт Л. Урбанізм как образ жизни // Вирт Л. Избранные работы по социологии. Сборник переводов / РАН ИНИОН. Центр социальных научно-информационных исследований. Отдел социологии и социальной психологии / [пер. с англ. В.Г. Николаев]. — М.: ИНИОН, 2005. — С. 93-118.

² Rodger Richard. Theory, practice and European urban history // European urban history / Ed. by Rodger Richard. — London: Leicester University Press, 1993. — P. 8.

³ Celik Zeynep, Favro Diane. Methods of Urban History // Journal of Architectural Education. — 1988, Spring. — Vol. 41. — No. 3. — P. 7.

⁴ Jansen, Harry. The Construction of an Urban Past. Narrative and System in Urban History / Translated by Feike de Jong. — Oxford-New York: Berg, 2001. — P. 19.

⁵ Історія міст і сіл як дослідницький об’єкт [Електронний ресурс] / Верменич Ярослава // Український видавничий портал. — Режим доступу до статті: <http://who-is-who.com.ua/istoriya-mist-i-sil.html>.

⁶ Rodger Richard. Theory, practice and European urban history // European urban history / Ed. by Rodger Richard. — London: Leicester University Press, 1993. — P. 3.

⁷ Цит. за: Rodger Richard. Theory, practice and European urban history // European urban history / Ed. by Rodger Richard. — London: Leicester University Press, 1993. — P. 3.

суттєво розширено теоретичну, методологічну, джерельну, історіографічну базу дослідження. Розширені і хронологічні межі.

У 2011 р. була захищена докторська дисертація «Урбанізаційні процеси на півдні України (друга половина XIX – початок XX ст.)». У рамках розробки урбанізаційної проблематики опубліковані монографії «Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861 – 1904 роки)»¹, «Соціокультурні аспекти урбанізаційних процесів на півдні України (друга половина XIX – початок XX століття)», низка археографічних видань², більше сотні наукових статей. Деякі результати дослідження історії міст Південної України знайшли відображення у виступах на більш ніж чотирьох десятках конференцій як в Україні, так і за кордоном.

Писемні джерела, що стосуються урбанізаційних процесів на півдні України другої половини XIX – початку XX ст., виявлені у фондах Державних архівів Одеської, Миколаївської, Херсонської, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Донецької областей, Державного архіву при Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, Державного архіву міста Севастополя, Центрального музею Тавриди, Одеського історико-краєзнавчого музею, Донецького, Запорізького, Кіровоградського, Луганського, Миколаївського, Херсонського обласних краєзнавчих музеїв, Мелітопольського, Бердянського краєзнавчих музеїв, відділу рідкісних видань і рукописів Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького. За межами південноукраїнського регіону неопубліковані джерела виявлені в Центральному державному історичному архіві України, м. Київ, Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Російському державному історичному архіві, Державному архіві Російської Федерації, науково-дослідному відділі рукописів Російської державної бібліотеки і відділі рукописів Російської національної бібліотеки.

Поступово прийшло усвідомлення того, що питання, дотичні до історії урбанізаційних процесів на півдні України, розглядались в історіографії переважно в контексті вивчення соціально-економічної історії держави або регіону, історії права, адміністративної системи імперії, у джерелознавчих студіях із формуванням традиційного для кожного напрямку кола джерел; принципово нове дослідницьке завдання сьогодення — комплексне осмислення історичної ролі міст Південної України — потребує подолання традиціоналізму в джерельній базі, її цілісної реконструкції, вирішення проблеми репрезентативності.

Розпорошеність архівних фондів, яка зумовлена специфічними особливостями руху службової документації міських установ та подальшого фондоутворення, заклала міцне підґрунтя традиційному твердженню щодо обмеженості джерельної бази досліджень з історії міст регіону. Назріла необхідність у розширенні актуалізованої джерельної бази за рахунок, зокрема, введення до наукового обігу матеріалів усної історії, свідчень селян-старожилів регіону. Саме цей комплекс джерел репрезентує селянське сприйняття урбанізаційних процесів на півдні України, що руйнує усталені традиційні стереотипи стосовно «міської колонізації».

Чітке розуміння необхідності збирання та введення до наукового обігу усної історичних джерел з історії південноукраїнських міст прийшло до мене ще під час навчання в аспірантурі Запорізького національного (тоді ще державного) університету: з 2000 року я брала участь в експедиціях професора А.В. Бойка селами Запорізької області, що організовувались під егідою Запорізького відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Запорізького наукового товариства ім. Я. Новицького, Запорізької філії Східного інституту українознавства ім. Ковальських.

¹ *Рецензії: Швидько Г.К.* Південноукраїнське місто доби капіталізму. [Рец.]: Константінова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861 – 1904 роки). — Запоріжжя, 2010. — 596 с. / Г.К. Швидько // *Історія і культура Придніпров'я*. Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. — Вип. 8. — Дніпропетровськ: НГУ, 2011. — С. 233-235; *Довжук І.В.* Рецензія на монографію: Константінова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861 – 1904 роки). — Запоріжжя, 2010 / І.В. Довжук // *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. — К.: ВІР УАН, 2010. — Випуск 42. — С. 701-703; *Водотика С.Г.* Константінова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861 – 1904 роки). — Запоріжжя: АА Тандем, 2010 / С.Г. Водотика // *Музейний вісник*. — № 10. — Запоріжжя: АА Тандем, 2010. — С. 253-254; *Васильчук Г.М.* [Рец.]: Константінова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861 – 1904 роки). — Запоріжжя, 2010. — 596 с. / Г.М. Васильчук // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. — Запоріжжя: ЗНУ, 2010. — Вип. XXIX. — С. 374-375.

² «Кращий порт Азовського моря». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861 – 1875 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ – Таганрог: РА «Тандем – У», 2007. — 360 с.; «Півнітова столиця». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876 – 1893 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ – Невинномиськ: РА «Тандем – У», 2007. — 339 с.; «Бердянський літописець» Василь Крижанівський // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ – Київ – Едмонтон: РА «Тандем – У», 2007. — 300 с.; Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття) / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету*. Том I. — К.: «Освіта України», 2006. — 528 с.; Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету*. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — 631 с.; Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920 – 1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету*. Том III. — К.: «Освіта України», 2008. — 569 с.; Бердянський інститут соціального виховання. Педагогічний інститут. Учителський інститут (1932 – 1953 роки) / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // *Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету*. Том IV. — К.: «Освіта України», 2009. — 782 с.

Саме цим експедиціям я завдячую своїй практичній підготовці до організації власних археографічних експедицій. А те, що існувала потреба проведення саме вузькофокусованих тематичних польових досліджень, які б концентрувались безпосередньо на питаннях сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції, не викликало сумнівів. Адже під час «запорізьких» експедицій збирались усноісторичні свідчення з дуже широкого спектру тематичних блоків, і завдання виявлення комплексу джерел з історії урбанізаційних процесів на півдні України спеціально не ставилося. Питання, так чи інакше пов'язані з урбанізаційними процесами, були розпорошені по різних блоках запитальника і в багатьох випадках інтерв'юерами опускалися. До того ж, уже зібрані усноісторичні свідчення тривалий час чекали на публікацію, і лише 2008 року побачив світ I-й том «Усної історії Степової України» з матеріалами ще нашої першої експедиції до села Широкого¹.

Тож отримання мною в 2007 році короткотермінового гранту в сфері гуманітарних наук Американської Ради Наукових Товариств для реалізації проекту «Феномен сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції (за матеріалами польових експедицій по селах Південної України)» дало чудову можливість для організації історико-археографічних експедицій на базі Бердянського державного педагогічного університету.

Мета проекту якраз і полягала у виявленні нових комплексів джерел з історії урбанізаційних процесів на півдні України.

Мета передбачала вирішення таких завдань:

- підготовка експедицій;
- проведення історико-археографічних експедицій;
- систематизація зібраних матеріалів.

Очікуваним результатом дослідження була підготовка археографічного збірника матеріалів експедицій.

Ще на стадії розробки проекту були сформульовані основні теоретичні положення стосовно проблематики дослідження:

- 1) Урбанізаційні процеси були однією із знакових характеристик історії Південної України XVIII – початку XX століття.
- 2) Сільський елемент відіграв помітну роль у процесі міської колонізації Півдня.
- 3) На хід урбанізації певною мірою впливав характер сприйняття нових населених пунктів традиційним сільським населенням регіону.
- 4) Формування міського способу буття зазнало значного впливу з боку способу буття сільського населення краю.
- 5) Категорії «Свій» – «Чужий» були одними з визначальних у сприйнятті сільським населенням краю мешканців міст.
- 6) Міста з часів своєї появи відігравали роль форпостів уніфікаторської та централізаторської політики в регіоні, що стало причиною неоднозначного ставлення місцевого селянського населення до міського способу буття.

Планувалось, що практичне значення роботи полягатиме, між іншим, у тому, що її підсумки зможуть стати важливою складовою джерельної бази досліджень історії як південного регіону, так і України в цілому; підготовлені археографічні публікації зможуть бути використані як українськими, так і закордонними дослідниками урбаністики, селянства, соціально-економічної історії тощо; буде збережений для подальшого опрацювання масив джерел, носіїв якого (старожилів населених пунктів регіону) з кожним роком залишається все менше.

Початковим етапом безпосередньої реалізації проекту стало визначення: а) переліку населених пунктів, у яких мало проводиться інтерв'ювання; б) кола респондентів.

При реалізації першого завдання з огляду на короткотерміновість гранту, розрахованого лише на один рік, було прийнято рішення обмежитись таким специфічним підрегіоном Південної України, яким є Північне Приазов'я. Це мало дозволити не розпорошувати сили, досягти «ефекту насичення», зібрати представницьку джерельну базу.

Щодо другого завдання, то було вирішено обмежитись респондентами, які є старшими за 75 років, народились або ж обов'язково провели роки дитинства та юнацтва на території Північного Приазов'я, які народились і досі проживають у сільській місцевості або ж, якщо зараз і є городянами, пам'ятають «сільський» період свого життя. При цьому передбачалось, що при опитуванні слід зосередитись на подіях і спогадах, які стосуються періоду до 1945 року².

На підготовчому етапі мною був складений запитальник, який після консультацій з рядом провідних спеціалістів з усної історії був трансформований і доповнений. Тут найбільшу допомогу надав професор А.В. Бойко, який, керуючись власним досвідом проведення експедицій, допрацював мій

¹ Усна історія Степової України / Запорізький край. — Запоріжжя: АА Тандем, 2008. — Т. 1. — 516 с.

² Звичайно, попри намагання наших інтерв'юерів «утримувати» респондентів у рамках саме цієї хронології, зробити це вдалося далеко не в кожному випадку.

запитальник, запропонував, зокрема, конкретизувати, звузити деякі питання, включити до них варіанти відповідей, які б дали можливість «підштовхнути» респондентів до спогадів. З іншого боку, і мій початковий запитальник прислужився запоріжцям, адже питання з нього включено до окремого блоку «Село та місто» «Напрямок можливих зовнішніх запитань усного опитування учасника археографічної експедиції»¹.

Отже, в основу кожного інтерв'ю були покладені наступні запитання:

1. Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові (*якщо жінка — то ще й дівоче прізвище*).
Національність.
2. Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?
3. Яка Ваша освіта і професія?
4. Як звали Ваших батька та матір, дідів та бабусь? Якої вони були національності?
5. А їх батьків знаєте? Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?
6. Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися? Вони самі переселилися чи разом з іншими? Скільки при цьому їм було років, чому вони це зробили?
7. Які існують у домі старі особливі речі, які передаються від старших до молодших (сімейні реліквії, ікони, Біблія)? Що про них відомо? Як і де зберігаються речі, які належали предкам?
8. Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?
9. Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?
10. Розкажіть, що таке для Вас у дитинстві було місто? З чим і як воно уособлювалось (асоціювалось)?
11. Звідки Ви дізнавались у дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (*поїздки батьків до міста у господарських справах — купівля, продаж; родичі в місті; хтось приїздив з міста*)?
12. Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас (*свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо*)?
13. Ви боялися міста в дитинстві? А чому?
14. Чим і як довго Ви добиралися до міста? Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?
15. Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? Чи справдились Ваші очікування?
16. Згадайте детальніше перше Ваше враження від міста?
17. Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?
18. Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?
19. Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл (*одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії тощо*)?
20. На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?
21. Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть поподробніше, у чому була ця відмінність?
22. Опишіть, які почуття викликала в Вас відмінність від міських мешканців (*вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе*)?
23. Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? В яких ситуаціях воно виникало? Яка причина була головною? Опишіть, як ставились до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі.
24. Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? Чому? (*і якщо «так», і якщо «ні»*). *Якщо відповідь «так» — Чому так не сталося?*
25. Опишіть на прикладах, як у селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? Що говорили про це у Вашій родині? Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?
26. Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? Хто це був і що це за люди? З яких причин вони переїздили (*повертались додому; повертались до батьків; не склалась доля у місті; не прижились у місті і сумували за домом; були повністю міськими і приїжджали за призначенням на роботу у село тощо*)?
27. Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі? Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?
28. Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі (*мати гарне господарство, бути привітним і доброзичливим, приймати участь у колективних обрядах та святах, ділитися усім, прожити кілька десятків років у селі, виростити дітей, які народились у селі тощо*)?

¹ Усна історія Степової України / Запорізький край. — Запоріжжя: АА Тандем, 2008. — Т. 1. — С. XLVI–XLVII; Усна історія: теорія та практика / Упорядники А. Бойко, С. Білівненко, Ю. Головка та інші. — Запоріжжя: Тандем-У, 2008. — С. 65-66.

ФЕНОМЕН СПРИЙНЯТТЯ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СЕЛЯНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

29. Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? Опишіть, як змінювалось? Чим це було зумовлено?

30. А як сьогодні Ви відноситеся до міста (*це зосередження начальства; місце, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою, а нічого суттєвого не роблять; промисловий центр, який треба годувати; зосередження культури; місце, яке живе за рахунок села тощо*)?

При цьому питання 8–30 мали ставитись респондентам, які на момент проведення інтерв'ю залишались мешканцями сіл. Теперішнім мешканцям міст, які колись переселились до міста з села, натомість після запитань про родину пропонувалось відповісти на такі запитання:

1. Розкажіть докладно, коли і з яких причин Ви переїхали до міста?
 2. Опишіть, як Ви готувались до переїзду до міста? Як відбувся переїзд?
 3. Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

4. Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?
 5. Розкажіть, що таке для Вас у дитинстві було місто? З чим і як воно уособлювалось (асоціювалось)?

6. Звідки Ви дізнавались у дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (*поїздки батьків до міста у господарських справах — купівля, продаж; родичі в місті; хтось приїздив з міста*)?

7. Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас (*свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо*)?

8. Ви боялися міста в дитинстві? А чому?

9. Чим і як довго Ви добиралися до міста? Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

10. Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? Чи справдились Ваші очікування?

11. Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

12. Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

13. Поясніть детальніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл у роки Вашого дитинства та юнацтва?

14. Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві, ще до Вашого переїзду до міста, знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл (*одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії тощо*)?

15. На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

16. Чи відчували Ви під час проживання в селі, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть поподробніше, у чому була ця відмінність?

17. Опишіть, які почуття викликала у Вас відмінність від міських мешканців (*вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе*)?

18. Пригадайте, коли у Вас уперше з'явилося бажання переселитися до міста? Опишіть, як поставились до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

19. Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? Чому? (*і якщо «так», і якщо «ні»*). Якщо відповідь «так» — Чому так не сталося?

20. Опишіть на прикладах, як у селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? Що говорили про це у Вашій родині?

21. Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? Хто це був і що це за люди? З яких причин вони переїздили (*повертались додому; повертались до батьків; не склалась доля у місті; не прижились у місті і сумували за домом; були повністю міськими і приїжджали за призначенням на роботу у село тощо*)?

22. Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі? Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

23. Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі (*мати гарне господарство, бути привітним і доброзичливим, приймати участь у колективних обрядах та святах, ділитися усім, прожити кілька десятків років у селі, виростити дітей, які народились у селі тощо*)?

24. Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? Опишіть, як змінювалось? Чим це було зумовлено?

25. Згадайте, як сталося, що Ви відчули себе типовим мешканцем міста? Чи самі мешканці міст сприйняли Вас як свого (як скоро і за яких обставин)?

Передбачалось, що наведений перелік запитань становитиме саме основу, і завдяки ньому будуть «намацуватись» питання, на які респонденти будуть охоче, докладно і змістовно відповідати.

Подальшій плідній роботі помітно прислужилося часткове об'єднання зусиль з експедиціями, що проводились студентами та магістрантами БДПУ під керівництвом професора І.П. Лимана в рамках

роботи над проектом «Трансформації релігійності населення в умовах полікультурного регіону (за матеріалами археографічних експедицій Північним Приазов'ям)». Між іншим, було домовлено, що учасники обох проектів беруть за основу проведення інтерв'ю запитальник, який включатиме і блоки, які мають відношення до феномену сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції, і блоки з питаннями про трансформації релігійності в умовах полікультурного регіону. Завдяки цьому з'явилась можливість удвічі розширити коло охоплених експедиціями респондентів і населених пунктів. Задля уникнення методологічних та інших розбіжностей учасники обох проектів узгодили методiku організації та проведення опитування, принципи опрацювання та публікації зібраних усних джерел.

Задля досягнення оптимальної якості інтерв'юери до проведення самостійних інтерв'ю пройшли як теоретичну, так і практичну підготовку. Перша полягала в ознайомленні з опублікованими напрацюваннями вітчизняних та закордонних фахівців з усної історії (сформована база даних, яка постійно поповнюється), проводились спільні обговорення на спеціальних семінарах і в рамках університетських курсів «Історія Південної України», «Методологія та методи наукової діяльності», «Джерелознавство історії України» тощо. Поглибленому вивченню опублікованих напрацювань сприяла зацікавленість студентів та магістрантів, адже їхні теми дипломних і магістерських робіт були пов'язані саме з усною історією. Що стосується практичної попередньої підготовки, то йдеться про участь новачків у опитуваннях, що проводились їхніми більш досвідченими колегами.

Після кожної експедиції не лише її учасники, але й інші студенти та магістранти, залучені до проекту, слухали аудіозаписи проведених інтерв'ю, аналізували транскрипти, обговорювали, що можна було б зробити чи не робити, щоб одержати якомога повнішу інформацію, допомогти респондентам краще пригадати давно підзабуті факти, відчуття, враження.

Практикувались міні-експедиції, які проводились студентами та магістрантами переважно в тих населених пунктах, звідки вони були родом, а отже, де їх сприймали за «своїх». Це помітно сприяло подоланню психологічного бар'єру між інтерв'юером і респондентом.

Обов'язковою умовою був набір на комп'ютері текстів-транскрипцій джерел усної історії самими інтерв'юерами невдовзі після проведення інтерв'ю. Пізніше вже ми з І.І. Лиманом звіряли відповідність кожної транскрипції аудіозаписам, а також її відповідність визначеним нами правилам публікації.

Загалом у рамках проекту були проведені експедиції в 38 населених пунктах Північного Приазов'я.

Як я і сподівалась, вдалося отримати кілька усних свідчень, в яких переказувались родинні згадки про «допромислову добу» в історії підрегіону, коли міста у своїй більшості були ще невеликими торгівельними й адміністративними осередками для найближчих поселень. Дещо більше переказів про часи активного розвитку міст Північного Приазов'я XIX ст., про період пореформеного піднесення промисловості й торгівлі, про процеси, що мали місце на початку XX ст. Але природно, що абсолютна більшість інтерв'ю стосується переважно епохи «соціалістичного будівництва», часів розгортання урбанізації як широкого процесу, визначеного індустріальним розвитком кінця 1920-х – 1930-х рр.

Зауважу, що я і не планувала, аби ця книга вміщувала результати глибокого та різноаспектного вивчення інформативних можливостей опублікованих у ній джерел. Я свідомо обрала формою саме археографічне, а не монографічне видання. Адже якою розлогою не була б монографія, скільки б томів не мала, вона все одно не може висвітлити з однаковою повнотою всі аспекти минулого. Інформативні ж можливості джерел є невичерпними, і кожен, хто звертається до першоджерела, має потенційну можливість побачити у ньому те, що було випущене з поля зору його попередниками.

Утім, аби попередити можливі помилкові інтерпретації опублікованих тут інтерв'ю, маю нагадати досить банальне застереження: специфікою усної історичних свідчень є те, що вони напряму залежать від властивостей людської пам'яті. А тому цілком природно, коли респондент, наприклад, спочатку повністю заперечує, що він у часи свого дитинства та юнацтва відвідував міста, а пізніше, відповідаючи на наступні запитання, згадує, що бував у містах, а то й мешкав і працював чи вчився там певний час. Інший нюанс: у багатьох респондентів із містом асоціюється виключно районний центр, якому підпорядковується їхній населений пункт, причому іноді цей районний центр описується такою ж лексикою, з таким же захватом, як, скажімо, Москва чи Ленінград. В інших же випадках на питання «Чи були у містах?» респонденти відповідають, що «ні», а потім з'ясовується, що вони не були в Києві, Москві і т.д., а Бердянськ, Приморськ їм і на гадку не приходили, бо це було «своє». До речі, саме зважаючи на таку специфіку виправданим є те, що інколи питання інтерв'юера до одного респондента майже повторюються, в низці випадків у різних місцях одного інтерв'ю запитується майже про те саме, тільки іншими словами.

І ще одне застереження: не слід ототожнювати прочитане в текстах-транскрипціях із об'єктивною істиною, «історичною правдою». Так, в свідомості багатьох респондентів заселення Північного Приазов'я напряму пов'язано з персоною Катерини II. Більше того, респонденти, які кажуть про це, інших можновладців, які опікувались «залюдненням» краю, і не називають. Навіть ті болгари, які переказують, що переселення їхніх предків із Бессарабії до Приазов'я відбулося у 1862 році, впевнені,

що це було організовано саме Катериною II, хоча, як відомо, імператриця померла ще в 1796 році. Інший приклад. У 2006 році мені довелося опитувати бердянську старожилку А.П. Баликіну, 1902 року народження¹. Вона так переказувала історію Бердянська: «Это земля турецкая. Турки здесь были. Турки здесь были, а наши завоевали. Это бабушка рассказывала, дедушка рассказывали. Раньше палками воевали... Наверно, дедушка завоевал... Говорил, что это земля турецкая, а их выгнали палками».

Розпочатий у 2007 р. проект проведення історико-археографічних експедицій з метою вивчення урбанізаційних процесів, у ході якого і були записані інтерв'ю, що публікуються в цій книзі, знайшов логічне продовження в рамках проекту «Свої серед чужих, чужі серед своїх?»: сприйняття городянами Північного Приазов'я селян-переселенців і місце останніх у соціальній структурі міст краю першої третини ХХ століття (проект історико-археографічних експедицій)».

Чимала кількість матеріалів, що напрумо стосуються ставлення населення до південноукраїнських міст у 1920 – 1930-х рр., зібрана мною при реалізації проекту «Усна історія Голодомору 1932 – 1933 років у Північному Приазов'ї (за матеріалами історико-археографічних експедицій)»².

На сьогодні триває робота над проектом «Образи міст Півдня очима українського населення: специфіка сприйняття українством «неукраїнського міського простору» регіону 1861 – 1933 рр. (за матеріалами усної історичних експедицій і писемних джерел)», підтриманим дослідницькою дотацією Канадського інституту українських студій (Вічний фонд ім. Д-ра Івана Іванцева та Мирослави-Мисько Іванців та Вічний фонд ім. Тимофія та Євгенії Таборовських). Причому опубліковані у цьому виданні матеріали є важливою складовою джерельної бази, що має бути покладена в основу вивчення сприйняття міст українцями Півдня. Адже серед 164 старожилів регіону, інтерв'ю яких уміщені у цій книзі, самоідентифікувались як українці 66,46 %, тоді як болгарами назвались 15,24 %, росіянами — 3,05 %, греками — 1,83 %, білорусами — 1,22 %. При цьому 10,98 % респондентів не назвали своєї національності, а 1,22 % (тобто двоє старожилів) дали такі відповіді: «Батько в мене українець, а мама гречанка. [...] Я хочу стати гречанкою» і «Українка, а батько росіянин. Не знаю, як воно будить».

Основна робота з вивчення образів міст Півдня очима українського населення ще попереду, тож зараз доцільно навести лише деякі спостереження.

Південна Україна в історіографічній традиції чітко асоціюється з полікультурним, поліконфесійним регіоном, який упродовж і імперського, і радянського періодів зазнав чи не найбільшої русифікації. Найнаочніше це проявилось у «міському просторі»: наприкінці ХІХ ст. у містах Катеринославщини українців було тільки 27,04 %, Таврійської губернії — 10,40 %, Херсонщини — 17,22 %, тоді як у цілому в губернському населенні їхня частка становила відповідно 68,90 %, 42,20 %, 53,48 %. Безпосередньо ж у містах Катеринославської губернії українці за чисельністю поступалися росіянам, Херсонської — росіянам та євреям, а Таврійської — росіянам, татарам та євреям. Така ситуація мала велими драматичний вплив чи не на всі аспекти взаємин міста та села (яке за етнічним складом населення здебільше залишалось українським), а отже — і в цілому на історію регіону. Низький рівень включеності українців у заселення міст і в несільськогосподарську працю, яка є однією з ознак міського образу життя, можна розглядати як вияв, і в той же час причину того, що місто чи не в кожному аспекті свого існування, попри наявність цілої низки каналів зв'язків, все ж таки великою мірою залишалось «відгородженням» від села. Втім, питання про те, наскільки значущим було це «відгородження», наскільки «чужим» було місто Південної України в сприйнятті як сільського населення регіону, так і безпосередньо городян-українців, все ще залишається малоз'ясованим. Значною мірою — саме через брак актуалізованих джерел. Причому тут далеко недостатньо обмежуватись виключно писемними документами, адже в них ставлення українства до міст відбилось здебільше лише опосередковано. Тож є нагальна потреба в поєднанні архівної, музейної та бібліотечної евристики з продовженням організації та проведення усної історичних експедицій, сфокусованих на відповідній проблематиці.

Значущість проблемності взаємин українства з містом (в тому числі — і містом південноукраїнським) зумовила те, що відповідна тематика не залишилась поза увагою науковців.

З того факту, що відсоток українців у містах Півдня був низьким, Ф.Г. Турченко і Г.Ф. Турченко роблять висновок, що українці не спромоглися належним чином інтегруватися в міське населення; в результаті урбанізація в регіоні відбувалася за їхньої мінімальної участі³.

Як зазначає перший із названих дослідників, бездержавне становище призвело до поглиблення

¹ Інтерв'ю проводилось у рамках іншого проекту, а тому до цього видання не включено.

² Частина цих інтерв'ю опублікована у археографічних виданнях: Усна історія Голодомору 1932 – 1933 років у Північному Приазов'ї: матеріали історико-археографічних експедицій / Упорядник: В.М. Константінова. — Запоріжжя: АА Тандем, 2009. — 532 с.; Усна історія Голодомору 1932 – 1933 років у Північному Приазов'ї. Бердянський вимір / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Запоріжжя: «АА Тандем», 2009. — 302 с.

³ Турченко Ф.Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець ХІХ ст. – 1921 р.): Історичні нариси. — К.: Генеза, 2003. — С. 40-43.

соціокультурного розколу між адміністративно-промисловим містом, де українці становили меншість, і українським селом. Місто було вороже українському селу і селяни неохоче пов'язували з ним майбутнє; вони «законсервувалися» у рідному селі¹.

Утім, такий висновок можна прийняти лише з уточненням, що під містом мається на увазі не населений пункт з відповідним адміністративним статусом, а «кістинне місто» в розумінні В.П. Семенова-Тян-Шанського, оскільки процеси, що відбувались у промислових селищах, підпадають саме під ці характеристики. У той же час населення маленьких міст у своєму складі мало значно більший відсоток українців.

Вивчаючи історичні витoki феномена регіоналізму і національної ідентичності в Україні, Л. Нагорна зазначає, що в дореволюційний період на півдні та сході України був закладений фундамент для формування багатонаціонального (а по суті безнаціонального) промислового середовища, в якому активно йшли процеси відмови від традицій і нівелювання особистості; міста ставали осередками російських впливів і російської у своїй основі культури, оскільки робоча сила в промисловості формувалася переважно за рахунок «зайшлих» робітників-неукраїнців. Українцям же були притаманні прив'язаність до землі і відраза до життя в урбанізованому середовищі, тож українські родини охочіше виїжджали на необжиті землі, аніж поповнювали лави робітників заснованих поруч з їхніми оселями заводів². До схожих висновків доходить і І.В. Довжук, пишучи, що українці не дуже хотіли працювати на шахтах, тому там і в металургії Донбасу більшість робітників була вихідцями з Росії; невеличким був прошарок українців і серед підприємців — власників цих виробництв; українці ж прагнули працювати на землі³.

Відповідна особливість у територіальному розміщенні українців-мігрантів до Південної України відзначена Я.В. Бойком, який пише, що у процесі заселення регіону українці віддавали перевагу сільській місцевості, тоді як росіяни брали активну участь у заселенні та розбудові міст. Причину такої ситуації черкаський дослідник убачає в тому, що українське селянство у своїй діяльності тривалий час віддавало перевагу землеробству, скотарству та супутнім промислам⁴.

Ситуація з роллю українців у складі міського населення на півдні України не була унікальною. Тенденції «відставання» рівня урбанізованості українців мали місце і в інших регіонах України, і в цілому в імперії. Досліджуючи етнічний склад населення міст Правобережної України другої половини XIX ст., А.О. Гуменюк дійшов висновку, що інтернаціоналізація міст регіону, що його цікавив, проходила швидше, ніж зростання ролі українства в суспільному і культурному житті цих поселень, а тому міські центри, особливо великі і середні, за своїм культурно-національним змістом залишалися переважно чужими для широкої позаміської округи. При цьому Анатолій Олексійович зауважує, що офіційна статистика все ж давала занижені дані про чисельність українців у містах: просування до вищих і середніх страт суспільства для представників корінної нації було пов'язане з втратою національної ідентичності, а тому при переписах частина городян-українців записувалася росіянами⁵ (між іншим, подібна тенденція досить чітко простежується і на південноукраїнських матеріалах). Розглядаючи причини слабкої участі українців в урбанізації, Патриція Герлігі пише про два головні чинники: 1) українці мали переважно сільську ментальність, міцно трималися за землю і при аграрному перенаселенні воліли йти скоріше на нові землі, а не в міста; 2) російський імперський уряд волів заселяти українські міста росіянами, а не українцями⁶.

Що ж стосується загальноімперської картини, то, за підрахунками, наведеними Андреасом Каппелером, у 1897 р. у цілому по імперії за ступенем урбанізації (5,61 %) українці пропустили вперед євреїв (49,42 %), таджиків (29,50 %), німців (23,38 %), вірмен (23,25 %), сартів (21,06 %), поляків (18,35 %), греків (17,99 %), латишів (16,05 %), росіян (15,85 %), естонців (13,92 %), узбеків (12,63 %), татар та азербайджанців (11,29 %), грузинів (9,41 %), болгар (8,32 %), румунів (5,72 %), при цьому випередивши литовців, білорусів, гірські народи Кавказу, якутів, карелів, казахів,

¹ Турченко Ф.Г. [Рец.]: Присяжнюк Ю. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. — Черкаси: Вертикаль, 2007. — 637 с. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: ЗНУ, 2009. — Вип. XXVII. — С. 397.

² Нагорна Л. Феномен регіоналізму і національна ідентичність в Україні: історичні витoki // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Випуск 1. — К.: Ін-т історії НАН України, 2007. — С. 117.

³ Довжук І.В. Індустріальний Донбас в історії розвитку економіки Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.): Монографія. — Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. — С. 256.

⁴ Бойко Я.В. Розселення переселенців та розміщення представників східнослов'янських етносів у Північному Причорномор'ї (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: ЗНУ, 2009. — Вип. XXVII. — С. 49-51, 53.

⁵ Гуменюк А.О. Міста Правобережної України в другій половині XIX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Вітчизняна історія» / А.О. Гуменюк. — К., 1993. — С. 13.

⁶ Herlihy Patricia. Ukrainian Cities in the Nineteenth Century // Rethinking Ukrainian History / Ed. by Rudnytsky Ivan L. — Edmonton: The Canadian Institute of Ukrainian Studies. The University of Alberta, 1981. — P. 135.

башкирів, етноси Середнього Поволжя, бурятів, калмиків, тунгусів і чукчів¹.

Тож, на мою думку, коріння «складності взаємин» українців із містом на півдні України не варто шукати виключно в специфіці ситуації, що мала місце в самому регіоні. Не можна їх зводити і до однієї-двох причин — тут мав місце складний комплекс чинників, який, крім тієї самої селянської ментальності українців, їхньої природної тяги до праці на землі, характеру державної політики, включав економічні кон'юнктури, конкуренцію з боку мігрантів-неукраїнців, рівень підготовленості українського населення до виконання кваліфікованої праці на промислових підприємствах тощо. Що ж до безпосередньо специфіки Південної України, то вона наочно виявилася в тому, що станом на 1897 р. тут частка українців у міському населенні (17,53 %) була майже вдвічі меншою, ніж у підросійській Україні в цілому (30,35 %) і це при тому, що частка українців у загальногубернському населенні на Півдні (56,07 %) не різнилася так разюче від показників у інших регіонах України і середнього показника у дев'яти українських губерніях (73,43 %). Одну з головних причин такої ситуації варто вбачати в тому, що самі міста в Південній Україні значною мірою носили привнесений характер (між іншим, як була привнесеною сюди і важка промисловість, що складала економічну основу існування промислових селищ), і з часу свого офіційного створення виконували функції форпостів імперської політики в регіоні, який до того знав інші порядки і уклад життя. Маю зауважити, що сприйняття південним українським селянством міста як «чужого» не зникло і після 1905 р., попри те, що, як зазначають автори монографії «Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX – 1921 р.)», в умовах Столипінської реформи відбувалась інтенсивна міграція українців регіону в промислові центри². Досить потужно проявилось таке ставлення південноукраїнського селянства до міста як до «чужого» в «махновському» русі в роки визвольних змагань³.

Аналіз історіографічного доробку з цікавої нам проблематики дозволяє констатувати, що досі науковці у своїх розмірковуваннях і висновках щодо ролі українства у міському житті Півдня спираються переважно на статистичні джерела. При цьому безпосередньо питання сприйняття українством «неукраїнського міського простору» регіону, попри свою беззаперечну значущість, залишається на маргінесі наукових зацікавлень. Це зумовлене, зокрема, невирішеністю завдання формування репрезентативної джерельної бази, яка б включала як писемні, так і усноісторичні джерела.

Тексти-транскрипти джерел усної історії у цьому виданні систематизовані за географічним принципом, в залежності від місця проживання респондентів, так, аби читач мав змогу здійснити уявну подорож Північним Приазов'ям, поступово просуваючись з району до району із сходу на захід. Окремими підблоками подані інтерв'ю респондентів, які мешкають у одному населеному пункті. У свою чергу, такі підблоки об'єднані в блоки, в яких представлені матеріали з окремих районів. Нарешті, найбільші блоки містять усі матеріали, зібрані в межах області. Порядок розміщення матеріалів, зібраних у кожній області, визначається географією розташування районних центрів: спочатку поданий блок інтерв'ю респондентів, які мешкають у районі, чий адміністративний центр є найбільш наближеним до східних кордонів Північного Приазов'я, потім — блок інтерв'ю з мешканцями наступного району мірою просування на захід і так далі. У рамках кожного району також спочатку подані інтерв'ю мешканців «найсхіднішого» населеного пункту і так далі.

Обумовлюсь, що хоча формулювання більшості запитань потенційно передбачали одержання не коротких відповідей на кшталт «так», «ні», «не пам'ятаю», «давай далі», а розгорнутих зв'язних розповідей, цілих «сюжетів», далеко не всі респонденти виявились готовими видавати на кожне з таких питань «суцільний потік» інформації, так само як і не всі інтерв'юери змогли провести опитування таким чином, аби в кожному випадку одержати такий «потік». Тим не менш, у це видання включені і такі «невдалі» інтерв'ю. Адже і вони певною мірою дають можливість відчутти специфіку сприйняття міст селянами Північного Приазов'я. Разом із тим, ці інтерв'ю в сукупності з іншими можуть дати змогу зробити цілу низку статистичних узагальнень. До того ж, аналіз «невдалих» інтерв'ю дає можливість сьгоднішнім інтерв'юерам проводити «роботу над помилками», вдосконалюючи методику проведення

¹ Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / перекл. з німецької Х. Назаркевич, наук. ред. М. Крикун [Історія країн світу, 2]. — Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. — С. 304.

² Турченко Ф.Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. — К.: Генеза, 2003. — С. 46.

³ Чоп В.М., Лиман І.І. «Вольный Бердянск»: місто в період анархістського соціального експерименту (1918–1921 роки). — Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2007. — 478 с.

опитування. Між іншим, чимало з тих студентів, які у 2007 – 2008 рр. брали участь у проекті, будучи початківцями на ниві усної історії, сьогодні продовжують цю справу, але тепер вже на якісно новому рівні. Тоді як одні з них, ставши аспірантами, зараз уже працюють над кандидатськими дисертаціями, досліджуючи комплекси усної історичних джерел, інші професійно зайнялись журналістикою, у ній застосовуючи свій досвід інтерв'юера (так, Є. Гнибіда, працюючи на телебаченні, створює авторські програми з історії рідного краю, в яких широко використовує опитування старожилів).

Як і передбачалось при розробці проекту, інтерв'юери задавали питання, що тематично стосуються як сприйняття урбанізаційних процесів у селянській традиції, так і трансформацій релігійності в умовах полікультурного регіону. У цьому виданні публікуються транскрипти тих частин інтерв'ю, в яких йдеться саме про взаємини села та міста. Частини ж, що стосуються міжконфесійних стосунків, синкретизму, взаємопроникнення культур, обрядовості, духовних традицій населення Північного Приазов'я, опубліковані у 2011 р. І.І. Лиманом¹.

При опрацюванні та публікації зібраних усних джерел були взяті за основу рекомендації, випрацьовані в результаті обговорення та апробації проекту «Правил видання джерел усної історії»². Правда, рекомендовані правила були мною дещо модифіковані та узгоджені з тими, що використовувались І.І. Лиманом при реалізації його проекту.

Текст-транскрипція кожного джерела забезпечено заголовком, у якому вказується: порядковий номер інтерв'ю, дата та місце його проведення; прізвище, ім'я, по батькові респондента; рік його народження; місце постійного проживання респондента на момент інтерв'ю; прізвище, ім'я, по батькові інтерв'юера; назва установи, яку представляє інтерв'юер.

Обов'язково наводиться текст запитань інтерв'юера. Це, з одного боку, дозволяє зрозуміти, про що йде мова, коли респондент на поставлені запитання відповідає не розширено («так», «ні», «а як же!» тощо), а з іншого, допомагає зберегти контекст, який є суттєвим для інтерпретації джерела, допомагає краще зрозуміти логіку відповіді респондента. З огляду на це наводяться навіть ті запитання, на які респонденти відповідають, здавалось би, невпопад, не зовсім розуміючи, про що в них питають, але «чіпляючись» за якесь почуте в запитанні слово.

У тих кількох випадках, коли проводилось опитування одразу декількох респондентів, позначається, кому належить кожна репліка, згадка, уточнення.

Застосовується виключно послідовна подача тексту. Не допускається, аби археограф самостійно здійснював упорядкування поданої у розповіді інформації за тематико-хронологічним принципом, об'єднуючи поодинокі згадки, обмовки, пригадування в логічні тематичні блоки.

Текст однієї відповіді на абзаци не розділяється. Текст поділено на слова та речення відповідно до норм сучасного правопису.

Передача запитань та відповідей здійснена із застосуванням звичайних знаків пунктуації: звичайне твердження — /./; звичайне запитання — /?/; запитання з емпазою — /?!/; твердження з емпазою — /!./; незакінчена відповідь або різкий перехід до нового сюжету — /.../ та ін.

Зроблені респондентом під час розповіді уточнення беруться у круглі дужки ().

У квадратних дужках зазначаються зміни емоційного стану респондента [сміється], [посміхається], [плаче], [хвилюється], [зітхає] та ін.

Власні та географічні назви, імена та прізвища, назви установ передаються за оригінальною вимовою респондента. Разом із тим, у географічному покажчику українською мовою наводяться уточнені назви.

Ряд прізвищ, згадуваних респондентами, з етичних міркувань при публікації інтерв'ю подано у скороченні: наводиться лише перша літера прізвища, після якої ставляться три крапки в квадратних дужках. З цих же міркувань не публікуються ті місця інтерв'ю, які респонденти попросили не повідомляти.

Фрагменти інтерв'ю, пропущені при публікації, позначені трьома крапками в квадратних дужках — /.../.

У випадку, коли слово неможливо розчутити і транскрибувати, ставляться три крапки в квадратних дужках і робиться посторінкова виноска «Слово не розібрано».

Зберігається орфоепія мови. Передається специфічне поєднання української мови з російською (суржик), характерне для сільської місцевості Південної України. Відповідно зберігаються русизми, вимова українських слів на російський манер, для передачі яких застосовується фонетичний принцип написання слів («городські», «снабженіє», «командіровка», «ухажували», «одьожка» тощо).

Деякі респонденти під час інтерв'ю кілька разів переходили з російської на українську мову і навпаки. Ця специфіка передана при складанні транскриптів.

¹ Трансформації релігійності в умовах полікультурного регіону (матеріали археографічних експедицій Північним Приазов'ям) / Упорядник І.І. Лиман. — Запоріжжя: АА Тандем, 2011. — 360 с.

² Сулева Н. Правила видання джерел усної історії (проект). — Запоріжжя: РА Тандем-У, 2005. — 20 с. Методичні рекомендації до видання джерел усної історії // Усна історія Степової України / Запорізький край. — Запоріжжя: АА Тандем, 2008. — Т. 1. — С. LV – LXV; Методичні рекомендації до видання джерел усної історії // Усна історія: теорія та практика / Упорядники А. Бойко, С. Білівненко, Ю. Головка та інші. — Запоріжжя: Тандем-У, 2008. — С. 78-93.

Пряма мова у розповідях респондентів зберігається і передається за нормами сучасного правопису.

Аби забезпечити можливість дотримання перелічених вище правил, до роботи над текстами транскрипцій була залучена філолог А.С. Денисова.

Публікацію супроводжує науково-довідковий апарат, який включає іменний, географічний, предметно-тематичний покажчики, список термінів, діалектизмів і рідковживаних слів, перелік текстів-транскрипцій, що публікуються. До підготовки науково-довідкового апарату була залучена аспірантка І.П. Дерман.

ДЖЕРЕЛА

№ 1. — 2008 р., січень 22. — с. Приморське Першотравневого району Донецької області. — Інтерв'ю з Петровською Варварою Григорівною, 1921 року народження, мешканкою с. Приморське Донецької області, проведене Ковшаровою Дар'єю Сергіївною (БДПУ).

Ковшарова Д.С. (далі – К.Д.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Петровська В.Г. (далі – П.В.) – Я, Петровская Варвара Григорьевна, родилась 10 ноября 1921 года.

К.Д. – Где родились?

П.В. – Родилась я: город Мариуполь, Донецкая область, Приморский район, Виноградарский сельский совет.

К.Д. – Какое у Вас образование?

П.В. – Училась я здесь, в нашем селе, было только у нас 4 класса. У нас была учительница Демченко Полина Демьяновна — хороший учитель, старая учительница была, такая хорошая, воспитывала нас очень хорошо. После этого мы ходили в школу за 10 километров в село Широкино с моей сестрой. Моя сестра 1923 года рождения, и ходили мы пеши понад морем. Мы живем на берегу Азовского моря, наше море очень хорошее, очень лечебное, сколько было тут раньше отдыхающих возле моря! После этого ходили в школу в Сартану, за Калиновкой Сартана есть, и там наша тетья живет на квартире, и мы у нее были на квартире, и там учились, 6-й класс заканчивали, больше не было где учиться нам.

К.Д. – Как звали Ваших родителей, дедушек и бабушек?

П.В. – Моего отца звали Пономарев Григорий Павлович, моя мама — Пономарева Татьяна Степановна. Мой папа рожденный 1898 года, а мама 1900 года.

К.Д. – Кто они по национальности?

П.В. – Украинцы.

К.Д. – А их родителей знаете?

П.В. – Их родители — бабушка Марья, она у нас была как доктор. Принимала роды на селе и лечила людей от недугов, маленьких детей и была как баба-шептуха. А дедушка Павло, но он рано умер. А бабушка сама, у нее было: Пономарев Григорий Павлович, Пономарев Иван Павлович, Пономарева Ирина Павловна, Пономарева Анастасия Павловна и Пономарева Анна Павловна. Пятеро детей было у них.

К.Д. – Родом откуда они, дедушки и бабушки?

П.В. – Моя мама жила в городе, а папа здесь. Мама жила в Троицком. Поженились и моя мама переехала с папой жить. Мы жили в большой семье. А потом уже в 1937 году построили свой дом.

К.Д. – Что они рассказывали про населенные пункты, где они родились?

П.В. – Ну какие у нас населенные пункты были? Было море, мой отец работал в рыбацком колхозе, уходили в море, он даже раз в носку попал. 18 суток плавал в море, их было четверо на лодке, и их после этого подобрал ледокол, и они выехали в город. Полно рыбы, полная лодка рыбы, большая лодка. Они эту рыбу продали и пили водку, растирались водкой, а один не растирался водкой и не пил, говорил, что его будет отец ругать, так его потом парализовало, покрутило руки и ноги. Сколько лет лежал покрученый, не ходил, на костылях двигался. А папа выздоровил и больше в море не пошел, и когда началась война он сказал: «Пойду на войну, погибну, но в море не пойду!» [...]

К.Д. – Посещали ли Вы или Ваши родители в годы Вашего детства города? Какие именно и с какой целью?

П.В. – Так мы в город не ходили, а только помним, как ходили что-то купить или продать. Огород у нас, в колхоз возили, в ящики все грузили и везли в город, а там в городе потом скуплялись кому что надо.

К.Д. – Как часто и как долго Вы или родители находились в городе? Приезжали на базар и сразу ехали домой?

П.В. – Да, на базар и к тете. Она у нас в городе жила. Мы ходили к ней в гости, отдыхали у нее. У нее квартира была очень хорошая. Она водила нас в парк, мы там мороженое ели.

К.Д. – Чем был для Вас город? [...]

П.В. – В городе очень хорошо. Нам, конечно, всегда хотелось в город. Но у нас в местности не давали людям паспорта, поэтому как бы нам не хотелось в город, мы не могли туда попасть. Нас не пускали ни жить, ни учиться в город. Нам говорили так, что «Ваши родители в селе и вы должны работать и жить в селе».

К.Д. – В детстве откуда Вы узнали про существование города?

П.В. – Ну нас водили в город папа и мама. Так и узнали. Родители на рынок — и мы с ними, а нам интересно было.

К.Д. – Как воспринималась Вами поездка в город?

П.В. – Мы были очень рады, что едем в город. Но у нас не было такой одежды как в городе, и с нас все смеялись, мы идем, а они смеются. Говорят, что «колхозники идут!» Вот так нас принимали в городе.

К.Д. – Но что это было для Вас?

П.В. – Конечно, для нас это был праздник.

К.Д. – Вы боялись города в детстве?

П.В. – Ну мы сами в город не ездили, только с родителями, мы не боялись.

К.Д. – Чем Вы добирались в город и как долго?

П.В. – А до города пеши шли.

К.Д. – Долго приходилось идти?

П.В. – Да. Долго. У нас в центр города ходил поезд, но до поезда надо было идти 3 часа пешком. Вот мы и ходили.

К.Д. – Когда Вы шли, это для Вас был радостный путь?

П.В. – Конечно. Но ноги очень болели.

К.Д. – Когда приехали впервые в город, что Вы от него ожидали?

П.В. – Ну в городе нам все нравилось: мороженое, конфеты разные. У нас в селе такого не было. У нас даже магазина не было такого большого. У нас был магазин: одна женщина переднюю комнату в своей хате сделала под магазин. Но мы там все равно ничего не видели. А в городе большой ассортимент был на все.

К.Д. – Расскажите первое впечатление, когда впервые приехали в город?

П.В. – Ну водили нас еще в цирк. Еще водили туда, я не знаю как называется, там на бочке мотоцикл ездил.

К.Д. – В первый раз в городе Вам понравилось?

П.В. – Да. Понравилось.

К.Д. – Когда Вы находились в городе, Вам хотелось быстрее попасть домой?

П.В. – Конечно, хотелось дольше побыть в городе.

К.Д. – Как Вы думаете, чем города отличались от сел?

П.В. – Город считался культурным центром, много машин, автобусов. Когда стали взрослыми, хотелось в город на танцы, там духовой оркестр был, а у нас такого не было. Мы танцевали только под баян.

К.Д. – Были у Вас родственники или знакомые горожане?

П.В. – Да, у нас тетя Оля жила в городе, у нее муж был военный и дети у нее тоже хорошие были.

К.Д. – Чем горожане отличались от Вас?

П.В. – Да. Одеждой отличались. По-другому говорили, по-русски, а мы говорим смешанным языком, и так и так, а в городе только говорили на русском языке. [...]

К.Д. – Как Вы считаете, влияет городской способ жизни на людей?

П.В. – Да, город очень влияет на людей. Я всегда очень хотела учиться в городе, но нам нельзя было тогда. Мы должны были работать в колхозе.

К.Д. – Когда Вы находились в городе, Вы чувствовали, что отличаетесь от горожан?

П.В. – Конечно чувствовала!

К.Д. – В чем проявлялось это отличие?

П.В. – Мы одеты были не так нарядно, мы не носили каблуки, хотя мне очень нравились туфли на большом каблуке. Мы даже в селе делали себе сами каблуки: катушки привязывали к тапкам и ходили [смеяться].

К.Д. – Какие чувства вызывало у Вас то, что Вы отличаетесь от горожан?

П.В. – Ну вызывало обиду, когда нас огорчали в городе. А в селе мы все одинаковые, чувствовали себя на равных.

К.Д. – Хотели ли Вы жить в городе?

П.В. – Конечно, я очень хотела, даже документы сдала, но меня мама напустила.

К.Д. – А какая причина была главной?

П.В. – Мне просто очень нравился город.

К.Д. – А Ваши родственники хотели переехать в город?

П.В. – Нет. Не хотели, это ж надо там квартиру покупать. Перед войной построили дом свой, был огород большой, дети. Варя 1921 года, Катя 1923 года, Володя 1927 года, Саша 1931 года, Люда 1937 года. Нас было 5 детей. Наш папа с рыбацкого колхоза ушел и пошел в наш колхоз, он работал там бригадиром.

К.Д. – А как относились к родственникам или односельчанам, которые переехали в город и стали там жить?

П.В. – Нормально относились, положительно. Продолжали общаться. Они к нам приходили, иногда мы к ним приходили.

К.Д. – Были ли в Вашем селе такие, которые переехали из города в село?

П.В. – Ну я не помню таких. Обычно из села ехали в город. А из города не приезжали, не было таких. [...]

К.Д. – Изменялось ли на протяжении жизни Ваше отношение к городу?

П.В. – В юности хотелось там жить, а когда появились и выросли дети, они захотели в город.

К.Д. – А как сегодня Вы относитесь к городу?

П.В. – Мне кажется, что в селе сейчас лучше жить, чем в городе.

№ 2. — 2008 р., лютий 2. — с. Приморське Першотравневого району Донецької області. — Інтерв'ю із Заболотським Олександром Вікторовичем, 1916 року народження, мешканцем с. Приморське Донецької області, проведене Ковшаровою Дар'єю Сергіївною (БДПУ).

Ковшарова Д.С. (далі – К.Д.) – Назовите свої фамілію, імя, отчество.

Заболотський О.В. (далі – З.О.) – Мене зовут Заблоцкий Александр Викторович.

К.Д. – Кто Вы по национальности?

З.О. – Українець.

К.Д. – Дата и место рождения?

З.О. – Родился в селе Приморское 1916 года. 23 января.

К.Д. – Какое у Вас образование и профессия?

З.О. – Закончил пять классов в местной школе, а потом в селе был рыбаком.

К.Д. – Как звали Ваших родителей, дедушек, бабушек? Какой они национальности?

З.О. – Родители украинцы. Папа — Заблоцкий Виктор Андреевич, мама — Заблоцкая Елизавета Михайловна.

К.Д. – Знаете их родителей?

З.О. – Говорят родители, что они тоже всю жизнь прожили в Приморском.

К.Д. – Что они рассказывали про населенные пункты, где они жили?

З.О. – Родители говорили, что село было совсем маленькое, людей спасало только море. О своих родителях они ничего не рассказывали, а мы не интересовались. [...]

К.Д. – Посещали ли Вы или Ваши родные во времена Вашего детства города? Какие именно и с какой целью?

З.О. – Родители ездили в город Мариуполь. Продавать рыбу, на базар ездили, чтоб что-то купить.

К.Д. – Как часто и как долго Вы находились в городе?

З.О. – Раз в неделю ездили в город. Обязательно ездили раз в неделю.

К.Д. – Расскажите, чем для Вас был город?

З.О. – Меня брали они, маленьким, мне нравилось. Я любил его.

К.Д. – Откуда Вы узнали про существование города в детстве?

З.О. – Я знал, что родители поехали в город, значит, что-то привезут вкусенькое. В то время даже кусок сахара был конфетой.

К.Д. – Вы боялись города в детстве?

З.О. – Нет. Не боялся, мне очень нравилось там находиться. Люди необычные. Все было интересно.

К.Д. – Как воспринималась Вами поездка в город?

З.О. – Для меня это был всегда праздник. Мороженое можно купить в стаканчике бумажном.

К.Д. – Чем и как долго Вы добирались до города?

З.О. – Мы долго шли пешком в город, или может кто-то попутный подвезет на лошадаках. Конечно, было тяжело идти, долго шли.

К.Д. – Чего Вы ожидали от города в свой первый приезд?

З.О. – Город — это совсем не то, что село. Я не помню первый приезд в город. Я был совсем маленький и не осознавал этого.

К.Д. – Вспомните поподробнее свой первый приезд в город.

З.О. – С первого раза мне город понравился.

К.Д. – Хотелось Вам, находясь в городе, скорее вернуться домой?

З.О. – Ну конечно, хотелось в село. К своим знакомым, друзьям.

К.Д. – Объясните, чем, по Вашему, города отличались от сел?

З.О. – Город это одно, а село совсем другое. Никакого сравнения, конечно, не было.

К.Д. – Были ли у Вас знакомые или родственники горожане?

З.О. – Нет, горожан не было.

К.Д. – Как влиял городской способ жизни на поведение людей?

З.О. – Люди одеваются по-другому. Разговаривают. Там же много было и приезжих.

К.Д. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей?

З.О. – Да, конечно. Все было по-другому. Мы ходили очень простенько, а в городе были предприятия сталеплавильные и одевались люди лучше.

К.Д. – Какие чувства вызывало у Вас это отличие?

З.О. – Мне было все равно.

К.Д. – Возникало ли у Вас желание переселиться в город?

З.О. – Нет, никогда не хотел в город. Мне и в селе хорошо жить.

К.Д. – А может Ваши родители хотели?

З.О. – Тоже не хотели.

К.Д. – Как в селе относились к родственникам, которые переехали жить в город?

- З.О. – Ну связь, конечно, терялась. Но это большого значения не имело.
К.Д. – Были ли в Вашем селе такие, которые приехали жить в село из города?
З.О. – Нет. Такого я не помню.
К.Д. – Расскажите, как относились к тем, кто приезжал по назначению или по работе в село?
З.О. – Может, и были такие, но я не помню. [...]
К.Д. – Изменялось ли на протяжении жизни Ваше отношение к городу?
З.О. – Нет, не изменялось.
К.Д. – А как сегодня Вы относитесь к городу?
З.О. – Нормально. Это центр цивилизации.

№ 3. — 2008 р., січень 24. — с. Приморське Першотравневого району Донецької області. — Інтерв'ю з Кашковою Вірою Миколаївною, 1922 року народження, мешканкою с. Приморське Донецької області, проведене Ковшаровою Дар'єю Сергіївною (БДПУ).

- Ковшарова Д.С. (далі – К.Д.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество. Девичью фамилию.
Кашкова В.М. (далі – К.В.) – Кашкова Вера Николаевна. В девичестве Самусенко.
К.Д. – А по национальности кто?
К.В. – Ну по паспорту украинка. Думаю, и по рождению украинка. Родители, бабушки, дедушки всю жизнь жили на Украине. Считали себя украинцами.
К.Д. – Назовите дату и место рождения.
К.В. – Родилась здесь, в селе, 15 марта 1922 года.
К.Д. – Как звали Ваших дедушек, бабушек, родителей? Кто они по национальности?
К.В. – Маму звали Варвара Кирилловна, в девичестве Галкина, отца звали Николай Дмитриевич. Дедушка и бабушка тоже Галкины. Дедушка Кирилл Лазоревич, бабушка Арина Хоритоновна. Они украинцы, я думаю.
К.Д. – Что они Вам рассказывали про населенные пункты, где они жили?
К.В. – Тут же родились, в этих степях возле моря. Маленькие хуторки были. Рыбачили так и жили поколение в поколение. [...]
К.Д. – Посещали ли Вы или Ваши родные во времена Вашего детства города? Какие именно и с какой целью?
К.В. – В детстве ездили в Мариуполь, в Тимрюк. Иногда брали и детей с собой, но по одному. Была эта поездка на базар, что-то продать, лишнее если было, что-то в замен купить. Какую-то одежду, обувь. Украшения просили у отца купить, бусики какие-нибудь, колечко. Еще просили леденцовые конфеты в коробочках. Отец нам привозил.
К.Д. – Как часто и как долго Вы или они находились в городе?
К.В. – Недолго. Туда и назад. Вечером уедут, всю ночь едут, там днем что-то продадут и опять ночь едут назад. И вечер едут назад.
К.Д. – Чем был для Вас город в детстве? С чем ассоциировался?
К.В. – Большое место жительства. Интересно, новые люди, много людей. Любила наблюдать за людьми.
К.Д. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города?
К.В. – Из поездок с родителями за покупками. Свое продать, что-то новенькое купить. Посмотреть.
К.Д. – Как воспринималась Вами поездка в город? Что это для Вас было?
К.В. – Ну, в первую очередь, помощь родителям, конечно, ну и праздник. Это перемена места жительства. Какие-то впечатления, что-то новенькое увидишь, тогда праздник обеспечен. А не тяжкий труд.
К.Д. – Вы боялись города в детстве?
К.В. – Ну всегда чего-то нового боишься. Конечно, большой, шумный. Страшно, конечно.
К.Д. – Чем и как долго Вы добирались до города?
К.В. – Если до Мариуполя, то не так долго, не так далеко, на возике всегда. Пешком не ходили, потому что везли какой-то товар.
К.Д. – А что это было для Вас: веселое путешествие, праздник?
К.В. – Конечно, и путешествие, и праздник. Песни дорогой пели, а если ночью — звезды смотрели, на небо смотрели. Небо было темное.
К.Д. – Чего Вы ожидали от города в первый свой приезд?
К.В. – Я тогда маленькая была, не анализировала своих поступков.
К.Д. – Хотелось ли Вам, находясь в городе, скорее вернуться домой?
К.В. – Нет. Впечатлений было много. Впечатления только хорошие.
К.Д. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему, города отличались от сел во время Вашего детства?

К.В. – В городе много людей. Шумно, гам. Заводы, фабрики. А в селе тихо, спокойно. Более размеренная жизнь: посеяли урожай, обработали урожай, собрали урожай. Зимой вообще тихо, только собаки лают да скотину накормить надо.

К.Д. – Имели ли Вы в детстве знакомых горожан?

К.В. – Родственники жили в городе. Мамина сестра жила в городе. К ним я в первый раз приехала, наверно, лет в 12. Интересно было: меня на коньках учили кататься, платье мне пошили новое. Правда, со старого платья.

К.Д. – Чем они отличались от жителей сел?

К.В. – Они смелее как-то были, что ли, какие-то они вот такие были, ну не знаю, больше приспособленные к городской жизни. Мы среди людей как-то вот терялись. Нам привычнее было жить все-таки в селе. Где всех знаешь, все о всех известно.

К.Д. – Как влияет городской образ жизни на поведение людей?

К.В. – Ну я ж говорю, что они в городе какие-то не такие: раскрепощенные, что ли, смелые люди.

К.Д. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей?

К.В. – Конечно, чувствовали. Они одевались иначе, ну а мы попроще. Мне всегда хотелось туфли на каблуках.

К.Д. – В чем проявлялось это отличие? Может, Вам кто-то говорил о том, что Вы с села, а не с города?

К.В. – Нет, нет. Не было такого. Не было таких разговоров.

К.Д. – Какие чувства вызывало у Вас отличие от городских жителей?

К.В. – Ну чем мы могли тогда гордиться? Мы не знали таких слов. Жили да и все. Одни в городе, а другие в селе.

К.Д. – Возникало ли у Вас желание переселиться в город?

К.В. – Наверно, если бы была возможность, может и возникло бы желание. А так не возникало.

К.Д. – Имели ли Ваши родители желание переселиться в город?

К.В. – Нет, нет. Своя земля, и ее оставлять нельзя. Не было такой ни мысли, ни желания. Ни у моих родителей, ни у меня никогда. Потому что я люблю землю, люблю свой дом. Не зря говорят: «Каждый кулик свое болото хвалит». Вот я и хвалю свое болото. Оно для меня самое родное, самое мое.

К.Д. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам, которые переехали из села в город?

К.В. – Ну как относились? По-разному: причины были на это. Кто-то поехал, получил образование в городе и уехал куда-то. По-разному. «Рыба где глубже ищет, человек — где лучше». Если ему лучше в городе — пусть себе живет, работает.

К.Д. – Как в Вашей семье к этим людям относились?

К.В. – Хорошо относились. Если они уехали в город, но не забыли откуда они родом, где их родители живут, хорошо к ним относились.

К.Д. – Как относились к тем, кто приезжал по назначению или по работе?

К.В. – Все зависило, как они себя ведут: если они ведут себя хорошо, уважают сельских тружеников, если они не задирают нос, так к нам и относились. Вообще очень уважали учителей и фельдшеров, и агронома. Это уважаемые люди на селе. Их всегда ценили, к ним всегда обращались за советом, за помощью.

К.Д. – Что необходимо было сделать прибывшим из города, чтобы считаться своими в селе?

К.В. – Ну, наверное, принять эту жизнь сельскую, как говорят: «В чужой монастырь с чужим уставом не ходят». Если пришел, так и живи, как там живут люди.

К.Д. – Изменялось ли на протяжении жизни Ваше отношение к городу?

К.В. – Нет, не менялось. Ну город и город. Живут люди. Работают, учатся.

К.Д. – Как сегодня Вы относитесь к городу?

К.В. – Я там давно не была. Шумно, летом жарко.

№ 4. — 2008 р., січень 23. — с. Приморське Першотравневого району Донецької області. — Інтерв'ю з Щербак Катериною Іванівною, 1924 року народження, мешканкою с. Приморське Донецької області, проведене Ковшаровою Дар'сю Сергіївною (БДПУ).

Ковшарова Д.С. (далі – К.Д.) – Назовите свои имя, фамилию, отчество.

Щербак К.І. (далі – Щ.К.) – Я, Щербак Екатерина Ивановна. По национальности я украинка.

К.Д. – Назовите девичью фамилию.

Щ.К. – Чванько.

К.Д. – Назовите дату и место рождения.

Щ.К. – Родилась в селе Приморское. 30 ноября 1924 года.

К.Д. – Какое у Вас образование?

Щ.К. – Закончила я 4 класса. [...]

К.Д. – А кто по национальности Ваши бабушки, дедушки?

Щ.К. – Все у меня украинцы.

К.Д. – Откуда родом Ваши предки?

Щ.К. – Дедушка казак, а бабушка местная.

К.Д. – Что они Вам рассказывали о населенных пунктах, где они жили?

Щ.К. – Рассказывал, что очень бедные были.

К.Д. – Как он сюда переселился?

Щ.К. – Ну бабушку мою нашел, а бабушка местная тут. У бабушки было двое деток, а у дедушки четверо было, как мама умерла ихняя. А потом они соединились и поженились, и у них стало 6 детей. И совместных потом было трое. Всего 9 детей у них было. Я была самая младшая. [...]

К.Д. – Когда Вы были маленькие, Вы или Ваши родные посещали города?

Щ.К. – А как же, конечно! Дедушка посадит на линейку, а линейка красиво убрана. Одна лошадь была, на которой в гости ездили и в церковь. А та, что в степу — то другая.

К.Д. – Чем для Вас в детстве был город?

Щ.К. – Нравился, конечно. Тюльку там кушали [сміється]. На базар ездили.

К.Д. – Когда Вы были маленькие, откуда Вы узнали про город?

Щ.К. – Ну родители рассказали.

К.Д. – Как воспринималась поездка в город?

Щ.К. – Это был праздник. А как дедушка и бабушка поедут в город, а мы их встречаем. Это тоже был для нас праздник. Встречали их за селом. Видим: повозка едет, значит, наши едут.

К.Д. – Вы боялись город в детстве?

Щ.К. – Нет, я не боялась.

К.Д. – Чем и как долго Вы добирались в город?

Щ.К. – Добирались только как дедушка посадит на линейку и повезет нас, и привезет обратно. Ну где-то час мы ехали в город.

К.Д. – Это для Вас было веселое путешествие или что?

Щ.К. – Было много радости. Там же в городе и церковь. Посмотрим. На людей посмотрим. Та что-то купят дедушка и бабушка.

К.Д. – Когда приехали первый раз в город, чего Вы от него ожидали?

Щ.К. – Только ожидали, чтоб дедушка купил гостинца нам. Вот такое детство было у нас.

К.Д. – Ваше первое впечатление от города?

Щ.К. – Мне очень понравилось.

К.Д. – Когда Вы там находились, Вам хотелось быстрее домой?

Щ.К. – Хотелось там побыть подольше, домой не хотелось, дома заставляли работать.

К.Д. – Как Вы думаете, чем города отличались от сел?

Щ.К. – Город и есть город, а село есть село. В селе работать надо, а в город идешь — отдыхаешь.

К.Д. – Имели ли Вы в детстве знакомых горожан?

Щ.К. – Конечно, жила у нас там родственница.

К.Д. – Чем она отличалась от жителей сел?

Щ.К. – Ну они говорили по-городскому, а мы на украинском. Одевались они совсем по-другому.

К.Д. – Как Вы думаете, как городской способ жизни влияет на поведение людей?

Щ.К. – Ну мы, как поедем в город, так и смотрим всегда на людей. Бо мы сельчане. Пытались поставить из себя умных, но не знаю, наверно, у нас не получалось. Мы, сельские, только и знали «он курицу прогони, он козу привяжи, он возьми тяпку, пополи». Та и когда затрещин получишь от мамки, от папки.

К.Д. – Когда Вы были в городе, Вы чувствовали, что Вы отличаетесь от горожан?

Щ.К. – Конечно. Видно сразу.

К.Д. – В чем проявлялось это отличие?

Щ.К. – И разговором. Приказка есть: «Видно пана по халяве».

К.Д. – Вас как-то огорчало это отличие?

Щ.К. – Пока маленькие были, так не обращали на это внимание. А уже как повзрослее, так обидно было.

К.Д. – Возникало у Вас желание переселиться в город?

Щ.К. – Нет.

К.Д. – А родители хотели переехать в город?

Щ.К. – Нет. Тут жили всю жизнь и не хотели никуда ехать. Они в селе уже устроились, и хозяйство свое, и дом.

К.Д. – Как в селе относились к родственникам, которые переехали жить в город?

Щ.К. – Ничего такого не было. Также относились как и всегда. Относились по-простому.

К.Д. – Вы продолжали поддерживать отношения с ними?

Щ.К. – А как же, продолжали общаться.

К.Д. – Были ли такие, которые из города приезжали в село жить?

Щ.К. – Да, были такие люди.

К.Д. – Как относились к тем, кто приезжал в село по назначению или по работе?

Щ.К. – Принимали как своих родных. Они понимали и ценили это. Они тоже уважали нас, по-хорошему относились.

К.Д. – Изменялось ли на протяжении жизни у Вас отношение к городу?

Щ.К. – С самого детства мы любим село, а город — это был как праздник для нас.

К.Д. – Как сейчас Вы относитесь к городу?

Щ.К. – Нормально отношусь. Но в селе лучше намного. У нас и детки, и внучата очень хорошие, никогда не обидят.

№ 5. — 2008 р., січень 3. — с. Тополине Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Перехрест Оленою Георгіївною, 1928 року народження, мешканкою с. Тополине Донецької області, проведене Варавою Оленою Олександрівною (БДПУ).

Варава О.О. (далі – В.О.) – Назовите, пожалуйста, свою фамилию, имя, отчество.

Перехрест О.Г. (далі – П.О.) – Перекрест Елена Георгиевна

В.О. – А девичья?

П.О. – Кемичаджи Елена Георгиевна.

В.О. – Какова Ваша национальность?

П.О. – Гречанка.

В.О. – Назовите дату и место рождения.

П.О. – 31... 1928 год, поселок Екатериновка Володарского района Донецкой области.

В.О. – Какое у Вас образование и профессия?

П.О. – Образование — восемь классов, профессия — повар.

В.О. – Как звали Ваших родителей?

П.О. – Мама — Кемичаджи Любовь Григоривна, и папа — Кемичаджи Георгий Стелянович. Мама — 1900 года, папа — 1905.

В.О. – Какой они были национальности?

П.О. – Мама русская, папа — грек. [...]

В.О. – Посещали ли Вы или Ваши родные во время Вашего детства и юношества города? Какие именно и с какой целью?

П.О. – [Замислилась]. Ну... щас подумаю... Я в сорок первом году поехала в Ашхабад до сестры. Голод. Она написала, чтоб я приехала одна. Были всякие там люди и греки. И я жила там три года.

В.О. – С какой целью Вы туда поехали?

П.О. – Ну шоб не умэрты з голоду... [...]

В.О. – Ну вот родители ездили?

П.О. – Мариуполь. Самый ближний город нам был Мариуполь.

В.О. – Откуда Вы узнали про его существование?

П.О. – Ну папа ездил. Ездил продавать одно, покупать другое: обувки и что-нибудь, какое пальтишко поношеное.

В.О. – А для него чем была эта поездка в город, чем была: праздник, отдых?

П.О. – Какой там праздник?! Какой там праздник?! [Каже обурено]. Никакой там праздник! Одна подвода на нескольких человек и ездили. Вот. Груз на подводе, а сами пешии ишли, боялися, там глубокая балка была, туда воры заходили, забирали добычу.

В.О. – А Вы боялись города в детстве?

П.О. – Ну я и не помнила города в детстве, не была там!

В.О. – Расскажите поподробнее первое Ваше впечатление о городе?

П.О. – До этого я... Ну какой город: шумный, красивый, так мне понравился, культурный, люди общительные.

В.О. – Хотелось ли Вам, находясь в городе, скорее вернуться домой?

П.О. – Хотелось и очень, потому что дома папа и мама. И очень хотелось.

В.О. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей, и скажите поподробнее, в чем это проявлялось?

П.О. – Ничого я не чувствовала. Люди культурные, город культурный, люди культурные, общительные, уважительные... [...]

№ 6. — 2008 р., січень 13. — с. Стародубівка Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Коваленко Надією Тимофіївною, 1933 року народження, мешканкою с. Стародубівка Донецької області, проведене Холод Анастасією Анатоліївною (БДПУ).

Холод А.А. (далі – Х.А.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Коваленко Н.Т. (далі – К.Н.) – Прізвище — Коваленко Надежда Тімофєєвна, а дівоче моє прізвище Буренко.

Х.А. – Ваша національність?

К.Н. – Українка.

Х.А. – Дата і місце народження?

К.Н. – Село Стародубовка, Володарський район, Донецька область, родилась 7 березня 1933 року.

Х.А. – Яка Ваша освіта?

К.Н. – Освіта у мене середня, середньотехнічна.

Х.А. – Хто Ви по професії?

К.Н. – По професії я експлуататор, працювала в автопідприємстві. Начала я кондуктором, а кончила аж старшим інженером отдела связи. [...]

Х.А. – Може Ви пам'ятаєте, звідки родом Ваші батьки?

К.Н. – Батьки мої родом із Харківської області були, а потім вони переїхали в село Чернявщина, воно тоді село було велике дуже.

Х.А. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народились?

К.Н. – Це ті, я не пам'ятаю цю тему, які вони там проживали, а от уже мамина мама і батько мій, то я знаю, що в селі були ми у Чернявщині, там же вони переїхали в Чернявщину. Жили вони у селі. Жили вони не пам'ятаю до якого року, вони жили в цьому селі, а потом вони переїхали у місто Павлоград і тут проживали все время.

Х.А. – А вони самі переселились чи разом з іншими?

К.Н. – Був у папки брат, от, він уїхав у Харків, у Харкові проживали. Ну розбіглись вони усі, як ото голодовка була, от, і жили вони дуже хорошо матеріально, а потім уже, як здали в Комуни, в Комуні тоже вони непогано жили, а потом рішили їхати у город. І папка уїхав в город Павлоград, а старший брат, Іван Буренко, уїхав у Харків. Арсентій тоже уїхав у Харків, брат Арсентій, вони там проживали. Часто приїжджали до нас, до наших батьків. Були частенько. [...]

Х.А. – Коли і з яких причин Ви переїхали до міста?

К.Н. – Наш батько — він був комерщійська людина, він не сидів на одному місці. Він часто уїжав, а він..., його друг, у папки друг, так він приїхав сюди в Павлоград і вони рішили працювать на заводі. Тоді він називався П'ятдесят п'ятий, та й щас він зветься, і він працював на П'ятдесят п'ятом заводі. Спочатку він працював по снабженію, працював, і в Москву їздив, і в Київ їздив, в Харків, візде він їздив, закупляв, еті, для кожухов матеріал. Ну, як його, мех оцей, для кожухов, для рукавиць. Як для воєних. А мама в це время шила із цього матеріалу, був у нас закройщик дядько. Хороший був, він був єврей, ну хороший мужик був. Він дуже поважав нас, у нас в сім'ї було багато дуже дітей — п'ятеро. І він уважав і нас, і папку, і маму, і нас дітей. Батьки уїжали, і він з нами часто був, тому що в нашій хаті була мастерська. Там працювали троє женщин і закройщик.

Х.А. – Опишіть, як Ви готувались до переїзду в місто.

К.Н. – От так готувалися, бігом, бігом [посміхається]. Їхали ми, готувались, як дали нам із Комуни, з Комуни, вже не Комуна, а колхоз, дали нам із колхозу бричку. Двоє коней. І ми їхали. Зібрали свої пожитки і їхали. Папка уже тут працював і він найшов квартиру, от, і ми переїхали сюди вже в квартиру, і жили по квартирах, а потім построилися і вже свій дім був.

Х.А. – Відвідували Ви чи Ваші родичі під час Вашого дитинства та юнацтва міста?

К.Н. – Тоді, в то время, нет, ми не їздили. Ні, такого не було, щоб нас брали, у город возили, тому що родичів таких не було в нас, от, а ми скоро переїхали, так що не знали города. [...]

Х.А. – З чим місто у Вас асоціювалося?

К.Н. – Ну як сказать, місто як місто. Ну тоді ж не телевизорів не було, ні радіо. Радіо було, я не пам'ятаю, щоб було. Я знаю, в селі було радіо возле магазіна, і там от сообщалось. Часто ми отам збиралися. А так вообще не знаю.

Х.А. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста?

К.Н. – Батьки розказували, а що? Я ж казала, батько їздив по командіровках. Він приїжджав, привозив нам гостинців, таких, що ми їх у селі і не бачили. Одежі нам привозив, і хлопцям, і дівчатам привозив, і дітям, і дочкам, і синам.

Х.А. – Як в дитинстві сприймалась Вами поїздка до міста? [...]

К.Н. – Ну це свято було таке. Це ж ми не знаєм, де воно. Ну а вообще-то не хотілось їхати із села, бо ми ще, етот, не знали, що це таке город. Ну і так...

Х.А. – Ви боялися міста в дитинстві?

К.Н. – Нет.

Х.А. – А чому Ви не боялися?

К.Н. – [Посміхається]. А що нам боятися? Місто як місто. От яка різниця, де проживать та де работать у ті часи?!

Х.А. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

К.Н. – Два дні ми добирались до міста, потому що як перекинулась, як перекинулась у селі підвода, грязно було [...]. Одна коняка зачепила другу і перекинулося, так ми хорошо що було недалеко до міста, там ми вже жінціні пересушили, упали якраз у канаву, і ми поперелякувались — діти. І то ми були, а на другий день вечором уже пізно ми приїхали в город. Батько стрічав нас і за городом, бо боявся, що ми, де ж ми ділися. Він зустрів, все нормально було. Харашо.

Х.А. – Яким для Вас був цей шлях?

К.Н. – Трудним, трудним, трудним.

Х.А. – Що Ви очікували од міста в перший свій приїзд?

К.Н. – Нічого, нічого особливого. Ну більше, канешно, села був Павлоград. Вулиці такі були широкі, хороші. Дома були. Ми приїхали, я пам'ятаю, такі раді були! Батько вже приготував нам їсти і все, так ми такі раді були, що вечором до пізна ми поїли хорошо і полягали спати. На новом місці, у новом місті. [...]

Х.А. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

К.Н. – Ну, як враження... Враження у нас було дуже велике. Ми... батько повів нас зразу, це були виходні дні, от, і він повів нас у місто. В парку гуляли, там парк був за річкою дуже хороший, а там недалеко ми проживали. І в парку ми погуляли, і потом, ето самое, нас угощав батько хорошим, я вже не пам'ятаю чим, ну помню, що канфети були, подушечки такі були [сміється]. Канфетки.

Х.А. – Чи хотілось Вам, перебуваючи в місті, поскоріше повернутися додому?

К.Н. – Ми попривикали до міста. Уже ми в садік ходили, уже ми в школу ходили, уже ми на тім місці, уже ми привикли і нас туди вже не тянуло. Ну все равно ми їздили в село до наших родичів. [...]

Х.А. – Чим відрізнялось місто від села в роки Вашого дитинства та молодості?

К.Н. – Ну, в селі як у селі. Все одноманітне. Корови, свині, там кури, гуси. Випасали їх. А в городі ми вже такого не робили. Ми жили вже на квартирі, так ми цим не заінімалися. А як построїли хату, у хаті в нас уже і корова була, нам її подарували з села тьоті й дяді. І свиней подарували нам, і курей, і гусей, гусок. Ми довго гусей, ета, заінімалися гусьми. Виращували гусей, випасали гусей, бо ми жили біля річки Гніздка, Гньоздка, і там ото в нас було гуси плавали.

Х.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві, ще до Вашого переїзду до міста, знайомих городян?

К.Н. – Папка мав, а ми ж пока привикли, пока ж обживалися і з людьми общалися, то ми привикли к ним.

Х.А. – А Ви відрізнялися від них?

К.Н. – Ми нет, нас папка одівав хорошо. Ето, він заробляв гроші хороші і одівав нас хорошо, так що ми от города, од городських дітей не отлічались.

Х.А. – На Вашу думку, як міський спосіб життя впливає на поведінку людей?

К.Н. – Ну, як. Ну, як сказать? Як приїхали до міста, то ходили і в дітсад, і в садік, і школа, і все. Ми общалися і ми привикали до міста.

Х.А. – Чи відчували Ви, проживаючи в селі, що відрізняєтесь від міських мешканців?

К.Н. – Поки ми в селі жили, ми не ощуцали того. Діти в селі як в селі. Виростали, бігали до річки. До ето. Канешно, всіх нас оберігали батьки, коли жили в місті, а там пішли й пішли. І пасли ми гусей, так що там, канешно, відрізнялися. Відчувалася різниця.

Х.А. – Коли у Вас вперше виявилосся бажання переселитися до міста?

К.Н. – Ну, це в батьків, ми нічого не хотіли, а це батьки. Желаніє в їх було.

Х.А. – А чому?

К.Н. – В селі роботи не було як такої, от, а батько в нас і в Дніпропетровщині робив, молодим працював там, в Дніпропетровщині. Там в нього була сестра старша, і він там був в цьому городі Дніпропетровську, і він ближче до города був. Роз'їхались ті, їх дуже багато було, восьмеро дітей у батьків. Так що вони розбіглись, розійшлися, тому що в селі, що одна земля, більш нічого, і колгосп. Ні тракторів не було, ну були там трактора, мало. Батько вивчився, він був на заводі там чи мастером. Я не пам'ятаю.

Х.А. – Опишіть на прикладах, як в селі ставилися до родичів чи односельців, які вже переїхали в місто і стали міськими жителями?

К.Н. – Ну хорошо відносились, даже коли ми приїжджали, у нас там знайомі були — хлопчики, дівчата, ми общалися з ними. Они не то що нас, они не те, що нас дразнили, городські, не. Ми частенько їздили в село в наше, і там, ето самое, все було хорошо. [...] І до родини хорошо відносились селяни. Вони поважали батька там, в селі, і тут його поважали.

Х.А. – Чи були в Вашому селі такі, що приїздили з міста до села? [...]

К.Н. – Ну були, я так. Переїжджали більше, тоді ще вчилися. В городі немає такої роботи, це вчителі, фельдшера, медсестри, тоді медпункти були там. Переїздили туди. Так вони і залишались в селі, так їх і залишали. Деякі переїжджали опять у місто. Всяке було.

Х.А. – А як люди ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу в село?

К.Н. – До села? Непогано. Нічого не можу сказати. Дуже хорошо відносились, от. Пам'ятаю бабусю, вона частенько в нас боліла, тому частенько обрала в медпункт, часто, от. І син в неї болів дуже. Вона обрала до цих медиків.

Х.А. – А чи багато з них залишались жити в селі?

К.Н. – Багато. Вони і завмагами були, і медики, і медики, і вчителі, і директор школи. Я пам'ятаю, директор школи був, так і залишився у селі. [...]

Х.А. – Що треба зробити приїхавшому з міста, щоб стати своїм у селі? [...]

К.Н. – Ми, наприклад, до тих, хто приїздив, до них ще було велике хазяйство. Якщо ми приїжджали туди, ми помогали, помогали їм збирати і ті, і буряки, і картоплю, все помогали їм, і вичищали і в свиней, і в корови вичищали, от. Ухажували за коровами. Потім. Коли ми уже від'їжджали із села, люди давали нам і м'ясо, й сало, й ячка, ну все, що єсть у селі, все вони нам давали. Ми частенько їздили в село. Ми дуже хотіли і сільського м'яса, й сала, а вони частенько різали. Пригласили нас. І самі даже привозили. А корови були, то молока. Було, хто їде, і нам передають молока. Було і по відру, і банками, і чим ти хочеш. І сало солоне, і даже м'ясо солили і передавали, ілі самі приїжджали, привозили. Дуже багато привозили. Тьотка наша пекла хліб, такий здоровий, хороший хліб. Я пам'ятаю, як вона нам передала дві здорові буханки, вона пекла для колхозу і передала дві здорові буханки хліба, привезли нам, так ми такі були раді: хліб, сільський хліб!

Х.А. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

К.Н. – Я не знаю. Привикли ми до міста. Ні, ми не хотіли. Города ми вже не хотіли. У нас був дім. У нас було вже хазяйство. Ми не хотіли туди їхати. Там жив в нашому домі менший папкин брат. І ми вже туди ніякого відношення не мали. Їхати опять туди. Ні, ми не хотіли.

Х.А. – Чи подобалось Вам жити в місті?

К.Н. – Дуже подобалось.

Х.А. – А чому?

К.Н. – У нас і садик, і школа, і театри, і кінотеатри були. Ми часто ходили в кіно. Батько нас, мати водили в кіно. «Україна», в кінотеатр «Україна». В «ВЛКСМ». Оце ми часто ходили в кіно, в парк часто ходили, в парк і малими.

Х.А. – Як сталося, що Ви відчували себе типовим мешканцем міста?

К.Н. – Як, як ми вже чувствовали, що ми вже городські? Із села ми. І школу покончили, тому ми щитали, що ми мешканці города.

Х.А. – А самі мешканці міста Вас швидко прийняли?

К.Н. – Дуже швидко, дуже швидко.

Х.А. – А які були обставини?

К.Н. – Ніяких не було обставин. Батьки були обшительними людьми, ми в школу ходили, мали друзів, і так і жили.

№ 7. — 2008 р., січень 5. — с. Стародубівка Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Литвин Аллою Олександрівною, 1933 року народження, мешканкою с. Стародубівка Донецької області, проведене Холод Анастасією Анатолівною (БДПУ).

Холод А.А. (далі – Х.А.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Литвин А.О. (далі – Л.А.) – Литвин Алла Александровна.

Х.А. – А Ваша девичья фамилия?

Л.А. – Литвинова.

Х.А. – Какая Ваша национальность?

Л.А. – Русская.

Х.А. – Назовите дату и место рождения.

Л.А. – 21 ноября 1933 года, село Стародубовка Володарского района Донецкой области.

Х.А. – Какое у Вас образование?

Л.А. – Средне-техническое.

Х.А. – А по профессии Вы кто?

Л.А. – А по профессии бухгалтер. Закончила Донецкий техникум. [...]

Х.А. – Откуда родом Ваши родители?

Л.А. – С России. [...] Наверно, вместе с другими переехали, потому что надо было как-то существовать. Годы были тяжелыми. Они эмигрировали с России на Украину. [...]

Х.А. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

Л.А. – В город мы переехали уже в вполне осознанном виде, уже было лет 19. Потому что надо было... В те годы работали за палочки, за трудовни. Жить было не за что. А моя тетка жила в Москве. Баба Настя. Она была одинокая женщина, никогда замужем не была. Работала кондуктором на трамвае. И вот первый город, который я посетила, был город Москва. На каникулы она забрала меня. Потому что денег у

родителей не было, чтобы поехать куда-то, она поэтому забрала меня. Это была для меня настоящая сказка. Человек, который нигде никогда не был, попадает в Москву. Боже мой! Это же вообще непередаваемое. Жила она в районе Малой Городовки. А там недалеко было кладбище. Работала она кондуктором на трамвае. Я вместе с ней посещала, когда у нее рейс рабочий, вместе с ней ездила с одного конца Москвы в другой конец. Изучала Москву во всех направлениях. Это было для меня, конечно, сказка. Настоящая.

Х.А. – Опишите, как Вы готовились к переезду в город.

Л.А. – Ой, да никак не готовилась. Собралась и поехала.

Х.А. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во времена Вашего детства и юности города?

Л.А. – Нет, конечно. Потому что не было денег, чтобы ехать за что-то куда-то. И вообще сидели только в деревне.

Х.А. – А скажите, что для Вас в детстве означал город?

Л.А. – [Замислилась].

Х.А. – Может, он у Вас с чем-то ассоциировался?

Л.А. – Город, ну, как сказка, наверное. Ну как еще? Что можно было в детстве... Мечта... Это было что-то другое, интересное.

Х.А. – Откуда Вы узнали в детстве про существовании города и с чем это было связано?

Л.А. – Только от тети узнала, потому что только она приезжала в гости, привозила подарки, сахар, который был такой дефицит. Вот от нее и узнала, что есть другая жизнь. Какие-то города, а не только села и деревни. [...]

Х.А. – Чем для Вас была поездка в город: праздник, отдых, работа?

Л.А. – Конечно, праздник был. Какая работа?! Какая там работа?! Работа в селе бывает. А там отдыхают. В зоопарк ходила в первый раз, видела зверей там. На Красной площади была, в Мавзолей к Ленину ходила. Да впечатлений вообще! Впечатления детства остались на всю жизнь.

Х.А. – Вы боялись города в детстве?

Л.А. – Нет, нет, конечно. В городе так все интересно, ну че там бояться?! Еще страха никакого не было. Просто, как губка, все впитывала в себя, все окружающее.

Х.А. – Чем и как долго Вы добирались в город?

Л.А. – На поездках. Наверно, долго: по тем временам еще скоросных поездов не было.

Х.А. – Каким для Вас был этот путь? Веселая дорога...

Л.А. – Конечно, весело было ездить в вагонах! Боже мой! И в вагонах не было там никаких лавок, обыкновенные такие, как скот перевозили. В таких вагонах в первый раз ездили. Вообще на полу сидели.

Х.А. – Чего Вы ожидали от города во время первого приезда?

Л.А. – Да ну не знаю. Ребенок был... Еще сказку, наверно. Ну что еще Вам сказать?

Х.А. – Оправдались ли Ваши ожидания?

Л.А. – Конечно! На все сто процентов.

Х.А. – Расскажите поподробнее первое Ваше впечатление от города.

Л.А. – Ой, что можно там рассказать?! Это были впечатления, которые ни с чем не сравнить. Волшебство какое-то.

Х.А. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

Л.А. – Нет, конечно.

Х.А. – А почему?

Л.А. – Ну, потому что там интересное все было, и потом деревня есть деревня, а там столько всего красивого, столько много всего было. И в кино можно было сходить, а в деревне и клуба не было, ничего. Свет — и то появился когда! Боже мой! Даже света не было.

Х.А. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности.

Л.А. – Да я ж не могу с детской такой наивностью определить, чем они отличаются, но, наверное, жизнью. Условиями жизни отличаются. Люди более цивилизованнее, более материально обеспеченнее, более одеты были намного лучше. Вода была в доме. А что в деревне? В деревне надо было с колодца принести той воды, греть на плите. Даже покупаться элементарно воды не было.

Х.А. – Были ли у Вас еще в детстве и юности знакомые горожане?

Л.А. – Ну, такие, старшие по возрасту просто. Уезжали с деревни в город, а потом приезжали. Ну они ничем не отличались. Они оставались такими же людьми какими и были. Раскрытыми, доступными, открытыми. Ну в одежде только изменения, а в поведении нет. Какими были, такими и оставались. Никакой грани тогда не чувствовалось. Общались на равных.

Х.А. – По Вашему мнению, как влияет городской способ жизни на поведение людей?

Л.А. – Более раскрепощается человек, более становится свободнее в общении и вообще цивилизованнее, наверное.

Х.А. – Ощущали ли Вы, живя в селе, что отличаетесь от городских жителей?

Л.А – Конечно. Закомплексованность была постоянно. Чувствовала себя вроде бы неполноценным человеком, потому что одет был не так, кругозор был намного меньше.

Х.А. – Опишите, какое ощущение вызывало у Вас Ваше отличие от городских жителей?

Л.А – Ну чувствовала, конечно, чувствовала себя не совсем развитым таким, как жители города.

Х.А. – Вспомните, когда у Вас впервые возникло желание переселиться в город?

Л.А – Еще тогда, когда закончила 10 классов. Потому что в деревне никакой перспективы не было. Нужно было ехать в город.

Х.А. – А как отреагировали родственники?

Л.А, - Положительно.

Х.А. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в городе?

Л.А – Нет.

Х.А. – Почему?

Л.А – Потому что они там выросли, там их воспитали. И мама она вообще не признавала переселение.

Х.А. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город.

Л.А – Ну да ничего такого не говорили. Люди в селе добрые по натуре, так что нормально. [...]

Х.А. – Были ли в Вашем селе такие, которые переехали из города в село?

Л.А – Нет, не помню таких.

Х.А. – Расскажите с примерами, как относились в селе к тем, кто приехал по назначению или направлению на работу в село.

Л.А – Хорошо. Их воспринимали как культурных, интеллигентных людей. Очень хорошо к ним относились, принимали хорошо. Они уживались в селе. В основном кто приезжали? Кто агрономы. У нас в селе был медпункт — медсестра приезжала. Так что они. С этими людьми очень хорошо общались, находили общий язык. Так что считали, что это люди на ступень выше по развитию, чем в селе.

Х.А. – А многие из них оставались жить в селе?

Л.А – Нет.

Х.А. – Как быстро они становились своими?

Л.А – Да ну как становились своими? В селе жизнь была интереснее. Кто там становился своим? Если нужно было жить, то надо было влиться в коллектив, чтобы приняли их. [...]

Х.А. – Объясните, что нужно было сделать приехавшему из города, чтобы считаться своими в селе (быть может иметь хорошее хозяйство...)?

Л.А – Да, ну хозяйство это все мелочь была, потому что это была сельская интеллигенция. Просто находить нужно было общий язык с жителями. Жители были темные, поэтому они всякому новому были всегда рады. Не задирать нос — и все было в порядке.

Х.А. – Изменилось ли в течении жизни Ваше отношение к городу?

Л.А – Да так, по моему, нет. Нет. Как было, так было. Город как город. [...]

Х.А. – А чем это было обусловлено? Почему не изменилось Ваше отношение к городу?

Л.А – Наверное, была еще молода во-первых, а потом в то время я стала нормальной городской жительницей.

Х.А. – Вспомните, как получилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем.

Л.А – Ой, дак разве можна это вспомнить? Это было так давно. Жила да жила. Работала да и работала. Семья была. Занималась, как и все. Поэтому не чувствовала себя. Может, по интеллекту чуть-чуть выше стала.

Х.А. – А сами городские жители приняли Вас за свою?

Л.А – Ну в городе ж не как в селе. В селе там каждый друг друга знает. И каждый обо всем знает. А город есть город. Здесь каждый живет своей семьей. С соседями ты больше может быть отношение поддерживаешь, с коллективом на работе. А так, что еще такого?

№ 8. — 2008 р., січень 10. — с. Стародубівка Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Юрченко Марією Дмитрівною, 1932 року народження, мешканкою с. Стародубівка Донецької області, проведене Холод Анастасією Анатоліївною (БДПУ).

Холод А.А. (далі – Х.А.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Юрченко М.Д. (далі – Ю.М.) – Юрченко Мария Дмитриевна.

Х.А. – А Ваша девичья?

Ю.М. – Абалова.

Х.А. – Ваша национальность?

Ю.М. – Русская.

Х.А. – Назовите дату и место рождения.

Ю.М. – Село Стародубовка Володарского района Донецкой области, 1932 года.

Х.А. – Какое у Вас образование?

Ю.М. – Среднее.

Х.А. – А кто Вы по профессии?

Ю.М. – Бухгалтер. [...]

Х.А. – Откуда родом Ваши родители?

Ю.М. – Мои родители... Город Скапин, там они в Московской области жили, там я ни разу не была и не знаю. [...]

Х.А. – Они сами переселились или с другими?

Ю.М. – Они переселились сами. Потому что в селе стало трудно жить. Был голод, холод, появилось очень много болезней. Им стало очень трудно жить. Город... В городе у них были знакомые горожане, которые... Они приезжали в село и рассказывали, что в городе можно найти работу, будут деньги, будет намного легче прожить, а здесь жить труднее.

Х.А. – А сколько лет им было, когда они переехали?

Ю.М. – Ну двадцать, двадцать два, двадцать пять. [...]

Х.А. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город.

Ю.М. – Переехали мы в город, причина была одна — в селе был голод и холод. Мы решили переехать в город, найти работу, чтоб прокормить семью, одеть, обууть детей. В селе был, были болезни — чума, тиф. Родители хотели, думали дать нам будущее, но в селе это было невозможно, потому что мы поехали в город, чтоб иметь работу и детям дать воспитание.

Х.А. – А посещали ли Вы или быть может Ваши родственники во времена Вашего детства и юности какие-нибудь города?

Ю.М. – Мы очень много объездили городов. Города: Ленинград, Москва, Рязань. На Крыму: Севастополь, Симферополь, Керчь. На Украине: Киев, Харьков.

Х.А. – А почему так много городов?

Ю.М. – Мы городов много объездили, потому что у бабушки была очень большая семья, у нее было 16 детей, и они все имели семьи, разъехались они по разным городам. И мы их часто посещали. Но во время войны 14 дядей у меня убиты на фронте. У них остались семьи, вот мы к ним ездили в гости.

Х.А. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? Может, он у Вас с чем-то ассоциировался?

Ю.М. – У меня город — это так большой муравейник. Много людей, большое движение. В селе мы этого не видели и не знали, что так может быть, потому что в городе много были и театры, и кино, и цирки. Для меня это было так неожиданно..., что в городе так много развлечения, а в селе мы этого и не знали, что такое театр, цирк, кино. Это нам позже привозили машину кино показать, так мы все збегались селом и слушали, и смотрели, и нам это казалось очень дико. А в городе это все возможно смотреть, ходить, видеть и ощущать все это наяву.

Х.А. – Откуда Вы в детстве узнали про существование города?

Ю.М. – О городе я узнала от папы. У него было много родственников и знакомых в городе. Он часто к ним ездил, а когда он приезжал оттуда, он много очень рассказывал о городе, что там было интересно и очень красиво.

Х.А. – Как воспринималась Вами поездка в город?

Ю.М. – Для меня как папа скажет, что едем в город, для меня это был как праздник. Там папа покупал больше сладостей. Мы там пили газированную воду, там было много веселья, шума. Мы любили там качаться на качели, карусели. Папа водил нас в цирк. Там были клоуны, дрессированные животные, они там смешно показывали номера. Для меня все это было ново, интересно, увлекательно.

Х.А. – Вы боялись города в детстве?

Ю.М. – В городе? Города я вообще не боялась, город я очень любила, потому что мы часто там были и мне там очень нравилось. Там люди были очень интересные, красиво одеты. Все шли, здоровались со мной, было для меня все интересно.

Х.А. – Чем и как долго Вы добирались в город?

Ю.М. – В город мы добирались на лошадях, путь был очень увлекательный. Мы ехали через поля, там было очень красиво. Ехали, ехали в ожидании чего-то хорошего, что мы это увидим. В городе нам купят много сладостей: пряников, конфет. Там мы покатаемся и на каруселях, и на качелях.

Х.А. – Что Вы ожидали от города в первый свой приезд? Оправдались ли Ваши ожидания?

Ю.М. – В первый свой приезд я ожидала увидеть какое-то чудо. Все, о чем рассказывал папа, естественно, оправдалось. Все мои ожидания. Я увидела кино, цирк. Я каталась на качелях, каруселях. День наш очень прошел увлекательно, красиво, весело, словно я побывала в сказке, которую рассказывала нам бабушка.

Х.А. – Вспомните, какое было первое Ваше впечатление о городе?

Ю.М. – Очень! Впечатление оказалось очень ярким и хорошим. Для меня это было словно сказка. Все было ново. Люди, которых много, они одеты были очень красиво и сами они были очень веселыми, яркими. На улице был шум, суета.

Х.А. – Хотелось ли Вам, пребывая в городе, скорее вернуться домой?

Ю.М. – Нет. В город я не собиралась, я не хотела жить вдаль от родственников. Там было очень интересно, у них была красивая посуда. Они кушали не так, как мы деревянными ложками. У них были и вилки, и ножи, и ложки. И красивая посуда.

Х.А. – Объясните поподробнее, чем город отличался от села в годы Вашего детства и юности.

Ю.М. – Село отличалось от города тем, что в городе больше людей, больший, большое движение. Люди... культурные, речь грамотная, понятная. В городе много развлечений. А в селе одно, одна работа — это скотина, огороды, и выходя на поле собирать колоски, собирая кукурузу, собирать кукурузу, кукуруза...

Х.А. – Имели ли Вы еще до Вашего переезда в город знакомых горожан?

Ю.М. – Да, мы имели знакомых в городах. Родственники папы жили по всем городам.

Х.А. – Скажите, чем горожане отличались от жителей сел?

Ю.М. Отличие заключалось в том, что они были богаче одеты, и все у них было по-новому. У них... сильно отличался от селян, а в селе мы ходили только в рабочей почти одежде. Селяне были скромные, нелюдимые, сдержанные, а горожане чувствовали себя свободнее, непринужденнее. У них, у горожан, был свой мир, в котором они жили.

Х.А. – Как влияет городской способ жизни на поведение людей?

Ю.М. – Живя в городе, человек открывается, раскрепощается, становится более цивилизованнее, расширяется его кругозор. Он становится культурным в общении.

Х.А. – Чувствовали ли Вы, проживая в селе, что отличаетесь от городских жителей? И расскажите поподробнее в чем было это отличие.

Ю.М. – Отличие было большое, городские жители отличались от селян. Они были, они были скромные, селяне были скромные, забитыми, они даже диковатыми были немножко. Они много не видели, не знали про кино, про цирк. Речь у селян была совсем неграмотная. Часто городские дети с нас смеялись. Мы плохо одевались, ... не так, как они. Одежда у нас была простая, из обычной ткани, какая была в ту пору. А городские одевались красиво, материя для одежды и одежда у них была богаче. Городские они вообще были культурнее. Говорили они грамотно, понятно, имели обо всем лучшее представление. А что мы? Село, да и только.

Х.А. – Скажите, а какое чувство вызывало у Вас отличие от горожан?

Ю.М. – Не знаю, обиженность. Немного огорчало оно нас. Мы тоже хотели. Мы тоже хотели быть такими, как и они. Также говорить, также красиво. Грамотно, понятно. Также одеваться, чтоб было богато и ярко. Мне очень хотелось жить в городе, там было интересней, чем у нас в селе.

Х.А. – А вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?

Ю.М. – Не знаю. Желание переселиться возникло у папы. У нас в разных городах жили родственники. Он часто их навещал. Вот в один прекрасный день он решил ехать в город. «Там, — папа говорил, — будет лучше жить». В городе есть работа, он заработает денег, будем лучше жить, одеваться, и кушать, и учиться. Получим воспитание. В городе у нас будет будущее.

Х.А. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в городе?

Ю.М. – Папа очень хотел, чтоб мы жили в городе. Потому что в селе стало трудно: нет работы, болезни (тиф, корь). В селе у нас не было будущего. Папа очень переживал по этому поводу. Он хотел, чтобы мы жили хорошо, чтоб у нас все было. Да и родственники, что жили в городе, говорили ему о том, чтоб он приезжал, потому что в селе нечего делать... Конечно, в селе работа была, работа была, а заработок... Платили тогда ничего, ставили только палочку, денег не давали. Это только что на огороде вырастишь, продашь, вот это и будут твои деньги.

Х.А. – Скажите, пожалуйста, как в селе относились к родственникам, односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями?

Ю.М. – Да, много у нас селян уехало в город. Я не помню сколько их, но очень много. Как мы им всем завидовали! Мы очень им завидовали, которые уезжали. В нашей семье молчали по этому, молчали на эту тему. Папа говорил: «А кто там, а кто, кто нам не дает, чтобы мы переехали в город?!» Я думаю, что папа тоже хотел переехать в город, но он чего-то боялся. Может, он боялся перемен? От села в город.

Х.А. – Скажите, а были ли в Вашем селе такие, что переезжали из города в село?

Ю.М. – На моей памяти таких не было людей. Те, кто уезжал, больше никогда не возвращался назад, и в городе им жилось неплохо. И такие были, что приезжали только проведать родственников, но я таких не помню, но были у нас люди такие. Приезжали они к родственникам.

Х.А. – Скажите, как относились к тем, кто приезжал по назначению на работу из города?

Ю.М. – Ну, в село приезжали врачи, учителя, по назначению. К ним люди относились очень хорошо и приветливо встречали. Их всегда угощали фруктами, потому что они приезжие. И молоко парное давали. Их очень уважали. Тем более, если врачи или учителя были хорошие, то все к ним относились очень тепло и хорошо.

Х.А. – Много из них оставалось постоянно жить в селе?

Ю.М. – Я не помню, много из них оставалось жить в селе, может, и да. Не помню. В селе в то время жить было очень трудно, но если они приезжали, значит, можно было жить, так как они получали зарплату. Да, условия в селе были плохие, зато люди в селе были хорошие. Добрее. Щедрее. Они совсем простые, открытые, трудящие. Труд для них имел очень большое значение. А если человек работает, то к этому уже хорошо относятся. Значит, его будут все уважать.

Х.А. – А как быстро они ставали своими и от чего это зависело?

Ю.М. – Все зависело от человека. Если человек хороший, значит, его быстро возьмут за своего, ну считают своим. Он должен нормально относиться ко всем, не хамить, хорошо работать, вот тогда он станет своим среди селян. [...] В первую очередь он должен хорошо работать, не лениться. Он должен открытым быть, приветливым. А если он ведет себя, грубит, люди не будут с ним общаться, ему будет очень трудно жить в селе.

Х.А. – Скажите, изменилось ли Ваше отношение к городу на протяжении Вашей жизни?

Ю.М. – Конечно, мое мнение о городе изменилось на протяжении жизни. В начале город был для меня загадкой, но постепенно я узнавала его с новых сторон. Город стал моей жизнью. Если бы мне предложили снова вернуться в село, я б не согласилась. Город теперь для меня все. Здесь мой дом, мои друзья, я здесь провела большую часть своей жизни.

Х.А. – Как случилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем?

Ю.М. – Это тогда, когда я стала одеваться так, как они. У меня появилось много друзей. Я не заметила, как стала типичной городской жительницей. Я одевалась, как горожане, становилась культурнее. Научилась грамотно говорить, вот так совершенно стала горожанкой.

Х.А. – Скажите, как быстро жители города приняли Вас за свою?

Ю.М. – Это все проходило постепенно, потому что надо было вести себя скромно, приветливо и веселой быть всегда.

№ 9. — 2008 р., січень 18. — с. Октябр Великоновосілківського району Донецької області. — Інтерв'ю з Колядою Валентиною Митрофанівною, 1930 року народження, мешканкою с. Октябр Донецької області, проведене Васніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).

Васеніна В.С. (далі – В.В.) – Назвіть Ваше прізвище, ім'я, по батькові.

Коляда В.М. (далі – К.В.) – Коляда Валентина Митрофанівна.

В.В. – Яка у Вас національність?

К.В. – Українка.

В.В. – А коли Ви народилися?

К.В. – В 30-му году 7 декабря.

В.В. – А де?

К.В. – Село Черепівка, Буринський район; переїхали ми з батьком у це время у Донецьку область.

В.В. – У Вас освіта якась є? Навчалися Ви в школі?

К.В. – Освіта моя яка? Два класи.

В.В. – А чому два класи тільки?

К.В. – А чому два класи? Ну, було зими холодні були, обуватися і одягатися було ні в шо було, а ходити далеченько було до школи. І так воно й осталося без науки.

В.В. – Професія у Вас якась є чи нема?

К.В. – Професії у мене ніякої нема. Я робила у полі. [...]

В.В. – Якої були національності Ваші бабусі, дідусі?

К.В. – Вони були українці.

В.В. – Звідки родом?

К.В. – Родом черепівські Буринського району. [...]

В.В. – А відвідували Ви в дитинстві місто? [...]

К.В. – Кой коли їздила з батьками, о.

В.В. – А часто?

К.В. – Та не дуже часто.

В.В. – А розкажіть як Ви в дитинстві представляли собі місто?

К.В. – Як я представляла його? А коли приїхали, а там баби билися, за волосся..., шкури рвали одна на одній... Я злякалася і не рада була, шо приїхала.

В.В. – А звідки Ви дізналися про існування міста? Може, Вам батьки розповідали, коли Ви ще не їздили до міста?

К.В. – Жив мій двоюрідний брат в Архангельські, о, а сестра двоюрідна жила у Донецькій області, десь не знаю, Макєєвка чи десь вона жила.

В.В. – А як Ви сприймали в дитинстві поїздки до міста? Може це для Вас було свято чи весела подорож?

К.В. – Подорож була сперва весела, а тоді, коли їхали у тому драндулеті, кукугикою його називали, а воно трясє, бухка, трахка, генає, уже хотілося назад додому вертатися [сміється].

В.В. – Ви боялися міста в дитинстві?

К.В. – Ото боялася через те, що баби билися [сміється].

В.В. – Чим Ви добиралися до міста?

К.В. – О, до міста добиралися оцім же драндулетом, що називали кукугикою його. Оце ж і трясло воно і направо, і наліво, і вперед, і назад, о, вже хотілося додому вертатися. [...]

В.В. – А як Ви гадаєте, як місто відрізнялося від села, коли Ви були маленькою?

К.В. – Думалося, що там хорошо. Там радісно, там театри да все. Отак сперва думалось.

В.В. – А чи мали Ви в дитинстві знайомих городян?

К.В. – Да оце ж як поїхали, як їздили до родичів, знали, як обшались з сусідами, о...

В.В. – А опишіть, чим вони відрізнялися від мешканців сіл? [...] Може, у Вас одяг був різний?

К.В. – Да, да. Було ж брат і сестра приїжджали до нас поодівані красиво. Сестра, правда [сміється], сестра, правда, оділася була, вона ще ж деревенська, а жила в городі, а коли наступили вже красиві одєжі, о, вона купила собі комбінацію чорну і наділа її замісто плаття [сміється] і приїхала, приїхала поїздом аж до нас у село.

В.В. – А мова у Вас якось відрізнялася?

К.В. – А мова по, по то, вони балакали тут, де в городі жили, балакали по-руські, а вже коли приїхали до нас додому, перевертали, і по-руські, і по-українські, і по-всякому.

В.В. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

К.В. – Відчували, що ми і одягаємось не так, і говоримо не так, о, і ще що... «Ну так, — думалося, — село».

В.В. – Може, у Вас поведінка інша була?

К.В. – І поведінка була в нас інша. В нас була спокійна селянська поведінка, а у городі ж бушують. [...]

В.В. – Що у Вас викликала ця відмінність? Може, Ви засмучувались через це, чи Вам було все одно?

К.В. – Ні, було якто смутно і не знаю як.

В.В. – Чи хотіли Ви переселятися до міста?

К.В. – Хотіла я, і дуже хотіла, а тоді ж наминалися отієї баби, б'ю..., що билися, дак і охота одпадала.

В.В. – А Ваші родичі хотіли переїхати?

К.В. – Наші родичі там же жили. І брат, і сестра в городі жили вони. Ну і нам хотілося.

В.В. – А як в Вашому селі до них відносилися? Ну що вони в город переїхали уже?

К.В. – А людям усьо равно. Хотілося ще й людям кой кому же, бо вони приїжджали в гості, родичі наші, брати да сестри, так їм, людям, нравилася їхня поведінка, одьожка і все, і люди тоже говорили про це і хотілося переїзжать в город. Були такі, що й попереїжали.

В.В. – А Ви підтримували з ними зв'язки?

К.В. – Із своїми родичами ми підтримували, а люди із людьми то ні, не підтримували.

В.В. – А чи були у Вашому селі такі, хто переїхав з міста до села?

К.В. – Були такі, що переїхали з міста до села. Агроном приїхав був, о, він із жінкою селилися вони, і хорошо їх прийняли люди і колхоз. І вони жили все время. [...]

В.В. – А зараз Ви як до міста ставитесь?

К.В. – Зараз? Та як по правді сказать, не дуже й охота бере. Там матюхливий народ, бушувитий, о, гром, як там тіки і знають те, що громихаються, там як підеш, як поїдеш туди у город, обязательно почувеш: «Куди йдеш? Куда прешся? Куда лезишь?». Так не захочеться й одного дня там быть, не тільки переїхати туди.

№ 10. — 2008 р., січень 15. — с. Октябр Великоновосілівського району Донецької області. — Інтерв'ю з Карлаш Марією Василівною, 1925 року народження, мешканкою с. Октябр Донецької області, проведене Васеніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).

Васеніна В.С. (далі – В.В.) – Назвіть своє прізвище, і'мя та по батькові.

Карлаш М.В. (далі – К.М.) – Карлаш Марія Василівна.

В.В. – А національність яка у Вас?

К.М. – Українка. [...]

В.В. – А коли Ви народилися?

К.М. – Підожди, 11 січня 1925 года.

В.В. – А де?

К.М. – Село Нескучне [Великоновоселківського району Донецької області]. А колись воно називалось Корфово, бо тут був, той заснував це село, барон Корф, а в його була та, одна дочка, і вона вийшла заміж за Немировича-Данченка, що у Москві. Оце я знаю, що мамка мені розказувала.

В.В. – А яка у Вас освіта?

К.М. – Ой, 7 класів до війни, 7 класів і все, а тут війна, до 41, а 41 годі війна, як раз я 7 класів кончила, ото і все.

В.В. – А здобували якусь професію?

К.М. – О-о, ні, ні, ні. Яка там професія? В нас тут у селі ніхто. Це рідко хто проскакував. Це вже після війни, це вже як уже трошки люди обжилися, тоді вже почали, і то, хто багатший, той, було в кого за що та й то... А ми й не вчилися. Це поступила в совхоз, та й робила поки, до самої старості, отак.

В.В. – А як звали Ваших батьків?

К.М. – Карлаш Василь Євдокимович. [...] А мати Карлаш Улита Олексіївна. Тоже в Нескучній родилася.

В.В. – А бабушку з дедушкою знаєте, як звали? [...]

К.М. – Знаю. Бабушка сама полтавська була. Вона сюди приїжджала на заробітки, та тут осталася жить. А діда тоже там виміняв за собак, так він хто зна відкіля, Дешевський, а от не знаю Дешевський Олексій, а по батькові не знаю як його. Так, діда я добре знаю, а баба раніше вмерла, так що я...

В.В. – А якої Вони були національності?

К.М. – Тоже українці.

В.В. – Ясно. А звідки Ваші батьки?

К.М. – А хто його зна, відкіля вони. Десь міняли за собак. Ну оце Карлаш як добавляються, відкіля ця фамілія пішла?

В.В. – Не знаю.

К.М. – Більше Карл, із запа..., із того, із запада. Ну а оце і все. А оце мамка казала, що їхній той виміняли за собак сюди. Вони, вобщем, були панські, і мамка казала, що ми були панські, а оце ось село..., щас, підожди-підожди, ой-ой, ототой, там вольняки жили. Там совсім уже не такі люди були. А це тут самі панські були. [...]

В.В. – А Ви відвідували або Ваші родичі в часи Вашого дитинства, юнацтва міста? [...]

К.М. – Ну я оце була тільки в Донецьку, і все.

В.В. – А зачём Ви туди їздили?

К.М. – Та як? Торгувать. [Сміється]. Яблука вродило та накрала, та продавать. Ото таке. А батько мій оце, так цей і той, женився він в 17-му годі, і як раз була почалась війна Миколаївська, і мамка осталася вдовою, і син родився на її 15 году, а дід, оце мій батько, в плену був 5 год. Ну і він, коли вернувся відтіля, ну він ще й хлопцем, вони бідно жили, сім'я велика була, так вони бідно жили, він у німців служив, німецьку мову знав і тоді ще там 5 год побув. І німецьку мову дуже знав, ото так. Отакі ми багаті. Ще що тобі?

В.В. – Ви надовго, ну часто їздили у город? Надовго?

К.М. – Та туди й назад. Жить я там не жила. Туди та й назад. Швидше яблука [сміється] продала та й тікала. [...]

В.В. – А що для Вас було в дитинстві місто? [...]

К.М. – О-о, яке там нам у чорта дитинство було?! Малої не помню, а голод помню, як їсти не було чого, це той 33 – 32 год. Це я добре помню. Це ходиш, ходиш, шукаєш, а ніде нічого немає. Це добре, що ото весна, та десь ще сніг, а то деревина ота розтане, а там кісточки пооставалися, ото попадали. А тоді вже, як трошки ото сніг розтав, так ото панський сад, оце ж Немировича-Данченка дача, так ми ходили там усяку траву їли, от й вижили, а тоді, той, як пішла акація цвісти, так ото платки розтелимо..., а брат у мене старший був Петро, полізе гілок наламає. Ми ото, корова була в нас, корову брали в колхоз, а оцей брат Петро, а воно якось сарай був і сама крайня була, він пішов та вкрав корову назад, ну таке. Вони й приходили забирать, но не забрали в нас корову. Так ото в нас молоко було. Та ото з акацією ті, так ото так і дожили. Пуза здорові, а їсти хотілось [сміється]. Ну, вобщем, ніхто не вмер. Вижили. Як не трудно було, а вижили.

В.В. – А звідки Ви в дитинстві узнали про існування міста? Може, батьки Вам розповідали?

К.М. – А мамка в нас, мамка моя на те врем'я була грамотна. Батько не такий грамотний був, а мати, той вона на те врем'я була... Ото в якому, в 40-му, ні, 36-му, не, 37-му і 38-му Лікбез, щоб то було... об'являв, щоб усі були грамотні, ну одна мамка моя не ходила туди, бо вона була грамотна, ну а батько, так той, но не так як, а мати в нас грамотна була. І це мамка все нам розказувала: відкіль ми, хто ми. Так і оце розказувала, як і та приїжджала, оце ж Немировича-Данченка на дачу сюди. «А тоді, — каже мамка, — як в школу йти, йдемо. Вона, наведено, — каже мати, — знала скіки, ото, — каже, — корзина, ото зав'язані там конфеттики, пряники, це ж якась сладость на те время було, і ото давала, та вони, як воно кажуть, достаточки, тоді як крейда, писали, і зошити, і книжки, а їй носили. Оце, — каже, — йдемо і всі несуть, хто десяток крашанок, хто курицю, хто шо». І давали, і вона це давала. Оце так школа була. Вона раніше називалась Корхова, барону Корф, Корхова. Ото так. Оце мамка нам розказувала так.

В.В. – Ваша мати була в місті? Їздила до міста?

К.М. – Раз була за всю жизнь [сміється]. Як брат учівся до війни у Донецькі, так ото вона їздила одвідувать. Так ото раз мати була. Ну а дід багато побув, він далеко, так шо, ну цей не дуже розказував, мамка дужче розказувала шо де. Ну ще шо там?

В.В. – А чим Ви добиралися до міста? І довго їхали?

К.М. – А машиной. Уже ж появились вже ж машини. Машинами. Яблука приїжджали ж тут, нас ночью відвезуть [сміється]. Уже тепер трошки ж ми оклигували, трошки ж то давали, то крали, отаке [сміється].

[...]

В.В. – А яким для Вас був цей шлях? Ну це може була весела подорож? Чи свято? Ну як Ви ставилися до цього?

К.М. – Ну, канешно, як поїдиш продаси, гроші є, значить, вже й радість, бо є шось дітям купити, канешно, як поїдеш. Чим більше поїдеш — тим більше грошей, тим більше радості, тим шось купиш, шось приобрітьош. Ото тобі така і радість.

В.В. – А коли Ви в перший раз поїхали до міста, що Ви очікували від нього? [...]

К.М. – Як поїдеш туди, так тоді три дні не одійдеш [сміється]: гуде й гуде в ухах. Ну ото тоді побачила трамвай вперше, а то б я їх і не бачила.

В.В. – А коли Ви перебували у місті, Вам хотілося скоріше повернутися додому?

К.М. – Ой, не кажи, точно шо додому. Як в гостях не хорошо, а дома ж лучше. Так і то.

В.В. – А розкажіть, як, на Вашу думку, відрізняється місто від села у Ваші юнацькі роки?

К.М. – Село лучше, лучше. І тиша, тихо. І воздух лучший. І якось усьо равно тут було веселіше. Шо тут ось, не знаю, як би тобі сказати, де хто привик. Мені лучше тут було. То шо я тут родилась... Хоч я не тут родилась, ось 2 кілометри в Нескучне, а все ж родіна, як де кажуть, а дома ж лучше.

В.В. – А були у Вас знайомі городяни?

К.М. – Шоб такі по дитинству?

В.В. – Да.

К.М. – Не, не, не було. [...]

В.В. – А Ви знаєте як от селяни відрізняються від городян?

К.М. – Городян... Вони на нас казали «торбешники», бо ми ж не їздили з чемоданчиками, а їдем з мішками.

В.В. – А одяг у Вас якось відрізнявся?

К.М. – О-о-о [сміється]! Канешно, та ще й як! Та ще й після війни керзові сапоги, кухвайка. Ну це вже там трошки дальше то начали то пальто, то так, а тоді яке там...

В.В. – А поведінка якась різна була? [...]

К.М. – Не знаю як в городі, ну в нас без дозволу батька... ми батька дуже слухали. Уже я й здорова була, оце ж з чоловіком стрічалась, і то він не прийшов до мене і я пішла додому. Коли та подружка прибіга, каже як: «Чи ти спиш? Андрій прийшов». А я оце: «Тату, я піду гулять». Він каже: «Спи». А я ж всьо равно ж одіваюся, бо Андрій же ж прийшов. Кажу: «Тату, я піду». Мовчить. Це матір, мабуть, штовхнула. Каже: «Не галди». Ото так я вийшла. Коли він каже: «Чого ти пішла?» Я кажу: «Та так, тебе ж нема. Та й думаю, може, ти й не прийдеш, та й пішла додому». Та отак, та отак і отак розказала. «Ну це треба женитися». Та ото ми й поженилися.

В.В. – А мова у Вас від городян якось відрізнялася?

К.М. – Вони ж по-руські, а ми по-українські. Це ж і зразу ж так.

В.В. – А як, на Вашу думку, міський спосіб життя впливає на поведінку людей? [...]

К.М. – Не нравиться мені городська жизнь. Чи ми привикли, не знаю як, ну мені не нравиться в городі. Оце я як захворіла, інфаркт серце у мене було, у апрелі місяці, так мені ну шо той, сидиш і тільки дивишся отако у вікно. А тут шо, вийшов, подивився: хтось іде, хтось той. А там кого ти знаєш? Нікого, тільки в вікно дивишся, шо машина проїхала, той пройшов, то той, та машини тіки у-у-у-у. Ото і все.

В.В. – А у Вас виникало бажання поїхати, переїхати до міста?

К.М. – Ой не, не, не. Мене й брали, тіки чоловік умер у мене, то це вже двадцять год. Вони: «Давайте туди поїдем». «Ні, ні, ні, не поїду я». Оце й хвора яка. Я оце на порошках та на пелюлях і живу. Хіба вже може ходити не буду, тоді вже як. А так не піду.

В.В. – А чого?

К.М. – Не хочу я. Тут тихо, тут спокійно. Оце включила телевизор. А там же ж молоді, то включе, то те. А старшому воно вже хочеться, шоб спокій, тиша була.

В.В. – А Ваші родичі бажали, ну мали бажання переселитися до міста?

К.М. – Які родичі? Ну дочки обидві в городі живуть, і старша, і менша.

В.В. – А чого вони туди переїхали?

К.М. – Галка вчилася, там, той, вийшла заміж. Так вона там і осталася, так і живе. А та старша, та той, він у Селідові, приїхав і оженився, туди й забрав. Отак вони в Селідові живуть. Та в Донецьку, а та в Селідові. В Селідові я оце недавно була, ну оце ж в маю місяці, як хвора була. А там я вже й не знаю, коли була [сміється].

В.В. – А як от в селі відносились до родичів, які переїхали до міста? От є якісь приклади такі?

К.М. – Є, є шо назад їдуть. Оце я тобі скажу. Оце той, а воно тапер старе: то не так став, то не туди вліз, то заглядаєш куди не треба. А то так не так, та й сидиш.

В.В. – А жили у Вас люди, односельчани Ваші, які переїхали до міста?

К.М. – А я ж тобі кажу, їхали та й назад приїхали. Ота, як її, Буримиха, поїхала та й приїхала тоді в Нескучній там. [...]

В.В. – А до Вас з міста в село приїжджав хтось по призначенню? Ну там з роботи, може, перевели до села з міста? Приїжджали до Вас? [...]

К.М. – А хто тут, ти подивися, хто з города сюди приїхав робити? [Сміється]. Хоч один? А що тут робить? Тут нема чого ж робить. Крімє... сама амброзія розвелась.

В.В. – А Ваше відношення до міста впродовж життя змінилося? Як Ви зараз відноситеся до міста?

К.М. – Я не знаю. Мені краще в селі.

№ 11. — 2008 р., січень 24. — с. Октябр Великоновосілківського району Донецької області. — Інтерв'ю з Давидовим Георгієм Костянтинівичем, 1928 року народження, мешканцем с. Октябр Донецької області, проведене Васеніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).

Васеніна В.С. (далі – В.В.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Давидов Г.К. (далі – Д.Г.) – Давыдов Георгий Константинович.

В.В. – А какая у Вас национальность?

Д.Г. – Грек.

В.В. – Когда Вы родились?

Д.Г. – [...] в 1928 году 11 июня.

В.В. – А где?

Д.Г. – Тогда было Янысоль, Новоселовка, сейчас она Новоселовка, вона Янысоль.

В.В. – А какое у Вас образование? [...] Сколько классов закончили?

Д.Г. – 4.

В.В. – А почему так мало?

Д.Г. – Много балакать, а мало слушать. Потому шо я перешел до войны в старший класс, в пятый класс, началась война тут, война, тут немец був, а старших классов не было.

В.В. – А у Вас профессия какая-нибудь есть?

Д.Г. – Ну шофер, слесарь, цеберошник. [...]

В.В. – А откуда родом Ваши родители?

Д.Г. – Новоселовские. [...]

В.В. – А посещали ли Вы город в детстве? [...]

Д.Г. – В детстве нет. Когда совершеннолетним стал, уже выехал в город, в городе работал. [...]

В.В. – Часто в город ездили?

Д.Г. – Ну жил в городе, там и семья была.

В.В. – А расскажите, как Вы себе город представляли, когда Вы его не видели?

Д.Г. – Ну как представлял, шо там люди были более грамотными, интеллигентными, такими от. Сельские, шо мы видели?! Мы видели овцы, собаки, кошки, больше ничо, поезды даже не видели, пока я не поехал в город работать.

В.В. – А от когда Вы узнали про город? [...]

Д.Г. – Ну родители ездили торговать там муку, зерно, мясо, я знаю, там и узнали город.

В.В. – А Вы боялись города, когда ехали туда? Ну когда не знали, что это такое, боялись его или нет?

Д.Г. – Я и не представлял, я и не боялся, и не понимал.

В.В. – А чем Вы до города добирались?

Д.Г. – Машинами, автомашинами. [...]

В.В. – Каким для Вас был этот путь, может, это веселое путешествие было или праздник какой-нибудь?

Д.Г. – Нет, не веселое, а недостатки, голод, голод. [...]

В.В. – Чего Вы ожидали от города в первый свой приезд?

Д.Г. – Ну, ехал я в город работать.

В.В. – А какое у Вас было первое впечатление о городе?

Д.Г. – [...] Ну считал гораздо лучше села, потому шо я ж говорю, в селе тада... сейчас темнота, а тада вообще дом от дома было километр.

В.В. – А когда Вы в городе были, Вам хотелось вернуться домой побыстрее?

Д.Г. – [Плаче]. Да, моя девочка. [...]

В.В. – В года Вашей юности как город отличался от сел?

Д.Г. – Ну как отличался, город, канешно, более развитый, чем село — село, село — темнота, бильш ничо, кроме собаки та коровы, бильш ничо не бачили. А там и трамвай, и троллейбусы, и вообще народ более интеллигентный.

В.В. – А имели ли Вы в юности знакомых горожан?

Д.Г. – Нет.

- В.В. – А как Вы думаете, как влияет городской способ жизни на поведение людей? [...]
- Д.Г. – Ну, конечно, город более интеллигентный, служащий, а село есть село. [...]
- В.В. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей?
- Д.Г. – Ну конечно чувствуется, я ж говорю тебе, село — село, темнота, как и сейчас, так и тогда. Сейчас не ровня, тогда за день одна машина проезжала по селу, от. А в городе все ж таки и трамваи были вже и поезда, конечно, более развитый город. [...]
- В.В. – [...] Ну вот Вы чувствовали, что Вы отличаетесь от городских жителей, и что у Вас вызывало это, может, обиду у Вас вызывало или огорчало Вас?
- Д.Г. – Нет, наоборот, стремились к городским людям приспособиваться, ну к интеллигенции. [...]
- В.В. – Как в Вашем селе относились к людям, которые переехали в город?
- Д.Г. – А, ну считали высокопоставленными, выше, ну более интеллигентными считали городских, вообще и сейчас, и тогда считали городских более, ну, развитыми против сельских.
- В.В. – А были у Вас такие случаи, что люди переезжали из города в село?
- Д.Г. – Есть... из города не было, а из села тикали. [...]
- В.В. – А изменилось на протяжении Вашей жизни отношение к городу?
- Д.Г. – Конечно менялось, город считался более развитым, интеллигентным, и сейчас же. От сейчас видишь: вся молодежь тикает в город, а тада тем более в город. О, это городян, это а в городе на сельчан еще смиялися как... «Виноват, немножко любоват, недавно из села». Отак смиялися.
- В.В. – А как сейчас Вы относитесь к городу?
- Д.Г. – Ну как сейчас? Как и тогда, считается город городом. В городе и снабжение лучше, и... ну все. Ось тут у нас в Новоселовку не трамваев, не троллейбусов, ничего. Слава Богу начали оце такси машины, а то было страшное дело добираться в город, та это было проблема.

№ 12. — 2008 р., січень 28. — с. Октябр Великоновосілківського району Донецької області. — Інтерв'ю з Аврамовою Сарою Михайлівною, 1928 року народження, мешканкою с. Октябр Донецької області, проведене Васеніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).

- Васеніна В.С. (далі – В.В.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.
- Аврамова С.М. (далі – А.С.) – Аврамова Сара Михайловна, 1928 года рождения, май месяц.
- В.В. – А какая у Вас национальность?
- А.С. – Национальность — гречанка.
- В.В. – А где именно Вы родились, в каком селе?
- А.С. – Село Старомлиновка, пусть будет уже так: село Старомлиновка, Старомлиновского района, Донецкой области.
- В.В. – А какое у Вас образование?
- А.С. – Образование семь классов.
- В.В. – А профессия?
- А.С. – Так профессия... ФЗО, да была в ФЗО после войны, после войны, после войны была в ФЗО, о, и у нас группа была шесть человек, и водопроводчики были, слюсаря были, слюсаря-монтажники были, и я попала в слюсаря-монтажники, в группу слесарей-монтажников в городе Мариуполе. [...]
- В.В. – Посещали ли Вы в детстве город?
- А.С. – Город... Меня сестра... Во-первых, я сирота с п'яти лет. [...] С пяти лет я выросла сиротой. Сестра моя старшая жила в Симферополе, она меня взяла на воспитание, работала на птицефабрике, на птицефабрике работала, взяла меня туды и сдала меня в садик, а сама работала. Была в Симферополе я до 8 лет.
- В.В. – А расскажите, как Вы себе город представляли в детстве?
- А.С. – Ну город он, пока еще я была, если я с пяти лет там была, город я... особо не ходила по городу я, меня никто не водил, сестра только, что шла на работу, меня в садик здавала, ото только, больше я не знаю тот город, ото так.
- В.В. – А откуда Вы узнали в детстве про существование города? Когда еще не переехали?
- А.С. – Я не знала об этом городе вообще ничего. Ни за какой город я ничего не знала. Когда меня вже сестра взяла, тада знала, что это Симферополь.
- В.В. – А как воспринималась Вами поездка в город, ну что это для Вас было — праздник или отдых, работа, может?
- А.С. – Та какая там работа, если я с пяти лет была там, так какая работа до восьми лет? С подружками бродили, гуляли, в садик ходила, ото самое главное.
- В.В. – А Вы боялись города в детстве?
- А.С. – Я и сейчас боюсь города, я города вообще боюсь, хоть я и в ФЗО была, я могла б там и остаться, например, и жить, и замуж выйти, но я боялась города вообще, я сейчас если боюсь, еду и боюсь, чтоб мене не ограбили, не обрезала тудя сюда.

В.В. – А почему Вы его боялись?

А.С. – Ну такая натура, видать, не знаю.

В.В. – А чем Вы добирались до города? [...]

А.С. – А, ну поездом, она меня сюда больше не привозила в Старомлиновку, например. Я все время жила там, до восьми лет, а потом уже сестра рассчиталась и приехали сюда опять же в Старомлиновку, и она купила дом, и мы жили.

В.В. – А хотелось Вам, когда Вы жили там в городе, вернуться домой?

А.С. – Об этом я даже не мечтала. Куда повезут, туда [сміється], куда повезе, туда. Раз она взяла меня на воспитание, куда едем, туда и меня везет.

В.В. – А объясните, чем, по Вашему мнению, города отличались от сел?

А.С. – Ну как тебе, дочка, сказать, чем отличается... Город есть город, село — село. Ну тада там транспорта в городах не очень особо было, в Симферополе, там вообще я не видела ни трамваев, ни де, ничо. Мы на окраине жили, я не знаю.

В.В. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей?

А.С. – Там подружки были, мне... какой там... Отличаются, конечно, городские люди, дети уже с родителями живут они, а то что я, сирота?!

В.В. – А опишите, какие чувства у Вас вызывало Ваше отличие от городских жителей?

А.С. – Ну как сказать, что я могу сказать, как дикарка я была там, не то, что это с людьми. Подружки то были у меня, одна подружка во дворе, что мы жили ото, только лишь с ней я дружила, ото так, и никуда мы не ходили.

В.В. – А возникало ли у Вас желание переселиться в город?

А.С. – Нет, нет.

В.В. – А у Ваших родственников?

А.С. – Как сказать, что родственников, мои братья сестры жили там, например, жили в Крыму, жили сестры, братья.

В.В. – А опишите, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые переехали в город?

А.С. – Я, например, об этом не слышала, что уехали или приехали там, чето такое, о них и речи не было даже. [...]

В.В. – А как Вы сегодня относитесь к городу, сейчас?

А.С. – И сейчас я не хочу в город, не хочу и боюся, и боюся, вообще в городе жить, я если, ой! Сын мой жил в городе, я если поеду, уже на следующий день возвращаюся, потому что я не могу в городе.

№ 13. — 2008 р., січень 19. — с. Октябр Великоновосілівського району Донецької області. — Інтерв'ю з Першак Марією Федотівною, 1918 року народження, мешканкою с. Октябр Донецької області, проведене Васніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).

Васніна В.С. (далі – В.В.) – Яке Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

Першак М.Ф. (далі – П.М.) – Дмитренко (Першак) Марія Федотівна. [...]

В.В. – А яка у Вас національність?

П.М. – Українка.

В.В. – А коли Ви народилися?

П.М. – 1918 году 30 жовтня.

В.В. – А де?

П.М. – Родилася село Антонівка Мар'їнського району Донецької області.

В.В. – А яка у Вас освіта?

П.М. – Освіта середня, кінчила Мар'їнську педшколу.

В.В. – А професія?

П.М. – Учитель молодших класів. [...]

В.В. – А звідки родом Ваші батьки?

П.М. – Мої батьки родом село Антонівка Мар'їнського району Донецької області.

В.В. – А що вони Вам розповідали про свою батьківщину?

П.М. – Що вони мені розповідали? Ми жили бідно, сім'я велика була, от їздили мінять і мене брали. Їздили, тачку запрягали та й їхали мінять, по селам їздили. От вони тоже з бідної сім'ї. [...]

В.В. – А Ви відвідували в дитинстві місто?

П.М. – Да. Мені розказували. «Ми в місто» — ну чую дома балакають. Куди в місто, що за місто? «Великі будинки, — кажуть, — і лазять туди по драбині». А я думаю: шо ж це драбина єсть? У нас таке от і ми туди мої батьки возили продавати дерть волами і я їздила. Уявила собі місто. На волах і дерть продавали, туди їздила волами.

В.В. – А часто Ви їздили до міста?

П.М. – Ні, ні. Була в місті, я ж кажу, дерть, ото як празники везуть батьки дерть продавати і мене беруть. На воли сідаю в бричку і їдемо.

В.В. – А розкажіть, що для Вас в дитинстві було місто, як Ви собі його уявляли?

П.М. – Місто — це хороші будинки, багато людей там, багато людей, хороші будинки і всі рухаються. У селі так, бачите: поробили, сіли і сидять там, косовицю кінчили. А там вот, я думаю, всі рухаються. І що досі пам'ятаю, прийшли, хтось прийшов та каже: «Ой-ой-ой, де ми їздили!» Кажу: «Де?» «Їздили, ой, у таке! Там їздять усі на лапатетах, лапатет, лапатет!» Так я і досі пам'ятаю. Велосипед, ага, велосипед — «на лапатетах». Ой, так ми дражнили одного діда «лапатет, лапатет». От місто уявляла я. Людей багато, всі гарно одіті, усі в русі, рухаються, рухаються, біжать на роботу.

В.В. – А звідки Ви в дитинстві дізналися про існування міста?

П.М. – Звідки? Ну я ж кажу: по суботам, по празникам у місто, у Донецьк, Сталіно тоді було. Сталіно місто. Возили дерть продавати, там купляли поросят. Ну шахтьори купляли дерть, ми получали зерно, жили не земельно, возили туди дерть продавати і от я місто побачила. Там людей багато, всі гарно одіті, не так як ми в селі, і всі рухаються, рухаються, всі біжать, біжать і біжать.

В.В. – А як Ви сприймали поїздку до міста, може, це для Вас було свято чи відпочинок?

П.М. – Нет, це для мене було свято, свято. Це ж подивиться на такі будинки великі! Ой-ой-ой, свято! Я працювала багато у лікнепі, була хата-читальня в нас у селі. Я обучала, ходили жінки, чоловіки особливо. Ходили навчаться читати. Бо вже стала техніка, от читати от вони ходили в лікнеп. І я їх вчила читати.

В.В. – А Ви боялися в дитинстві міста?

П.М. – [Посміхається]. Канешно, я в селі, тихо в нас, ніхто ніде нічого. А там надо остерігатися, як ідеш, остерігатися, оглядатися от.

В.В. – А чим Ви добиралися до міста?

П.М. – Волами.

В.В. – А чим для Вас був цей шлях?

П.М. – Ну важкий же шлях був, це було од Мар'янки у Сталіно 30 км. Отак на волах сіли і сидимо в бричці, нікуди не вставала, боялася встати, от щоб не отстати, щоб не загубиться.

В.В. – А що Ви очікували від міста, коли в перший раз до нього приїхали?

П.М. – Щось хороше, там взяти хороше, подарок хороший, особливо на вітринах. Де там да іграшки хороші, плаття та всяка одежа. От хтось щось дасть, покаже хороше.

В.В. – А згадайте, яке було Ваше враження від міста?

П.М. – Враження хороше, хороше. Побачила багато, от ніхто мене ні торкнув, ні пурнув, давали дорогу, проважали, бачили, що приїхало дурне теля з села.

В.В. – А чи хотілось Вам, коли Ви перебували в місті, скоріше повернутися додому?

П.М. – Ясно додому. Дом — це дом. Як там не хорошо, а дома, дома лучше.

В.В. – Як Ви гадаєте, як місто відрізнялося від сіл в Вашому дитинстві?

П.М. – О, місто відрізняється від села дуже і дуже. Я уявляла, як я побачила які там будинки, скіло людей, а ми вийдем на дворі на вулицю, ризьба зроблена з цегли. Посідаєм і сидимо собі тихенько на... Десь там балалайка грає, десь там. А в місті о-о-о, там люди багаті, одіті гарно, всі в двіженні, двіженні отак.

В.В. – А чи мали Ви в дитинстві знайомих городян?

П.М. – Да, в нас були знайомі, в батьків моїх знайомі. Вони займались торгівлею, скупляли в селі коней. Ото перепродували. Ото були знайомі. Вони до нас їздили, в суботу приїдуть, ночують, скупляться, а тоді їдуть у неділю. Да, да, були знайомі.

В.В. – А опишіть, як вони відрізнялись від сільських мешканців?

П.М. – Як вони... Ну що вони? Приїхали з сумками, в них там, я знаю, продукти хороші, розповідають багато всього.

В.В. – А одяг у них якось відрізнявся?

П.М. – Обязательно, обязательно. В нас шо? Фуфайка і фуфайка, і ті лапті в'язані, лапті. У дедушкі в бацька, у них є, вони обуті були, в них робочі ботинки, робочі ботинки в них, нагладжені брюки. От відрізнялись.

В.В. – А поведінка якось відрізнялась?

П.М. – Поведінка. Не, хорошо розказували вони, розпитували. [...]

В.В. – А мова якось відрізнялася?

П.М. – Ну вони говорили більш-менш так чисто російською і старалися не обідити нас нічим.

В.В. – А Ви відчували, що відрізняєтеся від міських мешканців?

П.М. – Обов'язково.

В.В. – А розкажіть, у чому була ця відмінність?

П.М. – Ну да. Вони і говорили дуже так складно, хорошо, розказували багато. Видно, шо розказували, а ми шо розказували? Розказували багато. А в нас шо? Село, слово «кабиця». Це була в нас на дворі

складена плита, на якій ми варили... Я ж пережила голод оцей, вижила тільки благодаря... Ходила виливати ховрахів. Вони ж поганого нічого ж не їдять, і ото ховрахів. Прийду з школи, іду по ховрахи, навилываю, варимо їх і їмо, ото тим живемо. [...] А потім батько зробив ступу, дерево видовбав і туди ходила рвать лободу і в ступу товкли. Вона зробиться кашниця, а мамка тоді робила лепшошкі і на дворі на оцій кабиці пекла із лободи, ото ми так прожили, як ховрах, так то вже м'ясо в нас є, а так більше лободи.

В.В. – А чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

П.М. – Не, не.

В.В. – А чому?

П.М. – [Сміється]. Де родилась, де жила, де пройшли дитячі роки і тишина. Люблю, щоб було тихо, а там дуже шумно там. Тишина.

В.В. – А Ваші родичі хотіли переїхати?

П.М. – Не, мабуть не, вони займались коноводством, скупляли коней, видно, татарам, чи кому продавали на ковбаси там, своя робота у них була оце, от.

В.В. – А розкажіть, як в селі відносились до родичів чи односельців, які переїхали до міста? Були такі люди?

П.М. – А це в нас поїхали, ага. Сосед чи сусідка, так поїхали. Хорошо їздили до них туди в гості, вони їх завжди приймали, як субота їдуть же на базар, волики запрягають і їдуть у Сталіно на базар, і там в них ночують.

В.В. – А чи були в Вашому селі такі, які приїздили з міста до села? [...] Ну, може поверталися до батьків, додому, чи не сподобалося їм в місті жити.

П.М. – Такі були, були. Це під час, коли була оце голодовка, отак, от на карточки давали, камсу нам давали. Переїзжали, допомогти продуктами, да.

В.В. – А що це були за люди?

П.М. – Селяни, селяни, селяни виїзжали у Сталіно, жили, а тоді в село знову. Селяни.

В.В. – А розкажіть, як ставилися до тих людей, хто приїздив за призначенням по роботі в село?

П.М. – А, в село приїжджали, да. Копали, ну помагали убирать і буряк, і городину, помідори. Хорошо. Кормили, варили, що могли, буряк красний варили, от, давали, що найбільш давали буряк, лушпиння з картонки, варили пополам, приїзжали, кормили їх, по квартирам були. Помагали убирать.

В.В. – А були такі, що залишалися жити в селі?

П.М. – Да, в селі були, були, були, були, так хто був, сусідко залишився, о, да багато було. Полтавські мої сусіди, от один і другий були, Першак Герасим. Жив у Красногоровкі, а потім приїхав у село, додому, тут і помер. Так, були.

В.В. – А поясніть, що треба було зробити людині, яка приїхала з міста, щоб вважатися своїм у селі?

П.М. – Приїхали у..., хати єсть, поселилися в хаті, город є, і почали жити. Хазяйнували, город садити помагали, а спрягалися кінями в того сусіда, в того коняка, в того плуг, спрягалися, допомагали один одному, щоб і він посіяв, не осто... що приїхав, щоб не остався без куска хліба. З Красногоровки переїзжали до нас.

В.В. – А чи змінювалося впродовж Вашого життя відношення до міста?

П.М. – Та я б, наприклад, в місті б не жили ні за що.

В.В. – А як сьогодні Ви ставитесь до міста?

П.М. – Воно мені вже не нужно. Оце открыта душа, я хочу тишини, покою. Вже в місто ні за які б гроші не пішла б.

№ 14. — 2008 р., січень 21. — с. Стародубівка Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Соломатіною Вірою Дмитрівною, 1924 року народження, мешканкою м. Павлоград Дніпропетровської області, проведене Холод Анастасією Анатоліївною (БДПУ).

Холод А.А. (далі – Х.А.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Соломатіна В.Д. (далі – С.В.) – Соломатіна Віра Дмитрівна.

Х.А. – Ваше дівоче прізвище?

С.В. – Безручко Віра Дмитрівна.

Х.А. – Національність?

С.В. – Білоруска.

Х.А. – Дата і місце народження?

С.В. – Перше жовтня 1924, на Донеччині.

Х.А. – Яка Ваша освіта?

С.В. – Вища.

Х.А. – Професія?

С.В. – Викладач української мови та літератури.

Х.А. – Як звали Ваших батька та матір?

С.В. – Мама — Безручко Олександра Олександрівна, 1897 року народження.

Х.А. – А батько?

С.В. – Так. Безручко Дмитро Михайлович. 1897 року народження.

Х.А. – А як звали Ваших діда та бабу?

С.В. – Дід. Дід — Русак Олександр Тарасович, бабуся — Русак Віра Іванівна.

Х.А. – Якої вони були національності?

С.В. – Білоруси. [...]

Х.А. – Звідки родом Ваші батьки?

С.В. – З Білорусії. Село Паздівки Самохваловського району Мінської області. Там в селі народилися мої батьки, там в селі народилися мої дідусь і бабуся із боку батька. Ні, з боку батька, в якомусь іншому селі, недалеко від Паздівок. Там вони народилися, там вони жили. Звідти їх відправили в Архангельську область. Розкулачивши.

Х.А. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

С.В. – Я вже нічого не пам'ятаю [сміється]. Ніколи це в голову не брала, що це треба знати. Знаю тільки, що мій батько працював на таможні, бо була фотографія, і на фотографії мій батько в такій напіввійськовій формі. Ну це ще до одруження його з мамою. Вот працював на таможні, по-моєму, десь в Мінській області, на кордоні із Польщею.

Х.А. – Які існують у домі старі особливі речі, які передаються від старших до молодших?

С.В. – Ой, ну, по-перше, у мене зберігся паспорт мого дідуся, виданий, виданий йому в 1936 році. Це коли вони з бабусяю, мама їх забрала з міста Котлоса Архангельської області. От сьогодні якраз прийшло мені повідомлення, що мій запрос про моїх родичів, з боку папи і мами, — одержаний Архангельським обласним архівом. Я чекаю листа з роз'ясненням, що робили, що робили мої родичі там, в місті. Вони були зіслані в місто Котлос Архангельської області. Так от, зберігся дідусів паспорт. Він помер 23 лютого 1941 року. Тільки почалась війна, ми вже були на окупованій території. А ще збереглися у мене фотографії мого дяді, маминого меншого брата, я не знаю якого він року народження. У 1926 році, там дата стоїть, він був студентом Мінського університету. Він теж був разом з батьками зісланий в Котлос, в Архангельську область. Фотографія маленька його, дяді Вані, маленька фотографія, видно, од якогось документа одірвана, вислана сюди нам на Україну і більша фотографія. Мені відомо, я пам'ятаю, що це були, мабуть 35-й, мабуть, рік був, мені повідомлять точні дати і відповідь буде. Він був начальником там дільниці по сплаву лісу. І в березні місяці, це був, була неділя, він, його викликали, треба було перебрати, перебратися на другий бік Північної Двини, ну в справах роботи. Дядя сів у човен, їх там називали душогубками, ці човни, і поплив. Доплив він до середини річки і в цей час почався льодохід. Човен перевернуло, дядя нирнув туди під лід, на березі стояли люди, бачили це, кричали, ніхто не міг йому допомогти. Він винирнув один раз, лице в нього, він був у зимовому пальто, лице в нього було замішане кров'ю. Рука, одну руку він витягнув з пальто, мабуть думав врятуватися та це, ну знову, кригою знову його накрило і ніхто більше його не бачив. Протягом місяця вдовж річки Північна Двина їздив патруль в сподіванні на те, що його десь винесе на берег, його так на берег і не винесло. Так він там загинув. Звідки я це знаю? Розповідали дідусь з бабусяю, а їх уже забрала мама вже сюди на Україну, їх уже відпустили. А там залишалося, там залишалися ще дві тітки. Сама молодша тітка — Ольга — втекла, втекла. В цей час ми уже. І втекла вона за нами сюди на Україну. Жила під прізвиськом, сказала, що загубила документи. Це були 30-ті роки, я навіть не можу Вам сказати, коли це було, но мій брат двоюрідний, який живе зараз в Запоріжжі, він 38-го року народження. Вона втекла і жила під прізвиськом тата і по батькові вона була не Ольга Олександрівна, а була Ольга Михайлівна, да, Ольга Михайлівна. Мій батько сказав, що це його сестра. Мої батьки не були зіслані, залишилися, нас не зачепило. Мої батьки приїхали на Україну до цього часу, так що нас це вже не торкалося. А приїхали вони на Україну в 26-му році на Донеччину, вот, батько працював, мама була дома. Я народилася в 24-му році, мені не було двох років, як приїхали ми на Україну. І в 25-му році вже на Україні народився мій брат, який в 44-му році загинув на фронті. Знаємо ми про загибель дяді із листа тітки, там ще залишались мамині сестри — тітка Ольга і тітка Марія. Тітка Марія ніколи заміж не виходила, вона залишилась старою дівочою, до цього вона написала, як загинув дядя Ваня. Сама вона потім написала, тітці Ользі написали, із Севера, лист, тільки я не пам'ятаю, не знаю, я не пам'ятаю в якому році вона померла. Вона була, у неї з головою було не все гаразд, і вона померла і там у Котлосі вона похована. Зіслані туди були всі родичі. Так, я цікавилася, за що зіслали моїх родичів. У мого дідуся — Чумак дідусь мій, Чумак Олександр Тарасович, уже забуваю, Олександр Тарасович, мав сім десятин землі, дві, двоє коней і сім душ членів сім'ї. Брат один помер, дядя Вася, як йому було ще 18 років, а ці жили й працювали на цій землі. Десь в 30-ті роки ми їздили з мамою туди, бо в мене збереглося, збереглося довідка про народження. І там значиться, що я народилася першого кастрічника (кастрічник — це жовтень місяць по білоруськи) 1924-го року. А довідка ця видана 32-м роком. Там стоїть дата 32-й рік. Це у мене єсть. І збереглося в мене фотографія із Севера, група там де тітка Марія стоїть, тітка Ольга стоїть, це ще до її втечі, і ще там видно засланці, засланці із цих країв, коли мої родичі жили. Фотографія у мене теж єсть.

Мій дядько Іван Олександрович був студентом Мінського університету. Єсть фотографія, фотографія, на якій підпис єсть: «Студент (на білоруській мові) Мінського університету, 1926 рік». Єсть фотографія професора, який викладав, очевидно, на кафедрі. Розповів, розповіла бабушка таку історію. Дядя Ваня йшов вулицею Мінська, а бабушка йому пошила штани із домашнього полотна, ну поскільки воно було сіре, вона пофарбувала його бузиною, бузиною. І він йшов вулицею, а назустріч йому професор, і дядя з переляку перейшов на другий бік вулиці, щоб не зустрічатися з ним. І ось, коли... Да, і ось коли професор прийшов вже на кафедру, посміхнувшись сказав: «Іван Олександрович, людей зустрічають по одьожке, а провожають по уму. Так от я Вам пророчу (на білоруській мові говорив), пророчу, що Вам бути великим вченим і Ви не соромтеся того, що на Вас полотняні штани». Дядя теж був висланий. Можливо, Ви знаєте, через те вони були зіслані, мамини родичі, можливо вони були зіслані за те, що по лінії бабусі рідний брат... я не прізвище, я не пам'ятаю прізвища, вони Чумаки, а дядя Русак, дедушка Русак, а бабушка, я Вам неправильно сказала, бабушка Віра Іванівна Чумак. Так от, ці Чумаки, Чумак цей, бабушкін брат рідний, був... я не знаю, що це за посада була, що це за чин такий був дійсно..., дійствітельно статським советніком. Був він людиною одинокою, він дуже любив мою маму, вона була старшою в сім'ї і він був хрещеним батьком моєї мами. Коли він вчив мого дядю в університеті, вірніше він залишив (я не знаю коли він помер), залишив все, що в нього було, і завіщав, значить, вивчити дядю Ваню в університеті, і придане дав хороше за мою маму. Оце все, що я пам'ятаю про маминих родичів. А відносно батькових, вони теж всі були зіслані. В моєї бабусі дідусь був, вони із пролетаріїв були, дідусь був алкоголік, бабуся народила 18 дітей, із них було двоє, дві пари двойнят і одні тройнята. Діти народжуючись помиралі і їх залишилося в живих десь до віку дорослого шість чоловік. Вони були теж зіслані. Я тільки не знаю, чи в Котлосі вони були, я не знаю. Із них з папиних родичів, братів і сестер, я добре знаю і пам'ятаю дядя Федір, він, мабуть, як їх відпустили уже сюди на Україну, він деякий час жив на Україні, а потім поїхав туди, у Мінськ. А дядя Костя теж приїхав сюди, він працював на заводі сталі, і на правому березі єсть така вулиця Коцюбинського, да, Коцюбинського. Я уже не пам'ятаю. Знаю тільки, чи то в 15, чи то в 12 номері вулиці жив мій дядя Костя. Я пам'ятаю його дружину тьотю Марію, вона працювала продавцем магазину і була у них донька, по-моєму, Валя. Моя донька говорить, що ми їздили, і я зустрічалася із двоюрідною уже сестрою, ну я цього не пам'ятаю. Я не пам'ятаю. І оце все хочу розшукати їх сестру, ну розшукати не можу.

Х.А. – Розкажіть докладно, коли і з яких причин Ви переїхали до міста? [...]

С.В. – Справа в тому, що я в 48-му році, 28 лютого, закінчила Запорізький державний педагогічний інститут. Там я зустріла свого чоловіка, який в той час був військовим. Був замісником військового коменданта міста Запоріжжя. По закінченню інститута я одержала призначення в місто Павлоград, хуторську середню школу. 1 квітня 1948 року. З тих пір я живу в місті Павлограді, тут народилися мої діти: син в 49-му році, донька в 56-му році. Син покійний, він помер у Васені Ставропольського краю, був інженер, працював на північному комбінаті, там єсть у мене внук, йому 31 рік, і невістка; донька живе в Павлограді, їй 52-ий рік. Чоловік у мене помер, тут в Павлограді могила мого чоловіка, моєї мами. Жили ми під Запоріжжям деякий час, ми переїжджали з міста в місто. Там покоїться прах мого батька.

Х.А. – Скажіть, як Ви готувалися до переїзду в місто?

С.В. – Як готувалися? Приїхала 11 березня в розвідку в Павлоград, вже я мала на руках направлення в Павлоград. Я не чула про це місто, хоч воно від Запоріжжя рукою подати. І коли прийшла я на центральну вулицю, я нічого не знала, місто зовсім незнайоме було, мене обігнав паровоз «Кукушка», він ходив тоді по центральній вулиці міста від залізниці і до... у нас так і називається ця місцина — Горветка, Містквітка, вона зараз розбудована дев'ятиповерховими і п'ятиповерховими будинками. І от коли я опинилася на центральній вулиці, мені стало страшно у порівнянні із Запоріжжям. Я розплакалася, стала і не знала куди мені йти. А потім мені сказали, що йти мені треба на кінець вулиці і прямо нікуди не звертаючи, десь кілометрів 2, мабуть, од міста. Я опинилася у школі, в яку, вона якраз понад дорогою, по трасі Київ – Донецьк, зразу вона по трасі. Якраз над дорогою школа, це було двоповерховий будиночок, він зразу до цього часу зберігся. Це центральна резиденція нарко... нарккодиспансеру і алкоголізма. А разом з ним, поряд побудована нова чотириповерхова школа, в якій я пропрацювала, її побудували в 61-му році... [...]

Х.А. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто. З чим воно у Вас асоціювалося, з чим уособлювалось? [...]

С.В. – У дитинстві... я народилася в селі. Як мені було два роки, чи, мабуть, не було двох років, ми приїхали на Україну, в 26-му році. Красноармейськ, тоді було місто незначне, я його мало тоді запам'ятала. Хоч мені тепер довелося у ньому побувати в ці роки, бувала я в ньому. А з Красноармейська ми переїхали до Запоріжжя, там ми недовго трималися, кілька місяців, а за тим було село Тарасівка на Дніпрі. Я до цього часу пам'ятаю Плавні, і дуже було багато гадюк. Стільки було гадюк, я і до цього часу їх боюся і ненавиджу, ненавиджу. Оце з дитинства я запам'ятала їх і на все життя. Вчилася в Запоріжжі — це прекрасне місто, любиме місто. В перші роки, коли я вже приїхала працювати за

призначенням в Павлоград, в перші роки, залишаючи Запоріжжя, я починала плакати. А виходячи на перон, я ридала! Так я любила це місто і люблю до цього часу. А Дніпропетровськ не прижився. Дніпропетровськ я мало знаю, рідко в ньому буваю, я не люблю це місто. Не люблю це місто. Ось так. А взагалі я багато бачила — Полтава, Белгород, Курськ, Губкін, Новий Аскол, там же, будучи на пенсії, в цих містах, Красноармейськ, що там іще, Новогородовка, етог, Селідова, Демітрова, це все такі мені близькі міста, я бізнес там свій робила, торгувала горобиною. Вирощувала своїми мозолястими руками на городі. Так. Там я була в цих містах. Так що я достатньо бачила за своє життя.

Х.А. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста? [...]

С.В. – Я народилася під Мінськом, тепер це окраїна Мінська, я так прикинула, все ніяк у брата у двоюрідного не питаю, він там був у троюрідної нашої сестри на весіллі. Це було у 80-х роках. Мінськ пам'ятаю, в 32-му році ми з мамою, мама взяла мене і брата і ми їздили на Батьківщину. Треба було взяти мою, моє свідоцтво про народження. Про нього ми говорили. Да. Ми були в Мінську, а потім приїхали в цей Самохваловський район, в пригород Мінська, і став він тепер уже містом цей район, райцентр Дзержинськ, Дзержинськ. І в моїй уяві, як брат розповідав мені, що це щось подібне як Дніпропетровськ і Новомосковськ, як Дніпропетровськ і Новомосковськ. Ну, а перше велике місто, яке я побачила, було Запоріжжя. Хоч в самому Запоріжжі ми ніколи не жили, а зупинилися на кілька місяців у родичів, які і заманили нас на Україну. Це була тітка моєї мами, це була сестра мого дедушки по мамі. Вони приїхали в Запоріжжя ще в 1912 році. А потім ми зупинилися під Запоріжжям, ми переїхали з села Тарасівки, єсть така станція Софіївка, зразу Червоноармейськ, район Червоноармейський, зразу це місто Вольнянськ. Невелике місто, 18 чи 20 кілометрів, не доїжаючи до Запоріжжя. А в окупації я працювала в Запоріжжі, так я ходила пішки із Запоріжжя додому. Пішки ходила і назад.

Х.А. – Як сприймалась Вами поїздка до міста, що це було для Вас: свято, відпочинок, робота? [...]

С.В. – Свято, це було таке свято! У яке б місто я не... [...]

Х.А. – Ви боялися міста в дитинстві?

С.В. – Не-а.

Х.А. – А чому?

С.В. – Чому не боялася міста? Я тоді не боялася, бо тоді ще мало розуміла. Справа в тому, що коли ми жили ось тут у Вольнянську, то по суботам і неділям я їздила, а потом... Потяг називався «Робочий поїзд», він декілька раз на день ходив. І от після школи сідала і їхала, їхала в Запоріжжя, в центрі там великий дім, у самому центрі Запоріжжя. Тепер уже немає цього дому, цього провулка Упорного. Упорний провулок, 12. От і я туди їздила. Вот. Для мене вже місто було звичайне. Місто і все. Зрівнювала його з райцентром, так це було. Ось чому. У нас була можливість у 43-му році, коли нас звільнили, у мене була можливість поїхати вчитись у Дніпропетровськ. Ми подали документи у педінститут і нам сказали: «Якщо Ви місяць відпрацюєте на відбудові інституту, то Вас зарахують в інститут». І нам сказали: «Можете поїздити подивитись, може Вам десь сподобається. Якщо у нас не захочете вчитись». І от у нас півгрупи поїхало в Дніпропетровськ. Їхали ми в Дніпропетровськ товарним поїздом, який перевозив гармати, і військові солдати взяли нас. Ми їм сказали, що нам надо до Дніпропетровська добратись і нас узяти. Вони нас довели до Сінельнікова, коли їхали як на мосту по ту сторону. А звідти я не пам'ятаю, як ми добиралися до Дніпропетровська. Це був грудень місяць, кінець грудня. І було вже дуже холодно. І коли я в Дніпропетровську, це я була перший раз, я подивилася на цей, на це, напів..., величезне напівзруйноване місто, коли ми прийшли до медіституту і побачили, що ні одного вікна немає, напівзастеклено, коли ми підійшли до горного інституту, педуніверситету, ну це напіврозвалини стояли і усе. І додому ми добиралися більш як сутки, товарняками військовими. Нас ото підбирали і довозили. Коли я мамі все це розказала, вона сказала: «Ніякого Дніпропетровська, ото їдь у Запоріжжя і на цьому поставимо крапку». Так я і опинилася у педінституті, а четверо моїх однокурсниць, вони закінчили Дніпропетровський педіатричний. По спеціальності педіатри, вони не розгубилися і осталися в медичному. Хоч моя мама все життя мріяла, що я повинна бути тільки лікарем. В крайньому випадку фармацевтом. У мене дочка вийшла фармацевтом, а я педагогом, мабуть того, що я все життя я була така... Не будем згадувать. [...]

Х.А. – Яким для Вас це був шлях, коли Ви їхали до міста: свято, весела подорож, страшна подія?

С.В. – Це була страшна подія. Оце, що в Дніпропетровськ ми їздили. Це вже нічого страшнішого не могло бути. І те нас врятувало, у нас вдома, у школі, в якій я вчилася, був військовий госпіталь, і завхозом цього військового госпіталю був Борис Григорович, я не пам'ятаю, єврей. А він сам із Дніпропетровська, а дружина в нього лікар-хірург. І коли ми затіяли їхать в Дніпропетровськ, Борис Григорович каже: «Вера, я дам адрес, Ви остановітесь у моєї жени». Це була вулиця Красна. Де ця вулиця Красна, я й до цього часу не знаю. Ну, я так уявляю, це над Озеркою. Вона пішла на чергування в госпіталь, вона прийняла нас прекрасно, пообідали, побули, вона вмовляла нас залишатися, але ми сказали: «Ми поїдемо додому». І ми поїхали додому. І порівнюючи Дніпропетровськ і Запоріжжя, я не могла Запоріжжя ні на що промінати.

Х.А. – Що Ви очікували од міста в перший свій приїзд?

С.В. – Як це? Як Вам сказати, що я очікувала? Нічого не очікувала. Дивилася на місто, ходила по вулицях, ходила в кінотеатр. Це було як. Як називався цей кінотеатр? Там на цій території знесли кінотеатр, його, по моєму, розбомбило і на тому місті було кладовище німецьке, німецьких солдат. Коли нас звільнили, тоді викопали всі могили. Це було в районі вулиці Анголенка і Чекістов. [...] Так от по вулиці Чекістов вниз, по Московке, там річка така протікає, глибоко, глибоко. Так Московка протікає. А в 30-ті роки, я не пам'ятаю, який це був рік, була величезна трагедія в Запоріжжі. Товарний поїзд зіткнувся з пасажирським. І пасажирський поїзд перекинувся. Стільки було жертв! Я ходила навіть на похорони, стільки було жертв! Не можна було передати. Це якраз недалеко, не доїжджаючи першого мосту. Як тільки в Запоріжжя в'їжджаючи, там буде міст, веде через..., а внизу ріка Московка протікає, так ось там десь за півкілометра від мосту. От як ми їдем з Павлограда, по праву руку, отам буде міст, звернеш увагу, міст буде такий перехідний, а туди далі буде міст такий, під яким тече Московка. Так от не доїжджаючи цього першого моста, цим мостом ми йшли на кладовище, а де це кладовище, я не пам'ятаю. Це були 30-ті роки, напередодні репресій, в оці роки, в оці роки, мені здається, це було. Дуже багато оцих випадків було, випадків тероризму. І читали, що це спеціально, спеціально зіткнули оці два потяги. Так от в'їжджаєш і дивишся, там і до цього часу все вище, вище і вище над залізницею і до цього часу глибока, глибока така рів, такий. Ось в оцей рів звалився поїзд оцей пасажирський. Так, я пам'ятаю, це було, це були 30-ті роки. Я вже була підлітком.

Х.А. – Яке Ваше перше враження від міста?

С.В. – [Посміхається]. Приємне. Звичайно, приємне. Приємно, звичайно, пожити в ньому, чого я і їздила в суботу і в неділю до родичів своїх. Прибираю там усе, в кіно схожу з тіточкою. Ой, як він там називався... Мої родичі жили вниз від кінотеатру «Щорс», тепер це кінотеатр «Щорс», а після війни був трошки «Заньковецької». Ми ходили в театр «Заньковецької» ще до 1947 року, а потім театр «Заньковецької» переїхав у Львів. Тепер у Львові театр «Заньковецької», а в Запоріжжі назвали театром «Щорс». Я бувала і в ньому, театрі «Щорса». Ми дуже любили театри і купували... Так от вниз від театру «Щорса» це через, а там були ще трамвайні колії, а туди нижче вниз до Московки, оце в цьому самому центрі жили мої родичі.

Х.А. – Чи хотілося Вам, перебуваючи в місті, повернутися додому?

С.В. – Додому ні, ні, не.

Х.А. – А чому?

С.В. – Коли я отримала, одержала, коли я закінчила інститут 28 лютого 48-го року, отримала я призначення в Павлоград. Я ніколи не чула про це місто. Питала, питаю: «Де це? Де його шукать? Що це за місто?» Мені говорять: «Це в Дніпропетровській області». Я думаю: поїду я в розвідку. Приїхала я 11 березня, приїхала я 11 березня. Попала я із вокзала, я доїхала в центр міста нашого, тепер уже міста нашого. Мене обганяли «Кукушки», бо у нас тоді по центральній вулиці була прокладена залізниця, проложена. От тут де у нас сейчас Горвітка, був величезний лісовий склад. І сюди ходили поїзда. По центральній вулиці «Кукушки». Я знаходилася в центрі міста на вулиці Леніна, а там єдинственный був магазин «От харчовіка», у ньому квас продавали і пряники. Я зайшла в цей магазинчик, оце сейчас по Леніна, де в нас аптека. Ну ти знаєш, де це. Я зашла, я зайшла, подивилася на це убожество і заплакала, і заплакала. Думаю: а куди ж мені дальше іти і що мені робити? Я спитала, що мені треба в хуторську школу. І мені сказали, щоб я йшла, показали, куди йти, показали, як іти. І вже на виході з міста, на виході із міста я зустріла двох жінок, двох жінок з портфелями. Це оказались Анна Ільїнічна і Ольга Єлісєєвна. Коли мене наганяють, дивляться на мене, ну вони знали, що я, що вчителька одержала вже призначення в їхню школу. Я вибачилася і говорю: «Мені треба в хуторську школу». Вони на мене глянули зверху вниз і кажуть: «Ми в хуторську школу, ми туди ідем. Ми там працюєм». Так ми і познайомились. Анна Ільїнічна була завучем школи, а Ольга Єлісєєвна моя вечная подруга, до конца дней, викладала хімію в школі. І прийшла я в цю школу. Оце де сразу медвїтрізвітель і наркодиспансер, і наркодиспансер. Ну так не в цьому будинку, а там, де школа стоїть, була школа. Одноповерховий будинок, там було чотири чи п'ять класних кімнат. О. Я зайшла і перелякалась: таке Запоріжжя загубить, помінять на таке убожество! А директор подививсь так на мене і говорить: «А Ви можете приїхать з першого квітня, початок, бо тут залишилось двадцять днів четверті, а вже з початку нової четверті». «Ой, я не догуляла в Запоріжжі! З задоволенням» [посміхається]. І я поїхала. І приїхала вже працювати з першого квітня, з першого квітня, в цьому році буде 60 років. А тепер я свій Павлоград не на одне місто не проміняю.

Х.А. – А чому Ви тоді не хотіли повертатися додому?

С.В. – Ой, ну як тобі сказати. П'ять років інститутського життя, театри, і опера, і оперетта, і Іван Поддубний — все бачили. А ще якийсь Іван Поддубний приїхав. 45-ий рік, голодний. Я пішла до своєї подруги, вони переїхали якраз із, із Червоноармійська в Запоріжжя. Мама її наварила пісного борщу, ми наїлися борщу, продали хліб свій, ми по карточкам одержували хліб, купили білети на Поддубного і пішли. І поїхали. А тепер театр був оце як на горі зразу єсть театр «Металіст», він належить заводу «Комунар». І пішли ми в цей театр «Металіст» подивитись на Поддубного. Ой, на балконі, звичайно, самі дешеві квитки ми взяли, внизу так небагато народу, вниз дивимся, як воєнні пірожніе носять

барिशням. А ми голодні. «Мама моя рідна, оце ж той Поддубний, коли ми його побачимо?» Заходить дядько огрядний, з вусами запорожця, стає за трибуну, а це боксер оказується, і починає розповідати свою біографію і про свої подвиги. І що такого, і що запам'яталося нам: оце стоїть, а мова в нього така [підбирає слово] простонародна, інколи вираження попадаються, ну що запам'яталося [імітує, ніби спльовує] справа сплюне [повертається в лівий бік], розповідає — зліва сплюне, а ми вмираєм зо сміху, дивимся, як воєнні своїх баришень угощають, як Поддубний плюється то наліво, то направо. І думаєм: які ж ми дурні, все бачили, так ще й треба було Поддубного подивитися. Ото навіть бачили і Поддубного. Бачили Майю Плісецькую, вона приїжджала на гастролі, вона тільки закінчила хореографічне училище. І вона приїжджала в Запоріжжя на гастролі. Майю Плісецькую. Ми дуже любили оперетту, оперетта Одеская, Кіровоградская, Волгоградская, Челябинская, Харьковская — оце всі оперетти в Запоріжжі отмечалися, шас немає оперетт і я не бачу, а для нас оперетта була всім. Продамо хліб і одержували пайки, тоді ще все по карточкам було. Ми продамо хліб, купимо квитки і пошол, і пошол. Це було взагалі забуваємо, цього не можна забути, ні в якому разі не можна забути.

Х.А. – Чим, на Вашу думку, місто відрізнялося від села в роки Вашого дитинства?

С.В. – Місто це було вже якесь ніби місто. Воно швидко піднімалося з руїн, от ми свій інститут за місяць відбудували, тепер там музей міський, обласний музей — це на Красногвардейской. От. Це було місто з його вулицями, з старими, Соборная вулиця, театр, базари, уже появлялися кінотеатри, уже появлялися магазини хороші, появлялися, так, застроювався шестой посьолок. Це було перше селище, яке почало застроюватись — шестой посьолок, от. Швидко, швидко росло місто Запоріжжя. Швидко росло місто. І вже потім почали зносити, зносити. Вознесеновку знесли, от, Калантировка знесли. Красиве дуже, красивий дуже Зелений яр в Запоріжжі. Ой, красивий був Зелений Яр. А я не знаю як тепер. Я вже років п'ять не була, та й тепер я вже не поїду, мені вже не дозволяє здоров'я, тоді... Місто є місто. На березі Дніпра! А яка там Дубовая Роща красивая була, ми туди ходили відпочивати, гуляти ходили в Дубовую Рощу. Красиве місто.

Х.А. – Чи мали Ви в дитинстві, ще до Вашого переїзду до міста, знайомих городян?

С.В. – Ну, да. Знайомі городяни були. Це моя двоюрідна бабушка в Запоріжжі.

Х.А. – А чи відрізнялися вони від мешканців сіл?

С.В. – Уже ні. Це був вже 26-й рік, а вони в Запоріжжя приїхали у 12 році. Та ще причому вони приїхали із Мінська, жили в місті.

Х.А. – А на Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

С.В. – Місто робить одних більш розслабленими, а других більш підтянутими, бо треба виживати у місті. Виживати у місті, да. Значить, треба мобілізувати себе на це виживання, да. От. А другі розслаблюються, вони мають добробут певний і вони можуть... і їх цей добробут сам по собі розслаблює. От. А хто приїхав за шматком хліба у місто, той підтянеться, буде підтягнутим, буде такий, знаєш, розсудливий, більш розсудливий.

Х.А. – А проживаючи в селі, Ви почували себе так, немовби Ви відрізняєтесь від міських жителів?

С.В. – Ні в якому разі.

Х.А. – А скажіть, коли у Вас вперше виникло бажання переселитися до міста?

С.В. – Як я побачила Запоріжжя. Я в ньому прожила п'ять років.

Х.А. – Як поставились до Вашого бажання родичі?

С.В. – Батьки хотіли, щоб я була лікарем спочатку, а я вийшла педагогом. Взагалі, мамі це не подобалось, весь час не подобалось. Ну склалося так, як склалося. І я задоволена, що я обрала такий собі шлях, він був тернистий цей шлях, але... тернистий. Я була на окупованій території, а в ті часи це було, це багато значило, це дуже багато значило. Мені не довелося бути ні в комсомолі, ні в Комуністичній партії, і я все своє життя належала до блоку комуністів і безпартійних, і залишаюсь по сьогоднішній день у блоці комуністів і безпартійних. Мене це повністю влаштовує. Я є комуніст і єдиний безпартійний, не тому, що я пренебрегала партією, а тому, що так склалося. Нас не прінімали в партію, нас вважали, що ми були вівчарками німецькими, були на окупованій території, було мені 17 років в 41-му році, так що нас не жалували. [...]

Х.А. – Ваші родичі мали бажання оселитися в місті?

С.В. – Звичайно, раз тітка приїхала, значить, вони мали бажання. Зразу, зразу знайшли свою нішу, вони зразу купили будинок в Запоріжжі, зразу вони зайнялися своїм бізнесом. Це теж свого роду. Це тепер ми називаєм його бізнесом, а тоді це був теж бізнес. Дядько був ковбасником, робив ковбаси, і був мясником — різав скот, і пив живу кров, живу кров. Свинячу, пив живу кров бичачу чи коров'ячу, їв живе м'ясо. Не жарене, а живе м'ясо, варив... як це, як воно називається, от у мене склероз, а ти мене питаєш, хто зна шо. Так він сипав, у каструлю сипав стільки перцю, що можна... Сміявся син, як приїхав, син у нього був льотчик, менший дядя Коля, мамин двоюрідний брат, приїжджав у відпустку, він в Мінську служив, він в льотних, він льотчиком був, це в нього була яка служба... служба обов'язкова, він отслужив і демобілізувався. Його викликали, дядю Колю викликали. Його батько — це ж Іван Леонтьєвич — помирав, у нього було двустороннє запалення легких, це смертельно. І він видужав, сина

викликали, з армії отпустили навіть. І він вижив, бо він оце, я тобі кажу, оце заріже, і щоб вона тепла була кров, кружку набере і вип'є свинячої, кусок мяса одрізав, свинини чи говядини, ще тепле — з'їв, суп варе — він стільки перцю сипе, що коли дядя Коля попробував, так каже, що «це у нас цілий полк можна накормити етим супом, развести его в котле». І він вижив від двустороннього воспаленія і піднявся на ноги. Но жадність його убила, від жадності він умер. От жадності він умер, от жадності можна вмерти, так трапилось і з ним.

Х.А. – А як відносились в селі до тих односельців, які вже переїхали в місто і стали міськими жителями?

С.В. – Хорошо. Вони дуже швидко, ти знаєш, вони дуже швидко вросли в місто, адаптувались дуже швидко. І проходило небагато часу, і їх не можна було... Ну раньше такого, таких нарядів як сьогодні, кожного дня і все нове й нове, як у нашої Тимошенко, що не день, то нове. Ми одному платтю були раді, а якщо два плаття, то вже багаті. От. Того ми дуже швидко адаптувались в місті, ми нічим не відрізнялися від міських дівчат. Міських...

Х.А. – А були у Вашому селі такі, що переїздили із міста до села?

С.В. – Рідко. Дуже рідко.

Х.А. – А як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу?

С.В. – Я тобі кажу, ми дуже любили. У нас було багато учителів, які приїхали за при..., не наших, міських. Я тобі розповідала, оцей викладач російської мови, Федір Антонович, його дружина — Матрьона Степанівна, дитдомовці, ми їх любили над усе, Матрьона Степанівна заслуженою вчителькою республіки стала. От. Викладач, викладач географії був з Харкова, його репресували, а ми з вікон і з дверей повискакували. Бо їх вели в баню купать, а вона була недалеко від нашої школи. І ми побігли туди, я пам'ятаю, як ми лізли у вікна, а міліція нічого з нами не могла зробити, тільки казала: «Дівочки, там голиє дядькі, куда ви лезете?!» А ми на вікна лізли. І через два дні їх звільнили. Директора, їх двох узяли, Бабіча і вчителя географії Харченко. Я його добре пам'ятаю, бо я стою біля дошки, тикаю, бо я уроку не знаю, а він сидить спиною до мене і каже: «Вера, куди ти тичеш? Сідай, одиниця. Вера, куди ти тичеш?» Я на все життя це запам'ятала. І їх через два дні звільнили, і він виїхав у Харков зразу, поїхав і не репресували, завдяки нам, школярам. От так його і зустрічали. От так населення відносилось. Про що ти говориш? І хоч він сам був егот, западенець, із Черніговщини, чи з Сумщини, чи з Вінничини, і діалект був такий. У нас був викладач фізики, Максим Свиридович, на якого я епіграму склала:

«Дзвінок дзвенить,
Клишоногий Максим біжить.
На високих каблуках
І з портфелем у руках».

Оце у нього тоді була така постава. Тоді широкі були, тоді клоьш брюки тоді носили, і каблуки високі, і він тоді, тоді рідке було явище, він тоді вже з портфелем був. Запізнився, біжить на роботу, да, а ми його любили безумно, хоч і склали епіграми про нього, та любили його безумно. Не було нелюбимих учителів.

Х.А. – А Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

С.В. – Звичайно, змінювалось. Звичайно, змінювалось. По мірі того, як зростало, так це було добре, і по мірі того, як розпадалося, це було погано. От воно і мінялося ставлення. Місто не стояло на одному місці. От. Або воно прогресувало, або воно регресувало. І безумовно, що кожна людина на це реагувала.

Х.А. – А як сталося, що Ви відчули себе типовим мешканцем міста?

С.В. – Студентка Запорізького педагогічного інституту. Ти шо! Це ж тобі не шо-небудь. У двадцять років. В 44-му році мені було вже двадцять, а коли я подавала ще тільки заяву, мені ще було двадцять, дев'ятнадцять. Це був грудень місяць. Звичайно, я приїхала додому, я цим гордилася, що я студентка, і це було здорово. І мені заздрили мої однокласники, які або не захотіли, а можна було всім, кому не лень, вступать до інституту. Ні в якому інституті не було екзаменів, брали тільки пожалуйста, ідіть учитесь! 44-й рік, війна! Не хотіли. А потім, коли вони вже опам'яталися, вже треба було екзамени здавати, вже пішов наплив в інституті, тут уже побільшало, ну тепер і зазздрили, безумовно. Я на це не реагувала.

Х.А. – А як швидко мешканці міста прийняли Вас за свою?

С.В. – А де в мене було, на лобі написано, що я не міська жителька? На лобі? Плаття на мені було міське, тоді точно так одівалися, як в Запоріжжі. З лиця ми всі були однакові, манікюра не було. Ось бачиш? [Показує добре ухожені руки]. Оцьому манікюру 60 років. Рівно в 44-му році, як я стала студенткою, це було у січні місяці, десь у лютому я в перший раз прийшла в парикмахерську. І мені зробили манікюр. І я вже стала тоді. Це 60. Мене вже зараз питають учні, ось оці. В мене була зустріч, що 50 років тому закінчили школу. Цього літа. Вони мене побачили, побачили мій манікюр, і кажуть: «Ви до сих пор з манікюром?» «Та він у мене на все життя. На все життя». Я вже тоді була міською, та ще з манікюром, а потім вже почалися завівки. Тоді вже... Я ніколи не фарбувала губи, не кра..., не фарбувалася. От. Була така, естевственная. Мої однокласники поважали і любили мене за те, що в мене проста зачіска, потім покажу фотографії, проста зачіска була і що я не фарбувалася. А мама моя дуже хотіла, щоб я була така, як всі. Бо тоді мене не візьмуть заміж. Значить, я повинна була фарбуватися, щоки фарбувати, губи

фарбувати. Лице тоді повинне було бути біле, для цього мама мені покупала креми всякі на базарі. На базарі у тьоток, тьотки робили креми хто зна які і хто зна з чого. І я один раз як нафарбувалася, накремилася, так в мене весь цей крем впітался в подушку і все це липло. І я сказала мамі: «Хоть ти мене заріж, хоть ти мене вбий, ніяких фарбувань, нічого». Ні брови не фарбувала, нічого. А приїхала сюди — я трошки, я трошки дотримувалася цього. Я манікюр робила, мені зачіски робили, я брови фарбувала. Мене чекали вдома, а це під перше травня, а вже чоловік додому прийшов, мама вже на городі напручувалася, а мене все нема і нема. Я пішла в перукарню, а в перукарні черга. Я прийшла додому, а мама вже чоловіку нашептала, нашептала все. Прихожу я додому, переступаю поріг, чоловік сидить, читає газету і піднімає очі: «А я не знав, що ти брови красіш, я б на тебе нікогда не женілся». І ми всі як розсміялися, і от так він розрядив обстановку. І все. Так приймали. І Запорожжя нас прекрасно приймало. [...]

№ 15. — 2008 р., січень 4. — с. Солодководне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Матвієнко Вірою Петрівною, 1925 року народження, мешканкою с. Солодководне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).

Олійник Ю.В. (далі – О.Ю.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Матвієнко В.П. (далі – М.В.) – Матвієнко Віра Петрівна.

О.Ю. – Дата і місце народження?

М.В. – 5 березня 1925 року, село Ворошиловка Гуляйпільського району Запорізької області.

О.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?

М.В. – Освіта в мене дев'ять класів (це до війни). А професії в мене ніякої не має, такої щоб... Я нічого більше не кінчала.

О.Ю. – А чим Ви займалися?

М.В. – Занімалася чим? Вобщє я кончила торгіву школу, я директор сільмага. Робила в магазині. А потом у мене тут не було, на цім місці роботи, ходить далеко, в мене Петя родився. Маленький був, мені груддю кормить. До декрету я робила в Запорізькому магазині. А потом, як родила, тоді я вже не пішла в магазин, тоді робила в колгоспі... Зливач молока була в сирзаводі. Тут у нас був сирзавод. Потім була я учотчиком по труду в бригаді, польовій бригаді. Часто помагала в канторі оце... в кінці року... По бухгалтерії, вобщім. В кінці року, я по місяцям, місяць, два чи три в канторі помагала. А робила вобщє я «на телятах», а вобщє-то телятницею я проробила без перериву 25 років. [...]

О.Ю. – А Ваші батьки, дідусь і бабуся хто за національністю?

М.В. – Українці.

О.Ю. – [...] Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

М.В. – Ні, я не знаю, вони померли — мене ще не було. Усі ми, оце всі вони ворошиловські. Раніше село це називалось Святодуховка. Оце мої мама і папаша вони відтіля, і дідусь, бабуся з Майорської, Старомайорська, ось Донецька область, Старомиловський район. Янисольський, чи я не знаю, який тоді район був. Це бабуся, а мамини і батько, і мати — святодухівські, ще тоді вони ще були Святодухівка. А тоді уже як ми, та при совєцькій власті стала Ворошиловка, тоже Гуляйпільський район, Запорізька область.

О.Ю. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

М.В. – Вони, скільки вони знають, мої дідусь і бабуся, вони, всі вони, їхні батьки, всі вони з цього села. Це старе, старе це село. Дуже велике воно село, старе українське воно село. [...]

О.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

М.В. – Ніколи.

О.Ю. – Ви взагалі ніколи не відвідували міста?

М.В. – Я була вже, та коли вже я була? В Запоріжжі я була, у Москві я була, я була і у... Білорусії. Вобщєм, як я почесна колгоспниця. Тоді була, при Радянським Союзі. В мене були такі льоготи: як раз у год безплатна путьова, або туристическа, або в дом отдыха. Я там в Москві була, за Москвою аж були — в дом отдыха. [...] А тут оце в городах... Донецькі була, Макіївці. Макєївка, Донецьк, Запорожжя. А так... Це вже як я... А у молодості я ніде не була.

О.Ю. – А Ваші родичі, хто-небудь із сім'ї, їздили до міста?

М.В. – Не-а, [замислилась], ніколи.

О.Ю. – А Ваші сусіди, знайомі?

М.В. – Ну може їздили, ну тоді воно ж нас не касалось. В нас жила сусідка, Педаш фамілія, я не знаю тільки як її звуть, я забула. Так у неї син у Донецьку тоді. Тоді як воно називалось... Юзівка. Так він ото жив, і вона було кой-коли поїде туди. Так вони... привикли ми... З мамою балакають, я не обращаю вніманія, нічого я не знаю, да. За города вобщє-то нічого не знаю.

О.Ю. – Так вона (сусідка) їздила до міста, тому що в неї там син жив?

М.В. – Да, да.

О.Ю. – А Ви не знаєте, чого її син поїхав жити в місто?

М.В. – Не, бо поїхав, бо ото ж так шукали, де роботу найти, й... їздили по городах, так як тіки шо. За границю тоді я не знаю, я даже не знаю. Як мала була не той, не занімалася цим.

О.Ю. – В дитинстві Ви знали про існування міста?

М.В. – Да, да.

О.Ю. – А як Ви тоді собі його уявляли, яким воно було для Вас?

М.В. – Даже я, я вже в школу ходила, ну от я, я чось не представляла шо це таке город, шо це таке місто. Я даже не представляла. [Замислилась]. Тоді ж ні кіно не було, ні телевізорів, ніде нічого, ніде нічого ми не бачили. Так шо ото в книжці прочитаєш, ото і все.

О.Ю. – А в книжках Ви читали про місто?

М.В. – В книжці я дуже багато читала, я й зараз ось читаю, в мене ось куча книжок. Я й зараз читаю книжки, в бібліотеці беру, в бібліотеці шкільній, а потім в сільській, я їх скільки перечитала, шо мать ніхто скільки не читав [посміхається]. Дуже багато, то в мене пам'ять така. Я все чисто знаю, все помню і все. І нічого на забуваю.

О.Ю. – От Ви говорите, шо не уявляли місто, а може Ви з чимось його порівнювали, може воно з чимось у Вас асоціювалось?

М.В. – Даже ніколи я не порівнювала, я це считала, шо село це, я нікуди відциль не поїду, нікуди, ніколи [посміхається]. Селянка настояща [посміхається].

О.Ю. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

М.В. – Ну це вже як я стала в школу ходити.

О.Ю. – А коли ще не ходили до школи, не знали про існування міста?

М.В. – Я, я не... [замислилась] Може, я тоді щось знала, я вже не помню це.

О.Ю. – А як Ви в школі дізналися про існування міста?

М.В. – Ну читать уже, у книжці як читала, там чи город Київ, чи місто Київ, там чи місто Москва, місто... Юзов, не Юзівка тоді називався [замислилась] — Сталіно. Жданов, от город Жданов, було оце дідуся розкажує, дідуся було оце. Як я ще це представляла собі город: як оце починається піст, дідуся було оце їдуть чи в Бердянськ, чи в Маріуполь. Запрягають коні, підвода і їдуть привозять оце цілими бочонками тильку, рибу, всяко це на піст. Постували, не їли тоді ж нічого скромного, скоромного, оце в піст. А оце риба всяка, тилька, та все шо тіки можна, де таке шо щоб не було воно. Так оце я представляла, шо це у городі, шо це там риба. А де риба? Море я даже на представляла [посміхається], шо це значить море. Ну ставки, були в селі ставки, ну коло нас близько не було. А так, туди дальше, аж в центр.

О.Ю. – Ви говорите, шо Ваш дідусь їздив до міста, а можливо він Вам розповідав свої враження?

М.В. – Нічого не помню... Це як ми не жили в дідуся, та я знаю шо той, їздив дідуся. Ми жили окремо, год як ми од їх одійшли. Ну я чото, я знаю шо дідуся приїде і привезе гостинців багато [посміхається]. Оце я знаю, було. Оце ж жду, дідуся скоро приїде, виглядаємо бігаємо, дідуся скоро приїде. А так я не представляла даже, шо це в городі, як там жить. Живуть люди як? Я цього даже не представляла.

О.Ю. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

М.В. – Ні, я даже не представляла, шо це таке. Ні, не боялася, бо я даже не знала, шо це таке.

О.Ю. – Ваш дідусь розповідав, як саме він добирався до міста?

М.В. – Да, підводою.

О.Ю. – Як сприймалась ними поїздка до міста?

М.В. – Ніколи не було такого, там чи щоб обібрали їх. Такого я не помню, щоб обібрали дідусю чи шо. Все нормально, всігда було приїдуть: «Хароша поїздка, — було кажуть — все справив, все купив, шо нада». І все нормально.

О.Ю. – Згадайте докладніше перше Ваше враження від міста?

М.В. – Я... даже і не в город, а от у Гуляйполе — це наш район. Шо там так людей багато, мені так було це дивно. А це ще я в школу ходила, і, я не помню, чого папаша їздили в Гуляйполе, і я з ними їздила. Оце я ще до школи, тоді воно ще не було городом, просто таке, районний центр. Ну настільки він був більший за наше село, там шо і магазинів багато, а в нас шо — один магазин, чи там два, церква була велика в нас, хароша. Магазины були, а так більше в нас... школа була, ну школа була старенька. Це вже при Советском Союзі построили нову школу, двохетажну. Здорова школа... Ну те, шо мене дивувало, дивно мені було, шо це так багато людей і шо вони їдуть і не здороваются. Це ж ми у селі каждый один одного знаєм. Та даже хоч я і не знаю, я обізательно должна поздороваться з людиною. А там же ж усі їдуть і ніхто не здороваются, ніде нічого, минають. Це мені було так дивно! Я дивлюся, там чи на базар їде, по-мойому на базар, я на підводі сиділа, боялася із села, чого та так людей багато [посміхається]. За те дивлюся, шо ну буває, шо стрінуться знайомі — здороваются. Ну це я чось не запоминала, а найдужче запомила, шо не здороваются ніхто ні з ким.

О.Ю. – А будинки якось відрізнялися від сільських?

М.В. – Даже можна сказать, шо пошти й не отлічались, в те врем'я вони й не отлічались. Вразило тільки те, шо хати близько коло хати. Оце я дуже запомила. Шо прям аж дворів там же щітай не було. Скіки

там — хата коло хати. Як оце Шипіли, ми, Дрот — оце ж тут густо хати були. Оце там між Бакаліхою і Дротом ще хата стояла. Так я ото, це вже Ви як у городі, у нас дома рядом. Це мене дивувало, що так... дуже густо хати. У нас садок, наприклад, був дуже здоровий, а там ото, де скільки деревинок і всьо — двір кончився. Мене вразило, що постройкі дуже близько одна коло одної, дома, це я імію в виду.

О.Ю. — Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзд?

М.В. — Я тоді ж не думала про це, а я тільки так оце дивлюся, ага — їде (оце вже на велосіпедах їздили). Їде велосіпедом, як отак — один за одним і багато, це мені було дивно. Ну як у городі впечатлення дитини, як воно. Ну вже як я була взросла, їздила по городах, так я вообщє не... Ну як тобі сказати, ось у Запорожжі я була, як то... мене ніколи не тягло в город. Ніколи я даже і не мічтала, що це я десь в городі колись буду жити. Ніколи. Це як, «ой хоть би швидше уже додому», я не могла дождатися, уже додому нада їхати. Вже додому їхати. Та брат, тьотка моя жила у Запорожжі, брат там двоюрідний. Оце як було поїду до їх, я не могла бути оце... Мене там нічого не інтересувало, нічого абсолютно.

О.Ю. — Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

М.В. — Ні, ніколи і не мічтала даже про це. [...]

О.Ю. — Поясніть докладніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

М.В. — Од села город дуже отлічався. Во-первих, я ж говорю, оце ж месность, свобода яка-то в селі, більше. В городі, як у тюрмі [посміхається], туди не можна йти, туди не можна, там не можна стоять, там, ні, ні, це... А село — це свобода, тут тобі вийшов ось за двір і гуляй, пішов, а там, в городі, цього нема.

О.Ю. — Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

М.В. — Не, не-а. Ну, я тобі скажу, до війни як-то город мало чим отлічався от села. І шо оце я ще помню, да, і оцей мабуть, я не знаю, в школу вже ходила, їздили у... у Донецьк. Не Донецьк тоді називався — Юзовка. Їздили. Так оце чо то мені не нравилось — оце шахти, заводи оті, та отам в Запоріжжі, так там заводи оці, оцей дим, оця пиляка — оце не нравилось мені ніколи, ніде нічого в городі. І різниці мені, мені тут у селі в тисячу раз лучше казалось. Тут во-первих, який тут чистий воздух! Це вже зараз воно тут оця хімія, так воно, а тоді... воно так було, як дощ пройде — дишиш не видишиш, такі запахи! Ну село є село. Я... [посміхається] житель села.

О.Ю. — Чи відрізнялись городяни від мешканців сіл в часи Вашого дитинства та юнацтва? Опишіть докладно.

М.В. — Да, дуже. Ну, як я скажу, шо у нас, сільських, ми ж сільські як ходили: шо в кого було. А там, там вже як вже я більша стала, вже поїдемо було у Запорожжя, до тьоті, вони... Так у них в домах же зовсім не так, як у нас. Так як і зараз, отлічається. В їх квартира там була, чі е-е-е, так уже ж зовсім не те шо...

О.Ю. — Можете описати обстановку квартири Вашої тітки і Вашого будинку, порівняти їх?

М.В. — Та-а, у нас дом, хата обикновенна, та як і оце. У нас було три кімнати, а в їх там одна кімната і оце там, ну кухонька там іще, туалет, кладовочка маленька. Канешно, отлічається, дуже отлічається. І мені ніколи не нравилось городські ці квартири, городська... ніколи нічого мені не нравилось.

О.Ю. — Чим конкретно вони Вам не подобались?

М.В. — Шо воно оце все там якесь, як вроді, ну мені кається, як вроді не естєственне, понімаєш? Як це все воно там, як ото бутафорія. От, ну... не городський я житель [посміхається].

О.Ю. — Опишіть, як одягалися в місті і в селі в часи Вашого дитинства і юності.

М.В. — Во-первих, до війни я... мало мені було, в скіки мені, война началась, мені було 16 год. Якраз я такого, ми тоді ходили зовсім же не так, як тепер: юпочка длінненька, ну так і в городі не так дуже отлічались оце модою, я імію в виду. Не дуже отлічалось, ну там, бачиш... ходила там, пішла і вправляється в тому, і ходиш у тому, у селі. У городі вже ні: як оце було вона там ходе, порасться там, топе чи їсти варе, уже вона тіке їде в магазин там чи на базар, вона обізательно передівасться, надіває чистеньке чи новеньке, чи чистеньке. І оце отлічається дуже, а так, в основному, не так шоб така велика була різниця. Я не бачила такої великої різниці. Росія вообщє була аграрна держава, так шо мало було матер'ялу вообщє, все у нас було ткане, з полотна. Ми були малими, самі сіяли прядиво, і самі порали його і ткали, і... в мене тьотя ткала, станок був такий, шо полотно ткала, і рушники ткала. Так у нас, обично, крашене, полотняне крашене. А в войну в школу ми ходили, канешно, форм не було у нас ніяких. Ну чистенька одежа була, це в школу я прийшла, я скинула, переділася, наділа там чистеньке і роблю шось там, чи бігаю, поки мала була нічого не робила. А вже після війни... А войну вообщє ходили в чому попало. Тут уже ніякої моди. Тепер оце ж у нас одіялів цих не було [показує на ліжку вкрите накидкою], рядна, ліжники ткали, оце вівці держали — шерсть прями, ткали. Я й сама пряду, в'яжу все, і платки і все, хотя й мала була, но я помню, як робили бабуся, як робили тьотки мої, мама. Годі було, тоді було, я тобі не скажу, шоб оце так дуже шикували як оце. Та Боже сохрани, як зараз ходять. І в каждого цієї одежі вагонами кругом, і висять, і лежать, і повні шефанери, і повні сундуки набиті — кругом повно. Боже сохрани, цього не було. Це в мене є ну два-три плаття. Ну, ми росли, канешно, не буду ж я, менша сестра була, після мене носила всігда, тоді не так, як тепер, шо для каждого все бува нове. Воно, я кажу,

до того я мала, во-первих, я родилася при совєцькій, я двадцять п'ятого году. Совєцка власть почалася, но все воно було старинне. Це треба було десятки год, щоб воно трохи змінилося шо-небудь. І настали фабрики, заводи строять, стали вироблять мануфактуру. І то було, як привезуть перве врем'я, як привезуть було... Ой, як пошили мама плаття мені нове, ой, цвітасте... Тоді ж не було цвітастого. Полотно покрасили там чи синє, чи красне, чи жовте там, чи зелене, воно однотонне. А як уже цвіточками, ой Господи, та-а-а, диво яке! Всі дивляться і... Нас було шестеро, ну дівчата ще не були, нас було четверо, це я 25-го марта, брат мій, Ваня звать, 26-го в кінці декабрия, а Феня з 28-го году — сестра, та шо вмерла, її давно вже нема. Оце Коли Климента мама, оце Льоні, Саші — оце, це сестра моя була. І ще брат з 34-го году, самий менший, оце нас було четверо. Оце так, шо дітей, значить, багато, так там були якісь скидки й налоги. Оце привезли мануфактуру, так це с начала дають у кого діти, так як і зараз, так і тоді. Домашня ткань, у бабусь було в хаті оце зімою верстат стоїть, торохтить цілими днями і ночами. Це ж зімою ніч велика. Оце так, і тепер треба ж його до ума довести: треба ж прядиво посять, вибрать плоскі, вибрать прядиво, мочить, прядиво ж в'яжуть у снопики, вимочують у воді, у ставок везуть і кладуть, щоб воно вимокло, а потом це поки його дерти, бить биткою, а тоді терти ногами, а потом аж прядуть на прядки. А тоді вже аж ткуть.

О.Ю. – А городяни також шили собі одяг, чи купували?

М.В. – А городяни, так це я тобі не скажу, я не знаю. В городі я не знаю як там було, бо я ж не була там. Батьки мої тоже в городі не були.

О.Ю. – І не розповідали Вам?

М.В. – [Замислилась]. Ніхто, нічого ми не знаєм. Ну, канєшно, там я так думаю, шо вони лучче ходили, бо у них не така робота, як у нас. В їх ні скота нема, нема ні хазяйства, а в нас у кожного ж хазяйство. Я знаю, шо колхози вже при мені, десь у 30-х годах, десь в 32-му чи 33-му, у нас у 30-х. Ну шо я помню? Як папаша запрягли бричку, в нас двоє коней було. Ми не такі й багаті, ну середні, не голодували, щоб так, не хватало хліба чи шо. Пара коней у нас була, була бричка, була оце борона, плуг був. Оце там шо, ну таке оце, шо небхідне для посіву, для уборки, коса. І оце папаша везли в колхоз здавать, а мама, перший раз бачу, стоять на воротах, і... плачуть оце е-е-е, фартухом сльози витирають, шо це ж, ну хазяйство ж своє. Не хотіли ж іти в колхози люди, ніхто не хотів іти. Забрали ж, і землю позабирали, позабирали ж усе в колхози. Так оце я помню, ну шо мені тоді було, п'ять год. Оце, а помню, помню, оце як зразу бачу маму, шо стоять мама й плачуть, фартухом витирають сльози, як у колхоз забирали [засмутилась]. [...]

О.Ю. – Відрізнялась поведінка городян від мешканців сіл?

М.В. – Я було то шо, я ж не знаю ...сама, но розговор такий чула: «О, — кажуть, — приїхав уже урка оце юзовський там». Хто приїде в гості до родичів — так «урка». Так, канєшно, не такі як наші діти, вони. Ми змалечку, самого малечку до роботи приучені, бо нам треба було всім робить. Це хай даже я не знаю скіки..., а не помню скіки в нас було гектарів землі.

О.Ю. – Тобто земля у Вас була, і Ви працювали на ній?

М.В. – Ну мені було п'ять год, як забрали в колхоз, оддали все. Ну от не помню скіке в нас було землі, ну помню, шо оце була, ну корова там, свині, гуси в нас були, держали мама, пчоли держали. Ну, вобщем, у нас... ми середняки були. В нас, вообщем наше село було вольне, воно не було панським. Ось Орлова, Орлянське тепер називається, а тоді Орлова, тут був пан Орьол, і оце по йому називалося село. А в нас було соборне село, не було панське село. У нас люди жили каждый, як собі хто хазяйнував, як хто мог. Ну це дідуся, я тоже не скажу не такі щоб багаті були у мене діди, і один, і другий. Но не були й бідні, були й бідніші, но я як-то не знаю. От коло нас сусіди жили, ну може в когось там на якийсь гектар більше землі, чи менше. В когось може більше зерна, в когось менше, продавали ж зерно, возили на базарі, тоді ж не здавали государстві, а возили на базар продавали. Купляли їздили, кому там, хто оце як хлібопекарня в городі, то приїжджали ж купляли зерно у нас тут. А от отлічається тим, шо ми з самого малечку ми всі робили... всі. Як було оце так: моє діло (я сама старша) постірать, уже й мазать, вже як у колхозі стали, мама на роботі. Феня оце це було їсти варе, Ваня — це по хазяйству на дворі вправляється. Ми такі дружні були, [...] берусь помагаю і їй, і Вані помагаю вправляється на дворі, в дворі замітаєм і всі втрьох. А Коля, самий менший, а оце Ваня, Феня і я. Ми приучені до роботи, а в городі вони ж байдикували. Вже зовсім у їх іначий характер, у їх іначе, ну якось... ми іначе дивилися вообщем на світ, другими очима.

О.Ю. – Що Ви маєте на увазі, коли говорите, шо в місті байдикували?

М.В. – А не знаю, шо вони можуть робить, а шо вони можуть робить? Нічого вони не робили. Коли? Я імію в виду діти. Та і взрослі, вже поки ж на роботу не встряють поки, шо вони робили — нічого. В їх нічого немає, нічого нема. Ми знали, вже даже й колхози стали ми, я ще й не знаю, може ще в п'ятий клас ходила, вже ходила, вже ці посадки понасажували, ходили полоть посадки. Ми з самого малку на току, уже ми замітали, уже ми там шось робили, перекидали зерно там, сушили... А городяни цього ж, вони нічого не знають. Вони літо й зиму гуляють. У нас дуже отлічається, ну як, а зараз, і зараз отлічається молодьож. Дуже отлічається... Хоть тут і у нас зараз нема шо робить, ну всеодно як-то... А

тоді вообщо отлічалося дуже. Дуже, через то шо зараз можна і в городі встроїться, на роботу ходить, і шось там... А так...

О.Ю. – Ви говорили «урка юзівський» на людину, яка приїхала з города, як оце понять «урка юзівський», хто це такий? [...]

М.В. – Це бандіт. Уркаган. Це ж вуртаган, це бандіт. Це тепер же, а тоді називали ж уркагани. Оце, значить, вони по карманах лазять, то там десь шось крадуть в магазині, та... Ну так як їм нема шо робить, то вони находять собі, канєшно, роботу. Ну тільки вона отлічається от нашої, як небо од землі... От сільської роботи, я імію в виду.

О.Ю. – Скажіть, от якось обряди городян і сільських жителів відрізнялися між собою?

М.В. – Канєшно...

О.Ю. – А можете розповісти докладніше?

М.В. – Я не, наприклад, не знаю як у городі, не скажу я, як вони. Зараз я вже знаю, як уже я, то шо... нічим не отлічається, бо в городі як-от, а в городі вже більше селянських жителів.

О.Ю. – А от раніше, до війни?

М.В. – [...] А обряди, обряди уже там сільські люди як стали побільше, а були такі шо селяни, шо уїжджали на роботу, і там оставалися. Допустім хлопець поїхав, там десь устроївся на завод, там женився, там остався. То вже в його обряд, він то знає, як це дома оте роблять. От ми допустім, зараз уже в нас воно ж церкви й Бога понимаєм і все. А при советській власті ж церков не було, їх знічтожили, оці обряди, ніяких празників, оце святих, ніяких. Но люди то все справляли, і Різдо справляли, і Пасху справляли, і так воно й давним-давно заведено. А в городі, в городі, я ж кажу, селян багато. А чи не погулять городським людям? Погулять. Ну, я не знаю чи, власть як, ну тоді церкви були. Тоді ж церкви були, тоді, по-моєму, це всі... А вже при советській власті, як церков не стало, так і не розрїшали дітей крестить. Не розрїшали, оце, шоб до бабів носили дітей, тіке в больницу. Шо це бабам не вірили в силу в молитви. Молитви, вони не вірили цьому нічого. А я вспоминаю сидю, оце сказала і помню, як ти родилася і заболїла, [посміхається] прибігли вони, я пішла, а ти манесенька така лежиш у колясочкі. Мати плаче. Кажу: «Не плач, нічого не буде, — кажу, — все буде нормально». Пошептала, як кажуть, собак пошептала, заснула дитина і спала на другий день. Я ще пішла, бо воно чи хурделиця. [...]

О.Ю. – А знаєте, як у місті відмічали Різдо?

М.В. – Так само вони оце готовлять, так само. Йдуть до церкви, святять паски, хто, хто воно, обично це все. Воно всі так роблять. Хоть віру раніше дуже призирали, оце шоб не ходили до церкви, оце при Советах, шоб не ходили до церкви, шоб дітей не хрестили. Ми всі хрестилися, церква була в нас, не було церкви — батюшка приїжджав, була церква у Гуляйполі, була церква у Петриківці. І батюшка оце приїжджав, які там дні об'являли, люди знали, несли дітей хрестить, вінчалися, хто виходив заміж. Оце обізательно, оце от.

О.Ю. – А як до релігії относилися в городі і в селі, однаково, чи була якась відмінність?

М.В. – Так само, люди, хто вірив, хто ні. І так і в селі ж. Були такі ж, шо не вірили, і прямо не дай Бог... [...]

О.Ю. – На Вашу думку, чи впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

М.В. – Канєшно. Я не знаю, шоб вони справляли, може де за городом і справляють Івана Купала, люди знають оце все, но чи вони все це роблять? Ти ж не розпалиш посеред города костьор, шоб попригати, це ж треба коло води. Наші було ходили у Кобильню, до ставка, і там вінки пускали дівчата.

О.Ю. – А як Ви вважаєте, в місті люди більш доброзичливі, ніж в селі, як вони ставляться до сусідів?

М.В. – Ти знаєш, я тобі скажу, шо дуже отлічається городська жизнь од сільської у всіх відношеннях, начіная від того, як родиться і кончая смертю. Щас у селі стало хуже жить, ніж раніше було. Раніше сільські багато довше жили, ніж городські, щас наоборот. Щас люди мруть у селі більше. А раніше в селі люди лучше і довше жили із-за того, шо в кожного своє, а в городі це треба все купить. І не всігда є работа, не всігда заробиш. В селі тоже, як оце села панські були, так тоже людям було в кого нема землі, тоже люди шли на заробітки, хтознакуди, заробляли. Ну як-то фізичний труд на свіжому повітрі лучше впливає на здоров'я людей, особенно тоді ще було — чиста вода, чиста земля, чисте повітря було. А тепер воно шо в городі, шо... Все равно в селі не так. Всьо равно в городі оті заводи, оті дими, шахти оті. Воно не постіраєш, не повісиш, не висушиш. Дуже отлічається і зараз, зараз отакі баби, як я, сидять на лавочках по под'ездах. А я ж работаю, мені треба робить, мені восімсят год, а я сама все робила, може того й живу довше, чім положено. Я счітаю, шо дуже відрізняється життя городських людей по всьому. І по харчах. Це своє все, повен погріб, повен підвал, і буряк, і гарбуз, і картоплина, і помідорина — все своє. Все чисте, не те, шо отам по магазинах.

О.Ю. – Чи відчували Ви, шо відрізняєтесь від міських мешканців?

М.В. – Канєшно. Я тобі скажу, весь час воно так — корова, свині. Як ти не стірай — запах все одно остається. Я робила на телятах. Я поїхала до наших у Макєйку в гості, ми їдемо (вони на шахті живуть, не в Макєйві, а коло Макєйві). Ми поїхали на базарь, сіла я в автобус, а одна встала. Я ж покупалась, я ж передїлась, а все одно сілос остається сілосом. А так сіла, місто пусте є й сіла, вона посидїла, посидїла

і встала. Я думала вона виходитиме, коли вона пішла, стала, чую шепче: «Ой, ну до того оце видно деревенщина сидить, ну до того вонає сілос, не можна коло неї сидить». А мужчина, який стояв рядом і почув, та й каже: «Якби не оця деревенщина, то в тебе не було б ні хліба, ні до хліба, ні молока, нічого». Тепер одежа — одежа тоже так, в селі простіше ходили, чім там. Там вони або коротке, або довге, а в нас тут воно обично все ото тако.

О.Ю. — А в культурі були відмінності?

М.В. — Ну культура... З якої сторони брать. Сільські люди більш совісні, більш ввічливіші за городських. Ті нахали, безсовісні, він тобі не встане ніколи, щоб ти сіла. В селі цього нема, тут люди більш уважніші друг до друга.

О.Ю. — А як розмовляють міські і сільські жителі, відрізняється?

М.В. — Ну, канешно, вони ж усі по-руські балакають, а ми всі ж по-українські. А як поїдуть, наприклад, Альоша, ну він прийжджа сюди, він балакає по-українські, а вже в городі він по-руські балакає, розговор дуже отлічається.

О.Ю. — Які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

М.В. — Ну, канешно, вона так сказала, я обернулася, я ж не змовчала, я їй отвітила, кажу: «Та ти ж сидиш, ти ж нічого не робиш, в мене сходе й заходе сонце на степу і на фермі».

О.Ю. — Вам обідно було?

М.В. — Канешно, я знаю, що вони нічого не роблять. Жінки шахтьорів ніколи нічого не робили. Ну а нічим вони не могли нас обідить городяни, крім оце тим, що ми вонаємо. «О, пішла, — каже, — вже як Феська». На одежу, що в нас. Вони ж, там у їх обліпно, а ми ж так не носимо, ми кльошом. От така мода, в них все при тілі.

О.Ю. — А в селі більш свободніше було?

М.В. — А тут що я в тій юбці зроблю на фермі? Мені треба ногу задирать, лізти в клетку, в телят чистить, що ж я в їй зроблю? Тут уже і ще багато зависить від виду роботи. Уже нільзя прирівнять наших старух і цих, хоть яке в нас негодне, а лазе й робе, з ціпочком є, на город іду з ціпком, а там із сапою. А з городу йду тоже з ціпком [посміхається], а вона цього й поняття не іміє. Відрізняється дуже жизнь городська від сільської, і давним-давно. І культура. Ну дарма, що в городі там більш культурніші люди, ну там хужа культура, чим в селі.

О.Ю. — Як це розуміти?

М.В. — Вже й до нас достає та культура городська — цигарка, сраку видно, ходе, ну вже в брюках, ну ходи в брюках. Дуже відрізняється і давним-давно. У нас люди культурні більш у селі, чим там. Раніше було, Боже сохрани, щоб там заругався — це стидно, невдобно од людей.

О.Ю. — А «більш культурні», Ви маєте на увазі, що більше читають, більш грамотніші, вченіші чи більш людяніші в селі, що Ви розумієте «більш культурні»?

М.В. — Поінтерисуйся в Вітальки Шепілова, він завбібліотекою, скіки в його людей читають книжки? Багато. Я самий первий читатель у нього, я там всю бібліотеку перечитала. Історичні люблю романи читать. Ну, мені кажеться, що в городі тоже не всі читають.

О.Ю. — Ви говорите, що не всі читають, а з якої причини: не хотять, чи може ще якісь причини в них є, в тих людей, що не читають?

М.В. — Я не могу тобі оце сказать. Я читаю, скіки живу на світі, як з першого класу навчилась читать. З таких книжок прочитала вже в сьомому класі «Знедолені» Віктора Гюго. І читаю я до цих пір, без книжки я не могу жить. Я тобі скажу, не всі читають, не всі читають в городі, не всі читають в селі. Це темперамент людини. Я в ревізійній комісії була, мать год тридцять, я розбираюся в бухгалтерії, бо я кончала, во-первих, я льоти навчилась мать з первого класу считать, батько робив мій заготовітелем у сільпо, а я йому отчюти составляла. А тоді я кончала торгову школу в Запорожжі, я в бухгалтерії розбираюся. І це з нашої комісії ревізійної ніхто не розбирається в бухгалтерії, одна я.

О.Ю. — У Вас є родичі, які жили в селі, а виїхали жити до міста?

М.В. — Да.

О.Ю. — А яка причина того, що вони поїхали жити до міста?

М.В. — Ну, це як учівся мій брат двоюрідний. Учівся у ФЗО, на заводі остався работать, женився там, тоді забрав сім'ю туда. В городі. Дуже одрізняється жизнь. Він прийшов з роботи — він свободний. Він собі і може в кіно сходить, і може вийти просто погулять. От він прийшов, покушав там, що з'їв, ліг і може читать. Жінкі, канешно, нада їсти зварить, поприбирать у кімнаті, перестірать. Ну всьо равно, не те що нам — нада бігти на город, нада бігти на ділянку, нада, кругом нада. Треба і зварить, і так само ж і постірать, і помазать, так в мене до цього ще плюс роботи. От тобі разлица между городом і селом. Я було як поїду до їх, я довго не могу быть. «Вера, та отдохай,» — Коля звать брата мого. Надя, невістка: «Та побуть іще хоч день». «Не, я поїхала додому. Не могу я. Я не могу нічо не робить». Я як поїду до них, я їм поперештопую носки. Вона там так: дірочка яка — викинула та і всьо. І купила нові.

О.Ю. — Можна сказати, що не дуже бережливі люди, чи, можливо, є де купити, і вони не дуже бережуть, чи як?

М.В. – Во-первых, у нас не такі були доступні гроші, як у городі. Він робив на Запоріжсталі, Коля, він прекрасні гроші получав. Надя теж робила, вони обоє робили, і гроші хороші получали. Вони не так дорожили грошми, як ми. А ми, чи получали шо, чи не получали, за трудовень робили, а на нього, чи давали шо, чи не давали. Це вже коли Дротянюк став головою колгоспу, та стали гроші получать, а то нічого не получали. Значить, треба тобі продать і молоко, і яїчка, і нада продать, а за налог заплатити. А в їх там цього вже ж нема. Так з давніх-давен так ведеться, шо в городі не було такої роботи. Тут треба й посіять, треба й убрать, треба і все зробити на току, і в городі, дома. Ото і разлиця така велика між ними і нами.

О.Ю. – Як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

М.В. – Як до своїх. В мене, наприклад, живе сестра в городі. Вона приїжджає сюди і гостює як сестра. Сестра є сестра, і тут уже не міняє нічого ні город, ні село, ніде нічого. І так вони само относятся до мене.

О.Ю. – Це рідні, ставлення не змінюється, а якщо сусіди поїхали до міста, куми, односельці, якось змінюється ставлення до них?

М.В. – Та це свої, це все остається, це рідне, це кровне. Нема ніяко тут, шо ти, мол, селянка, а городська, так я лучше за тебе.

О.Ю. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села?

М.В. – А, да єсть такі.

О.Ю. – Хто це був і шо це за люди?

М.В. – От у нас тут Точілкини. Вони приїхали із Запорожжя. Так це й раніше було так, як переїжджують із города в село. Нічого, вони тут пообтираються і робляться селянами.

О.Ю. – З яких причин переїздили люди з міста до села?

М.В. – То роботи нема в городі. Тоже ж так було, в нас аграрна країна наша ж була, до Советского Союза, мало було в городі таких підприємцій, щоб там могли люди так жить. Ну села були більші, сел було більше. Ше скіки шас сел, всі в города пороз'їжжались. А тоді було більшість у селах жили, мало в городі. Ну переїжджали, як там роботи немає, або наследство получили в селі, приїхали, побули тут, їм понравилось, вони переїхали сюда. А тоді вже при Советах послали сюди на роботу. Двадцятип'ятитисячники. Прислали й жили тут, вживались, оставались навіки в колхозі.

О.Ю. – Пояснить, шо треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі, як їх сприймали селяни?

М.В. – Нормально, селяни дуже добрі люди. У городі не такі — там більш пихаті. А в селі це простий народ. Прості люди, і добродушні такі. Я знаю, шо як зайде хтось до хати, мама ніколи не випусте з хати, щоб не погодувати людину. У селі люди більш сочувственні... Більше як-то люди знають горя, чим городські люди, і вони относятся до всього більш розсчотливо, сільські — більш здержано, і... більш довірчивіші люди одне до одного, чим в городі.

О.Ю. – Які цьому є причини?

М.В. – Це спосіб життя. Допустім, в селі оце зараз стали замикають, шо стали лазить, а то ж хати ніколи не замикались. Оце накинула там цепочок чи шо-небудь. Та я ось года три – чотири як стала замикають, а то я не замикала. Хіба десь далеко йду. А то накинула цепочок і побігла в магазин чи бібліотеку. Знають, шо мене нема в хаті, ніхто не зайде. Люди більш довірчивіші. А в городі — там треба замикається, зайшов і замкнуся [посміхається], бо може запертися хтось. А тут ніхто не зайде, ніхто тобі зла не зроби, люди ж знають одне одного — це дуже багато значить. У городі ти можеш жить посусідству і годами не знать людину. А тут як кажуть... Знаю є така пословица: «У селі з одного кінця чхне, а на другім усі кажуть: «Будь здоров!»

О.Ю. – Виходить, шо в місті сусіди по одній площадці можуть і не знати один одного?

М.В. – Да, да. А вже раз вони не знають друг друга, то в них і обращеніє друге. Вже людина чужа тобі. А тут же всі свої. Йо, Господі, там та заболіла, уже переживаєш. Пішла провідать, пішла, шось понесла. Тут зовсім другий сорт людей.

О.Ю. – Чи багато з тих людей, хто приїхав з міста, залишалось постійно жити в селі?

М.В. – Багато, багато, багато тут осталося. Ось Ніна Шепілівська, там Перекупчиха, там Жабаленчиха, ось Адам, сім'ями, Шрами із Западної вони, з Польщі приїхали.

О.Ю. – Як швидко вони ставали своїми?

М.В. – Ми всі одні люди. Та ще вообщє наше село, так тут «зброд блотних і шайка ніщів». Тут у нас було дванадцять національностей: німці, євреї, кацапи, хахли, татари, і хто тут тіке не був. Но ми такі дружні всі були: шо єврейка, шо хахолка — яка разлиця? І вообщє, я знаю, давно, коли ще колхозів не було, були такі года, шо люди їздили мінять із городів продукти сюда, це ше до революції. Таке общеніє було між селом і городом. Селяни, в городі цього нема, а селяни, вони ніколи не отпускають людину, щоб не покормить, бо вона голодна. В городі цього нема. Спосіб життя, сам спосіб життя.

О.Ю. – А як це ще можна пояснити?

М.В. – В городі все куповане, у мене все своє, я пішла, витягла з погріба картошки, цибулі, буряк — в мене все своє, мені не жалко дати людині, коли в неї нема. А там гроші. Спосіб життя зовсім інакшій, і люди різні, все різне.

О.Ю. – Що потрібно було зробити тим, хто приїздив з міста, щоб швидше стати своїм?

М.В. – Ну, як. Це раніше, я знаю, казали коваль був. Цигани осталися, сім'я. Ковалем найняли на врем'я, йому сподобалося і він остався чоловік ковалем у селі. Та там він як свій чоловік, вроді. Та там циганчата, ми дітьми ходили в школу, та ніякої не було різниці. Їм поневолі нада до нас обрацаться, бо вони приїхали, не ми до їх. А в нас люди дуже добродушні.

О.Ю. – Скажіть, а були такі люди, які приїздили в село, одружувалися, виходили заміж, народжували дітей?

М.В. – Та тут вони і зараз живуть.

О.Ю. – Приїжджі приймати участь у колективних обрядах та святах, роботі?

М.В. – Все вмісті — бригада. Збираються чи родичі там... Ми всі родичі так, свати.

О.Ю. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

М.В. – Абсолютно мені город, він мені ніщо. Я до його ніякого відношення не маю.

О.Ю. – Знаєте, можливо, спочатку місто Вам не подобалося, потім навпаки сподобалося?

М.В. – Ні-і. Ні, воно мені не нравиться, ні, не нравиться, ні туди, ні сюди. Я в городі не жила б і одного дня. Хай там може й добре, і робить нічого не нада. Ну я б там би не жила. Я день з трудом, вони на роботі, я й телевизор дивилася, і в ванній викупалася. Не можу я в городі жити.

О.Ю. – А як Ви сьогодні ставитеся до міста, що воно для Вас сьогодні? [...] Це для Вас зосередження начальства; місце, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою, а нічого суттєвого не роблять; промисловий центр, який треба годувати; зосередження культури; місце, яке живе за рахунок села?

М.В. – Ні, я нічого не той. Я... в мене таке відношення до нього, що вони там усі не роблять [сміється]. Не працюють і жінчини, в кожного своя робота. Хай вона дворником, каждая робота почесна. Мені їх і жалко, вони там бідують, особливо старі люди, лазять по мусорникам, шукають шось там, мені їх жалко. А тих, я б їх постріляла всіх до одного. Їде на тих іномарках, світу білого не бачить, а де ти його взяло? Це ти ж не заробило його. Тепер оце культура в городі од нашого села, як од землі до неба. Воно сяде, розсядеться, і ніколи, зайде чоловік, ноги болять у його, стара людина, та сидить, ти його не зженеш.

№ 16. — 2008 р., січень 25. — с. Солодководне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Самойленко Катериною Петрівною, 1928 року народження, мешканкою с. Солодководне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).

Олійник Ю.В. (далі – О.Ю.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Самойленко К.П. (далі – С.К.) – Штукальська Катерина Петровна.

О.Ю. – А за чоловіком?

С.К. – Самойленко.

О.Ю. – А національність?

С.К. – Українка.

О.Ю. – Дата і місце народження?

С.К. – Село Кобильне, тепер Розовський район, Запорозька область. Двадцять восьмий рік, двадцять восьме фефрала.

О.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?

С.К. – Та яка там освіта?! Три класи в школу ходила.

О.Ю. – А працювали Ви ким?

С.К. – Зразу, при німцях, як німців прогнали, у сорок третім годі, робили, помагали: волочили граблями на степу. Бо осталися самі жінки і старики. Вони сіяли руками, а ми помагали граблями волочить. А тоді, в сорок п'ятім годі війна кончилась, телятницею робила, а тоді дояркою, а тоді вже, в останнє время, на різних роботах.

О.Ю. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

С.К. – Батько — Штукальський Петро Францович, батьки в його поляки були. А мата — українка, Шевченко Харитина Семенівна. Батьки в неї із Полтавської області.

О.Ю. – Дідуся й бабусю пам'ятаєте як звали?

С.К. – Шевченко Семен Іванович. І бабуся Шевченко Ганна Федоровна. Дідусь рано вмер, як його в двадцять первім годі, він був, ну якісь комнезами тоді були, і він був там, і його вбили, а бабусю знаю, бабуся жила — село Бурлацьке було, потом Федоровка, воно тепер Чубарівка. Там вона і вмерла.

О.Ю. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

С.К. – [Замислилась]. Ну, мата це воно Бурлацьке, а, кстаті, Кобильня тоже було село Бурлацьке.

О.Ю. – А чому воно так називалося?

С.К. – А того, що де ми живемо, де Сладководня стоїть, тут була річка Кобильня. Коли тут були дикі степи (це мені бабуся розказувала, а їй своя бабуся розказувала), що тут були дикі степи. А в природі дикі кобили пасуться окремо, жеребці окремо. А як ідеш на Запоріжжя, там є село Жеребці. І оце через це наше село назвали Кобильна, тут була, село Бурлацьке називалось, то що тут була річка. Де Сладководня стоїть, це тут була річка і жили бурлаки. Це Мала була Бурлацька, а то Велика Бурлацька. А тоді уже попереживали, як совєцька власть стала. А батька батьків, щяс скажу, прабабушка розказувала, що вони з Краковського воєводства, що вони були багаті. А тоді оце ж сюди..., на землю сюди приїжджали, купляли. Ну тут вони уже вмерли, не в Кобилці, а десь там.

О.Ю. – Ви говорите, що предки Вашого батька приїхали сюди на землю, а предки Вашої мами? Чому вони приїхали сюди?

С.К. – Дід (раньше ж пани були, поміщики) у поміщика був, «за козачка ото» казали. Писав Шевченко, він ото з тих Шевченків, що ото Тарас. Вони рідня, розказувала бабуся, ну тоді воно не нужне було. І оцей дедушка, ну землю ж тут наділяли поміщиків, дикі степи, і син одділяв сина свого сюди, в Чубарівку. Отділяв свого сина і козачка ж цього сюди, кріпаки ж були. Оце той й забрав його сюди, і так він і приїхав. А бабуся, бабуся тоже вона відтіля десь. Вона була наймичкою, готовила харашо, кухаркою була. Разом забрали і її сюди. Це вони тут поженилися, в Чубарівці.

О.Ю. – А з Чубарівки чому вони сюди переїхали?

С.К. – [Замислилась]. В Чубарівці жили вони до двадцять першого года. В двадцять першій годі діда убили, Семена, а бабушка осталася больна. В їх було велика сім'я — сім синів... і погинули на війні. Одного... Іваном було звать — Махно зарубав на бабусіних очах, і бабуся... вроді як помірялась була, і в неї цих малих дітей забрали... забрали в приют. Думали, що вона вмере, а вона видужала. А мама моя, Харитина, була сама старша, їй було чотирнадцять год. І оце вона, найняли люди вже, найняли, отут німці жили, отам на бугрі жили німці. І туди її найняли родичі, Шевченки в Кобильні жили, це двоюрідна, брат мамин, він старший, вони найняли її сюди, в найми. І оце ж вона тут познакомилася, ну тоді як прийшли... не так як тепер у нас... Тоді батьки прийшли, добалакались, і всьо, хочеш ти йти, не хочеш, всьо рано, отдали — всьо. А вона ж сирота, не було нікого, бабуся больна була. А тоді бабуся виболіла, а її вже забрали сюди. Ото так і попали сюди. [...]

О.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

С.К. – Щяс скажу, коли я була в місті. В сорок сьомім годі був голод, і тут же ж не було що, в городі давали хоч кусочок хліба, а тут же ж не було нічого. Тут хто чим мог, тим і виживав. Сусликів їли, на траві жили, не було ж нічого. В село ж вообщє не давали нічого, робиш, робиш цілий год, ще й должен остаєся, потому що облигації тут були, налоги всякі. На каждую деревину налог був, через що все чисто вирубували, бо не було ж чим платити, грошей же не було. Ну назбирала мама сяких таких грошей, продали то те, то те. Поїду до тьотки в город, у Донецьк, на якусь роботу може встроїться. А ми ж, у селі, немає ніяких бумажок, нічого не було, потому що як ото в курінях жили, воно пропало все. А ми ж туди приїхали, поїхали на якусь роботу. Тьотка якусь роботу найде, там все ж пайок якийсь получатимем і живі останемось. Вообщє, спасались. Ну туди поїхали, а документів нема ніяких. У колхозі ідеш робиш та і все, а там ще ж нада документи. Де не підем, документів нема — ніхто не бере, а відтіля шли пішки. Туди приїхали, перший раз поїзд побачили, це в Розовку пішки прийшли, а з Розовки поїхали ж на Донецьк. А там побули, ну що ж, каже тьотка: «Ідіть додому, із сільсовета хоть якісь візьміть бумажки». А їхати, а гроше нема, ну так що робить? Ну пішли пішки. Люди йшли, і ми йшли. Ішли ми, 60 км за день пройшли. В Петраковці попросилися ночувати, зайшли в одну хату. Тьотка [...] нічого. Отак я перший раз в городі була.

О.Ю. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

С.К. – Що дуже людей багато, ми йдемо, до кожного здрастуємся, як у селі привикли, а там на нас дивляться, знаєте як, як на дурних [сміється]. Шахти — інтересно, шахти, терікони отівочки. Шоб ми десь ходили, так ніде ми не були.

О.Ю. – Ви ще бували в містах?

С.К. – Так, канешно, їздила, в мене там сестри..., діти в Запорожжі. То я їздила кругом, бачила.

О.Ю. – Як довго Ви перебували в гостях?

С.К. – Не люблю город. Там людей багато, там нема чим дихать. Не люблю оці голуб'ятники, як я їх називаю, багатоэтажки, людей багато.

О.Ю. – Вам хотілося скоріше повернутися додому?

С.К. – Обізательно.

О.Ю. – А залишитися жити в місті?

С.К. – Не хочу.

О.Ю. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

С.К. – Ну, в школі.

О.Ю. – А як саме?

С.К. – В книжках читали, показували нам.

О.Ю. – Яким Ви уявляли місто?

С.К. – Думали: село велике тай і все. А вже як поїхала — заводи, фабрики, трамваї ходять, а нам же ж інтересно, такого не бачили тут. Машин не було, мотоциклів до війни не було. А тут що? Кобильня це була, ми в Кобильні жили, а це Сладководня, це був колхоз «Фабриціус», тут жили євреї. Тут до війни було радіо, була електрика, і оце... Хахли наші ходили робили, а на євреїв писалося. А тоді шо виділять тих грошей, із своїх, тим і оплатять роботу. І мазали, ходили сюди до євреїв. А в нас нічого не платили.

О.Ю. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

С.К. – [Замислилась]. Ну як, ми його не знали, щоб боялися, ні. Ну просто не знали, шо воно таке, думали: село та і все.

О.Ю. – Коли Ви вперше їхали до міста, шо Ви очікували від міста в першій своїй приїзд?

С.К. – Ой, їхали тоді в вагоні товарняку, приїхали, давай людей питать. Теперечки не ті люди стали, шо були. Тоді добріші люди були. Тоді, як ми зайшли в Петриківку ночувати, в неї троє людей своїх, сидять, їдять якусь похльобку... Оце проса давали, робиш в колхозі, проса, не пшона, а проса. Оце дадуть, тиждень робиш — кілограм дадуть, оце треба той кілограм на тиждень розтягти. Це просо мололи, і оце якусь баланду, вода, не зажарить, нічого, так і їли. Іще люди посадили мене їсти. А у селі друг друга зна, ділились усім. На коров, молоко тоді накладали, на все. Було у бутілі масла сколотиш, з сусідами всіми поділишся, і вони так. А в городі там же ж друг друга ніхто не знає.

О.Ю. – Це якось впливало на стосунки?

С.К. – Канешно. Я знаю, шо у вас нема їсти, так я зварю і понесу вам, а не — так погукаю, сядем, разом поїмо. А в городі єсть в городі, там каждый собі.

О.Ю. – Чим ще відрізнялися міста від сіл в часи Вашого дитинства і юності?

С.К. – Там кінотеатр. Ми там знали? Ми його не бачили ніколи.

О.Ю. – Були якісь відмінності в одязі сільських і міських жителів?

С.К. – Я б не сказала, не дуже. наприклад, плаття, в яких я туди поїхала, в таких і там платтях... Ну шо, ну як ми більше ходили в тому, шо робили самі, ткали полотно і з того шили. А там купували. Оце і вся у цьому різниця. Ну більш пишні були. Оце йдуть, із полотна не дуже ж пишне зробиш, а там же ж робили з кружева. А кружева ми самі в'язали. Ну одівались, канешно, тут, у селі, шо? Кофайка була, а там таки пальта були. Курточок я не помню. Свитки були, у селі це. Оце як шинель у солдат, осюди розкляшонне, а отуточки підібране.

О.Ю. – Поведінка міських жителів відрізнялася від поведінки сільських жителів?

С.К. – Ну ясне діло. Вони... ми ходили босі, і туди поїхали босі. Поки оце сніг ляже, босі ходили, а там всі вбуті. А ми вже як йшли відтіля, найшли: глина лежить, біла глина. Ми взяли, одійшли, намалювали собі «прорезинки» такі, казали. Отакі черевики, шо зашнуровують, глиною понаписували та пішли. І в клуб ходили босі. А там і чуньки були, і носочки в городі. Дивишся, так де ж ти його возьмиш? Вони ж там робили і гроші якісь получали, а в селі ж нам нічого. Хто як мог, так і жив. Оце город виручав. Городи були в каждого. Все з города було. До осені сидимо: накопаємо картошки, кукурудзи налузаєм, і оце коровами матері наші, все коровами робили, не було трактора, і їдуть на Донецьк продають, і шось куплять.

О.Ю. – Опишіть ставлення міських жителів до сільських і сільських до міських.

С.К. – Ну як... Як їхали, ну і стоять, стоять балакають, а ми ж самі з собою балакаєм, а якась іде жінщина і... отступися, мол, вона пройде тут. «Та проходьте, шо Вам нема де пройти?» «Фу еще, дура колхозная. Здесь мне будешь говорить, что и как мне ходить». Оце таке було в обшені з селянами, ні за шо не счїтали.

О.Ю. – Як розмовляли в місті і в селі?

С.К. – Там більше по-руські, а ми, як зразу балакаєм, так і тоді, суржик.

О.Ю. – Можете розповісти про обряди, відношення до релігії в місті і в селі?

С.К. – Тоді релігію запрещали, так, дома, тишком-нишком, десь Богу помолимось, і то щоб у школі не бачили. Ніхто не ходив ні колядувать, ні щедрувать. Це вже як умер Сталін, тоді нам трошки легше стало жить, в якому стали давать хліб, якісь копійки там давали трохи, і зняли з нас налоги. Ото так. А так... в селі дружніші люди, помагали. От чоловіків немає, прийдуть, шось роблять. В селі як строїлись, чі шо, всі гуртом, ішли, цілий тиждень робимо, а як дощі, можна було дома робить.

О.Ю. – Як відбувалися обряди (хрестини, весілля) в місті, а як в селі, були якісь відмінності?

С.К. – Тоді хрестини ніхто не справляв. Їздили хрестить в Ворошилівку. Там був не піп, а дяк. [...]

О.Ю. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

С.К. – [Замислилась]. Міський? Стають грубіші люди.

О.Ю. – В чому це проявляється? Можете навести приклад?

С.К. – [Замислилась]. От у селі, живуть у селі, а з города прийдуть, вони вже совсім другі. Воно може пройти повз тебе, і хоч воно тебе знало, воно не поздрастується. І... тобі місто ніде не вступе. Оце такі стають, так я понімаю, шо там грубіші вони стають, як у селі.

О.Ю. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть докладніше, в чому була ця відмінність?

С.К. – То що у селі дома робота і на роботу нада вспіть. А як дома не держать нічого, то як жить? А там, в городі, вони одробили свої часи, вона прийшла додому... Печки. Тож тоді печки такі були, ну топилося угльом, ну у неї угольє, а нам нада пройтися, нада піти десь кізьяків коров'ячих назбирать, бур'яну наламать, зварить дітям їсти. То було таке, що по два часа спиш в сутки. І яка це буде людина? Зразу видно, оця роботою заморена, їй немає просвітку.

О.Ю. – А міська жінка, яка вона з себе?

С.К. – А міська, шо вона? Вона одробила, вона зна шо їй на ті часи прийти та і все. Вона додому прийшла, зварила шось їсти, поїла і все. І не нада думать, шо корові нада, шо город наполоть, шо садить. Совсім друга. Іде — так зразу видно, де з села, а де... Потому шо вона може хуже, ну вона ж не вдіта так як. Шо вона вироблена видно.

О.Ю. – Які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

С.К. – [Замислилась]. Обідно було, шо ми робимо, а вони ходять такі пишні, і ручки чисті, а в нас порепані й руки, і ноги. Обідно було, шо ми робимо. Було таке, шо й огризалися, їдеш в автобусі: «О, налізли тут колхозники». Общім, не вітали ні за що. Тебе б отуди вкинуть, попробувала б ти, як той хліб добувається, як живеться в селі!

О.Ю. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

С.К. – Нет, не було. В мене сестри повийжджали всі, а я не поїхала.

О.Ю. – А з яких причин Ваші сестри поїхали до міста жити?

С.К. – Вчилися там, на роботу устроїлися.

О.Ю. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

С.К. – Тоді всі, як от зразу уїжжяють, тоді тоже молодьож їхала в город. В ПТУ вчилися, хто на шо.

О.Ю. – А чому Ви не поїхали разом із своїми сестрами?

С.К. – Чому я не поїхала? Була старша, а вони менші. Нада було, бо мама сама була, бо батька нашого репресірували ще в тридцять сьомому році. Нада було мамі помагать.

О.Ю. – А було у Вас бажання поїхати разом з сестрами?

С.К. – А маму на кого бросить?

О.Ю. – Чи підтримували Ви зв'язки з Вашими сестрами, колишніми односельцями, які переїхали до міста?

С.К. – Канешно. Сестри приїжджали сюда, помагали.

О.Ю. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села?

С.К. – [Замислилась]. Були ковалі, плотники, столярі. Такі приїжджали люди, їх приймали, создавали всі условия, помагав колхоз.

О.Ю. – Вони самі приїздили чи з сім'ями?

С.К. – Із сім'ями.

О.Ю. – Як селяни ставилися до приїжджів?

С.К. – Вони сначала носа драли, а тоді поняли, шо тут жить, і нормально.

О.Ю. – А як вони себе поводили?

С.К. – Бачать як люди, приходили, питали як мазать, як хліб пекти, як корову доїть, як за нею дивиться, як город садить.

О.Ю. – І селяни відповідали їм?

С.К. – А як же, обізательно.

О.Ю. – Що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі?

С.К. – Не показувать, шо «ми городські».

О.Ю. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

С.К. – Ну як, у город я ніколи не хотіла. Поїду, подивлюсь, живуть харашо, ну й нехай живуть. Я люблю степ.

О.Ю. – А як Ви сьогодні ставитесь до міста?

С.К. – А шо, всі люди виїхали до міста. Зразу в місті легше жить... Поки колхози були — люди робили, заробляли гроші, жить стало лучше, тоді ж стали гроші давать. Люди ходили, ходи на роботу, заробляй — і все тобі є, і все май.

О.Ю. – А як Ви сьогодні ще уявляєте місто: це промисловий центр, культурний центр, можливо, місце, де живуть люди, які особливо нічого не роблять, а живуть за рахунок села, місце, де живе начальство?

С.К. – Ні... Одне начальство в городі... Ні. Скрізь нужні раби, як кажуть. Так шо ні. Там роблять тоже. Живуть нормально, даже вроді лучше. А в селі тут шо? Замучені. Тепер паї поділили — земля зароста. Страшно, шо села нема. Як ось у нас тут в окружности скіко сел немає... А тоді були великі села. Шоб дуже великі, отут у нас таких не було, це Сладководня, оце ж Сладководня — це половина кобилян. Ну Іванівна, Запорізьке — вони з Кобильні, а кобиляни всі виходці із Бурлацької.

№ 17. — 2008 р., січень 22. — с. Кобильне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Божко Галиною Матвіївною, 1921 року народження, мешканкою с. Кобильне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).

Олійник Ю.В. (далі – О.Ю.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Божко Г.М. (далі – Б.Г.) – Божко Галина Матвіївна. [...]

О.Ю. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Б.Г. – 20 жовтня 21-го року, Чернігівська область, Ніжинський район, село Омбиш.

О.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?

Б.Г. – У мене технікум, учитель молодших класів.

О.Ю. – Як звали Ваших батька та матір?

Б.Г. – Батька — Божко Матвій Йонович, а мати — Божко Галина Степанівна. [...]

О.Ю. – Якої національності були Ваші батьки?

Б.Г. – Українці.

О.Ю. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Б.Г. – З Чернігівської області, село Омбиш, Ніжинського району. Це там ото, що Крути, що тих розстрілювали, од нашого села воно дванадцять кілометрів.

О.Ю. – А коли Ви переїхали сюди?

Б.Г. – Я ходила в шостий клас, це як колективізація почалась, десь, мабуть, у тридцять третьому, отако тридцять другому році. З Чернігівської області ми переїхали сюди, ми жили в Приютна, Гуляйпільського району.

О.Ю. – Ваші батьки Вам розповідали про село, де вони народилися?

Б.Г. – Ні. [...]

О.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Б.Г. – Ну од нас Ніжин усього сорок кілометрів, а так... Це вже пізніш батько переїхав сюди, як ото стала колективізація, та робилося хтозна-шо, а нас було три сини, ну три брати, а тоді ж заставляли йти, як оце голодомор розказують, як воно. Це ж я двадцять першого, а воно було тридцять третього.

О.Ю. – Ви говорите, що од Вашого села був недалеко Ніжин, а їздили Ваші родичі?

Б.Г. – А, та вони були, а я ще мала була.

О.Ю. – А вони Вам розповідали свої враження від міста?

Б.Г. – Ні. Хіба тоді як тепер займаються дітьми? Вони займалися своїм.

О.Ю. – А з якою метою вони їздили до міста?

Б.Г. – Просто на базар, аби шось купить, отакот. [...]

О.Ю. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...] Ви в дитинстві знали, що є село, а є місто?

Б.Г. – Ні-а. Бо ніхто не казав, ніде з села не виїжджали. У школу ходили і все.

О.Ю. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Б.Г. – Це вже коли в п'ятий клас я ходила, як ми переїхали сюди, а брати мої поїхали в Ленінград, і сестра тоді виїхала. Жили вони харашо.

О.Ю. – А «харашо» це як?

Б.Г. – Матеріально забезпечувались, все було, їсти, вони і нам усе. Тоді ж ото як усе забрав оцей голодомор, а ми з мамою там ще були, у своєму селі, вони нам посилки висилали. А шо тоді робили? Пішла мама забирає посилку, а пошта була не в нашому селі, а за шість кілометрів. «Получила, — каже, — несу, ну шо таке важке?» Вийшли за село, відкрили. Як відкрили, а там вмісто продуктів пальонку поклали і все. Ото було.

О.Ю. – Ви пам'ятаєте, коли самі вперше поїхали до міста?

Б.Г. – Коли я поїхала? [Замислилась]. Як я закінчила десять класів і у Донецьк поїхала поступати у медичний інститут. Це було в сороковий, сорок перший рік. У сороковому році я поїхала в Донецьк перший раз.

О.Ю. – Як сприймалась Вами поїздка до міста?

Б.Г. – Та як? На станцію вивезли кіньми, та сіли поїзд, вобщє ж перший раз. Нічого не бачили.

О.Ю. – Це для Вас було свято, весела подорож, обтяжлива подія?

Б.Г. – Просто якось інтересно було все, в городі ж ми не були ніколи. А так і не пришлось поступити, бо тоді ж стипендії стали ж платити тільки відмінникам, а хто ми? Там багато було тих, хто покінчав медичний технікум, а тоді поступили. А жили, бачте, станція сорок кілометрів, а чим же ж допоможуть? Стипендія, а шо тоді, в кого більш грошей не давали, а давали на трудодні хліб, а де ти його, шо ти з його візьмеш, ну хліб він зерно і все. Нас п'ять дівчат їздило, і всі побросали. Невозможно було, а дуже хотілося.

О.Ю. – Ви перший раз як потрапили до міста, можете описати свої враження?

Б.Г. – Ну інтересно, цікаво було, бо нічого ж не бачили.

О.Ю. – А Ви злякалися в місті?

Б.Г. – Ні, ні.

О.Ю. – Що Вас найбільше вразило в місті?

Б.Г. – Звичайно вразило, протів села приїхати в місто. Ми ж не бачили нічого, ні тролейбусів, ніде нічого, все це гам — дивно було. І їхати на поїзді — тоже ж дивно було, бо ми ж його й не бачили. Дарма, шо в десятий клас уже ходила, а де ж? Ніде не їздили, станція ж далека. До десятого класу нікуди не їздила.

О.Ю. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? Чи справдились Ваші очікування?

Б.Г. – Шо там, ми ніде не ходили, бо ми ж приїхали екзамен здавать. Ми ж не на екскурсію приїхали. Приїхали в інститут, і ото в общежитті жили, готовилися, так шо ми ніде по Донецьку не роз'їжжали. Та ще й роз'їжжаться тієї копійки не було.

О.Ю. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому, чи хотіли залишитися в місті?

Б.Г. – Хотіли ми залишитися, ну усі, нам хотілося вчитись, хоч і трудно дуже було, як учились ми на відмінно, усі ж, я кажу, побросали, учились і відповідали, но ми ж на відмінно не знали. Страшно було, як мертві лежать. А тоді вже як привикли — нада їхати, плакали як їхали, то шо жалко ж було.

О.Ю. – Ви сказали, що Вам хотілось залишитися в місті вчитися, а жити, працювати хотіли в місті?

Б.Г. – Ні, ні.

О.Ю. – А чому?

Б.Г. – То шо ми не привикли.

О.Ю. – Поясніть докладніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Б.Г. – Та ну, звичайно, у місті все-таки удобній, і магазини здорові, і машини, тролейбуси єсть.

О.Ю. – А життя сільських і міських людей відрізнялось?

Б.Г. – Звичайно, хто заробляв, той мав. Звичайно, в городі тоді було лучше, можна було жить і відпочивать, і усе чисто, не так як у нас.

О.Ю. – Ви кажете «відпочивать», шо Ви маєте на увазі, як саме відпочивали в місті?

Б.Г. – Піти в культурні ті ж, піти чи в кінотеатр, чи куди на постановку. А шо ж у нас, і шо тоді було в селі? Та коли це я даже не помню, шо привозили оте кіно, шо німе.

О.Ю. – Ви сказали, шо Ваші брати жили в місті, а ще якісь знайомі, сусіди жили в місті?

Б.Г. – Не було.

О.Ю. – Опишіть, чим відрізнялись городяни від мешканців сіл, були відмінності в одязі, поведінці, мові, заняттях, обрядах, відношенні до релігії?

Б.Г. – Я знаю, як мій брат приїжджав з Ленінграда з товаришем, в обикновенних ходили костюмах, як і шас ходять, такого шоб шось було ні той.

О.Ю. – А в селі чоловіки в ті часи також ходили в костюмах?

Б.Г. – Да.

О.Ю. – А жінки як вдягались?

Б.Г. – Обикновенно одівались. Шоб я замітила різниця якась, не помню, не помню.

О.Ю. – А яка мова, як розмовляли в місті, а як в селі?

Б.Г. – Ну в місті розмовляли по-російськи, по-російськи, та ото як у нас невістка у Ленінграді була, так вона ні слова не розуміла по-українськи.

О.Ю. – Заняття міських і сільських жителів відрізнялися? Чим займалися в селі, а чим в місті?

Б.Г. – Ну так, а як... я ж... це само собою розуміло. Чим же ж вони будуть займаться? А в селі дорослі ходили у колгосп робить, город же ж був, пололи, обробляли, і так же само і корова, і хазяйство було. Чим займались? У колгосп ходили, трудодні ж. «Трудодень, трудодень, дайте хліба хоч на день». У місті шо? Одробив ти і ти вільний, шо хоч роби, гуляй іди, чи дома лишися, шо хоч роби, чи дома лежи, а телевизорів мать не було.

О.Ю. – А шо робили люди в місті, відпрацювавши на заводі?

Б.Г. – Та шо робили? Читали та радіо слухали. Чим ще можуть у місті займаться? Я їздила в гості, були ми там і по дві неділі. Нічим вони там не займаються.

О.Ю. – Коли Ви їздили в гості, Вам хотілося повернутися скоріше додому чи хотіли залишитися надовше?

Б.Г. – Ми привикли у селі жить, так шо у городі страшно якось було наче.

О.Ю. – А чому?

Б.Г. – Мені не хотілося, там неспокойно. То я прийшла, спокойно сіла, а там якось...

О.Ю. – Ви говорите «страшно», «неспокойно», а можете пояснити, шо Ви маєте на увазі?

Б.Г. – Там же ж нада кругом быть обережному дуже, шоб ніде не попасти, чи під машину, чи куди-небудь, шоб дивиться, а ми ж ідемо, як ми привикли, ідеш і нічого не понимаєш.

О.Ю. – Як впливає міський спосіб життя на поведінку людей, які з села переїхали до міста?

Б.Г. – Це дивлячись у кого який характер і як людина себе відчуває. У нас теж є такі, що як поїде, не встигло виїхати у місто, як вже приїжджає, і вже хоч би нормально, хоч говорило по-російськи, а то так коверка, а вже по-українському не говорить. Так що залежить від людини. В мене дочка біля Владивостоку живе, так відколи вона той, а листи пише по-українськи. Там вона вже двадцять шість год живе, а рідної мови не забула. Так що змінюється — це залеже від людини. Дивлячись як. Є ото так, як кажуть, хвастливе, що воно, мол, ставе з себе, що «я живу в місті, а ви живете у тому, у селі». Це від людини залежить.

О.Ю. – Однаково притримуються обрядів люди в місті і в селі?

Б.Г. – Наприклад, як свята. Оці во, що ми празнуєм, так це ж однаково. [...]

О.Ю. – А в місті як святкували?

Б.Г. – Та одинаково, це ж релігійний празник, та що його у селі чи в місті відмічають одинаково.

О.Ю. – Яке ставлення до релігії в жителів села і міста?

Б.Г. – Ну, а це теж залеже від кожної особи. Хто вірує, хто не вірує.

О.Ю. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

Б.Г. – Ну звичайно, воно чимсь є, якимсь не похажі, може і одягом якимсь не похажі, в їх не так воно пошите як в нас, чимсь є, звичайно. Як приїде — то довге носе, то ще якась. Тут такого не носять. А вони, як побачать якусь моду нову, і вони зразу переймають. У нас так більше ткали, сіяли льон, ткали, верстатами полотно ткали, бо грошей же ж не було, красили, шили, полотняне. Це вже котрі середняки називали, то вже в тих якась копійка була, то ті набирали і шили з матерії, а більшість в полотняном ходили. Я помню ходила в п'ятий клас, в мене вже пальто осіннє було, мені з Ленінграда вислали брати. Воно так красиво, такі пугвиці, я помню добре. Ну і я полотняного вже не носила, в мене були плаття. [...] Ну невістка приїжджала, хтозна, чи вона може культурніша, чи як ото називають, естетика. А ми обикновенні прості люди, не знали, як правильно користуватися, як правильно поставити тарілку як гості. Вони це знають, а ми не знали.

О.Ю. – Вас не засмучувало, що Ви відрізняєтесь, щось не знаєте?

Б.Г. – Ні, не засмучує [посміхається]. Аби на столі було що поставити.

О.Ю. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Б.Г. – Ні, я привикла. Тепер, уже на старість, якби моя дочка, що у Сімферополі, жива була, то я б до неї переїхала.

О.Ю. – А в часи Вашого дитинства і юності Ваші знайомі переселялися в міста, хотіли туди поїхати?

Б.Г. – А у селі нашому багато виїхало (тоді як оце розкуркулювали) у Москву. Ну вони називались куркулями, в них машини були, що ото молотить. Переїхали.

О.Ю. – А Ви підтримували з ними якісь зв'язки?

Б.Г. – Ні, ні. Вони переїхали, а дитину, хлопця бросили, біля нас там недалеко магазин був, так він там і вмер. А вони самі поїхали в Москву, а дитину бросили, ото таке риболося.

О.Ю. – А пізніше їхали люди до міста жити?

Б.Г. – Ні, не виїжали.

О.Ю. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

Б.Г. – Не помню.

О.Ю. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Б.Г. – Та нічого не змінювалось, ми у його і не хотіли. Я робила, в мене робота була, а що мені більше нада? Нам і в селі було харашо, спокійно жили, гроші получали, дітей ростили, їсти було шо.

О.Ю. – Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі?

Б.Г. – Ага, нада шоб був характер у тебе такий, що ти однаково відносився до всіх людей, розділяєш із ними горе і радість. Приживуться — і будуть хараші сусіди та і все. А якщо сусід якийсь іде і одвернеться, як ти будеш із ним? Звичайно, не приживеться, а так нада шоб один одному уступав, і не було зависті, не було крадіжки ніякої, тоді й будуть сусіди. Ні ти їм не мішатимеш, ні вони тобі не мішатимуть, а як курка перейде, а воно вже ломаку кида і кричить вовсю, ну як ти будеш? Звичайно, не будеш. Або прийдеш, а в тебе повипилювали дерева, ті, що родять. Оце в нас такі люди, сусіди.

О.Ю. – А господарство потрібно було заводити?

Б.Г. – А господарство в селі необхідне, без його як ти будеш жити? А саме перше, шоб корова була і одне поросля, і десяток курей, оце більше і не нада нічого. Шоб для себе заколов, шоб було, а корова, це ж таке, ну якщо зможеш держать, а як не зможеш, це таке.

О.Ю. – А люди, які приїжджали з міста, вони приймати участь у колективних обрядах та святах?

Б.Г. – А як же ж! Вони опановують те, що й ми робим, і вони учаться все робить.

О.Ю. – А як Ви сьогодні ставитесь до міста?

Б.Г. – Мені воно абсолютно нічого, місто і всьо, дарма, шо в мене і одна дочка живе, і внучка, і друга.

№ 18. — 2008 р., січень 23. — с. Кобильне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Галенко Ольгою Микитівною, 1928 року народження, мешканкою с. Кобильне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).

Олійник Ю.В. (далі – О.Ю.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Галенко О.М. (далі – Г.О.) – Галенко Ольга Микитівна.

О.Ю. – А Ваше дівоче прізвище?

Г.О. – Скоч.

О.Ю. – Назвіть свої дату і місце народження.

Г.О. – Село Кобильня, ну я не знаю, який тоді був район, рік 20-й, першого іюля.

О.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?

Г.О. – Та яка там освіта, Господи?! Яка тоді освіта була... У школу не ходили. Ходила в Самойлівку, пішла два дні, ні, один день. Пішла, там і алгебра, а я з четвертого класу, я там знаю, що воно за алгебра?! Я не розуміла нічого. Та я ночою йшла з Самойлівки, зайшла, там жила тьотка, посадила вона мене вечерять. І я оце як пішла додому, я більше не пішла. Ото така в мене освіта. А там свинарник, курятник, колхоз, робота, оце і вся моя наука.

О.Ю. – Як звали Ваших батька та матір?

Г.О. – Тата звали Скоч Микита Дмитрович, а маму — Ковальська Галина Ніколаївна.

О.Ю. – А своїх діда й бабу Ви пам'ятаєте?

Г.О. – Дедушка Ковальський був Николай Йосипович, а бабушка Штукальська була, Штукальська Павліна Йосиповна теж. А папіні — Скоч Дмитро Петрович, а бабушку — Скоч Мар'я, а от не помню по батькові.

О.Ю. – А якої Ваші батьки, дідусі, бабусі були національності?

Г.О. – Українці всі. [...]

О.Ю. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Г.О. – Ну оце Федоровка, оце вони найжжяли з Федоровки. Це ж дедушка Скоч Дмитро Петрович, дедушка мій. І ото ж він з Федоровки, і баба з Федоровки. А оті Ковальські, вони ж тутешні, тут вони жили, да. А може відкіля й приїжджали, я не знаю.

О.Ю. – Що розповідали Ваші бабуся і дідусь про Федоровку?

Г.О. – Шо вони розказували? Як у войну вони їхали. Це ж раніше война була, громадянська, ой Господи, це дедушка Ковальський забрав дітей, на бричку посадив і поїхав, бо боявся. А його стріли, теж ж знають, стріли та й кажуть: «Куди ти, дядьку, везеш, ми тебе не займем, бо знаєм, ти не винуватий». Ну дедушка й вернувся назад. Ну жили, як вони жили раніше, хоч оце ж дедушка Скоч жив, жили в землянці, вирили там в землі та накрили, отак і жили.

О.Ю. – А про історію села, про його заснування, хто заснував, розповідали?

Г.О. – Ой, розказували шось, я вже забула, що розказували. Тут була річка Кобиля, і оце й назвали Кобильною. Річка отуто була, я знаю й купалися тут, тепер же вони все, позаносило.

О.Ю. – А про саму Федорівку розповідали?

Г.О. – Що вони казали? Там було населення багато, а оце отуточки земля була гуляла хороша. І вони відтіля переїжджали, шоб... і родили тут, як оце ж син народиться й земля є, як дочка, вже не дають [сміється]. Дочка, значить, не хоче ні їсти, нічого.

О.Ю. – А Ваші дідусь і бабуся самі переселилися чи разом з іншими?

Г.О. – Ну хто їх зна, тут багато їх переселялося, а хто зна хто. І Олійники, і Ковальські, і Скочі, і Бондаренки, це ж вони всі федоровські.

О.Ю. – Ви кажете, що вони через землю сюди їхали?

Г.О. – Із-за землі.

О.Ю. – Скільки при цьому їм було років, чому вони це зробили?

Г.О. – Ну хто його зна, молоді ще були. Ой, та воно все село оце Кобильня, це все з Федоровки. Це ж вони раніше як празники — на коні і поїхали. А в діда Петра було дуже багато дітей, так вони їх і Ваня називали, і Іван, як тіке не називали, а тоді як їх виселяли... А чого їх виселяли? При отім времені. І вони десь чи в Грузію виїхали, чи де, в Латвію поїхали. Бо вони ще й приїжджали після війни, хотіли мене забрать [посміхається]. «Поїхали, — кажуть, — ми тебе на конях вивчим, будеш джигітом». Кажу: «Не, од наших я нікуди не поїду, Боже сохрани». І це ж родичались вони, і писали, приїжджала ще їхня, це ж діда Дмитра сестра. [...]

О.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Г.О. – Та ну я куди я їздила, куди я їздила?

О.Ю. – А от Ваші сусіди, знайомі, родичі, батьки?

Г.О. – Ну їздили кудись, як нада було продавать, шось купити, їздили вони в Юзівку.

О.Ю. – А з якою метою вони туди їздили?

Г.О. – Поїхали продати чи поросля, чи картошину, та купити щось небути дітям удіватися. А було, дедушка ж болів, на костилях був, а поїхав, привіз чемойдан риби, і привіз сома такого, а риба добра була, свіжа!

О.Ю. – Вони розповідали, як довго вони добирались до міста, якою була дорога?

Г.О. – Волами, дечотка, волами їздили. Тоді ж не було нічого, коні, там таке. Волами це, по неділі, по три дні їдуть.

О.Ю. – А як довго вони перебували в місті?

Г.О. – Ну поки наторгують, поки скупляться. Та й три, чотири й п'ять було.

О.Ю. – Днів?

Г.О. – Да. Переживаєм, що таке, що немає. А їздили тоді ж, я знаю, що Жила їздив, а тоді Івко, як покрали оце все [сміється]. Одна підвода ж не їхала, багато збиралося. Страшно, обкрадали.

О.Ю. – А в гості Ви їздили?

Г.О. – Ну їздили ми, і в Москву їздили, бо там брат, це ж уже пізніше. А де ми їздили тоді крім Кобильні?

О.Ю. – Ви говорите, що Ваші рідні їздили до міста, яким Ви його собі уявляли? [...]

Г.О. – А Бог його зна, кажуть «Юзівка» і все. А з бабою Скочихою ми їздили в Донецьк, уже забула. Поїхали, а в їх там була родичка якась, далека. Заїхали туди, а в неї котів там отако, і це вони всі в неї сидять, а вона щось робила, чи вареники ліпила. Одно злізло, вона наказала його, насварила, воно стало в угольчик і стоїть. Я помню, в мене перець був здоровий, і помідори разом, а тоді що у нас було?

О.Ю. – А може Вас ще щось вразило?

Г.О. – Щось ми купили, вже забула я що. А так ми ніде й не ходили. З бабою ходили до церкви, більше нікуди не ходили. Так я біжу підтюпцем, а баба бігом, в мене вже й живіт заболів. У Пологи пішки ходила, і ще якраз на сьомого апреля, на Благовіщення, ішла баба до церкви, Скочиха. І серед дороги родила вона Микиту Дмитровича, батька мого. Родила. Які кажуть тоді люди здорові були: скинула нижню спідницю, обмотала і пришла.

О.Ю. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста?

Г.О. – Ну та люди ж їхали і кажуть: «У Юзівку поїхали». А так я не знаю, яка та Юзівка, чого вона Юзівка, Бог його зна.

О.Ю. – Тобто від людей дізналися?

Г.О. – Да.

О.Ю. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

Г.О. – Ну який там відпочинок, як ми голі й босі були, ні було, та ой ні сказати, ні розказати. Було одні після обід ходять в школу, другі до обід, ті прийшли перебулися і пішли, отак ми. Ну у нас такий був брат, у Пологах учився, так мама наготовляє йому і грошенят дадуть. І він ніколи не розтрате, було принесе додому кліюночку, та ще щось купе.

О.Ю. – А Ваш брат розповідав свої враження від міста?

Г.О. – Ну він менший мене був.

О.Ю. – Ну може він Вам розповідав, що йому сподобалося?

Г.О. – Ну він у Пологах був. На паравозі учився, на машиніста.

О.Ю. – А Ви в дитинстві боялися міста?

Г.О. – Ну Бог його знає, я боялась тіки німців [посміхається].

О.Ю. – Що Ви очікували від міста в першій своїй поїздці? [...]

Г.О. – Ну як, ми побачили там дома здорові, і ото ж із труб отой дим, тоже ж ми його не бачили. Боже, що ж це таке? Ну були магазини там, тут не було ж. Тоді ж як сотня була, як скупися, і черевики... Я знаю мені мама... купила спідничку, біла, льняна, отут вишита [показує по краю спідниці], ні в кого ж не було такої, як у мене. Ми взяли і покрасили краскою чорною, а вона така, аж виблискує. Кожен іде й щупає [посміхається]. Радості було, а як його нічого не було?!

О.Ю. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Г.О. – Це як я мала була [сміється], та хто його знає? Переспали ми з бабою, та й пішли, пішки пішли.

О.Ю. – А довго Ви добирались?

Г.О. – Два-три дні. Баба ж дужче ходила, а я ж біжу, вже живіт держу. Ой, і босі, й голі, босі й голодні. Ну всьо равно люди ходили, міняли, на стаканчик міняли, стакан зерничка, проса. А бабушка Галинчина виміняла «Наталку-Полтавку», так ми її досі бережем — пам'ять.

О.Ю. – Чим, на Вашу думку, в роки Вашого дитинства та юнацтва міста відрізнялися від сіл?

Г.О. – Ну місто — воно ж місто! І домів багато, а село що? А ще, знаєш, як соломою топили, понаносимо у хату, бо нада ж витопить, шоб їсти наварить, а туди поїхали — а там угльом, і чистенько, і ходять люди в маечках, а ми ж як ото... Удінися як устав, і поки лягать, бо холодно ж було, особливо зимою, страшно. [...]

О.Ю. – Може поведінка відрізнялася міських людей від сільських?

Г.О. – Ну та понятно. Там ходять понаряжувані, а ми в кухвайках. Та ще й якісь черевики там, в кирзаках або в чунях. Добре, як куплять шось путьове. [Зітхає].

О.Ю. – А мова відрізнялася, як розмовляли в місті, а як в селі?

Г.О. – Ну вони ж таки городською, і... руською, а ми русько-українська. А це вже як у войну акувірованих наслали, і це ж в ції жінки був чоловік і два хлопці, і чоловік був паралізований, не паралізований, а позвонок перебитий, і він на калясці. Оце ж наші хлопці, і її два, і оце вони як зчиняться там балуватися, а воно ж як нерви, то вляє на чоловіка, а він оце бере лозину і всіх підряд, і наших, і його [сміється] утихомирює. А тоді вони як поїхали, ще вона нам і псьма слала, і мені рябеньку спідничку [сміється]. І приїжджали вони.

О.Ю. – Була якась відмінність в поведінці сільських і міських жителів?

Г.О. – Ну хто його знає, це вони нас бачили наскрізь [сміється], шо ми з села.

О.Ю. – Ви кажете «наскрізь бачили», а як вони ставилися до Вас?

Г.О. – Ніхто нас не обіжав, Бог його зна. Як ми приїхали, та й поїхали, аби це ми хоть трохи пожили. Як Марія Жилиха покойна... одна підходе: «Тобі чоботи нада?» «Та нада!» «Давай гроші, я принесу». Забрала гроші й пішла. Ні грошей, ні чобіт. Обдурили. В городі дурили. Ходе скупляється, шука, шо їй нада, а одна підшла: «Шо Ви шукаєте, шо Ви хочете купити?» «Та чоботи мені нада». «Скіки пар?» «І собі й чоловікові». «Давайте гроші, я Вам принесу». Взяла гроші, та й пішла, і по сей день десь ходе [сміється].

О.Ю. – А чим займалися люди в місті, а чим в селі?

Г.О. – Ну, займалися люди чим? Вони там займалися не хазяйством же, а займалися там шахти, то магазини, то в кого яка робота була. А ми шо? Ми батраки, а ми ішачили з самого молоду, а тепер ні спиш, ні, ой [зітхає]. Руки болять, ноги болять.

О.Ю. – Можете докладніше розповісти, чим займалися люди у селі?

Г.О. – У колхозі і косили, і гребли, і скирти клали, і в молотарку подавали, та скрізь, все робили, все робили.

О.Ю. – А в місті було легше чи важче жити?

Г.О. – Ну знаєш, в місті вона одробила, пришла, вона вже... хатня робота. А ми як прийшли з роботи, нада корови, нада і свині, і свині пасли, і того нагодуй. Пішла я, погнала свині пасти, ще як мала була і скиртина стояла, аж полізли купатся. Як дивлюся, а моя свиня у Кирилихи гарбуз отакий носить. Я ж бігом за платтячко і бігом. Отаке наша життя була [зітхає]. Гуси пасли, свині пасли. Всього було. [...] Ну як тобі сказати, город є город. В городі більш ходили шикарно, узенькі спіднички...

О.Ю. – А як свята святкували в селі, а як у місті?

Г.О. – Ну город по-городському, а ми по-сільському.

О.Ю. – А як це «по-городському»?

Г.О. – Ну культурні там були такі, шо... Тобі розказати, як я заміж ішла?

О.Ю. – Звісно.

Г.О. – Ой, намололи ми жорна... пшенички якоїсь там поганенької, і пекли і короваї пекли, і колюче ще робили. І свайбу, мабуть, цілий тиждень гуляли. Самогон з буряка гнали. [...]

О.Ю. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Г.О. – Ну як наші родичі приїхали, так вони однаково до нас ставилися. Як ми до їх, так і вони до нас.

О.Ю. – Чи відчували Ви, шо відрізняєтесь від міських мешканців?

Г.О. – Канешно було, шо ми такі, а вони такі.

О.Ю. – В чому була ця відмінність?

Г.О. – Та хто його зна, і в разговорі.

О.Ю. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців? Вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе?

Г.О. – Ні, ми не горді були. Нам було нічим гордиться. Тоді ж городські, вони були то в шапочках, а в нас... плела, плела я собі беретики, плела. Ну та не те, шо куплене. А купити ні за що було.

О.Ю. – А Ви засмучувались, шо так відрізняєтесь?

Г.О. – Та, понятно, думали, хоть би в город поїхати.

О.Ю. – Так у Вас виникало бажання переселитися до міста?

Г.О. – Було, но не состоялось.

О.Ю. – А чому?

Г.О. – Сім'я здорова була. Робить нада було.

О.Ю. – А Ви казали батькам, шо хочете поїхати до міста?

Г.О. – Та казала. А вони: «А за шо? А нада там десь жити». Вобщім, не пускали.

О.Ю. – А Ваші родичі хотіли переїхати жити в місто?

Г.О. – Як, ну як? Дядьки мої всі в городі, мамині брати. Приїжджали часто.

О.Ю. – Як у Вашій родині ставилися до людей, які переїхали жити до міста?

Г.О. – Було поїхали в город, а сюди приїжджають за сумками.

- О.Ю. – А їх засуджували, раділи?
Г.О. – Ну поїхали, значить їм так нада.
О.Ю. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?
Г.О. – Підтримували, канешно, і вони їздили сюди. І наші туди їздили в город до їх.
О.Ю. – А були такі люди, які переїздили з міста до села?
Г.О. – [Замислилась]. Чимало хто сюди їхав, тут нада робить. [...]
О.Ю. – А на роботу, за призначенням приїздили люди?
Г.О. – Ну ото із Західної, канешно, їздили сюди робить. Учителів присилали. Тут і досі є такі, що живуть.
О.Ю. – А як швидко вони прижилися і від чого це залежало?
Г.О. – Жили вони отут, де Карпії живуть. Хлопці їм їсти носили, мама було казуть: «Та понесіть дівчатам, вони голодні». Трудно було жить. Галина Андріївна часто розказувала: «Принесли хлопці сиру, масла, ми пішли їх провозать, а ті поїли» [сміється]. Отак було.
О.Ю. – Що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі?
Г.О. – Ну я знаю, як ото Тонька переїхала. Приїхали вони з чемайданчиком. І ще й брат, і оце й Галя, як оце Вітя не любив оцю Галю. Вона так грязна всігда, оце косенятка білесенькі, тут оце тут заплете, а отут же чорне все, ой, фу! І оце ж прийде, намажеш кусок хліба своїм, і їй. А тоді вона на фермі робила, одробилася. Ну ті, що приїжджали, старалися робить, заставляли ж їх.
О.Ю. – А заводили господарство приїжджі?
Г.О. – Ого, ще й яке!
О.Ю. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?
Г.О. – До міста, ну як до міста, не добредеш туди.
О.Ю. – Як Ви ставитеся до міста, протягом життя змінювалося це ставлення? [...]
Г.О. – Ну нравилось, канешно, що люди не такі, як ми. Шо вони... у їх, піди на столах подивись шо є, ну зараз і у нас воно таке. У них же такі газом отаплиється в хаті. Не топить соломой, як ми топили.
О.Ю. – А сьогодні як Ви ставитеся до міста? Це зосередження начальства, культурний центр, промисловий центр, місце, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою, а нічого суттєвого не роблять?
Г.О. – Ну це шо, щоб не гребли, щоб і нам давали. Шоб харашо жить було і нам, і їм. А воно ж тепер тільки їм.

№ 19. — 2008 р., січень 24. — с. Кобильне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Олійник Лідією Іванівною, 1930 року народження, мешканкою с. Кобильне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).

- Олійник Ю.В. (далі – О.Ю.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.
Олійник Л.І. (далі – О.Л.) – Олійник Лідія Іванівна.
О.Ю. – Ваше дівоче прізвище?
О.Л. – Лук'яненко Лідія Іванівна.
О.Ю. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?
О.Л. – Двадцять третє березня тридцятого року. Село Кобильня, тоді ж був Новозлатопольський район, Запорізька область.
О.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?
О.Л. – Сім класів освіта, ну а професія — робоча.
О.Ю. – Ким Ви працювали?
О.Л. – На різних роботах. І на свинарнику, і на скиртах, і на... кругом, скрізь робила. В бригадах, і на городині, і на току — кругом робила.
О.Ю. – Як звали Ваших батька та матір?
О.Л. – Батька — Лук'яненко Іван Ніколайович, Лук'яненко Катерина Іванівна.
О.Ю. – А їхніх батьків, своїх дідуся і бабусю знаєте?
О.Л. – Забулася. Лук'яненко Марія, Марфа була, а по батькові не знаю.
О.Ю. – А по національності Ваші батьки, дідуся, бабусі були хто?
О.Л. – Українці.
О.Ю. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?
О.Л. – Відціля, тут, з Кобильні, нікуди відціля не переїзжали, тут вони жили. Тутешні.
О.Ю. – Що вони розповідали про село, де вони народилися?
О.Л. – Їх було не багато, своїх, месних, тоді понайжжляли, строїлись тут же ж.
О.Ю. – А звідки приїхали сюди люди?
О.Л. – З Федорівки.
О.Ю. – А чому?

О.Л. – Тут земля, багато землі було, а там землі мало. Там густо населення було і землі мало. Сюди переїжджали, на землю.

О.Ю. – Скільки було років переселенцям?

О.Л. – Приїжджали сім'ями, старі, молоді, всякі, всі. Сім'ями, великими сім'ями переїжджали. [...]

О.Ю. – Відвідували Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

О.Л. – Да.

О.Ю. – А що вони Вам розповідали?

О.Л. – Розповідали, як поїдуть у місто, там таки ж лучає. Не так, як у селі.

О.Ю. – А з якою метою вони їздили до міста?

О.Л. – Ну, я знаю? Хто на роботу встроїться, хто продатъ шось, то в гості їздили.

О.Ю. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

О.Л. – Їздили і на дві неділі, і на місяць, коли хто як. І до нас так приїжджали з міста в гості, гостювали, помагали.

О.Ю. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

О.Л. – Місто — це там шось таке, зовсім не так, як в селі. Розказували, що дороги краще, не так як тут.

О.Ю. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста?

О.Л. – Ну приїжджали люди, розказували, і так, читали з газет, і радіо тут почалося уже. Розказували, ми ж чули. І в школі тоді.

О.Ю. – Як Ви уявляли місто?

О.Л. – Це ж мама їздили на базар у Юзівку, чи Донецьк, питаєм: «Шо ж це таке?» Ну та там шахти, заводи, там дим, і люди там чисто ходять, ну чистіше, не так же як ми, і обув, не то шо у нас було.

О.Ю. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас?

О.Л. – Празник. Свято було, а як же, це ж поїхати! Це я перший раз поїхала в Пологи. І ми їхали коровами.

О.Ю. – А довго Ви добиралися?

О.Л. – Ну ми з вечора виїхали, а утром вже були в Пологах. На базар їхали з дідом.

О.Ю. – Ви боялися міста в дитинстві?

О.Л. – Та не боялася. Ми їхали, так як доїжджам до Полог, там же кругом же ж світ, тут же ж не було цього. Шо то таке? Я ж ніколи не бачила. Кажу діду: «Шо це таке?» — в діда питаю. «Оце ж, — каже, — там електрика горить». Бо не було, тут темно кругом, а там же ж кругом же ж світ. Було дуже ж інтересно.

О.Ю. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

О.Л. – Та ну шо ж ми... Знала, шо побачу? Шо не побачила, все ж інтересно. В нас такого ж тут нема. На базар, там же ж кругом бачила все, шо продається, скільки товарів, а тут же не було.

О.Ю. – Згадайте докладніше про своє перше Ваше враження від міста?

О.Л. – Паровоз, ой, вперше побачила, як закричала [сміється], злякалася... А цирк там же ж був, це тоже ж інтересно. Клоуни, так воно не цирк, а так виступали, самозванці.

О.Ю. – Що ще Вас вразило?

О.Л. – Дома великі. Покриті залізом, шифером, черепицею, а в селі то були під соломою, земляночки були, як канурочки, а там же ж такі і дороги, хоч і помочені каменем були, а тут же ж грязь кругом, не було дорог. І зайшли до одних ми в квартиру, так в їх і вода в хаті вже була, і топиться угльом, а в нас соломою топилося, кирпичем, а там уже ж угльом.

О.Ю. – Можете розповісти, який інтер'єр був у сільській хаті, а який в міській, відрізнявся?

О.Л. – Канешно відрізнявся. Як у нас, у селі, було шо? Стіл, лава. Через всю стіну дві лави здорові. А в городі все ж такі і буфетик, і стула, в нас стул не було, а там уже ж були, табуреточки, а в нас тіко лави, кругом столу лави були здорові. Одна в нас велика хата була, там кухня окремо, а то велика називалась зала. Ну рушники висіли, канешно, ікона висіла, і рушники кругом, і в місті тоже. Ну не у всіх, в кого висіли, в кого не. А в селі в основному кругом фотографії, рушники. І в місті позастелені половичками були, а в нас, у селі, соломою долівки, бо долівки ж мазались, соломою застелялись. Як плігнеш, так аж курява [сміється].

О.Ю. – Ви мали в дитинстві і в юності знайомих городян?

О.Л. – Да.

О.Ю. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл.

О.Л. – Вони приїжджали сюди, ми до них... вони ж таки там робили, віддыхали і в їх помиться де було, а в нас там шо там? Ну все равно друга одежа в їх була, по-другому пошита, а тут не було такого.

О.Ю. – Можете докладніше розповісти, чим відрізняється одяг міських і сільських жителів?

О.Л. – Ну там більш такі матер'яли були, в селі ж менше товарів сюди привозили. До нас як приїжджали з города тьотка, дядько, привозили нам друге ж зовсім, ми такі довольні були. Привозили кольорове, а в селі було самоткане, самі ж пряли, ткали, сіяли льон, пряли, ткали, бо самоткане більше всього. Красили. Витчуть, полотно покрасили, пошили і то ходили. Красили бузиною. У сільських жителів мало було

одягу, ну оте шо на роботу, дома, а так на виходний, так це дуже хранили, тільки ходили в гості, чи куди там.

О.Ю. – А поведінка якось відрізнялась?

О.Л. – Городські як придуть, вони якось так ходили, но не довго. В селі привикли, шо кажен должен шось робить, а там уже ж... Трошки вони як вроді хвастали, шо вони городські, ми сільські не такі.

О.Ю. – А мова яка була в міських жителів і в сільських?

О.Л. – Міські більше по-руські балакали, а сільські по-українські, не чиста українська, ну всьо равно. По-сільському балакали. У містах більше ж було руських.

О.Ю. – Чим займалися люди в місті, а чим в селі?

О.Л. – Люди в селі і город обробляли, а то все ж дома, овець держали, стригли, прялками полотно ткали. Це ж нада було ж наготовить, а в місті воно ж готове. Ну там вони робили на заводах, на фабриках, на шахтах, но вони то ж купляли в магазинах то все.

О.Ю. – А після роботи вдома чим займалися у селі, а чим в місті?

О.Л. – Ну шо ж, додому прийшов, нада вправляється, все робить, а в городі пришла вона в квартиру, ну там зготове їсти, а нам, у селі, на дворі нада було все ж повправляється, в сараях, скотину нада було ж зробити, води наносить. А в місті вода ж там була.

О.Ю. – А в вихідні дні, на свята як відпочивали горожани і сільські люди?

О.Л. – Ну в городі виходили сім'ями на масовки, виходили сім'ями, ну і в селі тоже збиралися. В селі, канешно, веселіше було, хоч бідніше жили, збиралися сусідами, в кого шо є склались, принесли і все. А як на Паску, то виходили то на степ, то на двор і тоже складалися, особливо молодьож. І гойдалки встраювали, гойдалися, перекидали через дерева, харашо тоді було. Хоть бідно жили, а весело було в селі, весело.

О.Ю. – А як святкувалися різні релігійні свята, дотримувалися обрядів в місті і в селі?

О.Л. – Ну тоже ж і в містах пекли паски, но не так, в селі більше наварювали, то шо своє все ж. А в городі нада все ж купить, у селах якраз більше ізобилій було, більше готовили, тошо можна було ж своє.

О.Ю. – Яке ставлення до релігії було в міських і сільських жителів?

О.Л. – Однаково до релігії ставилися шо сільські, шо в городі.

О.Ю. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

О.Л. – [Замислилась]. Ну в місті, бач, люди більше ж на роботі, в їх время більше свобідного, і вже вони себе вільніше чувують, свободніше. Не так виморені, як у селах, тоді були.

О.Ю. – А шо ще можете сказати про те, як поведінка міняється?

О.Л. – Ну в селі люди більше один одного знають, контактують, і вони милосердніші один до одного. Ну а в городі тільки близькі сусіди знають, а дальні вже не знають. В селі дужче сочувують один одному, помагають, як у місті. В місті так каждый по собі, а в селі вже один за одного.

О.Ю. – Чи відчували Ви, шо відрізняєтесь від міських мешканців?

О.Л. – Відрізнялися в тому, шо бідніше ходили, ну і ми більше робили, вони більше ставили, шо вони от міські, вони такі, а ми пагані, значить, хужі за їх. Було таке.

О.Ю. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

О.Л. – Ну і обіда виступала, обідно було, шо ми тут все робимо для їх, а вони ставлять, шо вони роблять там. Ну вони робили тоже, та без села не буде й города.

О.Ю. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

О.Л. – Виникало, й переселилась, була я в місті.

О.Ю. – Ви жили в місті?

О.Л. – Да.

О.Ю. – А довго Ви там жили?

О.Л. – Із 53-го по 60-й, сім років.

О.Ю. – А з яких причин Ви поїхали до міста?

О.Л. – Ну приїхала то в місто, шоб заробить та прийдіться. І була я в Новомосковську, Московськ, Тульської області, там.

О.Ю. – Коли Ви туди приїхали, Вам хотілося залишитися жити в місті?

О.Л. – Ну, хотіла залишитися, так квартири ж не було, була поки на квартирі, а тоді ж сюди. А всьо равно на родіну тягне, додому. Приїхала, да... Так сложилось, я впала, рука боліла, та роботи не було, то я й приїхала. І тут стало лучше, тут стали лучше платить, то я ж їхала — нічо не платили. Вже тут лучше, легше стало жить і я вернулась.

О.Ю. – Можете докладніше розповісти, чим Ви займалися в місті і як повернулися, відрізнялися Ваші заняття?

О.Л. – Ну я в місті робила в столовій, тоді торгувала мороженим, а приїхала в село, нада ж йти у колхоз, робить на разні роботи. Полиш. Ходили все. Канешно, все-таки там легше, тут важче, а всьо равно додому, тут лучше.

О.Ю. – Ви кажете, що в місті легше, як саме?

О.Л. – Ну там одробив вісім часів, прийшов і вже роботи тобі немає такої, там постірають і поїв, а додому — тут прийшов з роботи, нада ж дома все зробить, город полоть, і копали, город усеї скопували ж руками, гектар городу скопували, при місяці. Все ж робили руками.

О.Ю. – Опишіть, як ставились до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

О.Л. – Харашо, вони взяли мене. Дядько приїжджав і мене взяв.

О.Ю. – А Ваші родичі, що в селі жили, як вони до цього поставилися?

О.Л. – Нормально.

О.Ю. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

О.Л. – Ні.

О.Ю. – А чому?

О.Л. – Не нравилось їм в городі жити.

О.Ю. – А чим саме, що їм там не подобалось?

О.Л. – Не знаю, просто привикли тут. А мені схотілось поїхати, я то поїхала, двоюрідна сестра моя поїхала, а тоді я. Там і щас живе моя сестра.

О.Ю. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

О.Л. – Та були. Приїжджали молодими, це в основном учителя, лікарі. Тут жили вони нормально, тоже хазяйство держали, давали їм дома. Багато таких приїжджали, присилали їх. Робили тут, нормально все жили.

О.Ю. – Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі, влитися в сільський колектив?

О.Л. – Ну, вони зразу до людей, з людьми контактували. Учителя всігди в клубі, це ж п'еса, виступали з людьми, агітували ходили, ходили помагати і на роботи, і полоть. Вони зразу із людьми сільськими входили в контакт. В нас учителі були на квартирі, зразу вони входили.

О.Ю. – А сільські люди як ставилися до них?

О.Л. – Тоже харашо ставилися до них. Тоді учителів вважали, що хороші люди, лікарів. До всіх, кого присилали, харашо до їх относилися. Я знаю у нас на квартирі жили, ми самі пекли хліб, і молоко я односила.

О.Ю. – А були такі люди, що з власного бажання приїхали з міста до села?

О.Л. – Приїжджали, но в основному більше присилали.

О.Ю. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

О.Л. – Як тобі сказати, чи змінювалось, чи не змінювалось... В основному то ні. Вже як воно стало більше, і село стало трошки багатіше, тоді вже якось не одрізнялось, якось уходило в колію все.

О.Ю. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]

О.Л. – Нормально, до всіх. Єсть люди нормальні, а єсть не нормальні. І багаті стали. Ну, канешно, в місті тепер харашо, кругом газ, ні топить, ні в дом нічого.

О.Ю. – А як Ви собі місто уявляли: зосередження культури, промисловий центр, який треба годувати; місце, яке живе за рахунок села?

О.Л. – Ну як тобі сказати, багато таких міст, шо по закону села живе. Як не буде нічого, ось подорожчало усе, як буде земля пустувати, то й місту не буде чого їсти. Вони ж кажуть, шо вони роблять, їхне все дороге, а наше нічого не считається. А нашого не буде — і вони не будуть.

№ 20. — 2008 р., січень 22. — с. Кобильне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Плотником Василем Дмитровичем, 1927 року народження, мешканцем с. Кобильне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).

Олійник Ю.В. (далі – О.Ю.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Плотник В.Д. (П.В.) – Плотник Василь Дмитрович. Українець.

О.Ю. – Дата і місце народження?

П.В. – Одінацатого октября, тищу девятсот двадцять седьмого года.

О.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?

П.В. – Значить, освіта — агроном, професія агроном, освіта — середня спеціальна.

О.Ю. – Що Ви закінчували?

П.В. – Агрономіческий технікум. У Ногайську.

О.Ю. – Як звали Ваших батька та матір?

П.В. – Батька мого — Плотник Віктор Нікіфорович, матір — Плотник Любов Акимовна. Обоє вони колхозники, здесь родились, здесь трудились у колхозі, тут і померли.

О.Ю. – А діда та бабу своїх пам'ятаєте?

П.В. – Одну токо бабушку помню, це Александра, Плотник Александра, а дедушку чють помню, оце як була колективізація, потом оце все при Сталіну, і він, дедушка, як ушов десь і не вернувся.

О.Ю. – А Ваші баба і дід народилися в Кобильні чи в іншому місці?

П.В. – Матері і батько тут всьо время, тут родились, тут жили, до самой смерті. [...]

О.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

П.В. – Оце шо я Вам скажу: до війни отеті сьола, діти, ми нікуди не їздили. Тогда не телевизора, не радіо, тогда нічого не було, даже не бачили паровоза настоящего. Це вже когда підросли, начали вже, це вже після окупації начали зерно возить на станцію, ми пацанами ж там були, возили, тода ми токо побачили. А хто там куда їздив?!

О.Ю. – А Ваш батько, дядьки, сусіди, їздили до міста?

П.В. – Да, тьотка моя, батькова сестра родна, вона в Маріуполь їздила, там работала в Маруполі, і даже нам гостинці привозила, а мої родніє нікуди на їздили. Так на базар поїдуть, внутрі, а так шоб — не їздили. Ну на базар, це вже после німців, такі ж сильні були налоги, значить, їздили, з города все собирали. В Донецьк, в Донецьк нанімали машину, оце все продавали, шоб заплатити налог. А в городі совсім було лучше жить.

О.Ю. – В часи Вашого дитинства і юності у Вас були знайомі городяни?

П.В. – Ну билі, да, билі. Ну дело в том, шо вони багато боліє просвещонні, боліє вони акуратно ходили, чі то... А ми шо? Детство моє і моїх соперников, ми його не бачили. То голод, то холод. В семнацать лет я уже служил в армії, і служил семь лет токо срочной служби.

О.Ю. – Можете більш докладно описати одяг сільських і міських мешканців?

П.В. – Во всьом там було лучше одівалися там. В нас счітайте шо? Бедно, крестьянін жил бедно. Денег не било, значіт, ми нічого не могли етот, придбать. Набагато ми нище жили, чим в городі.

О.Ю. – В них була можливість заробити гроші і щось придбати?

П.В. – Да, да, а в нас же ж не било не заработать, ніде нічого. Отот токо шо с огорода уберет, то поедут, шо-нібудь куплят таке, дешевеньке, шоб так одіться. Це послідне время вже можна було й поравняться по городу, вже не хуже було.

О.Ю. – А поведінка у сільських і міських жителів відрізнялась?

П.В. – То большая різниця, потому шо ми в селе не віделі даже поїзда, нічого не було, ні телевизора, ні радіо, нічого ж не було тут в наше детство. А там же ж було, вони боліє развіті були, діти, чим ми тут. Ну всьо равно, в нас тоже діти учілися. Токо в тяжолих условиях, школи були не отоплялися. Тода за десять-п'ятнацать кілометров ходили токо пішки, автобусів не було.

О.Ю. – А на свята куди люди могли піти відпочити, був в селі клуб, а в місті?

П.В. – В городі були і клуби, всьо, а в нас отут хата була, то був у нас тут клуб такий. Обикновенна хата, перестінки викинуті, кіно нам привозили, в децтві ещю, німе те крутили. А потом як появилось звукове, так ми за тією машиною, за тім «Чапаєвим» кіном, бігли всі гуртом [сміється]. А то ставили кіно, приїде, на фермі повісе білий матір'ял, то круте нам кіно, а там же ж совсем друга культура була.

О.Ю. – А розмови, мова відрізнялася в місті і в селі?

П.В. – Канешно отлічалася, і дуже, там разговарювали в основном по-рускі. А тода було хтось з наших поїде в город, встроїться, а тоді приїде і начинають «чтокать», і на нього всігда: «Шо ти приехал тут «чтокать?»» [сміється].

О.Ю. – Чи змінювалася поведінка людей, які переїжджали жити до міста? На Вашу думку, чи впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

П.В. – Як приїжджали до родственніков, до батька, вели себе нормально. Ну токо шо он вроде више на таку ступень чем ми, колхозніки. Ну вони нас називали «колхозніки» і всьо, рабочіє.

О.Ю. – А заняття, чим люди займалися в місті і чим в селі, вони відрізнялися?

П.В. – Канешно, в городе свого спеціальность по работе, допустім, там на заводе, на фабрике, вони выпускають какой-то продукт. Ну а в нас занімалися сільським хазяйством: пахали, сеялі, убирали.

О.Ю. – Як Ви вважаєте, де людям було легше працювати, в місті чи в селі?

П.В. – В городі.

О.Ю. – Чому Ви так вважаєте?

П.В. – Потому шо там все механізоване вже було, і рабочий день установленный, восемь часов, выходніє, а здеся нічого, нікакіх выходних. С утра, чуть світ і до ночі, і нікакой механізації. Це вже кода появились трактора, от уже, а то ж на коровках, на биках, на лошадах. В них всьо механізоване, він пошов, восемь часов отработав, він получил денгї, а в нас отработав ти цілий день, с утра і до ночі. Ні выходних, нічого, отето зімой, як закидає, і то нада іти на ферму, скотина ж там, усьо, хто работав — нада йти. Большая різниця була, большая.

О.Ю. – А релігійні свята однаково святкували в місті і в селі, чи були відмінності?

П.В. – Ну було, і там запрещалося, ну отмічали, а так шоб, канешно... У них, може, лучше було отмітити це все, вони, можна сказать, багатше жили.

О.Ю. – А до релігії як ставилися, як вірили в Бога, однаково шо в місті, шо в селі?

П.В. – Були різні люди, ну, канешно, у селі більше относились к етому, бо в городі боліє культура сама. Шо таке культура? Дома, ходили в клуби, в театри. А тут же ніде, кроме отетой, більше ніде.

О.Ю. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

П.В. – Канешно, як я поїду... Хоча чим я поїду? Не ходило нічого. А як він сюда приїде — совсем же ж другой человек, одітий, в нього ж деньгі, в нього все.

О.Ю. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

П.В. – Шоб такої, як сказать, завідувать... Ну, значить так воно должно було быть. Ну шо я буду завідувать їм, ну шо мені от цього? Просто к сельскому хазяйству обращеніє било такое, плохое, потому ми і жилі так. В їх боліє-меніє в городе, в їх совсем другое. Тогда дуже була різниця между городом і селом. Потому шо тут, как говорітся, робили на палочки, а там робили на деньгі. І вони чули, не ненавіделі, ну не то шо ненавіделі, но с усмешкой, шо, мол, «колхознік».

О.Ю. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

П.В. – Я не успел нікуда поїхать, еслі би я не служил би в армії скоко, може б я собрався і поїхав, а так же ж я токо сімнадцять год — забрали в армію, я там до трицяті год, а вже после трицяті год уже ж бачиш як, потом.

О.Ю. – А вже після армії, коли Ви вже пожили в селі, Вам хотілося поїхати до міста жити?

П.В. – Ви знаєте, вже аби було дуже погано, може б і поїхав, а так... Жена моя встроїлась на торговлі, я встроївсь то на одну роботу, був у торговлі, потом був председателем сельського совета восім лет, потом такі роботи були, деньгі платили, я вже й не собирався в город.

О.Ю. – Чи мали Ваші родичі, сусіди, знайомі бажання оселитися у місті?

П.В. – Було, но не очень такіх, шоб дуже рвалися, як стало харашо. А пока було плохо — не пускали.

О.Ю. – Тобто вони хотіли, а їх не пускали? Так?

П.В. – Не пускали, та хто б не поїхав, хто б не поїхав жить у город?! Ні паспорта, нічого не давали, ні справки нікакой.

О.Ю. – А коли стали дозволяти, були такі люди, які поїхали до міста?

П.В. – От щяс Ви подивіться, бачите, шо робиться, тода нікого, тода була работа, як уже начали деньгі платить в колхозі, ніхто не стремився. А работали по своей, той тракторист, той машиніст, той там доярка, получали гроші, і вже ніхто не стремився. Ну з молодьожі так кой хто виїжав, це тікі єдініці, а то й молодеє тут оставалися. А от щяс нема нікого.

О.Ю. – Опишіть на прикладах, як в селі ставились до тих, хто вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

П.В. – Нормально, нормально, нічо, все нормально. Ніхто тут не завідував. А послідне время не стремились їхати. До розвалу не стремились. Уже начали хароші хати строїть.

О.Ю. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села?

П.В. – Були.

О.Ю. – А що це були за люди?

П.В. – Та я уже щяс і не помню, були дві-три сім'ї, приїжджали, з їх толку, вони і в колхозі не робили, токо воровали.

О.Ю. – А з яких причин вони приїхали сюди в село?

П.В. – Ну ото ж був одне врем'я чи клич, ну в село, вони думали, шо тут так усе само по собі, «ми робить не будем, а воно само по собі». А нада ж робить, а вони робить же ж не хотятъ. Виросли, начали воровать, в тюрми попадять.

О.Ю. – А були такі люди, які приїжджали з міста і заводили господарство, працювали, робочі люди?

П.В. – Були. Байбара Володька, він щяс фермером, він довго жив у городі, а потом приїхав із сім'єю, живуть і работають.

О.Ю. – А цей Байбара він в селі народився?

П.В. – Родився в селі, а потом був у Запорожжі, все время там, а потом приїхав сюда, купив тут хату, і щяс уже він фермером работа.

О.Ю. – А чому він приїхав з міста до села?

П.В. – Ну, наверно, захотілося, бо приїхав, начал хазяйнувать. Сразу він работал в связі тут, оце довге время в связі, жінка тоже довге время в связі робила. А потом, як розрішили землю держать, він взяв, хазяйнує вже.

О.Ю. – Як ставилися до нього люди?

П.В. – Ну тут же ж його батько живе, і він приїхав, купив там хату рядом.

О.Ю. – Поясніть, шо треба було зробити приїхавшим з міста, шоб вважатись своїми у селі?

П.В. – Нічо їм не нада робить, нада браться за работу і більш нічого не нада. Обикновенний приїхав, еслі ти з города, допустім, специальность токаря, сварщіка, еслі предоставляют таку работу — работай, получай. Даже наоборот, помагали даже оцим, шо приїжджали, давали їм в аренду, чи як його сказать, хату строїли. Та й агрономи приїжджали чужі, при советській власті багато їх приїжджали, їх направляли, вони тут работали, їм давали квартири. Вчителя всі, вчителя ж тоже всі по направленням.

Вони ж не тут стали учителями, а дето училися, їх направили сюда, і тут вони почали працювати, позоставались тут, повиходили заміж дівчата, мальчіки поженились, працюються і все.

О.Ю. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

П.В. – Нічого не змінювалось. Я в городі, вже як працював тут, я часто був в городі, я робив головою по забезпеченню, я часто їздив у город, за матер'ялами, за товарами. Всі товарищі там мені були і за все, хай там і директор, дружно жили і все. Я їм не завідував, вони приїжджають до мене, приїжджали і опалення робили там і все.

О.Ю. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]

П.В. – Я дуже хороше, нормально відношусь, в мене багато знайомих у городі, в Маріуполі, я ж там по будівництву наймав сюда людей, я з ними дуже хороше.

№ 21. — 2008 р., лютий 10. — с. Миколаївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Рудневою Гізеллю Іванівною, 1933 року народження, мешканкою с. Миколаївка Запорізької області, проведене Сморигою Сергієм Олександровичем (БДПУ).

Сморига С.О. (далі – С.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Руднева Г.І. (далі – Р.Г.) – Руднева Гізелль Іванівна (Назаренко). Українка.

С.С. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Р.Г. – 20 вересня 1933-го року, село Новожадово Сторожевицького району Чернівецької обл.

С.С. – Яка Ваша освіта і професія?

Р.Г. – Освіта вища, бібліотекар.

С.С. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу? Якої вони були національності?

Р.Г. – Батька звали Іван Арсентієвич, маму Марія Михайлівна, батько матері священник отець Михайл. Українці.

С.С. – А їх батьків знаєте? Звідки родом Ваші батьки, предки?

Р.Г. – Ні, не знаю. Родом мати з Мелітополя, а батько з Миколаївки. [...] Батько народився в Миколаївці, а мати у Мелітопольському районі. Вони були вчителі і їх направили сюди. По роботі. [...]

С.С. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Яке саме і з якою метою?

Р.Г. – Відвідували. Я сама була по роботі, я їздила у складі делегації представників культури і відвідала багато міст.

С.С. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Р.Г. – Часто була в піонерських лагерьох. Батьки відпочивали в Криму.

С.С. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? З чим і як воно уособлювалось (асоціювалось)?

Р.Г. – Дитинство запам'ятала з містом Бердянськ і морем.

С.С. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (поїздки батьків до міста у господарських справах — купівля, продаж; родичі в місті; хтось приїздив з міста)?

Р.Г. – Батько був бджоляр і він мене брав з собою.

С.С. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота; допомога батькам, тяжкий обов'язок; страшне лихо?

Р.Г. – Це було свято.

С.С. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

Р.Г. – Ні.

С.С. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Р.Г. – Залізницею, цікаво було. [...]

С.С. – Згадайте докладніше перше Ваше враження від міста?

Р.Г. – Запам'ятала море, будинки, конфети, ринок, вода газувана.

С.С. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Р.Г. – Хотілось більше бути на морі.

С.С. – Поясніть докладніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялись від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Р.Г. – Міста були, там були заводи, лодки, пароплуди. Село пов'язане з обробкою полів.

С.С. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл? [...]

Р.Г. – Мала. Одягом. Із села люди були скромніші.

С.С. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Р.Г. – Діти з міста більш пристосовані, а сільським важко звикнути до сільського життя.

С.С. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть, в чому була ця відмінність?

Р.Г. – Відчувала. Сільські діти скромніші.

- С.С. – Опишіть, які почуття викликали в Вас Ваша відмінність від міських мешканців? [...]
Р.Г. – Старалися бути схожими на них.
С.С. – Чи виникало у Вас бажання переселитись до міста? [...]
Р.Г. – Виникало. Я навчалася в місті. [...]
С.С. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]
Р.Г. – Хотіли: там робота, перспективи. Передумали: будинок був тут.
С.С. – Опишіть, як у селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]
Р.Г. – Ми добре ставилися, чекали в гості. [...]
С.С. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...]
Р.Г. – Приймали молоді сім'ї, деякі від'їжджали назад. В нас в селі поселилися дві сім'ї шахтарів і знайшли тут спокій.
С.С. – Розкажіть, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? Чи багато з таких залишилось постійно жити в селі? [...]
Р.Г. – Їм надавалася квартира і робота. Небагато залишилось.
С.С. – Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі? [...]
Р.Г. – Треба жити повноцінним життям села. Мати господарство, бути ввічливим.
С.С. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]
Р.Г. – Не змінювалось. Місто — це місто, приємно там побувати.
С.С. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]
Р.Г. – Добре, в нас там дочка живе.

№ 22. — 2008 р., січень 15. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Єременко Катериною Денисівною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Ромасько Єлизаветою Юрївною (БДПУ).

- Ромасько Є.Ю. (далі – Р.Є.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.
Єременко К.Д. (далі – Є.К.) – Єременко Екатерина Денисовна.
Р.Є. – Дата и место Вашего рождения; какое именно село, район и город?
Є.К. – Приморский район, село Обиточное, 25 августа 1927 года.
Р.Є. – Какое у Вас образование и профессия?
Є.К. – Образование у меня 6 классов и ну никакой специальности нету, работала рабочей.
Р.Є. – А как звали Ваших родителей, дедушек и бабушек?
Є.К. – Родители: отца — Єременко Денис Семенович, а мама — Голик Евдокия Сергеевна. Бабушку и дедушку не помню, потому что была маленькая, молодыми умерли от голодовки.
Р.Є. – Какой были национальности Ваши родители?
Є.К. – И папа, и мама были украинцами.
Р.Є. – А их родителей Вы знаете? Откуда они родом, Ваши родители, Ваши предки?
Є.К. – Папа и дедушка мой они родились в селе Обиточное Приморского района, они там жили, выросли.
Р.Є. – А что они рассказывали или что Вы знаете о населенном пункте, где они родились?
Є.К. – Ну шо, особенно так папа не рассказывал, потому что ему, как говорится, не до этого было. Жили мы, как говорится, не бедно, середняки были. Было у нас хозяйство: гуси, коровы. А потом мы, в 37-м году папа решил нас перевезти нас, он захотел...
Р.Є. – А куда перевезти?
Є.К. – На Обиточную косу, Обиточная коса там недалеко от Приморска. Он рабочим там, был рыбаком, мы там жили. Я там в школу ходила первое время, потом папа решил, что еще кроме меня еще было 2 сестры и братии, я самая меньшая, переехать в город. И он решил переехать и купил в Бердянске дом в 35 году на Лисках. Вот, и мы переехали. Он работал на Рыбзаводе рыбаком. А я ходила в школу.
Р.Є. – А опишите, пожалуйста, поподробнее, как происходил переезд, как Вы готовились к переезду в город?
Є.К. – К переезду... у нас было, ну сухопутного мало было дороги, а в основном у нас море. Нас перевозили там вещи все до Бердянска на судах, а остальные, скот, который там был, мы от Обиточного и до... пешком гнала, а там делали передышку, а потом с Обиточного пешком я с палочкой за папой бежала [посміхається], и это, подгоняла коровок, и мы пешком с Обиточного шли до Бердянска, привозили.
Р.Є. – А посещали ли Вы или Ваши родственники во времена Вашего детства и юношества другие города?

Є.К. – Ну, конечно, посещали. Папа ездил в Одессу с мамаю, там брат у меня служил в Морфлоте. Они ездили до него. Ну еще в другие города ездили. Папа говорил... Вы знаете, я уже позабыла. Он говорил, что в какие-то города они ездили.

Р.Є. – А с какой целью?

Є.К. – Ну это покупать там вещи ездили, продукты какие-то там купить.

Р.Є. – А как часто Вы или они бывали в городе?

Є.К. – Ну как, я когда маленькая была, не была в других городах, кроме Бердянска, когда папа нас перевез в Бердянске, мы жили. А папа, когда уже уезжал, его и неделю не было, дня 3 не было. А я когда уже стала взрослой, когда дети уже у меня свои появились, выросли, была в Москве. Дочка там у меня живет, вот, ну в Краснодаре была, ну так еще в некоторых городах.

Р.Є. – Скажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

Є.К. – Город — это была радость, город радости, веселья. Ну города с селом на самом деле не сравнятся, потому что в селе там свои обычаи, праздники, а город — это совсем другое. Город веселья, город радости, вот. Вообще совсем, совсем другая обстановка, работа и все в городе.

Р.Є. – А с чем он у Вас ассоциировался? [...]

Є.К. – Да ну это просто что переезд, это честь для нас была. Мы в школу, и рынок от нас недалеко. Там на рынок как пойдешь, ой, всего много [смеяться], глаза прямо разбегаются.

Р.Є. – А откуда Вы в детстве узнали о существовании города?

Є.К. – Ну это папа всегда же он работал на судне. Он рыбачил на Косе, вот и он и ездил в Бердянск сдавать рыбу. И он приезжал и рассказывал про этот город Бердянск. Вот и мы, этот самое, очень хотели попасть в этот город.

Р.Є. – А как Вами воспринималась поездка в город? [...]

Є.К. – Не, это, конечно, для нас это было... ну мы собирались, как говориться, на постоянное место. Для нас это было работа, учеба, жизнь, ну и море, конечно, купаться на море.

Р.Є. – А боялись города в детстве?

Є.К. – Ну, как сказать. Не знаю. Город — это шумный город, много машин и народу много, не то что там село. Пробежит какая-то машина, человек пройдет. А город — это, конечно, для меня это было ну как-то болезненно, вот.

Р.Є. – Чем и как долго Вы добирались в город?

Є.К. – Мы добирались в город, я уже говорила, машиной, вот, лодкой плыли через море, к Новому Быту, там есть такая Новый Быт остановка. Мы добирались на лодке, потом пешком шли до Обиточного села. А в город мы потом добирались на машине, то на лошади, бричка какая-то, то на бричку садились и поехали.

Р.Є. – А каким для Вас был этот путь: веселой дорогой, страшным событием, праздником?

Є.К. – Ну, для нас, конечно, мы дети тогда были, для нас это было и событие, и праздник [смеяться], потому что это новая перемена мест. Братья и сестры, конечно, все очень здорово, что переехали в Бердянск.

Р.Є. – Что Вы ожидали от города в первый свой приезд?

Є.К. – Ну, ожидали, конечно, что люди примут хорошо, что нам тут жить будет хорошо, что школа хорошая рядом, мы и учиться будем — нас радовало. Ну и, конечно, свобода, море, море, ой что Вы, море — это, конечно, особенное!

Р.Є. – Оправдались ли Ваши ожидания?

Є.К. – Да, конечно, оправдались. Вышла замуж удачно и 2-е детей, и внуки, все, и море близко — 5 минут.

Р.Є. – Вспомните ли Вы первое свое впечатление от города?

Є.К. – Да, я помню, как мы с папой из Обиточного вели коров и привели у Обиточной, как коровы и у нас был баранчик, овца такая, барашка — мальчик, и он серый, и у него 2 рога [смеяться], и он у нас по двору бегал, баранчик, и как кто идет — он сзади бежит, «бух» по одному месту [смеяться]. Вот.

Р.Є. – А чем, по Вашему мнению, город отличался от села?

Є.К. – Конечно, отличался. Дело в том, что уже, как говориться, мы пережили и войну 1-ю Мировую, вот папа тогда вернулся с этого фронта, и наша жизнь закипела. Ну отец тогда рыбачить пошел, вот мы голодовки не ощущали, как другие люди. Вот поэтому другие люди как-то с огорода крутились, а мы с моря, нас море кормило. Папа с моря столько рыбы привозил много, и крабы у нас были, и красная рыба, все у нас было, не то, что сейчас.

Р.Є. – Были ли у Вас в детстве и юности, еще до Вашего переезда в город, знакомые горожане?

Є.К. – Нет, не было. У папы были, он когда ездил, туда ездил, к нам приходило много на Косу, приходило очень много людей, когда мы ездили. Люди голодовали, тогда много людей приходило из городов, из деревень, и мы общались, говорили, как они жили.

Р.Є. – Они чем-то отличались от жителей села? Может одеждой, поведением?

Є.Д. – Да, конечно. Ясно, что отличались. Мода в городе была совсем другая, чем в селе.

Р.Є. – А конкретней?

Є.К. – Ну, раньше что мама пошьет нам? Одно платье на всех было, вот, или там туфли та сняла, мы одели. А в городе уже люди жили как-то по-свободнее, была своя одежда.

Р.Є. – Как, по Вашему, влияет городской образ жизни на поведение людей?

Є.К. – Ну как влияет? Влияет, если кто работает нормально, то как честный человек, порядочный, то на него влияет нормально, а если он работать не хочет, лениться, сидит дома, ни в городе и...

Р.Є. – А Вы никогда не ощущали, живя в селе, что отличаетесь от городских жителей?

Є.К. – Как люди — не отличались, как люди, а как жизнь — да, разделяет: сельские и городские. И разговорами отличались раньше, как-то больше в селе говорили на украинском, в городе говорили на русском. Одевались: девчатка ходили в длинных платьях, всегда такие как лапатошки. Город отличался, там ходили в туфлях там, из сумочками, а у нас этого не было. У нас платочки, вот такие кофточка с такими рукавами, вышивки были, вот.

Р.Є. – А какое ощущение вызывало у Вас отличие от городских жителей?

Є.К. – Абсолютно никакого. Мне это даже нравилось.

Р.Є. – То есть оно Вас не огорчало?

Є.К. – Нет, не огорчало. Просто мы там жили, мы вращались, нас оно не огорчало, мы даже не знали, как там эти городские. Раньше ж не телевизоров, ни радио не было, поэтому мы не видели и не огорчались. Что нам дают, то мы... купили нам — мы одели и ходили. [...]

Р.Є. – А вспомните, когда у Вас впервые появилось желание поселиться в городе?

Є.К. – [Замислилась]. Ну когда мне уже лет 10 было, как не больше, тогда ж папа рыбачить начал, говорит: «Мне нравится город, переедем в город, я не хочу, чтоб мои дети по камышам тут бегали». Ну тож мы переехали.

Р.Є. – А как относились к этому Вашему желанию родственники?

Є.К. – Ну родственники ничего, просто говорили, что «наверное, вы поменяли деревню на это». Ну папа там в деревни дом продал, мы переехали на Косу, а потом денюжки подсобирали и он купил в городе. Ну это родственники нормально относились к этому делу. [...]

Р.Є. – Они имели желание поселиться в городе?

Є.К. – Нет, они никогда не хотели.

Р.Є. – Почему?

Є.К. – У них там свои дома, свое хозяйство, знаете, как в селе: хозяйство, огороды, в селах животные разные — коровы, утки, все. А в городе где они их будут держать? В городе ограничено все, поэтому они не хотели.

Р.Є. – А как в селе отнеслись к родственникам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями?

Є.К. – Относились нормально. Приезжали всегда в гости, проведовали нас, привозили подарки нам, то маслаца привезут, то сметанки [посміхається], то молочка привезут нам, говорят: «То ж вы в городе, тут все с нейтратами, все такое нечистое кушаете». И нам всегда привозили, и к переезду хорошо относились.

Р.Є. – А внутри семьи что об этом говорили?

Є.К. – Внутри семьи у нас никогда разговора даже не было, мы не жалели о том, что сюда переехали, никто ничего не говорил.

Р.Є. – А были в Вашем селе такие, которые переехали из города в село?

Є.К. – Да были. [...]

Р.Є. – Односельчане?

Є.К. – Да. Жили в городе, потом им не понравилось. Нет того, что, как говорится...

Р.Є. – Того что ожидали?

Є.К. – Да, того что ожидали. И уехали назад.

Р.Є. – [...] А как относились к тем, кто приезжал по направлению, по назначению на работу в село?

Є.К. – Ну, раньше в город вообще было трудно вырваться, раньше даже паспорта не было, не давали, и чтоб в город вырваться, уехать — целая проблема. Вот и люди не могли свободно как сейчас в город выезжать, из города уехать в деревню уехали, а раньше этого не было, вот и даже потому что не отпускали работать, никому не было.

Р.Є. – А много ли из них оставалось жить навсегда в селе?

Є.К. – Да почти половина.

Р.Є. – Как быстро они становились своими в селе и от чего это зависило?

Є.К. – Ну знаете, раньше приезжали люди крупного, как говорится..., ну такие: председатели, зоотехники приезжали. Дело в том, что есть многие приживались, жили всю жизнь, как говорится, в колхозе, а другие не выдерживали, очень трудно было тогда, были не очень хорошие, много было проблем всяких, вот поэтому и не выдерживали, уходили. Дело в том, что многое зависило от человека. Если он был хороший, хозяйственный, хороший человек, относился к людям хорошо, он оставался там

надолго. Вот если он понимал людей, люди его понимали, то что людям надо было в то время, и он или она оставались там надолго. Если он плохой, нехозяйственный и плохо понимал людей, таких старались как-то ну переводить на другое место.

Р.С. – А что нужно было сделать приехавшим из города, чтоб считаться своим в селе?

Є.К. – Первым делом быть хорошим руководителем, чтоб его любили, уметь хорошо работу распределить, чтоб хозяйство хорошее, чтоб коровы хорошие были, свиней развести, раньше породы, чтоб хозяйственник хороший был. По нем видно. Если человек понимает, то люди его уважают, помогают ему во всем.

Р.С. – А изменилось ли в течении Вашей жизни Ваше отношение к городу?

Є.К. – Конечно же изменилось. Сейчас жизнь не такая, как раньше. Раньше как-то веселее было, в городе праздники были какие-то. Ходили мы на праздники с детьми, всей семьей ходили, а сейчас что-то изменилось. Не так стало, как-то люди как-то изменились. Чуждаться стали [засумувала]. Но уже не такое отношение.

Р.С. – А чем это обусловлено?

Є.К. – Это, наверное, обусловлено тем, что нам поставили такие условия жизни. Стали люди мало зарабатывать. Чтоб человек пришел, его нужно чем-то угостить. А у него денег нет купить [сміється]. Поэтому так оно и получается.

Р.С. – А как получилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем?

Є.К. – Да так Вы знаете, пролетели годы, обжился как-то, с Лисок на Слободку перекатили. Даже не заметили, как жизнь пролетела. Дети повзростели и даже не знаю, и не считаю себя сельской. Я с детства выросла в городе. Было мне лет 10, как стало мне под 80.

Р.С. – А сами городские жители приняли Вас за свою?

Е.Д. – Да, меня все, я уже на Слободке живу почти 60 лет. Меня все уважают, никогда на меня никто плохого слова не скажет. Соседи хорошие. С кем общаюсь, все люди хорошие. Все уважают.

Р.С. – А приняли они Вас быстро за свою?

Є.К. – Да. Я даже сама удивилась. Замуж вышла и маленький сын у меня был, в очереди стояла с ним, они всегда с таким уважением относились ко мне, даже когда в положении ходила, они старались без очереди пропустить. «Проходите». А я: «Нет, буду стоять». Все стеснялась. Они хорошо меня приняли.

№ 23. — 2008 р., січень 26. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Опокою Валентиною Миколаївною, 1925 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведена Ромасько Єлизаветою Юрїівною (БДПУ).

Ромасько Є.Ю. (далі – Р.С.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Опока В.М. (далі – О.В.) – Опока Валентина Николаевна.

Р.С. – Девичья фамилия?

О.В. – Гупало Валентина Николаевна.

Р.С. – Национальность?

О.В. – Украинка.

Р.С. – Дата и место Вашего рождения?

О.В. – 27 февраля 1925-го года. Станция Нельговка, Приморского района.

Р.С. – Какое образование и профессия?

О.В. – Образование у меня педагогическое. Профессия — учитель математики. Закончила физико-математический факультет.

Р.С. – Как звали Ваших родителей, дедушек и бабушек?

О.В. – Родители: отец мой Гупало Николай Алексеевич, мама Гупало Зинаида Павловна. Бабушка если мамина — Сазонова Проковья Савельевна, дедушка — Гупало Алексей Ефремович.

Р.С. – А какой национальности они были?

О.В. – Мамина мама была русская — Сазонова, дедушка украинец.

Р.С. – А их родителей Вы знаете?

О.В. – Мои прадедушки? Я их не помню. Я только застала бабушку и дедушку.

Р.С. – Откуда родом Ваши родители?

О.В. – Мама моя из Мелитополя. Папины все были железнодорожниками.

Р.С. – Что Вы знаете или что они рассказывали о населенных пунктах, где они родились?

О.В. – Когда я в школу ходила, мы от них отдельно жили, знаешь, это не то, что жили с дедушкой и бабушкой. Они жили у себя, а мы с папой, когда он уехал, мы там почти и не жили. В гости приезжали только.

Р.С. – И они ничего не рассказывали?

О.В. – Я об этом даже и не говорила. Только заглядывали в сумки, что они привезли, подарки.

Р.С. – Они приехали сами или вместе с другими?

О.В. – Они в город не переехали. Остались там жить. Дедушка с бабушкой, папины родители, переехали потом. Жили в Колонии по улице Жуковского.

Р.Є. – А они переехали сами или вместе с другими?

О.В. – Переехали после войны, сами.

Р.Є. – Почему они это сделали?

О.В. – Потому что после войны, время такое, в селе голод, потому что здесь жили дочери и сыновья дедушки. Поэтому они переехали к родственникам, жили отдельно.

Р.Є. – Расскажите, когда, по каким причинам Вы переехали в город?

О.В. – В город мы переехали, когда освободили Западную Украину, а потом в сороковом году папу направили в Буковину. Папа был послан туда на работу, там мы жили на границе в Герцах, я с мамой, папой. А так как там негде было учиться, жили в Черновцах, в приюте, в школу ходили. Жили там до самой войны. Война началась, куда мы поехали? На родину поехали. Мама нас подхватила троих детей и поехала на родину. Папа остался воевать и так там и погиб. А мы приехали, где были родственники, бабушка и дедушка, сестры папины, приехали сюда.

Р.Є. – Как Вы готовились к переезду в город?

О.В. – Как готовились? Мы не готовились, мы бежали. Ты шутишь?! Когда мы вечером положились спать, мы не знали, что еще будет. Получилось так, что у нас там начался учебный год; чуть позже, так как когда мы приехали, школы еще не было. Пока помещение нашли, пока школу организовали, там учебный год начался на две недели и месяц позже, поэтому экзамены с твоей бабушкой Клавой еще не закончились. А я была очень домашний ребенок, я каждую субботу ездила домой. А сестра Клава другого характера была. Когда поедет, когда не поедет. Приехали в субботу домой, а в воскресенье утром на машины и на поезд отвезли. Схватились полуразутые, натянули платье, что было, дедушку Толю схватили с кровати, ему еще было два года, и это было 4 часа утра, и мы не знали, что это была война. Думали, что на границе обычные взрывы. И идет человек триста через границу. Получилось, что мама, я, и брат, и сестра поехали поездом до Новосели и в Хатыньки. Приехали, а и там всех людей вывезли, и мы не выгружаясь поехали в Каменец-Подольский. Возвращались за Клавой в Черновцы, а наши еще ни на шаг не отпускали. Папа собрал нас в круг и отправил сюда, а мы думали, что это на несколько дней всего и вернемся назад.

Р.Є. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во времена Вашей юности города?

О.В. – Было так, что папа у нас был партийный работник, и в 1929 году жили в городе Запорожье, когда строили Днепротес, папу туда направили. Мы когда приехали — Днепротес назывался, там было только несколько бараков и одна постройка. Запорожье было от нас через балку, а мы жили в одном бараке. Мама приказала, мы с сестрой сидим на окне и играем. Мне было лет пять, мама не успевает, ей уходить надо. Жили в этом бараке много семей, мы не одни. И мы никуда от окна. Недавно была там в доме отдыха и видела тот дом. Он так и стоит.

Р.Є. – Как долго Вы были в городе?

О.В. – Мы жили годами в городе. Если в 1929 году мы там жили, я там закончила второй класс, то в 1935 – 1936 годах мы только переехали. А потом папу послали в город Молочанск и в Западную. У него был выбор: Барнаул, Алтайский край. Решил ехать в Западную. Выбрали то, что ближе. Когда война началась, мама не раз говорила, что лучше б мы поехали в Барнаул.

Р.Є. – А что для Вас в детстве означал город?

О.В. – Для меня ничего. В достатке прожила, хорошо. Мне хорошо там было, где отец и мать, и вся моя семья. Мне хорошо было в городе. Я считаю, что я выросла в Бердянске. Село — ни село, какой-никакой город. Живешь и живешь себе. Отец и мать есть и радуешься. Я хочу сказать, что детство мое было светлей, чем моя жизнь.

Р.Є. – Были у Вас до приезда в город знакомые горожане?

О.В. – Если я выросла в городе, откуда у меня знакомые горожане? В Герцах — полгорода, Молочанск — тоже районное местечко, Приморск — тоже. Поэтому в селе отработала, когда институт закончила, замуж вышла.

Р.Є. – Как, по Вашему, влияет городской образ жизни на поведение людей?

О.В. – Люди становятся разные в селе и в городе. Это зависит от того, каким он родился. Один родился — холерик, другой — психопат. Мне кажется, не зависит это от того, где ты живешь.

Р.Є. – Чувствовали Вы, живя в селе, различия сельских и городских жителей?

О.В. – В селе более спокойно. У них свое хозяйство. Город — это совсем другое население. Они видят какую-то разницу. Но все равно по характеру тоже разные есть. Я сильно в глухом селе не жила. Только когда после, после института работала. Это была узловая станция. Там перевалка, железная дорога, но в сильно глухом селе я не жила. Если так подумать, то я больше в городе прожила. [...] Все зависит от того, каким человек родился. Как говорят, в семье не без урода. Тут нужен характер, а не урод или урод. Просто у каждого человека свой характер. Клава была более темпераментная, а я такой не была. Я могла

и промолчать. Была более спокойная. А сейчас как ни посмотришь, и тот в селе родился, и тот. Мне кажется, люди везде одинаковые.

Р.С. – Как в селе относились к родственникам, которые уже переехали в город?

О.В. – Я не знаю. Знаю, что все наши родственники к нам хорошо относились. Мама, например, приехала с тремя детьми, это папины три сестры, и все хорошо жили, нормально встретили, так что было все хорошо. Не было никаких недорозумений. И откуда мы ни приехали — везде своя родня. [...] Школа только образовалась, нормально, я тоже первый раз вышла на вокзале, и надо же, на чемодане обрывается ручка. Он же тяжелый, мама грузила, отправляла меня. На заборе сидят какие-то парни. Я подхожу с чемоданом, еще сумки какие-то, и книжки везешь, и подушку надо было взять. [...]

№ 24. — 2008 р., січня 20. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Пшеничною Валентиною Георгіївною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Ромасько Єлизаветою Юрївною (БДПУ).

Ромасько Є.Ю. (далі – Р.С.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Пшенична В.Г. (далі – П.В.) – Пшеничная Валентина Георгиевна.

Р.С. – Еще и девичью фамилию.

П.В. – Кравченко Валентина Георгиевна.

Р.С. – Национальность?

П.В. – Украинка.

Р.С. – Дата и место Вашего рождения?

П.В. – Село Осипенко, [...] Запорожская область. [...] 22 мая. [...] 1927 года. [...]

Р.С. – Какая Ваша профессия и образование?

П.В. – Я сначала работала в военном цехе на заводе, потом в столовой 16 лет, в центральном ателье 2 года, потом в этом, в Дормаше.

Р.С. – Откуда Ваши предки?

П.В. – Мама родом с села Трояны, Трояны, а папа родом с Бердянска.

Р.С. – Что Вы знаете или что они рассказывали о населенных пунктах, где они родились?

П.В. – Я знаю, что они, когда здесь жили бабушка с бабушкой, то здесь было село, вернее не село, а это не дача, а скажи... сад, сад грушевый, и они там как идти по 4-й линии, там к морю, к Верховой, была дача, сад и там они родились. Это называлась Колония, там где жили колонисты. [...]

Р.С. – Посещали ли Вы какие-то города во времена Вашего юношества?

П.В. – Посещала, да. Москву, потом в Одессе, Запорожье, Днепропетровске, в Саратове.

Р.С. – С какой целью?

П.В. – Отдыхала. С целью отдыха. Отдыхала. [...]

Р.С. – А чем для Вас был город в детстве? Радость, праздник, горе?

П.В. – Самый хороший город, мне понравился — это Одесса. Я там отдыхала, там люди очень хорошие, там нас возили на экскурсию, показывали катакомбы, Потемкинскую лестницу. Возили на экскурсии, вообще показывали город, потом на Днепрогес возили, очень красиво. [...]

Р.С. – Откуда Вы узнали о существовании города? Может, с чем-то было связано: поездки родителей по хозяйским делам...?

П.В. – Нет, родители никогда нас не возили никуда.

Р.С. – Может, кто-то приезжал из города?

П.В. – Да, приезжал, из города Ангорка приезжал, помню, дядя, и очень интересно было, он хотел нас туда забрать в Ангорку, но мама сказала: «Не поедem».

Р.С. – А как Вами воспринималась в детстве поездка в город?

П.В. – Очень просто.

Р.С. – Может, это праздник, отдых?

П.В. – Ну как праздник, праздновали и весело было.

Р.С. – Боялись города в детстве?

П.В. – В детстве нет. Когда по большим городам ездили, я не могла одна быть, хотелось с кем-то быть. Больше я боялась негров, когда попадались в дороге, даже тикала от одного. Один идет, идет за мной — и я тикать. Куда? В бар заховалась. Негров боялась. [...]

Р.С. – Каким для Вас путь в город был: веселое путешествие...?

П.В. – Веселое путешествие. Ехали в поезде, разговаривали с людьми, общались, интересовались, играли в карты, анекдоты рассказывали. Весело было, очень весело.

Р.С. – А чего Вы ожидали от города?

П.В. – Чего ожидали?... Ну просто, как-бы сказать, что-то яркое, значительное, знаменательное, другой город, другое место, другое впечатление создается. [...]

Р.С. – Вспомните поподробнее Ваше впечатление от города?

П.В. – Впечатление было такое замечательное. Мы приехали сразу, друзей очень много было, познакомились с многими, ровесники были, потом с одного города были друзья. Вот даже с одного города были друзья, вот даже танцевали в Запорожье, вальс танцевали, концерт для людей предназначен и мы танцевали, там и даже приз получили, танцевали вальс с человеком из Бердянска.

Р.Є. – А хотелось ли Вам, находясь в городе, поскорее вернуться домой?

П.В. – Нет, совсем не хотелось. Хотелось подольше побыть там [посміхається].

Р.Є. – Чем, по Вашему, город отличался от сел?

П.В. – В городе много больших красивых домов и замечательные там были выставки всевозможные, в Запорожье даже дуб, 300 лет ему, мы даже на память сфотографировались, такого дуба я вообще никогда в жизни не видела. [...]

Р.Є. – Может, чем-то горожане отличались от жителей сел?

П.В. – Отличались... Мы были более такие развитые, они немножко такие забитые. В разговоре вообще невозможно было что-то понять.

Р.Є. – Может, одеждой отличались?

П.В. – И одеждой отличались.

Р.Є. – А отношение к религии?

П.В. – К религии... Ну, я бы сказала, так же верят, и верят, как мы, в Бога, и различия никакого не было.

Р.Є. – Как влияет городской образ жизни на поведение людей?

П.В. – Ну в городе... как в Москву приехала, в электричках сидят все, читают, в троллейбусах все читают, в больших городах и друг на друга не смотрят. Это здесь заходишь — и каждый старается в лицо посмотреть [сміється]. [...]

Р.Є. – А было у Вас желание переселиться в другой город?

П.В. – Нет, никогда. Многие мне предлагали поменять город на другой город, но я никогда не соглашалась.

Р.Є. – Какая причина была главной?

П.В. – Главная причина в том, что у нас море Азовское, я его никогда не променяю на другой город. Очень теплое, хорошее, замечательное. [...]

Р.Є. – А были в Вашем селе такие, кто переезжал из села в город?

П.В. – Были такие люди. И работала я с такими людьми, которые в село переезжали.

Р.Є. – Что это были за люди?

П.В. – Ну, это люди с сел, вот, например, село Нововасильевка, село Трояны, село Шевченко. С очень многих сел приезжали люди.

Р.Є. – По каким причинам они переехали?

П.В. – Ну переехали, потому что здесь заработки в самом городе больше, а там заработка не было.

Р.Є. – А как относились в селе к тем, кто приезжал из города по назначению?

П.В. – Не знаю. Мы когда на заводе работали, приезжали машины и заставляли работать в селе на прополке, на уборке урожая, вот на прополке кукурузы, подсолнечника, и все работали нормально, друг друга не замечали в работе. [...]

Р.Є. – Изменилось ли на протяжении Вашей жизни отношение к городу?

П.В. – Нет, никогда не менялось. [...] Любовь к городу.

Р.Є. – А как сегодня Вы относитесь к городу?

П.В. – Сегодня я отношусь к городу хорошо и этот город ни на какой другой город я не променяю [посміхається].

№ 25. — 2008 р., січень 21. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Щербинною Галиною Опанасівною, 1921 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сопотницькою Ганною Юрійвною (БДПУ).

Сопотницька Г.Ю. (далі – С.Г.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Щербина Г.О. (Щ.Г.) – Щербина Галина Афанасьевна.

С.Г. – И девичью фамилию.

Щ.Г. – Генова

С.Г. – А свою национальность?

Щ.Г. – Национальность: я — украинка.

С.Г. – Дата и место Вашего рождения?

Щ.Г. – Село Елисеевка, но теперь оно Приморского района.

С.Г. – А дата?

Щ.Г. – 16 апреля.

С.Г. – А год какой?

Щ.Г. – Двадцать первый. Это мне уже 87 лет скоро будет.

С.Г. – Какое у Вас образование и профессия?

Щ.Г. – Образование у меня высшее. Я закончила наш учительский. До войны наш учительский институт не был ни университет, ни институт, а был учительский. Не педагогический, а учительский двухгодичный... до войны.

С.Г. – Два года учились всего?

Щ.Г. – Всего 2 года. Да, но готовили только учителей 5 – 7-х классов, а потом, а потом, уже когда тот работал в школе, заставляли закончить институт. А я поступила на работу в библиотеку, так и работала всю жизнь в библиотеке. Работала в детской библиотеке нашей городской. Я в 76 году уже на пенсию ушла.

С.Г. – Как звали Ваших родителей, дедушек и бабушек? [...]

Щ.Г. – Ну папа был Генов Афанасий Иванович, а мама была Генова Мелания Федосиевна.

Е.А. – А дедушку не помните как звали?

Щ.Г. – Ну, как не помню? Тоже папын был дедушка Генов... Иван Несторович, а бабушка Пелагея Дмитриевна.

С.Г. – А какой они национальности? Тоже украинцы?

Щ.Г. – Нет, они были болгары. Мама у меня украинка и я маминой линии взяла себе национальность.

С.Г. – А их родителей Вы знаете?

Щ.Г. – Их родителей я конечно не знаю. Потому что они это, понимаешь, это переселенцы, которые из Бессарабии их переселили сюда. Катерина тогда разрешила болгарам сюда переехать и вот они сюда переехали. Но они тут родились, а ихние родители где-то там в Бессарабии родились. [...]

С.Г. – А вот когда они переселились, они ж вместе с другими переселились, ни сами же, ни одна Ваша семья переехала?

Щ.Г. – Нет, это ж, посмотри, здесь у нас около города все села болгарские, это болгарский район был, Коларовский район, это был болгарский район. Здесь тока болгары были. [...] Я, например, знаю такое: у молодой прабабушки (я ее, конечно, не знаю), ей турки отрезали ухо во время вот этого, когда здесь иго турецкое было, и вот да, как раз в этот момент они из Болгарии переехали. Над ними там издевались и они уехали в Бессарабию, а потом в Бессарабии тоже жизни не было, тогда они попросили Екатерину II, шоб она им разрешила сюда переселиться: здесь много было земель свободных. И вот им разрешили вот этот, ну не район, а как микрорайон или как оно называется, не знаю. Вот, чтоб они сюда переехали. И они все сюда переехали. Эти вот все села... Но у них в этих селах как, в каждом у них свое наречие было, один язык у них был все, но у них разные немножко были. Они оттуда когда переселялись, они не с одного места, а с разных мест. Вот они с разных мест удрали там оттуда и переселились в Бессарабию, а здесь они, ну как, уже соединились и сюда переехали.

С.Г. – Какие сохранились в доме старые особенные предметы, которые передаются из поколения в поколение?

Щ.Г. – [Посміхається]. Ну какие ж у нас могут быть предметы? Ничего у нас старого нет. У меня есть, конечно, вот такой вот маленький кусочек полотенца. Почему я его сохранила? Потому что мой дедушка, он был богатый человек, имел земли много, имел там всяких лошадей, овец и все прочее, но ему этого было мало, он решил завести коконы, из которых делал шелк, шелковую нитку. И он... дом у них был большой, а одна комната была выделена специально для этих червячков, которых кормили. Вот мы дети бегали, обязанность была собирать листья из шелковицы. Каждый раз мешочки у нас же были, каждый должен был мешочки эти набрать. Вот они занимались этим, выращивали. Вот такие червячки черные и как положишь эти листья, они сразу хрум-хрум-хрум и все сразу поели. А потом бабушка бедненькая она вот такая у нас старенькая была, ей приходилось вот это все как-то она его варила или червячков в кипяток, и потом она эту нитку тянула, и вот тянулась шелковая нитка, и из этих шелковых ниток они сами они ходили, ну грубое такое все сами ткали. Они ничего не покупали, они все сами ткали, сами, станок у них стоял в доме и все. А вот это шелковую эту нитку они для праздников, там полотенца там какие-то.

С.Г. – И вот такого кусочек полотенца Вы сохранили, да?

Щ.Г. – Сохранила, да. Такой кусочек у меня есть и у Лиды есть нашей Геновой. Она когда-то приходила, а я говорю: «На тебе на память от наших предков, да» [сміється].

С.Г. – Посещали ли Вы или Ваши родные во времена Вашего детства и юношества города?

Щ.Г. – Да.

С.Г. – А какие именно?

Щ.Г. – Ну Бердянск.

С.Г. – А с какой целью?

Щ.Г. – Ха, ну с какой я целью в детстве могла? Мама меня привозила, вот я с ней приезжала. Она лечилась здесь и меня привозила. Папа тут работал.

С.Г. – Как часто и как долго Вы во времена Вашего детства и юношества находились в городе?

Щ.Г. – Ну папа не долго находился в городе, он потом переехал в село. Года 4 он работал в городе.

С.Г. – А вот когда приезжали, Вы на несколько дней с мамой или вот на неделю?

Щ.Г. – Нет, мы на лето приезжали.

С.Г. – Расскажите, чем был для Вас город в детстве?

Щ.Г. – Ну, как ребенок из села? Конечно, меня все удивляло. Мне все казалось такое большое, такое... Ну, а потом меня ж никуда не пускали, щоб я сама пошла — я ж ребенок была. Все с мамой ходила.

С.Г. – А он у Вас с чем-то именно ассоциировался? [...]

Щ.Г. – Если ребенок, шо он? Ну это может быть теперь, теперь в городах, если еще в большие города попадешь, есть о чем говорить, чему удивляться. Ну, в городе шо, большие дома были, но такие же самые были и в селах, потому шо тогда в городе не было таких домов, это уже после войны. У нас были тока самые высокие — это двухэтажные здания.

С.Г. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано?

Щ.Г. – Ну, откуда я узнала? От родителей узнала. Во-первых, папа мне выписывал газеты тогда «Пионерскую правду», «Мурзилку», когда я еще совсем маленькая была. «Мурзилку» мне выписывал, потом «Пионерскую правду» мне выписывал, журнал «Пионер». Я все читала и уже была с этим всем знакома.

С.Г. – Как воспринималась Вами в детстве поездка в город? Что это для Вас было: праздник, отдых, работа, может, помощь родителям?

Щ.Г. – Ну, какая помощь? Это, понимаешь, я ж ребенок была. Может кто-то взрослый меня так что-то тут и делал, а я ж ничего не делала, я с мамой приезжала и все.

С.Г. – Вы боялись города в детстве?

Щ.Г. – Нет. Не боялась.

С.Г. – Ну, просто потому что Вы привыкли уже?

Щ.Г. – Ну я, конечно, привыкла, я читала. Папа мне выписывал книги и привозил, и все, я уже знакома была с этим, потому я ничего этого не боялась.

С.Г. – Чем и как долго Вы добирались до города?

Щ.Г. – Чем? Поездом. [...]

С.Г. – Вспомните поподробнее первое Ваше впечатление от города?

Щ.Г. – Нет, этого я не могу.

С.Г. – Вы не помните?

Щ.Г. – Я не помню, потому что мы каждый год приезжали, понимаете? Я была маленькая, болела, меня привозили. Потом мама болела, приезжала, лечилась и мы приезжали. Так что первого впечатления у меня, как у ребенка, этого не осталось.

С.Г. – Хотелось ли Вам, находясь в городе, скорее вернуться домой?

Щ.Г. – Нет. Такого я не могу сказать. Я была с мамой, мне тут было хорошо [сміється] и я домой не собиралась.

С.Г. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему, города отличались от сел во времена Вашего детства и юношества?

Щ.Г. – Ну, чем города отличались? Шо в городе много людей, в городе были рынки, в городе были магазины. Вот это и отличалось от села. Ну, и потом вообще, ну, как сказать? Я всегда удивлялась, что дороги не такие пыльные, как в селах, а были вымощенные. И от я всегда спрашивала маму: «А че тут пыли нет?» А она отвечала: «А потому что, видишь: дорога вымощена, поэтому пыли нет». И она мне всегда объясняла: «Видишь, это делали люди, они трудились здесь, поэтому надо как-то осторожнее ходить». Так всегда меня воспитывали.

С.Г. – Были ли у Вас в детстве и молодости знакомые горожане?

Щ.Г. – Ну, в молодости конечно. С 8-го класса я училась здесь, и дядя мой здесь жил, мамын брат.

С.Г. – А вот когда в селе, например, к Вам приезжали какие-то горожане, чем Вы отличались, по-Вашему, от жителей города?

Щ.Г. – К нам горожане не приезжали.

С.Г. – А вот когда в городе Вы видели их, они отличались, например, одеждой от сельских жителей?

Щ.Г. – Ну, так, конечно, отличались.

С.Г. – А вот по поведению тоже? Или они вели себя точно также, как сельские?

Щ.Г. – [...] Если пойдет речь о детстве, то что может ребенок... Это теперь я могу сделать вывод, а тогда, ну что? Ну, мне нравилось, шо люди хорошо одеваются, шо вот вечером мы с мамой выйдем — очень много людей гуляет, вот, конечно, нравилось, что мороженное было. Ну, и вообще рынки были, магазины были, цветов много было. Мне нравилось вот у нас в Бердянске, там была вторая школа, а теперь шо там? Что там? [Замислилась]. А напротив «Космоса» там дом, там теперь, там жилой дом был, а раньше там был театр наш городской. Очень красивый театр. В этот театр я попала еще в детстве, меня мама с собой брала. Театр был, был там... Аптека, помню, была, магазины были, потом были так называемые «Торксины» (это в период НЭПа), это выкачивали здесь американцы все золото, здавать золото и серебро, а за это получать продукты, потому что плохо с продуктами. Даже мы с мамой сдали

шесть таких серебряных ложечек. Помню, витая такая ручка, и вот мы зашли. Этот «Торксин» находился, а, напротив, напротив клуба «Островского». Вот там на углу был «Торксин». Это во время войны, НЭПа там был «Торксин», и вот это обменивали на продукты там все.

С.Г. – По Вашему мнению, как влияет городской способ жизни на поведение людей? И сейчас, и тогда?

Щ.Г. – Мне кажется, шо раньше люди в селах были добрее, чем в городе. Могу сказать, что сейчас уже, когда я была в 8 классе, мне очень нравилось, нравился город, город у нас был тихий, спокойный, никаких происшествий у нас не было, мы никогда не боялись никуда ходить, у нас отношения были все нормальные, человеческие. Ну, мы ж по танцам не ходили, у нас был Пионерский дворец. Во дворце мы всегда ходили, причем во дворец не так просто было попасть, это надо было обязательно иметь пригласительные билеты со школы. И нас... не каждый раз можно было туда попасть, потому что нас чередовали, кто был уже, тот позже пойдет. Вообще Пионерский дворец, там очень много было всяких кружков. Все мы в кружках были, мы очень любили свой Пионерский дворец, любили свою школу; я училась во второй школе. Вторая школа вот как раз напротив «Космоса» была. Очень хорошая школа была у нас, очень хорошие учителя были. Мы с такими, ну после 30 лет окончания школы решили встретиться — это первая наша школа, класс задал такое в городе! Потом после нас стали все классы встречаться. Вот, мы 30 лет не виделись. Конечно, многих мы не узнали, многих мы не, ну как, не досчитались, многие погибли на войне. У нас и девочки... вот как раз она звонила, она была участник боевых действий. Многие ушли на фронт защищать свою Родину. Очень любили свой город, очень любили, не потому, что здесь было море, не потому, что здесь, ну как, тепло было, а просто у нас город был очень хороший и спокойный. Мы учились все хорошо... Ну, всегда вспоминаем город, когда встречаемся, всегда вспоминаем своих учителей с благодарностью, они нас научили многому. Особенно у нас был классный руководитель, хоть он и немец был по национальности, но он был замечательный человек, он наш был самый настоящий друг, всегда знаешь — «5», не знаешь — садись «2», все, и никто, на него никто никогда не обижался. Он знал все наши личные дела, все наши отношения, все это мы ему докладывали, он все про нас знал. Был очень хороший человек. Мы..., ну вообще школа была хорошая! И тогда все школы были, тогда построили новую школу, а 10-ю и часть наших учеников туда попала по микрорайону, разделили по микрорайонам город, и кто по микрорайону к этой школе относился, те туда пошли. Но дружба была у нас. Вот мы встречаемся всегда, вот она подруга моя в 10-й школе была, а я со второй. Мы до сих пор все дружим, мы не дружили тогда так, как теперь вдвоем пошли — так у нас не было. Мы ходили классами. Сейчас отношение молодежи мне очень не нравится, мне не нравится как они себя ведут — ужасно. Мне так обидно, что я работала в библиотеке, столько мы проводили бесед, обсуждения книг, сколько читали детям, сколько всей этой работы проводили. Нам казалось, что детвора будет прямо я не знаю какая, а получилось, что ихние дети вот теперь, вроде как мы напрасно все это делали. Дети совершенно другие, совершенно. Тогда очень любили читать, тогда очереди стояли в библиотеках. Очередь стоит, чтоб книжку получить, ой, на Жуль Верна так это всегда была очередь, ну а что теперь? [...]

С.Г. – Вот когда Вы только приехали в город учиться, у Вас с одноклассниками... Вы чувствовали, что чем-то отличаетесь от городских?

Щ.Г. – Ну, я как-то этого не чувствовала. Я хорошо училась, я не чувствовала разницы.

С.Г. – Возникало ли у Вас в селе желание переселиться в город? В каких ситуациях оно возникало?

Щ.Г. – У меня получилось так, что папу и маму переселили в болгарское село. Мы жили в Елисеевке — это украинское село, а то в болгарское папу перевели директором школы. Ну, и наши решили: зачем я буду изучать болгарский язык, это совсем... А потом куда? Ну, и я... сюда меня привезли, квартиру мне наняли, я тут жила. И вот же, как одна жила, училась, все сама себе делала, хозяйка такая хорошая у меня была. Я не знаю, никуда мы ни гулять не ходили, ни на какие танцы мы не ходили. Да вообще, в общем мы были дети, как дети... Сельские хорошо учатся, не знаю как теперь, а раньше всегда хорошо учились дети, никакой разницы не было, никто нас не разделял, что ты вот из села, а я из города... Учились все, кто переезжал сюда, со мной вот учились, у нас класс был, в классе было 40 человек в 8 классе у меня. Очень большие классы были, потому что в 8 классы детей все переводили в город учиться. Некоторые в техникумах: бывший медицинский техникум, машиностроительный техникум. Ну, старались в город детей определить. Но я не потому шо я там старалась в город, просто потому что ну наши не захотели, чтоб я там училась.

С.Г. – А вот Ваши родственники, которые жили в селе, они сами хотели в город переселиться?

Щ.Г. – Нет, нет. Они ж сельские жители, и их дети уже все в городе, все племянники все в городе, все племянники все в городе, никого в селах нет.

С.Г. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые переехали в город и стали городскими жителями?

Щ.Г. – Как в селе относились? Нормально, очень хорошо относились.

С.Г. – Они общались с ними одинаково, как и до этого?

Щ.Г. – Конечно. Я училась там, переехала в город, приезжала на каникулы. Я общалась со всеми, никто никаких, никаких, все нормально относились ко мне. Никакой ни зависти не было ничего. Это теперь все завидуют, это деньги впереди всего. Раньше мы о деньгах вообще не думали, никогда разговора о деньгах у нас не было, никогда. Мы говорили о школе, говорили о предметах, которые мы очень любили. Например, мы все любили Пушкина, так мы «Евгения Онегина» дали себе слово выучить наизусть все. Сейчас такого уже нету, да!

С.Г. – То есть Вы поддерживали отношения, когда переехали в город, с сельскими жителями и с городскими, да?

Щ.Г. – Ну, как я могу с сельскими поддерживать отношения? Я жила на квартире.

С.Г. – Нет, ну вот приезжали ж на каникулы в село?

Щ.Г. – Приезжала на каникулы, встречалась с теми, с кем я училась до 8-го класса в школе. Мы ж дети были тогда, это теперь уже все барышни.

С.Г. – Были ли в Вашем селе такие, что переехали из города в село?

Щ.Г. – Нет. У нас таких не было.

С.Г. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приезжал по назначению или направлению на работу в село? Были у Вас такие?

Щ.Г. – В село? Очень хорошо.

С.Г. – Вы их сразу принимали за своих, да?

Щ.Г. – Ну, сразу принимали, всех принимали, все работали, но в основном это были учителя.

С.Г. – А вот они после этого оставались жить в селе? Или обратно отправлялись?

Щ.Г. – Ну, я не знаю. Ну, вот мама, например, гимназию закончила, а в село тоже ее послали, так она и осталась работать и жить в селе. Также и отец закончил... Разве теперь в 87 лет можно помнить, как оно называлось? Реальное училище, ну закончил, а работал же в селе, ну и прекрасно к ним относились. И работал в городе потом, и никакой разницы не было, никто как-то не разделяли этого, шо ты в селе и ты с города. У нас такого не было. У нас многие учились в нем. Это теперь разделяют: ты богатый, ты бедный...

С.Г. – То есть для того, чтоб стать своим в селе, не нужно было чего-то особенного делать?

Щ.Г. – Ничего, просто хорошо работать, больше ничего, и хорошо относиться к людям прежде всего.

С.Г. – Изменилось ли на протяжении жизни Ваше отношение к городу?

Щ.Г. – К городу? Ничего подобного. Я вот люблю свой город и у меня до сих пор эта любовь к моему городу. Я во многих городах была, вот у меня сын живет в Ленинграде, но он каждый год приезжает сюда. Я ему говорю: «Ну ты (еще когда он был не женат) возьми себе куда-то путевку!» «Нет, мама, я хочу только домой, сюда в Бердянск». Хочет не потому что море, а просто он очень любил город. И дочка, вот она живет в Запорожье, преподавателем в техникуме работает. Вот они собираются сюда ко мне переехать. Так она говорит: «Мама, я когда приезжаю в город, я, кажется, дышу совсем по-другому». Потому что здесь выросли, здесь жили. Город у нас очень хороший был, все его любили.

С.Г. – А как сегодня Вы относитесь к городу?

Щ.Г. – Очень хорошо отношусь к городу. Только мне не нравится, как себя ведут молодые, это мне не нравится, и как себя ведут взрослые, тоже не нравится. Вот эти пьянки, вот эти драки, вот эти всякие разборки, у нас тогда этого всего не было. Не дрался никто, не выяснял отношения, ничего.

№ 26. — 2008 р., січень 22. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Мітевою Валентиною Лазарівною, 1928 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сопотницькою Ганною Юрївною (БДПУ).

Сопотницька Г.Ю. (далі – С.Г.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Мітева В.Л. (далі – М.В.) – Митева Валентина Лазаревна.

С.Г. – А фамилию девичью.

М.В. – Девичья фамилия моя Дукова. Дукова Валентина Лазаревна.

С.Г. – Национальность?

М.В. – Национальность: я — украинка.

С.Г. – Дата и место Вашего рождения.

М.В. – 2 сентября 1928 года.

С.Г. – Какое именно село, район?

М.В. – Село Вячеславовка Приморского района Запорожской области. [...]

С.Г. – Какое у Вас образование и профессия?

М.В. – Образование у меня, ну, высшее. Я агроном по профессии.

С.Г. – Как звали Ваших родителей, дедушек, бабушек?

М.В. – О, так это много. Ну хорошо, скажу. Мою, моего дедушку, моего папу звали Дуков Лазарь Георгиевич, маму — Дукова Мария Дмитриевна.

С.Г. – А дедушку?

М.В. – Дедушку Кара Дмитрий Дмитриевич, бабушку — Кара Мария Ивановна.

С.Г. – А они также были украинцами по национальности?

М.В. – Да, да.

С.Г. – А их родителей знаете?

М.В. – Их родителей не знаю, ну, так не знаю.

С.Г. – Откуда родом Ваши родители и Ваши вообще предки?

М.В. – Откуда родом? Село Вячеславовка Приморского района.

С.Г. – Что они рассказывали или что Вы знаете про населенный пункт, где они родились?

М.В. – Что я знаю? Давно, давно заселились, когда заселялся город Бердянск и заселялись вот эти села, в 1827-м, до 1830-го года заселялись вот эти села близ Бердянска.

С.Г. – А они сами переселились? Вот Ваши родители, например, или вместе с другими?

М.В. – Нет, уже не переселялись. Переселялись их родители, даже не их родители, а их деды переселялись. [...]

С.Г. – Расскажите поподробнее, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

М.В. – Ну, поскольку я агроном, я работала и жила в сельской местности долго. И мне очень нравилось село и люди, занималась я хозяйством сама у себя, кроме того, что я агрономом работала. А потом меня путем перевода из села перевели в районный центр Каховка. Говорить, да? В районный центр Каховка. Там я работала в управлении сельского хозяйства в райисполкоме по своей специальности.

С.Г. – Опишите, как Вы готовились к переезду?

М.В. – Ну, очень сложно переезжать из села в город, потому что, ну, я там росла, там работала, там мои друзья, товарищи, специалисты. И вот теперь переехать в город. Я даже не представляла, как я буду жить в городе. Ну, очень трудно было переезжать... это длилось месяца три. Мне сказали, что меня переведут и я все оттягивала, потом-таки пришлось переехать. Ну, в городе совсем не так, как в селе...

С.Г. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во времена Вашего детства и юности города? Какие именно?

М.В. – Посещали. Киев, Запорожье.

С.Г. – С какой целью?

М.В. – Ну, с целью купить что-то, с целью приобретения чего-то, чего в селе не было.

С.Г. – Как часто или как долго Вы или они во времена Вашего детства и юности бывали в городе?

М.В. – Ну, не долго они бывали, недолго — дома работа ждала.

С.Г. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город?

М.В. – Ну, для меня город означал это что-то такое страшное. Когда я приезжала в город, мне казалось такое движение людей, машин — это все такое... В селе такого нет. В селе так тихо, спокойно, а тут такое движение меня просто пугало.

С.Г. – С чем он у Вас ассоциировался (город)?

М.В. – Ну, с чем? Как сказать...? Не знаю даже с чем... С страхом каким-то. Да! Точно! С страхом таким ассоциировался, как будто я приеду и тут будет страшно. Не так?

С.Г. – [...] Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано? Может, поездки родителей в город по хозяйским делам?

М.В. – Да, да, родители ездили по хозяйским делам. Приедут и рассказывают, как там в городе, шо в городе очень красиво, что там. И даже так в городе... Мы так в селе жили, мы работали с утра и до ночи, потому что и в колхозе работали и работали в своем хозяйстве, чтоб у нас все было. А в городе люди работали по 8 часов: с 8 до 6 и потом чи с 8 до 5 и то дома сидели, отдыхали в парке там. А мы этого не видели, мы все время заняты были работой.

С.Г. – Как Вами в детстве воспринималась поездка в город?

М.В. – Ну, это для меня был праздник какой-то и боязнь какая-то была. Было сказано: «Поехали с нами в город!» А я как-то вроде и хочется, а самой страшно; приедешь тут как-то, ну, непривычно, что такое движение (я уже говорила), что людей много. [...]

С.Г. – Чем и как долго Вы добирались в город?

М.В. – Ну, чем? Поездом, иногда машиной и... Ну что? Через сколько там? Если до Запорожья, то часов 5 – 6, машиной или поездом.

С.Г. – Каким для Вас был этот путь: веселая дорога, праздник или страшное событие?

М.В. – Не, поездка — это как-будто бы меня что-то ожидало необыкновенное какое-то. Что меня ожидало? Я как переживала, что еду в город.

С.Г. – Чего Вы ожидали от города во время своего первого приезда? Оправдались ли Ваши ожидания?

М.В. – Ну, так как я ожидала — не ожидала; что сразу столько людей увижу на улицах, что это движение такое. Я этого не ожидала. Особенно Запорожье, так там и троллейбусы, и трамваи, и автобусы, и смотришь — такое движение! Я этого не ожидала.

С.Г. – Вспомните поподробнее первое Ваше впечатление от города.

М.В. – Ну, какое впечатление? Я уже говорила, что людей много и движение, такое вот это впечатление. А потом, если я в Киеве была, была в Лавре, а тут в Запорожье я ничего, никакие достопримечательства не видела. Тока, ну, можна было поехать посмотреть эту, Запорожскую ГЭС, и я ни, не могла туда попасть. Не, не удалось нам туда попасть, не получилось. Не помню по какой причине не получилось, но мы хотели на экскурсию поехать, а у нас не получилось.

С.Г. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

М.В. – Очень даже хотелось! Очень даже хотелось! И можна было ночевать, я никогда не стремилась, хоч ночью приеду, ну не могла там оставаться. Шум такой в городе!

С.Г. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

М.В. – Ну, город также отличался от села. Село — это тишина, спокойствие, а в городе движение такое людей, транспорта. Все такое. Все движутся, все спешат куда-то. Вот такое у меня впечатление осталось от города.

С.Г. – Были ли у Вас в детстве, юности еще до Вашего приезда в город, знакомые горожане?

М.В. – Были, конечно были. Мы им завидовали, потому что они работали с 8-ми до 5-ти, а в остальное время отдыхали, ходили в парки, ходили на море, а мы — у нас такого не было. Мы все время были заняты работой.

С.Г. – Чем они отличались, по Вашему, от жителей сел? Ну, может в поведении, одеждой?

М.В. – Ну, в одежде они так не отличались ничем, а вот в поведении: они приезжали к нам и удивлялись, как мы так живем и успеваем все, что мы до ночи работаем. И у каждого кроме производства... ну в колхозе я имею ввиду работали, еще и дома работали.

С.Г. – А, например, тем, как они разговаривали, они тоже отличались?

М.В. – Нет. Они разговаривали так, как и мы, ничего ни в разговоре, ни в одежде. Они не лучше нас одевались, просто вот это, что они приезжали к нам и считали себя, что они живут там как в празднике по сравнению с нами. [...]

С.Г. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей?

М.В. – Влияет, конечно. В селах люди проще, они какие-то доброжелательные, вот. И каждый старается друг другу помочь. В городе, приезжая из села, они все чужие, они друг к другу даже не ходят и вот приезжают и радуются, что они приехали к нам в гости и рассказывают, что они даже не знают, кто живет у них рядом, какой сосед и как его фамилия. И где он работает.

С.Г. – Ощущали ли Вы, живя в селе, что отличаетесь от городских жителей?

М.В. – Как? Да, да мы ощущали, ощущали. Ну, мы простые такие были, а они приезжали и были о себе такого мнения, что они в городе живут, что они лучше нас, но это выражалось, они только показывали это, а мы этого не замечали. Они такие же живые, как и мы.

С.Г. – Вас это огорчало, это их мнение?

М.В. – Конечно, конечно, огорчало. Нас очень огорчало их мнение, что они о себе были такого мнения, что лучше нас якобы они.

С.Г. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?

М.В. – У меня желание не появилось. Это меня, ну как, заставили, можно сказать, а у меня желание не появилось. Я очень любила село, люблю и сейчас и не могла бросить свое село, своих людей и друзей, и специалистов. Я очень... у меня желание даже не появилось переезжать в город.

С.Г. – То есть это Ваши родственники захотели, чтоб Вы переехали, да?

М.В. – Нет. Не родственники. Исполком. Меня по переводу туда перевели, я б никогда. Родственников никого. Все жили в селе, но я б никогда не переехала. Потому меня переводом перевели сюда как специалиста в районное управление сельского хозяйства.

С.Г. – А вот Ваши родные, они как отнеслись к Вашему переезду?

М.В. – Ха, ну они сразу удивились, что я согласилась переехать, а потом свыклись.

С.Г. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в городе?

М.В. – Нет, нет. Не имели они никакого желания, они так жили в селе, так и умерли. [Засмутилась].

С.Г. – А почему, не знаете?

М.В. – Ну, потому что они выросли в селе и они не хотели идти на производство работать, на заводы. Нет. Они дома у себя так жили.

С.Г. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам, односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями?

М.В. – Ну, как? Ну, относились обыкновенно, просто мы считали, что они, ну, тут лучше живут, что они мало работают. Они только на производстве работают, а так они не работают. Мы, ну, вот так мы относились к ним, нельзя сказать, что с восхищением, а просто мы им завидовали. Что они приехали сюда (в город) и тут они работают на производстве с 8-ми до 5-ти.

С.Г. – Ну, в Вашей семье так и говорили об этом?

М.В. – Да, так в семье говорили. Мы завидовали им. [...]

С.Г. – Были ли в Вашем селе такие, что переехали из города в село?

М.В. – Были такие.

С.Г. – А Вы не помните, кто это был? Что это за люди?

М.В. – Что за люди? Обыкновенные люди были. Ну, переехали, в городе пожили немножко, им не понравилось, потому что, ну, в городе трудно жить все-таки на зарплате и все надо купить, а в селе, чтоб хорошо жить, надо все выращивать. И вот они переехали, купили дом. Ну, были. Даже фамилию можно сказать?

С.Г. – Да, если помните, говорите.

М.В. – Ну, Тоневы, Тоневы [...] Иван и Нина. [...] О, они переехали и им понравилось. Потом они еще своих родственников переманили, да.

С.Г. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приехал по назначению или направлению на работу в село?

М.В. – Ну, кто приезжал по назначению, с ними обращались, ну как, с большим уважением относились к ним. Особенно к молодым специалистам. Им сразу квартиру давали и знали, что это, ну... По профессии он должен работать в селе, вот, и жить в селе, и так они устраивались, им дома строили специальные, давали кров, все, и они обживались. И жили, и не рвались в город.

С.Г. – То есть многие из них оставались жить навсегда в селе?

М.В. – Да, да, да. Оставались жить и специалисты, и по 20 – 25 лет работали и потом на пенсию уходили.

С.Г. – Объясните, что нужно было сделать приехавшим из города, чтобы стать своими в селе?

М.В. – Ну, надо было к людям обращаться повежливее и так спокойно. Постепенно. Ну, люди в селе доброжелательные. Они помогали даже, ну вот, если приедет врач или кто-то из специалистов, учитель, старались им помочь. Ну вот даже то, одна соседка молоко принесет учительнице, другая — яйца понесет, не за то, чтоб ребенку оценки ставили, а за то, что просто уважали. Они приехали из города и в них пока ничего нет. Потом они обзаводились хозяйствами и жили, как и это.

С.Г. – Изменилось ли в течение Вашей жизни Ваше отношение к городу?

М.В. – Ну, нет, не изменилось. Не изменилось. И сейчас я живу в городе и считаю, что в селе я бы жила лучше, чем в городе.

С.Г. – А почему Вы так думаете?

М.В. – Ну, потому что в селе как-то люди, ну, общительные. Они там сосед к соседу ходит все, а в городе этого нет. В городе так: все чужие поприезжали и каждый в своей квартире, в своем доме сидит и так и не выходит, и не вылезает никуда. Так и встретиться... Как я жила в селе, мы, соседи, встречались на праздники. Выходили там в это, ну, к одному на улицу соберемся, там и гуляем все. А в городе этого нет.

С.Г. – Вспомните, Вы когда-нибудь считали себя типичным городским жителем?

М.В. – Нет. Я тут живу уже 27 лет, но я не считаю себя городским жителем.

С.Г. – А как Вы думаете, городские жители приняли Вас за свою? Ну, как быстро и почему?

М.В. – Ага, ну, соседи меня приняли и быстро. Я такая общительная, но я не в восторге от этой жизни, не в восторге от городской жизни.

С.Г. – Она кажется Вам сложнее, чем в селе?

М.В. – Да, да, чем сельская.

№ 27. — 2008 р., січень 22. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Сопотницьким Дмитром Георгійовичем, 1918 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сопотницькою Ганною Юрївною (БДПУ).

Сопотницька Г.Ю. (далі – С.Г.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Сопотницький Д.Г. (далі – С.Д.) – Сопотницький Дмитрий Георгиевич.

С.Г. – А национальность?

С.Д. – По национальности я украинец.

С.Г. – Какое у Вас образование и профессия?

С.Д. – Образование у меня высшее. Закончил я Одесский политехнический институт. А по профессии я, что-то на подобию экономиста, но работал и водолазом, и где я только не был.

С.Г. – Как звали Ваших родителей, дедушек и бабушек?

С.Д. – Папу звали Георгий, Сопотницький Георгий, а маму София Сопотницькая, в девичестве Кобылянская, прадедушку звали дед Иван, а бабушку — Феврония.

С.Г. – А по национальности они тоже украинцы?

С.Д. – Да, да. Украинцы.

С.Г. – А их родителей Вы знаете? Откуда родом Ваши родители, Ваши предки?

С.Д. – Нет. Их родителей я не знаю. Они переселились. Катерина II их переселила сюда, в Приазовье, из Винницкой области. Тогда всех переселили на пустые земли в Таврию сюда, и они переселились в Пологовский район, тогда была область еще не Запорожская, а Александровская [замислился]. Да, по-

моему. И они переселились сюда, тут еще кругом болгарские села образовались, много болгар Катерина II сюда выгнала. И село, где переселились, это Семеновкой назвали, а станция Кирилова. Вот это сюда из Винницкой теперь уже области они переехали. А я родился в Марьяновне, тогда Розовский район был. Здесь и жил, а потом, когда женился, в Бердянск приехал: жене приписали, что море Азовское лечебное и климат хороший, бабушке твоей, и тут уже ты родилась.

С.Г. – [...] Дата и место Вашего рождения? Какое именно село, район?

С.Д. – 28 сентября 1918 года, а по паспорту 4 октября написали.

С.Г. – А место?

С.Д. – Родился, я ж уже говорил, в селе Марьяновка, теперь Куйбышевского района Запорожской области.

С.Г. – Что Вы знаете про населенные пункты, откуда переселились Ваши предки?

С.Д. – Да что я знаю? Ну, переселились оттуда сюда на плодородные земли, чтобы села здесь построить, а там может мне что-то и рассказывали, но я не вспомню сейчас.

С.Г. – Они сами переселились или вместе с другими?

С.Д. – Вместе с другими. У нас тогда полсела сюда отправили оттуда, из Винницы, много нас переселилось и построили свою Семеновку. Дедушка говорил. [...]

С.Г. – Расскажите, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

С.Д. – Ну, сначала я переехал в город давно уже, после школы, чтобы выучиться. Это в Одессу, а потом познакомился с твоей бабушкой. Она заболела и мы переехали в Бердянск на море, грязи лечебные, и папа твой тоже переехал потом. Ну, это было уже сейчас, в 80-х годах.

С.Г. – Опишите, как Вы готовились к переезду в город? Как происходил переезд?

С.Д. – Ну, как готовился? Когда учиться, так как не хотелось бросать село, друзей, там же все новое. Долго готовился, но потом пришлось. Учеба и образование тогда было важное, а сейчас без него вообще никуда. Пришлось — переехал.

С.Г. – А как происходил сам переезд?

С.Д. – Ну, как? Вещи собрал пока, пока со всеми попрощался, узнал у кого там жить. Где учиться. Купили мне родители билет на поезд и отправили учиться. Да, тяжело мне было расстаться, но я быстро привык.

С.Г. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во времена Вашего детства и юности города?

С.Д. – Посещали и часто, бо родственники там жили. А я, в детстве мы туда на экскурсии классом ездили.

С.Г. – А какие именно города и с какой целью?

С.Д. – Разные. И Бердянск, и Донецк, и Запорожье, даже Киев — это большие, а маленькие уже все и не припомнишь. Ездили родственники за покупками, бо в городе все есть, чего в селе нет, а мы на экскурсии и так родители брали.

С.Г. – Как часто и как долго Вы или они во времена Вашего детства и юности бывали в городе?

С.Д. – Часто. Раза два в месяц ездили по мелочам, но не долго, когда в город на отдых, на море ехали, иногда на месяц, а так на пару дней, на день.

С.Г. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

С.Д. – Ну, что в детстве был город? Поехали, я везде с родителями, бо маленький еще, самого никуда не пускали, а когда сами ездили — я еще маленький. Так город для меня — это что-то большое, это сладости, красивые дяди, тети и яркие конфеты, разные. С чем ассоциировался? Хоть с короткой, но разлукой. Разлукой с родителями.

С.Г. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано?

С.Д. – Откуда? Да все о нем знали. От родителей узнал. Они выписывали газеты, ездили в город за покупками по хозяйским делам. Приедут и нам с братьями интересно, спрашиваем, что там и как? Что в городе шумно, все спешат куда-то, громко разговаривают. В городе все по-другому. Люди работают с 8-ми до 5-ти, а у нас, как говорится, с первых петухов и до заката, потому что все нужно было успеть и в колхозе, и у себя на огороде, вот.

С.Г. – Как Вами в детстве воспринималась поездка в город? Что это было для Вас: праздник, отдых, помощь родителям?

С.Д. – Ну, хотелось очень поехать, посмотреть. Это был и праздник, и помощь родителям, там что-то понести помогу. Тогда город почти ничем не отличался от села. Ну, были заводы, улицы не пыльные, а как это... вымощенные камнями, как в Одессе. А дома были такие же, тогда высотные дома не строились, это после войны уже. Город — это праздник, а село — работа.

С.Г. – Вы боялись города в детстве?

С.Д. – Нет, не боялся. А чего его бояться? Это такое же село, только в несколько раз больше. Это сейчас в городах страшно, везде грабят, убивают, а тогда разве что страшно было заблудиться. В Бердянске, например, и заблудиться то нельзя, все улицы линиями: или к морю, или к вокзалу выйдешь.

С.Г. – А почему Вы не боялись?

С.Д. – Ну, почему?... Не знаю... Может потому, что с детства о нем слышал, привык уже.

С.Г. – Чем и как долго Вы добирались в город?

С.Д. – Ну, чем? Поездом. Да, чаще всего поездом. Иногда машиной. Тогда поезда часто ходили.

С.Г. – А как долго? Долго Вы ехали?

С.Д. – [...] Ну, пару, несколько часов. Много людей в город ехали и все сидели.

С.Г. – Каким для Вас был этот путь: веселая дорога, праздник, страшное событие?

С.Д. – Ну, конечно веселое путешествие. Сижу, смотрю на поля там, коров, что проезжаем, все мелькает. В дороге родители покормят и сидим разговариваем, представляем, что будем делать.

С.Г. – Чего Вы ожидали от города во время первого приезда?

С.Д. – Ну, чтоб увидеть все и всех, если к родственникам едешь. А первый приезд я не помню, мы много ездили и впечатления остались, как сказать, общие, да. Ну, наверное, не ожидал, что столько людей кругом будет. Особенно, если Запорожье, так там и трамваи, и все так движется!

С.Г. – Оправдались ли Ваши ожидания?

С.Д. – Сполна. Я увидел все, что хотел и представлял, что-то меня разочаровало, а что-то обрадовало. Люди все такие... особенно вечером: огни горят, музыка, шумно. В селе все спокойнее. [...] Людей много — это да. И движение. Такое вот это впечатление. А еще у нас в селе хатки стояли аккуратненько, ровненько, а тут пару шагов и уже развилка, поворот, туда-сюда... В городе даже воздух не такой. Вернешься в село и легче, даже дышать будто бы проще.

С.Г. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

С.Д. – В детстве или теперь? Теперь я жил долго в городе и привык уже.

С.Г. – В детстве, юности...

С.Д. – Конечно, хотелось. Тут (в городе) ты только ходишь за родителями или сидишь где-то, пока они по делам ходят, а в селе весело, друзья, даже работать веселее. Ну, а так... в городе мороженое, помню, мне купят, а сами пойдут, я сижу на лавочке где-то и ем, жду пока вернутся [посмехается].

С.Г. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

С.Д. – Ну, чем? [Замислився]. Отличались. В городе дома такие же, а транспорт есть. Есть рынки, в городе были магазины. Вот это отличалось. Людям там, мы тогда думали, легче живется. Они меньше работают, отдыхают. У них парки есть, машины, а у нас тоже, но не так. Село — это тишина, все работают, а город... Город — это город. Много людей.

С.Г. – Были ли у Вас в детстве и юности, еще до Вашего приезда в город, знакомые горожане?

С.Д. – Были, конечно, были. В городе родственники жили тогда и ребята, которые поехали учиться. Мы их тоже знали. Они приезжали иногда. Это долго перечислять, если по именам. Давай дальше!

С.Г. – Опишите подробно, чем они отличались от жителей сел?

С.Д. – Ну чем? Они приезжают к нам, смотрят и учатся там работать, работают тоже, чтоб всего хватало, надо работать. Удивлялись, конечно, как мы все успевали за день, что так много чего делаем и в огороде и везде.

С.Г. – А в одежде, по поведению, как разговаривают? Этим отличались?

С.Д. – Ну, в одежде почти ничем, только чуть-чуть чище и аккуратней у них она была. Они ж так сильно не работают, что одежда рвалась и пачкалась, как у нас. Тогда одевались все одинаково. Сельские жители они приветливее, со всеми здороваются, а городские нет, они каждый за себя, что ли, были.

С.Г. – А язык?

С.Д. – А что язык? В селе на украинском говорили, это я сейчас привык к городу, а тут на русском. Как в селе — так я на украинском. А тогда в городе, что русские, что украинцы — все были.

С.Г. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей?

С.Д. – На каждого по-разному. Чем больше город, тем замкнутее человек становится. В селе все простые, все друг о друге знают, общаются, здоровкаются, а как поживут в городе, так и из дому ни в гости, никуда. Ничего друг о друге не знают. И вообще мне кажется, в селах раньше были люди добрее. Это не город их меняет, а жизнь меняется, трудно становится жить, не то, что при советской власти, цен то таких неземных и не было, и жили хорошо, и всем всего хватало, все равные, не было столько, и вообще почти не было бездомных. А сейчас? Люди злые стали, напыщенные. В селе все остается по-старому, только разве что больше села становятся, а так нет. А город делает людей невнимательными к другим. Везде ругань, вечером страшно выйти на улицу. А молодежь... Мы в свое время часто на природу ездили, да и сейчас у нас в Марьяновке молодежь хорошо воспитали, чтят традиции. Вот разъехались по городам, а приедут летом — их не узнать... Я вот уже сколько в городе живу, город расслабляюще влияет, ничего никто не делает, а в селе с утра и до ночи, кто на огороде, кто в колхозе...

С.Г. – Ощущали ли Вы, живя в селе, что отличаетесь от городских жителей?

С.Д. – Да, да. Конечно ощущал. Не так, чтоб сильно отличались: мы такие простые, без всякого там, а они все такие напыщенные, задирают нос, что тем, что они живут в городе, лучше нас. Мы, сельские — люди, привыкшие к работе, к труду, а те, кто родились в городе и живут, не знают цену настоящего

заработка. Мы спины гнем, а они в кабинетах расслаиваются, бумажки перебирают. Приедут все из себя, а мы то не хуже их, но все равно плохого мы им за это не делаем. Ко всем относились одинаково, не смотря кто он, в отличие от городских.

С.Г. – Опишите, какое ощущение вызывало у Вас Ваше отличие от городских жителей (оно огорчало, вызывало обиду, или гордость за себя)?

С.Д. – Огорчало то, что они не зная, как живется в селе, считали себя лучше нас. Но так считало меньшинство городских. Остальные уважали нас за труд, ведь это из нашего огорода еда на ихнем столе появлялась. И это вызывало у трудящихся селян гордость за себя, за работу и, как это говорят, за вклад в развитие общества, да.

С.Г. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?

С.Д. – У меня желание не появлялось, просто надо было учиться и получать профессию, чтобы потом на хорошей работе работать, семью обеспечивать, детей. А где в селе учиться? И работать то в селе негде... Вот и пришлось в город. Как говорится, не я захотел, а жизнь заставила. Так сказать, добровольно-принудительно. В селе все друзья, родные, знакомые, а в городе? Считай, жизнь с нуля нужно было начинать, хорошо, что родственники в городе жили, а то худо жилось бы в незнакомом месте. Я очень люблю и любил село, в родном селе я уже давно не был и, наверное, уже не побываю [засмучено зітхає].

С.Г. – Опишите, как относились к Вашему намерению переехать в город Ваши родственники?

С.Д. – Я не хотел ехать в город, я ж уже говорил. А родственники, что они? Многие сами жили в городе и не жалеют. Все привыкли к тому, что я в городе, письма писали, приезжали, а я учился.

С.Г. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в городе?

С.Д. – Кто хотел, а кто нет. В городе зарплату постоянно платили, робыли меньше. А так все к земле привыкли, к атмосфере села. Мало кто в город добровольно шел. Да и с колхозов после войны не отпускали.

С.Г. – А почему так вышло?

С.Д. – Не знаю. У меня две дочки в селе так и живут, и дети их тоже. Танины в городе дивчатка учатся, а Лидины в селе живут, хотя и хотят в город. В селе работы нет. Вот правнучка родилась недавно, Дашенька, так и живут. Потому и тогда в город ехали — работы не было. У кого земля, хозяйство хорошее, те оставались в селе, а молодые, в основном, перебирались.

С.Г. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями?

С.Д. – Хорошо, хорошо относились. Ну, переехали и переехали, значит, слава Богу, пусть живут. Наоборот, интересно было поговорить, послушать, когда они приезжали на праздники и так. Как живется им? Что там изменилось в городе? Никакой ни ненависти, ни зависти не было, это теперь все завидуют всем. Я приезжал на каникулы из города в село, так так радовался, и друзья рады были меня видеть, говорили, разговаривали обо всем, кто что делает, кто на ком женился. И все такое... да. Мы их уважали, что они решились на это.

С.Г. – Были ли в Вашем селе такие, которые переехали из города в село?

С.Д. – Были, были, наверное. Я так и не помню.

С.Г. – Кто это был и что это за люди?

С.Д. – Ну, кого, может, по направлению работать в село переправляли. Были редкие такие случаи. В основном, наоборот, из села в город ехали. Ну, кому, может, хотелось спокойной жизни. Пожить в селе, подышать свежим воздухом. Кто к родственникам, к родителям, дедушкам переезжал в село помогать, тяжело ведь стареньким самим, одиноко. [...] Ну, были такие, что жили раньше в селе, а потом в городе долго жили, ну, заскучали или что-то не сложилось в городе, так в селе их дом их всегда ждал. Вот и возвращались в село.

С.Г. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приехал по назначению или направлению на работу в село?

С.Д. – Ой, приезжали, да, такие. После войны приезжали рабочие из Запорожья. Были у нас те, кто косил на косилках, это ж после войны с заводов рабочих присылали на месяц там, на два. Очень мы уважали их. Они трудолюбивые были, работали хорошо. Как с утра выйдут на поле, так и до ночи, так как и мы. Очень хорошие люди были. Мы им очень благодарны, помогали ведь нам.

С.Г. – Много ли из них остались жить навсегда в селе?

С.Д. – Ну, кто? Как какой парень девушку нашу там полюбил, забрал в город, а как какой парень, девушка сюда приехала оттуда. Есть и такие примеры. А как какая девушка, есть и такие, приехала из города, есть и такие и примеры, фамилии, что приехала, тут замуж вышла за нашего парня, и тут жили, и до сих пор жили.

С.Г. – Как быстро они становились своими и от чего это зависело?

С.Д. – Быстро. Почти с первого дня своими ставали. Просто работали, общались, мы вначале им помогали, тяжело ведь одному без хозяйства: кто молочка, яицек. И они, как что починить надо, так тоже помогали. Люди в селе доброжелательные, даже на зло добром отвечали. От самого человека зависело.

- С.Г. – Объясните, что нужно было сделать приехавшим из города, чтобы считаться своими в селе? [...]
- С.Д. – Трудиться надо было. Трудиться, трудиться и трудиться. И тогда уважать будут как человека. Ну, по-хорошему ко всем относиться, не без этого, это само собой. И поговорка была такая: «Будеш робить – будеш любий всім».
- С.Г. – Изменилось ли в течение Вашей жизни Ваше отношение к городу?
- С.Д. – Конечно, изменилось. Я ведь теперь тоже в городе пожил.
- С.Г. – Опишите, как изменилось?
- С.Д. – Ну, не кардинально, но поменялось мнение. В городе, я теперь так думаю, тоже жить и работать нелегко, со всех сторон напихают. Все также думаю, в селе тише, село для стариков, а в городе молодежь хорошо, весело, работа есть. В городе ты все новости знаешь, а в селе сидишь, ничего не знаешь.
- С.Г. – Чем обусловлено то, что у Вас изменилось мнение о городе?
- С.Д. – Ну, как. Тем, что и я пожил в городе, теперь мне есть с чем сравнивать сельскую жизнь с городской.
- С.Г. – Вспомните, как получилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем?
- С.Д. – Ну, как... Время взяло свое. Я лет 10 в Бердянске жил, учился в городе, работал. Сам не заметил, как привык, но село вспоминал, как родственники погостить приезжали. Живешь и не замечаешь, если не задуматься, что все меняется.
- С.Г. – А сами городские жители приняли Вас за своего? Как быстро это произошло?
- С.Д. – Ну, не сразу. А потом с соседями пообщались, хорошие люди. Помню, на 72-летие так все дети, внуки приехали, так мы соседей пригласили, Геновых, и отмечали. Мы с ними так сдружились, что уезжать тяжело было.

№ 28. — 2008 р., січень 19. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Барановою Галиною Іванівною, 1924 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Хімченком Олександром Сергійовичем (БДПУ).

- Хімченко О.С. (далі – Х.О.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.
- Баранова Г.І. (далі – Б.Г.) – Баранова Галина Ивановна.
- Х.О. – Девичью фамилию.
- Б.Г. – Марченко Галина Ивановна.
- Х.О. – Национальность?
- Б.Г. – Украинка.
- Х.О. – Дата и место рождения?
- Б.Г. – 24-й год, 3 сентября, село Дмитровка.
- Х.О. – Какое у Вас образование и профессия?
- Б.Г. – Я меня неоконченное десять классов, потому что война началась. А профессии никакой, потому что нас забрали в Германию. Оттуда приехали — уже нам учебу не давали, мы уже были враги народа. Никакой.
- Х.О. – Как звали Ваших родителей, дедушек, бабушек?
- Б.Г. – Отец — Марченко Иван Митрофанович, 895-го года рождения. А мама — Марченко Фекла Парфеновна, 896-го года рождения.
- Х.О. – А дедушек, бабушек помните, как звали?
- Б.Г. – Прадедушек? Ну отца не помню я. Значит, свою прабабушку — Курбацкая. Бабушку — Дора, кстати, это те, шо родичи мамы. Федорой было звать бабушку. А дедушку было звать Парферий. А уже, какого они года я это уже ничего не могу сказать, я этого не знаю. А с отцовой стороны я токо приметы. Умер дедушка, значит, мой дедушка по отцовой линии, умер в 20-м году от голодовки. Была голодовка в 20-м году, он умер. Осталася бабушка, это была Марченко Акулина Анисимовна.
- Х.О. – Какой они национальности?
- Б.Г. – Украинцы были, украинцы.
- Х.О. – Откуда были родом Ваши предки?
- Б.Г. – Значит, вот эта бабушка, отцова мама, была из Ставропольского края. Как она сюда попала не знаю. А вот это Курбацковы вот это шо эти я не знаю, этих я не знаю откуда. Но от бабушки, она все говорила, у нее там оставались родственники и там на Ставропольщине, и она все нам говорила: «Мне так хочется туда попасть, но нет никакой возможности». [...]
- Х.О. – А вот эти, что переселились, они переселились сами или с кем-то еще? [...] Кто переселился со Ставропольского края.
- Б.Г. – Вот эта ж бабушка вышла замуш за моего дедушку. А как они, как она сюда попала, если из Ставропольского края, я не знаю, деточка. [...]
- Х.О. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

Б.Г. – Вот когда я вернулась с Германии. А был такой закон, выписали, что откуда нас брали, мы должны были туда и возвращаться. Вот я тогда вернулась ж у Дмитровку. А там был у нас председатель сельского совета Мериленко, центр села, там они жили. Был председатель сельского совета. И вот он, я не знаю по какой причине, но он вот этим людям, что мы возвращались с Германии... Если токо мы хотели уехать из села, потому что нет работы, ни, ну в общем жизнь была какая тяжелая... Приехали, ну надо ж было как то... Ну захотела поехать туда, чтоб уже как-то где-то работать найти, шо то такое. И он мне давал же, а у нас же паспортов то не было. Тогда ж мы не знали, что такое паспорта. Там же не давали, нельзя было выезжать. Ну у меня тут был брат двоюродный Хареба Виктор, он сам тоже дмитровский, а он был в милиции — милиционером был. И он меня к себе приютил, я к нему приехала. Это мой отец, а его мать были родные брат и сестра. И вот я у них была. Он меня пристроил на работу у завод промтоварами, немножко я там была, потом у трикотажку — немножко была. И вот так я попала сюда. А потом уже тут вышла замуж. И вот это так уже тут и очутилася. [...]

Х.О. – Как происходил переезд?

Б.Г. – Как я... Моя деточка, как узнали в сельсовете, что я уезжаю сюда в город, что я поехала, так он меня позвал к себе, вот верите, не верите, а сказал, что «ты згниешь от тут». Никак не давал, чтобы я уехала отсюда. Вот такой был передир. Что я могу сказать? Ну поскока за меня заступился брат двоюродный, он сказал, что «едь ко мне и будешь у меня жить». У него детей небыло, они были вдвоем с женою. И меня вот они приютили, и я была у них.

Х.О. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во время Вашего детства и юности города? [...]

Б.Г. – Посещала, я у 32 – 33-м году ходила, с отцом за хлебом отсюда ходили. Шли люди толпами, шли мы пеши. У 4 часа ночи поднимались, за 2 часа, за 3 мы доходили сюда в город. Становилися в очередь за хлебом. Покупали здесь хлеб. Хлеб, помню, был такой кругленький. Ну 8 лет, какая могла быть? Помню, что отец больше себе брал, ну скока он мог достать. А мне, помню, одну буханочку хлеба отсюда, мне было так мешок так перекрутит, а другая тут. И так мы шли опять домой, что к закату солнца опять мы вже были дома. Мама грела воду, мы ноги парили. Вот это вот было первое посещение города.

Х.О. – Как часто и как долго Вы во времена Вашего детства и юности бывали в городе?

Б.Г. – Вот это вот пока не кончился голод, пока мы ще пока тут ще можно было хлеб достать. Мы еще ходили. А как уже нельзя было достать или я не знаю какая причина этого, я сказать не могу, что уже не могли доставать хлеба. Тогда вже отец не шел и вже я не шла, потому что ну не шел он туда. И больше я не знаю этого ничего.

Х.О. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

Б.Г. – Я его очень не любила. Очень не любила. Было это так, как придем мы с отцом, так тут у меня жила крестная моя. Так я... у меня такой был, такой было, что и солнце тут не так светит, и не так оно всходит, и не так оно заходит. Я его очень не любила, город.

Х.О. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано?

Б.Г. – Ну вот это ж тебе ответ. Что вот это было связано с голодом, что отец повел меня хлеба доставать.

Х.О. – Как Вами в детстве воспринималась поездка в город? [...]

Б.Г. – Какая поездка? Никто не ездил. Если ехали, так это лошадыми ехали. Это ж когда колхоз уже ехал лошадыми. А так тогда был голод, там ни лошадей, ничего не было, ничего не было. Мы даже не знали, что такое машина, что такое трактор, мы его не видели и не слышали.

Х.О. – Вы боялись города в детстве?

Б.Г. – Я его не любила. [...]

Х.О. – И каким был для Вас этот путь? [...]

Б.Г. – Знаешь, как ноги болели? Вот восьмилетний возраст и еще у отца ноги такие пухлые. Ишли мы помаленьку так, потихоньку, представь какое было чувство! Что как мы приходили да еще тут постоим в очереди, представь, какие у него ноги! Еще идем назад, а придем оттуда, мама воду нам греет горячую сразу, ноги парить. И падает отец и я коло него. Вот такое было чувство. Что я могу еще сказать?

Х.О. – Что Вы ожидали от города во время своего первого приезда?

Б.Г. – Хлеба купить.

Х.О. – Понравился или нет тогда город?

Б.Г. – Ну что, ну как... Ну, конечно. После того, как мы жили в селе, так город тут нам казался вот это что! Вот тут, где мы живем, вот это на Горе, тут нигде ничего не было. Вот как поднимаешься на гору, один домик стоял, и больше нигде ничего не было, тут был пустырь.

Х.О. – Вспомните подробнее первое Ваше впечатление от города?

Б.Г. – Ну как тебе сказать, первое? Я ж тебе говорю, что казался он мне... Гля, и дома большие, и тут люди без конца ходили туда сюда, сновали, шумно было. Против села это было ж для нас! Вот такое впечатление.

Х.О. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

Б.Г. – Очень. Очень хотелось скорей домой.

Х.О. – Объясните подробнее, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

Б.Г. – Ну у нас в селе было тихо, спокойно, особенно вечера, как уже не стало голоду, уже ж не было голоду потом. Какая красота, весело! Уже мы девочки 10, 12, 13 лет, уже ж мы были постарше. Выйдешь вечером — тихо, особенно летом, то там поют девочки, то там, а хлопцы как поють, идут до дивчат! Это ж было. Да не сравнить город ни за что с селом, ни за что!

Х.О. – Были ли у Вас в детстве и юности, еще до Вашего приезда в город, знакомые горожане?

Б.Г. – Вот это крестная одна была у меня здесь. Крестная.

Х.О. – Опишите подробно, чем они отличались от жителей сел?

Б.Г. – Ну они жили в городе. Отец крестной работал в порту, крестная была домохозяйка. У них было четверо детей. Она домом занималась, детьми. Ну что еще могло быть, ничего такого. Жили отут они, где сейчас трикотажка была, угловое здание. А потом их снесли, а трикотажку построили. А им выдавали квартиры и от тут от где десятая школа, вон там вот.

Х.О. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей?

Б.Г. – Ну я считаю, что здесь более люди не такие. В селе люди скромные такие. Я не знаю как сейчас, а тогда были совестные, были такие, что никогда не было такого хулиганства, ну может когда-то что-то и было, но я этого ничего не помню и не знаю я. Не такое было, как вот сейчас. Так вот сейчас идешь — молодые идут, матюкаются, не взирая, что я пожилой человек, они идут. А тогда этого не было. Тогда было более такой. Как сказать?

Х.О. – Ощущали ли Вы, живя в селе, что отличаетесь от городских жителей?

Б.Г. – Конечно, отличались мы.

Х.О. – Опишите подробнее, в чем состояло это отличие?

Б.Г. – Ну я ж тебе говорю. Вообще во всем поведении. Мы вообще стеснялися. Да ты что, во всем стеснялися. Нас даже в Германию забрали и привели, как сказать, до хозяина. Все заставил обмыться, думал, что у нас там вшей полно. Вот, а потом та женщина, что они там жили, она отварила картошки и сели все кушать. Ну и мы должны были. Так мы даже стеснялися сесть за стол до этой картошки. А стояли в уголке, пока они все понаидалися, а нам уже что осталось, тогда мы токо сели. Вот такие мы были стеснительные. Мы совершенно отличались от тех людей, которые жили тут, у городе. Они были более такие, как сказать, раскованные, или как сказать... А мы были такие стеснительные люди.

Х.О. – Опишите, какое ощущение вызывало у Вас Ваше отличие от городских жителей (оно Вас огорчало, вызывало обиду)?

Б.Г. – Ну не нравилось оно мне, что они тут такие. Ну мог подойти парень или что, мог к тебе кто зна что сказать или что. Для нас это было, для сельских людей, для нас это было, ну, неприемлемо. Ну не все, конечно, ну с кем мы... иногда бывало.

Х.О. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?

Б.Г. – Когда? Когда горе заставило.

Х.О. – Опишите, как отнеслись к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

Б.Г. – Мои родственники? Ну тогда был отец и мать, и у меня еще была сестренка меньшая, ей было 9 лет, как война началась ей было 5 лет. Ну как? Если и они страдали, так они ж думали, что мне будет лучше тут. Вот так.

Х.О. – Имели ли Ваши родственники желание переселиться в город?

Б.Г. – Нет.

Х.О. – А почему?

Б.Г. – Ну потому что они там родились и никто не думал уезжать ничего, никогда.

Х.О. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями?

Б.Г. – Ну как относились? Вот до нас вот эти, что моя крестная, приезжали, да лучше быть не надо, кумовья были и всегда ж, ну, самые близкие, самые родные люди были. Хорошо относились.

Х.О. – А что говорили про это в Вашей семье, про переезжих?

Б.Г. – Ничего не говорили, все было хорошо. Как самые близкие люди.

Х.О. – Были ли в Вашем селе такие, которые переехали из города в село?

Б.Г. – О, я детка не знаю этого. Этого я ничего не могу сказать, я не знаю.

Х.О. – Объясните, что нужно было сделать приехавшим из города, чтобы считаться своими в селе? [...]

Б.Г. – Ну, во-первых, надо быть трудолюбивым. А если приезжаете из города в село, ничего не делает, токо пьет та гуляет. Так какое может быть доброжелательство? Если приехал человек и устроился на работу, и работает, и живет, то токо приветствовали. Что можно сказать...

Х.О. – Изменилось ли в течение Вашей жизни Ваше отношение к городу?

Б.Г. – Нет. Не изменилось мое отношение.

Х.О. – Вспомните, как получилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем?

Б.Г. – Да жизнь заставила. Тут мы женились с мужем, тут уже обосновались. И он же не был городским, он же тоже был из села. Так что уже потом тут квартиру наняли, работали тут, уже тут и дети родились, и уже тут мы и жили.

Х.О. – А сами городские жители приняли Вас за свою (как быстро, при каких обстоятельствах)?

Б.Г. – Та кто там принял?! Всегда можно было слышать: «Поприезжали сюда!» Всегда можно было слышать.

№ 29. — 2008 р., січень 15. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Коваль Тетяною Павлівною, 1915 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).

Карімова К.В. (далі – К.К.) – Назовите Ваше имя, фамилию, отчество.

Коваль Т.П. (далі – К.Т.) – Коваль Татьяна Павловна.

К.К. – Национальность?

К.Т. – Украинка.

К.К. – Дата и место рождения?

К.Т. – Село Новотроицкое Бердянского района. 17 января 1915-го года.

К.К. – Скажите, какое у Вас образование, профессия. Где Вы учились?

К.Т. – Училась в советской партийной школе.

К.К. – Как звали Ваших родителей, бабушку, дедушку?

К.Т. – Мама — Коваль Татьяна Павловна, дедушек и бабушек не помню.

К.К. – [...]. А они по национальности тоже украинцы?

К.Т. – Да, украинцы.

К.К. – А откуда были родом Ваши родители, предки? [...]

К.Т. – Все местные.

К.К. – То есть с села Новотроицкого?

К.Т. – Да.

К.К. – А родители что-то рассказывали о населенном пункте, где они родились?

К.Т. – Некому было рассказывать, мне два годика было, когда мама умерла. [...]

К.К. – Расскажите, пожалуйста, по какой причине Вы приехали в город? [...]

К.Т. – Изъявила желание.

К.К. – [...] Вы одна сюда переезжали или с кем-то?

К.Т. – С братом.

К.К. – А кто-то с родителей?

К.Т. – Родителей уже не было.

К.К. – А в каком году Вы переезжали, не помните? [...] Это было уже после войны или до?

К.Т. – До войны, году в 1922-м.

К.К. – А в детстве Вы город никогда не посещали? До того, как переехали, все время жили в селе, да?

К.Т. – Угу. [...]

К.К. – В детстве как Вы представляли город?

К.Т. – Мы вообще не были в детстве в городе ни разу. Мама умерла в 19-м году от тифа.

К.К. – А Вы не боялись переезжать, Вам не было страшно?

К.Т. – Нет. [...]

К.К. – Почему Вы переехали? [...]

К.Т. – Согласилась переехать. Брат переехал и я переехала, старший брат. [...]

К.К. – А какие у Вас были ощущения, когда Вы первый раз увидели город, когда приехали, если Вы до этого все время жили в селе, и тут вдруг так получилось, что переехали в город Бердянск, он больше села?

К.Т. – Он тогда не сильно большой был. Ну, так, обыкновенно, не растерянно.

К.К. – То есть Вы не боялись ничего?

К.Т. – Нет. Брат переехал в Бердянск и привез своего сына устраиваться в техникум, наняли квартиру, а я одна с ними.

К.К. – А Вам не хотелось домой вернуться?

К.Т. – Нет. [...] Я жила в доме, брат родной нанял квартиру, нас поселили в трехкомнатную, я им кушать варила, своим хлопцам. А они днем в техникум, машиностроительный теперь.

К.К. – И они учились, а Вы чем в это время занимались?

К.Т. – Они учились, а я готовила, как домохозяйка. [...]

К.К. – А Вы когда переехали в город, у Вас не было никаких знакомых, кроме брата?

К.Т. – Были, но я уже не помню их.

К.К. – [...] Вот на Вас как-то повлияла жизнь в городе?

К.Т. – Нисколько не повлияла. [...]

К.К. – Никакого дискомфорта не чувствовали, когда переехали в город?

К.Т. – Нет.

К.К. – Когда Вы переезжали жить в город, это было желание только брата или Вы тоже хотели?

К.Т. – Брат хотел, чтоб я ехала, чтобы дети учились, а я за ними ухаживала. А мне было лет одиннадцать или двенадцать.

К.К. – А Вы когда приехали, к Вам хорошо относились?

К.Т. – Хорошо.

К.К. – А к Вам приезжали потом гости, может из села кто-то навещал?

К.Т. – Нет, я жила только с племянником и двоюродным братом.

К.К. – А Вы не знаете, может из Вашего села еще кто-то переезжал в Бердянск или другой город?

К.Т. – Стовбун переезжал, Иван Иванович, сосед наш.

К.К. – А Вы не знаете, почему он переехал?

К.Т. – Не захотел уже жить там.

К.К. – Наверное, очень тяжело было жить в то время в селе?

К.Т. – Да.

К.К. – А почему?

К.Т. – Почему? Потому, что все недохватывали, того не хватает, того нету.

К.К. – Вы бедно жили?

К.Т. – Ну да, бедно жили.

К.К. – А работу Вы пытались потом через время найти?

К.Т. – Я работала в школе, пионервожатой работала в советской партийной школе.

К.К. – А в течение всей Вашей жизни не возникало желание вернуться обратно или Вы привыкли и Вам тут нравилось?

К.Т. – Да, нравится.

К.К. – А чем нравится больше в городе жить?

К.Т. – Того, что работала в городе, а в селе негде было работать.

№ 30. — 2008 р., січень 22. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Дмитрик Софією Іванівною, 1926 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).

Карімова К.В. (далі – К.К.) – Назвіть своє прізвище, ім'я та по батькові.

Дмитрик С.І. (далі – Д.С.) – Зараз Дмитрик Софія Іванівна, а було Панасенко.

К.К. – Дата і місце народження?

Д.С. – Дата? В мене три дати, яку тобi сказати? [Сміється]. Мама казала, що я народилась 26 серпня, в свідоцтві про народження написано 1 вересня, а в паспорті 1 квітня. Рік 1926-й.

К.К. – А село, район?

Д.С. – Село Андровка Бердянського району Запорізької області.

К.К. – Яка Ваша освіта і професія?

Д.С. – Вчилася у Львівському державному педагогічному інституті з 1946 по 1950 роки. Закінчила, маю диплом з відзнакою. Спеціальність: логіка і історія, я логіку не викладала, а історію викладала 26 років.

К.К. – Назвіть, як звали Ваших батьків, дідуся і бабусю.

Д.С. – Добре, мого тата звали Панасенко Іван Кузьмич, маму Ставрунова Кіракія (Лідія) Іванівна.

К.К. – За національністю Ви всі є українці?

Д.С. – Ні, батько в мене українець, а мама гречанка.

К.К. – А Ви вважаєте себе українкою?

Д.С. – Я хочу стати гречанкою [сміється].

К.К. – А вони де народилися?

Д.С. – Ну, батько мій народився у селі Партизанах Приморського району Запорізької області, а мама моя народилася в селі Стива, а район не пам'ятаю, зараз гляну в карту... [шукає карту] Старобешевський район Донецької області. Ну, мама народилася, день народження не знаю, у 1895-му році, а батько у 1898-му році, він на три роки був молодший за маму.

К.К. – Ви казали «мама гречанка», це її родина переселенців чи ні?

Д.С. – Вона була [замислилась] махновкою [сміється]. Вийшло так: дід мій народжував весь час майже тільки дівчат, хлопці вмирали, а дівчата залишались, а греки, коли переселялись, їм давали 25 десятин на мужика, а жінки не мали ніяких прав, не мали і землі, а у кого хлопці живі були, на кожного сина давали 25 десятин. І так і до ста, і до двісті десятин могло дойти, скільки дітей у нього є. А у мого діда поживе хлопець рік і умирає, а дівчат п'ять залишилось, а тут почалась революція, а йому шо ті 25 десятин, то здається багато, а на той час це ніби бути весь час у бідності — п'ять дівчат, жінка і він, і всього

25 десятин у нього. Він вирішив поїхати в Донську область: рознеслася чутка, що там землі дають, скільки хочеш. Він посадив всіх своїх дівчат, жінку, сів на бричку і поїхав. Їхали, їхали і доїхали до Донщини, а донські козаки гарматами їх зустріли: «Наша земля, ми нікого не пустимо сюди». Батько був змушений із своєю сім'єю повертатися, а бабусі, скільки вони їдуть, стільки і гуркіт гармат, стріляють і стріляють. Не знаю скільки їхали, і тут зустріли махновців, які десь заграбастали зброю і треба було її десь переховати, а тут степ, а їм треба їхати, а тут цей дружок каже заховати зброю. Махновці поїхали, а йому зброю залишили. Він бере мою маму (їй тоді було більше 20 років) і зброю та їдуть її закопувати в ліс. Бабуся залишилася з малечою на бричці біля лісу. Хіба думала моя мама, що їй прийдеться ту зброю шукати? Він сказав їй копати, а сам спостерігав, щоб ніхто не застукав. Ну, вона там копала, загортала ту зброю, але ніколи не думала, що їй прийдеться її шукати. Потім вийшла до батька, вони сіли і поїхали назад. Приїхали до Бердянська, а з Бердянська поїхали до Дмитрівки, і в Дмитрівці зупинилися. А потім пройшов якийсь час, чи місяць чи скіки, приїжджають ці хлопці: «Віддавай зброю, де ти її заховала, віддавай». Він знову ж бере мою матір, цих залишає у Дмитрівці, а сам з моєю матір'ю їде шукати ту зброю. То ж було восени, а тепер весна, ліс змінився і вона ж не ставила перед собою мету «запам'ятати місце». Він її послав знову в ліс шукати. А вона ходить, листя опале, змінилося все, ходила, ходила, але нічого не знайшла, розплакалася, прийшла, каже: «Нічого не найшла». Вийшли вони з лісу, а ті кажуть: «Ну що ж тепер, зброї нема, ми вас забираємо». І забрали їх до Махна. А Махно в той час був на стороні радянської влади, воював з білогвардійцями, врангелівцями. І мама моя змушена була бути в армії Махна дев'ять місяців.

К.К. – І що вона робила?

Д.С. – Батько її був дуже хитрий, його поставили розвідником, він сам їде в розвідку і дочку бере, одягнена вона по-сільському. Під'їхала до якогось села, він її посилав: «Піди в село, узнаєш, яка власть». Помниш, є такий кінофільм «Снова власть меняется» [сміється]. Ну так і вона. Заходить дівчина, заблудилася чи що, її посадили, покормили, а самі продовжують про щось говорити, і вона нічого в нікого не питає, а узнає, хто тут в селі чи червоні, чи білі, чи махновці, все узнає не відкриваючи рота. Розумієш? Ну подякувала і пішла, виходить до батька, а він же захований, щоб ніхто його не бачив, розказує йому все, що узнала. А далі він їй каже: «Ти їдь помаленьку, а я піду швидше, щоб попередити, чи нападати на це село чи ні». І він галопом помчався, а вона залишається в степу одна і їде, і плаче, страшно ж, а нікуди дітись, звернути з дороги, що батько поїхав, вона не може, бо заблудиться... А один раз, вона розказувала, смішно було. Вона на старості вже з костильом ходила і часто з моїм чоловіком сміючись розказувала вона про своє, а він про своє, ну він розказував, як він тікав від німців у Західній Україні, а вона розказувала про Громадянську війну. Розказувала: один раз дід поїхав, а я їду тихенько і козак буцімто проти неї стоїть, вона злякалася, але відступати не може, бо заблудиться. Бере свою гвинтівку, руки дрожать, але націлюється на цього солдата і їде, не відступається, не зупиняється, під'їзжає ближче, а то соняшник [сміється]. [...] А потім під Чорним лісом страшна битва була, я не знаю, де в Києві Чорний ліс, [...] похований мій дід. Страшна битва була між врангелівцями і махновцями, і в цій битві дід був поранений тяжко, а маму взяли в полон чи врангелівський, чи денікінський офіцер, я не можу сказати, взяли її в полон, коли вона патрони в стрічку кулеметну вставляла. Привів її до керівників і попросив взяти в помішники. А за то, що спас її від смерті, сказав: «Будеш моєю жінкою». І вона в нього була за жінку, скільки там пробула. А потім цих почали бити радянські війська. Вони відступали, відступали і він її привіз у Дмитрівку до матері, сказав: «Буду жив — я вернусь». Ну, не вернувся... А бабусі за те, що чоловік її загинув в Громадянській війні, дали 7 десятин землі у Андрівці. А що може стара баба із дівчатами робити? І вони наймали її куркулью. Цей куркуль брав у баби землю, половина врожаю моїй бабусі лишав, половину собі залишав. А мати зі своєю меншою сестрою працювали у куркуль. Куркуль берегли чистоту річки, тоді не знали, що таке екологія, но чистоту води в річці дуже берегли. Болгари вирощували городину і кожен господар мав свою ділянку і мотор, який буде воду брати, це як колодязь невеликий, коли воду тягне — там муляка, а вода ж потрібна чиста, і вони наймали дівчат, щоб муляку вивозили і щоб річка була чистенька, як сльоза, і порядок в Андрівці був. І так вони носили ту муляку (мама і сестри її) на тачці. І дівчата ж, як дівчата: за день мозолі натруть, а той куркуль як поробив у полі, прийшов і каже: «Шо ж ви, дівчата, так мучитеся?» А вони кажуть: «А шо робити, жити ж треба, їсти». І їх двоє, а ще троє сестер. То куркуль каже: «А я маю жениха». Мати моя каже: «Та за любого піду». Так уже їй надоїло таскати цю землю.

К.К. – А скільки їй уже було років?

Д.С. – Їй було уже 25. Куркуль каже: «С хороший у мене жених, роботящий, трудяга по-настоящему, тільки глухий». Оце мій батько. Так його і знають в Андрівці — глухий Іван [плаче]. А мама: «Хай сватає, надоїло мені уже ці носилки тягати». Він поїхав, сказав, а батько мій, по-моєму, у куркуля цього був третій син. Перший Димид, другий Харитон, третій Іван чи Ольга або Олена, а потом Григорій — ваш прадід. Ну, посватали. Дядько Харитон жив у Маріуполі, а потім в роки Громадянської війни змушений був переїхати до батька зі своєю сім'єю. І дав моєму батьку костюм на сватання, дав свій костюм і на весілля, а після весілля каже: «Віддавай костюм». А той каже: «Так у мене ж нема нічого».

Через тиждень треба ж іти до тещі, такий порядок, а він тільки робочу одягу має. Вихідного в нього нічого нема. А дід у нас був хитрий і хазяйновитий, приносить новий мішок і каже: «Ти майстриня, поший йому штани, але мішок не зіпсуй». Ну як можна пошити штани і не зіпсувати мішок? Ну вона розпоролася та й якось зробила, то вони пішли в гості до моєї бабусі.

К.К. – Це 1920 рік виходить?

Д.С. – Да, 1920. Ну йдуть вони пішки, 7 чи 8 кілометрів і цілий день ховаються, щоб ніхто їх не бачив, а він не може йти, штани не дають ходу. Полежали на траві і пішли далі. Прийшли до баби, а вона побачила і розплакалася. На весілля у нього був костюм, а після весілля у нього все забрали, а в гості до тещі Харитон не дав йому костюма, розумієш? Мати допомогла підробити ті штани з мішка, і він потім їх так на роботі і носив. Це така подробиця, мама розказувала і плакала страшно [плаче]. Обідно все-таки. Після того він працював, добре працював, був майстровою людиною, строїтель-печник. Ну, в Михайлове вони прожили до кінця року.

К.К. – Це вони жили в діда з бабою?

Д.С. – Да, і Димид прийшов, він теж зі своєю сім'єю втік з Маріуполя до діда. І почали пухнути, і всі навколишні люди відчувають, що голод наступає страшний. І люди були такі розумні, що поїдуть на Київщину, а чи зможуть знайти роботу чи ні? А цього майстра взяти, глухий не глухий, а свою роботу знає, то й роботу там знайде. Вони ніби взяли батька і матір мою і їдуть в Київщину. Доїхали до Дмитрівки і висадили: вона на останньому місяці вагітності, куди ж їй їхати?

К.К. – А вона вагітна на той час ким була?

Д.С. – Старшим сином, Ілья в честь батька своєї матері. Її забрали, вона плачуть сидить, не знає, що робити: іти в Андровку далеко. А її сестри Клава і Софія ішли на базар у Дмитрівку і бачать їхнє одяляще, яке вона пошила дитині, коли готували дитяче придане, розвивається на мосту. Ну чого наше одяляще буде на мосту мотилляться як прапор? Підходять, коли їхня сестра сидить плаче, рухатися не може, останній місяць вагітності і голод, і нерви тут. Сестри тоді за базар забули, взяли її під руки, привели до матері. Тут уже народила дитину в Андровці.

К.К. – І вона залишилася жити в Андровці?

Д.С. – Да, дитина померла в скорості. А батько, благородна людина, [плаче] відчув, що він може там прожити, заробив гроші, приїхав і забрав усіх в Київщину. Батько там мурував, а мати помуровувала (обмазувала) і так вони заробляли. Побули десь півтора року, стягнулись на бричку, стягнулись на коня. І він всіх посадив, і вони своїм транспортом доїхали до Андровки. Вернулися вони і за цей час Харитон поїхав в Маріуполь, і коли сідали на поїзд, сам вскочив в вагон, і вагітній жінці руку подавав замість того, щоб її підсадити, вона оступилась і впала під поїзд, і її зарізало. А Димид мав вже трьох дівчат, і оскільки два брати поїхали, а третій малий Гришка, Димид з жінкою дали діду отруту і скоро умерла і баба. Тоді твому прадіду Гришке було 10 років. А коли хоронили, відкривають гроб, а дід червоний, ніби живий, і баба така. І тепер у хаті залишилися жити Димид з сім'єю і Гришка малий. Прошло тиждень чи два, заходить Гришка у хату, а Димид йому каже: «На вікні стакан кисляка, можеш пити». А їсти ж нічого було, то він і взяв той кисляк, і воно йому шось не пішло. Вийшов на двір і почав рвати, а в цей час як бігла собака і цей кисляк, який він розлив, поїла і зразу здохла. І на основі цього всі твої родичі підкреслювали, що Димид отруйник, що він і бабу отруїв, і діда, і брата хотів молодшого. А слава по селу пішла, що він сім'ю отруїв, і він поїхав, і не залишилося нікого в хаті. Батьки приїхали з Київщини. В 1925 році, коли мама була мною вагітна, батьки почали будувати хату. Збудували хату, мама замісила глини, щоб хату обробити, і тут почала мене народжувати. Представляєш, яка жінці вагітній була робота [плаче], і три дні не могла розродитися, так важко мене народжувала. У нас уже був Андрій, старший брат. Приходить Гришка і прохає повернутися в батькову пусту хату, бо важко йому самому. І вирішив повернутися до батькової оселі в Партизани. А в 1929 році він уже і одружився. І вже разом зі своєю жінкою Уляною поділили з нами хату. Так ми жили до 1933 року. Батько робив у німців і заробив племінну корову, давала 25 літрів молока за день і виходило кілограм масла. Батько заробляв, німці хорошо платили. Мати водила нас в садочок, а сама робила в колгоспі, батько в німців працював, а брат пас коров. І от сталася біда така: пас він коров, і одна корова з'їла павука і обдулася, а сусіди вже голодали, і бідкаються ніби, щоб корова не пропала, а мій брат прибіг до матері на роботу, а вона сиділа в сараї чи погребі, перебирали колгоспну картоплю на семена, посадка йшла, і під замком, щоб ніхто не вийшов, не передали нікому картоплину. Вони сидять під замком, брат мій стоїть біля дверей, матір покликали, він з однієї сторони дверей, вона з іншої, і «корову обдуло, що робити?» А сусіди, щоб не продали корову, напоїли її керосином, кажуть, ніби це допомагає. Факт той, що коли брат прийшов, корова була уже зарізана.

К.К. – А хто її зарізав?

Д.С. – Сусіди, а м'ясо було пропитано керосином. Вони все одно поїхали в Бердянськ і продали те м'ясо, а сусіди розраховували, що те м'ясо нікуди не повезуть і вони собі шмат візьмуть. Ну і після того батько почав пухнути, у німців роботи не було, їх почали виселяти, руйнувати їхні села. А в колгосп його беруть, він же зрадник, працював на німців. А батько моєї тітки був секретарем сільради, приїжджає,

бачить, що голод, це ж 33 рік. Привикли, що корова була, а тепер нічого нема. А тут в Андровці виселили всіх куркулів, будинків багато пустих і дядько сказав: «Я договорюсь і вам дадуть якийсь будинок». Так ми з 1933 року почали жити в Андровці.

К.К. – А Ви були в якихось інших селах по району?

Д.С. – Ні, я ж мала була, нам спочатку дали дуже хороший будинок, тільки виселили куркулів і ніхто там не хазайнував, красиво там було, вікна пофарбовані, поли пофарбовані, куркулі хорошо будували хати. Ми пожили там кілька місяців, а потім західних українців переселяють в Андровку. Треба ж було роз'єднати, щоб не було болгарських сіл, українських і російських, а щоб один єдиний русський народ був. Ну і приїхало багато цих західних, а вони ж із сім'ями. А в сільраді взнали, що він там незаконно, і виселили. А куди ж? На вулицю не підеш, сім'я ж. А рядом був дім, стара пекарня із закопченими стінами. Але тепер сільрада вимагала від нас купувати цей будинок, той безплатно дали, а цей купувати: «Вас же ніхто не просив приїжджати, ви самі приїхали». І оцю развалюху оформили за 300 рублів. Із 1934 року ми жили там. Мама повинна була працювати на двох роботах, в колгоспі її не звільняли, вона пішла працювати прибиральницею в школі. Але ми прибирали всім колективом, так ми швиденько вправлялися. А в 1934 році я пішла до школи. І запам'яталося мені: закінчила першу чверть і дали премію: два метра ситцю. Ну я ж думала, що я господиня, маю свою матерію, мати на роботі, батько на роботі, а я ножом відрізала (ножицями не могла бо лівша) шмат ситця і пошила куклі плаття. Мати прийшла з роботи, а я хвалюся: «Вже плаття пошила». А вона мене взяла і побила. «Як це так: ти яке плаття носиш? Ми тобі з батьком шиємо, а ти взяла і відділилась». І дала мені прочуханки доброї. Перевчила мене шити, ніколи більше не бралася шити. Перші чотири роки я вчилася на болгарській мові, з 1934 – 1938 роки, були всі: і українці, і росіяни, і болгари. А в 1937 році знаєш, що було? Репресация, 51 чоловіка з Андровки забрали. А серед них, може, чоловік 10 наших.

К.К. – А Ви не знаєте їхньої подальшої долі?

Д.С. – Не знаю. Я знаю, що вийшла книжка про репресованих Запорізької області у 1937 році. З Андровки за одну ніч 51 людину забрали, більше було болгар, один чи два росіянина, а то всі болгари, і взяли усю інтелігенцію. Ну, хто міг до революції вчитися, не бідняки ж, ну розумні болгари і вчилися. І не з Андровки були ці вчителі, а з Преслав. А два села в нашій області називалися Серебряний Преслав, Золотая Инзовка, так от більше всього із цих сіл училися в гімназіях, отримували освіту, а потім ставали директорами. Багато із цих болгар були в армії Денікіна, а потім вернулися і стали вчителями. Хороший був колектив у нас, мене вчила болгарка Прасковья Афанасівна Гунская. Її чоловік був фізиком, така талановита людина була, і його брат був директором школи. Не дивлячись на те, що я лівша, навчила мене писати правою. Три справи лише правою роблю: пишу, в'яжу і пряду [сміється]. Коли закінчувала 4 клас, один з репресованих повернувся, а інші, як кажуть, як корова язиком злизала. Жінка знайома каже: «Як це так ніхто не вернувся, а він один вернувся?» Лишній по списку. Треба було 50, а дали 51. І серед цих був один росіянин. [...]

К.К. – А розкажіть, коли і чому Ви переїхали до міста?

Д.С. – Я буду вже до кінця говорити. Я розказала тобі про сьомий клас. Сьомий клас ми закінчили, три роки вчилися по-російськи. І поки вчилися по-болгарськи. Болгарчата вчилися добре, а перейшли на руський — тут вони сіли, і я виявилася хорошим учнем. Потім окупація, в окупації не вчилися. Я була дома, бабуся вчила мене прясти, розказувала історії, мені і Біблію читала, в неї була старовинна Біблія. [Показує книжку «Закон Божий»]. Такі книжки не продавалися, їх видавали і вчилися по ним. Це був буквар. Єдина книжка, по якій вчилися всі, був Псалтир, треба було знати напам'ять... І от прийшли німці. При німцях колгосп продовжував працювати... Я цілими днями дома сиділа, книжки читала. Після звільнення пішли у школу. Я після сьомого пішла у восьмий, а дівчора, щоб два роки не пропадало, із п'ятого пішли у восьмий. І що вони знають? Нічого не знають. Вчилася я у восьмому класі ніби не погано. Хлопці приходили до мене не як до дівчини, а як до тої, що можна списати. Мені вже 17, 18, а на мене ніхто не дивиться, а я ще росіянка, а для болгар усі (і німці, і євреї, і українці), всі були чужі — руські, «дзурро» називалися, значить, не болгарин. Ну і хлопці на таких дзур не дивилися. А в 8, 9 класі я бачу, що ніхто нічого не вчить, я ніби краще всіх іду, а, що я буду знати? Вчитель приходив, і поки доб'ється слова від них, і півурока проходить. А тут у нас іще була військова справа. Диктує воєнрук нам состав автомата із «Положення солдатського», викликає мене — починаю говорити, оце те, оце те, а він мені: «Неправильно, кажи як написано в конспекті», а я кажу: «Не буду». І одиницю мені поставив. На другий день викликає мене — не йду, він мені другу одиницю, і так він 5 чи 6 одиниць поставив. Дає кидати гранату — я не кидаю, бігати — я не біжу. Ну такий характер показався грецький, впертий [сміється]. Він мені наставив одиниць дванадцять. А це четверта чверть, кінчаю я 9 клас. А потім наші всі учні поїхали поступати і з хорошими оцінками поїхали, а не поступили, провалилися на екзаменах. Це ті, що 10 закінчили, атестати прекрасні, а не поступили. Я подумала, що буде я закінчу, так важко вчитись, хороший буде атестат, а я нічого не буду знати, треба перевірити себе, ніж кудись їхати. А у нас у 8 і 9 класі викладав вчитель, який закінчив Одеський інститут філології, ну болгарської. А викладав у нас російську мову і літературу. А він 1918 року, я 1926, різниці великої немає, і йому ні з ким

поговорити. Він задасть завдання, дасть мені художній твір, я прочитаю, ввечері він приходить і розпитує мене, а я свої враження розкакую йому, а сусіди думають, що він кавалер [сміється], а ми літературу вивчаємо. Потім я покинула Андровку, перейшла в Бердянськ і училася тут в 10 класі.

К.К. – Чому Ви вирішили переїхати до міста?

Д.С. – Я сама приїхала, поступила в першу школу в 10 клас. Із скандалом забрала документи, а потім тягти клас нікому було, і там і випуску на той рік не було.

К.К. – А де Ви жили тут?

Д.С. – Квартиру знімала, мама мені давала гроші.

К.К. – Яке у Вас було перше враження про Бердянськ, не страшно було?

Д.С. – Ну, я нікуди не ходила. Квартира була недалеко від школи, я вчилася у школі номер 1. Одна з села була, а всі бердянці були.

К.К. – Як до Вас відносилися?

Д.С. – Нормально. Вчилася на 4 і 5.

К.К. – А як мама ставилася до того, що Ви поїхали?

Д.С. – Мама мене підтримувала, казала: «Любою ціною треба вибиратися з колгоспу».

К.К. – А на які гроші Ви жили?

Д.С. – Мати привозила харчі і за квартиру платила.

К.К. – А Вам у місті більше подобалося, ніж у селі?

Д.С. – Тут цікавіше, тому що всі учні хотіли вчитися, а там тільки приходили у мене списувати. Мені в селі було страшно і не цікаво, бо закінчиш школу і нікуди не поступиш. Я вирішила переконатися, чи я маю право кудись їхати поступати. Спочатку було важко вчитися, бо і вимова не така, як у городі, я сором'язлива і сільська.

К.К. – А відрізнялися мешканці міст від сільських?

Д.С. – Відрізнялися одягом... А коли закінчила школу, то замість атестату дали якісь папірці, і з ним треба їхати поступати. А вчителя мого, з яким я у Андрівці товаришувала, за те, що він був на окупованій території, вигнали, і він поїхав у Львів. Там в університеті він почав викладати болгарську мову, друкувати книжки. І він каже, що мені треба поступати тільки в Львів, бо в інших містах дороговизна — 1 карбованець — кілограм картошки, 30 кілограм картошки купила на 30 карбованців, а стипендія 200 карбованців і пайок 400 г хліба. Він мені порадив: «Любою ціною старайся потрапити у Львів». Уговорив він мене і я поїхала, спочатку жила у нього на квартирі. З самого початку подобалась мені історія, ще у школі. Так наш учитель розказував грецьку історію, так доступно, цікаво, і мама з бабусею часто розповідали казки історичні, і я захопилася тоді історією. Тоді вирішила стати істориком, бо дуже любила читати. І я переїхала до нього на квартиру. Часто ми з ним сперечалися, він каже: «Для того, щоб жінка вийшла заміж, їй треба мати і те, і те, а мужчина, еслі будет немножко лучше чорта, і він найде собі пару» [сміється]. А я йому докакую: «Если женщина будет обладать всеми этими качествами, о которых Вы говорите, то за того, который немного лучше чорта, она замуж не пойдет». Потім дуже цього болгарина переслідували, бо він з болгарського на українську перекладав... Я вийшла заміж на 2 курсі. Така любов була, така любов! «Ни в сказке сказать, ни пером описать» [сміється і показує фотографію свого чоловіка, Михайла Івановича]. Чоловік працював комсоргом інституту. Ми обоє були відмінниками. І він на дошці пошани був, і я. Поступила, почала вчитися, через півтори місяці він появився, працював секретарем райкому комсомолу, хотів дуже вчитися, а його не відпускали. При німцях він вчителював, завідував драмгуртком, після німців поставили директором школи. Потім дали секретаря райкому. Я закохалася в нього зразу, а за ним бігала стая дівчат, страшно бігали за ним. А я собі зв'язала світерок і шарфик, закрию обличчя шарфиком і дивлюсь на нього, а він ніби не бачить, не звертає уваги. Старший був за мене на 5 років. Прошло місяці три чи чотири, я не роблю ніяких спроб приблизитися, а він вирішив дипломатично зі мною знайомитися: я знала російську мову і українську, а він німецьку, він підходить і каже: «Давайте з Вами заключимо ніби такий союз: Ви будете мене російської навчати, а я Вас німецької». З першого курсу я зарекомендувала себе як відмінниця. І ми почали зустрічатися, гуляли у парку вечорами. На початку другого курсу взнала, що вагітна. Тут старший брат після війни приїхав у Львів поступати. Ну, а він закінчив школу в 1941 році, а поступати в 1947 році. І вчився на трійки, і ніяких знань, а треба ж поступити в інститут. І поїхали у Львів поступати в інститут, де немає конкурсу, на спеціальність поліграфія. І я думаю: разом будемо здавати, я йому напишу відповідь і він буде мати, що відповідати. А перед цим перевірка здоров'я — і виявилось, що я вагітна. А моя тітка все дивувалася, що я так багато їла, коли додому на канікули приїжджала, а ми варили такий борщ, побільше щавлю і кукурузної крупи, сироватки туди, кисляку. Коли приїхали і я взнала, що вагітна, мені тепер і не до брата, що ж мені робити? Показую документ своєму милому, що я вагітна, а він каже: «Я не проти дитини, але якщо хочеш, роби аборт». І я швиденько здала з братом екзамен і повернулась в Андровку. Скільки я поплакала, мені ж уже було 22 роки, мама каже: «Будемо рстити». А 12 грудня він викликав нас у Львів, знайшов квартиру у відставника офіцера, у трьохкімнатній квартирі він відпускав нам кімнату за 400 рублів, коли стипендія студентська 200. А

моєму Михайлові в той час дали Сталінську стипендію, це 750 карбованців, ще зарплата секретаря комсомолу 750, і в його було півтори тисячі зарплати. Коли він договорився за квартиру, викликав нас з мамою, мама привезла мене і ми 12 грудня 1947 року розписалися, а 30 січня я сина народила.

К.К. – А весілля ніякого не було?

Д.С. – Та ніякого весілля не було, лише кілька хлопців були свідками. А тут я здаю сесію, не ходила ж на лекції цілий семестр і по російській літературі вчитель ставить мені 4. Всі 5, а це четвірка. І він мене примушує іти перездавати, мені соромно: таке пузо, це ж січень і мені соромно ходити по інституту, а він вимагає перездавати. І я все ж таки перездала на 5, а потім сина кормила, і далі вчилася на п'ятірки, він інших оцінок не визнавав і так втокмачив, що всі на 5 вчилися і сини, і дочки, і онучки. Потім десятимісячного сина залишила в Андровці і поїхала далі вчитися. Закінчила третій курс... А потім одну ніч немає мого чоловіка, другу ніч немає, третю... По інституту іду, ніхто зі мною не здоровається, всі відвертаються. І студенти, і викладачі — всі ховають очі. Його три дні нема, а він же секретар комсомольської організації в інституті, а тут нема і ніхто мені нічого не каже. Я пішла у горком, де він працював, і встроїла істеріку: «Що це таке, Ваш робітник три ночі дома не ночував, а Ви і гадки не маєте, що з ним!» А той каже: «Ну я щас позвоню, узнаю». Сказали, що він помилково в органах влади, розберуться і випустять. А один із студентів, партійний був, хороший друг, каже: «А ти знаєш, що твій Михайл делал попитку самоубійства?» «Як? Нічого не знаю». А він в день арешту викинувся із третього поверху, а судьба залишила його живим [плаче], розумієш? Я почала носити йому передачі в тюрму, а той, хто брав передачу, питаю в нього: «На скільки він засуджений?» А той відповідає: «Подавай на развод — взнаєш, ти ще молода». Я отримувала його записочки. І я не вірила, що він робив спробу самогубства, чого я буду комусь вірити? І так ми переписувались з ним майже рік. Важко вийшло так, що ми втратили гроші, півтори тисячі пропали, я залишилась на 200 рублів, а дитина в селі без допомоги. А моя сестра вийшла заміж і сільрада наклала на неї податок. Помічі не було ніякої, тому сусідка знайшла мені роботу домработниці у нашої жінки, що була завкафедрою, тепер у мене виходило 400 рублів. Так я працювала до останнього семестру, а потім мама сказала, щоб я старалася добре закінчити. І я відмовилася від роботи. А у 1950 році він був ще у Львівській тюрмі, ця ж завкафедри допомагала мені передачі носити, попадало йому те, що носили, чи ні, не знаю. Весною 1950 року мені державні екзамени здавати. А він написав: «Не приходь і не винось нічого, ми від'їдаємо». І я потім отримувала лише два листа у рік, так було років, мабуть, п'ять, і він це був у Мордовії. А потім Хрущов і почали всіх випускати. А чоловік від мене вимагав тільки п'ятірки і все, і я кинула роботу, і закінчувала навчання. Ну і так дійшли до державних екзаменів. І так здавала перший екзамен, і сидить викладач, питає, з якої я області. Кажу, що із Запорізької, а він мені: «Землячка!» І екзамени здаю на п'ятірки, і треба мені диплом з відзнакою давати, і радяться парторги, як зробити їй, щоб була четвірка. А секретарка там була, з якою разом вчилися, вона прибігає і каже: «Соня, хочуть тебе завалити». Я підійшла до викладачки Зої Петрівни і кажу: «Мене хочуть завалити», а вона: «Ты не беспокойся, на моем экзамене этого не будет». Здала цей екзамен на 5. І залишилася педагогіка. А викладач її давав рекомендацію мою Михайлу, щоб поступити в партію, і за те, що допоміг вступити націоналісту в партію, йому всипали потім. І я відповідаю, і тут ніби вся комісія підіймається і виходить, залишилися ми з ним вдвох. Розумієш? Яка підлість була: за те, що чоловіку допоміг вступити, а він тепер у тюрмі, то мене тепер як жінку ворога мав завалити на екзамені, всю відповідальність на нього покладали. І ми сидимо, я розказала все, що знала, і каже: «Ви вільні». І поставив мені п'ять. Що йому за це було, не знаю. Всім давали направлення тільки у Львівську область працювати, а я написала листа, щоб мені дозволили дома викладати, у мене ж там син. І вони дали мені таке призначення, але не в Андровку. Директорша мене не хотіла, все-таки жона врага народа. Вона ж мене знає, що я вперта як віслук [сміється], зірвала їй клас. Давали Полоузовку, Осипенку, а мені ж треба Андровка, до сина. І виходить, що диплом хороший є, а роботи я не знайду, ніхто не хоче мене на поріг пускати. І тоді мій дядько поговорив з директором Троянської школи (знайомий його був). І приходить до мене, пропонує в семирічку йти, а я ж думала піду в десятирічку. Ну і він мене взяв, почала я викладати.

К.К. – А жили Ви де?

Д.С. – В Андровці і ходила в Трояни. Так пройшло два місяці. А на вчителя російської мови в Андровці прислали яру комсомолку, вона закінчила інститут і прийшла викладати російську мову і літературу. І я собі викладаю, хоч якась робота є. А потім її вибирають в Запорізький обком і вона пише заяву і їде собі. І Андровка залишається без вчителя російської мови і літератури. І мені надсилають приказ їхати в Андровку, дають цей наказ директору, а він мене обливає брудом: «Я ж тебе взяв як історика і діти тебе полюбили, а ти тікаєш!», почав кричати на мене... Все ж з великими скандалами попала я у Андровку, спочатку мовником.

К.К. – Ви коли їздили в Трояни, до Вас добре відносилися?

Д.С. – Да, дуже любили мене. От бачиш, я розказую, розказую, і ніяких мені твоїх питань не треба [сміється]. [...] Новотроїцького, нікого не признавали. А вони поставили мене туди класним керівником і так зробили, що я не справилася і зняли з мене класне керівництво. І тільки на наступний рік я змогла

читати історію у 8 класах. А для директора це був такий удар: як це так, жінку ворога народу зробити істориком?! [Показує фотографію свого педагогічного колективу з Андровки].

К.К. – А після Андровської школи як Ви потрапили в Бердянськ?

Д.С. – У мене син на той час закінчив 8 клас, а я хотіла, щоб він отримав знання, а не оцінки. Він у Андрівці 5 отримував, але ніколи уроки не робив. Тоді як раз був розпространен метод Липецкий, що все вивчають на уроці, щоб ніяких домашніх завдань не задавати. А правила ж так не вивчиш. А до нас у школу перевели ще двох істориків і мене перевели на українську мову, а історію вони собі забрали. І я вирішила переїхати в Бердянськ, щоб сину дати освіту. Я сина не випущу з рук, поки не закінчить він школу. І я разом з сином переїжджаю.

К.К. – І де Ви тут жили?

Д.С. – На Горі, де Спорткомплекс. А потім відбулася реформа у школі: старші класи відтепер окремо вчилися. І син вчився у 16 школі, у класі відмінників. І закінчивши поїхав у Львів. А університет теж закінчив з відзнакою і отримав направлення у Київ.

К.К. – А Ви коли переїхали в Бердянськ з Андровки, більше звідти ніхто не хотів переїжджати?

Д.С. – А кому переїжджати? З моїх ніхто не хотів. Катерина, сестра моя, не хотіла матір доглядати, і я кожні вихідні їздила до матері в Андрівку — готувала, прибирала, купала. А тоді там з матір'ю і чоловік мій жив. А на вихідних напрацюєш і треба повертатись, бо з понеділка уроки починаються. А тут вік тяжкий, перегрузок скільки, і чоловік пішов і розрахував мене з роботи. [...] Пам'ятаю, перший раз коли побачила море, це десь 1938 рік, ми купалися, а розчесати волосся не могли. І брат привів нас в перукарню і всіх наголо постриг, і повів фотографуватися, ось ця фотографія.

№ 31. — 2008 р., січень 24. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Кобилешною Ольгою Михайлівною, 1921 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).

Карімова К.В. (далі – К.К.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові, а також дівоче прізвище.

Кобилешна О.М. (далі – К.О.) – Дівоче Гасенко Ольга Михайлівна, а потім, коли заміж, то Кобилешна Ольга Михайлівна.

К.К. – Ваша Національність?

К.О. – Українка, я роженна українка.

К.К. – Ваша дата і місце народження?

К.О. – Село Тарасово Пологівського району, народилася 5 юнія 1921 года.

К.К. – У Вас є якась освіта?

К.О. – Ні, я жила в колхозі.

К.К. – Просто школу закінчили?

К.О. – Да, 7 класів. А тоді родітелі поболіли, мамі операцію зробили, в тата була язва желудка, я бросила школу, кончила 7 клас і пішла у колхозі робить, а нас було п'ятеро в батьків і їх двоє, сім чоловік. [...]

К.К. – А коли народилися, Ваші бабусі і дідусі були ще живі?

К.О. – Да.

К.К. – А вони теж українці?

К.О. – У нас всі українці. І дідушка, і бабушка були українці. Я — корінна українка.

К.К. – А вони всі з того населеного пункту, де Ви народилися? [...]

К.О. – Дідусь, бабуся були село Романівське теже Пологівський район, у колхозі жили. [...]

К.К. – Коли Ви переїхали жити до міста?

К.О. – Оце в селі, в цім колхозі я жила, вийшла тут перший раз заміж, а потім в 1963 році другий раз вийшла заміж і була в другому колхозі, у селі Петровське, Чернігівський район. А потім, коли свого другого чоловіка поховали, мене діти забрали в Бердянськ. Це я вже 12 год живу в місті.

К.К. – Тобто Ви весь час жили в селі, а потім діти забрали сюди?

К.О. – Да, да.

К.К. – А діти сюди приїжджали навчатися, а потім залишилися жити?

К.О. – Да, синок мій тут навчався і тут і остався, отримав квартиру і тут вся його сім'я.

К.К. – А Вам хотілося переїжджати в місто?

К.О. – Та в мене вже ж потім у селі не було не рідних, не двоюрідних, один чоловік був і все. А потім поламала руку, підскользнулась, упала і поламала руку, і вона зрослася не так як треба, а потім 33 дні ходила з підв'язаною рукою. Приїхали діти і синок каже: «А шо це?» І невістка каже: «Так, все, нема розговорів, ми Вас забираємо у місто». Ніхто мене не обіжає, уже доживу якомсь.

К.К. – А міський спосіб життя трохи відрізняється від сільського?

К.О. – Ну, канешно. Колхоз, знаєте, я у колхозі робила трудно дуже, важко. Я рядовою робила, я й дояркою була і свинаркою, і ким тільки не була. П'ять год годувала червей, оті, що шовк роблять черв'ячки, шовкопряди. А в мене був син, оце шо я в його живу, і дочка, дочка вмерла уже 52 годочка їй

було. Всього було, трудно було, робила за чоловіка, потому що война була, всього було на світі. І косаркою була.

К.К. – А Ви коли переїхали до міста Ви відчували, що якимось відрізняєтесь від міських мешканців?

К.О. – Ну канешно. Ви знаєте, у нас оце дом дев'ятиетажний, а вони раніше жили 16 год на дачі, там усі условия такі були, і я ото чотири года жила на дачі, а тут стільки по цим етажам лазить! А там на дачі поросят держала, кролі були, курочки, город, печка була і напечу усього, дітям складу і пооддаю, а мені хватє.

К.К. – А Вам більше подобається міський чи сільський спосіб життя?

К.О. – Ну, канешно, що сільський. Я ж на землі виросла, а тут трудно було дуже. Як наверх піднімешся, то вже серце болить, а в селі у мене домик був хороший. Дуже трудно було, поки я привикла.

К.К. – А Ви коли переселилися, у Вас, може, виникало бажання повернутися?

К.О. – Ні, я ж уже дом продала, куди мені вертаться? Чоловіка немає уже, умер.

К.К. – А з Вашого села хтось ще переїжджав до міста? Ви коли сюди приїхали, у Вас тут тільки син з сім'єю був?

К.О. – Не знаю, щоб хтось ще переїжджав.

К.К. – А в дитинстві Ви коли-небудь відвідували місто?

К.О. – Ну да. Я у 33-м годі, це ж був голод страшний, я жила у тьотки своєї, тьотка рідна по матері, сестра, з чоловіком вона жила, він жив у колхозі, бригадир колхозний був, жили вони хорошо в 33-м годі. Я не голодувала, я пішла до їх, за сином гляділа їх, я не голодувала, жила хорошо, а ті четверо, що дома, голодували. Всього було. Ну з колхозу трошки давали. А я було у воскресенья дядько й тьотка дають мені буханку хліба, 10 кілометрів мені іти пішки, дають кусок сала і я оце ж йду до батьків, несу їм. А сусіди приходять до мене, а я справна, а сусідські дівчата, ті, що в школу ми з ними ходили, приходять за руки мацають, а в мене руки отакі, справна страшна, а діти дома худі, бо що ж вони там їли? Це у 33-м годі.

К.К. – А скільки у Вас було братів і сестер?

К.О. – Три брати і сестра.

К.К. – А батьки довго з Вами жили?

К.О. – Батька, як тільки почалася війна забрали, і по цей день... Видно, десь умер, кому він нужен там в войну? А три брати, старший вернувся з войни, но умер уже давно. Брати Альоша, Павлуша і Мітя і сестра Тоня давно уже умерла.

К.К. – А Ви в дитинстві міста не боялися?

К.О. – Ну мама хотіли віддати мене до сина старшого в Скельки, але я не хотіла, боялася.

К.К. – А коли Ви в перший раз приїхали до міста, які у Вас були про нього враження?

К.О. – Я жила ж тоді у тітки і дядька і нікуди більш не ходила.

К.К. – А Ви, коли переїхали до міста, Ви відчували, що Ви якимось відрізняєтесь від міських жителів?

К.О. – Ну а як же, чужі люди, до того ж багато по-руськи балакають.

К.К. – А Вас не засмучувало, що Ви спочатку були не пристосовані до міського способу життя?

К.О. – Да, було таке, ну все равно я чотири роки жила на дачі, мені вродє так, як я у колхозі. Дома коза своя була, а тут у городі все на ринку можна купить.

№ 32. — 2008 р., січень 27. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Щербинною Мариною Миколаївною, 1916 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).

Карімова К.В. (далі – К.К.) – Назовите, пожалуйста, Ваше имя, фамилию, отчество.

Щербина М.М. (далі – Щ.М.) – Щербина Марина Николаевна.

К.К. – Марина Николаевна, а девичья фамилия?

Щ.М. – Онищенко.

К.К. – Дата и место рождения?

Щ.М. – Село Николаевка Бердянского района, 30 июля 1916 год.

К.К. – А Вы в детстве школу заканчивали?

Щ.М. – Ничего не заканчивала. Мама умерла — мне было два года, а отец немножко позже, была мачуха.

К.К. – А братья и сестры были?

Щ.М. – Да, нас осталось восемь душ и мачуха девятая. Мне тогда было десять лет, тогда власть така была: приходили, забирали хлеб, мама не выполнила, так понаходили, де мы прятали и все забрали, кушать нечего. Старшая сестра ушла раньше, и мама ей говорит: «Пойди скажи, что вы сироты, что ж они хлеб забирают». А потом пошла сестра на следующий день в город и не вернулась, потом вторая сестра пошла, потом меня забрали, мне было 10 лет. Меня пешком привели в город, 35 километров.

К.К. – А в город сюда, в Бердянск?

Щ.М. – Да, сюда. Тут я пошла по нянькам, работала нянькой. А потом, когда было 16 лет, работала прислугой. Тут обе мои сестрички работали. В доме отдыха работала, последнее время работала в пекарне, а потом и замуж вышла.

К.К. – А дедушек и бабушек своих помните?

Щ.М. – Дедушек не помню. Одну бабушку, маму мачухи, хорошо помню. А тогда ж уже вышла замуж, война началась. Мужа сразу не взяли на войну, а потом немцы, когда пришли, потом уже забрали их, остальные, которые остались, и в Жданове их спасли, так что он на войну не попал. Свекр говорит: «Езжайте в село, там работа буде». Переехали в село. А потом опять потступали немцы, нам дали лошадей у колхозе, а у меня родился Коля, ему два месяца было. Поехали. Гонят нас, Бог его знает куда, на Луначарск дорога. Слышим... А много нас было, я щас как вспомню, так и страшно, два месяца дитю, как я с ним управлялась там? Слышим: тихо, а сами думаем: что ж такое, не гонят нас. Там уже до утра чуть-чуть развиднялося, слышим русский голос, все поспыхивались: шо ж такое, вроде русские. Слышим: подъезжают русские. Ой, не могу [плаче]. Как стали все кричать, плакать: «Это наши, это наши». А они подъехали к нам, спросили чого мы тут, мы им рассказали, а они сказали: «Забирайте деток своих и езжайте по хаткам». И мы вернулись, это наше было освобождение. Отакой случай был. А когда война кончилась, муж пришел, еще родился мальчик, а потом умер.

К.К. – А Вы в детстве были в каких-то селах, кроме своего?

Щ.М. – Нет, нет. Я жила в Николаевке, в городе, а при немцах в Нововасильевке.

К.К. – А у Вас дома были какие-то старые вещи, которые передавали из поколения в поколение?

Щ.М. – А ничего. Я ж как ушла из села, там все осталось. Отец женился, у мачухи еще было двое и нас четверо, ну мы все разъехались. А мачуха не смогла работать нянькой в городе, сказала, что лучше будет голодной, но поедет в село. Не схотела в городе.

К.К. – А Вы когда в город переехали?

Щ.М. – Как только пришли наши, а хата, где мы жили при немцах — это был амбар. А потом колхоз его забрал. При немцах колхоз дал корову, а потом забрали. А потом с того амбара вещи на тачке перевезли. И приехали в город, здесь я устроилась в пекарню. А та невестка где-то на железной дороге устроилась... У соседней хата сгорела, а наша не сгорела, свекр водою поливал, а хата на вокзале была, где остановка, там хата наша была, а потом подошла вода, и вода была в хате по колено.

К.К. – А в Бердянск из Вашего села еще кто-то переезжал?

Щ.М. – Не знаю, я туда раза два ездила. А потом мама, хоть и не родна была, а приезжала.

К.К. – А Вы, когда маленькой были, Вы Бердянск никогда не посещали или другой город?

Щ.М. – Не. Раз как-то ездили с дедушкой в Днепропетровск, а так нет.

К.К. – А когда приехали в Бердянск, Вам тут понравилось? Он сильно отличался от села?

Щ.М. – Отличался, конечно, городочок был маленький, но чистенький, ну такой чистенький и хороший был. А я, конечно, плакала за селом, родина есть родина. Так привыкла и осталась уже здесь.

К.К. – А домой не хотели вернуться?

Щ.М. – Я ж тут уже привыкла, раза два домой ездила. Поехала в село, побывала, а там кушать нечего, обратно в город приехала. Не помню, кто и куда меня привез, но помню, что пешком шла. Сначала няня работала. Это было начало мая, а мы идем пешком в город, увидели криничку, я наклонилась попить, а там лягушка, а я воду пью. Вот как хотелось воды, что не побрезговала, что там лягушка была.

К.К. – А Вы когда переехали, городские жители отличались от жителей села?

Щ.М. – Несильно. Говорила я так, шо по-русски, что по-украински. Школа была далеко, грязь такая ходить, брат нам помогал идти.

К.К. – А в школе сколько классов закончили?

Щ.М. – Это я только две зимы походила. А осенью я уже работала нянькой, весной тоже нанималась. В школу не ходили. Писали мы на доске, тетрадки мама не могла купить, на доске писали, шо написал, то и забыл. И тогда ж я в школу не ходила. Приходит учительница, как обычно бывают любимые, это ж понятно, богатые, конечно, все ей носили, а у нас нечего было ей понести, тех она любила. На маму каже: «Чого у школу не ходять, чого Ви не пустили в школу дітей? Чого ти не хочеш у школу ходить?» — на мене. А я кажу: «Піду у город служити». І більше у школу не пішла. Вобщем, неграмотна была. А тут уже когда служила, у ликбез ходила, книжечку Евангелие читаю. И было дедушка пишет, тоже малограмотный был, тоже выгнали их как кулаков, 16 лет ему было, ездили аж в Донбасс, там работали со старшим братом. И бывало пишет записочку в церкви, а я ж возьму, читаю и говорю ему: «Здесь нада не такую букву, ты не ту поставил», а он: «А, грамотна, так пиши сама».

К.К. – А Вам не страшно было переселяться в город?

Щ.М. – Нет, я ж ничо не соображала. За домом плакала сначала очень, а потом уже привыкла. Не работала, за детьми смотрела, а потом за стариками, и выходит, что у меня стажу нету, и получаю щас мало.

К.К. – А Вы когда переехали в город, у Вас знакомые были?

Щ.М. – А не, никого не було. Все там остались, меня одну привели. Я когда работала, следила за ребенком, ему два года было, когда гуляла, то увидела еще такую девочку, что за детем смотрит, мы познакомились, и что-то так гуляем, а она говорит: «Ну пошли вже завтракать». А в нас же «істи» або «снідять» в селе казали, а я говорю: «А шо це таке?» А она: «Кушать». А потом поняла, что оно завтракать. А у нас в селе говорили «іди снідять» або «істи».

К.К. – А Вы, когда переехали, Вы чувствовали, что как-то отличаетесь от городских жителей?

Щ.М. – Ну я мала була, ну а вообще конечно.

К.К. – А какое у Вас было впечатление о городе?

Щ.М. – Ничего особенного. Помню, хозяйева мои в воскресенье пошли в город, приходят знакомые, а те спрашивают: «Тетя Мотя, дядя Ваня?», а я говорю: «Пошли в слободу» (у нас в селе слобода называлась, если в церковь едем, то «в слободу»). Ну он понял и ушел. Долго плакала за селом, пока привыкла.

№ 33. — 2008 р., січень 28. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Корневим Сергієм Олексійовичем, 1926 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).

Карімова К.В. (далі – К.К.) – Назовите, пожалуйста, Вашу фамилию, имя и отчество.

Корнев С.О. (далі – К.С.) – Корнев Сергей Алексеевич.

К.К. – Национальность Ваша?

К.С. – Украинец.

К.К. – Дата и место рождения?

К.С. – 21 сентября 1926 года, село Партизаны, Приморский район.

К.К. – Какое у Вас образование и профессия?

К.С. – У меня среднее образование. До войны я кончил тока 7 классов на болгарском языке. А потом, когда демобилизовался, пошел в вечернюю школу в 1950 году, потому, что был комсоргом завода, потом в цех перешел, а там нужны были знания, особенно по органике. Я пошел в 8, 9, 10.

К.К. – И кем работали после школы?

К.С. – Старшим оператором на заводе, 48 лет проработал.

К.К. – Скажите, как звали Ваших родителей?

К.С. – Лидия Тимофеевна, она умерла в 1936 году, а отец Алексей Ефимович, умер в 1932.

К.К. – Они тоже украинцы, тоже с Партизан?

К.С. – Да. Я с 9 лет без родителей.

К.К. – А их родителей знали?

К.С. – Их родителей немножко помню, бабушку хорошо помню, у нее было 8 сыновей и 4 дочерей, это по отцу. [...] Меня в 1930 году отец с Партизан вывез в Приазовский район, тогда он Нововасильевский назывался, в село Анновка, за Инзовкой. И отцу предложили коммуну делать, даже не предложили, а приказали, он был коммунистом, партийный. И он как раз в тяжелые годы строил, в голодовку или голодомор, как сейчас называют. И погиб он, жернова перетаскивал, его придавило и погиб он в 1932 году. Нас осталось четверо с мамой, я и три сестры, две старше меня и одна младше. Постепенно и сестры поумирали еще до войны, одна только осталась, она закончила Преславский техникум и была учительницей в Анновке. [...] Я жил у разных людей. Учился в болгарской школе, болгарский хорошо помню, и песни тоже, и стихи. Тогда это был Коларовский регион, и все села были вместе, а сейчас кричат, что тогда притесняли другие национальности. Как бы не так. Тогда у них было 33 села, свой язык был, свои школы.

К.К. – Расскажите, а когда и почему Вы переехали в Бердянск?

К.С. – Я ведь после армии отслужил, некуда идти, родителей же нет, сестра последняя умерла в 1947 году. Ехать некуда, меня ребята завезли в Донбасс. Там я стал работать на шахте, а потом в горнопромышленной школе воспитателем был в городе Красноармейске. Но родина все равно привлекала меня, и я вернулся.

К.К. – Это Вы в Партизаны вернулись?

К.С. – В Бердянск. Пошел в горком комсомола и меня направили комсоргом на нефтемаслозавод. Я был в начале комсоргом завода, ну а потом перешел в цех уже и там проработал 48 лет.

К.К. – А Вам хотелось переезжать в город, не хотелось в село вернуться?

К.С. – Я когда остался без родителей, то 10 лет работал в колхозе. Косить ходили, а техники никакой не было. Волами и лошадьми пахали. Колхозы только создавались, кулачье все против было, поэтому весь этот голодомор, это все надумано. Тогда в 1933 году Гитлер пришел и Муссолини, назревала война, а у нас голод, нас голыми руками можно было взять. Сталин, конечно, виноват, он требовал. А тут еще ДнепрогЭС строился, надо было все оборудование покупать, а Гитлер разве просто так все даст? Он требовал хлеб, он был заинтересован, чтобы тут люди поумирали. А нам надо было промышленность поднимать, коллективизацию колхозов провести. А мы не могли так просто это сделать, поэтому,

конечно, Сталин говорил: «Давайте хлеб», потому что ему надо было Днепрогэс пускать. А сейчас говорят только плохое, геноцид и все. Конечно, сам Сталин не отбирал хлеб, а отбирали местные, а кулачье их подкупало, а кулак закапывал, а потом весною за громадные деньги продавал зерно это. Они же были против колхозов все. Ну а колхозы нужны были. Разве можно тысячи гектар перепахать коровами? Да трактор было трудно купить. А западники, конечно, против колхозов. А Павлик Морозов убитый кулаками. Там в России тоже голодовка была. Потому что Гитлер хотел, чтобы тут пусто было. Днепрогэс строился все вручную, и поэт Смольный придумал стихотворение:

«Человек сказал Днепру:
«Я стеной тебя запру,
Ты с вершины будешь прыгать,
И машины будешь двигать».
«Нет, — ответила вода, —
Ни за что и никогда»,
И вот реке объявлена:
Война, война, война,
Выходит в бой 20 тонный великан,
Несет в протянутой руке,
Чугунный молот на пруте,
А за ним бурильщик «Сандерсон»,
На трех ногах трясется он,
Он роет камни головой,
И тучей носится над ним,
Выходит пар и дым».

Вот так строился Днепрогэс. А его ж надо было пустить и начинить, а Гитлер требовал хлеб и все, чтоб заморить народ, чтоб было пустое пространство.

К.К. – А когда Вы приехали в Бердянск, он сильно отличался от села?

К.С. – Не очень. Меня в 1942 году взяли в Германию, и я там два с половиной года был в этих полонках. Сначала фашисты старших вывозили, а потом и нас. И мы таскали 100 килограмм мешки. Из села меня взяли, мне ж тогда 16 лет. Когда приехал в Бердянск, тут были полуразрушенные заводы. Жил в общежитии, в этом же общежитии внизу школа была. Мы строили поселок тогда заводской. Обязательно были субботники и воскресники.

К.К. – Как Вы думаете, в 30-е годы где сложнее было жить, в селе или городе?

К.С. – В селе, конечно, труднее. Как раз трудные эти годы 30-е. Когда колхозы стали крепнуть и кулаков убрали.

К.К. – Расскажите, как это происходило?

К.С. – У кулаков забирали лошадей, а они ж упирались. Те, кто открыто враждовал, могли и убить.

К.К. – А как Вы думаете, возможно, среди этих кулаков были люди, которые честно нажили?

К.С. – Это были так называемые середняки, а может были кулаки, которые мало эксплуатировали, но и сами вкалывали. Кулаки хотели доказать, что колхозы — это мертвое дело. Еще Ленин при своей жизни сказал: «Пока не будет коллективного сельского хозяйства, то мы будем в нищете». А потом уже каждый колхоз имел свой парк машинный, мастерские. И зажили зажиточно. Вот, например, Инзовка, она была награждена орденом Ленина и там такие сады были! Очень дружно мы тогда жили, тогда не было такого, что кто-то русский, а кто-то украинец, это сейчас вздумали. Я когда на фронте был, меня вытащили казахи под Берлином.

К.К. – А Вы когда переехали в Бердянск, тут были Ваши знакомые?

К.С. – Нет. Меня многие знали, я был комсоргом в армии.

К.К. – Был ли у Вас такой момент, когда Вы почувствовали себя полноценным жителем города Бердянска?

К.С. – Я приехал в чужой город, кинулся устраиваться, а у меня нет специальности. Пошел в горком комсомола, а у меня документы, характеристики хорошие, и меня послали комсоргом завода.

К.К. – Скажите, а как к Вам относились после того, как переехали сюда жить?

К.С. – Ко мне хорошо, я же был комсоргом завода. А потом уже закончил вечернюю школу и у меня была полна голова идей.

К.К. – А в Советском Союзе какие Вы города посещали?

К.С. – Я работал честно и меня награждали, даже орден Ленина дали, и когда летом иду в отпуск, сами прибегали и предлагали, ездили в Карелию, Польшу на месяц, на пароход «Адмирал Нахимов» по Черному морю и на Эльбрус, и все это бесплатно. Я кроме того, что работал, был горкомом партии 20 лет, председателем цехкома 20 лет, шахматный отдел вел в газете. Мне письма приходили по 200 – 300. Потом горисполком дал квартиру на Стекловолокно и я ходил через кладбище на работу, а там грязь такая была. А мне Сурен говорит: «Иди в завком и скажи, чтобы тебе квартиру поближе дали, на

Садовой 9». Ну и дали там. А потом загрузился делами, шахматные письма надо проверять, и сказал потом в редакции, что не смогу тянуть это дело. Потом приезжаю на завод, а Шаульский говорит: «Иди на Шаумяна 21, там тебе трехкомнатная будет, будешь там письма проверять». Так что я на очереди не стоял. Против этого сильно люди возмущались.

№ 34. — 2008 р., січень 7. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Юрко Олександром Васильовичем, 1916 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Іванюхою Станіславом Олександровичем (БДПУ).

Іванюха С.О. (далі – І.С.) – Назовите Ваше имя, фамилию и отчество... национальность.

Юрко О.В. (далі – Ю.О.) – Александр Васильевич Юрко, Александр Васильевич Юрко... Українець, хохол.

І.С. – Дату и место рождения ...

Ю.О. – Херсонская область, село Сиваши, Генический район... 16-го года, 29 августа.

І.С. – Ваша профессия и образование?

Ю.О. – Автомобилист. Ну механик там по машинам.

І.С. – Образование?

Ю.О. – [Заперечно мотає головою]. [...]

І.С. – А откуда родом Ваши родители, Ваши предки?

Ю.О. – Оттуда же, они с Сивашей. Всю жизнь прожили. [...] У матери было шесть братьев, три сестры. Четыре брата погигло еще в ту войну, в Германську. Два брата остались, жили у меня, один брат, старший, был агрономом в Сивашах, а другой... рабочий. [...]

І.С. – Сколько Вам было лет, когда Вы переселились сюда?

Ю.О. – Когда было?... В семидесятом году. [...] Я, значит так, был в Сивашах, демобилизовался в Мелитополь, до дяди. И там работал, жил пять лет. Я служил, значит, в армии, в нашей армии, вот, там поступил автомобильный, вот...

І.С. – [...] Опишите, как Вы готовились к переезду в город?

Ю.О. – Значит так, у меня было плохое семейное положение, жена изменяла мне, я поехал, когда на заводе еще работал, демобилизовался с армии по сверхсрочной, поступил на завод — Агрегатный завод, вот. А потом, значит, по семейным обстоятельствам я был в этом, Евпатории, в этом... дом отдыха, база отдыха. И тут познакомился с женщиной, и перешел с ней сюда жить. [...] А до Мелитополя осталось у меня дочка и сын при матери, построил им дом, она мне изменяла и я ушел.

І.С. – Ясно. А вот давайте вернемся к Вашему детству и юношеству. Были ли Ваши родственники, ездили ли они в города, во время Вашего юношества?

Ю.О. – Не знаю. Мать у меня умерла, а отец погиб на фронте, в Керчи. Он, значит, служил в армии в этом... На пароходе плыли из Махачкалы, и на третьем эшелоне, пароходами, высадились в Керчи. И Керчь отбили. А потом начальство улетело на самолете наше, а они остались и дрались.

І.С. – Как долго они были в городе?

Ю.О. – Как долго? Ну, чтоб не соврать, месяц продержались, два.

І.С. – Расскажите, что для Вас в детстве был город?

Ю.О. – Город? Никакого представления не имел, я до восемнадцати лет в деревне был.

І.С. – А с чем допустим, он у Вас ассоциировался?

Ю.О. – Как город? Как бы выразится поточнее? Я, как с женщиной на Евпатории познакомился, переехал на ее квартиру, она работала рядом, этот, на завод.

І.С. – Откуда в детстве Вы узнали про сам город?

Ю.О. – А я не знал, когда в Евпатории отдыхал, с женщиной, мы с ней ходили по нему, я там все увидел.

І.С. – Ага, а Вы боялись в детстве город?

Ю.О. – Нет... я его не видел и не знал.

І.С. – А когда Вы первый раз были в городе?

Ю.О. – В городе? Щас скажу.... Значит, у шестьдесят девятом году я приехал с нее...

І.С. – А насчет в детстве...

Ю.О. – А в детстве не знал.

І.С. – Никогда в детстве не ездили в город?

Ю.О. – В Геническ.

І.С. – А долго Вы туда добирались?

Ю.О. – Не... часа три, четыре.

І.С. – И каким был для Вас этот путь? Возможно, веселое приключение, праздник...

Ю.О. – Нет, там был, значит, после Сивашей был Сивашский район, а потом перевели, с Сивашского района в Генический район. И мы ездили туда в военкомат.

І.С. – А вот что Вы ожидали от города в первый свой приезд? Какие у Вас были ожидания?

Ю.О. – Ну, приехали, поднялись и уехали. И все.

І.С. – А вот вспомните поподробней первое Ваше впечатление о городе, когда Вы приехали.

Ю.О. – Было такое, что отец ездил часто по работе, и ездил в Геническ. И там рыбу менял. Вот такое.

І.С. – Вы можете объяснить поподробней, чем города отличались от сел во времена Вашего детства?

Ю.О. – Ну, у нас че? Колхозы были, вот, отец мой был служащий, замначальник СВУ. А это, в городе там заводы здесь, в городе есть.

І.С. – Имели Вы в детстве, еще до переезда в город, знакомых горожан?

Ю.О. – Не было. Я когда служил в армии, Николаев, служил там в Николаеве, Одессе, ну в Одессе я мало был...

І.С. – А насчет Вашего детства, были у Вас знакомые в детстве с города?

Ю.О. – Не было. [...]

І.С. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?

Ю.О. – Значит так, когда мне жена изменяла, и я все бросил, поехал в Мелитополь, Агрегатный завод, работал я там. Мне там помогали, этот завод. Когда в Евпатории ото побывал, отдыхал, познакомился я, ее привез, четыре дня пробыл здесь, как раз День Конституции был, и я приехал, ничего не брал с дома, все оставил. [...]

І.С. – Хотели ли Ваши родственники поселиться в городе?

Ю.О. – Мать моя даже не знала, что такое город.

І.С. – А хотели ли они поселиться в городе?

Ю.О. – Нет.

І.С. – Почему?

Ю.О. – Мать, ну как мать была это самое, говорила: «Саша, там город, поедь туда». Так я, чтоб с женой не драться, уходил из дома.

І.С. – Опишите на примерах, как в селе у Вас относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими?

Ю.О. – Хорошо относились. [...]

І.С. – Были ли у Вас в селе такие, которые переехали из города в село?

Ю.О. – Был, дядька мой, папин брат, дядька Прокоп, он, значит, когда было раскулачивание, уехал в Геническ, а потом приехал из Геническа, на Мелитополь.

І.С. – А вот расскажите с примерами, как у Вас относились к тем, кто приезжал на работу в село?

Ю.О. – Такое не помню, приезжали из города в село... А большинство из сел ехало в город, потому что была коллективизация, раскулачивание. Ну и переезжали в города.

І.С. – А вот, допустим, можете ли Вы объяснить, что нужно было сделать приехавшим из города в село, чтобы считаться своими в селе?

Ю.О. – Ну родным быть. Прокоп был родным матери, а мать всю жизнь была в селе, а потом она, это, к дочке переехала. [...]

І.С. – Как на протяжении Вашей жизни изменялось Ваше отношение к городу?

Ю.О. – Ну там я работал в колхозе, а здесь я на заводе.

І.С. – И как Ваше отношение изменялось?

Ю.О. – Ну в городе, конечно, стало лучше, я увлекся в работу, вот, а в колхозе работал на тракторе, сеял, косил косой.

І.С. – А вот вспомните, как случилось, что Вы почувствовали себя настоящим горожанином?

Ю.О. – Я когда перешел на завод сюда, я, значит, отдался в работу, сам работал, людям помогал, по полторы смены я работал.

І.С. – А сами горожане принимали Вас за своего?

Ю.О. – Конечно, здорово принимали. Я, когда приехал в Мелитополь с села, там увлекся работой, собирал на комбайн и ставил, пробивал ремни. С Франции нам давали ремни по пятнадцать метров, и на станке пробивал, а женщины потом планки прибывали. Увлекся и отдавал все, был не раз на стенде, не раз был в этом, фотографии. Есть даже, был в заводской книге почета.

№ 35. — 2007 р., серпень 23. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Драєм Петром Андрійовичем, 1914 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Гнибідю Євгеном Володимировичем (БДПУ).

Гнибіда Є.В. (далі – Г.Є.) – Ваши фамилия, имя, отчество?

Драй П.А. (далі – Д.П.) — Драї Петр Андреевич.

Г.Є. – Место рождения?

Д.П. – Село Новотроїцкое.

Г.Є. – Дата рождения?

Д.П. – 1914 год. 25 декабря... [...]

Г.Є. – Какое у Вас образование?

Д.П. – Индустриальный техникум в 32-м году.

Г.Є. – А где Вы работали?

Д.П. – По разнарядке тогда было. В Ростове на заводе «Россельмаш».

Г.Є. – Долго работали?

Д.П. – Два года. [...]

Г.Є. – А Вы, когда проживали в селе, приезжали сюда, в город?

Д.П. – В гости, к родственникам.

Г.Є. – И часто Вы приезжали сюда?

Д.П. – [...] Когда учился, часто приезжал. Продукты привозил. Жил в общежитии. Бесплатное общежитие было.

Г.Є. – А вот до того, как Вы поступили в техникум и Вы приезжали сюда, что Вам в городе нравилось? Были такие места?

Д.П. – Мне море нравилось. И сам город нравился.

Г.Є. – А чем отличался город от Вашего села?

Д.П. – А чем отличается город от села вообще? В городе получше, мне больше нравилось, чем в селе, и в части культуры, и вообще...

Г.Є. – А хотелось Вам переехать в город?

Д.П. – Переехать? Я же переехал. [...]

Г.Є. – Да, а разговаривали Вы на каком языке: на русском, украинском?

Д.П. – На русском.

Г.Є. – И в селе все разговаривали на русском?

Д.П. – Я и украинский хорошо знал. И все у нас тоже так — половина села разговаривали на украинском, половина — на русском.

Г.Є. – Понятно. А переезжали Ваши знакомые из села в город, пока Вы еще жили в селе?

Дочка Драй П.А. (далі – Д.) – Аверченко переезжал. Тоже учиться уехал, дядя Пава.

Д.П. – Да, да.

Г.Є. – А как Вы относились к тем, кто переезжал из села в город, пока Вы еще жили в селе? [...]

Д.П. – Хорошо. [...]

Г.Є. – А в городе где работали?

Д.П. – Азово-Черноморский завод, потом он был военный.

Д. – Были на Урале, завод строили буквально под открытым небом, станки ставили, а потом уже крышу. Вот. И все это было у них там. И они выпускали снаряды... Потому что я тоже там была.

Д.П. – Была бронь.

Д. – И он работал мастером контрольным.

Д.П. – Да, контрольным мастером... Были на заводе награды — медали. [...] Шесть медалей всего. [...]

Д. – Всем тогда давали и у тебя есть награда «За доблестный труд в Великой Отечественной войне». И потом так и работал: вначале — на «Дормаше», а потом перешел на Первомайский.

Д.П. – На Первомайский, а с Первомайского потом на пенсию ушел.

Д. – Проработал там очень долго, он с 46-го года проработал на Первомайском и до, до, до...

Д.П. – До пенсии.

Д. – Та еще больше. И уже на пенсии он был, его приглашали. Вся жизнь у него прошла на Первомайском, и я на Первомайском, и племянники... Так сильно там работали... То с 33-го года, тогда голод был, голодали, и им бесплатно давали пайки в техникуме. И он за 30 км к матери ходил.

Г.Є. – В Новотроицкое?

Д. – Да, в Новотроицкое. Да, в основном, пешком они ходили. А голод был и не урожай был, голод. В партии он не был.

Д.П. – Отца у меня убили.

Д. – ...он не был ни в какой партии.

Г.Є. – А как это случилось? [...]

Д.П. – В подводе... был я мобилизован...отец с лошадьми... махновцы тогда приехали в село. Ну, перевозили для них, отец перевозил... И когда он закончил всю работу, они начали отбирать лошадей. Он не давал, сильно просил, плакал, не давал. Они его так избивали, что он и умер.

Г.Є. – А потом, в 20-х годах, раскулачивали Вас? В колхозы загоняли? [...]

Д.П. – Ничего не раскулачивали. Нечего было забирать. Семья большая. Работящая село, тьфу, семья. В колхозе работали.

Д. – Мать его в Дмитровку уехала. Брат в городе жил. Бабушка у нас проживала...

Г.Є. – А вот это, вот когда Вы приезжали сюда в детстве в город из села, Вы как, ездили на чем-то или пешком ходили?

Д.П. – Пешком. Вставали вдосвіта, третью петухи кукарекали, и ото поднимались — и утром уже в городе. [...] Скупились, все. И опять возвращались — тридцать туда, тридцать оттуда.

Д. – Бабушка, уже я помню, когда уже тридцатые годы, уже в таком возрасте! Ей было...она уже старенькая, она умерла у нас в 60-м?

Д.П. – В 61-м году.

Д. – Да, вот она умерла. И она еще — под 100 лет — это, можете представить, сколько было лет! Она утречком, в три, только-только рассвет начинается, она пешком — и в город. [...]

Г.Є. – А в 20-х годах, в начале 20-х, забирали зерно?

Д.П. – Да, было банд там много, приезжие мотались. Не только ж Махно был. Было что отбирать. [...]

№ 36. — 2007 р., серпень 25. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Мазенко Надією Романівною, 1915 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Гнибідію Євгеном Володимировичем (БДПУ).

Гнибίδα Є.В. (далі – Г.Є.) – Ваши фамилия, имя, отчество?

Мазенко Н.Р. (далі – М.Н.) – Мазенко Надежда Романовна.

Г.Є. – Год, место рождения?

М.Н. – Село Дмитровка. Рождение 1915-й, 24 декабря.

Г.Є. – [...] Кто Ваши отец был, мать? Братья, сестры?

М.Н. – Отец был у меня, я его не знала, отца. Я родилась, а он уехал на лошади воевать, получил звание капитана, я была маленькая еще. Моя мама (да, Роман отец был у меня, Роман, он не вернулся), бабушка была Папанова. Потом мама моя вышла замуж за Бойкова (однофамильцы были), вот. Я там жила...

Г.Є. – В Дмитровке?

М.Н. – В Дмитровке.

Г.Є. – А были у Вас сестры, братья?

М.Н. – Брат у меня был один родной Петя, Петр Романович (от моего отца родного Романа, который погиб). Сестер у меня нету, остальные братья сводные.

Г.Є. – А муж Ваш?

М.Н. – Муж мой — Мазенко Анатолий Владимирович. Воевал у войну, погиб. Я живу одна много лет. [...]

Г.Є. – А с какого года и по каким причинам Вы проживаете в этом городе?

М.Н. – Когда коллективизация была, разгоняли по селам всех. Мы уехали. Отец мой приемный устроился на кирпичный завод.

Г.Є. – В Бердянске?

М.Н. – В Бердянск. Там дали ему комнатушечку, как общежитие. И мама туда приехала. И я там ото ютилась. А потом я поступила на Первомайский завод... вот...

Г.Є. – А какое у Вас образование, профессия?

М.Н. – 7 классов я закончила.

Г.Є. – А где Вы работали?

М.Н. – Работала на Первомайском заводе учетчицей и просто рабочей. Потом я... арендовали сад — работала 10 лет. А сейчас я уже на пенсии. [...]

Г.Є. – А с какого года Вы здесь? В каком году Вы переехали в Бердянск?

М.Н. – Ну, когда была коллективизация. В каком году это было?

Г.Є. – А когда Вы почувствовали себя жителем города?

М.Н. – Жителем города я почувствовала себя плохо. Ничего хорошего не было. Вот так. Я работала, а спать негде было, квартиры не было. Ночевала и на кладбище, и на дороге. Так что в Бердянске никто меня не встречал.

Г.Є. – А как Вас воспринимали жители города поначалу?

М.Н. – А вот я же и говорю, как воспринимали. Никак. Так я и скиталась. Поеду на кирпичный, там переночую, у деда. А дед был не родной — отчим. Отак я там пересплю. Отакая была у меня жизнь — биография.

Г.Є. – А когда Вы были маленькой, Вы приезжали в город из села?

М.Н. – Приезжала.

Г.Є. – А зачем?

М.Н. – Ну, вообще приезжала... интересовалась так. С мамой, посмотреть так, было интересно, как живут там. Приезжала.

Г.Є. – А как часто и долго Вы были в городе?

М.Н. – Нечасто, День – два, и опять ехала в село.

Г.Є. – А Вы к родственникам приезжали?

М.Н. – Да, приезжала к родственникам.

Г.Є. – А что Вас тогда больше всего впечатлило в городе?

М.Н. – Да ничего хорошего. Что меня могло впечатлить, если я работала...

Г.Є. – Нет, нет, когда именно приезжали, а еще жили в селе, в гости в Бердянск?

М.Н. – А, ну, мне казалось, якобы интереснее в Бердянске, якобы лучше здесь было, потому что там такое делалось все... вобщем, хотелось в Бердянск. Многое меня интересовало.

Г.Є. – А как Вы думаете, чем в тот период город отличался от села Вашего?

М.Н. – В городе лучше было. В селе было очень трудно. Была коллективизация. Всех поразганяли. Люди тикали куда кто попало. Так что в городе тогда было лучше.

Г.Є. – А были у Вас, ну, когда Вы были маленькой, знакомые горожане? В селе когда проживали?

М.Н. – Ну, были, были.

Г.Є. – А чем они отличались от сельских жителей? Там, может, одежда, поведение?

М.Н. – Ну конечно. В городе было лучше гораздо — и одеждой, и поведением, и культурой, и все — в городе было гораздо лучше, чем в селе. Лучше было. И жизнь была лучше, легче. А селяне вообще были заброшенные, вот... И загнанные. А так много пережито было.

Г.Є. – А на каком языке Вы разговаривали? Ну, в селе у Вас?

М.Н. – На украинском.

Г.Є. – А от эти из города, на каком? На русском или украинском?

М.Н. – А в городе я вот сколько уже живу — на русском. Я разговариваю по-русски.

Г.Є. – А приезжали к Вам в село знакомые из города?

М.Н. – Приезжали, приезжали, приезжали. У мамы было много знакомых. Подружки раньше были, то й другое. Приезжали. [...] Посидят да й разойдутся. [...] Нет, были хорошие люди, очень хорошие были. Впечатление было очень хорошее. Очень хорошее. Дружное такое. У мамы были хорошие друзья. И с Лисок были ...там, хорошие были. Маштаки назывались. Такие гости были дорогие! С Бердянска приезжали. С Бердянска. На праздники. На праздники. [...]

Г.Є. – А известны Вам случаи, когда жители города переезжали в село? [...] В Дмитровку кто-то приезжал из другого города жить?

М.Н. – А чего б они приезжали в Дмитровку, как там жизни не было?! [...]

Г.Є. – Из села в город Ваши знакомые переезжали? Соседи?

М.Н. – Переезжали. Соседи в город переезжали жить. И из города переезжали жить. Вот у меня была подружка, тоже вот... я дружила, Шура Яровая. Не понравилось ей в селе, не понравилось. Уехала в город.

Г.Є. – Раньше Вас, да?

М.Н. – Да, да, да! Раньше меня.

Г.Є. – В какой город?

М.Н. – Сюда, в Бердянск.

Г.Є. – А Вы, когда переехали сюда, встречались с ней?

М.Н. – Встречалась, и жила даже с ней. Когда я работала на заводе, то я даже, это самое, жила даже с ней немного. Подружечка моя... [...]

Г.Є. – Ее судьба как сложилась?

М.Н. – А ее судьба сложилась — рано она вышла замуж. Ее муж умер, дружил с моим мужем. Он умер, от, и она уехала отсюда. У нее были родственники в Одессе, и она уехала туда. И уже оттуда я и письма получала, и дедушка мой туда ездил до ней в гости. И так она и умерла, и так я ни видала, жалко.

Г.Є. – А как Ваши относились к тем, кто переезжал жить в город из села?

М.Н. – Они относились обыкновенно. Кто мог — тот уезжал, кто не мог — тот не уезжал. Они относились... Кто уехал? Отец мой, Алешка называли его, дед уехал, его раскулачили, там гонение было. Правильно. А что же там сидеть, когда голод?! Правильно. Такое мое мнение. Кто уезжал, были о них хорошего мнения. И все. [...]

Г.Є. – Ну вот Ваши знакомые поддерживали связи с теми людьми, которые переезжали в город из села? Там, может, письма писали?

М.Н. – А, ну, конечно. А как же! Там остались у меня хорошие... родственники. И даже ездил. И щас еще ездо еще туда, в село, туда, у эту — Дмитровку. И тогда ездил, поддерживала. И щас ездо.

Г.Є. – А чем Вы занимались, когда проживали в селе? Чем родители занимались?

М.Н. – Ну, как? Я училась. Я ж девочкой была. Я училась, я в школу ходила. Приходила, обыкновенно... помогала там матери. А отец был огородником, работал, на грядине работал. Мама тоже работала ходила. Пока быки задавили. На быках ездил. На грядину. Зарабатывали трудодни тогда. Тогда ж был колхоз, были трудодни. Понял? Зарабатывали, и на эти трудодни получали ж хлеб, считали каждый трудодень. Вот и я ж там бегала, помогала, училась, закончила семилетку, и помогала. [...]

Г.Є. – А как Вы гуляли в селе?

М.Н. – А? У меня была двоюродная сестра, тоже Бойко, ну мы ж гуляли на кургане. Мы ходили учились, а потом вечерами гуляли. Ой, воспоминания! До сих пор я плачу! Мы до того песни пели! Мы до того

песни пели, шо, было, как услышат ребята, такие там — курские мы называли, берестовские, — так уже идут, уже услышали наши голоса. Гуляли мы! Я до сих пор еще помню подруг, с которыми я спивала, хорошие были. Спивали мы. Проводили время там мы. Было, мама за мною ганялася. Загоняла меня все в хату. Кричала: «Хватит тебе гулять!» С удовольствием вспоминаю. Бегали, гуляли. Люди жили радостные, друг друга любили, уважали. Как-то понимали все. Щас этого нет. Щас двери закроются на крючочек, заглянуть у глазочек и «до свиданья». И в хату не пустют, хоть ты вьмры на пороге. А раньше этого не было. Раньше соседи дружили. И мы очень дружили. Всегда помогали друг другу, уступали, а как же — уважали. А пели песни, так на весь кут спивали песни! Хорошо. Хорошие впечатления. Очень хорошие. Раньше разве такие люди были, как сичас?! Сичас же нима таких людей, нима... нима. Раньше мы понимали, шо мы ...девчонками были, разве мы так одевались, чи шо, как сичас? Раньше было, дед как крикнет: «Закрой коленку, шоб не была видна! Коленку закрой, юбку опусти!» Во! А щас что: она идет и все видное. Отак! Распустила власть народ. Власть виноватая во всем. Довела. И все! [...]

Г.Є. — Вот Вы приезжали сюда в детстве с родственниками. Вам больше нравился город тогда или сейчас?

М.Н. — Я когда гуляла, так мне нравилось, когда я девушкой была, я гулять ходила с Шурой, что я говорила, подругой моей, я проводила очень красиво время. Я театра ни одного не пропускала, кино ни одного не пропускала. Жизнь такая шла, ну, а сейчас что — старость, уже ничего не надо. А что сейчас сравнивать?! Конечно, то время сравнить трудно. Конечно. То жизнь была одна, щас — другая. А щас живем так у Бердянске, живем, так и живем. Пенсия маленькая. Вот и живи, как хочешь. Паны живут, а мы... Миллионеры! Миллионеры живут. Украина завела одних миллионеров. Отак! А мы бедные.

Г.Є. — [...] Вот переехали, работали, а потом?

М.Н. — Ну, я вышла замуж. Жила с мужем. Сад арендовали. Работали. Огород у меня был большой. Старалась. На базар каждый день ночами, сидела торговала, дети были маленькие. А дедушку на войну забрали. Дед воевал. Понял? [...] А я сама с детьми билась, по базару бегала, торговала. Огорода было кусок — работала. Сад арендовала, старалась. Вот тебе и все! Правильно? [...]

№ 37. — 2007 р., липень 28. — м. Бердянськ Запорізької області. — Интерв'ю із Завадько Клавдією Антонівною, 1926 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Гнибідю Євгеном Володимировичем (БДПУ).

Гнибіда Є.В. (далі – Г.Є.) – Назовите свое имя, отчество.

Завадько К.А. (далі – З.К.) – Завадько Клавдия Антоновна.

Г.Є. – Откуда Вы родом?

З.К. – Село Андреевка (Андреевский район тогда был), с 8 апреля 1926 года.

Г.Є. – Расскажите о Вашей семье: отец, мать.

З.К. – Отец работал в селе, мать работала в селе. У меня был еще брат один, Ваня. Все умерли. Никого нету в живых, абсолютно. С родственников, только от это я осталась и племянница Валя.

Г.Є. – А с какого года Вы проживаете в Бердянске?

З.К. – С 47-го.

Г.Є. – А какое у Вас образование, учились где?

З.К. – Образование у меня 8 классов. А так я училась в Запорожской торгово-кооперативной школе. Получила диплом инструктора-реализатора. [...]

Г.Є. – А как воспринимали Вас жители города в первые дни проживания в нем?

З.К. – Ну что я могу сказать... не хватало рабочих. Я пришла сюда работать, и пошла в отдел кадров добровольно. Приехала сюда. Мне очень хотелось в городе жить. Очень хотелось. А я когда пришла в отдел кадров, так никуда не требовались, а требовались земледельцы литейного цеха. Я там поработала недолго, потом меня взяли нарядчицей в литейный цех. А потом уже пошла в другой, в четвертый цех, там работала кладовщицей. Когда организовался уже пятый цех, меня туда взяли старшей кладовщицей.

Г.Є. – Во время войны?

З.К. – Та не, это уже после войны. Война ж в 45-ом году закончилась. Во время войны я была с 27 мая 42-го года по 13 сентября 45-го года была в Германии. Ну, освободили нас, значит, в мае месяце... С лагеря я убежала, попала до хозяйина и хозяйки, поработала там немножко. Потом, когда начали наши подступать сюда, к ихнему городу...

Г.Є. – Как назывался город?

З.К. – А, я была в городе в Германии Грандербург. Работала, кем хочешь: и токарем, и слесарем, и штамповщицей, та кем хочешь, и резчиком металла. Завод у нас... фабрика... Завод (не фабрика) был у нас, был маленький. У нас в лагере всего 82 человека. Вообще, всего 82. У нас была хозяйка. Когда нам начали давать кушать — шпинат, как зачерпнут, так льется... как... как... [показує руками]. Мы никто не захотел его есть. Несмотря на то, что были очень голодные. Сразу переводчица сказала хазяину (а переводчица была с Харькова), и вот начала говорить, что у нас такой еды нету. А оно такое зеленое,

жидкое льется... И нам стали давать каждый день картошку в мундирах, картошку разную, и капусту тушеную. А потом, когда уже наши начали подходить, мы побежали, нас собралось 7 человек, и мы убежали... Люди там тоже разные были, немцы. [...]

Г.С. – Давайте вернемся в Ваше село, в Ваше детство. Может, есть какие-то моменты, которые Вам больше всего запомнились и Вы можете о них рассказать?

З.К. – Уже в седьмом и восьмом классах в селе, в колхозе, мы летом работали в колхозе на полях. Тогда выращивали, особенно уже в 41-м году, значит, в 40 – 41, уже у нас на Украине выращивали хлопок. Да, хлопок. И нас всегда, школьников, посылали (седьмые, восьмые классы) на прополку, чеканку... А чеканку — значит, это ж, знаете как, пасынковать, вот, и верха снимать там надо было, рассаживать все. Все делали. И вот мы были уже в 41-м году, отэто, на работе и едем... А везут нас, везут же нас с работы... на чем? На лошадях, на коровах. И поем песни! А тут вдруг смерч идет. Так оно и было. Ну вообще мы повскакивали, в ямку попрятались. Домой... это не война, ничего не было еще, нет. Пришли, а нам говорят, что, значит, повестки... тебе есть повестка, тебе, рассказывают, кому есть повестка, вот, в Германию. Ну, куда денешься?! Взяли эти повестки, вот, и идем туда. Повестку забыла дома. Когда собрались идти, все пошли провожить, а мы дошли до перекладины, там, где, как говорят, кладка в селе через речку, а я говорю: «Ой, а я повестку забыла!» И я вернулась домой и думаю: раз я вернулась, значит я домой приду обязательно, такая ж примета вообще, другой раз бывает. Невдача будет, если вернешься обратно, вот... И нас собрали, посадили нас на тележки, вот, и повезли на станцию Елизаветовку... Нет, не на Елизаветовку, повезли нас на Мелитополь. Привезла нас туда, и вот когда духовой оркестр (до сих пор не могу спокойно слушать [...]). Когда привезли нас до Мелитополя, начали подводить, вот мост там же был большой, и только начали от эти полоски подымать, из-за моста заиграл духовой оркестр, такой заиграл духовой оркестр! И я сомлела... Потом начали на второй день, ну, переночевали там сидя, покотом, а потом на второй день начали грузить в теплушки вот эти вот... Погрузили нас туда и повезли. [...]

Г.С. – А когда Вы были маленькая, Вы приезжали в город?

З.К. – Нет.

Г.С. – Ни разу? В Бердянск не ездили?

З.К. – Нет. Почему не ездили? Потому что это надо было нам машину, а какие до войны машины? В 33-м году, в 33-м году, когда голод был, моя мама пешком ходила в Бердянск. Молоко или там что было еще у нас сдавала, продавала. А брала тюльки полные ведра. Знаете, такие были поливальные, большие. Зацепит его и пошла. Я в городе не была ни разу. Ни в каком городе не была.

Г.С. – А мама не рассказывала?

З.К. – Нет. Ну как она приходила сюда. Ой, знаете, шо мне рассказывала? Она ездила в Киев, там ее крестница жила (моя двоюродная сестра, Царство небесное и маме и ей). Так она говорит, приехала, а не знает же, ну, с деревни приехала. Она нигде не была абсолютно (Андреевка — 45 – 50 км от Бердянска, а до Запорожья там кругом еще дальше). Ну, она поехала в Киев — пригласили. А в нее муж был начальник пожарной охраны города Киева. У них двое детей было. И это... И вот она когда поехала и попала, там, где метро, что ли, ну, так она рассказывала: «Я злякалася, шо еще живой попала пид землю!»

Г.С. – А как Вы одевались?

З.К. – Моя детка, шо там одевались?! Я помню, ходила в восьмой класс, у моего старшего брата жены был материал, вообще, не помню, шелк такой плотный. Когда мне пошили платье, так на всю Андреевку: «Ой, яке красиве плаття!» Тогда ситец же был в основном. В основном. Ну, была байка. А так в основном ситец. Спали мы на чем? Матрац был соломой набитый.

Г.С. – А хотелось Вам в город переехать?

З.К. – Нет.

Г.С. – Не хотелось?

З.К. – Нет. Как-то так, знаете, разговора не было о городе. Если б сказали, там, знаете, кто-то приезжал с города, вот. А у нас родственников в городе никого не было, и поэтому так и получилось. А уже когда приехала с Германии, вот, то я поехала сама в город. И пришла в «Дормаш» в отдел кадров: «Я хочу работать». И меня послали в литейный цех. Работала сразу земледелом. Потом послали меня нарядчицей, я получала тогда... А потом... А, судьба. Когда я пришла в литейный цех первый день, захожу (уже было часа 2 или 3), все литейщики приходили на работу. Захожу в цех, а литейщики, залившики сидят. Парень вслух так и говорит: «Ой, хлопцы, глян, моя прийшла!» Это истинная правда, нихай подтвердят те, кто видел, каждый скажет. Ой, мы с ним поженилися, вот, ну, как поженилися? Пришел он домой, а у нас общежитие было там по улице Павлова (а потом начали переселять в центр). А он же сам бердянский, семья его — сестра, брат, брат живой меньший. Ну, а когда мы ото с ним... он говорит: «Чего ты будешь идти там куда-то, давай выйдем на квартиру, та й будем жить». И пошли. На Павлова... Потом еще одна пара пришла. Тоже детей у них не было. А потом нам предложили дом. Буров вызывает меня и говорит: «Вот Вам даем финский дом». А я говорю: «Там же холодно как». А он: «Берите». Я уже работала

нарядчиком. [...] Заболел он, ну, короче говоря, у нас уже была Валя, Люба была и жили мы в одной комнате, маму с села забрали. [...] Я иду, бегу до директора (Губанова Михаила Николаевича), никогда я его не вспоминаю плохим, никогда! Я прихожу, а Вера Абрамовна, его секретарь, уже ушла домой. Открываю двери, а он говорит: «Заходите, заходите, пожалуйста». А я и захождать боюсь, и стесняюсь. Он встал из-за стола, сел на стульчики. А он говорит: «Что Вас привело ко мне?» Я говорю: «Отак и отак...» Я ему все рассказала. [...] А Губанов мне сказал (пусть ему земля будет пухом!): «До тех пор, пока я не дам распоряжение, никого не пускайте в квартиру». [...]

Г.С. – А вот Вы когда жили в селе, были у Вас знакомые в городе? [...] В детстве.

З.К. – Нет.

Г.С. – [...] А в село Ваше приезжали с города?

З.К. – Да, были такие, что работали в городе. Жили. Я особенно не знаю. Мы жили в таком колхозе, понимаете, центр, вот так центр, карьер был там до войны. Там до сих пор ямы. Тогда ж мы не интересовались, малые были. [...]

Г.С. – Может, чем-то отличались, они ж городские приезжали, может, разговаривали как-то, может, одежда какая-то другая?

З.К. – Ну, разумеется. У них лучше была одежда, чем у нас в селе. Ну, как Вам сказать... Я когда пошла в восьмой класс, я ж говорю... та куда в восьмой класс, я уже замужем была. И когда Вася пошел в город (он работал во второй смене, а я в первой), и я выхожу, а он сидит возле завода, держит пакет. Говорит: «Подарок!» А я ему: «Какой подарок?» Купил штапель, только появился. Он мне купил отрез на платье, штапеля, что я (шас 82-й год), я б его не одела. Такое декоративное! Ну, пошила. Та я как вышла, все говорили: «Ой, какое красивое платье!» Тогда не так, конечно, одевались. Я Вам хочу сказать, знаете, что тогда не смотрели сильно на одежду, тогда смотрели... Дружба была хорошая. Он у меня муж когда умер — ему был 42-й год, а я 41 год. И вот живу одна, 40 лет одна. Замуж я ни разу не пыталась. Было, как говорят, записку берегла лет 15, один написал мне на записке: «Одно твое слово, и я буду у тебя». Люди другие были. Когда вот у меня муж умер, соседи пришли, тогда ж не поминали, как сейчас, на трикотажке, там где-то... поминали мужа 262 человека. Потому что он был человек с большой буквы. Сейчас уже нету никого почти.

№ 38. — 2007 р., липень 15. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Шелудченко Лінарією Іванівною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Тадиущук Олександром Вікторівною (БДПУ).

Тадиущук О.В. (далі – Т.О.) – Розкажіть, пожалуйста, о себе.

Шелудченко Л.І. (далі – Ш.Л.) – Я, Шелудченко Линария Ивановна, родилась в Новопетровке в 1927 году в православной христианской семье, школьные годы проводила в Бердянске, так как мы переехали в город Бердянск, по окончании семи классов поступила в винодельное училище-техникум, по окончании которого получила специальность технолога-винодела и проработала почти всю жизнь до пенсии в этих предприятиях. Семья наша состояла из отца, матери и шести детей. Мама домохозяйка.

Т.О. – Расскажите о Вашей семье.

Ш.Л. – Семья наша православной веры. Отец, мать и пять душ детей, четыре сестры и один брат. Мама следила за нашим воспитанием, она не работала, но мама хорошо, ласково к нам относилась, любили друг друга и никогда у нас не было противоречий, любили папу и маму. Но ведущей у нас была мама. Воспитывали нас в любви, не было ни драк, ни побоев. Отец у нас был религиозным и приучал нас молиться, так что мы должны вынести родным благодарность, что они воспитали нас в хорошем, не было зависти, злодейства, драк, за это мы им очень благодарны. Когда мы жили в селе, отец работал на сельскохозяйственных работах, а мы сеяли огород и мама очень любила выращивать овощи и прививала любовь к этой земле. Выращивали, в основном, картошку, вот, так что оно не только воспитанием нашим занимались, а и принимали участие добывали себе на пропитание. Имели также мы в своем хозяйстве корову, потому что дети и чтоб молоко у нас было и так... Обычно к празднику, к Новому году резали свинью, которых также выращивали, маленьких брали и занимались таким вот хозяйством. Так и проживали, так что мы любители земляных работ. Не было у нас такого — гульни, все время в занятиях были, а после переезда из села в Бердянск, тогда уже отец устроился на Черноморский. Вот, в качестве приработка делали рамы, столы, вот такие вот плотнические работы.

Т.О. – Расскажите о Вашем домашнем образовании.

Ш.Л. – Ну, родители наши к тому времени грамотные, читать умели и обучали нас также к чтению только таких книг. Мама нас учила и художественные книги читать и церковные по-славянски, кроме таких вот занятий обучала, чтобы не делали зла, а делали всегда добро, уважали, вот в таком духе воспитывала нас, кроме таких учеб приучала нас к труду. Ведь годы были не все одинаковые, были и неурожаи и надо было прокормить свиней, которых мы держали, заготавливали порей. Очень была привита любовь с детских лет к труду, мы не ленились и дрова начинали рубить, все пригодилось и в

дальнейшей нашей жизни, когда уже стали мы семейные, мы не были как-то белоручки, мы все могли сделать, не смотря на эти трудности, мы все сообща работали. Это матери было приятно и отцу, и были у нас светлые, хоть и редкие, радостные дни.

Т.О. – Расскажите о Ваших друзьях детства.

Ш.Л. – Ну, когда мы жили в селе, это примерно до семи лет, по соседству у нас жили хорошие соседи, были мальчики и девочки, и мы дружили с ними. Вот щас сравниваю, смотришь по телевизору и так по улице видишь, идут с первого класса и ясельная старшая группа, они как-то так особенно в эти года стали озлобленные, дерутся, бьются, царапаются. Вот нашей соседской девочке лицо исцарапали, такая зависть у них по сравнению с той жизнью, которую я провела в селе. У нас была любовь, уважали друг друга, хотели сделать друг другу красивое. Мальчики, если поспедали яблоки и груши, они старались добыть и даже как-то в другой раз к соседу залезть украсть, украдут яблочек и в шапку, в пазуху и принесет вечером. Мы любили собираться, вот, в воскресенье, когда уже были свободны от работы, вечером садились на завалинки и угощались яблоками, это такая радость была, это чувствовалось детство. Мы ходили с этими детьми, показывали яблоки: у кого зеленое у кого красное. Вот это по настоящему детство по сравнению с теперешними, с очень удивительной озлобленностью этих детей. Примерно от трех дворов от нашего дома находились, жила одна семья одного дяди Федя, а брат у него был постарше года на два, и мне этот дядя Федя очень нравился, как-то даже радовались, когда встречались, сперва мы с ним не понимали друг друга, ну, когда встречались играли, он всегда хотел мне зло сотворить, то подбросит, то по голове этим махом. И я была очень обозлена на него, а когда уже больше времени прошло, мы начали больше дружить, он стал меня уважать и я его, у нас наладились с ним отношения. А потом, когда наступили школьные годы, он там поступил учиться, а я сюда, но прошло сколько лет, я не помню, я приехала в то село, он был уже взрослым, закончил семилетку, работал в колхозе, женился, мы встретились и вспоминали наши детские годы дошкольные, и очень уважали друг друга, делились. Так все вот это я видела, а когда приехали в Бердянск, мы имели переписку с ним, переписывались, а потом как-то это прошло уже.

Т.О. – Расскажите, в Вашем селе была церковь? Как Вы молились?

Ш.Л. – Я не помню, потому что в церковь я не ходила, а когда, помню, мама говорила, что иду в молебный дом, что ли, это давно было. Вот. А здесь, в городе уже, были иконы, у нас стояли в селе, и мы их покрывали полотенцами, так называются по-украински — рушники, расшитые были, я помню, кружева и петухи по ним были красные, вот это вот запомнилось, а потом мы забрали их сюда в город. Они деревянные были, давношние, уже дерево погнило, стекло разбилось, но все равно сохраняли их. Вот когда были праздники большие — Рождество, Пасха, и какие там другие, мама зажигала лампадки и мы молились.

Т.О. – Расскажите, как в селе, а потом уже в городе население относилось к религиозным праздникам?

Ш.Л. – В селе церковью у нас, как таковых, и не было, коммунисты против были, объясняли, что Бога нет, чтоб мы в него не верили. И в городе, когда мы переехали, также были против религии. Так нам объясняли, что это все выдумки, что Бога нет никакого. Но все равно, когда приходила Пасха, мы красили яйца, тогда принято было красить в красный цвет, а кто любители или по бедности, то снимали с лука кожуру, заваривали ее, получается такой желтый цвет. Мама наша покупала красную краску, и мы радостно помогали ей. Краска была плохая, поэтому оставалась на пальцах, и если эту краску видели другие дети, то поднимали нас на смех, те, которые не верили в Бога. Очень было неприятно, что надсмехались над нами. Вот так у нас было по отношению к религии, многие не веровали.

Т.О. – Помните ли Вы, как приезжали в Ваше село городские жители?

Ш.Л. – Помню, но очень слабо. Приезжали знакомые матери или отца. Как они уже были знакомы, я не помню, да и память уже не та, 81 год, так что сильно не помню, но знаю, что не больно они были счастливы от нашего знакомства. Они ставили себя выше нас. У нас все в селе по-украински говорили, а у них речь была русская, отработанная, некоторые насмехались над нами. И мы все-таки до 7-ми лет понимали, что отличались эти люди друг от друга. И по образованию и по грамотности мы немного отставали от них. Они говорили: «Мы городские, а вы сельские». Можно еще добавить, что, как говорят, в каждой семье не без урода. В селе находились грамотные, умные люди, которые не превозносили себя. И так и в городе, как говорят, «быдлом» родились, «быдлом» и останется. И по развитию он считал, что если он живет в городе, то он лучше всех. И у нас в селе, хоть они и говорили на украинском, но чувствовалось их внутреннее воспитание. Так что не обязательно, если человек городской, то он должен превозносить себя.

Т.О. – Расскажите, почему Вы переехали из села в город?

Ш.Л. – В город мы переехали в связи с тем, что отцу было трудновато работать на земле, рано вставали и заканчивали поздно, это на него отразилось, стал он часто болеть. Когда он был еще молодым, он работал и учился у одного человека на плотника, работа плотническая работа гораздо легче была, ну, забить гвоздь в доску не сравнить с тем, что поднимать лопатой. Тяжело ему пришлось. Все какое у нас хозяйство было, мы решили продать и потом приехали сюда в Бердянск. Комната не очень большая

была, жили там когда-то люди, умерли, и остался наследник, и мы купили не дом, а такое жилье: стенки уже начали падать, стенки прогнившие, давно он стоял. И мы, значит, купили его, не помню за какую сумму, и благодаря тому, что отец был по столярному делу, он заменил рамы, постепенно мы купили доски и проложили пол, сначала проложили в двух комнатах, достроили в виде кухоньки, и нам лучше было. Как не говорили, город оставался городом. И тут еще много помогло, что море было Азовское, отец любил. Хотя даже и не было любви, а научил его сосед. Они утром вставали и рыбалили, вот, на удочки вылавливали столько бычков, и то у нас уха была. Подсушивали бычки, и так варили. Тюлька появилась — большее нам облегчение.

Т.О. — Расскажите, а как отреагировали городские жители на Вас, Вы же все-таки из села?

Ш.Л. — Была у нас хорошая соседка, тетя Вера, так мы ее называли, она не на много, правда, была старше нашей мамы, была такая красивая женщина, все ее уважали, правда она была красивая: черный волос, черты лица очень красивые. И они дружили с мамой, и потом у нее был очень положительный характер. Она все с мамой. Вот когда приходили занять кастрюлю, деньги, чтобы сварить компот, варенье когда варили, она всегда, если даже ей и нужны было это вещи, она перелет, но всегда уступит. А потом эта баба Вера она имела машинку, и с детства, не знаю уже, в тонкости такие не вдавалась, кто ее учил шить, но небольшие там вещи, а вот сарафан, платице детское и такие для взрослых и стариков, этим самым подрабатывала. Наша мама заинтересовалась и стала помогать. Тетя Вера раскраивала, все это делала, а мама всегда приходила к ней на помощь, метала. Она имела склонность и любовь к этому шитью. Они очень дружили. Мама быстренька была, сообразительная, сначала на нас практиковалась, брату трусики пошила, фартушки, и так вошла в эту колею и стала шить так хорошо, что в последствии она приносила деньги. Для детей, вот, просили пошить сарафанчик, трусики, рубашки, поэтому она уже стала хорошо шить, а когда стали постарше, она уже принимала и хорошие заказы для взрослых, платья там шила или юбки, поэтому нас все уважали ради того, что у матери был такой положительный характер. Мама могла угодить, помочь, потому ее все и любили.

Т.О. — А как Вы считаете, где легче, в селе или в городе?

Ш.Л. — Я думаю, я лично считаю, что в городе легче было прожить, потому что в селе основная работа, Вы знаете, земля, выращивание хлеба, овощей. Я сама так думаю, потому что ощущала, что земляная работа — это земляной труд, а город — это другое дело, можно найти работу нефизическую. Вот в селе физически только не работали: учителя, врачи, бухгалтера. А так, в основном, село оставалось селом — смотрели за скотом, за свиньями, а так можно, кроме учителей, врачей заводы были, вот, еще какие были, забыла. Вот они, значит, могли там работать уже легче. Что еще основное, что если учились дети — были общежития, и они могли, не имея своей жилищной территории, могли жить гараздо лучше.

Т.О. — А Вы встречались когда-нибудь со своими односельчанами?

Ш.Л. — Да, был у нас такой случай, когда мы жили в городе. Прошло сколько-то лет, приехала мамочка знакомая с села, где мы были у нее во время Отечественной войны, она приехала с ребенком к нам, мы ее приняли, хотя и тесно было, но отвели ей уголок, вернее комнатку такую. Там она находилась, жила пока временно, потом устроилась на завод, у нее был мальчик. И вот она проработала столько-то лет, ей нашелся человек (у него умерла жена), и они встретились, проводили там время, потом они поженились. И вот когда у нее родился так же мальчик, они получили от завода квартиру вот тут же по Дюмина, там такой дом большой стоял, там было общежитие. Вот, небольшую они получили двухкомнатную квартиру и проживали там. В то время смотрели так: если дети различные, получали 3-х комнатную квартиру. Такое вот было у нас распоряжение. Не знаю, как сказать, чтобы они отдельно жили. И вот проживала у нас эта женщина, мама ее определила и за это она была очень благодарна.

Т.О. — А чем Вам понравился Бердянск?

Ш.Л. — Ну, Бердянск он, конечно, славится, тогда он... Это сейчас он что отстроился, стал очень красивым городом, а тогда, в то время, пятиэтажных, девятиэтажных домов у нас не было, вот, и что здесь привлекательное и сейчас остается — это в основном море, а море нам помогало в период оккупации. Вы знаете, сами знаете, как было трудно с хлебом. Кто как пек, кто добавлял лободу, кто какую крупу. Очень тяжело. Много людей страдало от этих голодовок, от моря почти рядом и ходили. Были такие находилась барказ, и если они улавливали сеткой тюльку и выбрасывали сюда, и мы, как дети, просили, и есть тоже что брали, и хоть по жмени разбрасывали, значит, себе брали и, значит, дешевле можно было ее купить, отдавали и сами брали — это была основная пища. Мы рады были, что живем, и имели что-то покушать не то, что эти лепешки, а нас очень многих спасла эта рыба в период войны. А еще что было плохо, что не было соли, она была дефицитом, мы тогда ходили со старшей сестрой. И мы ходили на лиманы, а когда вода высыхала, то верхний слой сверкал, и вот это мы по-маленькому лопаточкой выгребали, слаживали в сумки, приносили домой. Когда с мамой ходила, когда с сестрой, и уже промывали ее, просушивали или даже этот раствор, который соленый, мы его фильтровали, хоть это была солонковатая вода. И когда доставали улов этой рыбы, просили рыбу, когда подъезжали барки с уловом, и просаливали в этом рассоле. Так мы питались, и с солью было очень тяжело.

Т.О. — А когда Вы уже были в Бердянске, Вы ходили в церковь?

Ш.Л. – Да, конечно, ходили в церковь, и это было. Мне очень нравилась православная церковь, которая осталась и сейчас до этого времени находится на улице Шевченко, так очень была красивая постройка, она стояла не на самой улице, а во дворе. Она была, правда, без купола, а сейчас не знаю как она, не ходила давно туда, ровная была крыша, но очень красивая была постройка, было крыльцо цементное, поднимались столько-то ступенек, приходная была. Двери массивные открывались, потом еще по бокам находились какие-то ихни, где там крещение было, исповедение, потом с правой стороны там были верфи. По ступенькам деревянным, я еще с детства помню, поднимались и с высоты было видно, была красивая люстра, и особенно был красиво сделан иконостас, он был сделан из дерева — дуб, и как полировка, блеск хороший проходил, обработанные эти были доски, и хорошая была сделанная из дерева виноградная лоза, грозди были сделаны, прямо эти грозди, больше и поменьше, и две таких, листья с винограда, и так были сделаны. Точно даже листья зубчиками были, как живой. А этот иконостас стоял до самого верха, и здесь кругом были иконы большие и маленькие, очень мне нравились, я прямо когда ходила маленькая, любовалась этим иконостасом. Кто его делал уже не помню, но вот такие вот руки уельца, это меня удивляло, что на то время так красиво было сделано.

Т.О. – Расскажите, а какое Вы получили образование?

Ш.Л. – Я в 1943 году, когда нас освободили от оккупации советские воины 17 числа сентября месяца, поступила учиться в техникум, который находился по улице Красной, он был в период войны разбитый. И это здание в период войны разбили и мы учились — там были такие вот служебные постройки, как склады, которые они складывали, значит, мы там учились. Очень тесно было, но мы там учились в этом дворе по Красной улице. Парт не было, столы, кто какие табуретки ставил, но кто хотел, у кого было желание учиться, те учились. Очень трудно было с электричеством, вот, другой раз не было электричества, мы носили с собой кто свечки, кто так называемые каганцы. И когда поздно, в зимнее время уже в 4 – 5 часов темно, мы зажигали каганцы и писали. Тетрадей, как Вы сами понимаете, не было, книжки, которые пооставались еще с детства, художественные — между этими строчками писали конспекты, что нам диктовали, потому что книжек тоже не было, поэтому представьте, как было трудно! Когда приходили домой, а дома тоже света не было, старались писать днем, а когда много уроков, задерживались в таком освещении, у кого лампа была, у кого свечка, и между строчек мы писали, очень на зрении это отразилось. Но все-таки, если хочешь добиться своего, потом таки добиваешься. А в субботу, в воскресные дни мы приходили все ученики, а вернее уже студентами считались мы, и нас заставляли разгрести кирпич от разбитого этого здания, отбивали эти кирпичи, хорошие ровные слаживали на носилки и ноши, а ребята уже относили и слаживали в одну кучу, чтобы потом возобновить на этом месте это здание. Носилками носили. И ребята, и мы с любовью это делали, потому что понимали, что даже если и не мы будем учиться в этом помещении, придут за нами другие ученики и хоть они поучатся в хорошем этом помещении. И хоть не было, учились четыре года, уже все разнесено было, все эти развалы этого техникума, даже помню памятник стоял: женщина держала... памятник... с виноградом, по-моему, уже столько лет прошло. Я, после окончания техникума в 47-ом году получила диплом технолога винодела и получила назначение работать в Закарпатской области.

Т.О. – Расскажите, сколько человек поехало в Закарпатье, какие были условия труда?

Ш.Л. – В Закарпатье у нас направили 3 человека: Виноградова, она у нас была комсорг, но у нее отца не было уже, она, у нее была одна только мать. Она была одна девочка у этой матери, и решили с матерью вдвоем ехать туда в Закарпатье. А моя семья, конечно, осталась, и я ехала одна. И еще с нами ехала Мизина, тоже родные ее здесь на Макартах жили. И вот мы трое получили направление. Трест находился в городе Берегово — а трест уже определял, нас в какой колхоз. Там у нас было семь колхозов. По приезду в Берегово мы пошли в трест, представились, показали документы. Я получила направление в село Мушкево в качестве технолога-винодела, Виноградова получила направление в село Севлюгново, и Мизина тоже в какой-то Гечевский, но точно не помню в какой. Ну, когда я прибыла в Закарпатье работать, я прибыла в село, от города Берегово оно находилось в километрах 7 – 8. В основном там на виноградниках работали, в основном гуцула, это очень бедный прошарок людей. Они в основном жили в горах, потом многодетные очень, по 9 – 8 душ детей было. Они в основном обрабатывали виноградники. В мой, где я работала, приезжали они там с Ореховского района, еще там они приезжали на лето на обработку винограда. Виноград рос по трассам таким, так что убирать его было трудно, условия уборки тяжелые, земля — камень, так что прополка проходила не тяпками, а кирками, камни попадались как гранитные, а сборка винограда... Впрочем, обрабатывать трудно, эти люди приезжали на этот сезон работать, матери же присматривали за детьми. В основном они, а я попала к ним в 47 и в 48-е — тяжелые года, вот они привозили в своих котомках своих кукурузную муку, каждый имел такой котелок, деревянная ложка, и вот в обеденный перерыв, что интересно, здесь много лесов, они подрубывали себе тросточки, деревья там, ветки и делали костры. Здесь у них был такой как треугольник железный, и этот казанок они подвешивали, наливали воду и когда вода закипит — засыпали муку, она мало варилась, но 10 – 15 минут, так они в период завтрака должны были успеть, они густую кашу делали в виде хлеба, и они оборачивали на тонкую салфетку-тряпку, и она получалась в виде паски, не распалась, и они ее

ниткой перерезали, вот они и кушали, в некоторые дни и сало, это у них кукурузная каша, жили они очень трудно. Когда я посмотрела на эти завтраки — страшно. Но тогда, правда, бедствовали все, в городе там уже другая была нация — венгеры, они уже более культурно там жили, имели дома, были там и рестораны, и кафешки, совсем другой прослойка людей.

№ 39. — 2007 р., листопад, 8. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Чухвановою Юлією Пилипівною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Тадиущук Олександром Вікторівною (БДПУ).

Тадиущук О.В. (далі – Т.О.) – Розкажіть, пожалуйста, о себе.

Чухванова Ю.П. (далі – Ч.Ю.) – Ну, я родилась в селе Юрьевка Приморского района Запорожской области в семье крестьян, родители... с 27 года получился, колхоз образовался, отец работал агрономом, и в сберкассе, и в магазине. Мама в садике работала. Так, как они... их посылали на курсы агрономические, поэтому так и работали. Ну, к тому времени колхоз образовался, и люди, которые поступили в колхоз, все работали, кто что имел сдали в колхоз, но особенно у нас такой раскулачки не было, кто мог, тот свое уступал. Даже некоторые, кто побогаче были, пошли учиться учителями и врачами, кто куда пошел, потому что некоторые не имели квалификации, школьной даже подготовки до 48-го года. Нет. Началась война и, значит, поехали эвакуироваться. У нас забрали лошадей и опять вернули в то место, на котором мы жили. Отец еще был в Финскую в первой группе, так что он пошел в армию, а его не взяли, а так он скрывался, мы его не видели, а потом он пришел, был с нами. Немцы нас ежедневно отмечали, потому что считали... если кто-то работал более-менее, значит немцы считали, что против них... или я не знаю. А когда немцы ушли, у нас были очень хорошие мельницы. Попалили, конечно. Я не могу говорить точно, потому что сама дите, когда немцы ушли, все забрали, все: ничего, ни коров не было, ничего... Но опять же организовался колхоз и даже дети работали, дети сеяли хлопок, нам каждый раз завозили хлопок, мы обрабатывали его и вязали солдатам носки, рукавички и шарфы, кто что мог, все, что осталось, потому что немцы все позабирали. После это в 48-м, даже 47-м году начался голод, у нас колосная земля стала, все это люди посадили все, все около метра засыпано было, но и те, которые могли... а я к тому времени закончила семь классов и была послана в трудовые резервы в город Бердянск, но приехала я и надо было еще отработать 4 года после окончания на заводе. Жили мы не в общежитии, а на квартире. Нас все обували и одевали, после этого отработала я на заводе, ну, и вышла замуж и пришлось рассчитаться — маленький ребенок, а отец умер, а мама второй группы инвалид, пришлось забрать ее на квартиру, муж как раз уехал в командировку, он был тоже сиротой, после этого мы вышли замуж (он тогда был еще моим парнем). Мы хорошо работали и нам дали квартиру в финских домиках — 7 квадратных метров, потом появился ребенок. После этого мне пришлось перейти, училась то на бухгалтера, то на кройке и шитья, после этого нам дали другую квартиру — 21 квадратный метр. У меня у сестры девочка-сирота, так что я ее еще воспитала, так что нас стало 5 человек и нам это дали квартиру. Я перешла к мужу токарем в 21 автобазу, но базы менялись. АТК-8, потом 21 и оно осталось, мы вдвоем работали там. Когда я окончила бухгалтерские курсы, я решила перейти, я приболела и токарем уже не могла работать и перешла на Стекловолокно. Мне посоветовали перейти на счетах просто работать, муж меня провел, ему тоже понравилось. Там мы проработали почти по 20 лет. У него 20, а у меня 17, но мы перешли ближе и там отработали до самой пенсии. В 97-ом году он умер (болел сильно), ну, а я живу. У нас один сын, сын учитель, он живет в селе, но уже мог пойти на пенсию, но еще работает в школе. Мог пойти по выслуге, ему уже будет 52 года, живет в Партизанах, а внучка здесь в Бердянске. [...]

Т.О. – Расскажите больше о Вашей семье, кто Вас воспитывал?

Ч.Ю. – Ну, как-то мы учились неплохо, а им не было когда за нами следить. Чтобы полисадники все были повыбелены они следили, и над двором чтоб травы не было. Дети очень работали, сейчас там, где мой сын, дети летом трудятся — помогают не так, как в Бердянске. Ну, как-то так прожили войну самостоятельно, мама ну скажет: «Ну, уроки делайте», а как делали при начальнике, вот масло польет и все, я утром встану, а еще и кушать нечего было, вот наладит кукурузы — в горячем, и в школу, и то грызут все дети, у кого было то сумку возьмут, оно ж в 45 году некоторые из-за гусеницы попилили деревья и нечем было брызгать, все деревья почти погрызли. Яблоки, вишня, черешня. [...]

Т.О. – А Вы помните, когда в село приезжали городские жители? Как именно сельские к ним относились?

Ч.Ю. – Но, все, которые были, мама она здесь жила, а перед войной вышла замуж и поехала к отцу. Мы там немножко жили. А во время войны тут такое было! И убивали, и Мерликова балка... У меня тетка была, к нам приехала. Нормально очень. Вот была крыхта и все делились, не то, как сейчас, вот я живу и до меня никто не зайдет. Если муж есть, стараются, чтоб знакомые побогаче были, а если ты пенсионер и бедный — то кому ты нужен?! А тогда, я помню, мама посолила солку, а напротив была многодетная семья и не хватало им даже кислого, соли, и бывало придут и просят: «Васильевна, дайте хоть ведро

рассолу!» Она говорит, что уже ж давала вам помидор, но рассол еще есть, не выливала еще. Наберет ведро, и дети похлебку ели и запивали им, вот, требовалось им. А потом даже делали бассейн, куда вывозили умерших, а когда расчистили этот бассейн, колхоз стал выращивать там овощи и раздавал огурцы, помидоры голодающим.

Т.О. – А чем, по Вашему, отличалось село от города, какие плюсы, какие минусы?

Ч.Ю. – Ну, в селе более, понимаете, друг друга знают и более стараются помочь, а в городе... А вот я жила 8 лет в общежитии там, где музыкальная школа. Вот у нас есть рубль, и мы собираемся, девочки, ну, не все, а примерно нашего возраста, ну, что, пойдём на танцы, а билет был по 20 копеек, или купим что-то покушать, 1.20 стоила булочка. Ото большая еда — булочка, чай. Но ходили лучше на танцы, вот если другой, что-то осталось, мы полагали, если есть, то делились даже до копеечки, у нас никогда не выполнялся план и нам не давали даже по 3 месяца зарплату, и была у нас комендант хороший, она нас выручала. Дай Бог ей здоровья! Ко мне никто не приезжал, мама больная была, и она меня все хотела в дети взять. Она говорила: «Давай я тебя возьму в дети», а я говорила, что есть у меня мама. Тогда народ был, редко, но были, я вот даже ушла с той комнаты, вот она и отец ее был побогаче. Вот привезет ей все, она тумбочку открыла, и что там! Галушки, ватрушки. Вот. Я худенькая, вот того хочется, вот то хочется, а она никогда не делилася, я таких не люблю, я больше жила с такими как сама. Она говорит: «Чего ты уходишь?» А я: «Я люблю Любу», и мы с ней жили в другом общежитии. Делилися. Одни очень, другие — нет. Вот даже в заводе уже пришли ребята с армии, а мы были худенькие, маленькие и они нам помогут и патрон поставят. Мы, вот, по наряду делали. Я в инструментальном. Ребята очень помогали. И мастера если вот видят, что не доработал ты, не выработал, чтоб было на день 5 рублей или 850 рублей, тогда такие деньги были, он обязательно уборку допишет, там рубль с чем-то. За обдирку тогда платили, детали привезут толстые, цена обдирки 0,03 копейки, а все равно набегало. И также нормировщики. Я вот работала в инструментальном, потом пошла в декрет, а потом работала в литейном. Я работала нарядчицей. Я любила свой завод. Мне приходилось в основном с мужчинами работать. Я пошла в автосклад, но там мало платили и пошла опять токарем. Все-таки 100 – 120 рублей было больше в то время. С мужчинами было легче работать, и в основном с мужем работала. У нас было 3 – 4 токаря. А сейчас тяжело в общении. И когда мы делали ремонт, нам девочки помогали, так они пришли и помогли ободрать, но уже все померли. Знаете как — голод, холод, одна умерла и другая. Одна осталась, Довженко, и то на 8 Марте живет.

Т.О. – А чем отличался Бердянск от Вашего села? Может люди были разные? Социально?

Ч.Ю. – Люди более друг другу помощь была, помогали дружнее. Но в городе тут более разный народ, там они как свои если соседи, были тоже, было что мужики и враждовали, мы малые были. Я помню у нас корова и нужно было пахать огород, потом, в другой запрялочке была старая без рога, сегодня вспашет нам. А потом бабушке Нестеренковой стыдно стало, что у нас огород лучше, и она заставила свою невестку копать и сама копала. Они устают, ведь днем работают, а ночью копают огород, так она до утра копала. Мама встала хлеб пекти, смотрит, а у Таиски светится, посмотрела, а она покопала.

Т.О. – За климат расскажите.

Ч.Ю. – Вот климат был суровый. А так было, я помню, еще до школы такие были сугробы, на санках каталися, невыносимо было столько снега, а уже в 48 пошел такими кружечками, зато грибов было много, а так иногда было снегу с метр. Вот, где хаты угол, там снега много было, а когда снег таял, реки разливалися. Я помню, когда дед умер, нас забрали через речку, а так нас перевозили через мост и даже лошадь наша шла, а ей воды по пояс. Дней шесть не идем в школу, потому что не пойдешь в школу. А сейчас не так, тут не везде столько транспорта, я вот, заселилася, когда этого дома еще и не было, тут виноградники росли, а теперь засуха такая. Конечно, стараются, чтобы бордюры все были сделаны. У нас в селе так хорошо было, что заставляли даже цветы на улице сажать. И воздух не тот. Вот мой сын уже привык там, и не хочет возвращаться в город. «Что тут делать? Вышел, там вот школа. А тут даже сесть негде, вот». [...]

№ 40. — 2008 р., січень 8. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Милой Марією Трифонівною, 1931 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Трухановою Іриною Володимирівною (БДПУ).

Труханова І.В. (далі – Т.І.) – Назовите свои фамилию, имя, отчество. Национальность.

Милай М.Т. (далі – М.М.) – Милай (Кайда) Мария Трифоновна, украинка.

Т.І. – Дата и место рождения (какое именно село, район, область)?

М.М. – Родилась я 17 февраля 1931 года в селе Елизаветовка Бердянского района Запорожской области.

Т.І. – Какое у Вас образование и профессия?

М.М. – Я закончила семилетнюю школу в селе Елизаветовка и проучившись в Бердянском ремесленном училище два года, получила профессию токаря.

Т.І. – Как звали Ваших родителей, дедушек, бабушек? Какой они национальности?

М.М. – Родителей звали: Милай Дмитрий Мефодиевич, не родной мой отец. Мой отец в войну ушел служить в Крым, под Севастополь, но когда война закончилась, мы думали, что его отпустят к нам. Но нет, его оставили в Крыму. Мы с ним долго переписывались, а потом мама снова вышла замуж. Маму звали Милай Екатерина Ильинична. Деда звали Омела Кузьма, а бабу Агафья, фамилии не помню. Имена других родственников не помню. По национальности все украинцы. [...]

Т.І. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

М.М. – Я переехала в город для того, чтобы поступить в ремесленное училище. Ведь у нас в селе и в соседних селах не было альтернативы для молодежи из нашего села, только километрах в 70 рядом было училище, но это было дальше чем Бердянск, и я решила поступать в училище в Бердянск.

Т.І. – Опишите, как Вы готовились к переезду в город? Как происходил переезд?

М.М. – Я готовилась к переезду в город как к чему-то новому в моей жизни. Я не знала, как там в городе, и поэтому я готовилась не только материально, но и морально. Я знала, что это так перевернет всю мою жизнь в дальнейшем. И надеялась, что там будет что-нибудь лучшее и новое чем тут.

Т.І. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

М.М. – Мне казалось, ну что там в городе можно делать? Ведь все делалось в селе. И хлеб сажается и выращивается, и овощи собираются; а в городе это все только покупается. У меня город ассоциировался с людьми, которые почти не работают на земле, а только на заводах, которые в отличие от земли не дают этим людям ничего, кроме денег.

Т.І. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано (поездки родителей в город по хозяйским делам — покупки, продажа; родственники в городе; кто-то приезжал из города)?

М.М. – В городе жил мамин брат, поэтому мы ездили к нему в город иногда, и тогда я впервые узнала про город. Дядя тоже иногда приезжал к нам в гости в село.

Т.І. – Чем и как долго Вы добирались в город? Каким для Вас был этот путь: веселая дорога, праздник, страшное событие?

М.М. – В город я добиралась так: мама дала в дорогу денег, я села на поезд и поехала в город. Этот путь был недолгим, но я все-таки переживала как перед чем-то новым. Я подала документы в училище, прошла улицами этого, нового для меня, города и села на поезд, и поехала обратно домой.

Т.І. – Чего Вы ожидали от города во время первого приезда? Оправдались ли Ваши ожидания?

М.М. – От города я ожидала, наверное, чего-то не такого серого и буденного, как село. Но здесь оказалось тоже самое. Я ждала других домов, ну, знаешь, всего другого, но мои ожидания абсолютно не оправдались.

Т.І. – Вспомните поподробнее Ваше первое впечатление от города.

М.М. – Меня очень поразили огромные дома по пять этажей и выше, которых не было в селе. Я смотрела на проспекты и улицы с восхищением от того, что никогда ничего подобного не видела. Да, мое впечатление от города было огромное и очень восхищенное, но потом это все прошло, все просто. Не замечаешь, спеша на работу или с работы домой.

Т.І. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

М.М. – Ну конечно хотелось. И я ездила домой так часто как могла. Потом моя младшая сестра тоже переехала сюда и с той же целью, что и я, и мы вместе были уже и домой не очень хотелось.

Т.І. – Объясните поподробней, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

М.М. – Город отличался тем, что в нем люди работали на производстве, а село вырабатывало свой труд. Оно обрабатывало свои огороды, степь и выращивало животных. Например, мы, дети, мы что делали? Ехали в степь и там рассыпали по полям пепел. Рассыпали мы как: в каждом дворе наш председатель просил собрать пепел на кучку, потом мы его рассыпали. А чем топили? А топили дровишками, если были, а то топили отходами от коровы и кукурузы, подсолнухов, палками из-под них. А чем топить? Топлива ведь в селе не было. А еще в колхоз просили с каждого двора корову. Ее приводили, запрягали в борону, плуг, или еще куда-то, и так садили хлеб. Потом собирали урожай. А как собирали? Например, мы, дети, ходили и вручную собирали колоски, вырывали траву вручную. Так же и убирали с косилками, вручную. Моя мама, например, была на косилке. Непосильная работа! Она подорвалась.

Т.І. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей?

М.М. – В городе люди заняты работой, они становятся погруженными в себя и менее ответственными. Люди занимаются тем, что им нравится. Здесь больше друзей и люди начинают общаться друг с другом. Но если в селе люди знают всех вокруг, то в городе некоторые люди даже не имеют друзей.

Т.І. – Опишите, какое ощущение вызвало у Вас Ваше отличие от городских жителей (оно Вас огорчало, вызывало обиду или гордость за себя)?

М.М. – Мое отличие от городских жителей состояло в том, что они были более начитанными и можно даже сказать, что более умными. Не в том смысле, что я была дурной, нет. Но то, что они были более

наученными, ощущалось очень сильно, и я была этим огорчена. Но то, что всем, с кем я знакомилась, было интересно откуда я, делало меня гордой и обида пропадала сама собой.

Т.І. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город? Опишите, как отнеслись к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

М.М. – Во-первых, заставила сама жизнь. Был год неурожайный. Мама одна работала, болела. Еще сестра у меня меньшая и решили, что после окончания школы ехать учиться мне за семь километров в глухое село нет возможности. Окончила семь классов и решила ехать в Бердянск учиться. И вот в 1935 году поехала поступать. Остановилась у маминого брата в Бердянске. Там жила у него два года. Но в ремесленном нас кормили, одевали, конечно, худенько, но не умерли, живы, здоровы. После окончания училища я смогла работать на заводе токарем. Во время работы завод дал общежитие.

Т.І. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в городе?

М.М. – Да. Сестра подросла. Закончила семь классов, поступила в ремесленное. Жила в общежитии завода Дормаш, тут вышла замуж, вырастила двоих сыновей. Имеет внуков и живет здесь по сей день.

Т.І. – Изменилось ли в течении Вашей жизни Ваше отношение к городу?

М.М. – Да, конечно, изменилось. Когда я только сюда приехала, все здесь было незнакомое и чужое. Но сейчас, после стольких лет жизни здесь, я могу точно сказать, что если я отсюда уеду, то буду за всем здесь скучать, потому что теперь это мой родной дом. Вначале я очень скучала за своим родным селом, я ненавидела город, а теперь я чувствую, что я дома и все.

Т.І. – Вспомните, как получилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем? А сами городские жители приняли Вас за свою (как быстро и при каких обстоятельствах)?

М.М. – Я бы не сказала, что в моей жизни были моменты, когда меня здесь не принимали, или что я когда-то почувствовала себя жителем города. Нет, такого не было. Я жила как жила, как жила, и не замечала, как привязалась к этому раньше чужому для меня городу. И я бы не сказала, что мне есть разница, приняли меня здесь или нет. Я здесь живу и я считаю, что называть себя жителем города я имею право и никто меня в этом не разубедит. Еще один фактор, который, как я считаю, доказывает мой статус здесь. Это то, что после войны мы все отстраивали этот город. Но я не думаю, что до войны я не считала себя городской жительницей.

№ 41. — 2008 р., січень 13. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Тахтаджисвою Ганною Дмитрівною, 1923 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Трухановою Іриною Володимирівною (БДПУ).

Труханова І.В. (далі – Т.І.) – Назовите свои фамилию, имя, отчество. Национальность.

Тахтаджиева Г.Д. (далі – Т.Г.) – Зовут меня Тахтаджиева Анна Дмитриевна, болгарка.

Т.І. – Дата и место рождения (какое именно село, район, область)?

Т.Г. – Родилась я 23 июля 1923 года в селе Радоловка Андреевского, ныне Приморского, района Запорожской области.

Т.І. – Какое у Вас образование и профессия?

Т.Г. – У меня высшее образование преподавателя русского языка.

Т.І. – Как звали Ваших родителей, дедушек, бабушек? Какой они национальности?

Т.Г. – Отец — Тахтаджиев Дмитрий Иванович; мать — Тахтаджиева Анна Агафьевна; дед — Тахтаджиев Иван Григорьевич; баба — Тахтаджиева Анастасия Дмитриевна. Они все болгары. Мои предки все из села Радоловка, но моя мама переехала в Радоловку из села Анновка, когда ей было восемь лет. Был дед Аким, дед моей мамы, огромным силачом в округе. В то время семьи делили свои земли на всех членов семьи и мужу ее мамы не понравилось, что ему дали так мало земли, и он все время ходил и говорил, что отомстит деду. И вот однажды ночью он со своими друзьями зашли в дом и порубали дедушку на куски. Утром соседи встали, пришли к ним и увидели кровь, а потом проснулась бабушка и убийцы решили, что это будет свидетель, но они не успели ее убить.

Т.І. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

Т.Г. – Я переехала в город потому, что папу отправили на работу и он вместе с собой взял и нас. Он работал на заводе очень важным лицом и нас отправили в Павлоград, а потом его перевели в Бердянск.

Т.І. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано (поездки родителей в город по хозяйским делам — покупки, продажа; родственники в городе; кто-то приезжал из города)?

Т.Г. – Да, это было тогда, когда родители возили мясо на продажу, а здесь покупали рыбу. Эти поездки были очень интересные и познавательные. Мы купались на море, отдыхали, и, если честно сказать, домой мы возвращались неохотно, ведь дома мы работали, а там отдыхали.

Т.І. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

Т.Г. – Для меня город был большим населенным пунктом и мне очень хотелось там жить. Я любила город и люблю до сих пор. И это даже не потому, что мы там отдыхали, нет. Город сам к себе как-то влечет, и мне просто хотелось там жить, знаешь, быть частью этого большого населенного пункта.

Т.І. – Вспомните поподробнее Ваша первое впечатление от города.

Т.Г. – Для меня поездка в город была огромной радостью, я будто попадала в другой мир, совсем не похожий на село, и это меня радовало. Это был отдых, праздник и веселье. Особенно часто мы приезжали летом, и это меня радовало. Мы отдыхали целыми днями, и мне кажется, мне кажется, из-за этого меня тянуло в город.

Т.І. – Чем и как долго Вы добирались в город? Каким для Вас был этот путь: веселая дорога, праздник, страшное событие?

Т.Г. – Мы ехали в город на лошадях, и это был очень веселый путь, и я никак не могла дождаться, когда же мы приедем. Для меня это было большое событие.

Т.І. – Чего Вы ожидали от города во время первого приезда? Оправдались ли Ваши ожидания?

Т.Г. – В принципе, когда переехали в город, то я была с ним знакома и ничего особого, кроме того, что уже видела, я не ожидала. Но также я ожидала, что у меня будут приятные встречи и что у меня будут друзья, новые городские друзья. И мои ожидания оправдались. Не сразу, но со временем они оправдались.

Т.І. – Вспомните поподробнее Ваше первое впечатление от города?

Т.Г. – Мое первое впечатление — это новое огромное место с высокими красивыми домами. Море, особенно мне понравилось именно оно. В городе были красивые проспекты с аккуратно посаженными на них деревьями и кустарниками. Мне понравилось сама аккуратность города.

Т.І. – Объясните поподробней, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

Т.Г. – Город отличался своим размером по сравнению с селом. Он был шумным. Вокруг были красивые дома и парки. Я могла часами гулять по нему и изучать обстановку в нем.

Т.І. – Были ли у Вас в детстве и юности, еще до Вашего переезда в город, знакомые горожане? Опишите подробно, чем они отличались от жителей сел?

Т.Г. – Да, естественно, люди отличались от нас поведением, разговором. Они говорили на русском языке и поэтому это для нас было как-то непривычно, что ли. Но со временем мы выучили русский язык и научились вести себя так, как городские жители. Не то чтобы мы под них подстраивались, но мы перешли на их способ жизни, и это сделало нас такими же, как и они.

Т.І. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город? Опишите, как отнеслись к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

Т.Г. – Мой папа стремился в город из-за работы, но не только из-за нее. Огромной причиной было то, что родители с детства привыкли к городу. И папа хотел, чтобы мы учились в городе и там же жили.

Т.І. – Вспомните, как получилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем? А сами городские жители приняли Вас за свою (как быстро и при каких обстоятельствах)?

Т.Г. – Я почувствовала себя городским жителем только тогда, когда поняла, что это мой дом. А почувствовала я это благодаря тому, что меня окружали хорошие добрые люди. Да, вначале нас не принимали, не пускали в церковь и так далее, но потом ведь все обошлось и сейчас я рада, что переехала в город.

№ 42. — 2008 р., січень 11. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Козиревим Іваном Михайловичем, 1915 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Трухановою Іриною Володимирівною (БДПУ).

Труханова І.В. (далі – Т.І.) – Назовите свои фамилию, имя, отчество. Национальность.

Козирев І.М. (далі – К.І.) – Зовут меня Козырев Иван Михайлович. Национальность — болгарин.

Т.І. – Дата и место рождения (какое именно село, район, область)?

К.І. – Я родился в селе Софиевка Бердянского района Запорожской области 7 января 1915 года.

Т.І. – Какое у Вас образование и профессия?

К.І. – Закончил пять классов школы. Дальше учиться негде было, пошел пасти овец.

Т.І. – Как звали Ваших родителей, дедушек, бабушек? Какой они национальности?

К.І. – Отца звали Михаил Кузьмич, маму звали Мария Дмитриевна, деда звали Кузьма Демьянович, бабу звали Агафья. Национальность — болгары, жители Софиевки.

Т.І. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

К.І. – Так как положение было тяжелое, решил переехать в город. В городе устроился на завод Дормаш (бывший Черноморский). На заводе работал подсобником. Потом пошел учиться учеником токаря и через четыре месяца сдал на третий разряд и стал работать самостоятельно. Потом повышал квалификацию и через четыре года стал токарем седьмого разряда. На заводе проработал до самой

пенсии. Надоела колхозная жизнь. Было очень тяжело, платили мало, работали за трудодни. И поэтому решил переехать в город. Сначала жил в общежитии, раз поступил на завод — от завода давали общежитие.

Т.І. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано?

К.І. – Посещал город один раз. В городе жили родственники — была замужем сестра, приезжал в гости к ней.

Т.І. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

К.І. – Что-то такое невероятное, что-то такое большое, кругом дымели заводы, гудки гудели, море огромное, красивое. Я первый раз как увидел его — такое впечатление, как колхозное поле с пшеницей. Большие базары — это для нас было дико. И толкушка была в городе, машины. Против деревни это ж как впечатление большое!

Т.І. – Объясните поподробней, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

К.І. – Знали, что где-то есть города. А какие они? Что с ними? А после войны город был очень разрушен, стояли одни разбомбленные дома. Немец разрушил. Возле горисполкома нынешнего стоял дом разрушенный, мы все время мимо него проходили, когда шли на завод. Много домов было разрушено, но этот больше всего разрушенный был, мы мимо него ходили, поэтому и запомнился. Церковь была разрушенная. Там, где сейчас автовокзал, раньше была церковь.

Т.І. – Чем и как долго Вы добирались в город? Каким для Вас был этот путь: веселая дорога, праздник, страшное событие?

К.І. – Это был большой праздник. Я любил ездить в город. Нравилось против села, не хотелось уезжать в деревню. Я когда приехал в город, разговаривал на украинском языке, тяжеловато было общаться, так как в городе разговаривали на русском. А когда приезжал домой, уже разговаривал на русском, то все говорили что «вот, мол, обрусел».

Т.І. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

К.І. – Конечно. Потому что он большой, не то, что село. Ходишь, со всеми здороваешься, а тебе не отвечают. Страшновато было. Даже сейчас, когда приезжаешь в село, с тобой все здороваются, знают тебя или нет, а все равно здороваются. В городе этого нет.

Т.І. – Объясните, почему Вас так тянуло в город?

К.І. – Чтоб устроиться на работу, чтоб получить профессию. Выйти в город погулять, в кино сходить. Купить конфет покушать.

Т.І. – Вспомните поподробнее Ваше первое впечатление от города?

К.І. – Большой, красивый, улицы ровные, каменные дороги. Тогда ж такие дороги были все каменные, как возле парка Шмидта сейчас осталась. Летние кинотеатры были, танцы были, там оркестры играли.

Т.І. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

К.І. – После того, что здесь увидел, хоть и тяжело было работать на заводе, но все равно тянуло домой. Хотелось поехать домой в село. Поначалу ездили при первой возможности. А потом постепенно начал отвыкать от села, завел семью.

Т.І. – Объясните поподробней, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

К.І. – Ну я ж тебе объяснил, что в городе было много людей, он большой, снова базары, магазины, толкушки. Заводы гудели. Дым шел из труб. Порт. Интересно было смотреть на эти корабли. Летом на море купались, а в селе на речке болтались, в болоте.

Т.І. – Чем, по Вашему мнению, городские жители в годы Вашего детства и юности отличались от сельских?

К.І. – Конечно они отличались. Женщины ходили в красивых платьях, туфлях. А мы ходили в калошах, в чунях, бурках. А тут в городе в туфлях, в сапогах. Мужчины ходили в красивых костюмах, рубашках с галстуками. В селе мы были забитые, не очень то грамотные. Что там пять классов? Были такие, что вообще не ходили в школу. Не в чем было ходить, ото и дома сидели. Когда я ходил, моя мама дала мне свою куфайку, подвязывала платком. На ногах штаны и чуни. Чуни — это такие галоши, одевались на валенки, на бурки. Валенки — это валяные, а бурки — это сшитые.

Т.І. – Опишите, какое ощущение вызывало у Вас Ваше отличие от городских жителей?

К.І. – Зависть была, что они одеваются хорошо, сигареты курили, а мы табак. Скручивали козью ножку и курили. Хотелось быть похожими на них. Думал, что я уже, как бы это сказать, не буду таким же, как они, потому что отстал от жизни. Но потом все наладилось. Купил первый костюм и стал похожим на городских.

Т.І. – Чего Вы ожидали от города во время первого приезда? Оправдались ли Ваши ожидания?

К.І. – Желание было получить профессию. И работать как все люди, зарабатывать деньги. Моя мама не расстроилась. Что я могу сказать? Мама сказала, что «поезжай к сестре, выбивайся сам в люди. Пусть будет, как Бог пошлет». Родители были только за.

Т.І. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в городе? [...]

К.І. – Нет. Они привыкли к селу, привыкли там работать. Считали: город — это несерьезно. Они выращивали хлеб и были довольны.

Т.І. – Как относились к тем, кто уже жил в городе и приезжал домой в село?

К.І. – Дружелюбно. Так это встречали: «О, приехал!» Все хотели посмотреть, какой я стал интеллигентный.

Т.І. – Как относились к тем, кто приехал в село на работу по назначению?

К.І. – Доброжелательно. Были ж такие учителя, врачи. Помогали, доброжелательно относились. Тот яйцами угостит, тот молоком. Они почти сразу же становились своими. Зависело от ихней специальности.

Т.І. – Объясните, что нужно было сделать приехавшим из города, чтобы считаться своими в селе?

К.І. – Уважать людей. А уважение — это первое дело, когда учитель идет, то здороваются с бабушкой там или с бабушкой. Вот за это и уважали.

Т.І. – Как поменялся город со времен Вашей юности?

К.І. – Стал будничным, как так и надо. Только сильно разросся. Улицы красивее стали. Тогда больше пеши ходили, а сейчас больше ездим. Транспорта больше стало, дома красивее стали строить.

№ 43. — 2008 р., березень 7. — м. Бердянськ Запорізької області. — Интерв'ю з Бурлаковою Степанидою Федорівною, 1914 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).

Міненко Є.М. (далі – М.Є.) Назовите свои фамилию, имя, отчество. Национальность.

Бурлакова С.Ф. (далі – Б.С.) – [...] Бурлакова Степанида Федоровна (Димова). Национальность — болгарка. Настоящая болгарка [сміється].

М.Є. – Дата и место рождения (какое именно село, район, область)?

Б.С. – [...] 25 декабря, 1914 год. Место — село Каларовка. Приморский район, село Каларовка.

М.Є. – Какое у Вас образование и профессия.

Б.С. – Тогда мы знаешь как учились? Не так, как сейчас учатся. Учились до четвертого класса и все, потом уже все. Это уже очень грамотный человек. Потом начали работать. Работала я комбайнером. [...]

М.Є. – Откуда родом Ваши родители, Ваши предки?

Б.С. – Папа с этой серии — село Каларовка.

М.Є. – Что они рассказывали и что Вы знаете про населенные пункты, где они родились? [...]

Б.С. – Каларовка — село большое, хорошее было, болгарское, болгары одни только были. Раньше называлось Романовка, а потом приехал Каларов туда в село и перекрестили его в Каларово, село Каларовка. Большое, большое село было. Нет, они не родились в этом селе. Я помню, что бабушка моя говорила, что они откуда-то пришли, из какой-то... не знаю. Из Сербии. Они молодые были. А я знаю? Не могу сказать, кто их заставил, как они перешли. Там было тяжело жить, а здесь же земли хорошие. Они населялись вокруг речек. [...]

М.Є. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

Б.С. – Та дочка моя. У дочки приехала. Потому что мне 94 года, потому что я ослепла, другие дети работают, а эта дочка на пенсии. [...]

М.Є. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во время Вашего детства и юности города? Какие именно и с какой целью?

Б.С. – Посещали, конечно, чего нет? Я ж была и в Запорожье, и в городе Баку была. Была у нас голодовка в 33-м. Ну, и собрались там дед и еще один такой человек пожилой, я и еще одна женщина. Не женщины, а еще девчата были тогда. И они собираются ехать где-то подрабатывать. А нас не пускают, а мы за ними. Они нас вертают, нет, а мы идем, пойдем там подработаем. Ну и добрались. Добрались до этого, до парохода. Сели на парохода и поехали. Поехали дальше Крыма, дальше Крыма еще, не помню точно куда. Ну что ж, подработали там. Тут такая голодовка была, не дай Бог! А мы там подработали по один пуд пшеницы, и носили ее сто километров, пока добрались до парохода, чтоб сесть в Азовское море, чтоб приехать уже домой в Каларовку. Вот так жили. Приехала, сестра умерла с голода, муж умер с голода, свекор умер с голода. Ну что ж, давай будем что-то это, а уже новый хлеб вот-вот. Была как раз Троица, новый хлеб на носу. Они поумирали все с голода. Ну, тогда пошел уже новый хлеб, уже начали молотить. Стало уже немножко легче, голодовка не такая уже была, и вот так и жили. Мы много горя перенесли, наше поколение особенно, особенно наше поколение. Ни одну голодовку, ни одну войну. В 21-м, в 33-м и в сорок каком, 47-м. И войны, войны было много.

М.Є. – Как часто и как долгло Вы во время Вашего детства и юности бывали в городе?

Б.С. – Посещали тогда ни как сейчас. Хотем поехать вот это в город Бердянск — пешком, маленькую бриченку, накладаем туда, что будем торговать (буряк, фасоль) и идем, едем. Снег, вода — нет, а потом переключились коровы запрягать. Давай коровы запрягать там с напарницей нашей, запрягаем и идем,

обратно продаем, что-то торговать, нужно ж что-нибудь купить. Деньги нужны были за искадриль, за займ. Придем, а они уже у нас стоят, ожидают нас там. Начальник: «Ну что, наторговали?» Ну, что наторговали, то и дадим. Сколько наторговали, то и дадим. Ой, мы пережили очень трудно. Молоко во время войны сдавали по пятьсот литров от коровы, по пятьсот литров молока. Яйца, шерсть, картошку — все, все сдавали. Налог такой был у нас. Ой, не дай Бог, такое горе было.

М.Є. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

Б.С. – Тогда даже не ездили ни машинами, ни мотоциклами, ни лисапедями, а это на крыше, на крыше на этот, на поезде поедем, что-нибудь сторгуем, вертаемся. На сбор, сборы, я не знаю как по-русски будет, в Трояны ездили. Берутся все, запрягают лошади, а нас не берут — мы маленькие. Обуться нечем. Идем. «Баба, давай твои тапы». Разуваем бабу, надеваем это тапочки. Дают нам по пятнадцать копеек на расход. Пятнадцать копеек, что ты можешь купить? Ничего не купишь. Посидим там, то конфеточку купишь, то то, ни как сейчас «А! Это конфета нехорошая, она невкусная, она нешеколадная». Сейчас не такое дело. Тогда было очень трудно, очень, очень, очень, очень трудно. Ну, жили, что ж делать. Конечно, и жили.

М.Є. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано (поездки родителей в город по хозяйским делам — покупки, продажа, родственники в городе, кто-то приезжал из города)?

Б.С. – Ну, чо ходили, ездили из села. А мы тогда какого года были, маленькие, не ездили. А потом пешком начали ходить, пешком с нашего села и до Бердянска, пешком.

М.Є. – Как воспринималась Вами поездка в город? Что это было для Вас: праздник, отдых, работа, помощь родителям, тяжелая обязанность, страшное горе?

Б.С. – Сразу после войны, когда отступил немец, они же разбили Запорожье это в Днестре. «Давайте! — собирают нас, — Пошли на работу!» Идем мы на работу, что, а что мы будем брать, какие продукты — просяная мука (мешок) и этот, и мясо гавяжее, и капуста кадущечка. И повезли нас делать это. Ой, сколько камней мы тогда вытаскали с этого! Вручную таскали, приходили десятки человек, замеривали, всегда мерили. Закончили мы это работу, идем домой, собираемся домой мы идти. Обутые мы были... Мы чисто босые были. Они нам пошли через это, ребята наши, через в Днестре, нашли этот, деревянные сапоги — парусиновый верх, а подошва деревянная. Моя дочка еще в школу в них ходила. Вот так мы и жили тогда. Пришла, дома свекруха была, дома у меня, деда не было. Что ж, и девочки двое были маленькие, что ж Господи, колодец — воды не было. Корова была у нас, мама сама ходит, снег тогда падал. Вот этими годами сейчас снега нет. А там у нас снег забивал все окна и вся хата. Соседи открывали друг друга. И вот такое мучение було. А потом, когда там кончили работу, в Запорожье, а ведут нас в этой, в баню. Там женщина дежурила. «Ну, давайте раздевайтесь. Щас купайтесь и будете ехать домой». А мы бедные, у кого были трусы или рейтузы, или что-нибудь? Ничего — все голые. Все голые. Она: «Та давайте раздевайтесь. Чего вы боитесь?» «Та нет. У нас нема ни штанов, ниче». Еле она нас уговорила. Мы разделись, немножко там приклепались водой и давай собираться домой. Поездом приехали домой.

М.Є. – Вы боялись города в детстве? [...]

Б.С. – Конечно, боялись, а кто что-то знал? Конечно, боялись.

М.Є. – Чем и как долго Вы добирались в город? Каким для Вас был этот путь: веселая дорога, праздник, страшное событие?

Б.С. – Добрались до города? Пешком ходили, и на крыше ездили, и где хочешь. Какое веселое, когда черт знаешь откуда едешь?! Когда было веселое, когда невеселое. Какое хочешь. Да, вот такое дело было.

М.Є. – Чего Вы ожидали от города во время первого приезда? [...]

Б.С. – Думала, что он красивый был. Там почти в это время ничего не видела, и ничего веселого не было, потому что люди жили тогда очень, очень и очень туго и скучно. Бердянск был и тогда немаленький. Не был такой маленький. Пойдем, наторгуем, пока придем — уже нас ожидают. Вот, чтоб деньги забрать. На искадриль по пятьсот рублей, на облигации по сто пятьдесят – двести рублей. Вот такое дело было. Ничего мы не увидели. Моря не было. Может, было и море, а мы тогда не до этого, ни как сейчас — они знают и море, курорт знают, и все, а не так, как тогда. В Бердянске были большие, хорошие церкви.

М.Є. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

Б.С. – Конечно хотелось, потому что дома бросили семью, голодовка, старая бабушка, дети маленькие. Да, с Зиной, вот этой. Она старше была, а та еще меньшая, и старая баба с ними, оставила, а я сама пошла по делам. Ой, что моя детка, что мы только не пережили и пережили очень много трудно. Живите, и старайтесь, и работайте. А то мы жили, жили...

М.Є. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

Б.С. – Конечно, разница была. Именно: село как село, разваленные хаты тогда были, а город был хороший. Они хоть получали трошки денег. Сейчас совсем другое. Я говорю: живите, живите и живите и

не волнуйтесь. Мы не жили, а мучились, мучились. Была одна соседка там, ходили, пололи тогда. Она пойдет в город, кума у нее там жила, тут в городе Бердянске. Принесет полное ведро тюльки (камсу). Идем на работу, она тащит этот ведро полное. Как пойдем там, как рассыпим его, как начнем кушать — не дай Бог! Мучились: голодовка. Идем на работу, там женщина есть, кухарка, сварит кашу. Мы по разу обошли, рядок перепололи, другой рядок перепололи. «А! Каша готовая, — кричит, — Давайте на кашу!» Идем, миски с дома несем себе. И по сто пятьдесят грамм давали брынзу. Хорошая брынза. Кашу покушаю, а брынзу в карман, потому что дома двое детей и свекруха. Иду с работы, они уже меня встречают на середину двора. «А брынза есть?» «Есть». «Давай!» Иногда было наоборот — брынзу скушаю, а кашу детям. Да, режу каждому понемножку, делю их — тебе столько, столько и бабе. Ой, ой, то дело большое было, большое дело было.

М.Є. – Были ли у Вас в детстве и юности, еще до Вашего приезда в город, знакомые горожане? Опишите подробно, чем они отличались от жителей сел [...].

Б.С. – В Бердянске? Были. Я их уже и забыла. Чо, они хорошо обращались. Тогда не было ни пьянки, не было таких драк. Не придирались ничем. Мы одевались по-болгарски, а горожане по-другому. В шесть лет осталась сиротой с братиком годичным. Отец умер. Мать заболела, умерла. Мы остались с братиком. Тридцать шесть лет братика было. Сам брат маленький. Ну, спасибо хорошими людьми, дядька, отцовский брат, нас забрал, высмотрел нас. А потом брата, как началась война, его забрали. Не, его не забирали. Он пришел и плачет. «Чего ты плачешь, Степа?» «Та всех товарищей берут в армию, а меня не берут. Я напишу до Молотова, чтоб меня забрали в армию». Ну, писал, где он писал, что он сделал, ну, бежит: «У меня есть повестка на армию!» «Хорошо». А тогда не было как сейчас собираются — гулянки, пьянки, не, не, не, не. Сварила ему десяток яичек, одного маленького цыпленка и собрали его в армию. И он приехал в действительную службу. И война началась. Осенью забрали, а война началась в июне, двадцать второго июня. И сразу ж тогда не брали на фронт, а этот сразу на фронт их отправили, и сразу их побили. Там его и убили моего брата. Он был связистом. Ой, сколько горя перенесли, сколько, не дай Бог.

М.Є. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей?

Б.С. – Не так трудятся горожане, как сельские. Городские неплохие, и сельские есть тоже хорошие, и есть и плохие. Думаешь, в селе все хорошие? Отличий не было, раньше этого не было. Тогда были как-то дружнее. «А! Ты такой, ты сякой». Пошла драка.

М.Є. – Ощущали ли Вы, живя в селе, что отличаетесь от городских жителей?

Б.С. – Отличаемся? Конечно, ощущали. Что сравнишь: сельские и городские. Сельские бедные, они все работали, все добивались и днем, и ночью. Городские не так. Ну, работали, но не так. Они хоть денежки получали. И сейчас не так, то сельские, а то городские. Мне не нравится. Я вот здесь уже второй месяц. Не нравится мне тут ихняя жизнь и ихние похождения. Не, не. В селе спокойнее, не так. Я там привыкла и все. А тут я точно квартирантка, точно квартирантка.

М.Є. – Опишите, какое ощущение вызывало у Вас Ваше отличие от городских жителей?

Б.С. – В селе все знали друг друга, все поддерживали, а тут как-то не то, не было такой связи.

М.Є. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город? [...]

Б.С. – Не хотела и не хочу. Приглашали меня в Баку, а я говорю: «Не, не, не. Хочу в село, в родное село». И в Запорожье так не хотела.

М.Є. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в город? [...]

Б.С. – Есть все, есть. Дочка, двоюродный брат. Два моих сына учились в городе, кончили училище и живут в селе.

М.Є. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями? [...]

Б.С. – Не было таких, чтоб ненавиделись. Федя со Степой кончили училище, пошли в армию, приехали с армии, женились, свадьбу делали одному, потом другому. И они сейчас живут в селе, оба, два сына.

М.Є. – Были ли в Вашем селе такие, которые переехали из города в село? [...] По каким причинам они переехали? [...]

Б.С. – И сейчас есть. И сейчас много переехали с города в село. А Бог его знает, этого я не знаю, по каким причинам они переехали. Чтоб прокормиться, выжить. Особенно сейчас, этот месяц страшный. Дорожня такая, все. Если большая семья у тебя, что ты будешь делать с этой, детей? Их нужно кормить, а тут не доберешься ни за деньги, ни за чем.

М.Є. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приехал по назначению или направлению на работу в село? [...]

Б.С. – В село? Ну, хорошо относились. Да, много их есть. Почти все они оставались. Председатель колхоза один, потом другой, потом этот трактористы, агрономы. Они все оставались в селе. Мы привыкли к ним и они к нам. Хорошо относились они с нами. Были грамотные, рассказывали.

М.Є. – Объясните, что нужно было сделать приехавшим из города, чтобы считаться своими в селе? [...]

Б.С. – Председатель наш приехал к нам. Мы думали: что это за мальчик? А потом он хорошо начал обходиться с людьми, и обходительно. Только, бедный, умер давно [сміється]. Да, все было.

М.Є. – Изменилось ли в течение Вашей жизни Ваше отношение к городу? [...]

Б.С. – Все равно домой тянет.

№ 44. — 2008 р., січень 31. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Вертепорох Вірою Миколаївною, 1930 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).

Міненко Є.М. (далі – М.Є.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові (дівоче прізвище). Національність.

Вертепорох В.М. (далі – В.В.) – Вертепорох Вера Ніколаєва. Левченко Вера Ніколаєва. Українка.

М.Є. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

В.В. – 30-й... 1930 год. Старопетровка... село, чи той, Новопетровка, а тоді ми вже в 56 году переїхали в Старопетровку, а зразу в Нововасилівці жили.

М.Є. – Яка Ваша освіта і професія?

В.В. – 3 класа.

М.Є. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу? Якої вони були національності?

В.В. – Левченко Микола Семенович і Левченко Ольга Тихоновна. Діда та бабу? Діда я не знаю, я їх не знаю, ну... ну да, значить, діда Семен звали отцового, а матиного Тихон. Ну хохли, я не знаю якої, ну українці.

М.Є. – [...] Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

В.В. – Отець з Нововасилівки, а мама з Старопетровки.

М.Є. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися? [...]

В.В. – А що там, там... то та Нововасилівка розтянеться по етому... понад горою, як казала мама моя, як «кобиляча душа» [сміється]. Ну, ну як мама вийшла заміж, у бабуськи було, в Наталки, 4 сина, оце отець третій женився, а, а то 2 ще парубки були, і пішли на войну, один вернувся, а другий не вернувся, і отець мій не вернувся, а ті два вернулися із войни, старший... два старших вернулися і средній, а самий менший і мій оце отець погибли. [...]

М.Є. – Розкажіть докладно, коли і з яких причин Ви переїхали до міста?

В.В. – Ну з яких? У колхозі ж тоді як тяжело було — ужас. Побільшала, тоді пішла уже у город робить, ну... просто як, щоб легше було. У колхозі було я прийду з роботи, отработаем дньом, приєжає машина на ночь, їдь обратно, сутки як отробиш, та як прийдеш додому виморений, і обмивається ніколи, так ляжу отдохну, а потом аж... Ой, не дай Бог, та що тільки не було! Тяжело, тяжело, вобщем, було до войни, дуже тяжело... Чи той, у войну дуже тяжело було. Отець же ж як пішов на фронт та й не вернувся, а мама нас троє осталося, два брата і я.

М.Є. – Опишіть, як Ви готувались до переїзду до міста? Як відбувався переїзд?

В.В. – Як? А я не помню як. А як я пішла до міста, вобщем документів не було ніяких, брат работав у міліції, менший за мене на 2 года, работав зразу він у тому... у ремесленому училищі, а потом работав после того в колхозі, а потом пішов у міліцію работать. Там міні достав якісь там документи, паспорт поміг достать. І ото так і осталося в городі.

М.Є. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

В.В. – Відвідувала, канешно. Я помню, я так любила... оцей, тот... як от в городі раньше ж не було машин, зараз же машина на машині, а раньше було от їде коняка, тяне якусь там повозку, і вона ото цок-цок-цок, а я стану з мамой, прийду в город, стою, стою, заслухаюся і тот, вже мама вже хтозна-куда дойде, а я все стою, слухаю. Ну і помню як ото от крізь ходили ми із Нововасилівки там крізь тот... був, маслозавод був, подсолнух бил, я помню це як, було як ідеш, пахне... Ну, торгувать приїжджали, шо-небудь там бросимо на тому... та й ідем, або скупляться, ... та тоді, ой тоді і грошей не було у людей, Господи, зараз ось як шо так гроші, а зараз..., а тоді не було ні грошей нічого.

М.Є. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

В.В. – Ну як скупимся і додому ідем, не, тоді пішки ходили, не їдим, а пішки ходили.

М.Є. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

В.В. – Ну як, ну от тот тільки як піду у город, чи правда моя тьотя жила тут у городі, на 8 Марта, там як по тому, по... до Первомайського заводу отак спускається ото з тієї Гори, так вона там жила ото, то коли там зайдем ото з мамою провідать, а так у селі та й в селі бігали, до войни, а послі войни вже ніколи було бігать.

М.Є. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано? [...]

В.В. – Ну я ж кажу: тьотя моя жила, так я ж і знала, шо тьотя Вера живе в городі.

М.Є. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

В.В. – Допомога батькам. А як? Канешно.

М.Є. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

В.В. – Боялась, канешно, я сама нікогда не ходила малою. Ну а..., то зараз діти куди здумали, туди воно й пішло, бросило і батьків і все на світі, а тоді ні, боялися, як же так із дому піти? Ну, я не знаю як, тоді були люди забиті просто та й всьо.

М.Є. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? Яким для Вас був цей шлях, весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

В.В. – Ну там хто його, часа два ходьби було от того... Пішки, а другий раз повозкою їдем, та ще там на гору в Нововасилівці, на гору повозку тянем, а потом витянем уже на гору, тоді вже легше стане. Яка там подія? Просто нада було та й і всьо.

М.Є. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

В.В. – Ну шо можна очікувать? Ну хто зна, шо я очікувала, я не помню. Я зразу приїхала в город тот..., так поступила, у тот, у ясьльки работать. Отам возле вокзала були малінькі такі, две групи дітей там було, тот, я работала на кухні, помошник повоора. [...]

М.Є. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

В.В. – А шо я можу згадать? Харошого нічого не було вобщем. Ну враження які, канешно, шо в городі, як не було, а жили лучше люди в городі, як зараз, чи як тоді ми жили у селі. Жили, мама моя работала..., нас і не бачила другий раз, прийде, наваре їсти нам і це ... і піде, а ми спимо, як діти, і не обмиті, і не одіті...

М.Є. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

В.В. – Та ну..., було таке, шо каждый день їздила додому, як літом особливо дні більші і каждый день їздила, а тоді утром їхала на роботу. [...]

М.Є. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві, ще до Вашого переїзду до міста, знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл.

В.В. – Чим? Ну знайомий, оце тітка й дядько, її свекруха була, і її троє дітей. Приїжджала до нас оце ж моя сестра двоюрідна, а там в брата меншого була та..., сусідка, девочка, гуляли ми, вона все казала «мама» на свою маму. «До бабуски Олі приїхала девочка і вона по-німецькі балака». Вона ж по-руські балака, а ми ж хохли [сміється], каже: «По-німецькі балакають!» Ой, Господи. Ну хтозна-чим вони відрізнялись, ну як, разговарювали по-другому, считай, ми ж хохли «репані», нічого не понимали, тіки свій язик та й усьо, мало так знали, ну а вже в город пішла, тоді поумніла трошки. А одяг як, лапті були..., лапті телячою кожою пошиті, а у мешканців міст, не знаю у чому вони ходили, ну... або шахтюрські калоші або лапті. Як літо — то лапті, та й босі, більше босі бігали, по кавунцях там, по чому... [...]

М.Є. – Чи відчували Ви під час проживання в селі, що відрізняєтесь від міських мешканців?

В.В. – Канешно, відрізнялися. Ну вони трошки, канешно, культурніше жили, чистіше, а ми в селі бігаем по пилякі. Я ж кажу: мама прийде і не бачить, чи ми обмиті, чи не обмиті, наваре їсти та й поїхала обратно на роботу, і день, і ніч робили, і за шо? За палочку, трудодень запишуть... Та вобщем детства нічого не бачила харошого.

М.Є. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

В.В. – Та ніякої гордості не було, яка там гордість тоді була, Господи, і чим гордиться? Хахлом отим «репанім»? Я не дуже така модниця, а так шо є натянула та й пішла. А вже як начався отой штапель, раньше ж був штапель, ти, наварно, не помниш, бабуска то, канешно, твоя знає, і мама міні набрала плаття, так чорне і такі павутинки, і горошок по їх, і це пошила міні плаття, так рукав..., а тоді друге, уже таке голубеньке, цвіточками, красиве таке. Це була така дівка на всю деревню! [Сміється].

М.Є. – Пригадайте, коли у Вас вперше з'явилося бажання переселитися до міста? Опишіть, як поставились до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

В.В. – Та я не помню. Я ж кажу: як ото брат уже ж пішов у міліцію, та міні ж уже документи достав, а так я і не думала ніколи. Я іще у ПЗО була, а в яком году от не помню, чи в 50..., була у ПЗО та училась на..., як його, штукатура, а потом ну... важко показалось мені, так я бросила роботу, роботу бросила і мене чуть не судили. А якраз Сталін вмер, чи той, а да, Сталін вмер, і я попала под амністію, а то б сиділа за уход с работи. Мама старалась, щоб нам як лучше коли було, чи легше... ой... Мама не протів була, а отця ж не було.

М.Є. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

В.В. – Ні, ні. Там же була хата (як раньше казали «хата», зараз кажуть «дом», а тоді казали «хата», по-хохлятські «хата»), куда ж бросать і куда їхать? Це ж нада у городі купить дом чи квартиру, так це гроші такі нада, а хто ж їх заробе? Слі на харчі хватало.

М.Є. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

В.В. – Ну я, наприклад, относилась хорошо, потому что думаю: вони щасливі люди, переїхали у город, їм легше там у городі, канешно, не то, що у селі. Я ж кажу: в селі і дома нада на городі, і на роботу. Ну що я можу?... Мама тоже так работала... Я знаю ще, що як у колхозі, ми пішли у колхоз, ото як кончила три класи, тоді ж от же як, пшениця, наприклад, і ячмінь, пололи руками ми, ото от виривали траву і тот... і дивимся от, а варили в колхозі нам катьол такий, женщина варила і вона було як, тот, стане, той зваре обід уже 12 часов і вивішує флаг, вивішує флаг, а ми як глянемо, що вона вивісила флаг, і біжимо, хто куда біжимо до котла, кто перший. А їли ой, їли було і з відра, в кого була своя мисочка чи шо-небудь насыплют йому, а ми другий раз із відра, із тазіка, насыплют нам на стільки чоловік, полягаємо так вокруг і так якби тільки наїстися.

М.Є. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...]

В.В. – Та ні, таких не було, я не чула.

М.Є. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? [...]

В.В. – Та були, може, я не знаю, може там вчителя чи лікарі, чи... та ні, лікарі всі сільські були. [...]

М.Є. – Згадайте, як сталося, що Ви відчули себе типовим мешканцем міста? Чи самі мешканці міст сприйняли Вас як свою (як скоро і за яких обставин)?

В.В. – А ніколи не чувую себе той, що я... так і щитаю себе хохлушкой. Ну як я зразу як работала в городі, я ж не зразу, у мене квартира у мене не зразу була. А це в якому? Ой, забула в якому году я получила вже квартиру, а то по квартирах ходила, а вже сусіди ну як прийняли, канешно, харашо, сюда я перейшла — з усіми дружила, скільки живу — ніколи не ругалась ніде ні с ким..., хай буде моє перейде лучше, як ото гризтись, друге як тільки шо — так і гризеться.

№ 45. — 2008 р., січень 24. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю зі Штокаловою Раїсою Іванівною, 1930 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).

Міненко Є.М. (далі – М.Є.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество (девичья фамилия). Национальность.

Штокалова Р.І. (далі – Ш.Р.) – Штокалова Раиса Ивановна. Смаковская. Болгарка.

М.Є. – Дата и место рождения?

Ш.Р. – 1930 год, 30 мая, Запорожская область, Приморский район, село Бановка.

М.Є. – Какое у Вас образование?

Ш.Р. – Образование 7 классов. [...]

М.Є. – Откуда родом Ваши предки? Что они рассказывали?

Ш.Р. – Ну как, что они рассказывали? Они, понимаешь, жили небагато, средне. Не бедные были и не богатые были. Но были трудяги. Вот мама мне говорила, когда она к ним пришла, когда замуж вышла... Она говорила, что свекровь у нее была золотой человек. Она говорит, что у них все было. Вот кувшин там, масло сливочное, ну все, заготовка была вся, постное масло. У них было все. Но они не считались богатыми. Они считались середняки. Понимаете, фактически это прапрадед переселился сюда в Бановку из Болгарии. Было ж тогда ж это как, когда турецкое было там же ж это, иго. И вот их тогда переселяли в села. И вот тогда они попали в Бановку. Но это я не знаю, прадед там какой-то. [...]

М.Є. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

Ш.Р. – Вобщем в 51-м году я вышла замуж. Ну так получилось, что жила я у свекра. Так получилось, что у свекра забрали дом. Он переехал в Бердянск работать. Из-за того, что из колхоза ушел и они забрали дом. Оказалось этот дом был... дядька его воспитывал и по наследству ему остался этот дом. Но он был неоформлен. Ну просто остался, он жил и все. Ну когда утож свекра, это же ж надо было переходить на квартиру, а свекруха перешла, у нее еще был сын, дочка и даже пацан еще маленький был. Они перешли на квартиру по соседству. А Вася, мой муж, тоже уехал в Бердянск, и я вслед за ним поехала в Бердянск. Вот это так я оказалась в Бердянске.

М.Є. – Как происходил сам переезд?

Ш.Р. – Ну, понимаете, когда я переехала в город, ну как, сразу на квартире мы были. Потом надо было устроиться на работу, а было тяжело устроиться на работу. Ну, спасибо, земляк, Виктор Иманайлович. Он это, грамотный мужик, конечно, был. Он работал на заводе. Я его встретила, говорю: «Ну как мне устроиться на работу? Потому что родители, ну чем они могут мне помочь, ну могут мне картошку, ну там это, но мне надо работать». И он пошел, договорился с начальником. Отдел кадров, они меня приняли. Приняли меня, правда, уборщицей. Ну я когда пошла уборщицей работать, начальница была женщина, Людмила Павловна. Она посмотрела на меня, ну молодая я же ж была, а цех был такой загрязненный, волоочильный. Она мне говорит... да, когда я начала работать, убирать в кабинете, смотрю: мелочь, видно, она просто хотела понять, как я это. Я посмотрела ту мелочь, взяла и положила на стол. После того она мне начала говорить: «Ты не волнуйся, что такая молодая и ты...» Она, знаешь, была

молодая, а там эти грузчики, ребята за мной бегают, а я от них хаваюся, ну что ж с села была, забитая колхозница. А потом она мне говорит: «Не волнуйся, вот как будет место, я тебя переведу обязательно. Ты долго работать не будешь». Ну я работала у нее полгода. Когда она мне говорит: «Вот место есть. За станками нужны рабочие». Правда, он спросил, как я себя вела, как я это. Она сказала, что очень хорошая девочка, трудолюбивая. Ну перешла я туда, за станками обплетали мы кабель. Десятиходовые были станки. И это я обслуживала десятиходовые станки. Ну так, а я как раз поступила перед маем в апреле, а в мае давали, ну как эти же ж поздравляли всех, давали подарки. И Стельмаченко был у нас Алексей Никифорович. Он подходит, такой красивый мужик был, подходит и говорит: «Раичка, не волнуйся, что тебе подарка нет. Ты только начала работать. Вот будет какой-то праздник — обязательно будет подарок». Да я не волнуюсь, не переживаю из-за этого. А потом же ж меня перевели с 9-го цеха в 4-й цех. Там одноходовая была машина. Ну мы обплетали кабель для скважин. Я проработала на Азовкабеле 33 года.

М.С. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во время Вашего детства и юности города? Какие именно и с какой целью?

Ш.Р. – Когда я жила в селе, я ни одного города не знала. Ну как, были города, знала, что были Запорожье, было все, но я нигде не ездила. А вот Бердянск, он мне почему-то вот был в душе. За год зерно возили ж в этот, в Обиточное, у них там специально склады, и мы там веяли это зерно на веялках. И ото как выйдем ночью — Бердянск, как на ладони освещенный. А мы тогда что? Каганы были. Даже не у всех лампы были. Почему? Потому что керасина не было, нельзя было, а каганцы. Посмотрим: ой-ой какая красота, и думаем: «Девчата, ну как бы попасть туда?» Вот у меня мечта такая была, чтоб я попала в Бердянск. Ну я и попала в Бердянск, конечно.

М.С. – Как часто и как долгло Вы во время Вашего детства и юности бывали в городе?

Ш.Р. – Вы знаете, я редко приезжала. Здесь у меня жил дядька, мамин брат родной, на Горе. Я, ну тогда нечем было приезжать. Тогда ж дороги были не асфальтированные. Жил здесь папин брат двоюродный. Он на почтовой машине работал. Почтовая машина — она то вездеход. И вот иногда я могла приехать, ну это редко, ну может я была в свое время, вот в детстве своем была раза три. А раз вообще мы пеши пришли с Приморска, вот сюда, с Бановки. Мамина брата жена: «Вот давай мы пойдём». Ну, я ж молодая была, девчонкой. Вот идем, идем через села, сядем, посидим, опять. Я, когда мы уже пришли сюда до дядьки, и упала. Я уже была готовая. Ну он нас, конечно, накормил. Дядька работал в Горводопроводе. Он жил неплохо. Иногда помогал нам: то кукурузу, то там какую-то крупу, что-нибудь, потому что тяжелое было время после войны. Ну вот, ну а потом уже когда, ну обошлось, слава Богу, выскочили мы, отца не было, нас было трое, два брата и я, маленький брат, еще ну сколько ему было там, 37-го года. [...]

М.С. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

Ш.Р. – Мечтой был.

М.С. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано?

Ш.Р. – Ну, я знаю почему, потому что здесь дядька жил. Вот я знала, что есть такой город, потому что они приезжали, к нам в гости приезжали. И даже когда немцы захватили Бердянск, тетка, а я не знаю, где был тогда дядька, потому что тетка со своими детками, двое детей было — дочка и сын, они у нас находились, которое время. Я не помню сколько они были, но они долго находились у нас, пока освободили Бердянск. Потом они уже вернулись сюда.

М.С. – Как Вы воспринимали поездку в город?

Ш.Р. – Как праздник, конечно.

М.С. – Вы боялись города в детстве? [...]

Ш.Р. – Понимаешь, наверно, я не боялась. Почему? Потому что свои были здесь. Вот я че-то не боялась. Но я когда переехала, я жила на квартире. У меня хозяйка была очень добрая, хорошая, а я же ж замуж выходила (тогда же ж шифонеров не было) с чемоданами. А папин брат двоюродный в Комаровке жил, столяром был, и сделал мне комод такой красивый. Я с этим комодом переехала. Ну не знаю, где была хозяйка, что я переехала, и так сгрузили отам, на этом, во дворе, и я пошла до дядьки, а все бросила. Прихожу, а мне тетя Нина говорит: «Ну как ты могла? Ну а вдруг пришел бы кто-то?» Ну что там забирать в то время? Да, что там можно забирать в то время? Хозяйка была у меня очень хорошая, добрая, хозяйин. А когда я на работу устроилась, я вообще была довольна, что у меня работа есть. Так что я, конечно, как-то вот была довольна, что я переехала. Очень хорошие люди. Ожидания оправдались.

М.С. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

Ш.Р. – Нет, нет. Мне было жалко. Даже вот в это время, когда родители мои умерли, я поехала, а подруга моя жила рядом. И я стояла, и я до того плакала, слезы у меня текли, смотреть, что вот так отцовский дом, а люди живут совсем другие. И мне настолько было жалко! Подруга вышла и говорит: «Ты чего плачешь? А я смотрю: женщина плачет, не пойму, кто там». Родное было. Ну чтоб вернуться в село — нет!

М.Є. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

Ш.Р. – Понимаешь, отличался из-за того, что работа была. Но я в колхозе работала сколько там же ж это, да, но там не платили ничего. Здесь уже знаешь, что ты поработала — ты что-то получила, есть на что жить. Я была довольна тем, что меня устроили на работу, что у меня был заработок, хозяйка была хорошей, я могла ей заплатить за квартиру. Ну, тогда дешево было, не то, что сейчас. Ну, все равно.

М.Є. – Были ли у Вас в детстве и юности, еще до Вашего приезда в город, знакомые горожане? Опишите подробно, чем они отличались от жителей сел (одежда, поведение, язык, обряды, отношение к религии и т.д.)?

Ш.Р. – Вы знаете, одно время я как-то вот призирила. Вот многие в городе говорили: «Ой, колхозница приехала задрыпаная!» Вот настолько мне это было обидно, ведь они же ишаки в колхозе, с утра до вечера работают, приходят грязные. Вот мне вот это было обидно. Я, конечно, никогда не ругалась, никому ничего не говорила, ну вот мне было обидно. Какая разница что колхозница, она же человек так как и городской житель, тоже человек. [...]

М.Є. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей?

Ш.Р. – Нет, нет, конечно, разницы. Ну, кругом надо быть человеком. Надо уметь обращаться с людьми. Не надо быть грубой, не надо быть завистливой. Каждый человек. Я, например, как прожила свою жизнь, но у меня все было необходимое, все было, и одеться было во что, и обуться, и все. Я считала, что я живу хорошо. Конечно, сейчас сравнить, как молодежь требует там эти капитальные ремонты и все. Я того нет, я прожила очень весело. Во-первых, мы строились на АКЗ сразу, строили дом. Все были такие молодые, не было денег лишних. Ну, тогда сразу нам на стройку давали ссуду. Мы брали ссуду. Но в воскресенье, какой праздник — мы всегда собирались. Было очень весело. Та картошки принесет, отварит. Та бычки принесет. Та хлебушка принесет. Баянист у нас был. Мы сели, выпили понемножку, поели, повеселились. Мы очень были довольными своей жизнью.

М.Є. – Ощущали ли Вы, живя в селе, что отличаетесь от городских жителей? Опишите поподробнее, в чем состояло это отличие?

Ш.Р. – Да, была разница. Конечно, была разница. Почему? Потому что, ну, село есть село. Они и малограмотные и притом трудяги очень, они забытые просто от своей работы, от всего этого. Они же ж не видели ничего. Ничего не было. Это сейчас, да, сейчас, конечно, у многих есть и телевизоры. Многие начали жить по-городскому. Ну, сейчас, конечно, Бановка считается Приморского района, рядом город. Так что сейчас и автобусы ходят, и маршрутки, и все. А раньше пеши ходили с Приморска до Бановки, да, пеши ходили. [...]

М.Є. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город? Опишите, как отнеслись к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

Ш.Р. – Ну когда? Ну, вот когда я замуж вышла, когда у нас был там не порядок у свекра и свекрухи. Муж переехал сюда. Раз муж переехал сюда, и я должна переехать. Мои родственники, конечно, ну, как, папа как папа. Папа был, конечно, у нас более грамотный папа был. Он был такой, что с ним можно всегда все поговорить, все расскажет. А мама. Они остались пятеро, были сиротами, когда мать умерла. Мама один класс только закончила, потому что надо было брата смотреть, ему было шесть месяцев маленькому. Мама, конечно, ну как, и вроде и хотелось, чтоб поехала в город, и хотелось, чтоб дома была. А отец: «Замуж вышла — куда муж, туда и ты».

М.Є. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в город? [...]

Ш.Р. – Да, мои родственники, когда уже в годах были, я здесь была. Старший брат умер молодой, закончил пединститут, заболел, ему 26 лет было, когда он умер. Брат уехал на Север молодой, 37-го года что. Они остались одни. Мы, конечно, с мужем ездили все время, помогали, что могли. А вот когда уже старенькие, уже не могли работать, а 50 соток был огород, им тяжело было. И все равно, конечно, папа еще соглашался переехать, мама не соглашалась. Ну когда мы их забрали, здесь уже все перевезли, продали дом, а как раз провода. Ну, мы с мамой остались на провода пойти же ж. Она мне сидит и говорит, смотрит и говорит: «Никуда я не поеду. Я здесь родилась, здесь и буду умирать!» «Мама! Ну уже дом продан, уже мы все перевезли. Ну как ты не переедешь?» «Нет, не перееду. Все, от своей Бановки никуда не поеду!» Ну, поехали мы на кладбище, ну, все свои там, прожила жизнь свою. Ну, потом забрали. Ну сколько она здесь жила... Отец умер быстро. Мы забрали их в 84 году, а в 85 году отец умер. Сколько мама здесь жила, столько она плакала по своей Бановке. Начну ей говорить: «Мам, мы ж не обижаем тебя, и в чистоте, и в теплоте». Нет, Бановка и все, и ничего не надо было. Когда молодые переходят, тогда легче, но стариков забирать — это очень тяжело.

М.Є. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями? [...]

Ш.Р. – Ну, это во-первых, все стремились в город. Понимаете, тогда колхозы не отпускали молодежь в город, переезжать в город, потому что в колхозах надо было кому-то работать. Сейчас нет работы, а

тогда же работы было много. Ну, обычно те, которые заканчивали школу, им надо было поступить, учиться. Вот тогда только он мог переехать. А так, если захочешь переехать, ты не переедешь.

М.С. – Были ли в Вашем селе такие, которые переехали из города в село? [...]

Ш.Р. – Из города в село? Нет, родственников не было таких. Нет, не было, чтоб в село переехали, из города в село переехали — не было. Были переселенцы. Вот даже у меня на квартире жили молодые. Наш бановский женился здесь, прожили немного, и вот сказал: «Нет, поедем в село». Ну, она сразу не согласилась, а потом согласилась поехать в село. Они дом там сразу же ж. Колхоз им купил дом. А они потом работали и отработывали. А потом, когда я поехала, года через 4 или 5 я их видела, они очень были довольны, что переехали. Переехали почему? Просто по желанию и потому что за квартиру не хотели платить, а купить здесь им бы тяжело было жилье, а там колхоз им купил. Вот они и довольны этим. Были у них уже и детки. Говорят: «У нас и птицы есть, и коровка, и все у нас есть».

М.С. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приехал по назначению или направлению на работу в село?

Ш.Р. – Ну, молодые специалисты, конечно, были у нас, которые же ж попали молодые специалисты, но оставались те в селе, если закончили медицинский, нужна была медсестра. Они оставались. Даже у нас была ветврач. Сама тоже закончила ж жеж это. Она так у нас в Бановке и прожила время до смерти. А потом педагоги еще тоже оставались, учителя. А так, не могу сказать. Тем, которые оставались, предоставляли жилье обязательно. Через сколько-то времени, но им предоставляли жилье. Жилье было.

М.С. – Объясните, что нужно было сделать приехавшим из города, чтобы считаться своими в селе? [...]

Ш.Р. – Своей специальностью они заводили людей, заинтересовывали, учили. Мы же неграмотные были. Даже взрослые ходили.

М.С. – Изменилось ли в течение Вашей жизни Ваше отношение к городу? [...]

Ш.Р. – Ну, в моей жизни на счет города я довольна. Очень довольная.

М.С. – Вспомните, как получилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем? А сами городские жители приняли Вас за свою (как быстро и при каких обстоятельствах)?

Ш.Р. – Ну, конечно, когда я почувствовала? Тогда, когда у меня уже было жилье свое, построились, когда государство помогло, тогда ссуды давали на заводе. Мы как-то не ощущали вот этого. Ну, выплачивали, что-то у нас высчитывали. У нас было и покушать, и одеться, и обуться, ну все было. А кино тогда вообще дешево было. В воскресенье всегда мы ходили, не пропускали кино. Иногда в субботу, то и в воскресенье. Так что уже была жизнь совсем другая. Когда есть крыша над головой, когда построили дом. Раньше денег таких лишних не было, а гарнитуры тогда появились, а у меня квартирантка жила с мужем. И они потом жили два года, потом построились недалеко на АКЗ. И вот она мне говорит: «Так, подруга, гарнитур пойдем покупать!» Ну тогда в расрочку все давали, тогда и белье давали в расрочку. Тогда все в расрочку давали. Я говорю: «Ой, а получится у нас?» «Получится!» Поехали мы, купили гарнитуры. Она купила себе, я купила себе запорожский. Прошло, наверное, неделю или две. Приезжает отец мой. А она его встретила и говорит: «Дядя Ваня, а мы гарнитуры купили!» А он говорит: «Как гарнитуры? А за что вы купили гарнитуры?» «А купили да и все. У нас уже стоят в доме». Вот у нас какое-то было это, желание. Мы старались. Нам хотелось что-то сделать. Вот мы не думали тогда о чем-то таком. Нам самое главное гнездышко обставить. Потом мы постепенно, в расрочку брали. Но мы все сделали необходимое, что должно быть у хозяйки. Соседи приняли очень хорошо. Вот сколько на квартире я жила, хозяева у меня были хорошие. Никогда меня не упрекнули, что я там болгарка, что я там с села. Потом, когда мы построились, все молодые были там, всякие, и русские, и украинские, всякие. Но были очень дружны все.

№ 46. — 2008 р., січень 30. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Михайловою Вірою Григорівною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).

Міненко Є.М. (далі – М.С.) – Назовите свои фамилию, имя, отчество (девичья фамилия). Национальность.

Михайлова В.Г. (далі – М.В.) – Михайлова Вера Григорьевна. Феодосьева. Русская.

М.С. – Дата и место рождения (какое именно село, район, область)?

М.В. – 7 декабря 1927 года. Поселок городского типа Акимовка, Запорожской области.

М.С. – Какое у Вас образование и профессия?

М.В. – Образование у меня среднее. Профессия у меня была учитель начальных классов.

М.С. – Откуда родом Ваши бабушки, дедушки? [...]

М.В. – Они все с Акимовки. Они акимовские. [...] Дедушка и бабушка там родились. [...]

М.С. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

М.В. – Значит, в город мы переехали в 1973 году. Это было связано с тем... Да, я работала в прокуратуре заведующей канцелярии, и когда сюда перевели прокурора из Акимовки. Вернее, он работал сначала в

Акимовке, потом в Мелитополе, а потом его в Бердянск перевели. И он предложил мне переехать туда. Вот поэтому мы оказались в Бердянске. Вот и здесь же в Бердянске я стала работать в прокуратуре также завканцелярии, и работала до 1990 года. [...]

М.С. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во времена Вашего детства и юности города? Какие именно и с какой целью?

М.В. – Я или родственники? Ну родители мои никуда не ездили, нет конечно. А я была, была на Кавказе в городе Потти, была в Москве, была в Донецке, где еще? Ну, в этом, в Ялте, в Симферополе. Вот в этих была я, в Крыму, короче говоря.

М.С. – Как часто и как долго Вы или они во времена Вашего детства и юности бывали в городе?

М.В. – Ну в Крыму я в Алуште была в санатории 3 раза. В санатории «Колхозник» называется. Вот там 3 раза я была в санатории. Ну, по 24 дня путевка была. Ну, а это самое, в городе Потти я жила 3 года с конца 45 года и до конца 47 года.

М.С. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он у Вас ассоциировался?

М.В. – Ну, как мне казалось, что это очень красивое место, красивые там дома, удобные квартиры. Вот так мне представляется город.

М.С. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано (поездки родителей в город по хозяйственным делам — покупка, продажа; родственники в городе; кто-то приезжал в город)?

М.В. – В детстве я про существование города просто не знала, как он. Знала, что это самое. Знала. Ну, по географии учили в школе что такое город, что есть Бердянск и это самое. Но я никогда не представляла и даже не думала, что я могу жить в Бердянске! И об этом даже не было никаких этих. Вот. А так случилось в жизни, что вот приехала в Бердянск. И вот больше тридцати лет живу в Бердянске.

М.С. – Как Вами в детстве воспринимались поездки в город? [...]

М.В. – В детстве никогда я не ездила в город. Никогда.

М.С. – Вы боялись поездки в город? [...]

М.В. – Нет, не боялась, но мне очень хотелось побывать в городе. Первый раз в городе — это я побывала уже после войны. Это я в первый раз в городе Потти. Там жил мой брат. И вот он меня забрал туда. И вот это я первый раз побывала в городе.

М.С. – Чем и как долго Вы добирались в город? Каким для Вас был этот путь: веселая дорога, праздник, страшное событие?

М.В. – В город добирались мы сначала поездом до Симферополя, да. Потом автобусом до Ялты и с Ялты паракором до Потти. Ну просто очень интересно было, потому что никогда никуда, собственно говоря, не ездили. И очень интересно все это было наблюдать.

М.С. – Чего Вы ожидали от города во время первого приезда? [...]

М.В. – Ну, чего я ожидала? Устроиться на работу, конечно. Вот, ну самое первое это было, конечно, устройство на работу. Вот. Ну вот устроилась я. Конечно, в школу я там не смогла устроиться, а я устроилась в военной части, склад там был. Вот я на складе была кладовщиком в военной части. Да, я была довольна и счастлива была там в этом городе. Познакомилась там со своим мужем. И вот так у нас сложилась жизнь, что мы прожили 57 лет вместе.

М.С. – Вспомните поподробнее первое Ваше впечатление от города?

М.В. – Ну, первое впечатление от города именно Потти это то, что там очень такая растительность. Все какое-то, деревья, даже кусты, какие-то цветы и все какое-то большое, все какое-то красивое. Очень богатая растительность города была. Вот это было самое такое впечатление. Даже вот ехали еще мы на автобусе и я смотрю: что ж такое? Эти тыквы на крышах лежат. То ли доспевают они, то ли это. Оказывается, что они на деревьях вьются и вылазят на крышу, и на крыше вот это расположены они. Вот это было такое впечатление.

М.С. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

М.В. – Конечно, хотелось. Скучала за родителями, за мамой. Уже отца не было, а за мамой, конечно, скучала. Ну и, конечно, как ни хорошо, говорят, на новом месте, а все равно на родину хотелось.

М.С. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

М.В. – Ну, чем отличался от села? Во-первых, в селе в то время кто вот работал там, не выдавали паспортов. Не было паспортов. Для того, чтобы куда-то из села, это нужно было оформить паспорт и это самое. Ну, свободнее. Потом, ну как? Получала я каждый месяц зарплату. Я могла ей распоряжаться. Не так, как в колхозе это самое. Потому что я еще когда закончила училище педагогическое, то я еще там не работала. Поэтому у меня опыта не было, а раньше работала там, как училась. Летом в колхозе работала там и все ж. Все это в детстве было, вот так в юношеские годы.

М.С. – Были ли у Вас в детстве и юности, еще до Вашего приезда в город, знакомые горожане? [...]

М.В. – Нет, не было.

М.С. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей?

М.В. – На поведение людей, мне кажется, вот с теперешней уже точки зрения мне кажется, он все-таки влияет отрицательно. Потому-что люди, ну где еще до 18 – 20 лет они нигде не работают, не участвуют почти ни в каком труде. Вот все они надеются на родителей и на век. А в селе с самого детства, с самого маленького возраста нас уже приучали к работе. И мы по своей силе и возможности мы все время участвовали в труде. Вот. Поэтому мне кажется, что, это самое, отрицательно все-таки город. Вот уже я сравниваю своих детей и своих внуков. Дети мои были трудолюбивые. И сейчас они трудолюбивые, а внуки уже более образ жизни ведут, более свободный.

М.С. – Ощущали ли Вы, живя в селе, что отличаетесь от городских жителей? [...]

М.В. – Конечно. Ну, во всем мы отличались. И в одежде, и даже в разговоре. Ну, во всем мы, конечно, отличались от городских жителей. В одежде и в обуви мы, конечно, отличались.

М.С. – Опишите, какое ощущение вызывало у Вас Ваше отличие от городских жителей (оно Вас огорчало, вызывало обиду, или Вы гордились собой)?

М.В. – Конечно расстраивало. Конечно, нам хотелось получше тоже одеться и все. Поэтому вроде было даже какое-то стремление переехать в город, желание такое появилось.

М.С. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город? Опишите, как отнеслись к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

М.В. – Ну, это, пожалуй, уже было после войны. Где-то после войны, уже в 45, 44 году. Ну как, положительно они относились. Положительно, брат забрал меня к себе. Помог устроиться мне там на работу. Ну а мама, конечно, жалела, что я переехала в Потю. А потом в 45-м году.... 45-м, что я говорю? В 49-м году я вернулась в Акимовку к родителям.

М.С. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в город? [...]

М.В. – Нет. Они не желали. Так и дожили до конца своих дней.

М.С. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями? Что говорили про это в Вашей семье?

М.В. – Ну, иногда это было завистью. Вроде хотелось, что они стали лучше жить. Вот. Я иногда даже с сожалением. Ну, смотря как устроились эти люди, которые приехали в город. Если они благополучно устраивались, значит, вроде немножечко даже зависть была, а если они неудачно переехали, то, конечно, с сожалением относились. Сожалели о том, что они уехали с села.

М.С. – Были ли в Вашем селе такие, которые переехали из города в село? [...]

М.В. – Из города в село? В нашей родне не было, нет. Даже я не знаю были ли такие, чтоб из города переезжали в село. Ну, по работе сотрудники, которые приезжали они. В прокуратуре, которые работали. Да, они переезжали с города в село, потому что по направлению они переезжали.

М.С. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приехал по назначению или направлению на работу в село? Много ли из них оставалось жить навсегда в селе? Как быстро они становились своими и от чего это зависело?

М.В. – Да чо, обыкновенно. Никаких этих самых не было. Ну, из тех, которых направляли, то нет. Они как бы отбывали свое время назначения и уезжали. Ну, это зависело от ихнего, как сказать, как они себя вели, как они могли адаптироваться в селе, ну и вообще от ихнего поведения зависело. И мы к ним относились очень даже положительно. У нас никаких не было, этих самых, недоразумений или каких-то ссор или еще чего-то там. [...]

М.С. – Изменилось ли в течение Вашей жизни Ваше отношение к городу? [...]

М.В. – Нет, не изменилось. Я довольна, что я сейчас живу в городе, имею то, что имею: квартиру и все остальное.

М.С. – Вспомните, как получилось, что Вы почувствовали себя типичным городским жителем? А сами городские жители приняли Вас за свою (как быстро и при каких обстоятельствах)?

М.В. – Ну, как я переехала в город, получила квартиру здесь и все я. С дня получения квартиры и работы, устройства на работу все, я почувствовала себя тоже городским жителем. Да, городские жители сразу приняли меня за своего.

№ 47. — 2008 р., квітень 7. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Сидоренко Варварою Михайлівною, 1931 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сидоренком Артемом Ігоровичем (БДПУ).

Сидоренко А.І. (далі – С.А.) – Назвіть, будь ласка, Ваше прізвище, ім'я та по батькові.

Сидоренко В.М. (далі – С.В.) – Сидоренко Варвара Михайлівна.

С.А. – А дівоче прізвище?

С.В. – Толкачова Варвара Михайлівна.

С.А. – Якої Ви національності?

С.В. – Беларуска.

С.А. – Дата і місце Вашого народження?

С.В. – В Беларуссии, Костюковический район Могилевской области, деревня Красница. [...] Седьмого января тридцать первого года.

С.А. – А яка Ваша освіта і професія?

С.В. – Семь классов. [...]

С.А. – Звідки родом Ваші батькі та предки?

С.В. – С Беларуссии, беларусы все и предки и все беларусы. [...]

С.А. – А вони самі переселилися чи разом із іншими? [...]

С.В. – Разом все переселилися. [...]

С.А. – А чому вони це зробили?

С.В. – Потому что дуже бедно жили в Беларуссии. Беларуссия она ж пожизненно бедная была, это щас богатая Беларуссия, а раньше то ничо не родило, кроме картошки. Если картошка не выросла, значить голодовка, от люди и переезжали куда кому получалось, щоб прожить и заработать. Зарабатывали очень мало в колхозе, а получали две копейки в день, потому что нечем было никому платить ни в колхозе, ни где, отак бедно жили в Беларуссии раньше, когда я ще была мала. [...]

С.А. – Розкажіть докладно, коли і з яких причин Ви переїхали до міста.

С.В. – Потому что в Беларуссии очень трудно было жить и от решили переехать сюда в село Новотроицк, а тут покуда жили в колхозной хатке, потом стали работать, нам дали свое жительство, в село переехали, жили покуда в селе, потом брат переехал в Бердянск, нашел работу, и забрав мене в Бердянск, и мы жили. Я вже на работу пошла, мы з братом тут жили, а родители в селе, а потом я выйшла замуж. Так и остались в Бердянске.

С.А. – Розкажіть, а як Ви готувалися до переїзду до міста.

С.В. – Ну як готувалися? Тяжело было, денег не было. Ну все, немножко помог колхоз на дорогу, щоб этот, щоб перевезти это все, обеспечали машинами за свой счет. Тогда было все проще. И переехали, а потом тут колхоз Новотроицкий оплатив ще половину дороги.

С.А. – А відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва які-небудь інші міста?

С.В. – Нет, они никуда не ездили, и потом уже возраст такой стал, дети взрослые стали, и они работали потихоньку покуда и на пенсию. А я была в Германии.

С.А. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

С.В. – Ну мечтала в городе..., я его не видела, но рассказывали, как в городе жить хорошо, не так, как в селе, ну мечтала, щоб у городе пожить. [...]

С.А. – З чим місто асоціювалося?

С.В. – Ну с тем, что хорошо в городе, и светло, и другие люди. Совсем по-другому жить, чем в селе. В селе люди как затоптанные, несчастные. То щас уже более менее после войны люди начали лучше жить.

С.А. – А звідки в дитинстві Ви дізнавались про існування міста?

С.В. – Ну рассказывали. И родители рассказывали, и в школе рассказывали. От все это слушали.

С.А. – А Ви боялися міста у дитинстві?

С.В. – Нет, я просто хотела в другое место, мечтала о нем. [...]

С.А. – А згадайте поподробніше Ваше перше враження від міста.

С.В. – Первое як приехали. Нормально, люди приняли хорошо, нормально, сразу так совсем по-другому, стали сразу забывать эту бедность, как в Беларусии сразу стали помогать колхоз тут, не так, как раньше, жили очень бедно, ничего не хватало.

С.А. – А чи хотілося, перебуваючи у місті, скоріше повернутися додому?

С.В. – В Беларусию или в Новотроицк?

С.А. – Ні, коли вже переїхали в Бердянськ, в Новотроїцьк.

С.В. – Не очень ездили, только на выходные к родителям.

С.А. – А розкажіть подокладніше, чим, на Вашу думку, відрізнялися міста від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

С.В. – Ну, конечно, очень одризнялися. В городе люди другие, не такие, как в селе. В селе они, конечно, хорошие, только как неразвитые немножко, как то не доходило до них, а в городе другие совсем, боевые такие, совсем по-другому тут у городе.

С.А. – А чи мали Ви ще до переїзду до міста яких-небудь знайомих городян?

С.В. – Да были, приезжали до нас родственники, племянница мамина, она где-то далеко жила и за границей была, она приезжала, рассказывала много, от так шо я очень много чула.

С.А. – А опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл?

С.В. – Ну как сказать, такие более менее начитанные люди, культурные, вот.

С.А. – А розкажіть, як, на Вашу думку, впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

С.В. – Ну как, нормально, я ж говорю: люди в селе и в городе — как небо и земля, от не знаю я, как отличаются, начитанные, культурные, а в селе, я ж говорю, они как забитые, не так понимающие. [...]

С.А. – А розкажіть, які почуття у Вас викликала ця відмінність від міських мешканців. Вона, може, засмучувала Вас, викликала образу?

- С.В. – Нет, нормально, я и в колхозе нормально общалась и в город переехала нормально общалась.
 С.А. – А згадайте, коли вперше у Вас з'явилося бажання переселитися до міста?
 С.В. – Ну когда родители сказали, что надо переехать, бо поумираем з голоду.
 С.А. – Ну а з Новотроїцька в Бердянськ?
 С.В. – Ну а с Новотроїцка тоже так как-то быстро получилось переехать. А что тут переехать? И брат тут уже работал и забрал меня к себе.
 С.А. – А опишіть, як поставилися до бажання переїхати Ваші родичі?
 С.В. – Все довольные были, что переехали.
 С.А. – А чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?
 С.В. – Ну хотели, конечно, ну тяжело очень было семье и квартира нужна, чтоб жить где было, а снимать дорого очень было, а там уже и своя хата была, там нормально было. [...]
 С.А. – А опишіть на прикладах, як ставилися до тих, хто вже переїхав з міста до села?
 С.В. – Нормально относились к родичам, и к людям хорошо относились, Беларусьию вообще везде уважали, в Новотроїцк когда приезжали.
 С.А. – А чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?
 С.В. – Были, конечно, люди разные по-разному. Кто как смог, так и жил.
 С.А. – А хто це був, що це за люди?
 С.В. – Ну как, беларусы, там разные люди у Новотроїцком, там и болгары, там все, много приезжих было.
 С.А. – А з яких причин вони приїхали?
 С.В. – Ну как, тоже по таким причинам приезжали, где плохо жилося, искали работу, не было работы или не платили на работе, от и кидались люди, де можно, заработать можно было.
 С.А. – А розкажіть, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?
 С.В. – Нормально ставились, колхоз нормально относился, помогали, довольные были, что люди едут к ним на работу.
 С.А. – А чи багато з таких людей постійно залишалися жити в селі?
 С.В. – Конечно, ну в селе больше жителей, чем приезжих.
 С.А. – А як швидко вони ставали своїми в селі?
 С.В. – Ну как, люди ж разные, были такие, что и не нравились приезжие, а большинство были такие довольные, работы всем хватит.
 С.А. – А поясніть, що треба було зробити приїзжим людям, щоб вважатися своїми?
 С.В. – Ну как, нормально, ничего такого не было плохого, тогда стали приходиться в хату, знакомиться, нормально общаться, даже помощь предлагать, что у кого было угощали, покуда не стали жить на свои кошты.
 С.А. – Чи змінювалось впродовж життя Ваше відношення до міста?
 С.В. – Да.
 С.А. – А опишіть, як воно змінювалось?
 С.В. – Ну как, почувствовали себе настоящими людьми, что есть работа, чтоб заработать на прожитое минимум, мы довольные были. [...]

№ 48. — 2008 р., квітень 9. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Сук Ольгою Олександрівною, 1931 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сидоренком Артемом Ігоровичем (БДПУ).

- Сидоренко А.І. (далі – С.А.) – Назвіть, будь ласка, Ваше прізвище, ім'я та по батькові.
 Сук О.О. (далі – С.О.) – Дівоче прізвище Сук Ольга Олександрівна, 1931 году народження, родилась я в Константиновці Донецької області.
 С.А. – Дякую, а яка Ваша національність?
 С.О. – Українка, у сім'ї українця, батьки тоже були українці.
 С.А. – Дякую, яка Ваша освіта і професія?
 С.О. – Ой, Боже, яку тобі синок сказать...Освіта в мене среднетехническая, ну це я не знаю як по-українськи перевести, от, а образование сім класів, тоді було це саме таке образование, сім класів — це було саме хороше образование. [...]
 С.А. – А звідки родом Ваші батьки і Ваші предки?
 С.О. – От предки з Полтавської області, оце буде як раз хорошо, предки з Полтавської області.
 С.А. – Що вони Вам розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?
 С.О. – Ну, що народилися вони в селі в сім'ї середняка чи бідняка, як тоді считалось, в мамі було п'ятеро у роду, вони були той..., батько... У діда жили, батько умер рано, їх осталося п'ятеро у матері із дідом з бабою, так вони воспитувалися, а потом тобі дальше, потом же ж була коліктівізація, була революція, а после революції була коліктівізація, було як... розкуркулення. У них забрали все, діти

сиділи за столом, їли, а приїхали вже і розбирають кришу на хаті, а вони стали питать, а вони забрали. У діда була, значить, корова, бик і лошадь, отакий був куркуль [каже з іронією], от і п'ятеро дітей, і їх четверо старих було, так що осталися... От, да, і тоді вони підростали, діти підростали, да їх вигнали на бугри, з хати виселили. Даже так було, що хто пусте в хату ночувати — і тих наказували за те, щоб дітей куркульських не пускали у хату ночувати. Їх вивезли на бугри і оставили там. Вони зробили собі землянку і в цій землянці вони жили, у цій землянці у них умерла мама, їх осталося п'ятеро, старша була замужем уже, її отпустили, вивезли в Сибір з мужем, от, а ці осталися тут. Ну от чим вони піталися і що вони робили? У них дедушка був, і от дедушка ходив босий і пухлий, і приносив хоч по півстакана якої-небудь... виміняв, не знаю за що він міняв, може хто йому що дав, якийсь кусочок хліба, півкачана кукурудзяного, вони драли й товкли, варили вобщем, свеклу мішали, дерева, з берестка листя, потом трава яка с'єдобна, трава де росла, все вони переїли. Бабушка лежала пухла, ну вона не ходила, бо пухла була, а дедушка поки доходився, а тоді прийшов, не знаю, як вони ховали матір, як виносили. Тоді дедушка прийшов до них, ліг на лавку відхнуть, а вони галети пекли, уже рож поспівала, по півзорнишка наливалось у колосочках, вони насушили цих колосочків, натерли, а потім не знаю, чи яка то ступа була, розтерли і стали галети пекти. Галетами ціми вони ділилися і дідусеві дали галет, дідусь галет откусив, вони до нього — а дідусь мертвий. Як вони його виносили, щас ніхто не знає, ніхто не може вспомнить, як вони його виносили, як вони його ховали. Но факт тот, що... після цього ж була колективізація... Дальше аж страшно казать. Їх даже в колгосп не приймали — як куркульських дітей. А потом, самий менший був Іван, він ходив просив милостиню, а потом, вже коли вступили в колгосп, його взяли в патронат, в колгоспний патронат, вони робили в колгоспі.

С.А. — [...] Вони самі переселилися чи разом з іншими родичами?

С.О. — Сюди переселилися? Сюди переселилися, так получилось, що оцей Іван, самий менший, після армії він переїхав сюди, і потіхоньку став забирать свою сестру, а та сестра сама менша, менша від оцього брата, вона закончила інститут і була направлена на роботу у Ізмаїльську область, це тепер Одеська область, в село чи в город, як воно називається не знаю. І вони забрали і тьотю Асю сюди.

С.А. — Скільки було Вашим родичам років, коли вони переїхали сюди, і чому вони це зробили?

С.О. — Я не помню, скільки було родичам років, а приїхали вони сюди, бо тут було море, вони з голоду пухли, а сюди приїжджали, щоб виміняти на яку-небудь тюлечку, щоб вижить їм було. Що в кого оставалося, вони міняли, чи одержу міняли, чи десь на заробітках були, но вони своїм ходом, возичком їхали сюди, і отсюда везли хто що міг, може, у кого риба була, но в основному тюлька, бо на більше не хватало. [...]

С.А. — Опишіть, будь ласка, як Ви готувались до переїзду до міста і як відбувався переїзд?

С.О. — Був у нас возик, самий настоящій, і от сложили свої пожитки на возик і самих малих зверху посадили, і їхали, їхали дві неділі, поки доїхали до міста, а тут просились до людей ночувати, потом знімали квартиру, і так ми опинилися в Бердянську.

С.А. — А Ви відвідували в роки Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме та з якою метою це було?

С.О. — Ні, не було такого, з села ні, в селі було дуже трудно жити, тому щоб кудись поїхати, даже на базар, на базар і то не завжди можна було поїхати. Шо там було в селі, курочка еслі знесе яєчко, можна було його брати, так і то, де його було брати?

С.А. — Тобто Ви не їздили до міста?

С.О. — Та не їздили ми до міста, синок, то якщо ми надумали вже їхати, то так їхали.

С.А. — А розкажіть, будь ласка, що для Вас в дитинстві було місто, з чим воно у Вас асоціювалось, уособлювалось?

С.О. — О! До цього ми жили в лісі, ми не бачили, що таке поїзд, не бачили, чесно тобі кажу, я до чотирнадцяти чи до двадцяти год не знала, що таке поїзд, що таке существує на світі, потому що ми жили далеко і...

С.А. — А звідки в дитинстві Ви узнавали про місто і з чим це було пов'язано?

С.О. — Ну в село ж приїжджали, налог збирали, у школу приїжджали, там шото розказували, учителя кое што розказували, от отсюда ми визнавали де шо, де як, де місто єсть і шо в місті, страшне.

С.А. — Як в дитинстві сприймалась Вами поїздка до міста, що це було для Вас?

С.О. — Празник був, як до міста треба було поїхати, от. Так це було позже намного вже, коли вже я повзросліла, тоді вже.

С.А. — Ви боялися міста в дитинстві?

С.О. — Я не представляла, що таке місто в дитинстві. [...]

С.А. — Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд і чи справдились Ваші очікування?

С.О. — Як, канешно, справдились. Раз ми досі тут залишилися, значить, зопровдалися наші надежди, наверно, так.

С.А. — Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста? [...]

С.О. — Ну як першим ділом приїхали до міста, до зразу що показалося? Що дома не такі, як у селі, а потом море! Ми його зроду не бачили, річки не бачили, а тут річка, море! О, кораблі! От шо було зразу. То було

велике диво — кораблі, ми такого зроду не бачили. Піти до моря побачить, та ще й покупатися в морі — не кожному дано таке.

С.А. – Опишіть поподробніше, чим, на Вашу думку, відрізнялися міста від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

С.О. – Оце представте собі деревня, розбиті дома, особливо після війни розрушено все. А приїхали в місто, тут вже і отстроїно все, і заводи, і великі організації такі, а в селі то такого немає, школа і та в тому в сараї построєна, і більш нічого не було.

С.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві, ще до Вашого переїзду, знайомих городян?

С.О. – Ні, не мали.

С.А. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

С.О. – Ну як? Культурой своєю, по-перше, благоустройством, культурой — два. Магазины кругом єсть, особливо щас куди не вийдеш — магазин єсть, а в селі... І щас є такі села, де магазинів немає, так оце тобі.

С.А. – Чи відчували Ви, коли проживали в селі, що відрізняєтесь від міських мешканців?

С.О. – Обязательно відчували, а как? Ми були забиті, не знали нічого, а в город приїхали — тут зовсім друга культура і все друге. Інша поведінка городян, їх же ж не можна зрівнять з мешканцями, наприклад, села.

С.А. – Опишіть, будь ласка, які почуття викликала ця відмінність?

С.О. – Радості! Ми себе тут почували як? Спочатку, вроді, і дико казалосься, а потім то уже стали привикать, що це ж город, тут і дороги були, і тротуари, а в селі одна дорога та і та як дощик пройшов, то не пройдеш.

С.А. – Опишіть, будь ласка, коли у Вас вперше з'явилося бажання переселитися до міста? Опишіть, як поставилися до цього бажання Ваші родичі?

С.О. – Ну, родичі поставилися хорошо, потому что треба було тікати із села, нічим було годувать.

С.А. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

С.О. – Оце точно мали: ми всі потом з'їхалися до міста і стали жити в місті.

С.А. – А чому саме так сталося?

С.О. – Опять же ж із-за виживання. Тому, що от, наприклад, в Бердянську єсть море, єсть риба, значить, єсть і виживання, а потом вже стали садить і стали вже по-другому жити.

С.А. – Опишіть на прикладах, як відносились до односельців, які вже переїхали до міста?

С.О. – Ой, я тобі щас розкажу, як я із города поїхала в село і пішла на ферму до мами, а з мене як сміялися, коли слово яке-то неправильно сказала, уже, значить, городська появилася, не те, що сільська, потому що розмова села і города дуже сильно отлічається. [...]

С.А. – Чи впродовж Вашого життя змінювалось Ваше відношення до міста?

С.О. – Если ми вже привикали до міста, значить, ми вже городянами були, работа уже була, ми встроїлись на роботу, а если була работа, значить, були і гроші, значить, жизнь пішла по-другому руслу.

С.А. – Згадайте, як сталося, що Ви відчули себе типовим мешканцем міста?

С.О. – Я щас себе вважаю корінним мешканцем, бо вже ж давно живемо і вважаємо себе корінними мешканцями Бердянська.

С.А. – Чи самі мешканці міста прийняли Вас як своїх?

С.О. – Я думаю, що тоді нас багато прийджало в те время. Город розширявся і ми нікому друг другу не заважали, а самі намагалися уструювати свої життя.

№ 49. — 2008 р., лютий 3. — с. Роза Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю зі Скулінець Оленою Іванівною, 1929 року народження, мешканкою с. Роза Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).

Міненко Є.М. (далі – М.Є.) – Назовите свои фамилию, имя, отчество (и девичью фамилию). Национальность.

Скулінець О.І. (далі – С.О.) – Скулінець Елена Ивановна. Русанова Елена Ивановна. Русская.

М.Є. – Дата и место рождения (какое именно село, район, область)?

С.О. – Село Нововасильевка, по-моему, мы ж от города, я 29 года 5 ноября.

М.Є. – Какое у Вас образование?

С.О. – 1 класс. [...]

М.Є. – Откуда родом Ваши родители, Ваши предки?

С.О. – Нововасильевка. [...] Ну а что я знаю за Нововасильевку, село большое, село красивое, да так и все ж осталося церква, все, щас и церкву построили, очень красивая церква щас стала, обгородили, все сделали как и раньше было, щас очень хорошая церква у нас, и тогда была она, а тогда ж памятники в ней делали, разорили, ободрали, щас на стенках все как было, так и щас очень красиво щас сделали, и забор, и обгорожено так, как и было. [...]

М.Є. – Посещали ли Вы или Ваши родные во времена Вашего детства и юношества города? Какие именно и с какой целью?

С.О. – У детстве не ездили никуда ни родители, ни я, все время в Нововасильевке, кроме в 46 году, мать завербовалась на шахты и где-то мы попали на шахту. Я 46, 47, 48, 49, 50 год. 5 лет на шахте. Ворошиловоградская область, Донецкий район, шахта 2, 2 бис, где-то так, а там замуж вышла то опять на родину приехала.

М.Є. – Расскажите, чем был для Вас город в детстве? С чем и как город ассоциировался?

С.О. – Бердянск? Ну а город какой тогда у нас был город? А, ты ж не помнишь. А как мы представляли город: поедем продавать, что-то продали да назад, он маленький, город был тогда какой город он был, он тогда на город не похоже был, та тогда разве это как щас, деревянные эти стояли, ой, та город тогда он и не видно, что город был. Ни асфальта, ни дорог не было, да ничего не было.

М.Є. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано (поездки родителей в город по хозяйским делам — покупка, продажа; родственники в городе; кто-то приезжал из города)?

С.О. – Не знаю я... город... ну в Бердянск, я все время в Нововасильевке до 46 года, а потом мы уже в 50-м году сюда приехали, а тогда уже город был, ну и тоже еще не тот был. А почему город Бердянск назвали? Я и не знаю, че его Бердянск назвали. От Осипенко по этой, по летчице, шо она разбилась, Осипенко ей назвали, а от Бердянск... Ну что понравится в Бердянске? Море, рыба. Ничего хорошего не было тогда, ниче не нравилось тогда. [...]

М.Є. – Вы боялись города в детстве? [...]

С.О. – А я жила в городе, нет, чо ж, тогда заводы кругом работали, кругом работа была. В детстве, а что город? Я торговать ездила, картошечку продавать, а как ездили, дороги нету, автобусы не ходили, на плечах несешь у город, продашь, а тогда идешь, уже темнеет, идешь, какая подвода едет — за подводой бежишь как собаченок, бежишь домой. Да где-то такое было, город так рассматривали мы. Очень тяжело было.

М.Є. – Чем и как долго Вы добирались до города? Каким для Вас был этот путь? [...]

С.О. – Пешком. Ну тогда какое желание? Только чтоб на продажу, а так желание копейку какую-то торговать, бо нечем было жить. Какой тогда радость? Радость было такое, когда Паска приходит, от это для нас радость, мы увесь год сладостей не видели, не было, а на Паску хоть родители как ото паску спекут та плаття новое наденешь пойдешь, от это вот такая радость была, а так радости... Какая радость там была?!

М.Є. – Чего Вы ожидали от города в первый свой приезд? [...]

С.О. – Я ниче не покупала, не. Я деньги матери везла, мать уже покупает, я ничего не покупала. От города мы ничего не ждали, от города, мы ждали как от у нас в Нововасильевке работаем мы, шо председатель даст нам, какой-то хлебушка даст, зерна на хлеб, а что от города мы ждали? Город нас не кормил.

М.Є. – Вспомните поподробнее первое Ваше впечатление от города?

С.О. – Я начала торговать... У меня что Бердянск? Бердянск. Приехала, продала та и поехала, нигде по магазинам не ходила, нигде ничего, а с чем ходить? Копейку надо домой везти, город небольшой был, да ларечки эти. Старенький был городок, там радости никакой не было, это щас красота.

М.Є. – Хотелось ли Вам, находясь в городе, скорее вернуться домой?

С.О. – [...] Да, я один раз приехала торговать, но не продала картошку, ну и поехала, а там рядом живет эта материна сестра. Я... она где-то ушла, я легла, заснула, а тогда проснулась, оно солнце садится, а мне показалось утро, я проспала. И пошла на рынок, продала картошку и домой итить, поднялася на Гору — темнеет, но горба какая-то идет, я за этою горбою и до самой Нововасильевки. Думаю: хоть кто-то нападет, хоть горба от идет рядом, защита будет, такое. Детство такое, шо оно ни радостного ниче не было, и в городе не было. Ниче от него не ждали в детстве, от города того, а питалися мы ждали, шо что нам дадут у колхозе, какого-то суржи дадут на пышку какую-то спекти, отакое.

М.Є. – Объясните подробнее, чем, по Вашему, города отличались от сел во времена Вашего детства и юношества?

С.О. – Ну, конечно, была разница. Какая разница? Там же ж разница: город жил от сел. Потому что у колхозах коровы, мясо сдавали ж то у город, молоко. Все люди жили то из колхоза, город жил колхозом, вот, а потому ж все в город сдавали, вот это только город принимал от нас мясо, молоко, от скотину сдавали и быков, и коров колхозы сдавали, и люди держали, сдавали туда. Копейку получали. От это город, мы город снабжали, да, а там же ж заводы, да, от такое, и тогда из сел работали у заводах большинство, но тогда не пускали, ой, все тогда молодежи очень тяжело было выбраться в город, потому шо нада тут рабо... Труд рабочий был, тогда ж все вручную, степи все вручную.

М.Є. – Имели ли Вы в детстве и молодости знакомых горожан? [...]

С.О. – Нигде я не была в городах никаких, ни с кем я не дружила, никого не было с дальних городов.

М.Є. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей?

С.О. – Ну как, никакого тогда не было обрания, тогда мирно все жили, тода как-то тогда мир одни. Вот щас у нас и богатые и бедные, да, а тогда все одинаковые были, очень дружно жили, делилися шо у кого есть и наполоам делилися. От нету у меня спичек, я гляну: у тебя дым идет, запалил, я с каганком побегла, у тебя жару взяла, уже я в хате растопила. Тогда не было от это шо щас, не зайди я богатая, а ты бедная, а тогда все ровные были, война всех поровняла

М.Є. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей? Расскажите поподробнее, в чем проявлялось это отличие?

С.О. – Не, тогда не отличалися здорово, тогда все одинаковы были, и городские, и селянские, трудились и те, и те, да тоже и в городе жить нечем было им бедным, и в селе, все тогда... так не отделялись. А чо в город ехали? Море, тюлька... от рыбаков меняли тюльку и этим жили.

М.Є. – Возникало ли у Вас желание переселиться в город? [...]

С.О. – Переселится? Ну в детстве нет, а когда уже ото вышла замуж, то я в городе жила, в 50-м году, а в детстве не, никуда, только в селе.

М.Є. – Имели ли Ваши родычи желание поселиться в городе? [...]

С.О. – Не, по-моему нет, они где родились, там они и померли.

М.Є. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые переехали в город и стали городскими жителями? [...]

С.О. – Ну... а как? Ну от наши повыезжали, в городе были, так само ездили в гости, дружили, так же было и щас так, да, праздники — приезжают в гости, да, да, родычались.

М.Є. – Были ли в Вашем селе такие, которые переезжали из города в село? [...]

С.О. – Не, таких не было, с города никто назад не вернулся. Кто уехал — там и остались. На работу — нет, наоборот туда тикали в город. А учителя они и щас из города ездют туда сюда. Учителей своих хватало в Нововасильевке, чужих не было, и агрономы свои, все свое было.

М.Є. – Объясните, что необходимо было сделать прибывшим из города, чтобы считаться своими в селе? [...]

С.О. – Ну от приехал переселенец и нас перед... Да, на переселении я ж была в Амурской области, это уже не в детстве, это уже замужем я. Ну переселенцев не было, а вербовщики были, вербовали на шахты, на шахте некому было работать, вербовали на шахты молодежь, молодежь. Ну и... помогали, конечно, а что с города приезает человек как..., зверя на него будут, они ж обращаются до него и он до людей обращается, и они до него будут обращаться, ничего, нормально. Ну если он сильно грамотный, он наоборот рассказывает людям, как шо нада делать, и поддерживает людей, ну и, конечно, старые люди агроному тоже могут подсказать, потому что они всю жизнь на земле, агроном если выскочил, ниче не понимает, они ему подскажут как что, да, подскажут шо нада делать.

М.Є. – Изменялось ли на протяжении Вашей жизни Ваше отношение к городу? [...]

С.О. – Не, не менялось ничего.

М.Є. – А как сегодня Вы относитесь к городу? [...]

С.О. – Сейчас? Щас нормально, щас хорошо, щас пойдешь у городе, шо хочешь купишь, а в селе этого нету, щас, конечно, город наш стал знаменитый, щас Бердянск на первом месте у нас.

№ 50. — 2008 р., січень 3. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Марченко Софією Федорівною, 1932 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).

Бобро О.М. (далі – Б.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Марченко С.Ф. (далі – М.С.) – Це, ну, шо я вже замужом, да?

Б.О. – Да.

М.С. – Марченко Софія Федорівна.

Б.О. – А дівоче прізвище?

М.С. – Хайло.

Б.О. – А дата і місце народження? Родилися в якій Ви області?

М.С. – Тут, у Берестовій.

Б.О. – Яка Ваша освіта і професія?

М.С. – Та нема ніякої професії, освіта — я 5 класів кончила після війни і пішла на роботу.

Б.О. – А як звали Ваших батька та матір?

М.С. – Батько — Федір Мефодійович Хайло, а мати — Марія Федорівна.

Б.О. – А діда та бабу знаєте, як звали?

М.С. – Ні [засмутилася].

Б.О. – А якої національності вони були?

М.С. – Українці, тут вони жили, в селі.

Б.О. – А звідки родом Ваші батьки, предки?

М.С. – Тут же, берестянські, в Берестовій.

Б.О. – А що вони розповідали і що Ви знаєте про населений пункт, де вони народилися?

М.С. – Та що, мати було розказувала, що як вони жили тоді ж, яка була війна, то й оця то Бандера, то Махно... [...]

Б.О. – А відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

М.С. – Ну я поїхала в Донецьк як була, було мені 18.

Б.О. – Первий раз?

М.С. – Да, первий раз. Сестра одна ця була і в Львові вона, грамотна, робила у тим, прокуратурі.

Б.О. – А з якою метою Ви їздили в Донецьк? [...]

М.С. – А там сестра в мене.

Б.О. – А, в гості?

М.С. – Ага. У гості.

Б.О. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого юнацтва перебували у місті? Довго Ви там були?

М.С. – Та ні, ні. Недовго. Поїхала, погостювала там неділю, дві та й приїхала.

Б.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві чи юнацтві було місто? З чим воно уособлювалося?

М.С. – Та ну що місто? Поїдеш і... Я було поїду до сестрички, а вона каже: «Оце як зайшла, прийшла з роботи, як зайшла і не виходила, аж у понеділок як на роботу», тошо там і газ, все в дворі і у домі. А в селі шо? Топили і волошкою, і кураєм, і... Шо нам там згадувать, шо колись воно було? Хіба ми так ходили, як зараз ходять?! Пішла я в школу в первий клас, мати одрізала кусок полотна, зшила торбинку, торбу мені через плече із бузини, підписали чия, щоб ще ніхто не вкрав [посміхається]. Ото так ми ходили.

Б.О. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста? Хто Вам розповідав про місто?

М.С. – Ну, може мати часто їздили, та й пішки ходили у Маріуполь, тачкою возили, то й приїдуть і розказують.

Б.О. – Як сприймалася Вами в юнацтві поїздка до міста?

М.С. – Як? Та поїхала та й харашо там. Ну а всьо равно тоді може і була б у городі, так тоді ж не пускали з колхоза. Раз я уже пішла в колхоз робить, от мені було 14 год, пішла я робить уже. Пайку вділили, вже мені тоді в місто виходить і виїжать нада ж документи, паспорт, а мені ніхто його не давав. А як дали, мені вже сповнилось 18, дали мені паспорт, так ніхто ж мене не пускав. Без приписки мене ж у городі не приймуть. Тоді таке було.

Б.О. – А Ви боялися міста у дитинстві? [...]

М.С. – Та якби я там жила, канешно, боялася.

Б.О. – А чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

М.С. – В 47-м году після війни добиралися... Брата мого забрали у ФЗУ Запорожжя. Отстроювать Запорожжя. Так я їздила кіньми, батько візьме санки, одвезе на станцію.

Б.О. – А з станції чим добирались?

М.С. – А з станції було таке, шо і пішки, одвезе на станцію, там же ж ходив автобус. Десь отам під Запорожжям, я не знаю, місток був здоровий, і ото туди довозив, вилазили ми з нього і переходили, із Запорожжя встречний ішов поїзд. І ото отак ми доїжали. Це скільки мені було? [Згадує]. 15, 15 мені було год, як я їздила до брата. Сухарів мати насуше, возила йому харчі.

Б.О. – Яким був для Вас цей шлях до міста: весела подорож, свято, страшна подія?

М.С. – Та яка там подорож? Я ж кажу: ото одвезу харчі. Посадове мене, а приїдим на станцію, тоді Царе-Константіновка вона називалася. Так ніхто ж нас не везе, і пішки йшли ото 25 кілометрів.

Б.О. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

М.С. – Та нічого, ну шо я очікувала... Поїхала, погостювала з сестрою, мене поводила та і все.

Б.О. – Згадайте поподробніше Ваше перше враження від міста? Як Ви приїхали туди?

М.С. – Як поїхала я перший раз... Та ну шо, ходила роздивлялася, дивилася, понравилось харашо.

Б.О. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

М.С. – Обізательно.

Б.О. – Чому?

М.С. – Де родився, туди й тягне. Батько, мати... ще ж не одвикла.

Б.О. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

М.С. – Чим? Ну шо тут у селі робили зрання і допізна, не часи, як уділили пайку і пашол. Вечір, сонце заходе, а ми пішки йдемо із степу... Ото й відрізнялося от того. У городі всьо равно робили по часах, а в селі цього не було. І ноччю.

Б.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

М.С. – Ні, не було у мене, ото кромі рідні, кромі сестри.

Б.О. – А вони, городяни, відрізнялися чимсь, може, якось вдягалися не так, мова?

М.С. – Та ну ні, нічого вони не відрізнялися. Це як до тієї сестри їздила, вже як менша за мене сестра пішла в город, вона зараз у Макіївці, та канешно, вже тоді пішло краще жити. А ця після війни теж так жили, як не було тоді такої розкоші нам, ходили в чому прийдеться. Було йдемо з дівчатами гуляти, якісь кирзові або із паруса черевики пошиті, намазали сажею і пішли в клуб. Ото так ми гуляли. Молодість наша пішла. А як приїхав брат з Урала з жінкою, це я вже не знаю, це я вже здорова була, і привезли мені плаття штапельне, штапель, воно якесь таке було блискуче, і я наділа похвастатися і пішла в ньому на базар, тут же ж був базар в Берестовім, так мене всі перепробували, що то за плаття.

Б.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей? [...]

М.С. – Ну, наприклад, я скажу за свою сім'ю. Той один онук уже в Маріуполі на заводі. Приїде — він уже ж не той... А в селі... Шо в селі зараз? Нема ні клуба, нема нічого, ніде ні піти, ніде нічого. Ото як вийдеш отут вечіром, можеш почути що угодно. А в городі, канешно, там і парки, то каруселі, то качелі — все, в селі цього нема. Ось дві внучки, так та шо з города приїде, так та ходє, їх же там чогось учать в школі, учать і танці, і на сльот виїжають, медальки попривозила дають. В селі ж цього нема, ото і одрізняється оте село. Воно заброшене, нікому не нужне. [...]

Б.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? Хотіли?

М.С. – Вже як заміжом була, це у 54-м году, чоловік раз був у Запорожжі і йому дали нову квартиру, а він отдавав стару, і так він його просив: «Переїжай у Запорожжя, будеш — я тобі квартиру отдаю, все». А він сказав: «Родився в селі і нікуди я отсюда не піду». І так ми ото ніде, і осталися.

Б.О. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

М.С. – Хто хотів. Ну сестри мої у городі, одна я тут. Брат був той один на Уралі, один у Донецьку був, одна сестра в Києві, одна в Макіївці, одна я в селі.

Б.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

М.С. – Та нічого, було як приїде сестра ця, шо з Макіївки, а що, ну вгощали. З Чорнобиля, як був Чорнобиль, то приїжджали сім'ями, жили в нас два місяці. У городі вони по-городському, а в селі були так, як селяни.

Б.О. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

М.С. – Ну були, коли когось заставляло, то мати одна осталася — приїжджали, переїзжали до батька й до матері, шо нікому догодувать, були. Ну це в рідкості.

Б.О. – А Ви знаєте таких людей? Назвати можете?

М.С. – Ну її вже немає і матері немає, а це ось Твердохліб Вера із Білорусії, він як служив та привіз її. Єсть такі, які заміж повиходили і із города в село і живуть, а так шоб із города в село сім'ями приїхали, побули трошки й уїхали. Нема.

Б.О. – Розкажіть, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

М.С. – Ну, мені не приходилося так. Шо солдати робили тут, ми їсти готовили їм тут, ну з заводу приїжджали, там присилали на поля. А шо? Люди попололи рядки, пообідали та й поїхали.

Б.О. – А вони не залишалися жити в селі?

М.С. – Ні, ні, ні. [...]

Б.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]

М.С. – Та для мене одинаково. Поїдеш, погостюєш, та й приїдеш додому у своє гніздо.

Б.О. – А що Ви бачили цікаве у місті?

М.С. – Ну, в Запорожжя було як поїдемо, в нас це було вперше з чоловіком, і в тіатр «Щорса» ходили, на вистави, ото й цікавило. То звіринець, то на оте чортове колесо. Ото таке цікавило.

Б.О. – А як сьогодні відноситься до міста?

М.С. – Уже я ніяк не односяюся. Живуть люди — хай живуть. Уже ногами не підеш.

№ 51. — 2008 р., січень 5. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Гальченко Поліною Василівною, 1925 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаівною (БДПУ).

Бобро О.М. (далі – Б.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Гальченко П.В. (далі – Г.П.) – Це тепер яке? Гальченко Поліна Василівна.

Б.О. – А дівоче прізвище?

Г.П. – Северин.

Б.О. – А національність Ваша?

Г.П. – Українка.

Б.О. – А дата і місце народження?

Г.П. – Оце ж тут і народилась.

Б.О. – А дата?

Г.П. – 13 ноября 1925 года.

Б.О. – Яка Ваша освіта і професія?

Г.П. – Освіта? Освіта середня, медсестра.

Б.О. – А як звали Ваших батька та матір?

Г.П. – Батька — Василь Якович Северин, матір — Марфа Трохимовна.

Б.О. – А діда та бабу як звали, знаєте?

Г.П. – Знаю. Діда, батькового батька, Яков звать було, Яков Назарович Северин, а матір — дівоча фамілія Линник Марфа Трохимівна.

Б.О. – А якої вони були національності?

Г.П. – Українці обоє, обоє тутешні.

Б.О. – А знаєте їх батьків, діда та бабу?

Г.П. – А батьків я тільки знаю, що бабу Оксана було звать батькову, а діда Назар, а як по батькові не знаю діда, бо й батько батька даже не знав, воно ж таке время було. А матір, материна мати, Северин була фамілія, Євгенія Омельяновна, а батько Линник Трохим, а по батькові не знаю діда.

Б.О. – А звідки родом Ваші батьки?

Г.П. – Оце тутешні, мати з Кірова, а батько з берестян.

Б.О. – А що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися, про це село?

Г.П. – Та вони як народилися, у цім же ж селі. А в батьків, у матері батько умер од сибірки, шо і три годи не було, а в батька тоже батько умер, шо він його не помне, батька нема. І вони так по наймах і служили, зараз трохи у діда, мати в діда жила, а тода... а баба вишла, то ж умер її батько, а вона вийшла оце за Глушка сюди на Яр з Кірова. [...]

Б.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Були в містах?

Г.П. – Я їздила [посміхається]. Я об'їздила півСоветського Союзу.

Б.О. – Це коли війна була?

Г.П. – А ні, як війна була я тут була, я не пройшла комісії і в Германію мене не взяли, мене було назначено на Україну, на дорогах пололи там...

Б.О. – А коли Ви первий раз поїхали у місто?

Г.П. – У місто? Та це ж до війни ще, ну я вже начала в школу ходити, а батько мій був бригадир і возили, тожі ж не було машин, а гербою возили людей, ну колхозників, продавать там шо. А батьковий там, рід батьків був, два брата і дві сестри там, у Маруполі. І ото я з ними поїхала, ото я перший раз побачила, ну це мо в 40-му году, а мо... Та де?! Не в 40-му, ще раньше, раньше, то шо в 40-му я вже в восьмий клас ходила, вже в дев'ятий переходила...

Б.О. – А з якою метою Ви туду поїхали?

Г.П. – Та до родичів погостювати.

Б.О. – А як часто і як довго Ви були у місті?

Г.П. – А, та це вже я поїхала як поїхала учіться поступать, ні, ну да. Я хотіла поїхать учіться, а робила я біля тракторів учьотчіком, ну вобцім поки здала я, ну кончілась робота ж оце польова, та все здала в МТС документи. Поїхала, а воно ж уже, ну вже пізно, кончівся учебний, чі як, уже начався учебний год, нікуди я вобцім не поступила, а вернулася я тоді додому і поїхали на следующій год. І оце ж поступила на медсестри, два годи вчілася в Маруполі, 49-й по 51-й.

Б.О. – А розкажіть, шо таке для Вас таке в дитинстві було місто?

Г.П. – Місто? Ну оце ж в дитинстві більш ні в яке не їздила, ото Маруполь тільки.

Б.О. – А звідки Ви в дитинстві узнали про існування міста? [...] Ну, може, батьки розповідали чи хтось інший?

Г.П. – Та ну хто? Батько розказував шо? Та шо, батько ж тоже нікуди не їздив, в селі був, нікуди не їздив, а мати, мати служила там за Маруполем, був Ворошиловський сад, казали [посміхається], воно ж якийсь тоді братік, було вона ж тоді знала, так ото мати служила там, ото вона розказувала, шо ото їздила. А я ото ж уже поїхала, в пійсят першому я закончила, і оце вчілась тут, сорок год проробила в больниці, а до, чі після війни, ну а в войну я робила, два года ото ж 43-й – 44-й і 45-й і 46-й, вобцім чотири годи ото я робила біля тракторів учьотчіком.

Б.О. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Це було для Вас свято, робота, відпочинок?

Г.П. – Ну да. Дома такі п'ятиетажні самі більші були, ото як в'їжасш, тепер кажуть ото сімнадцятий базар чі десь так приблизно, я уже так скільки не їзду, так ото там п'ятиетажки тіки ото там, кажуть, біля п'ятиетажки, більш не було п'ятиетажних.

Б.О. – А Ви боялися міста в дитинстві?

Г.П. – Та ні, я не боялася, не боязка була.

Б.О. – А чим і як довго Ви добиралися до міста?

Г.П. – Та чім поїхали... Я ж тобі кажу: гербой, а ти ж не знаєш, шо таке герба. Герба — це така повозка така, і драбинки такі, ну вобцім отак чотири ж колеса [умовно показує], і отак доски, а тоді отак, ну вобцім як ото на машині тепер із досок ті борти, а то отак же ж косо... І ото сідали [посміхається], там як возять там шо солому, чі шо там у драбинки накладають же, а так сідають, ноги тіліпають [посміхається].

Б.О. – А довго Ви добиралися?

Г.П. – А поїхали ми якось воно вже після обід поїхали, та до Мангуша доїхали, а там в Мангуші материна сестра жила, і ми переночували там і утроем вже ото й доїхали.

Б.О. – А що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Г.П. – Та хто там... [посміхається]. Поїхала, поїхала до тьотки однієї, до батькової, брата тут у центрі, а той на заводі Ілліча один брат, дві сестри тут були. Так я ото ж поїхала, провідала і подивилася на трамвай же ж тоді, ше як первий раз я поїхала, я трамвая і не бачила, я якось, чі його не було, чі я не знаю тоді... А тоді ж уже як учілася оце ж в 49-му, так вже ж тьотка, батькова сестра, робила там на трамваї.

Б.О. – Розкажіть своє перше враження від міста, коли тудя потрапили?

Г.П. – Та яке? Шо там, я тоді ше якось, я не знаю, я мабуть чі в третій, чі четвертий ходила, шо я якось не дуже ж і соображала, шо воно.

Б.О. – А чи хотілось Вам, перебуваючи у місті, скоріше повернутися додому?

Г.П. – Ну да [посміхається].

Б.О. – А поясніть, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки війни, Вашого дитинства, молодості?

Г.П. – В роки війни? Ну в роки війни я нікуди ж, дома була, в ніяке село чі ні в город не їздили, нічого. А з города наоборот приїжджали сюди, то шоб шось дали, чі картошки, чі чого-небудь, то шо позакривані ж заводи, все було закрите, ніде було ж купити, ні заробить. Ото вони приїжджали, а ми нікуди не їздили. Батько наш, на фронт забрали та й не вернувся, ну а я ж уже робила, бо вже ж, вже ж десятый клас ходила, як война почалась.

Б.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? [...]

Г.П. – Ну, в Маруполі чі в Бердянці був батьків товариш, і ото він приїжджав до нас, і як я його в первий раз побачіла його, так він мене ше не бачів, ну їхали ми, а не автобусом, а машиною з Андріївки ото там, ото тих шоферів возили та там авторота ж. І він ото їхав, дядько цей же ж, шо я його знала, а він мене тоже ж узнав. А тоді ж я їздила у той, у... Десь біля моря вони жили і ото ж їздили і на море купаться, а тоді Славік, як поступив учіться, там у їх жили, так вони подружилися і до нас вони приїжджали, до матері.

Б.О. – А він відрізнявся від Вас, там якось може мова, одягався по-іншому? Відрізнявся якось від сільських мешканців?

Г.П. – Ну, мова, мова, канешно, там же ж по-руськи почти балакали, а ми ж просте. Та і так же ж і вдіті, і вдівають, шо не так, в городі ж.

Б.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Г.П. – Ну та як? Як уже ж більші стали, то вроді ж хочеться, шо як же ж шось купити таке, чі шоб купили, чі шось пошили, чі шоб шось таке, як у городі.

Б.О. – Чи відчували Ви, шо відрізняєтесь від міських мешканців? [...]

Г.П. – Ну а як, канешно.

Б.О. – А в чому була ця відмінність [...] ?

Г.П. – Ну в чому? Як все ж таки вони ж, ну як би сказати, і чістіші, і одежа ж лучше, і все.

Б.О. – А які почуття викликала у Вас ця відмінність? Засмучувала чі якось...?

Г.П. – Ну оце шоб, думала, шо зароблю та шо-небудь... Та шо там думав, як воно тоді нічого було, ото одне шо надів та і ходив. І до війни так і в школу пошила там мати плаття, пошие — та я ж цілий тиждень ходю, неділю і в суботу мати постірає, та у те ж у школу іти ж нада, наділа шоб.

Б.О. – Чи виникло у Вас бажання переселитися до міста? Виникало тоді?

Г.П. – [Заперечно хитає головою]. І зараз не люблю я його [посміхається].

Б.О. – А Ваші родичі мали бажання переселитися до міста? В ті часи, тоді? [...]

Г.П. – Та родичі поїхали того, шо не було ж тут де, як тобі можна сказати, заробить, а там це ж то поступили б, батько, батькові брати двоє на тому, заводи Ілліча робили. А тьотка одна так на базарі ходила торгувала, а одна ото на трамваї робила. [...]

Б.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали городськими мешканцями?

Г.П. – [Посміхається]. Оце моя сама старша тьотка, моя і хрещена мати, батькова сестра, так, кажуть, оце було ой: «когути, когути» на сільських, «когути», каже [посміхається].

Б.О. – А на міських нічого не говорили, які переїхали в місто?

Г.П. – Ну оце ж я тобі ж і кажу, вона ж сільська, це ж моя тьотка, батькова сестра. Сільська ж, а в городі ж побула, і шо вона торгувала, це перепродувала, яйчки купе, а тоді перепродує або муку, щіта, шо це ж вона городська. А на нас каже, на сільських, «когути».

Б.О. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села?

Г.П. – Та тоді не було.

Б.О. – Розкажіть, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу в село, приїздили такі?

Г.П. – Та ну кого присилали сюди, то й робили.

Б.О. – А залишалися вони тут жити?

Г.П. – Ну, канешно, залишалися, як, наприклад, оце хто, Катерина Дмитрівна. Прислали її, її акушеркою сюди, вона вийшла заміж, тут і осталася, жила і досі, якби не той, так оце, якби... Як кажуть, доля чи що судилася, як останеся тут, приживеться, то й живе тут.

Б.О. – А як швидко вона стала своєю в цьому селі і від чого це залежало?

Г.П. – Я, наприклад, Катерини Дмитрівної. Як швидко стала своєю вона в селі? Та вона така бойова була, як до людей оброщаєся і люди до неї ж харашо.

Б.О. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатись своїми у селі? Мати господарство гарне, привітними бути?

Г.П. – Оце ж у селі це ж раніше було. Наприклад, до війни, це ж я помню. Оце вчителі та й медіки ніякого ж хазяйства не держали, нічого не робили, за ті гроші вони могли купити собі і вдіться, і все.

Б.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Г.П. – Як? Чі лучше в місті, чі як? Ні, я ж тобі кажу, шо, наприклад, я не люблю города і не хочеться мені.

Б.О. – А як сьогодні Ви відноситься до міста? Це зосередження начальства; місце, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою?

Г.П. – [Посміхається]. Та я не, мені хватає, шо я заробила, полуку пенсію, я не інтересувалася, чі як би сказати тобі, не завидувала я їм, як шо заробили, те й полукають, хто як.

№ 52. — 2008 р., січень 12. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Онищенко Марфою Савівною, 1922 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).

Бобро О.М. (далі – Б.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Онищенко М.С. (далі – О.М.) – Мене? Онищенко Марфа Савічна.

Б.О. – А дівоче прізвище?

О.М. – Бутенко Марфа Савічна.

Б.О. – А національність Ваша?

О.М. – Українка.

Б.О. – Дата і місце народження?

О.М. – 15 июля 1922 году.

Б.О. – А село, район, область?

О.М. – Запорізька область, тоді був Андріївський район, село Берестове.

Б.О. – Яка Ваша освіта?

О.М. – Дев'ять класів.

Б.О. – А професія у Вас єсть?

О.М. – Нема, я робила, кругом робила. Ото в сирзаводі 30 год сир варила. А так у колхозі робила 17 год. [...]

Б.О. – Як звали Ваших батька та матір?

О.М. – Бутенко Сава Іванович і Бутенко Анна Петрівна.

Б.О. – А діда та бабу знаєте, як звали?

О.М. – Знаю. Бутенко Іван Алексійович і Бутенко Негонія, а по батькові не знаю, може Івановна, чі як...

Б.О. – А якої вони були національності?

О.М. – Українці. Вони в Берестові родилися. [...]

Б.О. – Батьків діда та баби знаєте?

О.М. – Не знаю, це давне діло. Не знаю, вже моїм батькам оце 1894 це їм у 1996 було по сто год, а це вже їм по сто сім, по сто одинадцять год моїм батькам, а тіх я не знаю. Воно раніше, я тепер дітям своїм, онукам розказую, як ми жили, хто мої батьки були, а тоді моди такої не було, ми нічого не знали про своїх, про своїх, як сказати, покоління.

Б.О. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, ну про цей населений пункт, де вони народилися?

О.М. – Де я народилася? Ну шо я знаю, я помню ще до 30-го году, як ми ходили на річку святили воду, на річці отут у центрі коло містка, тоді місток був гарний. Пробивали льод, молодих хлопців було багато, пускали голуби. Батюшка хрестом так проб'ють йому на льоду хрест, він воду святе, оце я знаю. Весело було, на Паску якоесь весело, а тоді вже після 30-го це вже кончілося. Там уже то голода були. То голод 32-й, 33-й. Ну я помню, ну мені вже в 33-му було, мені вже було 11 год. Так я помню, як нас шанували батьки, а самі чуть не померли, ну а нас шанували дітей. А так я більш нічого не знаю. Ловко в селі було. Я про оце село можу розказати, як уже після війни, це мені вже було 21 год, в мене було вже двоє діток, так як весело було, які ж ми бідні були, а їдем на степ із песнями і з степу з песнями, ждали своїх чоловіків із фронту, мій вернувся у 46-му, в сентябрі місяці, осінню 46-го вернувся, в перший потік не

попав, у другий потік, він з 18-го году. Тоді вже ми зажили, хату це самі з дідом строїли, діток виховували, трійко в нас було, осталась одна, тіх немає. [...]

Б.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

О.М. – Ну я — да. Родичі... Це ми їздили в Бердянськ, їздили на базар, в Маріуполь. Я сама це в 44-му їздила з двома сусідками тачкою у Маріуполь, взяли по мішку насіння, по три курки, ягоди були сушені, попродали, і шо я привезла десять метрів миткалю та валянки підтопані мамі. Воно ж тоді погоріло, я у мамі жила і тут хата згоріла у свекрів, а в мамі тільки півхати згоріло, а діти маленькі були, так я у мамі була. Мамі і валянки привезла. Ну так батьки нас шанували і ми батьків шанували, не так як зараз. [...]

Б.О. – А як часто Ви бували у місті?

О.М. – Ні, не часто, це літом, разів два – три за літо, більш ми не були в місті. А я у Маріуполь ходила, тачку возила, і в Бердянськ, і ходила в Бердянськ пішки поступать у медичний, ну тоді не для нас було, не поступила, ой Боже, не поступила я, так я й осталась у селі. В нас тут був сирцех в селі гарний, і так мене прийняли туди, я зараз аналізатором робила, а тоді лаборантом, і мастером робила, ну а все время помошником робила, сир варила. [...]

Б.О. – А як довго Ви добиралися до міста?

О.М. – Оце як я ходила пішки в Маріуполь... У Бердянськ я за день доходила пішки, а в Маріуполь ми за два дні. Ото дійдемо, у Мангуші там Вербій Оксана була, берестянська жінка. І ми доходим (я ще з своєю мамою раніше ходила, а тоді оце з сусідками, Чікілька і Фелюлішка Федора, і Чікілька), так ми оце доходили аж у Мангуш. Рано встаєм, в часа три ночі, і йдемо, і доходимо в Мангуш до цієї Вербійки. Переночували, на другий день впять рано встаєм і на сінний базар. Там на сінному розпродали (називався сінний: там і сіно продавали, і скотину, ну він ближче зараз од Мангуша, він за городом був), і ото ми там розпродаємося і йдемо додому в Мангуш. У Мангуші впять переночували і це ж на другий чі на... на другий день дома. Отак ми ходили.

Б.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

О.М. – Місто? Місто для мене... Це ж воно не було ж у нас ні радіва, ніде, це ж про тілівізори ви знаєте, те, шо тоді ше їх і свету не було, а все равно прятки були. Оце ж ми ще малі були, повстаємо дві хатки, а прятки гудуть. Баба коло плити, це моя баба, а мама на лаві, всігда сидять, прядуть. А осінню, як ми прядиво мочили, ми коло річки жили. Помочим прядево в кульки, дві неділі мокне, тоді у кульки поставляєм посушим, тоді його нада тіпать, такі є тіпачки. [...] Нашиють спіднього білья батькові та дідові, та й собі як ловке полотно, то й собі сорочки шили. Та вобшім як люди жили не можна цього передать, як вони бедствували, а жили, жили. Оце ми тіки пожили та й не знали, шо в соціалізмі живем. Хай як вони Брежнева не критікують, ну він волю давав. Каждый раз чі з'їзд, чі шо — дешевше в магазинах є все, не так було як зараз, мало було, бо оце наша страна дуже помагала усім закордонним странам, де є комуністичні партії, наша страна дуже помагала, ну а нам не доходило те, шо треба, ну ми довольні жизнью були, довольні.

Б.О. – А з чим уособлювалось у Вас місто? [...]

О.М. – А уособлювалось. Ну підеш — людей там багато. І там можна було купити все. В мене дітки маленькі були, це вже після війни, мама моя рідна поїде і рису привезе, і манки привезе. А у нас у магазинах якось погана була доставка, ну а кой коли бувало все, бувало все. Хліб же пекли, хліба не було в продажі. Ночцю стірали, це я вже молода була, двоє діток, ночцю стірала, ночцю мазала і чуть світ на роботу у колхоз, усі жінки виходять тоже, у всіх по багато дітей. [...]

Б.О. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста?

О.М. – Ну я ж в школу ходила, в школі нам розказували про існування міста. Мій перший учитель Майданик Іван Михайлович, ну він випивав, ну про це, шо він випивав, батьки наші знали, а ми не знали, нас він учів, ми не знали. Тоді столова була, американці помагали, з чечавиці суп який добрий варили нам, кажуть, шо американці помагають чечавицею. У школу ходили нам супики варили, це я в школу пішла у 30-ім, тоді ж рано дітей не отдавали, 8 год мені було, в 30-м году в первий клас пішла. Ну так бідні були, бідні, не було... вони б були раді дітям шо купити, так не було за шо. [...]

Б.О. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста, що це для Вас було: свято, відпочинок, робота?

О.М. – Ну дуже я рада, з охотою. Це ж не на автобусі, а пішки йшли, тачку тягли, я ще в дитинстві як мала була, так з мамою їздила. А тоді це вже як я, як у мене після війни вже було двоє діток, я рано заміж пішла, в осемнадцять год дід з армії прийшов, і то, двоє діток було в мене, так радість була. Іду пішки, тяну тачку, а якось енергія в меня являлась, шо я йду в город, у городі, канешно, подивися — люди лутше за нас жили, там ми в берестян були всігда, у берестян там ночували після базарю, ото мама оставляла ягод мисочку, там насіння, понесуть на подарок, ми в їх пообідаєм і двигаємось на Мангуш, в Мангуші переночували і на другий день рано встали і вже на вечір дома уже вимучені, ну а всьо равно на душі було весело. От якось зараз такої чі шо не годний, чі шо старий, ну оце в колхозах і при колхозах я це уже ж стара була, ну якось було... надія була. Були в мене гроші, були в мене діти, а тепер ні грошей, ні дітей і сама негодна, а Бог держе, на мученьє Бог держе.

Б.О. – А Ви боялися міста в дитинстві?

О.М. – Ні, не боялася, тоді не було таких, щоб грабили. Оце якось ми тоді не знали, що це у місті граблять, не крали нічого. Поїдеш, купиш усе, ніхто нас не грабе. Це як лідінців купиш там, ну житняки пряники були, пряники такі були, як кукли, пряники були такі здорові, житняки. [...]

Б.О. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

О.М. – Я й не знаю. Канешно, я не знаю, що я очікувала, ну мені показалося дуже, як кажуть, бідно, людей багато, такий на базарі шум, що як... Ну і в селі тоді людей багато було. У нашому селі було більше як п'ять тисяч людей, а зараз я не знаю, скільки зараз, чи хоть дві тисячі з половиною є, а то було п'ять тисяч у селі, багато. Даже після війни багато людей було, багато молодьожі було, а зараз нема. Усе село... Вийдеш оце, як коли здоровиться, та й собаки не гавкають, ніхто ніде не ходє, усі сидять по хатах, усі бояться, а тоді не було такого. Були мо де бандіти, мо багатих і грабили — я не чула, ну я скіко раз їздила в город нас ніхто не трогав, ніхто.

Б.О. – Згадайте поподробніше перше враження Ваше від міста?

О.М. – Ну приїду, мамі розказую, бабі розказую — удивляюся, а дід сміється з мене, а батько ні: «Стойте, тато, хай розказує Марфуша, стойте, тато, хай Марфуша розказує». Ото такі були враження. Ну ми якісь темні були, темні були. Оце й наші діти вже ж тепер вони совсім не такі, як ми, а онуки — вони як інститути покончали вже всі, десять год, а воно таке розумне, шо..., а ми тоді темні були, усіх почитували.

Б.О. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

О.М. – Хотілося. Села я не бросила. Ото пробувала поступить у медичне, не поступила після дев'яти класів. Я своє село не боросала, тут родилася, тут оце сирцех був номер один у нас, од Бердянського гормолокозавода. І я там 33 годи сир варила, не хотілось, робота важка була. [...]

Б.О. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

О.М. – Ну чім вони відрізнялись? Во-первих, там люди були якісь такі прогресивніші, умніші, а наші люди затуркані. Оце ми ще молоді були, то кой-як, а так старики — вони такі темні були! А в городі люди такі — вони більш бачили. А тоді вже я їздила у Маріуполь поїздом, о, ну там далеко от станції на станцію Сартани, а там із Сартани в Маріуполь пересадку робили. Ну, вобцім, жили ми, темні люди. [...]

Б.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

О.М. – Ні. В дитинстві я не мала знайомих городян, ніхто з нами... Нас вобще якось, ну ми такі забиті й були, не дуже такі розвинті, газет не получали. Ну шо ми знали? Нічого ми не знали. А радіо це вже появилося після війни. [...]

Б.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

О.М. – Ну бачите, хто де привик. Оце я як здумаю скіко вони за квартиру платять, і це ж уже ну трохи получшело, пенсія більша, а то ж вони в городі голодували, а в село не хотять. В селі ж нема людей, нема, а я в город не хочу, оце і все, бо я привикла в селі. Уже, уже ж тепер... І молода була не хотіла в город, дід приїхав, якби була хатку не построїла, може б виїхали б де, а то дід поки у армії був, я тоді (помниш мою хатку маленьку), я тоді хатку сама построїла, хату, і ждала діда, ждала, як ніхто другий, ждала все время. Приїшов. [...]

Б.О. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

О.М. – Відчувалося, канешно. Вже послідне время вони наряжалися лучше, одівалися лучше, а ми же хуже, воно ж заводи поодкривали, скіко ось у Бердянські заводів було, скіко нових поодкривали, люди заробляли. Канешно, відчувалося! Ну а зараз уже не відчувається, зараз наша молодьож, я б сказала, лучше ходє за городян. І діти такі, оце наче подивися — бідность, а діти в школу йдуть такі наряжені, такі наряжені, батьки може й голі, й босі, ну діти, дітей і зараз глядять, надіються, шо буде в їх зашіта, так, як я надіялася, ой.

Б.О. – Опишіть, які почуття викликала в Вас відмінність від міських мешканців? [...] Ну образа там, засмучення, гордість?

О.М. – Ні, ні. Вони своєю жизнею жили, а ми своєю жизнею жили. Вони бедствували, як тіки оце, вільна Україна стала, так вони бедствували добре, пенсії невеликі й голодні були, а в село не хотіли, а ми в город не хочем, ой Боже. Де хто привик, де хто привик, там вони і працюють. В мене не було не зависті до городян, нічого, я понімала так: вони привикли. [...]

Б.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

О.М. – Ні, ніколи. Ніколи не було бажання переселитись до міста. Знаю, шо люди жили там лучше, у колхозі крепко люди роботали, он Микитовна хай скаже, крепко люди, важко робили. А в войну, я, тоді ж у мене хоть і двоє дітей було, ну в мене ж дві матері було, свекруха і рідна. Мене посилали куди, куди тіки, бо мені 22 годи було, і під бороною була, сіяли на степу, і де я тіки не була, ну а желанія в город переїхати не було, ні.

Б.О. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

О.М. – Багато повиїжало, хто мав таку надію на город. У городі, оце візьміть Бердянськ і Маріуполь, почти на 50 % берестяни, а з другіх сел, багато берестян у Маріуполі і Бердянські. Хто хотів — той

ввійжав, ну я за свою родину знаю, наші ні, не собиралися ввійжати. Батько і пробував, і... Це у якому, після НЕПу, в 30-м году. До 30-го году була така державна організація, називалася НЕП, дали людям пожити: купляйте коней, там воли, землю дали, отруба були... І зараз я знаю, де наш отруб у Шевченках, називали балка Буткова, колись я і синопка туди возила, а синок каже: «А одібрати, мамо, не можна?» Кажу: «Та нашо вона тобі? В тебе є сім гектар є, і у мене сім гектар є, нашо воно нам та земля? Це я тобі показала, де наші батьки трудилися». І до 31-го году порозживалися люди, канешно, хто трудився, а лодарі і тоді бедствували, і після НЕПу бедствували. Так мого батька чуть не розкуркулили, ну вони знали, що він бідний, сам нажив усе, сам усе нажив. [...]

Б.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

О.М. – Та як вони відносились? Приходили сюди, приїжджали в гості, ми їм сумки накладемо, непогано вони відносились. Канешно, до чужих не їздили, а родичі до родичів їздили. Приїдуть, накладемо сумки, накладемо всього й поїхали, ну а нам не жалко було, в нас було все, отаке в нас було. Я що кажу, хто трудився — у того всігда все було, а єсть різні люди — такі лодарі, в тіх ніколи нічого не було.

Б.О. – Розкажіть, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які вже переїхали до міста?

О.М. – Ні, не переписувалися ні з ким, вони приїжджали всі, тоді й моди не було переписуватися, вони всі приїжджали сюди в село. Уже як [...] вони приїжджали вже після війни, це приїжджали самі до нас. Переписуватися ми не переписувалися. Тоді й моди такої не було, та нам і ніколи було, Господи, як я така зайнята була, в мене троє діток маленьких, і город, і хазяйство, і на роботі, і хліб самі пекли, стірали й варили, і все ночю. Я більше як 4 – 5 часів, 4 часа – 5 часів у сутки, я більш не спала. [...]

Б.О. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

О.М. – Були. Багато повернулося у 1937-му році, як уже на колхоз оглянулось державство, і в колхозі дали на трудовень. Тоді ж трудовні були, грошей не давали, трудовні були, на трудовень дали по сім кілограм. Приїхали, а батько наш, ми були в селі, а батько наш поїхав поспробувати на укольну гавань, у мариупольському порту робив трохи, мама поїхала до нього: «Савко, поїхали додому, у колхозі нам дали по сім кілограм». Це багато, позасипали все, люди ж на роботу не так ходили, коли здума, остаеться там чого жінка, або мазать, або шось із дітьми або... всьо равно бригадір їде, просе: «Іди». Робота для всіх була, і вона бідна винуждіна, ну на роботу ходили кожний день, кожний день, крім неділі. А в косовицю і в неділю. Сіянку, косовицю не було ні празників, ні неділі, на першого Мая. Сіяли. Ну нам це вже гроші писали, нам писали в двойному, хто празнику робе, писали в двойному. [...]

Б.О. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

О.М. – Даже не замічали, чи він з города приїхав, чи відкіля. Тоді якось і в нас були люди хароші, і в нас були люди хароші. Даже не замічали. Приїхав із города — колхоз старався і хату дати, колхоз старався помогти, і так не було так, щоб злоба була або шо-небудь, усі люди були наші, сільські. Багато у 37-му году, багато поверталось із города у колхози, багато поверталось.

Б.О. – Чи багато з таких залишилось постійно жити а селі, які приїзжали на роботу? [...]

О.М. – Залишалися тут, вони залишалися. Вони же ж у колхозах попривикали, залишалися, вони сільські люди, ну які там може в розкоші, мо якось отак робота находилася. А ці ж люди сільські, вони в колхозах залишалися. Зараз людей немає, після війни скіко людей було, а зараз пусті двори, пусті, отакі як я вмирають. Ось і я як умру і моя хата пуста буде, приходить сюди нікому, внуків усіх є, у дочки квартира, у внуків квартира, у всіх квартири є.

Б.О. – Поясніть, що треба було робити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі? [...]

О.М. – Шоб вважатись своїми, нада було на роботу ходити. Як у колхозі робили, так до їх і харашо обращалися, а лодирі вони мо і в городі не находили роботи, й тут не понаходять, а робочіх вобше привітствували і в колхозі, і кругом привітствували робочіх.

Б.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

О.М. – Ні. Місто є місто, ми любили як місто і людей, а ми в селі. Оце зараз шо на нас ніякого вніманія державство не обраща, скіко не балакають «селові помощь», ну ніхто помічі не дає, шо вони думають, як вони думають хліб їсти надалі, ну помочі нема. [...]

Б.О. – Як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]

О.М. – Тепер люди і в місті не дуже добре живуть, бо заводи багато позакривані. Оце Іллічовський такий хазяїн найшовся, шо держе людей, шось у нього багато людей, чі 20 тисяч, чі шо, на тому комбінаті робе, він усіх обезпечує. Ну так же откривають потрохи заводи, у Бердянські откривають потрохи. Ну нема таких хазяїнів, нема піддержки з вищих, шоб піддержали цих хазяїнів та потребували з їх, робиться все, як мокре горить. [...]

№ 53. — 2008 р., січень 24. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Хайло Марією Андріївною, 1929 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).

- Бобро О.М. (далі – Б.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.
Хайло М.А. (далі – Х.М.) – Хайло Марія Андріївна, а було у мене, ой, це як іще заміж не виходила, Макуха Марія Андріївна, а вийшла я заміж оце, Хайло Марія Андріївна.
Б.О. – А національність Ваша? [...]
Х.М. – Та яка? Україна чи яка вона? [...]
Б.О. – А дата і місце народження Ваше?
Х.М. – Ой, 10-го, чи 10-го апреля, чи шо.
Б.О. – А якого года?
Х.М. – Із 20-ть... вони поставили мені 29-го, дечочка, воно там 30-го, ну воно з 29-го пишеться, ото таке, дечочка, шо я буду тобі казати.
Б.О. – А місце народження Ваше, де Ви народилися, в селі яком?
Х.М. – У Берестовій, у Берестовій, да, в Берестовій, дечочка. [...]
Б.О. – А яка Ваша освіта і професія? [...]
Х.М. – Та де? Та де? Я ж тобі кажу, у школу поведуть, а я з школи та боса і аж у Миколаївку, мама шукає, куди там, як я голодна була, я не ходила й одного класу, понятно, а так можу, і оце знаєш, попервах оце і читаю кой-шо, і не ходила, і письмо пишу, як, ну, пишу. А не ходила. Куди там мені школа, як я голодна була?! [...]
Б.О. – А звідки родом Ваші батьки, ну мати, вона з цього села?
Х.М. – Да, із цього, з цього; батька, за батька я не знаю, а мама з цього. [...]
Б.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?
Х.М. – Ну брат оце в мене був, він був у Германії, із Германії він прийшов, із Германії прийшов, і його забрали тоді, не знаю куди його ж забрали, і він у Дніпропетровську був, він ото з Германії, він з 26-го году, о, і він там був. Ото він там проробив. [...]
Б.О. – А Ви відвідували якісь у дитинстві міста? [...]
Х.М. – Та де? Ніде я в Бердянці не була, ні то шо, щоб я там була.
Б.О. – Вобщє ніде?
Х.М. – Ніде, ніде, дечочка, поки мені було молода так хоч у Бердянку поїду, а тепер 20-ть год не була.
Б.О. – Так мені за ті роки, коли Ви молоді були.
Х.М. – Ну ото шо молода, шо молода, як молода була — то їздила, їздила в Бердянку, а тепер, а тепер уже ні. А до брата — не знаю, де прожив 40 год чи 50, я їх не бачила, це не була і разу, оце.
Б.О. – А з якою метою Ви відвідували Бердянськ? [...]
Х.М. – Ну поїду, то повезу крашанки були... І знаєш, жила, то коровку держала, молода ж була, о, доїла, доглядала, із самого молоду начала доїть. Я робила оце всігда, і оце пішла телят пасти, а тоді стала доїть, і в Шевченках, поки заміж пішла сюди, і тут доїла, і там доїла, оце тобі так, а в Бердянку як шо, ну тоді жила, знаєш, тоді ж не таке було, не так як оце зараз тисячі, а тоді заробиш п'ятьорку, так, так ото їздила, то крашанки возила, то курі держала, та повезу, це як ще була молода, а зараз...
Б.О. – А як часто Ви їздили в місто?
Х.М. – Та де там часто? У місяць два рази поїду якщо є, якщо мені нада, то поїду. Ото шо возьму — то те, то те, ну знаєш. [...]
Б.О. – А Ви боялися міста в дитинстві?
Х.М. – Та шо там бояться? Уже всьо равно, уже всьо равно, шо буде, те буде, як отакий голод перенести, та пожить, та німці там, Боже сохрани, шо ти, смієся?
Б.О. – А чим Ви добиралися до міста, коли перший раз поїхали? [...]
Х.М. – А Бог його зна, чим ми... Та і машини їздили, і попутніми, тоді ж не так, як оце зараз, тоді ж машини: вийди і їздили. Шо там як у місяць раз чи два рази поїдеш, а то все дома. [...]
Б.О. – Поясніть, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва? Можливо вони краще жили за сільських мешканців? [...]
Х.М. – Та жили люди, і тепер живуть, і тоді жили харашо. Шо тоді, шо тепер, дечка, ти сама знаєш. О, а як чужа воша не влізе, так чорта жигемеш. Як я своїм трудом, ось бачиш які ручечки, своїм трудом наживала все, о, та старалася, ну все нажите, усе нажите, дечка, ішла, а тепер нажила.
Б.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?
Х.М. – Та де я знала, ти шо? Не знала ніде нічого, дечка. [...]
Б.О. – А чи були у Вашому селі такі, що приїздили з міста до села жити сюда? [...]
Х.М. – Немає, не чуть, не чуть. Та я не знаю, не помню, не помню, дечочка. [...]
Б.О. – А Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]
Х.М. – Та нашо він мені здався той город?! Я не хочу той город, ти мені за город і не кажи, я його й даром не хочу.

№ 54. — 2008 р., січень 30. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Пінчуком Павлом Федоровичем, 1929 року народження, мешканцем с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).

Бобро О.М. (далі – Б.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Пінчук П.Ф. (далі – П.П.) – Пінчук Павло Федорович.

Б.О. – Національність Ваша?

П.П. – Українець.

Б.О. – Дата і місце народження.

П.П. – 29-го года 26 января.

Б.О. – А місце, село?

П.П. – Село Вибосві, ну тут воно ж рядом було...

Б.О. – Яка Ваша професія і освіта?

П.П. – Ну освіта це п'ять класів щітаю постійно, а професій їх який, професій багато, ну в основном строїтель, строїтель, животновод. [...]

Б.О. – Як звали Ваших батька та матір?

П.П. – Матір уже фамілія її Пінчук Дар'я Петровна і Пінчук Федір Нікітович.

Б.О. – А діда та бабу знаєте, як звали?

П.П. – Діда знаю. Діда, баба, чі той дід Петро був і дід Никита от, і по батькові дід Никита був, а по матері дід Петро, дід Петро, а дальших не знаю.

Б.О. – А якої вони були національності? [...]

П.П. – Усі українці.

Б.О. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

П.П. – Нічого не знаю, нічого не знаю, в яких вони насельоних пунктах, нам батьки не переказували, ми того вже не знаємо. Так єдинственне, Черніговщина, чі десь там, нема нічого. [...]

Б.О. – Які міста відвідували в дитинстві та юнацтві?

П.П. – Ну які, оце ж я кажу, ну це ще поки малі ніде не були, а тоді Бердянськ оце, а так оце, це в детстві нікуда.

Б.О. – А з якою метою Ви були в Бердянську?

П.П. – На базар їздив же, з батьками.

Б.О. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

П.П. – Тільки по потрібності, ринок значить оце і все, більш ніяких потрібностей більш не було.

Б.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

П.П. – А город ми нічого... Просто я понімаю, він для нас нічого не представляв, ми за нього нічого не знали, а не то місто, значить, яке, проїзводство велике, і, значить, народу багато, а як ну не часто і не той, а як уже пішли, то уже взрослі.

Б.О. – Звідки Ви в дитинстві дізнавались про існування міста і з чим це було пов'язано?

П.П. – Знаю тільки то, шо їздили. Їздили батьки там на базар, в больницю, то ще куди там, де шо було, а так більш нічого не було, нічого не знали за місто. [...] Їздили на базар, із ними їздив на базар, да, їздив торгувать, фрукти торгувать. Ото там і побачили город, шо воно таке город, от.

Б.О. – Ви боялися міста в дитинстві?

П.П. – Ні, я про це не згадував, щоб бояться, треба знать шось, а я і понятія не було, про нього не знали.

Б.О. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

П.П. – Коровами [посміхається]. Коровами. [...] Запрягали корови і бричку, чі там повозка, запрягали, грузили фрукти і їхали коровами у город, і дорогою їх пасли, значить. Утром, після обід виїжали, на другий день їздили туди торгувать. Ну на станцію (це ж не город), туди часто їздив.

Б.О. – Яким був для Вас цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

П.П. – Просто любопитство.

Б.О. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

П.П. – Нічого. Босяком ходили по камінцях, просто дома камінців менше було, а там по камінцях ходили, не признавали босяком, нічого не ощущали просто там. Багато людей, значить, куча людей, а хто...

Б.О. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

П.П. – [...] Та шо заповнилось? Та риби нажариш, та винограду нарвали там, ми ж там поїхали, оце значить там риба, винограду ото була те, оце все, а так шо...

Б.О. – Чи хотілось, перебуваючи у місті, скоріше повернутися додому?

П.П. – [...] Та який там город? Оце глупі вопросы. Додому, додому нада їхать, це главне, оце...

Б.О. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

П.П. – Ну то що там работав же робочій клас, а тут крест'яни. Там работали на заводах, на фабриках, а в нас работали на полях, оце вже одна разлиця осісьо, а там то вони жили в отому обціжитіі, там дома, а ми жили отдельно совершенно, свої часні домики оце.

Б.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? [...]

П.П. – Да, ну родичі які були, родичі були, там тьотки собственно були, наші тьотки, ну то вони приїжджали, ми не їздили, а вони приїжджали.

Б.О. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл? Одяг там, мова, поведінка.

П.П. – Одяг, канешно, був городський, культура була трохи більша як у селі от, а так нічим не отличалися, а так... [...]

Б.О. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

П.П. – Да, канешно, відрізнялись, бо ми були затуркані селяни, значіть, а там, значіть, вони були трошки культурніші, трошки образованіші, значіть, були. Город і село не можна було рівнять і тоді, так як і тепер.

Б.О. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців? Засмучувала, викликала образу, гордість?

П.П. – Нічого, бистріш додому приїхать і все. [...]

Б.О. – Чи виникало в Вас бажання переселитися до міста?

П.П. – Ні.

Б.О. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

П.П. – Ні, по-моєму, ні, такого не ощущалося, або знаєш хто виїжав у кого, нам харашо було в селі.

Б.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

П.П. – Ну шо такі родичі... Щітали, шо вони трошки лучші за нас, більш культурніші, значіть, більш чістіші, значіть, там я оце...

Б.О. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

П.П. – Та нічого ми не той, до їх не іміли, вони нас не іміли, вони собі жили, ми собі жили, от. [...]

Б.О. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

П.П. – До нас приїжджали на роботу? Нормально ставились, харашо ставились, то шо приїжджали работать, помагать нам.

Б.О. – Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі?

П.П. – Ну людей присилали сюди просто, було багато людей приїжджало, ну вони побули і пороз'їжались. [...] Поки жили, поки оклигали і пороз'їжались по домам, у кожного є своє гніздо дороже всього, скіки було — пороз'їжались усі, повертались у свій край, у кожного свій край лучший за чужого.

Б.О. – Поясніть, що треба було зробити приїхавши з міста, щоб вважатись своїми у селі? [...]

П.П. – Ну, це городяни з селом це совершенно не нуждались, вони щітались у селі одсталий народ, а вони вже на голову вище були за крест'ян. Поетому желяюощіх дуже работать у селі не було. Город — там була культура, значіть, а тут не було. [...]

Б.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? Як Ви відносились до нього в дитинстві, з годами?

П.П. – Ну, в дитинстві ми не думали за це, а вже коли стали підросли, як воно, по 16 год, та просто поїхали перші, нада тоді було востанавлювать розрушене хазяйство войною, поетому ми тоді їхали в города і там работали, тоїсть ну як би ФЗО було там, спеціальність преобрітали там строїтели, і так і работали там, в городі.

Б.О. – А як сьогодні Ви відноситеесь до міста?

П.П. – Не дуже харашо, потому шо у ті года були там голода такі, і так шо дома хоч трава була свободна, а там і трави не було свободної, це післявоенні года.

№ 55. — 2008 р., січень 20. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Безуглою Софією Іванівною, 1917 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Суницьким Сергієм Сергійовичем (БДПУ).

Суницький С.С. (далі – С.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Безугла С.І. (далі – Б.С.) – Безугла Софія Іванівна.

С.С. – А дівоче?

Б.С. – Та оце ж і дівоче. Я не міняла своє прізвище. Жила з чоловіком, він на своєму, я на своєму.

С.С. – Національність Ваша?

Б.С. – Українка.

С.С. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Б.С. – Тут і родилася. Дата? Август, 22 августа. 1917 года. Вже мені більше дев'яноста год. Прожила багато, а наче один день. Все було у мене в житті.

С.С. – Яка Ваша освіта і професія?

Б.С. – Та яка там освіта?! [...] Та вчилася трошки. Три класи кончила. Писать, читать навчили. [...]

С.С. – А професія яка Ваша?

Б.С. – Та професії в мене різні. Колись була, як ще МТС був, так була шофером. Їздила на машині. Ось так. Добре їздила, не хуже мужиків. І по наряду в колхозі робила. Робила все, що скажуть. А тепер уже чорті чим стала. [...]

С.С. – А батьки Ваші українці були?

Б.С. – Да, да. Українці ми всі. Тут родилися, тут виростили, тут і повмираємо. Усі ми українці. У нас в селі пошти всі українці. Рідко другі люди. Трохи з Росії, а то все наші.

С.С. – [...] Звідки родом [...] Ваші предки?

Б.С. – Не знаю. Тутешні. Берестянські. В цьому селі ми здавна живемо. Увесь наш рід. А відкіля колись тут опинилися, не знаю.

С.С. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про село, де вони народилися? [...]

Б.С. – Та що вони розповідали? Народилися вони в цьому селі. Жили тут, робили. Нікуди не переселялися і не збиралися переселяться. Всі тут були. Село тоді було велике, людей багато. І річка у нас тоді велика була. Ота, що в Воловій, вобще широчезна була, і глибока. Риби там було. А тепер висохла вже. Велике було село, красиве. А зразу потихеньку вимирає. А оце з онуком їздила до нього, він по нашій улиці живе, тільки туди в кінець, так хати порозбирані. Страшне. Скоро й хат не буде. [...]

С.С. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства чи юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

Б.С. – Наче десь була. Ну а як? Їздили тачкою по сіль, по тильку. Була. В селі почти нічого було їсти, так я в город тачкою по тильку їздила. Всі тоді, хто був здоровіший, їздили. Треба ж було якось виживать. Ота тилька нас і спасала. Часто була в городі. І сіль у греків купували. Та й до родичів заходили. Родичі там у нас були. Була в городі.

С.С. – А в якому?

Б.С. – Не помню. Десь тут біля нас не дуже далеко. Знаю, звечора виходили, щоб не по жарі, а на утро вже і в городі. Молоді були. Мабуть, це Маріуполь. Бо греки сіль там продавали. А в Бердянці греків не було. А мо ще де. Не знаю вже.

С.С. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті?

Б.С. – До родичів ходила. Погостювала та й назад. І за покупками. Тоже недовго. А що там було робить? Дома хазяйство, ніколи нам було вигулювать по городах. Ходили часто, ну ненадовго. Мої батьки пізніше вже не ходили. Все мене посилали.

С.С. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

Б.С. – Як це сказати? Поїдемо, погостюємо та й назад. Город більший за село. Я всього його й не бачила. Ясно, що проти села це шось велике, необичне, зовсім на село не похоже.

С.С. – Звідки Ви дізнавалися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (поїздки батьків до міста у господарських справах — купівля, продаж; родичі в місті; хтось приїздив з міста)?

Б.С. – Та там же родичі. Ото й знала. В гості до них ходила. Та й по продукти їздили. Отак і узнала. Та всі це знали. Не дурні ж тоді ми були. Трохи затуркані, ну не дурні. Понімали, що кромі нашого села ще є десь села і города.

С.С. – Як сприймалася Вами в дитинстві поїздка до міста?

Б.С. – Як їхали в город? Та раділа. Та як же ж! Це ж була радість. Поїдемо, позаглядаємо. Прикупимо шось для хазяйства. У нас тоді було не так, як у городі. В городі більше товару було. Батьки скажуть поїхати, і їхали. Ну понятно, що не легко було пішки тьопать. А нада було. Та я й не помню, щоб ми без охоти в город ішли. Молоді були. Хотілося і в город.

С.С. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

Б.С. – Та чорті... По тильку їздили. Голод же був. По тильку. Тачкою. Чи боялася, чи не боялася, а їздила. Не думала про це. Бо як не поїдеш, сім'я помре з голоду. В городі тильки було багато. Поїдемо, наберемо і вже неголодні. Та, мабуть, і не боялася. Чого там бояться? Там же тоже люди живуть. Такі, як і ми. Та й нада було. Без надобності не бовталися по городі. Прикупили, що треба, і додому. Ото ще до родичів заскочимо та ті нас трохи підгодувать.

С.С. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Б.С. – Тачкою. Довго. Це так довго! Ану попробуй пішки! І літом, і зимою. Знаю, і у войну ходили. Ідемо, а люди нам кричать: «Бабочки, война кончилася». Пораділи. Довга це дорога. Найхуже було осінню, як холодно та дощ лупе. Вимокнеш весь. І обсохнуть ніде. Одежа на тобі замерзне. Скільки попоболіли! Сходимо, а тоді одлежуємося. Всього було.

С.С. – Цей шлях для Вас важкий був?

Б.С. – Ну та а як?! Де ж не важкий?! Канешно, важкий. Пішки. Та ще й тачку тягнеш. Ходили ми купками. По одному не ходили. Зберемося, договоримося і гайда.

С.С. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

Б.С. – Га? Раділи ж. Раділи, що дійшли, що город побачили. Наберемо продуктів, та й додому. І дома раділи. Нам казали, що в городі більше продуктів. Ото і ходили.

С.С. – Згадайте більш детально перше Ваше враження від міста?

Б.С. – Раділи. Не помню я дуже. Ну й удівлення було. Бо город отлічався од нашого села. І дома не такі, і дороги. І машини. В селі це рідкість була. Як проїде одна раз у год, так це ще на два годи балачок. Було, біжать за машиною і малі, і старі. Всім інтересно.

С.С. – Чи хотілося, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

Б.С. – Ну а як же?! Чого там пугатися? Зробив діло і додому. Дома робота жде. Батьки ждуть. А як? Додому ноги самі несли. Вже й позаморювалися, а додому наче й дорога коротша.

С.С. – Поясніть детальніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Б.С. – Та одрізнялися. В городі багато людей. І дома великі. Були й хатки, а були великі. В городі на базарі можна було все купити. У нас в селі у центрі отам на вигоні [показує] тоже був базарь, та не такий, як у городі. У городі риби повно. І всяка. Це для нас диковинка була. З города ми й сахарь привозили. Не такий, як зараз. А були отакі куски [показує], одіб'ють тобі, який кусок покажеш. В селі цього не було. Город лучче забезпечували. Все було в городі тоді. Та воно і счас так.

С.С. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії тощо)?

Б.С. – Та які там городяни? Нікого знайомих у мене не було. Родичі ото були. Отлічалися вони од мене. І одіті не так, і балакають по-іначому. Ну а я з села, то й так сойдьот.

С.С. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Б.С. – Люди якісь чи культурніші. Ми як прийдемо в город, кричимо, громко балакаємо, а вони на нас дивляться та сміються. Смішно їм з нас. А нам нічого. Трохи замовкнемо, а тоді оп'ять іржемо. А так люди як люди. Ну культурніші.

С.С. – Чи відчували Ви, що відрізняєтеся від міських мешканців? Розкажіть детальніше, в чому їх відмінність?

Б.С. – Ну так одрізнялися трохи. І одьожка друга, і якісь вони не такі. В городі вони лучче забезпечувалися. Хліб у них був. А ми в селі хуже жили. Ну нічого, вижили.

С.С. – Опишіть, які почуття викликала у Вас відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

Б.С. – Поїдеш, подивися та й усе. Не обіжались ми. Мені було всьо равно. Якби було все харашо. В селі ми всі такі були, всі однакові. А в городі рідко були, то й перекліпаємо. Хотілося, канешно ж, платтів красивих, шалі які в городських на плечах були. Хотілося, та де ж його взять? Нічого.

С.С. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

Б.С. – Ой, і думки не було. Того, що в селі робить нада було, бо як не будеш робить — і батьки подохнуть. Хто за них подумає, як молоді переїдуть у город? Ні, не можна було. Особенно як одна дитина в сім'ї. Треба було про батьків думать. Ні на кого було хату з хазайством кидать. Ні, я не хотіла нікуди. Я весь вік у селі прожила. Іще б жила, та, мабуть, скоро умру. А хочеться ще пожити. Здоров'я ще є трохи.

С.С. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті? [...]

Б.С. – Нас було троє дітей. І ніхто нікуди не збирався. В селі треба було робить. Руки нужні були. А шоб батьки, так ті про це не балакали даже. Куди їм на старість їхать?

С.С. – Опишіть на прикладах, як у селі ставилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? Що говорили про це у Вашій родині? [...]

Б.С. – Та поїхали і хай живуть. Не помню я, шоб про це балакали. Були такі, особенно молоді, що поїхали в город. Казали, що поїхали на заробітки. Некоторі попрививалися. Сім'ї у них там. А були такі, що не привикли до города та й повертали додому.

С.С. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? Хто це був і що це за люди? [...]

Б.С. – Хто хотів, той і їхав. Та небагато таких було. В основном верталися ті, хто поїхав у город, та не прижився. Не каждый зможе у городі жить. То вийшов із хати, пішов на город, копнув картоплину, вирвав бурячок, окріпець і вариш їсти. А в городі треба бігти на базарь раненько, купити усе. Ото люди й верталися додому. Та й до землі попривикали. І сім'ї тут були. Всяке в житні було.

С.С. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? Чи багато з таких залишалося постійно жити в селі? Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

Б.С. – Нормально. Аби робили, хай їдуть. Були такі, що оставалися назовсім. А були такі, що обкрутилися на п'яті і в город. В селі роботи багато, не всяк видерже. А ті, що осталися, робили. І хатка в них була, і хазайство завели. Та вже й позабували, що відкілясь приїхали. Як тут і жили.

С.С. – Поясніть, що треба було зробити приїхавши з міста, щоб вважатися своїм у селі? [...]

Б.С. – Та нічого не нада було робить особенного. Роби, як усі. Хазяйнуй, і будеш своїм. У селі не дуже обращали вніманіє, чи ти свій, чи чужак. Аби робив харашо.

С.С. – Чи змінювалося упродовж Вашого життя Ваше відношення до міста? [...]

Б.С. – Та вроді ні. В город їздила в гості та за покупками. А так все в селі. Все, як раніше. Ну ніколи не хотіла я назовсім у город поїхать. Такого не було і в думках.

С.С. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]

Б.С. – Та якби грошей куча, та поїхать погостювать. Воно все подорожало, нікуди й не поїдеш. А так би поїхала. Люблю в гості ходити, люблю, щоб до мене приходили. Подруги мої постаріли, багато повмирало, нікому до мене прийти. Та я не скучаю, до Полі приходять, так і я з ними сидю. А їздить — нікуди не їзду. А хочеться в город у гості. Тільки хто ж зо мною возитиметься? Більше дев'яноста год. Я й у охтобус не влізу. А в городі заблудися. Вже ж город побільшав. По телевізору бачу. Раньше не такий був.

№ 56. — 2008 р., січень 17. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Марченко Марією Василівною, 1914 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Суницьким Сергієм Сергійовичем (БДПУ).

Суницький С.С. (далі – С.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. [...]

Марченко М.В. (далі – М.М.) – Марченко Марія Василівна.

С.С. – Дівоче?

М.М. – Писанець.

С.С. – Яка Ваша національність?

М.М. – Українка я.

С.С. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область).

М.М. – 1914 году 20 дікабря, село Перемога, коли це діло було, це Успеновка. Воно тоді був Андріївський район. Да. Да. А область Запорожська.

С.С. – Яка Ваша освіта і професія?

М.М. – Освіта. Та освіта в мене мала. Три класи я кончила. І в детдомі я була. Шо ти ще питає? Професія? Та рядовий колхозник я, робила, куди пошлють, все робила. В селі які там професії?! Біля землі всі з детства уміли ходити. Бо воно шо в колхозах, шо дома, робота одна.

С.С. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу? Якої вони були національності?

М.М. – Батько Василь, а мати Катерина. Ой, синок, я мабуть діда та бабу не знаю. Я їх і не бачила. Рано сиротою осталася. Всі вони українці.

С.С. – [...] Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

М.М. – [...] Всі успенівські. [...]

С.С. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства чи юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

М.М. – Ну я їздила в город. Шість год була в детдомі, а тоді я жила у дядька в Успенівці. До пуття города я не знала. Ні. Їздили з дядьком, хотів мене одтати на роботу, та я не схотіла, бо побоялася в городі сама, мала ж була.

С.С. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті?

М.М. – Як дядько брав з собою, то їздила. Їздили тоді бричкою. Поки дядько ладнає свої діла, сидю в бричці і боюся, щоб хоч не одблудиться ніде.

С.С. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? З чим і як воно уособлювалося (асоціювалося)?

М.М. – Ну шо я представляла... Скільки я була в тому городі, я його й не знала. Це я була в Бердянську, більше ніде не була. Ну я нічого не помню. Знаю, як скаже дядько, шо їхатимемо в город, неділю не сплю, все думаю, думаю. Чогось не спокійно було на душі, як зараз помню.

С.С. – Звідки Ви дізнавалися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано? [...]

М.М. – Як тобі сказати? Це вже я взнала Бердянськ, як прийшла до дядька, в Успенівці я жила. Я вже казала, шо їздила з дядьком. А чоґо він туди їздив, і не знаю. Та й воно мені тоді не нада було. Їде то й їде. В городі я ніде не ходила. Ось так посидю на бричці і все.

С.С. – Як сприймалася Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога родичам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

М.М. – Мабуть, як ти ото сказав, обов'язок, чи шо. Дядько сказав, то й треба. Він же мене годував, доглядав, я його й слухала. А казав він: «Поїхали, Марусьо, в город, будеш мух з коней згонить». Давав і лозинку довгу, оце зразу й вона перед очима.

С.С. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

М.М. – Канешно, боялася. Я поїду з дядьком, так сидю, од брички не одходю. Боялася. Воно ж город! Людей багато. А я його ніде не бачила.

С.С. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

М.М. – Бричкою, кіньми й бричкою. Дорога важка, не було асфальту. Це ота дорога, шо з Андріївки прямо на Бердянськ. Там школа була. Дорога ґрунтовка, приїдемо було в город, як марюки. Дядько хоч піде умиється, а я така й назад їду...

С.С. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

М.М. – Там у мене жила сестра. Так ото було до сестри піду. Сидю, було, дивлюсь, людей дуже багато. Я й тоді думала, шо город — це люди, люди, люди. І все боялася, шо сміятимуться з мене. А воно ніхто й не сміявся. Та й не дуже мене роздивлялися.

С.С. – Згадайте більш детально перше Ваше враження від міста?

М.М. – Повіз мене дядько. Я хотіла там ото найняться дітей глядіть, ходили по базарю, питали. І найшли дамочку. Ну і я як будто огласилась, і дядько зрадив, а в голові не дуже робило. Дядько як став їхать додому, а я остаюся, я стала плакати, та й поїхала, забрав мене дядько. Для мене це страшне було. Це я помню.

С.С. – Чи хотілося, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

М.М. – Канешно. Да. Додому. Куди там, в селі ж виросла. Для мене город страшний був.

С.С. – Поясніть детальніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

М.М. – Село як село. Канешно, село одрізнялось од города. В селі й люди не такі. Всі довбуться й довбуться в землі. Руки репані, морди чорні. А в городі всі культурні. Не жінки, а дамочки.

С.С. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? [...]

М.М. – В городі? Та ні. Ото одна сестра в мене була. Так ні, не було знакомих.

С.С. – А Ваша сестра вже відрізнялася від селян, від Вас?

М.М. – Одрізнялася. Вона там була замужем. Городський вид був у неї. Одівалася вона вже не так, як я. В неї платтів було багато. А в мене тьотчина спідниця.

С.С. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

М.М. – Ну як же! Сам знаєш. В городі ж культурніші були, як у селі. Шо ж ми там у селі бачили?! [махає руками, з сумом]. А в город було поїдеш, видно, шо городські люди.

С.С. – Чи відчували Ви, що відрізняєтеся від міських мешканців? Розкажіть детальніше, в чому їх відмінність?

М.М. – Я? Конечно, а як же! Я було сидю на бричці, дивлюся: повбирані ходять, а я сидю як нища. Шо там на мені? Барахлінка була нещасна.

С.С. – Опишіть, які почуття викликала в Вас відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

М.М. – Ну які чувства? Сільська та й усе. Отакі дівчатка, як я, повбирані, а я сидю як нища. Ясно, шо обіжалася. Думала: були б мати й батько живі, і я б така була.

С.С. – Чи виникло у Вас бажання переселитися до міста? [...]

М.М. – Не. Вже я привикла в селі. Тоді ні. Була ще сестра в мене у городі, а зараз немає нікого.

С.С. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті? [...]

М.М. – Не знаю. Тьотка все було казала, шо надоїло скніть в селі. А шоб поїхати у город... Ні, ніколи я не чула.

С.С. – Опишіть на прикладах, як у селі ставилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

М.М. – Я вже й не помню таких.

С.С. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...]

М.М. – Приїжджали до нас з города. Одні приїхали з города. Подружка ще в мене була тамечки. Переїхали вони жити. Це вже давно було. Переїхали вони в село жити. Це в Успенівці. Осталися, поки я й була там. А тоді я вже пішла в Комуни. Нічого про них не знаю.

С.С. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

М.М. – Оці, шо приїхали в село? Ну нічого. Приїхали в село, купили там хату, жили там. Це по нашій улиці. Подружка в мене там була. Нічого. Харашо все було. Приїжджали люди умні. Все в нас в начальниках ходили. А чи любили їх, я й не знаю, мала була.

С.С. – Поясніть, шо треба було зробити приїхавши з міста, шоб вважатися своїм у селі? [...]

М.М. – Та скрізь треба бути людиною. Я вже дев'яносто год прожила, а знаю, шо треба всіх любить, не обіжати. Тоді й тобі буде харашо. А де ти будеш, чи в городі, чи в селі, чи ще де...

С.С. – Чи змінювалося упродовж Вашого життя Ваше відношення до міста? [...]

М.М. – Я даже не думала ніколи, шоб у город жити переїхати. Я вже города не боялася, ну й їздить туди не любила. Рідко їздила.

С.С. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]

М.М. – Зараз? Там тож люди. Роблять, як і ми. Тільки ото що нема у них отих коров, свиней, городів.

№ 57. — 2008 р., січень 16. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тимошенко Прасковією Іванівною, 1928 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Суницьким Сергієм Сергійовичем (БДПУ).

Суницький С.С. (далі – С.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Тимошенко П.І. (далі – Т.П.) – Тимошенко Парасковія Іванівна.

С.С. – А дівоче прізвище?

Т.П. – Линник Парасковія Івановна.

С.С. – Національність?

Т.П. – Українка.

С.С. – Дата і місце народження.

Т.П. – Народилася 1928 року, от, і 28 мая.

С.С. – Яка Ваша освіта і професія?

Т.П. – Освіта моя 7 класів. Професія — агролісомеліоратор. Всього було: і продавцем, і агролісомеліоратор. Училася. [...]

С.С. – Що бабусі і дідусі розповідали Вам про населені пункти, де вони народилися? [...]

Т.П. – Народилися вони тут, в селі Берестове. Так вони тут і жили. А потом ото колективізація була. Ну та вони тут і оставалися. Їх розкуркулювали, в кого хто багатше жив, так розкуркулювали... Батьки мої жили так: в батька мого не було... без батька та матері [плаче]. В діда та в баби... [...]

С.С. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства чи юнацтва міста? [...]

Т.П. – Щоб жить? Ну та ні! Та просто тут в селі з дитинства, вчилася в школі тут, робили тут, робила, синок, з 12 год уже ми робили в степу, я з 28 года. То за граблями посилали, в 5-й, 5-й клас ходила, а літом робила, а тоді війна почалася. Ніде в город. Все дома. Ото тільки училася в городі Оріхові у сільськогосподарській школі. Ото там училася год, год училася, сюди приїхала, в колгоспі так і робила. Вивчилася на агролісомеліоратора. А потом вийшла заміж, пішла робить продавцем, та 20 год робила продавцем, робила і в детском саду вихователем, у правлінні була, була й ланковою, в оті воєнні годи даже на сльоти їздила, все в передових я була, отак ми жили тут. [...]

С.С. – Звідки Ви дізнавалися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Т.П. – Просто ми жили тут, тоді ж не було такого, як зараз. У город нічого і ні з чим було їхати. Слі заробляли на свої прожитки... А так не їздила в город. [...]

С.С. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

Т.П. – Міста? Та не, не боялася. Ну я представлення не... Нам туди нічого було їздить. Просто не їздили. Це як зараз ось їздять молодьож: і торгують, і роблять. А нам ні, запрета була. Паспорта не давали, щоб в город не виїжджали, щоб тільки в селі робили. Так ми, молодьож, і рада б може... Неважно ж жилося у селі; щоб поїхати заробить чи шо-небудь. Це вже забула, в якому році паспорта начали давать, вільно можеш вчиться їхати, чи робить...

С.С. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

Т.П. – Ой, попутками. Попутками, було й пішки, було всього. Попутками, а так чим ще? Це як батьки наші, так ті їздили, бо вони ж як тоді жили, в них були коні, бричка. І так вони з сусідом склалися: в того коняка, і в того... Бричкою їздили в город продавать, якщо було. Ну це ще воно до колхоза, а вже як колхоз став, тоді вже нічого... Мати їздила торгувать колись, то їздила, було, дали вже тоді одну машину на село. І машина одвозила їх і привозила, ото там хоч раз у місяць... А я ніде не їздила, ото тільки поки училася, а так ні.

С.С. – Коли перший раз в місто приїхали, що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

Т.П. – А... Та тоді ж воно, саме главне шо Бердянськ, не таке було, як зараз. Там ні на шо було дивитись. Шо там, шо там. Нічим було їздить, ні за шо. Не платили ні грошей... Це вже як, по-моєму, Брежнев став, тоді ото гроші стали платити. Як вийшла заміж, уже я робила в магазині. Діти вчилися у школі, покончали по 10 класів, повиучувалися, інститути покончали. Зараз роблять усі. Один не той... училище кончив, робе в Бердянці, а дочка аж у Западній живе, сама старша. Робе там інженером на заводі, машиностроїтельний кончила. І діти всі в неї тож покончали машиностроїтельний. Повиучувалися, вже тож роблять вони у заводі. [...]

С.С. – Поясніть детальніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Т.П. – Так. Ну та канешно, в селі як село. А місто все ж таки місто. Дома там... Знаєш... А так? А так не дуже. А в село шо? В селі жили поганенько, це вже оце стали: і дома повистроювали, і колгоспи, хороше все, ферми повистроювали. То було на шо дивитись. Гарненько. Пройдеш... [Замислилась]. Вже не можна дивитись. Ми, старі, гинемо, а все пропадає.

С.С. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? [...]

Т.П. – Знайомі? Ні, не було. Всі родственнікі, всі в селі жили. Да.

С.С. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Т.П. – Та нічого ми цього не знали, то нам... Робили та і всьо. Робили, знаєш, так... не так, як зараз, місяць одробив — і платять. Робили цілий год, писали трудовні. Роботу свою оцінювали нормою, як ти зробив. А в кінці року вже тоді так по 200 грам начислять хліба получить, пшениці. А грошей ніяк не давали. Налоги накладали: яйчка безплатно ти должна була государству здать 200 штук, 200 літрів молока нада здать; тепер, якщо ти кабанчика держав, не давали різать, зарізай, а тільки обдирай, ще не дай Бог із шкурою, так і в тюрму посадять. От таке. Щоб шкуру здав. Ото таке було.

С.С. – Чи відчували Ви, що відрізняєтеся від міських мешканців? Розкажіть детальніше, в чому їх відмінність?

Т.П. – Та ну канешно. Там же ж культурніші і вдіті ж лучче, не те, що ми, селяни. Шо в нас було?! Господи. Наша молодь... Одна юбка в тебе була та кофта і все. Не було... Це вже зараз не розбереш: селяни луччі за городян. [...]

С.С. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

Т.П. – Да, хотілося. Воно ще знаєш, може, совсім неправильно я й планувала. А хотілося, так як дивилася, мені чото казалось, що вони там не роблять, гуляють. Отак чото мені казалось. А ми молодими не бачили літом в селі дня, не бачили. Ідеш на роботу — ще темно утром, пішки. Це як той... коли-то там коні були в колгоспі, то вивозили нас кіньми і привозили. А то більш пішки. Пішки, і пішки назад. Ні виходного не давали, ні неділі. Нічого. Ото на 1 Мая коли давали ото одгулять, на 1 Мая, а то й не давали: то сіять кукурудзу нада, то шо. Того шо нічим було, щитай, усе вручну робилося в колгоспі. Ну, канешно, було народу багато, молодьожі багато. Усі ж у селі. Нас же нікуди не випускали: ні вчиться, нікуди нас не випускали. Так весело було... Весело було. На степ ідемо — співаємо, або ідемо із степу — співаємо. Ввечері гулять за дворами... Так збиралися, ніде не ходили. Не було ні клуба, нічого. То вже послі клуб став. От. До такої жинзі привикли, луччої не знали. Не було ні радіо, ні телевіденія не було. Все ж воно таке: дома балалайка, гармошка у хлопців, хто грали. А ми танцювали у тій пиляці.

С.С. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті? [...]

Т.П. – Да. Ну да. Просто тоді не думала про це — запрет був. Документів не давали, ні паспортів не давали, нічого, щоб у селі оставалися. Щоб зовсім тудя. Да ну, канешно, було... Не, даже бажання не було. В городі нужно ж професію якусь, а яка професія в селі? Воно таке: як дома по хазяйству, так і в колгоспі хазяйство. Корови, коні, робота в полі — полоть, садить. Отак. І так ми луччого не знали, і воно нам і не хотілося. Бо ми луччого не знали.

С.С. – Опишіть на прикладах, як у селі ставилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

Т.П. – Ну ти знаєш, у нас не було таких. Та були, тільки так вони трохи... Так воно й в городі було тяжко, повертатися сюда, повертатися назад. Оце Андрусеви, оце мати, [...] баба Ксюти Андрусевої. Це вона, моя двоюрідна сестра, оце її мати і моя мати — рідні сестри. Так вони трохи ото під городом жили. Жили там в Володарському там чи в Жданові. А всьо равно воно, особливо уже до війни, переїхали вони сюди. Воно, знаєш, война пройшла, батьків їхніх повбивало, а шо вона сама їх в городі нагодує?! Такі голоди були! Шо опять з города, приносять... Нащот матеріалу у них лучче було. Шо там у нас було? Нічого у нас не було. Чорті як ми жили так. За стакан табаку оце скатерть можить оддають, за стакан кукурудзи. Ото так уже в городі жили тоді, ну просто голод був і всьо, ніяк було. А в селі все ж таки з города все убрав. Грошей нема, ну сам же ти не пропадеш, є шо їсти. Так вони і осталися в селі. Варя оце сама осталася, тьотка уже вмерла.

С.С. – Це вони переїхали з города в село?

Т.П. – В село. Оце тут вони жили од війни в селі. [...]

С.С. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі? Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

Т.П. – Так нічого тут. Пожалуста. Аби ти робив. Сьогодні приїхав і йди на роботу, дадуть наряд і роби. Знаєш, скільки роботи було! Все ж вручну. Це шас ось зробилося: немає роботи, ну немає роботи. А то — іди на роботу, і все, тільки приїхав. Все вручну: мазали руками колхозні постройкі, на телятах, на коровах, пололи, в степу садили машинками й на кукурузку, і сапами, й вручну пололи озимки, виривали траву, оце весною ячміль, все вручну. Знаєш, багато було людей, а шас уже нема нічого. І вроді й жить можна, і не можна жить далі. Просто отак тебе неустойчиве... не віриш, одним днем, шо воно тобі буде так, як треба йому быть. Сьодні так, а на завтра вже іначе. Вже й не ждав, тобі наказали так, завтра все совсім іначе, післязавтра совсім невозможно. Ото така жинзь. Вроді і пенсію дають, і вроді і жить можна, є їсти, а чось жинзі нема. Особенно оце розбойництво, п'янкі. Оце по хатах лязять, оскорбленія оці. Такі люди озлоблені. І вроді і жить можна, в магазинах все є. Ну хто хоче, той робе, найде роботу хоч в городі. А скільки оце отакого. Оце старий, то вже боїся. Господи, ночью загрыюка, влізе, шо я йому зроблю? Влізе — нехай лізе. Оце така шас жинзя настала.

С.С. – Хто приїжджав на роботу в село з міста, бувало таке, що залишалися тут, в селі?

Т.П. – Да. Да. Хто приїжджав, канешно, бувало. Ну так рідко, небагато. А це ж тут так: діди повмирили, батьки наші стали, і батьки наші померли, а ми тут на місці, в цьому селі.

С.С. – Поясніть, що треба було зробити приїхавши з міста, щоб вважатися своїм у селі? [...]

Т.П. – Ой, та не довго держалися. Їм неможлива сільська жизнь. Понімаєш, городянам. Як вийдеш у город, то щас людей зараз не отличиш, а тоді отличалися. І тебе й просміють, що ти йдеш не по тій формі, шо нада. З села в якійсь тряпці приїхала і все. Може бачив кіна, як показують отакі сільські, як де дівчина поїде вчиться у город, та в платку, не так як в городі, всі просміують.

С.С. – Як приїжджали з міста в село, може, господарство заводили? Як до них ставилися?

Т.П. – Заводили. Канешно, дали возможность. Ну воно так: то родственнікі тут, дадуть. Там теля купила, поросля, хліба, землі брав, в колхоз трохи здавав. Уже в них все своє було: яїчко, курка, уже все своє було. Канешно, не сиділи ж так. А шо ж це так? Работали.

С.С. – За це їх сприймали вже за своїх?

Т.П. – Ну канешно. Да вони ж свої, тільки знаєш, я не знаю, як воно, оце ж у мене і тьотка, шо оце мати Андрусихи, так дедушку розкуркулили. Він був, мій дід, чи багатий, чи я там знаю, ну просто як із бідних, видно, трошки був заможніший. Все в нього позабирали, і він поїхав у город. І оце й вони виїхали. Так вони там і заміж повиходили були, а тоді ж уже дід назад приїхав, тягне ж воно в своє село, уже старий став, дід назад приїхав і баба приїхала, а молоді оце ж там вийшли заміж. Там вона і жила, Андрусихина мати. А тоді вже як до війни дійшло, шо в городі неможливо жить, ну нема чоґо їсти, ні грошей немає, вони всі в село. Всі відсіля... Оце так.

С.С. – Чи змінювалося упродовж Вашого життя Ваше відношення до міста? [...]

Т.П. – Да. Я ні за шо б не поїхала. Ото дарма, шо так. Це молодьож така, знаєш, ну молодьож як молодьож. Свої потреби. А я б ні за шо. Оце стара, лучче буду пекти отут дома хліб. Сама садитиму, сама полотиму, сама в підвал полізла, в мене все: і картошка, і морковка, в мене все є. Щоб я йшла ото куплять отам, щоб я встала і прийшла додому — нема ні води, нада йти десь купить і води, нема ніде нічоґо? Понімаєш? Я ні за шо. А зараз оце ж тепер в городі у мене єсть онуки, такий онучок, як ти, тільки старший, онучка є, ще старшенька за його. Роблять там, повивчувалися, всі роблять, гроші получають. А жить нема де. Того шо оці бізнесмени заїли оцих бідняків. Немає за шо квартиру купить. Л[...]¹ така, щоб заміж, Женя такий, щоб жениться, і живуть у хрущовці, трьохкомнатна, 50 квадратних метрів на них чотирьох. Ну їм сім'ї вже нужно заводить. Одному й другому. І папа й мама, моя дочка і зять. І оце сидять. Уже моїй внучці 27 год. Вона не виходе заміж. Кудя?! І во-первих, не можна вийти. Ти читаєш газетки, хоч коли заглядаєш, то може чуєш, як це воно так у городі є. Не раз нападали на неї, було, училася. Пішла раз з подружкою на танці на курорті. Подружка раніше поїхала машиною додому, а вона ще осталася. Йшла додому і нападали на неї. Забіг наперед, отак схватив її за шубу і шука, шука. В неї шуба яка-то оцих бортів [показує] не було, якась ото така шуба. Ото насунув шапку на лице і до неї. Вона так каже: «Я поняла, шо він і випивши». І вона скоро, він мацав, мацав, поки хотів за шубу схватить, а вона його отак як пхне [показує]. Як упав він [сміється]. А вона, шуба длінна, шубу отак [показує] і тікать. Додому недалеко було. І тікать. Так вони вже і будуть налякані. Дочка моя тоже по городі йшла ноччо з роботи, уже в 9 часов, іхала велосипедом. Спинив один на курорті, якраз вони жили отам на курорті, спинив: «Скажіть, пожалуста, де курорт, бо я не знаю». Вона ж устала з велосипеда, так він як начав бить. Так як узяв отак, як начав тіліпать, ніяк... отак от тіліпав, а тоді об асфальт, і велосипед забрав, і її до безсознання вбив, підтіг, може ти був коли на курорті... Ти не був ніколи в Бердянську, де отам пансіонати, каміння? Одтіг її туди і начав її роздівать, на ній кожжане пальто було. Пальто скинув, і велосипед. А вона без сознання уже, оце дочка моя, мати дітей, моїх онуків. Ой. І сусідка, собачка отак гавкає, гавкає, там такі домики свої, жилі домики. І почула, каже своєму: «Шось там видно, місячно, під забором шото куйовдиця». Пішли, а вона ж полежала як-то на спині ілі вниз, я не знаю, шо вона трошки вже одійшла. І ті підійшли сюди, а він її роздіва. Оце вже шубу зняв, уже все, а ця ж балака, а це по голосу її сусідка, моєї дочки. А вона: «Любочка, це ти?» А вона: «Я... Заберіть мене, бо він мене вб'є зовсім». І ото вони її забрали удвох із чоловіком у хату до себе, і його зараз... Її тоді додому, вона одійшла, одвели, там близько. І його зараз ото і впіймали. І шо ти думаєш? [Питає з іронією]. Судили?! Махінації тепер. Господи! [Схлипує]. Судили, вроді як 3 годи, суд міняли разів 3 ілі 4, прийдуть на суд, то те не подали, то те. А тут каже, бачу, приїхали його батьки, а він сам із Кривого Роґу, а робив сам на курорті. І тільки з тюрми вийшов. За оце саме і вп'ять оце попався. І ото їй назначили, щоб деньґи виплатив (шубу порвав), усе, ніде нічоґо, і не судили, і він уже дома. І їй ніде нічоґо не виплатили. Ото так. І ото все ото страшне. Страхіття оце в городі жить. Ото так. Це я не те, шо нада, кажу. Ну... [...]

¹ Ім'я.

№ 58. — 2008 р., січень 18. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чмирем Миколою Йосиповичем, 1925 року народження, мешканцем с. Берестове Запорізької області, проведене Суницьким Сергієм Сергійовичем (БДПУ).

Суницький С.С. (далі – С.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Чмир М.Й. (далі – Ч.М.) – Чмирь Микола Йосифович. Українець.

С.С. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Ч.М. – 10 січня 1925 року. Село Берестове Бердянського району Запорізької області.

С.С. – Яка Ваша освіта і професія?

Ч.М. – Вчився в школі, сім класів кончив. Тоді вчився далі. А професія моя бухгалтер. [...]

С.С. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Ч.М. – [...] Знаю тільки, що всі були тутешні, берестянські.

С.С. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населений пункт, де вони народилися? [...]

Ч.М. – Ну та що. З самого рождення вони тутешні. Жили тут вони, їхні батьки, всі тут жили. Село тоді велике було, людей багато. Зразу людей мало проти того, що було. Занімались в селі всі хлебопашеством. Земля була в степу. Обробляли її, сіяли зернові культури, для корму животним. При хаті земля теж була. Обробляли її. [...]

С.С. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства чи юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

Ч.М. – Був. В мене брат жив в Маріуполі, 14-го года рожденія. Він там работав. А я у гості їздив. По городу трошки приходилося, ну дуже мало. Провідаю брата, одвезу йому харчів, ну кой що куплю і додому.

С.С. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті?

Ч.М. – Ні, надовго я в город не їздив. Так, на день – два, та й назад. Та й не часто їздив. Бо далеко ж.

С.С. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

Ч.М. – Місто? Я й не знаю, як сказати. Ну, напевно, шось інтересне, нове проти села. І люди там якісь другі.

С.С. – Звідки Ви дізнавалися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Ч.М. – Була ж бідність така у селі. І брат поїхав у Маріуполь работати. Заробляв. Я був менший, ото од батьків і узнав, що брат у городі работає. А тоді з батьком їздив. Тачками їздили в Маріуполь по продукти. Туди шось везли, не знаю що. А відтіль привозили продукти. Ото таке.

С.С. – Як сприймалася Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

Ч.М. – Тоді? Та молодий був. Прелесть була їхати в город, провідати брата, подивитися на город. І не свято, а все-таки їздив з удовольством.

С.С. – Ви боялися міста в дитинстві?

Ч.М. – Ні, не боявся. Брат рано поїхав у город, я їздив до нього, привик. У часи моєї молодості були такі люди в селі, що й рази не були в городі. А я часто там бував. А пізніше вже колхози возили на ринок. Кіньми. Упослі машиною в Бердянськ їздили теж.

С.С. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

Ч.М. – По всякому добиралися. Було таке, що й пішки. Тачечку котиш. Главне було дойти до Мангуша, а там рукою подати. Їздили кіньми, на бричках. Пізніше вже на машинах. А сьогодні вже дожилися, що теж пішки ходитимемо, бо автобус же одмінили, кажуть, що невиконний.

С.С. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

Ч.М. – Чогось необичного. Ідеш по вулиці, розглядаєш, які зданія красиві. Не те, що в селі. Мені город понравився. Правда, я не збирався туди переїжджати, а так, погостювати любив.

С.С. – Згадайте більш детально перше Ваше враження від міста?

Ч.М. – Рот одкрив і йшов. Батько казав: «Закрий рот, бо гава вскочє».

С.С. – Чи хотілося, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

Ч.М. – Та ясно що. Знаєш же, що в гостях харашо, а дома лучче. Любив їздити в город, та ненадовго. Додому тягло. Приїду, наче ось тільки приїду, і вже додому тягне. Людина ж привикає до того, де живе.

С.С. – Поясніть детальніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Ч.М. – Дома високі, багатоетажки. Дороги скрізь. Не так, як у нас в селі. Людей багато. І що мене поразило, всі не ходять, а бігають. Все спішать, спішать. У нас в селі не так. Брат з мене довго сміявся. У нас в селі заведено: чи знаєш ти людину, чи ні, а здрастуєся. Я в городі з усіма здоровкався, а вони сміються і здоровкаються. Брат мені каже, що тільки в селі так здоровкаються, а в городі не заведено. Оце мене поражало. Ну чи важко ж поздоровкатися, що в цьому паганого? Так бач, не заведено!

С.С. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл.

Ч.М. – Були, ну наші сільські жителі повиїжджали були давненько. І оце вони там жили. Понятно, що привикали вони вже до города, приспособлювалися. Вже й одівалися не так, як в селі. В селі всі жінки, чи молоді, чи трохи старші, чи бабочки — всі в платках. А в городі платків не носили. Ото й наші, ті, що повиїжджали, познімали платки, кучері понакручували, губи понакрасювали. І стали городськими. А тільки село воно і в городі село. Отак.

С.С. – Чим відрізнялися городяни від сільських жителів?

Ч.М. – Та що ж. Чистота в комнатах, поли дерев'яні. Обстановка, хоть не дуже вона розкішна, ну всьо равно не як у селі. А в селі дерев'яний полик з досок збитий, полягали та й сплять. В городі кровати. Та й вид у городських не такий. Селяни роботою вироблені, руки чорні, потріскані. Ніколи їм і вгору глянуть. Приїдуть у город, спішать, бо скоренько і вертаться нада. А городяни поважні.

С.С. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Ч.М. – А хто його зна. Ну завидують же сільські жителі, завидують городянам. Шо там культура, обслуговування більше, кінотеатр, те, друге. А в нас же до війни нічого не було. До війни вручну дінами крутили, як кіно показували. А після війни були бензінкові моторчики, які зараз для поливу. Заведуть, моторчик работа, кіно круте, оце таке.

С.С. – Чи відчували Ви, що відрізняєтеся від міських мешканців? Розкажіть детальніше, в чому їх відмінність?

Ч.М. – Я? Та напевно. Може, по розговору. Ми ж українці. А в городі ж там по-руськи розговор. Ото таке. Ну нащот одежі тоже. Городські всі равно якось отлічалися. Не можу об'яснить. Городські жителі культурніші. Вони і в театри ходили. І прогулювалися під ручку по городу. А в селі вийди з жінкою під ручку — засміють. Скажуть: «Зовсім здуріли».

С.С. – Опишіть, які почуття викликала у Вас відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

Ч.М. – Та нічого такого я не відчував. Чого обіжаться? В городі тоже ж не з неба все падає. Тоже люди роблять. Не всім же в городі жить. А хто ж хліб роститиме? Не будемо ми в селі робить — пропаде і город. Скрізь треба робить. В селі тоже можна не держать худобу, не садить город. А зароби гроші та й купуй. І будь городським в селі. А тільки я считаю, що ми родилися на землі і повинні на ній трудиться. І нічого обіжаться, що не городські.

С.С. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

Ч.М. – У город? Ні. Ніколи такого і не було. Бачив, що брат живе непогано. Думав, що йому легше, як нам у селі. Та й батьки ж були в селі, і мені б помагали, як братові. Ну я ніколи не хотів у город. Разні ми з братом. Я привик до землі. Привик до хазяйства. У нас в сім'ї і балачок про це не було.

С.С. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті? [...]

Ч.М. – Не, не було. Пустили ми тут коріння. Хата у батьків була. Ну куди їхать? Ні.

С.С. – Опишіть на прикладах, як у селі ставилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

Ч.М. – Та із села в город і незнакомі й знакомі, і родичі переїжджали. Багато їх. І в Маріуполі, і в Бердянськ. З ними ми пошти не бачились, не зустрічалися після того, як виїхали вони. Ніхто нікого не осуждав. Схотіли люди жить в городі, хай живуть. І там треба робить.

С.С. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...]

Ч.М. – Були. Руської національності. Відкіль вони приїжджали, не знаю. І жили тут недалеко од нас. І с ходу вони, ті, що я знав, с ходу вони виїхали з села. Не прижилися.

С.С. – Чого вони приїжджали?

Ч.М. – На Україні легше прожить було. Велике діло — хліб. А він у нас був.

С.С. – Як до них ставилися в селі?

Ч.М. – Нормально. В те время ніде ніхто нікого не підозрівав. Руки робочі нужні були.

С.С. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? [...]

Ч.М. – Я поняв. Були й такі. Треба були в селі люди вчені. Нічого, зустрічали їх, помагали, хто чим. Ті, хто прижився, хазяйнували тоже. Всі ставали своїми. Ніколи у нас ні з ким ніякої вражди не було. Як треба було, всігда помагали, піддержували. Ніколи ні в чому не упрікали. Я ніколи не чув, щоб комусь сказали, що він приежжий, нетутешній. Всіх уважали, хто работав.

С.С. – Поясніть, що треба було зробити приїхавши з міста, щоб вважатися своїм у селі? [...]

Ч.М. – Буть людиною. Роботать, уважать других, піддержувать. Буть таким, як усі. Хазяйнувать. У селі люди піддержують один одного, живуть однією великою сім'єю. Уважали тих, хто не одділявся, хто був у гурті.

С.С. – Чи змінювалося упродовж Вашого життя Ваше відношення до міста? [...]

Ч.М. – Та наче й не змінювалося. Город мені всігда нравився. Любив я туди їздить, гостювать. Любив провідувати брата, привозить йому гостинці з села. Поки було здоров'я, їздив скупляться. І одежину якусь куплю, і обув, і рибки. З Маріуполя всігда віз рибку: тараньку, сулу, капчьону тульочку. А ше

всігда купляв житняки. Такі необичні були. Ніде таких не було, а в Маріуполі були. І канфети-подушечки. Мої дітки любили їх.

С.С. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

Ч.М. – Я тепер нікуди не їзду. Хіба ото в Андріївку в больницу. А отношеніє до города таке ж. Я понимаю, що там люди тоже работають. Їм тоже важко жити. Не в усіх є робота. Город — це й культура, і промишленность, як ти кажеш. Нужен і город, нужно і село. В селі ж не построять завод чи фабрику, бо нада багато людей, щоб там работали. А все це в городі. Нужен город.

№ 59. — 2007 р., липень 27. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Орищенко Марією Савівною, 1922 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Ручкою Артемом Олександровичем (БДПУ).

Ручка А.О. (далі – Р.А.) – Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

Онищенко М.С. (далі – О.М.) – Орищенко Марія Савівна.

Р.А. – Рік, місце народження?

О.М. – Родилася 1922 року в селі Берестове.

Р.А. – Розкажіть про Вашу родину.

О.М. – Були в мене батько й мати, і була сестра і братик. А зараз немає нікого, я сама залишилась. Діток я трьох виховала, двох не стало, як дочці було 50, а сину 60, одна дочка зараз. [...] Я родилась в селі Берестове, з 22-го року як народилася, так по цей день і проживаю в цьому селі.

Р.А. – Освіта і професія?

О.М. – 9 класів.

Р.А. – Відвідували в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

О.М. – Була в Маріуполі і в Донецьку була.

Р.А. – Що Вас вразило в місті?

О.М. – Мене в місті Запоріжжі дуже вразило, як я була, дуже чистий город був, вода добра, хліб добрий пекли тоді там. В Одесі тоже була я в тетрі, і в Запоріжжі в театрі була, бачила виставу «Щорс». В Маріуполі часто була, там у мене брат жив. У Бердянську — це ж наш город — також часто була.

Р.А. – Чим, на Вашу думку, міста відрізняються від сіл в часи Вашого дитинства та юнацтва?

О.М. – У юності я в місті не була, вже як старша стала була. Відрізняється. Я привикла в селі, мені в селі краще жити, спокійніше, а місто це для мене страшне. Город — шум, це для мене страшне.

Р.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Чим вони відрізняються від мешканців сіл?

О.М. – Родичі були з Маріуполя, часто приїздили. Нічим вони не відрізнялися, одкровенні люди, такі як і ми, бо вони наші родичі були.

Р.А. – А одягом, поведінкою, мовою?

О.М. – Одягом ми дуже відрізнялися і тоді, і зараз особливо.

Р.А. – Чи приїздили до Вашого села в роки Вашого дитинства та юності знайомі мешканці міст і яких саме?

О.М. – З Маріуполя часто приїздили. Доброжелательні люди, можна сказати, немає таких доброжелательних людей, немає, як раніше були. Ми з ними іміли таке порозуміння, я їх понимала і вони мене.

Р.А. – Чи відомі Вам випадки, коли мешканці Вашого села переселялися до міст і навпаки?

О.М. – У нас багато переселялися із Західної України, це якраз перед війною, в 38 – 39-му році. Тоді після війни переселялися, тоже добрі люди — прямо як наші. Переселялися, тільки бідніші за нас.

Р.А. – А з яких причин вони переселялись?

О.М. – Ну там їм предлагало государство, їх там багато, землі мало, а в нас же землі багато. Вони в колгоспі були, дуже довольні, в колгоспі жити добре було.

Р.А. – Як Ви і Ваші односельці ставились до тих, хто з села переселявся до міста?

О.М. – Ну як ставились? У кожного своє розуміння. Видно ж там переїздили такі пожилі люди до своїх дітей. Де кому краще, там і живуть.

№ 60. — 2007 р., серпень 25. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Маленко Зоєю Макарівною, 1917 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Ручкою Артемом Олександровичем (БДПУ).

Ручка А.О. (далі – Р.А.) – Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

Маленко З.М. (далі – М.З.) – Маленко Зоя Макаровна.

Р.А. – Рік, місце народження?

М.З. – 1917 рік, село Берестове.

Р.А. – Розкажіть про Вашу родину.

М.З. – Я, чоловік помер, дочка і син.

Р.А. – З якого року і з яких причин проживаєте у цьому населеному пункті?

М.З. – Проживаю у цьому населеному пункті споконвіку, як народилася і до сих пір. Я родилася у Берестові.

Р.А. – Освіта і професія?

М.З. – 2 класи. Просто селянська робота.

Р.А. – Відвідували Ви чи Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва інші міста?

М.З. – У Жданові була і в Бердянську, більше ніде.

Р.А. – З якою метою?

М.З. – Купувати щось. В Жданові даже трохи работала.

Р.А. – Що Вас тоді вразило в місті?

М.З. – Мені нравилось, що у вихідний день була дуже хороша прогулка. Ішли горами люди, один за одним, ніхто нікого не трогав, нікого ми не боялися, а просто була така прогулка хороша. Ішли до самого скверу, а потом расходились по домам.

Р.А. – Чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

М.З. – В юнацтві отлічався город тим, що у селі було дуже тяжко в ці годи, був голод. У городі хоть давали 400 грам хліба, а в селі в нас не було нічого. Якщо є буряк, так ото і з'їси. Була колективізація, було дуже тяжко. І робота тяжка.

Р.А. – Чи мали Ви чи Ваші родичі бажання оселитися в місті?

М.З. – Хотіла оселитися в городі, тому що в городі краще, ніж в селі. В селі дуже тяжко работать на землі.

Р.А. – Чому так не сталося?

М.З. – Познайомилася з сільським хлопцем, вийшла заміж, так і життя прожила.

Р.А. – Чи мали в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

М.З. – Мала знайомих городян.

Р.А. – Чи вони відрізнялися від мешканців сіл?

М.З. – Відрізнялися поведінкою, мовою.

Р.А. – Чи приїздили до Вашого села в роки Вашого дитинства та юнацтва родичі — мешканці міст?

М.З. – Приїздили. Були і знайомі, і родичі. Їм на селі дуже нравилось.

Р.А. – З яких саме міст?

М.З. – З Жданова. [...]

Р.А. – Чи відомі випадки, коли мешканці Вашого села переселялися до міста і навпаки?

М.З. – Були родичі, які спочатку жили у селі, а потім в город виїжджали і там на роботу встраювались. Жили вже в городі постійно. У війну приїздили з города в село і залишалися.

Р.А. – Як Ви і Ваші односельці ставились до тих, хто переїздив жити з Вашого села до міста?

М.З. – Хорошо до них ставились. Вони жили лучше, чім ми.

Р.А. – Чи підтримували Ви з ними зв'язки?

М.З. – Підтримували. Даже інколи вони нам чимось допомагали.

№ 61. — 2008 р., січень 9. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Интерв'ю з Бондаренко Ганною Нікітічною, 1928 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).

Бонжукова Ю.Є. (далі – Б.Ю.) – Назовите, пожалуйста, свою фамилию, имя и отчество.

Бондаренко Г.Н. (далі – Б.Г.) – Бондаренко Анна Никитична.

Б.Ю. – Девичью фамилию.

Б.Г. – Руденко.

Б.Ю. – А национальность?

Б.Г. – Украинка.

Б.Ю. – Дата и место рождения?

Б.Г. – Село Дмитровка Бердянского района. 2 ноября 1928 года.

Б.Ю. – Какое Ваше образование и профессия?

Б.Г. – Высшее образование: Днепропетровский государственный университет. Профессия: учитель-биолог. [...]

Б.Ю. – Какой были национальности Ваши дедушки, бабушки?

Б.Г. – Они — украинцы. [...] Да, дмитровские, украинцы. [...]

Б.Ю. – А что они рассказывали, что Вы знаете про Дмитровку — откуда они родом?

Б.Г. – Село Дмитровка. Мы ходили туда ну, ты знаешь, честно говоря, уже ничего не помню. Нет, не помню, знаешь, пороешься в памяти. Нет, ну что-то рассказывали. Рассказывали, что о своем большом хозяйстве, они были из кулаков. 100 гектар земли, лошадей, сколько ж у них лошадей, забыла. Хозяйство

большое у них было, семья тоже большая — 12 человек. Это помню — мама рассказывала. Овец около 100 штук, лошади. Много было. Ну, а потом их раскулачили, раскулачка была. У них забрали это все. Жили там на квартире, а потом переехали в Бердянск. Это было до войны. А так больше ничего не помню.

Б.Ю. — А Вы давно в Андровке живете?

Б.Г. — В Андровке с 1955 года, пятого года. Пятого или шестого. Это после окончания университета мы переехали с мужем в Алтайский край, он биолог у меня. После окончания университета мы уехали туда. [...] В советское время было так: ты закончил, надо отработать 2 года. Закончил училище или техникум — надо отработать, и куда тебя пошлют. Нас направили, мы поехали в Алтайский край. Биолог. Разведка, он работал, ну и я с ним, конечно, поехала. Поехали, 2 года там жили, а потом вернулись сюда. Я в андровской школе работала, 56 года и я уж работала в андровской школе и до конца учителем. Сначала не было места строиться, а потом появилось. [...]

Б.Ю. — Посещали Вы и Ваши родственники в детстве города?

Б.Г. — В детстве, кроме как в Бердянске, нигде не была. А потом, когда уже война закончилась, училась, была в Днепрпетровске, Киеве, была в Москве, была в Ленинграде, была в Крыму — Алуште, Ялте, в этом, Мисхоре; по путевкам ездила. Была. Когда я работа здесь... Бердянск мне нравился чем? Тем, что когда я была малая, дедушка меня возил на лошади. Лошади и такая, как эта, телега называлась, дроги. И степи были не распаханые. Ковыль, ну такая красота, ну такая красота! Сено. Не знаю, как тебе описать. Я малая еще была, меня возили на море к бабушке, у меня был бронхит, я вечно болела. И вот меня отвезут родители, и я там с бабушкой на море ходила. Когда он вез меня домой, почему мне запомнилось это очень хорошо, как в детстве, мне года тогда было 4 или 5, не больше. И я запомнила, что мы ехали полем. И он вез меня этим степом. И я запомнила, что у меня в голове — ковыль, поле... И жаворонок. Я сейчас проезжаю, плакать хочется [плаче]. Распахали все... И жаворонок, ой, так красиво! И я лежу и что-то говорила. А дедушка уже перед смертью говорил: «Помнишь, ты что-то лепетала мне, когда я тебя вез с Бердянска на лошади». Мы жили тогда в Троянах, Трояны привозил он меня, это я запомнила. Пусто же было. Были огороды. Это как только выезжаешь, ничего не было. Были только баштаны, так называемые, по-украински называются. Там дыни и арбузы, и там такие вот курени были, и там дедушка сторожил. И они по очереди с друзьями, и он тоже. Тачки такие были интересные, с ручками, и он меня поведет туда, а там арбузы, дыни. Накормит, напоит. Домой бабушка ведет меня. Этим и запомнился. Маленький, улочки небольшие. Дома под горой такие саманные. Сейчас их уже нет, это я запомнила хорошо. Там же, конечно, во время войны... Страшно. После войны уже развал, развал, развал везде. У меня под этими развалами дедушка погиб, забомбили немцы его. Страшно. Мы там в Троянах под стул запрятались. Сели, нас трое было. И сидим, дрожим, как швырнут бомбу. Боже, все дрожит у нас, а представляешь, как в Бердянске! Разруха была сумасшедшая, сумасшедшая. Ужас. [...] Войну я встретила у бабушки в Бердянске. Когда передавали, мы стояли в очереди за сахаром, вот. А День Победы — дома, но мы не слышали ж, не знали, в школе нам объявили. [...] Нас было 10 человек в 10-м классе. Было сначала много в 8-м. В 8-й класс пришло много андровцев, и новотроицкие, и дмитровцы, и андровцы, полоузовцы — все в один класс. Было много вначале, а потом, конечно, отсеклось, осталось нас 10 человек всего-навсего. И поехали мы в Бердянск фотографироваться, и сделали портрет, так не приехал один. Нас три мальчика и 7 девочек было. [...] Мне нравилась андровская школа. Ну, развалено было все, что ты хочешь, разбито. В 45-м уже война закончилась, мы сидели в каких-то развалинах этих, на скамейках. Закончила на 4 и 5, и поехала в университет с подружкой троянской, Анна зовут ее, поступать в Днепрпетровск. Тебя с руками и ногами берут в любой институт, в любой ВУЗ, вот. Я попыталась в медицинский — не смогла, там сначала, сейчас не знаю как, ведут на экскурсию, ведут на экскурсию в этот холодильник, как же он называется, морг, холодильник, где лежат трупы. И я по сегодняшний день помню ребенка маленького, пухленький такой, я как увидела, чан, чан и формалин, вонизм невозможный. Смотри, что тебя ждет. Потом я на биологический поступила. И мы анатомию сдавали. Я не могу, ой, я так чуть-чуть на ступеньку, и выносят меня оттуда, выносят, не могла, не могла выносить это и видеть эти трупы. Поступила на биологический тогда. Хотела в медицинский — не могла.

Б.Ю. — А в Днепрпетровске что запомнилось?

Б.Г. — Запомнилось? Во-первых, декан факультета, он такой добрый человек, ректор, проректор, а декан больше всего. Классный руководитель, как его, ой, Господи, скажи. После проректор, а потом декан, а потом еще, кто группу ведет...

Б.Ю. — Куратор.

Б.Г. — Куратор, да. Это сейчас так. Раньше по-другому назывался. Она была неплохая женщина, но такая строгая, такая это... А он очень добрый, на практику когда нас возили в подмосковные леса, в посадке были все. Мы, студенты, тогда получали, если ты сдашь, и тройки у тебя не будет, стипендию. Я тогда на первом курсе завалила химию — неорганику (органику я сдала, а неорганику не сдала). Сдала на тройку, а мне ж нужно хоть 20 рублей получать, тогда было — 22 рубля получали студенты. Потому что как я домой поеду? Я осталась с одной дивчиной, которая тоже не сдала. Я пересдала, а она не пересдала, мы

учили две ночи подряд. Но она не поставила 4. «Ну не могу я, — она ей, — рыбочка, деточка, Валя». Валя Вахно, у меня даже где-то фотография была. Так плакала: ну не получить 20-22 рубля. 20 рублей тогда что-то стоили, это сейчас они ничего не стоят. Мы почти месяц на них проживали, я то поехала домой. А вот про этого же декана, он возил нас на практику, на практике — леса, речки, озера — красотища! На лодках там плавали, такая красота. А случилось так, что у меня ни копейки, ни копейки, котомки передавали поездом. Крупы какие-нибудь. Жили бедно, страшно. Не все на нашем факультете, биологическом, в основном так, не из богатых семей, в основном украинцы, а, ну... в основном они были... и это... и они жили неплохо, местные в основном, понимаешь? Мы приезжие ж, Боже мой, он видит, что я... Девочки ничего не говорили, они меня подкармливали, что-то дадут, чем-то подкормят. Он видит, что я сильно худая, я страшно худющая была — 50 кг у меня было, 50, а потом 45, представляешь? А практику ж нужно проходить. [...] Разревелась, конечно. У меня отдавать нечем, родители у меня бедные. «Возьмешь, возьмешь. Выучишься, пойдешь работать — пришлешь их мне». Так, как потом я звонила, не звонила, а писала подружке, которая в этом, Лазаревич, и она там жила, и знала. Я ей написала: «Дай мне адрес, у нас же все поменялось, я вышлю деньги, что я брала у профессора этого». Я, конечно, взяла деньги, как-то прожила, и на билет у меня было вернуться домой. И родителям рассказала про 25 рублей. Ты что, вот так месяц проживешь — 20 коп. хлеб, это чепуха, 80 коп. — сахар, килограмм на месяц, вот так. Такое богатство... Ну, он как профессор, он получал, конечно, хорошо. И она мне написала, что его уже нет. Это ж прошло, считай... Это мы были на 3 курсе, на 3 курсе. Запомнилось, конечно. И учеба, и запомнила. Я родила девочку еще будучи студенткой. Мы ж с восьми шли в школу, 2 года при войне просидели, я пошла — мне уже 20 лет было, ну не 20, а сейчас я скажу... да, мне было 20 лет, я 10-й класс только закончила, вот. Ну, как тебе сказать, не хочется обижать никого. Ну, ладно. Хорошо, я считаю, хорошо нас учили. Родила девочку первую — Наташу. Встречалась с андровским — мы потом поженились, я потом за ним поехала. Тут был у нас дом старый. Ой, я стала сбиваться. Что хотела сказать, а... У меня Наташа появилась, а как я ходила беременная — никто не видел, я носила такое пальто длинное... А у нас была англичанка, тоже добрая, она инвалид немножко. Детей у нее нет, замуж она не вышла, а страшно любила детей. И потом кто-то ей сказал, что у меня есть девочка. Наверное, девчата. Но она такая женщина приятная. Сидели рядом, и она подойдет и спрашивает, разговаривает. Она не любила так, чтобы так аудитория, в группе... А группа у нас была, сколько нас было — 12 или меньше... И она мне говорит: «Руденко, ты скажи мне, у тебя девочка есть?» А я маме ее отдала, говорю: «У меня есть девочка». «Так принеси, принеси хоть фотографию. Я за детьми умираю». Я говорю: «Хорошо». Я уже забыла, как ее зовут. Принесла ей фотографию, не помню... Я принесла фотографию, а ей было, Наташе тогда было — она сидела только, сидела уже, ну, наверное, 6-7 месяцев — не больше, наверное. Я ей принесла и показываю. «Ой, ой, Боже, какая красота! Я Вам не отдам, заберу себе». И забрала — я запомнила это. Хорошие люди встречались, хорошие. На моем факультете два хлопца были — пришли с армии. Без экзаменов, без ничего приняли запросто. Как сдавали экзамены, то такое дело... Ну все хорошее запомнилось, много... [...]

Б.Ю. — А что для Вас в детстве был город? [...] С чем он у Вас ассоциировался?

Б.Г. — Ассоциировался с чем-то большим, но и красивым. В первый раз тебя повели в город. На самом деле домишки небольшие, и море, и, конечно, море. Бабушка жила возле моря, в нескольких шагах. Лиски так называемые, на Лисках и море. В основном осталось, что это море. Бердянск, потом назывался Осипенко, потом опять Бердянск. Море, в основном ассоциировался с морем. Море большое, и все вокруг тоже большое. Вот так ассоциировалось, с большим и красивым. И море. Вот это такая ассоциация осталась, детская.

Б.Ю. — А во сколько лет Вы первый раз попали в город?

Б.Г. — Не помню, но когда меня вез дедушка, мне было 4 или 5. А самой махонькой... Был случай, я не знаю, сколько лет, мама рассказывала, когда я чуть не утопилась. Она, значит, с бабушкой пошли на море, сели на берегу. Я ж там, на песочке, возле водички ходила. А они «ля-ля», как говорят, заговорились. И как увидели, что меня нет на берегу, как кинулись, но я не наглоталась воды. Так вот — это первый раз я утопленницей была [сміється]. Говорит: «Туда-сюда, быстренько побили, пошлепали. Больше, — говорит, — не бросали тебя». Маленькой я попала. Но я маленькая, может годик-два, не знаю, я не помню. А потом уже часто ездили, когда школа — каникулы, до школы еще, на поезде. Немцы разбили мост, потом отстроили.

Б.Ю. — А добирались чем в город?

Б.Г. — На лошади, когда не было еще, не было... У дедушки была лошадь, он приезжал, а так поездом, на поезде.

Б.Ю. — А не боялись ли Вы в детстве города?

Б.Г. — Я даже не знаю. Я даже не помню такого. Слушай, наверное, не боялась, потому что знаешь, страх запечатлевается сильно, вот такое... Нет, вряд ли, я моря не боялась. Почему-то не боялась. Почему-то не боялась, но мы, дедушка и бабушка, в основном возили... очереди там за сахаром, еще что-то... Казалось все такое большое, громадное. Вот такое большое, красивое, по сравнению сейчас. Иногда

задаю себе вопрос: от люди больше прожили, от у меня дядя — 96 лет, умер в прошлом году, позапрошлом, я считаю, что еще 2007 год, а в прошлом году умерла тетя, тоже 96 лет из маминых родственников, 96 лет... Они все в городе жили, после раскулачки, кроме моей мамы. Мы в Троянах прожили всю жизнь, там похоронены.

Б.Ю. — А что Вы ожидали от города в первый свой приезд?

Б.Г. — Я уже не помню, что я ожидала... Такой вопрос... Не помню, не буду говорить. Ну, скорее всего, у меня была бабушка, а я любила очень сладости, плюшечки с повидлом, с повидлом плюшечки были, то я запомнила. А потом уже появились горошек, а то подушечки такие, и так ждала от бабушки этого. Она знала, что я приеду, меня привезут, и она там сладости... это я помню. А так сказать, что я что-то такого ожидала — нет. Это я запомнила.

Б.Ю. — А как, по-вашему мнению, город отличался от села?

Б.Г. — До войны или как?

Б.Ю. — Да.

Б.Г. — Конечно, отличался. Что ты, такие великаны, я никогда не видела такие. У нас такие захоластички в селе. Конечно, отличаются. Вот почему я говорю, что такое впечатление, что все большое. По сравнению с селом, конечно. А так вот что, ну и много чего-то... Все в сравнении большое — магазины, дома. Были ж уже до войны двухэтажные дома, ну были, ну я запомнила, конечно, их. Не знаю, кто там, что там, но величину я запомнила. Большие [сміється]. Такое большое что-то. Это я малая была.

Б.Ю. — А имели Вы в детстве и в юности знакомых горожан? И чем они отличались?

Б.Г. — Бабушка, дедушка с одной стороны, и с другой — тети, сестры махонькие еще были. Ну как, чем отличались... Вот этого я не могу вспомнить. Мы считали, что они городские, а мы сельские, как сейчас, так и тогда. Что-то такое, необыкновенное, понимаешь? Что-то такое городские, это все. Сейчас уж такого отличия нет, я так считаю. Но все равно отличаются, а конкретно я даже не знаю чем. Я такого не запомнила, ну, наверно, отличались. Ну, чем... город есть город, как сейчас, так и тогда. Я думаю, одеждой, речью отличались. Сначала болгарская, сестра моя в болгарской школе училась в 1 классе, она была украинская, потом уже перевели, брата ее. Речь была другая какая-то... Это я так помню. Бабушка разговаривала. Но они туда попали — раскулачка в 37-м году, 37-м или 38-м, когда раскулачка, они сразу туда уехали. Мы в Трояны уехали, а они все в Бердянск: дедушка, бабушка... до войны. Все там, и тетя живет в Бердянске. Так что родственников там много. Знаю, что отличались немного одеждой, но не сильно... Поэтому мы считали, что они городские, поэтому они особенные. А так, конкретно, я не запомнила.

Б.Ю. — Как Вы думаете, влияет ли городской способ жизни на человека?

Б.Г. — Да. Но я сейчас знаю, что не интеллектом. Особо сильно интеллектом не отличались. А вот, ну сейчас, не буду говорить это, интеллект заключается в том, что человек много читает, много знает, читает историю, литературу, все насыщено. А в городе есть люди, ну, я скажу тебе, бывшая свекровь моей дочери, ну они, конечно, разошлись. Вот так она таким языком разговаривает, такие слова у нее, что до сих пор я всегда выражаюсь: «як до Києва рачки» [сміється]. Ну, совсем на городскую не похожа, ну совсем! Не буду говорить довоенные сравнения, ну я тебе сказала, а после войны и сейчас есть люди, которые не отличаются интеллектом, мещане самые настоящие. Я их так называла, когда начинала работать в школе. У меня есть дети намного грамотнее, школьники наши андровские, заканчивали... Они намного развитее, намного интеллектуальнее, способнее, чем многие городские. Я многих городских знаю, особенно своих родственников. Поэтому это зависит от человека. Так можно закончить институт или университет, и остаться «деревней» [сміється]. Я называю, правда, «деревней». А есть люди очень умные, грамотные. Вот такое дело. Я даже своим учителям, я работала 30 лет, 30 лет проработала, ну, потом добавили еще, проработала немножко — 37 у меня стаж, вот. Менялись коллективы, менялись состав директоров, я институт закончила, и он закончил... Но потребности внутренние, способности... способность воспринимать мир — это много значит. Как человек понимает жизнь, не читает, а живет чистым листом. Вот я расскажу тебе такой пример. Вот сейчас фильмы, они не развивают человека, они не развивают. Ума не наберешься, познаний там очень мало, в основном: деньги, богатство, убийства, жестокость. Жестокость, а зачем это надо? Вот поэтому не очень поумнеешь. Нужно брать самому, если хочешь быть умным. Я составляю завещание, не большое — своим внукам. Писала, что надо читать, надо знать историю, но не заполитизированную историю, а историю, которая писалась давным-давно. [...]

№ 62. — 2008 р., січень 12. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бончевою Катериною Іванівною, 1922 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).

Бонжукова Ю.Є. (далі – Б.Ю.) – Назовите, пожалуйста, свою фамилию, имя и отчество.

Бончева К.І. (далі – Б.К.) – Бончева Екатерина Ивановна.

- Б.Ю. – А девичью фамилию.
 Б.К. – Чевлеклий.
 Б.Ю. – Дата и место рождения.
 Б.К. – Село Полоузовка.
 Бончева Євдокия (дочка Катерини Іванівни, далі – Б.Є.) – Село Полоузовка, 13 июля 1922 года.
 Б.К. – 22-го года.
 Б.Ю. – Какое Ваше образование и профессия?
 Б.К. – А какое образование? Окончила, сколько, 6 классов и все.
 Б.Ю. – Как звали Ваших отца и мать?
 Б.К. – Отца — Иван Федорович Чевлеклий, а мать — Екатерина Ивановна, по-моему, тоже.
 Б.Ю. – А дедушку и бабушку Вы помните?
 Б.К. – Нет, не помню ни дедушку, ни бабушку.
 Б.Ю. – А какой они были национальности?
 Б.К. – Болгары.
 Б.Ю. – А откуда родом Ваши родители? Ваши предки?
 Б.К. – Откуда родом — Полоузовка. [...] Болгары, Полоузовка. [...]
 Б.Ю. – Посещали Вы и Ваши родственники в детстве и юности города?
 Б.К. – Нет. [...]
 Б.Ю. – А в Бердянске были же? [...]
 Б.К. – В Бердянск ездила, а сейчас уже не езжу 2-3 года. А сын в городе живет, приезжает невестка, а я в Троянах живу, некому за мной смотреть, здесь меня Дуся взяла, дочка моя.
 Б.Ю. – А во сколько лет Вы в первый раз попали в город? [...]
 Б.К. – Не помню. А я помню, сколько лет?! [...]
 Б.Ю. – А в Бердянск с какой целью ездили? Поторговать или на море? [...]
 Б.К. – Да. [...] Купаться. Когда-то купались, а сейчас... [...]
 Б.Ю. – А торговали чем?
 Б.К. – Торговали чем? Тоже так пойду, корову подою, целую неделю собираем. То сметану, то масло, тогда и масло делали, и все. [...]
 Б.Ю. – А поездка в город для Вас чем была? Как работа, как праздник?
 Б.К. – Как праздник и по работе тоже. Работать — я не работала там. А вообще как праздник, и поторговать ходили, ездили автобусом.
 Б.Ю. – А добирались как? [...] В детстве чем?
 Б.К. – А в детстве подводой ездили. На коручке этой. Лошади... [...]
 Б.Ю. – А не боялись ли Вы города?
 Б.К. – Конечно, не боялась, тогда молодая была, молодая, здоровая. А сейчас что?.. Не то время... [...]
 Б.Ю. – Что Вы ожидали от города в первый свой приезд? [...]
 Б.Є. – Что баба ожидала? Поехать в город, посмотреть на город.
 Б.К. – Да.
 Б.Є. – Были и концерты, и зверинец тоже показывали, и цирк. Ездили на цирк, мама ее возила. Тогда ж на город было интересно посмотреть. Здесь же ничего не было. Колхоз и работа, и больше ничего. Ото едут как на праздник. Там то мороженое съедят, знаешь оно как?! Раньше кафе такого не было, редко были случаи — то забегаловки. Это сейчас и кафе, и рестораны. А раньше были забегаловки. Поедешь на базар — хоть что-то купишь: то одеться, то поесть.
 Б.К. – Булочку хлеба съел и хватит.
 Б.Є. – Купит ей, например, сладость мама, она ждала то конфетку, раньше делали конфеты на палочках, то петушки. Было интересно. А что там, в селе, такого ж нет. А это ж хочется скупиться, та привезти своим детям, им же интересно было.
 Б.Ю. – А находясь в городе, хотели Вы побыстрее вернуться домой или хотели дольше остаться?
 Б.К. – Да почти в эти года не хочется совсем ехать. А тогда, конечно, все-таки город!
 Б.Є. – Хотелось в городе побыть?
 Б.К. – То в концерте, то в цирке, а сейчас...
 Б.Ю. – А были в то время и концерты, и цирк?
 Б.К. – Было, было, и концерты, и цирки. Особенно цирк ездил по всей области. Это медведи, водили их с веревочкой, да, а сейчас что? Как здоровья нет — ничего не мило.
 Б.Ю. – А как Вы думаете, село отличается от города?
 Б.К. – От когда?
 Б.Ю. – Когда Вы были молодой.
 Б.К. – Конечно, чем сейчас. Сейчас вроде лучше. Бог его знает. Все туда, в город, бегают. Поедешь, раз увидишь цирк, скупись что надо, продашь то сметану и масло, а сейчас... Все сдают, все сдают, все денег им не хватает. Денег не хватает.

Б.Ю. – А как Вы думаете, чем отличался город?

Б.К. – Говорят, лучше. Молодежь. [...]

Б.Ю. – А имели Вы в детстве знакомых горожан?

Б.К. – Ну это если и брат жил там, в городе, приезжали с невесткой, помогали мне, нам, и мы с мужем, и четверо детей было. Все это и смотрела, и работала, и ничего. [...]

Б.Ю. – А отличались ли они от сельских жителей — городские? [...]

Б.Ю. – Ну конечно, отличались.

Б.Ю. – Чем?

Б.К. – Ну все такие, тогда и мода была другая, а сейчас ничего...

Б.Ю. – [...] А речью отличались?

Б.К. – Ну конечно, отличались. [...] Одежей, и вообще, и разные концерты. Конечно, отличались.

Б.Ю. – Как Вы думаете, влияет городской способ жизни на людей?

Б.К. – Не знаю, влияет или не влияет. Кто ездит, кто работает, а сейчас даже работы нема. А тогда и в колхозе работа, и в селе работа, и в городе работа, и на заводе, и на фабрике. А сейчас что они? Негде работать. Негде работать — это разве жизнь? Все дерутся там. [...]

Б.Ю. – А вот как Вы приезжали из села в город, чувствовали Вы, что отличаетесь от городских?

Б.К. – Конечно, чувствовала. Молодая, молодая была. Конечно, чувствовала.

Б.Ю. – А чем именно?

Б.С. – Поведением, а чем, Юля? Люди были сельские забытые ж, а городские... А как бы ни было, а видно издалека, даже по походке видно, что колхозник или городской.

Б.К. – Да, сельский или городской. [...]

Б.Ю. – А возникало у Вас желания переехать в город?

Б.К. – Конечно.

Б.С. – Конечно, желание есть. В Запорожье жили, ты ж жила.

Б.К. – Я не помню.

Б.С. – В 48-ом году.

Б.К. – А да, в 47-м, в 48-м. [...]

Б.С. – Они жили в Запорожье с братом, один родился, второй...

Б.К. – А третий уже здесь в селе родился. В Троянах.

Б.Ю. – [...] А были в Вашем селе люди, которые переезжали в город жить, в Бердянск?

Б.К. – Ну, конечно, были. Брат мой переехал в город жить, он умер, вот это вот и другой брат умер в Запорожье, [...] старший.

Б.Ю. – А по какой причине именно они переезжали? Что, там лучше жилось?

Б.К. – Ну там женился, там и остался. Работал там, в шахте чи где работал. И там остался, и там женился, и там умер.

Б.Ю. – А работу было легче найти в городе, чем в селе?

Б.К. – Конечно, тогда была работа, тогда была работа. Заводы, фабрики работали. Тогда было легче работу найти, а сейчас нема работы, а тогда была работа.

Б.Ю. – Так Вы жили и в Запорожье?

Б.К. – Да.

Б.Ю. – А сколько Вам тогда было лет?

Б.К. – Сколько лет? Ну, уже замужем была, дети родились.

Б.Ю. – А что-то там запомнилось?

Б.К. – Там, там с мужем пошли работать. Я работала в пекарне тогда.

Б.Ю. – А город чем-то запомнился?

Б.К. – Я тут в Бердянске не работала, в Кивуле работала в пекарне, в Грузии. И в Запорожье работала тоже... Работала уборщицей, чи что-то работала, забыла уже. [...]

Б.Ю. – А почему Вы в Грузию поехали?

Б.К. – Там ездил муж, там был. И я поехала туда.

Б.Ю. – За ним, да?

Б.К. – Да, за ним. Потом мы приехали, после этого, когда распустили их, в вот этой, она не армия, а какая-то... [...] Трудармия. [...]

Б.Ю. – А приезжали ли в Ваше село городские жители, там по назначению, зачем-то еще?

Б.К. – Приезжали, конечно, приезжали. В село ездили, в городе, а здесь приезжали, покупали дома, жили люди.

Б.Ю. – А как к ним относились? Как к чужим или сразу уже как к своим?

Б.К. – Не сразу привыкают. Привыкают. [...]

Б.Ю. – Какое сейчас у Вас отношение к городу?

Б.С. – Там все новое. Были будочки как сейчас ото... Сейчас она в городе потеряется, какой город сейчас стал! Она лет 15-20 не была в городе. Она ничего не знает: что там, как там. Она ничего не знает.

Б.К. – В городе возьмешь булочку за 5 копеек, а сейчас сколь? Сейчас стоит — не дай Бог! [...]

№ 63. — 2008 р., січень 16. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Георгіною Соломією Юхимівною, 1925 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).

Бонжукова Ю.Є. (далі – Б.Ю.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Георгінова С.Ю. (далі – Г.С.) – Да. Есипова, у меня записано, Георгинова Соломия Ефимовна, да. [...]

Б.Ю. – Дата и место рождения?

Г.С. – 25-го. [...] Я 25 сентября родилась. [...]

Б.Ю. – А в каком именно селе Вы родились? [...]

Г.С. – Где я жила раньше? У Лепетихе. Малая Лепетиха [...]

Б.Ю. – Какое Ваше образование? [...]

Г.С. – Семь классов кончила. [...]

Б.Ю. – Откуда родом Ваши родители?

Г.С. – Они там и жили — в Лепетихе, у Малой. Там и замуж мама вышла, там мы и жили все время. Я тогда ушла в Запорожье.

Б.Ю. – А что Вы знаете про Малую Лепетиху?

Г.С. – А я не знаю, моя деточка, ниче не помню... Голодовку, что было в восемь лет... Бог знает, давно ж с дому уехала. Мы жили в Запорожье, вот там ото ж поженились. Я ж уехала, еще молодая была тогда, я знаю, что голодовка была тогда, и больше ничего. [...]

Б.Ю. – В Запорожье что запомнилось интересного? [...]

Г.С. – А что я помню? Я на заводе работала, химико-алюминиевом заводе работала. А дед сталеваром был все время. У него стаж — 40 лет работы. [...]

Б.Ю. – Город сам красивый — Запорожье?

Г.С. – Бог его знает. Там и не угадаешь. [...] Не знаю, моя деточка, про город все, как город Запорожье. Я ж тоже... Мы уехали — Толику было два года — в Запорожье, и ему сейчас 56 лет. Там перестроили, и не угадаешь. [...]

Б.Ю. – А в Бердянске Вы были?

Г.С. – А как же. Была. А это уже два года не могу ходить. У меня доченька одна в Бердянске, Сережа с близняточек, это Саша и Сережа. [...]

Б.Ю. – А вот если сравнить Бердянск и Запорожье, какой город больше Вам запомнился?

Г.С. – Я не знаю, деточка. [...] Ну, Бердянск как — курортный город. [...]

Б.Ю. – Посещали Вы или Ваши родственники в детстве или юности города? [...]

Г.С. – А где я была? Нигде не была. [...]

Б.Ю. – А в Москве Вы во сколько были?

Г.С. – Давно уже была в Москве.

Б.Ю. – Сколько Вам лет было тогда?

Г.С. – Черти знает, сколько... И у Ленина была, даже бачила Ленина, да, он идет, я вся трясуся. Но где я была? Ото в Запорожье, в Бердянске и в Москве. И все. Нигде не была. Куча детей, где поедешь за ними? Ради Бога. Не знаю я, дочечка, что тебе сказать. [...]

Б.Ю. – А в детстве, в юности, может Вы ездили с мамой Вашей продавать что-нибудь? Продавать на рынок?

Г.С. – Ничего не ездили мы продавать. Нет, что там будешь продавать? Ниде я не ездила, я тебе скажу, из детства. [...]

Б.Ю. – Так, а не хотели Вы переехать в город с села жить?

Г.С. – Мы сюда приехали почему? Дед он полоузовский, и сказал, что я буду миленку кушать и на мягком сене спать. И как запрягал трактористом, все время трактористом работал. А я сколько поплакала! Были сестры двоюродные, они поумирали, нема уже никого. Привез — Толику было два года, сейчас ему уже 56 лет. [...]

Б.Ю. – А не боялись ли Вы в детстве города? [...]

Г.С. – Че б я его боялась? А я поступила в медицинский в Запорожье. Поступила и даже была на практике, а тут война началась в 41-м году. Босая была. Босые ходили по Запорожью. Честно я тебе скажу. От дурехи были, га? Я тоже по профессии, и дочечка моя — медик. Моя Мусечка, меньшая доця. И тут война пошла, и я поехала, и там и осталась, в Запорожье.

Б.Ю. – Так, а чем Вы добивались до Запорожья?

Г.С. – Ну, пароходы раньше были, пароходами. [...]

Б.Ю. – А поездом? [...]

Г.С. – А поездом у нас не получалось. [...]

Б.Ю. – Так, а какое Ваше первое впечатление было от Запорожья? [...]

Г.С. – Это дурехи были, ай дурные, я как лягу — столько всего передумаю. Можно так, такая здоровая девка — 14 лет — боса по Запорожью? Ой [сміється], ужас. Щас попробуй боса, чтобы по холоду сейчас пошел! [...] Чи было шо, чи не было что, ни було, что обуваться, чи було что-то у нас, только придурощные. Мы немножко на практике были в Запорожье. [...]

Б.Ю. – А что Вы на практике делали?

Г.С. – А нас же ж загнали в вон этот вот. Стоит одна лавочка, и там дети заспиртованные. Я на фельдшера-акушерку училась. И все, больше ото как побыла на практике, и больше нигде не была. И домой уехали. Война ж в 41-м году.

Б.Ю. – А в годы войны где Вы были?

Г.С. – Была дома, тогда уехала в Запорожье работать. Жила у тетки своей, маминой сестры. У маминой сестры, я там жила, не знаю, сколько я там жила, тетя умерла. Потом мы уехали в Полоузовку. Сколько я поплакала, квартира у нас была в Запорожье. У него сколько ума было: «милинку буду кушать, на мягком сене спать» Никогда не забуду, что он говорил. «Милинку кушать». А знаешь, что это за милинка, да? Накушал, облизнулся.

Б.Ю. – А Вы не хотели уезжать оттуда? [...]

Г.С. – Нет. Квартира своя... Было 2 года ему. Поплакала я, ну а что сделаешь? Жили у свекра, у свекра, я приехала, уже было Гале 8 месяцев беременности, и тут нашлася моя Галя.

Б.Ю. – И Вы с того времени переехали сюда? [...]

Г.С. – Ну да. Тут она и нашлася уже, Галя, она 52 года рождения.

Б.Ю. – А как Вы думаете, чем город отличается от села? [...]

Г.С. – Сама знаешь, как. Город — все работают, все учатся, все спешат у город устроиться. Не хочет никто в селе работать. Отличается, как отличается! В селе только живут, ото курочки есть, вот это держат кабанчика. Этого в городе не будет держать, детка. [...]

Б.Ю. – А раньше? Раньше вот как город отличался?

Г.С. – И раньше ж было так, как сейчас. Вот такое вот. [...]

Б.Ю. – А у Вас были люди, которые переезжали с города? Изменились они? [...]

Г.С. – Изменились. Чи не изменились? Купили городские тут дом, ну, дед сказал «молодые». И бегают, добрые. Наверное, что-то тут получилось, приехали тут молодые. Живут. Не знаю... [...]

Б.Ю. – А вот как Вы относились к Вашим соседям, которые приехали из города?

Г.С. – Никогда не ругались, деточка, мы. Это и Люба, и Мария, что розу продавала [...].

№ 64. — 2008 р., січень 9. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кіровою Євдокією Петрівною, 1918 року народження, Мальярчук Ольгою Іванівною, 1925 року народження, Бонжуковою Ганною Андріївною, 1929 року народження, мешканками с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлісією Євгенівною (БДПУ).

Бонжукова Ю.Є. (далі – Б.Ю.) – Назовите, пожалуйста, свою фамилию, имя, отчество.

Мальярчук О.І. (далі – М.О. –) – Мальярчук Ольга Ивановна.

Бонжукова Г.А. (далі – Б.Г.) – Бонжукова Анна Андреевна. [...]

Кірова Є.П. (далі – К.Є.) – Кірова Евдокия Петровна

Б.Ю. – Дата и место рождения?

К.Є. – 21 декабря 1918 года. [...]

Б.Ю. – А именно село, район?

К.Є. – Ну, село тогда было, как.

М.О. – – Тоже Андровка была, да?

К.Є. – Андровка. [...]

Б.Ю. – Откуда родом Ваши родители? [...]

К.Є. – В Андровке родились, конечно. [...]

Б.Ю. – Посещали ли Вы или Ваши родственники в Вашем детстве города?

К.Є. – Наверное, нет.

М.О. – Только Бердянск.

Б.Ю. – А с какой целью ездили в город?

М.О. – Торговать.

К.Є. – Торговать.

Б.Ю. – Торговать, да? А как часто или долго находились в городе?

М.О. – Ну как долго? Сегодня приехали...

К.Є. – Сегодня и уехали.

М.О. – Сегодня и уехали.

Б.Г. – Распродались и приехали.

Б.Ю. – А что для Вас в детстве был город?

К.Є. – А в детстве я никогда не была в городе.

М.О. – Они в детстве и не знали, что такое город. [...]

Б.Ю. – А как Вы узнавали про город?

К.Є. – В город мы ездили как... Пеша ходили, это уже во время войны.

Б.Ю. – А не боялись Вы в городе?

К.Є. – А что бояться, там же люди. Между людьми. Большинство пеша ходили во время войны, и после войны.

Б.Ю. – И в какой период времени Вы попали в первый раз? В детстве, юности... [...]

К.Є. – Не помню. Даже не помню. [...]

М.О. – Ну, когда наверно... когда, наверно, замуж вышла, тогда и попала. [...]

Б.Ю. – Имели ли Вы в детстве знакомых горожан? Отличались ли они от жителей села?

К.Є. – Ну конечно, городские отличались от сельских, куда не поедешь. Например, я ездила в Одессу, везде такие простые люди знали друг друга, сходимся, ставили уже своими знакомыми, а так... А так общаться, с кем общаться? Так если что попросишь — и он ответит. Вот так. А сейчас город — половина наших: знакомые и дети, и родственники мои там живут. [...]

Б.Ю. – А когда Вы приезжали в город, чувствовали, что отличаетесь?

К.Є. – Конечно чувствовали! А как же?! Оно видно и сейчас.

М.О. – Оно и сейчас поедешь в город, и городские бабушки от сельских отличаются.

Б.Ю. – А чем именно?

М.О. – Мы не так одеваемся в селе. Мы так оделись в что было. А в городе все по-другому.

К.Є. – Старые бабы в штанах ходят... А мы не, мы что есть, то и одеваем. [...]

Б.Ю. – А не возникало ли у Вас желания переехать в город? [...]

К.Є. – Возникало, не возникало... А заставило меня, чтобы я была там. Умер сын и уже тут была. [...]

М.О. – Ну я, например, желала и раньше желала жить в городе. Даже и сейчас... Но сейчас уже поздно — будем доживать в селе. У меня было такое желание переехать в город. Знать свои часы отработала — и домой. А я дояркой отработала 32 года и своих детей не видела. Как они выросли, когда... Дети встают в выходной день, не идут в школу, я прихожу с работы, а они у меня спрашивают: «Мама, ты сегодня дома будешь?» А у меня сердце кровью обливается. Хотели дети, чтобы я с ними пообщалась, пошла проведать бабушку в Трояны, но возможностей таких не было, вот спасибо бабушка была и за бабушку и за маму.

Б.Ю. – Были ли в Вашем селе такие, которые переезжали из села в город?

М.О. – Ну тогда, Юля, села были не паспортизованы. Это сейчас паспорта — куда хочешь иди и устраивайся. Паспортов не было. Мы жили так: в колхозе. Вот с колхоза никуда не уйдешь.

Б.Г. – На птичьих правах. [...]

№ 65. — 2008 р., січень 16. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кюрчевим Дмитром Івановичем, 1922 року народження, мешканцем с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).

Бонжукова Ю.Є. (далі – Б.Ю.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Кюрчев Д.І. (далі – К.Д.) – Кюрчев Дмитрий Иванович.

Б.Ю. – Дата и место рождения?

К.Д. – Село Андровка, 1 октября 22-го года.

Б.Ю. – А национальность Ваша?

К.Д. – Болгары.

Б.Ю. – Какое Ваше образование?

К.Д. – Ну, образование, как бы тебе сказать, как бы тебя обмануть, как подойти, как зайти. Я окончил 5 классов, ходил в 6-й. [...]

Б.Ю. – А как звали Ваших отца и мать?

К.Д. – Отца моего звали Иван Имануилович Кюрчев, мать звали Зинаида Борисовна Кюрчева.

Б.Ю. – А дедушки и бабушку своих Вы помните?

К.Д. – Не, не, не помню. [...]

Б.Ю. – А откуда родом Ваши родители?

К.Д. – Отсюда, с Андровки. А дед, он же ж с Молдавии, когда их переселили сюда. Екатерина II сказала, что эти земли никто не обрабатывает, кроме болгар, да, да, да. И она их переселила сюда. И они эти земли обработали. Вот и Коларовка, Гюновка, и Инзовка, и Мариновка, то уже туда на Приморский район. А здесь у нас уже что начинается — Трояны, Андровка, Полоузовка, эта как его Софиевка, да, греки здесь есть, да, да, под Мариуполем. И эти люди работающие и обработали землю, некоторых болгар поселили в Крым, я не знаю тех, когда они пошли. А тут, раз они пришли сюда с 12 лет, армия. Дед рассказывал отцу, а отец мне. Их в 12 лет уже женили, женатым давали 50 десятин, да, да, чтобы получить венец 50

десятин, да, да, да, да. Семья — 50 десятин давала. Каждому по 50 десятин. И землю имели, и командовали, все потихоньку. Начали пахать, туда-сюда, потом она им лес предоставила — строить дома, и побережье, возле моря, да. И люди жили, лучше, чем сейчас, жили, да. [...] Обидно, что свой век прожил, такая есть пословица «ни за цапа душу». Ничего хорошего не видел, ничего хорошего не попил, ничего хорошего не покушал, не отдохнул, как люди. У меня трое детей и нас двое — 5 душ, работали днем и ночью. Детей кормил, одевал, обувал. В школу ходили, кончили школу, поехали в город устраиваться там на работу и все, а потом баба заболела, умерла, остался я один. [...]

Б.Ю. — Посещали Вы или Ваши родственники в детстве город? [...]

К.Д. — Посещал, а как же, посещал. Однажды я работала в рыбзаводе, да. Это нас колхоз посылал туда. После рыбзавода опять в колхоз. Колхоз, а куда ж пойдешь? Куда пойдешь?

Б.Ю. — А в другие города?

К.Д. — В другие города... Я был далеко. Был в Шевченко, был в Харькове, в Москве был, да, да, да, да. В Туле был, это уже лет 18-20 назад. Внучка моя училась в Туле. [...] Так меня посылали туда как экспедитора — то деньжата повезу, то продукты повезу. [...] Сколько таких городов я прошел: Белгород, Орел, Тулу, что еще, а потом Тулу, в этих городах был. А там я жил в Харьковской области. Я там жил 13 лет в этих городах. Я был, вот. Сейчас уже там ногой не ступнешь, там расстроилось, там понаезжало, мама дорогая! А там было поеду в Харьков, встану на вокзале, пошел на конный базар, потом на Верховой туда-сюда... да. До тещи пойду, посидел, походил, надо ехать, да, такие та вот дела. Я почему сюда приехал? Потому что там школы нет, школы нет.

Б.Ю. — А почему не было?

К.Д. — Потому что хутора забытые, заброшенные. От одного города 25 км и до другого 25 км, а там есть село Березово, так оно не так как у нас, там снизу на гору, с горы та на гору, там холмистая земля, да. Трусовина, болото, вот такое вот. Так я осенью носил его на себе, только пронесу, приду, учительница говорит: «Так, детки, сегодня не будем заниматься». Ничего не было буквально. Он плачет, по ветру иду — он закрывается. Считать от 1 до 100, потом буквы мы стали с ним изучать, а мы его заставляем и показываем: понял, понял? А когда я уже приехал в 57-м, он пошел сразу во второй класс, подай рукой, сколько тут до школы. И меньший тут пошел в 1 класс. Не хотел, да. [...] А в армии я отучился 6 лет, тогда еще при коммунистах это дело было. Да, нам продукты давали в городе. Приходит открытка, да. Не бесплатно давали, но по дешевой цене. Отам, где в городе раньше был молочный магазин. А да как идешь отсюда угловой, с правой стороны, а с левой стороны как идешь, так вот тут нам давали продукты: колбасы краковской и московской, и там что только не было. А здесь был магазин, молоко привезут, молоко привозят в бутылках готовое, сыр, масло, сметану, ряженку, что только не привозили, бери, сколько хочешь мяса. На базаре что будешь продавать: петухи, утки или там кабана, или телянка. Идешь к базарному — цена такая, не вздумай перевысить, контроль пройдет — тебя обольет чернилами, строго было, а сейчас что? Только с автобуса встал — перекупщики его ухватили. Он стоит копейку, а продают за три, дисциплины нет. Нема хозяина города такого, чтоб пришел и сказал: мясо по такой цене, там яички, сметана по такой цене, не вздумай, а перевысишь, подошел контроль, выпишет штраф, штраф такой, что она не наторгует его никогда, и уплатить. [...]

Б.Ю. — А Вы помните, какой Бердянск был, когда Вы были...?

К.Д. — Помню все. Выезжаешь, на Горе вот это вот сразу, там, где мясокомбинат, была вот тут возле автостанции, выезжаешь на гору, с правой стороны — три хатки, покрытые камышом или черепицей, три хатки. А сейчас тех хаток нема, а тут ничего не было, тут пустота была. От кладбища выезжаешь, там где кладбище, старое кладбище, такого не было. Только на правой стороне было три хатки, все. А то было, значит, Слободка там, Колония, 8 Марта — такого не было, там сама камышева была, и там, понад морем, жили «гробары» назывались, на лошадях работали, и как разложили там пятое, десятое, ну частники, да. А тогда ничего. Город был маленький, город был маленький, это он постепенно начал расти. А на Горе было только три хаточки с правой стороны. До самого Луначарска ничего не было. Заходим в Луначарске, по улице идем, мостик там был, и сюда была акация высокая, высокая, а под этой, значит, под железной дорогой, потом и Андровка была. Чего не помню? Помню я все. Такие та вот дела. Тут на Горе ничего не было, я ж говорю: кладбище было и тут три хатки, все. А сейчас ногой не ступнешь, та ты что! [...]

Б.Ю. — А как воспринимались Вами в детстве поездки в город?

К.Д. — Пешком, пешком, не было денег, чтобы билеты купить, не было. Почему не было? Потому что ничего не было. Все отобрали, все, все — коровы, брички, возы, вот такое все. Ото ж дали обрабатывать в колхозе, писали трудодни. Дают по 30 грамм, то 20 грамм за трудодень, пшенички або мукички и все на этом кончилось. А то, что посадишь в огороде — на то будешь надеяться, то будешь и кушать. Садил гарбузы, кукурузу садили, картошку, да. Если урожайный был год, то хорошо. Если засуха такая, как была, то ничего хорошего. В 32-м году и лободу ели, и что только не ели, а сейчас, я как вспомню! У нас 33-й год, настоящий 33-й год. [...] А уже после войны потихоньку, потихоньку, потихоньку налаживалась жизнь при коммунистах, но такого хаоса не было, как сейчас. Где это было, в очередях чтобы милиция

стояла, наводила порядок? Такого не було. Колбасы бери, сколько хочешь, все: сыра, масло, сметаны здесь в Андровке было, здесь магазин стоит возле больницы, красный. Полно хлеба, пожалуйста, ешь. Житный хлеб стоил 12 копеек. Буханочка житного хлеба, так его брали для свиней. Я работал же в колхозе экспедитором, ага. Едем же с города, а тут уже на конце где это было, где этот, как его у черта, сельхозтехника. Шофер говорит: «Куда ты это?» «Та пойду мешок хлеба куплю свиньям». «А почему ты его берешь?» «12 копеек». 12 копеек — на рубль сколько можешь взять? А потом один раз едем, я ходил аж туда за Горбатым мостом, что-то я там, веса кажется, с Таней договорился. И оттуда едем и мимо свалки, и нам нужно переехать через железную дорогу, через переезд и туда пошел на Розу, да. А две женщины идут, одна несет полный мешок, другая половину мешка. Я это спрашиваю, что это они носят со свалки? А они говорят, что хлеб носят. [...]

Б.Ю. — Расскажите, как в детстве город отличался от села? [...]

К.Д. — В детстве как отличалось? Все заброшенное, темное такое, бурьяны — больше ничего не помню. Было, как раз началась ота революция, в 22 году я родился, потом голодовка, потом эти колхозы. Много пустые дома были, сычи позавоулилися в тех домах и клацают, и поют, и что, конечно... Пустое село. Нет людей. Бурьяном топили, собирали, топили, да. Вот такие та вот дела.

Б.Ю. — А в городе? [...]

К.Д. — А в городе? А город тоже так, вот такие «драгали» называлися, тоже, тоже так, и собирали, и топили в городе тоже так. Тогда ж не было газа. Печное устройство, вот. Камыши собирали в поле ходили, собирали растения — топили, да. Потом котельню начали строить, это в городе, да. Вот это вот, я ж тебе говорю, что было кладбище, потом было 8 Марта, немножко железной дороги, вот так вот, и больше ничего там не было. Только постепенно, уже после войны, начали расселяться, населяться. Когда начали давать справку места работы в колхозе, эти справки о месте работы с колхоза, иначе ты не устроишься на работу. Должна быть справка о месте работы — то указ был, передавали в селах, чтоб молодежь работала в селе. Это в мои года в селе пооставалися. Ушли учиться, хотя бы год, дети поуходили в ремесленное, вот такое вот.

Б.Ю. — А Вы никогда не жили в городе?

К.Д. — Нет.

Б.Ю. — И не хотели переехать?

К.Д. — Я не хотел, я не хочу и сейчас. Кто меня там, детка, знает в городе? С кем я могу поговорить, пошутить, посидеть, посмеяться? Кто меня знает?

Б.Ю. — Никто.

К.Д. — Никто. Я выйду на улицу — все свои. Поговорим, посмеемся, посидим. И кто до мене поздоровается? Никто. Потому что никто меня не знает. А меня кто знает — подойдет, поздоровается. Там в городе нечего делать. Там делать нечего. Хоть там и два сына, и дочка, там делать нечего. Потому что я там третий. Я там мешаю, чтоб ты знала и помнила. Я мешаю, дай Бог, чтоб вышла замуж и матерь возьмешь у себя, и отца. Он вам мешать будет. Если пришли к тебе товарищи или подруги, я должен встать и уйти, потому что у вас будут свои разговоры и хорошие, и плохие. А я вам мешаю. Понимаешь или нет? Значит, раз пришли — уходи в ту комнату, выйди. Пусть они поговорят. Когда они уйдут, тогда ты войдешь, да. Если между вашим супругом и вами будут какие-то скандалы или мать вмешается, или отца вмешают. С этой, с твоей стороны еще кое-как, а с супружеской стороны, если услышит, значит, их вмешали, да. Обида, разговоры не те. А если он сам живет, его никто не обидит. Он может только самого себя обидеть, все. Вот такие та вот дела. В городе нечего делать там, да. [...]

Б.Ю. — А были у Вас знакомые горожане? [...]

К.Д. — А, ну это вот, уже лет 10-15, знакомые были — родная сестра, и сейчас двоеродная сестра живет в городе, где-то там в Колонии. Зина умерла, Федя умер, брат мой умер в городе, они поумирали. Но сестра живая, но это уже когда я пришел с армии, после армии. А так нет. Родичей таких нема.

Б.Ю. — А отличались они от сельских жителей?

К.Д. — Конечно, отличались, конечно, отличались. Вот чем отличались, я тебе скажу так: он отработал и я отработал, пришел в баню, скупался, помылся, если там нет — дома скупається, помоеється, он всегда чистый, он всегда свежий. Отработал 8 часов — до свидания. Он приходит, не берет тяпку, не берет грабли, не берет ничего, да, и что есть покушал и пошел рыбу ловить или в домино пошел играть. А в селе отработал, немывтый, небритый — за тяпку, за грабли и в огород, и до темна роешься. Разница есть или нет? А? Немывтый, небритый. А тогда хозяйка приготовит, тогда покушаешь. Как покушал, так и ложишься, и хорошо, если ноги помоешь, есть так лягают, потому что ты усталый. Я говорю, что и городские работают на заводах, в пекарнях, но все равно свежий человек, он помоеється, да, переоденется, а ту робу он бросит там. А в селе утром ушел, вечером пришел, сменной одежды у тебя нема, вот так, вот так. Вот такие дела. Село есть село, да. Один раз в Харькове мы были, у тетки Наташи, там был сабантуй, я не хотел ехать, а жена: «Поехали, а то тетя обидится». И я сел вот так вот. Они сидят все за столом, тетушка говорит: «Ты, деревня, садись». Я вылупил глаза, сел я, ничего. Все говорят: «Кушай». Я взял

трошки, покушал, посидел и ушел. Она говорит: «Митечка, родненький, я пьяная была, болтнула, извини». «Поп, — говорю, — всем прощает и тебе простит». И после этого она приглашала меня ехать к ней в гости, я говорю бабе: «Хотишь — езжай! Я, — говорю, — не хочу, я — деревня». Баба приехала, сказала ей, так она приехала, плакала, молилася, чтобы я простил... Так говорю: «Та ладно, прощаю, чтоб такого больше не было. Деревня! А ты откуда?!» Отец работал тоже на песчаном карьере, песчаном карьере. Пятеро девчат и двое хлопцев — семеро детей. Разбрелись все. Откуда они были? С деревни. А ты откуда? Ходила тут с голой задницей, по земле каталась. Я больше никуда не ходил. Баба: «Пойдем, ну так не хорошо». Кажу: «Не, не пойду». Она приходила, и плакала, и молилася, и просилась, я так прощаю, а все равно не ходил, да. Ничего... меня называют «деревней». А ты откуда? Из деревни, еще с хужей деревни. Ты была там, в той балке, в гнилой балке, болотистой балке. Лесом воняет, болотом — она оттуда. Она забыла уже все. «Деревня». Ну а что ж, оскорбили человека, а что ж... А откуда ты питаешься, откуда ты живешь? Ты живешь от деревни, оттуда. Сейчас, в пример говорю, сейчас, на данный момент, если села откажутся завозить товары, ну свои товары в город, что будет? И картошечку привезут, и цыбульку, и капусточку, и молочко, и сметанки, и яичек так же. А если откажутся — все. Что оно будет? Что, государство вас накормит? А? [...]

Б.Ю. — А как Вы думаете, влияет городской способ жизни на людей? [...]

К.Д. — Влияет. Влияет. Ну, в селе, я хочу тебе сказать, в селе всегда воздух свежий, городские люди на организм слабше, чем сельские. А в основном что? Например, весна подходит. Мы сами помидоры, морковочку, бурячек, лук, там, капусточку, горошек, баштанчик, огурчик. Пойдешь — уже спеленький. Его не моешь никогда. Раз, раз — поел морковочку. А в городе что? Надо их купить, та смотри, чтобы не переплатила [сміється]. Та чтоб не испортилось. Ну, в городе легче жить. Ну, городские люди на счет чистоты лучше выглядят, чем сельские. Лучше выглядят, вот так. Они чистенькие, аккуратненькие, одетые, обутые. А в селе так: в чем встала, в том и пошла. Куда? В огород, с тяпкой. И люди трудятся, доят там, где-то ж какая-то сотка земли, трудятся люди. Ну, как говорится... В городе большинство люди пришли из села. Там редко — коренные, нема коренных, городских коренных нема, да. Сельские понаселились. Уже молодые, поженились там уже, ну... Сейчас в город ни пойду я никуда. Куда? Когда откроют ворота и вынесут меня вниз или вперед головой или ногами вперед, закроют ворота и больше их никто не откроет. А там мне делать нечего, нечего делать. Потому что я в семье, в любой семье — я чужой человек, чтоб ты знала. Я чужой человек там. Как бы не было ласково, ну все равно я чужой. А что он делал сегодня? Почему за хлебом не пошел? Где он делся? Получил пенсию — отдай до копейки, до одной копейки, оставишь рубчик — на что он ему нужен? Вышел, возьму там стаканчик вишни, или ситро, или бокал пива выпью, да, или бутылочку воды возьму, а если до копейки заберут — хочется выпить водички — никто даром тебе не даст, никто... [...]

Б.Ю. — А когда Вы были в городе, чувствовали Вы, что отличаетесь от городских жителей?

К.Д. — А как же, ну, а как же! Я грязный, одежда грязная, не поглаженная, порванная. И идешь, смотришь — хлопчики идут, девчата более-менее, а ты идешь, обходишь их...

Б.Ю. — А что, какие чувства вызывало у Вас это отличие?

К.Д. — Отличие вызывало, что они чистые и одетые хорошо. А я грязный и оборванный, вот и все.

Б.Ю. — Это Вас огорчало?

К.Д. — Это думаешь как? Да, огорчало то, что я одетый так. И приходишь домой, зашел, в хате нет ничего, ничего нет, откуда они возьмутся копейки, от объясни мне? Тогда что, платежи — трудодни, откуда копейку возьмешь, чтобы купить? А там люди работали за денешки, да. И после войны было так, да. Хо-хо-хо. [...]

Б.Ю. — А были люди в Вашем селе, которые переезжали из города в село жить?

К.Д. — Не, наоборот, из села уходили в город, да. [...]

Б.Ю. — Как относились к таким людям?

К.Д. — Относились? Ничего, хорошо. Приедут, люди знают друг друга, общаются, здороваются, рассказывают, где правду скажут, где обманут. Вот такое вот, ну, знаешь.

Б.Ю. — А изменилось в течение жизни Ваше отношение к городу?

К.Д. — Ну, как бы тебе сказать? Мене однаково. Ну, сейчас в городе, хочется конечно, увидеть, но не город, а детей. Я могу ходить, я например, может дойду до автобуса, но в него не залезу. А залезть в автобус я не могу. Мне: «Поехали, поехали». «Никуда не поеду» «Чего?» «Будете меня тягать, упал, встал, поднялся — никого». Там, в городе, будут спешить домой. Не хочу. Не хочу я им мешать, все. А так я наведу к ним, что надо сделаю, дочка приедет, наведет шмон, сегодня буду бриться, завтра она приедет, помоеет, обмоет, разденусь. Ничего, представь себе, что я калека, я привык сам себе все делать.

№ 66. — 2008 р., січень 19. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Вірьовкіною Ганною Миколаївною, 1925 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Назаровим Петром Олександровичем (БДПУ).

Назаров П.О. (далі – Н.П.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Вірвочкина Г.М. (далі – В.Г.) – Вербкина Анна Николаевна. [...]

Н.П. – Национальность?

В.Г. – Болгарка.

Н.П. – Дата и место рождения?

В.Г. – 1925-й. В Андровке я родилась 15 августа 25-го года. [...]

Н.П. – А какое у Вас образование?

В.Г. – Среднее.

Н.П. – А профессия?

В.Г. – Была когда-то профессия. Виноградарный я кончала техникум. Виноградарный. [...]

Н.П. – А Ваших дедушек и бабушек как звали?

В.Г. – Дедушку и бабушку... Дедушку знаю Иван звали, а бабушку Софья.

Н.П. – Они тоже болгары?

В.Г. – Тоже болгары. Даже из Болгарии. [...] Мне папа рассказывал, что в Болгарии жили. [...]

Н.П. – Вы помните, Вам рассказывали про переселение?

В.Г. – Рассказывали, что в Болгарии, как работали, как грязь, камни. Они вышивали рушники... Ну, а я уже росла, конечно, уже этого не видела.

Н.П. – А в каком году переселились они сюда, в Приазовье?

В.Г. – Это я не знаю. [...] Ну их, болгар, Катерина II сюда переселила. Вот это вот села их Полоузовка, Андровка, Трояны... Это все Болгария. Это еще Катерина II переселила их сюда. Когда ехали они сюда, в дороге замуж выходили. Подводы... потому что, когда приедешь с женой — землю давали. Отделяли. И они в дороге замуж, выходили замуж и тогда землю давали... [...]

Н.П. – Посещали Вы или Ваши родные во времена Вашего детства и юношества города? [...]

В.Г. – Ну как же! Дедушка в Донецке был. А отец мой в Москве был, в Гурьеве был. На Кавказе был. Отец мой. Родной отец мой.

Н.П. – А Вы? [...]

В.Г. – Я нигде не была. Я нигде не была в детстве.

Н.П. – Ну в Бердянске были?

В.Г. – В Бердянске была, в Запорожье была во время детства.

Н.П. – Ну ведь тоже города.

В.Г. – Ну я знаю.

Н.П. – Вот в Бердянск Вы приезжали с какой целью?

В.Г. – С какой целью приезжала? Скупаться на море. Поторговать. Купить все.

Н.П. – И как долго Вы находились в городе?

В.Г. – Ну утром едем и когда вечером поезд — возвращаемся. Распродался и домой.

Н.П. – Расскажите, чем для Вас в детстве был город?

В.Г. – [...] Как в город меня возили, такая радость была! Бублики были. Рубль пять копеек. Бублики рубль были такие. Маленькие по пять были. Радость. Та ты что!

Н.П. – А откуда Вы в детстве узнали про существование города?

В.Г. – Как откуда? От родителей.

Н.П. – То есть это было связано с их поездкой?

В.Г. – Ну, а как же? Кто меня повезет? Были мы еще совсем маленькими. Брали меня с собой.

Н.П. – И вот как воспринималась Вами в детстве поездка в город? Что это для Вас было?

В.Г. – Радость. Какая еще? Радость. Не спала целую ночь, чтоб мать меня не оставила. Чтоб поехать в город.

Н.П. – А Вы в детстве города боялись?

В.Г. – Ну, а чего буду бояться? Бог ты мой. Ты что?

Н.П. – А почему?

В.Г. – А чего я буду бояться? Я не знаю как, но я никогда ничего не боялась. Такого не было. В институт рвалась. Не боялась. [...]

Н.П. – А чем Вы добирались до города?

В.Г. – Раньше поездом, а потом и пешие ходили. А потом уже автобусом.

Н.П. – А как долго Вы добирались поездом?

В.Г. – Утром встаем. И до света, в восемь часов уже мы там.

Н.П. – А если пешком?

В.Г. – Ну и пешком так же. Встаем рано. Идем в десять, в десять часов мы уже должны быть в городе. Вот так и пешими ходили... [...]

Н.П. – Вы помните, как в первый раз в городе были?

В.Г. – Радость. Сколько радости! Много.

Н.П. – То есть Ваши ожидания оправдались?

В.Г. – Та ты что? Радостно.

Н.П. – А можете вспомнить Ваши первые впечатления от города?

В.Г. – Нет. Это не помню. Но было радая. Ведь мама купит нам конфет какой-нибудь или купит еще сладость какую-то. Та ты что! Тут такого не было.

Н.П. – А хотелось ли Вам, находясь в городе, поскорей вернуться домой?

В.Г. – Я просила, чтоб оставила меня мать побыть два-три дня. Хотелось еще побыть. А бывало, что оставляли родители. Оставляют меня там. Ой, радостно. Ты что! Каждый день на море.

Н.П. – А можете объяснить, чем во время Вашего детства, юности города отличались от сел?

В.Г. – Ну ты равняешь! Город и село! [...] Ну как? Я все рвалась жить в городе. Мне нравилось. Все там мне нравилось. Но я в городе, я не попала жить в городе. А теперь думаю: дети у меня в городе. Не, не, радость была. Я и помню, жили когда-то в городе, жили в городе. Та ты что, город для меня ты что!

Н.П. – То есть у Вас в городе знакомые, родственники?

В.Г. – Были.

Н.П. – А можете описать, чем они отличались от жителей сел?

В.Г. – Одевались. Придут. Ну и нарядные в шляпах. Все модницы. А я и не знала, что такое модница. Откуда я знала? А приехала моя, как его, сестра. Ой, какая шляпа! Одета. А я так посмотрю... Какой у нее наряд...

Н.П. – То есть отличались одеждой? [...]

В.Г. – Конечно отличались. Ой, ой! Как они! У-у-у-у! А мы? Грязные лапы. Село и равняешь город. Ой, было время, было время...

Н.П. – А поведением чем-то отличались?

В.Г. – Ну, я не разбиралась тогда. Как поведением. Тогда народ был совсем другой. Вежливый. «Здравствуйте». Смотрит и не показывает, что меня ругать будут. «Здравствуйте». Вежливый. А сейчас бабушку могут и обматюкать и...

Н.П. – А речью отличались? [...]

В.Г. – А чего. Отличались. Отличались. Наши болгарским языком говорят. Языком отличия. Ну, это раньше разговаривали. [...]

Н.П. – А как, по Вашему мнению, влияет городской способ жизни на поведение человека? [...]

В.Г. – Городская жизнь сейчас совсем другая. В селе надо работать, и работать и работать. А в городе совсем уже жить не попала.

Н.П. – А сейчас как отличается жизнь?

В.Г. – А сейчас, теперь уже все. Что в городе, что в селе. Жить мне в городе предложили, а я уже не хочу.

Н.П. – Вы чувствовали, что отличаетесь от городских жителей?

В.Г. – Обязательно.

Н.П. – А можете объяснить, в чем проявлялось это отличие?

В.Г. – Горожане — жители это городские — очень, очень, очень высоко, очень недосыгаемы. И сейчас, и сейчас отличаются горожане от нас, болгар, и сейчас отличаются. Верней тогда. А тогда тем более. Тогда, раньше такие там славян, русские. Русские там. А болгары... И сейчас отличаются. В селе есть в селе. В грязи. В темноте.

Н.П. – А какие чувства вызывало у Вас в селе отличие от городских жителей?

В.Г. – Никаких. Сельские есть сельские, а горожане другие.

Н.П. – То есть Вас это огорчало или, наоборот, вызывало гордость за себя?

В.Г. – Не, не. Была я и раньше в городе, и тогда сразу было видно, что сельские, и пальцами показывали. Но не обижалась.

Н.П. – У Вас возникало желание переселиться в город?

В.Г. – Ну я жила в городе. Хотела! Всей душой хотела жить в городе.

Н.П. – А в каких ситуациях оно возникало?

В.Г. – Уже Коля был и Вера была. И жили в городе, хотелось жить в городе страшно. [...] Ну, а сейчас, сейчас уже больше не езжу.

Н.П. – А почему у Вас возникло это желание? Жить в городе.

В.Г. – Такая жизнь. Такая. А тут все удивлялись, то корову веди пастись, то внуки будут у Вас тут, то еще куда-то меня заставят. А в городе этого не было.

Н.П. – Это было главное?

В.Г. – Да.

Н.П. – А как относились к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

В.Г. – Ну, желание... Хотелось. Хотелось переехать. А мама не пускает так. Только когда-никогда. Только работала... То теленка напоить, то поросенка напоим, то детей пои... Да, городские жители — у них другая жизнь. Полегче там.

Н.П. – А Ваши родичи имели желание поселиться в городе?

В.Г. – А какие мои родственники? Жили родственники и сейчас живут в городе. Переехали. Жили. Работали. Вот.

Н.П. – А почему они там поселились?

В.Г. – Ну захотели. Молодые тогда. И ушли. Там работали. Находили работу они. Не хотели в село. В селе работы много. В село надо пахать и пахать... С утра до вечера работать.

Н.П. – А как в селе относились к односельчанам, родственникам, которые переехали в город и стали городскими жителями?

В.Г. – Ну смотря кто ходил. Я ж говорю, что мой родители хотели, чтоб... Было поедем на... [...] ¹ к маленькой, к бабушке, к маме моей. И они мне помогали. И я им. А в других семьях я не знаю. Мои родственники мне помогали. И я им. Обязательно...

Н.П. – А Вы поддерживали отношения с бывшими односельчанами, которые переехали в город?

В.Г. – Да. Бывало, дружили, когда они жили, а потом переехали. Встречались. Даже две подружки у меня каждый год приезжали проводить. Гордость — это дело плохое, плохое. А нас... хотелось в город. Приезжали ко мне в гости. Одна подружка и та. И в городе у меня друзей полно. И это вспомню. Было. Было. Приезжала ко мне.

Н.П. – А были такие люди, которые, наоборот, переезжали из города в село?

В.Г. – Были. Были и такие.

Н.П. – А кто это был и что это за люди?

В.Г. – А откуда я знаю? Были. Были. Даже сосед, вот как его? Жили в городе, а уже переехал обратно. Хата — половина ихняя была, половина наша. [...]

Н.П. – Вернулся к родственникам?

В.Г. – Да. Брата хата.

Н.П. – А как относились в селе к тем, кто приезжал по назначению или направлению на работу?

В.Г. – Ссмотря какая работа... Председатели приезжали. И завхозы менялись. У кого какая профессия... Ну я сказала, что были то председатели. Нам все равно.

Н.П. – А много в селе таких людей остались жить постоянно?

В.Г. – Нет. Пожили, пожили немножко и уехали обратно. Себе и дома построили, квартиры тогда выдавали тоже... [...]

Н.П. – А что необходимо было сделать тем, кто приехал в село, чтоб считаться здесь своим?

В.Г. – Ну быть со всеми кто в мире с тобой, а будешь чужим — и будут называть тебя «гад». Правда.

Н.П. – А на протяжении Вашей жизни Ваше отношение к городу изменилось?

В.Г. – Сейчас село что город — одинаково.

Н.П. – А можете рассказать, как оно изменилось?

В.Г. – Ну как? Тут я могу себе жить в своем дворе. Продукты. Можно что сделать? Там курочки... А город что я хочу? Вот уже не... не хочу. Тут и магазины. Тут все есть. Были б только деньги.

Н.П. – А как сегодня Вы относитесь к городу? [...]

В.Г. – А что? Город есть город. [...] Село есть село. Что ты село равняешь? Тут сколько населения? Э... [...]

№ 67. — 2008 р., січень 12. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кірковою Поліною Дмитрівною, 1913 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Назаровим Петром Олександровичем (БДПУ).

Назаров П.О. (далі – Н.П.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Кіркова П.Д. (далі – К.П.) – Киркова Полина Дмитриевна. [...]

Н.П. – А девичья?

К.П. – А девичья... Бакаржиева была.

Н.П. – Национальность?

К.П. – Болгарка.

Н.П. – Дата и место рождения?

К.П. – Село Андровка.

Н.П. – А дата?

К.П. – 13 января. 13-го года.

Н.П. – А какое у Вас образование и профессия?

К.П. – Среднее.

Н.П. – А профессия?

К.П. – Счетный работник.

Н.П. – А где Вы работали?

¹ Слово не розібрано.

К.П. – Я работала в бухгалтерии. В колхозе. [...]

Н.П. – Посещали Вы или Ваши родственники во времена Вашего детства, юности города? Какие именно? [...]

К.П. – Ну Бердянск.

Н.П. – [...] А с какой целью?

К.П. – Просто за какими-нибудь... Вещи покупать. Вот такое. По-хозяйски.

Н.П. – На базар? [...]

К.П. – Ну, я ж говорю, покупать вещи.

Н.П. – А как часто Вы ездили? [...]

К.П. – Очень редко. [...] Мало посещали.

Н.П. – А долго Вы находились в городе? Во время поездки.

К.П. – Нет. Час. Час – два. Больше нет.

Н.П. – А вот скажите, а чем для Вас в детстве был город? [...]

К.П. – Обыкновенно... Как? Как объяснить? [Замислилась]. Поедем в город, нам там покупают... что-нибудь, конфеты или что-нибудь такое... [...] Вот так посещали. [...]

Н.П. – А как вот Вами воспринималась поездка в город? [...] Что это для Вас было? Праздник, там, отдых...?

К.П. – Конечно же, был только праздник. [...]

Н.П. – А Вы в детстве города боялись?

К.П. – Нет. [...] А что? Я сама никогда не была, я была маленькая. Поэтому и не боялась. Я никогда не ездила сама.

Н.П. – С родителями?

К.П. – С мамой, с папой. Да.

Н.П. – А чем Вы добирались до города?

К.П. – Бричкой. Бричка. Не машина. [...]

Н.П. – Вы помните свой первый приезд в город?

К.П. – Не помню. Потому что это давно было. Давно.

Н.П. – Ну, все-таки Вы что-то ожидали от города? [...]

К.П. – Я ж говорю, ездили бричкой. Поеду на базар. Скупят кое-что, что надо покупают. И назад.

Н.П. – А, вот хотелось Вам, находясь в городе, поскорее вернуться домой?

К.П. – А как же! Хотела, конечно, идти домой. Правильно. [...]

Н.П. – Вот чем во времена Вашего детства, юности города отличались от сел?

К.П. – [Замислилась]. В городе как? Ну... Город есть город. Вот поедем, надо покупать что-нибудь. Скупимся и едем домой... В село едем, домой... Ну вот так отличался. Не особо отличался.

Н.П. – Ну, вот все-таки, в городе больше людей, чем в селе. Вот одеждой отличались?

К.П. – Одеждой? Одевали, да, разное. [...] Ну, красивее одевались. А в селе хуже одевались... Потому что село есть село. И город — там чистота, а тут — уход надо за всем, за огород и за сад, и за все. А в городе там что? Там чисто. [...]

Н.П. – А Вы имели в детстве, молодости знакомых горожан?

К.П. – Нет. [...]

Н.П. – А у Вас возникало желание переселиться в город?

К.П. – Нет.

Н.П. – Никогда?

К.П. – Нет.

Н.П. – А у Ваших родственников было желание переехать в город?

К.П. – Тоже нет. Нет. [...]

Н.П. – Как в селе относились к односельчанам, которые переехали в город?

К.П. – Нормально. Хорошо. [...]

Н.П. – Вы с ними общались?

К.П. – Общались... И сейчас общаются. [...] [Замислилась]. Ну, как сказать?... Приезжают в гости. Побудут там день – два. Если летом — полоть приезжали помочь. Потом убирать фрукту. Приезжали. Вот такая. Такое. Такая связь.

Н.П. – [...] А были в селе люди, которые наоборот, переезжали из города сюда, в село?

К.П. – [Замислилась]. Много их тоже, наверное, было. Я особо не вникала. Но есть из города приезжают в село.

Н.П. – Ну, Вы знаете таких людей?

К.П. – А как же.

Н.П. – А по каким причинам они сюда приехали?

К.П. – Переезжают к своей родне, и все. [...]

Н.П. – Вот как относитесь в селе к людям, которые приехали в село на работу? Из города.

К.П. – Хорошо. [...]

Н.П. – А что для Вас город?

К.П. – Я очень редко езжу. Очень редко. Тем более как постарела, я очень редко езжу. Там не бываю... Ко мне только приезжают в гости, да и все.

Н.П. – А что для Вас город? Это, там, промышленный центр, культурный центр...?

К.П. – Действительно, что культурный центр. Культурный. Верно.

№ 68. — 2008 р., січень 6. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Маджаровим Дем'яном Христофоровичем, 1915 року народження, мешканцем с. Андрівка Запорізької області, проведене Назаровим Петром Олександровичем (БДПУ).

Назаров П.О. (далі – Н.П.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Маджаров Д.Х. (далі – М.Д.) – Маджаров Дем'ян Христофорович.

Н.П. – Национальность?

М.Д. – Болгарин.

Н.П. – Дата и место рождения?

М.Д. – Ну, место рождения — в селе Андровке я родился, здесь. Здесь 15-го года. 1915-го года.

Н.П. – А дата, месяц?

М.Д. – 21-го декабря. [...]

Н.П. – Ваши бабушки, дедушки — все тоже болгары?

М.Д. – Болгары, конечно. Они с Бессарабии приехали. [...] В 1862 году. [...]

Н.П. – Их родителей знаете? Своих прадеда...?

М.Д. – Ну, я не знаю... Там они были в Бессарабии. В Болгарии там, в Бессарабии. А с Бессарабии пришли, пришли сюда.

Н.П. – Ну вот расскажите про переселение.

М.Д. – Эта... российская ... это... царица. Переселила их сюда на это место. Здесь не было. Камыши одни и всего такое. А... А сейчас, в смысле сейчас русские... О-о-о-о. «Эта наша земля. Это наше все». «Ну ваша — то ваша». «А мы то чьи, чьи?»... Есть такие. Разный народ... [...]

Н.П. – И в каком году они поселились?

М.Д. – В 62-м. 862-м.

Н.П. – А почему они это сделали?

М.Д. – Ну Бог его знает, чего они пришли. А царица... эта... российская переселила. А это земля была российской. Ну, она переселила сюда [...] из Болгарии... из Бессарабии. [...]

Н.П. – Посещали Вы или Ваши родные во времена Вашего детства, юности города? [...]

М.Д. – Ну, как же. Бердянск. [...]

Н.П. – Во времена Вашего детства и юности с какой целью Вы с Вашими родственниками ездили в город?

М.Д. – Ну [посміхається]... Ну бывает надо што-нибудь, за чем-нибудь поехать... [...]

Н.П. – Как Вы представляли себе город, еще не побывав там?

М.Д. – Ну как можем представлять? Когда, когда... сразу в 20-х годах. Население там. На Горе не было ничего. Там пустое было все. Ну не было ни одной хатки. А потом уже, когда... заселились там люди. [...] В коллективизацию я все помню. В 21-м году помню, как... был этот... Америка была этой... [...] ¹ Красного креста. А нас водили, нас было восемь детей. Водили, водили нас, водили к матери туда на обед, а отца [...] ², и мы по кусочку оставляли, потому что так принято. [...]

Н.П. – Кто-то приезжал с города, родственники жили?

М.Д. – Нет. Никто. Не было.

Н.П. – То есть поездка там...

М.Д. – Поездка была. Я вот сколько раз... И, кажись, корову продал и покупал там, и козу покупал. [...]

Ну, еще, еще не женатый был.

Н.П. – В детстве как Вы воспринимали поездку в город? [...]

М.Д. – Я, я ездил, отец меня возил, в детстве еще. Там это... бужу принимали. Знаешь, что такое бужа? Ты не знаешь?

Н.П. – Нет.

М.Д. – Не знаешь. [...] Варили такие... такое пшено. С пшена варили ну, такая, такой напиток был. Понимаешь? И этот напиток, значит, продают людям. И отец, значит, ездил туда, в этот, в Бердянск. А потом из Бердянска, отец говорил, что там в саду это возили в Приморске, в Бердянке. Ну в Приморске я потом все время ходил. Вот такие дела... Помню я все.

Н.П. – Вы в детстве города боялись?

М.Д. – А чего ж бояться? [Посміхається]. Ничего не боялись.

¹ Слово не розібрано.

² Слово не розібрано.

Н.П. – А как долго и чем добирались до города?

М.Д. – Ну, этим, подводами. Когда, когда еще ко... лошадей были, в 20-х годах. В 20-х годах.

Н.П. – И сколько это времени занимало поехать?

М.Д. – Ну, сколько? [Замислился]. Ну, я даже не знаю, сколько времени. Отсюда садимся на маш... на, это, подводы и поехали. И мы ехали, точно помню, через Трояны. Трояны, потом на Луначарск...

Н.П. – Вам была радостной эта поездка?

М.Д. – Ну, ну как же?! Ну в детстве как думаешь? Радостно, конечно. [...] Ездили там, торговали кое-что... [...]

Н.П. – А хотелось ли Вам, находясь в городе, поскорей вернуться домой?

М.Д. – Хотелось, не хотелось — надо было ехать.

Н.П. – [...] А чем, по Вашему, во времена Вашего детства, юности города отличались от сел?

М.Д. – [Замислился]. Ну, что, что отличались — не отличалось. Не ощущалось. [...]

Н.П. – Людей там больше, одевалось по-другому, [...] разговаривали, речь другая, обычаи?

М.Д. – Ну речью [Замислился]. В школе ходили, учились, русский язык, украинский. [...]

Н.П. – У Вас были знакомые горожане в детстве, в молодости?

М.Д. – Ну, там почти, почти не было в детстве. [...] Ну жизнь была совсем другая. Я с большинством в церкви ходил много. Много раз был. [...]

Н.П. – Речью городские от сельских отличались? [...]

М.Д. – Разговор у нас был одинаковый. Если надо в город ехать — значит, по-русски разговаривали, а здесь, дома, на болгарском языке. [...]

Н.П. – А у Вас возникало когда-нибудь желание перебраться в город?

М.Д. – Один раз как-то возникало, когда, когда работал в мастерской и они там шухарились кое-чего. Я даже думал бросить эту мастерскую и поехать к семье, там родные. Вот такое. Уже женатый был.

Н.П. – А как относились к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

М.Д. – Ну у меня два брата и еще и сестра. Учились в техникуме. Сестра училась на учителя. А я сам остался с матерью, с отцом. Втроем мы жили... И меня один раз сослали тоже учиться на зоотехника. Потом пустили нас вроде на это... И потом меня уже не пустили опять. Я остался дома. В 37-м году уже женатый был. В 36-м уже, это, женился. А в 37-м забрали меня, это в армию забрали... Ну, в армии служил... [...]

Н.П. – Имели ли Ваши родственники желание поселиться в городе?

М.Д. – Нет. Не было такого. [...] Ну что нам было там делать? Нам и тут неплохо было.

Н.П. – А в селе были такие люди, которые переехали жить в город?

М.Д. – Ой! Ну половина села.

Н.П. – [...] А Вы поддерживали отношения с Вашими односельчанами, которые переехали в город? [...]

М.Д. – Ну, родственники приходят ко мне, сюда.

Н.П. – А к ним в гости ездите?

М.Д. – Конечно...

Н.П. – А были такие, которые, наоборот, переезжали из города в село?

М.Д. – Они и сейчас есть.

Н.П. – И тогда были?

М.Д. – И тогда были.

Н.П. – А кто это был? Что это за люди?

М.Д. – Ну, Бог его знает. У кого какая судьба. Он, может быть, там плохо было, а он переезжает в село. А может быть, в селе ему плохо. Большинство — молодежь в город пошла... Все, все в город пошла. Ну в селе мало нас было.

Н.П. – А по каким причинам горожане переезжали в село? [...]

М.Д. – Ну мало ли чего бывает. Разные случаи бывают. [...] Не судьба. Не сложилось. У кого какой... какая... какое это... Ну не судьба какая и какой... Зарплата там, или что-нибудь там не хватает в городе, хуже чем здесь, в селе. Немножко так это земля и огород, там и все.

Н.П. – Были такие люди, которые приезжали в село по назначению на работу?

М.Д. – Это были председатели колхоза, там... [...]

Н.П. – А люди, которые переезжали из города в село, [...] как быстро они становились своими в селе?

М.Д. – Ну как? Какой человек.

Н.П. – От чего это зависело?

М.Д. – Это зависит... Ну как народ... Очень ехидный, очень злой. Очень злой народ. Они думают, что они боги.

Н.П. – То есть чтобы считаться своими в селе, нужно быть, там, приветливым, доброжелательным, хорошо относиться к людям, да?

М.Д. – Ну, да. Я всегда встречался с людьми по-человечески. Ну а они, они... Особенно вот этот [...]¹. Он и сейчас без приличия.

Н.П. – А на протяжении Вашей жизни Ваше отношение к городу изменилось?

М.Д. – Ну какое отношение? Я почти не езжу. [...] Ну один раз на три года. Как еще? Я уже старый. [...] Ну сейчас дочь и сын живут в городе. Ну они меня зовут там, а я не хочу пойти туда. Сам живу и, как видите, не жалко. [...]

№ 69. — 2008 р., січень 28. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Адамовою Євдокією Петрівною, 1926 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Пелівановою Катериною Вікторівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)

Пеліванова К.В. (далі – П.К.) – Назовите, пожалуйста, свою фамилию, имя, отчество.

Адамова Є.П. (далі – А.Є.) – Адамова Евдокия Петровна. [...]

П.К. – А по национальности Вы болгарка?

А.Є. – Болгарка.

П.К. – [...] Дата Вашего рождения. Когда Вы родились?

А.Є. – 25 апреля.

П.К. – А года какого?

А.Є. – 26-го.

П.К. – А Вы родились здесь, в Троянах?

А.Є. – Да.

П.К. – Какое у Вас образование? [...]

А.Є. – Четыре.

П.К. – Четыре класса, да? А как звали Ваших родителей?

А.Є. – Мать — Пелагея Георгиевна, отец — Петр Николаевич.

П.К. – А они по национальности тоже болгары?

А.Є. – Да. [...]

П.К. – А какие у Вас в доме сохранились старые предметы, вещи вот, которые передавались из поколения в поколение?

А.Є. – Нас же раскулачили, все позабирали. А потом какой-то ящик, а там ничего не было. Ничего. В Мариуполь как пошли, там у нас ничего не было. [...]

П.К. – А посещали ли Вы, ну когда были молодой, город? Когда была молодая. [...]

А.Є. – Ну, конечно, ходила.

П.К. – Ходили? А в какой? [...]

А.Є. – И в Мариуполь ходила, и там работала, и здесь часто в город — каждое воскресенье с дочкой по два раза ездила. А сейчас нельзя.

П.К. – А чем вот для Вас был город в детстве? [...]

А.Є. – Ну, в детстве. В детстве я ж сколько? Я ж с 30-го года по 41-й жила... Вот так. А вообще я там жила и росла. [...] Ну приехали родные, и я приехала.

П.К. – А чем и как долго Вы добирались до города? Вы пешком ходили или ездили? [...]

А.Є. – Поезда ж ходили, а оттуда я, дедушка и бабушка, и тогда с чужими людьми приехала, тоже сама. А отец и мать позже, бабушка умерла, тогда они приехали.

П.К. – А какое у Вас первое впечатление было от города? Вот Вы увидели город, это ж не сравнить с селом?

А.Є. – Ну молодая была и бегала кругом. Пойдет снег, а мы с подружкой, мы пойдем на работу пеши по снегу. А километра три-четыре идти пеши, не хотим ни трамвай, ничего. А пеши идем. А сейчас слабые уже. [...]

П.К. – А вот чем отличались города от сел? [...]

А.Є. – А я и понятия не имею. Город — город, и село. А потом война как началась и все на окопы, на окопы.

П.К. – А как Вы сегодня относитесь к городу? [...]

А.Є. – И сегодня пошла бы в город, но не могу [сміється].

№ 70. — 2008 р., січень 28. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кириловою Іриною Іванівною, 1908 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Пелівановою Катериною Вікторівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)

Пеліванова К.В. (далі – П.К.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

¹ Прізвище.

Кирилова І.І. (К.І.) – Кирилова Ирина Ивановна.

П.К. – А по национальности Вы болгарка? [...]

К.І. – Болгарка.

П.К. – А где Вы родились и когда?

К.І. – Тут, в Троянах.

П.К. – В Троянах. А когда? [...]

К.І. – Восьмого года.

П.К. – Какое у Вас образование?

К.І. – Неграмотная я, неграмотная. Я была сирота, некому меня учить. И я осталась неграмотная.

П.К. – А родителей Вы знаете? Откуда они родом были? Ваши родители.

К.І. – Отец?

П.К. – Отец, да. [...]

К.І. – Иван Степанович. [...]

П.К. – А он тоже из Троян? [...]

К.І. – Ну, когда-то поселились тут, так они тут и остались. [...]

П.К. – А Вы когда маленькая были, Вы в город ходили? Ну, может быть с родителями, Вас водили в город? [...]

К.І. – Сама ходила. [...] В Бердянск. [...] И в Запорожье.

П.К. – А чем для Вас был город? [...]

К.І. – Мне нравилось. [...]

П.К. – А Вы боялись города в детстве? [...]

К.І. – Когда я ходила, уже была большая. Боялась, конечно. Тетка была со мной, я ходила. А потом уже стала совершеннолетней, сама ходила в город. В Запорожье... Дочки мои живут в Запорожье. Я там часто ходила.

П.К. – А какое у Вас первое впечатление от города было?

К.І. – Хорошее, город есть хорошее, никак не село.

П.К. – А Вам хотелось поскорей вернуться домой, когда Вы находились в городе? [...]

К.І. – Ну родители тут, и мне тут интересно. [...] Хорошо в городе, конечно, чем в селе. Но я все время в колхозе работала. Стала совершеннолетней, начала с колхоза и до самой пенсии.

№ 71. — 2008 р., січень 28. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тельчаровою Валентиною Семенівною, 1932 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Пелівановою Катериною Вікторівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)

Пеліванова К.В. (далі – П.К.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Тельчарова В.С. (далі – Т.В.) – Тельчарова Валентина Семеновна.

П.К. – А девичья фамилия?

Т.В. – Киорпе Валентина Семеновна.

П.К. – А по национальности Вы болгарка?

Т.В. – Да.

П.К. – А когда Вы родились? Дата.

Т.В. – 32-й год, 1932-й.

П.К. – А где?

Т.В. – В селе Луначарское.

П.К. – А у Вас есть образование какое-то?

Т.В. – Три класса с половиной.

П.К. – А профессии никакой нет?

Т.В. – Нет.

П.К. – А как звали Ваших родителей?

Т.В. – Киорпе Семен Васильевич был и Киорпе Катерина Михайловна.

П.К. – А бабушек, дедушек не помните, как звали?

Т.В. – А как же! Бабушку звали одну Настя, другую — Даша. Дедушка один Миша был, другой — Савелий, третий дед — Василий дед. Еще один, три деда было, да.

П.К. – А по национальности они тоже болгары?

Т.В. – А Савелий был молдован. Дедушка, а мой дедушка родной, он болгарин. Когда отец его умер. Отца убили на русско-германской войне, а моего отца... Бабушка вышла замуж за молдованина. А мама русская сама, у нее фамилия Мошкина, вот. Они русские с Бердянска, луначарские. Дед работал на ветряке, он у богачей молот муку. Вот. Вот такое вот. [...]

П.К. – А Вы, Ваши родные и Вы, когда были маленькие, посещали город, ходили в город?

Т.В. – Пешком ходила, да.

П.К. – Пешком? В Бердянск?

Т.В. – Пешком, о-о-о, еще и на базар носили, понад железной дорогой, мы жили под самой железной дорогой, понад деревьями, понад посадками. Там еще АКЗ не было, поле было, море и прямо на Механический завод, туда, Аварийный, ходили.

П.К. – А зачем Вы туда ходили? С какой целью?

Т.В. – С какой целью? На базар. Насобираем цветов, несем, продаем, несем, шелковицы насобираем, несем на базар. Голод был, холод. Кушать нечего было. Вот это пойдем, продадим на стаканчик крупы, купим. Такой стаканчик. Пойдем, мама сварит нам какую-то баланду. Опять пошли по полю собирать цветы. Тогда хоть спасибо цветы были, травы были. Жить можно было. На траве выжили. Сурепку кушали — желтую, белую, всякое, всякое такое кушали, все кушали. Короче, выживали.

П.К. – А вот расскажите, чем для Вас был город в детстве?

Т.В. – Для меня город был в детстве... Я раньше войны не бывала в городе, но когда после войны попала в город, это было черное поле, а не город. Как я увидела — кругом были развалины сгоревшие, сгоревшие, сгоревшие. Город черный был. Это было в 45-м, 44-м году. Наши вступили в 45-м году. Мы уже стали в 46-м ходить на базар. Что можно там было видеть? Ничего не было, все спалено.

П.К. – А вот Вы боялись города в детстве?

Т.В. – А почему бояться города?

П.К. – Ну это же больше, чем село, там большие дома. Может быть...

Т.В. – Нас не удивляло это, нет.

П.К. – Не удивляло?

Т.В. – Какие там дома? Были одноэтажки, тогда больших домов не было. Это там, где институт был, на Приморской площади кое-какой дом стоял. Сплошная одноэтажка была кругом, и частники были все, маленькие там домишечки стояли.

П.К. – А хотелось Вам домой поскорей вернуться, когда Вы были в городе?

Т.В. – Ну, конечно, домой тянет все равно, где б ты не был. Додому тянет [сміється].

П.К. – А вот как Вы думаете, чем тогда города отличались от сел? Как-то отличались?

Т.В. – Нет, моя девочка, тогда не было того, что сейчас творится. Одинаковы были люди все. Война была, такой голод был. Уже когда вступили наши, зашли в город. И что Вы думаете? Голод, бедные люди голодали, тащились по селам с тачечками — там рыбки взяла, там еще что-то взяла. И ходили меняли, особенно по селам, там у них низина была, всегда урожаи были. Наше село голодало, потому что там бугор, нема ниче, ни воды. Видишь как? А там у них всегда родило. Кукурузу сеяли люди. И туда ходили все менять. Моя мама отнесла отцов костюм, последний, венчальный, и отдала его за 10 стаканов кукурузы.

П.К. – А у Вас были родственники или односельчане, которые жили в селе, а потом переехали в город?

Т.В. – Родственники... Никто не поехал, никого не было, все... Теткины все в селе были, дядьки тоже все. Все в селе были. У дедушки у нашего было 6 детей, бабушка родила двоих, у него своих было четверо, вот. И потом, когда уже они с бабушкой прижились, ужились, еще двое. 8 детей. И никуда никто не пошел, все в селе остались. Дедушка был плотником, своих хлопцев выучил плотниками, зятя взяли, выучили его плотником и работали в колхозной мастерской. И они все себе сами делали. И всех отделил, всем помогал, а в город даже не смердил никто. Уже в город стали ходить на работу, когда стали заводы работать, а людей нема. Я сама ездила, я в Первомайском заводе работала. Сама ездила на работу 6 лет. Машина нас возила, потом перешла в общежитие, жила в общежитии в парке Пушкина, в общежитии. Было. Жила там, оттуда вышла замуж, пришла сюда.

П.К. – А как Вы сегодня относитесь к городу? Вот у Вас хорошее к нему отношение? Или что-то поменялось?

Т.В. – Ничего хорошего, никого там не ждет ничего хорошего.

П.К. – А почему Вы так думаете?

Т.В. – Потому. Потому что такой красивый город взяли и превратили его в базар. Потому я и думаю. Я как смотрю по телевизору, мне так жалко улицы эти красивые, так поналепили этих, стоят, торгуют. Базар, а не город.

№ 72. — 2008 р., січень 18. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чердаклієвою Лукерією Михайлівною, 1925 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Пелівановою Катериною Вікторівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)

Пеліванова К.В. (далі – П.К.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Чердаклієва Л.М. (далі – Ч.Л.) – Чердаклиева Лукерия Михайловна.

П.К. – А девичья фамилия Ваша какая?

Ч.Л. – Паленкова Лукерия Михайловна.

П.К. – А Вы по национальности болгарка?

- Ч.Л. – Болгарка.
П.К. – А Вы родились где?
Ч.Л. – В Троянах.
П.К. – В Троянах? А какое у Вас образование и если, может быть, есть профессия?
Ч.Л. – Вообще образования нет никакого, я в школу не ходила.
П.К. – Не ходили? А как звали Ваших родителей?
Ч.Л. – Марина, Паленкова Марина Михайловна и Паленков Михаил... Деда уже забыла как. [...]
П.К. – А они тоже по национальности болгары?
Ч.Л. – Болгары все. [...]
П.К. – А вот Вы когда были маленькая, Вы вообще в город ходили?
Ч.Л. – Нет.
П.К. – Нет? Вы никогда не были в городе?
Ч.Л. – Маленькой никогда не была. Уже когда было мне 20 лет, пеши ходила в город.
П.К. – Пеши ходили?
Ч.Л. – Да. Торговать. Мешок на плечи, и пошли в город. Пеши, торговать. Это помню я.
П.К. – А как часто Вы ходили в город?
Ч.Л. – Ну как часто ходили? В месяц раз ходили. Потом в 47-м году ходили на море за тюлькой. Тоже пеши ходили. Была голодовка, голодовали мы. Так мы встаем в четыре часа утра, берем мешок на плечи, и пошли пеши за тюлькой.
П.К. – А вот чем для Вас был город в детстве, ну не в детстве, а вот в юношестве, когда Вы туда ходили? [...]
Ч.Л. – Ну, конечно, отличался! Город же [смѣється] не село!
П.К. – А Вы боялись его? Ну, вообще города?
Ч.Л. – Боялась. [...]
П.К. – Так туда Вы ходили, чтоб торговать?
Ч.Л. – Ездили все время торговать. То ходили пеши, а потом ездили поездом, чтобы торговать.
П.К. – А какое у Вас было первое впечатление от города? Ну, что там увидели? Наверно, большие дома?
Ч.Л. – Ну, большие, большие... Было такое впечатление, что люди живут культурно, хорошо. А мы слишком плохо. У нас домики маленькие, грязно, не так, как в городе. Говорили, хорошо в квартире со всеми удобствами, а мы живем совсем по-другому в селе. Вот такие впечатления были у бабушки.
П.К. – А когда вот Вы находились в городе, Вам хотелось домой?
Ч.Л. – Конечно! [...]

№ 73. — 2008 р., січень 29. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тельчаровою Марією Дмитрівною, 1933 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)

- Стороженко Т.В. (далі – С.Т.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.
Тельчарова М.Д. (далі – Т.М.) – Тельчарова Мария Дмитриевна.
С.Т. – Национальность Ваша?
Т.М. – Болгарка.
С.Т. – Дата и место рождения?
Т.М. – 2 мая, 1933-й год.
С.Т. – А место рождения?
Т.М. – Место рождения — город Осипенко. А потом, когда уже мой отец пришел с армии, они переехали в Трояны. Мне уже было месяцев пять. Мой отец чистокровный болгарин, а моя мама суржа, бабушка чистокровная русская с Бердянска, а дед с Троян. [...]
С.Т. – А какое у Вас образование?
Т.М. – 7 классов.
С.Т. – Профессия есть какая-то?
Т.М. – Нет. Я училась, потом попала в аварию. У меня большое сотрясение мозга и я бросила учиться. Вообще, врачи не разрешали. Я в медучилище училась. Год проучилась — и все. А потом пошла у Швейпром, научилась вышивать, и там я работала до замужества.
С.Т. – Понятно. А как звали Ваших родителей?
Т.М. – Мама — Анна Дмитриевна Дунданова.
С.Т. – Это ее фамилия девичья?
Т.М. – Ее фамилия, а отец — Дунданов Дмитрий Афанасиевич.
С.Т. – По национальности отец болгарин?
Т.М. – Да. И по матери есть болгары, так что и мама числится болгарка.
С.Т. – А откуда родом были Ваши родители?

Т.М. – Троянские. Родом отсюда. [...]

С.Т. – А посещали Вы и Ваши родственники в Вашем детстве города?

Т.М. – Города? Мама посещала. Сестра в Челябинске, но не в детстве, а уже замужем была.

С.Т. – А вот Вы в детстве были?

Т.М. – Только город Бердянск. Больше нигде. [...] А потом, уже взрослой, когда стала — я там работала. Там по санаториям.

С.Т. – А вот когда в детстве Вы посетили в первый раз город, Вы с какой целью туда ехали?

Т.М. – А моя бабушка там жила. Я у бабушки находилась. Дядя мой, мамин брат, там жил. Я у них в гостях была.

С.Т. – А расскажите, чем для Вас был город в детстве? Может, он с чем-то ассоциировался у Вас?

Т.М. – Ну как, мой город родной — я родилась там. И вообще, я люблю этот город. Ну и шас ездю в город. Другого города близко здесь нема.

С.Т. – А вот в детстве как воспринимались поездки в город? Вы радовались, когда ехали?

Т.М. – Конечно радовалась, я же к бабушке еду!

С.Т. – А Вы в детстве города не боялись?

Т.М. – Нет. Мама оставляла меня у бабушки, я там по неделе сидела. Но далеко не ходила, только по дедушкиной улице.

С.Т. – А как Вы добирались до города?

Т.М. – Поездом. А мне было 13 лет, тогда на поезд никак не купишь билет. Тогда ночью бандитские поезда ездили, мне было 13 лет. А пеши в город. Вот 2 часа дня, с мамой берем на плечи. Она берет картошку, я — бидон с молоком, и идем в город пеши. С Троян в Бердянск. Там ночуем у бабушки, и на утро идем на базар. Продаем, и опять же назад идем пеши. А в шо были обутые? В болгарские лапти вязаные. Пока пойдем в город и вернемся — там, на ногах, ничего нет. Порвались. Мама начинает другие вязать.

С.Т. – А вот когда Вы в первый раз приехали в город, что Вы ожидали от города? Что-то надеялись там увидеть особенное, может, не такое, как в селе?

Т.М. – Ну конечно, там было все совсем другое. Я любила с бабушкой на базар пойти, она мне конфетку купит. Мне было 6 лет, когда в первый раз я в город поехала. Потом до дяди Мити, до своего дяди ходила. Там дочь была, и мы шли, игрались. Вот такое радушное впечатление.

С.Т. – Впечатление радостное было?

Т.М. – Радостное.

С.Т. – А когда Вы были в городе, Вам хотелось назад домой вернуться?

Т.М. – Недельку как посижу, и уже хочю домой, к маме, к папе.

С.Т. – А как Вы думаете, город от села отличался?

Т.М. – Очень даже.

С.Т. – А чем именно?

Т.М. – Ну как, даже люди отличались — городские от сельских. Сельские дети забитые, не такие грамотные, не так одевались мы культурно, как они. Совсем другое.

С.Т. – И сама обстановка, дома...

Т.М. – Да-да-да. Ну, раньше 2-этажные дома — это самые богатые люди имели. А такие простые — одна комнатка, кухня, плитка у бабушки была. И там жили. Аркадий маленький был, и отец, и мать его, и моя бабушка, и тетя Оля училась в техникуме. Шас называется машиностроительный. Там она училась, потом, как закончила — уехала. Дядя Петя, твоя [звертається до А.П. Тельчарова, перекладача інтерв'ю] бабушка и дедушка переехали сюда жить, построили маленький домик, и я в этом домике 3 года жила, смотрела его дедушку.

С.Т. – А вот как Вы думаете, влияет ли городской образ жизни на поведение людей? Вот характеры у людей отличаются от тех, кто в селе?

Т.М. – Обязательно. Есть разные люди — и в селе хорошие и злые, и также и в городе — хорошие люди, а есть спросишь — никогда не ответят, говорят: «О, деревня приехала!»

С.Т. – А вот чувствовали Вы, что отличаетесь от городских жителей?

Т.М. – Обязательно. Обязательно.

С.Т. – А чем именно? Внешне, одеждой...?

Т.М. – Не, вот это внешне [показує на свое обличчя]...

С.Т. – Нет, одеждой.

Т.М. – Одежда... О, мы идем бедные, а те дети уже... И там бедные были, в городе тоже. Тоже и босиком ходили, но большинство... Тогда раньше очень мало бедных было, после войны. Мало бедных в городе было, а до войны очень много бедных было, и в селе вообще бедные люди были. Они ничего не зарабатывали.

С.Т. – А вот когда Вы понимали, что Вы отличаетесь от других, городских жителей, какое это у Вас вызывало чувство? Вы огорчались по этому поводу?

Т.М. – Мне было, ну и как... Я еще тогда недопонимала, понимаешь? Я еще маленькая была. А когда уже стала повзрослее, конечно, тогда уже... Мы идем совсем другие, нам стыдно было, что те дети одетые, а мы не так одетые.

С.Т. – А возникало у Вас желание переселиться в город?

Т.М. – Ну в малом возрасте, без мамы — нет. А когда кончила 7 классов, тогда я уже пошла в город. Уже тогда я была одетая, обутая и поступала учиться.

С.Т. – А вот переселиться жить навсегда Вы в город хотели?

Т.М. – Конечно, хотела.

С.Т. – А по какой причине Вам хотелось переехать?

Т.М. – Там деньги платили, а тут в колхозе на палочки работали. Один трудовень — одна палочка. А на этой палочке аж в конце года 200 грамм хлеба, а деньги иногда дадут рублей 50.

С.Т. – А имели Ваши родственники желание переселиться в город?

Т.М. – Нет, старики, нет. Они так, здесь родились, здесь на земле работали, земля их кормила. Мой дедушка... Семья большая была у моего деда, и он брал в аренду, у чужих людей. Земля, а они ленились ее обрабатывать. Сдавали, а дед брал в аренду. Он соберет урожай — за сколько договорился, а этот урожай остальной... Смотрит, а у него 4 лошади, коровы были, 50 барашек у деда у моего, по материнской линии. А по отцовской — у него родители умерли, ему было 11 лет, он вырос — всю жизнь не следят, в школу никто не посылал. В наймы нанимали его — барашки пас. С 10 лет.

С.Т. – А вот расскажите, как относились к людям, к Вашим односельчанам, которые переехали в город жить навсегда? Были у Вас такие знакомые?

Т.М. – Есть. Были, вот эта соседка была. Нет, они уезжали, но общались. Нормально.

С.Т. – То есть не призирали, что уехали в город?

Т.М. – Нет, нет. Вместе росли. Она радая приедет, и мы тоже. А потом мы повзрослели. Мы ушли.

С.Т. – А переезжали с города в село к Вам?

Т.М. – Да, переезжали, да. Которые любили землю, покупали домики, там земля, огород, вот они и обрабатывали.

С.Т. – А как относились к этим людям?

Т.М. – Нормально, как и щас, нормально. Но особенно русские ненавидели болгар, а вот рядом Дмитровка село, они нас ненавидели, не дай Бог.

С.Т. – А почему?

Т.М. – Ну вот национальность. «Болгарка» — говорили на нас, вот такое. Не любили нас, а щас мои внуки в Дмитровке, сын мой в Дмитровке. Встречают меня все хорошо.

С.Т. – А изменялось ли на протяжении Вашей жизни отношение к городу? [...]

Т.М. – Всегда нормально. Я люблю город, и сейчас люблю. [...]

№ 74. — 2008 р., січень 17. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Венцевою Євдокією Іванівною, 1925 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ).

Стороженко Т.В. (далі – С.Т.) – Назовите, пожалуйста, свое имя, фамилию и отчество.

Венцева Є.І. (далі – В.Є.) – Венцева. Венцева Евдокия Ивановна. Рождение 1925-го года.

С.Т. – Ваша девичья фамилия.

В.Є. – Девичья... Чердаклиева Евдокия Ивановна.

С.Т. – А национальность?

В.Є. – Национальность — болгарка.

С.Т. – А место рождения?

В.Є. – Место рождения Троян... Село Трояны родилась.

С.Т. – А какое у Вас образование и профессия? [...]

В.Є. – Образование у меня 2 класса и третий в коридоре [сміється].

С.Т. – А как звали Ваших родителей? [...]

В.Є. – Ой. Папу звали Иван. Иван Федорович. Чердаклиев Иван Федорович, маму звали Чердаклиева Давнита Георгиевна. [...]

С.Т. – А какой национальности были Ваши родители, бабушки, дедушки?

В.Є. – Тоже болгары, болгары. Все болгары. [...]

С.Т. – А откуда родом были Ваши родители?

В.Є. – Троянские, все троянские. Тогда у нас так было, Трояны, не то, что сейчас. [...]

С.Т. – Посещали ли Вы или Ваши родные во время Вашего детства и юношества города? [...]

В.Є. – Ну когда были...я была маленькая, так... и брат, и сестры были. У нас было семеро детей, 3 сестры и 4 брата. И вот, во время, когда голодовка была...отец умер в 33-м году... Мама осталась сама одна, а мы ходили и пухлые, и голые, и босые, ничем было...в терличках (лапти) ходила в школу... да...

Вот так мы уже и жили, а был голод, спасибо братьям моим, ну постарше меня, Ваня и Миша, они где-то пойдут, то что-то... то суслик принесут, во..., то там горобци принесут, или что там, а мама сварит бульон какой-то и мы сядем, у нас такая была, вот такой столик маленький... Сядем кругом, нас семеро, маме негде сесть. Мама натопила плитку, и вот курай там, сидим я и брат. Еще была сестрена девочка, и мы сидим на этой плитке, ждем, чтоб папа приехал, дал нам. Мы, как щас помню, сколько мне было... Приехал папа, вот такой клуночек принес, и зашли в комнату. Он раскрыл эту сумку, как сейчас помню, бураки и макуху принес, и такие еще, крупу какую-то, ну я знаю, что там... Мама что-то дала, а он ругает маму: «Не давай им». И тоненькие кусочки нарезал, и макуху от такой кусочек. А потом мама сварит, я запомнила...

С.Т. – В каких городах в юности были? [...]

В.Є. – Нигде я не была.

С.Т. – А Ваши родственники?

В.Є. – Родственники тоже в Троянах были.

Тельчаров А.П., народився в 1939 році в м. Бердянську, мешканець с. Трояни, болгарин; перекладач (далі – Т.А.) – Вот она говорила, брат был в Керчи. Причина: добывание продуктов питания.

В.Є. – Да-да, был. Мы так ждали, чтоб что-то принес.

С.Т. – А можете ли Вы рассказать, чем была Керчь для Вашего брата?

В.Є. – Не брат, а отец был.

С.Т. – А, отец... А вот чем для него был город? [...]

В.Є. – Город для папы был местом получения хоть каких-то приобретений, каких-то продуктов питания. [...]

Т.А. – Ему нужно было обменять как можно больше своих товаров на продукты питания. [...] А в каких были городах Германии?

В.Є. – Ну приехала в Германию, было мне 17, 18, 19. [...] Уехала в 43-м, а вернулась в 45-м. [...]

С.Т. – Боялись ли Вы города в детстве?

В.Є. – Конечно боялась, мы ж нигде не ходили, все время в селе, в селе. В 12 лет начала работать, ходила в степи. Брали нас, чтоб там что-то сделать и чашечку каши заработать, нас много было, мы голодовали. И когда нас начали забирать в Германию, я уже тогда поступила в «Швейпром» вышивать. Ну и тогда уже оттудого меня забрали в Германию. Конечно, боялись. Я и сейчас редко езжу [сміється].

С.Т. – Вспомните поподробнее первые впечатления свои от города?

В.Є. – Была у меня невестка, братова жена, Буля, ну и взяли... было абрикос. Взяли так вот [показує], продавали... Пеши, пеши в город. Пеши пошли, ну остановились, где Аэропланний завод (Южгидромаш). Уже дошли, а я говорю невестке: «Ой, не могу уже идти». Она говорит: «Ну что ж...» А как подошли уже до города... «От, Боже мой, когда уже тот город?» А она мне говорит: «От видишь высокие дома? Там уже будет город». А чего мы поехали? Чтоб сушку поменять и что-нибудь купить. Как сейчас помню, ото видела город. А вот это у меня впечатления такие.

С.Т. – А вот когда Вы находились в городе, Вам хотелось вернуться домой назад, в село?

В.Є. – А как же! [Сміється]. И обратно вернулись.

С.Т. – А вот, по Вашему мнению, отличались города от сел?

В.Є. – Как отличались? Мы тогда были глупые и ничего не понимали [сміється]. Я верно говорю? От так я видела город, от такие избушки [показує], а как зашли на базар — там ой-ой-ой... [...]

С.Т. – А имели ли Вы в детстве и молодости знакомых горожан, были у Вас в городе друзья или знакомые?

В.Є. – Из наших родственников никого, по-моему, не было.

С.Т. – И друзей не было?

В.Є. – Не... не было. Все в селе жили, а потом уже... [...] Я не понимала, мне домой хотелось, я привыкла к селу, я привыкла к своей тятке, я привыкла к своему огороду, я привыкла, что мне на работу нужно идти, к своей коровке... [...]

С.Т. – А как сегодня Вы относитесь к городу?

В.Є. – Теперь я отношусь хорошо, потому что дети мои там живут. Ну я теперь туда не езжу.

№ 75. — 2008 р., січень 29. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чердаклієвим Георгієм Степановичем, 1928 року народження, і Чердаклієвою Катериною Іванівною, 1931 року народження, мешканцями с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)

Стороженко Т.В. (далі – С.Т.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Чердаклієв Г.С. (далі – Ч.Г.) – Чердаклиев Георгий Степанович.

С.Т. – Национальность Ваша? [...]

Ч.Г. – Болгарин.

С.Т. – А дата и место Вашего рождения? [...]

Ч.Г. – 1928-го, 14-го апреля.

С.Т. – А место, где?

Ч.Г. – Село Трояны.

С.Т. – А какое у Вас образование?

Ч.Г. – 7.

С.Т. – 7 классов, да? А профессия какая у Вас?

Ч.Г. – Механизатор.

С.Т. – Ясно. А как звали Ваших родителей?

Ч.Г. – Отца звали Чердаклиев Степан Матвеевич. Матерь звали Чердаклиева Степанида Георгиевна.

С.Т. – А бабушку и дедушку помните, их имена?

Ч.Г. – Помню. Дедушку и бабушку помню. Дедушка — Чердаклиев Матвей... Федорович. А бабушку звали Маруся. Болгары тоже. [...]

С.Т. – А посещали ли Вы в детстве, юношестве города?

Ч.Г. – Только в Бердянск.

С.Т. – Только в Бердянск. А с какой целью посещали? [...]

Чердаклиева К.І. (далі – Ч.К.) – А потом мы повзрослели — торговать.

Ч.Г. – И все. Вот это я помню.

С.Т. – А расскажите, чем для Вас в детстве был город? Чем? Ну то есть восхищались Вы им, как-то...?

Ч.Г. – Нет, город был сам не так интересен. Нам только интересно было на море прийти, детьми покупаться.

С.Т. – Только на море?

Ч.Г. – От это, только на море.

С.Т. – А Вы боялись в детстве города? Было Вам страшно?

Ч.Г. – Ну, заезжаем в город — дома стоят. Как? Где? Что? Почему?

Ч.К. – Страшенько, конечно, в молодости, в детстве. [...]

Ч.Г. – А я сам не был там. Я с родителями был.

С.Т. – А чем и как Вы добирались до города?

Ч.Г. – Подводами. На выходных.

С.Т. – А как именно вот это путешествие в город, как оно Вами воспринималось? Было радостно? Вам хотелось...

Ч.Г. – Зайдешь в чужое село — радость вроде. Смотришь — лучше сделано или как. А город строился, там домов... Интересно было посмотреть там где, что... Вот такое.

С.Т. – А Ваши первые впечатления от города помните? Что Вам запомнилось, поразило, может быть, что-то?

Ч.Г. – Да, там дома такие большие, заводы.

Ч.К. – Интересно, конечно.

Ч.Г. – А мы что? Дети...

С.Т. – А вот когда Вы были в городе, Вам хотелось домой вернуться, в село?

Ч.К. – Ну а как же!

Ч.Г. – Так мы же пришли: «Здрасте» и «Прощай» ему. Первый раз видим его. Родители домой и мы домой. А куда?

С.Т. – А чем, по Вашему мнению, отличался город от села?

Ч.Г. – Ну там дома, заводы большие, все интересно было. А в селе такого нет.

С.Т. – Возникало ли у Вас желание переселиться в город?

Ч.К. – Нет. [...]

Ч.Г. – Такого не было.

Ч.К. – Там надо все купить, а у нас бесплатно. [...]

С.Т. – А были ли у Вас, может, знакомые, односельчане, которые переселились в город?

Ч.Г. – Ну, да.

Ч.К. – И дочка переселилась, и сын.

С.Т. – Нет, ну это молодые. А вот Ваши ровестники, например. Может, в свое время, тогда, они переехали в город?

Ч.Г. – Наши нет, нет, нет. [...]

Ч.Г. – Тогда у нас паспортов не было. Куда уехать? Мы не могли никак.

С.Т. – А из города в село к Вам приезжали люди? Может быть, по работе их сюда присылали, учительствовать в школу, еще куда-нибудь? [...]

Ч.К. – Ну только дети наши.

С.Т. – А если именно в те времена?

Ч.К. – Галя жила в городе, Степа жил в городе. Только дети.

С.Т. – Понятно. А изменялось ли на притяжении жизни отношение Ваше к городу? [...]
 Ч.Г. – Ну так во время войны изменялось многое, когда война была, тогда изменялось положение многого.
 С.Т. – А сейчас как Вы к городу относитесь?
 Ч.К. – А сейчас он не ездит в город. Только я [сміється].
 С.Т. – А хотели бы Вы переехать в город?
 Ч.К. – Нет. Уже все. [...]
 Ч.Г. – Наш город уже здесь. Только по телевизору видим море.
 Ч.К. – Времени нету. [...]

№ 76. — 2008 р., січень 29. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Интерв'ю з Тільки Ганною Костянтинівною, 1918 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ).

Стороженко Т.В. (далі – С.Т.) – Назовите, пожалуйста, свою фамилию, имя и отчество.
 Тільки Г.К. (далі – Т.Г.) – Тільки Анна Константиновна.
 С.Т. – А дата рождения?
 Т.Г. – 1918 год.
 С.Т. – А какой Вы национальности?
 Т.Г. – Болгарка.
 С.Т. – А какое у Вас образование?
 Т.Г. – 7 классов я кончила.
 С.Т. – Профессии никакой нет?
 Т.Г. – Нет, работала в колхозе. [...]
 С.Т. – А по национальности все Ваши предки болгары тоже были?
 Т.Г. – Бабушка — русская, а дедушка — болгарин.
 С.Т. – А Ваши родители, откуда родом были? [...]
 Т.Г. – Ну, конечно, отсюда.
 С.Т. – С Троян?
 Т.Г. – Да.
 С.Т. – А дедушка с Болгарии?
 Т.Г. – А дедушка с Болгарии. [...]
 С.Т. – А посещали Вы в детстве города?
 Т.Г. – В Бердянск. [...]
 С.Т. – Вы боялись города, нет?
 Т.Г. – Конечно, дети не ходили туда, только взрослые ходили.
 С.Т. – Ну а Вы, когда маленькая была, были в городе? Когда Вы были молодой совсем.
 Т.Г. – Была. Когда молодая.
 С.Т. – И Вы боялись города в детстве?
 Т.Г. – А чего бояться? Нет, не боялась.
 С.Т. – А Вам нравилось ездить в город?
 Т.Г. – Конечно [сміється].
 С.Т. – А как Вы добирались до города?
 Т.Г. – Пеши [сміється]. [...] Пешком ходили тогда. Автобусов не было — пеши ходили все время.
 С.Т. – А вспомните поподробнее Ваши впечатления от города. Первое впечатление.
 Т.Г. – Кто его знает, уже не помню.
 С.Т. – Ну он Вам понравился очень, или, может, Вас что-то удивило, поразило что-то?
 Т.Г. – Город нравился.
 С.Т. – Он отличался от села?
 Т.Г. – Конечно.
 С.Т. – А чем он отличался?
 Т.Г. – Ну, дома лучше, чем в селе.
 С.Т. – А еще чем?
 Т.Г. – Заводы там, фабрики, все, все было лучше, чем в селе, конечно.
 С.Т. – А когда Вы были в городе, Вам хотелось вернуться домой?
 Т.Г. – Ну а как же! [Сміється]. Тянет домой, конечно.
 С.Т. – А у Вас возникало желание переехать в город?
 Т.Г. – Нет, нет, тогда молодые, тогда нет.
 С.Т. – Всегда хотелось жить в своем селе, да?
 Т.Г. – Да, да.

С.Т. – А были у Вас знакомые, или, может быть, родственники, которые переехали в город?
Т.Г. – Ну, Вовка переехал.
С.Т. – А кто это был?
Т.Г. – Я уже и фамилии не знаю. То давно уже было.
С.Т. – Но были такие люди?
Т.Г. – Были.
С.Т. – А как относились к этим людям?
Т.Г. – Хорошо, хорошо. [...]
С.Т. – А были такие люди, которые из города в село приезжали?
Т.Г. – Було, було, конечно. Кто где захочет, там и жил.
С.Т. – А как относились к таким людям?
Т.Г. – Хорошо, хорошо. [...]
С.Т. – Как Вы относитесь сейчас к городу?
Т.Г. – Сейчас уже не можем ходить. Хочется, но не можем.
С.Т. – То есть хочется в город? Вы считаете, что город — это хорошее место?
Т.Г. – Да, да, хорошее.

№ 77. — 2008 р., січень 30. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Соповою Ольгою Степанівною, 1933 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ).

Стороженко Т.В. (далі – С.Т.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.
Сопова О.С. (далі – С.О.) – Сопова Ольга Степановна.
С.Т. – Национальность?
С.О. – Болгарка.
С.Т. – А какое у Вас образование?
С.О. – Среднее специальное.
С.Т. – Профессия?
С.О. – Агроном.
С.Т. – Как звали Ваших родителей?
С.О. – Турбуланов Степан Степанович — отец и Турбуланова Федора Афанасиевна — мать.
С.Т. – А дедушек, бабушек?
С.О. – Турбуланова Мария Георгиевна, и дедушка Турбуланов Степан Степанович.
С.Т. – По национальности они тоже болгары?
С.О. – Болгары, да.
С.Т. – А откуда родом были Ваши предки?
С.О. – Село Трояны. [...]
С.Т. – А посещали Вы в молодости город? Когда были маленькой еще.
С.О. – Город Бердянск?
С.Т. – Любой город.
С.О. – Когда маленькая не посещала.
С.Т. – А когда первый раз посетили?
С.О. – В 76-м году, уже по путевке, когда работала, меня отправили. Путевкой в Болгарию, потом в Чехословакию и в Польшу. За трудовые успехи награждали путевками. [...]
С.Т. – А вот услышали Вы о городе в первый раз когда? Узнали, что помимо сел есть еще и города?
С.О. – Ну еще в детстве говорили.
С.Т. – А кто Вам говорил об этом?
С.О. – Отец говорил, что есть такие города.
С.Т. – А Вам хотелось в детстве попасть в город?
С.О. – Хотелось, конечно, попасть. [...]
С.Т. – А как в Бердянск ездили?
С.О. – А когда в Бердянск? Автобусом, поездом. Чаше поездом было, а сейчас, в это время, автобусом.
С.Т. – А когда Вы были в городе, Вам хотелось вернуться домой, в село?
С.О. – Хотелось. И профессия у меня такая, что не смогла бы я сейчас жить в городе.
С.Т. – Объясните поподробнее, чем, по-Вашему, отличались города от сел?
С.О. – Ну, города чем отличаются, это само собой разумеется, что здесь сельское хозяйство, люди трудятся на земле, знают, откуда берется хлеб, какая его цена. Вот это самое отличительное, а в городе они пошли себе в магазин, купили, а этого они не ощущают. Что труд, сельский труд, какой он тяжелый и цена его.
С.Т. – А в детстве, молодости, Вы имели знакомых горожан?

- С.О. – Имели, родственники жили там.
 С.Т. – А вот они отличались от сельских жителей?
 С.О. – Конечно отличались. Прежде всего, лучше одевались сельских, лучше питались сельских. Не смотря на то, что у нас, казалось бы, и хозяйство было, и хлеб, и приусадебный участок, и скот, и птица была. Но они намного были нас, сельских, как сказать, культурнее. Вот этим они отличались.
 С.Т. – Как Вы считаете, влияет городской способ жизни на поведение людей?
 С.О. – Я бы отметила, что щас они как бы и сравнялись, и по одежде...
 С.Т. – А раньше отличались поведением?
 С.О. – И по поведению отличались. Сельские были более замкнутые, они, как сказать, они были более-менее уважительные, они были просты и не горды.
 С.Т. – А возникало у Вас желание переселиться в город?
 С.О. – Нет, никогда.
 С.Т. – А были у Вас такие знакомые, которые из села переезжали в город?
 С.О. – С села были. Ну, в основном переезжали пожилые люди, они оставляли детей своих. С квартирой были проблемы, они переезжали сюда, на земле они трудились. А молодежь в основном рвалась в город.
 С.Т. – А вот если, например, человек приезжал из города в село, совсем чужой, вот как относилось к нему местное население?
 С.О. – Ну местное население, они доброжелательно относились, болгары такой народ гостеприимный.
 С.Т. – А быстро ли становились вот эти вот люди, которые приезжали из города, своими в селе?
 С.О. – Совсем чужие, Вы имеете в виду?
 С.Т. – Да.
 С.О. – Очень быстро.
 С.Т. – А изменялось ли на протяжении Вашей жизни отношение к городу?
 С.О. – Ну как изменялось? В смысле, что у меня уже профессия была и не рвалась я к городу. Я привыкла к сельской жизни, и к работе этой. И до сих пор скучаю, хотя уже и возраст такой.
 С.Т. – А как сегодня Вы относитесь к городу? [...]
 С.О. – Ну как я считаю... Сейчас если попасть в город, это, конечно, очень тяжело с жильем, во-первых, там хозяйство нельзя держать. И жить надо в городе, имея перспективы, имея бизнес какой-нибудь. Конечно, лучше... И квартира, и отопливается, и удобство. Ну и сейчас и у нас налаживается: газ...
 С.Т. – Но, тем не менее, к городу Вы позитивно относитесь?
 С.О. – Да, да, да. Просто, что нет возможности всем жить в городе.

№ 78. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Дахно Ольгою Андріївною, 1931 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).

- Бондаренко Р.О. (далі – Б.Р.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.
 Дахно О.А. (далі – Д.О.) – Дахно Ольга Андріївна. Національність — українка.
 Б.Р. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?
 Д.О. – Первого іюня 1931 году в Андріївці родилася, тоді був, мабуть, Бердянський район, Запорізька область.
 Б.Р. – Яка Ваша освіта і професія?
 Д.О. – 7 класів, казати, у 47 году поїхала у ремеслене училище у город Донецьк. 47 год тяжкий був і поїхала в Донецьк, і поступила в ремеслене училище на токаря, 2 годи там училища. Це було Реченкова, це була Донецька область. 2 годи там вивчилась, тоді направили на завод, у Донецькому завод, токарем заводу, де ремонтували мотори з машин. І попала в моторозборочний цех. Гаїчки крутила, болтики, шарики, тулочки — всяку таку чортівню. [...] Тоді приїхала в Андріївку у 51-ом году, у фівралі місяці переїхала в Андріївку. В Андріївці, так як у мене була професія токаря, поступила у сільхозтехніку і проработала там трохи, а тоді — ну це не женська робота та і все. А тоді у мене учениця була Маруся Курило, Марія Павловна, адміністратором вона робила, побачилися ми з нею, а вона й каже: «Слухай, ти робиш десь чи ні?» А я кажу: «Та приїхала тільки з Донецька, ніде не роблю». Каже: «Приходь, місто в статистіці є в больниці». Пішла я туди, а там Марія Миколаївна Ковчина була чи Кучерева. Я туди і за ними. 23 марта. 53 годи работала у больниці, а тоді работала. Були открыті курси не курси, а як ото воно заочно кончать, поступило нас багато з больниці, поступило на медсестер і там училися. Покійна Маня Юрченко кончила нормально, в 56-м году кончила, пішла трохи статистіком, а тоді пішла в манімуляционний кабінет, в поліклініку работала, тоді у лоркабінеті работала з Людмилою Rogoznikovoy. А тоді одкрилося в нас отделение і забрали мене в отделение. В лоротделенії работала, тоді Rogoznikovi уїхали, тоді отделение прикрилося, перейшла в хірургію. [...]
 Б.Р. – Якої були національності Ваші діди, баби?
 Д.О. – Всі вони були андріївської, українці. Все коadlo, вся сім'я були українці.

Б.Р. – А їх батьків знаєте? Діда та баби.

Д.О. – Баба була Галіна, по розказах стариків батьків, в діда була родня багата, ну вже нікого не знаю. [...] Всі батьки і предки всі андріївські. Нівідкіль не переїзжали, може десь 4-те, 5-те коліно звідкілясь явилися, а кого я помню і знаю, всі андріївські. [...]

Б.Р. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

Д.О. – Батьки робили в колгоспі, в кінці году получали гроші. Їздили. У батька сестра і брат у Запорожжі, у матері у Маріуполі. Поїдуть зараз у Маріуполь, це діло було зимою. Поїдуть у Маріуполь, скупляться, що кому. Поїдуть у Донецьк і Бердянськ рядом був. А коли в Бердянськ їдуть, там по камсу чи тюльку.

Б.Р. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Д.О. – Та все життя, від 35-го, з 26-го году по 64-й.

Б.Р. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

Д.О. – У бабушки, у моєї бабушки був брат, у Бердянському жив. Ну поїхали ми колись. Повезла мене бабушка на море подивитись. Яке воно, море? Ну та і покупалися, походили по городу і подивилися. Протів теперішнього Бердянськ дуже велика різниця. Походили, для мене це було, як я вроді десь у Москві була, чи хто зна де. [...]

Б.Р. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Д.О. – Ну, от бабушки, балакали в школі: єсть недалеко Бердянськ од нас. А пов'язано з чим...

Б.Р. – З поїздкою батьків до міста у господарських справах купівлі-продажі, з родичами в місті, хтось приїздив з міста?

Д.О. – Возили сметану продавати в 47 году. Город в нас близький, їздили кругом.

Б.Р. – Як сприймалася Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота; допомога батькам, тяжкий обов'язок; страшна подія?

Д.О. – Ну та поїхала просто подивитися, баба повела на море, а я його ніколи не бачила. [...]

Б.Р. – Ви боялися міста?

Д.О. – Ні.

Б.Р. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Д.О. – Їхали автобусом, машиною якось їхали, машиною. Це одно ще до війни, не повню [сміється].

Б.Р. – Яким для Вас був цей шлях [...]?

Д.О. – Просто, як екскурсія чи як свято: зраділа, що за скільки баба повезла в город.

Б.Р. – Що Ви очікували від міста?

Д.О. – Я ж малою дитиною була, море побачила. Я його вік не бачила, подивилася на море. Велике це для мене було. Хати великі. В нас в селі маленькі, а там і 2-х етажні і 3-х етажні були і канури були.

Б.Р. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

Д.О. – Перше враження, ну та... Красиве. Ну що в нас в селі?! Там ми ходили дивитися все таке, дома красиві, вулиці, магазинів багато, все в магазинах є, тільки грошей нема.

Б.Р. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Д.О. – Хотілося на море подивитись, роздивитись, позаглядать.

Б.Р. – А додому хотілося повернутися?

Д.О. – А тоді вже поїхали додому. Баба каже: «Хвате гостювать, поїхали додому».

Б.Р. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Д.О. – Ой, всім. Ну, що в селах хати були убогі, всякі, у кого яка, а в городі всі такі великі дома були, заводи, і в городі завод був, кругом заводи були, фабрики, заводи. Дивилися. «Що воно таке велике?» — питаємо у людей, а то здорові будівлі.

Б.Р. – Чи мали Ви в юнацтві знайомих городян?

Д.О. – Та родичі наші в городі. Більше нікого не було.

Б.Р. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись.

Д.О. – В городі по-руському балакали, а ми по-хахляцькому, і ще в городі ходили модніше, а в нас там жакеточка, спідничка і все.

Б.Р. – А обряди відрізнялися?

Д.О. – Понятно, відрізнялись. Обряди, як ну зайдеш у хату, приглашають чайку попить.

Б.Р. – А відношення до релігії відрізнялось в місті і в селі?

Д.О. – До релігії... ну та в селі не було в нас церкви, ну а в городі була.

Б.Р. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Д.О. – Ну більш менш читали, що люди культурніші і такі всі вежливіші, а ми в селі шо? Всі борщу нарили, котьол вперли та все.

Б.Р. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Д.О. – Ну канешно! І зараз поїдь у город, видно здалека: відрізняєшся.

Б.Р. – Розкажіть поподробніше...

Д.О. – Там одна. В обрядах, одежа. Ну що в селі? Шо спідничка була, а в городі більш менш одівались краще і більше.

Б.Р. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців [...]?

Д.О. – Ну та як подивися, хотілося і самому такому бути, а воно не получалося.

Б.Р. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Д.О. – Поки менша була, тоді те, а тоді в Донецькі робила, там трохи і жила в Донецькі, як кончила ремеслене училище. Після війни розруха кругом, встановляли там усе, заводи встановляли, все помагали.

Б.Р. – Чому виникало бажання переселитися?

Д.О. – Та у городі культурніше і робота культурніша.

Б.Р. – Яка причина була головною, що Ви повернулись з міста?

Д.О. – Яка? Все було ріднішим, і батьки в селі були більш менш, тягло тоді до села, бо ми сільські, у городі страшно, а тоді устать, скупиться, а тоді варить, а тут поліз в погріб і вари. Мої родичі як ставились? Та всі не протів, так ми ж усі не втовпимося у город. Бо в городі всі там ходять. «Гайда в город!» — і всі в город. Мої не втовпились, а тепер квартири не дають.

Б.Р. – Так мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

Д.О. – Була можливість, у кого як попривикали, а не в городі жить, пооставалися в городах і живуть.

Б.Р. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Д.О. – Ну як? Приїдуть у село, дивимось: приїхали з города. А за чим приїхали? До батьків за грошима. Бо у городі не дуже, кожді батьки стараються для своїх дітей. Трохи щось се, те допомогти дітям. Чи родня якась приїде, курку, яйце, чи картошки, що в городі.

Б.Р. – Що говорили про це в Вашій родині?

Д.О. – Ну, помагать нада городським.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Д.О. – Зв'язки... Да, переписувались з тими, хто в городі, а не то приїздили, їздили туди-сюди, бачились. Бачились та і все.

Б.Р. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

Д.О. – Та були такі, що старенькі батьки не в состоянії. Я сама з Донецька переїхала в село, у городі жила, переїхала в село. Бо у село, бо ми сільські, вродьби в село і земля тягне.

Б.Р. – А ще такі були і що це за люди?

Д.О. – Та багато там. Кацаї, Матвії, там є люди були такі, ті, що переїхали з села в город... в село з города їздили.

Б.Р. – А що це за люди були?

Д.О. – Робочі. Такі, які любили роботу, які землю любили, а сільські хоть у город повиїжали, землю любе, до землі тягнеться.

Б.Р. – З яких причин переїздили?

Д.О. – Квартир не було в городі, їхали в село — то батьки жили, то родичі. До хат та переїжджали.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Д.О. – Ну такого було до 25 тисяч. Ну та приїжджали, і в больницу приїжджали, і в колхоз приїжджали. Добре люди ставились до них.

Б.Р. – Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі?

Д.О. – Ну єсть такі, що поприїжджали уже старенькі пенсіонери, єсть такі, що вже пішли на той світ. Всякі там були.

Б.Р. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

Д.О. – Дружили, добрі люди всігда з ними друзья, всігда з ними відносилися одні до одних хорошо, ну це любили, уважали людей. Дружба була добра. Празники які, на які всігда собирались, гуляли і не дивились, чи вони з города чи з села. Дружба тоді була.

Б.Р. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатись своїми у селі?

Д.О. – Ну та з міста приїхали хороші жителі, ну їх уважали, їх за своїх рідних вітали.

Б.Р. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Д.О. – Другий раз хочеться у город поїхати, та як здумаєш, як там в городі жить... [...]

Б.Р. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

Д.О. – Та що сьогодні? Як сьогодні, шо я вже стара баба, бовтаться? Ні квартири нема, ніде нічого, а купити квартиру не в состоянії. А тут своя халупчина єсть та й хвате.

Б.Р. – А як Ви до нього відносилися, добре чи погано, до міста?

Д.О. – В город поїдеш — в нас зараз Бердянськ красивий дуже. Баранов зробив його дуже красивий город, Приморська площа красива, проспект Леніна красивий, там дуже красиво. Ну приїдеш в село, а в селі хати через одну повалені. Усі на город. [...]

Б.Р. – Розкажіть докладніше, що вважалось обов'язковим у дотриманні обрядів?

Д.О. – Що дотримання обрядів... ну як, що як було. На Пасху всігди, на Різдво дотримувались всього, кутю варили, як усі, на Пасху паску пекли, яйця красили, в церкву ходили, як стала церква. За времьон советской власті у нас не було в селі церкви, ми їздили у Бердянськ. Зараз там уроді правилась церква. Усі обряди церковні сохранились у іконах, які висіли на видному місці, на ній рушничок якийсь квітчатий. [...]

Б.Р. – Чи були в часи Вашого дитинства та молодості в Вашому селі люди, які перейшли в іншу віру?

Д.О. – Тоді не було багато вір, тоді була одна християнська була, як я була молодою. Християнська віра знала те і все в городах.

№ 79. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Різник Любов'ю Макарівною, 1927 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Р.О. (далі – Б.Р.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Різник Л.М. (далі – Р.Л.) – Різник Любов Макарівна. [...]

Б.Р. – Дата і місце народження (село, район, область)?

Р.Л. – Андріївка, Бердянський район, Запорізька область, 4 октября 27-го году.

Б.Р. – Яка Ваша освіта і професія?

Р.Л. – Колхозниця, год у школу проходила тільки.

Б.Р. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

Р.Л. – Батька звали Макар Андреевич, а діда Андрій, бабу Олександра Григоровна, той матір Олександра Григоровна, а її батька Григорій.

Б.Р. – Якої вони були національності?

Р.Л. – Українці. [...]

Б.Р. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Р.Л. – Мати — ранше колхоз «Рассвет» був, а тепер воно вже сто раз переіменюється, а батько сам андріївський, «Партикомунський». [...]

Б.Р. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме із якою метою?

Р.Л. – Були, у Бердянському були. І їздили по камсу, туди молочко веземо, а назад що попродаємо, молочко чи масличко, щоб на кусок матерії заробить. А відтіль йоржиків наберемо та й їмо йоржики, бо після війни голодні були.

Б.Р. – Як часто і як довго Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Р.Л. – Ну сутки, коли двоє, коли як справляємось. А коли було бандіти задержуть, та й довше, тоді й голодні були і банда була.

Б.Р. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? З чим і як воно асоціювалось?

Р.Л. – Ну місто як місто. Ми тоді малі були, ми тоді там знали?! Оце воно таке місто. Поїхали та і все, тачками одвезли, тачку туди, а відтіля прем йоржики і метр матерії якої-небудь.

Б.Р. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано [...]

Р.Л. – Ну хто той, так в основному родичів у нас в місті не було.

Б.Р. – А звідки Ви дізнавались про існування міста?

Р.Л. – Ну отак же люди одне по одному. Їздимо на базар тачками, хто волами, одне за одне держались, так і їздили туди й назад однією дорогою. У Куцій балці отдыхали сідали, щось там перекусили та й далі. І туди, як їхали у місто, і назад, як їхали — отдыхали у Куцій балці.

Б.Р. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста?

Р.Л. – Ну, як? Сльозами! Ану пішки за 45 км! Поки туди дотягнеш тачку та назад!

Б.Р. – Що це для Вас було: свято, відпочинок, робота, допомога батька, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

Р.Л. – Тяжкий обов'язок. Батькам должні були допомагати, оце такий нам обов'язок.

Б.Р. – Ви боялися міста в дитинстві?

Р.Л. – Ну так щоб боялись — не боялись. Ну ми його добре й не знали того міста. [...]

Б.Р. – Що Ви очікували від міста в першій своїй поїзді?

Р.Л. – Ну, щоб продати своє і скупитися. [...]

Б.Р. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

Р.Л. – Ми ж малі були, хто зна, як воно ой, 80 год, 81, що ти там повниш, що воно було? Запоминаєм: і сльози були, то тяжко було, і більш такого нічого ми не бачили.

Б.Р. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Р.Л. – Дуже хотілось додому.

Б.Р. – Чому?

Р.Л. – Щоб відпочити, приїхати додому та й відпочити, та й матері якусь пораду привести, що ми щось спродались, привезли кусок матерії якийсь.

Б.Р. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Р.Л. – Ну, ми не знаємо, чим вони одрізнялись. Ми робили як раби, нічого хорошого не бачили. А це якби ми в городі жили, може ми б щось і знали. А так нам дуже було трудно. У городах люди заможніше жили, і тоді розуміли вчених дуже, як оцих колхозників (а колхозники рабували) ні за що не цитали. Щоб купити якусь одяжину дуже трудно було придбати. Усе було якось для інтелігенції більше, чим для оцих робочих. А колхозна робота... Ми в колхозі робили, батьки і ми проробили, діти всі мої, брати, сестри, всі в колхозі проробили. Хорошого не бачили нічого.

Б.Р. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Р.Л. – Ми оце в селі тут товклись і робили звання допізна і все. [...]

Б.Р. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

Р.Л. – Того що вони багатші були, заможніші і одівались краще і все. А в нас чобіт ризовий і нога гола і пішов працювати.

Б.Р. – Опишіть, які почуття викликала в Вас ця відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образи чи гордість за себе)?

Р.Л. – Ну так як образи такої не було, бо ми робили та і все. Ми не знали такого городу, який він там, що воно там. Учителя якісь там і у нас вони заможніше жили, городяни, а ми, селяни, ті хатки поганенькі були, ми нічого хорошого не бачили.

Б.Р. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Р.Л. – Не було. Не було, ми тут привикли. В місті нада було грамотним бути, а ми що там... Підемо туди — треба, щоб голова працювала, а в нас тільки руки і ноги.

Б.Р. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті?

Р.Л. – У мене родичі такі, що всі в селі були, не було таких, щоб з города, всі ми селяни.

Б.Р. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Р.Л. – Ну говорили, що та краще їм там живеться, не так, як нам. Там часи одробляли, хоч і важко — одробили, прийшли. А ми од темна до темна робили в селі.

Б.Р. – А як до них відносились?

Р.Л. – Краще, нормально, так як взагалі.

Б.Р. – Що про це говорили у Вашій родині?

Р.Л. – Ну, як хто. Говорили так: хто навчився і грамотний — той здобув собі, а хто неграмотний — той у селі залишиться.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Р.Л. – Ну, так щоб ми... Зв'язки які були? Ну поздоровкаємося, розпитаємо, як живеш. Та і все.

Б.Р. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? Хто це був і що це за люди?

Р.Л. – Ну були, приїжджали сусіди наші, бідність була. Вони їздили в найми в Донецьк. Наша сусідка Тоня Козленко працювала на військовому заводі, там дуже трудно було їй. Ну так вони приїхали і там залишилися жити та проживати. Ну їй, конешно, вже живих немає. Вони на військовому заводі працювали. Ну так були такі, що виїжджали дівчатка і в Дніпропетровськ, і в Донецьк виїжджали, та так ми з ними і не зустрічались. Чи вони живі, чи не живі. А так повиїжджали, багато дівчатками повиїжджали.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Р.Л. – Нормально, працювали. До нас багато приїжджали тих, ну як сказати, що заміж виходять, як так і приїжджали працювати. Уже в живих нема, помирали: годів. Це нас залишилося, може, п'ять на Андріївку всю, може шість.

Б.Р. – Чи багато з таких, хто приїздив за призначенням на роботу до села, постійно залишились жити в селі?

Р.Л. – Небагато, дуже мало залишилось.

Б.Р. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

Р.Л. – Ну воно ж людина з людиною по роботі працювали, зустрічались, ріднялися. Вроді як ми з ними всю життя працювали і все. Не було ніяких недорозумінь та чи... Все добре йшло.

Б.Р. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши із міста, щоб вважатись своїми у селі?

Р.Л. – Нічого особеного; приїхали, поступили у той колхоз, у контору, працювали як звичайно з нами. Не нада нічого було дуже складного.

Б.Р. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Р.Л. – Я б сказала так, щоб особливо — нічим. Я кажу: ми малі були — робили і не думали про яке там місто, город.

Б.Р. – Як сьогодні Ви відноситися до міста?

Р.Л. – Ну, як сьогодні відносимось до міста? У місті, конешно, харашо, там уже і газ, і світ. А нам оце поки достанеш ту каплю угля, ота вся пенсійка йде. І живемо, як у дитстві прожили, як раби, і так і зразу живемо. Хорошого ми нічого не бачили.

№ 80. — 2008 р., січень 7. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Дахно Катериною Андріївною, 1926 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Я.О. (далі – Б.Я.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Дахно К.А. (далі – Д.К.) – Дахно Катерина Андріївна. [...] Національність — українка.

Б.Я. – Дата і місце народження?

Д.К. – Запорізька область, Бердянський район, село Андріївка. 1 ноября, це який... листопад, 26-го году.

Б.Я. – Яка Ваша освіта і професія?

Д.К. – Яка... 9 класів. [...]

Б.Я. – А професія яка Ваша?

Д.К. – Я дояркою робила. [...]

Б.Я. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Д.К. – Звідки? Андріївські. [...] Вони месні жителі, месні жителі. Самі жили, і дід, і баба тут жила, і всі тут жили, і мати тутешня, всі андріївські. [...]

Б.Я. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

Д.К. – Відвідували, я сама менша була в Донецькому на восстановленні з декабля 43-го по ноябрь 49-го, була мастером на транспорті, тоді відвідували Бердянськ — там мої брати жили, або Маріуполь — там же мій батько, материн брат і різні.

Б.Я. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в містах? [...]

Д.К. – Як оце їздили туди? [...] По дві неділі кругом.

Б.Я. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? З чим і як воно уособлювалось (асоціювалось)?

Д.К. – Ну, як місто, як дядько — і подарки, і на море поведе, і шахти бачила, а так шо?

Б.Я. – А як Ви його бачили, там щось гарне було?

Д.К. – А там красиво було. Село — курі та корови, ото таке.

Б.Я. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Д.К. – А з чим? Там були і брати були, поїдеш туди — там пригощають, нагодують.

Б.Я. – А звідки Ви дізнавались про існування міста? Хто Вам про це розповідав?

Д.К. – Ніхто не розповідав. Бердянськ у нас близько був і так їздили.

Б.Я. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

Д.К. – Ні, в город їздили як відпочинок, бо там море — Бердянськ, а батько свої проблеми, батько щось поробе. І баба в нас була і пусте мене, а сама піде вправляється оце.

Б.Я. – Ви боялися в дитинстві міста?

Д.К. – Чого, я не боялася, любила місто.

Б.Я. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Д.К. – Пішки день, а на автобусі півтора часа, як у Бердянськ їхати. А так і поїздом, як їхали у Маріуполь.

Б.Я. – Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

Д.К. – Ні, це як свято було їхати в автобусі з села.

Б.Я. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? Чи справдились Ваші очікування?

Д.К. – Справдились, бо мене там приймали за гостя. [...]

Б.Я. – Що Ви там побачили?

Д.К. – А, і в музей водили, і на море водили, кругом, і в кіно, і на вистави.

Б.Я. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста? [...]

Д.К. – Хароше, а було хароше, а хароше було, з селом не рівнялось. Село невелике наше, а там багато людей, багато.

Б.Я. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Д.К. – Ні, не хотілося, бо дома роботи багато, а там як за гостя щитають.

Б.Я. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва? [...]

Д.К. – Ну, шо в селі хазяйство, корови та свині, курі, а там можна, а там цього нема, а там не можна піти подивиться. Разниця велика між містом і селом.

Б.Я. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Д.К. – Були, а додому повертаться не хотілось.

Б.Я. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії)?

Д.К. – Ну, в церкву всі ходили, всі.

Б.Я. – А одягом якось відрізнялися?

Д.К. – А як, ті короткі спідниці, а ми прості, довгенькі. Ті так ходили, а ми іначе.

Б.Я. – А поведінка якось відрізнялась?

Д.К. – А поведінка була різна. Ті більше розуміють, більше знають, а ми сільські, дівтора забита.

Б.Я. – А мовою відрізнялися?

Д.К. – Вони ж по-руські балакали, а ми по-українські.

Б.Я. – А заняттями відрізнялися?

Д.К. – Вони й на спорт ходять, в селі цього не було.

Б.Я. – А обрядами якось відрізнялися?

Д.К. – А обряди шо тут, те й там, що в нас церква... Тоді ж ранше церкви не було. [...] Канешно, там культурніші, грамотніші і якось. [...] Ну в городі хотілося жить.

Б.Я. – Розкажіть поподробніше, в чому була відмінність між сільськими і міськими мешканцями?

Д.К. – Чим відрізнялися: одежею — раз, міські не такі ходили, як ми. Толі в них время більше отдыхать, а ми в селі не отдыхаем — раз, а тоді ще шо...

Б.Я. – Культурою...

Д.К. – А, культурою, канешно, шо тут кіно раз у тиждень покажуть, а там усе розказують, є куди сходить. Канешно, містом, між містом і селом разниця велика.

Б.Я. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

Д.К. – Вона нас не засмучувала. Город — це... шо таке город?! [...] Завидували їм у городі. А шо вони там роблять? Нічого, тільки ходять, а в нас роботи багато було.

Б.Я. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Д.К. – А, виникало.

Б.Я. – А в яких ситуаціях виникало?

Д.К. – Ну, діти... там і роботу можна було там найти, і городські ставились до нас непогано, помагали.

Б.Я. – Яка причина була головною, шо бажали переселитись?

Д.К. – Переселитись до міста, до родичів.

Б.Я. – Опишіть, як ставились до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

Д.К. – Як? Обіщали взять, помагали, щоб зарплату дали, бо робили ж. [...]

Б.Я. – Опишіть на прикладах, як в селі односились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Д.К. – Завидували сільські, шо вони в городі живуть, а не в селі.

Б.Я. – Що говорили про це у Вашій родині?

Д.К. – До міста щоб переїхати, ну батьки не соглашались до міста переїхати, вони не переїжджали. А я б переїхала, так время не так склалось, жизнь іначе склалась.

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Д.К. – Підтримували.

Б.Я. – А як Ви підтримували зв'язки? [...]

Д.К. – Сумками. А шо, не так?

Б.Я. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села? Хто це був і шо це за люди?

Д.К. – Ті, шо не вживаються в городі, переїдуть, бо роботи нема, а главное було куди, так вони їхали назад до батьків.

Б.Я. – З яких причин вони переїздили [...]?

Д.К. – І приїжджали за призначенням, і квартал не було там, не цуралися, приїжджали до нас.

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Д.К. – А як? Ті, шо до села, до села ті, шо приїдуть з города, поживуть трошки, не понравиться — і тікають звідціль, бо село, до міста. Чи місто до села не приїжджали.

Б.Я. – А як до них у селі ставились, до тих, хто приїжджали з міста у село?

Д.К. – Ну хоч як ставились, городські тут не остануться, роботи їм давали і житло давали, а зараз їдуть і в город.

Б.Я. – Чи багато з таких залишилось постійно жити в селі? Як швидко вони ставали своїми і від чоґо це залежало?

Д.К. – Ну як попадуть до хорошего председателя в село, значить, предоставить і роботу, і квартиру, а як той, шо приїде, нічого нема як колхозу, нема підприємтя, значить, він і їде назад.

Б.Я. – А багато таких залишилось жити в селі?

Д.К. – Багатенько, а багатенько єсть таких, що получе назначеніє і назад, міня роботу і їде. [...]
Б.Я. – А ті, що приїхали з міста до села, що їм потрібно було зробити, щоб до них добре ставились? [...]
Д.К. – Значить, їм нада добре ставиться, оце що приїхали, находить обцій язык з людьми, сусідами, водітелем.
Б.Я. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]
Д.К. – Не, не, не змінювалось, через те, що я привикла в селі жить, а в город як поїду — ніч пересплю і тікаю додому.
Б.Я. – А як сьгодні Ви відноситися до міста?
Д.К. – Ну як? Діти в місті живуть, а шо мені — хай живуть. [...]

№ 81. — 2008 р., січень 10. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Калюжною Галиною Лаврентіївною, 1930 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Я.О. (далі – Б.Я.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.
Калюжна Г.Л. (далі – К.Г.) – Калюжна Галина Лаврентіївна. [...]
Б.Я. – Національність?
К.Г. – Українка.
Б.Я. – Дата і місце народження?
К.Г. – 7-го января 1930 году, Андріївка, посьолок. [...]
Б.Я. – Яка Ваша освіта і професія?
К.Г. – Освіта 7 класів, а професія — повар і буфетниця була, і за дрелями в колхозі бігала. [...]
Б.Я. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?
К.Г. – Із Тубалу. [...] Успенівка.
Б.Я. – А шо Ви про неї знаєте?
К.Г. – Ну, работали там, жили там до 46-го году, із 46-го году переїхали в Андріївку.
Б.Я. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?
К.Г. – Самі, самі. Построїли хату в Андріївці.
Б.Я. – Скільки при цьому їм було років? Чому вони це зробили?
К.Г. – Ще на пенсії не були, работали в Андріївці, баба в садку робила воспітателем, а дід у міліції, а вообщє-то у діда професія каменщик. Я пішла по бабиній лінії. [...]
Б.Я. – Розкажіть, шо таке для Вас в дитинстві було місто?
К.Г. – Дуже хароше місто, дуже все понравилось, і начала Наташкі казати: «Бери мене». А тепер мені 75 год, нікуди не хочу, буду в землі ковиряться.
Б.Я. – З чим і як воно уособлювалось, місто?
К.Г. – Дуже харашо все строїлось, і як була там.
Б.Я. – Звідки Ви дізнавалась в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?
К.Г. – А через те, шо кончіла школу і поїхала, ні по направленію нічого, просто остановилась, і там вони остались работати, учиться, я до неї їздила в гости.
Б.Я. – А в дитинстві хто розповідав Вам і шо про місто?
К.Г. – Нічого не розповідали.
Б.Я. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїдка до міста? Шо це було для Вас?
К.Г. – Дуже трудно було для мене, бо я закачувалась. Їздили ми з бабою, ще баба жива була, до Наташі на свайбу. Баба сидить у поїзді, а я рву у поїзді сюди, туди.
Б.Я. – Ви боялися міста в дитинстві?
К.Г. – Я нічого не боялася, а зараз боюся, як у морі купалася. Тоді чога, чи в трусиках і ліфчику не полізти, ні полізти в полотняній сорочці... Як тягло мене, як кричала, так і боялась, і до сих пір як побачу воду, море — назад боюся.
Б.Я. – Чим і як довго Ви добирались до міста?
К.Г. – А чим? Автобусом, і на автобусі закачувалася, хоч пішки їди. Якби ото на мотоциклі їхати і рот роздявила — от би і їхала.
Б.Я. – Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія?
К.Г. – Ну харашо було, бо їздили купаться, і як возили нас вихователі, і не самі були, а шо ж, було, купалися.
Б.Я. – Шо Ви очікували від міста в першій свій приїзд? [...]
К.Г. – Купалися, бачили, і тоді ж гуляли, все робили, а тоді ж полізла, нада було роздіться, не так як зараз — ночні та переночні, а тоді була одна сорочка.
Б.Я. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста? [...]
К.Г. – Хароше враження, а тоді як чуть не втопилась.
Б.Я. – Чи хотілось перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому? [...]

К.Г. – Та ну як хотілось? Поки люди — поки й я, а тоді всі разом поїхали і все.

Б.Я. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

К.Г. – Ну що я в дитинстві бачила? Я дитина була — в садик ходила, тоді в школу пішла. Батьки в мене дуже скупі були. Не так як зараз куплять пундики, мундики. Дуже тяжко жили в 32-й, 33-й.

Б.Я. – Чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл? [...]

К.Г. – Ну чим воно відрізнялося? Шо в городі все допускалося, все було. А в селі шо? В селі нічого не було, за дрелями бігала в колхозі.

Б.Я. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

К.Г. – Ну в городі я знала тьотку батька, в городі вулиця Мічуріна була, там тьотка жила, а зараз вона померла.

Б.Я. – Одягом якимось відрізнялися, поведінкою?

К.Г. – Ну поведінкою, там по-руському балакали, а ми по-українському. Одівалися, як раніше було: одна сорочечка і одна спідниця, одна кохта. [...]

Б.Я. – А міський спосіб життя як впливає на поведінку людей в місті?

К.Г. – А у городі люди совсім другі, не такі як в селі, а в городі культурні люди, привітственні, і нагодують, і поведуть кудись, і в ресторан чи кудись. А в нас цього нема. А в городі... То грошей нема, то того нема, то нема чого вбуть.

Б.Я. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? [...]

К.Г. – А поїдь зараз у город! Я зараз сільська, воно ж видно, що я сільська.

Б.Я. – А Ви відчували, що відрізняєтесь?

К.Г. – Відчувала, канешно. Воно ж видно: відрізняємось.

Б.Я. – А в чому була ця відмінність?

К.Г. – І одежа не така, і розговори не такі, і все.

Б.Я. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)? [...]

К.Г. – Засмучувалась. Якби мені так жити, як люди живуть.

Б.Я. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

К.Г. – Ні, в город я не хотіла, ну із Тубалу переїхала в Андріївку. [...] Як вони їдуть з города в село, дуже велике бажання: і зустрічаємо, і випроважаємо, і сумки даємо і так пригощаємо. А як ми поїдемо — до нас не дуже ставились.

Б.Я. – А як ставились Ваші родичі до того, щоб Ви переїхали до міста?

К.Г. – Не хотіли, щоб ми їхали, не желали. [...]

Б.Я. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

К.Г. – Ну та тітка жила, вона робила в Андріївці, а переїхала в город. [...] А тут її батьки жили, вона до них приїжджала. [...]

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста? [...]

К.Г. – Да, родичалися. І зараз підтримуємо, і сьогодні говорили, вражаємося.

Б.Я. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...]

К.Г. – Ні, нема.

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

К.Г. – Ну, з города до села мало. [...]

Б.Я. – А як до них ставились в селі?

К.Г. – Харашо относились, считалось: як вони приїхали, так работать.

Б.Я. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

К.Г. – А приїхала людина з чужого села, як оце я, — прийняли, приютили мене, нагодували, поклали спати і оце люди добрі.

Б.Я. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатись своїми у селі? [...]

К.Г. – Ну, вони приїхали погостювати, а щоб вони оставались жить, такого не було. [...]

Б.Я. – А як сьогодні Ви відноситься до міста? [...] До Бердянська, до міста?

К.Г. – А, до Бердянська? Ну вобщє він же тепер наш район, як їдем — обрачаємось, як положено, харашо.

№ 82. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Костенко (Пучкою) Ніною Карпівною, 1926 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Я.О. (далі – Б.Я.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Костенко Н.К. (К.Н.) – Костенко Ніна Карпівна... і якого року?

Б.Я. – Ні, національність.

К.Н. – Національність — українка.

Б.Я. – Дата і місце народження?

К.Н. – 20 серпня 1926 року, село Андріївка, Запорізька область, Бердянський район. [...]

Б.Я. – Яка Ваша освіта і професія?

К.Н. – Освіта моя 7 класів, потім почалась війна і на цьому закінчилось. А професія яка була? Була трактористкою, була і колхозницею, вобщем, на всяких роботах була. [...]

Б.Я. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

К.Н. – Усі вони були, щитай, українці, з Андріївки. В Андріївці жили вони, ніде не переїжджали, ніде не виїжджали. [...]

Б.Я. – Вони самі переселилися чи разом з іншими? В друге місто чи село?

К.Н. – А не, ну, ще маленька була, то із батьком і матір'ю, і батьком, сестричка була. І ми переїхали до міста Бердянська. [...] Ну та як мій батько, Карпо Іванович, работав на почті провідником, на тих, не паровозі, а на почтових вагонах. У почтовій часті він був. І так батько переїхав і ми з ним сім'єю переїхали.

Б.Я. – А років скільки при цьому було?

К.Н. – Ну як тобі сказати? [Замислилась]. Мені тоді було ну років десять, може дванадцять... Ні, десять мені було. Ну а батькам по сорок може було, ну точно я вже не скажу. [...]

Б.Я. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства міста? Які саме із якою метою? [...]

К.Н. – А, ну та жили ми в Бердянські один раз. Потім переїхали в Андріївку. З Андріївки так як мій батько був начальником почти і його перекидали з міста на місце. Після війни як тіки він приїхав, і його почали перекидати, так і ми, і я з ним їздила. А потім... [...]

Б.Я. – Як довго Ви перебували в місті?

К.Н. – Ну, ми перебували раз з батьком. А потім уже коли батьків не стало, то тоді я заміж вже вийшла, то ми із своїм чоловіком обратно переїхали в місто. І вже з дітками, двоє діток було. З дітками там проживали два роки. Прожили тоже за того, просто робота нашлась там, і там він работав у місті. А потім переїхали обратно в Андріївку і до цих пір.

Б.Я. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? З чим і як воно уособлювалось (асоціювалось)?

К.Н. – Ну, як місто, як місто, канешно, краще було, як в селі. Ну всі, канешно, туди ж не переїдуть, комусь нада і в селі працювати. Ну що можна ще сказати, я ще не знаю. Ну факт той, що в місті краще, краще було, хоч робили люди, все равно роботи не так, як коло землі люди працювали.

Б.Я. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста із чим це було пов'язано [...]

К.Н. – Ну так як батька посилають работати, це ж загадує работати не те, що ми хочем. Нада — значить туди його направляли, а раз його направили, то й ми туди їдемо з ним, то як тут можна розказувати Вам? [...]

Б.Я. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїдка до міста? [...]

К.Н. – Ну, канешно, гарно було в місті, коло моря там, той, це ловко було, ну тільки ж, а батькам нада було працювати і за того вони їхали туди. А раз вони їдуть, то й дітей своїх забирають.

Б.Я. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

К.Н. – Ні, не боялися, що б ми його боялися? Море отаке, отако гарно, отдыхають люди, так що боятися там нічого. То села боялися.

Б.Я. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

К.Н. – А всяк добиралися, як під голод було в сорокових роках, то й під війну — тачкою, їхали тьюлько там купляли і тьюлько жили. От у місті тільки тьюлько і виживали, а так же ж ми із села їдемо туди, наберем тьюльки в тачку і привозимо додому, от і єсть у нас харчі.

Б.Я. – Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

К.Н. – [Сміється]. Подорож була «прекрасна»! Уявіть собі: 45 км. тачкою їхати, як оце Вам приязно чи ні?! Не то, що в машині їхати. [Сміється].

Б.Я. – Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзд? Чи справдились Ваші очікування?

К.Н. – Ну що ми очікували, там ніхто нам нічого не приготував. [Сміється]. Ну хто нам що приготував, тільки нада купити, а для цього нада гроші, щоб купити. [...]

Б.Я. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

К.Н. – Канешно, дом найкраще, хоть як харашо в гостях, а дома лучше, так.

Б.Я. – Згадайте поподробніше перше враження від міста?

К.Н. – Ну яке перше враження, ну як можна пояснити Вам? Канешно, не зрівняти із селом, у місті, канешно, краще, ну а справно ж треба додому повертатися і дома працювати, і працювати у землі, щоб було, що їсти.

Б.Я. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, місто відрізнялося від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва? [...]

К.Н. – Ну та, канешно, зрівняння велике, тому що ми тут у халупах жили, а там такі дома настрояні і люди, канешно, культурніші щитають, що в городі. А в селі, кажуть, та вони такі некультурні, негарно живуть і нечисто в них та ще чогось. Ну всьо равно ми ж люди, всьо равно ми щитаємо, що ж тоже і маємо право на отдых, і на город, і на село. А основне це, канешно, в селі, раз у селі живеш, то в селі нада працювати, жить і работать.

Б.Я. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві багато знайомих городян?

К.Н. – Ну, канешно, були. Тільки, канешно, це дуже давно було, це було у 53-му році. Так що єсть і учнівські фотографії, і ще у 3-му, 4-му класі, учительку і зараз пам'ятаю Марія Дмитрівна Карпенко, от. А так же, канешно, ми вже всі розбіглися і всі. І не так як тепер, тепер же, бач, собираються ті учні на які ювілеї, там ще чого, а в нас такого не було.

Б.Я. – Опишіть поподробніше, докладніше, чим вони відрізнялися від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії)?

К.Н. – Ну та понятно, канешно, вони відокремлюються, саме що перве на перво одежою, канешно, отличаються селяни од городських. Ну а так...

Б.Я. – А поведінкою як вони відрізнялися?

К.Н. – Ну поведінка, я б сказала, раньше, раньше була вона однакова, однакова була шо в селі, шо в городі. Не теперішня, не теперішня поведінка.

Б.Я. – А мова якось відрізнялась?

К.Н. – Мова була українська, була російська, всяк мова, мова тоже не відрізнялася нічим. [...]

Б.Я. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? [...]

К.Н. – [Сміється]. Канешно було, канешно відмінялися селянські і городські, велика була різниця між ними, ну яке це усе дуже розказувать не той. Факт той, шо в городі жили краще, краще, так як казать, із одежі, із того... А село є село. Бо раньше воно ж таки було недостаток, і в селі знали тільки в селі риться і все поправді.

Б.Я. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

К.Н. – Ну раньше цього не було, раз я в селі родилася, у селі працюю, значить, я сільська. Мені до городських ніяк до них, потому шо вони в городі живуть, по-городському ходять, а ми, селяни, должні селянами остататься.

Б.Я. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

К.Н. – Ну було, канешно, раз переїхали в город, пожили, потім поїхали в город, так як батька кинули на другу роботу, ми переїхали. А потім нам із чоловіком захотілось в город. Ну так як його мама жила, батько жили, переїхала до них, ну два годи пожили. Там чоловікові не понравилось і не схотів у городі. Каже: «Де я народився, там і вмру». Переїхали назад в Андріївку. [...] Він работав шофером, працював в якійсь експедиції, а потім ту експедицію розформірували, все, не стало роботи, і він лишив, сюди приїхав. Я й не бачила, коли він поїхав сюди, і тут уже договоривсь, і вже машину підкотив і все, поїхали в Андріївку, і все, і так ми в Андріївку переїхали, і понині. А тіки, канешно, його немає як хазяїна, я тут живу сама. [Засмутилась].

Б.Я. – Опишіть, як ставилися до цього Вашого бажання повернутись до села Ваші родичі?

К.Н. – Ну, [сміється] і зараз нас не гарно, як казать, споминають, кажуть: «Чого ви поприїжджали сюди в оцю Андріївку, жили б ви у городі і ми і усі там жили б». [Сміється].

Б.Я. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...] Чому так не сталося?

К.Н. – Ну не сталося, бо так в головах було не гарно.

Б.Я. – А вони мали бажання переселитися до міста? [...] Родичі мали бажання?

К.Н. – А, родичі... ну та мали, ну їм казать, і зараз би казать: «Чого ви оце в селі сидите?» Ну це ж таке, шо вже тут работають, тут уже обжилися, дома їхні тут, нема вже куда рипаться, так шо живуть тут.

Б.Я. – Опишіть на прикладах, як в селі односились до родичів чи односельців, які вже стали міськими мешканцями?

К.Н. – Ну та шо, позавидуєм їм та і все, і на цьому кінець, а що ж їм це? Раз вони так вибрали, значить, хай живуть там, а ми будемо тут жить. [...]

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

К.Н. – Ну таких односельців, ну єсть, єсть, єсть односельці, там вони самі по собі живуть, а ми самі по собі живем. Ми сільські, а ми городські.

Б.Я. – А Ви підтримували з ними зв'язки?

К.Н. – Ну та шо, як родичі — так пісьма пишемо, ото так, чи поприїжджають у гості, чи сестра двоюрідна, чи дядько там, а так ми не дуже з ними той.

Б.Я. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? Хто це був і що це за люди?

К.Н. – Ну таких я, може й були, а так з своєї рідні я таких не знаю, а за других відповідать не буду.

Б.Я. – З яких причин вони переїздили [...]?

К.Н. – Таких було мало, що приїжджали з города у село, потому що села всі жахалися, бо тут нада працювати. [...] Та що ж, там із села тікали, тікали, не хотіли тут, бо дуже мало платили — копійки. І що ми на ті копійки заробляли? Нічого ми не заробляли, так шо... [...]

Б.Я. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]

К.Н. – Нічо в мене не змінювалось, і завидощів не було ніяких на городських. Люди строїлись в городі жить — хай живуть собі, а ми раз селяни, ми й селянами останемось.

Б.Я. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

К.Н. – Ну як я відносьюсь? Не завидую їм, конешно. Як там оце такі робляться, то пожежі, то завали разні, і той, той — це дуже страшне діло. У селі цього ще немає, то завидощів немає ніяких. Ну а так хай живуть собі по-гарному та і все.

№ 83. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Ніколаєнко Ніною Тимофіївною, 1931 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Я.О. (далі – Б.Я.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Ніколаєнко Н.Т. (далі – Н.Н.) – Ніколаєнко Ніна Тимофіївна.

Б.Я. – Національність?

Н.Н. – Українка.

Б.Я. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Н.Н. – Село Андріївка Запорізької області, Андріївського району, 1931-го року народження.

Б.Я. – Яка Ваша освіта і професія?

Н.Н. – 4 класи, всю жизнь то на почті почтальйоном работала, то санітаркою в больниці. [...]

Б.Я. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

Н.Н. – Папу мого Тимофей Митрофанович, а матір — Васіліса Власовна, ой, добрі були люди, всім допомагали. Дід Тимофей, тоість папо, він працював конюхом у селі, а мама Васіліса Власовна — то по господарству, то на городі, ото таке, ну одним словом, домогосподаркою була. А дід та баба. Були в мене дід та баба. Батька батьків звали дід Митрофан, всю жизнь працював у колхозі то плотником був, усе майстрував то меблі разні, то кому шо там яку табуретку склипає. Ну а бабуся була Мотря, така гарна баба, і носки в'язала і безрукавки, дуже в'язать уміла. А маминих батьків звали дід Власом, дід Власом був, а бабуся ой Ганна була. Колхозниками тоже пропрацювали все своє життя. Я так дуже їх і не пам'ятаю маминих, рано померли, я ще дитиною майже була. Більше батькових батьків я знаю.

Б.Я. – Якої вони були національності?

Н.Н. – Та всі ж українці, які там національність?! І всі ми Андріївські, всі той з Андріївки. А сестри мої, правда, в городі були, а друга в Маруполі жила сестра. А так всі андріївські.

Б.Я. – А їх батьків знаєте? Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Н.Н. – Ой, та дід мій був, той, Митрофанушка, дед був він сам десь під Марупольом там, а тоді як з бабою мою оженились та приїхали сюди, та отож так і жили. А батько матір як зустрів мою, так і стали ото вмісті в Андріївці жить. То хатинку якусь там построїли мазанку, та так ото і жили. Та й нас, ми ж ото понародилися, нас ото багато було, повна куча, як ото кажуть. Щас бачиш одно-двоє та більш і родить ніхто не хоче, вже й гроші їм проплагають, а отож було таке діло, як ранше було.

Б.Я. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

Н.Н. – Ой та шо ж вони розповідали, оце ж Андріївка ранше ж був районний центр, було тут багато гарних магазинів той, як районний центр, куча всього було, магазини той. А шо ж, голод та холод був, ні грошей не було толком та ніде нічого. [...] Воно ранше начальство все тут було і не їздили ото в Бердянськ як щас: тіки той — і їдь у город, то одну бумажку, то другу. [...]

Б.Я. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою? [...]

Н.Н. – Ой, їздили чого, відвідували. То в Маруполь часто їздили, та то в нас там родичі, дід там жив, всігда ото їздили. Та і в Бердянськ їздили частенько. А чого, їздили, та отож так чи ото шо треба, ну як злидні ж були. Ото там шось мати на той та й повезем, їдем, та ще нам гостинці привезе. Тато так по делах в основному, по делах їздили.

Б.Я. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті?

Н.Н. – Та де там довго?! Отож той, поки доїдуть тією бричкою, ніч їдуть — на утро там, цілий день у городі — на ніч вертаються. Ото так і їздили. Ой, дочко, які то часи були, Господи, Господи, шо ж ми ото пережили!

Б.Я. – А довго вони перебували у місті?

Н.Н. – Та ні, як довго, день, два — та й назад. Воно ж знаєш, як було: далеко не поїдеш. Хазяйство і худоба ж там. Трошки ж хазяйство ж там і держали, то курки якісь там бігають, то каченя, то кабанчик завжди в нас був, бо нас в сім'ї багато. Сім'я велика, їсти щось треба було. Отож так і жили.

Б.Я. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

Н.Н. – Та ой, ти знаєш, як ото перший раз, як поїхала? У нас жи ми привикли, в нас хатки які? Біленькі, побілені, ну хоть мазанки, а там... Повезли мене, я повню, дід мій, повіз у город мене та ще сестру. Поїхали у город. Та там (в нас же тут то брички коли не коли, десь там якась машина проїде), а там і машини, і дома великі, якось було аж страшно! Ми з сестрою Марією дивимось один на одного — аж полякались, а тоді нічого, ти знаєш. Ще дід на море нас повів, на морі були, купались. Ну правда, ти знаєш, ось так чогось не дуже повню, купаться купались, а щоб отак купляли нам, а щоб так ото ж злидні були. Грошей не було, щоб щось купляли, ну купалися — повню. Баба нам трусенята пошила, та й купалися. А дід же й кричить: «Ви ж дивіться, довго там не купайтеся, бо ще потопетесь!» Бо дід у нас був строгий, дуже строгий.

Б.Я. – З чим і як воно уособлювалось, місто?

Н.Н. – Ой ну як уособлювалось? Ну воно ж село є село. Ми ж привикли в селі всі один одного знають. А в город як поїхали — все чуже, все якось, якось аж страшно, як ото, знаєш, така велика, велика машина, вроді в ту велику машину попав. В селові якось усе простіше, всяке буває. Ото так і уособлювалось.

Б.Я. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Н.Н. – Ну як з чим було? Отож дід у нас багато розказував, що є таке місто, що ото таке було. Багато. Часто їздили по господарських справах, було ото той, там десь якась картошина лишня чи шо. Сусіди паруються, беруть бричку, в бричку накидають то сіна, то соломи, та в кого шо є там. Їдемо той. Було їдуть батьки туди отож той, а відтіля тачки — бички. Було як рибу ото привезуть, ото тоді на славу, ще в кого коняка була, а в кого ж така біднота, шо й коняки не було. В тачку запрягнеться дід та й тянуть по очеріді тачку. І сутки їдуть, отож той, спродаються, наберуть якоїсь риби мілкої (тоді сілявка була — риба така жирнюща). Боже ж мій, як сповню, баба картошечки наваре, там ми тоді празник був ти шо! А ще як літом — та помідор свіжий. Боже, яке це добреньке було, ой, аж слюна покотилась, ой! Да, були, було время! Ну та все равно було, ото їдуть заморені, ну зато щасливі, шо хоть спродались, щось хоч якась копійчина єсть.

Б.Я. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

Н.Н. – Та чого робота? Радість була, ти шо, дочко! Ой, як сповниш ото змалку начали, то коров пасла, то той, не дай Бог. А то як візьме дід чи баба в город — такий празник був, ти шо! Аж ото на море поведуть. А той якраз на якійсь екскурсії була, це вже в школі по-моїму нас возили на екскурсії. Якийсь корабель показували, повню. Ну та шо, воно грошей то не мали, завели нас в якийсь там той, показують, а тьотка, як щас повню, ліденци оті, знаєте, на палочці продає, а воно ж хочеться. Пітушки були, як щас повню, а грошей нема купить, а подруга була, по сусідству жила, ой, забула фамілію, щас сповню — Валя Зубоченко, а батьки були заможливіші, були. Та взяли їй та купили й того лідянця — петушок, а мені ж хочеться! Кажу: «Валько, ну дай хоч лизнуть!» Вона правда була, ти знаєш, дала. Ото таке в нас було. Та я да.

Б.Я. – Ви боялися міста в дитинстві?

Н.Н. – А чого його бояться? Боятися не боялась. Чого боялась? Просто отож якесь, отож як поїхали село воно, як всі ж чужі, чи всі свої, а в городі ж той. Ну ми ж там і рідко бували. Ото так — чого бояться?

Б.Я. – Чим і як довго Ви добирались до міста? Яким для Вас був цей шлях?

Н.Н. – Повню, бричкою колись їхали, а ото колись, ото машина така, ну щас таких і нема, то в школі нас раз возили. Погрузили нас всіх через борт, позалазили і повезли. Ну та я знаю, а так в основному на бричках їздили. Я ж кажу: дід соломи накидає та й їдемо. Ідемо, а воно ноччю особливо, а ніч місячна, місячна. Зімою ми в город не їздили, літом особливо, зімою як же там, а літом їздили не дуже часто, ну їздили. Так шо дуже нравилось нам у городі, нравилось.

Б.Я. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? Чи справдились Ваші очікування?

Н.Н. – Ну, щоб очікували... Було дуже цікаво, інтересно, знаєш, так подивиться. Як воно? Шо воно? Ну як? Село є село. Шо в селі? Ферма та той, колгосп та річка, а в городі ж, кажу, і базар там такий здоровий, і море, ну таке. Надії справдились, справдились. Усе ж набагато красотніше, а хоть я повню дід нас усе возив. В городі люди більш, як, ну такі культурніші, культурніші.

Б.Я. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

Н.Н. – Ну перший раз, я, мабуть, поїхала з дідом, да, з дідом. [...] А перші враження... Ну які враження? Понравилось, харашо в місті було, дуже харашо. Я ж кажу: і море той, я знаю, шо дід нам морозиво купив, да, з Марією. Правда, ми хотіли не таке, шоколадне, а дід витяг свій кисильочок, ривсь, ривсь та й спасибі за те. Скіки буду жить та пам'ятать, який у нас був дід молодець. Ой, хороший дід був.

Б.Я. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Н.Н. – Ой, внучечко, шо не кажи, в гостях як не харашо, а дома найлучше. Ну, от як було, кажуть: дорога додому й так коротша, як ото кудись їдеш. Не знаю, дома, як дома і захворяєш другий раз — і стіни лічать. Вроді в городі так не погано, а тож як в Маріуполь їздили, до родичів, було там гостюємо, два, три дні, ну довше ні, ні, дома є дома, дома найкраще.

Б.Я. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Н.Н. – По-перше, люди зовсім відрізнялись. Ой, візьми наших людей у селі. Замучені, виснажені і одяга така була, хати в нас — хати такі були, ну, мазанки, але чистенькі. Там здорові, там кінотеатри всякі там були, музеї, магазинів багато. Що село? Село як село. Ну правда й в селі в нас був такий кінотеатр невеличкий, ну там кіно крутили, повню, два рази на місяць. Ну що воно? Село є село, самі розумієте. Ой, люди заможніше там жили.

Б.Я. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл?

Н.Н. – Ой, канешно, знала, я ж кажу: у мене там родичі жили, там їздили часто туди у той, тоді у Бердянську таких родичів не було, а кума була матері, бабка Одарка, часто до неї їздили, от. Ну чим відрізнялись? Вони працювали то на заводах там, то той, а ми в основному всі працювали де? В колхозі. Більш не було такого нічого. Ой, по одязі навіть одрізнялись. Наші колхозники шо? Якусь апчину там, кофтину — та й пішла. Там більш культурні, ну і поведінка там совсім не така, образовані. Та й мова не так оце балакають як тож. Городські набагато умніші за нас. А ми... заняття вобщє ж не так, як у нас, більш вони такі образовані. А ми ж у не, ну як сказати... колхоз є колхоз.

Б.Я. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Н.Н. – Ну як впливає? Вроді ті в городі живуть, а в них немає отого ж хазяйства. Вроді ж люди такі образовані, спокійніші, вони менше переживають оце за все так. Ну як — місто є місто. Вони ходять більше по різних культурних заведеннях. Ну в селі, Ви ж знаєте, що село ото таке.

Б.Я. – Чи дуже відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Н.Н. – Канешно, канешно, а як?!

Б.Я. – Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

Н.Н. – Ну, і в мові, і в розмові. Ну як, і в розмові, і в одязі. Я ж кажу, що було баба ото шось пошіїє, якусь там юпчину наділа. О, я повню, на Новий год пошила мені плаття нове, мені годів 5 було. Яка я рада була! А в городі подивися — таке плаття день у день вони носять. Є відмінність, є, дуже велика. Я ж кажу: перш за все і в одязі, і в поведінці, і по розмові. Вони більше образовані, культурніші, більше займаються самоосвітою, читають багато, а коли нам, колхозникам, читать, Господи?!

Б.Я. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

Н.Н. – Ти знаєш, чесно було не знаю як стиднувати, стидно. Оце ж було поїдеш у город, глянеш отак со стороны на людей — люди одягнені, причоски в них тоді ж і палімажерські були такі було трошки, а ми в селі — не було нічого, шо в селі? Ну якось було трошки обідно, шо ми все од них відрізнялися. А вже, ти знаєш, як я почала працювати, ну це вже далі, як виросла, вже як почала працювати, тоді вже і стала одягатися. А щоб там я ображалась, шо вони... Понятно, відчувала, ну я щитаю, шо я не дуже городської, ти знаєш, у мене є все. Пенсія щас нічого, одягаюся, їм шо хочу, щас уже нічого, отак ото.

Б.Я. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Н.Н. – Та ні, мені і в селі харашо, ну, ти знаєш, я свого того... Ну як, батьки якось нічого не казали. А я свого чоловіка як зустріла, так і купили хатинку, так і в селі харашо. В нас тут воздух, природа, річечка, оце там і все. На шо воно потрібне? Не нада, ні, ні, ні, не хотіла я, ні.

Б.Я. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

Н.Н. – Та ти знаєш, ні, ну, не знаю, всі тут жили, яке там місто?! Тут непогано, усе той, не знаю, нам подобалося більше в селі, більше в селі. Ой, ні, не, шо не кажіть, в селі найлутче. І воздух, і той ні, природа. А в городі цього нема. Ні, ні, ото село — моє село. Ні.

Б.Я. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Н.Н. – Ну, ти знаєш, є, є такі, да. Гапка ж, да, Тимкова, да, було, було таке, да. Жили ми через три хати, ну шо, вони переїхали в город. Купили там якусь той, і вірніше не купили, а якась там бабуся померла, так вони ото в ту хатину переїхали. Да оце, правда, не знаю, чи живі вони там чи ні. Так їхні діти там залишились та так і... А як відносились? Та нормально відносились, яке відношення?

Б.Я. – А що говорили про це у Вашій родині?

Н.Н. – А як говорили? Ну побалакали та і все та на тому. «Тимки переїхали, Тимки переїхали». Та й на тому забули. Ой, знаєте, як завжди: тиждень побалакали та й забули, як всігда.

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Н.Н. – Ні, я не пере... той, а мати і батько общались з оцими ж Тимками. Ну сусіди, Ви ж знаєте, так ото, то привіти передавали, ну ото знаєш ото так. А так, щоб дуже — ні, не було.

Б.Я. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села?

Н.Н. – Ой, ти знаєш, я не пам'ятаю, мабуть не було, та ні. Щас жи воно нада будь дурнем, щоб переїхати з міста до села.

Б.Я. – Не щас, а як раніше було?

Н.Н. – Та не повню, не було, мабуть, такого. Ні, ні. Хто зна? Я ж кажу, що ото може хто був та додому повертався. Ранше знаєш як ото... Трохи ходили на заробітки, в город, ото з города може поверталися, а так, щоб... я де і не знаю, чи може в кого судьба не сложилась та повернулися. Мабуть ні, не було, не повню, дочечко, ні, ні.

Б.Я. – Чи були у Вашому селі люди, що переїхали на роботу до села? Як до них ставилися?

Н.Н. – Були. Та я знаю, ой, згадаю, був якийсь ото, повню, хлопець, ой, чи агроном, чи той. А так не було, мабуть, не знаю. Я знаю, що ото лікарі ото кой коли ото, бувало, що могли приїхати і ото... Воно ж ніяких не умов, нічого. Вони ото приїде, побуде та й поїхав, а так ні, не було.

Б.Я. – Скільки з таких залишилось постійно жити в селі? [...]

Н.Н. – Ні, мабуть шас багато приїжджають, хатину йому дай та той, щоб вода була, газ. А тоді такого не було, майже не було, ні, не було.

Б.Я. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

Н.Н. – Ну як від чого? Бог його зна. Ну знакомилися, бо знаєш як, ото батьки то знають, то чарчину-другу вип'ють, а так щоб щось, той Бог його зна. Ну як ставилися, нормально, як до всіх, так і ставилися, як до всіх людей харашо односились, харашо.

Б.Я. – Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі?

Н.Н. – Ну, по-перше, в нас в селі любили, щоб вони, ну як зразу, ну як увійшов в їхню систему, оце воно мужську, це завжди було, як ото могорич там ставляють, стіл накривають, туди-сюди й по чарчині випили. От як може, як прийняло за свого, ото й будеш свій. В нас село було дружне. Допомогали одне одному, не те, що зараз, а так я ж кажу, що ну нормально односились. Було оце, як особливо приїдеш, не жонатий там, так бабушки старі знаєш як, і нагодують там і той чи картопельки, хто кусочок сальця, хто там, хто чим може помагали, помагали, помагали дуже.

Б.Я. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Н.Н. – Ні, не змінювалось. Ну хотя вже зараз як воно... А шо, їдеш у місто — там же така красота, Господи, аж очам не віриться, яке було тоді, яке зараз. Всього понастроювали, отакенний базар одгепали... Щоб змінювалось — ні, а щоб як змінювалось — місто саме змінилось, та й ми ж уже постаріли, та й місто не те міровоззреніє, що було ото тоді. Ну хто зна чим воно... Ну одним словом, зараз красота, а тоді ж було, хотя й тоді город був непоганий протів села. Ну хто зна? Одним словом, змінилось, змінилось місто, протів того, яке воно було, ото таке.

Б.Я. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

Н.Н. – Ну як я віднось? Місто зараз, як Вам сказати, дуже таке, таке стало, ну як ото кажуть, головне начальство там, дуже там багато там начальства. В місті зараз поїдеш — усе, що хочеш, можеш купити, в селі цього ти не купеш, хоть і в нашому селі багато різних і магазинів і там усього багато. Ну в городі багато всього, що там говорять, у селі оцього всього немає, ото ж так.

№ 84. — 2008, квітень 20. — с. Шевченкове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кубрак Валентиною Іванівною, мешканкою с. Шевченкове Запорізької області, проведене Загребельною Аллою Борисівною (БДПУ).

Загребельна А.Б. (далі – З.А.) – Назвіть своє дівоче прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Кубрак В.І. (далі – К.В.) – Кубрак Валентина Іванівна. Я тобі сказала. А дівоче прізвище Кудлай. Українка.

З.А. – Місце народження?

К.В. – Запорізька область, Мелітопольський район, село Костянтинова.

З.А. – Яка Ваша освіта?

К.В. – Сім класів і все, пішла робити в колхоз. Професії ніякої, працювала дояркою. [...]

З.А. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

К.В. – Не знаю, проживали вони в селі, зовсім у другій області проживали. Вони проживали в Херсонській області.

З.А. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися? Вони самі переселилися чи разом з іншими? [...]

К.В. – Ні, вони месні, вони там родилися, там вони жили у Херсонській області, там вони жили і там вони родилися. [...]

З.А. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства міста? Які саме і з якою метою?

К.В. – Відвідувала, ну я їздила туди, де вони жили, дід, баба. Мої батьки. В основном в селах була.

З.А. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

К.В. – Вони і до смерті жили в селі. Вони нігде не їздили, ніхто не їздив, старики нікуди не їздили. Ну я, я вже із 70-х років я вже їздила дуже багато. В Тюмень. Я дуже багато городів їздила: і у Грузії була, і у Закавказзі, і у Ленінграді була, Москві несколько раз була, я дуже багато їздила.

З.А. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

К.В. – Хотілось просто поїхати, побачить, подивитися, як там живуть, а так...

З.А. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано? [...]

К.В. – Про города, про міста я чула, як люди розказують. Розказували старики, між собою балакали, і ми оце все на ус собі мотали. Це все ми чули. А батьки нікуди не їздили, вони прожили всю свою жизнь в селі і нікуди не їздили. Ніхто не приїжджав... може до них і приїжджали коли.

З.А. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

К.В. – Ну хотілося, ну ми тоді не знали, що воно таке за город. Це я тепер уже взнала, коли переїхала сюди жить у Шевченки, у другий район жить, то я тільки тоді узнала, що це таке город, що таке міста, а раніше не знала що воно таке. В 78-му годі, коли я поїхала перший раз в Ленінград, то для мене все це була дуже велика подія, да, потому що я не понімала, не знала, як дикарі ми жили, жили як дикарі, ми ж цього не знали, от.

З.А. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

К.В. – Да ми не знали, що воно таке. Не то що боялись, ми не представляли, що воно таке. Ми ж в селі жили та і все, ми раніше не знали цього нічого.

З.А. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

К.В. – Я не знаю, пішки, мабуть, ходили, потому що раніше не було ніякого транспорта. Може там якась машина десь когось підвезла, а так не знаю, пеша ходили.

З.А. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

К.В. – Да поїхали ми перший раз у Ленінград по путьовкі, ну було це чудо, що ми нічого не знали, як-то дивно було все це. Ну потом уже со временем воно стало все як-то уже зовсім по-другому. Стали ми понімать, увикать от, понімать людей ми стали, а то ж ми затуркані, ну тупі були, ми не знали цього нічого. Коли живеш в одному селі і нічого не знаю, а як уже вирушим в якусь путь, вже тоді багато кой чого знаєш, і чувствуєш, і вже зовсім становиться по-другому як-то воно все. Канешно, село і город — це дуже великі дві різниці, воно бачиш люди, які в селі живуть і люди, які в городі живуть, це зовсім дві великі різниці, потому що люди, які живуть в городі? Вони набагато скромніші, набагато розвинтіші, вони набагато культурніші. А в селі, як село? Вони ж тільки знають хазайство, городи і більше нічого, вони ж нічого більше не знають. Ну село є село.

З.А. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

К.В. – Коли ми поїхали перший раз у Ленінград, то там ми побачили мавзолей, бачили ми старовинних людей (первобитних). Там, канешно, набагато відрізнялося воно все, канешно, від села. Ну уявляєш себе якось по-другому зовсім. Ну, канешно, в городі розмовляють по-руські, а село балакає по-хохлятські, у селі мова вона мішана і її дуже тяжело понімать, сельську мову, ми ж розговорюємо. Як скажи якесь слово, а тоді і сам з себе смієшся, а в городі, канешно, совсім... Ну, канешно, набагато лутше вони одягалися як ми, сельські, культурніші були. Ну вони так само ходили, як і ми, у юпках, платтях ходили, ну уже вони культурніші ходили, не так, як ми.

З.А. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

К.В. – Хотілося, хотілося, потому що ми там побули сім днів і вже хотілось їхати додому. Ми вже, ми не привычні отак ходити, нічого не робить, ми привычні рано вставать, пізно лягать, привычні робить, хазайство. А город є город. Дивися — одні будівлі стоять 5-10 поверхові, і так думаєш: як там люди живуть, хто його знає, як там можна ще жить?! Ну такі були впічтленья. Думаєш: як там люди живуть?! Ми ж привыкли по землі ходити, привыкли хата та і все. У городі зайдеш у квартиру — там нада розбуваться, там культура, а в село є село — нерозбутим, нероздягнутий пішов собі, там чи на кровать ліг... Ну зовсім по-другому в селі жилось. [...]

З.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? [...]

К.В. – Ні. Я не мала ніяких. У мене тільки сільські були, а таких я не мала.

З.А. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

К.В. – Та хто його знає, не можу їх порівнять, потому що зараз, канешно, вже порівнюю, а тоді я їх не знала. Які вони там? Зараз то, канешно, можна порівнять, потому що сельські тоже і городські тоже. Єсть таке, що приїдуть вони, работають, трудяться, а є такі, що прийде, задерє носа і ходе «чтокає». То воно побуде год чи скільки і уже «чтокає», а є, канешно, і такі. Це зависить от человека. Як человек себе веде, як він оце все сознає, як понімає.

З.А. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? [...]

К.В. – Ну ми відчували тільки того, що ми розговорами, потому що ми по-руські, по чисто руські, по чисто руські ми не уміли, ми не умієм розговаривать, а вони розговорюють по-руські. І от нам часто зустрічалися ми з такими словами, що другий раз человек задасть шось тобі, там спросе тебе, а ми даже не знаємо, як його освітить. Канешно, відрізнялися, багато відрізнялися. Всякими розговорами, таким одягом, ну ми як сельські одягалися? Вони трохи, канешно, культурніші були, бо вони жили в городі. Городські культурніше живуть набагато як селяни, і тоді вони так жили і тепер так живуть, о, і тепер о. І тепер поїдиш на рынок і видно, що поприїжджали селяни. Вони такі якісь, ну як, по сільському одіті, а

вже дивися як городяни ідуть, вони ж зовсім по-другому одіті, культурні, а ми і одіваємося вроді і чіста надіваємо, но ми багато чім відрізняємось.

З.А. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе?)

К.В. – Ні, ми не були ображені. Ми просто не відчували цього всього, ми просто так... Ну, вони, городські, культурніші, а ми, сільські, ми йдемо по-сільському. Ми якось дуже на це не ображали вніманія. Нам було безразлічно.

З.А. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

К.В. – Ні. Не було.

З.А. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

К.В. – Родичі... У мене родичів багато, є родичі за границею живуть, у Москві, ну в Росії діти, і я до їх часто їзду, от і тут. У мене діти живуть в Україні. Ну ті, шо в Росії живуть, вони відрізняються від тих, шо живуть на Україні. Вони відрізняються всім тим, шо вони набагато культурніші і вони набагато, ну як би сказати... Їх посилали тудя, дітей моїх, посилали після училища, посилали їх тудя на розробтки, на стройку, і вони там осталися, повиходили заміж і там вони і живуть.

З.А. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

К.В. – Я не знаю, я... У мене родичі живуть у Росії і вони всі сільські, ну вони, коли приїжджають, примірно, до мене в гості, вони всі відносяться... вони не «чтокають», вони не говорять по-руські, вони всі балакають так, як ми, на українській мові. Я не відчуваю ніякого від них розрізнення. Щоб вони відрізнялися чимось, городські? Як у мене, наприклад, дві дочки живуть в Росії і дві дочки живуть на Україні, вони, коли приїжджають, я їх не розрізняю, вони однаково розмовляють по-українські, усе в них, вони ніколи не ругаються, вони всігда і дружно, і не зависті немає ні в кого ніякої, нічого вони собі. Так само в мене і брати є, живуть і в Росії і живуть на Україні, і ми, коли сходимся, ми ніколи нікого не розрізняємо, як вроді одна сім'я. Ну я за односельців не знаю, ну, коли я зустрічаюся з такими односельцями, які попереїхали в город, мені всьо равно. Нема в нас ніякого такого відрізнення. Які були у нас стосунки, такі залишилися.

З.А. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села? [...]

К.В. – Не було у мене таких. У мене у моїм роду дуже великий, ну я б не сказала, шо у мене десь хтось такий, шо переїздили з города. Всі живуть у селі, а ті, хто в городі, так і живуть там.

З.А. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? [...]

К.В. – Ну еслі там хтось переїжає десь, ми всігда приходили і привітствували. Люди, які приїжджали з міста, вони приїжджали по професії, ми всігда їх зустрічали, всігда з ними розговорювали, ну. У нас були отношенія з ними не погані.

З.А. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]

К.В. – Я, примірно, прожила всі свої годи у селі, їздила я в город, діти у мене живуть у городах, ну я б не хотіла село міняти на город. Не хочу я, я просто привикла ходить по своїй землі босяком, розута, загорасш ходиш — не лучше, як і на морі. А як хочеш загоріть — бери сапу, йди в город, пополи і загориш більше, чім на морі.

З.А. – А як сьгодні Ви відноситесь до міста (це зосередження начальства, місце, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою, а нічого суттєвого не роблять; промисловий центр, який треба годувати; зосередження культури, місце, яке живе за рахунок села тощо)?

К.В. – Ну вот еті люди, які не хотять работать. Канешно, багато є таких, шо роблять легку роботу і наживаються оцими деньгами, які работають труженики. Канешно, це несправедливо, но воно не в наших силах це все... Ну за рахунок робочіх, оті шо люди работають, трудяться, вони заради їх живуть. Ну опять я таке скажу, шо ми не в силах, ми нічого не можем зробить, потому шо у нас верхушки нічого не можуть зделать, а шо ми? Ми прості селяни, ми нічого не можем зробить. Та вони всі живуть за рахунок сел. Усі живуть вони, так тягнуть, де які колхози пооставалися, щоб десь шось із колхоза потянуть. Вони ж так і дивляться.

№ 85. — 2008, січень 29. — с. Шевченкове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Саранською Раїсою Іванівною, 1932 року народження, мешканкою с. Шевченкове Запорізької області, проведене Загребельною Аллою Борисівною (БДПУ).

Загребельна А.Б. (далі – З.А.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Саранська Р.І. (далі – С.Р.) – Я Саранська Раїса Іванівна. Українка.

З.А. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

С.Р. – 21 мая 1932 року. Приморський район, село Єлізаветівка, Запорізька область.

З.А. – Яка Ваша освіта і професія?

С.Р. – Сім год. Я закінчила 7 років. Середня освіта. [...] Продавець.

З.А. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу? Якої вони були національності?

С.Р. – Саранський Іван Устимович (батько), мама — Саранська Татяна Митрофановна, діда — Рева Іван Данилович, бабу — Рева Анна Митрофановна. Українці.

З.А. – [...] Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

С.Р. – З Білоцерківки.

З.А. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися? [...]

С.Р. – Там вони зацікавилися... У Куйбишеві. Це село було гарне до війни ще. Коли наступила війна, багато розгромило. Дома розрушили, батьків виганяли відтіть, евакуїровали, всі мої діди умісті їхали в село Долінське, там проживали, потім війна настала, тут це дуже помню, в кінці війни, хоча я вже мала 9 років, я все це пам'ятаю. Було як переселений пункт, їх переселили з села в друге село, гнали кого куди позаганяли, куди хто хотів. Німці, німці, німці виганяли. Це був 41-й год, коли війна почалась, а вони ж то еслі моїй мамкі було скіко, а бабушкі і дедушкі скіко, дето було годів по 40 років, отак або більше. [...]

З.А. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

С.Р. – Ой, да я дуже багато міст відвідувала. Ой, я була і в Києві, і в Москві, і в Харькові, Херсоні, Донецьку, Львові, Запоріжжі... Дуже ще багато городів побувала. Їздила. В дом отдыха, робила на тих роботах. Коли ще я робила дояркою в сільском хозяйстве, нас посилали тоді гуртком. Дуже багато ми бачили такого, що після війни, у время війни шо там робилось. [...]

З.А. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

С.Р. – У домі отдыха я була 24 дня, у Києві, а то ми їздили з путівками по 8 днів, кругом нас возили, так шо дуже багато дізнались такого, шо щас його не вспомниш все, шо ми бачили.

З.А. – Розкажіть, шо таке для Вас в юнацтві було місто? [...]

С.Р. – А ну коли поїхала в дом отдыха, то мені, канешно, показалося странно, от, і це було діло за Києвом. Я сіла на таксі, бо я ж не знала дороги, а треба ж на Киев, потім підійшла до таксиста і він сказав, шо повезе. Я так злякалась, шо там у тому місті багато злочинців. Ну і сіла, а він до мене балака, а я мовчу. «Ви шо — каже, — дівушка, злякались»? Кажу: «Та я не злякалася, а просто — кажу — интересно, шо перший раз у Києві, я сама з Бердянська — йому кажу — і дали мені там путівку в дом отдыха отдохнуть». Там же багато заїздів, в цьому першому заїзді було 500 человек, на комнаты по 4 девочки, там ми уже, і парні, а потім нам екскурсію проводили. За домом отдыха було таке озеро, от кругом були дерева, комиши, і ми там рибку ловили, робили костыор, варили уху, а вечіром приходили знову у столову, регулярно нас кормили 4 рази, вечіром йшли на танці, хто в парку гуляв, і дуже весело було. Дуже хорошо я провела время. Якраз там я справила своє день рожденія, отмітили гуртом, мене проводжали відтіть, якраз цвіли квіти: тюльпани, каштани. Проводжали аж на аеродром, бросали мені цвіти в дорогу. Дуже мені так сподобалося, шо такі в мене друзя. Ми з ними дружили, дуже це мені в пам'яті осталося. Це саме найбільше мені запам'яталося.

З.А. – Звідки Ви дізнавалися в дитинстві чи юнацтві про існування міста і з чим це було пов'язано (поїздка батьків до міста у господарських справах, купівля, продаж; родичі в місті; хтось приїздив з міста)?

С.Р. – Я ж работала в детдомі, і мені директорша наша вручила путівку і дала мені, так каже: «Раїса Іванівна, це я Вам даю путівку за те шо Ви дуже относитесь добре до своєї роботи і Ви така трудолюбива, Ви така отзывчива. Я Вам нічого не можу сказать, от профсоюза я Вам даю — каже — путівку і їдете, отдыхайте». Я, канешно, не хотіла, перший раз думаю, заблудюся, але все пройшло дуже добре, мені дуже там понравилось. В дитинстві, ну як в школу ходила, ми ж вчили города, які є на картах. В книгах тоді ж у нас була столиця Москва, а потом Киев переходе щас у нас з года в год. До чога дойдемо ми і самі не знаємо. Не було у мене в Києві родичів. В Бердянську скільки в мене родичів, ще з 53-го року, я ще нікого не забула. Коли ще я була дівчина, тільки закінчила школу, бо мені було 15 років, я пішла у Бердянськ работать, виучилась на заводі на станках. Станки були у мене: шліфовочні, свердловий станок, штамповочний. А тоді я працювала крановиком на заводі, я там проробила 7 років. Жила я в общежитті, заміж ще не виходила, проводила хорошо вечори. Уваженіє до мене було, на дошку пошани ставили на заводі, говорили, шо я була добра працівниця. Так шо на мене і мастер, начальник нашого цеху, дуже мене хвалив, казав, щоб усі брали приклад з Раїси Іванівни, шо хоч вона недовго работала, а вже стільки зробила. Говорив, шо я можу добре робить. Вивчилась я ще на маляра і там приходила сільскохозяйська машина, выпускав Первомайський завод, я працювала маляром. Іде конвеєр, одна з другої стороны, а друга з другої, і по конвеєру проходят машини, і коли вже конвеєр проходив навкруги, я тут красю, а там ото грущики знімають, ще докладають якісь деталі, а потом грущики вивозять з цеху на площадку. Ми ж їздили, канешно, продавали молоко, зерно, яйця. Ми зацікавились господарством, тримали коровку, свині. Сало не продавали, бо самі з'їдали. Яйця возили, курей, творог, а тоді купляли те, шо нам нада було.

З.А. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

С.Р. – Та бачили, дуже багато бачили, тоді ще й цигани ходили. Цигани там були дуже кругом, всі ми їх боялися. Я і зараз боюся. Я і зараз боюся тих циган, вони мені скіко зробили зла отака. Коли я поїхала, то вперше побачила в 53-м году. Канешно, після села мені дуже було дивно, коли я приїхала із одним платтям, тоді поступила на завод ученицею, заробила копійчку, тоді пішла я в магазин, купила плаття, стало вже ходити трошки більше до площаді, там були танці, були танці; Кірова — вони були для старших, а у іншому були підручки. Ото ми туди ходили, до моря, скіко у нас время було, скіко ми і прохажувалися. Ходили на качелі до моря. Дуже мені у городі казалось дивним це, бо я його не бачила в житні і дитинстві, а тоді вже за стільки год багато узнала за город. Город як рідний.

З.А. – Ви боялися міста в дитинстві?

С.Р. – Кінешно, боялась, дуже боялася, а тому що там було багато цих, що можуть куди-небудь затаскати. Маніяки, п'янички лазили, не можна було обізватись до чужих хлопців, бо парні були — ми їх і не знали. З ними не можна було грубить чи пошутити, а все щоб було ладиком.

З.А. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

С.Р. – Ми добиралися... Раньше не було поїздів, ми йшли на станцію із села, потім сідали на поїзд, їхали поїздом в Бердянськ. Доїдимо до залізничного вокзала, там ото ринок був, щас, канешно, нема. Був пам'ятник нашої Поліни Осипенко, вона сама з села, і тому там, де вона жила, назвали село Осипенко на честь її. І досі їй є пам'ятник. Там ото ще був риночок, як щас ринок. Тоді було так: то там, то там риночки. Ми з Уласом продавали оте, що в нас було. Єслі поїзд їхав, допустимо, в 5 часов ранку, то ми дето часіка 3 ночі йшли пішком на станцію і ждали, потом сідали на поїзд і їхали. Дуже важко було. Яка це подорож! У наших батьків дуже нас було багато, от і ми були біля мамки, папки, щоб ми всі були живі, здорові, і маму жаліли. Вона нас не должна була кидати, і ми теж її. Ми її любили, вона для нас була золотом, вона нас завжди піддержувала, напутствіє давала, бо тоді були важкі часи, голодовка була, дуже помню, дуже харашо пам'ятаю. [...]

З.А. – Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзд? [...]

С.Р. – Ми дуже далеко не заходили, тому ми від станції не заходили, а ходили в гастроном, у магазин походили, бо нада ж було сідати на поїзд, канешно, а то у вокзалах сідали, щоб хоч булочку з водою з'їсти. Тоді люди не такі були, як щас, уже і круті і всі такі дуже грамотні, а раньше люди були більш сплячонні. Понімаєш, вони дуже багато перенесли войну, більше жалісливі, подільчиві, не ругалися, друг друга піддержували, коли щось спросиш — вони підскажуть, ну не сравнять те время, як тепер. Ну дома тоді були, канешно, теперішнього году, тоді дома були простенькі і не були так розукрашені. А щас дуже дома понаставляли, а зараз і двух і більше етажні. Настроєно багато магазинів, а тоді було дуже дико. І російською мовою розмовляли хто як. У село до нас приїжджали і росіяки, і білоруси, і цигани, євреї, болгары, арміїці. А я яким балакала, таким і балакаю. Мені кажеться, що руський язык легший, чім український. Українські слова є, що їх не можна понять.

З.А. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

С.Р. – Да їдемо в поїзді з сестрою чи з подругою до міста, щоб щось продати і купити рибки, бо всього ж хочеться. Раньше в магазини не возили таке. Вони, городські, я щітаю, вищі були за селян, село проти города було нищим, одяг був не такий, тоді наряджені всі ходили, чим у селі. А ми одівали і штани, і шаравари, юпочок тоді не було, одівали якісь такі кофти, сапоги кирзові були, зав'язувались шарфами.

З.А. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

С.Р. – Поїхали в місто, коли нам хоч трохи стало легше, бо у нас було уже время, ходили до моря... У нас щас площа така красива, а тоді було все бідно, бо було після війни як у дрімучому лісі, як в тумані, не було такої краси, не було такої ето самое. То їдемо, вторгуємо і везем додому.

З.А. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

С.Р. – Та ну село, наше село було дуже красиве, Долінське, там теж жили німці, у німців були дома дуже гарні. Вони добродушні, у них були забори кам'яні, цвіли цвіти, вони хазяйнували, і корови були, і барашки. Займалися хліборобством, там жили і пани, і бідні жили. Ну як приїдеш у місто, то була красота, так їдеш — аж глазам не віриш, як це можна такі дома строїть, як вони могли не впасти?! А тепер розвинулось і село, щас мало бідних домів. Щас в місті дома багатоетажні насичені. Я не могу там жити, бо дома як птички, я люблю більше сільську обстановку: земля, травичка, птичка, пітухи співають. Міні нравиться село: там собака гавкає, там коровка, там те, там те. Мені дуже подобається! А город: є гроші — пішов купив, немає грошей — сиди голодний.

З.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? [...]

С.Р. – От я знала дуже багато сімей в городі, я працювала, коли мені було 16, 17, 18, у мене було дуже багато знайомих, вони самі з города. Коли приїде в село подруга, то їй було дивно. Город і село — дві великі різниці. То, канешно, вона була одна, а я була по-простенькому: платтячко з марлі, їздили лошадами, такі давали товари і міняли на хліб, паляницю, в кого що було. Я помню: мамка купила чорну шанель, перекраювала і шила мені і старшій дочці, ой сестрі, пальто, щоб ми ходили в чомусь гулять. В це время не хватало грошей і в магазинах було мало чого. Якби було грошей багато, то й можна було

щось купить, а так... Все вона сама шила. Папка шив з кожї постолї і ходили в школу в них. Багато не ходили, може, були б хоч умніші. А щас, канєшно, не як тоді. І голодовка була, що ми їли зелену травичку, разні грицики, калачики, свиріпу, мій брат ловив суслики, вони щас їх мало, але є. Піде, налове, посніма шкурки, помие і в казанок їх варе. Вони ж їли пшеничку, лежили у рот собі. І не могла його їсти, але треба ж було. Нарвемо лободи, а мамка пропаре, мукичку трохи сипне, макуха з трави була. Коли її їмо, то аж слина іде з рота і гірке було, і мамка ото возьме чи крупинки, чи мукички, пропарять, тільки туди і назад, і зразу виганяє, а воно трохи піджариться, а в середині сире і чорне було, як земля, і ми так їли.

З.А. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

С.Р. – У селі проти города було дико, вони всі балакали по-руськи, а ми балакали так, як зараз. Їм було дуже дивно, город і село. Вони як приїдуть до села, то і до річки ідуть на природу. Приїдемо до клуба, а там гармошка, гітара, а в них було не так, коли якісь бабушки юмор зробили [сміється]: «Ось ти — хохлушки поприїжджали». Городські по-руськи балакали, а на нас казали, що ми по-українськи шпрехаємо, і ми... це було чудно. А ми ж такі привезем кукурудзу і кабачку продаєм, а їм треба б відро отдати, відро за рубль. Раніше гроші не були такі дорогі, як зараз. Вроде ми їм у глазу сиділи як бельмо, з ненавистю дивились на нас. Ми як робили в селі, так і остались робить, а в нас і земля, і хазяйство. Щас наша жизнь пішла в другу строку.

З.А. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

С.Р. – А ми жили бідно. Одягом, канєшно, відрізнялись. У нас клуб був, ми ходили гулять, а раніше кіно крутили, такий мотор був, в клубі стояли стільчики. Ми ходили у клуб гулять, їх пригласили, так їм було дико іти в наш клуб, ішли як у звіринець. А ми уже вирости, привикли. Так як була, а зараз крісла понаставляли, а тоді на лавках сиділи. Після кіна там ще танці крутили. Мені помниться, сестра старша, а нас тоді не пускали у клуб, бо ми ще були малі, а ми під стєну підліземо, ще до кіна, а кіно як начнеться — з-під стіни виглядаємо кіно подивиться, а потом танці починаються. Вони танцюють, а сидимо. У нас не було не наркотиків, куріння не було. У нас сельська месность була спокійніша, чим городська. Щас подруги кажуть: «А ти помниш, Іванівна, як ми гуляли?»

З.А. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

С.Р. – У нас такого не було образ, у нас було таке, що ми стали на роботу ходить, уже собі на роботу. Уже начали куплять собі якусь одежу, і босоніжки якісь могли собі купить, і ми, канєшно, стали не такі, ми нищиками як раніше. Уже чуть: «Ви ще думали, що вже до городської жизни привикнуть треба». Уже у нас гордість була, стали частіше в город їздить. Так що ми уже лутше стали одіваться, і того ми уже не обращали вніманіє на них. А тіки шо в городі вони жили. А зараз, канєшно, вони живуть зараз дуже.

З.А. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

С.Р. – Ні. Я не хотіла, і щас (на теперішній час) не хотіла б даже. Я родилася в селі і до кінця свого віку проживу тут. Село своє ніколи не поміняю на город. Дуже шумний город, а село спокійне. Ходиш там на город, полиш, садовиш. Інтерес появляється, то тому їсти дасиш, то тому травички накосиш. В селі дуже інтєресно жить. Мені село дуже нравиться.

З.А. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

С.Р. – Сусіди кажуть: ми тільки в селі вирости і тут залишились довіку.

З.А. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

С.Р. – Раніше ми були такі... до них ставилися по-нормальному, ну вони не такі були завзяті, як ми. Як ото бульдозери в землі копались. А вони нічого, мало що знали. А так чим могли ділились з ними, і вони знали. І косить корові, і складать сіно, вони помагали, їм було інтєресно проводить время. А в городі море і квартири. Канєшно, підтримували і зараз підтримуємо, везем їм сумочки, вони нас добре зустрічали. Як ходила в школу — у мене була подруга, і ми з нею розтались, і робила в городі. До цього нового року ми не зустрічалися, а теж раз зустрілись, яось нежданно зустрілися ми. Сорок років ми не бачились з нею і вона мене не бачила. Ми дуже зустрілися рідко, ну ми як дві сестри. Вона мене не могла випускати із дому на 8 марта, так ми споминали, що як все було, як ми споминали, що як все було, як ми поїхали у город, як батьки наші дружили, тоді у неї були діти. Тоді люди ходили один до одного гулять, і семочки сидять лускають, і у празніки ходили один до одного. Ану 40 год я не бачила і ми помірялись. Я заміж вийшла, діти, і вона теж. Чоловік в неї вже помер, але є сім'я, уже онуки є і правнуки вже. Ми як рідні дві сестри: у неї немає батьків і в мене, осталися тільки ми.

З.А. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...] З яких причин вони переїздили? [...]

С.Р. – Їхали в город, а потім вертались з города в село, там же треба гроші, за щось продукти куплять. Було таке.

З.А. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі? [...]

С.Р. – Не. Ну ставились до них нормально. З одної сторони, у селі дуже багато було землі, і работать нада було, сільське хазяйство треба було вести. Тоді дуже багато було крупного рогатого скота, вирощували бичків, барашок було 8000 у колхозі, свиней було, курі, гуси, качки. [...] Менше стали лутше жити, голодовка пройшла і почали люди убираться, убираться, і зараз уже краще живуть. Машини, телевізори є, роботи. Вони ж то робили от чистого серця, вели нормальний образ життя, вони стали нашими сільськими хрестьянами, і вони до сіх пор живуть у нашому житті [сміється].

З.А. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатись своїм у селі? [...]

С.Р. – Привлекательну програму. Сподобалось — їх запрошував директор, от щоб вони прийшли, і вони приходили.

З.А. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]

С.Р. – Канешно. Щас дуже зміна появилася, тому що город ізминився. Щас строїтельство дуже поширене в нашому місті, насажденіє дерев, роблять парки, там скіко разних офісів, магазинів. Ми відносимся до горожан, до родичів з повагою, душевно. У нас немає такого, просто їдемо з доброю думою їдемо, з хорощим направленим.

З.А. – А як сьогодні Ви відноситеь до міста [...]

С.Р. – Я дуже відносюсь до них із сердитим намеренієм, тому що вони всі там гроші гребуть, а людям не дають працювати, понастроювали магазини, подобавляли сотню до пенсії, а ціни попіднімали. Піди щас купи щось на ринок! За газ, за воду, за все треба платить, за мусор, піти водички купити — і то за свої гроші, за все. А скільки там остається з пенсії, щоб прожить цілий місяць?! Дуже важко, а хто живе — занімається бізнесом, круті, грошей достаточно, вони їдять, що хочуть, чуть лі золото не на голові носять, вони скільки уже озолотилися, дійствітельно, що люди живуть на своєму віку, а шо ми? То ще і 50 % там є як ніщита, а то дивися: лежать і старі, і молоді, і бабушки, і кажеш: «Боже, чого їм не хватає?» І живуть на автовокзалах. Раз дивлюся — думала, що собачка лежить, а то лежить бабушка. Зігнулась в 3 кози. І так лязять по залізним бункерам, лязять, дістають, що люди викидають недоїдки, вони довбаються, у сумочку кладуть. Я не знаю, яка б не була я голодна, яка голодовка була, я б їла ту траву, ну я б не їла як в наше время, в 2008 році. Ну щас можна прожить. Як це так батьки відносяться до дедушок і бабушок, що вони лязять по бункерам, бутілочки собирають, то в ящиках живуть, то лежать боком?! Не знаю. Культура там дуже насищіна, а у нас в селі ми живимо по-простому, а там более менше. Як ідеш по бульвару і бачиш хто з города, а хто з села. Вроді і наряд на сільських красивий, ну все одно видно, що вона городська, а ми з села. Даже по виду человека.

№ 86. — 2008, січень 26. — с. Шевченкове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Жейновим Пилипом Васильовичем, 1925 року народження, мешканцем с. Шевченкове Запорізької області, проведене Загребельною Аллою Борисівною (БДПУ).

Загребельна А.Б. (далі – З.А.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Жейнов П.В. (далі – Ж.П.) – Жейнов Філіп Васильович, болгарин.

З.А. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Ж.П. – 1925 рік, 15 вересня. Село Юновка Приморського району Запорізької області.

З.А. – Яка Ваша освіта і професія?

Ж.П. – Я агроном. Освіта середня спеціальна, в школі 8 класів закінчив і технікум закінчив.

З.А. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу? Якої вони були національності?

Ж.П. – Батька звали Василь Кирилович, матір Лукерія Кирилівна, діда Кирил Ніколайович, бабу Євгенія Ніколаївна. Болгари.

З.А. – [...] Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Ж.П. – Мій прадід з Болгарії, батьки вже тут родилися, в Юновці, а прадід мій родився в Болгарії, а прадіда Ніколай було звати, а бабу не знаю.

З.А. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися? [...]

Ж.П. – Ну що, вони знають, що у 1862 році переїхали вони з Молдавії і поселилися, і їм, як переселилися, давали по 50 десятин на вінець на жонатих, на сім'ю. Єслі жонатий, йому давали 50 десятин у селі, а його було раніше татарський аул, а там вони поселились. Разом з іншими їх пересіляв німець по фамілії Юне і поетому назвали сіло Юнівка. Дідові було, значить, щас скажу, под 30 років, а вони тікали із Болгарії, от турецького іга, бо турки дуже іздівались над ними і забирали все у них, і вони тікали. Катерина у наше руське підданство забрала і їх пересіляли. Переїжджав вербовщик і переїжджали на інші землі. [...]

З.А. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

Ж.П. – Ну, тіки провідував, бував у Запоріжжі і Бердянські, а вообще в яких я містах провідував... Я провідував Бердянськ, Запоріжжя, Донецьк, Єнакієве, Київ, Одеса, Кишеньов. В цих городах

родственнікі були і я брав отпуск і з жінкою їздив до своїх родичів. У нас родичі живуть в Донецькі, Єнакієве, Києві, Кишеневі, Одесі. І які города я провідував, і даже ми ходили в оперний театр одеський.

З.А. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Ж.П. – Як я перебував і провідував родичів, день – два і більше не був.

З.А. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

Ж.П. – Ну в місто Бердянськ ото приїхали, ну нам показували, шо в городі все ж таки лутше, і природа, і одіваються лутше. А ми в селі раньше (в городі обуті ходять), а ми тільки ходили босі, поетому нам в городі всегда було лутше, в город ми їздили купити шо-небусть, бо як в школу ходили — іншим тетраді купляли, ручки.

З.А. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано? [...]

Ж.П. – Ну як сказати, про місто я дізнався, шо в мого діда був брат і жив у Бердянському. І вони, і їхні їздили до нас, це мойому батькові були двоюрідні брати, вони їздили, і ми їздили до них.

З.А. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

Ж.П. – Ну як сприймалось: веселі, раді, в городі були ж! І в городі було всігда, як приїдеш — печіння, канфети, сладості купляли ми в городі. Так шо їздили в город, даже дивилися ми кіно, хороше було, хоч в городі подивилися. А в нас бувала, тіки мало було. Мовою вони не відрізнялися, ну балакали вони... в основном в селі балакали по-свойому, ми балакали по-болгарські і по-українські, а в городі балакали по-руському.

З.А. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

Ж.П. – Нет, не боявся, ну місто було таке, як село. Нічого страшного там не було.

З.А. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

Ж.П. – У нас була станція Єгорка, до цьої станції ходили. На поїзд 20 копійок стоїв білет. І ми ж, мати давала продавати у городі яїчка, курку, і ми 20 копійок білет брали, а в городі продавали і на ці гроші купляли собі гостинці. До міста поїздом добиралися, до міста. А спочатку 4 км пішки йшли, а дальше ми добиралися поїздом. І бувало шо бричками, гарбами, запрягали коні і їздили дядьки торгувати, от осінню особенно, картоплю везли торгувати, курей продавали, яїчка, це все возили продавати.

З.А. – Що Ви очікували від міста в першій свій приїзд? [...]

Ж.П. – Побачить, як в городі, який город, як море нас інтересувало дуже. І ми... у нас була річка, ставок був, а то ж море, і в етому в морі інтересно було купатися, понімаєте? Отак. Кінотеатри ходили. Було підеш, раньше справися, продаш, і в кінотеатрах в 10 півтора часа було ідуть кіна якісь. І поки поїзд. Поїзд утром ішов часиків у 7, а назад уже у 5 часов вертався.

З.А. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

Ж.П. – Очень понравилось: улiци то великі, зелені, і дерева ж красиві були, шо, а вже було дороги не асфальтовані, а вимощені, мощені дороги були, і були до войны і ще ж прольотка, автобусів не було, а були, ну ми в основном не їхали, бо треба було платити, а ми дивилися, як люди городські вони сідають і ідуть.

З.А. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Ж.П. – Ну як скоріше? Ну ми же їздили поки поїзд, так шо у нас було хочеш не хочеш — поїхали, а вечером треба вернуться. І надежда була така: поїхав утром, а вечером приїхав до 5 часов вечера, так вот.

З.А. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Ж.П. – Чим відрізнялося? Одівалися вони культурніше, у них плаття були, у хлопців штани, ходили вони в черевиках, а ми ходили босі у штанцях, в одешу ми одівалися хуже, чім в городі, в городі завжди лутше одівалися. Да зданія були ж двухетажні, трьохетажні, а в нас хати ж були, у кой кого була черепиця, а у кой кого з соломи, а в городі дома вже були красиво зроблені, і забори у їх уже були, а у нас на той час не було заборів, загати були, або з курая, або з калини. От таких заборів не було в селі. Ну пам'ятки, не повню, які були.

З.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії тощо).

Ж.П. – Значить, відрізнялися вони чим, шо вони вдівалися лутше нас, вони у них лутше одеша була і вони були дуже розвиті, вони знали, як обращаться, а ми були як дикарі [сміється]. І мовою відрізнялися, і городські хлопці вони були сміливіші, балакають, знайомляться, а ми були як дикарі, ховалися. Оце так. Не, релігія, ну тоді ж воно ж, в мойому дитинстві, релігію запрещали, а в городі ще була церква, в нас в 1933 году і церкву робили і построїли десятилетку, а там, в етом городі, була церква. Ну ми в церкву не ходили, потому шо в наше время при советской власті запріщали, хто із батьків возили святить немовля, то його тоді розбирали на комсомольських собраниях; це все присікалось.

З.А. – На Вашу думку, як впливав міський спосіб життя на поведінку людей?

Ж.П. – Ну, городський впливав спосіб життя на поведінку людей, шо люди боліе розвиті, ну і боліе розвратніе, бо город, понімаєш ти ж, якось вони сільські люди чи Бога боялися, чи дідька, і в селі це було до каждого поздраствуєся, а в городі ніхто ні з ким не вітається, ну городські були боліе розвтіе,

отак. Ну вони тоже ж у городі були і заводи, фабрики були, вони, городські, работали по часам, у них смени були, а в колхозі от восхода сонця до заходу сонця, не було обедній перерив. Бричкою або пішки ходив і обідали, а городські — у них обідній перерив, вони более культурно, і зарплату получали гроші, а в селі тоді получали палочки, і по палочкам давали хліб, а як не було врожаю, то... [...] Ми відрізнялись оджею, ми відрізнялись мовою, ми відрізнялись, ну, вобщем, уровнем, урівень наш востітанія, потому що городські люди более развиті, і вони знали політику вже, а сільські люди були забиті.

З.А. — Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

Ж.П. — Ну, в городі... ранше стримались в город поїхати. Почему? Потому что у городі платили гроші і восьми часов робочій день, а в селі паспортів не мали, а в городі каждый мав паспорт, каждый более культурно жив, от, а в селі культура була хуже. Ну засмучувала, ми ж более привикли до своєї сім'ї, і нам казалось, що хоч урівень наш низький, ну ми і не були в цьому винуваті.

З.А. — Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

Ж.П. — Не було бажання. Нам подобалось в селі. Ми тільки хотіли учитися, у город треба було їхати, у город учитися, і спеціальність щоб хоч якась була.

З.А. — Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

Ж.П. — Ну, родичі казали, якщо вам живеться у селі, ну родичі казали, що в городі нада все купить, а в селі все своє, ми держали своє хазяйство, начіная і курочку, і уточку, і гусочку, і кабанчика, щоб була і корова, і молочко. Все своє, но бачать — робить нада, вот поетому бажання, тоже каждый стрімился іметь своє, але все одно мали бажання переселитися туди. Де були такі родичі? Мій брат — він кінчив ФЗО і поїхав в город, і строївся в городі работать. Ну не сходил, ну йому понравилось, що у городі (у колхозі ж як? Робить нада, і не прайзніка, не виходного), а в городі там робочій час пройшов, отпуск люди уже получали, а в колхозі не було іще отпуска. Отпуск — був зімою отпуск, а в городі там в год давали отпуск. А в Бердянському були вже санаторії, отдыхали люди там, а нам ні санаторій нічого не було, тільки були трохи піонерлагеря, і то піонерлагеря організовували колхоз і сільська рада, і не всіх дітей посилали. Які краще вчилися. Також казали, що ті, хто жив у городі, краще одівались. Якто казали: «Он Микола поїхав в город і диви який костюм у нього і все». А ми ж у селі у лаптях ходили, у постолах. Чула чи не чула, що таке постолі? А баби в'язали собі шерстяні тапочки, от, і оце вже осінню вони ходили, а літом босяка.

З.А. — Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів і односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

Ж.П. — Ну от як ставились? У мене сестра жила в городі, і все время ми їздили до неї, вони до нас їздили, привозили. Ми їм харч давали, продукти: картошку, курочку, кабана коли зарізали. А вони нам привозили матерію, занавіску. Ми з ними спілкувалися.

З.А. — Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...]

Ж.П. — Ну за призначенням в основному приїзжали спеціалісти. Це агроном, зоотехнік, учителя, врачі. Їм виділяли квартири, давали їм квартиру безплатну. І робили. Так що хто приїзжав? Приїзжав... в основному з города в село не їздили. А спеціалісти приїзжали. А уже наше життя покращилось після 70-х років, коли в городі був занепад і люди переїжджали в села, а в колхозі значно стало жить лутше, получали багато грошей, получали зерно, востіпували людей, начали діла. Кой хто з робочого класу дето після 70-х років переїжджали в село, даже можна привести приклад. Карташі — вони жили у городі у Нікополі, а переїхали і у нас построїлись. Ну процентв 5 і жителів були такі, що переїзжали з города і залишалися в селі. Ну, во-первых, у селі всегда роботи хватало. Коли городяни приїжджали, їм предлагали роботу біля животноводства, і вони с ходу орієнтувались. У нас тоже хто приїжджав — дом виділяли. Ну вони себе показували, хто чоґо стоє, яке бажання працювати. Єслі вони работали добре, то уваженіє і все було.

З.А. — Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Ж.П. — Ну як тобі сказати, отношенія не міняв. Тому що я жив в селі і робив агрономом, мені город... Шо, мені подобалось в селі, і отношеніє до города не мінялось.

З.А. — А як сьогодні Ви відноситеь до міста (це зосередження начальства, місце, де повно дармоїдів, які гребуть до міста гроші лопатою, а нічого суттєво не роблять; промисловий центр, який треба годувати; зосередження культури, місце, яке живе за рахунок села тощо)?

Ж.П. — Значить, у городі не виробляють, а тільки торгують, де треба перекупають — в Польщі, Турції, і продає, і в городі стали не проізвоідіть. Раніше робили машини, фабрика була, а тепер вони нічого не виробляють, бо заводів нема, а вони тільки торгують, так що настояща время город не проізвоідіть. Почему? Тому що ті заводи і фабрікі, які були, вони половина не работає, половина вони трудяться собі. Ну зосередження культури, канешно, в городі культура набагато вища, потому що в наш час і театри, і бібліотеки, пам'ятки, музеї — це все в городі є. Ну так як ставиться? А куда ж дїться селу? Місто живе за щот сіла, того шо селянам нікуди девать продукцію, значить, ранше і колхози організували

м'ясокомбінати, а тепер ми проізоудім мясо, а його за безценок беруть і перепродають, ну а нам нікуди діваться, тому що продукцію ми нікуди не дінемо, бо село проізоудить, а употребітель городской.

№ 87. — 2008, лютий 3. — с. Шевченкове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю із Загребельною Раїсою Михайлівною, 1933 року народження, мешканкою с. Шевченкове Запорізької області, проведене Загребельною Аллою Борисівною (БДПУ).

Загребельна А.Б. (далі – З.А.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові [...]. Національність.

Загребельна Р.М. (далі – З.Р.) – Я — Загребельна Раїса Михайлівна (Фурса [...]). Українка.

З.А. – Дата і місце народження? [...]

З.Р. – Народилася в селі Шевченкове, район Бердянський, Запорізька область. 15 липня, 1933-му році.

З.А. – Яка Ваша освіта?

З.Р. – Я закінчила 7 класів. Все своє життя проробила дояркою.

З.А. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу? Якої вони були національності?

З.Р. – Мого батька звали Фурса Михайло Гордійович. Мою матір звали Фурса Ганна Опанасівна. Мого діда звали Фурса Гордій Миколайович, а бабусю звали Фурса Марія Опанасовна. Матір моя була сиротою, її взяли чужі люди, які її вдовчерили і виховали. Їх національність — українці.

З.А. – А їх батьків знаєте? Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

З.Р. – Так, знаю. Мої батьки проживали в селі Андріївка Бердянського району Запорізької області. Але за сімейними обставинами вони переїхали до села Шевченкове Бердянського району Запорізької області. Мої бабуся та дідусь проживали в селі Андріївка.

З.А. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народились? [...]

З.Р. – Село Андріївка — дуже великий пункт населення. В селі школа, сільська рада, лікарні, дитячий будинок, будинок культури, магазини. Коли я була малою і проживала в Андріївці, то в мене там було дуже багато знайомих і родичів, з якими я товаришувала, і по цей час не забуваю цих хороших людей. Коли вони переїхали в село Шевченкове, батькові було 45 років, а матері 42 роки. А коли вони зібрали гроші, переїхали в село Шевченкове і купили будинок, батько працював завхозом, а мати спочатку працювала в бригаді, а потім телятницею. [...]

З.А. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

З.Р. – Так. Була я і в Харкові, і в Запоріжжі в зв'язку з навчанням дочки в Харкові. Вона навчалася в медичному університеті і тому була змушена відвозити продукти, бо тоді були малі стипендії, щоб щось вона могла собі купити.

З.А. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

З.Р. – Я перебувала там 2 – 3 дні, бо вдома чекало господарство.

З.А. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

З.Р. – Проти села місто було значно розвинене, там були 4-х етажні будинки проти наших хаток. В місті вже були кам'яні дороги, а в нас ґрунтовки. В місті був ринок, туди люди їздили, возили всякі продукти на продаж. А собі купували всякі речі, які потрібні були дітям і нам. Ну, звичайно, воно було культурно розвинене. Дуже сподобалось море: не річка, як у нас. Машин тоді ще не було. З'явилась одна машина, яка називалась «полупортка», і нею почали возити на роботу людей і в місто, а то їздили волами і коровами.

З.А. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (поїздки батьків до міста у господарських справах — купівля, продаж; родичі в місті; хтось приїздив з міста)?

З.Р. – Про існування міста я дізналася, бо їздила з татом і мамою в місто. Вони продавали зерно, молоко, яйця, і я біля них була.

З.А. – Як сприймалася Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

З.Р. – Для мене було поїхати в місто велика подія, із тим — допомога батькам. Вони відійдуть, а я стою біля продуктів, щоб ніхто не поцупив. І на то вони брали мене і брата ще.

З.А. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

З.Р. – Так, я боялася, бо як поїдемо в місто, а мамо і тато де одійдуть, а мене оставлять, то я боялася, що так багато різних людей. І щоб не потягли що-небудь, оцього я боялася. Але хотілось дуже їздити з ними.

З.А. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

З.Р. – Так до міста ми добиралися тоді і на коровах, вагонами, сіно везли, продавати. Коли треба їхати було, мамо і тато вставали в два часи ночі, запрягали волів і виїжджали. Туди приїзжали в 11 – 12 годин, а поверталися в ніч додому. Така була у нас дорога.

З.А. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

З.Р. – Очікувала я від мами. Вона було мені щось купити завжди, за те, що я їм допомагала. Купити ляльку, набере на плаття, купити черевички, і я така була рада їм за це!

З.А. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

З.Р. – Вперше я приїхала до міста, я вже не пам'ятаю, що сподобалось, але запам'ятались великі будинки, велике море, багато магазинів, і ми одягались тоді дуже бідно, а в місті люди одягались вже краще проти села.

З.А. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

З.Р. – Да. В місті, звичайно, краще, ніж в селі було, але додому хотілось все одно.

З.А. – Поясніть подробиці, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

З.Р. – В місті багато будинків, багато людей, а в селі людей мало зовсім і будиночків рідко, один від одного розміщені. В місті багато великих парків для відпочинків, пам'ятники, потім у місті є великі бібліотеки, кінотеатри, також привозили цирк, взагалі людям є де відпочивати. А ми в селі тільки робили. А по виходним у нас в селі був один клуб, як сарай, в якому ми танцювали, відпочивали, співали.

З.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл.

З.Р. – Ну родичі є: сестри, брати, тітки, які живуть у місті. Вони відрізнялися одягом, бо набагато краще носили, і відрізнялися ще тим, що вони говорили російською мовою, а в селі українською мовою, і вони були якось набагато культурніші проти селян. А релігія яка? У місті там церква є, в яку люди ходять, знають церковного багато, а ми в селі церковів не було, і ми багато чого взагалі не знали, жили як первісні люди, і забиті дужче були за тих людей, що в місті.

З.А. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

З.Р. – Я вважаю, що городський спосіб життя легше порівняно з сільським, тому що там робота переважно легка порівняно з нашим сільським. В селі дуже потрібно вставати рано, в 3 години і працюємо до 7 годин вечора безперервно і кожний день, а вихідний день був тільки неділя. А в містах люди приходили на роботу в 6 – 7 годин ранку, а бувало і так, що городські люди працювали і в ночну зміну, але все одно, на мою думку, в селі більше тяжкої роботи було, ніж у місті.

З.А. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

З.Р. – Так, відчувала, що ми на той час від міських людей відрізнялися, по-перше, мовою. Ми розмовляли українською мовою, а городяни розмовляли російською мовою, а бувало поїдеш в місто, починаєш теж розмовляти російською мовою. Але ж були такі люди, що не вмiли розмовляти російською мовою, то вони не цурались своєї мови. По-друге, міські люди відрізнялися від сільських ще й одягом. В селах люди одягались значно гірше порівняно з городянами. Коли я була мала, у нас одяг був з сестрой на двох. Вона наділа куфайку і чоботи і пішла в школу, тоді прийшла в 12 годин із школи, а я ходила після обіду, і цю ж одягу, що вона скидає, я одіваю і їду в школу. А в городі одівались значно краще. Бо у них були вже пальто і сапожки, не те, що у нас. У нас в селах була дуже велика бідність.

З.А. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

З.Р. – Та ми даже за це і не думали, бо надо було допомагати батькам по господарству, а піростали ми й шли вже працювати вже самостійно, бо уже стали свої сім'ї, тому нам ніколи було думати про місто.

З.А. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

З.Р. – Були в мене такі родичі, як сестра Шура і брат Петя, вони переїхали в місто, бо хотілось їм кращої життя, чим в селі.

З.А. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

З.Р. – Коли мій брат і сестра працювали в селі, то люди їх поважали тому, що вони були хорошими робітниками. Але, як я кажу, в селі було тяжко працювати, і тому вони виїхали з села в місто, щоб знайти собі краще життя. А мої батьки, коли брат і сестра поїхали в місто, то вони говорили, хай хоч одні живуть в городі, може будуть вони щасливими. Сестру я, звісно, не забуваю, і брата, бо з ними переписуюсь, і не так часто їздила до них в місто.

З.А. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...]

З.Р. – Та який там чорт переїзжав в село з города? Вони туди тікали, шукали кращого життя. Але, на мою думку, там теж було не краще, тому що хоч як-не-як було важко в селі працювати, але все одно люди жили більш із своїх городів, а там нада все купити.

З.А. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? [...]

З.Р. – Приїжджали до села за призначенням зоотехніки, лікарі, вчителі, агрономи, які потрібні були на ці посади. Так вони повживались в колективі. Якщо вони гарно працювали, виконували гарно свою роботу і ставились до інших людей з повагою, то й до них люди відносились з повагою, і по цей час навіть до їхніх дітей та внуків ставляться з повагою.

З.А. – Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїм у селі? [...]

З.Р. – Насамперед якщо сім'я переїжджала до нас в село, то вони спочатку заводили велике господарство своє, щоб було чим жити. Вони повинні були приймати участь у колективній діяльності. Канешно, люди, які переїхали з міста, повинні були ставитись до майбутніх односельчан з повагою.

З.А. – Чи змінювалось впродовж Вашого життя Ваше відношення до міста? [...]

З.Р. – Я б хотіла на цей час проживати у городі, тому що порівняно з тим часом город став кращим на вигляд, культурно розвинутим. Ще мені подобається, що там дуже багато магазинів, і так як я люблю читати, то я б посіщала бібліотеки. А так як я не живу в городі, то виписую через пошту книги.

З.А. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста (це зосередження начальства; місце, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою, а нічого сутевого нероблять; промисловий центр, який треба годувати; зосередження культури, місце, яке живе за рахунок села тощо)

З.Р. – Ну як я уже сказала, що в городі дуже багато ринків, але ці ж ринки на половину поповнюються з сільського господарства, треба ж городян годувати, бо що в них ті садки, що біля хат? Ніякого прибутку не дають, і як не 2, так 3 сотки землі.

№ 88. — 2007 р., грудень 30. — с. Мар'янівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Омельченко Ганною Полієктівною, 1930 року народження, мешканкою с. Мар'янівка Запорізької області, проведене Зброєю Оксаною Сергіївною (БДПУ).

Зброя О.С. (далі – З.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність

Омельченко Г.П. (далі – О.Г.) – Омельченко (Самура) Ганна Полієктівна, українка.

З.О. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

О.Г. – 30 червня 1930 року, село Семенівка Пологівського району Запорізької області.

З.О. – Яка Ваша освіта і професія?

О.Г. – Яка освіта до війни? 4 класи закінчила і пішла робити.

З.О. – А ким Ви працювали?

О.Г. – Ну це ж не так, коли переїхали — працювали всім: і бичками волочили, закривали влагу в полі; і на прицепі і всі-всі літом це робили. [...] Це – 45-й, 46-й, 47-й рік.

З.О. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу? Якої вони були національності?

О.Г. – Батька звали Самура Полієкт Федорович. Родився в 1901 року, а безвісти пропав в 1943 році на війні. А матір звали Самура Федора Андріївна, 1904 року народження. Померла в 1985.

З.О. – А діда та бабу?

О.Г. – Маминога діда звать Калініченко Андрій Юхимович, він родився в селі Семенівка 1882 року, а помер в 1950-му році 9 січня. А Калініченко Устина... [замислилась] забула, як по батькові, 15 травня родилась 1880 року, а померла 1940-му 10 червня.

З.О. – Якої були національності Ваші батьки та предки?

О.Г. – Українці, українці вони були.

З.О. – А їх батьків знаєте?

О.Г. – Знала я, знала. Вони переселилися, Катерина її переселила з Полтавської області, Семенівський там був район. І тоді переселили на пусті землі в Таврію сюди, і вони переселилися в Пологівський район [...]. І вони переселилися сюди, і тут Пологівський район назвали оце село Семенівка, а станція Кирилівка. Оце сюди вони переїхали. А ми, батько й мати наші, ніде було там жити, вони в 31-му році переселилися село Мар'янівка, тоді був Розовський район, чи були тоді ще райони Люксембурський, ще і проживаю до цих пір 77 років. 77 років все время живу в селі Мар'янівка, тепер Куйбишевський район, Запорізька область. І війну тут пережила. [...] Із Полтавської області Семенівського там району і переселилися батьки — предки наші з Семенівського району Полтавської області. І тут вони пострйоли, як кажуть, село Семенівку оце ж Пологівського району Запорізької області. [...]

З.О. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?

О.Г. – Разом з іншими, ціле село їх було відтіля, з Полтавської області. Ціле село Семенівка. Багато їх переселилось.

З.О. – Скільки при цьому їм було років, чому вони це зробили?

О.Г. – Ну я ж не знаю, чому їх населяли на пусті землі. Видно ж, там було дітей багато, їхні ж предки там жили в Полтавській області. Дедушка в якому році... дедушка родився в 1882, уже тут він родився, а коли їхні батьки там у Полтаві — я не знаю. [...]

З.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

О.Г. – Ну, в дитинстві відвідували міста, бо жили там мамини сестри, бо у їх п'ять сестрів було, шість, а брат сьомий, самий менший, а то самі дівчата. Землі у їх не було, тому вони жили бідно, їм нада було у найми їхати у місто, і вони поїхали, тоді місто Сталін було. І так само й батькові було п'ять сестер, а їх два брати, і вони теж поїхали в город Сталіно, ото там вони жили дівчатами молодими. Одна тьотка й до пенсії дожила, служила в явреїв і на пенсію пішла, пенсію дали, спасіба. Це мамина сестра. А їхали туди — може, яке яйчко, ну шось там, грошей не було. Ну це до війни. Їхали туди молока там з-під

корови, там щось і яечко, а там ішли на толкушку і купляли старий одяг. І лікті, і все порване було, москвичку там чі шо. А додому мама привозила і я все чіплялася їхать з нею, хотілось мені. І додому привозили й перешивали, та нам ще завидували всі, шо як ми ходимо. Лицькували, перелицьковували, перешивали з великого мале, і так мамині діти росли.

З.О. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті?

О.Г. – Недовго, бо нада було додому їхать і робить. Туди приїхали якось поїздом (це до війни), поїздом, а в войну приходилось і пішки ходити. І недовго все — спішили додому.

З.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

О.Г. – Ну шо в дитинстві місто? Поїхали, я почепилась до мами. Поїхали, сестри жили в байраках, а та жила у євреїв. Ну ж ми туди сюди подивились і назад треба ж їхать. Гулять, сидіть ніколи було, та тоді ж такого не було, оце тільки їхали по ділам.

З.О. – З чим і як воно асоціювалось?

О.Г. – Ніяк. Ну тоді жили в байрачках, я не бачила ні одного дому великого, ніде нічого. Там даже так як у нас туалета на дворі не було, де жили наші тьотки.

З.О. – Звідки Ви дізналися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

О.Г. – Ну хотілось дуже поїхати же ж, ну там нічого було дивитись тоді ще. Там же не було таких домів, як тепер. Тепер же які дома, які асфальти?! Шо в нас грязь була, шо там на вулиці.

З.О. – Що це поїздка була для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

О.Г. – [Замислилась]. Ну лихо... лиха тоді ще не було, бо були всі молоді. А так шоб поїхати, шоб поїхати, якусь копійку уторгувати і прожити, привезти додому.

З.О. – Ви боялися міста в дитинстві?

О.Г. – Та чого б я його боялась?! Я нічого не боялася завжди.

З.О. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

О.Г. – Ну тоді ще поїзд якось ходив. Всяко було. В поїзді стоїш, і поїзд не такий як тепер, тоді це страшне було. І так і добирались. Було шо й під лавку залізу і там сидю, бо нема де сидіти.

З.О. – Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

О.Г. – Який тоді там був шлях?! Як і все той якби туди доїхати, а тоді назад шоб приїхати додому і все!

З.О. – Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзді? [...]

О.Г. – Ну шоб побачити тьоток. Дуже вони нас любили, ну й ми їх тоже, мирились, одні одному помагали... ну от і все. [...]

З.О. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

О.Г. – Ну яке місто? Свої вулиці були, хати, а там населено було байраки. Поворот, поворот — трамвай там уже ходив в місті. Яке тоді було місто — це до війни я імію ввіду таке враження. А тепер враження, як поїду до своїх — у них трьохкомнатні, коври, паласи, а в нас тоже так, канешно. Ну в нас хатка мала тепер та лежать дорожки, шо я виткала, та й все, шоб мені легше було.

З.О. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

О.Г. – Та хотілось додому, канешно, звідусіль хотілося, і уже як приходило время, як прийшов чоловік з армії, хотів у городі жити, а я не схотіла. Це був 54-й рік. Тоді була засуха, він паспорт у городі взяв у місті, і я не схотіла. «Я тобі дома таку хлібину спечу, а в очіріді стоять в городі не буду за хлібом. Хлібину спечу та їж, як буде з чого».

З.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

О.Г. – Ну як же не знали? Родичів же там багато, родичів багато було, а вже в юнацтві, ну шо оце за війну... Як багато ж людей сюда в войну пришло із города. Всі прийшли. Бо як настала війна в 41-м році, батька забрали на війну, мама із старшим братом на окопах була. Так само все село. Було нас 105 дворів в нашій бригаді, у нашому селі, шо було настояще Мар'янівка. Тепер то вона більша стала по своїй ділянці. А тоді прийшли з окопів жінки, чоловіків усіх позабирали. 105 дворів було, тепер уже ж про це довго балакати, розказувати, де були на окопах. Аж під Мелітополем. Прийшли — сентябрь. Як в сентябрі (вересні) прийшли, а у жовтні їх уже окуїрували. А нас у селі руських, українців було тільки сім хазяїнів було на селі, і ми остались 105 дворів, ми остались сім хазяїнів, оце: Гонтар, Самійлович, Солодченко, Буравченко, Матвієнки ну і так. Це був жах, це було страшне, і в усіх же діти, а батьків нема. В нас було четверо, а п'ятий родився вже без батька. Оцих людей вивезли ноччю, вивезли німці, бо це ж було німецьке село, їх сюда населила Катеріна II з Германії (з Німечинни). Населила, і вони тут жили. Предки їх. Вони тут родились, вони активні були, вони нас приймали дуже в 32-му році, як ми прийшли до них робить же. Батько й мати. І їх усіх вивезли, це був жах, це була війна, це було страшне! І їх отправили в Казахстан. Потім уже ж захватили нас загарбники, німець. І шо ж робить? В городі ж нема ні хліба, нічого. З окулнками, з мішками на плечах, в санчатах. Так само й наші тьотки, і всі вони їхали з города в село. Оце ж у наше тут приїхали з міста дуже багато. Даже були дома такі великі, вони були неспалені, їх спалили вже в 43-м році, як наші освободили, тоді їх і спалили. І ці ж люди прийшли сюди всі із Маріуполя, із Сталіна (був тоді Донецьк Сталіном). І по сім сімей було в одному домі, і вони

жили тут. Потім як вони... як нас освободили, вже через два роки, вони всі роз'їхались [замислилась], не всі осталися. Трохи даже фамілії ось тут є, і досі живуть там то Цуцкарь, Артамонов... Ой, багато жили, вобщем. Вже зараз і вмерли, ну єсть кое-хто. І отак як оце у місто їхали, нас тепер тут стали... В 44-му році весною рано їздила я сама, було мені ще 14 років, було по переселенців з Західної України. Тих, що освободили в 39-му році от Польщі. І оце тих людей сюди переселяли. Це і Хома, і Мелюх, і... Вобщем, багато. І Нахватук, і Назарук... Отак багато їх. Вони сюди, значить, і тоді з Західної багато років сюди до нас переселяли, а ми то одні, ми було уміли на бичках, і на конях, і на косарці, і кругом ми все знали робить. А люди ж городські були, і вони ж не знали цієї роботи, так їм, канешно, було це дивно. Ну надо було жити, робить. Коли в 43-му році 13 вересня освободили наші красні бірети, наші красноармійці, так казали... То вони зразу за свої чемайдани (не всі, кой хто остався), за свої чемайдани і опять поїхали в місто. «Шо нам ждять?» Я вже казала, що тоді вже начали переселенці. Так наше село таке. Які тут можуть бути обряди, яке тут свято? Тільки збор, збор, збор людей з усіх країн. Ну балакать можна довго...

З.О. – Опишіть докладно, чим приїжджі городяни відрізнялись від мешканців сіл?

О.Г. – Та нічим. Чим вони відрізнялись хто зна, нам ніколи було дивитися, відрізнялись чи не відрізнялись. Я не знаю, наше діло було робить, і вони за нами як-то робили, трудилися, щоб прожити.

З.О. – Як вони одягались, яка в них була мова, заняття?

О.Г. – Та каждый старався хоч полатане, хоч яке. Мова я не знаю яка... руська була й українська була. Горожани, я не знаю, як українець — то воно по-українськи, а як руські — по-руські балакало, говорилося і одягались. Я не знаю, тоді одягались всі однаково.

З.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

О.Г. – Ну як він впливає? Каждый по-своєму живе. Ми тут живем уже давно, так кажуть: «О... тут живуть — та значить старі жителі, отак, а там хай як хочуть — наше діло робить».

З.О. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

О.Г. – Та ми цього не обрачали вніманія, на це... та якось раніше ми щіталіся, що ми однакові.

З.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

О.Г. – Та не виникало, я вже казала, що не хочу я міста, не хотіла я міста бачить. Не хочу я міста. Як-то кажуть: «Родилась в селі, в селі я й вму».

З.О. – Розкажіть, в чому була відмінність села від міста?

О.Г. – Ну до війни яка була відмінність від села, від міста? Не знаю, по-моєму, ніякої. А зараз, канешно... А зараз в селі так, як і в місті ходять, і одягтися, й обуться, теже ходять модні. І в місті зараз краще, чим раніше було.

З.О. – Яка причина була головною в тому, що Ви не хотіли переселилися до міста?

О.Г. – Ну не знаю, ми любили робить на землі. Щоб було своє і картопля, і хліб, і я ж казала: я хліб спечу сама лучшій, чім в городі (в місті). [...]

З.О. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? Чому?

О.Г. – Чому? Тому що не відпускали з колгоспу після війни. Наприклад, нас би зроду не пустили, тому ми й не оселилися в місті. А як десь хтось колись їхав, то йшли в місто й жили в місті. Там вроді гроші платили, все, а в нас же були трудодні. [...] Нас не відпускали і не хотіли ми дуже, бо була мама, були менші брати, надо було їх виховувать, бо батька не було, а нада ж було комусь дома. Мама всігда на роботі і ми на роботі. Діти ті двоє були самі дома.

З.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

О.Г. – «Ну й слава Богу!» Нічого ми їм не той, хай живуть! Нічого ми не односимся. Що ж зробиш, тут у нас, бачите, не старе село, а всяке було, наїхали сюди, то як хто хотів, той так і робив. [...]

З.О. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

О.Г. – Ну як же, підтримували, канешно, підтримували. От і двоюрідні, і рідні були в місті. Вони сюди приїжджали, а ми до їх, щоб і їм прожити і нам прожити. Ото отак і було.

З.О. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

О.Г. – Та я таких і не помню. Не пам'ятаю. Ну були рідкісні такі, що приїхали і трудилися. Люди — це трудовий народ.

З.О. – Хто це був і що це за люди?

О.Г. – Ну кому хотілось і треба було переїхать до родичів, чи там хата пуста. Така рідкість. Случаї були, в село переїзжали й жили. [...]

З.О. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

О.Г. – Ой, приїжджали робочі з Запоріжжя. Були в нас ті, що косили косарками. Це ж після війни ж пришли з заводів робочі на місяць. Дуже ми їх поважали, дуже вони були трудолюбиві люди. І вони там, мабуть, такі трудолюбиві, як і тут. Вони робили з утра до ночі, так як ми, дуже вони робили. Я їх... дуже благодарні ми, що вони приїздили, помагали.

З.О. – Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі?

О.Г. – Ну хто? Як який парень дівчину нашу там полюбив — забрав у місто, а як якийсь парень — дівчина сюди прийшла відтіть. Є такі приклади і прізвища, що прийшла, тут заміж вишла за нашого хлопця й тут жили, й до сіх пор жили. Но вже нема живих.

З.О. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

О.Г. – Та з першого дня ставали, з першого дня.

З.О. – А що потрібно було зробити при цьому?

О.Г. – Ну шоб, ну, людьми були, я дуже... людяності були вони і все. [...] Трудитись нада було. Трудитись, трудитись і трудитись — і тоді поважатимуть. Таке було раньше, і поговорка така була: «Будеш робить — будеш любий всім».

З.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

О.Г. – Та шо за місто, шо сказать, як ми вже стали на однім місті жити, в селі, вже собі хатку построїли, то куди нам рипаться? Ми вже тут і живемо. [...]

З.О. – А як сьогодні Ви відноситесь до міста?

О.Г. – Ну як? Позитивно відношусь до міста. Вже в місті як гляну які дома, які в них квартири, хто живий, як вони живуть, уже там гарно живуть, хто працює — це дуже харашо.

№ 89. — 2008 р., січень 3. — с. Мар'янівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Хаченок Марфою Михайлівною, 1918 року народження, мешканкою с. Мар'янівка Запорізької області, проведене Зброєю Оксаною Сергіївною (БДПУ).

Зброя О.С. (далі – З.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Хаченок М.М. (далі – Х.М.) – Хаченок Марфа Михайлівна, дівоче — Пастернак Марфа Михайлівна. [...] Українка.

З.О. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Х.М. – Ну оце в Вершині, село Вершина 1, в 1918-му 18 вересня, Куйбишевський район, Запорізька область.

З.О. – Яка Ваша освіта і професія?

Х.М. – А освіта, о... 8 класів я кончила і тоді пішла робить уже. Пішла я роботать у тракторну бригаду учьотчіком. Поробила пошти до війни, а тоді мене взяли в контору, замість шитовода я. А потім почалася війна. Війна почалася і я... Батьки мої у 21-м годі перейшли оце сюди, село Пробудженіє Люксимбурський район, а область та сама. Я поробила до війни ото в канторі, а тоді війна началась. Бач я ж не сказала, шо голод був у 21-й рік, страшний голод. Я це не знаю, я ж маленька була. А шо тоді у 41-му році 6 октября прийшов уже німець. Ну я той, я тоді робила, ходила на роботу, я дуже заболіла, простудилась, дуже я лежала в больниці в Куйбишові, полежала в больниці та й приїхала.

З.О. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

Х.М. – Дід Пастернак Іларіон, я не знаю, як його по батькові, а баба була тоже Пастернак Марина, жили вони всі в Вершина 1.

З.О. – Якої Вони були національності?

Х.М. – Українці, хазяйнували. Хазяйни хороші були, батьки мої тоже так.

З.О. – А їх батьків знаєте?

Х.М. – Та ні, я не знала. Я даже діда не помню, баба довго жила, а дід у 30-м годі, як була колективізація, розпродали, і дід строїли, строїли, а було йому 72 годи, він і вмер, баба осталась.

З.О. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Х.М. – З Вершини, з Вершини 1, і дід там, і баба, і батьки там.

З.О. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

Х.М. – Ну Куйбишов недалеко, Гайчур недалеко, та там і Благовещенка, і багато сел. Шо як тоді хорошо було, а скільки люду було. [...] Вони жителі коренні. Сюди вони переїхали, мого батька батько купив хату тут, тут німці жили, і тоді всю дорогу ми тут жили, нікуди більше, нікуди. [...]

З.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Х.М. – Та нікуди, може, в Маріуполь, а так мати [замислилась], я не знаю, батько був грамотний, мати неграмотна була. Туди далі, як ми більші були, мати їздила в Донецьк.

З.О. – А чому?

Х.М. – Торгувать, бо пропали б з голоду. Понятно, ото так ми. Не з жиру їздила, голод страшний був 33-й, 32-й.

З.О. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Х.М. – Ну, батько рано вмер. у 37-м годі, мати вмерла в 46-м, і ми осталися. Та туди й назад, сьогодні поїхали, а завтра приїхали. Батько їздив туди, під Таганрог, привозив ото трохи пшениці, кукурузи параходом, як був дуже голод. Голод же був страшний, пухлі були, бричками вивозили на кладбище, де там ями копали й кидали. Так хто там його, шо кажуть, прямо вдівали, та харашо вдівали нас у

30-му годі, розпродали та й три десятини землі було [плаче]. Повикидали як тих, як мишей пискливих. Ми тут жили, а Вершина — нас це розкидали. Це не німці, це Вершина. Прийшли, бо батько з Вершини родом, і повикидали. Я була в школі чи в 2-м, чи в 3-м класі я була, та викидали і все. Як собаки скиталися. Батька посадили, а тоді усе забрали, вигнали. Як стояли, що як варила мати, то й пічку, вона всього наготовлено, і всьо продавали. Ми з меншою сестрою ходили, мати каже: «Ідіть подивіться». Батька не було, уже батька посадили. Тоді мати то копійки, то дві, то три — ото так продавали. Тоді батько сидів. Подавали косачів, батька освободили. Пришли в ту хату та і цигани жили. Нема ні ложки, ні миски, нема нічого. Ото так пішли жить, ото так жили [плаче]. А вони прямо голодомор, голодомор — хорошо прожили.

З.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

Х.М. – Шо місто мені, місто? Я шо, жила там чи шо? Я вобще город не люблю, мені лучше в селі жить, ну я ж любила село. А город шо? Городяни як пани. Шо ж як поїдеш продават на базарь, а трамвайом їдеш, і от прямо от оті колхозниці, оці дзербешки, а вони нарядні ходили. А шо ми заробляли? Но, правда, як у тракторній бригаді робила, тоді було 2.50 гарантія гроші і 3 кілограми хлібу. Ото ми жили: мати, брат і сестра, ото ми жили. Як я піднялася уже. А шо ж я там з 8-го класу, ото таке.

З.О. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано [...]?

Х.М. – Приїжджали якісь материні. Та шо, я не чула про город. Город та й усе, а шо я? Город тоді всьо равно не хотів їхать в село, їм нравилось там жить, у їх совсім... у їх такого голоду не було, як у селі був, у городі не було. Оце Донецьк, там хліб, та усе було, заробляли, а тут шо? 20 копійок на трудовень. Живи як хоч, а всьо равно з села не хотілося йти.

З.О. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

Х.М. – Та ми не їздили зароблять, тут робили, в селі. А шо се, ну поїдеш, може, як уже стали, як заміж вийшли та й дівтора була. То шо таке продать, купить дітям шо-небудь. А шо купити? Ну шо ти купиш? Як шо повезеш, та [замислилась] всьо равно ні в чому було ходити. Та шо не заробляли, батька не було, мати хвора. Ну, ну як ото жили. Може, хто й лучше жив, у кого батьки були. [...]

З.О. – Ви боялися міста в дитинстві?

Х.М. – Та чого його бояться? Не бояться. Нравиться в селі жить, ну воно в молоді, я й зараз не люблю жити в городі.

З.О. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

Х.М. – А шо, ми в молоді, в детстві не їздили нікуди. Як батько... був у нас кінь, бричка, ну батько ото їздив у той, у Бердянськ їздив, рибу купляв, особливо як пости. Вони харашо щітали празники [замислилась]. Різдво, Паска, усі празники, багато ж празників, і щітали вони.

З.О. – Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзд?

Х.М. – А коли це вже я поїхала в те місто? Я в детстві нікуди, ми не їздили [посміхається]. [...] Ну як старші були... Поїдеш, продамо, скупимось — і додому. А автобусом тоді уже їздили.

З.О. – А може Вам щось сподобалось в місті?

Х.М. – Ну шо подобалось? Ну шо, я не знаю. Ну лучше ж вони жили як ми, село, лучше жили. Вони інтелігентні були, о... А всьо равно люду було багато в селі, та ж жили з німцями даже, вивчилась балакать по-німецькі, і всьо, і мене тоді не займали. А старших моїх сестрів називали «свиньєю», свиня і всьо — «schwein, schwein», а мене уже не займали, того шо ти мене будеш називать, як я тебе понімаю і с тобою балакаю, шо йому, як я вже в конторі робила, мене щітали. Тоді так не було, як зараз, тоді якось раніше совість була у молодих людей, а тепер яка совість? Совісті ж нема. Та тоді щітали. Я за це не хочу, як уже їх вивозили і вони прощалися, нічого.

З.О. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

Х.М. – Ну як це, я не знаю як... Перший раз я ще мала була, батько мене брав, їздили в Бердянськ на Косу. Ну мала була, ну проїхала бричкою й конем з батьком [посміхається], міняли пшеницю. У нас було 3 гектари, ми жили так харашо як той, як уже землю дали, батько наділив батькові три десятини, тоді нам попало. У нас горіща повні у пшениці були, і тоді жили ми харашо, а скільки ж ми пожили?!

З.О. – Сподобався Вам Бердянськ?

Х.М. – Та я його бачила [сміється]?! Я нічого не поняла, я нічого в ньом не пойняла. Прямо в оцих рибаків батько міняв, а вони прямо біля моря жили, якісь такі хатинки, щоб тільки так аби вилізти. Собаки, у їх такі бутки, кудлаті. Оце я запомнила, хароші собаки. Харошу таку рибу брали, харошу. Набрали риби ми й приїхали додому [посміхається]. Батько засолив, покаптив. У нас ж німецька хата ж була, оце димарь не так, як оце там димарь — аж у гору. А тут така хатка, де оцей димарь — там плитка, піч маленька і там отак воно [показує] ті балки, і там ото крючки, ото топить груба була і куриця. Даже люди привозили батькові каптить сало, окорьок тай мішками кропив'яними такими кілограм по 20 як не більше. Як упаде — так уб'є [сміється]. Так у нас у городі дуже хароший лісок був, білили ліс цей кождому хазяїну, так тими... Оце тут такий був ліс і кождий убірав, виносив. Порядок, порядок був страшний. У німців вобще порядок, сади хароші оце тут, де ми живем, о, фрукта всяка, кожду суботу нада вимітать двір і садок, понятно? Це такий був закон. Ну чістота була, мені це нравилосся.

З.О. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Х.М. – Да, хотілося [сміється]. А шо, того шо дівтора вже виглядають. І шо накупимо дівторі всякого. Я всігда з сестрою їздили, всігда. П'ятичасовий був автобус. [...]

З.О. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Х.М. – Ну шо ж село є село, ну шо города ж тоді були тоже ж вони жили не так як ми. У їх квартири, у їх були удобство у їх було, а в нас, а в нас село як село. Понравилось, де привик, там і сидиш, ну шо я.

З.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Х.М. – Дядько мій жив, батьків брат, в Донецькому, да, в Донецькому жив. Приїжджав до нас і ми їздили, ну як уже з чоловіком. Хороша в його тоже хата була, тоже построївся. На Рудченкові жив, принімали харашо.

З.О. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл, чи одягалися так чи по-іншому?

Х.М. – Городяни лучше одівалися. У їх, бачиш, другий укус був. Город і село там так, у селі так. Каже, видно парня іздаліка, шо з села. Все равно ж так не вбратий, і вони лучший вигляд був, вони не такі замучані були, як сільські баби, мужики. Вони ж за культуру. Ми ж тоже не той, плювали ж нікому в очі, ну жили, як можем. В селі тоже хто як жив, хто в біді жив, хто багатьше. Ну як я буду багатьше жить, як я одна, мати хвора і дітей менших? Шо, шо я можу купить? Нада ж содержувать її. Корова була — забрали й ту корову, як у той, восени 33-й, 32-й, корову забрали, у кого корова була — всьо равно лучше люди жили, було шо їсти, а так шо, ну шо вся сім'я нас пухла була, нічого не було. Плитка горить, чавун кипить і нічого нема, нема нічого, хоть покотом покоти. Я не знаю, яким, ото шо мати їздила, трохи яке кіло вигадает, два, крупів. На відро води стакан крупів. Ні солі не було, ні мила не було. Як оце война була — варили мило, був котьол такий здоровий із каустюка ото шо остається, кістки які кидали і варили мило, перве біле було, друге трохи сіріше, а третє чорне, чорне може тот, і якщо ж война, як война була то же ж... [...]

З.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Х.М. – Ну, люди завидували, канешно, городянам. Квартири чисті, а топили тоді... А чим топили? Ну давали оцей гайок — можеш прочіщать, а то розкидали кирпичі, сушили, топили, солома ото у грубах солома. Канешно, завидували людям. У них у шляпах. Все равно видно, ну шо оце вони задають, вони оце самі... Воно ж сразу видно, чи з города чи з села, не нада й балакать.

З.О. – Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

Х.М. – Це у них совсем другий образ жизни, я ж тобі кажу: у них і вода, і той, може, посуда інача, може вони і чим вони... Відкіля я знаю, я ж маленька була, чим у городі топили? Я ж не знаю, ну відкіль я знаю? Ну все равно вони лучше жили, як ми — багато.

З.О. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

Х.М. – Та й не завидували. Вони привикли там жить, а ми так привикли. Не знаю я ж город, я ж в городі жить не хочу.

З.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Х.М. – Не, ніколи. Село любили, я й зараз, я ніде нікуди не поїду. Ми жили там біля профілю, як война була, і вобщє батьки і ми там жили, де як до нас уїжаеш, на леву руку хата, де Соколи живуть — ото наше дворище. Батьки там жили, ми жили. [...]

З.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Х.М. – Ну як, ніхто нічого. З нашого села п'ять сімей виїхало в Америку — німці. І воно тоді якось брали німців в Америку. Білих. Чорних не брали, білих, білих. Ну той, не чорних, ну вони бігом їздили, десь не знаю в якийсь город на Комиші, і вони бігом виїжали. Ну це були німці, шо виїхали, багаті. Бідні не виїхали. Наше село, оце взять Мар'яновку і те, і нас, наше село бідніше жило. Там багатше жили, а туди далі ще багатше жили. Та у їх такі дома були, забори, о! А в нас село, ну, мало, трохи було тут таких багатих, ну мало. А туди, в той край, совсем бідні були. [...]

З.О. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Х.М. – А як? Ті, шо як хто переїжав — як рідня. Та хоч як і не рідня, як побачиш — здрастуються, обцаються. Ні, ніхто нікому не завидував.

З.О. – Чи переїзжали люди з міста до села?

Х.М. – У войну переїзжали, переїзжали із роз'ездів. Сестра приїхали, жила в нас. Вони були броніровані чи шо, робили стрелошники, він не схотів там, каже: «Не буду на своїх братів поїзда, стоять стидно». Вони тут жили в нас. Та харашо жили, ніхто нікому не мішав.

З.О. – З яких причин вони переїздили?

Х.М. – Ну я ж кажу, война. В 43-му його забрали і погиб [плаче], нема ні погибший, син скільки писав — ніде нема, і так він не найшов свого батька.

З.О. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі?

Х.М. – Та нас же, бачиш, вибирали сільських тут, не приїзdnих. На Западну наших людей багато посилали, а до нас приїжджали переселенці з Львова, туди далі з-під Пиряниць були, но вони трохи пожили, кой хто остався вобщє тут жить, їм не понравилося наше життя, а ті поїхали. Пожили трохи, а вони до нас не дуже обращалися, вони усе тільки називали «ви ті москалі», вони нас не любили.

З.О. – Пояснїть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі?

Х.М. – В село хто приїжджав, нічого його не займали, жили і все, і не займали нікого. Ми тоже оце жили отут, шо приїжджали із Львова, так по-мирному, нічого ми їх не займали й вони нас не займали.

З.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Х.М. – А як, я не собиралася нікуди їхать, нікуди. Із села я нікуди, ніде я не була. Оце там жили в детствї, а тоді тут, і всьо, більш ніде я не була. Одне село.

З.О. – А як сьогодні Ви відноситесь до міста?

Х.М. – Та як я відносоюсь? Живуть — хай собі живуть з Богом. Вони там собі живуть, а ми тут. А шо, слухай, а яке ж місто, шо нема ні стежки, ні асфальта, ніде нічого? Яке ж життя наше? Вони ж забули нас, село [засмутилась]. Заброшено, ти ж їдиш, хати порозвалювали. Ну нащо розрїшають хату розвалювать? Того шо вони налоги, шо продаси чи розбереш, а як туди — так нема за шо його, як воно, но нада ж її в натарїусі. Вони ж грибують гроші дурні. Можна оце так жить?! Хоч би вони подивилися, як люди живуть, ну шо у дітей роботи нема, ходять, як наче в нас власті нема, одні п'янки, а ходить як тільки дощ — уже всьо. На той край хоть трохи зробили, а сюди ніхто нічого. Село вигибло, вигибло село. Вершина — там месні люди, а ті вже то приїхали, то поїхали, а хто виїхали? Тоже уце тут три хати підряд в город поїжало, вони вже й померли, жінки осталися, а чоловіків нема. Хоч би трохи вони за селом дивилися! Ну ж люди тоже робили, заробляли, а оце як вони давали, як порозбїрали собі в кармани, забрали шо вони дали, хоть подивилися тепер! Слухай, раньше були бідні, но дружнїші були люди, самі люди. Вони не казали, шо ти, мол, така-сяка, мол, нема в тебе в чому вийти. А тепер як розрїзнили людей, а в больницю як нема грошей — пошол вон. Хїба ж як же далі жить?! Нада ж тоже дивиться начальству за людьми, шоб жить можна, всїм жить. Ну ні так як вони, багаті, ну все равно шось же надо подивиться. Хай читають! Так правду ж я кажу: вони забросили людей. Хай приїдуть, подивляться, бо було село яке, а тепер шо? Водку продають, каже, продають, шо в магазинах не можна, а шо це той продає, той продає. Ну і шо дає це розврат, шо всі їм платять? Хай читають, не нада, ото таке діло, хай читають, хай приїдуть, подивляться, як село живе! А там, у центрі, так тоже самі бомжі. Ну хай читають. Нада дивиться за людьми, нада всїм жить, о, а шо та пенсія, як получеш ті 400, то проживеш, і 100 рублів візьми тіки в магазин — і нічого, сьогодні перемїнили, завтра уже дорогше, сьогодні пішов, завтра пішов — уже дорогше, так шо ж це таке?! Всьо равно так раньше не було, одна ціна була. Тоді за руб, я продам молоко за руб банку, я куплю 5 хлїбин дітям хлїба, а тепер шо я куплю? Фїгу. Хай читають.

№ 90. — 2008 р., січень 4. — с. Мар'янівка Куйбишевського району Запорїзької області. — Интерв'ю з Шуптою Василем Петровичем, 1927 року народження, мешканцем с. Мар'янівка Запорїзької області, проведене Зброєю Оксаною Сергїївною (БДПУ).

Зброя О.С. (далі – З.О.) – Назвїть своє прїзвище, їм'я, по батьковї.

Шупта В.П. (далі – Ш.В.) – Прїзвище моє Шупта Василь Петрович.

З.О. – Національність?

Ш.В. – Національність — українець.

З.О. – Дата і місце народження?

Ш.В. – Народився я 1927-го году 2-го декабря. Родився в селі Вершина 1 Куйбишевського района Запорожської області.

З.О. – Яка Ваша освіта і професія?

Ш.В. – Ну в мене освіта невелика, война ж як началася, не дали мені кончить школу. Ну в мене образование всього шість класів закончїв, а потом уже у юності учився на тракторїста, роботав. В Урїцкому МТС і був на курсах механїзаторів, і роботав на тракторї всьо время. [...]

З.О. – Звїдки родом Вашї батьки, Вашї предки?

Ш.В. – Ну вони ж родом самі з Вершинського села № 1, це село. Тут вони і колективїзація була — участвовали вони, тут земля їхня, батькова, була в Вершині, і вони тут жили всі. І ото ж я тут і родився.

З.О. – Що вони розповїдали і що Ви знаєте про населений пункт, де вони народилися?

Ш.В. – Ну по росказу вони заїмалися, ну як шас у нас паї, взяли у хазяїствї землею. Держав своїх коней, держав в те время, це ж мїй батько, і ото хазяїнувався, заїмався хлїборобством. Так же само й мати була.

З.О. – Вони сюди, в Пробудження, переселилися самі чи разом з їншими?

Ш.В. – Нє, вони із Вершини не переїзжали сюди. Переїхав це я во время окупації, як война пройшла, после наше село німці спалили були. І мій дом попав під ету саму катастрофу, і ми перейшли тоді оце сюда, в Пробужденіє, Мар'яновку, Мар'яновським сільсоветом, і тут так жив мій батько й мати, і я. Ото ж брати в мене, шо були, ну ті були в армії в те время, а сестра була в Германії, тоді німці забрали на роботу її. [...]

З.О. – Відвідували Ви або ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

Ш.В. – Ну я лічно був, одвідував у городі Алмата в Казахстані, в Середній Азії. Ну там находився мій брат жив. Жив він з войны, остався інвалідом, і ото він там жив в Алматі. Ми їздили до його в гості тоді туди в Алмату. Він сам тоже українець, а жив там. Тут у те время якраз окупація, німці були, а він ранитий був. У Севастополі на Чорному морі служив і його як інвалідність отправили в те время туда, в Средню Азію. І так він там жинився, устроїв свою сім'ю, жінка, ну дітей, правда, в його не було, і там він ото окупірувався і не мог сюди вернуться, бо тут німці в нас були. А потом уже як освободили, ми взнали, шо він живий і находиться там, в Алмате, і потом поступенно узнали точно, шо він там живой, і тода поїхали в гості до нього в Алмату, там ото погостювали. Ну так як інвалідом він жив неплохо там жив, і ото ми рішили його провідать, брата свого.

З.О. – А батьки Ваші їздили?

Ш.В. – Батьки не їздили, були дома. Не було такої возможности, не було. А я їздив із жінкою оце в гості.

З.О. – Як часто і як довго Ви або ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Ш.В. – Ну там недовго ми були, місяць там ото пожили у їх, а потом назад заїзжали до жінкиного брата в город Зілянвськ, тоже там в Казахстані. Ото там побували. Вобщем, дето ми почти два місяця були в поездке, командіровкі оце. Відціль уже з Пробужденія виїхали і ото там ми гостювали у їх.

З.О. – Розкажіть, шо таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

Ш.В. – Ну, бачте, як сказать... Воно місто, це в городі жили і родствєнікі мої жили, там матєрина сестра в Донецке рідна жила. Як кажуть, село і город — це ж були великі разницї дві тоді, канєшно. Нам було, канєшно, трудніше в сєлі, бо ми занімалися і за городами вирашували там усе, а вони шо? Жили собі там, робили, і получали зарплату, і жили. Як кажуть, їм там легше там було в місті. Канєшно, в городі, в місті [посміхається], щас усі туди тікають, бо знають, шо село таке, шо осталося село, як кажуть, шо вже нікого вже нема в сєлі, а осталися старики ми самі. А це велика разниця, потому шо щас у село нікого не загониш, всі тікають в місто, тікають, бо там, як кажуть, усе. Буде чай пить і кусок хліба, і їм нічого не нада, якби тікі в городі були! [Сміється] Ото!

З.О. – Звідкі Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано? [...]

Ш.В. – Ну я вобщє то... матєрина сестра — вона виїхала туди, в місто, в Донецк, і там вона проживала все время, і ото в таком ото случай ми ото роз'їзжали і їздили туди в місто в гості.

З.О. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

Ш.В. – Ну, це поїздка була така: поїхать в місто погостювать. Подивитися, як вони там живуть. Понімаєш? От. Ну воно ж усім, канєшно, хочеться, шоб у городі жить, ну каждому ніде нема такої возможности, шоб жили всі в городі, нада ж комусь і в сєлі жить [сміється].

З.О. – Ви боялися міста в дитинстві?

Ш.В. – Нє, мені дуже хотілося жить у городі, ну а потом так як батьки тут все время корєнні житєлі були, бо на землі прив'язані, ну і шо? Прийшлося й собі тоже оставаться, по батьковим, як то, стопам в сєлі жить, де й сьогоднішній день осталося, уже на пенсії.

З.О. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Ш.В. – Ну тут недовго, тоді ж ходили поїзда. На поїзд сів, білет узав на поїзд, вийшов із Розовки, і тут з роз'єзда (тут у нас в посадкі були) і добиралися у город. Так же й назад поїздом приїжджали, свого транспорту в те время не було ніякого.

З.О. – Яким для Вас був цей шлях: весєла подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

Ш.В. – Ну це, знаєте, була велика радєсть, шо в город. Тоді ж у місті жили... то єсть у сєлі жили і нічого не бачили, ні поезд, нічого [посміхається], одні коні. Та була радєсть велика тоді, в те время.

З.О. – Що Ви очікували від міста в першій свій приїзд? [...]

Ш.В. – Ну спначала була мечта, канєшно, шоб поїхать у город і там жить. Ну як родилися ми ж не для города, а для села, шоб тут жили вже, в сєлі, і так і по нинішній день живємо в сєлі.

З.О. – Згадайте поподробніше перше Ваше враженія від міста?

Ш.В. – Ну як Вам сказать, ну городські... там у городі совсем друга жизнь, канєшно, була як у сєлі. Там за шо, шо в їх квартири хароші були, ну отопленіє хороше, потом ванна, душ принімаєть можна все время. А в нас в те время не було такого нічого, все було таке примітивне, літом як сонце пригріє, тоді уключаєш собі душ, понімаєш, під свою... Так шо...

З.О. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Ш.В. – Ну в те время, канешно, всьо равно у місті побув там, а всьо равно додому тяне. У рідне село, шо йти на працю до землі [сміється]. А їм шо до землі? Вони пішли, в магазіні купили все готове, а нам нада все своє виростить. Все шоб було і все шоб своє.

З.О. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва? [...]

Ш.В. – Ну бачте, вона мічта не збувається, канешно. Я мечтав всьо время тоже быть у городі, шоб жить у городі. Канешно, городську і сільську жизнь... Це дуже цікаво, понімаєш, жизнь. У городі легше жить було, і за то, шо там знать одробив часи собі і всьо. Восім часов одробив і ти спокійний. Виходні були, а тут ми робили все время без виходних. Я почти круглі сутки пошти, потому шо знаєте самі, шо таке земля. Її нада оброблять, нада вхажувать, бо це, як кажуть, будущий нашій, жизнь будуча наша.

З.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Ш.В. – А це таких не мало було знайомих, як кажуть, пошти усе село повиїжало туди в город, і всі знакомі, всі близькі. Побросали всі села і устроїлись там, і роботають. Пустили свої коріння там у городі і собі спокійно живуть.

З.О. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії чи ще щось)?

Ш.В. – Ну отношения до релігії, канешно, в нас в те время може бить і з децтва ми зналися, шо було в юності шо таке. Ну а так як у нас не було ще церкви — нічого не було. Нам воно вже якось нікто не підказував за цю релігію, так уже жили самі своїм життям. А тепер уже совсім стало по-другому, уже ось тут даже в нас у Вершині (в цюм селі, де я жив) построїли церкву. Уже стоїть церква, а це строїли мої брати з Америки, строїли відтіля, самі за свій щот строїли. Оце Ви щас, канешно, багато принімаєте участіє в етой. Ну так як уже знаєте, старе поколеніє вже все померло, а молодьож щас така стала, шо їм воно вже не до церкви, як кажуть, усі у город пішли і там собі працюють. Кто працює, а хто так одживас. Як би тільки в городі жить.

З.О. – А як одягалися селяни, мешканці міст, молодь?

Ш.В. – В те время городяни совсім ходили шикарно одягалися, а в нас, канешно, воно біднота була, шо не було одежі такої, не було за шо куплять, так шо ми на щот цюго страдали цим ділом.

З.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей? [...]

Ш.В. – Ну як Вам сказать, теперішне время, канешно, дуже харашо стало, як раньше було. Канешно, щас я кажу, хай дай Бог воно таке й було, уже шо все питання й хароше. Одежі много, уся дешева, от. Так шо щас совсім проше стало. Єслі би в те время все було, як щас ми живем, тоді, канешно, було б гаразда лутче. Бо тоді ми жили всі в недостатках. Не хватало нічого й трудно доставать, бо грошей не було. А щас ми харашо живем. [...]

З.О. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, чи Ви були горді за себе)?

Ш.В. – Ну [замислився], як Вам сказать... Це таке, отлічались, воно і зразу отлічається городський чоловік од такого як селянина, такого хто з села, понімаєте? Це воно стає дуже замітно, вот, но а всьо равно не забуваємо, шо сам же учора був, а вже як у город виїхав — совсем другий стає. Не хоче і знаться, і, як кажуть, дуже зацікавилися городскою жизнью усю. Воно совсім по-другому щас живеться каждому.

З.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

Ш.В. – Не, щас би платили, шо хотіли давали, я б у місто совсім би не переїхав би. Тут гараздо лучше, попривикали каждый. Но тіки шо, бачте, уже нікого не осталося в селі, село умерло, замерло усе село. А якби взялися були за село, шоб були робочі міста, шоб ще було, то тут би молодьож оставалася в селі, було б гараздо лучше, було б у селі жить, як у городі б.

З.О. – А раніше виникало бажання переїхати?

Ш.В. – Та й раніше бажав, мічтав, шо буду у городі, а потом подумав, шо це напрасне бажання, потому шо тут родився, тут вже нада [посміхається] й, як кажуть, вмирать.

З.О. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

Ш.В. – Ну таких немає, шо у їх бажання щас у їх вернуться сюди в село.

З.О. – Ні, чи бажали вони туди поїхать?

Ш.В. – А щас! [Іронічно] Каждый би бажанців таких, шоб переїхала, так нема жилья. Єслі б жильйо позволяло, так тут би вобщє нікого не було у нас у селі.

З.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Ш.В. – [Замислився]. Ну щас є вже, шо багато вернулись з города. Ну кажуть, попробували городського хліба, а щас уже повертались назад в село, бо нада працювать до землі, а земля корме, як кажуть, каждого.

З.О. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Ш.В. – Ну така підтримка була, що їздили один до одного в гості туди, в ето, в місто. І місто в село приїжджало сюди провідувать, но всьо равно от січас не те, що було. Другий ото що в місто виїхав, от і жалкують, ото бросают свої дома і виїжають, а воно якось радості немає, усе хочеться переїхати назад, на старе место жительства.

З.О. – Чи були у Вашому селі такі, хто переїздив з міста до села?

Ш.В. – Ну у нас от, наприклад, була Скорлючка. Хату свою бросила, ну як бросила? Отдала за дві тисячі дом, усе, що в домі було, все осталося, виїхала в місто Запоріжжя. Ну а тепер плаче, сидить там все время і хоче вернуться сюди назад. А воно ж, як кажуть, позно вже вертаться, а тіки кається, що жила тут, а уїхала в місто. Шо нада було не зриваться із свого коріння, як то кажуть. Це в нас тут сусідка наша недалеко тут живе. Вона приїжджала до нас, приїжджала, розказувала. Ще й приказувала, шо не бросайте свою хату, живіть у своїй хаті і не нужен город вам. Так оце й такий приклад оце я знаю. Шо вона це все розказувала.

З.О. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Ш.В. – Ну мало в нас таких есть. Раніше ставились, канешно, дуже добре. Шо вони поверталися в село. Но були такі, шо виїхало, а тоді вернулося у село. Жить нада тут, бо город есть город, понимаеш?

З.О. – Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі? Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

Ш.В. – [Замислився]. Ну це, знаєте, залежало, як кається, од культури, от самого себе, от організатора цієї життя, от. Потому шо, як кажуть, хоть і в городі, кажуть, лучше жить усе, ну всьо равно, еслі він тут родився і тут жив, то його всьо равно тяне сюди, на село, до рідної землі тяне.

З.О. – Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі?

Ш.В. – Ну це, знаєте, нада дуже великі кошти мати [посміхається], щоб вважатися, дуже кошти. Тоді будуть тебе всі вважати і тобі легше буде. Як кошти будуть — все добре буде.

З.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]

Ш.В. – [Замислився]. Ну тут опять хочу вернуться і... змінюється тим, шо от, канешно, в місті там совсім все по-другому. Не залежить ні од кого, це все, як кажуть, государство зробило там такі усі условия людям, шо вони можуть жити у городі. А не всі можуть жити у городі, усім трудно туди попати. Еслі коштів немає, так нічого не буде тоді життя. Ну а шас, я би сказав, і в селі не плохо, шас нада, щоб всі вернулись у село, бралися за село, бралися за землю, работать нада. І тоді буде все, будем ми багаті, буде в нас тоді все, як харашо буде.

З.О. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

Ш.В. – Ну оце бачим опять же залежить все, як кажуть, од праці. Як будеш работать, так і будеш жить, понимаеш, от. І, канешно, в городі жить, жить, канешно, трудно, як ніде не будеш робить, так само і в селі не легше жить, як ніде не будеш робить. Шас нада кождому, всім работать харашо, і тому ми живем так, а тоді жили набагато краще, і буде все тоді у нас, все у нас буде в достатках, і будемо всі багаті, щасливі, от, ну це таке прийде. Наверно, пора і в село в наше, шо таке повернуться ліцом, всі до села, і таке зроблять, може вже не ми, а хоть наші внуки [посміхається] будуть жить добре не смотря на те, шо будуть жить в селі. Я думаю, шо шас возмуться, в теперішнє время возмуться за село. Ну й пора ж уже браться за село, потому шо село совсім вже завмерло, а його нада возбуждать, от щоб воно жило, і росли діти тут, і щоб були багаті, хараші, щасливі.

№ 91. — 2008 р., січень 6. — с. Мар'янівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бурою Ніною Олексіївною, 1929 року народження, мешканкою с. Мар'янівка Запорізької області, проведене Зброєю Оксаною Сергіївною (БДПУ).

Збруя О.С. (далі – З.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Бура Н.О. (Б.Н.) – Бура Ніна Олексіївна.

З.О. – Дівоче?

Б.Н. – Збруя Ніна Олексіївна.

З.О. – Національність?

Б.Н. – Українка.

З.О. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Б.Н. – 8 августа 8-го місяця, село Мар'яновка, Куйбишевський район Запорізької області, рік 29-й, 1929-й рік.

З.О. – Яка Ваша освіта і професія?

Б.Н. – У мене освіта сім класів образования. А професії нічого нема, просторобоча. [...]

З.О. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Б.Н. – Батьки тут, месні. Папа з Благовещінки. Мама з Новоукраїнки. А тоді ж вони служили отето в Мар'яновці оце в оцім в селі познайомились, пожинились і так прожили все життя до самої смерті.

З.О. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

Б.Н. – Ну мама в Новоукраїнці, село таке зажиточне, люди там, річка Гайчур протікає, а папа в Благовещінці, тоже там річка Берда протікає і тоже село таке непагане. [...]

З.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

Б.Н. – Ну їздили ж, вони раніше ж тот, постували, так вони ж їздили в Маріуполь, купляли там рибу це. Ну так тоді ж їздить чим було, конячка була, наприклад. Запрягав папа конячку та поїде скупляться, та й приїжджали.

З.О. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Б.Н. – Вони так фактично не були в місті, не жили, а тіки ж так поїдуть, щоб щось купити, щось продати і всьо, а так фактично не були.

З.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

Б.Н. – Ну в дитинстві ми просто тоді мало знали місто, города. Ми мало знали, бо ми привикли жить у селі на землі, і з дитства ми вже пасли череду, отам коней, гусей, ну отако привикли отаке, а за місто даже не було й розговора. [...] Просто ми не могли якось і общатись з тим містом, бо ми там не бували. Фактично тоді ж не було чим їздить, от, кіні, більше не поїдеш, автобуси ж не ходили.

З.О. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (поїздки батьків до міста у господарських справах — купівля, продаж; родичі в місті)?

Б.Н. – Ну поїдуть, куплять. Родичів у нас у місті в нас не було, а так поїдуть, щось продали, щось купили, і приїжджають додому.

З.О. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

Б.Н. – Не їздили ми до міста і не тот. А тоді, канешно, я вже була в місті, Сталіно тоді воно називалося, і там робила. Ну так воно впічтливося: натовп людей дуже. Не дуже я привикла до того міста, і мені всьо равно захотілося додому, в своє рідне село. І я й приїхала й тут жила. [...]

З.О. – Чим і як довго Ви в дитинстві чи юнацтві добирались до міста?

Б.Н. – Ну тоді ж такого нічого не ходило, не було ж нічого кромі залізної дороги. На поїздах.

З.О. – Яким для Вас був цей шлях, весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

Б.Н. – Ну було всього, бо був же молодий, ну бувало ж їдеш у поїзді — познакомися, розговори, общалися. Непагане було.

З.О. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Б.Н. – У місті всігда очікували не дуже приємне. Того що там же ж ми не привикли до тої атмосфери, ми привикли в селі. Все чуже там. Народ мене, наприклад, заколишував, ото йде натовп людей — мені вже становилося погано, так що я не могла, наприклад, в місті прижитись.

З.О. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

Б.Н. – Ну місто як місто, всігда воно хороше, бо там є багато чого настроєно, магазіни хороші, купити можна ж було все, як у селі це було не достать, а там, канешно, можна ж було все достать, все купити. І це враження було таке непогане.

З.О. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Б.Н. – Да, хотілося, бо своє рідне всігда є своє рідне. Дома земля, хазяйство, ми просто привикли до цього.

З.О. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Б.Н. – Ну чим одрізнялись? Там, канешно, було нам завидно, що там, канешно, така молода людина, як мені було, наприклад, 16 – 17, городська людина шо? Вона, канешно ж, тот... А ми в селі, які ми там ходили? Не дуже вдягнуті, босі, і так жили.

З.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл? [...]

Б.Н. – Ну понятно, горожани відрізнялися від сільських. За того, що вони всігда були нарядні, по їх виду вони були хороші, розговор у них, канешно, всігда був російський, по-російськи вони балакали. А так вони ж люди такі самі, як і ми.

З.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Б.Н. – Ну я б сказала, ну як, каждый живе по-своєму. Шо в городі, шо в селі, вони ж так же живуть і ніякого впливіня не єто самое.

З.О. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Б.Н. – Ну відрізнялись за того, що ми були протів їх... ну ми, як ото, не так одягнуті, не такі розвигі, усе таке.

З.О. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала чи викликала гордість за себе)?

Б.Н. – Вона мене не засмучувала і не викликала нічого. Бо я просто проживала все время в селі, і мені просто це село дуже подобалося.

З.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

- Б.Н. – Ні, ніколи я не бажала поїхати в місто, просто мене місто, ну, не дуже приваблювало. [...]
- З.О. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]
- Б.Н. – Не, не бажали вони теж в місто їхати. Просто привикли на своїй землі, своє тут усе, своя садиба, свій огорог, корови, хазяйство — все це ми робили. І вручну ж, тоді все коровами орали, ну таке оце все ми робили.
- З.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?
- Б.Н. – Ну просто це їхнє бажання було. Поїхати туди, оселитися там і жити. А нам це ж таке, кожна людина шукає, де їй краще.
- З.О. – Що говорили про це у Вашій родині?
- Б.Н. – Ну, у нашій родині ж теж ж так казали, що от поїхали там сусіди — ну і хай, значить, їм там дужче понравилось, хай вони там живуть.
- З.О. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з колишніми односельцями, які переїхали до міста?
- Б.Н. – Ні, не було в нас зв'язків з ними. Поїхали люди, там жили, вони не приїжджали в село та й ми до них у город не їздили.
- З.О. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?
- Б.Н. – Були такі люди, що поїхали в місто, їм там не сподобалось і вони назад приїжджали в свої оселі і обратно тут жили. [...] В кого як складалася судьба. То, може, шось на роботі, не могли найти роботу якусь, то, може, їм робота не сподобалась. Ну факт тот, що вони осталися.
- З.О. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?
- Б.Н. – Учені. Наприклад, приїжджав агроном, там учитель от, врач. До їх ставилися дуже культурно, бо вони ж приїжджали вчені люди. Їх просто в селі поважали, любили, бо вони ж таке були освічені.
- З.О. – Чи багато з таких залишилось постійно жити в селі?
- Б.Н. – [Замислилась]. Багато таких залишилося. Бо тут їхні судьби склалися. Наприклад, приїхала вчителька, вийшла заміж — вже її судьба тут склалася і вона остається в селі. І так же й агроном чи там ще.
- З.О. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?
- Б.Н. – Просто вони всігди придивлялися де живуть, до того ж і приловчалися. І вони просто понімали нас, селян, а ми понімали їх. Хоть вони приїхали, ну ми їх понімали. [...] Да, приїжджали вони, тут ознакамлювалися, жили і ставали такими як ми в цьом селі.
- З.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]
- Б.Н. – Ну до міста мене ніколи не тягло, я й не дуже його любила. І так мені не дуже хотілося і мені було всьо равно, канешно.
- З.О. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? Що це для Вас?
- Б.Н. – Ну сьогодні в місті, канешно... Ну як, теж живем, щітай, почті в місті. Щас же розвітіє не те, кругом не те, щас же по селах стало лучше жить.

№ 92. — 2008 р., січень 25. — с. Новоукраїнка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Костенко Галиною Василівною, 1932 року народження, мешканкою с. Новоукраїнка Запорізької області, проведене Шовковою Стеллою Юрїівною (БДПУ).

- Шовкова С.Ю. (далі – Ш.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.
- Костенко Г.В. (далі – К.Г.) – Костенко Галина Василівна.
- Ш.С. – Національність?
- К.Г. – Українка.
- Ш.С. – Місце народження?
- К.Г. – У Новоукраїнці, село Новоукраїнка.
- Ш.С. – Ну це воно ж раньше не так називалось?
- К.Г. – Ну да, я тоді родилася при Гайчурі. [...] Куйбишевський район, Запорізька область, село Гайчур.
- Ш.С. – Яка Ваша освіта і професія?
- К.Г. – Ой моя освіта [посміхається], онучечка. Чотири класи.
- Ш.С. – А професія?
- К.Г. – А професія — доярка, телятниця, ну я з молоду робила на тракторі прицепчіком, на тракторі робила.
- Ш.С. – Ну от розкажіть, як Ви в молодості?
- К.Г. – Ага, в молодості я ж робила чотири годи на тракторі, ні, чотири годи я розносила тракторістам їсти. Я тоді чотири роки я була на тракторі. [...]
- Ш.С. – А звідки родом Ваші предки?
- К.Г. – Ну з Гайчурці, з Гайчура.

Ш.С. – Що Ви знаєте і що вони розповідали про населений пункт, де вони народилися?

К.Г. – Ну та що вони розповідали, Стелла? Вони розповідали про кадетів, вони розповідали. Моя мама все розказувала як кадети, кадети заїхали у Гайчур. Та як вони лазили скрізь по... ну як їм сказали... Заїдуть кадети у Гайчур, а кадети із Федоровки ж приїжджали ж на конях. І вони ж тоді на конях, позапрягали коней на брички. І на ліс забрали ж дівчурку свою, скільки ж в них там було дітей своїх, на бричку зімою це, і у ліс, і серед дороги їх нагнали кадети. Забрали коняку дуже харошу (це бабушка, моя мама, розказувала [сміється]). Їм дали там якусь таку чалу, дохлячу таку, запрягли оту коняку дохлячу, худу, а того коняку забрали. І завернули їх у село, а дід дуже старенький уже був (це мамин дедушка), старенький був, так він остався на пічі дома, на пічі остався, і каже, ступають оце ж кадети, як, каже, зліз поманеньку з печі, открит двері, а вони й кажуть: «Дедушка, сім'я Ваша дома?» І він каже: «Немає. Я один, сам, а шо Ви?» «Шо в Вас є кушати?» А у пічі, кажуть бабушка, було і ковбаса, і м'ясо тушоне, піріжки напечені, це ж якраз на Різдво було. Кажуть, оце ж витяг усе чисто їм, вони поїли, поблагодарили. «А де чи Ваша сім'я?» Каже: «Десь поїхали у ліс». «О, — каже, — ми їх наженем, ми їх вернемо». І вони ото нагнали їх і вони ото вернули їх, і ото вони таке розказували.

Ш.С. – А скажіть свою дату народження?

К.Г. – 1 октября 32-го года. [...]

Ш.С. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? [...]

К.Г. – Та куди я їздила? Нікуди я не їздила. Нікуди я не їздила по городам в детстві. Куди б я їздила? Ми тоді босяком, що, нас би в город пускали? Як не було в чому не вбуться, не вдіться. То там тепер їдять і по городам, і по курортах, і скрізь, я не разу нікуди не їздила. То детство пройшло так ото, у роботі, у роботі, і у роботі.

Ш.С. – А звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста?

К.Г. – Розказували ж мені те, бабушка розказувала, мама мені розказувала, що город ще ж єсть. І в Маріуполь вони чи їздили, ми ж були маленькі, а після війни зразу щ, та й у 1947 году, вони їздили туди по камсу у Маріуполь, це ж город Маріуполь, і вони ото розказували, шо поїхали ж на тому до моря, і ото там вони покупляли відрами, двоє відер, камси, і приїхали, та не приїхали, а прийшли пішки, тоді ж не дуже їздили, а прийшли пішки.

Ш.С. – А Ви боялися міста в дитинстві?

К.Г. – Не боялася і я його й не знала, яке воно [посміхається]. Не боялася.

Ш.С. – А поясніть подробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

К.Г. – Ну як це, канешно, місто лучше було, як селяни, бо у місті ж заводи, фабрики, все чисто, і там же ж лучше вони і ходили, діти, одівалися лучше.

Ш.С. – А Ви мали в дитинстві знайомих городян?

К.Г. – А як же щ, у нас же ж у городі були, це двоюрідний брат був Ігор, і вони ж побиті, і Іван. Вони сиротами остались, остався батько тільки один, і вони маненькими, їм по п'ятнадцять було, вони виїхали у Маріуполь, і вони ото там у Маруполі жили. А моя мама було приїде, оце ж Ігор був старше, а Іван був менший, тож вони ж оце до моєї мами їздили у гості, так мама моя приймала їх.

Ш.С. – Опишіть докладніше, чим вони відрізнялися від мешканців сіл, там одяг, поведінка, мова?

К.Г. – Чим відрізнялися? Ну хто зна. Вони обидва, тут вони робили шохверами, а у Маруполі вони робили на заводі ці хлопці, оце вони розрізнялися.

Ш.С. – Мовой вони говорили українською?

К.Г. – Да, українською.

Ш.С. – А поведінка?

К.Г. – А поведінка, ну хлопці хороші були. Харашо себе вели, і вони там робили на заводі, поки на фронт їх побрали і на фронті їх побили, молоденькі ж були хлопці [засмутилась].

Ш.С. – Опишіть, які почуття викликали в Вас Ваша відмінність від міських мешканців? [...]

К.Г. – Та я сама хотіла, в город поїхати хотіла, хотілося мені в город поїхати.

Ш.С. – В яких ситуаціях виникало це бажання переселитися до міста?

К.Г. – Ну не було уже ж в селі, всі дівчата поїхали там, як ті молоденькі поїхали, родичі позабирали. А ранше ж паспортів не давали там як тепер. А тоді ж їх позабирали родичі в города і подружили, поїхали ж у Маріуполь, і їх там пристроїли в Маріуполі, а я ж сама осталася в селі, уже до менших притулилася дівчат [посміхається].

Ш.С. – А як ставилися до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

К.Г. – Ну не пускали мене у місто, щоб я тільки в селі. Мама ж сама осталася, хлопці ж пороз'їжались.

Ш.С. – А Ваші родичі мали бажання оселитися в місті?

К.Г. – Обізательно.

Ш.С. – Чому?

К.Г. – Чому? Тому що в колхозі ж ваще було, як у місті, тут же ж не вигрибильня була робота, день і ніч робили.

Ш.С. – А чому не переїхали?

К.Г. – А чому не переїхали? Та куди ж переїждать, як нема не квартири, нічого?

Ш.С. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

К.Г. – Харашо відносились, зустрічали всігда, шанували так як і положено, харашо.

Ш.С. – А Ви підтримували зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

К.Г. – Обізательно [сміється]. І зараз підтримую із дівчатами, з подружками ті, що я з ними дружила. Всігда вони мені дзвонять, ось сьогодні приходив Захаренко дядько Микола, так каже: «Дзвонила Ліда». То ж моя подружка, ми ще з дитинства, з дитинства, маненькими як були подружили, ми ж і зразу вона, тіки хто поїде, вона десь під Бердянськом десь село, вона там живе, і як тіки хто поїде обізательно або дзвоне, всігда мені привіт передає, а як приїде сюди в гості, всігда вона до мене приходе, із чоловіком приходе і всігда мене відвідують.

Ш.С. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? [...]

К.Г. – Ні, не було. Не помню таких, не було. Усі із села в город тікали.

Ш.С. – Чи змінювалась впродовж Вашого життя Ваше відношення до міста? [...]

К.Г. – Ні, не змінювалось, я вже тут і оставалась. І не думала вже в город поїхати.

Ш.С. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

К.Г. – Харашо. [Сміється]. Усі ж вже в городі. Односюсь до городянів харашо [сміється], осьо в п'ятницю приїдуть [сміється].

№ 93. — 2008 р., січень 25. — с. Новоукраїнка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Костенко Марією Прокопівною, 1927 року народження, мешканкою с. Новоукраїнка Запорізької області, проведене Шовковою Стеллою Юрївною (БДПУ).

Шовкова С.Ю. (далі – Ш.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Костенко М.П. (далі – К.М.) – Костенко Марія Прокопівна.

Ш.С. – Національність?

К.М. – Українка.

Ш.С. – Дата і місце народження?

К.М. – Новоукраїнка, тут народилась, тут хрестилась, тут і живу. [...] 5 январа, 1927 рік.

Ш.С. – Яка Ваша освіта і професія?

К.М. – Освіта — сім класів, професії ніякої. Почалась війна, батька забрали на войну, мати вмерла, а нас осталося шість сиріт. Куди там було вчитися? Пішли в колгосп робить та і все. [...]

Ш.С. – Якої були національності Ваші дідуся, бабусі?

К.М. – Українці всі. Ми тут були всі українці. [...] І всіх рід тут, і мій, і рідних, і всі українці.

Ш.С. – Що розповідали Вам батьки і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

К.М. – Знаю, що оцеж бабушка моя, вона... У неї був чоловік Микита (це моя мама Микитівна), вони були так як багаті, а їх тоді розкуркулили і вигнали з хати, і вони пішли шукать, діти порозбігалися і хотіли їх тоже забрать кудись. Син пішов на шахту, а дочки порозходились, а вони старенькі попали у Федоровку. Там найняли таку земляночку і там жили, і дедушка вмер там, а бабушку тоді забрав син, і тоді ото бабушка жила, а тоді як до нас дойшли німці, ми осталися шість малих. Я сама старша, 14 год. Поїхали, запрягли воли і поїхали, поїхали, привезли бабушку, і той бабушка у нас була. Тій уже бабушкі було уже за шіздисят, вона з нами все время жила, вона нас виховувала, і поки прийшли наші і вона жила, і тоді ж брат (він з тридцятого года), його взяли ФЗО, а менша сестра зо мною осталась дома. А я вийшла заміж, і бабушка каже: «Я вже стара, негожа». І син забрав до себе додому. А ми... я заміж вийшла за Дахна. Оце так. [...]

Ш.С. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

К.М. – Ні. Я знаю, мама колись їздила до брата, і то нишком, це ж щоб не знали, бо він із куркулів. Мама поїхала, провідала. А так не їздила.

Ш.С. – А довго вона там була, у місті?

К.М. – Три дні і чотири дні.

Ш.С. – Часто не їздила?

К.М. – Ні, не їздила.

Ш.С. – А Ви?

К.М. – Ні, а куди я поїхала б?

Ш.С. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

К.М. – Я його собі не уявляла. Я знаю, що таке село: корови, свині. Я не знала, що це таке город.

Ш.С. – А звідки Ви дізнались про існування міста?

К.М. – Кажуть, що живе дядько в городі Сталін. А що він там робив? Він в шахті робив, що там було.

Ш.С. – А Ви боялись в дитинстві міста?

К.М. – Я не боялась, в мене не було інтересу, тоді грошей не було мене розводить. Тоді робили в колхозі, ми дома хазяйнували, батьки на роботі були.

Ш.С. – А як Ваша мама добиралась до міста?

К.М. – Поїздом.

Ш.С. – Вам хотілося поїхати до міста?

К.М. – Ні, я привикла до сільської життя і мені не хотілось нікуди. І досі не хочу нікуди.

Ш.С. – Поясніть подробиці, чим відрізнялися міста від сіл в часи Вашого дитинства та юнацтва.

К.М. – Електрика там була, електрика, а ми цього не знали, у нас каганчики були і ми не знали. А як дядько приїде, каже: «В нас свет є», а ми не прицтавляєм, як це «свет».

Ш.С. – А як Ви вважаєте, чим сільський спосіб життя відрізнявся від міського?

К.М. – Канешно, міняються, коли приїжджають в село, вони не хочуть уже зацікавитись хазяйством, уже шоб вони гроші получали, а воно вже відрізнялося від нашого.

Ш.С. – А відчували Ви, що Ви відрізняєтесь від міських мешканців?

К.М. – Ні, ми їх не бачили, хоть в них діти були, вони не приїжджали і ми їх не знали, а дядько як приїде, а ми тут діти бігаємо всі одинакові.

Ш.С. – Чи виникало у Вас бажання оселитись у місті?

К.М. – Ні, Боже сохрани!

Ш.С. – А Ваші родичі мали бажання оселитись у місті?

К.М. – Ні.

Ш.С. – Опишіть на прикладах, як ставилися до родичів чи знайомих, які переселилися до міста?

К.М. – Завідували їм, що вони живуть краще, що в них є время більше відпочивали, вони були відпочивали, а ми не мали. Вони цікавилися як краще вони там жили.

Ш.С. – А Ви підтримували зв'язки з колишніми односельцями, які вже переїхали до міста?

К.М. – Да, уже коли були здорові, коли моя подруга переїхала, моя сестра троюродна, ми уже тоді переписувались, вона пише як у них, я як у нас. У них уже було краще, як у нас.

Ш.С. – А було таке, що з міста переїзжали у село?

К.М. – Такого не повню, я такого не знаю.

Ш.С. – Чи змінювалось уподобання життя Ваше ставлення до міста?

К.М. – Люди там живуть так, а ми тут так, а мені нравиться так, а їм інакше.

Ш.С. – А як сьогодні Ви ставитесь до міста?

К.М. – Так само. Там моя сестра живе, брат живе в місті, син мій живе в місті. А мені воно... я туди не хочу, я як поїхала до сина на день, так шо там сидить у тій халупці? Тут я ось пожалуста і на двір вишла, і люди знакоми, а там шо? Сидиш, як у клітці.

№ 94. — 2008 р., січень 20. — с. Гоголівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чернявською Лідією Марківною, 1931 року народження, мешканкою с. Гоголівка Запорізької області, проведене Шовковою Стеллою Юривною (БДПУ).

Шовкова С.Ю. (далі – Ш.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Чернявська Л.М. (далі – Ч.Л.) – Чернявська Лідія Марковна.

Ш.С. – Національність?

Ч.Л. – Українка, 1931 року, 31 року.

Ш.С. – Район, область, де народилися?

Ч.Л. – Село Гайчул, Куйбишевський район, Запорізька область.

Ш.С. – Яка Ваша освіта і професія?

Ч.Л. – 4 годи. Професія колхозник. В колхозі работала. Колхозник. [...]

Ш.С. – А батьки якої національності?

Ч.Л. – Українці. Тут родились вони, у селі.

Ш.С. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про цей населений пункт? [...]

Ч.Л. – Вони мені не розповідали нічого, бо я ще мала була. А тоді ж вони родилися у цьому селі. Мама вмерла, а тато вбитий на війні. Ми жили самі, сироти. Не було в нас рідні. [...]

Ш.С. – Ви відвідували або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Ч.Л. – Ні, не була я ніде. Не їздила.

Ш.С. – Розкажіть, що таке для Вас було місто?

Ч.Л. – Нічого я не знаю про місто, яке воно, нічого не знаю.

Ш.С. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Ч.Л. – Ну так розказували, що єсть там місто Макіївка, Запоріжжя. Це знала я, що таке місто єсть. Я там не була, в дитинстві не була я.

Ш.С. – А не боялися в дитинстві міста?

Ч.Л. – Ні.

Ш.С. – А Вам хотілось поїхати до міста?

Ч.Л. – Ні, не хотілося. Тоді ніколи було. Ми малі вже на роботу ходили. 4 класи покінчила. І пішла на роботу. Зараз у степу робила, ми то колоски собирали, то ще що-небудь. А тоді вже далі, як вийшла заміж, пололи бур'яни, кукурудзу, сояки, а тоді стала дояркою і 32 роки проробила дояркою. Проробила я.

Ш.С. – А чи були у Вашому селі такі, що переїхали з міста до села?

Ч.Л. – Та були. А що вони їздили, я не знаю. [...] Видно, їм хотілося їздити туди, назад у село. [...] Ну я не їздила, я не знаю. Я була всігди своєю у селі, була своєю, нікуди не їздила.

№ 95. — 2008 р., січень 19. — с. Гоголівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Костенком Іваном Григоровичем, 1931 року народження, мешканцем с. Гоголівка Запорізької області, проведене Шовковою Стеллою Юрївною (БДПУ).

Шовкова С.Ю. (далі – Ш.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Костенко І.Г. (далі – К.І.) – Костенко Іван Григорович.

Ш.С. – Національність?

К.І. – Українець.

Ш.С. – Дата і місце народження?

К.І. – Новоукраїнка, 1931 рік. [...] Новоукраїнка, тоді ще воно називалось Гайчул.

Ш.С. – Яка Ваша освіта і професія?

К.І. – 10 класів; професій багато у мене було. І в Запорозжжі робив на заводі котельщиком; торгував у торгівлі; і на току робив, і на тракторі...; в основном на тракторі. [...]

Ш.С. – А якої Ваші батьки, дідусі, бабусі були національності?

К.І. – Тоже українці.

Ш.С. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

К.І. – Вони ж тоже тут народилися, в Гайчулі, і тут женилися; тут проживали і тут мати вмерла, а батько на війні погіб, не знаєм де. Пішов, прийшла повестка, що безвісті пропавший, а де він? Більш нічого не було. [...]

Ш.С. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? [...]

К.І. – За батьків я не знаю, врятлі, в те врем'я не їздили. Я то був в Запорозжжі, вчився в Запорозжжі, робив у Запорозжжі. А батьки... Хіба, може, на базар возили що продавать, а так... Вони жили все врем'я тут.

Ш.С. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

К.І. – І отоже, поки 7 класів не кончив, я тож ніколи в город не їздив. Нічого не знав про місто. Грошей не було їсти, а доброго взагалі. Такі года були: війна, післявоєнні роки. Так що не дуже їздили люди. Кромі Куйбишева, району, більш ніде.

Ш.С. – Чи боялися Ви міста в дитинстві [...]?

К.І. – Нічо я не боявся. Як уже поїхали, а не їздив сам туди, а вже після школи поїхали гуртом, там були хлопці, старші брати вже робили там. Вони нас там поустраювали, так що я не сам їздив, гуртом ми їздили.

Ш.С. – Чим Ви добиралися до міста?

К.І. – Поїздом, автобуси не ходили. До Куйбишева ми, на Магедово ходили станцію. [...] Ходили 12 км пішки, а тоді машинами робочими їздили на Запорозжжя, в Пологи добирались так.

Ш.С. – А яким для Вас був цей шлях (весела подорож, свято чи страшна подія)?

К.І. – Молоді хлопці були, нам же ж інтєресно було, первий раз у поїзді проїхать, брали білет. Возьмем білет за 80 копійок по перву остановку, а тоді ховаємось, щоб якось доїхати [посміхається]. Поки не виженуть. Як виженуть — на ступеньках їздили. І таке було, бо грошей не було на то.

Ш.С. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

К.І. – Що? Тоді ж в колгоспі нічого не платили, не грошей, якісь палочки трудові писали, бєдність була велика, і всі тікали в город, ну в місто. Щоб якось заробити гроші. І ми ж всі ж з села так, як оце і зараз виїжає молодь. Всі тікали в город. Там була чи в городах перестройка, робоча сила там нужна була, і всі туди їхали. Кончали ФЗО, ремєсляні, железнодорожні училища. 2 годи вчився. Тоді робив, паравози ремонтував на ремонтном заводі. Отаке от.

Ш.С. – А яке Ваше перше враження було про місто?

К.І. – Ну, перше враження... Приїхали ми в Запоріжжя рано утром. Таки начало розвидняться. Поїхали, там у нашого друга жив брат там давнєнько, і ми ото по адресу ж розпитали, як там їхати трамваєм. Поїхали і ото. Первий раз я побачив рано утром: машини дороги поливали асфальтні. Ще ніколи в житті не бачив, ото побачив перший раз. Ну і трамваї перший раз побачив. Інтересно було.

Ш.С. – А Вам хотілось оставатися в місті чи хотілось скоріше вернутися додому?

К.І. – Пока я там учився, робив до армії, вроді, той, якось харашо було. А тоді вже після армії чогось потянуло в село, в селі ж уже були переміни. Начали платити харашо, почала вертатись молодь у село. Так як мати була вже стара, ну я і рішив вернутись у село.

Ш.С. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства?

К.І. – [Замислився]. Ну чим? Так я швидко і не скажу. У містах тоді ж там так, як і зараз: і вода, і тепло, і все. А тут, в селі, як і зараз: топить нада самому, і воду тягать, і носить, і село є село, а город є город.

Ш.С. – А Ви в дитинстві мали знайомих городян?

К.І. – Крім тих, що раніше виїхали, ну, були двоюрідні брати.

Ш.С. – А опишіть поподробніше, чим вони відрізнялись від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття).

К.І. – Приїжджали всігдa чисті, одіті. А ми ж всігдa в селі грязні. І зараз так, як і тоді. І ми як в город їдем, вдіасомoя теж з почестю. А як в повсєднєвнoму житті — не будеш же раз за разом передіватсья. Так, як порайсья біля в сараї, так і ходили. Це коли вже кудись ідеш, тоді перевдягєсья, або в гості кудись, а так як обично.

Ш.С. – Опишіть, які почуття викликала у Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість)? [...]

К.І. – Були такі, шо в місті жили і приїжджали, і робили все, а були такі, шо з села поїде, місяць побуде і приїде, і вже себе ставе вроді... Так аж противно дивитись, шо вона така людина, ще не вспіла там пожить, а вже ставе з себе такого! А єсть такі, шо родились у місті, приїжджали і були нормальні. Враження завісїть не від того, з города вона чи з села, а від людини, як вона себе поведе.

Ш.С. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

К.І. – Такого дуже великого бажання не було. Як в селі вже стали лучше жить, так... не було такого бажання, а вoбще такий любитель, люблю спокійне життя, не люблю там шуму всякого. Мені в селі, наприклад, лучше.

Ш.С. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села? [...]

К.І. – Та було багато. Ті туди їздили, ті туди. Міграція людей — це ж законно. Це ж воно всігдa було, і єсть, і буде. То по-сімейному, то по ще якимось справам. Ті переїжали, ті до бітьків. Ті наоборот батьків туди забірали. Міграція іде, воно всігдa було.

Ш.С. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням до села?

К.І. – [Замислився]. Ну, тож дивилися, яка людина. Тут разниці нема, чи він приїхав з города, чи з другого села. Якщо людина нормальна, харoша, до його харашо ставились. А якщо щось таке погане, шо з себе воно... не признавало нас як мешканців з села, то й до його так ставились. Трохи побуде тут і тікають. Якщо не хотіло жить і робить, то тікало. Раніше ж учились і отправляли їх одроблять, могли і скіки ж надо одробить, хоч і інститут кінчить і технікум. І поїхав туди, де йому хочеться, та і зараз же ж, і тоді так було.

Ш.С. – А шо треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатися своїм у селі? [...]

К.І. – Це зависить, я ж кажу, од людини, яка зразу спілкувалася з людьми. Ну, словом, входила в контакт з людьми, дружила, находила; дивились, як вона по характеру, по роботі. Тоді ладились. Год, два, три — і не було замітно, шо вона з міста. А були і такі, шо не піддержували контакт із людьми. Так ото жило собі і всьо.

Ш.С. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

К.І. – Ні, і зараз уже старість, я боюсь, щоб не попасти туди. Уже воно і годі, уже буду тут доживать. А в місто не хочеться.

№ 96. — 2008 р., січень 10. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Брізїцьким Іваном Трохимовичем, 1918 року народження, мешканцем смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Карташовою Валентиною Петрівною (БДПУ).

Карташова В.П. (далі – К.В.) – Назовите, пожалуйста, свою фамилию, имя, отчество.

Брізїцький І.Т. (далі – Б.І.) – Брізїцький Іван Трохимович.

К.В. – Дата и место Вашего рождения?

Б.І. – Вершина 1, Куйбишевський район, родился в 1918 году.

К.В. – Какое у Вас образование?

Б.І. – 7 классов.

К.В. – А профессия?

Б.І. – Рядовой колхозник [посміхається]. [...]

К.В. – Какой национальности Ваши родители?

Б.І. – Українці. [...]

К.В. – Откуда родом Ваши родители?

Б.І. – Куйбишеве. Вершина вся наша взялась из Куйбишева. То раніше називалась Стара Кам'янка, а тепер Куйбишев. А тоді Стара Кам'янка. А то як населилась Вершина — Новокам'янка називалась. [...]

К.В. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во время Вашего детства города?

Б.І. – Города?! Маріуполь посіщали ми, ну посіщали. Там брат мій старший жив, у Маріуполі. Там жив і я там работав на заводі «Ілліча». Учився там у ФЗУ і работав там! Раньше, як кончив сім класів, так і із села тікати, не хотять: дівчата в Бердянськ в медичний коледж, а хлопці у Донецьк на шахту і в Маріуполь. Ну, большинство в Донецьк.

К.В. – Часто ли Вы посещали город?

Б.І. – Як часто?! Не часто!

К.В. – Скажите, что для Вас в детстве означал город? С чем он ассоциировался?

Б.І. – З морем! Там море! Як тільки шо — на море купаться, купаться на море.

К.В. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города?

Б.І. – [Посміхається]. Ну, як. У школу ходив, ізучали, шо такі-то города есть, такі-то города: Донецьк, Маріуполь, Бердянськ. Ізучали, і батьки нас знакомили, шо в такий-то город поїдемо, там те купимо, те купимо. Раньше їздили по городам скуплялися кому шо надо.

К.В. – А Вы боялись в детстве города?

Б.І. – [Сміється]. Ну чога я б його боявся, як там учився?!

К.В. – Чем и как долго Вы добирались в город?

Б.І. – В город — автобусом! Автобуси ж ходили!

К.В. – Каким для Вас был этот путь: веселая дорога, праздник, страшное событие?

Б.І. – Ну, щоб дорогою їхати — празнували, шо-небудь таке, зустрічі робили. Не. Такого не робили. По прямому сообщені в город поїхали. Туда та туда, на пляж там.

К.В. – Какое было Ваше первое впечатление от города?

Б.І. – Ну, як... красота, поміщеніє таке. Любувалися разными постройками.

К.В. – Хотелось ли Вам, когда Вы были в городе, вернуться домой?

Б.І. – [Посміхається]. Ні... то раз поїхав у город, ото там і остався! І щоб вертаться додому?!

К.В. – Были ли у Вас в детстве знакомые, которые жили в городе?

Б.І. – Брат там старший жив, так ми ото їздили туди, до брата в гості їздили. Був угольний посьолок, там був. Старовугольний, Нововугольний посьолоки, станція Сартана.

К.В. – Как Вы думаете, городской образ жизни влияет на поведение людей?

Б.І. – [Посміхається]. Ну а як же! Вони ж культурніше жили, чим селяни. Дивилися, любувалися...

К.В. – Ощущали ли Вы, когда жили в селе, что отличались от городских жителей?

Б.І. – Ну, вони більш менш культурніше за сільських. Культурніше.

К.В. – Когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?

Б.І. – [Замислився]. Як школу кончив, 7 класів. Раньше ж так і робили, скрізь у селах ходили в школу. Кончив 7 класів, а тоді по городах: у Бердянськ, у Маріуполь, у Донецьк. Дома, у колхозі, не оставались, всі розбігались.

К.В. – Ваши родственники хотели переселиться в город?

Б.І. – Та, ні! Старики — ні!

К.В. – Почему?

Б.І. – Та... то шо старі. Переселяться, так надо ж работать чи заніматься чимось, професію надо якусь іметь. А чо вони будуть, старики вони ж ніякі. Це молоді, ті, шо школи кончали, ті вже по городах, ті в колхозах не оставались! Всі по городах: у Донецьк, Маріуполь, Бердянськ. Дівчата у Бердянськ в медичний техникум там. Всі розбіглися. Я сім класів кончив, а тоді вже хто куда, а в колхозах не оставались.

К.В. – Как люди, которые жили в селе, относились к тем, которые стали горожанами?

Б.І. – Обикновенно. Чесно й хорошо. Одно отношеніє було — хороше. Не так, шо їздівались чи шо. Отношеніє було хороше.

К.В. – Были ли в Вашем селе такие люди, которые переехали из города в село?

Б.І. – Були такі! [Сміється]. Шо переїзжали із городів у села. Були такі!

К.В. – А по каким причинам они переехали?

Б.І. – То вже ж звідкіля я можу знати? Сільським хазяйством хотілося заніматься, то вони і переїзжали.

К.В. – В течении Вашей жизни у Вас изменилось впечатление и отношение к городу?

Б.І. – Ніяк. Я вообще уважав город, бо там брат мій жив на станції Сартани. Я ж там у школу ходив, вивчився на [пригадує] чугуно-літейськом, запчасті виливали, виливав. Там, у городі, спокійно, чисто. Тому, шо сродство було ж там.

№ 97. — 2008 р., січень 13. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Горбачовою Вірою Сергіївною, 1922 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Карташовою Валентиною Петрівною (БДПУ).

- Карташова В.П. (далі – К.В.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.
Горбачова В.С. (далі – Г.В.) – Горбачова Вера Сергеевна.
К.В. – Какая Ваша девичья фамилия?
Г.В. – Комаровська Віра Сергіївна.
К.В. – Какой Вы национальности?
Г.В. – Українка.
К.В. – Дата и место Вашего рождения.
Г.В. – 1922 года 27 апреля.
К.В. – А место рождения?
Г.В. – Село Новоукраїнка, Запорожская область, Куйбишевський район.
К.В. – Какое у Вас образование и профессия?
Г.В. – 6 класов. А професія у мене — я работала дояркою, в полях робила. Отака в мене професія.
К.В. – Как звали Ваших родителей?
Г.В. – Комаровська Варвара Наумовна — мати, Комаровський Сергій Іванович.
К.В. – Какой они были национальности?
Г.В. – Отець був поляк, а мати — українка. [...]
К.В. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы переехали в город?
Г.В. – Батьки переїхали у город і мене забрали, і ми проживали у городі.
К.В. – Опишите, как Вы готовились к переезду в город?
Г.В. – Ну, как, батько поїхав, устроївся на роботу — і переїхав, і нас забрав.
К.В. – Как происходил переезд?
Г.В. – Переїхали ми... Нас перевозили на брйчках, тоді ж не було ні машин, нічого. Лошадьми переїхали.
К.В. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во время Вашего детства города?
Г.В. – Не посіщали, в одном городі ми жили.
К.В. – Как часто Вы или они бывали в городе?
Г.В. – Отець і мати часто бували в городі, а я не була.
К.В. – Расскажите, что для Вас в детстве означал город?
Г.В. – Це великі дома! Мечта прожити в городі в мене була.
К.В. – С чем он у Вас ассоциировался? Как Вы его себе представляли?
Г.В. – Я представляла собі, що це дома такі ограмучі, дороги красиві. А в селі у нас дороги були погані, болото було. От яким я представляла собі город.
К.В. – Откуда Вы узнали в детстве про существование городов?
Г.В. – По розказах батьків.
К.В. – Как Вами в детстве воспринималась поездка в город? Что это для Вас было: праздник, отдых...?
Г.В. – Радість була! Я радувалась, що поїду з села в город!
К.В. – Вы боялись города в детстве?
Г.В. – Не боялася!
К.В. – Чем и как долго Вы добирались в город?
Г.В. – Ну... на повозках, лошадыми добірались ми. Цілий день їхали, а на вечір приїхали ми в город.
К.В. – Каким для Вас был этот путь: веселая дорога или праздник...?
Г.В. – Весела дорога з празником! Радувалась!
К.В. – Вспомните поподробнее Ваше первое впечатление от города?
Г.В. – Я не помню. Це було давно...
К.В. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?
Г.В. – Нет... Я старалась побути в городі подальше.
К.В. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в Ваши годы?
Г.В. – Ну... Город отлічався тоді, він був чистий. Село, як ніяк, грязне було. Дорог не було. Вот чим він отлічався.
К.В. – Как Вы думаете, городской образ влияет на поведение людей?
Г.В. – Канешно, вплиє. У городі більш менш люди, вони культурніші, чем у селі.
К.В. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?
Г.В. – Переселиться в город?! У мене була мечта — як вросла стала, я хотіла жити у городі.
К.В. – Имели ли Ваши родственники желание переселиться в город?
Г.В. – Імелі родствєннікі переселиться тоже.
К.В. – Опишите, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали горожанами?
Г.В. – Вони относилися по хорошему. Хто смог — тот уїхав у город, а хто не мог — оставався в селі.
К.В. – Были ли в Вашем селе такие, которые переехали из города в село?
Г.В. – Були у нас такі, шо з города переїзжали в село, і в селі всю свою жизнь проживали.

К.В. – По каким причинам они переехали?

Г.В. – Просто, по желанію. Хотілось пожити у селі.

№ 98. — 2008 р., січень 10. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Нечитайлом Іваном Юхимовичем, 1929 року народження, мешканцем смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Карташовою Валентиною Петрівною (БДПУ).

Карташова В.П. (далі – К.В.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Нечитайло І.Ю. (далі – Н.І.) – Нечитайло Іван Юхимович, українець.

К.В. – Дата и место Вашего рождения?

Н.І. – 1929 год, колхоз «Дзержинський», село Ланцеве Куйбишевський район.

К.В. – Какое у Вас образование?

Н.І. – Два класи.

К.В. – А професія?

Н.І. – Професія — «куди пошлють», разнорабочим.

К.В. – Как звали Ваших родителей?

Н.І. – Килина і Юхим.

К.В. – Какой они национальности?

Н.І. – Українці.

К.В. – А Вы помните своих бабушку и дедушку?

Н.І. – Не помню. [...]

К.В. – Расскажите подробно, когда Вы уехали из своего села?

Н.І. – Во время голодовки в 1933.

К.В. – Вы переехали сюда, в Куйбишеве?

Н.І. – В Ланцях жив. З голоду повтікали: мати, батько і я з ними. Шо ж мені тоді було, от пощитай!

К.В. – Вы как-то готовились к этому переезду?

Н.І. – Нет, не готовились.

К.В. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во время Вашего детства города?

Н.І. – Ну як не посіщали, як ми там жили?!

К.В. – Какие города?

Н.І. – Ну, які: Донецьк, Донбас.

К.В. – Что для Вас в детстве город означал?

Н.І. – Ну як шо означав?! Жив, їв, пив [сміється].

К.В. – С чем Вы его сравнивали?

Н.І. – Ну як його можна зравнівать? Город є город, село є село. Це ж таке діло. Ну як я можу зравнівать?! Машини. Там є усе. А село є село.

К.В. – Откуда Вы в детстве узнали о том, что существуют города?

Н.І. – Ну, як узнав? Узнав. Люди ж балакають, що Донецьк єсть, Бердянськ єсть город, люди розказували. І я ж чув і це собі так тоже.

К.В. – Чем для Вас была поездка в город, может быть, это был праздник...?

Н.І. – Нет, это была голодовка. Это была обязанность в 1933 году, понимаете? В голодовку ми виїхали. Оце ж воно мене так устроїло. Їсти хотів, як собака!

К.В. – А Вы боялись в детстве города?

Н.І. – Не боявся!

К.В. – Почему?

Н.І. – А чога я його буду бояться? Породи тісі чи угля, шо довбуть?!

К.В. – Чем Вы добирались в город?

Н.І. – В город добирались во время голодовки хто чим прийшов. Батько прийшов пішком, мати за ним пішла, взяла з собою табаку та й пішла. [...]

К.В. – Хотелось ли Вам, когда Вы были в городе, вернуться назад в село?

Н.І. – Я не хотів — німці заставили, вигнали в Ланці. Сказали: «Вербуйтесь в Запорожье ілі вербуйтесь на родіну». А родіна моя — Ланці. І ми сюди приїхали, і так по сей день жили. Тоді строївся, робота була в мене, так, після переїзду. Оце таке діло. [...]

К.В. – Меняет он как бы людей, городской образ жизни?

Н.І. – Ну канешно ж, міняється усе. Єслі я був у селі й переїхав в город, ну канешно ж міняється. А як же!

К.В. – Ощущали ли Вы, когда жили в селе, что Вы отличаетесь от городских жителей?

Н.І. – Отлічались, канешно. Тем, шо у селі хуже жили, як у городі. В городі лучше жили і тоді, і зараз. А зараз вообще немає...

К.В. – А Ваши родственники не хотели поселиться в городе?

Н.І. – За своїх родствеників я не знаю. Чи вони хотіли, чи не хотіли. В мене родственики: мати, батько, сестра і все.

К.В. – Были ли в Вашем селе такие, которые наоборот переехали из города в село? Кто это был?

Н.І. – Були такі. Ну, як, сусіди. [...]

К.В. – Что им нужно было делать для того, чтобы в селе они были своими людьми?

Н.І. – Што делать? Работать нада, дружить нада, от і все.

№ 99. — 2008 р., січень 10. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Писаренко Євдокією Карпівною, 1920 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Карташовою Валентиною Петрівною (БДПУ).

Карташова В.П. (далі – К.В.) – Назовите, пожалуйста, свою фамилию, имя, отчество.

Писаренко Є.К. (далі – П.Є.) – Писаренко Євдокія Карповна.

К.В. – Какая была Ваша девичья фамилия?

П.Є. – Федько Євдокія Карповна.

К.В. – Какая у Вас национальность?

П.Є. – Українка.

К.В. – Скажите, пожалуйста, дату и место Вашего рождения.

П.Є. – 1 березня 1920. У Чубарівці [Пологівський район, Запорізька область].

К.В. – Какое у Вас образование и профессия?

П.Є. – Середнє спеціальне. Учитель.

К.В. – Как звали Ваших родителей?

П.Є. – Мамку — Степанида, батька — Карпо. [...]

К.В. – Откуда родом Ваши родители?

П.Є. – З України. [...]

К.В. – Расскажите, пожалуйста, подробно, когда Вы переехали в город? Вы помните?

П.Є. – У город я не переїхала.

К.В. – В Куйбишеве Вы ж переехали?!

П.Є. – Хіба це город?! [...]

К.В. – Вы готовились к переезду в Куйбишеве?

П.Є. – Не готовилася я, ні.

К.В. – Посещали ли Вы или Ваши родственники во время Вашего детства и юности города?

П.Є. – Посещала мати. Посещала Донецьк. Їздили в Донецьк скупляться. [...]

К.В. – Как часто и как долго Вы или они были в городе?

П.Є. – Ні, не довго. Скупились та й додому.

К.В. – Скажите, что для Вас в детстве означал город?

П.Є. – Шо він означав: багато людей та багато всього. Там машини, тоді поїзда.

К.В. – Откуда Вы узнали в детстве о существовании города? С чем это было связано? Возможно, поездки родителей в город по хозяйским делам?

П.Є. – Да. Їздили на базар. Ото і узнала.

К.В. – Как Вами в детстве воспринималась поездка в город? [...]

П.Є. – Мені просто... На празники ж їздили. Торгували там.

К.В. – А Вы боялись города в детстве? [...]

П.Є. – Канешно боялася! То шо я мала була, а поїзд їде, і я думала: на мене наїде [сміється]. І так я не хотіла города ніяк, у село все!

К.В. – Чем и как долго Вы добирались в город?

П.Є. – Бричкою ми їздили. Раньше ж були брички й коні. У нас були свої бричка і були й коні. Брат їздив на конях. Мати сідала, брат і я. Я не отставала ніде!

К.В. – Каким для Вас был этот путь: веселым, праздник...?

П.Є. – Да, це празник для мене! Куди! У мене сумочка й ото, то мої діла!

К.В. – Вспомните Ваше первое впечатление от города?

П.Є. – Ну... харашо. Харашо... Все харашо, а дома найлучше!

К.В. – Хотелось Вам, будучи в городе, поскорее вернуться в домой?

П.Є. – Ну, канешно!

К.В. – Объясните, чем, по Вашему мнению, город отличался от села?

П.Є. – Ну, село... В селі сільське хазяйство, люди працюють на полях. А в городі — на заводах, на фабриках, на залізницях. Там скрізь працюють. Це велика різниця.

К.В. – Были ли у Вас в детстве или в юности, еще до Вашего переезда в город, знакомые горожане?

П.Є. – Дядько приїжджав із Донецька.

К.В. – Они отличались от сельских жителей?

- П.С. – Ну да, отлічались. Вони вже там попривикали.
 К.В. – Возможно, одеждой или поведением?
 П.С. – А, одежда... Одежда така сама... Ото поведеніє там, може.
 К.В. – Как городской образ жизни влияет на поведение людей?
 П.С. – На поведеніє людей? Як же я скажу, хто знає? Бувають же різні люди. Буває харашо себе поведе, а буває піде, куди не треба. Всякі бувають. А так же точно сказати, що таке — це не можна.
 К.В. – Ощущали ли Вы, живя в селе, что отличались от городских жителей?
 П.С. – Ну канешно! І одерждою, і разговором, всім.
 К.В. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?
 П.С. – А я не переселялась, й не було желанія в мене. Ніякого желанія не було в мене.
 К.В. – Имели ли Вы родственников, которые переселились в город?
 П.С. – Оце ж дядько був один. Дядько був у городі Донецьку. І у Маріуполі були родствєннікі, тоже дядько і тьотка. Тепер вже їх нема.
 К.В. – Опишите, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями?
 П.С. – Ну, обикновенно. Приїжджають у гості, та ото і все. А шо їм?!
 К.В. – Были ли в селе такие, которые переехали из города в село? Кто это был и что это за люди?
 П.С. – Бували. Може, бедность якась, або шо. Переїхали або до родствєнніків, треба докормлювать, може, кого.
 К.В. – А что нужно было сделать приехавшим из города, чтобы считаться своими в селе? [...]
 П.С. – А я ж не знаю. Так це ж їхнє діло, тих, хто приїдять. А я ж не знаю, шо вони хочуть.
 К.В. – Изменилось ли Ваше отношение к городу?
 П.С. – Ні, нічого в мене не змінилось. Да, одинаково люблю і город, і село. Люди там і тут.

№ 100. — 2008 р., січень 28. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Недобугою Варварою Яківною, 1925 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Москаленко Оксаною Юрївною (БДПУ).

- Москаленко О.Ю. (далі – М.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.
 Недобуга В.Я. (далі – Н.В.) – Недобуга Варвара Яковна.
 М.О. – А дівоче прізвище?
 Н.В. – Саєнко Варвара Яковна.
 М.О. – Національність?
 Н.В. – Українка.
 М.О. – Дата і місце народження?
 Н.В. – Село Благовіщенка. Народилася 22 мая 25-го року.
 М.О. – Яка Ваша освіта і професія?
 Н.В. – Закінчила 4 класи, а робила разноробочою в колхозі: і коров доїла, і на полі збирали, і теляти пасли — усього було. [...]
 М.О. – Якої були національності Ваші батьки, дідусі, бабусі?
 Н.В. – Такі ж українці, як і я.
 М.О. – А їх батьків знаєте? Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?
 Н.В. – Ні, їх батьків не знаю, а родом ми всі з Благовіщенки. [...]
 М.О. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?
 Н.В. – Батьки осталися в Благовіщенці, а я вийшла заміж і переїхала в Куйбишево.
 М.О. – Скільки при цьому Вам було років?
 Н.В. – Десь 18... 19, якраз во время війни. [...]
 М.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?
 Н.В. – Та в Сталіно їздила, люди возили, бо нада було на шось жити, та налоги платити, шоб копійочка була.
 М.О. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?
 Н.В. – Недовго, було продам та й їду додому.
 М.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]
 Н.В. – Ну шо, я думала, шо місто — це таке, як наше село, тіки в огнях усе, хати великі, шахт багато. Розказували мені це так.
 М.О. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано? [...]
 Н.В. – Батьки мені розказували за город, і батьки їздили у Сталіно куплять сахарь, крупу разну.
 М.О. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста?

Н.В. – Мені було радісно з мамою поїхати, покататися на поїзді, а ще ж і помагала їй трошки, сумки з харчами підносила.

М.О. – Ви боялися міста в дитинстві?

Н.В. – Ні. Мені хотілося побачити місто, що воно таке.

М.О. – Тобто Ви не боялися міста?

Н.В. – Та ні, мені було цікаво.

М.О. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Н.В. – Поїзд, а там хтозна скільки їхали, ну довгенько. А мені й краще, покататися!

М.О. – Яким для Вас був цей шлях?

Н.В. – Та ну що, я з радістю їхала.

М.О. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Н.В. – Я ждала, щоб мені мама сахарю грудочку купила.

М.О. – Чи справдилися Ваші очікування?

Н.В. – Да.

М.О. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

Н.В. – Я побачила великі гори — це шахти, казали. Багато света і багато людей, які кудись спішать.

М.О. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

Н.В. – Да, хотілось, хотілось. Подругам нахвалися, що в городі була.

М.О. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Н.В. – В місті чистіше, воно в огнях. В селі дуже багато садів, землі, багато скотини, а в городі цього немає.

М.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Н.В. – Таких дуже знайомих в мене не було, щоб жили в городі.

М.О. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл [...]?

Н.В. – Вони вдіти були краще, обув краще, як у нас. По-руські балакали.

М.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Н.В. – Вони краще жили, бо одробляли смену і віддыхали, а ми в селі... отдыху не було, робили. Зранку і доночі роботаєш, роботаєш. В колхозі доночі, а додому прийдеш — не знаєш, за що взятися: корову здої, поросяткам дай, і чоловіка з дітьми ще покормить нада.

М.О. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Н.В. – Канешно, відчували, ми як ішаки замучені роботою. А з города приїжджали в шляпах і в пальтах, а ми носили платки і куфайки.

М.О. – Опишіть, які почуття виникали?

Н.В. – Почуття? Та й нам хотілось так ходити, як вони. А городські сільської роботи не знали.

М.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Н.В. – Ні, бо ми привикли жити у селі. А в городі що я...?

М.О. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

Н.В. – Ні одного родича не було в городі, всі жили мої в селі, а переїхати теж не хотілось.

М.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Н.В. – Обикновено, як і до всіх людей.

М.О. – Що говорили про це у Вашій родині?

Н.В. – «Ось дива, приїхала з города, яка вона розудіта, накрашена, а ми які, одіти по-простому».

М.О. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Н.В. – Ну другий раз було й напишемо пісьмо один одному! Ніколи було за роботою.

М.О. – Розкажіть, чи були такі, що переїхати жити з міста до села?

Н.В. – Були, яких там горе заставляло приїхати, то батьки старі, хворі, доглядати нада.

М.О. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Н.В. – Рідко хто приїжджав у село, а то всі в город рвалися. Бо там одробив роботу — тобі заплатили, а тут трудодні писали.

М.О. – Поясніть, що треба зробити було, щоб вважатися своїм в селі?

Н.В. – Щоб уважали вони так, як і ми, нада було, щоб хазяйство було, у колхозі робили.

М.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]

Н.В. – Я хорошо относилася до міста. Бо що там люди, що там люди.

М.О. – А як сьогодні Ви відноситься до міста?

Н.В. – Добре однося. А шо?!

№ 101. — 2008 р., січень 23. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Баліцькою Ганною Федорівною, 1914 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Москаленко Оксаною Юрївною (БДПУ).

Москаленко О.Ю. (далі – М.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Баліцькая Г.Ф. (далі – Б.Г.) – Ганна Федоровна Баліцкая, Балицька, а тут уже, як я знаю, ми на Уралі жили, та Баліцкая мене звали, і в Маріуполі скіки жила, так Баліцкая, на «я» воно кончається.

М.О. – Хто Ви по національності?

Б.Г. – Українка.

М.О. – Назвіть свою дата і місце народження. [...]

Б.Г. – Там же на Уралі родилась, 24-го септєбря родилась у 14-му році.

М.О. – Яка Ваша освіта?

Б.Г. – Моя освіта, та я просто сама од себе училась і торгувала, і учілася, і завгоспом була, усе сама з себе. У школу даже не ходила. [...]

М.О. – Хто Ви по професії, ким працювали? Розкажіть докладніше.

Б.Г. – Подокладніше? По професії я садовник, вивчилась я. [...]

М.О. – Як звали Вашу маму?

Б.Г. – Стипанида Харлампійовна.

М.О. – А папу?

Б.Г. – Федор Іванович, так же забуваю я. [...]

М.О. – А звідки Ваші батьки родом?

Б.Г. – Відціль родом, куйбишані. В Куйбишеві родились і баба, й дід, і наші.

М.О. – Розкажіть, що Вам розповідали і що Ви знаєте про Куйбишево?

Б.Г. – Ну я тоді ще невелика була, ми відтіль приїхали — мені тоді ще 13-й год був ішо.

М.О. – Ви разом з батьками переїхали?

Б.Г. – Да.

М.О. – А скільки при цьому було років батькам?

Б.Г. – Я не знаю. І ні годів скіки, я знаю, що ми приїхали — так я ще була малолетка, а от цей город забула, як він називається. Я от Вам розкажу, що було. От 13-й год мені пішов, а в Маріуполь я поїхала тіки 14-й год тіки ж. Отут жили люди, де оце наша Валя живе, забула тіки її фамілію. Там був совхоз і дівчата мене взяли: «Там будем падаль збирать», і я поїхала туди. [...]

М.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва города?

Б.Г. – Не. Ну коли я тіки оце була в городі в Маріуполі.

М.О. – А чому Ви туди поїхали, з якою метою?

Б.Г. – Я ж Вам кажу, ми сюда переїхали, так мені ще й 13-й не кончився, а тут дівчата були вже в садах в Маріуполі. Кажуть: «Вона буде збирать, на роботу». Я ще два года робила несовіреннолетня. А там була школа, я поступила в школу малограмотних. Після роботи вчили нас і я вивчилась, а потом стали на садівництво учить, а це із інституту учили так як все і було. Так вони з відривом від производства. Вибрали нас 48-м чоловік, щоб навчилися на садоводство, і мене включили. Я кажу: «Не хочу, я малограмотна, самоучка» — кажу директору та парторгу, а вони кажуть: «Ти ещю молодая, виучишься — тобі нужна квалифікація». Так я оце й вивчилась там зиму з відривом від производства. До нас приїжджав лектор. І я училась, дуже уважно слухала. Тоді здавали ми екзамені і я здала на п'ятьорку, і вони мене послали у дом отдыха у Крым, чи в Крым у Бухтирі. Та я там як отдохнула, а тоді ж тут як узьялася! Я все вмю, все знаю напам'ять, і яке то. А на прахтіку нам, нас щоб прахтікою зробили, так відтіль же ж тоже приїхав з того ж інституту, так я так вивчилась і десять год там була. А як починається оце, фрукта, мене зразу у ларьок. Я їм оп'ять кажу ж, шо неграмотна. «Та ти вже грамотна, ти вже будеш». Раз після роботи насипали яблук повну машину і послали в Маріуполь на завод Ілліча мене розторгувать. І я розторгувала, до копійки отдала все. Та мене там як почали, та я там десять год робила.

М.О. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у городі?

Б.Г. – Двадцять год. [...] В Маріуполі.

М.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

Б.Г. – Ну в городі я за своїх не знаю, скіки вони там. Я родилась тут, а мої батьки там, а виходили вони на Урал, тоді ж було дуже їм харашо, багато там землі було. А батьки ж трудоспособні, ото того вони виїжали на Урал. Построїли там хати зразу на первий год, на другий, а на третій переїхали туди. Скіки вони там жили, коли оце, чи в 33-м чи..., оце переїхали сюди, оце так я знаю.

М.О. – Що таке для Вас був Маріуполь?

Б.Г. – Шо таке?! Того, шо ми сюди переїхали, в нас не було нічого, а тоді якраз вони хату продали, оце шо с краю. Так був цеберник, і зробив з їхньої хати хату, і торгував чимсь, цебра робив. І батько за три дня купили ту хату, а то ми до тітки своєї сюда переїхали, до маминої сестри. І тоді ж я ж тіки півтора годи жила в Куйбишеві, а тоді ж поїхала в Маріуполь і там я... Букви тут ще маленькою вивчила, а як

поїхала в Маріуполь, так там я ходила ввечері в школу малограмотних, а тоді ото інститут кончила. Оцим мені город нравився, що люди були усі дружні, усі хароші, і мене там вивели в люди. Просили: «Ти не бійся, що ти сама, ти вивчися, тобі нужна кваліфікація».

М.О. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування города і з чим це було пов'язано? Вам хтось розказував про існування Маріуполя?

Б.Г. – Та не розказували, бо я ж аж на Уралі жила до цього, і батьки. А вже 33-й чи я даже вже не скажу, переїхали сюди, мені було 13-й ще шов, а 14-й... весною це приїхали, оце тут сусідки наші і жили вже там, і мене забрали туди, і там була десять год. [...]

М.О. – Ви боялися міста в дитинстві?

Б.Г. – Не боялася, не знала й не бачила, як у дитинстві я дома в батьків була.

М.О. – Чим і як довго Ви добиралися до города?

Б.Г. – На поїзді. Оце я помню, що до города Маріуполя приїхали і відтіль прямо на Куйбишов, скільки часу я не знаю.

М.О. – Яким для Вас був цей шлях, весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

Б.Г. – Подобалось. І через Волгу ми їхали, а мені ж інтересно, я ж цього нічого ніде не бачила.

М.О. – Що Ви очікували від города в перший свій приїзд?

Б.Г. – Я даже не знала, що це таке сади. Кажуть це ж сусіди, що наші дівчата в садах роблять. А я тоді вже ж підросла і кажу: «І я ж поїду», і наші мене і пустили.

М.О. – Тобто Ви хотіли побачити в Маріуполі сади. Ви здивувалися?

Б.Г. – Да.

М.О. – Згадайте, яке Ваше враження було від міста?

Б.Г. – Сподобалось, бо там наших людей було багато, робили і мені було харашо. Гуртожиток нам дали і зразу ж почав мене директор і парторг просить, що ж «поступай, ти харашо учися».

М.О. – Чи хотілось, перебуваючи в городі, скоріше повернутись додому в Куйбишево, чи Ви хотіли залишитись там в Маріуполі?

Б.Г. – Ні. Я отутово в Куйбишові всього півгоду пожила.

М.О. – А коли Ви поїхали в Маріуполь, хотіли повернутись?

Б.Г. – Я три годи вчилась все, мене стали учить усього, а я дуже ловко вчилася. Оце було раз побачу, як оце той, як читала грамотно. А там мене взяли під руки директор і парторг і так одвели, оце так як наш двір — там кантора, і так до річки дорога, і ото вони мене взяли так і научили, що «ти грамотна і молода, ще тобі нужна грамотність». І я їх послухала і два года я ще була неспособна робить, а тоді я робила і все робила.

М.О. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства?

Б.Г. – Я в город мало ходила, восьм кілометрів нада було ходить. А люди нічим не відрізнялися.

М.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Б.Г. – Тоді вже були, були.

М.О. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова)?

Б.Г. – Одяги були лучше, но ми, я сама себе учила, і одягала, і обувала, і все старалась робить, щоб заробить найбільше. Як тіки шо — так мене гукають.

М.О. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Б.Г. – Усякі бувають, буває грамотна людина, а буває й неграмотна, но не всі считалися. Город не считався з цим. Там, наприклад, шо стоїть сказали — купить все. [...]

М.О. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

Б.Г. – Ні. Знать я знала, но ніхто не казав, шо оце я городська або там така. Все там було рівно, харашо і всіх понімали.

М.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися в город жить остаточно?

Б.Г. – Я не думала там оставаться. Найшовся хароший чоловік, бивший садовник, і мене посватали. Свайбу мені згуляли, наші батьки не їздили. Там я жила до війни і в войну, там же я і заміж вийшла за цих же садовників. Все наше було, а то їхне, совхоз організували все.

М.О. – Чи мали Ваші родичі бажання переселитися у город (Ваші мама з татом, або тьотя з дядьдой)?

Б.Г. – Ні, вони уже були старі, бо я сама менша в матері, а нас було десяток.

М.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до города і стали городськими мешканцями?

Б.Г. – Всі... от, наприклад, я приїду було, і всі ж мене знали, і всі родичі, і всі здоровкалися. Мені не було ніде плохо до самої війни.

М.О. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до города?

Б.Г. – Да, а як же. Харашо односились і вони до мене, і я до них, розказують про своїх батьків, а я їм про своїх. Но я не жила з своїми батьками. Я Вам кажу, тіки чуть піднялася, а сюди переїхала з батьками.

М.О. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з города до села?

Б.Г. – Були.

М.О. – А багато було таких?

Б.Г. – Я вже цього не знаю.

М.О. – З яких причин вони сюди переїздили?

Б.Г. – Ну це буває таке, що батько і мати вже дуже старі, і горе заставляє їх переїхати. Я переїхала як оце війна, як наших забрали в Маріуполь, а тоді ж я була молода, так я ж була комсомолка, бо з дитинства у їх же ш... Шо скажуть: «Оце сюди запишись», і пишемся ж. [...]

М.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до города?

Б.Г. – Я ж Вам кажу, що я приїхала дитиною сюди, оце з батьками от. А жила я там і вивчилася в Маріуполі, там же за садівника, що заміж вишла, і оце в мене народилася дочка, вона в мене одна.

М.О. – А як Ви сьогодні відноситеся до города?

Б.Г. – Я вже забула, що це й є город. Город і село — це не одно, та я й з двору вже не виходю. Я цього не, Вам не можу сказати.

№ 102. — 2008 р., січень 18. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Шевченко Ганною Никифорівною, 1923 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Москаленко Оксаною Юріївною (БДПУ).

Москаленко О.Ю. (далі – М.О.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Шевченко Г.Н. (далі – Ш.Г.) – Шевченко Ганна Нікіфорівна.

М.О. – А дівоче прізвище?

Ш.Г. – Оце воно дівоче, я не розписана.

М.О. – Національність?

Ш.Г. – Українка.

М.О. – [...] Місце народження?

Ш.Г. – [...] Район Куйбишеве, село Куйбишеве, колхоз Зелений Гай.

М.О. – А дата народження? [...]

Ш.Г. – Ну [...] 23-го года, 15 октябрия.

М.О. – Яка Ваша освіта і професія?

Ш.Г. – Освіта 3 класи, а професія — чорноробочий в колхозі.

М.О. – А ким Ви працювали, подокладніше?

Ш.Г. – І свинаркою була, і конюхом була, коней годувала, і на різних роботах була, усе було. [...]

М.О. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Ш.Г. – А вони всі чисто при місті тут були. Їздили у город у 47-му, як був голод, так сестра моя поїхала у Сталін служить, зароблять же ж там гроші, чи шо, і ото ж там і жила. А баба моя їздила до неї, і я з бабою їздила.

М.О. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті? Який період?

Ш.Г. – Ну довго не були, три дні побудемо, два дні побудемо, а буває, коли й трошки більшенько. Накупили сахарю, крупів яких і поїхали додому.

М.О. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

Ш.Г. – Ой, інтересне! Кругом увечері свет горить, шахти, стоять такі гори, страшні. Страшні гори стоять. «Шахти, порода», — кажуть.

М.О. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано? Тобто Ви, можливо, їздили до батьків, до сестри, у справах?

Ш.Г. – Більш у мене в Донецку нікого не було, ото одна сестра була, так то баба було ж поїде, і я поїду, невеличка ж була, і я. А ми з нею одногодки, вона мені двоюрідна сестра, в неї батько й мати померли, а вона в на... у моєї мами жила. І оце сестра, вона ж мені двоюрідна, ну я щітала її рідною. Їдуть туди, а коли й мама поїде — і я поїду.

М.О. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

Ш.Г. – Коли схотіли, тоді й поїхали, коли скучили. [...]

М.О. – Міста в дитинстві боялися, боялися їхати в місто?

Ш.Г. – Ні, не боялась я.

М.О. – Тобто Ви з задоволенням туди їздили?

Ш.Г. – Да, я з такою радістю їду.

М.О. – Чим і як довго Ви добирались до міста? На чому?

Ш.Г. – Та шо? Ну, поїдемо, утром сядемо, а часа три – чотирі було їдемо, коли як поїзд їде. [...] Поїзд їде, а я дивлюся у вікно, дивлюсь, як воно... [...]

М.О. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Ш.Г. – До того я це, не касалась. Там баба була, купувала. Або мама, як з мамою поїду. А я тільки наблюдала, роздивлялась в городі.

М.О. – Згадайте детальніше перше Ваше враження від міста. [...]

Ш.Г. – Та всього там було, це город: і людей багато, і машин, і все.

М.О. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, поскоріше повернутись додому?

Ш.Г. – Ні! Я така якби ще, а мені кажуть: «Поїхали додому».

М.О. – Поясніть детальніше, чим, на Вашу думку, міста відрізняються від сіл в роки Вашого дитинства? Можливо, там люди одягались по-іншому, або якось розмовляли по-іншому? Чим відрізнялись?

Ш.Г. – Та при Сталінові дуже харашо не вдівся ніхто. Ніхто, бо він не давав людям, давив до посліднього.

М.О. – Так, але ж люди відрізнялись якось, сільські і міські люди?

Ш.Г. – Канешно, одрізнялися, бо трошки ж чипурніші за нас були, за колхозників.

М.О. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? [...]

Ш.Г. – Які ж у мене в городі були знайомі? Не було нікого, ото одна та татечки он той її хазяйни тамочки, так ото були, а так не було нікого.

М.О. – На Вашу думку, як впливає городський спосіб життя на поведінку людини?

Ш.Г. – Та ну як же, в городі, канешно ж, жили люди трошечки чипурніші як ми, харашо, а у селі, так тутечки як устав, сонце не сходило, і поки сонце зайшло — робота, робота й робота, як чорний раб робив. І городські оцих сільських ніяк не розуміли. Не розуміли ніяк, що це вони роблять, що для їх приробляють, що вони... А ще й Сталін додавав роботи. Стараєшся, дбаєш, прийшла осінь — убираєш. Картошку — отдай контракцію, те, насіння отдай, пшеницю отдай, те, що в городі вродило там, м'ясо отдай, крашанки отдай, молоко отдай, усе отдай, і налог заплати 600 – 700 рублів, і все, а в колхозі получали, робили за паличку, за трудовень, паличку записали, і все, а гроші не давали, давали при отчетному, так одвернуть за облігацію, що підписались на облігацію, а там рублів 20 – 30 получиш за год, і все, і живи, як хочеш. Отак ми жили в колхозі. А тепер нас не розуміють нічого.

М.О. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Ш.Г. – В городі жили ж краще трохи за нас, а ми шо? Одні чоботи на сім'ю, той іскинув, той надів, той прийшов, а той убувся, той розбувся, а той обувся і пішли. У школу так ходили і все. Отак ми жили. А тепер нас ні за шо не щітають, ні за шо не щітають.

М.О. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців, тобто вона Вас засмутила, викликала образу чи гордість?

Ш.Г. – Мені не обідно було, шо це я в селі живу, бо комусь нада і в селі жить, і в городі жить. А тільки із-за того, шо в городі, може, краще й харчувались, і все, а в нас шо? Те, шо у городі придбали, приробили, контракцію оддали, а самі сіли їсти мундерку та огірок.

М.О. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Ш.Г. – Так а в колхозі б хто робив?

М.О. – Хотіли жити в городі?

Ш.Г. – Ні, не хотіла, я привикла в колхозі, в колхозі й умиратиму.

М.О. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитись в місті?

Ш.Г. – Родичів не було у місті, ото одна сестра була.

М.О. – І вони в город теже не хотіли поїхати?

Ш.Г. – Та їздили такочки, а їздили ж не на гульки, не гулять і не гостювать, а шо-небудь, то одежину яку купили, то харчів купили. А самі роблять у колхозі.

М.О. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали і стали міськими мешканцями?

Ш.Г. – Ну, приїдуть у гості хто, а чим я буду угощать, як у мене немає нічого? Мундерки зварили чи борщу зварили, там огірки, перець, капуста, так же? Так.

М.О. – Тобто Ви поважали городських жителів і приймали їх з радістю?

Ш.Г. – Приймала, а як же?! [...]

М.О. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Ш.Г. – Ставились як і до всіх, як... ну так же.

М.О. – Тобто також поважали їх, не рахували, шо вони городяни?

Ш.Г. – Ні, ні. Разом робили, разом односились до їх по-хорошому, так як і нада.

М.О. – Чи багато з таких залишилось постійно жити в селі? Городських?

Ш.Г. – Не дуже ж їх приймали у те, у село, бо в селі нада ішачить, а в городі смену свою одробив у шахті, і отдыхає, а в селі отдыху не було. [...] Бували такі, шо приїдуть і живуть тут, туточки і хазяйнують. Похазяйнують трохи, пороблять, пороблять, а тоді поїдуть, уп'ять виїдуть, уп'ять приїдуть. Були такі.

М.О. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до города?

Ш.Г. – Ну як, за роботою ніколи було їздить.

М.О. – А зараз ставлення до міста змінилось у Вас?

Ш.Г. – А зараз куди я поїду, і все, як мені уже 85 год? Куди я? Я вже з двору не виходю.

М.О. – А як сьогодні Ви відноситеся до города? Тобто Ви вважаєте його культурним центром, чи центром, де живуть самі багаті люди, можливо, чи освічені люди?

Ш.Г. – Та тепер як по телевізору подивлюся, так там царствують люди, а тутечки не дуже.

№ 103. — 2008 р., січень 3. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бордюг Катериною Степанівною, 1929 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Пінчук Юлією Станіславівною (БДПУ).

Пінчук Ю.С. (далі – П.Ю.). – Назвіть своє прізвище, ім'я і по батькові.

Бордюг К.С. (далі – Б.К.) – Бордюг Катерина Степановна. [...]

П.Ю. – Національність Ваша?

Б.К. – Українка.

П.Ю. – Дата і місце народження? [...]

Б.К. – 17 [...], октябрю. [...] Рік 29-й.

П.Ю. – Місце народження?

Б.К. – Ну тут же ж, ну як...

П.Ю. – Куйбишево?

Б.К. – Куйбишево, да. [...]

П.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?

Б.К. – У колхозі робила.

П.Ю. – Різнорабочою?

Б.К. – Різнорабочою робила, а тоді телятницею робила.

П.Ю. – А скільки класів закінчили?

Б.К. – Чотири класи. [...]

П.Ю. – А якої національності були Ваші батьки, предки?

Б.К. – Українці. [...]

П.Ю. – Звідки родом Ваші батьки?

Б.К. – Із Куйбишева усі...

П.Ю. – І Ваші предки також?

Б.К. – Да, да, оце ми так живем так... [...] Батько робив на залізній дорозі, а мати в колхозі, оце так. [...]

П.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? [...]

Б.К. – Ну я була те, у Запорожжі, у Бердянському була.

П.Ю. – А в яких роках? [...]

Б.К. – Ну, я у Запорожжі була у 47-му році.

П.Ю. – А [...] до 45-го?

Б.К. – А я там не була. Ніде не була тоді.

П.Ю. – Ви тіки в селі?

Б.К. – Тіки в селі була до 40-го, а в 47-му я була в Запорожжі. А тоді їздила на лічення в Бердянськ. А то... я не его...

П.Ю. – [...] У Вас родичі якісь були в місті?

Б.К. – Були всі родичі в мене були тут.

П.Ю. – Тіки тут?

Б.К. – Да. У Пологах були це тітка, тітки мої були ну і в Розівці були тітки, ну а так більш... [...]

П.Ю. – Ви місто, получаетея, не знали?

Б.К. – Ну да, а шо, ми більш ніде не були. [...]

П.Ю. – Ну Ви шось про місто знали в ті часи ілі ні?

Б.К. – Ми нічого не знали, робили, хазяйнували дома, мати робила.

П.Ю. – Ви боялися міста у дитинстві? [...]

Б.К. – Ну я не їздила, ми самі не їздили.

П.Ю. – Боялися?

Б.К. – Боялися, да, нас і не пускали нікуди, і ми дома все время.

П.Ю. – А чого Ви його боялися?

Б.К. – Ну через те, шо щоб не заблудить, ото, щоб не пон... ну щоб ніхто... Не, тоді раньше не крали, як тепер... Ну а так боялися, шо і не знаєш куди, ото так. [...]

П.Ю. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Б.К. – Канешно, впливає. Понятно, впливає. Житть показує як така, чи як воно вплива. [...]

П.Ю. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Б.К. – Ні, нікуди ми не собиралися. [...]

П.Ю. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

Б.К. – Харашо, харашо односились, сусіди і всі там харашо.

П.Ю. – Ну підтримували зв'язки з односельцями?

Б.К. – Да, да. [...]

П.Ю. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

Б.К. – Не було. [...]

П.Ю. – А як сьогодні ви відноситеся до міста (це зосередження начальства; місце, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою, а нічого суттєвого не роблять; промисловий центр, який треба годувати; зосередження культури, місце, яке живе за рахунок села тощо)?

Б.К. – Отак, таке ж і є, так і було раніше: гребли собі в кармани, а нам дулю давали [посміхається]. [...]

№ 104. — 2008 р., січень 5. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Півнем Василем Григоровичем, 1915 року народження, мешканцем смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Пінчук Юлією Станіславівною (БДПУ).

Пінчук Ю.С. (далі – П.Ю.). – Назвіть своє прізвище, ім'я і по батькові.

Півень В.Г. (далі – П.В.) – Півень Василь Григорович.

П.Ю. – Ваша національність?

П.В. – Українець.

П.Ю. – Дата і місце народження?

П.В. – 1915-й год, февраль місяць.

П.Ю. – А число?

П.В. – Тринадцяте.

П.Ю. – А місце народження?

П.В. – Куйбишево. [...]

П.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?

П.В. – Професія учитель, середнє образование. [...]

П.Ю. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

П.В. – Мєсні.

П.Ю. – В Куйбишеві?

П.В. – Да. [...]

П.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста, до 45-го? [...]

П.В. – До 45-го года, кромі Запорожжя, Бердянська, більш ніде не був.

П.Ю. – А з якою метою?

П.В. – Ну, по требованіі жизні [посміхається]. [...] Ну кромі... 45-го года... кромі Бердянська, Запорожжя, Гуляйполя більш ніде.

П.Ю. – Як часто Ви туди їздили?

П.В. – Дуже рідко.

П.Ю. – [...] А надовго?

П.В. – Надовго? Ні, ненадовго.

П.Ю. – А на скільки днів приблизно?

П.В. – Ну на день, а в Гуляйполі вчився. [...] Таке як Гуляйполе — вчився, приобретав образование учителя, а так вообще у других городах не было такого, щоб шо-небудь там... [...]

П.Ю. – І звідки Ви узнали про місто?

П.В. – Ну узнавали із літератури, вот, і з того, що там єсть навчальні заклади. Була мета кудись поступить вчиться.

П.Ю. – А коли Ви поїхали вчиться в Гуляйполе? [...]

П.В. – Щас, щас, підожди... [пригадує] [...] 1931-м году.

П.Ю. – Так значить, це було пов'язано, що Ви...

П.В. – З приобритенієм образования. [...]

П.Ю. – А Ви ще їздили в місто, там...

П.В. – Нет.

П.Ю. – Так не їздили?

П.В. – Ні, ні за чим було їздити, ні з чим [посміхається]. [...]

П.Ю. – Ви боялися міста в дитинстві?

П.В. – Ні.

П.Ю. – А чому?

П.В. – А чо бояться було?!

П.Ю. – Чим і як довго Ви добиралися до міста? [...]

П.В. – Так поїздом і пішоходом.

П.Ю. – Яким для Вас був цей шлях?

П.В. – Трудним, трудним.

П.Ю. – Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзді?

П.В. – Ожидали, значить, якогось приязного, приятной зустрічі. [...]

П.Ю. – Справдилися Ваші очікування?

П.В. – А, очікування... [Замислився]. Процентів на шістдесят, як кажуть, підходило.

П.Ю. – Згадайте подробніше перше Ваше враження від міста?

П.В. – Перше враження від міста були те, що будинки там двох – трьох і багато поверхові, от, ну і те, що у містах було чисто. Оце і все.

П.Ю. – А в селі грязно було?

П.В. – Ну в селі селянська жизнь била, сельская. [...]

П.Ю. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

П.В. – Да, було, було таке желаніє, щоб швидче повернутись додому.

П.Ю. – А з чим це желаніє було связане чи з ким?

П.В. – З чим це було зв'язане? Зв'язане з тим, що не привычний до міста. [...]

П.Ю. – Поясніть подробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

П.В. – Так чим відрізняються? Відрізняються тим, що в городах була культура вища, ніж у селі. [...] В культурному поведенні людей, і по санітарії же ж. [...] А ще чим? Шо в городі люди вроді культурніші [замислився], більше зв'язані із культурним розвитієм. [...]

П.Ю. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? [...]

П.В. – Не мали.

П.Ю. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей? [...]

П.В. – [Замислився]. На поведінку самих людей, які постійно проживають в городі... От своїм поведенієм показують культурний образ жизни.

П.Ю. – [...] Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? [...]

П.В. – Те, що чувствував, так ето факт.

П.Ю. – Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

П.В. – Відмінність в тому, що поведінкою самою я не привычний до міського життя. [...]

П.Ю. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

П.В. – Ні.

П.Ю. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

П.В. – Не було такого бажання.

П.Ю. – А чому ні?

П.В. – А через те, що вони привыкли всі жить у селі. [...]

П.Ю. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

П.В. – З міста до села... Були.

П.Ю. – Хто це був і що це за люди?

П.В. – А хто це був? І ну вобщім люди ті, що переїхали з міста, пожили там, потом повернулися назад. [...]

П.Ю. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? [...]

П.В. – Односилися харашо.

П.Ю. – Чи багато з таких залишалось постійно жити в селі?

П.В. – Чи багато таких? Не дуже багато. Це ті, що жили в селі, знають сільську жизнь. Які приїхали. [...]

П.Ю. – Якщо вони залишалися в селі, то з яких причин? Чому вони це робили?

П.В. – Вони оставалися жить в селі, того що вони вихідці із села.

П.Ю. – А чисто міських не приїжджало?

П.В. – А міських пошти ні. [...]

П.Ю. – А вони в селі тут осталися?

П.В. – Як сюди приїхали, тут і осталися на постійне жительство.

П.Ю. – Чого вони рішили остаться?

П.В. – [Замислився]. Оставалися вони через те, що полюбили сільське життя. [...]

П.Ю. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатись своїми у селі?

П.В. – Шо їм треба було? Їм треба було [замислився], було відношення до своїх односільчан для того, щоб завоювать авторітет. [...]

П.Ю. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

П.В. – Ні, не змінилося.

П.Ю. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

П.В. – Положительно. [...]

№ 105. — 2008 р., січень 4. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Яська Ганною Федорівною, 1929 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Пінчук Юлією Станіславівною (БДПУ).

Пінчук Ю.С. (далі – П.Ю.) – Назвіть своє прізвище, ім'я і по батькові.

Яська Г.Ф. (далі – Я.Г.) – Яська Ганна Федорівна.

П.Ю. – Ганна Федорівна, а дівоче прізвище?

Я.Г. – Отрішко Ганна Федорівна.

П.Ю. – Ваша національність?

Я.Г. – Українка.

П.Ю. – Дата і місце народження?

Я.Г. – Ну тут же, 19 февраля 1929 года.

П.Ю. – А місце народження?

Я.Г. – Тут я народилася, на цім дворі.

П.Ю. – Село?

Я.Г. – Куйбишеве, тоді було Конят..., Цареконстянтинівка чи... [...]

П.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?

Я.Г. – Освіта чотири класи довоєнні [посміхається], а професія де я і в колгоспі робила.

П.Ю. – А ким?

Я.Г. – Та ким? Рядовою ланковою була п'ять год [посміхається].

П.Ю. – А ще де Ви робили?

Я.Г. – А тоді на заводі робила шість год, і останні дванадцять год на пікарні.

П.Ю. – А Ви робили до 1945 года, ким?

Я.Г. – Оце ж до 45-го в колгоспі.

П.Ю. – І всьо?

Я.Г. – Да, після війни в колгоспі там тіки давай. [...]

П.Ю. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Я.Г. – Та відціля ж, ми ні відкіля не переїжджали, тут і жили, тут і жили.

П.Ю. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про [...] Куйбишево?

Я.Г. – А шо про нього знать? [Посміхається]. [...] Ну я ж кажу, до... по старим временам це ж було не Куйбишево, а Цареконстянтинівка. [...] Воно ж було це ж область і все, а так тіки та шось вони розказували, шо, мабуть, була не ця область, а шось Маріупольського уезда. Ну я не помню, оце знаю тіки, це за шо балакали, шо Маріупольського уезду.

П.Ю. – А вони як були, корінні, скіки вони жили примірно?

Я.Г. – Да, та тут вони жили і родились, тут і померли. [...]

П.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? [...]

Я.Г. – Ну як, не, ніхто якось ніколи нікуди не їздив, то жили там в Маріуполі родичі і все, ну вони сюди приїжджали.

П.Ю. – А Ви не їздили?

Я.Г. – Ні, ніде я ніколи не їздила. Тоді ж таке, воно ж не транспорту, ні, ото один поїзд був і все.

П.Ю. – Вони переїхали в Маріуполь, а з якою метою?

Я.Г. – Да, ну як? Через то, шо пішли оце як землю забрали, це колективізація, а це все розпоростили, колхози почали організувать, ну і вони вроді так як, хто зна, поїхали жить, життя шукать.

П.Ю. – А вони куркулями були?

Я.Г. – Но не куркулі, но зажиточні були, було в їх хараше хозяйство, землі багато було. [...] Да, оце ж ну як у колхози почали організувать, і забрали все хозяйство та землю. Були в них і коні, і корови, і воли, і цього, і механізації всякої багато, то сівалки, то все таке. Ну, канешно, тракторів тоді не було через те шо, а були коні, воли. Оцим землю обробляли. Так забрали, як колхози почали строять, забрали все. І все.

П.Ю. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті? [...]

Я.Г. – Оці родичі, шо в Маріуполі, та вони як виїхали, так вони і жили, і вже й там померли, їх уже й нема. [...]

П.Ю. – Звідки Ви дізнавались про існування міста і з чим це було пов'язано? [...]

Я.Г. – Ну як, ну з розказів і все.

П.Ю. – Тіки з розказів батьків?

Я.Г. – Тоді ж не було нічого, як тепер — і телевизор, і радіо, і все чуєш, і все показують, і все бачиш. А тоді всього цього не було, так шо ото почуєм од батьків і все.

П.Ю. – А у Вас родичі ж у місті були?

Я.Г. – Ну були, оце ж оці і все, більш ніде не було. Я ж і кажу, більш ніде не було.

П.Ю. – А Ви не знаєте, як сприймалась ними поїздка до міста, як вони поїхали, як вони її сприймали?

Я.Г. – Я знаю, канешно, тоже ж було, і там бідували, і в землянці жили по первах як поїхали, житла ж не було, тоді ж таких домів не було, як тепер, а тоді ж так в землянках жили та й усе. [...]

П.Ю. – Ви боялися міста в дитинстві?

Я.Г. – Ну я не знаю, я в йому не була [посміхається]. Ну а не задумувалися, те, що місто... Та ну як, канешно, я город... ну як я не дуже розбираюся, і я боюся города через те, що я можу там заблудитися [посміхається]. Ну греця не дуже понімаю, я така сама нікуди далеко не їдила, а так хто його знає, все вроді боялася, думаю: я там заблудю в городі і... [посміхається]. [...]

П.Ю. – Чим і як довго вони добиралися до міста (родичі Ваші)?

Я.Г. – Ну як я знаю, чим вони їхали? Тоді багато і пішки ходила, було, було, що й пішки ходили. Я знаю, як голодовка була так в 33-му, по камсу пішки ходили в Маріуполь, Бердянськ пішки ходили. [...] А те або в Полтаву, десь в Полтаву, да, і туди пішки ходили. Транспорту ж не було, де він той транспорт? А їсти ж шукали, добра, їсти шось. [...]

П.Ю. – Ну а як Ви думаєте, справдилися їхні очікування, якщо вони осталися?

Я.Г. – Ну на pewno ж, уже вжилися, квартири получили і робота вже була. Вже знаєш, що дядько, це батьків брат, робив на Азовсталі в Маріуполі, а тітка де ж? Тітка робила на фабриці на якійсь, не помню, так що їх обжилися, було житло, було. [...]

П.Ю. – А за батьками вони скучали?

Я.Г. – Та які ж уже батьки, як батьків не було. Ті, я знаю, дід умер ще вобщє я не помню, коли він вмер, давно уже дуже, а баба оставалась, так забрали туди, в Маріуполь, там і вмерла. Ото таке, ой, Господи!

П.Ю. – А як Ви думаєте, чим міста відрізняються від сіл, відрізнялися тоді, в роки Вашого дитинства та юнацтва? [...]

Я.Г. – Наверно ж одрізнялись. Там, наверно ж, лучше. За чого лучше? Шо там, що у домах, прийшли — ніякої роботи, а тут у селі — тут же ж вечно оте хазяйство, тут земля ж, усе чисто. Там їм лучше було.

П.Ю. – А тут робота кожен день?

Я.Г. – Да, там з роботи прийшли, як уже дома — оці ж каззонні чі свої. У тіток були каззонні. Усі удобства в домі. Шо їм тут робить? Там, там, канешно, лучше. Як і тепер, так і тоді було, як тепер із села тікають, ніхто не хоче в селі, так і тоді, бо в селі нада работать. [...] А в городі гроші получил та й... [...]

Помився, і вода, і туалет, і усе. Не так, як тут: нада думать, дров, угля шукать, це ж туалет — на двір іти по холоді [посміхається]. [...]

П.Ю. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Я.Г. – Ну.

П.Ю. – А родичі?

Я.Г. – Родичів? Канешно, знала, бо приїжджали ми ж.

П.Ю. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл? [...]

Я.Г. – Да ну, канешно, одівались лучше. [...]

П.Ю. – Мова яка в них була?

Я.Г. – Ну як уже, як, канешно, прожили там уже скіки, ну всю жизнь, як вони в молодості поїхали і до смерті там, так, канешно ж, уже й балакали по-руськи.

П.Ю. – А заняття які в них були?

Я.Г. – Та я не знаю, робота та й усе, а які там заняття? Нічим вони не занімались, на роботі та й усе. [...]

П.Ю. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей? [...]

Я.Г. – Ну канешно, в городі ж лучше за того, що туди більше вніманія. На село ж тепер махнули руками та й і все.

П.Ю. – Очі закрили?

Я.Г. – Да, що хоч, та те й робить, як хоче так і живить. Як були ті отакі колхози, в людей була робота, отаке було дешеве все, а тепер так розтросціли, розбили. Після війни як було трудно? Одстроїли. Боже, яка розруха була, все ж його нада настроїть, важко й трудно було, і налоги були сумашедчі, бо нада ж було страну востанавлять, грошей в колхозі ми вобщє не бачили, а так...

П.Ю. – Трудодні?

Я.Г. – Трудодні та й все, а оце як весна прийде — так облігації. [...] Так ті облігації як мучали це весною, ой, так не можна жить було. Оце і ночью ідуть було, будять і кажуть: «Підписуйсь на облігацію і все». А шо ж підписуйсь, як нема грошей? Ну заробиш же і ото год робили у тому колгоспі без копійки, а тоді там шо при отчетном щітають, ну при отчетном і на облігації вивернули і все, а там як хоч. Ото тіки ото там то зерно давали та й і все. [...] Ну та за шот зерна, а так і все. Дома шо зуміли придержали, коровку держали, так молоко все в план. То шось на корову було дуже багато, не помню уже, чи 250 чи скікись літрів було. Корову, шоб у план одніс його, да і оце як утром корову здоїли, і оце пішли й однесли.

П.Ю. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Я.Г. – Та ми тоді не знали.

П.Ю. – Нічого не знали?

- Я.Г. – [Посміхається]. А хто його зна, ми ж нічого не знали городського життя так.
- П.Ю. – Ну як родичі приїжджали, якимось отлічались?
- Я.Г. – Ну та ну хто його зна, як його сказати... Канешно, розкошніші трохи за нас.
- П.Ю. – А саме в чом ця відмінність була, в одязі чи...?
- Я.Г. – Ну канешно, одівались вони краще, а так...
- П.Ю. – Не то, що в розумному плані, а от, як сказати, ну от яка в них речь була, умніші чи як?
- Я.Г. – Такі як були, такі кажуть, «як народився, таким умреш». Себе ж уже не переробиш, а тіки, канешно ж, развітте краще було. В селі тут темнота була. [...]
- П.Ю. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]
- Я.Г. – Виникало вже знаєш коли? Були, був такий момент. Ми оце були такі з дідами женаті, діти, діти вже були. Люда оце в Донецьку вийшла заміж, так було туди як поїхали, там усе в магазинах так було.
- П.Ю. – Так з якого року Ви їздили?
- Я.Г. – У 50-му, тоді у 60-му. [...]
- П.Ю. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями [...]
- Я.Г. – Нормально родичі, нормально, приїжджали в гості. [...]
- П.Ю. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?
- Я.Г. – Ну як, підтримувала. [...] Були й пісьма, переписувалися пісьмами. Телефонів же не було, то й переписувались. [...]
- П.Ю. – А були такі, що приїжджали за призначенням на роботу до села? [...]
- Я.Г. – Та були, приїжджали, а як же. [...] Агронома присилали, то ще кого до колхоза. [...]
- П.Ю. – Тіки агрономи приїжджали? Хто там ще приїжджав?
- Я.Г. – Ну учителі, персонали. Тоді ж тіки по направленню їздили, як учитель — так по направленню, а так греця його... Ото таке було, а так не знаю. Ото там оті верхушки, туди ми не касаємся, що там робиться, ми не знаєм, хто там, хто там керував.
- П.Ю. – А чи багато з таких залишалось постійно жити в селі (хто приїздив)?
- Я.Г. – Не було, ні, таких.
- П.Ю. – Приїхали, одробили й поїхали? [...]
- Я.Г. – Ну були такі, що оставалися, це ж так було, ну як дівчиною що пошлють, так поробить, тут найшовсь, вийшла заміж та й осталась тут. Або жених найде дівчину, жениться та й останеться тут. Таких мало, таких мало було. [...] Ну як... як понаравилось — жили, як не понаравилось — тікали [посміхається]. Ото і все. [...]
- П.Ю. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста [...]
- Я.Г. – Вроді ні, однаково, хай люди живуть там, а нам і тут [посміхається], ми тут привикли.
- П.Ю. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?
- Я.Г. – [Замислилась]. Ну як тобі сказати? Відносимось... Канешно, у місті то по-любому ми розумієм, бачим, що у городі краще, бо з села тіки в город усі. Значить, там краще ж, ну, а нам уже всьо равно. [...]

№ 106. — 2008 р., лютий 10. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Камишовим Степаном Михайловичем, 1928 року народження, мешканцем смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Пінчук Юлією Станіславівною (БДПУ).

- Пінчук Ю.С. (далі – П.Ю.) – Назвіть своє прізвище, ім'я і по батькові.
- Камишов С.М. (далі – К.С.) – Камишов Степан Михайлович.
- П.Ю. – Національність?
- К.С. – Українець.
- П.Ю. – Дата і місце народження?
- К.С. – 19 лютого 1928 года, село Бельманка Куйбишевського району Запорізької області.
- П.Ю. – Яка Ваша освіта і професія?
- К.С. – Освіта середньо-спеціальна, спеціальність електромеханік зв'язі. [...]
- П.Ю. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу? Якої вони були національності?
- К.С. – Значить, батько мій — Камишов Михайл Сидорович, національність його російській. Мать — Камишова Соф'я Фотьевна, девічья фамілія Баранова, теж по національності російская.
- П.Ю. – Діда та бабу?
- К.С. – Дед і баба, дед — отец моево отца — Камишов Сідор, отчества не знаю, а матері — Баранов Фотій, теж російскіє. [...]
- П.Ю. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?
- К.С. – Мої батьки родом із села Бельманка, роділись, їхні родітелі, мої дед, мої дедушка і бабушка мої, роділись у Смоленской області, вот і оні Смоленской області, і оттуда оні населялі село Бельманку.

П.Ю. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

К.С. – Значит, таких вопросов я не задавал, потому что уже баба й деда не било, а родітелі мої роділись тут, у Куйбишевском районі, поэтому я не знаю, где они там проживали, я знаю, что в Смоленской, переселенці з Смоленской області. [...]

П.Ю. – Чому вони це зробили?

К.С. – А это не они робили, це їх переселяли, когда царская Росія переселяла... із густонаселённых местностей. Например, из Смоленской области переселяли на Украину. В Украину переселяли потому, что были степи, не было населённых пунктов, редко было. И люди тут осваивали, и рождались новые села от, и поселки, поселения новые, города росли новые за счет переселенцев. [...]

П.Ю. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

К.С. – Да, это я буду больше на русском языке, по-украински мне тяжелей. Значит, ще в 33-м году, то исть в 28-м году, в 29-м году, когда раскулачили в селах людей, то кулаками называли тех, у кого было там лошадь и две коровы. Это уже называли кулаками. И их выселяли в города вот, например... [...] Например... моего, моего отца двоюродного брата, его семью раскулачили и выселили в Донецк. Тогда был город Юзовка назывался, потом после Юзовки город Сталина назывался, щас уже Донецк. Вот в этот город, вот мы в детстве родители мои ездили туда в город к своим родственникам и одновременно продавать возили туда. Продавать там яйца куриные, куры резаные, утки. Продавали, потому что не было у нас магазинов. Так же не было промышленных, во что одеваться, обуваться. Вот там продавались, там покупали в городе, вот мы и... Время, когда мне было пять. В сем лет я помню хорошо, что мы ездили туда в город, и мне он понравился, потому что там электрический свет был. А в нас мы понятий не имели, что такое. Горела лампочка электрическая. Поэтому было очень интересно. Вот этот город посещал часто, Донецк.

П.Ю. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті?

К.С. – Ну, мы тогда не бывали долго. Ездили погостить или мама ездила поторговать вот на рынке там или продать, кое-что купить для детей. Я был... в семье две сестры в меня были старшие, вот всех надо было одеть, обувь. Все это покупали в городе Донецке.

П.Ю. – А як часто?

К.С. – Ну, раз, два, может и три раза в году ездили, не чаще.

П.Ю. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

К.С. – Шо це? Интересно ж было, шо там машины, даже видели вот трамваи ходили. Вот поэтому было очень интересно было в городе. А в селе ничего не было, кроме лошадей, от и все, больше ничего не было такой техники, даже машин не было. Да, коров держали, животных в селе и так далее, а больше ничего не было. А в городе очень интересно. Я помню, что в наших родственников, которые жили в Донецке (тогда еще городе Сталина), вот было электричество, большая лампа была. Вот мой брат троюродный был, учил, он был учителем, фотографировал прямо в комнате. Это было очень интересно. Ну надо представить, что такое деревенский мальчик, который ничего не видел, попадает в город! Это было очень интересно. [...]

П.Ю. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

К.С. – Я вже сказав, шо оце город, который меня интересовал, вже после, когда ехали наши родственники. Так мы не могли бывать в городе. От они... ну ездили, в основном, которые, я сказал, двоюродные, двоюродные мои братья и сестры, которые там жили, вот мы ездили туда.

П.Ю. – Як сприймалася Вами в дитинстві поїздка до міста?

К.С. – Ну, если родители мои собирались ехать в город, то, конечно, это было счастье, кому повезет туда поехать в город. В основном сестры мои были в городе, брали всегда меня, поэтому для меня это было... собираются родители в город, так это было вообще большое счастье. [...]

П.Ю. – Ви боялися міста в дитинстві?

К.С. – Нет, ну как бы наоборот, я не боялся город. Я с удовольствием хотел побывать в городе. А чего бояться города? Там, наоборот, качели были, какие-то игры, были уже, когда в те времена было все интересно. [...]

П.Ю. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

К.С. – Мы в город добирались поездом со станции (Цареконстантиновка раньше называлась теперь Камыш-Зоря, вот) и ездили прямо туда в Донецк поездом. Вагоны были тогда, не было таких шикарных вагонов, а были такие, как обычные вагоны.

П.Ю. – Яким для Вас був цей шлях?

К.С. – Ну, где-то шесть – восемь часов ехали мы поездом в Донецк, отсюда сто двадцать километров.

П.Ю. – Ну а це весела була подорож? [...]

К.С. – Я ж говорил, шо ехал, конечно, в город ездили с радостью, это было счастье побывать в городе, увидеть там всю эту городскую жизнь.

П.Ю. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]

К.С. – [Замислився]. Щас... Когда первый раз, конечно, ехали в город, то было, конечно, я еще не знал, что такое город, чем он отличается от села, поэтому было с осторожностью. Не зная, что это было. А когда уже приехал в город, тогда уже все мнение мое изменилось о городе. А пока я первый раз я ехал в город, было интересно, но я не знал, что это такое.

П.Ю. – Ну а справились Ваши очікування?

К.С. – Да, конечно, да, конечно, справились. Потому что я ждал, что там будет что-то интересное, что-то не такое, как в селе, вот. А когда приехал в город, это очень интересно, очень понравилось.

П.Ю. – В якому році Ви в перший раз приїхали в город?

К.С. – Точно сказать нельзя, где-то в каком возрасте. Где-то было мне лет шесть-семь. Первый раз приехал где-то в 35-м году. В 35-м, там где-то в таком 35-й, 36-й первый раз поехал в город.

П.Ю. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

К.С. – Ну, когда приехали в город, это было, конечно, сначала непонятно. Для любого такого мальчишки возраста было очень непонятно. Такое сильное движение такое, шумный город, вот сигналы всякие, заводы, фабрики. Заводы, с труб дым шел. Все это было интересно. Такое впечатление было, что куда-то попал в какой-то другой мир.

П.Ю. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

К.С. – Сначала, по первому приезду, было такое ощущение, что было как-будто бы какая-то нагрузка на состояние мое, когда я в первый раз побывал в городе, поэтому хотелось приехать побыстрее домой.

П.Ю. – Поясніть докладніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

К.С. – Ну это ж уже понятно, я уже несколько говорил и говорить буду, что город и село — это две большие разницы, потому что город, во-первых, большая культура в городе, асфальтированные дороги, ездят машины, трамваи, вот нет сельскохозяйственных животных, таких, как у нас, например, лошади, быки, коровы и так дальше. Все в городе совсем было по-другому, это было очень большое впечатление для такого возраста, как был у меня.

П.Ю. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

К.С. – Ну, кроме своих родственников, больше я не знал.

П.Ю. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова).

К.С. – Ну, во-первых, это родственники, это которые та с ними жили, тогда, в то время, в городе. Они отличались совсем от нас, от деревенских, потому что они уже говорили все на русском языке. В городе вот одеты, одевались... Мы ходили в латанных брюках, босые, потому что у нас не было, что обувать. Они ходили в туфлях красивых, красивые костюмы были на их. Когда это было, конечно, в выходные дни там или на рынках встречали, так я видел: совсем женщины такие в шляпах были, что в селе понятия этого не имели, ну в общем совершенно другие, другие люди, разница очень большая между жителями деревни и жителями города.

П.Ю. – Як Ви гадаєте, відрізнялися в роки Вашого юнацтва та дитинства в селі та місті обряди, ставлення до релігії?

К.С. – Це в городе? Ну в городе конечно, там в то время в церкви были, но мы в церкву не ходили в городскую, вот, и мама не ходила в церкву, вот, ну а обряды какие там, городские обряды не деревенские, хлеб они не пекли, ничего такого, жили все они с магазина, вот, ну жизнь была очень так намного высшая культура, чем в селе.

П.Ю. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей? [...]

К.С. – Просто ну как они привыкали к городу, вот им нравится городская жизнь, потому что в городе люди работают по определенное время, по восемь там или по девять часов в сутки работают. А в деревне, конечно, совершенно иначе. Там круглосуточно бывает работают, и поэтому люди привыкают к городу и им, конечно, уже жизнь городская им нравится. [...]

П.Ю. – Розкажіть докладніше, в чому була ця відмінність?

К.С. – Во-первых, что совершенно другая культура в нас. Там, в городе, например, театры, в городе есть ну там парки, в парках есть качели для детей, для детских игр, для детского отдыха, городские люди ездят на курорты, отдыхают за счет предприятий вот, в городе масса магазинов любых, открытых магазинов, люди могут покупать все, что могут. Это в городе. А в деревне, конечно, совершенно иначе. В нас было в деревне, например, в нашем селе был один магазин, вот, там торговали, там и некоторые товары, ну вообще все, что нужно было для жизни деревенским людям. Ввиду там того, что нужно было одеться, обуться, а может и продуктов купить каких-то, которые люди ездили в Донецк, ну не только в Донецк, вообще в любой город, люди уезжали для покупки, для обеспечения своей семьи товарами, промышленными товарами в основном. [...] Ну... мы совершенно были разные люди в отношении того... я уже говорил о культуре, потому что, во-первых, дети в городах они учились в школах, условия учебы были совершенно другие, чем, скажем, у селе. Они одевались, они обувались красиво, что дети имели возможность гулять у парках, у детских заведениях, на качелях и так дальше, чего в селе не было, вот. А мы жили очень бедно и далеко отставали от жизни города во всех отношениях.

П.Ю. – Опишіть, які почуття викликала у Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

К.С. – Значит, например, в детстве нам было завидно смотреть на этих, на городских детей, как они живут и как мы, поэтому хотелось, хотелось быть такими, но у нас не было условий.

П.Ю. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

К.С. – [Замислився]. Переехать в город... Конечно, возможность, желание было в многих. Дескать, не было такой возможности, щоб переехать в город, потому что в городе найти работу сельскому человеку было невозможно.

П.Ю. – А в яких ситуаціях воно виникало?

К.С. – Ну в ситуациях выныкало в тех, что видели, что видел, коль побывал в городе, вот. [...] Хотелось бы переехать в город, но не было такой возможности. [...] Ну одна из главных причин переехать жить в город была единственная: это высокая культура. От условия жизни в городе были намного лучше, поэтому это было главной причиной переехать в город.

П.Ю. – Опишите, как относились к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

К.С. – Мои родители желали, они тоже хотели, щоб я, щоб дети их проживали в городе. Это наши родители хотели, мечтали, но они не имели возможности. Во-первых, из села в город чтоб ехать, надо иметь какие-то деньги, чтобы можно было там квартиру получить в городе на заводах, на фабриках. Вот такой возможности в деревне не было, поэтому все наши желания, детские желания или родители хотели побывать в городе, не было такой возможности.

П.Ю. – Но они хорошо относились к Вашему желанию?

К.С. – Родители, конечно, харашо они относились к желанию, они хотели даже щоб, щоб... Родители мои хотели. Не только мои. Все родители хотели, чтоб ихни дети жили так, как живут дети в городе, но такой возможности тогда не было в стране, когда мы жили, в те годы, не было такой возможности. [...] Не было возможности. Во-первых, в городе надо жить — иметь квартиру. В городе жить — надо иметь работу. Из села выехать — надо было... не было такого закона, щоб все люди село бросали и ехали в город, это запрещалось законом. Поэтому мечты родителей и родственников переехать в город были не осуществлены, потому что такой практически возможности не было.

П.Ю. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые переехали в город и стали городскими жителями?

К.С. – Ну, сельские жители относились к тем, которые переехали в город, они считали, шо это, ну они были, ну как сказать, это для их было счастье, когда те люди, которые живут в городе, приезжали в село, вот, рассказывали о своей жизни и быте. От поэтому отношение было очень хорошее к этим людям, которые жили в городе

П.Ю. – Что говорили об этом в Вашей семье?

К.С. – Ну в семье что говорили? Жаловались. По сути дела, сельские жители жаловались на судьбу, потому шо по всем параметрам жизни село было настолько отсталое, что люди вже не верили в то, что жизнь когда-то лучше улучшится. Поэтому люди так жили в селах, и я бы сказал прямо, шо завидовали жизни городских людей.

П.Ю. – Расскажите с примерами, поддерживали ли вы в юношеские годы отношения с бывшими односельчанами, которые переехали в город?

К.С. – Ну я вже сказал, мы поддерживали отношения в селах и постоянно поддерживали отношения. И до военного времени и после военного времени отношения были в нас хорошие, потому что были в основном наши там родственники, это мои двоюродные, троюродные братья, сестры, о, их было пять человек. Они вже были семейные, поэтому мы относились к ним очень хорошо, они к нам приезжали в гости, а мы к ним ездили в гости.

П.Ю. – Были ли в Вашем селе такие, которые переезжали с города в село?

К.С. – Из города в село? Таких случаев я не знал, нет.

П.Ю. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приезжал по назначению или по направлению на работу в село?

К.С. – Ну, на работу в село в основном направлялись студенты, окончившие учебные заведения, в основном это учителя, учителя, медицинские работники, или фельдшер, или акушерка. Не было в селе, это было только два таких человека, вот. Ну, а относились к этим людям очень хорошо. Все считали, что это люди культурные, грамотные. Вот и на их молились, как на Бога.

П.Ю. – Много ли из них осталось постоянно жить в селе?

К.С. – Ну, это трудно сказать сейчас. Конечно, жили они в селе, работали в селе. Которые же пошли на пенсию, о, оставались в селе, а некоторые же ж уезжали в город. Уже трудно сказать, сейчас время, уже прошли годы. А шас там в селе, а шас совершенно иначе положение дел в селах и городах, чем в те годы, когда мы жили, в тридцатые годы. [...]

П.Ю. – Изменялось на протяжении Вашей жизни отношение к городу?

К.С. – [Замислився]. Ну, во время всей моей жизни, конечно, отношения к городу были разные. Иногда проявлялось желание быть в городе, иногда нет, это все было связано с экономической жизнью.

П.Ю. – А как сегодня Вы относитесь к городу?

К.С. – [Замислився]. Ну..., например, сейчас я отношусь сегодня к городу относительно неплохо...

№ 107. — 2007 р., липень 24. — с. Смирнове Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Овчаровою Ольгою Дмитрівною, 1929 року народження, мешканкою с. Смирнове Запорізької області, проведене Пилипенком Віктором Анатолійовичем (БДПУ).

Пилипенко В.А. (далі – П.В.) – Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

Овчарова О.Д. (далі – О.О.) – Овчарова Ольга Дмитрівна.

П.В. – Рік і місце народження?

О.О. – 1929 рік, село Смирнове.

П.В. – Яка у Вас була родина?

О.О. – 2 сестри, батько, мати.

П.В. – З якого року і з яких причин проживаєте у цьому населеному пункті?

О.О. – З часу народження.

П.В. – Ваша професія, освіта?

О.О. – Робоча. 4 класи. [...]

П.В. – Тож, Ольго Дмитрівно, відвідували Ви чи Ваші родичі міста, з якою метою і які саме?

О.О. – У Бердянськ. Найперше — це їздили в Бердянськ купатись на морі. У Донецьк, там жила тітка наша, їздили до них у гості. Ну все наче подобалось, а от бистренько хотілося їхати додому, в село.

П.В. – Тобто Ви були тільки в Бердянську і Донецьку?

О.О. – Ні, не тільки. Ми 7 років жили у Новосибірську. Місто гарне, таке здорове. Великий, великий, а посередині річка Обь. Ото якраз розрізає місто напополам, місто Новосибірськ.

П.В. – А взагалі Вам сподобалось?

О.О. – Так.

П.В. – А от що Ви пам'ятаєте, що стосується міста Бердянська, там пам'ятники якісь?

О.О. – Ой, не були там. Проїхали лише по дорозі до моря.

П.В. – Значить, у Новосибірську Ви жили 7 років. Бердянськ відвідували, щоб на морі скупатись?

О.О. – Так, так.

П.В. – А в Донецьку?

О.О. – Та до тітки їздили.

П.В. – Як довго Ви або Ваші родичі перебували у місті? Ну от в Бердянську, наприклад, Ви довго на морі були?

О.О. – До вечора. Автобусами нас возили з роботи, машинами. [...]

П.В. – А в Донецьку Ви довго були?

О.О. – Та недовго, ото побудемо у тітки 2 – 3 дні, більше не були, а тоді поїхали додому.

П.В. – Зрозуміло. А що Вас от, наприклад, вразило у місті, в Бердянську і в Донецьку?

О.О. – Ну, там в Донецьку шахти ото, перекопи.

П.В. – Чим, на Вашу думку, міста відрізнялись від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

О.О. – Відрізнялись, що вони більше схожі на городських, а ми собі селяни, тож звичками, мовою, одягалися краще у місті, балакали російською мовою.

П.В. – Люди вважали себе більш розумнішими, розвинутішими?

О.О. – Так, так.

П.В. – Чи мали Ви або Ваші родичі бажання оселитися в місті і чому?

О.О. – Я, наприклад, не бажала.

П.В. – Чому?

О.О. – Ну, ота суєта, шум, гам, біготня ота.

П.В. – [...] А родичам хотілося оселитися в місті?

О.О. – Тітка жила в Донецьку. А останні тітки в селі жили.

П.В. – Чи були у Вас родичі, які хотіли оселитися в місті, але в них не склалося?

О.О. – Я не знаю.

П.В. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян і чим вони відрізнялись від селян (мова, одяг, поведінка)?

О.О. – Цим же ж і відрізнялися.

П.В. – А от, наприклад, мова, вони, мабуть, на російській розмовляли?

О.О. – Так. І поведінка — якісь чемніші. [...]

П.В. – А одяг?

О.О. – Так, вони краще одягались.

П.В. – А чи відрізнялись городяни відношенням до релігії?

О.О. – Мені здається, в селі більше там паски пекли, на Новий рік там кутю варили, а в місті там це було якось рідше.

П.В. – Менше обрядів різних у них було?

О.О. – Так.

П.В. – Чи приїздили до Вашого села в роки Вашого дитинства та юнацтва знайомі мешканці міст? [...]

О.О. – Ніхто не приїжджав. [...]

П.В. – Чи відомі Вам випадки, коли мешканці Вашого села переселялися до міст, і навпаки, з міста до Вашого села, в роки Вашого дитинства та юнацтва? [...]

О.О. – Переселилася тітка. Як війна почалася, на тачку склалися, манатки, речі і тачкою, пішком аж з міста переїхали, жили в нас.

П.В. – А як склалася їхня подальша доля? Вони тут так і жили?

О.О. – Так і залишились. Дядько через 2 роки помер.

П.В. – А як Ви і Ваші односельці ставилися до тих, хто переїздив з Вашого села до міста, і чи підтримували з ними зв'язки?

О.О. – Завідували як-то.

П.В. – Завідували, але ж все одно зв'язки якось підтримувались?

О.О. – Так, так, спілкувались.

№ 108. — 2008 р., січень 16. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Крючковою Марією Федорівною, 1925 року народження, мешканкою с. Гусарка Куйбишевського району Запорізької області, проведене Москаленко Оксаною Юріївною (БДПУ).

Москаленко О.Ю. (далі – М.О.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Крючкова М.Ф. (далі – К.М.) – Крючкова Мария Федоровна.

М.О. – А девичью фамилию?

К.М. – Камыса.

М.О. – Кто Вы по национальности?

К.М. – Русская. У паспорте украинка, но я ж не украинка, я ж то русская. Та хай.

М.О. – Место рождения?

К.М. – Гусарка.

М.О. – То есть Гусарка, район Куйбышевский, да?

К.М. – Цареконстантиновский тады был.

М.О. – Какое у Вас образование и профессия?

К.М. – Та четыре класса, а пятый бросила.

М.О. – А работали Вы кем?

К.М. – О... я работала багатю. Работала рядавою, работала в клубе уборщицей, работала почтальоном, работала, торговала в лорьку, работала на свинарнику, работала тилятницей, работала дояркою, куды пересылают, перекидали же тады, иди туды, пошла, иди туды, пошла, и наконец в Германии была. В Германии два года восемь месяцев побыла, а тады приехала с Германии, пошла на свинарник, и вже на свинарнику я доработала до конца.

М.О. – Как звали Ваших родителей?

К.М. – Папу Федор, я Мария Федоровна, а маму — Елена Антоновна.

М.О. – А дедушку с бабушкой помните?

К.М. – Дедушку – Аким Спиридонович, а бабушку вообще я не знаю, Акулина, знаю шо Акулина, а от по отчеству не знаю, бо вона вмерла, ще на свете меня не было. [...]

М.О. – А может они рассказывали Вам о своих родителях? Может Вы что-то знаете?

К.М. – Не. Мама моя рассказывала, а дедушка, бабушка, никто мне не рассказывал, того шо тогда некогда было рассказывать, работали, индивидуальщина была. Я же с 25-го в январе, це 18 января будет мени 83. Так це я до 32-го года помню, як вчера. От сегодняшний день могу не запомнить, а то я все помню.

М.О. – Что они рассказали и что Вы знаете о населенном пункте, где Вы родились?

К.М. – Ну, колхозы ж тада, це ж мени було уже сем год, у 32-ом году, начиналися колхозы, так и я знаю, не нада було мне рассказывать. Нашим родителям некогда было рассказывать. Работа, коллективизация, в колхозы зганяли, ани не хочут, люди не хочут, дети малые, есть нечего было. Ну якраз у колхоз зганяли у 30-х годах, 32-м году, а тут объявили искусственный же голод, дак тут не до рассказов было. Тут было такое, шо выйдеш, и паслись, як тилята, паслись, на коленочки упадем и ото щипаем, отак щипаем травку, и все, шоб напаслися ж було, шоб же ж не поумирали. [...]

М.О. – Посещали ли Вы или Ваши родные во время Вашего юношества города?

К.М. – А як же? Я жила в городе. Я жила... [Замислилась]. Ну це история долгая. Я жила, як при... я была репат... репрессирована з родителями, у 29-м на 30-й год папу моего выганяли, вывозили на Сибирь, як

вредитель, як розкулачений, та не було нічого, і штанов не було, нада було кагось вивезти, нада було багачей, а багачи откупились, а таких дураков ввозили. Ну и як приехали мы, потикали, родители мои потикали, а мы вслед с мамою, папа раньше пошел, а мы вслед, и сестра в мене была, ну мы сестру определили у детдом, а сами ж потикали, и пришли дадому и папа приехал, а папа як удрав оттудова, поступил у Макеевке вот это во, шахта 29, Абакуму вона называлась. И поступил на работу, и мы, а нас забрал туда с мамою, и я там была до четырех классов. Четыре класса кончила у Макеевке, а с Мекеевки переехали на Рудченкову, там есть рудоремонтный завод, называется. Папа стал молотобойцем, шоб зарабатывать гроши хорошие, и попутно учился на шохвера. Як шохвера вывчелся, этот завод бросив и пошел сюда вот в Розовку, есть село, Найлеп называется. Так ото поступил шохвером, так он шохвером работал. Тогда же ж тут война Финляндська, та и пошло, и поехало.

М.О. – Расскажите, чем для Вас в детстве был город? [...] Ну, может там, я не знаю, радость была, то есть Вы радовались, когда ехали туда?

К.М. – О радости было багато, деточка, дуже багато було радости. Я ж приехала з села, голая и босая, а туда як приехали мы, а там общежитие было холостяков. На шахте раньше холостяки самые, семейных мало, и холостяки с дорогою душою встретили, нам некуда было приежжать, так они нас в общежитие, и ото кровати соединили свои, а сами полягали в десятах на кровати, а нас с удовольствием приняли. И в школу меня возили. Та, не дай Бог, я была довольная.

М.О. – Откуда Вы узнали в детстве о существовании города, и с чем это было связано? То есть, может, родители Ваши ездили?

К.М. – Ну родители ездили, а як же, родители ездили, возили ж. То теленочка зарежут, то поросеночка и везут же у Юзовку, раньше была Юзовка, Сталино, те, Донецк. Была Юзовка, тогда Сталино, тогда Донецк, и завершили, хто что придумает.

М.О. – Как воспринимался Вами в детстве город? То есть поездка в город? [...]

К.М. – Та я ж не ездила, родители ездили, а я як жили там, я вчилась ж у четвертом классе вчилась, до четвертого класса. Для меня было все хорошо. Мама моя работала в магазине продуктовым, колбасы было отак, масла было отак, о, хорошо было, а папа ж работал на заводе на рудоремонтном.

М.О. – Вы боялись города в детстве?

К.М. – Не, не боялася. Зря я не осталася в Германии, нада было в Германии остаться, была бы возможность, о была б баба!

М.О. – Чем и как долго Вы добирались до города?

К.М. – Да города? Два часы поездом, поезда ходили, до Куйбышева чи до Царевки пешки ходили, тогда ж не было ни лисапеда, ни брычки, ни тачек ничего. Коллективизация як прийшла, деточка... [...] Коллективизация як прийшла, дак усе ж забрали, и коров поотдавали, и теляток, так рады были, дуже были рады некоторые, якие люди тут жили, якие биднейшие жили, так дуже были рады коллективизации. Шо слава Богу, шо сейчас сказали: «Забирай, Федоровна, землю свою», а шоб я с нею делала, шоб я с нею делала? Нада пахать, нада и трактор, нада и солярка, нада и тракторист, нада и заплатить, а то отдала, хай як хочуть, шо дадут, то дадут. Вот так же и раньше.

М.О. – Чего Вы ожидали от города в первый свой приезд?

К.М. – Ну как это, сахар. [...] Да, сахар было папа привезет, таки, раньше может Вы тоже помните, вот такие куски, кулками. [Сміється]. То мы вже тада бьем, бьем молотком, делим.

М.О. – Вспомните поподробнее первое Ваше впечатление от города?

К.М. – От города? Ну я его, во-первых, особо не бачила, я ж по городу не ходила, но людей бачила, что люди самостоятельные, разудетые. От як было трудно, а люди моды придерживались у городи, а в селах не дай Бог, не дай Бог, нечего вспомнить.

М.О. – Хотелось ли Вам, находясь в городе, поскорее вернуться домой?

К.М. – Не! Не хотелось мне. Там же родители мои были, я была ще дите, не хотелось.

М.О. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему, города отличаются от сел во время Вашего детства и юношества?

К.М. – Они и сейчас отличаются, и не только тогда.

М.О. – Чем?

К.М. – Ну света у нас же ж не было, лампы были керосиновые, а там же ж мы як приехали, ой... город освещается, та це ж, це ж страшная радость, это ж шо загубил, то ж нашел сразу, а тут же ж загубиш, упустиш, ложку упустиш, дак шукаеш и венником горниш и шо хочеш. А в городе — там же ж совсем другое дело. Одно. А другое, шо в магазин пойдеш, отличались продавцы, отличались, культурно, вежливо. Тут же ж прийдеш, один продавец. «Ну, Галька, подай мени то там, подай мени то». А там же ж, там же ж спросит: «Шо Вам нада?»

М.О. – Имели ли Вы в детстве или молодости знакомых горожан?

К.М. – Знакомых горожан? Одну учительку вот только знала. Одну учительницу, Вера Андреевна, аж сейчас я ее бачу.

М.О. – Опишите поподробней, чем она отличалась от жителей села? Может, одеждой или поведением?

К.М. – Поведением... была простая дуже, и одеждою даже, она сколько ходила, так мне казалось, что она с колхоза. Она не ахти отличалась одеждой, простенькая была, юпочка на ей, кофточка беленькая такая.

М.О. – По Вашему мнению, как влияет городской способ жизни на поведение людей? [...] То есть, как Вы думаете, как город влияет на человека?

К.М. – Во-первых, город влияет на человека так: если человек умный приедет, то нормально, так он придерживается совести, окружающих, и человек же ж вежливый, есть человека встретишь, так он душу отдает, и ему хочется отблагодарить. Так и в селе ж можна таких дураков найти. [...]

М.О. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей? Было такое чувство?

К.М. – Чувствовалось, чувствовалось, канешно, чувствовалось. Бувало ось приїдем у школу, детки, то у бумажечках позавернутые, хлеб намазанный там повидлом, чи колбасочка там, бутерброды эти, тогда тоже были бутерброды, ну мы ж не знали, что это бутерброды, хлеб да и все. А уже ж у селе пирогов торбу накладеш, торбы были полотняные, через плечо, отак як ото посевальники, накладеш, поки дойшов — пироги поев, и все, и хорошо, а як не доев, то на уроце вже крадькома зьєсы.

М.О. – Опишите, какие чувства вызывало у Вас Ваше отличие от городских жителей? То есть обида может быть у Вас была?

К.М. – Ниякой обиды, у мене дуже багато было подруг, я была такая общительная, что я до каждого прилеплюся, и подруги у мене были от и до, но в основном я дружила с мальчиками, у мене были хлопцы — стена.

М.О. – Возникло ли у Вас желание переселиться в город и жить там?

К.М. – Ну якбы я была молодая, так я б и сейчас поехала, а як уже стала немощная, так куды б я переехала? Я уже в Куйбышево не ездю.

М.О. – А в каких ситуациях это желание возникало?

К.М. – Ну работы в колхозе ж багато, багато ж работы, нада ж колхозну работу выполнять, и дома ж голод, и дети, ни де детям, одеть нечего, обуть нечего, дети плачут «давай». А где его брать? А продать то нечего. Оце и такое желание.

М.О. – А скажите, пожалуйста, как относились к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

К.М. – Так я и ездила, я як приехала с Германии, побыла, я приехала... 26-го мая 45-го года меня освободила Красная армия, и забрали меня в воинскую часть, я была в воинской части до сентября месяца того же года. 22 сентября я демобилизовалась, я была як военнообязана, я ще наробылася и в военной части. А тогда, як я демобилизовалась, я приехала, перезимовала дома, и решила поехать на Рудченкову, там есть завод ВЛКСМ, комсомольская организация, только комсомольцы там были, и я туда решила, бо я была комсомолка. Ходила пешки в Куйбышево, в комсомол вступала, та тут як деловая баба була, так это страшная. И пошла, поехала туда, поехала туда, и як приехала, меня там с дорогою душою приняли, я была бушная девка, девка такая, шо подниму усе, и мене приняли учиться токарем, на токаря, и я на фризерный станок выучилась токарем. Роботать начала, ну додому хочу. У Германии была два года восемь месяцев, думаю: та чога ж я буду тут сидеть, я поеду додому, та буду хоть дома, хоть насложусь. И сорока ж мене притаскала! Надо було не ехать, нада было, там бы я вышла за генерала замуж, а тут та шо ж? За дурака пошла я, прожила, пьяница и все, и кончилась моя жизнь.

М.О. – Имели ли Ваши родственники желание переселиться в город? Родители, может быть?

К.М. – Не, не, не. Не, не хотели мои родители.

М.О. – А почему?

К.М. – Не хотели, ну привыкли к земле. Все это привычка, все это привычка.

М.О. – Опишите, пожалуйста, на примерах, как в селе относились к родственникам, односельчанам, которые переехали в город и стали городскими жителями?

К.М. – О... тых же дожидали, они же привезут бубликов, селедочку якуюсь там, тех ожидали. О.. приедет тетя, приедет брат.

М.О. – А что говорила об этом Ваша семья?

К.М. – Ничого. Гостили. Шо було, то давали. А шо було? Борщ, картошка, кампот, ну а шо було? Молочко було, коровки, уже позаимели коров после коллективизации, уже було й молочко, ну молока було, нам мало попадало, того шо была контрактация, после войны, после голода 33-го была контрактация, каждому наложили 350 литров молока, 200 яиц, курей имееш, не имееш, а отдай, так шо не хотелось уже ничего. Наестся хотелось дуже. Дуже, дуже коммунисты душили. Дуже коммунисты безпощадно. Поставили ж, у коммунисты ж лезли ж, самый дурак, якый совести не имел, а продвигал свою душу, щоб ему доверяли, и вот он и жал так людей, а если бы были все такие одинаковые мнения, то ты жить хочеш, и хочу, значить, давай же жить по возможности. Так було б лучше, а так...

М.О. – Расскажите на примерах, поддерживали ли Вы отношения в юношеские годы с односельчанами, которые переехали в город?

К.М. – Ну я никого так не знала, я свой край знала. У дитстві такого не було, це зараз я знаю хто, де живе. Ви спробуйте, хто коло кого живе, я розкажу по всьому селу. А раніше діти не знали, хто і звідки.

М.О. – Були ли в Вашому селі такі, які переїздили з міста в село?

К.М. – З міста в село? Ні, не було таких, як їдуть, і то вже поки поумирають.

М.О. – Розкажіть з прикладами, як відносились до тих, хто їздив по призначенню або направили на роботу в село?

К.М. – А на роботу в село ніхто і не хотів, як і зараз не хочуть. Ніхто не хотів. Вони ж навпаки кидали колгоспи, да їздили, ну Ви ж уже знаєте, це я не брешу, як вчора було це.

М.О. – Поясніть, що необхідно було зробити приїздивши з міста, щоб вважатися своїм в селі?

К.М. – Ну як ми знали їх, так ми ж приймали, а як же, і вважали, що це наші.

М.О. – Ім було мати хороше господарство, або бути доброземцями...?

К.М. – Ну хороше господарство, це ж залежить від кожного людини, як захоче господарювати — так господарюй, а як не хочуть — так і зараз вони голодують. Уже ми в старі, я стара, уже ж мені 83, це ж ні малий вік, а як хочу, щоб у мене було, і ще щоб прийшли, може, син чи дочка, так навіщо поставити їм, так я трошки свій живот підтягну, а прикладу там, відкладу там, а там піду купити, да й угощу. А як же? Так же життя побудоване. Будеш жити, без плану жити, без плану жити, це нікуди, зайдеш у тупик, а якщо будеш на кожен день мати план, значить, ти будеш жити.

М.О. – Змінювалось ли на протязі Вашої життя Ваше ставлення до міста?

К.М. – До міста? Ну я зараз би нікуди не поїхала, а завидую тільки, завидую тільки їм, Ви мене вибачте, тут кухня, тут і туалет. Це мені дуже подобається. [Сміється]. А що, навіщо ходити!

М.О. – Скажіть, як Ви сьогодні ставитесь до міста?

К.М. – Сьогодні. Та ніяк, я вже негідна нікуди. [...] Та я вже в магазин не йду, можна сказати, як уже хліба взагалі нема, так ото піду, буханку хліба куплю, і ще може щось виберу, а так...

№ 109. — 2008 р., січень 19. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Дубовиком Василем Федоровичем, 1927 року народження, мешканцем с. Партизани Запорізької області, проведене Хімченком Олександром Сергійовичем (БДПУ).

Хімченко О.С. (далі – Х.О.) – Назовіть свою фамілію, ім'я, прізвище.

Дубовик В.Ф. (далі – Д.В.) – Дубовик Василь Федорович.

Х.О. – Національність?

Д.В. – Українець.

Х.О. – Дата і місце народження?

Д.В. – Село Партизани Приморського району. [...] 3 вересня. [...] 27-го.

Х.О. – Яке у Вас освіта [...]?

Д.В. – Сем'я.

Х.О. – А професія?

Д.В. – Воєнний службовець. [...]

Х.О. – Звідки були родом Ваші предки?

Д.В. – Партизани. [...] Ну в селі Партизани, було раніше Новопавлівка. [...]

Х.О. – Відвідували ли Ви або Ваші родні в часи Вашої дитини і юності міста?

Д.В. – Бердянськ.

Х.О. – З якою метою?

Д.В. – Ну покупки робили, продати треба було і щось купити. Товари продати, а купити щось одягу, і там мило, і там інше, інше подібне.

Х.О. – Як часто і як довго Ви або Ваші родні в часи Вашої дитини і юності були в місті?

Д.В. – Ну як, приїхали, переночували і поїхали. Пішки ходили.

Х.О. – Розкажіть, що для Вас в дитини означало місто?

Д.В. – [Замислився]. Ну, місто це дуже привабливе, море і будівлі, культура, морозиво і інше, інше.

Х.О. – Звідки Ви дізналися в дитини про існування міста і з чим це було пов'язано?

Д.В. – Ну, в дитини розповідали, що місто є таке, Бердянськ, розумієш, воно. І відвідувати, я кажу як, пішки ходили і за телегой: «Дайте, візьміть мене в місто».

Х.О. – Як у Вас в дитини сприймалась поїздка в місто? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота?

Д.В. – Так, свято.

Х.О. – Ви боялися міста в дитини?

Д.В. – Ні.

Х.О. – Чем и как долго Вы добирались до города?

Д.В. – Ну бывало по-разному. До Дмитровки шли пешком, а там добирались попутным транспортом.

Х.О. – Каким был для Вас этот путь: веселая дорога, праздник, страшное событие?

Д.В. – Праздник. Интересно было, сидят все новые.

Х.О. – Что Вы ожидали от города во время своего первого приезда?

Д.В. – Ну что? Чтоб что-нибудь купили, покупали мне мороженое, например, конфеты. [...]

Х.О. – Вспомните подробнее первое Ваше впечатление от города?

Д.В. – Ну что? Постройки, люди одевались лучше, чем мы, культурное поведение, уже когда театры.

Х.О. – Хотелось ли Вам, будучи в городе, поскорее вернуться домой?

Д.В. – Да.

Х.О. – В городе лучше?

Д.В. – Да.

Х.О. – Объясните подробней, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

Д.В. – Ну постройками, то что асфальтировано везде, чисто, понимаете, не так, как в селе.

Х.О. – Имели ли Вы в детстве и молодости знакомых горожан?

Д.В. – Да, были.

Х.О. – Опишите подробнее, чем они отличались от жителей сел?

Д.В. – Поведением, одеждой, культурой.

Х.О. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей? [...]

Д.В. – Ну поведение у них, я ж говорю, более культурнее; более одетые, более образованные, развитые.

Х.О. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей?

Д.В. – Да, чувствовал.

Х.О. – А в чем проявлялось это отличие?

Д.В. – В развитии.

Х.О. – Опишите, какое ощущение вызывало у Вас Ваше отличие от городских жителей (оно Вас огорчало, вызывало обиду)?

Д.В. – Огорчение.

Х.О. – Возникало ли у Вас желание переселиться в город? [...]

Д.В. – Ну... В то время города лучше жили, питались и работали на заводах, на фабриках. Были ж уже заводы и фабрики, перерабатывающий... нефтеперерабатывающий завод, Южгидормаш, а тогда был механический. Работали, и каркон грузили день и ночь, а по восемь часов, по девять.

Х.О. – Опишите, как относились к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

Д.В. – Ну, мои не стремились. [...]

Х.О. – Как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями?

Д.В. – Хорошо.

Х.О. – Что говорили об этом в Вашей семье?

Д.В. – Ну что? Что лучше им в городе живется, чем в селе. Они знали время отдыха, время проведения культурно. [...]

Х.О. – Были ли в Вашем селе такие, которые переезжали из города в село?

Д.В. – Были.

Х.О. – А кто это был и что это за люди?

Д.В. – Ну, это люди были, когда в городе было тяжело с питанием, приезжали в села.

Х.О. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приезжал по назначению или направлению на работу в село?

Д.В. – Хорошо, приветствовали, давали и жилье. [...]

Х.О. – Объясните, что необходимо было сделать прибывшим из города, чтобы считаться своими в селе?

Д.В. – Ну в колхоз чтоб приняли, на работу чтоб взяли.

Х.О. – Изменилось ли на протяжении жизни Ваше отношение к городу?

Д.В. – Нет.

Х.О. – А как сегодня Вы относитесь к городу?

Д.В. – С любовью.

№ 110. — 2008 р., січень 20. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Дубовик Надією Семенівною, 1929 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Хімченком Олександром Сергійовичем (БДПУ).

Хімченко О.С. (далі – Х.О.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Дубовик Н.С. (далі – Д.Н.) – Я, Дубовик Надежда Семеновна.

Х.О. – Девичью фамилию?

Д.Н. – Небесная.

Х.О. – Ваша национальность?

Д.Н. – Украинка.

Х.О. – Дата и место рождения?

Д.Н. – 13 августа 1929 года, село Партизаны.

Х.О. – Район, область?

Д.Н. – Приморский район Запорожской области.

Х.О. – Какое у Вас образование и профессия?

Д.Н. – Семь классов.

Х.О. – А профессия?

Д.Н. – Ну общий рабочий я. Как? Работала в колхозе, а потом переехала в город. Работала на швейной фабрике.

Х.О. – Как звали Ваших родителей?

Д.Н. – Небесный Семен Макарович, село Партизаны родился. Отец и мать его поумирали с голоду. Семья осталась большая, разбрелись кто куда.

Х.О. – Какой они были национальности?

Д.Н. – Украинцы, село Партизаны родились. Он остался, в этом домике еще одна сестра, а то поразбрелись (семья была большая) кто куда. Мама была сама с Борисовки, село Борисовка. Папа на ней женился. Мама с самого детства ходила в церковь там в Борисовке, пела в хоре. [...]

Х.О. – Посещали ли Вы или Ваши родные во времена Вашего детства и юношества города?

Д.Н. – Посещала. Мама посещала и папа посещал. Потому что он учился на шофера, на механизатора его посылали учиться, он у Бердянске учился.

Х.О. – Как часто и как долго Вы или Ваши родственники во времена Вашего детства и юношества находились в городе?

Д.Н. – Ну, папа когда учился на шофера, здесь жил, у маминого брата, и учился на шофера. Еще один его брат здесь учился, по-моему, Салидоловый называется там был завод какой-то, он учился тоже там. Отсюда взяли его в армию, так он и погиб. Вот у действительную уже стали брать, а папа вернулся домой у село и работал водителем в селе Партизаны. Он был хороший механизатор, вот. И когда раньше зарплату никакую в селе не давали, работали так, а потом выдавали хлеб или там что-нибудь зерно давали, а денег никаких не было и хлеба не было. И когда мне было вже три годика...

Х.О. – Расскажите, чем для Вас был город в детстве?

Д.Н. – Ну город для меня был, конечно, это хорошо. Я приезжала в город из тетей, давали с колхоза машину, не машину, а подводы на корову. И ехали подводами, и продавали, что мы заимели с хозяйства. Везли продавать, чтоб купить что-нибудь, потому что своих денег у нас не было.

Х.О. – А с чем и как у Вас город ассоциировался?

Д.Н. – Город? Мне нравилось. Приедет подводою на привоз торгуют. Я на всех смотрю: как хорошо в городе! А мама торгует да тетя, и купят конфеточек. И это мне очень хорошо было. Работали, чистенькие все, за денешки работали вже. И торговали в городе тоже, берут у нас на подводе много продуктов, идут продают на стакан, на килограмм. Тоже зарабатывали деньги и в городе так.

Х.О. – Откуда Вы узнали в детстве про существование города и с чем это было связано?

Д.Н. – Ну так как родили ездили в город и тетя моя торговать, так я и знала город. А потом во время войны ездили тачкою. Тачка. Говорит мама: «Хочешь что — едь из тетею». Едем (уже война была, война вже была) и мы ездили в город продавать разные продукты. Тачкою тридцать километров, чтоб немножечко денег утарговать на что.

Х.О. – Как Вами в детстве воспринималась поездка в город? [...] Ну что это было для Вас: праздник, отдых?

Д.Н. – Праздник, безусловно. Нас тут принимали, родственники у нас были, принимали. И говорила мама: «Едь». Мне хотелось завивку сделать, уже я подростка. Она говорит: «Едь у Бердянск, торгуй деньги и сделаеш завивку». Уже я в школу ходила. Ну и пришлось ехать у город, торговать деньги, чтоб сделать завивку.

Х.О. – Вы боялись города в детстве?

Д.Н. – Нет. Нет, не боялася.

Х.О. – Чем и как долго Вы добирались до города?

Д.Н. – Тачкою, машины не возили. А когда я вже... решили меня отдать в город работать или учиться папа и мама, то я работала вже на швейной фабрике, тут 8 Марта было в центре. Где сейчас наши начальники заняли эту территорию места, вот это Горсовет. Я там работала. Но кушать то нечего было тоже, давали зарплату маленькую. Те люди, которые мужья погибли, их на хорошие должности ставили, у них двое деток дома. А нам, молодежь, давали дешевую работу. То приходилось ездить домой за сумочкой, уже денег там хоть и не давали. Мука, крупа, картошка — в селе выращивали на огородах.

Едем за сумочкой. Идем под гору, останавливаем грузовую машину с бочками (ехали за горючим машины), дерево везли на стройку — грузовая машина. Нас брали на эти машины и везли кому куда. Кому до Дмитровки, кому до Партизан. Куда машина едет. А бывает до Дмитровки довезет, десять километров идем пеши, бо туда мало ездили машины. Наберем сумочку. И когда на швейной фабрике мы шили брюки и пиджаки, надо их и гладить. Была печка, углем топилася, и в консервных коробочках на этой печечки варили картошечку или кашку. А бердянские рабочие, конечно, они из дому брали харчи. У нас море, рыба была. Ихни родители рыбалили. А мы токо варили вот эти коробочки. А когда их... зимой я ехала за сумочкою один раз. Мама говорит: «Слава Богу, что ты приехала. Чем ты там жила? Хоть возмешь что-нибудь покушать». Такая радая мама была. А утром встали — снег полтора метра выпал. Она меня как стала ругать: «Ты приехала, а теперь как до работы добирешся?». А раньше судили, кто на работу не выйдет. «Теперь тебе добре будет, теперь в тюрьму посадят, ты ж не доберешся до Бердянска. Иди он, спрашивай. Васька Михайленко приїхав, може він буде добираться, та й ти з ним». Я пошла, а тетка его сказала: «Что я дetyа пошло по сугробам, чтоб утонул? Пусть судят». Ну послали в центр, женщина одна стоит, ей надо домой, бо она приезжала за справочкою в сельский совет, чтоб дetyа тут у... погиб муж, давали какою-то копейку, она за справкой. «Мне — говорит — надо домой ехать как-нибудь, у меня дома детки». И до Дмитровки пишли пеши. Мы только видели один телеграфный столб и другой. Отак добирались. Дошли за день до Дмитровки и нас пустили люди ночевать, десять километров. Мы переночевали, а тут мы уже доехали. Так я, как зашла на фабрику, усе плакали [плаче], я сразу на работу явилася. Була Дохновская завпроизводства, они... Я думала, меня судить сейчас будут. Они говорят: «Мы все тут плакали, думали, ты утонула. Иди домой, не надо в ночную смену идти, иди отдыхай, а завтра прийдеш на работу». Спасибо ей.

Х.О. – Сколько Вам было лет?

Д.Н. – [Замислилась]. Я не знаю, сколько было лет мне. Но я с 46-го году... Скоко там мне там лет было, скоко мне лет было, я 29-го года, а в 46-м была уже в городе. Сколько мне лет было? [...]

Х.О. – Чего Вы ожидали от города в первый свой приезд? [...]

Д.Н. – От города? Ну что я ожидала? Работала, получала хлебушка 600 грамм на два дня давали, на фабрике. Я получу хлебушку — несу на рынчек, тут же продам, а два дня ту порцию ем. А продавала для того, чтобы купить штапиля на платье. Уже в ларьках стали штапель привозить, уже мне, наверное, 18 было и хотелось платьица. Я продавала паечек хлеба, а второй паечек делила на два дня. И насобираала себе на платье.

Х.О. – Вспомните подробнее первое Ваше впечатление от города?

Д.Н. – Очень хорошо, мне здесь нравилось. Нас тут уважали и работу давали. И посылали работать. После работы нас посылали работать, Бердянск восстанавливать. Строили курорт коло института, курорт коло института сейчас, строили по Горбенко красный дом, там разрыто все. Я больницу строила, была разбомбленная больница. Еще кранов не было, мы на деревянных носилочках носили кирпич на второй этаж. Больницу строила. Это после работы, задарма. Если ты не пойдешь на эту работу, тебе хлебной карточки не дадут на фабрике, вот. Потом в колхозы посылали работать. Мы трудились крепко не токо на фабрике, помогали всем.

Х.О. – Хотелось ли Вам находиться в городе или скорее вернуться домой?

Д.Н. – Нет. Хотела, работала, хотела. Хотела работать, мне нравилось. Домой ездила, помогала маме на огороде, папе все. Вот. Была у нас церковь в этих Партизанах.

Х.О. – Объясните подробней, чем, по Вашему мнению, город отличался от села в годы Вашего детства и юности?

Д.Н. – Чем отличается Бердянск от села?

Х.О. – Ну да.

Д.Н. – Ну, конечно. Мне нравилось тут и справиться, и одеться. Хоть я хуже жила здесь, чем в селе. Но зато можно было... Мне нравилось в городе. Нравилось в городе.

Х.О. – Имели ли Вы в детстве и молодости знакомых горожан?

Д.Н. – Имела. Только не молодых, а пожилых людей. Там тетя у меня жила, мамин брат, у них детки были. Мне нравилось, что они здесь. Я старалася к ним приехать.

Х.О. – Опишите подробнее, чем они отличались от жителей сел? [...] Одеждой, поведением?

Д.Н. – Одеждой обезательно. Одевались чистенько, хорошенько. И здесь тяжело было работать. И корову тетя держала здесь, у Бердянке жила, здесь, по Островского. Держала корову, виноградники обрабатывала на корову. Мне нравилось, я помогала ей. У нее детки меньше были, я старше.

Х.О. – По Вашему мнению, как влияет городской образ жизни на поведение людей? Как они изменяются, когда живут в городе, люди?

Д.Н. – Не знаю, как меняются. Каждый по-своему менялся. Каждый по-своему менялся. Много переехало в город девочек и мальчиков. На фабриках учились, на заводах учились, специальность добывали, а в селе никакой специальности.

Х.О. – Чувствовали ли Вы, что отличаетесь от городских жителей?

Д.Н. – Да. Немножко было. А как же, городские лучше. Лучше им было здесь, они больше справляли одежду, они лучше питались. Городские, у них тут родители, они рыбу ловили, они на работу приносили рыбу жареную. А мы только смотрели на нее и на печечке картошечка варилась в баночке. Они говорили: «А Вы думаете нашим родителям легко достается рыба? Нет. У нас работы очень много, после моря ее надо продать, до ума довести, а дома все перемыть и отца снова в море отправить. Нам тоже тяжело,» — говорят они нам. Но иногда нам по кусочку дадут.

Х.О. – Как возникло у Вас желание переселиться в город? [...]

Д.Н. – Не знаю. От решила переехать в город и все. Приеду, посмотрю: тут дядя живет, тетя, у них детки. Они меня приняли жить до себя, немножко подкармливали меня, и я осталась.

Х.О. – Опишите, как относились к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

Д.Н. – Они меня хорошо приняли. Желали мне всего хорошего. Даже бабушка прятала от своих деточек что-нибудь. Я жила сначала в ней, бабушкина сестра. И мне под подушечку положит что-нибудь покушать, я ж то недоедала. Она прятала, а мне давала кусочек. [...]

Х.О. – Было у Ваших родственников желание переселиться в город?

Д.Н. – Одна тетя переехала в город. Жила в городе, жила в других городах. Вот. Но жила здесь, на рыбзаводе работала, заимела комнатку. Она посещала меня, мы ее посещали. Она одинокая была. Но жила у городе.

Х.О. – Опишите на примерах, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые уже переехали в город и стали городскими жителями?

Д.Н. – Хорошо относились. Потому что они приезжали с городскими гостинцами. Их встречали хорошо. Тетя в рыбзаводе работала, она нам рыбки привозила. А мы с ней делились другими: яичко, картошечка. Мы один одному помогали.

Х.О. – Были ли в Вашем селе такие, которые переезжали из города в село?

Д.Н. – Да нет. Я таких не знаю. Одна тетя, мамина сестра, переехала з города у село. Построила себе домик и жила. А та вторая сестричка мамина так и осталась, а остальные... брат у папы тоже остался в городе жить. Шофером был. Раньше оставались в городе.

Х.О. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто приезжал по назначению или направлению на работу в село?

Д.Н. – Ну как относились? Как к городским, а как же? Уважали, любили, помогали, учили, че они не могут. А они тоже своим всем помогали.

Х.О. – Много ли из них осталось постоянно жить в селе?

Д.Н. – Нет. Тетя моя и до смерти жила в селе. И сейчас домик остался. Жила в селе, а большинство оставались в Бердянске.

Х.О. – Объясните, что необходимо было сделать прибывшим из города, чтобы считаться своими в селе?

Д.Н. – Работать. У колхозе работать, у полях работать. Тогда нравилось всем и они допомогали. И они считались колхозными рабочими уже. Были и такие.

Х.О. – Изменилось ли на протяжении Вашей жизни Ваше отношение к городу?

Д.Н. – Ну какое отношение? Как привыкла, так и живу в городе. Так и живу, а родители в селе жили, так и повмирали там. А мне понравилось, так и жила.

№ 111. — 2008, січень 5. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Гончаренко Тетяною Петрівною, 1930 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).

Гурбич М.С. (далі – Г.М.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Гончаренко Т.П. (далі – Г.Т.) – Гончаренко Тетяна Петровна.

Г.М. – А дівоче Ваше прізвище?

Г.Т. – Саєнко Тетяна Петровна.

Г.М. – А хто Ви за національністю?

Г.Т. – Українка.

Г.М. – Дата і місце народження.

Г.Т. – 30-го году, 12 апреля.

Г.М. – А в якому селі Ви народилися?

Г.Т. – У Партизанах. [...]

Г.М. – Яка Ваша освіта і професія?

Г.Т. – Ну, яка? Шість класів я ходила до той... при німцях кончала я шість класів. Ну, Закон Божий учили ми, три тіки молитви я знаю, більше не знаю [сміється]; оце три молитви, бо так... не давалося... В нас преподаватель був по тому, [задумалась] по релігії, Олекс Михайлович [пауза] Колодяжний. [...]

Г.М. – А ким Ви роботали в юності, во время войны, де роботали?

Г.Т. – Ну, був же ж колхоз, у колхозі зразу я работала на огороді із 42-го году: овоча збирали, пололи там; а потом, у 47-м году, уже мене забрали на почту, почтальйоном. Шість год я почтальйоном була.

Г.М. – Як звали Ваших батька, матір?

Г.Т. – Саєнко Петро Владімірович.

Г.М. – А маму?

Г.Т. – А мама [посміхнулась] — Саєнко Палагея Когєєвна.

Г.М. – А діда, бабу?

Г.Т. – Дедушка, по батьковій лінії, Саєнко Владімір Іванович, бабушка була Катерина Івановна. Це по батьковій, по Саєнках. А по Дубовиках мамина той..., по Дубовиках — Дубовик Корній Тимохфійович, а бабушка була [замислилась] Хатина Степановна Дубовик.

Г.М. – А Ваші дідуся, бабусі, якої вони національності були?

Г.Т. – Тоже українці.

Г.М. – А їхніх батьків знаєте?

Г.Т. – Їхні батьки, дедушка переїхав із Андріївки, переселяли їх сюда. Ну бабушка була у дедушки, мати, Мотрьона, Дубовик Мотрьона, ну не знаю по батюшці як її. А дедушка, коли строїли сюда, тут татар вигнали, і строїли хату, і заселяли, і вони приїхали, оце Дубовики, приїхали сюда, привезли млин. У дедушки було брат і сестра. І коли дедушка строїв хату, мого дедушки дедушка строїв хату, і він упав із криші і убився. А бабушка Мотрьона осталася сама і виховувала оце трьох: дядька Петра і деда ж Корнія, деда Петра, і деда Корнія. І була в їх Ксенія — сестра. А бабушка Хотина, вона сама [замислилась]... сама вона Бабакова. Оце де зараз той живе... Вони жили у хаті татарській, їм досталась татарська хата. Степан був дедушка у бабушки Катерини. І він узяв Войтенкову, прабабушку собі, той..., і ця прабабушка народила бабу Катерину. Ну ці приїхали із... ну прапрабабушка по бабушці, Хотині, вони приїхали із Донщини, із Донщини, із Крима приїхали. А дедушка Саєнко приїхав із Андріївки, не, дедушка Корній, ну, Дубовик, приїхав із Андріївки. Привезли вони млин, а дедушка Саєнко приїхав... [...] із Полтави. Дедушка Саєнко з Полтави приїхав, ну дедушка прожив, Саєнко, 80 год, а бабушка прожила, Саєнчиха Катерина, 76. Дедушка Дубовик прожив 82 года, у 52 году умер, а бабушка Хотина прожила 76 год. [...]

Г.М. – А як вони переселялися: самі чи багато тоді людей переселялося?

Г.Т. – Багато.

Г.М. – А в які це роки було?

Г.Т. – Я не знаю, в які годи було, а як та... Катерина [замислилась], ну оця... це не царевна, а як... Катерина...

Г.М. – Друга?

Г.Т. – Да, Катерина її населяла оце... необроблені землі, і тоді предки переїжджали сюда, ну зразу поселялися вони в Андріївці, оце там поселялися. А потом... наділяли, татар вигнали, в яком годі я не знаю, татар вигнали, а тут пооставалися хати, і вона переселяла, наділяла їм землі. На кожного рождінного... ну от хазяїна... там батька чи дедушку, ну мужчину, получали дві десятини землі, а хто родився із синів, на синів давали тоже по дві десятини. Ну, в мого дедушки було 12 синів, чи той... 9 синів, а... і 4 дочки було — 13 дітей. То на дочок не давали землю, і послідню вони получили тіки на 7 дітей, а двоє — вже розділ кончився. То тоді, у 13-м году, дедушка Корній Дубовик... сестра була замужем у Воронежі, і вона погукала їх туда, на отруби. Там було три ліса, і у лісу було по 13 – по 15 хат. І вони поїхали туда з сімєю, а цю хату оставили тут... Ну, наймалися валянки робить, то кози... наймалися тут. Ну заробляли, бо в їх же не було землі і вони приїжджали, наймалися і вони отдали їм цю хату. Пожили вони до 16-го году там. Коли почала война, вони переїхали відтіля. Там із Кубані був багатий і він наймав землі в оцих вочки... шо отруба, ну шо жили люди, участки, шо по лісах жили. Ну вони, каже, по 10, по 20 гектар іміли землі. І він приїжджав, там байраки строїли, сіяли вони то... жито, ті... овоча і найбільше... там був сахарний завод, пололи і наймали вони тих... дітей, підростків. Ну, бабушка там робила із сестрою, Танькою, на цьому ж заводі. І казали: «Ой, який сахар, якби ти — каже — бачила. Отакі — каже — груди, як шапка, і синій... [сміється]. Отакий — каже — був сахар. Пісок — каже — ходили, мішали деревяними тими..., ну деревяними, як ото в бані купаються, так ото ходили сушили. Літом — каже — давали нам, заробляли». Значить, у байраках вони жили неділю, до суботи, а в суботу їхали додому. 15-20 копійок у день вони получали, ну, за роботу. Отож на парочки собі збирали, на ті, юбки, кофти собирали. Так проживали. А коли война ото началася, дедушка перевіз їх сюда. У їх були там коні, корови, уліки — усе чисто хазяїство, вони там хазяїнували, а землю віддав під оренду, ну платили вони якусь-там подать оцьому хазяїну, шо... [...]

Г.М. – А відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства і юнацтва міста? Які міста і з якою метою вони їздили туди? [...]

Г.Т. – Ну, в Маріуполь вони їздили. Мама моя, а предки я не знаю.

Г.М. – А Ви куди їздили, коли маленькою були?

Г.Т. – Ходила тіки у Приморськ, пеши. І ходили у ту... у Бердянск.

Г.М. – А чого ходили у Приморськ, Бердянськ?

Г.Т. – Ну, скупляться ходила у Приморськ, то метріческу... Загубили метріческу, ходила по метріческу. Тоді ж не ходили. А у Бердянськ ходили ми..., ну ходили із-за того, що хотіли щось продати, купити хліба, хліба ж не було, і купляли хліб ото так ми. [...] А тоді до моря ходили по тюльку...

Г.М. – А як часто ходили?

Г.Т. – Ну та не часто, потому що в мене були ж старші сестри, так що я раза два тіки ходила: раз із сестрою і з повозочкой, а другий раз із маминой..., ну, з моєю тьоткою. Вона возила фрукту, а я їй помагала повозкою.

Г.М. – А от сестри Ваші довго там були, коли їздили? Надовго ходили?

Г.Т. – Не, було ночю ідемо ми... Устаємо у час і пеши ідемо у город. Туди приходимо — уже розвидняється, сіріє. Ну, ми тоді не боялися, потому що тоді ніхто нас не ганяв, нікого ми не боялися, ішли собі, другі ішли за нами, їсти хотіли і ходили оце... продавали, яка була одежка міняли, а то продавали молоко, там... яєчка продавали, цибульку, щоб узяти хліба. І ото верталися.

Г.М. – А що для Вас в дитинстві був город? Як Ви його уявляли?

Г.Т. – Тепер розстроєний же... [...] А тоді ж невеличкий був город. Ну, який він? Ну, ми ж... прийдемо в магазинчик, продамо ж і купимо, станемо в очередь, хліба купимо, там... сахарьку візьмемо, ну що можна було взяти. І верталися. Ми ж не ходили ні в кіна, нікуди ж не ходили, потому що нада вертається, завидна щоб ми вернулися, щоб уже у десять час ми повинні вийти, щоб поки смеркало ми вернулися додому.

Г.М. – А звідки Ви в дитинстві дізнавались про існування міста, города?

Г.Т. – Бабушка розказувала. [...] Ну оце ж що я розказувала...

Г.М. – Що ходили туди торгувати?

Г.Т. – Угу.

Г.М. – А як сприймалась Вами в дитинстві та поїздка до города: це була весела подорож чи сумна подія?

Г.Т. – Любили ходити, потому що їсти хотілося. І ми ходили. І еслі ми не принесем, не той... А мама осталася сама: батька у 33-м году коли розкуркулили, нас осталося четверо, бабушка... мама осталася одна, ну і нада ж їх виховувати і нас. Робота у нас була: плести, прясти — оце таке і в нас була... носки, ми держали барашку, торгували. То носки, то черевики плели, кохти. Мама возила, носила у Маруполь або в Запорозжя продавала ту... А ми вже скубли, пряли, що хто хотів, той те, [сміється] що заставлять. Отаковочки було.

Г.М. – А Ви боялися міста в дитинстві?

Г.Т. – Нічого не боялися ми тоді [посміхається]. Не боялися. Зіма прийде, дітей катаємо на санках [сміється], лазимо по річці. Раків ловимо, гусей пасемо. Така наша була забота... [...]

Г.М. – А те, що в місті людей багато, Вас не лякало?

Г.Т. – Того що тоді потопами йшли у город і ніхто нічого не боявся, гуртувався і наші йшли... Мама ходили, нас щоб прокормити, ходили у 33-м году пеши до моря, пробивали лунки і ловили рибу, бички ловили. 2-3 принесуть бичка, ноги пухлі от... Но цим виживали ми. Оце таке...

Г.М. – А чи хотілося Вам, перебуваючи в городі, скоріше додому повернутися?

Г.Т. – Хотілося. Коли мене в ФЗО отпустили, я ж ніде не була. Мене водили в ФЗО. Дописали мене вже всі, комісію пройшли, поїхали туди, сказали, що покамість не той... А я мамі кажу: «Я не хочу там, я ж ніде не була...» Тут же свої, а одвели мене до знаомого, наймають квартиру, сказали, значить, так: «Не получилось, підеш на швею» [сміється]. І в школу ж хочеться, і дома хочеться, ніде ж не той... Пішли до того, а він і каже: «Я приймаю, тіки щоб своя машинка була». А де ж машинку візьмеш? Машинки немає. «Зразу будете пугвички пришивати, будете наживлять, а три місяця я проучу Вас, платити не будете, не платитимете нічого за обученіє». На другий день приходимо, а він каже: «Тридцять рублів у той... у місяць платити». А грошей немає. І так я осталася неучона. Приїхала додому і пішли із Ленкою Сушковою найматися у той... у швейпром, кажем: «Будем хоть учиться шить», у Приморськ. Зайшли, така маненька комнатка, сидять два мужика і шують, кажуть: «Не туди ви попали. Це обувна. Через зданіє, отамочки, швейна». Ну пішли ми туди, у швейпром, а вони кажуть так: «Дівчата, скіки вам год?» «Нам по 14 год». «Ми таких не приймаєм, ми з 16 приймаєм». Ну, вернулися і пеши прийшли додому. Така наша була [сміється] доля. Де не ходили, лишилися в колхозі. А в колхозі все время так зразу, тоді стала я уборщица у 14 год.

Г.М. – А чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл у роки Вашого дитинства? [...]

Г.Т. – Ну чим? Дивилися, що здорові дома, що море, а тут річки. Канешно, там веселіше було б, но доля не послала туди.

Г.М. – А от люди, які були там, в городі жили: багатші чи такі самі, як ми?

Г.Т. – Такі самі. Таке населеніє було із бідноти, такі самі. Які були багаті, отсилали багатих на Сибір, а бедні оставалися по городах. І тіх багатих... среди нас... розкуркулювали у 33-му году, записували у колхоз. Батьки записувалися... Хто не хотів — значить, викидали із дому і забирали все чисто, хоч записався ти, хоч не записався, викидали і забрали у общину. Там кухню зробили, хто записався — давали частичку баланди отієі, а хто не записався — хай подихає.

Г.М. – А знали Ви в дитинстві городян, знайомих мали?

Г.Т. – У нас були, були знакоми. Приїжджали сюда.

Г.М. – А чим вони відрізнялись від мешканців сіл: одяг, розмови, культура — що такого відмінного було?

Г.Т. – Ну, як? Ну, по-руськи вони балакали, а так...

Г.М. – А одівались як?

Г.Т. – А одівались по-сільськи, потому що біднота була після того..., ну після революції, біднота. Так що у заводах вони работали, якусь копійку получали, а тоже ніщита була, тоже... ну як, жили бідно і городські. Мало було таких, ну який директор заводу там, підприємця, той, канешно, одівався лучше, а так... усі однаково одівались, потому що...

Г.М. – А як Ви думаете, міський спосіб життя якось впливає на поведінку людей? Вони якось відрізнялися: культурніші були чи, навпаки, може, пихатіші — характер їхній?

Г.Т. – Ну, тоді всі були рівні. Ніхто не завидував нікому, ніхто... Ну всі були рівні, що городські, що сільські. Тіки того, що по-руськи балакали, а так нічого, однакові, усі однакові були. [...]

Г.М. – Ну, от вони розмовляли на російській, Вам не хотілося?

Г.Т. – Не, привикли цім, так і балакали [сміється]. [...]

Г.М. – А у Вас виникало бажання переселитися до міста?

Г.Т. – Не, не бажали.

Г.М. – Не хотіли? І родичі Ваші не бажали?

Г.Т. – Ну, а родичі, [замислилась] наші сестри двоюрідні — ті пішли, но вже після війни.

Г.М. – А до війни, у той період?

Г.Т. – До війни, коли осиротіла двоюрідна сестра, її забрали у детский дом, а мати умерла — їй було півтора года. Вона у мачухи і жила. Тоді забрали її в детский дом. Вона зараз у Світебском живе, моя двоюрідна сестра, мамина племінниця. Ми їздили два раза: оцевочки у 72-м їздили до неї із Вовкою, із чоловіком, і у 86-м.

Г.М. – А от до війни ніхто не переселявся, не хотів переселитися?

Г.Т. – [Замислилась]. Ну, дядько, мамин брат, жив у городі, Андрій Дубовик, Вітькин батько, но його ото убили. Він работав..., тут же голод був, і вони поїхали в город. В городі вони жили на станції. Він був путіобходчик, дядько, і справляв..., ну, на путях справляв.

Г.М. – А чого вони переселилися туди?

Г.Т. – Того що тут у 33-м був голод і вони тікали у город вони.

Г.М. – А як в селі відносилися до людей, які вже переїхали до міста і стали вже міськими мешканцями? Як про них в селі казали?

Г.Т. – Ну як казали? Схотіли легкої — пішли у легку жизнь. Тут же трудно було жить, а там хоч на заводі день одробиш — кусок хліба той... А тут же хліба не давали зразу, трудодні писали — пусті, не давали, що придбають — получали так. Кантракція була: теля контрактують, корову... молоко здавали по 600 літрів, теля отдавай у колхоз, курицю, яку держали, яйця, 200 штук яець отдали. Є в тебе, нема в тебе, міняли... чи ти держиш там шо... Ну труднуvато у селі було жить, ну а де ти дінешся, уже так прижили.

Г.М. – А Ви підтримували зв'язки, в дитинстві, юнацтві, Ваша родина підтримувала зв'язки з людьми, які переселилися до міста?

Г.Т. – Ну ото... тіки шо дядько ото приїжджав.

Г.М. – Ну, общалися з ними?

Г.Т. – Да, а так самі, самі собі. І де хто... так і жив.

Г.М. – А були у селі такі, які переїхали із міста до села?

Г.Т. – [Замислилась]. Ну, переїжжали і у города, переїжжали і з..., як у Макєєвкі, там шахти, а здоров'я не було, і у нас дядько, двоюрідний брат мами, переїхав сюда, бо нельзя було там по здоров'ю.

Г.М. – А в період війни від окупації тікали у село чи ні?

Г.Т. – Тікали і... у село багато, із городів тікали в село і нас... А як німці застали нас, так із города виганяли людей, евакуїровали, і в нас була повна хата людей чужих. А нас тоже виганяли. [...]

Г.М. – А як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням до села, коли люди з міста приїжджали на роботу: вчителі, лікарі, яких у той період назначали?

Г.Т. – Ну, одучаться і присилають по спеціальності.

Г.М. – А як люди до них относилися?

Г.Т. – Нічо, харашо. Нормально все, а як? Приїхали — значить, должность получили, хай работают.

Г.М. – А надовго залишилися у селі жить такі люди?

Г.Т. – Учителя довго залишалися..., залишалися до самої пенсії, а агрономи ж усі, тоже ж так само, нічого... Люди тоді сплочонні були, не були такі озлобљонні, як зараз. Зараз люди совсім не ті стали, озлобљонні.

Г.М. – А як швидко вони ставали своїми?

Г.Т. – Ну, як... познакомяться і той... В нас тоже по-сусідськи ветеринар приїхав, тоже, Єдченко, із Андріївки він приїхав. І зараз дочка общається, у городі вона живе. Ну, так привикли той, а тоді ж, після війни, його забрали встановлять колхози, ну і він у Дрогобицьку область поїхав. І сестра моя поїхала і він із жінкою туди поїхав.

Г.М. – А що нада було сделать, щоб стати своїм у селі? Що ці люди робили?

Г.Т. – Нічого, относилися харашо до людей, а люди до їх относилися. [...]

Г.М. – А от до города як относились тоді і зараз, як относитесь, од город — що для Вас?

Г.Т. – А що город мені? Нічьо я зараз не чувую. [...]

№ 112. — 2008, січень 17. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю із Загорошенко Катериною Василівною, 1932 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).

Гурбич М.С. (далі – Г.М.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Загорошенко К.В. (далі – З.К.) – Прізвище — Загорошенко Єкатеріна Василівна.

Г.М. – А дівоче прізвище Ваше?

З.К. – А дівоче — Гадючко Катеріна Василівна.

Г.М. – Хто Ви за національність?

З.К. – Українка.

Г.М. – Дата і місце народження

З.К. – Дата і місце народження – 1932. [...] 11, [...] 23-го іюля.

Г.М. – А де, в якому селі? В Партизанах?

З.К. – В Партизанах. Село Партизани...

Г.М. – Яка Ваша освіта і професія?

З.К. – А яка освіта і професія, як тоді війна, голод... 4 класа в мене всього.

Г.М. – А ким працювали в період війни?

З.К. – А кругом... Дояркою. Кругом працювала. [...]

Г.М. – А Ваші діди, баби за національність теж українці були?

З.К. – Да, українці. [...]

Г.М. – А взагалі, звідки родом предки Ваші?

З.К. – Тоже звідсіля. Із села. [...] Ніде, ніде не переселялися. Всі дома були. Тут, на місці. Ніде не переселялися. [...]

Г.М. – А відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

З.К. – Ну, родичі приїжджали з Дмітровки. [...] І ми їздили в Дмітровку.

Г.М. – А в город їздили, от в Бердянськ?

З.К. – А в город... В Бердянску не було у нас родичів. В Бердянск ми їздили так: торгували, скуплялися. А шо Бердянск? Єсть Бердянск, не то, шо село.

Г.М. – Ну а як часто і як довго Ви або Ваші родичі були в місті? Часто їздили в город, в Бердянськ?

З.К. – Не, я часто не їздила. Мамка частіше їздила.

Г.М. – А от скільки раз в тиждень?

З.К. – Ну таке, раз у неділю поїдемо.

Г.М. – А на довго їздили?

З.К. – Ну як надовго... Ну пока поїдеш ж, тачкою ж [сміється]... Ану, це ж 30 кілометрів, не то, шо із села вийшов та й пішов туди.

Г.М. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? З чим асоціювалось?

З.К. – [Зітхає]. Дитинство..., ой, Боже, дитинство... Моє дитинство пройшло знаєш як? Все в дорозі. Все в дорозі дитинство: по дрова — це моя... Я сама старша була і це на мені було. Мати не робила ніде. Це на мені було. А тот... по дрова, по тютьку ходила на море, тягала, годувала їх — нас шестеро було і мамка сьома була. А батько був у тому... в армію пішов, а з армії не вернувся. А тоді тот... ішли ті... наші сюди, в Новопавловку йшли і їх попускали до війни. А тоді забрали і на підготовку погнали. Там і вбили батька, а ми самі остались.

Г.М. – А от як Ви поїхали в город, що Вас там вразило?

З.К. – А шо там вразило? То шо в городі там харашо було, а в нас плохо. А шо в нас було? В нас нічо не було. Тіки ото ті...

Г.М. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування города? З чим це було пов'язано: Вам розказували батьки, чи десь читали?

З.К. – Та нічьо вони не розказували. Просто поїдеш ото, подивишся та і всьо, шо в городі робиться. А шо в нас робиться?

Г.М. – [...] Що Ви робили в дорозі, як ішли до міста?

З.К. – Як ішли — співали [сміється], співали з бабою. Ідем і співаєм. Кажуть: «Ну, пошлі, поехалі».

Г.М. – А розкажіть, як Ви ходили. У скільки виходили?

З.К. – А у скіки виходили? У три часа ночі виходили. Пока, щоб до утра туди приїхать.

Г.М. – А як йшли?

З.К. – А ми як ішли, ми ішли так, ми роцітували так: ідем от, до Дмитровки ми доїхали — всьо, оддыхнули трошки, поїхали далі. От до Куца доїхали, ми Куца тоді називали, «Куц», до Куца доїхали — оддыхнули, а тепер аж до Бердянська будем їхать. Ото приїдем туди і продаєм.

Г.М. – Чи Вам хотілося туди йти, чи ні?

З.К. – Ну як хотілось? Хочеться, не хочеться, а нада ж іти. А як же, надо йти! Надо ж кусок хліба зароблять.

Г.М. – Це обов'язок був?

З.К. – Да.

Г.М. – А Ви боялися міста в дитинстві?

З.К. – Нічо я не боялась.

Г.М. – А чого не боялись?

З.К. – І зараз не боюсь. [...]

Г.М. – А як довго Ви добирались до міста? Скільки йшли?

З.К. – Часов до того... Часов 5 іти надо.

Г.М. – Ну це як в 3 виходили, так до 8 приходили, да?

З.К. – Да. Часов 5 надо іти.

Г.М. – А як Ви йшли? Пішки?

З.К. – Пішки, а шо, ще й тачку тягли за собою.

Г.М. – А що на тачці було?

З.К. – Ну шо на тачці... шо зібрали, те й повезли продали.

Г.М. – А що збирали?

З.К. – І з города там, шо остається лишне: чи цибулина, чи картошина, чи бурячок [сміється]. [...]

Г.М. – Похід — це страшна подія чи свято було для Вас?

З.К. – А як же! Туди поїдеш, шось купеш там, та й з'їси [сміється]. [...]

Г.М. – Що Ви ждали, коли приїхали туди, що Ви там побачете?

З.К. – А шо там побачиш? Люди понаряжені, а ми ходимо в тряпках, латка на латці плаття. Ходим ото такечки.

Г.М. – Так Ви нічого не чекали?

З.К. – Не, нічого не ждали харошого.

Г.М. – А перше враження від міста? Що Вам там запам'яталось?

З.К. – Ну шо там запам'яталось? Там хати хороші. Хати були здорові. Кожен тот... в адьожі, вбраний харашо. А шо ми... а ми, як кажуть, як старці: приїхали, привезли їм їсти і всьо.

Г.М. – А пам'ятаєте, скільки Вам років було, коли Ви вперше приїхали в місто?

З.К. – Коли вперше приїхала, було тринадцять – тринадцять з половиною. Отаково.

Г.М. – Чи хотілось Вам, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

З.К. – Ну а як? Додому тяне. Бистро тяне. «Давайте — кажем — скоріше, щоб завидна і приїхать додому». А як?!

Г.М. – А чим відрізнялись міста від сіл в роки Вашого дитинства? Які характерні ознаки: Ви сказали дома, можливо, одяг, а що іще?

З.К. – Ну шо, там було іначе, як у нас. Ну як там було: там постройки хороші були, там люди удіті були харашо, ой, а шо ти скажеш іще? Нема такого нічого.

Г.М. – А вулиці які були?

З.К. – Улиці великі, канешно. Улиці чисті були, великі були. Хароші були. Ну а город щас ще лучший став.

Г.М. – Ну а базар був?

З.К. – А базарі які стали?!

Г.М. – А тоді базари були?

З.К. – А тоді ж базарів не було, тоді ж де станеш, там і продаєш. Тоді ж не було такого.

Г.М. – А знайомих городян Ви мали в роки Вашого дитинства?

З.К. – Знайомих не було в мене там.

Г.М. – А взагалі мешканці сіл і міст чим відрізнялися, окрім одягу? От Ви і городські.

З.К. – Ну, ми отлічались, канешно, од городских. [...] І розговорами отлічались і... Ну якісь не такі люди, як у нас.

Г.М. – А вони балакали на російській мові?

З.К. – Да.

Г.М. – А Ви українською?

З.К. – А ми українською ж балакали. [...]

Г.М. – А обряди їхні...

З.К. – Ну обряди, канєшно, обряди їх не такі, як у селі. [...]

Г.М. – А до релігії городяни як ставилися? Є якась різниця, як вони ставились до релігії і як Ви?

З.К. – Ну а ми ж не общалися з ними, як вони те... ставились до релігії.

Г.М. – А як, на Вашу думку, впливає міський спосіб життя на поведінку людей? Як вони ставилися взагалі до сільських людей?

З.К. – Не, ну хароші люди були. Розказують тот..., а шо вони розказують... Розказують, шо то дороге, то дешево, того не докупишся. [...]

Г.М. – А Ви відчували, шо відрізняєтесь від міських мешканців?

З.К. – Ну а як же! Канєшно, відчувала.

Г.М. – А в чому полягала ця відмінність?

З.К. – А в чому... В нас недосданіє було, голодні ходили, голі ходили, сщітай, босі ходили. Через шо ж і школу бросила, нічого не було.

Г.М. – А вони?

З.К. – А вони шо ж... Вони разодіті люди були. Зажиточніші були тоді, як у селі.

Г.М. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців. Засмучувались Ви, ображались чи, можливо, були гордими за себе?

З.К. – Не, тіко кажу мамкі: «Ма, бачите — кажу, — як, бачите як люди тут вдіті і роздіті, а ми — кажу — нищі, нищі».

Г.М. – А у Вас виникало бажання переселитися до міста?

З.К. – Виникало, так мені... Мамка забрала все в мене і... Я хотіла іти вчиться, а вона забрала документи і заховала під подушку, і я там найшла. А вона каже: «Шо ж я буду робить із дітьми оцими?». Ой...

Г.М. – Батьки були проти і родичі?

З.К. – А батька вже не було тоді.

Г.М. – А родичі взагалі хотіли переїхати до міста? Може, хтось із близьких родичів...

З.К. – Ніхто не переїжджав туди.

Г.М. – А чого?

З.К. – А я не знаю. Усі в селі, усі.

Г.М. – А як у селі ставилися до людей, які переїжджали до міста? [...]

З.К. – Та таких і не було, щоб переїжджали. Переїжджали, коли вже... в ці года. Таких тоді вже не було. Не, а всі їхали сюди, наоборот.

Г.М. – Ну це вже в період війни було?

З.К. – Да.

Г.М. – А що це за люди були, які сюди приїжджали?

З.К. – Наші були. Приїжджали сюди жить — приїжджали. Були такі.

Г.М. – А чому саме сюди вони переїжджали?

З.К. – Може, чи батьки померли... я не знаю як вони сюди попадали. [...]

Г.М. – А як ставилися до тих, хто приїздив сюди за призначенням на роботу? От вчителів, лікарів. Призначали ж сюди на роботу?

З.К. – Призначали. А як же! [...] Ну так ставилися, як і до всіх... [...]

Г.М. – Ну а хто приїжджав за призначенням?

З.К. – Хто до села приїжджав? Ну приїжджали, і мій дядько приїжджав, він помер, уже немає їх. [...]

Г.М. – А як швидко вони ставали своїми в селі? Від чого це залежало? [...]

З.К. – Ну швидко сприймали, того шо людей тут малувато було ж. Вони їх у колхоз, колхози ж пішли, і вони не переїжджали тоді. [...]

Г.М. – Чи змінювалась впродовж Вашого життя Ваше відношення до міста? [...]

З.К. – А як і зараз і тоді нормально ставилась. [...] Город зараз хароший. Як поїхала: базарь. «Ой — кажу, — нічого собі роз...»

Г.М. – А от давно Ви не їздили в город?

З.К. – Ну да. Я ж не їзду такечки, а це в Толіка є машина, так я з Толіком поїхала. Думала, подивлюся, шо ж там за город. Там отак базар, отакий во... Я ще не була в йому. Я побоялась зайти!

Г.М. – Чого?

З.К. – То шо «заблудюсь», кажу [сміється]. [...]

№ 113. — 2008, січень 2. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Руденко Марією Кузьмівною, 1930 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).

Гурбич М.С. (далі – Г.М.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Руденко М.К. (далі – Р.М.) – Руденко Марія Кузьмінічна.

Г.М. – А дівоче прізвище?

Р.М. – Тінякова.

Г.М. – Хто Ви за національність?

Р.М. – Українка.

Г.М. – Дата і місце народження.

Р.М. – Новопавловка була тоді.

Г.М. – А яке число, місяць, рік?

Р.М. – 3 январа 1930 року.

Г.М. – Яка Ваша освіта і професія?

Р.М. – 3 класа [сміється]. [...]

Г.М. – А ким Ви працювали?

Р.М. – Ким не працювала! І дояркою була, і завклубом 4 года була [посміхається], а тоді вже, як вийшла заміж, 20 год ученьком.

Г.М. – А в період війни?

Р.М. – А в період війни нас було дітей там кучами. У кожному дворі — четверо-трьох. З матерями запелену і в степ. І полони, і колоски збирали, і загібали — все робили. [...]

Г.М. – А по національності хто були Ваші предки?

Р.М. – Мати була українка, а батько із руської сім'ї. Вобщє-то на Ворошилова всі із Росії приїхали.

Г.М. – А звідки родом Ваші батьки, предки, взагалі?

Р.М. – Батько — з Росії, а мати — здешня. [...]

Г.М. – А вони сюди переселилися? Народилися тут?

Р.М. – Да, да. Вони тут народилися. [...]

Г.М. – А відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Р.М. – Відвідували. [...] Які міста? Батько їздив у... на Кубань. У 33-му їздив по хліб. Да, возив, усе забрав... не надо казать?

Г.М. – Кажіть, кажіть.

Р.М. – ...забрав усе. І сирот двоє було дівчат і матері, мати ще була жива і батько. Поприготовлювали ж як приданне, як вони плакали за тіми... А в мами моєї було одне шерстяне плаття і підшальник, і те все забрав і поїхав у Кубань. І там виміняв 8 мішків хліба, кукуруза, просо, пшениця, привіз і ото наша сім'я у 33-му вижила, не голодувала. Вижили просто на тім, шо батько... А так, де? Крімє Бердянська, ніхто ніде не їздив.

Г.М. – А в Бердянськ чого їздили?

Р.М. – А чо? Тоже, те ж саме.

Г.М. – Харчі купляли?

Р.М. – Да, харчі. Туда, тачка ручна — і вперьод! Приїду, я вже, це було мені вже 13 год, я вже їздила торгувать і возила.

Г.М. – А як часто і як довго їздили торгувать? Часто возили?

Р.М. – Пішака туда і назад за день.

Г.М. – А часто? Раз у тиждень...

Р.М. – Да, раз у тиждень, коли два.

Г.М. – Розкажіть, шо таке для Вас в дитинстві було місто? З чим воно асоціювалось?

Р.М. – Шо розказать? Село є село. На коромислі воду таскали на 1,5-2 кілометра. А там приїдеш у город — і вода у них у домі, і тепло, і все на світі. І люди не так одіті, получше за селян. Ну да багато чим. Не прирівнять село і город — як небо і земля.

Г.М. – А звідки Ви дізнавались у дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Р.М. – Я дуже багато книжок читала. І з такими людьми як от у нас був аптекар і бібліотекар Дубовик Александрович. Він дуже умний був чоловік. Про шо в нього не спитай — він на все розкаже. Ну а в основном я дуже любила книжки. Із книжок в основному. Книжки, газети, журнали — це все моє було.

Г.М. – І там писали про міста?

Р.М. – Да, да.

Г.М. – А як сприймалась в дитинстві Вами поїздка до міста? Шо це було для Вас (свято...)?

Р.М. – Не, не було свята. Я не в походи, нікуди не їздила. Ми робили, і робили, і робили.

Г.М. – Робота була?

Р.М. – Да, тіко робота. Я ж кажу: протягти тачку, щоб іногда як не 40 літрів молока, так щоб і вдвох це з кимся їдемо, притягти на базар і стоять продавать. Устав у півночі, ну десь в 11 часов (часів ні в кого не було, це тоді нічого) приїхав на базар, сторгувався, купив шо-небудь, посидів, отдыхався і назад. І приїжджали додому. Яке там свято?! То мука була, а не свято!

Г.М. – А Ви боялися міста в дитинстві?

Р.М. – Не. Я місто любила. [...]

Г.М. – А довго йшли?

- Р.М. – Ну я не знаю скіко, но як вийдемо ми у 12 часов ночі, то дето у 10 уже будемо у Бердянську.
- Г.М. – А яким це був шлях: весела подорож чи страшна якась подія?
- Р.М. – Не, не весела подорож і не свято. Коли як. Це було просто виживання наше і все.
- Г.М. – Ви мовчки йшли чи балакали про щось?
- Р.М. – Ну як коли. Ну в основном, канешно, балакали. Я найбільше із своєї тьотей ходила, з маминой сестрой. Ана така була в мене хороша жінка. Було ідем, зразу я біжу поперед, отдыхаю, а тоді вона. А вона поманеньку топ, топ, топ. Я вже заморилася, а вона каже: «Вставай, вставай, пойдьом, хвате сидіть».
- Г.М. – А що Ви очікували від міста в перший свій приїзд? [...]
- Р.М. – Ну шо я очікувала? Я очікувала купити хлібинуку хліба, щоб принести — дома ще 3 братіка було. Отак. Нічо. Не розкоші. Це щас можна щось очікувать, а тоді нічого я не очікувала. Було таке время (це казать чи не), шо притягли ми тачку у Бердянск і на квартиру ж, де ми із одной женщиной, де її родичі були. Приїхали туда. Вона дала нам води напитися, бо ми ж виморені, а вже торгувать ніяк — базар розійшовся. На другий день, утром вже, а вона нас ще стирать заставила, так ми ще повну ванну белья перестірали. Це ми з тією жінкою — Шевляковою Олюю.
- Г.М. – Ну, а купили Ви тоді хліба?
- Р.М. – Канешно, купила.
- Г.М. – Згадайте поподробніше, яке було перше враження від міста. Що Вас вразило?
- Р.М. – Ну, вразили дома. Шо улиці чисті, трави немає. Таке. Шо люди ходять нарядні. Так мені здавалося, шо там усе время празник, а вже после, як виросла, тоді вже я поняла, шо і в тих людей празник не всегда. Не тіко в нас.
- Г.М. – А чи хотілося Вам, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?
- Р.М. – Да, хотілося.
- Г.М. – А що Вас там не влаштовувало?
- Р.М. – Мене там усе влаштовувало, но мені хотілося додому, бо дома сім'я була там.
- Г.М. – А поясніть подробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл. Саме у роки Вашого дитинства.
- Р.М. – Ну чим... заробітком — перве це. Шо у нас тоді у год, цілий год нічого не давали. Трудодні — палочки тіко, трудодні пишуть, а у кінці года по 5 копійок чи по 10, і то вже свято, шо у кінці года шо дадуть там якусь сотеньку на всю сім'ю. А город — там каждодневно єсть усе. Так шо мене це вражало, шо всьо равно городські лучше живуть.
- Г.М. – А чи мали Ви в дитинстві, юнацтві знайомих городян?
- Р.М. – Да.
- Г.М. – Да? Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл.
- Р.М. – Ну як? Ну развітостью своєї. Вони більш грамотні були, бо вони більше бачили, більше знали. Ми, наприклад, і театра малими не знали, а вони це все знали. Був у мене один знакомий, вони із села виїхали у город, там жили — Коля Бондарь. Він сразу пішов у школу, він такий енергичний був парень. І пішов у танцювальний гурток, і він все время танцював, і вже женився до 30 год. І він у 32 год вмер — вени... повздувались вени на ногах і вмер. Були іще там. Були і подружки, які виїхали в город. Були у мене городські.
- Г.М. – А от одяг їхній чимось відрізнявся від Вашого?
- Р.М. – Канешно.
- Г.М. – А чим саме?
- Р.М. – Ну, а який у нас одяг був: спідничка одна у татянку [сміється] та якась кофтинка. А там люди более культурні. Но не всі, всьо равно і в селі, вже при мойом житті, вже і в селі культура заводилася. Так, в развітіі.
- Г.М. – А чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?
- Р.М. – Канешно.
- Г.М. – А в чому відмінність ця була?
- Р.М. – Та як приїдеш у город — за три кілометра тебе видно, шо ти з села. І разговорами, всім, і одягом, всім. Шо це видно дівку, шо з колгоспу.
- Г.М. – Поведінка була різна, да?
- Р.М. – Да, но не у всіх. Я б сказала і при мойом, от дівчиной (ну я ж не всігда бабушкой була, була і дівчиной), не всі. І в селі були і культурні, і читали, і таке. І в городі также було.
- Г.М. – А опишіть, які почуття викликала у Вас Ваша відмінність від міських мешканців: засмучувала, бентежила Вас?
- Р.М. – Нет. Мені хотілося жить так, як вони, но тільки не в городі. Не любила я городской жизни.
- Г.М. – А виникало у Вас бажання переселитися?
- Р.М. – Нет.
- Г.М. – Взагалі не виникало?

Р.М. – Не.

Г.М. – А Ваші родичі бажали оселитися в місті?

Р.М. – А моїх родичів багато у місті живуть.

Г.М. – Ну, а чого вони не захотіли жити у селі?

Р.М. – Ну один брат виучився на мастера — у Запорозжі работав. Один у Донецьк до жінки поїхав, та там жили. Два брата у мене. Один брат не служив. Його, як... із заводу од армії освободили. А той служив. І з армії прямо поїхав з жінкою, там поженилися в Донецьку, і вмер там.

Г.М. – А опишіть на прикладах, як відносилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? Саме в період довоєнний.

Р.М. – Ну, довоєнний я і не знаю, як относилися. Я знаю, що до нас приїжджав один наш знакомий, мамин і папін, а мені... Я ще тоді така була, ну десять год. Що приїжджав він на санках на розмальованих, коні були в його. І такий дядько: у шубах, санки всі позаслані, так я це завидувала їм. [...] Да, а тоді переїхав.

Г.М. – А не знаєте, чого переїхав, з яких причин?

Р.М. – Ну я не знаю, чого вони переїхали, тоді ж розбігалися хто куда — житні всі лучшой шукали.

Г.М. – А були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

Р.М. – Були і такі.

Г.М. – А хто це був: професія...?

Р.М. – Не, не професія. Ну це вже було у войну, у цю войну. Та Ви їх знаєте — Орлови переїхали. Мати в них була очень жінчина така, культурна і знаменітий повар у ресторані був, усе время она була знаменітим поваром, а приїхали в село — двоє діток, а чоловіка забрали на фронт, так він і не вернувся, а вона з дітьми тут осталась. І багато, багато переїжджали із города в село.

Г.М. – А чого, не знаєте?

Р.М. – Того що у городі ставало трудніше жити, при німцях дуже трудно там жилося, переїжджали багато. А тоді война закончилась і вони уїхали. Но Орлови не уїхали. [...]

Г.М. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Р.М. – Ну як... Харашо ставилися. Особенно учителя. Приїжджали учителя, до їх так прямо з повагою ставилися. Щас не цінують, а тоді дуже цінили учителів.

Г.М. – А багато з таких залишилося постійно жити у селі?

Р.М. – Наскіко я помню, одна залишилась у селі жити.

Г.М. – Вона ще жива?

Р.М. – Да, жива. Любов Андреевна Фесенко, но вона уїхала в Черкаси вже, до дітей.

Г.М. – А як швидко ці люди ставали своїми?

Р.М. – Все завісіло од характера людини. Яка людина може собі авторитет завоювать, но просто людина ну нравиться от вона усим, а яка не може. [...]

Г.М. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатися своїми.

Р.М. – [Замислилась]. Серце, більш нічого не надо. Відносья харашо до людей і будеш своя.

Г.М. – Тобто, якщо вона має хороше хазяйство, то це ще нічого не значить?

Р.М. – Це нічого не значить. Просто, еслі вона людина — це саме главне.

Г.М. – А Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Р.М. – [Замислилась]. Я не знаю. Я вобщє, я... города не люблю. Не люблю — там суета, ну я привикла в селі жити — мені тут найлучше. Уже як стало жити нормально — і село нормальне. [...]

№ 114. — 2008, січень 18. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Сакуном Віктором Кузьмичем, 1929 року народження, мешканцем с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).

Гурбич М.С. (далі – Г.М.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Саун В.К. (далі – С.В.) – [...] Саун Віктор Кузьмич.

Г.М. – А хто Ви за національністю?

С.В. – Українець.

Г.М. – Дата і місце народження?

С.В. – Месний. Чи Партизани, чи Новопавловка. Колись була Новопавловка, а тепер вже Партизани.

Г.М. – А число?

С.В. – Число двадцять... чи той, 7 апреля.

Г.М. – А якого году?

С.В. – 29-го.

Г.М. – Яка Ваша освіта і професія?

С.В. – Ну, професія механізатор. А освіта — 4 з половиною класа. [...]

Г.М. – Як звали Ваших батька, матір?

С.В. – Матір — Анастасія Захаровна, Сакун Анастасія Захаровна, а дівоча її фамілія — Кривунь Анастасія Захаровна. А батько — Сакун Кузьма Якимович.

Г.М. – А діда, бабу?

С.В. – Дід — Яким Михайлович, Сакун Яким Михайлович, а баба... от її дівоче, дівоче не знаю фамілію, розумієте, а звать її Марина було.

Г.М. – А якої вони національності?

С.В. – Тоже українці. Вони з самого народження з [замислився] та як її... з Полтави. [...] Із Полтави. Із Полтавської губернії.

Г.М. – А що Ви знаєте про Полтавщину? Що вони Вам розповідали тоді?

С.В. – В їх тоже ж так, сім'ї великі були і роз... ето, самі роз'їжжались. Шукали. Де свободні були міста, там і населялися.

Г.М. – А вони переселялися разом з іншими чи окремо?

С.В. – Ну... з усіх, з усіх... у Новопавловку з усіх і... больше ж Полтава, там губернія, ну і... даже кажуть, що і ставропольські були, із Ставропольської губернії. Ну хто як відкіля. А село рождалося тут. [...] Це тут батьки родилися наші, а діди наші — вони ще родилися в Полтаві. [...]

Г.М. – А відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? В які саме міста ходили, їздили?

С.В. – Ну, міста... Це вже як у [замислився] у 34-му — їздили у Ставрополь, на Кубань. Знаєте, туди їздили по хліб, тут зробили ж... забрали повністю у крест'ян все. У кого змогли найти — забрали. І потом, значить, ето ж... були голодні і їздили туди.

Г.М. – Як часто і як довго Ви або Ваші родичі тоді перебували в місті? Часто їздили в міста?

С.В. – Ну той... часто не були, бо якраз було таке время, шо не той... Тут була ж... заставляли в колхоз записуватися, хто не записувався — виганяли з хат, даже і виселяли. Хто де зможе...

Г.М. – І не часто їздили?

С.В. – І не часто.

Г.М. – А якщо їздили, то надовго? День, два?

С.В. – Ну та, еслі, допустім, то з ночовкой, еслі переночували, то дньом уже і вертаються, як у Бердянськ.

Г.М. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

С.В. – Ну, дитинство, ото ж я ж Вам казав, шо коли вмер батько, мені було 4, 5 года. Це вже я помню, як його ховали, ну і потом, значить, не було нікого послі похорона, а потом заїхали 8 підвод у двір і усе забрали у нас, харчове все, розумієте, і даже одежу. Яка була одежа осталась мамина і батькова, і з сундука викидали і там же зразу і то... хто больше... розпродали у дворі і всьо, забрали все, оголили нас і ми остались пеші.

Г.М. – А город тоді, в ті времена, шо для Вас був, чим? [...]

С.В. – Ну тоді я тоді... там же ж строїли заводи проїздові, уже проїздові щіталось, і ото ж і отец там робив, пока не заболів, а тоді переїхав у село.

Г.М. – А звідки Ви в дитинстві дізнавались про існування міста? З чим це було пов'язано? [...]

С.В. – Ну откуда? Воно само підказувало, розумієте, один по-другому і...

Г.М. – Їздили скупляться?

С.В. – Да, да. [...]

Г.М. – От як Ви їздили у город чи продавати, чи в гості, Ви любили цю поїздку чи ні?

С.В. – Ну, потому шо заставляло. Тоді ж такого, шо у садку родило: і вишні, і... я стіко возив, груші там... ну, вобщем, із саду... Наторгуюм, налог заплатим, розумієте, вже як началось етог... Союз начався... і вже ж ми більші, і начали собі ж добувати, шось же нада... чимся жить. Ну і рвали фрукту свою, а садок хороший був у нас... Це вже при Сталіну, як налоги обложили, начали вирубувати все, потому шо... Ми, шо не вторгуюм — і однесем на налоги, нема нам нічого, не оставалось, і люди вирубували. Тут по селу такі були садки хороші — всі повирубували, потому шо вони...

Г.М. – І поїздка до города була обов'язком, да?

С.В. – Була. І коровами ми возили, і повозками. Було по дві сапеточки прив'язали на по... і потягли далі, пока... У Приморськ возив я все вишні, а тоді вже, як той... як багато, тоді вже нанімали у людей тягло, корови, де лучші були, у нас така слабенька була корова, а ми нанімали даже. Нам одвезуть туди і заплатим і там тоді торгуюм.

Г.М. – А Ви боялися міста в дитинстві? Города боялися?

С.В. – Города? Ну воно добре сказать, ми тоді ще не добирались такого, розумієте, бояться. Ну а як обычно, так шоб сильно уркаганів, можна сказать, не було таких, не той.

Г.М. – Не боялися?

С.В. – Не.

Г.М. – А як довго Ви добиралися до міста?

С.В. – Виходим часа у три і дето часов у десять до Бердянська доходим. [...]

Г.М. – А яким це був для Вас шлях: весела подорож, от шо Ви робили, коли йшли?

С.В. – Ну що ж..., а що робили? Один другому теревеним, що прийде на голову.

Г.М. – А от велика компанія ходила? Скільки чоловік?

С.В. – Та я... Кх... Роздільно, не так, щоб ми гуртом там... ну як уже назад, збирались, один другого нагонять, два-три чоловіка ідемо, і так полувчалося.

Г.М. – [...] Що Ви очікували там побачити в місті, коли перший раз приїхали?

С.В. – Ну що? Шукали, щоб побільше наїстися, де і подешевше, тому що грошенят тих...

Г.М. – І знаходили?

С.В. – Ну, так же ж.

Г.М. – [...] Перший раз побачили город і що Вас там вразило?

С.В. – А, та нічого такого не той... особа. Ото ж море, там на морі ж були оті ж [замислився] при ті... баржі приходили, туди інтригуюче було дивитися, ну і уже, як стали вже більше трошки соображали, тоді вже інтригуюче було і в заводі подивитися, як строїться, як монтується там різні там машини там які ілі які там іще... От Первомайський, там же було ті... жатки робили різні, там то той... ну воно ж уже інтригуюче було подивитися.

Г.М. – А хотілося Вам, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

С.В. – Ну, як обично, додому тянуло. Як уже справилося, і по хліб ходили... Я, короче говоря, за... в 47-м году 18 раз ісходив у город пішком, тому що якраз в той період у нас корови не було, молока не було, а сестра моя робила у Бердянську вже в санаторії, в детсадіку. І там вона той... одходи там... вона насуше всегда сухарчиків там, які той... І я ото піду, вона той... отдаю, я на той... і підкуплю там трохи хліба, обично, за хлібом ходив тоді, крупи якої розживимся...

Г.М. – А чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл у період Вашого дитинства, юнацтва?

С.В. – Ну, город, канешно... у городі ж все-таки там, можна сказати, робочий клас, а в нас було село. Так що тут робили в одні штани і по місяцю, і по той... пока... Потому що не було зміни. А там все-таки воно город як город.

Г.М. – А постройкі відмічались?

С.В. – Ну а як же! У городі тоді ж такі... і совсем культурнее були, і коврики, застольї, а в нас долівка соломой потрушена, це як було. А це вже коли почалося... як уже був тим [замислився]... ну як, вмісто Сталіна, а тоді вже при Хрущову почалося розвитіє села мощней. Уже почали ми отримувати і гроші, і що при те... Ну виростиш сам яку скотиняку, вже продаси, трошки той... А то було за безцінок: держиш, держиш, а продаси — на налог і то не хватає.

Г.М. – А Ви мали в дитинстві і юнацтві знайомих городян?

С.В. – Ну, еслі є там родичі які, то... і так їхні діти общались.

Г.М. – А чим городяни відмічались од мешканців сіл? Одяг їхній не такий був, як...

С.В. – Одяг, канешно, ну уже еслі прийде хто, приїде, уже видно, що не з села. Селяни у кухвайкі та в постолах в те время ходили. А тож таке, приїжджають, вже видно було...

Г.М. – А от мова їхня...

С.В. – А мова... больше, да, на руском языкі. [...]

Г.М. – От те, що вони городські люди були, як це на них впливало?

С.В. – Ну, воно, можна сказати, не той... пошти... тікі то, що їм ежемесячно давали деньгі, а в нас — колись там кончиться год, потом вираховують, що причитається, тоді дадуть, а бувало, що і должні оставались, ну та разне ж таке брали... продукцію разну, той... а потом вичислили і остались должні. І опять робим, поки од... той. Отак було. А тоді як стали вже, як перейшли на денежну систему, вже тоді стали і в нас давати деньгі, вже тоді ми стали мочней.

Г.М. – А Ви відчували, що відрізняєтесь від міських мешканців?

С.В. – Ну, як? Механізатори одрізнялися, тому що їм платило государство, там була государственна дата. От норма стояла там 5 рублів. От зробив норму — 5 рублів і два кіла зерна. А в колхозі ще цього не було. От уже лучше. Механізатор уже лучше протів простого робочого колхозника.

Г.М. – Ну от Ви в детстві приїжджали в город і бачили там городских людей, і бачили, в яких умовах жили. Ви відчували, що відрізняєтесь?

С.В. – Да, відчували, а як же!

Г.М. – Які почуття викликала в Вас ця відмінність?

С.В. – Ну які? Хто на що, як кажуть, можна сказати, хто на що вчився, хто де остановився.

Г.М. – Ну Ви засмучувалися чи ні?

С.В. – Ну, бувало, другий раз, да, другий, бувало. Потому що в нас світлого ж дня, часу не було, а от вони... Виходні в їх, понімаєте, і той... уже ж совсем іначе.

Г.М. – А виникало у Вас бажання переселитися до міста?

С.В. – Ну, канешно! Якби той... якби... ніхто ж... не пускали ж, понімаєте, так і оставались.

Г.М. – А чого воно виникало? Яка причина головною була?

С.В. – А того що і тут же нада работати, а в селі із города до 48-го года, даже до 49-го года, молодьожі тут дуже багато було, ну таких, як я, і дівчат, і хлопців, а потом як почалась... строїть по заводах, по

городах заводи почали строїть, появилася нужда кадрів туди, і почали ж... Образували ж ремесло і, можна сказати, пошти усю молодьож туди забрали, даже була така та... возм..., государство даже об'язувало сільські совети — всіх забирали. І мене. Даже було, я поїду на степ, ми їздили молотили ж ото, і грузим зерно на брички на станцію вивозить, ну, государству. Приїхали тачанкой председатель сільського совета, і на кого-то той... забрали. Підводи, там усе оставили, а нас у тачанку і... Доїхали ми до села, де густа кукуруза у городах, раз із тачанки — і подався, він за мною біг, біг (председатель) [сміється] і загубив мене, а я по кукурузі... Дня три просидів у кукурузі, потом опять іду ж на роботу, думаю: вони ж уже забули. Опять приїжджають і з роботи даже... Три рази чи чотири було даже. Отак. Схватка в мене той. І я, дурачок, тікав. А тоді думаю: чого я тікав? Люди тепер на производстві, приїжджають еті ж мої хлопці, друзя, кажуть: уже получили, мол, роботу, і те... повиучувались хто на шо. Ну в кого яка була та, спеціальность. Уже приїжджають на виходні, а ми... В нас особо літом виходних не було.

Г.М. – А Ваші родичі хотіли оселитися в місті?

С.В. – Ну, родичі хто як, розумієте? [Замислився] Так не пускали, розумієте, не пускали, не давали справок... Тоді нада було щоб паспорт, а в нас безпаспортизовані ж сьола були. От і те...

Г.М. – Опишіть на прикладах, як ставилися до родичів, взагалі до односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими жителями. От Ваші ж батьки переїжджали...

С.В. – Ну як? Переїхали, там була одна робота і той..., а тут уже сільська. Тут нада усе, щоб приобрести... [...] Ну це як хто достав справку, кому як дали, розумієте, тоді, еслі по документах паспорт був, усе, то ніхто так... шо таке... Переїхали, заболів же батя воспаленієм льогких, розумієте, і тоді... А в заводі там больні не нужні, комісію пройшов і його освободили од роботи, да ну і... уже ж... А мама була, значить, нас двоє, сестра, но сестра 26-го году, а я той, менший, ну забрали і каже: «Вези мене в село. Ти вмереш, а я шо буду тут з дітьми у городі?» Но воно ще ж, знаєте, боялася з дітьми оставаться у городі. Но вони б дали, канешно, і той... не дали б умерти всьо равно, ну а бачиш... І так вони приїхали опять у село, і дед йому дав коня і... купив. Це батько його.

Г.М. – А як вони переїхали у город, вони ж у селі жили?

С.В. – А в город переїхали те... приїжджали вербували у завод.

Г.М. – Це в яких роках було?

С.В. – Це було в 30-ті, в отих годах. Ну а він поїхав же учится туди, зразу ж брали учится... Ну і виучився ото на літейшіка у заводі Чорноморськом. І... робив же літейшіком, пока не заболів, а як уже заболів, канешно, квартира була там, од завода, а тоді ж уїхали опять назад, бросили і квартиру, бо тут тоже хата була вже у нас на тій вулиці.

Г.М. – А були ще такі випадки, коли із міста в село приїжджали люди? [...]

С.В. – Ну, це по случаю, розумієте, не то щоб... уже як побув у городі і вже не схотів. Може там случайно, а то по случаю.

Г.М. – Рідко такі випадки?

С.В. – Да, рідко. Нас заставляла нужда. І тоді батя як умер, я ж розказую, тоді ж получілося, шо не трогали нічого дві неділі, а потом як заїхали — все вибрали. І получилось, шо отой голодомор, шо все за його трублять..., і ми таке пережили, можна сказати. Я тоже був пухлий пошти. Потому шо мать, як уїхала у [замислився] у Красноярськ¹, на Кубань за хлібом... Ну, дядьки їхали і її взяли. Кажуть: «Поехали, привезеш дітям шо-небудь». Ну і забрали і ото ж поїхали, а ми сиділи... Ота хлібинка на 4 часті перерізана, кусочки. І бабушка жила тут у селі, ну той... одне время там, через хату. І вона, значить, мама їй поручила, тій бабусі: «Оця часть на день, пока я буду...» Як уже кончиться все, тоді попросила, значить, десь там шось узять і... Ото ми і сиділи, і ото ж жили... пока приїхала вона. Приїхала вона... Два, оклунка кукурузи, ну і ми тоді терли її на кашу і той... А потом уже весну до той... Ну це вже як весною, розумієте, це ж уже жито, колосочки розрізали, мять щоб поїсти... кашку ото на той, помяли на... І дожили, дожили, пока змолотили хліб. І тоді вже мати пішла у колхоз робить, дояркой була, ну тоді ми вже дома, як то кажуть, лазили і всього було. Ну а потом вже як підросли, дали вже матері, як премію, корову, тьолочку. Виростили корову, придбали і... Перед войною оце заїміла мати собі хазяїна, а нам, як... вітчима, батька.

Г.М. – А як у селі ставилися до людей, які приїжджали за призначенням на роботу? От із города їх призначили...

С.В. – Ну, присилали, да, помагать, потому шо уже получілося, шо нікому робить..., а... убирать нада. Так то МТС давав то трактора, комбайни, а його ж нада ще ж опреділять і віять, і той... Присилали і на уборку, а потом хлопок ще був...

Г.М. – А як ставилися до таких людей?

С.В. – Ну а як? Обеспечували харчами, а вони помагали їм.

Г.М. – А багато з таких людей залишилися постійно жити у селі чи вони переїжджали опять?

С.В. – Мало, мало, рідко дехто, може, чи вийшов... чи женився. По случаю.

¹ Напевно, мається на увазі Краснодар.

Г.М. – А як швидко вони ставали своїми? Що треба було зробити, щоб стати своїм у селі?

С.В. – Як поведеш себе. Як ідеш харашо, работаєш — і тебе люди приймають, і тобі харашо.

Г.М. – А змінювалось упродовж життя Ваше ставлення до міста? От як Ви у дитинстві відносились до нього і зараз?

С.В. – Ну, бачите, у дитинстві був разум один, а сейчас... Все ж таки і дітей своїх виховали і отдали їх, уже ж нема, остались удвох з бабой [посміхається].

Г.М. – А щас що город для Вас? [...]

С.В. – [Замислився] Та я б так сказав, що сейчас не те... Ну, знаєте, воно і в селі, еслі харашо, допустім, той..., то, можна сказать, і тут непогано. І село, і... воно пошти ровняється вже, бо гроші шо в селі, шо... одінакові, шо у городі. Це нам. А от молодьожі і особо которі не іміють батьківських... [замислився] нажитого, ну от землі, я не знаю, як воно називається, ну шо остається по поколенію...

Г.М. – Наследство?

С.В. – Да, наследство. Еслі хто не іміє наследства — молоді тут делать нічого, понімаєте, потому шо без наследства у оцих орендаторів, шо орендуют нашу землю, їх... і роботу вони не дають. Беруть тіх, у кого земля є, тіх беруть і роботу їм дають, і тому і работа, а як такому, як нема наследства, тут нічого делать, понімаєте. В городі то, може, десь пристроїшся робить, потому шо там і ринкова сістема, і всякі, всякі, всякі. Ну і город уже ж не то, шо в селі.

№ 115. — 2008, січень 20. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тіняєвою Параскою Петрівною, 1924 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).

Гурбич М.С. (далі – Г.М.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Тіняєва П.П. (далі – Т.П.) – Тіняєва Параска Петровна.

Г.М. – А дівоче прізвище?

Т.П. – Єременко.

Г.М. – А хто Ви за національністю?

Т.П. – Українка.

Г.М. – Дата і місце народження?

Т.П. – 28 апреля і... 24-го года.

Г.М. – А де народилися?

Т.П. – Де родилася? Тут, у Партизанах, ну воно тоді було Новопавловка.

Г.М. – Яка Ваша освіта і професія?

Т.П. – Ну я 8 класів кончила і всьо. Учютьчіком була во время войны, робила і поваром, і де тіки не робила. [...]

Г.М. – А звідки родом Ваші батьки?

Т.П. – Тоже тут. [...]

Г.М. – А відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Т.П. – Не. Батьки — не знаю, а нас ніде не возили.

Г.М. – А в Бердянську були?

Т.П. – А, ну це ж шітай, як село наше. А вже я як десь була, і в Западну їдила, і в Трускавцях була, і на курорт їдила — ще в 70-х годах.

Г.М. – А от в Бердянськ. Ви бували в дитинстві в Бердянську?

Т.П. – Да, нас же на екскурсію водили. Ми в п'ятому чи в шостому в музеї ходили.

Г.М. – Це до війни було?

Т.П. – Да, да. Ну це ще в школу ходила. Канешно, до війни.

Г.М. – Як часто і як довго Ви або Ваші родичі перебували в місті? Часто їдили?

Т.П. – Не, не дуже. Вобщє тоді якось старі зайняті в роботі, не дуже, як зараз курсірують сюди-туди, не дуже. Тоді ще евакуїровались, переходили німці звідтіля, їдили, щоб десь шось добуть. А так не їдили.

Г.М. – А довго перебували в місті? От як поїхали, то надовго?

Т.П. – Не, не, не. Так поїхали по шо, та й приїхали. А так де шо не бували... [...]

Г.М. – А от місто в дитинстві яке для Вас було? Місто, город — Бердянськ?

Т.П. – Ну це, кроме Бердянська, ми в дитинстві ніде не бували. Ото шо повезуть з школи на екскурсію... А так тоді не возили.

Г.М. – А в дитинстві звідки Ви дізнавались про існування міста? Звідки Ви знали, що є Бердянськ, шо туди можна поїхать?

Т.П. – Ну в школі ж нам преподавали, це як ми були дітьми. А тоді вже...

Г.М. – А як сприймалась в дитинстві Вами та поїздка до міста, до Бердянська? Що це було для Вас?

Т.П. – Ну це ж радість була. Як тоді фізкультура — виступають, один на одному піраміди раньше становили. А тепер же не побачиш нічого. Чо тоді, тоді у кого шо нема — один одному давали.

Г.М. – А в дитинстві Ви боялися міста?

Т.П. – Не.

Г.М. – А чого не боялися?

Т.П. – Тоді якось не страшно було, бо не було так, як оце тепер: там когось, десь хтось. А тоді якось...

Г.М. – А чим і як довго Ви добиралися до міста?

Т.П. – Повозками. Повозками, в повозки нагруджаєм горшки, банки, сметани, ряжанки наделаєм, і ото туди пішака. З вечора націнаєм їхать... Був колодязь, не доїжжа до Луначарська, і вода там була, і як схочеш водички — підеш до колодязя, нап'єся. А тоді за повозку і опять поехали звечора. І утром ми уже там. Ото продаси, шо купиш, шо там таке, а найбільше була ота макуха жовта, я забула, як вона... з чого, як з хлопка, казали, бо більш нічого не було. І ото опять шуруєш назад, додому.

Г.М. – А довго їти?

Т.П. – Це день проходиш, туди ж ніч їхать, назад — день. Пішака, тоді не знали нічого.

Г.М. – А яким це був шлях: весела подорож, свято...?

Т.П. – Та яка там весела! І з плачами, це ж було ще я з мамою. Та їдемо, та другий раз, заснуть, або вона, або я. І ручка випаде з повозки додолу і плачеш, а їхать нада ж! Шо ж будеш робить?

Г.М. – [...] Що Ви очікували побачить в місті, коли перший раз приїхали?

Т.П. – Нічого ми не очікували, а те, щоб продать і їсти шось купить. А те... тоді і не хотілось нічого, як голодний, а дома ще ж двоє менших, нада ж годувать. Бо дядя, тоді ж голода такі були, так дядя поїхали на Кубань, бо нада ж було... А мама нам ту міняла. Ото, підуть, шо-небудь з дому візьмуть, там яка бутилка олійки, бичків, тюльки. І ото ми тим і жили тоді. А так шо... тоді не було так, як тепер. А тепер... А тепер жить і радоваться, а тоді нічого.

Г.М. – А перше враження від міста пам'ятаєте? Що Вас там вразило, що сподобалось?

Т.П. – Ніде ми не були, тіки помню, шо нам тоді той дуже музей понравився. Ну тепер уже нема ні музея того, ні школи тій, шо нас заводили. Тепер совсім же понастроювали. Тепер я і не вспомню, шо сейчас на тому місці построїли.

Г.М. – А шо за музей був?

Т.П. – Ну спеціально музей був. Ну, як кажуть, і тваринки були, як ми бачили на тій..., скрізь шкурки понатой... під склами. То рибки різні.

Г.М. – А чи хотілося Вам, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

Т.П. – Не. Хотілося, щоб нас ще поводили подивиться. Воно ж знаєте, як діти... А время шо ж... Десь якусь машину піймали — надо время тоді. Як тепер, так і тоді було.

Г.М. – А поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл у часи Вашого дитинства. [...]

Т.П. – Ну а як же ж. У город, от як сейчас, у город тікають усі з села, а ми тоді якось не тікали й боялися, шо отак дитині відійти од батька, ну ще ж не понімали, як оце ми в п'ятих були, в четвертих. А як такі, шо вже дорослі були, так, канешно, тікали в город.

Г.М. – Ну чим вони отлічались? Що там було такого?

Т.П. – Ну в город як уїжжаєш — отакі магазинчики були, прилавочки різні понастроювані. А в нас у селі там один якийсь магазин. Там дядько торгував у тому магазині і всьо. І село. Це ж село — городи в каждого, а там же нічого не було. Здорові ж були, постройки ж здорові були, двухетажних же ще не було. Ну воно, знаєте, во время войны все було вже порозрушувано, так щоб... нічого не було, розруха була. Оце таке було.

Г.М. – А в дитинстві і юнацтві Ви мали знайомих городян?

Т.П. – Не.

Г.М. – А знаєте, чим відрізнялись мешканці сіл від городських жителів?

Т.П. – Ну шо я скажу... В мене там була рідня. А шо, в них тоже були хатки свої, городи свої, вони на окремих жили. Жили так, як ми.

Г.М. – А от одяг їхній який був?

Т.П. – Та такі. Вони приїжджали — шо вони, шо ми. Такі, як і ми, і вміли все робить. Були в нас родичі, ми все до них їздили і вони сюди приїжджали. А так щоб в здорових домах... тоді дуже, тоді домів двухетажних ще не було здорових. Вже после того, кварталі ще не було, це тоді вже. Як воно на окраянах тоді, Боже, порозвалюно було і жила. А тут сама розруха була. А коли він і виріс? Коли на роботу ходили, вже ж більші, тоді ж часто не ходили... Так коли він і виріс? І за шо ж він виріс за таке время? А вже ж все виростало, строїлося і все дешеве було. А тоді і газ був, чи той, керасін, а тепер время — керасіну нема, нема керасіну. А тоді ж, ото світили каганчиками — керасіновими лампами, більш нічим було. А робили ж усе: і пряли, і плели, і шили ввечері, більш увечері, бо дньом ніколи було — робить нада: і на городі, і вже ж на степ їздили тоді.

Г.М. – А як Ви думаете, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Т.П. – Ну, хто, як кажуть, як привик у селі, так в город як поїду (діти ж у городі), а мені ж хочеться додому. Дома, вроді, і те нада зробити, і те... А в них шо? Вийшов... І ми попривикали, сільські, тіки до свого. А вони ж не. Змалечку робим, як і вони ж, дома, а тепер каже рветься собі у свою домівку.

Г.М. – А у місті люди більш добріші чи зліші? Які вони, більш культурніші чи ні?

Т.П. – А всяк. Тепер молоді — культури не розлічиш.

Г.М. – А тоді?

Т.П. – А тоді — не. Тоді однакові були. Тоді ж шапочок, як тепер, не було. Тоді дажа було, во время войны, палатки оставляли, шили суконні, шо в городі, шо в селі. Так шо не розлічні, а тепер уже пішли...

Г.М. – А Ви відчували, шо відрізняєтесь від міських мешканців?

Т.П. – [...] Не, зразу не. В мене ж сверх... такі шо в празники приїжджали — такі шо і ми. І тепер оце приїхала одна. Була у тому... у домі пристарелих: син був один і вмер, невістка із девочкой тоже десь уїхала і ото сиділа вона. А я кажу: «Та іди ти у дом пристарелих». Правда, вона пішла, прийшла додому і каже: «Ми, старі, нікому не нужні. Однакові шо тоді ми були, шо тепер». Отак.

Г.М. – [...] А у Вас виникало бажання переселитися до міста?

Т.П. – Та оце ж діти забирають, а мені ж не хочеться.

Г.М. – А тоді?

Т.П. – Не, не. А вони там попривикали. Приїдуть, помагають все, а сюди ніхто не хоче. А ми, як кажуть, як привикли в своєму гнізді і нікуди не хочеться. Якби ще молодші, а то я без очків упала.

Г.М. – А до 45-го року Ваші родичі хотіли переїхати в місто?

Т.П. – В нас родичі всі в городах: і в Дніпропетровську, і в Києві є, і у тому... у Грузії є. Є в нас родичі по городах скрізь. Ну сестра ця, Нюра, ця в Київ до брата, вона туди їздила. А я так і не їздила. Я крімє їздила у ту... на курорті я була... у Білорусії я була. Ну, каждый хоче додому. Хоч хай де найлучше, а дома найлучше. Так шо їхать нема... Ми привикли ж робить. А в городі таких же работ нема. Ми ж попривикали.

Г.М. – А були до 45-го року люди, які переїжджали в місто?

Т.П. – Були.

Г.М. – А як ставилися до таких людей?

Т.П. – Ну вони ж приїжджають, одні сусіди були і другі, вони ж поїхали, а додому хочуть. [...] Да, хочуть додому.

Г.М. – А як до них люди ставилися?

Т.П. – Обикновенно. Люди єсть і хароші. Ось я ж кажу, я була в Білорусі, там не так, як у нас. Там через дорогу перебігають, вони кажуть: «Ставайте отут, пока світофор не переключиться туди, і ніхто Вам нічо..., бросайте, ніхто у Вас нічо не візьме». У нас брось сумку — украдуть, а там не. І все... І Сіргєєвна тоді була, возили тоді багато... А люди хароші скрізь, аби ми були хароші.

Г.М. – А підтримували зв'язки з тими людьми, які переїжджали до міста, спілкувались з ними?

Т.П. – Не, після того вже ми не були там. І ото ж ми такі, як приїдемо... Я ж і в Трускавцях була... А переписуватся ми вже... после войны переписувалися.

Г.М. – А були такі люди, які переїжджали із міста до нашого села? [...]

Т.П. – Переїжджали. Ну да. І ось недавно: покупляти тут хати і попереїжджали. До нас приходив такий, шо з города продав квартиру і хоче тут быть, з матір'ю жить.

Г.М. – А в довоєнний період переїжджали?

Т.П. – І в довоєнний. І відсіль їздили, і сюди приїжджали. Хто зна. Каждый шукав, оце як голода були, каждый шукав, щоб десь остановиться пожить.

Г.М. – А як ставилися до людей, які приїжджали за призначенням на роботу до села?

Т.П. – Харашо.

Г.М. – А хто приїжджав?

Т.П. – Та до нас багато присилали: студентів присилали скіки, тут работали. Як каждый, мати хоче своїм тіки добра. А чужа, як свою. Так же і старі.

Г.М. – А багато з таких людей, які приїхали на роботу, залишилися тут постійно жити?

Т.П. – Та багато. У нас багато. Багато і з Западу приїжджали і остановилися. Багато. Ще є як тоді колективізація була, порозкуркулювали, хати були пусті, а їх сюди присилали.

Г.М. – А як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

Т.П. – Ну кажен же ж привикає. Єслі воно хароше, так до нього ж бистро привикають.

Г.М. – А шо треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатися своїм у селі?

Т.П. – Ну як, як кажуть, до одного сусіда підеш — вродє хароший, будуть ж касатся. От Коломії переїхали ж сюди. Вона тепер прийшла і каже, а коли я її приглашаю і ходе до мене. Так і люди.

Г.М. – А Ваше відношення до міста змінювалось впродовж життя? От як Ви до нього відносились в дитинстві і зараз?

Т.П. – Ой, хто зна, як Вам сказать... Нікуди і не хочеться та і все. Хоч воно і місто, хоч і шо. Якби воно молодий був, може б воно і іначе шось було, а старому вже...

Г.М. – А як Ви вважаєте, зараз місто — це зосередження начальства чи це культурний центр?

Т.П. – Ну для молодьожі, канешно, культура нада, все, а для нас, стариків, уже покой. Те шо «гтр, дир» — нам воно уже не нужно. І там ото машини... Оце поїду до дочки — в неї машини без угаву, усе отой... А мені вже аби притулиться десь.

№ 116. — 2008 р., січень 2. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бондаренко (Педан) Катериною Миколаївною, 1930 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Р.О. (далі – Б.Р.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Бондаренко К.М. (далі – Б.К.) – Я — Бондаренко Катерина Миколаївна. Українка.

Б.Р. – Дата і місце народження (яке саме село, район, область)?

Б.К. – 10 лютого 1930 року, Бердянський район, Запорізька область, село Андріївка.

Б.Р. – Яка Ваша освіта і професія?

Б.К. – Середня спеціальна, професія агроном.

Б.Р. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

Б.К. – Звали батька Микола, мамку — Татяна, діда — дід Антон, бабушку — Марія.

Б.Р. – Якої вони були національності?

Б.К. – Всі вони були українці.

Б.Р. – А їх батьків знаєте?

Б.К. – Не знаю, бо померли дідівські, баби померли. Свою бабушку знаю.

Б.Р. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Б.К. – Я тільки знаю, що жили в Андріївці, а відкіль? Вони раніше, батьки, жили на хуторі рядом тут, 8 км. От було там часне хазяйство. У них було багато коней, овець, бички. Батьків батько там жив, а тоді, коли почали сини жинитися, — от вони розійшлися хто в Андріївку, хто в Юзівку, раніш на Донецьк Юзовка казали, туди пороз'їджалися. А самі вони жили на хуторі, дідові батьки, а мамкини в другому колхозі. Колгосп Парткомуна — Яроші. [...]

Б.Р. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Б.К. – Ну, як сказати. Я міста і не одвідувала. Мамка моя, тьотка моя рідна жили зразу в Донецьку, раніше Юзовка казали. Рідна моя тьотка по батькові Гаша і мамка було туди їзде за покупками. Бо ми були голі й босі, ще й мати моя хрещена. Відтіль привезе. А в Криму, Бахчисараї, й мамина тьотка, так шо там вони тоже дарма, шо в городі жили, й було своє підсобне хазяйство: коровку держали, на базар їздили, базаром зацікавлялися. Чоловік її був вояка, воював, у війнах в різних учасував, її чоловік оцієї мосі тьоті. Братік мій там учився на механізатора в Бахчисараї. От такі родителі, а ми були малі, безотвітні. Ніхто нікуди не їздили, нічого не бачили. Мені було 19 год, їхати у Полтаву вчиться, бо на Обитишній розформірували технікум. Він був до 49-го трьохгодічний технікум, із 49-го стали чотирирохгодічні технікуми. І в Обитишній зробили школу механізаторів, а тоді там овошведів, і по цю пору разні професії, а технікума як такового не було. Та їхати мені у Полтаву. Часть у Шамовський технікум переслали, бо нас було три групи, а часть у Полтаву. Їхати, а я ще й поїзда не бачила. От так ми раніше жили.

Б.Р. – З якою метою їздили в міста?

Б.К. – Батьки, бувало, приїдуть і рибки, і сілявочки привезуть, і тюльочки, та ще якесь ім на платечко шо-небудь, та на платечко було скупо і не доходили гроші туди. В основному за продуктами їздили.

Б.Р. – Як часто і як довго Ви або родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті? [...]

Б.К. – У місті... А в місті перед празніком в основному, це вони раза три отак у год їздили.

Б.Р. – Довго вони там перебували?

Б.К. – Перебували, бо їдуть на ніч кіньми, там постояк був. І де коней ставили люди, чи наймана їм платили, я не знаю. А тоді скупляться і на другий день надвечір приїзять. Привозять нам радість, грудочку сахарю, рибки якоїсь, таранечки. Це були всі наші ласощі, вся наша радість.

Б.Р. – Розкажіть, що для Вас в дитинстві було місто?

Б.К. – Місто як місто воно. Люди живуть, там живуть зажитишніше. Там і гаряча вода, і холодна вода, там і зарплату дають, на ту зарплату можна щось зробити. І рядом усе зажиточно жили. Я лічно — хотілося почти всю жизнь у місто переїхати. Чогось я завидувала городським, ось я пішла вчиться, завидувала городській, міській житні, та не прийшлося. [...] Як поїду було, як поїду у город, як старшенька стала (малою не їздила), ніколи не дримаю не минути. Дивлюсь, яка мода на людях, як вони їдуть красиво одіті. І хотілось мені такої бути. І той дом красивий, а той ще красивіший. І вообщє я завидувала городській житні.

Б.Р. – Звідки Ви дізнались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Б.К. – Ну з тим... сама життя заставляла. Поїхала у город учитися, вирвалася з села, прийшлося їздити у города, я тоді ж їздила на курорти скрізь. Самолетами і поїздами. Вже все бачила ну і все знаю. І в Москву їздила, і в Київ, і в П'ятигорську була, у Донецьку, у Запоріжжі, у Сумах була — скрізь була.

Б.Р. – Як сприймалась вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас [...]?

Б.К. – Ну, радість це була. Поїхати — це радість була. Радість. Там щось хороше купиш, придбаєш. Щось побачиш. Спринімалось, як радість.

Б.Р. – Ви боялись міста в дитинстві? [...]

Б.К. – В дитинстві, ну, просто поки зовсім малі були, ми тільки чули од людей, а ми його не бачили.

Б.Р. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Б.К. – Чим і як довго я зараз зразу скажу: було мені скільки, приблизно 13 год, появився в нас авт... перша машина в Андріївці появилася, і тоді була бавовна. Ми дітками ходили собирали бавовну. От в 37-х роках от за те, що ми харашо ходили на роботу, нас повезли купатися в Бердянськ, город Бердянськ тією ж машиною. Ми перший раз побачили машину. Дуже дивно нам було. Машина! І, конешно, це нам була дуже велика радість.

Б.Р. – Яким для Вас був цей шлях [...]?

Б.К. – [Посміхається]. Радість була дуже велика, що скупалися. А сорочку коло моря забула [сміється], плакала. Дома такі недостатки, ще й сорочку забула коло моря [сміється].

Б.Р. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Б.К. – Ну, в перший свій приїзд... Як приїду — я питаю, що це я у якусь розкіш приїхала. Ніколи не жаліли грошей піти в забігаловку. Любила взятъ, ті найдужче любила катлети... не катлети... пільмені, а от шо сметанку, кофе. [...]

Б.Р. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

Б.К. – Перше враження від міста... Перше враження — поїхали в Полтаву. От і перше враження, це було хороше ж. Що технікум стояв над річкою Псьол, і ми там, дуже нам радісно було вчитися. Ми не були жадні, тоді ми самі собі плаття шили голками своїми, нитками. Стипендію було 140 руб. на первій на першому курсі, на другому — 160, а на третьому — 180. Ми за ті гроші за квартиру платили, і матерійку набирали та своїми голками, руками вручну шили плаття собі. Життя було весела, як станемо фотографуватися, так і хто багатенький це в одному платті може і п'ять душ сфотографуватися. Ми були жизнерадосні і досі повняються ті газони, все те радість, яку ми побачили. Все воно йшло в радість.

Б.Р. – Чи хотілось, перебуваючи у місті, скоріше повернутись додому?

Б.К. – За домом всігда скучала: дома ж батько, мати.

Б.Р. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Б.К. – Ну, як жили ми у селі і оце уже у Андріївці, а приїхала це ж з Юзовки, з Донецька дівчата, мої подружки. Так, вони приїхали у шапочках, у коротеньких юпочках. Оце ж воно нам показало, як живуть у городі. Тоді вони вже тут жили, вони вже стали моїми подружками і вчилися разом, і от так шо.

Б.Р. – Чим відрізнялися міста від сіл?

Б.К. – Міста і постройками, і робота там же разна: заводи, фабрики там. А в селі шо? Інвентар сільський. Земля, сапа, інвентар свій та і все. Оце і тобі відлічалось. Так же само там часи робили, а ми бувало йдемо до бабуськи, бо бабуська сама була, бо дедушка в голод помер в 21-му году. Ми по череді ходили до бабуськи спатъ, і це ще сонце не зайде, бабуська мене будить: «Вставай, онучко», бо батько й мати йдуть на роботу бричкою. І нада налить у бутилки молока, бо їсти нічого. Це беруть на роботу: гарбуз, кисляк, молоко. От це раніше люди були совсім другої житні. [...]

Б.Р. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Б.К. – Приїжджали в гості мої двоюрідні сестрички, приїжджали. І так до кого родичі приїжджають, ми як дівчатка знакомимось, і тоді вже стаємо друзями.

Б.Р. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл?

Б.К. – Ну, капризами не замічала, щоб вони відрізнялися. Одиті вони були охайніше, культурніше і не ображували нас, наших дітей. Їм інтересно в селі, а так, конешно, культурненькі були.

Б.Р. – А мова їхня відрізнялася?

Б.К. – Ну, мова, вони... Мова... Вони ж по-російському говорили. [...]

Б.Р. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей? [...]

Б.К. – Отак же і впливає: завидують сільські городським. Там вони ввремя скупаються, ввремя отдохнуть, сходять в кіно, а ми тут робимо як воли, як раби, от рання до рання.

Б.Р. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Б.К. – Конешно відчувала, відчувала.

Б.Р. – Розкажіть поподробніше, у чому була ця відмінність?

Б.К. – Відмінність і в одязі, і в поведінці. Там і діти грамотніші, як діти сильніші з города виходять, як з села. Воно просто оте время. Батьки більше занімаються було в городі. А в нас було такі забиті було. Приїдуть було батьки з роботи, а ми на порозі спимо, ми так й повиростали. Темно, батька й матері нема,

ми спимо на порозі, батька й матері нема. Те там, те там, те десь у куцах. Дітей ранше побогато, по чотири, по п'ять, і по дес'ять було, і всі ото так жили. Конешно, городянам завидували. У городі менше, поскільки дітей не було. Менше. В селах було дуже побогато дітей.

Б.Р. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців [...]?

Б.К. – Ну, я Вам скажу, що я ніколи нікому не завидувала, і не люблю тих людей, хто завидує. Хто як умів, так хай і живе, вони там, як то кажуть, показано судьба оприділила жизнь. Вони там живуть, а ми тут, а завидувать ніколи нікому не завидувала. Просто бачила, що люди там видніші. [...]

Б.Р. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Б.К. – Виникало, все время виникало, виникало, довго виникало.

Б.Р. – В яких ситуаціях воно виникало?

Б.К. – Ну, вже я вивчилась і вже тут жила, а чогось хотілось у город. [...]

Б.Р. – Опишіть, як ставились до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

Б.К. – Наші родичі... «Та це — кажуть — тільки розговори. А як поїдеш, устроїшся, будеш казати». Ну сміялися з мене та і все.

Б.Р. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

Б.К. – Ну, не мали такого бажання, не мали.

Б.Р. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Б.К. – Міські мешканці вони приїжджали додому. Ну, вже ж вони одіти були лучше. От розказували, де вони учаться і нам того хотілося, і як к приєрзу вони для сільських були.

Б.Р. – А як до них відносились?

Б.К. – Відносились... Ми ні, ніколи злом не відносились, а раньше такі дружні були люди, що оце бандітизма ніколи не чуть було, і тільки дружні були.

Б.Р. – Що говорили про це у Вашій родині?

Б.К. – У нашій родині зла ніякого не було, ніякого на городян і тільки все добре. Відголос був позитивний.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Б.К. – Які переїхали до міста... Ну, друзі були переїхали до міста, ну, вже як повиучувалися — пороз'їджалися. Тоді вже общалися. Повиучувалися і пороз'їджалися хто куда, хто в города. [...]

Б.Р. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

Б.К. – Були, були мої подружки, приїхали дівчата, ми дружили, і осталися подругами зразу.

Б.Р. – Хто це був і що це за люди?

Б.К. – Це були раньше, батьки їх тут жили, а тоді вони в город виїхали, а тоді знова сюди приїхали. Тут построїлись, жили недалеко, були нашими друзями і батьки між собою, а ми, діти, між собою дружили, от.

Б.Р. – З яких причин вони переїздили?

Б.К. – Ну, з яких причин? У селі, як то кажуть, де родився, туди й тягне. В селі він з дитинства був, той дядько й тьотка, й їм казалось, що в селі лучше, через що і сім'ю свою, і сім'ю в село, в селі їм лучше. Де родився, там і лучше.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Б.К. – Ну, образи ніякої не було. Дружба була і гуляли разом, і веселилися разом, і на роботу разом ходили, і в школу разом ходили, і в кружках разом участвовали. Не було образи ніякої.

Б.Р. – Чи багато з таких залишилось постійно жити в селі?

Б.К. – Хто тоді переїхав, так і осталися в селі, і зразу так, от і все осталося.

Б.Р. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало? [...]

Б.К. – Друзя друзей находять бистро. А приїхала би, так прийшли, побалакали, подружилися, і все разом на вулицю, в школу, разом скрізь. І оце тобі і швидко здружились. Як можна швидко дружили. Не враждували.

Б.Р. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, що вважатись своїми в селі? [...]

Б.К. – Ну, не нада було показувати свою гордість, не нада хвастаться, що ти там лучше жив. От і все, приїмать і приспособляваться до тієї жизни, куди приїхав. Вірять, любить.

Б.Р. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? Опишіть, як змінювалось?

Б.К. – Ну, вже як стала в мене сім'я, стали діти... Діти почали вчиться, вже й тоді діти: «Будем тоді тільки жить у городах [сміється],» — заявили дочки. А синочок у селі остався, от і живуть непогано в городах. [...] Ну, як і раньше так було в городі, і тепер так у городі, що ере, що [...] в село ніхто не тікає, а всі тікають у город. [...]

Б.Р. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]

Б.К. – Ну, та жизнь така: місто должно село любить, а село місто любить. Вони нам дають, як то кажуть, і їжу і обув, а ми їм даємо хліб. Так шо відношення нормальне, обособлене.

№ 117. — 2008 р., січень 5. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Косован Лідією Павлівною, 1932 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Р.О. (далі – Б.Р.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Косован Л.П. (далі – К.Л.) – Косован Лідія Павлівна.

Б.Р. – Національність?

К.Л. – Українка.

Б.Р. – Дата і місце народження (село, район, область)?

К.Л. – Село Андріївка, Андріївський район, Запорізька область, 10 декабля 1932 год.

Б.Р. – Яка Ваша освіта [...]?

К.Л. – Освіта — два класи кончила.

Б.Р. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

К.Л. – Ну, папу звали Мураш Павло Митрофанович, а матір звали Мураш Дар'я Андрєєвна, а діда Шляпак Андрій Митрофанович, а бабу звали Шляпак Христя Яковна.

Б.Р. – Якої вони були національності?

К.Л. – Українці.

Б.Р. – А їх батьків знаєте?

К.Л. – Їх батьків не знаю.

Б.Р. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

К.Л. – Із села Андріївки.

Б.Р. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про минуле Андріївки?

К.Л. – Ну що знаю, що раньше колхозів не було, а вони, вобщим, як робили і жили індивідуально. Була у них бречка, були... і це вони там, на степу, сіяли, косили косами. Там у них там бречками перевозили додому. Дома ціпами молотили усе. А тоді уже зимою віяли, там віялка була, віяли зерно отаке було. А тоді уже як, починаючи з 1929 года (це вже мати мені розказувала, о, общим мати розказувала мені), що, що общим у 29-м году почали колхози, ну 29-м году ще в неї нічого не забирали. Це ото як були бречка, воли, корови, ну а тоді у 30-му году вона поздавала все чисто у колхоз. І в колхозі так і було. [...] Ну, а тоді вже мати стала, вже колхоз був, вже і конюхом зразу була там я, круглосуточно була. Мати робили на «Октябрський», там отдельно коло коней. [...] Як пішла до маленьких телят пасти, а тоді, там під хутором 9 км., вже я там робила телятницею. Там я 15 год проробила коло телят. А тоді вже тут, де жила, а жила на другій вулиці. Було три колхоза: «Коментар», «Незаможник», «Зірка». Ми жили у «Зірці». Батько робив у «Незаможнику» і мати робила в «Незаможнику», а вже я тоже робила в «Незаможнику» коло телят. А тоді вже як той, що завфермою був, присідателем у «Зірці», він каже: «Іди дояркою», і я 19 год проробила дояркою, от, а тоді діти були — троє дітей, от. [...]

Б.Р. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

К.Л. – Ну ніяких таких містів не одвідували, а вже із чоловіком я їздила у Чернівецьку область до дядьків, до тьотків їздила. В Києві була, зразу поїхали. [...] Я була там, у Чернігівщині, разів вісім їздила, на Божество, на Новий год їздила. Разні удіваються, перелякалася була [сміється]. І з рогами підходили, кожух вивертали [сміється]. Жінка тоді кричить на дядька, не на свого чоловіка, це вже дядько був чоловіків. «Що ти пугаєш, жінка не знає цього, куди лізеш, чого її лякаєш?» [сміється]. Ото тако.

Б.Р. – [...] З якою метою їздили? [...]

К.Л. – Ну просто їздили в гості.

Б.Р. – Як часто і як довго Ви або родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

К.Л. – Ну не часто, конешно, а тоді вже і в тьотки однісі, моєї свекрухи та сестра, як умерла свекруха, приїжджало дві сестри і приїжджав брат звідтіля, із Чернівецької області. І тут син їхній жонатий. І тоді приїжджали часто і мати його з чоловіком. Він часто був в гостях, гостювали. Так то. Родичаємось, так як чоловіків брат двоюрідний родичаємось. Дарма, що мені 75 год 10-го декабля було, от, а ще общаємось.

Б.Р. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

К.Л. – Ну як. Як привик до свого, то все равно, де не харашо, як не харашо є в містові, а всегда тягне додому. Всегда.

Б.Р. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

К.Л. – Ну, бувало, дарма, що два класи кончила, а був тут такий старий учитель, учителька. Вони давали мені, я вже букви знала і книжки читала. І так дарма, що я неграмотна — два класа кончила, а грамотніша була тих, що по сім класів кончили.

Б.Р. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

К.Л. – При дитинстві нікуди не їздила, бо телята, корови, так що нікуди, нікуди не одривалась з міста. Тільки роботі присвячувала, давала своє усе чисто. Те, що було у мене і в дитинстві, і поки і прожила до пенсії.

Б.Р. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

К.Л. – Ні, не боялася, бо я його не знала.

Б.Р. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

К.Л. – Бувало так, правда ще у дитинстві колись, не повно. Може, годів 13 – 14, бачиш, була тоді голодовка у 47-му году. Заповнилось кілька там мені год було, як 32-го года 10-го декабря родилась і заповнилось, що жінки з нашого края брали бричоночку, брали мене і це ми пеша в Бердянськ 45 км, ми пеша з бричоночкою. Це як із гори — мене садовлять у бричоночку, везуть, а як на гору — я встаю, йду. От оце їздили до моря, там ото такі йоржики нам моряки давали. Ото було загрузимо ту бричоночку, їдемо, за день десь справляємось. Рано десь часа в чотири виходили і приїжджали додому, як темно було, часа в одинадцять з цими бричоночками. А тоді вже йоржики мололи їх, пекли якісь. Мішали туди просо, збирали, на таку машинку мололи і лободу варили, їли, усе, чисто було.

Б.Р. – Яким для Вас був цей шлях, весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

К.Л. – Ні, як свято було, як вже все, як охотний, допустім, кінець года, то там всегда повправляешся, я вже коло коров була, так от поправляешся, там гармошка грає, танцюють їдуть, свято було. Давав колхоз і м'ясо усе чисто, все робили, гуляли, дарма, що було тоді така нещита вроді після війни, а було веселіше. Дарма, що зараз всього багато єсть, багато всього в людей — скільки машин, скільки мотоциклів, скільки всього. Даже в людей єсть самольоти, о, а жить нерадісно. Нема такого, як була у мене у моєму детстві, я із лободи їла або буряка кусочок з'їм. Я співала бігала, робила всегда, співала, а тепер нема, тоді не було такого. Так ізжарять насіння, кабачків чи що було там. Сидять на вулиці балакають, співають, радісна була життя тоді, а зараз дарма, що все є, а життя невесела, ніяк не весела.

Б.Р. – Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзд?

К.Л. – Ну, що, удивлялись, конешно, що таке місто? Усе чистота є, а в нас в селах такого немає. [...]

Б.Р. – Чи хотілося, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

К.Л. – Конешно, хотілося, як не харашо, а додому тяне все равно. Поїду до сестри у Бердянськ недалеко, як побула тиждень — ой! Вона: «Ти ж всьо равно у дочки». Не, тягне додому, додому єсть додому [сміється]. [...]

Б.Р. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл [...]

К.Л. – Конешно, розрізнялися, розрізнялися, того що ми натягнемо одне плаття, одну кофту і всьо, а городяни вони удіті, конешно, шикарно. Глянеш на городян, як поїдеш у город щось купить — зразу видно, що колхозник стоїть, від тебе зразу відходять, бо потому, що колхозник воняє, бо коров доїв чи коло свиней, чи коло телят. Од його тікають городяни, потому що воно пропиталося уже ж усим. Конешно, отділялися. Город єсть город, а село є село. В селові тільки робить, а в городі там люди чисті. Поробило, воно покупалося й те, а в нас це так коло коров. Як встанеш у три часа ночі, подоєш цих коров, от, приїдеш, не вспів обвирнуться, як у мене була грудна дитина і той у городі сарай. То я до декрета дві неділі не була, після дикрета дві неділі ще не було дитині, а я вже бігала доїть коров, бо мені групу жалко було. Дитину не жалко було, що дитина в мене. Нацвіркаю машиною молока, мама була нагодує його. Іщо 6 місяців, а дитина уже груди не брала, пропало молоко.

Б.Р. – А мова чимсь відрізнялася?

К.Л. – Мова, конешно. Мова що? В нас українська, а там російська була мова. [...]

Б.Р. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

К.Л. – Ні, ніколи.

Б.Р. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті?

К.Л. – Ну, сестра, конешно, як уже кончила сім класів. То сестра, конешно, в місті, живе у городі у Бердянську.

Б.Р. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до місті і стали міськими мешканцями?

К.Л. – Ну обрацались як обично. Сумки накладали [сміється].

Б.Р. – Що про це говорили у Вашій родині?

К.Л. – Нічого не, все лагідно було. Вони щось мені привезуть, а я їм щось дам. Все лагідно, все харашо.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

К.Л. – Да, підтримувала. Так і понині підтримую. Уже 75 год, а як десь устрінеся, що такого мого віку — «О, землячка, землячка». Всегда обнімаємось, цілуємось, особенно, як давно не бачив.

Б.Р. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села? Хто це був і що це за люди?

К.Л. – Ну хто зна, вже я їх і забула. Були і дівчата, а тепер вони вже, як давно було, такого не можу сказати за їх. Так общаємось, а такі, щоб були стосунки дружні — ні.

Б.Р. – З яких причин вони переїздили в село?

К.Л. – Бог його зна, шукали краще, там і шукали.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? [...]

К.Л. – Ну з городів дуже мало переїжджало. Із села в город дуже часто і зараз усі тікають з села, бо тут нема нічого. Тут уже хати одні пусті, завалені, одні бур'яни. Тут нема ніде нічого, що ж тут можна робить?!

Б.Р. – А в той час, до 45-го року?

К.Л. – Ну в той час було, конешно, все хорошо. І приїжджали до рідні, приїжджали і зараз так само. Хоч єсть якась рідня тут, то приїжджають всьо равно ж там. Допустім мати осталась тут, а діти десь у городах, все равно приїжджають до матері, не бросять матері.

Б.Р. – Чи багато з таких залишилось постійно жити в селі?

К.Л. – Дуже мало, дуже мало.

Б.Р. – Як швидко городяни ставали в селі своїми і від чого це залежало?

К.Л. – Ну Бог його зна, як Вам сказати, од чого залежало? Залежало, що вони вже в городі привикли, як прийдуть сюди, їх уже тягне у город. Бо вони там, там діти народились, там вони вже прожили і там їхня домівка, а наша тут. Вони кажуть (побудуть у гостях це саме більше три дні): [сміється] «От нада додому». [...]

Б.Р. – Чи змінювалось впродовж життя Ваше відношення до міста? [...]

К.Л. – Ну, змінювалось. Ну, як я так нічого. Я привикла до села.

№ 118. — 2008 р., січень 2. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Педаном Андрієм Кириловичем, 1929 року народження, мешканцем с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Р.О. (далі – Б.Р.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Педан А.К. (далі – П.А.) – Я, пробачте, буду розмовляти по-руській мові, на русском языку. То шо жизнь моя прошла все время на ..., я пользовался русским языком. Фамилия моя Педан Андрей Кириллович, рождения 22-го апреля 1929 года.

Б.Р. – Національність?

П.А. – Національність — українець.

Б.Р. – [...] Місце народження? [...]

П.А. – Поселок Андреевка.

Б.Р. – Район, область?

П.А. – Бердянського району Запорізької області.

Б.Р. – Яка Ваша освіта і професія?

П.А. – Образование у меня высшее, агроном, закончил сельскохозяйственный институт.

Б.Р. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

П.А. – Вся моя родословна из крестьян. Фамилия по отцу Педан, отец Педан Кирилл Тимофеевич, мать тоже крестьянка — Наталья Мартиновна.

Б.Р. – Дід, баба?

П.А. – Дед, баба — крестьяне-земледельцы. Тоже дед по отцу Тимофей, мать Надежда, а по матери дед Мартын, а бабушка Марфа.

Б.Р. – Якої вони були національності?

П.А. – Украинцы. [...]

Б.Р. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

П.А. – Мои родители родом, по ихних рассказам, прибыли они на поселения в Андреевку еще в начале 800-го года. Точнее они мне не могли назвать з откуда, з какой губернии. Ну так и... Я расспрашивал всех. Видимо, из Полтавской губернии, потому шо бабушка, прабабушка рассказывала, что приехали на серые волю рогатые, и большие рога серые, и еще бречка на деревянной осе, колеса без уколки; на деревянном возу приехали сюда. Поселились, выходцы они из крестьян.

Б.Р. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

П.А. – Ну с ихних рассказов... прабабушка — так по рассказам родителей, выходец из Задунайских казаков, которые Задунайцы, было им разрешено поселиться здесь, на юге Украины. И образовалось в начале 800-х годов возле Бердянска с восточной стороны столица Новоспасовка. Ее фамилия Глоадская; и дед, прадед женился мой на этой казачке, а прадед, по рассказам, прибыли где-то оттуда еще з беглых крестьян.

Б.Р. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?

П.А. – Ну тогда бурно, бурно расселились в нас тут на юге Украины, на Приазовье. Андреевка населялась, Поповка, все села в эти времена населялись, Андреевка. Позже населялись, правда, другие, как Елесеевка, эти поселки, где болгарские села, а эти Андреевка были старше. Андреевка были старше,

в начале 1800 года, 1800 года. [...] Тут, это бывшая дикая степь, можна эту землю было использовать для хлебопашества. [...]

Б.Р. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

П.А. – Ну ездили, по рассказам моего отца. Тогда жили еще индивидуально, обрабатывали земли, когда получали урожай — возили его в Бердянск. В бердянском порту иностранные пароходы, говорят, там были соседи греческие, турецкие там соседи. Там принимали зерно за золото. Пшеницу. И от они своим (тогда тяговая сила была вола или коровы, кто имел лошадей — лошадьми) и подводами возили в порт зерно, а там оплачивали им деньгами или золотом. А оттуда привозили, что там тогда, рыбы привозили, тогда что там...

Б.Р. – Як часто Ви або родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

П.А. – Ну, у город ездили только по нужде, продать продукцию, которую они тут производят и купить у городе что-то, то ли рыбу, то ли здобу.

Б.Р. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? З чим і як воно асоціювалось (тобто уособлювалось)?

П.А. – Ну, с детства мне город был... я рад был, я рад был, что мне оттуда привозили тогда, было в то время сладости. Как кусочек сахара привезут замотанный, это было ж лучшей сладости не было, но иногда конфет или бублик. Да и я ожидал, когда они поедут у город и привезут оттуда что-нибудь, какого гостинца привезли из вырученных денег. А так ездили они только по нужде.

Б.Р. – А з чим і як воно асоціювалось, місто?

П.А. – Місто, город был для того, чтоб что-нибудь там приобрести у городе Бердянське и обменяться продукцией.

Б.Р. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

П.А. – Я уже рассказывал, с чем, с тем, что там, у городе, рассказывали, что люди ходят там, у них больше свободного времени и для отдыха, и чистота. А кто работает в селе, от это мои родители и предки они занимались, чтоб вырастить хлеб надо работать не 8 часов, а возможно од темна до темна надо было работать. [...]

Б.Р. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

П.А. – Ну с детства я первый раз посетил Бердянськ. Это был первый город для меня — экскурсия, я был во втором классе, это середина 30-х годов. Возили нас на экскурсию не автомашиной, машин не было, а подвой. Нас, школьников, посадили. Гарматка и упряжка деревянная, вола. И в субботу мы усаживались на эту площадку, на этот арбу, и он нас вез целую ночь. Только утром часов в восемь-девять прибывали туда, в Бердянск. Ночевали, это погонич у степи подкармливал этих быков, вот и мы только. А ездили мы на экскурсию, там зверинец был, и чтоб мы посмотрели зверей, что там было. И то там первый раз видел и волков, и, значит, птица там всякая, там эти змеи и прочей. Было интересно. [...]

Б.Р. – Ви боялися міста в дитинстві?

П.А. – А что его бояться, мне кажется и в голове такого не было, что что-то где-то бояться. А кого там бояться?!

Б.Р. – Чим і як довго Ви добиралися до міста іншими разами?

П.А. – Ну ото ж я уже рассказывал, ехали всю ночь арбой, да, а потом уже позже меня возили в больницу поездом. Приезжали на станцию Елизаветовку и в городскую больницу меня возили в детстве. Очень часто болел.

Б.Р. – Яким для Вас був цей шлях? [...]

П.А. – Ну когда больной был, было матери, она меня с плачами возила, выживу я или нет. Я помню, как она все время плакала, а для меня позже — как экскурсия. Позже ездил я, чтоб что-то з продукции купить, особенно рыбное купить. [...]

Б.Р. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

П.А. – Что я там ожидал, ну трудно и ответить на этот вопрос. Интерес, интерес, что там много людей. В них, они там, в них больше время для отдыха, в них там одеты, даже когда мы ездили на экскурсию, один городской мальчик... одному нашему мальчику родители купили новую фуражку, да. И мы ходили к морю, и там один позорный городской мальчик ее снял и забросил там у пыль эту. Пусть она там выпачкается. Да, это так.

Б.Р. – Чи справдились Ваші очікування від міста в першу поїздку?

П.А. – Ну какое мое ожидание? И получим удовлетворения, то что я там видел, ну там не было просто. В нас в селе жарко, подошел к колодцу — напился воды, а там когда ездил в город воды не было, этих ларьков не было, где продают воду, а бегали подростки с кувшином и объявляли: «Кому воды холодной, кому воды холодной?» Значит, там и мы за деньги могли напиться этой водички.

Б.Р. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

П.А. – Ну подробно, что таи, эти краны стояли, эти... Съезжались туда на базар, туда съезжались. Вот это вся площадь и ныне крытый рынок «Привоз», вся площадь «Привоз» назывался. Лошадиные подводы

стояли, арбы там, все привозили из села продавать в город то, что кто вырастил, да, а там тогда ходили по этим прилавкам покупали что-то рыбное, либо по-особому было ценное, дефицит для наших родителей, где-то купить материала, для того чтобы что-то пошить из одежды своим детям.

Б.Р. – Чи хотілось, перебуваючи у місті, скоріше повернутись додому?

П.А. – Тут в зв'язи з віком, коли був ще юнаком, в перший раз, коли був у місті, хотілося побільше там побути, побільше побачити. Для мене було цікаво. Ну, коли все вже сідали на арбу, на волах надало було їхати додому, о, і до батьків (там ні на кого було залишатися). Коли підріс, то я присвятив себе сільському господарству, пішов навчати на агронома, щоб вирощувати хліб, да і вже там однозначно віддався своїй роботі, і місто було для мене... Як потрапляти туди і позавидувати міським людям.

Б.Р. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

П.А. – Ну, різниця була. Вона і зразу є. Єслі сільський труженик працює зранку допізна на роботі, і ще в ті дні зарплату отримує, і оце в кінці року... То ясно, що селяни зазвичай зазавидували міським: вони і краще одягались, і краще їли, а далі така різниця, вона є. Як селянам у зимне час менше роботи, ну в місті там умови для людини є: і побутові умови, і поїсти, і покупати, і відпочити. У селі цього немає. Селяни, селяни — це зовсім інша каста. От і до сього часу, хто пробував прийти у село, вони не витримали цього часу, коли, щоб виростити на місті картоплю і потім щоб виростити все — великий час надало. А поїсти ніде і інших умов немає. І вони знову поверталися у свої квартири міські, і мало хто так робить.

Б.Р. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих містян?

П.А. – В ці дні, і в дитинстві, і до цього часу в нас є знайомі, з якими ми в це час дуже близькі стосунки. Вони приходять до нас у гості, ми до їх, да. Ми зустрічаємо їх краще, з повагою, як казати. Вони нас. Завжди стараємося ми їм щось дати свої продукти, вони нам із міста — що там є. То лі риби, то лі шось інше. Нам цінні стосунки з міськими людьми, дуже цінні, ми підтримуємо до сього часу.

Б.Р. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, звичаї, відношення до релігії)?

П.А. – Ну, як казати, різниця є і в одязі. Там вони, постійно хто працює в місті, отримують грошову зарплату, можуть шось купити і краще одягнуті, да. І сам, хто потрапив у місто, вони переходили на російську мову. І я, можливо, з тих років пішов навчати по спеціальності, де на російській мові нам викладали. А потім і на роботі все велося на російській мові, і я до сього часу розмовляю по-російськи на роботі.

Б.Р. – А заняття, звичаї чимсь відрізнялися?

П.А. – Ну, як звичаї... Наші вони тут ширше в селі, змінюються всі, а в місті вони похуже відносяться до звичаїв.

Б.Р. – [...] А відношення до релігії мешканців сіл і мешканців міста чим відрізнялось? [...]

П.А. – До релігії... Завжди старше покоління релігію підтримувало і наші батьки і старші, а зразу, як мені казати, що у містах більше підтримують релігію, там у їх і церква є, і більше. А в селі немає церкви, ні лікарні, ні нічого. І тут залишилися люди, яким навіть немає можливості поїхати у місто у церкву, тому що це дорого стоїть. Поїхати в місто, в Бердянськ, це надало 8 рублів туди в одну сторону, а пенсії на це не вистачає.

Б.Р. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

П.А. – Ну як Вам казати, залежить від кожного людини. Дело в тому, що є різниця те, що селянину умови його роботи важкі, а побутові, все інші побутові послуги у нас відсутні. В місті — там восьмь годин працює, в його домі все, все умови: і поїсти, і купити, і, значить, я б сказав, що це залежить від кожного людини. Ще повторюю: хто як. Мені передали від хліборобства і я присвятив свою життя земледілю, а інші вважають: йому краще працювати години, отримати за це гроші і нічого. [...] Там встановлено години робочого часу, да, но він працює круглий рік, а сільська життя відзначається тим, що час коли він сее, збирає, готує землю, да, більше уваги свого часу, а зимою є час для відпочинку. Крім тварин. Тваринництво ясно, що працює однаково і зимою, і літом. Нині тваринництво віджило, да, ну інше, ну в селі, напевно, так і в місті не всім є, можна працювати.

Б.Р. – Опишіть, які почуття викликала у Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

П.А. – Ніколи цього в мене не було, я завжди скільки років і до сього часу з міськими жителями. Это ж наші сільські, тільки присвятили свою життя в місті. Мы постійно співпрацюємо, відносимося з повагою друг до друга. Вони відвідають мене, а я їх. Это залежить від характеру людини. Ну відмінності такого в відношеннях не відчуваю. Для мене друзі, як сільські, так і міські, однакові. Я люблю тружеників, я дружу тільки з тружениками.

Б.Р. – Чи виникло у Вас бажання переселитися до міста?

П.А. – Ну какое «бажання», если я кончил специальность сельскохозяйственного, да, то я и отдал себя земледелию, как специалист агроном. А чтоб жить у городе, нада снова приобретать какую-то специальность. Та зачем? Мне и тут неплохо.

Б.Р. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

П.А. – Не было. Для нас во всем роду гены передались земледелию. И даже никто не намекал переселиться в город. Мы хлебопашеством, как мои деды, родители, так и я отдали себя сельскохозяйственному производству.

Б.Р. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

П.А. – Не замечал я, не ощущалось, чтоб какая-то зависть была. Каждый выбирает там, где ему лучше. И отношения в нас всегда были только положительные.

Б.Р. – А що говорили про це у Вашій родині? [...]

П.А. – Абсолютно нормально, хорошее отношение в тех, которые выехали из села в город. Постоянно мы становимся друзьями как или родственниками. Они чем-то стараются помочь нам в селе, а мы им. [...]

Б.Р. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

П.А. – Да, было очень много, тоже связано было с... Как только с квартирным вопросом у городе не ладится, то ли сокращение с работой или другие бытовые условия — приезжают даже поработать там, а потом постепенно уходят. Потому, что они весь святой день на огороде сидят, с этими колорадскими жуками борются, а потом помыться по сути дела не у каждого есть такие условия. Они едут у город, ищут квартиру, а потом квартира в их там есть — покупают и уходят. Большинство не задерживаются тут, в тот час никто не задерживается.

Б.Р. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

П.А. – Абсолютно хорошие, дружеские, если хороший труженник, да, хорошие постоянно отношения, а так они попробуют наш ненормированный рабочий день, жить как это. Приходится жить, и снова уезжают туда. Мне кажется, у городе — там лучшие условия для жизни.

Б.Р. – Чи багато з таких залишилось постійно жити в селі?

П.А. – Очень мало. Пенсионеры есть, пенсионеры немного есть. Приезжают, может, тут по наследству какой-нибудь дом остался, но если есть возможность — они снова едут в город.

Б.Р. – Як швидко Вони ставали своїми і від чого це залежало?

П.А. – Постоянно их сельские жители, постоянно принимают их, дружелюбные отношения и нет никакой там интриги там, что другое.

Б.Р. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатись своїми у селі?

П.А. – Ну как, в селе другие условия, и от сейчас особенно сейчас село из-за условий потому, что пенсию пенсионерам жить. Молодежь ушла у город, а пенсионеры остались и условия жизни немного хуже, чем у городе. И которые, если есть место определиться в городе, едут в город. А так село пустеет, село пустеет, и жители... 15 – 16 лет — село скоротилось на половину.

Б.Р. – Чи змінювалось протягом життя Ваше відношення до міста?

П.А. – Нет, нет.

Б.Р. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

П.А. – Ну абсолютно, я получаю тут пенсию постоянно. Уже так оно в генах заложено, занимаюсь хозяйством, по огороду все стараюсь делать, от, обустроить. Сделали тут, чтоб можно было помыться и другие условия механизации: подача воды там и полив, и прочее. Помаленьку занимаемся, выращиваем свою продукцию и нам хватает, также птицу выращиваем, живность, и нам хватает.

№ 119. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Канівцем Іваном Васильовичем, 1926 року народження, мешканцем с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Я.О. (далі – Б.Я.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Канівець І.В. (далі – К.І.) – Канівець Іван Васильович.

Б.Я. – Національність?

К.І. – Українець.

Б.Я. – Дата і місце народження?

К.І. – 1-го марта 26-го году, село Андріївка чи посьолок.

Б.Я. – Яка Ваша освіта і професія?

К.І. – Чотири класи, професія — тракторист. [...]

Б.Я. – Звідки родом Ваші батьки?

К.І. – Из месних, месні. [...] Жили в колхозі, у селі жили. Так ніде не їздили, не те. [...]

Б.Я. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою?

К.І. – Ну, крім Бердянська, це нічого. Це дуже рідко, рідко, раз у год може. Поїдем у город Бердянськ, ну, купити риби там, такого, а так у селі жили, все время в селі. [...] Це щось купити, що або ж перед празником, а те, а так...

Б.Я. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? [...]

К.І. – Ну, в городі я не був вобщє. В город не їздив. Так і сільська жизнь була, і городської не знав я городської жизни в дитинстві. Це вже, уже як в армію пішов, отоді по городах був, а так в дитинстві...

Б.Я. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (поїздки батьків до міста у господарських справах — купівля, продаж, родичі в місті, хтось приїздив з міста)?

К.І. – Родичів не було в місті. А оце їздили за купівлею, і ото таке розповідали, що шо привозили, шо купляли, а так... А родичів вобщє не було в місті — в селі.

Б.Я. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

К.І. – Так, хотілось поїхати у місто, так не було можливості ніякої, потому що в мене батько вмер — мені 11 год було. І нас осталося шестеро. І я в 12 год кончив чотири класи і зразу ж пішов у колхоз работать. Із 12-ти год я в колхозі.

Б.Я. – Ви боялися міста в дитинстві?

К.І. – Не боявся, бо я його не бачив. Воно далеко, за 50 км. Мені нічого, так шо боятися не боявся, надобності не було. Чи хотілось поїхати, так же не було можливості.

Б.Я. – Чим і як довго Ви добирались до міста? [...]

К.І. – Такого у дитинстві не було, щоб у місто їхати, там не було можливості такої.

Б.Я. – Що Ви очікували від міста в першій своїй поїздки? Справдились Ваші очікування?

К.І. – Місто нравилось, ну я ж кажу, можливості не було туди поїхати, не було туди поїхати і...

Б.Я. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

К.І. – Ну, перше враження від міста, крім на станцію у Єлізаветовку я ж це вже аж перед войною поїхав і побачив поїзд. Оце таке, а в город я вобщє не їздив. [...]

Б.Я. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

К.І. – Ну, в городі, конешно, люди лучше жили, як у селі. У селі знали одно, шо земля, робота і більше нічого. У городі різні розвлічення були, то дитина піде там у цирк там чи у якісь ті городські ті. Із города приїжджали, бачили ж: не так одіті, не так те, як городські.

Б.Я. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Чим вони відрізнялися від мешканців сіл [...]?

К.І. – Ну родичів не було, ну приїжджали до людей родичі. І удіті зовсім не так, як у селі вдівалися, вдіті харашо були. А родичів таких не було, а оце було приїдуть, гуляем так там, було ж видно: те городське, а те сільське. [...]

Б.Я. – Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

К.І. – Ну малий був, і в город не їздив, такого нічого я не те, потому шо я ж кажу: з самого детства у селі робив, у селі работав. З городом я не общався вобщє. [...] Ну хотілося, хотілося в детстві поїхати у город, хотілось побачити трошки культури. Ну воно ж не вдавалося, потому шо я ж кажу, шо жизнь була така, шо... Одно таке, шо дуже далеко город, а друге те, шо можливості не було туди їхати і...

Б.Я. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? В яких ситуаціях виникало?

К.І. – Ну це вже як став взрослим, до міста тягло поїхати, а так, так в детстві такої даже мечти не було.

Б.Я. – Опишіть, як ставились до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

К.І. – Ну родичів, ну родичів, наприклад, у мене не було родичів. У місті не було родичів абсолютно ніяких. Із села виїжджали багато в город так, потому шо тоді у колхозі жить труднуvато було. Особенно молодьож тікала в город, виїжджали учіться і жить виїжджали. Там набагато лучше було. А в селі... Вобщє, із села тікали.

Б.Я. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

К.І. – Ну не було можливості. Родичі, як кожні родичі всі жили в селі. А в город не було можливості переселитися.

Б.Я. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

К.І. – Ну приїжджали з города, як живуть харашо і те... Ну шо, в городі лучше, не те, короче говоря, до села вони відносились... Приїдуть у гості, їм не нравилось у селі, а в городі лучше.

Б.Я. – Що говорили про це у Вашій родині?

К.І. – У нашій родині даже не думали про це, потому шо коли батько вмер, нас осталося шестеро дітей, мати одна. Так за таке розговорів даже не було, за город яке той, а всі робили, нада було работать, зароблять трудодні, щоб щось получить, на те щоб прожить можна було.

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

К.І. – Ну це, такого вобщє в мене не було з односельцями, які в місті жили. Бо далеко, далеко було їздити туди, і ми не їздили і таких сказати... я не можу такого сказати.

Б.Я. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

К.І. – Було це дуже мало таких, що переїжджали з міста в село, потому з села в місто тікали. А це во время війни тіки було таке, що з города в село переїжджали. А в дитинстві я не знаю, що було таке.

Б.Я. – З яких причин вони переїздили?

К.І. – Ну у село попадали тіки на роботу, це, які вчилися на вчителів, там на врачів так. Це такі в село попадали так, а так щоб спеціально на роботу приїжджали з города в село, такого я не помню, щоб було.

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, як в селі ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села? Чи багато з таких постійно залишилось жити в селі?

К.І. – Ставились харашо, ну вони довго в селі не держалися. Приїдуть у село, год поробив і чи там той, і тікають з села, потому що сільська жизнь не нравилась.

Б.Я. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

К.І. – Ну, вважали, еслі, допустім, врач хороший там те, уважали їх, так і вони обращались харашо. Ну я ж кажу, що вони довго у селі не видержували і бросали село, і виїжджали в город. [...] Це вже таке сталося при цій власті, а при советській власті у село не приїжджали. А зараз при цій власті у село їдуть, щоб земля, щоб хаги купляють. Ну, вобщем, зараз, це вже сталося отаке після, як розбігся Советський Союз. Оце у село з города начали у село переїжать, потому що як-не-як свій огород, своє те, усе можна придбать для того, оце так. [...]

Б.Я. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]

К.І. – Та я нормально относюсь. Так у місто мені їхати не хочеться. Потому що я в селі привик, у селі родився, у селі всю жизнь прожив, так. У городі, у городі, як зараз поїдеш, так там пройти ніде, не пролізти, і не той, там, Господи твоя воля, не пройдеш, не пролізеш, кругом усе дорого все. Ранше хоть поїдеш, так хоть та купиш шо-небудь те, шо нада, а зараз у городі там... Я вже годів 10 як був і даже охоти нема туди їхати.

№ 120. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Канівець (Кирпичовою) Ніною Василівною, 1928 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).

Бондаренко Я.О. (далі – Б.Я.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Канівець Н.В. (далі – К.Н.) – Канівець Ніна Василівна.

Б.Я. – А дівоче прізвище? [...]

К.Н. – Кирпичова Ніна Василівна.

Б.Я. – Національність?

К.Н. – Та українка ж.

Б.Я. – Дата і місце народження?

К.Н. – 12-е декабря 28-го года. [...]

Б.Я. – Село?

К.Н. – Андріївка. [...]

Б.Я. – Яка Ваша освіта і професія?

К.Н. – Яка? Ну 8 класів кончила, ну професії в мене нема, работала телефоністкою. [...]

Б.Я. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

К.Н. – Та з Андріївки [сміється]. [...]

Б.Я. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою? [...]

К.Н. – Ну ранше ш як? Їздили у Москву одежу куплять, так тоді називався Юзов город Донецьк, туди їздили, скупились так й назад, а так ніде не їздили.

Б.Я. – Як часто і як довго Ви або родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

К.Н. – Не перебували ніколи в місті, ото так, хлібороби отуг у селі були.

Б.Я. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

К.Н. – Ну шо я скажу, уже в великому возрасті повезли мене в город, а тож ми й не їздили в город, недостатки були, так шо не були, з нами не панькались. Батьки було поїдуть рано це волами на роботу у 3 часа ночі, а приїдуть — а ми спимо вже. Батьки приїжджали пізно, воно ж далеко, 25 кілометрів їздили волами, ото таке життя було.

Б.Я. – З чим і як місто уособлювалось (асоціювалось) для Вас?

К.Н. – Ну шо, я перший раз поїзд побачила, воно мені таке дивне показалося, бо я його ж не бачила. Ну вже в возрасті була, чи в 7 клас ходила, ото повезли. А так не той, дивилася з здивуванням, ще як засигналив, так вобщє ж непонятно було! [Сміється].

Б.Я. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (поїздки батьків до міста у господарських справах – купівля, продаж, родичі в місті, хтось приїздив з міста)?

К.Н. – Ну, їздив у нас в основному батько, і товар їздив купляв. Оце по городах їздив скупляться там раніше. То рибу куплять, то свій товар везе, то яйця, там масло, а відтіля отож везуть з города. Оце все таке.

Б.Я. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? [...]

К.Н. – Дивне воно для нас було, тому що нас не возили туди, так шо. Ото раз поїхали туди, показали той поїзд мені, та ото і все. Вся й дивина. Не так, як тепер діти розвинуті, та скрізь возять.

Б.Я. – А Ви боялися міста в дитинстві?

К.Н. – Я не боялася, бо я ж у ньому не була. З батьками поїхала, батько за руку держав, щоб не зірвалась.

Б.Я. – Чим і як довго Ви добирались до міста?

К.Н. – Ну волами, кіньми їздили. Не було ж транспорту, автобусів; не їздили ні автобуси, ні машин не було, нічого. А ото колхоз збирається, чи кіньми, чи волами, сіна намостять у бричку і їдемо. [Сміється].

Б.Я. – Яким для Вас був цей шлях, весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

К.Н. – Ну нам весело було, я вобще любила співать, так я було гуду сидю в бричці. Любила дуже співать, це чи вишні рвем на городі, чи шо не той, я співаю всю оце. [Сміється]. [...]

Б.Я. – Те, шо Ви хотіли, Ви там побачили, в місті, справдились Ваші очікування?

К.Н. – Ну побачила, поведив батько по городі, побачила. Інтересно ж, красиво, люди балакають руським язиком. Я любила його всю дорогу, руський язик, воно мені ніжний такий, ласкавий, так я любила. Особенно як малі дітки балакають на руському язикі. Дуже мені нравилось, як приїжджають там у село до сусідки і у нас садок здоровий, та рвем то ягоди, то яблука, та вони ж так красиво говорять ці дітки. Я дуже завидувала їм, і самій хотілось, щоб я вивчилась. Виїхала в Махаскалус, як пожинились, як його немає, я балакаю по-руській. Як він появився — вже мені невдобно, вже я переходю на свій, бо вони мало розбирали український язик.

Б.Я. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста?

К.Н. – Ну шо, нравилось, все там продають, купляють. Морозиво ж батько купе, як ми ж не вдивляться?! А в селі не було ж такого.

Б.Я. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутись додому?

К.Н. – Та не дуже хотілось, я наче там ходила, так нада ж їхати було, було... Ми ж сорок кілометрів чи сорок п'ять — далеченько ж.

Б.Я. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

К.Н. – Ну шо я скажу, конешно, город — культура. Там же ж не зрівняй, шо в нас, у селі: пиляка круком та роботи отак. Малі були — і сапички у нас, кузнецом був і так він отакі сапички поробе. Сестра поділе: «Оце тобі, Ніна, а це тобі, Маня, а це братові». Поділе і ми полемо. Так шо нравилась культура городська, там дітки свободні, і погуляють, і все. А в нас запряжені з самого малечку. Батьків нема, на роботі, самі ми, старша сестра ото командує нами, як бригадір: туди, туди посила, туди, і ото так було.

Б.Я. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян? Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл?

К.Н. – Була Маня Панасенкова, подружка. А шо ж: вона приїде, платтячко красиве на ній, розодіта. А ми у сорочечках, сорочечка на плечиках. І це в нас, конешно, завидували.

Б.Я. – А поведінкою вони якимось відрізнялися?

К.Н. – Ну вони до нас ставились харашо, як сусіди приїжджали з города, ставились так харашо, так. Конешно, відрізнялись. Ми далекі від них, по-моєму, вже ми так як наче виховані. [Сміється]. Не так, як ці городські були.

Б.Я. – А вони і мовою відрізнялися?

К.Н. – Відрізнялися, вони по-руській балакають, а ми ж, я називаю телячий язик наш, я його не люблю. [Сміється]. [...]

Б.Я. – А відношенням до релігії городяни відрізнялися від Вас, сільських?

К.Н. – І релігія воно ж одне було, і Бог для всіх, на всіх свариться. Так шо усе однакове було. [...]

Б.Я. – Чи відчували ще, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

К.Н. – Ну, конешно, ми відрізнялись. Я ж розкажую: канешно, ми відрізнялись і культурою, і там веселіші люди якісь, по-моєму, всіх, я ж кажу, даже так і обрядами совсім сільські не зрівнять з городськими.

Б.Я. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

К.Н. – Та хотілося б пожити у городі, так не получалося ж. Це вже як вийшла заміж за його... Під Махачкалою він там служив, ото жили. Всього равно там люди нацмени, так такого культурного не було, як у нас у городі. [...]

Б.Я. – [...] В яких ситуаціях виникало у Вас бажання переселитися до міста?

К.Н. – Ну бажала. Сестра моя сама старша директором школи робила в Нікополі, так хотілося. Її переводили туди в город, а вона вагалась їхати. І отож директором школи була у сільській месності. А мені хотілось у город, я ж сирота. Мама вмерла в 41-м году, мені було 14, 15-й год, я осталась одна у хаті. Так ото мені дуже хотілося. Я як їхала до неї, ніде ж ніколи не була! Вона приїхала по мене. А вони ну таке время було, шо во время войны тіки нада, щоб по визову. І оце сестра приїхала і дала визов сюди до мене. Ну я взяла, зібрала документи і поїхала. І у Запоріжжі стрілася з однією жіночкою, і дитина в неї. А воно плаче й плаче, бо голодне. А в мене гроші були, бо попродали все, сестра мені оставила, то покупила одержку, а то оставила. І я взяла їх під свою опіку, оцю тітку, куплять буду їсти їм. Ну зговорились ми ж куди вона їде, куди я, і я ошибочно сказала таке село, як у їх, тіки одна буква там мішала. Ну я попала у Херсонську область, заїхала. А мені сестра писала ж, шо тебе стріне директор школи. Він буде там на сесії і стріне там тебе. Я начала питать: «Знаєте такого Кропівницького?» «Не знаєм». Кого не питаю, «не знаєм». І начала вже плакати, а пацанка була. Шо паракход «Ленін» оце послідній раз їде назад у Запоріжжя. А вже отчалив, ну і цей тоді начальник каже: «Девочка, щас посадим». Побачили, шо я пацанка ще, та причалили цей паракход. Сіла і поїхала ви'ять у Запоріжжя та до сестри. Блудила. Вобщем, ніде ніколи не була, а молодую ж поїхала.

Б.Я. – Яка причина була головною, чого Ви хотіли переселитися до міста?

К.Н. – Ну жить, може б, так поїхала, якби шоб жить у городі, ну возмозжності не було. Шо батьки скажуть те й робимо. Ранше не так, як тепер, а ранше слухали батьків. Нільзя — значить нельзя, всьо, і не балакай.

Б.Я. – Опишіть, чи було у Ваших родичів бажання переїхати до міста?

К.Н. – Та ну їх бажання в основному не було. Батько робив на хорошій роботі. Це ж тепер у колхозі та і той, і той коло прицідателя. А батько в те время чотири класи він кончив, це щитався він дуже грамотний. І він підміняв прицідателя, оце ревізійну комісію. Село з селом сорівнуються, він було, батько, їзде. Так у його такого желанія дуже не було. Робив він кузнецом, у нього були сім молотобійців і сім кузнеців, він сам начисляв, сам все. В це время дуже грамотний щитався. Так у нього желанія не було в город їхати. [...] Не хотіли бросать землю, земля ж кормила, та й садки, сінокоси ж у нас до річки, садиба так. Сіно косили три рази, а в городі ж... У сільському трудніше ж прожить.

Б.Я. – Опишіть на прикладах, як в селі відносилось до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими?

К.Н. – Та односились обикновенно. Так як свої ми ж.

Б.Я. – А, шо говорили про це у Вашій родині?

К.Н. – [...] Ну шо, шо... Канешно, завидували, шо там і отдыхають люди, а сільські — запригся і круглий год. А бач, а городські ж там і на курортах бувають, і на морі. Не були ми. Все ось проживаєм вік і время немає поїхати. [Сміється].

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

К.Н. – Ну в нас у мамі брат і сестра жили в Донецьку, приїжджали вони до нас, ми завидували. Ну канешно, вони нам привезуть, а ми їм. Так своє, сільське. Завидували, шо приїжджали. Сестричка двоюрідна — так воно ж розодіте, білесеньке. А ми ж чорні, як калакаї. [Сміється]. [...]

Б.Я. – Чи були у Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села? Хто це був і шо це за люди?

К.Н. – Ну сусіди в нас були, через дорогу так жили, наіскось. Приїжджали ж батьки, сестри приїжджали в гості. Завидували всю дорогу городським.

Б.Я. – А з яких причин вони переїздили [...]?

К.Н. – Ну один був через дорогу — він виїхав. Наложили хліба багато здать, а в його не було, тільки на сім'ю. Ну ото його і міліція, і штиками кололи, скрізь де сіло. І вони бросили і втекли. Ну немає чим брать, а наші виїхали ще дядько і тьотя молодими та работали у Донецьку. Ранше Юзов називався.

Б.Я. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

К.Н. – Та я і не знаю, шо ранше приїжджали в село, шоб помагали работати, люди всі работали. Наприклад, ось ми. Тепер ходять дорослі оці парубки, дівчата. А ми (ще я мала була) сіяли бавовну в колхозі, ну пололи, прополки багато було в колхозі. Я воду носила, мала була. Мені інтересно було на роботі, оце з людьми їхати це на степ. А то собирали колоски, загібали ото так.

Б.Я. – Чи багато з таких залишилось постійно жити в селі?

К.Н. – Та багато. В селі це ж ранше, я ж кажу, шо село годує, попривикали жить у селі багато. [...]

Б.Я. – А, шо треба було зробити приїхавшим з міста, ну той, хто приїжджав з міста, шоб вважатись своїм, шоб його в селі полюбили, шо треба було зробити?

К.Н. – Ну як не буде він фастаться, по правді сказати, а буде він такий прямий, як ми всі, значить, його поважатимуть. Як він буде робить із себе шишку велику — на його будуть дивиться коса. [Сміється]. [...]

Б.Я. – А Ваше відношення змінювалось до міста протягом життя?

К.Н. – Ну нравилось, я ж кажу, в городі, ну а вже ж рипатися не будеш. Сидіть на місці нада. [...] Ну я все время завидувала, мені нравилось в городі, все время я завидувала.

Б.Я. – А як сьогодні Ви відноситься до міста?

К.Н. – Та що ж там балакати? У місто нема коли їхати, треба оту дово вже їхати, на гробки нада готувиться. Нас син забирав, каже... купим недалеко од нього, він в Луганську живе. «Купим домік і там будите жити». І близько од них. «І частіше ми ходитимем там до вас». А ми ж шо? Він стаж, йому нада виробить. І вже переїжать вже пізно. І ми так і остались.

№ 121. — 2007 р., грудень 28. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Білаш Ніною Микитівною, 1931 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юном Світланою Володимирівною (БДПУ).

В'юн С.В. (далі – В.С.) – Назвіть своє прізвище, ім'я та по батькові.

Білаш Н.М. (далі – Б.Н.) – Білаш Ніна Микитівна, дівоче — В'юн Ніна Микитівна.

В.С. – Якої Ви національності?

Б.Н. – Національності — українка.

В.С. – Дата і місце народження?

Б.Н. – Село Єлисеївка, ранше було Чіклі, 31-го году народження. [...]

В.С. – Яка Ваша освіта і професія?

Б.Н. – Освіта моя — сім класів, професія — робоча, работала в Бердянському Первомайському заводі в кузнечно-пресовом цеху газосварщиком, пресовщиком до 59-го року, а тоді повернулася в село по состоянню здоров'я батьків.

В.С. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

Б.Н. – Батька мого звать В'юн Микита Самсонович, маму В'юн Явдокия Яківна, а дедушку і бабушку я не помню, бо вони рано померли.

В.С. – А якої вони національності були?

Б.Н. – Українці, українці.

В.С. – Звідки родом Ваші батьки і прабатьки?

Б.Н. – Из України, всі-всі месні, елисеєвські. [...]

В.С. – Чи відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства міста? І які саме міста?

Б.Н. – Ну як? Ранше ми одвідували Бердянськ кромє. Їздили бричонкою камсу купляли, помагали батькам, бо їсти не було шо добре, і грошей не було їздить на поїзд, а пішки ходили. Бричонку тягли ззаді і пішки. Утром виїжаєм раненько пішки, вечіром приходимо пішки. Хамси накупляємо біля моря або на базарі, і додому отправляємся.

В.С. – Ви тільки в Бердянськ їздили?

Б.Н. – Тільки в Бердянськ.

В.С. — Часто Ви туди їздили? Довго перебували?

Б.Н. – Не, довго не перебували — день, день. Утром туда, ввечірі назад, скупилися. Ну в місяць раз, коли два рази в місяць, щоб було, шо їсти купляли.

В.С. – Тільки хамсу і все?

Б.Н. – Ну а шо? Ну сахарь купляли, ну там якусь булочку і то рідко, бо не було за шо куплять.

В.С. – А в місто Ви нічого не возили на продаж?

Б.Н. – Та возили. То квасольку, то цибульки продавали, то бурячок, щоб було, за шо купить. То пшеничку якусь, стаканчик, два, три.

В.С. – А шо для Вас в дитинстві було місто? З чим воно у Вас асоціювалось?

Б.Н. – Ну, місто велике, красиве, машин багато, море красиве, у нас в селі нема такого. Нам було, канешно, интересно нам все подивиться. Дома високі були, а в нас дома маленькі, під соломою, топили соломою, кураєм, соняшками. Канешно, город проти села дуже багатий був.

В.С. – А на морі Ви купались, коли їздили?

Б.Н. – Ні, не купалась, бо боялася.

В.С. – А чому Ви моря боялись?

Б.Н. – [Сміється]. То шо там дуже глибоко; я в річці купалася дома, а в морі страшно.

В.С. – А одяг відрізнявся Ваш і міста?

Б.Н. – Канешно відрізнявся, там ходили боліє-меніє вдіті, а ми в лаптях ходили, простеньке платячко, і то таке тільки на празник, а дома в чому прийдеться.

В.С. – А хто Вам розповів про міста?

Б.Н. – Ну хто? Батько розповідав, бо з ним я їздила, і він розповідав.

В.С. – А шо саме він Вам розповідав?

Б.Н. – Ну шо... «Там поїзд,» — каже. Бо я поїзда не бачила. Каже: «Там станція, там поїзд». «А чого, — кажу, — ми не поїдим поїздом?» А він каже: «Нема грошей за шо їхати, заплатити за білет, щоб проїхати».

В.С. – Поїздка в місто для Вас була чим? Роботою, відпочинком?

Б.Н. – Ну я ж казала, що робота була. Робота в нас, як каже, робили для себе, для своєї сім'ї, щоб було, що купити та поїсти.

В.С. – А Ви в дитинстві міста не боялися?

Б.Н. – Ну як. Просто машин було страшно, бо в селі машин пошти не було. Якесь там одна машина проїде... А після, вже коли появилися в селі, тоді вже не страшно було.

В.С. – Ви до міста чим добиралися, пішки?

Б.Н. – Пішки. Утром рано виходили, з дому з батьком, і ввечері приїжджали, бричонкою приїжджали додому.

В.С. – Довго Ви туди ішли?

Б.Н. – Ну цілий день, цілий день до обід туди, після обід додому. Скупилися скільки там, коли як, і їхали додому.

В.С. – А Вас ішло багато людей?

Б.Н. – Та багато було, збираються оце по вулицях, договарюються, і раненько виходять і йдуть усі, разом надо було.

В.С. – Ви коли в місто приїхали, ви ж мріяли про місто, чи справдились Ваші мрії?

Б.Н. – Канешно.

В.С. – Сподобалось Вам там?

Б.Н. – Сподобалось, сподобалось місто, ну нада було дома.

В.С. – Чи Вам хотілось перебувати у місті довше, чи хотілось скоріше додому повернутись?

Б.Н. – Та ні, хотілось довше побути, подивитися, роздивитися все.

В.С. – А куди Вам хотілось піти більше?

Б.Н. – Ну подивитися просто, в магазин зайти, подивитися: там красиво. До моря піти подивитися, ракушки назбирати [посміхається].

В.С. – А у Вас часу на це не вистачало?

Б.Н. – Та вистачало.

В.С. – Поясніть подробише, чим відрізнялось місто від села в роки Вашого дитинства?

Б.Н. – Там село, село є село, в селі грязь була, як дощ іде, а там і асфальт був, і ці, тротуари, дороги кам'яні там виложені, а в селі цього не було. У городах, напевно ж, там топили тоді угльом, а ми топили соломомою, кураєм, чим прийдеться, а зараз, канешно... Ну, одержі не було в нас такої харошої, як зараз і тоді, а тепер вроді ж, як каже, появилсь, та вже носить його ніколи і куплять не нужне. Свету не було, в нас була лампа, не лампа, а каганець такий. В баночку або в блюдечко олійки нальем, ваточку скрутем, оце, як кажуть, як кадило ставляють, і ото підпалим ото ваточку, і вона горить, ото ми так сиділи вечіром. Ну сиділи, шо ми сиділи, вовну скубли у хаті, пряли ото при тому каганці. Тоді було вже пізніше вже привозили нам, в колхозі була бавовна, хлопок. Привезуть бричку хлопка цього, він такий у тому, у коробочках, і ми оце його лузасмо, нада було полузати і здати оту бавовну, ото було так.

В.С. – А Вам за це платили щось?

Б.Н. – Ну та платили там копійки, платили, бо надо було робити, якийсь трудовень запишуть. А трудовень записали, год підійшов — газети виписали, облігації виписали, і грошей нема, осталися опять так.

В.С. – А Ви, коли малі були, знали городян, приїздили вони в село?

Б.Н. – Та приїздили, приїздили, но рідко, рідко приїздили, тошо тоді...

В.С. – Це якісь сусіди були чи родичі?

Б.Н. – Ну родичі були, тітка, батькова сестра була, моя двоюрідна сестра була.

В.С. – Вони Вам щось з міста привозили?

Б.Н. – Ну та привозили, коли там булочку, сахарю яке кіло. А ми їм то таке шо-нібудь давали.

В.С. – А вони чим відрізнялись від сільських?

Б.Н. – Ну та як, і одіті культурніше були, ну більш таке нарядне більше, лучше, як у селі.

В.С. – А мовою?

Б.Н. – Ну та мовою бува, як каже, еслі вони самі колись жили в селі, повиїжали в город, то вони... і там мова в їх, і наша мова в них і їхня, руська мова.

В.С. – А не зазнавалися ті люди?

Б.Н. – Ні, вони не зазнавалися, приїжджали, родичалися, як каже, поки живі були — родичалися всі.

В.С. – А як Ви думаете, як впливав міський спосіб життя на людей, на поведінку саме їхню?

Б.Н. – Ну на поведінку як, міські більше культурніше одівалися, більш такі були одіті, більше розковані. В їх були кіна, концерти були, ну танці, може, десь там, я знаю, в скверах чи де вони там у їх були? А в нас цього не було, в нас не було тоді світла, не було музики, коли там, всігда збиралися це, як каже, в нас сім'я велика була, в нас збирались всігда коло двору. В нас була своя гармошка, гітара, мандаліна, балалайка, дрензель, і в нас всігда було коло двору танці, песні, вся гульня наша. Це молодьож у нас більше гуляла біля дворів. Клуби це пошти не ходили, бо це коли-не-коли було там колись мотор десь

якийсь достануть та кіно яєсь привезуть, щоб показать. І то було туди не підеш, бо не було за шо, грошей не було ходить.

В.С. – А відчувалась оця різниця між містом і селом?

Б.Н. – Ну та конешно, місто більше культурніше, і все там харашо, не так, як у селі було. І молодьож, конешно, більше розкована, конешно, вона і зараз більше в городі розкована, як у селі. А в селі більше такі сковані чи забиті, чи Бог знає, які вони були. А зараз, канешно, всі такі.

В.С. – А які почуття визивало те, що Ви «гірші», ніж міські?

Б.Н. – Ну як, ми не гірші міських, ну тільки шо в їх, як каже, більше було роботи, більше вони зарплату получали. А в колхозі шо там, зарплату як тільки заробив якийсь трудовень, підійшло год — всьо забрали, виписали газетки, виписали облігації, налогом обкладали, еслі держали корову, ми должні були молоко здать, і ячка здать, і мясо отдать. Общем, як каже, оббирали селян, шо тоді оббирали, шо тепер оббирають.

В.С. – Ви засмучувались через те, що в місті щось краще?

Б.Н. – Ну та, канешно, в місті краще, там, як каже, люди работали, отдых у них був, як вони сім чи восьім часов одробили, в їх виходний, а в селі не було, от темна до темна, от темна до темна. Їдуть — темно — на роботу, і приїжджають — темно. Як каже, дітей добре і не бачили, їдуть на роботу — діти сплять, і приїдуть — діти сплять. А їсти не було, шо прийдеється. Наварить вареників. Дітвора сама, пасльону на городі нарвуть, намісять тіста, та наварять вареників великих [посміхається], і їдять. То молочко, то кислячок. Шо було. Тоді ми їли хіба так, як зараз — шиколадки-мармеладки? А ми тоді їли макуху, свіріпу, грицики, цю, як не картоплянка, а як оце, груша, шо на неї кажуть. Та шо жовтим цвіте така, висока, земляна груша. В нас за хатою було багато, так ми і зимою копали, і літом копали, їли. Намиємо, начістимо, і копаємо. На степ їздили коровам траву рвать, а там таке, ми казали на його «почіночки», воно розовеньким цвіте таке красиве, і ми накопасмо їх, а там вона така, як картопелька, і ми її обчістимо і їмо собі.

В.С. – А Ви хотіли переселитись у місто?

Б.Н. – Не пускали, детка, з села у місто, тоді не давали і паспортів, щоб оставалися у колхозах робить. І тоді яєсь, ну не було такої чі можності, чі моди, щоб із села їхать у місто.

В.С. – Даже і не хотілось?

Б.Н. – І не хотілося, дома вроді свої люди, своє все, а там чужі всі, транспорт ходе, а село є село.

В.С. – А Ваші родичі до цього поставились би добре чи погано?

Б.Н. – Ну та їм, як каже, вони привикли вже там жить в місті.

В.С. – А от якщо Ви б переселились, до цього б добре поставились?

Б.Н. – Ну вони добре ставились, но ми просто вже тоді не хотіли, привикли дома.

В.С. – Чи Ваші родичі хотіли переселитись, ті, що тут жили, хотіли переселитись?

Б.Н. – В місто? Ну хотіли, тільки тоді можності не було, тоді вобще не випускали, не давали не паспортів ніде, а хто ж тебе там возьме на роботу? І жить де було, жить — то їхать надо ж, переїжать з чимсь. Шо ж у нас було таке? Тоді шо, яка обстановка була? Та обстановка там пошти шо не було в нас. Піл був, ми на полу спали, таке рядно застелимо і спимо, на печі спали, бо топить добре не було чим. З чим туди їхать? Не було у нас такої і мічти, і моди, щоб із села у город жить. Там більше люди зажиточні жили, у них там дома чи квартири, а ми більше сиділи дома, нікуди не виходили.

В.С. – А Ви можете приклад навести, як ставились до тих людей, що переїхали у місто? Їх засуджували чи заздрили їм?

Б.Н. – Та ніхто їх не засуджував, ніхто не заздрив, ну, як каже, каждому куди понравилось поїхать. Хотіли там ну, як каже, есть там... верталися там чоловіки з армії, устраювались у місті на роботу, а тоді забирали вони свої сім'ї і переїжали. Ну як переїжали, сумки брали і їхали, бо не було, шо добре брать.

В.С. – А ніхто із Ваших сусудів не переїзжав?

Б.Н. – Та не переїжали. Тьотки мої переїжали, туди поїхали вони. В Бердянському, там вони вже по квартирах ходили довго, поки построїли свою маленьку хатину, а тоді вже вроді трошки устаткувались.

В.С. – Ваша родина не була проти переїзду?

Б.Н. – Ні, ні, не була.

В.С. – Вони, може, їздили щоб навчатись? Чи вони не навчалися там?

Б.Н. – Та не навчалися, така родина, як каже, діти ще малі були, а вони вже пожилі, работать нада було, бо нада було дітей содержать, чим-то одить, накормить їх. В школу вчить. Такий возраст уже не вчилися, бо пізно вже було вчиться, бо, як каже, неграмотні. Батько мій — він кончів люкбез, один клас, а мама тоже люкбез кончила і все. [...]

В.С. – Ви з тими родичами, що переїхали, зв'язки підтримували?

Б.Н. – Ну а як? Конешно, підтримували, їздили вони до нас, ми до їх, тоді як я вже той, поїхала ж тоже туди, у Бердянськ, жила в тьотки своєї, работала на Первомайському заводі.

В.С. – А чи були у Вашому селі люди, які переїхали з міста до нас в село?

Б.Н. – Були, ось по сусідству у нас тут школа така була — інтернат. В нас село велике, а тут рядом хутора такі невеличкі, відтіль діти ходили. Звозили їх сюди в школу, тут вони жили, учілись. А учителями були з Бердянського приїжджали, з міста. Вона вчителька була — Марія Михаловна, він — Іван Арсентійович, тоже вчитель. Батьки її були попи, чі батюшки, чі як би сказати. Вони тут, ну жили все время пока, як каже, до кінця своєї життя. Привикли вони вже в селі тут, та так і доробляли своє время, і дожидали, і доживали своє время. Да, у їх було піаніна, вони грали на піаніні, двоє дітей у них було, син і дочка, но вони шото похворяли, померли обоє, діти їхні. Вони осталися самі, а тоді до нас прислали, як сказати, переселяли з Західної, ну, людей. І вони взяли собі дівочку за дитину. І вона кончила школу, вивчилася і вона принімала їх як за батьків, доглядала їх, поки вони померли.

В.С. – А в колгосп до Вас не приїжджали працювати?

Б.Н. – Ну як, приїжджали: придсідатілі, агрономи були, в нас був тут ранше називався він МТС, були тут агрономи, ну привозили, учіли тут на трактористів, із других сел приїжджали тут вчиться на трактористи, работали.

В.С. – Вони були з міста чи з села?

Б.Н. – Та ці приїжджали, ну як, та з міста були, тут я знаю по сусідству у нас жили, з Терпенія з-під Мілітополя. Були звідтіль, і з міста, і з сел. Ну чужі, чужі приїжджали, работали. Вчили там трактористів, комбайнерів, все таке.

В.С. – А от як ставилися до тих, хто приїхав з міста?

Б.Н. – Ну обикновенно. Як каже, люди як люди, приїхали, работали, общалися з ними, як із своїми. Як своїх людей приймали, всі жили нормально все, ніде нічого.

В.С. – А от Ви кажете, у Вас по сусідству жили, вони як переїхали, Ви їм допомогли чимось?

Б.Н. – Ну як, їх уже, наверно ж, по направленію їх сюди прислали. Їм давали квартири, ну так само ж і город, ну жили, жили вони, работали, тільки те, шо, як каже, вони получали, видно ж, їм государство, бо він государственний був цей МТС, платили зарплату, і вони жили.

В.С. – А вони, міські люди, які переїзджали, вони могли працювати на землі, на городі, чи знали, як це робити?

Б.Н. – Вони знали, вони знали. А шо не знали, вони питали у старих людей: як, шо. А ми помагали їм, розказували, робили вони так само, як і ми, городи держали, курей держали, ну хазяйство, як у селі. Бо в селі не можна було без такого обходитися. То шо в місто їздить — не дуже їздили часто, дома держали все. Бо нада було і яєчко здати у план. І молочко здати у план. І мяско здати у план, налог за город заплатити, все, все надо було його.

В.С. – Вони швидко привикали? Своїми швидко ставали?

Б.Н. – Ну та як... Ну привикали, раз приїхали — вже привикли, робити надо було, ну вони робили, привикали, осталися. Ну а тоді, як кажуть, видно ж, хто хотів — оставався тут, вообщє оставалися тут совсем жить, а хто той — виїжджали.

В.С. – А багато з них осталися тут жить?

Б.Н. – Ну як, багато хто оставався. Тут жили рядом і Скутські, і Назарови, жили тут і... Забулася як їх... Багато було, багато. Більше учителя приїзжали тоже в школу, направляли їх сюди в село. Жить добре ніде було. Ну, по квартирах жили, по квартирах тоді жили і работали.

В.С. – А от Ви як взросіли, Ваше відношення до міста змінювалось?

Б.Н. – Ну да, вродє ж уже їдеш, так уже стало лучше місто, уже не так, як у селі. Уже більший став, уже не так вродє страшно їхати із села туди. І уже, як каже, з горем пополам брали, хто паспорт, хто доставав — виїжджали в місто, робили там. [...]

В.С. – Ви туди працювати поїхали?

Б.Н. – Да, поїхала працювати. Брат був старший, він після армії зразу туди поїхав і встроївся там на роботу. Работав, а тоді ото со временем взяв і мене туди, і от я там працювала.

В.С. – А Ви кажете, паспорт було важко дістати. Вам легко дали його і шо для цього потрібно було зробити?

Б.Н. – Надо було багато документів і нада було багато разів в Андріївку сходить туди й назад, щоб усі налоги заплатив, щоб розцітався з государством, тоді тільки могли дати паспорт. А так, еслі задолженность яка була государству, план не выполнив, не розцітався з государством, його не пускали.

В.С. – А Андріївка то район тоді був?

Б.Н. – То був наш район, Андріївка. Зараз ми Приморського району, а тоді були Андріївського.

В.С. – А от Вам паспорт охоче давали, шо Ви виїжджаєте, чи не дуже?

Б.Н. – Та хто там з охотою отдавав?! З горем пополам отдавали.

В.С. – Ви в місті працювали довго?

Б.Н. – Скільки? Пять, пять год.

В.С. – А чому не zostалися?

Б.Н. – Ну не zostалася, як каже, по сімейним обстоятельством, приїхала додому.

В.С. – А чи не хотілось Вам там zostатись?

Б.Н. – Не, я не люблю.

В.С. – А чому?

Б.Н. – Ну не люблю я город. Отих очередей, отих автобусів, отих тролейбусів я не люблю. Я люблю вольне, а оті квартири, шо на горі на етажках, лучше я ось вийшла і в дворі, город, курочки та собачка, кицька — все своє.

В.С. – А сьогодні яке Ваше ставлення до міста?

Б.Н. – Та тепер ставлення до міста сьогодні вже таке, вже старість, вже не їдиш, дома сидиш. Нікуда вже не дуже ходиш, тепер в місто совсім не тягне, тепер все в магазинах є, якби гроші були — іди бери, і одвайся, і обувайся, і їсти купляй, усе привозять, усе шо в місті, те й в село везуть.

В.С. – Ви часто туди їздете?

Б.Н. – Зараз часто не їзжу, я хворію, тепер я часто не їзду. Дочка живе, то вона приїжджає, забирала. В больниці я була там, в Бердянському.

В.С. – Там краще лікують?

Б.Н. – Ну в нас же тепер больниці нема, тільки один терапевт у нас, і то він нема, щоб десь ти мог полежать тут, після укола чи шо, немає тепер тут такого. Раніше було, тепер, після цієї перестройки, немає тепер. Ранше стаціонар у нас був і лікарі були різні, і стоматолог був, і терапевт був, усе було, і аналізи робили. А тепер, як тільки шось нада, нада десь їхать, або в Бердянськ, десь нада їхать, щоб пролічили, щоб аналізи зробили, щоб шось і зробили.

В.С. – Це в сучасності. А от до війни, під час війни були лікарі у нас?

Б.Н. – Був там один лікар, ну як, і на дом приходив, як визивали. І в больницю ходили, ну як один. Ранше які-то малярія була, тиф, оце таке, така болєзнь распространьонна.

В.С. – А Ви до нього часто зверталися чи більше своїми, народними методами лікувались?

Б.Н. – Ну як каже, ми тоді ще такі здорові були, не дуже, там як температура була, то напоють якимсь напитком, травичкою дома батьки, та ляжеш перележиш та й все. А ото, канєшно, як була малярія, то з больниці просто ходили по дворах і давали таблетки. Скарлатін був, кір був, такі болєзні, воно усе тоді більше, як каже, дома лежали, дома. Лікарі проходили, ну тільки дома, медсестра було іде та кажен день таблеточку дає от малярії, проходить оце хто больний, вона ходе по селу.

В.С. – А от коли війна була?

Б.Н. – Коли війна була, ну як, війна була, ми які були, мама там, менший брат, ще ж тоже ще брати були, ми сиділи в підвалі дома, сусіди всі в підвалах, дома сиділи. Ну так коли тихенько ми як діти бігали, туди сюди перебігали, а тоді вже, як стали отступать уже німці, стали наші заступать, то у нас оце де школа, зараз інтернат, там зробили такий як госпіталь, звозили ранитих. Їх там лічили, в нас хата через дорогу була, ну як нас в одну хату поселили. А там встановили таку апаратуру, як рентген. І ото привозили на рентген сюди світили, там кому яку операцію робили. Була така кухня, варили їсти. Ну та по хатам. Приносили оце раненим їсти, приносили, ну шо могли, пайки які давали, розносили усі. [...]

№ 122. — 2008 р., січень 4. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю зі Злиденним Андрієм Максимовичем, 1927 року народження, мешканцем с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юном Світланою Володимирівною (БДПУ).

В'юн С.В. (далі – В.С.) – Назвіть, будь ласка, своє прізвище, ім'я та по батькові.

Злиденний А.М. (далі – З.А.) – Злиденний Андрій Максимович.

В.С. – Якої Ви національності?

З.А. – Українець.

В.С. – Дата і місце народження Ваші?

З.А. – Я народився: село Черетувате Мелітопольського уезда Таврічеської губернії, а зараз, значить, село Очеретувате, Токмацький район, Запорізька область.

В.С. – А зараз проживаєте?

З.А. – В селі Єлисеївка.

В.С. – Яка у Вас освіта і професія?

З.А. – Значить, у мене освіта середньотехнічна, закончив технікум будівництва і, его самое, і сільсько-хозяйственный технікум, агроном-зоотехнік, вобщем, агроном.

В.С. – А працювали де?

З.А. – Працював я зразу зампредседателя колхоза по тваринництву, а потім головним зоотехніком в колхозі «Рассвет» Василівського району, от і сюда перейшов, а працював ще начальником штаба гражданской обороны, а потом волью судьби перекинули мене в Приморський район, і в Приморському районі попав я в село Єлисеївка, в колгосп «Мічуріна», і тут проживаю досі.

В.С. – Як звали Ваши батьків?

З.А. – Батька мого звали Максим Петрович, маму було звать Марія Іванівна Злиденні.

В.С. – А пам'ятаєте дідуся і бабусю?

З.А. – Дідуся я пам'ятаю, дідусь мій нарочився в 1862 році в селі Крутий Берег Полтавської губернії, от переїхали вони, тоді, значить, годи були, що йшли на ровну землю, на Дон, на Ставрополь, от і вони всією родиною Злиденних. Це було два клана, один клан був Сюкалівський, а той клан Стерписький [сміється], і то Злиденні, і то Злиденні, це були дід Ванько, чи прадід Ванько, у його було два сини, Павленик і Іван, і оце вони, значить так, перейшли сюда. Значить, клан Сюкалів перебрався і помістився в селі Очеретуватое, но тоді ще села Очеретувате не було, а жив Очеретько один біднюк, одинокий там чоловік був Очеретько. Ну він діду й каже: «Шо ти будеш їздить? Тут же ж край наситний, землі багато, давай сюди». Ну дід Ванько остався тут і осталися Сюкали, а часть Сюкалів осталися в слоботці Опалькі, село Ботіво Токмацького району, ну тоді не Токмацького району, а був уезд, Мелітопольський уезд, от, да, так і жили, і застала їх революція. У діда мого Петра Івановича, у діда, було три його рідних синів, рідних синів і одна дочка, він женився на, повторно женився на Макаренко Олександрі Аврамовні, у них було три сина, Наум, Іван і Сергій, і одна дочка Пріська, і оце така була сімейка. У діда Петра, значить, при дідові Петрові жили, да, і от вже в Олександрі родився мій батько, от баби Олександрі, значить, Наум, Іван, Сергій і Пріська це вже були зведені батькові брати і сестра, от. Сім'я була велика, землі не багато було, п'ять десятин, це пошти п'ять гектар — п'ять десятин. Нічим вони лишнім не зацікавилися, тільки землеробством, а дід їздили у Ставропольський степ, у Ставропольський край, от, там по дешовкі скупляли коней, там багато коней було, а коли, значить, і вкрадуть було табунчик тих коней, і привозив на ярмарку. Два ярмарка було: у Гуляйполі і вобще-то у Катеринославі, зараз Дніпропетровськ, от. Ну і папа, батько мій, женився у 1926 році, взяв дівчину із села Вербове, двінадцять кілометрів до нашого села, сім'я тоже була [сміється]: сім дівчат і два хлопці, землі зовсім не мали ніякої. Значить, старший син — Андрій робив у..., з армії прийшов, він був грамотний, і робив у банкі, от, у казначействі, а Антон малим хлопцем побіг на Кильтичю. Кильтичя — річка, оце як у нас зараз, одним словом у городах. І він йшов, скользяться на льоду босяком, простудився, параліч у нього був ніг, туберкульоз, і він умер. Мамина сестра сама старша — це була Степанида, вона вийшла заміж за Шаповала, друга — Тетяна, вона вийшла за Тімченка, третя — Пріська, Мотря вийшла за Явтушенка, топім Зінька вийшла за Палька, а дві я не знаю, вони були малі, я їх не помню. У Андрія була кличка Ланточка, от потім Саша — грав на гітарі, Гриша, Тимофій, Надя і Маруся. У годи колективізації, от коли почалась колективізація, їх почитали багачами, у їх своєї землі не було, а вони обробляли орендну землю, от хазяйство землеробське. Ну у нас зараз інститут, ну а там було школа така, і вони там, вони брали землю і на ту землю нада було справних трударів, ну а староста посовітував Сіденка Івана Івановича. Це мама моя була сама молодша дочка, ну вони обробляли ту землю, і за щот цієї аренди вони жили. От тяжко, правда, було, варить їсти нічого було. Коли мама приїхала до нас в село жить, вона перелякалася, тут як цигани, батько на матір, на сина, син на батька матом пруть, от, а мама була з божественной сім'ї, батько мамин, Сіденко, а по-вуличному Саїд, саме дужче лаявся це, «кат його бери», «кат ма» може ще, він каже, не говорив «сатана» і «чорт» — це гріх було, от. [...] От, ну ще шо, да, мама, коли приїхала в село Черетуватое, уже батько перевіз її, вона чуть не побіліла: мужики всі гнуть матюки, а баба Олександра ще жива була і каже: «Ти, Манько, не обращай вніманія, вони всі не від добра, вони всі з млина». А в млині, це повір'я було, у млину, у млину чорти водяться, водилися. Так «всі із млина» [посміхається]. От, у 30-му, у 29-му году дід із братом своїм двоюрідним і ще там поїхали у Ставропольський степ за лошадьми, це якраз перед колективізацією, начиналась колективізація, ну вони поспішили вкрасти там коней і привести їх, і продать. І по дорозі дід загубив шапку, а було на дворі сильний мороз, і дід простудився, от простудив голову і став хворять. Дід був дуже сильний, дуже здоровий був. Був такий случай (це дядько Іван вже мені розказував, мій дядько Іван розказував), шо була каззонка, це царська лавочка, магазин царський. Там торгували водкою, от, дешевше. Дорого було, а там дешевше, но вона була провірена, чиста, провірена, і сахар продавали, вобщем, хомути, все, шо необхідне було. Ну і Никифор Лиходід, которий торгував там, каже: «Поможіть мені мішок винести сахарю». Дід Петро каже: «А де він?» «А ось». «Я — каже, — сам його понесу». «Та, — каже, — куда? Сто кілограм (тоді були мішки по сто кілограм), сто кілограм, шо ти, возьмеш його?!» Дід узяв, переніс і поставив його. Каже: «Я б такий мішок і додому допер». А він каже: «Та не допреш! На дворі голольодиця сильна, а його сто кілограм». Дід каже: «Спорим?!» Ну й заспорили. Каже Никифор: «Якшо ти мішок донесеш додому, мушок твій буде, якщо не донесеш, мішок я забираю і ти сахар мені свій платиш, согласен?» «Согласен!» Поставив дід на прилавок, от, взяв на плечі, поставив отак руки і пішов. А от каззонки до нашого двору півтора кілометра, і от череда іде за дідом слідом, а дід іде, вони дивляться, чи ніде він не буде отдыхать. Дід додому приніс, однією рукою держить, а другою отквив двері, а хати були ж тоді, конюшні, а з конюшні в хату, він половинку верхню отквив, і нижню, зайшов, і там був закрам, ну де держали муку, закрам — рундук по-рускому, посадив мішок і каже [посміхається]: «Во тобі сахарку!» Отакий дід був. Ну кабана самого, сам кабана садовив на бричку. Здоровий! У нас тільки дід Іван вдався в нього, от. [...] Жили ми до 29-го году, в 29-м году начали поголовно розкулачувать людей, от, а батько до війни зустрічався із Зось Дуською, це сім'я багата була, культурна була, по тому періоду культурна була, всі були грамотні. І ото він з нею дружив, і от батька мого посилають, щоб він розкулачував їх, а батько: «Я

туди не піду». А Горенко Кость був секретар комсомольської ячейки: «Ні підеш?!» «Ні, не піду!» І зчепилися, і батько побив його, ну тут же міліція і батька мого забрали, орестували, одвезли його у Токмак, зразу у Новомихайлівку, бо були ми Михайлівської волості, а тоді у Токмак його направили. Ну там нада було до управляючого заводу, зараз завод «Кірова» в Токмаку, а тоді був завод «Шульц і Клеймер». Брати, не брати, ні, брати все ж таки, Шульц і Клеймер, оце вони їхні управляючі. Нада було возить на дрогах, машин же не було, а дрогах. Завод випускав тоді сільськогосподарські косарки, молотарки, молотілки, віялки, граблі, бупаря, плуги. Ну плуги Гусарка робила, а бупаря це вони вже робили, от, та сільськогосподарський. Ото батько мій возив його на дрогах, йому дали год принуд за хуліганство, от він год там був, побув він там год, і Шульц каже: «Максим, тікай звідси, бо це на тебе з'їлися, будеш ти в Сибірі». Ну батько вийшов оттуда, бистренько за документи, які в нього були, і поїхав в Донецьк, тоді Юзовка він називався. У Юзівці він устроювався на шахту шість, а нас із села забрав, і привіз у Вербова до баби Пріськи, до Степаниди, до маминої сестри. Ми там (у мене вже була сестричка Галя), ну жили ми біднувато. Шаповал вобщє бідний був і до революції, ну жили ми так біднувато. [...] Значить, на Новий рік, в четвертому класі (це випускний клас), ми переїхали в село Очеретувате із Донеччини. Ну я сильно хворяв малярією. Ми з Донецька як переїхали в стару халупу, там жили колись греки, мій батько там робив десятником, нам дали квартиру в Первомайськом, хутір Первомайський, там жили греки. То греків вивезли звідтіля, а нас поселили. І це ми там жили. А потом мама плаче, каже: «Я хочу у своє село, поїхали в село». Це був 37-й рік. В 37-му році ми переїзджаємо у своє село, 7 травня на станції Стульнево ми вийшли і прийшли пішком в село Очеретувате в свою хату. Нас в свою хату не пускали, там в нашій хаті жив батьків брат Наум, по батькові не рідний, а по матері рідний. Нас поселили в хату, де була бригада, конюшня. Потім нам дали хату діда Петра Григоровича і ми перейшли в ту хату. Я ходив у школу. За цю хату все время були скандали, спори і уже тата не було в живих, а вони маму кляли. [...] В 39-му году тата забрали в армію, він на те время працював в колхозі бригадиром. Я в колгоспі почав працювати з другого класу, два кончів — мене тоді вже посилали коня поганяти в полілці. [...] Як війна почалася, ну ми ж не знали, шо вона почалася. Тато каже: «Не будеш пасти ти череду, поїхали зі мною в степ, обкосимо пшеницю, щоб було коням поїсти, зелену пшеницю». Ми поїхали в степ, я заганяю коней, а тато отак ззаді дивиться, щоб воно рівно косило. Коли дивимся: їде вершиник, Юра Саманський: «Дядьку Максим, бросайте все, йдіть, у клубі мітінг — війна». Ну ми якраз накосили, тато верхи поїхав, випряг одного коня (тоді косарка була для трьох), я парюю поїхав додому, а він верхи поїхав. Но я застав, виступав Єрохін, сосед наш, каже: «Гитлер — нерассудливый человек, — я запомнив, по-руські казав, — нерассудлевый человек, не может понять, что наш рабочий кулак как ударит, так ударит, только брызги полетят!» Це я так запомнив. Забрали тата на одну війну, тепер на другу, і батько в 44-му году під хутіром, ось де не згадаю, називався як партизанку ту, шо спалили під Москвою, повісили. А тоді брат танкіст вернувся в це село і в його честь назвали його іменем. Я в тата на могили і не був, брат два рази був, як їздив у Сталінград. [...]

В.С. — От коли Ви були малі, в дитинстві Вашому Ви в міста їздили?

З.А. — Значить, у міста ми не їздили, коли ми жили на Трудовському, це Донецьк, Трудовський це посьолок, прилягаючий до Петровки, так я там заробляв гроші. Як? Воду відро наберу, і кружечка була така, і кружечка була така, як стакан, і йду по базарю, напува, хто воду п'є. Вода — дві копійки кружечка, ну у відрі влазило пієсят цих стаканчиків, у відрі, оце я собі карбованець, два заробляв. А щоб в містах, ми не були в містах, крім Токмака. Токмак — ми не считали його городом, а просто селище було тоді, він так і називався. А в санаторії я був, у нас при селі була організована санаторія для дітей, котрі харашо вчилися і малоімущих батьків. Ну там все по розпорядку, чотири рази годували нас, готували на ті времена на високому рівні. А в міста ми не їздили.

В.С. — А Ваші родичі, сусіди їздили?

З.А. — Ні, не було заведено. Ото тільки на базар у Токмак їздили, но я не їздив туди не раз. [...]

В.С. — А Ви мріяли в місто поїхати, хотілось Вам?

З.А. — Ні, не було в мене такого желанія. Як німці прийшли, нас послали на окопи. При німцях я робив на окопах, ну я пацан був, так коней водив, дядько Іван Самарський держав волів. І одгортали землю: тоді німці строяли вал німецький, начинаю од Оріхова і аж до Криму, готовили. І там ото, і так я ото там був, і оттуда я втік. [...] Ну наші прийшли, забрали нас на ангари для самольотів, в Спаркове, оце річка там протікає. От Спаркове до передової 22 кілометра, оце ми там були. Ну мене там ранило, я лежав у госпіталі, лежав у Токмаку, воєнкомат пішов раненим і одслужив, так як я грамотним був, всьо время з начальством ходив, мене після воєнкомата направляють в Ізюм Харківської області, до командіра, а мені ще не було 17 год, мене отправили до командіра. Чотири місяці курси пройшли ми і нас отправили на фронт.

В.С. — [...] До Вас в село приїжджали з міст люди, може, на роботу там?

З.А. — В наше село приїжджали люди, значить, як сказати, в період голодовки, передвоєнна була голодовка, у Росії була голодовка. Відтіль, з Волзької, Тамбовської губернії переселяли в село на Україну людей. Отето приїжджали люди руські Упряткини, Пересіткини та багато других фамілій. Із Кривого

Рога евакуїрувався, значить, директор банку Перідня Андрій Петрович, у нього була дочка Ніна, я був влюблєн в неї, як з госпітала прийшов, і ми в клубі гуляли. А в неї така роза біла, біла роза така велика, і вона танцювала, танцювала, і мені підійшла, встромила її в сорочку. Ну я ж хлопець простий [сміється], я ж не знав, що вона просе свіданія, я ж не знав: «Ой, спасіба, спасіба». Дивлюсь: така красавица, така в шовковім етім, нас, ну в неї ж батько директор банку був.

В.С. – А от міські люди, які приїхали з города, і сільські, вони відрізнялись між собою?

З.А. – Да, да оце ж Матвія Ставицького, сусіда, це Федоска була активістка, її при німцях... На Сорок Святих із нашого села узято було 38 комуністів, активістів, кандидатів у партію, оце 38 чоловік на Сорок Святих. Оце і Федоска попала тудя. Дядько Наум він поїхав в Австрію, так і не вернувся, ну потім повертався, це при німцях. Так от дядько Матвій там через знакомих з города взяв жєнщину, вона бездетна була, була в його ну жінка не жінка, потому що вони не розписувались нічого, от і вона не претендувала на роль жінки, вона сказала: «Якщо твоя жінка вернеться, я поїду назад». Ну Федоска, коли вернулася, вона взяла і вигнала Матвія, мол, «ти мене змінив». «Я раді дітей змінив». «Нічого не нада». Ну вона трошки прибацана була, активістка, а вобще-то уважали її всі в селі. По сусідству у нас жила Сідєнко Савка, у його було два сини, Василь пограничник був і партизанів. Коли війна почалась і наші отступали, його оставили в селі за следователя. В нього родина була. І Василя Сідєнка, він офіцер запаса був. А в його була жінка Зінаїда Петровна Грихно, вона у нас в школі преподавала рускій язык, хороша вчителька. Оце ми всіх учителів любили. У нас якось до війни були вчителі Расюк Ніна Никифорівна, модниця була, одівалася в шовки, атласи. [...]

В.С. – А от чим відрізнялись? Одяг у них другий був?

З.А. – Значить, вони відрізнялися, як Вам сказать, ну кроєм шиття. Ну, в нас жінки ходили ше трьохполки, чєтирьохполки, а то вже в костюмчиках ходили. Це раз. Во-вторых, причоски були. Оце Ніна Грихно — вона... була причоска у неї... от Ліза Чайкіна (на откритках не бачила?), оце Ліза Чайкіна — точно так Ніна Петровна носила. У Ніни Петровни була сестра Оля, ми з нею дружили, як з госпітала прийшов, ми дружили, вони їздили в Запорожжя, коли її деда Васю вбили на фронті. Дальше, ще чим — рєччю, розговорами, не сільський розговор у них був, не сільський. Ну ще чим — здержаністю, при жінках ніхто не матюкався, грубо не ведуть себе, а наші можуть при жінці загнуть матом. Шо характерно, шо до війни при дітях не матюкалися. Ми оце було у кіно ідемо, ідемо повз сєльський совет, тоді в сєльском советі по ту сторону і по ту сторону були скамейчки, на тих скамейках сидять мужики, і оце якшо грубо розказують, або не для пічаті, може й не матюкаються, а єсть таке «він її там изнасілува», так «тихо, там діти йдуть». А зараз он етот П[...] ¹ наоборот, як діти йдуть — він ще дужче гне. Я скільки раз казав: «Я тобі колись наб'ю пєсок, ну як це так, діти йдуть, а ти матюкаєшся?!» «Вони більше за мене знають!» «Та хай вони знають, це ж через таких, як ти, вони знають». Тоді ще що... Вреда ми їм ніякого не робили. Люди наші до їх односились непогано.

В.С. – А от саме місто і село воно ж відрізнялось? Чим? Може, місто продвинутіше якось було вперед у цивілізацію?

З.А. – Ну бачиш, до війни стріительства такого в Токмаку не було стріительства. Ну там шо було? Олійниця була, крупоровьортка була у Токмаку, крупоровьортка, олійниця, мельниця була, тепер шо, чембарня була, чинили коз, от дальше, ще яка промисловість була, жєстянні були мастерські, робили там відра, всі такі мелочі. Такого сильного не було. Но була станція Большой Токмак, вона і зараз ця станція, там біля станції люди більш-менш були грамотніші, приєжжі люди. Новості, новостей багато розказували.

В.С. – Ваші родичі на базар возили щось продавать у Токмак?

З.А. – У Токмак возили продавать шо? В основном, курей, свиней, яйцо, ну більше нічого. А оттуда купляли там рибу, особенно тульку, купляли там, ну канфет який батько там привезе, етот, гостинці. Мамі там кофту купе, там ето самое. В Донецьк їздив батько, свиней продавали в Донецьк, там дороже продавали. Єслі в Токмаку була свинина, напєрмер, 600 рублів, карбованців, то у Донецьку можна продать за 900: там люди були з грішми більше. Відтіля було продадуть і на ті всі гріші купляють матерію, з собою привозили матерію. Отак ми і жили.

В.С. – А що Вам розповідали, от приїдуть з міста, що Вам розповідають про місто?

З.А. – Ну, хлопці як приїзжають, вони розказують, як у кіно ходять, тоді ж звукове кіно появилось, особенно балтійці, у них було перших звукове кіно «Алло, ми із Кронштадта», це було перше звукове кіно. Потом ще був кінофільм про Щорса був фільм, от, «Козак... Ішов солдат з фронта і попав опять на фронт». Вони як розкажуть, вони так виражались: «Ну ахвіша!» А ми думаєм: «Що таке ахвіша?» «Рєклама!» А ми не знаєм, що це таке. Для нас це було, ета непонятні слова.

В.С. – А Ви міста в дитинстві не боялися?

З.А. – Ні, от я не боявся, я все время татові говорив: «І я поїду з Вами в город, — тоді ж ми на «Ви» називали і тата, і маму, — із Вами поїду». «Підростеш — тоді поїдеш».

¹ Прізвище.

В.С. – А коли Ви вперше в місто поїхали?

З.А. – Вперше в місто я поїхав в 39-му році. Мама захворяла апіндіцитом і її возили туди в больницу, і заодно на базарь поїхали. І ото вперше больницу побачив і базарь побачив.

В.С. – Вам там сподобалось?

З.А. – Мені, хлопцеві, сподобалося, кажу: «Гато, оце б я воду продавав, скільки б я грошей заробив!»

В.С. – Вам хотілось довше перебувати у місті чи швидше додому повернутись?

З.А. – Ні, мені хотілось в село, я любив село більше і зараз люблю більше. В селі оце, в нас ставок був в селі, хороший новий ставок, риби багато було всякої, ловили рибу. Крім того, у ставку були свійські качки, вот, ну вони нечійні були. Їх колхоз завів, а вони оставались, оставались, так вони в очереті начали нестися, і ми їх ловили. Вони на ніч до берега припливуть і сплять, а ми вечірком у воду залазим і її раз — качку у воду, щоб не кричала, а потом качку назад, голову звернули, і несем додому [посміхається]. Дальше. Ми пацанами зимою із діжок наробили лижі, із діжок, ремішки отак поприбивали і катаємося, і от нас шість кілометрів балка була Тичин Гул, но ми називали її Долина. У тій долині при Столипинській реформі поселялися дядьки Тарасов, Чайка, Робенфельт, от, Гримаса, Співак, їх наділяли 20 гектар землі і давали сади, щоб вони розводили. Сильно огромні сади були. Ми ходили туди по фрукти, а школою ходили туди на екскурсію, водили нас. Екскурсія. А зимою так там дроф повно. Дрофа — велика птичка, така, як на подобі оце індик, тільки індик голоший, а то шия така, як у гусь іде, тільки дзьоб такий, як у індики, 7-8 кілограм птиці було вес. І оце ми туди в голольод всегда з хлопцями ідемо і загонимо. Раз загнали сім штук, а нас три: два брати і я. Батько вийшов, каже: «Андрієві три, а вам по дві». «Чого? Попалам по два». «Так, а їх сім, а вас три, сім штук, а кому одне буде? От Андрію і буде».

В.С. – А от в місто Ви як добирались? Пішки чи їхали на чомусь?

З.А. – Їздили на конях, а вобще то уже після війни, як я прийшов вже с тюрми, так я їздив на велосепеді, 25 кілометрів, я і Павло.

В.С. – А в дитинстві на конях?

З.А. – В дитинстві брали в бригаді коней і їздили кіньми у город. По сахарь, молоть вести на білу муку вести, складались, собирались, ходили люди там.

В.С. – Вас багато їздило чоловік чи одна сім'я, дві?

З.А. – Сім'єю не їздили, а гарба. Знаєш, шо таке гарба? Це така длінна бричка із драбинками, тут драбинки і зверху драбинки, ну верхні драбинки як їдуть — знімають, тільки нижні були, нижні драбинки, а дліною вона була п'ять метрів, шість метрів. Оце запрягалась пара коней або воли, ну більше їздили кіньми. І оце собираються, хто буде на базарь їхать, збираються, записуються, і на гарбу. А гарба складається з сім чоловік на цю сторону драбинки і сім чоловік на ту сторону. Їздили так. А шоб сім'ями — сім'ями не їздили.

В.С. – А чи були в Вашому селі такі, шо приїзжали з міста на роботу чи просто так?

З.А. – До війни не приїзжали, до війни. Це як приїхав уже із тюрми, уже став робить бригадіром, я їздив сам у Токмак, нанімав людей скирдувать. Значить, вони скирдували сіно, нада було в перву очіридь сіно заскирдувать, так я розришав, кажу: «Десять привезете гарб мені, одинадцята ваша».

В.С. – А от вчителі, Ви розповідаєте, вони були з міста чи сільські були?

З.А. – Учителі большинство в нас були з міста, я пам'ятаю всіх вчителів, в прошлому році у нас у селі в Очеретуватом юбілей був школи, ну сестра мені звоне, говорить: «Ти не пам'ятаєш вчителів, а то собираються спомануть учителів у школі». Кажу: «Я пам'ятаю майже всіх». Так я начав перечислять от Івана Ігоревича (це в другий клас я як перейшов він був у учитель) Удовиченко, і пішов, і пішов аж до послідніх. От вчителі були всі городські, дівчата були вчительки, ну вони більше шестимісячні курси покончали — в школу. До чотирьох класів вони вели. А вже ті вже преподавали старші. Моя сестра Вера Наумовна була викладачем української мови і літератури, то вона вже кончіла технікум, а чоловік її Сидон він був директором школи, Григорій Іванович, інститут кончів, він був директором, удівлявся, тоді ж не було паперу. Писали на лоскутках, на газетках, з мішків бумага — писали. А був Очарьов у нас директор школи, то читав у нас історію, а перший був Сидон, от вони ж розказують, а ми должні вспіть записать. Ну я не успівав записать, ну вобщем не хотів писать. Як зараз помню, це Сидон розсердився: «Андрію, а шо ти не пишеш?» А я говорю, шо й так запомню. Закончів він: «А ну розказуй мені!» Я повторив слово в слово його [сміється], память була сумасшедша.

В.С. – Ті, хто приїхав із міста, шоб стати такими, як і всі, сільськими, їм шо для цього треба було робити, держать господарство?

З.А. – Ну з міста хто хотів переїхать перше, шо нада було — це хата. Хати були, для їх хати були, вони посилялися і йшли на роботу, колгосп виділяв їм у шот зарплати порося, теля і город. Город скільки хочеш бери, городу.

В.С. – А міські на городі могли працювати?

З.А. – Працювали, от Хотієви у нас були руські, вони самі були, двоє дівчаток старше за мене і хлопець був такий, як я. Батько на Фінській війні погиб, батько — він офіцер був, а мати туберкульозом боліла.

Їм дали хату. Хата хороша, велику дали їм, так вони все питали, як те робить, як те робить? Роботящі люди були.

В.С. — І люди їм допомагали?

З.А. — Люди всі помагали їм. С[...]¹ у нас руський був, п'яниця всігда був, ну він гармоніст, сильний гармоніст був, і ото... А жінка ковиряється в городі, а він ходє, п'янствує, ну а наші жінки — жалко їм. «Пішли, — говорять, — поможем». Помагали.

В.С. — Чи були такі, що з міста в село переїхали?

З.А. — Не пам'ятаю, щоб у наше село з міста приїзжали, не пам'ятаю, наоборот із села в місто дехто.

В.С. — Із села в місто їхали?

З.А. — Їхали, виїжджали.

В.С. — І потім не повертались назад?

З.А. — Ні, ні.

В.С. — А були у Вас родичі в місті?

З.А. — У місті був мамин двоюрідний дядько у Молочанську, не в городі, а в Молочанську, це полугород, ето німецька столиця була, для німецьких колоністів. Там ото вокруг Лібенауер, Лібкнехт, Штандарт, Стульнево, Рофронт (села це були), Остармах, Лібенауер. Це все німецькі колонії були, а їхній район був у Молочанську, і там, у Молочанську, жив дядько Іван — мамин двоюрідний брат. Ну вони більше сільським хазяйством заїмалися.

В.С. — Ви з ними спілкувались?

З.А. — Ні. Та другий раз, коли тато їде у Молочанськ... Брички, там завод був, брички робили. Так у Молочанську Михайла Коцюбинського брат робив у Молочанському обозному заводі, письменника, його арештували як врага народа, розстріляли.

В.С. — А от з віком Ваше ставлення до міста змінювалось?

З.А. — Я не люблю міста, я міста не люблю: галасливе. Я як прийшов із заключенія, з тюрми, я прийшов у село, до мене приходе батька товариш Саманський Григорій Андрійович, він офіцер, каже (він завсовхозом був, а токарем був Петро Петрович), каже: «Ти завтра прихоть, будеш помошніком комбайнера». Ну він знає, шо я механізатор хороший. А як механізатор? Брат ранше робив на тракторі, а я в нього вчився [сміється]. І водив трактор не хуже брата, і на комбайні робив. Кажу: «Ні, я в селі не хочу, я ж строїтельний технікум закончив, я поїду в город». «Ну раз строїтель — ми не імієм права задержать». Я поїхав тоді в Запорожжя, де я работав старшим десятником. Хоч я работав старшим десятником, ну як сказать, більше в мене авторітет був чим у тих, хто годи проробив уже. От і коли Хрущов став уже секретарьом ЦК, був с'езд, на с'езд поїхав наш інженер Лубинець, і відтіля приїзжає, собрав всіх спеціалістів, говорить, шо «Никита Сергійович, — говорить, — сказав, шо всі спеціалісти, котрі виходці з села, еслі вони настоящі комуністи, то вони повинні вернуться в село. Піднять село нада, на ноги поставить». Я після цього собранія, шо було, решив перебраться в село. Прийшов ето самос, і кажу Сгедлову, начальнику по управленію, говорю, шо буду писать заявленіє на розщот, щоб мене перевели в село. «А ти, — говорить, — із Токмацького району, он там, — говорить, — зайти в ПТО, там, — говорить, — по-моєму, ваш чоловік, голова колгоспу». Я захожу туда, дивлюсь — мужчина стоїть, крупний такий, високий як Локашенко, скидається на Локашенка, у боярській шапці, та як, боярська шапка. «Здрасте!» «Здрасте!» — кажу. «Хто тут з Токмацького району?» — каже. «Я з Токмацького району, а село, — кажу, — Очеретувате». «А я, — говорить, — там голова колгоспу». Говорю: «Так, а чоґо Ви до нас завітали?» «Я, — говорить, — прийшов, щоб зделать проект строїтельства свинарника». «Так, — кажу, — давайте я Вам поможу. Ви напишіть, — говорю, — заявку, шо Вам требуются спеціалісти, і я приїжджаю до Вас в село і буду у Вас робить». Він написав заявку і ото я направився у село працювать. Так я зколотив бригаду, наладив випечку простим способом цегли, без обжоґа печей, по болгарському способу, дальше зробив строїтельну бригаду, назначив бригадіра, а сам взяв гроші в колгоспі, хотя мене не пускали. Нада лісу, нема ж лісу, нема чим строїть. Я по області помотався, ізвесть найшов, потом шлак в Оріхові два рази заказав, щоб шлага навозить на строїтельство свинарника, ну коровника. Ну, технік соглашається, завхоз соглашається, офіцер старий, офіцер в прошлом був, а мужики не соглашаються, члени правления. А чоґо не соглашаються? Вони ж їздили, як цей розказував, Пал Петрович, каже: «Да вот ездили, ни муки, ни картошки, и леса нету, попропивали все». Помню, Мороз: «Куда Ви берете його, він із тюрми прийшов?!» А на правленіє якраз приїхав Шкода Антон Прокопович, вторий секретарь обкома партії. «А я, — говорит, — за него поручусь». Хоча перший раз мене бачив [сміється]. «Если, — говорит, — он будет подлец, — говорит, — значит, и я буду подлец». І ото мене так утвердили. Я кажу: «Мені ваші гроші не нужні. Ви мені дайте гроші на білет і там, — говорю, — мені на прожиточний мінімум. Ви мене послаєте в командіровку, даєте, платите командіровочні, і тут оформляете мене етім, тим, шо достає. Ну вобщем хозяйственніком, вот». І я уехал на север по ліс. Приехал я у Вологодську область, колхоз Сталіна, встречает мене женціна, став

¹ Прізвище.

розговарівать з нею. Вона: «Я, — говорит, — только за деньги лес продаю». Я оттуда виїжджаю і поїхав в Архангельск. Значит, сів я на поїзд, дівочки їдуть. «Вы знаете, — говорю, — я с Украины, денег нет». «Ну ладно, — говорит, — в Архангельск приедете, там недалеко от станции обком партии». Приїхав я, значить, в гостиницу жить. В гостиниці мне говорят: «Ідїть в Дом крестьянина». Приїшов я в Дом крестьянина. «Здрасте». «Здрасте». «У вас для меня койка найдется?» Дівочка така, белокуренька така, вот, носик вздорнутий, ну, симпатичненька. «А Вы откуда?» Говорю: «С Украины». «О, земляк! Я, — каже, — с Днепропетровска». «А я, — говорю, — с Запорожья». «Для Вас, — говорить, — комнату найдем. У нас, — говорить, — ночные комнаты». Це дві кроваті, двухмесні. [...] І їдем по дождьовке, дороги нема, жерсть намошена, снєг забивається, замерзли ми. Ну проїхали ми половину дороги. «Нада — говорить — покушать». Зайшли ми покушать. А там дають отакі куски тряски! Ну ми, значить, бутилку водки, тряски. Ну я пить не пив вообще-то, а то думаю тут за компанію, сто грам випив. Тож я не п'ющий вообще-то. «Інтересно, — говорят, — мужик, а не пьющий». Ну приїхав туда, там, значить, договорився. Мене направляють в колхоз Сія Крогартин. Приїшов я в Сію, а там контора така метрів двісті длінною, і повно работников. «Здрасте, дівочки». «Здрасте». Самі дівчата. «Где вашего председателя найти?» «Васька та?» «Да». «Вот выйдешь за угол, возли церквы, там церква, там сторожка, вот в сторожку, там они пиячат». Пішов, коли вони сидять: дим коромислом, вони сидять, п'ють, гуляють. «Здрасте». «Здрасте». «Мені, — говорю, — Зіміна нада». «Василь Іванович?» «Да, Василь Іванович». «Я». Подимається, дивлюсь: одна нога короче, друга длінша. «Печать тебе нада? На печать. Я уже не председатель колхоза, видите, ребята?» «Я не хочу твоєї пічаті, я приїхав по ліс». «А, он, до пацана». А пацан сам із Полтави, він у його бригадір по строїтельству, заведивал всем. Кажу: «Мені нада ліс». Він каже: «Поїхали до мене, в мене переночуем, потом...» Пришли ми туда, розговорилися, от коли якось я сказав фамілію, Злиденний. А він на мене дивиться: «Так і моя фамілія Злиденний». Ану їдьом через дом, там дедушка виходе. «Здрасте». «Здрасте». «Отец! Вот, — говорит, — тоже Злыденный». «А откуда?» «З Таврії» «Я вже поняв. А чий же ти будеш?» Говорю: «Петра Гострого, знаєте?» Повуличному нас так називали, Гострі. «Знаю». «Ну, — говорю, — я продолжатель його рода». «И я Гострый, меня звать Данил». «А меня звать Андрей Максимович, Максима». «Это Максенки, маленького того?» «Да». Так я діда свого зустрів. У нього дві дочки, дві дєвки, а пацан — це не син його, це зять його, і фамілія його Луценко, а так назався Злиденний. Ото я так заготовив там ліс, заготовив я лісу для свого колхозу 900 кубов. А сестрин чоловік председатель колхоза був, звоне і мені говорить ета самое. Кажу: «Оформляй мене завхозом ілі як там оформиш, — говорю, — мені видай, — говорю, — дорожні і командіровочні, більш мені от тебе нічого не нада». [...]

В.С. — А зараз Ви до міста як односитесь?

З.А. — Я оце як з'їзду у Бердянськ, я приїжджаю хворий.

В.С. — Чого?

З.А. — Суэта суєт, толкотня всяка. Ну не люблю я. Так я не доказав. Так я ото став їхать у село, та в селі зробивсь бригадіром стройбригади. Переніс інфаркт, мій лікар сказав, що мені на такій роботі робить нельзя. Я пішов завферми робить, начав завферми робить. Коли дружок по армії, Григорій Григорович, начальник управління сільським хозяйством був, каже: «Слушай, Андрей, давай ми пошлем тебе учіться». Кажу: «Куда?» «Ну нада, — говорить, — на председателя колхоза учіться». Сельськохозяйственна школа. «Так у мене ж грошей не хвате, у мене двоє дітей, жінка і матір больна». «Так за щот государетва». Так ото я сто рублів в місяць получав і вчився. Я як кончив, он там стоїть, який я був у молодості, фотографія [посміхається], хочеш покажу? Ото отвчився і мене направляють главным зоотехніком колхоза «Рассвет» в село. Там монтірували якраз свинокоп, 13 тысяч голов свиней було, потом поставили мене завфермою, побув я завфермою. Тут секретаря обкома партії обругав управляющий, його спустили з партії, вигнали з роботи, ну куда приїжджає вторий секретарь, Петро Іванович був, і ото тоді я став управляющим. Ну хазяїн сам був, шо хотів, то і робив. А заїлися ми, вже стрів Ніну Василівну, на неї гнали: «Шо ти за діда зібралася?» Я їду в райкомпартію, кажу: «Мене з колохоза знімайте і з партії знімайте!» Каже секретарь: «Любий колосп в районі бери, хочеш главным зоотехніком, хочеш агрономом, хочеш председателем колхоза». Я так подивися на секретаря... «Не нада, — кажу, — мені нічого». Я чотири года пробув без партійного білета, ну потом, канєшно, отдали мені партійний білет... Звертаюся. Коли дивлюся на автобусній остановкі — на Запорожжя. Сів на автобус і поїхав на Запорожжя. А в Запорожжі брат работав директором завода 2075, военного секретного завода. Я до його приїхав, він в мене питає: «Чого приїхав?» Кажу: «Приїхав жалуваться чи просить, отак і отак». «Це ти, — каже, — Андрюша, піди». Я їду, говорю: «До Юрія Олександровича Ігнатова, зампредседателя облгорисполкома». Я справочной набираю: «Здрасте». «Здрасте». «Мені, — говорю, — Юрія Олександровича можна?» «Да, шо ти хотів, хто такой?» Я казав йому хто. «Приході, де ти находишься?» «Второй дом, — говорю, — от партезда, дом 50». «Так, а я, — говоріт, — 52, рядом. Їжай, — говоріт, — у Приморськ, а документи я тобі всі пришлю». Я приїхав, а там проводять совещаніє. «У кого нема, — говорить, — зоотехніка? Тараненко, у Вас, — каже, — нема зоотехніка, ну от я Вам даю». «Так шо, щас?» «Та не, — говорю, — я поду додому, а потом приїду». Ну я приїхав, жінці говорю:

«Готовся». Да, він сказав, щоб була квартира, щоб жена могла працювати педагогом, і йому повинна була бути. Тараненко мене привіз сюди. «Вибирай собі дом». «Та що я буду вибирати, перший цей». «Хай буде цей».

№ 123. — 2008 р., січень 3. — с. Єлисейка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Лисенко Раїсою Іллівною, 1931 року народження, мешканкою с. Єлисейка Запорізької області, проведене В'юном Світлоною Володимирівною (БДПУ).

В'юн С.В. (далі – В.С.) – Назвіть, будь ласка, своє прізвище, ім'я та по батькові.

Лисенко Р.І. (далі – Л.Р.) – Лисенко Раїса Іллівна.

В.С. – Дівоче прізвище?

Л.Р. – Воронцова Раїса Іллівна.

В.С. – Якої Ви національності?

Л.Р. – Українка.

В.С. – Де Ви народились?

Л.Р. – Село Єлисейка Андріївського району Запорізької області.

В.С. – Яка дата народження?

Л.Р. – 31-го 1 жовтня.

В.С. – Яка у Вас освіта?

Л.Р. – Середня.

В.С. – Ви вчилися в нас в селі?

Л.Р. – В нас в селі. Одинадцять класів закінчила.

В.С. – Професія у Вас яка?

Л.Р. – Штатна робоча. На всяких, на всяких роботах робила.

В.С. – А де Ви працювали?

Л.Р. – Ой, та дуже багато. І коло телят робила, і дояркою була, і свинаркою була, і завтоком була, і вісовічком була, одним тільки передсідатільом колхоза не була, і в ревізійній комісії навіть передсідатільом була. [...]

В.С. – А Ваші батьки, дідуся і бабуся якої національності були?

Л.Р. – Тоже української. Всі українці.

В.С. – А вони народились у нас в селі?

Л.Р. – Тоже, да, в Єлисейці. [...]

В.С. – Ви коли були маленькі, Ви або Ваші батьки відвідували міста? [...]

Л.Р. – Та де?! Тоді грошей не було ні копійки, на трудових робила, ніхто нікуди не їздив. У Бердянськ пішла, їздила бричонкою — хамси привозили.

В.С. – І Ви їздили?

Л.Р. – Ні, батько мій їздив. Нас було шестеро дітей і мама було годувати чимось, і батько їздив по хамсу.

В.С. – Пішки їздив?

Л.Р. – Да, пішки, бричонку взяв, і так навпростець поїхав, поїхав у Бердянськ. А так вони нікуди ніхто не їздив. Ми вже, канешно... Я вже їздила, канешно, у Бердянськ.

В.С. – А вони часто їздили туди? [...] Батько Ваш?

Л.Р. – Ні, один раз чи два рази.

В.С. – А довго там були?

Л.Р. – Ні, не довго, набрали хамси і приїхали на вечір.

В.С. – А Ви хотіли в дитинстві в місто?

Л.Р. – Ні, я, як закінчила школу сім класів, була поїхала. Місяць побула, походила, на роботу вже виходить, а я вирішила в колхоз повернутися. Мені не нравилось в місті.

В.С. – Ви самі туди поїхали?

Л.Р. – Сама.

В.С. – А чим Ви туди поїхали?

Л.Р. – Автобусом, вже автобуси почали їздити.

В.С. – І що, Вам там сподобалось?

Л.Р. – Ні, там дуже шумно.

В.С. – І що, Ви злякалися того шуму?

Л.Р. – Ні, не злякалася, нічого не злякалася, просто я люблю земляну роботу.

В.С. – А батьки Вам розповідали про міста в дитинстві, коли Ви ще маленькі були?

Л.Р. – Ні, ні, ніколи не розповідали, того що батьки вони вранці встають рано, ми ще спимо, вони нам наряд дадуть коров вигнати, і пішли на роботу. І приходять уже темно, так що нічого ніколи не розповідали ні за місто, бо вони нікуди не їздили, нікуди, і не бачили тих міст.

В.С. – А коли поїхали у місто, це для Вас що було, свято чи екскурсія по місту?

Л.Р. – Це діквина, того що людей дуже багато, на море пішли, і море страшне, дуже здорове, і все.

В.С. – А Ви на морі купалися?

Л.Р. – Та купалася на березі.

В.С. – І не страшно було?

Л.Р. – Та ні, не страшно, бо людей багато було.

В.С. – Так Ви міста не боялися?

Л.Р. – Та ні. Чого б я боялася? Там у мене сестра уже жила.

В.С. – А от Ваші батьки, коли їздили у місто, то вони самі їздили чи ціла група?

Л.Р. – Не, напевно, їх же ж там, ну я не помню, ні, напевно, не один шо батько поїхав, ще хтось з ним їхав.

В.С. – І вони заранеє договарювались?

Л.Р. – Напевно, договарились і поїхали.

В.С. – А Вам з міста що-небудь привозили, коли їздили?

Л.Р. – Канешно.

В.С. – А що привозили?

Л.Р. – А все везли, в селі нічого ж не було. І сахарь привозили, конфети, бо в селі ж не було, а хоч і було — у нас грошей не було.

В.С. – А в місто щось везли продавати?

Л.Р. – Ні, продавати ми не возили, а звідтіля брали, везли і картошку, і буряк, і морковку. Так як і зараз набирають і везуть у город.

В.С. – І там обмінювали?

Л.Р. – Ні, сестра возила там і на базарь.

В.С. – А Ви не пам'ятаєте своїх вражень від міста, коли Ви вперше його побачили?

Л.Р. – Город як город. Подивилась, як ми оце зараз телевизор дивимось, так ми тоді на город дивились. Шо людей багато, транспорту багато, ми не привичні до такого. Ми вийшли на вулицю і пішли, а там нада знать, де перейти, де не перейти. Отак ми і боялися. Думаю: нет.

В.С. – А як Ви думаєте, дуже міста тоді від сіл відрізнялися?

Л.Р. – Коли, зараз? Канешно.

В.С. – Ні, раніше відрізнялись між собою місто і село?

Л.Р. – Канешно. Ну як не відрізнялись?! Даже самой культурой відрізнялись. Село єсть село, а город єсть город.

В.С. – А що там в городі?

Л.Р. – У них вихідні — субота і неділя, ми поїхали: субота і неділя, люди ідуть у кінотеатр, а ми тільки дивимось, як вони ідуть. Там ідуть на танці, в себе там танцплощадка у них там. А в селі шо? Гармошка грає і танцює. І то якщо ще пустять нас у клуб.

В.С. – А чого не пускали?

Л.Р. – А того, шо ми малі ще були. І особо одежі ще не було їти у клуб.

В.С. – А в городі була одежа?

Л.Р. – Канешно, город отлічався од нас. Ми бідували крепко. А ще як тільки пішов на роботу, і сразу нам уже облігації виписали. Ми ще гроші не получали, а нам вже облігації трьохпроцентна чи яка там була. Вобщем, дурили нас, як хотіли, а потом в кінці года вдержали і всьо, проработав год.

В.С. – А у Вас знайомі були з міста, з города?

Л.Р. – Були.

В.С. – А вони чим від Вас відрізнялися? Одягом, може, мовою?

Л.Р. – Та всім. Вони, во-первых, по-руськи балакають, а ми по-українськи, даже не знаю, по якому ми балакаємо, по-хохляцьки. А городські по-городському, люди совсім інакші. Вони вимиті, чисті, у них время там: ну от семи до семи роблять там чи до п'яти, а ми началось ще сонце не стало і кончилось, як сонце зайшло. А коли і невмиті і ноги не мили даже, бо ні на чом хорошо і спать було.

В.С. – А от як Ви думаєте, місто впливало на людину? От коли людина жила в селі і поїхала в місто, це впливало на неї?

Л.Р. – Канешно. Це нервна система — нада ж пережить. Ану як тут у селі сто чоловік ходє, а там тысяча людей ходє! І не можна здрастуваться ні до кого. Ми ж привикли так, бо знаєм старших, от на старших ми називали всігда «Ви», хто б то не був — всігда «Ви» називали, а тепер шо? Іде і каже «ти». Їй сімдесят п'ять год, а ми «ти» кажем на неї.

В.С. – А от приїзжали до Вас люди городські, Ви відчували, шо Ви різні, Ви — одні, а вони — інші?

Л.Р. – Ні. Вони приспособлювались до нас. Вони хоч трошки і ломали, а все рівно по-нашому і балакали, общались, вечеряли — ми сідали їсти і вобщє нормально. Не, я не замічала, шо ми не однакові.

В.С. – І Вам не було обідно, шо вони там краще одягаються?

Л.Р. – Не, не. Не обідно було, тільки ж хотілося нам, щоб ми так тоже, як і вони. Одіться, пройтися, а то як надів черевики чи галоші! А вони приїдуть — босоножечки, туфельки на них, кучері. А у нас куди там ті кучері?! Голоші надів, платок завязав і пішов.

В.С. – А Ви, коли були малі, хотіли в місто переїхати?

Л.Р. – Не, не. Не хотіла. Я поїхала, місяць побула там у сестри, щоб устроїться на трикотажну фабрику, і уже все обійшли, і комісію, і все, і я як подумала, що уже буду цей, і я раз — обернулася, чемоданчик в руки і сказала: «Нікуди не піду!»

В.С. – А чого?

Л.Р. – Не захотілося мені. Я ж була колхозник.

В.С. – А от Ваша сестра, вона раніше поїхала туди?

Л.Р. – В город? Ну, канешно, раніше.

В.С. – А чого, Вона так захотіла чи батьки її відправили?

Л.Р. – Не, просто там робочі нада, там заводи були, фабрики були. Вони людей набирали, вона і поїхала.

В.С. – А батьки до цього нормально поставилися?

Л.Р. – Ну а що як у селі роботи немає?

В.С. – А в колхозі отпустили відразу?

Л.Р. – А вони в колхозі не робили. А тоді після війни зразу, і сразу їх позабирали, старша сестра була в Германії, а менша виїхала в Бердянськ, там вийшла заміж, там осталась, работала.

В.С. – Ви з ними підтримували зв'язки?

Л.Р. – Канешно.

В.С. – Вони до Вас приїжджали?

Л.Р. – Да, вони до нас приїжджали, були батьки живі — до батьків приїжджали, батьків не стало — до мене приїжджали.

В.С. – Були у Вас у селі такі, що переїхали з міста в село?

Л.Р. – Були. Були, бували такі, що заміж повиходили. З города приїхали, а тоді побули, побули, і уїхали в город: село не понравилось.

В.С. – Не понравилось і вони назад їхали? А вони на роботу, можливо, приїжджали, там вчителі чи ще хтось?

Л.Р. – Учителі приїжджали, канешно, приїжджали і работали, ну зараз їх нема нікого, вони померли вже.

В.С. – Вони відрізнялись від нас, селян?

Л.Р. – Не, вони були прості. Ось тут Марія Шостачка була у нас вчителька, всьо равно вона була проста, так як було і ми балакала до всіх, з усіма общалася, не було таки, що представляли з себе, приїхала вчителька і представляла з себе, а вони всі були прості.

В.С. – А люди до них як ставились?

Л.Р. – Люди до них харашо ставились.

В.С. – Вони, городські, держали хазяйство?

Л.Р. – Ні, хазяйство вони так не дуже держали, уже ж тепер начали держать, а тоді не держали, бо вони так приїдуть, до когось на квартирку стануть, так вони чим заімалися, там давали городики невеликі в школі, ну там садили.

В.С. – Вони вміли на городі працювати?

Л.Р. – Да, бо ми даже ходили, нас посилали в колхоз там збирать, подсолнух збирать, головки комбайн покосе, тоді. І вони з нами ходили, і вони збирали.

В.С. – Яке Ваше ставлення до міста, як Ви зараз до нього ставитесь?

Л.Р. – Безразлічно, тільки слухаєш по телевизору, дивишся і слухаєш, шо усі боліють за город, ті за Київ, ті за Бердянськ, а за село ніхто даже і слова не каже. А в селі люди, а вони вимирають кажний день, село становиться пустим. Крімє міста, нічого не волнує, за місто волнується государство, а за село ніхто не волнується.

В.С. – А часто туди їдете зараз?

Л.Р. – Ні, шас я не, в мене вже года, мене може закачать в автобусі.

№ 124. — 2008 р., січень 5. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Мирошниченко Галиною Федорівною, 1927 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юном Світланою Володимирівною (БДПУ).

В'юн С.В. (далі – В.С.) – Назвіть, будь ласка, своє прізвище, ім'я та по батькові.

Мирошниченко Г.Ф. (далі – М.Г.) – [...] Мирошниченко Галина Федорівна.

В.С. – А дівоче?

М.Г. – А дівоче — Сітало Галина Федорівна.

В.С. – А яка у Вас національність?

М.Г. – Українка.

В.С. – Дата і місце народження?

М.Г. – 1927-го году 19 августа.

В.С. – А село, район?

М.Г. – Село Єлісеєвка, я нікуди не виїжала, Приморський район.

В.С. – Яка у Вас освіта?

М.Г. – Шість класів, до війни.

В.С. – А професія, де Ви працювали?

М.Г. – Ким працювала? І уборщицею працювала, і на лісополосі працювала, в'язала віники под розщот.

В.С. – Як звали Ваших батьків?

М.Г. – Батьків як звали? Сітало Федір Кузьмич, 1906 года, а мати Сітало Парасков'я Мироновна, 1905 году. [...]

В.С. – А звідки родом Ваші предки?

М.Г. – Діди? Дід з Єлісеєвки, а баба з Салтичії. [...]

В.С. – Вони коли переїхали до нас в село, вона молода була чи вже як заміж виходила?

М.Г. – Ні, як заміж виходила. І тот як виходила за діда, за Кузьму. [...]

В.С. – Коли Ви були маленькими або в юності, Ви або Ваші батьки в міста їздили?

М.Г. – Ну, їздили у Бердянськ, Запорожжя.

В.С. – А часто туди їздили?

М.Г. – Та частенько, коли за чим нада так і поїхали, шось купить.

В.С. – А що там купляли?

М.Г. – Ну та то одежу, то подукти, то всякі речі.

В.С. – А Ви довго перебували там у місті?

М.Г. – Не, скупимось та й назад додому.

В.С. – А що для Вас в дитинстві було місто, шось надзвичайне чи як?

М.Г. – Надзвичайне, бо там більше всього можна було купить, подивитись на разні речі.

В.С. – Вам цікаво там було?

М.Г. – Канєшно цікаво, да.

В.С. – А Вас місто не лякало там автобусами, транспортом, домами?

М.Г. – Ні, не лякало.

В.С. – Ви в місто коли їхали, Вам хотілось там довше перебувати чи скоріше додому повернутись?

М.Г. – Скоріш додому повернуться.

В.С. – А чому?

М.Г. – Того шо додому тягло швидше.

В.С. – Чим для Вас була ця поїздка: допомогою батькам чи відпочинком?

М.Г. – Ну і допомогою батькам, батьки посилали скупиться, так.

В.С. – А раніше Ви їздили чи пішки ходили?

М.Г. – Їздили поїздом.

В.С. – А як малі були тоже поїздом?

М.Г. – Тоже поїздом, тоді автобуси не ходили. Тоді не було ще автобусів.

В.С. – І довго нада було їхать туди?

М.Г. – Ну скільки до Бердянська? Два з половиною часа.

В.С. – Там скупились і зразу додому?

М.Г. – Да.

В.С. – От коли перший раз побачили місто, які почуття воно у Вас викликало?

М.Г. – Ну якесь більше, чим у нас за село, красивіше.

В.С. – А що Вам там найбільше сподобалось?

М.Г. – Ну а шо? Магазіни лучше, чим у нас у селі, і так же ж і одежа лучша.

В.С. – Як Ви вважаєте, чим міста відрізнялись від сел?

М.Г. – Людей більше вроді трохи там, як Вам сказать, порядок лучший, як у селі, багатші.

В.С. – Можливо, культурою люди відрізнялись?

М.Г. – І такі культурні, канєшно, сільські є сільські, їх зразу видно, як вони в город поїдуть. [Посміхається]. А ті інтелігентні люди, краще були одіті за нас, а ми шо? Забиті селяни.

В.С. – А Ви на морі купались, коли їздили?

М.Г. – Купались. [...] Канєшно, купались.

В.С. – На пляжі людей багато було?

М.Г. – Багато, багато.

В.С. – От Ви перед тим як їхали, Вам же ж розповідали батьки, шо Ви їдете на море, Ви дуже чекали цього?

М.Г. – Да, да. Канєшно, ждали, самі ж ще ж, як були малолетки, не пускали на море, а уже як із батьками поїхали первий раз. А тоді вже і самі їздили.

В.С. – А куди Ви, на базар їздили?

М.Г. – І на базар, і покупаться.

В.С. – А що на базарі Ви купляли?

М.Г. – І одяжку купляли, і пальта, і так кофти.

В.С. – А може Ви щоб на продаж возили якісь сільські продукти?

М.Г. – Та возили яїчка, там мати курицю заріже та продаси, щоб на дорогу давать. Так було.

В.С. – У Вас не було в дитинстві знайомих, які жили у місті?

М.Г. – Були.

В.С. – Ви з ними спілкувалися?

М.Г. – Общалися, да.

В.С. – Ви можете описати, як вони одягались, як розмовляли, відрізнялись від сільських?

М.Г. – Одягались краще, а як вони із сел виїжали, то вони теж такої мови були, як і ми.

В.С. – Може, у них у хатах було краще, ніж в селян?

М.Г. – Канешно, краще.

В.С. – А що в них там таке було?

М.Г. – Ну що, і коври краще, і обстановка. Ну як шас у квартирах городських і у наших квартирах — відрізняється.

В.С. – Як Ви вважаєте, чому так було?

М.Г. – Бо були багатші.

В.С. – Чому, в місті більше грошей було?

М.Г. – Більше грошей получали, а в колхозі шо? То трудодні, то облигації запишуть, а колись там в кінці года копійку дадуть. Не розкошно жили тоді.

В.С. – Як Ви думаєте, як впливає міський спосіб життя на людей, він їх змінює?

М.Г. – Ну як міський... ну, канешно, люди у городі, а ми в селі уже одрізняється одне від одного.

В.С. – А чому, як Ви думаєте?

М.Г. – Ну як, вони там часи одробили і свободні, а ми тут колупаємось і колупаємося з тими тятками та з лопатами у городі. Вони і книжки читали, а нам ніколи було. От зорі до зорі робимо і робимо.

В.С. – Ви, коли от їздили в город, Ви там ходили в кіно, можливо?

М.Г. – Ні, ні. Ми спішили додому.

В.С. – А Ви в гості їздили до тих людей в місто?

М.Г. – Їздила, їздила. Тьотки ж тудя повиїжали, в город, в Запорожжя. Їздили. Погостюєм, погостюєм там два чи три дня, та й ідем додому.

В.С. – А Запорожжя від Бердянська відрізнялось?

М.Г. – Канешно, більший город.

В.С. – А де Вам більше подобалось?

М.Г. – В Запорожжі.

В.С. – А куди Ви там ходили?

М.Г. – Ми так не ходили, а ото по магазинам ходили, та у дядька гостювали, та й на вечір додому, на другий день утром і дома.

В.С. – Поїздом?

М.Г. – Да, поїздом.

В.С. – А на Дніпрогесі Ви були?

М.Г. – Була.

В.С. – Вам там подобалось?

М.Г. – Подобалось.

В.С. – А людей там багато було?

М.Г. – Нас туди на Дніпрогес послали і работать.

В.С. – А Ви відчували, от коли в місто поїдете чи до родичів, відмінність між собою і ними?

М.Г. – Канешно, вони краще одіті, і культурніші, і кругом, і шо там квартира, под'езд та й усе, а тутечки ми ж руками робили і толку не було.

В.С. – А у Вас якісь почуття викликало, шо, можливо, Ви гірші від них?

М.Г. – Шо ми гірші не, не визивало.

В.С. – Може, Ви були горді, шо у Вас є і двір свій, і село, а в них тільки квартира?

М.Г. – Та ні, ми завидували даже їм. Бо вони живуть, а ми тута страдаємо всі.

В.С. – Вам хотілося виїхать із села?

М.Г. – Хотілося, так не було можності.

В.С. – А чому?

М.Г. – Ну в 46 году, це ж война кончілась, брали нас на Дніпрогес, ми приїхали тудя, нас прийняли, в отдел кадров пішли ми, і послали нас в літейний цех на роботу, то шо плити льють, казани льють. Ну а там робота була не по нас. У 46 году скільки мені було, як я з 27-го году? Да, 19, а мати мене при німцях, щоб в Германію не взяли, та взяла записала з 28-го году. Документи ж усі попалили, німці, вже коли отступали, все палили підрят. А тоді був приказ такий... а там тьотка в мене жила, батькового брата жінка... так був приказ такий, шо, значить, восьмий год отпустить на учобу. Я там три місяці одробила і

поїхала по приказу додому, тьотка хотіла мене встроїть на завод ученицею в бугалтерію, а я ж ну шо, додому хочу та і всьо, так і не схотіла. [...]

В.С. – От коли до Вас родичі з міста приїзжали, вони Вам щось привозили?

М.Г. – Привозили.

В.С. – А що привозили?

М.Г. – А шо з продуктів, колись якийсь подарок, чи на плаття, чи плаття готове, чи кофточку готову.

В.С. – Ви чекали їх?

М.Г. – Канешно! Рідня, рідня.

В.С. – А Ви їм в місто щось давали?

М.Г. – А ми в місто то ячочк насобираєм, то курку заріжем, те й давали.

В.С. – А от були в селі такі, що переїхали з міста в село? Можливо там працювати?

М.Г. – Ні, ні. Як не погано в городі, но всьо равно з города нікто в село не їхав.

В.С. – Можливо, там в колхоз присилали якихось працівників, агрономів чи ще когось?

М.Г. – А, був і агроном в нас, дівочка приїхала, поки їй нада одробить, а тоді виїхала.

В.С. – Не захотіла більше тут бути?

М.Г. – Не захотіла в селі.

В.С. – А вчителі?

М.Г. – Вчителі, вони ж їдуть по направленію, приїжджали і вчителі.

В.С. – Ви не пам'ятаєте цих вчителів?

М.Г. – Там була Марія Івановна Шостачка, вона одна тут осталася, тільки її нема живої. Приїхала сюда і тутечки жила, і робила все время, уже їй було 82 года.

В.С. – От вчителі, що були, вони відрізнялись від селян?

М.Г. – Ну як не відрізнялись, но ми счітали, шо це вчителі, їх нада уважать.

В.С. – Поважали вчителів, так? Ті, що з міста приїхали, швидко ставали своїми, швидко до них звикали?

М.Г. – А як, да. Обзнакомлювались, привикали.

В.С. – Вони тримали город, господарство?

М.Г. – Приїжджали по направленію, давали їм отутечки город.

В.С. – А вони вміли на городах працювати чи їх треба було вчити?

М.Г. – Вміли, вміли. Дівчатка всі вони із села.

В.С. – От Ви дорослішали, Ваше ставлення до міста змінювалось? Чи яке було, таке і залишилось?

М.Г. – Яке було, таке і залишилось.

В.С. – А сьогодні Ви як відносите до міста? [...]

М.Г. – Да, лучше в городі, чим у селі.

В.С. – А Ви не жалієте, шо Ви не залишилися тоді у Запоріжжі?

М.Г. – Жалію.

В.С. – Як Ви думаєте, якби Ви залишилися там жить, Ваше життя по-іншому склалося б?

М.Г. – По-іншому, лучше було б.

В.С. – Чому лучше?

М.Г. – Ну я ж була б, ото на завод пішла учеником, вивчилась би і була б у мене спеціальність на руках, не ішачіла б я десь чорноробочой. Ну ума ж не було, воно після війни, так нерозбириха, батько ранитий прийшов, а нас четверо було, злидні такі були, шо...

В.С. – І Ви вирішили в селі допомагати батькам?

М.Г. – Да.

В.С. – А Ваші менші брати та сестри не в містах?

М.Г. – Виїзжали, моя младша сестра в Новошахтинськом работає вчителькой, вже на пенсії, а брат тутечки, поїхав у Запорожжя, поступив учіться, а тоді дівчина тут в його була, він бросив та й приїхав.

В.С. – Із-за дівчини?

М.Г. – Із-за дівчини [посміхається].

В.С. – А він не жалкує тепер?

М.Г. – Та чога там не жалкує?! Жалкує.

№ 125. — 2008 р., січень 7. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Интерв'ю зі Скуйбею Дар'єю Іванівною, 1929 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юном Світланою Володимирівною (БДПУ).

В'юн С.В. (далі – В.С.) – Назвіть, будь ласка, своє прізвище, ім'я та по батькові.

Скуйбеда Д.І. (далі – С.Д.) – Скуйбеда Дарнікія Іванівна.

В.С. – А дівоче прізвище?

С.Д. – Лилик, фамілія українська. [...]

В.С. – Якої Ви національності?

С.Д. – Українка. Тато українець і мама українка.

В.С. – Де Ви народилися?

С.Д. – [...] Село Ворошиловка, Гуляйпільський район (тепер Розівський).

В.С. – Яка у Вас освіта?

С.Д. – Ну освіта у мене технікум кончала агрономічний, там од нас 15 кілометрів технікум, по професії сама агроном-шововод, ти знаєш, хто це? А знаєш гусеницю-шовкопряда вирощували, оце я на цю професію вчилася. Коли я вивчилася, мене прислали сюди, в Андріївський район, на роботу, і у мене був увесь цей район: Берестова, Сохвіївка, Гюновка, Радоловка і оце всі колхози вокруг, я на район одна була. А як розформували оце, перевели всіх в МТСи, і мене послали оце в Єлісеєвку в МТС, та тут так і осталася.

В.С. – Яка дата Вашого народження?

С.Д. – 20 январа, чи січня, 1929 году.

В.С. – Як звали Ваших батьків?

С.Д. – Лилик Наталя Степановна, а батько Лилик Іван Никифорович.

В.С. – А діда і бабу пам'ятаєте, як звали?

С.Д. – Баба Васька, а дід, єслі Никифорович, значить, Никифор.

В.С. – Вони всі українці були?

С.Д. – Українці. І жили вони корінні у тому селі, там їхні батьки жили і вони.

В.С. – У Вас в домі існують якісь старі речі, які дісталися Вам у спадок від матері чи від бабусі?

С.Д. – [...] Як отдавали заміж, так сундук дали. [...] А сундук дали. Не шифанера не було, ні кроватій не було. Пред тим як заміж іти, Федя їде у Донецк тогувать, я даю йому гроші, кажу: «На, купи кровать». А шифанер тоді купили, як уже пожинилися, та вже жили. [...]

В.С. – От коли Ви були маленькі, Ви або Ваші родичі в міста їздили?

С.Д. – Ні, ні. Вони жили не багато, а бідно. А нізачім було і їхать туда. Їздили із села у Маріуполь, як був голод, та бричонкою, а на бричонкі (така банка стояла, така вона в ній можна і мед держать, ну як вона не цинкова, а з алюмінію) по тюльку, щоб з голоду не вмерти. Оце вони бричоночку брали і оце вони поїхали у город, там вони по чом набрали тієї тюльочки, привезли і годували нас, оце так. В школу, детка, ходила первий, другий, четвертий клас в одну, в нас школа була двохетажна, це там так три класи, читирі, і там не поміщалися всі діти. Багато, село дуже велике, не поміщалися. І ми в перву смену це ходили, були у другій школі, таке зданіє, і ми там були, а тоді нас перевели туда. І як ти думаєш, все время ходила після обід, і оце починається сентябрь місяць, картошечку копать, копаю, копаю картошечку, а тоді ноги помила і босячка, можеш повірять, ні? Босячка ходили у школу п'ятий клас, знаю, і шостий. А тоді вже трошки, ну як, стидно було чи шо, купили якісь отам такі тапочки, а на зиму батькові сапоги і ті порвані. Як ідеш — раніше ж снігів було більше, це зразу немає. А як весна, під снігом вода. Шовх — і вже повні сапоги води, прийшов — мокро. Тряпки, які там носки, і тряпками ноги обмотуєш і бігом. У хаті піч, і бігом на піч одігриваємся. Хочеш, шо хочеш, те і вір [сміється]. Оце таке детство було. Паганеньке детство було. А тоді вже як у сьомий, восьмий, девятий клас, то вже купляли, канешно, таке щось не дуже хароше, а кухвайку в школу носила і платок в'язаний, сама в'язала, на голки і сидимо. [...]

В.С. – Ваші родичі чи односельчани часто їздили у місто?

С.Д. – Ні, не було, воно од нас, місто, далеко. Це саме ближче оце Донецк, тоді Мелітополь, а так близько у нас немає. Район — ну воно не таке велике, ну в нас був район, но його не знаю, в якому році перевели з Гуляйпільського у Розівський, а у міста і їздить не було чим, машин же ж не було тоді, і коней не було, бо в колхозі були коні.

В.С. – От Ви кажете, вони їздили по тюльку, вони довго там перебували?

С.Д. – Дні чотири їх немає. Це ж туди поки доберуться, скупилися і назад поки приїхали, днів чотири, п'ять.

В.С. – А чим вони туди їздили?

С.Д. – Пішки, детка, я ж тобі кажу: бричонка, бричонка, на бричонкі оце банка та стоїть, і оце вони поїхали, як вони там купляли не знаю за шо.

В.С. – А на продажу туди нічого не возили?

С.Д. – Ні. На продажу нічого не возили.

В.С. – От коли вони приїхали з міста, вони Вам щось розповідали, що там гарно, що там щось краще?

С.Д. – Нічого, чи ми не питали в їх, вони наморені, намучені, вони там нічого і не бачили, як поїхали може оце до моря, взяли цю тюльчину, та й приїхали, прийшли пішки, притягли ту бричоночку, так воно було не того... Ото таке, детка.

В.С. – А Ви коли в місто вперше потрапили?

С.Д. – В місто вперше потрапила після десяти класів, як поїхала здавать экзамени, училася я в технікумі, от нас 15 кілометрів, я ото пішки ходила, а літом на вілосіпеді їздила, а тоді як ото вже поступать, вже

поїхали, подали документи в Запорожжя, це моє перве Запорожжя, і там ото поки документи здали, а тоді поки екзамени здали, а тоді...

В.С. – А куди Ви здавали документи?

С.Д. – В педагогічний інститут.

В.С. – От Ви коли приїхали вперше в місто, яке у Вас було перше враження від нього?

С.Д. – Погане. Все розбите після війни, це ж 47-48 год, зданія всі, де ми оце поселилися, поки здавать, не було криш, оце в квартирах все було розбите, це в 45 война кончілася, а я в 47 поступала. Враження було погане. А тоді вже розстроїлися, і станція розбита була, оце де ми приїжджаємо, Єкатіріновка ранше називалась, а тоді розбита і станція була, ото так примітивно поза. А ти не питаєш, чим ми писали?

В.С. – Чим Ви писали?

С.Д. – І як писали, як після війни, вікна позабивані жилізом, і ми сидимо оце в платках, немає ні пера, немає і ручки, заскубеш пір'їнку і ото у мами був десь порошок, зробили чорнило і ото вмочаєш. Так, а де писали? Книжки — і у книжках поміжду строчками де пусте, отак. А брат, ото вже як кончілася война, ще був, вони-то у Гостіно, і відтіля прислав мені посилочку, а там зошити, і зошити — така бумага красива, така гладенька. Мені як прислали оцю посилку, і Гуляйполе од нас 50 кілометрів — пішла пішки. Ну неякого транспорта немає, йшла я пішки, назад, вже якийсь дядько їхав, горюче кудись віз, і ото він мене підвіз трохи, мабуть, кілометрів восім підвіз, а тоді я знов встала і пішла, оце я за день справилась. От, а книжки — нема ж ніяких книжок, другий брат був під Москвою, там станція Кубинка є, і там він був. І от, значить, нада російську літературу, я цьому пишу, отак і отак, достань. Він прислав, і вона була одна на весь клас російська література. І ото брали, шо там треба, шо задавали. Ну словом... Ну а вчилися харашо, тригонометрію і геометрію дуже любила, дуже любила, мені оце як доводить теорему, це нема лучшого, як довести теорему, ну нема лучшого. [...]

В.С. – А Вам хотілось перебувати у місті довше чи скоріше додому повернутись?

С.Д. – Додому, додому. Ні, ні. Потому шо там усе, де не поткнись — купи, і на все гроші нада. Додому. Ну канешно б привикла, як було за шо, як батьки б учили, а то вони вже не трудоспособні були, уже тоді не могла я учитись. І брат каже: «І ми ж тобі не будемо помагать, у нас своя сім'я». І в другого своя сім'я, у всіх свої сім'ї, а помагать нема кому.

В.С. – От Ви можете пояснити, чим на той час місто відрізнялось від села?

С.Д. – А чим? Зразу після війни то воно розвалля було, у таке на селі не таке, я не знаю, як у інших селах, но в нас німці не вспіли нічого спалить, палили тільки млини, в нас було на чотирьох кінцях, а млини — вони їх спалили, а села вони не спалили. Так село було ціле, а місто тим відрізнялось, шо воно самі дірки були, як оце я бачила. Ну тоді розстраювалось, а зразу не дуже ловко було.

В.С. – А до війни відрізнялось місто від села?

С.Д. – А я до війни не була.

В.С. – А батьки Вам не розповідали?

С.Д. – Ні, ніде я не була, не в Донецьку, не в Запорожжі, не була і вони не їздили, бо не було за шо.

В.С. – Ви мали в дитинстві знайомих городян, міських жителів?

С.Д. – Ні. Ніхто. Рідні не було у городі, раз не було рідні — до нас ніхто не приїжджав. І ні з ким ми, рідня якось уся дома була. А так по батькам вона невелика була рідня. А наші оце діти тут, в мене чотири брати, вони всі трактористи, і вони робили в селі, сестри — одна в 22 года вмерла, друга в 18 год вмерла, третя ще жива, оце осталася жива, но усі робили в колхозі, ніде вони не їздили.

В.С. – Як Ви думаєте, коли людина переїжджає в місто, міський спосіб життя як впливає на її поведінку?

С.Д. – Впливає, канешно, як попаде, як шось таке поїде і як є в кармані гроші — то ловко, а як немає — дуже скрутно людині у городі, як немає. Бо там як ступнув — так і купи. У селі я пішла у погріб — набрала картошки, пішла на город — набрала огірків, надібала, помідорів накидала. А там нада для того, щоб борщ зварить, нада півдня постоїть в очеріді, капустину отам купи, буряк отам купи, так воно не дуже. Ну а всі рвалися в город.

В.С. – А чому?

С.Д. – Чому? Ну того шо ну як, у колхозі дуже важка робота, канешно. В городі там воно якось... А в колхозі роби з утра і до ночі роби, з утра до ночі роби, а в городі часи вже, бо там за часи, мабуть, і платять, і вже як почалась дисципліна, відповідаєш, як ти переробляєш время, уже доплачують. Якби там не розрішали, коли там, а так ні, і ото... А всі в город чоґось, не могу я представить, не приймала я участія в житні города.

В.С. – Як Ви вважаєте, може мовою, культурою відрізнялись міські жителі від сільських?

С.Д. – Ну та канешно, культурніше вони ходили, як у селі, бо в селі як натягнеш одне плаття і ходиш, поки не порветься, а тут культурніше. Є де піти. Ось у нас у селі і при німцях, і після німців клуба ж не було, розбили його, розібрали його. Ну клуб був із церкви, ну ми йдемо в клуб, в клубі горить лампа, там десь висить, і на балалайці грає. Танцюють усі, оце ж воно може і краще. А ми тоже оце як літом в клуб не підеш або не пускають, на вулиці там зібралося душ п'ятнадцять, двадцять, так я ж тобі кажу, як в школу ходила боса, а оце ж сюди береш глину, намалюєш тапочки, ще й перетиночку робиш і йдеш у

пиляку танцювать [сміється]. Да, да, і йдеш у пиляку танцювать. У городі ти ж не підеш босяка, не підеш, хоч шось там та те. А ми ото в пиляки, кажу: «Дівчата, а для чого ми оце понамальовували оце ті?» Їх називали прорезинки білі, а вони кажуть: «Ну та шоб хлопці бачили, вроді ми як повбуват».

В.С. – А в місті, як Ви думаете, було куда ходити?

С.Д. – Там вже було куда ходити і вже босий не підеш. Хай які там те, но він піде обутий, босий не піде. Так шо є разлиця між тим і тим. Ну хай, хай мама цього тоже не зазнала, бодай його дечочка не зазнать.

В.С. – Які почуття у Вас викликало те, що в міських жителів життя краще, що вони краще одягаються?

С.Д. – Ну, канешно, завидували, завидували, як же! Там хоч і одне плаття, ну є красиве, а в мене простенькі ситцеві. На випускний вечір мама брала ситчику (не знаю почом), голуленький у маленький горошок, і пошили. Це в мене було на випускний вечір плаття, на випускний вечір плаття таке було, із ситцю. І шо ж? Ми позносилися туди, і картоплю понесли, і олію понесли, шоб їсти приготувить, нас було в десятом класі десять чоловік, п'ять хлопців і п'ять дівчат. І ото шо приготувили, з випивки, мабуть, нічого не було.

В.С. – А у Вас не виникало бажання переселитись до міста?

С.Д. – Ні, не любила я його, не любила із-за того, що оце з сумкою нада, поки той зварить борщ, нада обходить скільки точок, шоб на борщ все купити, а на городі я накидала бурячка, капустину, і все в мене є.

В.С. – Як ставились до тих, хто переїхав з села у місто?

С.Д. – Та завидували, бо кажуть: там легше, і, дечочка, шо таке гроші платять, а в колхозі гроші не платили. Оце роблять було брати (а вони в мене були трактористами), в їх була гарантія три рубля, є в колхозі гроші чи немає, три рубля платили, оце ми цим спасались. А так мама кажуть: «Ну шо там, діду, — а тато сторожував все время поки і те, — шо там, діду, мабуть, піду поросся хоч випишу в кінці года, бо грошей же ж не дадуть». А ще чим обходилися? Вже хлопці, як пішли в свої сім'ї, зробимо сметани, повезли на базарь, продали, купили шось, десяток яєць продали, шось купили, шо необхідне було, про сахарь і не думали. Оце у мами така широка спідниця, а під тією спідницею хвартух, і там отуточки сахарь. Де вони беруть, хто їм привозив? Такий засмальцований, засмальцований. Як дуже комусь хочеться — дадуть, а так сахарю не було.

В.С. – А з Ваших родичів не переїзжали в місто жити, так?

С.Д. – Ні, ні. Я ж кажу: всі в селі осталися і в селі і жили вони.

В.С. – А може хтось в село переїхав із міста жити?

С.Д. – Із рідні?

В.С. – Ні, взагалі.

С.Д. – Щось не помню, шоб із города переїхав в село, шось не помню, не було.

В.С. – Може, на роботу там вчителі чи хтось ще?

С.Д. – Ну це як пришлють. Ось у нас прислали, кончіла вона, прислали її в село, поробила вона, я її хвастала це дев'ятий, десятый клас, а тоді не знаю, но це ось мені Наташа каже, шо вона у тому, у технікумі робе, но вже вона, канешно, пожила. Ну, кроме вчителів, ніхто не приїжджав в село, бо їх присилають на роботу. А, канешно, вони ж кончали то у городі інститути, хотілося їм у село? Не хотілося. Посилають — нада їхать.

В.С. – А от коли вони приїзжали, вони швидко ставали своїми, швидко до них звикали?

С.Д. – Да, осваювалися і так жили, це я харашо знаю, квартири їм давали, там були в нас школьні квартири, а то так по людях, і вони бистро так осваювалися.

В.С. – Як до них ставились?

С.Д. – Хорошо, вілічали, це ж грамотна людина приїхала, так шо вілічали їх, понімали, дуже так почитали, почитали їх, грамотна людина.

В.С. – Вони господарство тримали своє?

С.Д. – Кой які тримали, сімейні, да, як виходили у селі. Помню по українській мові, так та приїхала з чоловіком і поселили її в одному домі. Там був город і вони тримали господарство.

В.С. – А от міські вміли працювати на городі чи їм треба було допомагати?

С.Д. – Вміли, вміли, вони бачили, шо люди роблять і шо треба робить, вміли. Може, вони з таких сіл, як ми, та вивчилися та поїхали в нове село, так шо вони дуже добре вміли, володіли оце цим.

В.С. – А впродовж життя Ваше ставлення до міста змінювалось?

С.Д. – Я в місто не хотіла ніяк, в мене було Федя каже: «Оце ще трохи, та поїдемо у город». «Не хочу, не хочу і все». Чого мені не хотілося в місто? Не знаю чого, того шо бовтаться за отими харчами та в очередях. Місто мені не нравилося, оце по правді, по правді сказать.

В.С. – А сьогодні як Ви відноситеся до міста?

С.Д. – Хай живуть собі люди, хто вміє, хай живе. Хто чим занімається, хай занімається, на шо вивчився — хай робе. Мені безразлічно, хай живуть люди.

В.С. – Ви коли перебували в місті, Ви не ходили там в парк чи, може, в кіно?

С.Д. – Ні, ні. Як документи здавали, ми ніде не ходили, бо ми не дуже повдівати були. Приїхали із села і ніде не ходили, і воно, мабуть, все було порозбивате.

В.С. – Як Ви вважаєте, якби Ви залишилися жити в місті, Ваше життя по-іншому б склалося?

С.Д. – Канешно, краще. Я б перегару не вибирала з плитки. Обіжаються городяни, що вони дуже платять багато за воду і за газ, ну всі умовія. Кажу: «Ні, Ви почитайте, що я в селі. Мені нада дві тони угля купити, ну раніше він був по 500 рублів — це 1000, мені нада привезти два куба води — це вже 100 рублів, мені нада привезти три брички дров по 150 рублів. І почитайте, скільки це мені виходе. А ще й мені нада перегар нюхать, перегар вибирать. Ви хоч прийшла — у комнаті тепло, ловко, лягла вона і уже лежить чи там їсти собі варе. А ще газ мені нада купити, це ще 100 рублів, це газу. Ну, усе купи: уголь купи, дрова купи, газ купи, усе купи». І вони вважають, що їм важко платити оці услуги. Кажу: нам не легше аж ніяк, оце таке. Їм, канешно, харашо, що чисто, прийшла — чистенько все, а у нас прийшла, як каптонуло оце сюди, тоді лізь, бабо, забілою.

№ 126. — 2008 р., січень 12. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Безуглою Марією Василівною, 1931 року народження, мешканкою с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світланою Вікторівною (БДПУ).

Морозова С.В. (далі – М.С.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество, девичью фамилию.

Безугла М.В. (далі – Б.М.) – Безуглая Мария Васильевна, девичья — Жейнова, рождения — 1931 года.

М.С. – Национальность?

Б.М. – Национальность — болгарка. Родилась в селе Гюновка Запорожской области, Приморского района. Раньше это был Ногайский, а когда я родилась – Коларовский район.

М.С. – А какое Ваше образование и профессия, где Вы работали?

Б.М. – У меня образование средне-специальное. После окончания я была направлена в Асканью-Нову, в научно-исследовательский институт, работала лаборантом. А после замужества я уехала и работала здесь, в Приморском районе, в Нельговке на хлебоприемном пункте, я работала техником-технологом.

М.С. – А скажите, пожалуйста, Вы помните своих родителей, дедушек, бабушек?

Б.М. – Да. Родители мои — Жейнов Василий Кириллович — отец, мать — Жейнова Лукерия Кирилловна. Дедушка — Жейнов Кирилл Николаевич, а бабушка — Елена Николаевна. Они родились и жили все время в селе Гюновке.

М.С. – Скажите, а откуда родом Ваши родители, предки?

Б.М. – Ну, родители, я уже сказала, а предки наши были родом из Болгарии. Но в те времена, когда Болгария была под турецким игом, они вынуждены были переселиться. Переселились они в Бессарабию, а потом, через несколько лет, в общем, они переселились на юг Украины, в Бердянском районе (тогда был Бердянский уезд). И село, назвалось оно потом Гюновкой, а сначала оно было татарский аул Краклия.

М.С. – Скажите, Вам известны факты, почему гюновцам достались северные районы?

Б.М. – Ну, это я читала в книге, что когда, прежде, чем переселиться, все эти Таврические болгары, они посылали своих представителей. И вот так же было, мол, где получше, где возле моря земли хорошие. И так вроде как посмеялись, что вот Радоловка и Гюновка, дескать, эти их представители проиграли в карты и они попали в очень такое вот нехорошее место — самые северные села по району.

М.С. – Скажите, а у Вас в доме есть старинные вещи, какие-нибудь особенные?

Б.М. – Старинных особых вещей не было, потому что у нас семья раскулаченных, и когда раскулачивали — увозили все. Нас выгоняли [каже засмучено], единственное, что у нас иконы были. Мать их относила где-то, потом забрала. Они были как бы такие, подаренные еще родителям во время свадьбы.

М.С. – А что известно о истории этих икон?

Б.М. – Ну, о этих иконах историй особых не было, еще с Болгарии привезены и передавались они как-бы от родителей детям. И вот так как мать со мной жила, эти иконы, они остались у меня.

М.С. – Скажите, а Вы в детстве посещали города?

Б.М. – В детстве? У нас самый близкий город, что можно было посетить, был Бердянск, потому что жили то мы не ахти, чтоб можно было в какие-то большие города ехать. Я помню, еще в школу ходила, так мне мама пообещала, что она меня с собой возьмет (ехала в Бердянск скупиться или продать что-то). И вот, а там был зоопарк. Она мне пообещала, что поведет. Я ночь не спала потому, что утром рано поезд. Пять километров до станции мы шли пеши. И мы поехали ж в Бердянск, впервые в жизни увидела зоопарк. Мне это очень понравилось. Дома, правда, в Бердянске не сильно меня удивили, потому что в те времена у нас высотных домов не было, а у нас в селе дома тоже были кирпичные и хорошие, большие. Так что город на меня такого сильного впечатления не произвел. Может потому, что я была очень мала, еще не сильно взрослая. Я уже когда попозже попала в Бердянск... Конечно, были у нас родственники в Бердянске. Брат папы жил в Запорожье. Они приезжали к нам, но мы у них в Запорожье никогда не были.

Они, конечно, отличались от нас, город есть город, и одежда, и, может быть, развитие, но мы дружно с ними жили. Никогда не завидовали и не желали зла.

М.С. – Скажите, а с какой целью односельчане посещали тот же Бердянск?

Б.М. – Ну с какой целью? Возили продукты продавать, чтобы что-нибудь купить; тогда же ведь в магазинах ничего не было. Для того, чтобы что-то... Во-первых. Во-вторых, колхозы были — ведь денег то особых не давали. А трудодень зарабатываешь да и все. Нужно что-то везти с огорода, чтобы продать, потом уже купить — детей одеть, обувь.

М.С. – А вот во времена голода, до войны?

Б.М. – Ну, голод 32-33-го года я не помню, а уже послевоенное время — тоже были трудности такие. Но в военное время что было? Что с городов приезжали к нам. Тачками приезжали менять одежду на эти, на продукты. Так что с горожанами чтобы сказать... В те годы страдало не только сельское население. Страдало также и городское население. Тоже кто как мог выживал.

М.С. – А вот в детстве от кого Вы узнали, что такое город? Может, Вам кто-то рассказывал?

Б.М. – Ну как, мне рассказывала бабушка. У бабушки в Бердянске жил ее дядя. Он где-то даже работал в таком...

М.С. – На заводе каком-то?

Б.М. – Не на заводе. Он был в управлении города, и она всегда говорила, что они очень хорошо жили. И они бывали там. Но с этой семьи не осталось никого, и в Бердянске их уже не было. Так что мы когда ездили — просто так вот едешь на рынок и приезжаешь. Утром поехал, вечером вернулся. Единственное, что я помню город — когда мы вместе со школой, после окончания 5 или 6 класса мы пеши ходили в Бердянск в поход. Так мы, в общем, пеши дошли до Зеленовки, с Зеленовки — в Манойловку. В Манойловке там Корсак-могила. И вот мы на той Корсак-могиле были, а потом с Манойловки пеши до Ногайска (тогда Приморск был Ногайском), а уже с Ногайска с нами была пионервожатая. Так вот она посадила нас в машину и мы приехали в Бердянск и устроились на ночь в школу. А там был выпускной вечер, так что, вообще, у нас всю ночь не сон был. Вот так мы Бердянск видели в те годы.

М.С. – А как Вами воспринимались поездки в город?

Б.М. – Ну как воспринимались? Мы очень хотели в город поехать.

М.С. – Но что это было для Вас? Ощущения?

Б.М. – Ощущение было, во-первых, море, а во-вторых... Ну как? Там несравненно, там магазины — пройти посмотреть; мы были в музеях, нас водили в картинную галерею. Ну, что-то новое узнавали, того, чего в селе у нас не было.

М.С. – Музей существовал в Бердянске уже давно?

Б.М. – Да.

М.С. – До войны?

Б.М. – Да.

М.С. – А вот боялись ли Вы в детстве города?

Б.М. – Нет...

М.С. – Паники не возникало?

Б.М. – Для того, чтоб бояться, надо быть там, а мы редко, очень редко бывали.

М.С. – А как и на чем Вы добирались до города?

Б.М. – Поездом.

М.С. – И долго?

Б.М. – До Нельговки ходили — это 5 километров от нас станция Нельговка. Садись на поезд до Бердянска, а вечером — назад. Мы не оставались ни ночевать, ничего. Утром поедешь, вечером вернешься.

М.С. – Опишите эти поездки: кто ездил, какая атмосфера была в поездах того времени?

Б.М. – Ну, как тебе сказать, до войны я вот это один раз... После войны поездки в поездах были сложными. Чтоб поехать в город, даже если ты возьмешь билет, ты можешь не сесть. И с билетом мы садились на крышу и ехали на крыше, потому что проводники даже с билетом не пускали. А вот раз мы поехали с сестрой, побыли мы в Бердянске и пришли на вокзал. И мы не достали билеты, а поезд отправляется утром. И мы так пеши, без билетов — поезд отправился, мы по шпалам 50 километров шли до самой Гюновки. Это было военное и послевоенное время. Это было очень страшное время.

М.С. – Хотелось ли Вам в детстве, будучи в городе, вернуться домой поскорей?

Б.М. – Ну, это, чтоб было такое желание, нужно побыть в городе несколько дней, а мы утром поехали, вечером уже дома. Такого желания особого не было. А вот сестра жила в Запорожье, приезжала к нам, обыкновенно себя вела, так же, как и мы. Только на каникулы она приезжает к нам, и мы живем все вместе (это моего дяди дочь). Мы ей не завидовали, почему она была в городской школе, была более развитой... Я могу тебе сказать, что у нас были и до войны, и после войны пионерский клуб, комсомольский клуб, и там занимались всякие кружки. И дети не оставались такими уж тупыми и неразвитыми.

М.С. – Скажите, пожалуйста, а можете объяснить, по Вашему, чем города того времени отличались от сел?

Б.М. – Во-первых, они и сейчас отличаются, а тогда тем более, потому что люди были малограмотные, более забиты. В городах все ж таки были культурней, я имею в виду культуру...

М.С. – Интеллигенцию?

Б.М. – Да, там в основном больше интелегенции, больше грамотных людей.

М.С. – А рабочие простые?

Б.М. – А простые рабочие жили, наверное, так же, как и колхозники. Разница только в том, что те хоть зарплату получали, а колхозник, он был действительно как каторжный, работал без денег.

М.С. – А Вы в детстве видели настоящих горожан? Чем они Вас поразили?

Б.М. – Ну, я могу сказать, когда война началась, мне было 10 лет. С городов эвакуированные, что они не успели эвакуироваться, попадали в села, но они нас ничем не удивляли. Почему? Потому что они были такие несчастные, как и мы. И они... вот у нас с Запорожья была семья эвакуированных. Они сами были родом с Казани, русские были. И когда в 43-м году погиб муж (детей у них не было), жена осталась у нас и жила до 49-го года. И это очень хорошие люди — такие же, как и мы. И они в это время так же занимались сельским хозяйством.

М.С. – А по Вашему мнению, городской образ жизни, он влияет на поведение человека?

Б.М. – Я хочу сказать, что в селе люди были, ну, менее культурными, у них даже времени не хватает для себя, потому что для того, чтобы в селе жить и выжить, это надо работать с утра до ночи. А если ты работаешь с утра до ночи, какое внимание ты можешь уделить культуре, пойти там куда-нибудь или в кино, или в кинотеатр?! Ну что, в чем разница была? Все ж таки культурная жизнь для детей, для молодежи, в городах она была налажена. А в селах раньше и кино не было. Ото передвижку привезут, немое кино, и то бежишь на то кино, раз в месяц посмотришь, вот это и все. Библиотек особых тоже не было, чтоб книгами были обеспечены; учебники — это да. А уже послевоенное время стала более стираться разница между селом и городом. Тогда деревня уже немножко ожила, немножко материально стала на ноги.

М.С. – А вот Вы лично чувствовали свое отличие от горожан?

Б.М. – Знаете, если бы я жила с городскими людьми, а я жизнь прожила в селе и чтоб я себя чувствовала как бы ниже... Такого не было, чтобы меня кто-то считал вторым сортом. Этого я не чувствовала потому, что я жила с людьми сельскими.

М.С. – Скажите, возникало желание переехать в город?

Б.М. – Представь себе, что нет! Я люблю село, люблю землю. У меня специальность такая, что это... У меня никогда не возникало желания вот все бросить и уехать.

М.С. – А кто-то из Ваших родственников переезжал из села в город?

Б.М. – Да. Сестра работала трактористкой и она вышла замуж и уехала в город. Конечно, лучше нас жила, потому что как тебе сказать... Они построились тогда уже. В городе жить было легче, чем в селе. И материально, и для детей. Город и село — это две большие разницы.

М.С. – А как в селе относились к переехавшим в город?

Б.М. – А обыкновенно. Они не считали, что это какие-то особые люди, может быть чтобы их чем-то ущемлять, нет. Вот что городские? Приезжали с города те же, что и когда-то жили в селе. Они возвращались на родину. И их, и родителей ихних все знали, детей ихних узнаешь. Ведь что такое город? Все лето детвора вся в селе — едут к бабушкам и дедушкам. А чужие переехали в село — их все видят.

М.С. – А наоборот, из города в село кто-нибудь переезжал, в Гюновку? Приезжали приезжие?

Б.М. – В моем детстве?

М.С. – Да, до войны.

Б.М. – Выезжали только с села в город, почти вся молодежь, которая заканчивала 7-й класс в 14 лет, они все в ПТУ устраивались, получали квартиры, там и оставались.

М.С. – А по распределению приезжали люди?

Б.М. – Да.

М.С. – До войны?

Б.М. – Были, а как же. Специалисты, учителя — они приезжали.

М.С. – А как к ним относились? Они вливались в сельскую жизнь?

Б.М. – Они были как бы культурной прослойкой в селе. Вот какое-то мероприятие или выборы какие-то, и вот они всегда доклады проведут, людей соберут, расскажут все. До войны было население почти все неграмотное.

М.С. – То есть их в селе уважали?

Б.М. – Они пользовались уважением. Вот все специалисты, кто приезжали, большинство оставались в селе. Тут и поженились, и замуж вышли, тут же оставались и жили.

М.С. – А вот они, когда переезжали, быстро ли ставали своими в селе и от чего это зависило?

Б.М. – В принципе от самого человека, который приехал, понимаешь? Почему? У каждого человека свой характер. Есть человек, который общается с людьми, воспринимает людей такими, какие они есть, а есть человек, который себя считает выше их, и таким людям очень трудно было. Они не оставались в селе, не приживались.

М.С. – А как относились к таким людям, которые приехали из города, поставили хозяйство на ноги? Они вливались в сельскую жизнь?

Б.М. – Ну, я думаю, что тот, кто желал влиться — вливался, его все признавали.

М.С. – То есть различия не было?

Б.М. – Не было. Такого, чтоб сказали «вот приехала барыня» не было.

М.С. – А скажите, изменилось ли у Вас на протяжении жизни отношение к городу?

Б.М. – Нет. [...]

№ 127. — 2008 р., січень 20. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Буцановим Іваном Степановичем, 1929 року народження, мешканцем с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світлоною Вікторівною (БДПУ).

Морозова С.В. (далі – М.С.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Буцанов І.С. (далі – Б.І.) – Буцанов Иван Степанович.

М.С. – Национальность?

Б.І. – Болгарин.

М.С. – Дата и место рождения?

Б.І. – Село Гюновка. Дата рождения — 1929 года, 8 января.

М.С. – Скажите, какое Ваше образование и профессия?

Б.І. – Семь классов. Профессия — шофер.

М.С. – Как звали Ваших отца, мать, дедушек, бабушек?

Б.І. – Деда звали Борис Ильич Буцанов, отца звали Степан Борисович Буцанов, бабушку звали Буцанова Ева Лазаревна, мать звали Буцанова Варвара Лазаревна.

М.С. – А по национальности кем они были?

Б.І. – Все болгары.

М.С. – А что Вы знаете о родителях? Откуда они родом?

Б.І. – Дед родился здесь, а прадед из Одесской области, Измаиловский район, село Каркли, а сейчас — Лошиновка.

М.С. – А с какой целью Ваши предки переехали сюда?

Б.І. – Их Екатерина переселила сюда. Здесь были татары. Татар выгнали и здесь пустовали земли. Их сюда переселили как овощеводов и скотоводов. Они скотоводством занимались — овец было много.

М.С. – По сколько земли давали?

Б.І. – По 60 десятин земли на венец. Если женат — значит 60 десятин, не женатый будешь — ничего не давали.

М.С. – И они старались побыстрее жениться?

Б.І. – Да. Ведь 60 десятин. [...]

М.С. – Вы в детстве посещали города?

Б.І. – Ну, Бердянск.

М.С. – Какое впечатление он на Вас произвел?

Б.І. – Город есть город. До войны, в 38-м году, там жили родичи — баба Поля и дядя Степа.

М.С. – А с какой целью Вы туда ездили?

Б.І. – На море. Там в музей ходили. Поездом ездили — другого транспорта тогда не было.

М.С. – А часто ездили в город?

Б.І. – Ездили, но чаще всего в летнее время.

М.С. – Кроме поезда, были способы добраться до города?

Б.І. – Иногда приходилось пешком, но это по нужде было.

М.С. – Как Вами в детстве воспринималась поездка в город?

Б.І. – Ну как? Город есть город, не то, что село.

М.С. – А боялись в детстве города?

Б.І. – Почему боялись? Ничего там страшного не было. Транспорта мало было. Поездом приедешь, так там не было, как сейчас, на такси. А на лошадаках, тележки такие и подъезжали к базару.

М.С. – Вспомните старый Бердянск. Как он выглядел?

Б.І. – Ну, многоэтажных домов не было, считанные дома были красивые.

М.С. – Какие кварталы были густонаселенными?

Б.І. – В Колонии мало домов было, а на Горе так вообще ничего не было. Был один только заводик «Южгидромаш». Это здание и сейчас стоит, из красного кирпича, полукруглое. И «Солидоловый» был.

И был, где «Сельхозтехника». А то это пустырь был. Тут виноградники были и огородики. Частный сектор были только Лиски и Колония. Кабельного тоже не было. До Луночарска это вообще пустырь был.

М.С. – А когда Вы были в городе, хотелось ли поскорее вернуться домой?

Б.І. – В городе нравилось, но ведь семья вся в селе. Все прадеды и деды. Поколение все в селе.

М.С. – Чем города того времени отличались от сел?

Б.І. – В селе тогда не было электричества, а в городе оно было. И заводы там были — это Первомайский завод, потом Дормаш был.

М.С. – А заработки какие там были?

Б.І. – Ну, средние заработки. Получали они до ста рублей, может.

М.С. – Скажите, городской образ жизни влиял на людей, на их поведение?

Б.І. – Как... вообще на равных люди обращались к друг другу. Народ был уважительный такой.

М.С. – А Вы чувствовали, что отличались от горожан?

Б.І. – Конечно. Городской человек есть городской, а деревня есть деревня [сміється]. В селе же народ более простой, а городские более грамотные.

М.С. – У Вас возникало желание переехать в город?

Б.І. – Ну, возникало, но должности не было.

М.С. – С какой целью Вы хотели переехать?

Б.І. – Тут сильно уставали. Ведь все время трудились на земле. А в городе, на заводе было легче.

М.С. – Когда Вы были в Николаеве, как к Вашему отъезду относились родственники?

Б.І. – Мы тогда вынуждены были уехать в город. Мать не возражала.

М.С. – Скажите, а Ваши родственники стремились переехать в город?

Б.І. – Нет, не стремились.

М.С. – А как относились в селе к тем, кто переехал в город?

Б.І. – Дружески, любезно. Их встречали и провожали.

М.С. – Были в селе переселенцы из города?

Б.І. – Редко кто оттуда приезжал. Временно приезжали.

М.С. – А во время оккупации?

Б.І. – Во время оккупации сельский народ был в селе, а из города приезжали. В городе труднее было.

М.С. – Много таких людей осталось жить в селе?

Б.І. – Не могу сказать.

М.С. – Что нужно было им сделать, чтобы прижиться в сельском коллективе?

Б.І. – Ничего. Главное, чтоб рабочие места были.

М.С. – У Вас на протяжении жизни изменялось отношение к городу?

Б.І. – Конечно. Смотря к какому городу. Например, Запорожье, Днепропетровск, Донецк, Мариуполь — там металлургия развита. Требуются рабочие руки. А в Бердянске что? [Зітхає].

М.С. – Как Вы сегодня относитесь к городу? Где легче жить — в городе или в селе?

Б.І. – В селе то легче. К базарам мы не привыкли. Все излишки везем туда, сдаем. А в городе труднее.

№ 128. — 2008 р., січень 20. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Буцановою Надією Василівною, 1929 року народження, мешканкою с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світланою Вікторівною (БДПУ).

Морозова С.В. (далі – М.С.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество и девичью фамилию.

Буцанова Н.В. (далі – Б.Н.) – Теперешнюю? Буцанова Надежда Васильевна. Девичья фамилия — Жейнова Надежда Васильевна.

М.С. – А национальность?

Б.Н. – Болгарка.

М.С. – Дата рождения?

Б.Н. – 1929 год, 23 мая. Село Гюневка.

М.С. – Ваше образование и профессия?

Б.Н. – Образование у меня общесреднее. Профессия у меня — агролесомелиоратор.

М.С. – А кем работали?

Б.Н. – Я немножко работала лесомелиоратором, а потом перешла в колхоз. На разных работах работала после замужества. И работала в колхозе, в бухгалтерии секретарем была. И так до пенсии доработала.

М.С. – Вспомните, как звали Ваших родителей, дедушек и бабушек.

Б.Н. – Дедушку? Дедушка мой — Жейнов Кирилл Николаевич, бабушка — Жейнова Елена Николаевна, отец — Жейнов Василий Кириллович, мать — Жейнова Лукерья Кирилловна.

М.С. – А дедушка с бабушкой по материнской линии?

Б.Н. – По материнской — Ончев Кирилл (а по отчеству не знаю). И Ончева Марина Лазаревна.

М.С. – А откуда родом Ваши предки?

Б.Н. – Ну, мой дедушка переехал из Бессарабии сюда, в село. В Гюновку сюда переехал.

М.С. – А родители уже здесь родились?

Б.Н. – Здесь родились, в Гюновке. Да, уже здесь родились.

М.С. – А что они рассказывали о тех местах, откуда переехали?

Б.Н. – Ну, переехали они, фактически, ой, как это... Одесская область, Измайлковский район, село Лошиновка. [...]

М.С. – А скажите, пожалуйста, Вы, когда в детстве посещали город, какое он на Вас впечатление произвел?

Б.Н. – Ну, в детстве я посещала... Мне было где-то лет десять, вот так. Ну, мне было там приятно, хорошо, весело. Как там все красиво. Но все равно тянуло в село.

М.С. – А с какой целью ездили в город?

Б.Н. – Ездили вот мы на море, нас водили в зоопарк. И приезжала до нас тетя — в отпуск. Она сама из Одессы была. У меня сестра еще была — тетя Лена. И мы все вместе ходили по городу. Ну, нам было приятно, что нас там мороженым угощают, булочки покупали, конфеты давали. Вот такое вот впечатление.

М.С. – Как долго Вы бывали в городе?

Б.Н. – Я в городе была, когда еще работала. Я в Бердянске работала в трикотажной фабрике. Но я долго там не работала, и работа мне эта не нравилась. Я не могла жить в городе, мне там не хватало воздуха. Только я начала работать — вышла замуж. Муж из села, и я переехала в село, и всю свою жизнь прожила в селе.

М.С. – А от кого узнали в первый раз о городе?

Б.Н. – Ну от кого? От мамы узнавала. Вот эта тетя, что к нам приезжала, тоже рассказывала. Родители, если ездили, брали нас с собой. Так мы и узнавали о городе.

М.С. – Как воспринималась поездка? Радовались или...

Б.Н. – Ну, а как же! Ездили на поезде. Это ж такое событие — на поезд, поехал, с поезда, приехал!

М.С. – А боялись города?

Б.Н. – А чего? Не боялись.

М.С. – Не было страха?

Б.Н. – Нет, нет. Потом, когда мы повзрослели, начали и сами ездить. И когда окончили школы, начали ездить поступать в город, и все. Ну, мы не ощущали ничего такого страшного.

М.С. – А кроме поезда, чем еще добирались?

Б.Н. – Мы, кроме поезда, ничем не могли добраться. И автобусы тогда не ходили — поезд только.

М.С. – А какие дороги были тогда до города?

Б.Н. – Дорог не было. Дороги появились уже в 50-е годы, и то такие — посыпанные щебенкой. Но мы тогда ими в город не ездили. Уже позже, когда работали, машинами ездили на море. И вообще, ездили туда скупляться, продать что-то. У нас оставались продукты, и мы ездили торговать.

М.С. – В первый раз когда попали в город, какие были впечатления?

Б.Н. – Радость, конечно. Что ж, это такое дело. Приедешь домой — будешь всем рассказывать, как хорошо в городе, обустроено все.

М.С. – А чего Вы ожидали от города? Например, что-то Вы хотели увидеть — увидели?

Б.Н. – А я не знала, что мне нужно видеть.

М.С. – А море?

Б.Н. – Ну, море — это, конечно, удовольствие очень хорошее. Так много воды! У нас речушка протекает в селе, а там столько воды! И можно там купаться, да и хорошо там, вообще.

М.С. – А хотелось вернуться домой, когда Вы были в городе?

Б.Н. – Ну конечно! Каждый стремиться домой приехать.

М.С. – Скажите, чем отличались того времени город и село?

Б.Н. – Ну, конечно, село тогда... Совсем ничего у нас не было, а в городе, там уже ходили машины, а у нас почти их не было.

М.С. – А уровень жизни сельского жителя и городского?

Б.Н. – Кто его знает? Я тогда знала, какой уровень жизни был? Все равно, я хочу сказать, что в 47-м году люди из села поехали в город и спаслись там от голода. Все-таки там было больше внимания рабочим, не то, что нам, жившим в колхозе. Нам очень трудно здесь было [зітхає]. Но мы тогда этого не соображали.

М.С. – А были ли Вы знакомы в детстве с горожанами? Кто из города приезжал?

Б.Н. – Когда? В детстве? Вот я знаю, когда приезжала тетя Аня, она нас возила в город. А так не было. То уже после войны у нас женщина поселилась.

М.С. – А чем она отличалась? Внешний вид?

Б.Н. – Конечно, одевалась она лучше и обувалась. А мы были, как нищие ходили.

М.С. – Скажите, городской образ жизни влиял на людей, на Ваших знакомых? Они так же хорошо относились к жителям села?

Б.Н. – Да нет. Не было никакой заносчивости. И общались мы с ними хорошо, ходили мы к ним. Все нормально было.

М.С. – А свое отличие чувствовали?

Б.Н. – Ну, конечно, чувствовали! Чувствовали потому, что и одевались мы хуже, не такие развитые были. Село и город отличались очень.

М.С. – А возникало желание переехать в город?

Б.Н. – В детстве — нет. А в молодости мне не долго пришлось жить в городе. И уехала я оттуда.

М.С. – А какой была главная причина стремления в город?

Б.Н. – Ну, работу найти, чтоб не в селе, а в городе. Я уже когда доросла до возраста, чтоб работать, туда переехала, в город.

М.С. – А как относились родители к Вашему стремлению переехать в город?

Б.Н. – Ничего. Не запрещала мама. Нормально все было.

М.С. – А кто-то из родственников переехал в город?

Б.Н. – Сестра жила в городе. Она вышла замуж, муж ее работал в городе, хотя он сам родом из села. И она там осталась и жила все время.

М.С. – В селе как относились к людям, которые переехали в город?

Б.Н. – Нормально, хорошо.

М.С. – Не теряли связь?

Б.Н. – Нет, нет, поддерживали связь. Все хорошо было.

М.С. – А переехавшие поддерживали связь со своими родственниками?

Б.Н. – Ну как, приезжали в гости и мы ездили к ним — какие-то события у них или что.

М.С. – А кто-то в село переехал в довоенное время?

Б.Н. – Я этого не знаю, не могу тебе сказать. С наших родственников не было никого, чтобы из города переехал в село.

М.С. – А по распределению до войны приезжали специалисты?

Б.Н. – Приезжали, но я не могу сказать, откуда они. Были приезжие.

М.С. – А что нужно было им сделать, чтобы стать своими в селе?

Б.Н. – А они и так были свои.

М.С. – То есть не было различий?

Б.Н. – Да, различий не было. У нас вообще в селе их уважали, и они нас уважали и ценили. И не было такого, чтоб какое-то различие было между нами. Ну, конечно, они отличались, больше культуры у них и все. Ну а мы дружили с ними, и все было хорошо.

М.С. – А у Вас на протяжении жизни отношение к городу менялось?

Б.Н. – Конечно. Когда вот трудно — так изменялось. Хотелось, чтоб мы были в городе, чтоб наши дети были там, чтоб у них были квартиры. А теперь они, вот внуки, живут без квартир. А мы в селе живем — у нас дом, а некому жить в нем.

М.С. – А сегодня как относитесь к городу?

Б.Н. – Ну, мне уже теперь город не интересен, потому что я прожила свою жизнь здесь, и мне кажется, что здесь лучше, чем в городе. Там суета, надо кругом ходить, а мы тут уже привыкли.

№ 129. — 2008 р., січень 19. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Новаковою Надією Миколаївною, 1929 року народження, мешканкою с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світланою Вікторівною (БДПУ).

Морозова С.В. (далі – М.С.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество, девичью фамилию.

Новакова Н.М. (далі – Н.Н.) – Новакова Надежда Николаевна, девичья — Ончева. Родилась 28 мая 1929 года.

М.С. – А место рождения?

Н.Н. – Село Гюновка.

М.С. – Ваше образование и профессия?

Н.Н. – Десять классов, вечерняя школа. Я кончала дневную — восемь, а вечернюю — два года училась. Образование — агролесомелиоратор. Училась год.

М.С. – А где работали?

Н.Н. – Работала в совхозе «Коммунист» три года. [...]

М.С. – А откуда родом были Ваши родители?

Н.Н. – Местные.

М.С. – А предки, Ваши бабушки, дедушки, прабабушки, прадедушки тоже местные?

Н.Н. – Да, местные.

М.С. – А что они рассказывали о тех селах, из которых переехали? Они сберегли память о жизни там, в Бессарабии?

Н.Н. – Они рассказывали, как им очень мало земли дали. Так как здесь земли были пустые, они решили переехать. Им давали на трудоспособного 60 десятин. И поэтому они переехали сюда жить.

М.С. – А почему, как Вы думаете, болгары жили так зажиточно?

Н.Н. – Ну, они жили... С маминой стороны они были самые богатые. Они держали много барашек. Очень много занимались земледелием, очень работали много. И они жили, два брата, вместе. У того было четверо детей и их пятеро. И они трудились очень-очень хорошо. А с папиной стороны занимались животноводством, разводили нетелей. И тоже было их семь: дядя Лазарь, дядя Ваня, дядя Степа, дядя Захарий, дядя Миша. Их было семь братьев и две сестры. И все занимались хозяйством.

М.С. – И жили в одной семье?

Н.Н. – И жили в одной семье. Да. [...]

М.С. – А скажите, пожалуйста, когда Вы посещали в детстве город, как Вы к нему относились?

Н.Н. – Я посещала город тогда как? Ездил только по причине торговать, продать что-то и скупиться. Относилась к нему равнодушно. Меня в город абсолютно не тянуло. Я была человеком сельским, меня больше занимала сельская жизнь.

М.С. – Вас в детстве город чем-то удивлял?

Н.Н. – Нет, абсолютно не удивлял ничем, потому что мне некогда было смотреть на него, я все время была занята. Не то, что там я ездила любоваться, чтоб в кино пойти или в театр. Я только ездила, чтобы что-то делать.

М.С. – А в детстве Вы от кого узнали о существовании города?

Н.Н. – От отца. Отец ездил в город, мать ездила.

М.С. – А когда Вы ездили в город, как Вами воспринимались эти поездки? Равнодушно или радостно?

Н.Н. – Мне было радостно поехать в город, но без трудностей не обходилось. Я ездила все время без билета, иногда на крыше, не было ни условий, ни денег.

М.С. – В детстве боялись города?

Н.Н. – Нет, я не боялась, там ничего такого не было. Не было такого, чтоб кто-то тебя встретил, нагрубил. Если что спросишь — всегда скажут, подскажут. Вот такое было.

М.С. – Вы помните свое первое впечатление от города? Припомните, как попали в город впервые. Что Вас поразило?

Н.Н. – В 1946 году первый раз я поехала продавать яблоки. Город поразила меня многоэтажными домами, чистыми, асфальтированными улицами. В селе у нас такого не было.

М.С. – А хотелось ли, будучи в городе, поскорее вернуться в село?

Н.Н. – Да, меня тянуло только лишь домой. У меня не было никакого интереса там остаться, что-то делать. Я была старшей в доме, и нужно было помогать родителям.

М.С. – А села и города довоенные, они отличались друг от друга?

Н.Н. – Отличались. Города отличались более легкой жизнью. В городе горожане получали пенсию, деньги. Они материально жили намного лучше, чем сельские жители. В селе люди работали и не получали ничего. Зерно в конце года получали по 1 – 2 мешка, а денег вообще не получали. Были большие налоги сельскохозяйственными продуктами: и мясо, и молоко, и яйца, и все это надо было сдать, есть это у тебя или нет. Нужно было сдать 40 килограмм мяса, 500 штук яиц, 500 литров молока, а что останется — это их не волновало, пять у тебя или шесть детей. Если три – четыре года не сдаешь молоко — заберут корову.

М.С. – А были ли у Вас знакомые, приехавшие из города? Как Вы относились к ним и они к Вам?

Н.Н. – С города приезжали родственники из Донецка, из Бердянска. Никакой разницы не было между нами, ни вражды. Радость была. Они отличались тем, что были более интеллигентными, более глубоко во всем разбирались. Нам некогда было разбираться, нам нужно было много трудиться.

М.С. – А свое отличие от них Вы чувствовали?

Н.Н. – Нет, они нас никогда не унижали.

М.С. – Скажите, пожалуйста, не возникало ли у Вас желание переехать в город?

Н.Н. – В одно время было такое желание, в 1953 году. После работы в совхозе «Коммунист» я хотела устроиться в Бердянске на трикотажной фабрике. Но там не было приема. Мы решили с подружкой устроиться на курорт. Когда мы туда приехали, оказалось, что работ по специальности озеленителя не было. Нам предложили работать на разных работах, а мы подумали, зачем жить на квартире и работать, если мы можем жить и дома и так же работать? Приехали домой, и больше о городе я не мечтала.

М.С. – А как родители относились к Вашему желанию переехать в город?

Н.Н. – Отец сказал: «На твое усмотрение. Хочешь — езжай в город, устраивайся, не хочешь — работай и живи себе в селе».

М.С. – Из родных кто в город переезжал?

Н.Н. – Сестра переехала и до сих пор живет и не жалеет.

М.С. – А к ней родные как относились?

Н.Н. – Ну как? Она училась на токаря. Работала 10 лет токарем, а потом окончила бухгалтерские курсы, и она довольна этим.

М.С. – А другие односельчане? Много людей уехало в город до войны, во время войны?

Н.Н. – Да, много молодежи уехало. Вот Федя Лебедченко с Мариной уехали, Миша Сачанов... пар десять уехало. Там они учились, поженились. И вот через некоторое время половина вернулась в село и живут до сих пор.

М.С. – А причина?

Н.Н. – Нет квартир, негде жить. Из села не возможно было выехать, не пускали так просто, только на учебу выдавали документы.

М.С. – А как относились к людям, которые приехали в село по распределению, по партийной линии?

Н.Н. – Специалистов обеспечивали жильем, создавали им условия. Но если приезжали горожане, они скоро возвращались в город, а если были из села, то приживались. Таких было меньше. Это Смердов был парторг, Анатолий Петрович. Девочка здесь была садоводом, но председатель дал ей такую низкую зарплату, что на нее она здесь не смогла прожить.

М.С. – А они вели подсобное хозяйство?

Н.Н. – Да, они занимались домашним хозяйством. В селе к ним относились очень хорошо. Вообще, у нас в селе люди очень хорошие и никогда не было вражды ни по каким вопросам, национальным или другим.

М.С. – Менялось ли у Вас на протяжении жизни отношение к городу?

Н.Н. – Меня до сих пор к городу не тянет. Я как была сельским человеком, так и осталась. Мне в селе нравится. Здесь нет шума, свое жилье, воздух чистый.

№ 130. — 2008 р., січень 23. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Ончевим Михайлом Миколайовичем, 1931 року народження, мешканцем с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світланою Вікторівною (БДПУ).

Морозова С.В. (далі – М.С.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество, национальность и дату рождения.

Ончев М.М. (далі – О.М.) – Я — Ончев Михаил Николаевич, родился в 1931 году, 26 сентября. По национальности и отец, и мать болгары, значит, и я болгарин.

М.С. – Ваше образование, профессия, где работали?

О.М. – Значит, я по образованию – экономист. Оканчивал Одесский институт планирования сельского хозяйства. Ну и работал, в основном, экономистом. Хотя я до этого окончил техникум механизации и работал инженером. В основном я работал главным экономистом и главным бухгалтером.

М.С. – Вы помните своих маму, папу, бабушек и дедушек с обеих сторон?

О.М. – Значит, болгары приехали в Запорожскую область в 1862 году. В том числе и наше село — 36 семей приехало. И в том числе мои предки — бабушка Рада и бабушка Стянка (русское — Таня). Они были вдовы потому, что в период переселения там погибли их мужья. Ну, это уже история. И у них был мальчик Дмитрий, ему было восемь лет. Вот с этого мальчика Дмитрия и пошел наш род по матери. Фамилия их Чалдыковы. Дмитрий Григорьевич он был. У этого Дмитрия было четверо сыновей. Один из них — Григорий Дмитриевич — это мой родной дедушка. У Григория Дмитриевича было пять детей. Самая старшая была Чалдыкова Елизавета Григорьевна — это моя мать. Мать вышла замуж за Ончева Николая Кирилловича. И вот у матери было пятеро детей, один из них я.

М.С. – А по отцовской линии?

О.М. – По отцовской линии. Приехал Ончев Николай Кириллович, тоже в 1862 году. Было у него три сына и дочь. Один из них был Кирилл. Вот у этого Кирилла родился мой отец — Николай. А у Николая родился я.

М.С. – Знаете что-нибудь о местности, откуда переехали Ваши предки?

О.М. – Это история уже. Я могу больше рассказать?

М.С. – Рассказывайте.

О.М. – Болгары начали переселяться в 1773 году. И переселились в одно из больших сел — это Ольшанка Кировоградской области. Это село до сих пор существует. А в 1812 году была война между Турцией и Россией. И наши болгары удрали из Турции и переселились в Одесскую область в село Караклия. Сейчас это село называется Лоциновка Измайлковского района Одесской области. Но в 1856 году, даже не в 56-м, а в 53-м, Франция подбивает Россию на войну с Турцией. И они нападают, турки, и побеждают Россию. И вот эти земли, отвоеванные когда-то у Турции Россией, они перешли во владения опять Турции. А там были болгары. Но в 1856 году был подписан Парижский договор, по которому болгары имели право переселяться в глубь России. Но договор то был, а по существу не разрешали. Аж в 1862 году они подняли забастовки, восстания, болгары там. И частично переселялись они оттуда, удирая. А потом уже, в 1863 году, там получилось массовое переселение. Но наши

переселились в 62-м году. Они выехали в 61-м году, зимовали где-то, я не знаю, где зимовали. А потом, в 62-м году, уже приехали. И с тех пор болгары в Бердянском уезде Таврической губернии. Вот отсюда пошел наш род.

М.С. – А у Вас в доме есть какие-то старинные вещи, которые передавались из поколения в поколение?

О.М. – Есть. Вон — столик круглый. [...] Дед Дмитро, когда они приехали оттуда, из Болгарии, купил. У вдов было по 60 десятин на двор. Десятина — чуть меньше гектара. Они получили, и у них было золото. А здесь раньше болгар переселились немцы, в 1820 году, то есть 42 года они здесь уже были. Были и украинские хутора. И вот эти две старухи нанимают работников, распахивают и начинают работать. Но, так как степь была еще не распаханная, были и государственные земли, казенные, так называемые. Они держали овец, у них было более трех тысяч овец. Потом, когда распахали, они эти овцы держали в Запорожье. Тогда он назывался Александровск. В плавнях их держали. И дед... История этого столика. Дед, когда стриг овцу в июне месяце, он туда выезжал. Овцы эти стригли, паковали шерсть и сплавляли в Турцию морем. А оттуда контейнерами он привозил товар. Но здесь не торговал товар, а сдавал его в Бердянск купцам, и тем самым у него получался навар. И вот этот столик ему понравился... Он, вообще, и одежду болгарскую, кашемир, разные шали привозил здесь для своих. Так этот столик попал к нам и сохранился до сих пор.

М.С. – Вы в детстве посещали город? Какими были Ваши первые впечатления?

О.М. – Я уже говорил, что родился в 31-м году. Закончил два класса. В период немецко-фашистской оккупации я закончил третий и четвертый класс. Десятилетка была закрыта, а было только четыре класса. И вот когда наши освободили нас, я пошел в пятый класс в 44-м году. Почему-то весной мы поехали на машине в первый раз в город. Что я помню в Бердянске знаменитом вашем: гора, выложенная булыжником, а с двух сторон дереза. И вот мы должны были остановиться потому, что впереди нас была такая большая отара коз, их выгоняли из города. На горе была целина, и они держали этих коз. Только начали ехать — вторая отара. Впрочем, коз по триста. Дома я видел овец, а коз так много не видел. А сам город... Многоэтажек было мало, так что у меня не сильно большое впечатление. Если говорить, какой город на меня произвел впечатление, то это Львов. Двадцать второй год, меня взяли в армию. Почему? Потому что мы болгары, и нас, болгар, не брали в армию. Значит, до войны нас все время брали, а с осени 43-го года и по 52-й год болгар не брали в армию. Только один раз, в 47-м году, взяли один, 27-й, год. Почему? Потому, что нужно было демобилизовывать тех, которые с войны еще. А так регулярно болгары начали служить с 1 декабря 1952 года. И вот я... уже на двадцать втором году жизни взяли в армию. Я сразу служил в Сухуми, а потом попал во Львов. И вот Львов произвел на меня большущее впечатление своей стариной. Улицы узкие, трамвай, потом идут машины. Ну и архитектура там старинная, там скульптуры старые. А ваш Бердянск — что?!

М.С. – С какой целью ездили в Бердянск?

О.М. – Значит, ездили продавать яблоки. [Сміється]. Машина колхозная, и набились все продавать яблоки.

М.С. – Ездили бесплатно?

О.М. – Почему бесплатно? Для колхозников — все равно платили.

М.С. – Скажите, пожалуйста, как Вами воспринималась эта поездка? Веселье или радость у Вас была от этой поездки? Или это было обыденное дело?

О.М. – Война еще шла, а это было лето 44-го года. Поэтому мы думали, чтоб уторговать побольше денег, чтобы заплатить налоги. Рассказывать о налогах?

М.С. – Да.

О.М. – Начиная с 41-го года государство брало у людей займы — деньги, а давало им облигации. И вот на семью 500 рублей — это полторы тысячи. Ты приходишь, расписываешься, а потом тебе дадут облигации. В колхозе мы работали на трудоднях — денег очень мало давали или почти не давали. Ну и в период войны никто ничего не просил, мы знали, что это война, поэтому все работали. Но надо было платить. И мы ездили в Бердянск продавать, чтобы деньги сдать за облигации. Кроме этого, колхозник платил: 300 литров молока, 200 яиц и 40 килограммов мяса. Это натура так называемая, сельхозналог. Он не был единый, а на сад — один налог, картошка — другой, овощи и бахча — третий. И каждый год налог другой. И это нужно было заплатить. Есть у тебя сорок килограмм мяса или нет. Или же кто-то другой сдает 80 килограмм, а ты платишь ему деньги. Поэтому жизнь была на столько сложная, но мы знали, что идет война. Мы были трудовой фронт, поэтому работали мы. Дети, не дети — не имело никакого значения. Ездили в Бердянск с целью, чтоб уторговать денег, заплатить займ.

М.С. – А боялись города, когда в первый раз приехали?

О.М. – Значит, не боялся я города. Я был один среди сестер и должен был не бояться. Поэтому я ни ночи не боялся, ни степи. А город? Обыкновенные люди. Бердянск в тот период — это была большая деревня, там ничего такого не было.

М.С. – Город оправдал Ваши ожидания?

О.М. – Конечно, оправдал. Мы продали яблоки. И я сюда приехал, отдал деньги матери — она рада.

М.С. – Будучи в городе, Вам хотелось вернуться поскорее домой?

О.М. – Я знал, что нужно в селе остаться. Надо работать, чтобы прожить как-то. Кроме этого, болгар, которых не брали в армию, в 1943 году взяли в трудармию. Слово «трудармия» возникло в этот период. Почему? Потому, что была армия, которая воюет, и был трудовой фронт, то есть люди работали на фронт. Взяли болгар, татар, греков и еще немцев — всех, кто был под оккупацией. Взяли их, одели в форму бэушную, обули в постолы. Не в сапоги или ботинки! И что характерно — если в тылу работали и получали зарплату, то в трудармии кормили не сильно хорошо, скорее, плохо, но они работали бесплатно. У них были роты, взводы, отделения; жили в казармах, строем ходили на работу и им ничего не платили. А работали по 12 и более часов. Это называлось трудармия. И эта трудармия длилась до 1948 года. Даже в 1949 году еще работали. Отец был в трудармии, а мы должны были сами жить. Старшая сестра была в Германии, угнали ее. В 1943 году мне было 12 лет, Наде — 14, Ане — 9, маме — 40 лет. Мы ходили в школу, мама работала в колхозе. В колхозе почти ничего не давали. Поэтому надо было с огорода выкручиваться. И надо было еще отцу денег выслать, чтоб он мог в трудармии продержаться.

М.С. – Чем, как Вы думаете, города того времени отличались от сел?

О.М. – Я скажу так. До войны были города одни. Немец отступал, разрушал города, наши отступали — тоже старались не оставить производства немцу. Поэтому в 43 – 44-м году город стоял в руинах в полном смысле этого слова. Села, там, где прошел немец, тоже были разрушены. В нашем селе сожгли 38 домов, школу, овцеферму, свинарник, коровник. Поэтому большого отличия не было. Что там была разруха, что здесь. Но в городе люди работали, получали зарплату, а мы работали, ничего не получая. Но в народе был такой патриотизм, что мы никогда не заикнулись о трудностях. На фронтах убивают, а мы будем плакать о трудностях? Справимся! [Хвильюється].

М.С. – Может, Вам рассказывали, как жили в селе и в городе до коллективизации?

О.М. – Если взять болгарские села до войны, они ничем не отличались от русских. Так же люди жили и трудились, ничем не отличались. Контакт с городом был хороший, все, что можно было, продавали. Но нас не пускали жить в город. Села не были паспортизированы. Чтоб вырваться с колхоза, было не реально. Мы были закабалены в колхозе. Ездить торговать — пожалуйста, а жить и устроиться работать нельзя было.

М.С. – У Вас были знакомые в городе? Кто из города приезжал, когда Вы были маленьким?

О.М. – Маминых троих братьев в 1929 году выслали в Донецк. Тогда он назывался Сталино. Так вот эти родственники часто приезжали. В Бердянске родственников не было, а с Донецка приезжали, рассказывали о шахтах.

М.С. – Горожане, которые приезжали, отличались от Вас? Вы переживали из-за этого?

О.М. – Я был гордым мальчиком. Я учился хорошо и никогда не завидовал. Это у меня от матери. Она была очень доброй и не завистливой. Я видел, что они лучше живут, но зависти не было. Были моменты, когда я хотел так же жить, как они.

М.С. – А хотелось Вам переехать в город?

О.М. – Хотелось переехать и жить там.

М.С. – А в каких ситуациях возникало это желание?

О.М. – Я любил село, у меня много было друзей и мне не хотелось уезжать. Когда я закончил семь классов, в 1947 году, был голод, и мальчики ехали поступать в ремесленное училище в Запорожье. И сагитировали меня. А в ремесленное брали с четырехклассным образованием. Два года они учились, получали свидетельство о семиклассном образовании, профессию и могли поступать в техникум или 8-й класс школы. Так вот, я поехал. Прошли комиссию, нас приняли, меня — столяром- краснодеревщиком. Но на занятия я не поехал, и с 1 сентября пошел в 8-й класс нашей школы. Месяц проучился — школу закрыли. Тогда в Гюновке организовывался детский дом, нужно было идти в другое село. И я больше не пошел, а пошел пасть коров летом. И больше меня в город не тянуло.

М.С. – Как родители отнеслись к Вашему поступлению и желанию остаться в городе?

О.М. – Самый большой и близкий родственник мой — это мама. Она говорила: «Иди, поступай — не будешь голодать». Я пошел, но мне не понравилось ремесленное. Я хотел дальше учиться. Если бы мне кто-то подсказал, я бы мог и в вечернюю школу пойти.

М.С. – А из Ваших родных кто-то в город переезжал?

О.М. – Из нашей семьи непосредственно (нас было пять детей) только одна сестра. Другая сестра работала в колхозе, а затем на почте. Брат стал агрономом, я — экономистом, старшая сестра — продавцом в магазине, потом работала в сберкассе. А та сестра как выехала в город — больше не вернулась.

М.С. – Как относились в семье к тем, кто приехал из города, особенно во время оккупации?

О.М. – С сентября 1941 года по сентябрь 1943 года те люди, которых раскулачили в 1930 году, вернулись, некоторые в свои сохранившиеся дома. Таких было 10 – 15 семей. Они работали. При немцах сохранился тот же колхоз. Они давали по одному гектару земли обрабатывать для себя. К этим людям,

что вернулись, относились хорошо. Они ведь пострадали, вернулись ни с чем. Они ведь мало от нас отличались, были такие, как и мы, трудяги.

М.С. – Может быть, помните, до войны в село приезжали специалисты?

О.М. – Да. До войны приезжали специалисты. Был у нас зоотехник, но он не из города. Часто с города приезжали учителя. Мы обыкновенно к ним относились. Хорошо.

М.С. – А они приживались в селе?

О.М. – Не все.

М.С. – А что нужно было сделать, чтоб прижиться?

О.М. – Ну, видишь как, условия были не те. Не было телефонов, света. Они жили да и все. Некоторые отработают и уезжают, некоторые оставались. Но так чтоб резко отличались от нас, такого не было.

М.С. – Скажите, на протяжении жизни у Вас отношение к городу изменилось?

О.М. – Я бывал во многих городах, хотя за границей не был. На севере был и на Целине был. Но у меня не то, что небольшая зависть, что у них был нормированный рабочий день. Я всю жизнь работал без нормированного рабочего дня в колхозе. А у них отработал, и иди, что хочешь делай. Но с другой стороны, я им не особенно завидовал. Почему? Потому, что вот, например, Запорожье — это страшный город, загазованный. Там всегда была промышленность и загазованность. А Бердянск — дороговизна. Летом много курортных, там все дороже. Я лично мнение высказываю, что сильно большой зависти у меня к горожанам не было.

М.С. – А сегодня как относитесь к городу?

О.М. – И сегодня мне одинаково. Хай себе живут. У меня ни зависти, ничего нет. Сейчас в селе телевизор, электричество, газ, так что я вижу то, что и они могут видеть.

№ 131. — 2008, січень 21. — с. Обіточне Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Перепелицею Миколою Петровичем, 1925 року народження, мешканцем с. Обіточне Запорізької області, проведене Жолоб Наталією Миколаівною (БДПУ).

Жолоб Н.М. (далі – Ж.Н.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Перепелиця М.П. (далі – П.М.) – Перепелиця Николай Петрович.

Ж.Н. – Дата і місце народження?

П.М. – Село Обіточне Чернігівського району Запорожской області, улица Калініна 20.

Ж.Н. – Дата?

П.М. – 1925 год, 12 ноября.

Ж.Н. – Як звали Ваших батька та матір, діда і бабу?

П.М. – Батька звали Перепелиця Петро Гаврилович. [...] Перепелиця Парасков'я Ивановна. [...] Діда по матері Псьол Иван. Бабу Псьол. По батькові Перепелиця Гаврило по батькові.

Ж.Н. – Якої вони були національності?

П.М. – Чистокровні українці.

Ж.Н. – Яка Ваша освіта і професія?

П.М. – Агроном-полевод.

Ж.Н. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

П.М. – Ну батьки: з села Обіточного — батько, мати — з хутора Обіточенського.

Ж.Н. – Що вони Вам розповідали, що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

П.М. – Ну як населений пункт? Батько, наприклад, село Обіточне. Год там 150 вони були переселенці із Попівки Куйбишевського району, переселилися сюди. І батько розказував: поселилися в Обіточне і Салтичія, і була одна церква на два села, оно в конце Салтичії дерев'яна церква.

Ж.Н. – Вони самі переселялися чи разом з іншими?

П.М. – Да, вони самі переселялися, потому шо як турки розбили оце Україну, а пусті міста були, сюди села ну як сказать... Не було сел, потому шо турки делалі набегі, а далі міста свободні више, переселялися сюди в Столипінський період.

Ж.Н. – Скільки при цьому їм було років, чому вони це зробили?

П.М. – Ну як, батько тут і родився, значить, а його дед переселилися сюди займатись землеробством. [...]

Ж.Н. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнатства міста?

П.М. – Міста в основному Бердянськ. Я з батьками їздив, з матір'ю, з батьком їздив, в 33 году батько тоже їздив в Бердянськ до Кабанцова Николая.

Ж.Н. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнатства перебували в місті?

П.М. – Ну в місто Бердянськ частенько їздили, і в 1933 году, це був голод, батько мій із своїм другом Бичком Данилом Ехимовичом їздили в Бердянськ, везли оттуда пару мішков, і в 33 году як ото забирали, ну як сатанінське время було, осталося і ми вижили. Він з Данилом Ехимовичом їздили до Кабанцова. А Кабанцов жив на улице Бродського, ето от автовокзала і як до парка їхать, там ото жив друг мого батька.

Ж.Н. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

П.М. – Ну нове для нас було, багато машин, шумний город. Общим нравилось мені в місті. Це тоді, перед війною. Год в 12-15 ми часто їздили в город. Тоді поїздом їздили, були вагони пасажирські малі двоохідні, не такі як зараз чотирьоххідні, а тоді малі вони були.

Ж.Н. – Як сприймалось Вами в дитинстві поїздка до міста?

П.М. – З радістю сприймалась. Довольний був я, тоді їздив, в мене було дві сестри, Надя і Галя, і ми їздили. Ну, вобщем, довольні.

Ж.Н. – А що це було для Вас (свято, відпочинок)?

П.М. – [Сміється]. Свято.

Ж.Н. – Ви боялися в дитинстві міста?

П.М. – Ні.

Ж.Н. – А чому?

П.М. – Інтересно в місті було.

Ж.Н. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

П.М. – Да кой коли поїздом, а то волами ще перед війною, у батька вишневий сад, так майки вони возили в місто Бердянськ. Продавали, щоб налоги платити, так ото волами їздили. Ще з вечора виїздим і утром уже там і кіньми.

Ж.Н. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

П.М. – Було бажання одно, з деревні во время войны, як тут було крепосне право, із деревні не выпускали. Паспортов не давали, потому що крепосное право було. Мало хто виїхав. [...] Бажали, а ніякий сатана не пускав.

Ж.Н. – А чому так сталося?

П.М. – Ну потому що сатаністи були, нікуди з колхозов не відпускали.

Ж.Н. – Опишіть на прикладах, як в селі відносилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

П.М. – Ну с уваженієм относилися до тих, кому вдалося переїхати сюда у місто.

Ж.Н. – А що говорили про це у Вашій родині?

П.М. – Ну як, говорили, що вони правильно поступили.

Ж.Н. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви зв'язки з колишніми односельцями, які переїхали до міста?

П.М. – Зв'язки, канешно, підтримували.

Ж.Н. – Чи були у Вашому селі такі, що переїхали з міста до села?

П.М. – Таких не було.

Ж.Н. – Розкажіть, як ставилися до тих, хто переїздив за призначенням на роботу до села?

П.М. – Ну, призначав на роботу до села, наприклад, Євдокія Тимофеевна, вона учителькою работала, а потом вона стала женою мого двоюродного брата Афанасія. Уважаю я її, учителем работала вона. Потом Бородин Иван Афанасійович, і Ірина Федорівна тоже вчителем работала. З большим уваженієм до них относилися.

Ж.Н. – Чи багато з таких залишилися працювати в селі?

П.М. – Да, були такі, а деяких репресировали. Бородина Івана Афанасійовича в 1941 году, як война началась. Ну то було сатаністське время, багато невінних забирали.

Ж.Н. – Як швидко вони ставали в селі своїми і від чого це залежало?

П.М. – По своєму хорошему поведенію до людей.

Ж.Н. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

П.М. – З хорошим отношенієм относілся до города.

Ж.Н. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

П.М. – Нормально, с уваженієм.

№ 132. — 2008, січень 18. — с. Верхній Токмак Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Гусак Марією Маркіянівною, 1921 року народження, мешканкою с. Верхній Токмак Запорізької області, проведене Жолоб Наталією Миколаївною (БДПУ).

Жолоб Н.М. (далі – Ж.Н.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові, дівоче прізвище.

Гусак М.М. (далі – Г.М.) – Гусак (Яхно) Марія Маркіянівна.

Ж.Н. – Дата і місце народження?

Г.М. – Село Верхній Токмак, Чернігівський район, Запорізька область. Ну, я не знаю, тоді, мабуть, була Дніпропетровська, Токмацький район. [...] 1921 года 28 июня.

Ж.Н. – Ваша освіта?

Г.М. – Шість класів.

Ж.Н. – Яку професію здобули?

Г.М. – Ніякої професії у мене не було. 6 класів, і після того пішла робити у колхоз, а потім от комсомольської організації послали у Запоріжжя на роботу. У Запоріжжі я робила на авіаційному заводі, де мотори для самолётів виробляли. Тоді він считався «Завод 29». А тепер — «401». Воєнний завод, де мотори випускали для самолётів.

Ж.Н. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

Г.М. – Діда та бабу можу сказати, а ім'я і отчество... Ну, батька мого — Яхно Маркіян Трохимович, матір — Яхно Харитина Денисівна. Це як вони одружилися. А до того ж батька діда — Трохим, а по батькові — я не знаю.

Ж.Н. – Якої були національності Ваші батьки?

Г.М. – Українці. [...]

Ж.Н. – Де народилися Ваші батьки?

Г.М. – Народилися вони теж тут. Ну, батько народився там же, в тому селі. А мати народилася в цьому селі. Ну воно то і то Верхній Токмак. Тоді називались Низяни, не «Труд і воля», тому що тоді не колхоз був. Було село самостійно, вони робили не в колхозі, а колхози вже в 30-ті роки вони почали робити. [...]

Ж.Н. – Чи відвідували Ви або Ваші родичі за часів Вашого дитинства та юності міста?

Г.М. – Ні, ото вже тоді, коли було мені 18 років, та й 18 не було — 17, поїхала я в Запорожжя. А так — ніде. Ми на місці жили, у селі. [...] Не були вони ніде. У селі вони оце були. І як народилися, так вони в селі і жили. А ніде вони, ні в городі не були, ніде... [...]

Ж.Н. – Звідки Ви дізналися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Г.М. – Ну, родичі були де жили, да...

Ж.Н. – [...] Може, Ви до яких родичів їздили? Або Ваші батьки...

Г.М. – Їздили. І я їздила у Ростов з батьками. Там жили дядьки, тьотки. У Донецькому жили тьотки. Тоже їздили до їх у гості.

Ж.Н. – А Ви в дитинстві боялися міста?

Г.М. – Ні, не боялися. Я знаю. Їздила з батьками, мені вроді так, як у селі було, так як і там — в городі.

Ж.Н. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Г.М. – Поїздом. Туди, в Ростов, ми їздили два дні, по двоє суток, а Запорожжя — тут.

Ж.Н. – Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія, обтяжлива подія?

Г.М. – Канешно, не те, що в селі. Як не кажи, город лутше, як село.

Ж.Н. – Чого Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Г.М. – Радість, що ж я очікувала! [...]

Ж.Н. – Згадайте детальніше перше враження від міста.

Г.М. – Ну я ж кажу: радісно, бо поїхали в город, по городу ходили.

Ж.Н. – Поясніть детальніше, чим, на Вашу думку, в роки Вашого дитинства та юнацтва міста відрізнялися від сіл?

Г.М. – Канешно, що відрізнялися. Там зовсім не така ж життя була в городі, як у селі. Тут робили в полі, а там вже ж почасово робили у городі. А тут — от сонця до сонця.

Ж.Н. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Г.М. – Не знали, крім своїх родичів.

Ж.Н. – Чим Ваші міські родичі відрізнялися від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії тощо)?

Г.М. – Ну, та мова — мова, канешно, в городі тоді по-руські балакали, не по-українські, не так же, як ми балакали. А одяг був лутше, як у нас. У нас що було? Із полотна пошито, і так же ходимо, а у них одяг був із матеріалу.

Ж.Н. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Г.М. – Та ні, вони не гордилися, бо їм нада було виїжджати. Тут розкуркулювали і вони виїжджали в город жити, так що гордості не було ніякої.

Ж.Н. – Чи відчували Ви, що відрізняєтеся від міських жителів?

Г.М. – Ну так, канешно, відрізнялися, вже ж, як не кажи, не те, що у селі і в городі. Понятно, що відрізнялися.

Ж.Н. – А в чому полягала ця відмінність?

Г.М. – Ну я ж тобі кажу, ну що тут як ходили, а там же таки лутше ходили, вдівалися лутше, ну нащот продуктів, як тобі сказати, воно і тоді в селі було, бо ще ми возили хай які продукти, а там же не. Ну що я тобі скажу...

Ж.Н. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Г.М. – Ні.

Ж.Н. – У жодному разі?

Г.М. – Ні.

Ж.Н. – Чи за доброю волею Ви і Ваші родичі оселялися в місті? Чому?

Г.М. – Поневолі.

Ж.Н. – [...] Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юності зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Г.М. – Канешно, підтримували. Підтримували, а як же ж! Рідня. Вони переїзжали, ми їздили до їх туди у город.

Ж.Н. – Чи були у Вашому селі такі, які переїздили з міста до села? [...]

Г.М. – Ти знаєш, цього я тобі і не скажу. Хто такий, що з города переїхав у село... Цього я тобі і не скажу. [...] Я не знаю, хто приїхав із города в село. Не знаю. Просто воно не нужно було тоді, не інтересувалися то там.

Ж.Н. – Що треба було зробити, переїхавши з міста, щоб вважатися «своїм» у селі?

Г.М. – Канешно, господарство. Жили не на чужій шії, а заанімалися постройкою хати.

Ж.Н. – Чи змінювалося впродовж життя Ваше ставлення до міста? [...]

Г.М. – Ну оце що їздила у Запорожжя на роботу на заводі робить, а інакше не мінялось все життя.

Ж.Н. – Як нині Ви ставитеся до міста?

Г.М. – А як ставлюся? Уже не гожа туди їхати. Вже тут нада сидить. [...]

№ 133. — 2008, січень 20. — с. Верхній Токмак Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Коротичем Прокопом Григоровичем, 1925 року народження, мешканцем с. Верхній Токмак Запорізької області, проведене Жолоб Наталією Миколаївною (БДПУ).

Жолоб Н.М. (далі – Ж.Н.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові. Національність.

Коротич П.Г. (далі – К.П.) – Коротич Прокіп Григорович. Год рождення — 1925, березень місяць, 12 число.

Ж.Н. – Ваша освіта і професія?

К.П. – Професія — землероб, селянин є той вот, національність — українець.

Ж.Н. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

К.П. – Батька звали Коротич Григорій Тимофійович. Матір звали Коротич Ольга Павлівна. Дід по батькові — Коротич Тимофій Лаврентійович. Материн батько — Євтушенко Павло Пилипович.

Ж.Н. – Якої вони були національності?

К.П. – Національності? Ми всі були українці. Оце наше село переселилося з Черніговки 1790 року. Тоді це за 7 років пізніше, як заснувалася сама Чернігівка. Чернігівка заселялася з Чернігівської області. А Чернігівка заселялася 1783 року. На сім років наше село молодше від Чернігівки. І звідця нас вже переселяли як державних селян, наших батьків і дідів.

Ж.Н. – Що вони розповідали, і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

К.П. – Що я знаю про населений пункт? Ну, наше село називалося Вершиною і Верхнім Токмаком. Яка причина в цьому, це мені невідомо. Це вже зараз встановилося, що Верхній Токмак, а то в основному була Вершина називалося. [...] Під час розкуркулювання забрали в нас все і вигнали з хати. Ікони прямо на дворі виносили, вот складали в кучку, а потім приносили, солону насмикали, попалили, погоріли ікони. А все остальне постановку все чисто було забрато. І нас вигнато з хати. Нам прийшлося, батька посадили на три годи, батькові дали. А мати нас забрала і поїхали у Донбас. Там прийшлося і ходять по хатах просить, і біля магазинів просить. Так як селянам не видавали паспорти. Ну так, селянам не видавали паспорти і нікуди не принімали на роботу. А коли батько прийшов з тюрми, йому якось удалося строїтись на роботу розгрузчиком. А потім Сталін придумав паспортизацію, в 33 році зимою прийшлося нам під весну (вже огород посадили та тому подібне), прийшлося нам відти тікати, і відтіл вигнали. І коли ми приїхали сюди, на станцію Верхній Токмак, ми жили цілий тиждень в куветі під посадкою. А батько вже в цей час ходив, щоб пустили в нашу хату. Нас не пустили, дали нам поганеньку, оце ось на углі, де Руда живе Катя, як ото на Салтичію, Обіточну хіть. Оце ось крайня хата. Оце ми в тій жили хаті. Землю так як радянська влада і тому подібне хотіли перебудуватися і встроїла там у Зорі, єсть під Запоріжжям, вже його немає на карті, його вогнище взагалі немає. Строїли там комуну і землі відійшли із центра нашого колгоспу бувшого в ту комуну. А цих людей із центра переселили на нашу землю. А нас переселили на Могилянську, десь за 7-8 км. І ото наші батьки день і ніч в соломі жили і працювали. Да, ото така була справа.

Ж.Н. – Чи відвідували Ви або Ваші родичі за часів Вашого дитинства та юності міста?

К.П. – Батько посіщав, поки ще жили самі, вдвох. Батько мій скооперувався із ще двома його товаришами. Один був звать його було Манич Марко Данилович і його був брат Ягор Данилович, тоже Манич. Батько скооперувався, в місті працювали. Якось настало, поламався косогін, батько їздив у Токмак купити косогін. Купив косогін, ну тут уже в скорості він був не потрібен, почалась колективізація і все це забрали вот у нас.

Ж.Н. – А в Бердянськ чого їздили?

К.П. – У Бердянськ чого? Возили продавати хліб свій після врожаю, як врожай зберуть наші батьки. Випоняють державний план. А остальне лишали для себе, і вивозили в Бердянськ на базар. Там грузили в заграничні кораблі, були німецькі кораблі, були французькі. Там грузили хліб туди і получали гроші для цього. За ці гроші купляли для себе кой що необхідне батьки: сіль, мило, кой що з обuvi, з одежі. Вот за ці гроші. Ото мені так прийшлося узнать от батьків. Я сам, мене не возили, не їздив, я малий ще був, я казав. Крім того, мій батько багато возив гусей і качок у Бердянськ продавати. Тож попродають було гуси. А возили гарбою, кіньми. Гарба була — робилася площадка, дошка, перегороджувалась на шість частин і в кожду клітку окремо клали по скільки там садовили гусят — чи по 10, чи по 6. І тоді, значить, то, везли в Бердянськ. Їхали ночю з вечора з раннього, наутро вже були в Бердянську. Растояніє десь більше 83 кілометрів по сьогоднішніх мірках. Тепер тоже так же само, за ті гроші приобретали для себе в хазайство, що було потрібно. Потрібні були і вилочка, потрібні були і грабельки, і тому подібне. Це все ось купляли. Відра купляли, щось із посуду тоже в городі купляли, в Бердянському. Ото звідки я взнав про город.

Ж.Н. – Розкажіть, що для Вас у дитинстві означало місто?

К.П. – Місто в дитинстві було, ну як це сказати, сказкою, я должен сказати. Я його не бачив, то як тільки я чув от людей. Шо людей там багато, що дома будинків густо побудовані і тому подобне, магазини, базарі, і все це хотілося побачити, але побувати тот... Я природній, в мене в крові землеробство ще з дитинства. Я страшно любив город. Понімаєш, ото таке для мене було місто. Хотя в мене після розкулачки батько прийшов з тюрми, прийшлося ж жити там у Донбасі, у Донецькі. В те время називався Донецьк Сталіно, город Сталіно. В Будьоновському районі жили в землянках в кар'єрі. Правда, тримали там теж коров, тримали огороди до самої війни. І я там начав ходити у школу. Мені в те время було вже 10 з половиною років, я тільки пішов у перший клас. До начала війни я тільки кончив п'ять класів. Коли навчався — війна, у місті стало жити дуже далеко. Чого? То шо жили люди більше з магазинів. Робітничий клас, шахтери. Надвигався масовий голод. Люди начали з Донбаса тікати. В тім числі і ми з батьком, я, старший брат, ще двоє людей. Звідти у березні місяці 42 року вийшли, ішли пішки з Донбаса 4 з половиною дня сюда. Нам тут повернули нашу хату, яку під час розкулачки було конфісковано. Але вже (вона була вкрита черепицею), але вже була без черепиці, укрита була соломною. Черепицю зняли, у колгоспі побудували гараж здоровий, зерносклад і тому подібне. А будували з чого? Валяли ті хати, котрі побросали люди та повтікали. А де черепиця там, де було і не брошено — черепицю теж знімали, накривали люди соломною, а черепицю забирали на гараж. В 42 році.

Ж.Н. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

К.П. – Ну як впливає? [...] Ну, бачите, другий стиль єсть — городський стиль. Вони люди відрізняються від сільських. Чим вони відрізняються, я хочу сказати. Першу чергу там культура лучша, бит культури лутший. А народ, я б сказав, однаковий. Народ він однаковий, і тільки того, шо там, у містах, більше говорять на руському язичу, російською мовою. А сільські жителі зберегли свою рідну українську мову. Хотя вона вже в нас суржик, не чисто українська. А щітай десь процентів двадцять уяймана російською, російською, може бути і татарська і тому подібне може бути. Ото така справа. Ми прийшли сюди, нас... оддали нам хату і жили тут. І в 42 році мене у жовтні місяці, 15 жовтня, забрали до Німеччини. А батько з меншим братом і меншою сестрою, з двома сестрами, правда, лишилися тут. Коли прийшли наші, батька забрали на фронт, батько загинув там. А я був в Німеччині, працював. У 45 році десь у половині квітня місяця прийшли наші війська в Німеччину, і мене зразу, в той же день... Не тільки мене, зі мною ще був друг, котрий од мене не відставав, Сало Володя. Його немає зразу живого, він давно вже вмер. Нас зразу забрали на фронт і ми від города Корпуса дойшли до самої Чехословачії, до самої столиці Праги. Коли кінчилась зовсім війна, день Перемоги настав, нас перебросили у місто Карлові Вари. Це був мировий курорт-город, і в основному там лічили оці зоби. Там багато гарячих вод. Крім того, там була російська церква дуже красива, збереглася вона. Город цей розташований у щелі, пошти щелі гори у низині. Потім по приказу Сталіна біснுவатого нас вивели в саму Венгрію, тобто в Угорщину по-українському. Шли ми десь суток 25, всю пройшли Чехословаччину і прийшли до Дуная в городі Комар. Ну, почали, а на другому березі Комарум, по-угорськи цей городок називався. Він розділений був пополам. То був чеський, а це був угорський Комарум. Перейшли через Дунай, пройшли 30 км, розташувалися у таке містечко невелике, город Тата, то єсть містечко Тата. Там ми простояли, я в основному жив на квартирі, мене в дорозі посадили їздовим на конях, так як я із села знакомий з кіньми був, мене посадили на коні. Я правив коні. Повозка була загружена патронами, снарядами, воєнні снаряження були, боеприпаси. Якось я в дорозі заснув і коні, їдучи, розбили передню бричку, задок. А це була велика опасність, були погружені боеприпаси. І мене зняли із цієї брички, став я іти пішки, так як всі остальні солдати. А на утро мене опять посадили на цю саму бричку, бо нікого не нашли кращого за мене. І коли я прийшов у город Тата, мені для коней своїх було треба найти сарай-квартиру, ну, я найшов і там цих коней тримав. І тут же, в цьому дворі, помістилися, стали на квартиру младші лейтенанти, три чоловіки командири зводів, офіцери. Першим зводом командував младший лейтенант Прутков родом з Казахстана. Другим зводом командував Вагінін Ніколай, младший лейтенант, сам з Тюмені, сибиряк.

Третім зводом командував Верніков або Вернішин Верністьян, но він цього не любив армянина і він не признавав, що він армена. І от вони були на квартирі і я з ними на квартирі разом, тому що мої коні в цьому дворі стояли в сараї. Я за цими кіньми ухажував. Цими кіньми возили дрова і той, як його, заготовляли в розположеніє нашої часті. А потім ці коні забрали в нас і відправили в Союз, в Радянський Союз, і ми лишилися без коней. Навесну, значить, по приказу Сталіна верховного верховнокомандуючого п'яту армію, в котрій я служив, розформірувать. Демобілізували офіцерів, котрі в війну штампували скоропостижно без всякого образования солдат, направили на Курильські острови, на Дальній Восток, на Дальній Схід. Офіцерів, котрі безграмотні і тому подібні, демобілізували додому. А мені якось прийшлося лишитися, бо я там працював в Военторгі експедитором працював, їздив в Австрію, Веру, Баден-Бад їздив. Доставляв товари по репараціям, еті австрійці доставляв, а потім торгував ними. Коли все кінчилось, розформіровка і тому подібне, осталося в нас хазяйство велике, нашого полка 223, 78 гвардейської стрілкової дивізії, 33 корпусу, 5 армії. Ми погрузили все чисто і направили нас в Радянський Союз. Привезли нас в той час в Ленінград. Там ми проходили комісії врачейні, поліцейські комісії і... Поліцейська комісія — це була страшна комісія. Хто її не пробував і не бажаяю, щоб хтось попробував політичну комісію. А потім нас розправляли по частях. І я попав в Естонію, в Естонську РСР, в город Талін. Служив там при адміністративній хозяйственной часті. Ця часть продолжала вспомогательный порт судов і гавані. Звідти я їздив в отпуск додому в 47 році. А в 48 році я й демобілізувався. Ну й мати моя дуже хотіла, щоб я не оставався в колгоспі. А я хотів дуже остатися в колгоспі. Ну як послухав матір, поїхав. Поробив я рік в шахті і не схотів, розрахувався там, з шахтою розстався і повернувся сюди. Разом і привіз жінку, поскільки вона в мене була ще знакома з Німеччини, Германії. Сама родом з Полтавщини була. Я поїхав, забрав жінку. І остався тут, у колгоспі. А хата була спалена, німці спалили, zostалися без криші, одна стеля, і то стеля кой де погоріла. Ну, мені прийшлося цю хату викуплять у колгоспі за гроші. Хоть у колгоспі грошей не давали і копійки, тільки на трудодень. Нічого не платили, працювали за палички. Ну я цю хату виплачував, кажеється, 1500 карбованців. Це страшні гроші в те время були для колгоспника. Трошки відремонтував, поставив сяку-таку кришу. Укрив часть очеретом, часть соломою. Життя стало трошки налагоджуватися, стало краще. Завів я собі корову, держав свиней. Стали трошки більше давати на трудодень. Я рішив будувати і збудував цю хату, у котрій ми зараз сидимо. Це було, начав я будувати у 56 році, наробив самана, наробили з помощью колгоспників, людей. Люди йшли по моїй просьбі і працювали даром, без нічого, нічого я не платив людям. Тільки того, що організував хороший обід, канешно, з випивкою. В 57 році построїв цю хату і перейшов сюди жить. В той час в мене вже було троє дітей, троє синів. Через деяке время діти пішли в школу. А я працював і жінка працювала в колгоспі. Вона працювала, жінка, телятницею, свинаркою працювала. Я працював і в польовій бригаді, приходилося візьде. Працював бригадиром в огородній бригаді, охоронцем і землеміром працював, кладовщиком 8 років був, завідуючим складом матеріально-продовольственным, так сказать. А тоді шо ж я? Я, канешно, вдячний людям. [...]

№ 134. — 2008 р., січень 30. — с. Панфілівка Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Примак (Шелучко) Марією Василівною, 1928 року народження, мешканкою с. Панфілівка Запорізької області, проведене Гапоненко Яною Олександрівною (БДПУ).

Гапоненко Я.О. (далі – Г.Я.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Примак М.В. (далі – П.М.) – [...] Девичья — Примак Мария Васильевна, а в 49-м году пятого марта расписалася и стала Шелучко Мария Васильевна.

Г.Я. – Национальность?

П.М. – Украинка я.

Г.Я. – Дата и место рождения?

П.М. – Дата... двадцать... документально у мене 1 апреля 1928 года, Киевская область, Полесский район сейчас, село бывший Варович, а теперь нема. Він попав під Чорнобильськую, под знос. Нема цього села.

Г.Я. – Какое у Вас образование и профессия?

П.М. – Образование у мене шість класов, а професії нема ніякої. Шо возьму в руки, те й роблю.

Г.Я. – Как звали Ваших родителей, дедушек и бабушек? [...]

П.М. – А от дедушка один Приходько Иван Иванович, э, дуже старый, не знаю какого года он родился и не знаю, когда он умер, он умер в Белоруссии, его раскулачили раньше, и додому Варович не разрешил ему приехать, так он там у Беларуссии 70 км от нашего села Хвойники, поселок, наверно, городского типа Хвойники. А бабушка тоже ж була Приходько Горпына, а як по батькови не знаю. Так. [...] Це я от материной стороны, а от папиной стороны — Примак Михаил був, не знаю по-батькови, а бабушка Примак Анастасия, она умерла була в 1952 году, а дедушка умер в 1933 году. Он не от голода умер, а воспаление легких у него было и он помэр в 33-м году, деточка.

Г.Я. – А родители?

П.М. – А родители мои сами из Киевской области, тоже ж Полесский район, село Варович, и мама, и папа оттуда — и там они, там жили до 34-го года. С 34-го года по 50-й годы жили тут, на Запорожье, район Коларовский район был тогда и село Богородицкое. И потом через 20 лет уехали назад. Я тут, конечно, осталась, замуж уже ж вышла. Там пожилы тоже 20 лет и приехали они сюда снова в 70-м году, поумирали тут уже, в Панфиловке.

Г.Я. – А какой они национальности?

П.М. – Чисто украинцы. [...]

Г.Я. – Они сами переселились или вместе с другими?

П.М. – Они сами сюда переехали, они не переселенцы, они по доброй воле, 6 лет мне было, это я хорошо помню.

Г.Я. – А сколько им при этом было лет, Вы не помните?

П.М. – Ну, приехали сейчас скажу, помню хорошо. От у 34-м году папе было 26-й год, мама на 2 года за его меньше, так. [...]

Г.Я. – Посещали ли Вы во время детства своего города какие-то? [...]

П.М. – Конечно, я во время детства в Запорожье ездила...

Г.Я. – Ну, еще когда в молодости были?

П.М. – Ну, бывала я в 16 лет, це в 44-м году было, и в Запорожье я была, в Днепрогэсе работала и в С 30 там, строила, строительство было. Кончила я С 30, на крыше ездила, было в то время билетов не давали и ездила я на крыше. Це в нас був такий плацкарт. Нас багато таких детей было. Техникумы кругом, молодежи було тоди багато.

Г.Я. – А с какой целью Вы ездили, работали или просто?

П.М. – Ну, я потом работала, а потом вышла замуж, поехала в Киевщину до бабушки, от там була у бабушки, приехала, вышла замуж и жила. Вот это уже 58-й год живу, вот 5 марта будет 59 лет, когда мы расписались.

Г.Я. – И как долго Вы там находились, в городе?

П.М. – В городе? В городе год, год.

Г.Я. – И все, да?

П.М. – Мне городская жизнь не понравилась. [...]

Г.Я. – Когда Вы ездили в город, что это было для Вас? Праздник, отдых, работа или это была помощь родителям?

П.М. – Все було. Як приеду домой, за мамкою скучаешь и приезжаешь вот. Побудешь та й обратно поедешь. Нас и отпускали, и мы сами ездили, давали, а в С 30 нас кормили хорошо, так шо одевали нас там, обували нас. И тогда то було военное время, в 44-й, 45-й год. Кончилась война... Война у меня кончилась в Запорожье.

Г.Я. – А можно поподробнее рассказать, долго ли Вы добирались до города и чем именно?

П.М. – Пішки добирались до станції до залізничної. На поїзд через Пологовський район, днепропетровский ходил поїзд, ще когда железную дорогу построили, так он и теперь ходэ в Бердянск. Тільки через день ходив. У мене там тоді Сталіно називали Донецьк, а нам пересадка у Пологах. Доїзжаємо, там, значить, 3 прольота до Мільчупки чи до Лізоветовки, і пішки додому ідеш. 9 або 12 кілометрів. З Лізоветовки нам 12 км, а з Льв[...] ¹ки 9 км було пішки. Смотри, де ближе. [...]

Г.Я. – Хотелось ли Вам, находясь в городе, скорее вернуться домой?

П.М. – Хотелось и дуже. Хотелось. Тогда и в селе хорошо было.

Г.Я. – А какое у Вас первое впечатление было от города? Вам он понравился или просто...

П.М. – Город мне, ну як, не понравился. Мне вообще городская жизнь не нравится.

Г.Я. – А что, так и было разруха или ничего?

П.М. – Не было ни одного дома, когда мы приехали туда, это было в 44-м году, в 43 году нас освободила Красная армия, а в 44 год я через год в сентябрь попадаю... Я год дома была у войну. У госпитали в сели, и раненых привозили — война же ишла. То я то там год, не год, а зиму всю возле раненых работала, а летом общие работы ходила. У сентябре месяце вже в СЗО поехала в 44 году. И там я год побыла и поехала в Киевщину до бабушки. Вобщем, не схотила я в городи жить. Мени город не понравился, ну если б поймали, так 5 лет бы дали, я поехала туда до Киевщины до бабушки, а хто знал, куда я поехала? Нихто. Хай знають, я вже не боюсь того, вже мене в тюрму не заберуть. Было так. Строго було.

Г.Я. – А как Вы думаете, чем город отличался от села?

П.М. – Ну, в городе лучше было, чем у селе. Того шо тут не деньгами, а трудоднями, а в конце года шо? Попадав у совхоз, рассчитывали и хлебом и овощами. Шо було в колхозе, то нам и давали, шо выростили. Ну, не погано було у совхозе, а... в колхозах ото було лучше, ніж тепер при своєму хозяйстві.

Г.Я. – А были тогда знакомые горожане в то время в городе? Ну, много знакомых у Вас было горожан?

П.М. – Конечно, конечно, а як же ж? Молодежь.

¹ Частина слова не розібрана.

Г.Я. – Чем они отличались от Вас, вот Вы из села? Может, одеждой, поведением, речью?

П.М. – Та ничем, ничем не отличались. Одинаковы люди все, шо сельские, шо городские. Мы не понимали, кто грузин, кто армянин, кто болгарин. У нас все люди были одинаковые и нам это нравилось. И жили все одинаково тогда.

Г.Я. – А переезжал кто-нибудь из города в село жить?

П.М. – Из города в село? Оце наша Женя приехала, вона городская була. А вона в селі все навчилася робить, шо тут в селі робить було. Она до этого в Московской области була. Одинаково було: и горожане приезжали тут работали, и наши в городе работали.

Г.Я. – А не бывает у Вас желания переселиться в город?

П.М. – Нет.

Г.Я. – А почему именно? Какая причина этому была?

П.М. – Того шо мы землеробы, мы любим землю. Де родилась, сюды и тягне. И на огород свий в мэнэ, а в городе на рынки я не люблю ходить. Повезу в город, шоб побыстрее продать его, шоб мне и не стоять.

Г.Я. – А как Вы думаете, как относятся до людей, которые приезжают сюда в село з города?

П.М. – Тоди относитесь горожане дуже хорошо к сельским. На базар приедимо — нас приветствовали всегда, и место уступали, а теперь як тико повезешь, так и никто тебе не скажет, какая цена. Стараются нас обдурить, чтоб подешевке у нас взять отак.

Г.Я. – У Вас кто-то тогда, в то время, переселялся на работу в село?

П.М. – По направлению не, никто. По направлению никого, не приезжали. То кто в свое село приедет?!

Г.Я. – А вот на протяжении Вашей жизни изменилось как-то Ваше отношение к городу?

П.М. – Теперь, конечно, вам в городе, дитям, лучше. Вони собі работу находятъ. І старим вже ж лучше: пидуть шось куплять, а тоди и дров не давали, трохи дають, шоб на зиму хватило, а в селі же тепер надо дров нарубить, отак. Все в нас було. [...]

№ 135. — 2008, січень 24. — с. Панфілівка Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Александровою Анною Костянтинівною, 1927 року народження, мешканкою с. Панфілівка Запорізької області, проведене Гапоненко Яною Олександрівною (БДПУ).

Гапоненко Я.О. (далі – Г.Я.) – Назовите свою фамилию, имя, отчество.

Александрова Г.К. (далі – А.Г.) – Фамилия — Александрова Анна Константиновна.

Г.Я. – А девичья?

А.Г. – Карапеева.

Г.Я. – Национальность?

А.Г. – Болгарка.

Г.Я. – Дата и место рождения?

А.Г. – Приморский район, село Зеленювка, Запорожская обл. [...] Год рождения 1927.

Г.Я. – Какое Ваше образование и профессия.

А.Г. – А образование 8 классов, профессия — разнорабочая.

Г.Я. – Как звали Ваших папу и маму, дедушек и бабушек?

А.Г. – Дедушек и бабушек я не знаю, а отец Карапеев Константин Дмитриевич, а мама Гергенова Ольга Степановна.

Г.Я. – Какой они национальности?

А.Г. – Тоже болгары. [...]

Г.Я. – Откуда родом Ваши родители, Ваши предки?

А.Г. – Наши предки, их вывезли оттуда, с Болгарии. Они как немцы-переселенцы. [...]

Г.Я. – Они сами переселились или с другими?

А.Г. – Полностью село переселенное Зеленювка.

Г.Я. – Сколько им было лет и почему они это сделали?

А.Г. – Нет, мои родители, они уже тут родились; это предки оттуда, с Болгарии. А мои родители... Это их Екатерина II, царица. Она ж их переселяла. Это ж предки. [...]

Г.Я. – Посещали Вы или Ваши родственники во время Вашего детства и юношества города? Какие именно и с какой целью?

А.Г. – Какие именно? У нас же, ты знаешь, на наши годы выпала война страшная. И нас же после войны взяли на работу в Запорожье. Там я и работала 4 года. Всю, считай, юность. Вот это у меня все посещение. Там и провела я детство, юность. По вербовке нас забрали и все. [...]

Г.Я. – Расскажите, что такое в детстве для Вас был город?

А.Г. – Город? Сейчас расскажу тебе про этот город. Когда в 1944 привезли в город, нам даже не было по 16. Нельзя было давать документы, мы дети. Дали удостоверения личности. Когда нас привезли 1944, так там был камень на камне, разруха. Все Запорожье было разбомблено. От нас и привезли туда. Так что там никакого удовольствия мы не получали. Токо труд и труд и все. Робота.

Г.Я. – С чем и как город ассоциировался? [...]

А.Г. – [Сміється]. Но город есть город. Конечно, водили нас и на Днепрогес. Повезли нас в поход, просто на экскурсию. Конечно, мы стали, роты порозкрывали, что ты, шутишь?! Это ж Днепрогес, такое чудо! В то время было чудо, да. На авиационный завод нас возили тоже, на экскурсию, там, где самолеты делают. Он назывался авиационный 29, а сейчас даже и не знаю. Тогда было уже 44-45 года.

Г.Я. – С чем и как город ассоциировался?

А.Г. – Я ж кажу, тогда никакой красоты не було. Одна разруха, послевоенная разруха. [...]

Г.Я. – Было какое-то чувство, например, радости там, что я вот еду в город, например, я не буду в селе или наоборот, что я еду работать, зарабатывать для этого деньги?

А.Г. – Я, конечно, сюда приезжала. У меня тут радости не было потому, что во мне никто тут не нуждается. И тоже, меня ж не мамка встречала, а так, приедешь до тети, где я там воспитывалась. Вот они и нуждались. В городе лучше было, там и работа, там и друзья.

Г.Я. – Вы боялись города в детстве?

А.Г. – А че его бояться? Город есть город.

Г.Я. – Чем и как долго Вы добирались до города?

А.Г. – Это проблема. До города мы добирались пеши на станцию, а потом поездами, тогда же не ходили не автобусы, не маршрутки. 12 км пеши до станции, а там садились на поезд и поездом.

Г.Я. – Каким для Вас был этот путь: веселое путешествие, праздник, страшное событие?

А.Г. – Молодость, юность. Конечно, весело, а как же! [Сміється].

Г.Я. – Что Вы ожидали от города в первый свой приезд?

А.Г. – А что от него было ожидать? Я ж кажу, только работать, только работать, больше ничего не надо было.

Г.Я. – Оправдались ли Ваши ожидания?

А.Г. – Оправдались, если б я оттуда не уехала. Я б могла получить там и квартиру, я б могла там и замуж выйти. Не оправдались, конечно. Вернулась туда в село.

Г.Я. – Вспомните поподробнее первое Ваше впечатление от города.

А.Г. – Я ж кажу: одна разруха. Приехали — аж страшно было. Так вышли мы утром, идем там, где аппаратура, дома ж здоровые. И прямо такие глыбы висят, арматуры, ну после бомбежки. Боюсь, чтоб на нас не сорвалось и не упало.

Г.Я. – Хотелось ли Вам скорее вернуться домой?

А.Г. – Да. Ну вернулась, конечно, вернулась. [...] Сколько мы видели, это, пленных японцев и немцев! Что отстраивали город Запорожье. [...]

Г.Я. – Объясните поподробнее, чем, по Вашему мнению, города отличались от сел в годы Вашего детства и юношества?

А.Г. – Тогда ничем не отличались. Что в селах была разруха, что там была разруха. Тогда, в те годы, когда я была, ничем не отличалось. Там ничего не было достопримечательного. Только одна разруха. Восстанавливали заводы, фабрики, строили дома. Там и японцы пленные, и немцы пленные. Сколько было молодежи!

Г.Я. – Имели Вы в детстве или юношестве знакомых горожан?

А.Г. – Ну, в детстве, пока не поехала в Запорожье, не было.

Г.Я. – А какие именно, когда поехали в Запорожье?

А.Г. – Свои.

Г.Я. – С кем работали?

А.Г. – Наши односельчане.

Г.Я. – А подруга была там?

А.Г. – Была лучшая подруга, была, а як же.

Г.Я. – А сама откуда она?

А.Г. – Наша местная, Зеленовская.

Г.Я. – А с города?

А.Г. – Была и с города одна девчонка, дуже хорошая.

Г.Я. – Опишите поподробнее, чем она отличалась от жителей сел?

А.Г. – Ну чем? Ну, токо она могла отличаться внешностью. Ну, она была одетая более смелее нас. Она была хорошая девчонка: смелая, добрая.

Г.Я. – Разговаривала, наверное, лучше?

А.Г. – Могла и нас защитить, если надо. [...]

Г.Я. – Как Вы считаете, влияет городской способ жизни на поведение людей? [...]

А.Г. – Ну понятно. Конечно, в каком-то смысле и влияет. Становишься более уверенной, более смелее, чем эти сельские. Это зависит от человека.

Г.Я. – Чувствовали ли Вы, что отличались от городских жителей?

А.Г. – А, обязательно.

Г.Я. – Чем именно?

А.Г. – Я кажу чем. Конечно, комплексом неполноценности. [...]

Г.Я. – Например, встретили Вы парня какого-то городского?

А.Г. – Тогда мы работали на разбитых поселках. Там все были привлеченные с села. Сколько было ребят, они все с села по вербовке. Ни одного городского хлопца.

Г.Я. – Возникало ли у Вас желание переселиться в город?

А.Г. – Нет.

Г.Я. – Почему именно?

А.Г. – В селе вроде удобнее и вольно себя чувствуешь. А что там той город?!

Г.Я. – И в каких именно ситуациях Вы понимали, что село дороже чем город?

А.Г. – Может то, что тут наши родители родились, тут мы, как говорится, выросли, здесь уже наше все. Их сюда не затянешь, им в городе лучше, правильно? [...]

Г.Я. – Имели ли Ваши родственники желание переселиться в город? Почему?

А.Г. – Нашли себе там работу. А сейчас что? Наоборот, все едут в город. Потому, что работы в селах нет. Что же тут делать?

Г.Я. – Опишите поподробнее, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые переехали в город и стали городскими жителями?

А.Г. – Ну как? Нормально, хорошо. Им только можно позавидовать, да. Они свежие, они одеты прекрасно и разговор у них красивый. Не то, что мы: одно слово русское, одно украинское. Культура. Ну, что тут равнять?!

Г.Я. – Что говорили об этом в Вашей семье?

А.Г. – Молодцы. Пускай живут себе. Им раз так нравится. [...]

Г.Я. – А сейчас до сих пор есть такие люди, которые переехали в город, например, с родственников?

А.Г. – Кроме детей... И правильно, пусть живут. Там у них работа, там ихняя семья, там у них квартира.

Г.Я. – Были в Вашем селе такие, которые переезжали с города в село?

А.Г. – Была Надя Фелипова. Они переехали в село, родители умерли, хата осталась и они переехали сюда.

Г.Я. – Они хорошо жили?

А.Г. – Я была у них в гостях, там квартира небольшая, комнаты большие, ну я не знаю, сколько переезжали. Они переехали в село, да. [...] Родители умерли, дом остался. Жалко было бросать дом.

Г.Я. – А не знаете, скучали ли они за домом, когда жили в городе?

А.Г. – Может и жалели. В городе, конечно, лучше.

Г.Я. – Расскажите с примерами, как относились к тем, кто переезжал по назначению или по направлению на работу в село? [...]

А.Г. – Ну, если с города направляли в село, так они долго не задерживались. Им здесь было дико. Ты что, с города в село! Это редко было, кто мог задержаться.

Г.Я. – А какую именно работу делали, Вы не помните?

А.Г. – Ну яку? Приезжали с города. У меня лично на квартире были. Я была уже замужем. И взяли молодую пару на квартиру. Она, по-моему, зоотехником работала. И что ты думаешь? Они лето продержались и уехали обратно. Не захотели здесь жить. Тут же нет таких условий как в городе. Ты что?! Не равняй село забитое и город. Конечно, если села хорошие, ну как сейчас кругом разруха!

Г.Я. – Объясните, что необходимо было сделать прибывшим с города, чтобы считаться своими в селе? [...]

А.Г. – У каждого своя натура. Кто-то может так, кто-то как-нибудь приспособиться и вообще всегда, когда куда-нибудь переезжаешь, из города в село или с села в город, всегда на первых порах трудно. Пока освоишься.

Г.Я. – Может, нужно иметь хорошее хозяйство, чтобы понравиться в селе человеку, чтобы они как бы уважали тебя, или быть приветливым, или доброжелательным?

А.Г. – Это всегда надо быть приветливой и доброжелательной, а хозяйство, что хозяйство — это такое... [...] Вот и выросли дети. Их четверо — и все в городах, а я и не жалею. Я тут вечный каторжник. Як казала моя Надя: «Мама, даже в тюрьме лучше, чем здесь». Это ж каторга. Поработаешь год, такая засуха и ничего не уродило. И все надо купить. Даже нет ничего своего. Точно так, как в городе, начиная с несчастного помидора и кончая картошкой, капустой. Мы тоже как городские, только живем здесь в селе.

Г.Я. – Изменилось на протяжении жизни Ваше отношение к городу?

А.Г. – Ну, я просто завидую городским. Вот я завидую нашим. Они приедут, они свеженькие, чистенькие, они могут каждый день покупаться, помыться. А что? Сейчас такие холода. Если купишь уголь, значит, обогреешь хату, а нет, за что купить? И сиди мерзны, как та собачка. [...] Ну конечно, в городах им тоже нелегко. Ну, как-то никто в село не хочет ехать. [...]

Г.Я. – Как Вы думаете, живет ли город за счет села?

А.Г. – Обязательно. [...] От даже возьми какую-то гуску, курку выкормишь. Ты же не продашь ее в селе, надо везти в город. Где-то есть какие излишки — везут в город. Вот уже и городским помощь есть.

№ 136. — 2008, лютий 16. — с. Панфілівка Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Івановою Марією Іванівною, 1925 року народження, мешканкою с. Панфілівка Запорізької області, проведене Гапоненко Яною Олександрівною (БДПУ).

Гапоненко Я.О. (далі – Г.Я.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Іванова М.І. (далі – І.М.) – Іванова Марія Івановна.

Г.Я. – А дівоче?

І.М. – Бойко.

Г.Я. – Національність?

І.М. – Українка.

Г.Я. – Дата і місце народження?

І.М. – 1925 рік 18 березня, село Тарасівка, Приморський район, Запорізька область.

Г.Я. – Яка Ваша освіта і професія?

І.М. – 7 класів, а професія швея.

Г.Я. – Як звали Ваших батька та матір, діда та бабу?

І.М. – Маму — Єлена, батька — Іван, а деда — Савка, а баба — Горпина.

Г.Я. – Якої вони були національності?

І.М. – Українці.

Г.Я. – А їх батьків знаєте? Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

І.М. – На той час вони проживали в Приморському районі село Чиклі, а тепер Олексіївка.

Г.Я. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

І.М. – Розказувала матір за війну, як в 1918 р. туди йшли, розповідала, що в них була мельниця, маслобойка. За це їх розкулачили, вигнали, дед був у тюрмі на ссилці, посадили, а мельницю забрали, розкулачили. Тоді переїхали в Тарасівку. Потім дід помер, баба, а матір і батько тут померли.

Г.Я. – Ви в якому році переїхали в Панфілівку з Тарасівки?

І.М. – 1940 року з Тарасівки переїхали в Красне.

Г.Я. – Так і називався?

І.М. – В Дідом — Штембах.

Г.Я. – Потім вони переселилися в Тарасівку, а скільки їм років було?

І.М. – Батько помер десь в 68 років — це було в 1946 році, а мати 94 роки. [...]

Г.Я. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста? Які саме і з якою метою? [...]

І.М. – Я в Бердянську була, мені колхоз, як я була передова по селу, дали путівку на місяць, я там відпочивала, це й моє те, що я запам'ятала. А то що? Поїдиш на день та й на вечір додому, таке.

Г.Я. – Як Ви кажете «на день, на вечір», а з якою саме метою? На базар їздили чи...?

І.М. – На базар. Розкажу. Купила два козла, а тоді з налогами м'ясо страшне, що робилося, щоб тільки м'ясо й яйця здавали. Я викормила цих двох козликів, хоть не я, а мама. Вот, а нечем було налог заплатити, ми одного козлика здали на м'ясо, а одного я повезла, продала, а дід думав, що козичка і купив в мене козичку, а я стояла 4 години, ніхто не брав. Спасибі дідусеві, взяв за козичку. Я гріх на себе взяла [посміхається].

Г.Я. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті? Ви на морі відпочивати їздили?

І.М. – Ні. Я не любила город. Я любила деревню, село. Квіти, поле...

Г.Я. – З чим і як місто уособлювалось (асоціювалось)?

І.М. – Ну, що там велика метушня. Дуже багато бігають, а я цього не любила. Любила роботать, роботать. За один трудовень, щоб дали хліба на день.

Г.Я. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано (поїздки батьків до міста у господарських справах, купівля, продаж, родичі в місті, хтось приїздив з міста)? [...]

І.М. – Ну батькі їздили в город і ми про це знали, що вони перед Рождеством, пости — вони їздили в Бердянськ і купували селедці. Називали не сельодка, а селедці. То і знали, що є Бердянськ.

Г.Я. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок, робота, допомога батькам, тяжкий обов'язок, страшне лихо?

І.М. – Це для мене свято. Ми ж не знали в селі, що таке одних в колхозі. Ні одних, ні дня, ні ночі, а мені за хорошу роботу дали відпуску.

Г.Я. – Що Ви бачили в місті такого, що Вам сподобалося? Може, церква, Будинок культури?

І.М. – Була в церкві.

Г.Я. – Що Ви там причащалися чи просто молилися Богу?

І.М. – Просто молилася Богу.

Г.Я. – Ви боялися міста в дитинстві? [...]

І.М. – Боялася.

Г.Я. – А чому саме?

І.М. – А тому саме, що бігало багато людей. Чого вони бігають, за чим? Чого вони не йдуть у поле робить?

Г.Я. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

І.М. – До Нельгівки, станції, ходили пішком. Скільки? Кілометрів 15. А сідали на поїзди і їздили. Машини не ходили, автобуси не ходили. І як козочек я купувала чи козлят, і їздила биками, да, в город їздили биками. Прямо в самий город, в центр. Туди 2 дні і верталися 2 дні.

Г.Я. – А як раніше було? Бердянськ, який він був?

І.М. – А мені він раніше подобався як тепер.

Г.Я. – А чим саме?

І.М. – Того, що там неразбериха, там страшно зайти туди. А раніше було: вулиці красиво, понятно все. А зараз що вони там зробили?!

Г.Я. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

І.М. – Радість.

Г.Я. – Чи справдились Ваші очікування?

І.М. – Не було радості.

Г.Я. – А чому?

І.М. – Що це за роботи були в місті? Я не знала, що робити. Це я вже з віком зрозуміла. Це в селі роботи: посіять, оброботать, государству віддять, а взамен дулю получат.

Г.Я. – Навчання у Вас де проходило?

І.М. – Тут, в Панфілівке.

Г.Я. – В Панфілівці на швею вчилися?

І.М. – Ні, на швею я вчилася в Макіївці і получила травму. Після травми я вчилася тому, що я каліка і інвалід II групи. Я там на мадистку, швею. А дитинство я проходила в Дідом, в Тарасівку і Дідом — два села.

Г.Я. – Довго Ви навчалися в місті? В Макіївці на швею?

І.М. – Два роки.

Г.Я. – А скучали за домом?

І.М. – Звичайно, за мамою, за сестричками, а в отпуск приїжджали додому. В год раз.

Г.Я. – Раз в год і все? А може щось ще пам'ятаєте цікавого з свого життя?

І.М. – Посилали мене у 1955 році в Макіївку на возстановленіє Донецька. Там я працювала стрелишницею і 1956-го получила травму і стала інвалідом II групи. Я знала, що я нікому не нужна. Я пішла вчитися самостійно. А 1957 року я вернулася в Панфілівку.

Г.Я. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

І.М. – Ні.

Г.Я. – Що, зовсім не було? А родичі в городі були?

І.М. – В Бердянську був двоюрідний брат.

Г.Я. – [...] А як Ви вже поїхали вчитися в Макіївку, була у Вас подруга?

І.М. – Була подруга з Юрівки Приморського району. Гавриленко Лена.

Г.Я. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

І.М. – Раніше такого не було, а друге те, що ми жили край города, вона називалась Нахалівка. Насильно там стройли дома. В городі я дуже рідко була. Я не любила оту метушню. І зараз не можу переживать.

Г.Я. – Опишіть докладно, чим селяни відрізнялись від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії тощо)?

І.М. – Це все, що ти перечислила. І одежею, і зразу було видно, що це з села, що це деревенська, і розговори в нас не такі були, може у їх і хужі були, а все одно не такі, якось вони відносились до нас не так. Не так скажеш. Даже в магазин зайдеш — і то розуміють, що ти з села прийшла. Якби не розуміли! Я все одно в магазині на 25 рублів... [посміхається].

Г.Я. – Чому?

І.М. – А того, що вона пробалакалась, я їй гроші віддала, вона мені ще здачі дала. Я і перемовчала. Життя таке було.

Г.Я. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

І.М. – Я яка була, після города і не змінилася.

Г.Я. – Я знаю, деякі люди міняються, коли перебувають в городі, приїжджають.

І.М. – А хто тіки приїхав і каже: «Петілі поют!»

Г.Я. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців? Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

І.М. – В розговорах.

Г.Я. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

І.М. – Я не звертала уваги. Я знала себе. А то вони хай хоть хто! [Сердиться]. Я що робила? Я так вела себе, я людина на білому світі.

Г.Я. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста? [...]

І.М. – Ні, я не бажала, я не хотіла жити в місті. [...]

Г.Я. – Ви не замислювались над тим, що [...] в місті жити легше, ніж в селі? [...]

І.М. – Так я придбаю в селі і розтоплю плитку, тоді, коли мені надо, а не тоді, коли вони повітря те гаряче пустять, а коли мені надо. Я собі розігріла, я собі зварила, я не пішла на базар і не тикаюсь, що купить і за що. Коли тоді гроші і які були? Одна буханка хліба в городі 100 рублів. 500 рублів стоїли шахтерські голоши, а я собі прибрала, у погріб пішла — ото моє і багатство. Що мені надо: і морковку, і цибулю, і картошку, і солка яка хочеш. [...]

Г.Я. – Як ставилися Ваші родичі до того, що Ви залишилися жити в селі? Вони казали, щоб Ви переїхали в місто?

І.М. – У нас сем'я трудолюбива, ніхто в городі з наших не жив, поетому ми любимо землю, поетому бацько і мати передали нам труд. Не так як зараз бігають бездельнікі, п'ють, матюкаються, крадуть. Хіба це життя? [...]

Г.Я. – Скільки Вас у сім'ї було?

І.М. – 13 дітей.

Г.Я. – Ого. Дітей?

І.М. – Шо ого? 1 мальчик і 12 дівчат. [...]

Г.Я. – А хтось з них жив в городі?

І.М. – Одна. Таня живе в городі Макіївці.

Г.Я. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями? [...]

І.М. – Поважали.

Г.Я. – А не пам'ятаєте, хто саме?

І.М. – У мене сестра Рая в Краснадаре. Вона там не залишилася і приїхала сюди працювати головним агрономом. [...]

Г.Я. – Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі? [...]

І.М. – Робота всіх ровняла, як вона городська чи ні. Більше всього, що селяни жили в селі.

Г.Я. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста? [...]

І.М. – Ні. [...]

Г.Я. – А чим це було зумовлено? Ось Ви кажете, що місто не таке було.

І.М. – Спокійніше, люди були спокійні і не такі, як зараз. Життя... Хіба це життя? Зробили переворот, в житті зробили переворот.

Г.Я. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста (це зосередження начальства; місце, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою, а нічого суттєвого не роблять; промисловий центр, який треба годувати; зосередження культури; місце, яке живе за рахунок села тощо)?

І.М. – Теж не хочу даже і балакати. Вот я хотіла сказати, що там живуть одні багачі і дармаєди, щоб тільки з колхозніка стягти. А колхозникам привозят нам різні тряпки, секонд хенд, за їх деруть хто зна скільки, а якби вона пішла поробила, вона б того не робила. Земля зараз пустує. Чого не йдуть городяни? А кожен чекає, щоб копійку зірвать. А государство до чого вони довели? Ми в 1941 році евакуїровались з Дідома, мені скільки там було годіків, а ми пройшли аж в Ставрополь ногами, скот прогнали і на Актай. [...]

№ 137. — 2008, січень 27. — с. Панфілівка Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Коряковою Катериною Іванівною, 1931 року народження, мешканкою с. Панфілівка Запорізької області, проведене Гапоненко Яною Олександрівною (БДПУ).

Гапоненко Я.О. (далі – Г.Я.) – Назовите свою фамилию, имя и отчество.

Корякова К.І. (далі – К.К.) – Корякова Катерина Іванівна.

Г.Я. – А девчье?

К.К. – Костенко Катерина Іванівна.

Г.Я. – Национальность?

К.К. – Українка.

Г.Я. – Дата и место рождения?

К.К. – Київська область, Баришівський район, село Будницьке.

Г.Я. – А дата?

К.К. – 1931 рік.

Г.Я. – А число и місяць?

К.К. – 17 березня.

Г.Я. – Скажіть, пожалуїста, в каком году Вы переїхали в село жити?

К.К. – В 1933 році, якраз в голодовку, коли був великий голодомор в Києві. В Києві. І тоді в той час наш знайомий з села (совхоз «Вольний») Приморського району написав нам письмо, що тікайте звідтіля, поки ви живі, тут голоду немає і ми зостанемося живими. Нас там погрузили на санки, написали ми заявлення, мамо і тато. Написали заявлення, як кажуть, що ми переселилися в іншу область, і нам дали дозвіл для переїзду. У нас було четверо дітей, і батько, і мати. Вони нас погрузили на санки, приїхали до станції, там була дуже велика черга. Ще сутки чекали, а тоді нас посадили у поїзд і ми приїхали в Запоріжжя. В Запоріжжі нас вистрів уцей, що як він називається, ну збирає всіх. Нас забрали в Запоріжжя і привезли в совхоз «Вольний» Приморського району, і ми тут зосталися жити. Потому що там був голодомор такий, що по неділі лежали мертві в хаті. У суботу їздила машина, не машина, ізвеніть, то коні і бричка, в чому мертві лежали, у тому їх брали у бричку, складали, вивозили у балку у велику, там копали яму, просто з брички накидали в яму один на одного та й засипали землею. І на тому кінець — це такий був похорон. А які оставалися недомерлі, ще пухли і ждали до другої неділі, а ще обраховувалися такі, як банда, заїзджали в двір, у хату, забирали, убивали, а самі наживалися. І через це прийшлося уїхати. Бо був такий случай: мого батька брата приїхав жінкін брат двоюрідний днем. Вони їх зустріли, вгостили, а він виходить і каже: «Ох ти, сестро, ти ще багато живеш, у тебе хліб є». І випили й пішли (четверо їх). А вночі приїхали, підкопали до комори, там же комори були, то комору там, де хліб, усе вибрали, а в хату зайшли, постукали, брат открив, бо брат же приїхав, одкрив, зразу на порозі ударили його обухом об голову, убив. Зайшов у хату, сестру і матір, а двох діточок, одну рушником на шею задушив, а малесеньке, місяців скільки їй було, поклав у кроватку, накидав на неї подушок і задушилося воно. Утром сусідка побачила, прийшла до мого батька і сказала, що щось не таке у Вашого Конона [плаче], таке, у хаті усі мертві. Визвали собаку, визвали міліцію, собака знайшла цих бандитів, судили їх. Ну і коли він виходив, то каже, що «Ви за мене поплатитесь». І батьки злякалися цього і ото ми переїхали у совхоз «Вольний» Приморського району. Жили ми тут в бідності, нас дуже хорошо зустріли в Панфілівці директор. Дали нам бочку помідорів, огірків, по бочці усе. Дали нам зразу і грошів трохи на хліб. Пекарня була, і ми ходили у пекарню, і нам давали усе як переселенцям, як бідним. Ну і так ми почали потрошку жити. Після того переселили нас в село Тарасівку. В Тарасівці у мене появилася дві сестри, крім мене. Одну забрали в Германію, одна в Запоріжжі, брат учителем у Зеленівки робив, трактористів вчив, а ми жили в селі. Батькові дуже трудно було, війна почалася, ми були дуже бідні. Латку на латку [плаче], з цієї латки та ще латку ложили, сім'я велика, батько больний, мати больна, не можна було багато жити, бо дуже усі ми малі, а вони больні. Коли війна прийшла й салдати наші красні, ні, німці перші прийшли, йокали, йокали ходили. Коров позабирали і батька забрали, він гнав череду, у людей корів позабирали і батька забрали. А у батька була грижа. Все одно забрали, погнав він корів. Уночі, як гнав — утік, у кукурудзі десь заховався і днів через п'ять прийшов. Голодував у кукурудзі, їв її сиру для того, щоб німці його не забрали, а ми з матір'ю, нас четверо — одна 40-го року, інша 36-го, а я 31-го. [...]

Г.Я. – Я б хотела узнати еще, какое у Вас образование и профессия?

К.К. – Образование в мене одинадцять класів, з них п'ять класів закінчила у школі, а шість, а п'ять — вечірньої. [...] Професія у мене швії, пішла на швею вчитися і швією работала.

Г.Я. – Можно поподробнее рассказать, как Вы учились на швею?

К.К. – Вчилася на швію я так... У селі було биткомбінат, простенький, не такий як у городі, ну як він називається, училище або технікум, ні, просто дядько взяв своїх дівчат і прийняв на роботу, став на учёт в Приморську у биткомбінат і приймав заклази. Мене він з першого дня посадив штани шити, перешивати із більшого на менше, бо тоді не було, чого шити. Він мене посадив штани шити, кажу: «Дядько Пантюхо, я хочу платє шити», а він каже: «Будеш платє шити тільки тоді, як навчися мужський костюм шити. Зразу роби те, що я тобі скажу». Шили штани, коужухи, костюми, шапки шили, фурашки воєнні шили, кітель, даже погони приходилося шити, шили гімнасьторки. Я могу з ног до голови усе пошити. Тоді він побачив, що я усе шью. Кроїть він тоже учив, не так як у мастерських. А так як він кроїв, так і мене навчив шити. А потім каже: «Я виїду в город, а тобі сдам бригаду три чоловіка». Я согласилася, я забрала додому биткомбінат Тарасівський, потім вийшла заміж в 50-му році. Не хотів ніхто, щоб я держала у свекрухи биткомбінат. Потім я стала шити вдома, розчиталася з Приморська. Не так було шити, як зараз. [...] А було так: замкне мене мама, спеціально замкне мене в хаті, усі вікна позакриває і я позакриваю з середини і сидю, кому щось пошюю. [...] Потім далі у мене хлопець родився в 1953 році, а у 1955 дєвочка родилася, в 1955 році через 6 місяців вмерла, в 1956 другий син Іван Іванович, в 1958 родився ще один син Ніколай Іванович, а у 1963 родилася Наталья Івановна. Так я... після того совхоз «Вольний» перейшов у Чернігівський район, працювала тут до пенсії швейною. [...]

Г.Я. – А имена дедушек и бабушек помните?

К.К. – Мамини Скринник Агафія Никифоровна, а дедушка Серий, Скринник Серий, а по батькові не пам'ятала. [...]

Г.Я. – Какої они національності?

К.К. – Українці. Усі ми з Київщини, самі ми київляни з Київської області Баришевський район село Будницьке. [...]

Г.Я. – Посещали ли Вы или Ваши родные во время Вашего детства и юношества города?

К.К. – Города не посещали. Потому що не було чим їхати і не за чим, були дуже бідні. Латали латку на латку, а як уже та порвалася, таку звідтіть туди. Грошей тоді у колхозі не давали, а на трудодні давали грами зерна, та ще, крім того, налог був, бо ми ж держали вже корову, порося, барашек двоє чи троє, накладали на кури... штук яєць, 200 чи 300 яєць, м'ясо 40 кг, що ж ще, і масло, молоко. Налог платили за те, що держимо, так що, якщо брали яке кіло масла, у колхоз отдавали, а як відтеля вже зекономили, так повезеш в Бердянськ. Яечки собирали — тоже здавали.

Г.Я. – Вы ездили сдавали в Бердянск?

К.К. – Я коли мені було 18 год, я їздила і продавала масло.

Г.Я. – А красивый в то время город был?

К.К. – Ну мені тоді був красивий. А їхала я не за гроші, а на приступках [плаче]. А ще бувало таке: почепляємося на приступки, а на нас кинуть отак крючок і у нас сумки позабирають з поїзда, а ми тоді дійдемо до другої станції, посадемо на обратний поїзд, почепляємося на приступки і їдемо додому з пустими карманами і сльозами. А один раз так прийшлося. Були у Бердянську. Тільки доїхали — і в Бердянську мене на станції забрали масло. І я осталася ні з чим, ні кошалки. Приїхали додому, що казать мамі, де масло? Я ж з сльозами вертаюся і на приступки, я не бачила, що вже на горі, оце на приступки лізли, а тоді по ступеньках лізеш наверх на поїзд, бо тут міліція забере туди і везуть край білого світу. Я залізла на ступенькі, а тоді стала лізти наверх, а тут міліція мене за бурок. А Ванька, мій чоловік (тоді я його ще не знала), був наверху. Глянув що таке, як летить по поїзду, уже поїзд іде на ходу, а він біжить, а цей міліціонер як глянув, що зверху біжить, і бросив мене. І він мене за руку схватив на поїзд, а тут попереду мост, він кладе мене і я падаю. Єслі б він мене не кинув, нас би поїздом зрізало [плаче]. І ми приїхали до Нельгівки, устали, а вже вечір. Ідемо вже додому. Кажу: «Ваня, що мені оце мамі казать? Що в мене нема ні копійки грошей». А він каже: «А ти знаєш, що зробим? Я продав, я візьму, скажу, що дешево продав, а тобі дам десятку, а ти скажеш тоже, що дешево було масло. І так ми матір не розстроїмо і самі будемо хорошо». Дає мені десятку. Приходю я додому, а в самої не чисто на душі, як це я буду брехати, і як це я от Ванькі взяла десятку? І вони голі, босі. У них було семеро, троє вмерло, четверо зосталося, мати одна, батько живе десь у городі. Я, значить, прийшла, мама зустрічала: «Ну як продажа? Як усе?» А я стою, дивлюся, а вона каже: «Щось не так?» А у мене мати була така бита (тобто строга). Я сказала як було. «Бери цю десятку і отнеси Конячихи». Вона каже, що вони живуть в такій бідності, як і ми. «Отнеси, дочко, отнеси». Взяла десятку, приходю. Кажу: «Тьотя Луша, а де Ваня?» Отак і отак. Він: «Що таке?» «Мама мене направила». Не могла брехати. Отак. Отдала. Вона суп зварила кукурудзяний. «Сідай, поїмо». Сіли, поїли. І пішла. Іду я стежкою до двору, коло двору стоїть цей Ванька. Стоїть і каже: «Ти мене вбила морально». Ну хай би було так, я кажу: «Ні, совісті не хватило в мене». Ну все. «Так з сьогоднішнього дня ми починаємо с тобою дружить». А в нього була дівчина і в мене був хлопець. «Ніяких нам дівчат, ніяких хлопців. Нас би поїзд побив, якби ми не попадали на поїзд. Уже ми одну смерть пройшли, тепер ти мене виручила і в нас есть, ми по хорошому». І отак ми місяців подружилися і пожинилися. І прожили ми з ним 35 год. Нажили 4 живих, одне вмерло. Трудилися, робили.

Г.Я. – Скажите, пожалуйста, откуда Вы узнали про существование города? Ваша мама про это рассказывала?

К.К. – Не то, що знала, а наші хлопці поступили в город. І вобщє стала підростать і знала Бердянськ, Запоріжжя, Мелітополь. Знали: он город. Тіки ми в його не могли їздить. Це ми їздили в город вже коли з Ванькою жили, а сестра його жила на Кубані. І ми кожний год їздили до неї в гості. А як у мене отпуск у марту, так ми їзділи в путешествие. Ми їдемо всегда до сестри в гості, там побудемо неділю і вертаємося назад, а в Москву ми їздили, як син служив в Германії. І женився, а жінку оставив тут пока. Визов дасть. І коли він визов дав і ми Любу, жінку, возили в Москву, щоб посадити на поїзд прямо в Германію. Таким путем ми були в Москві 2 рази, ми Любу проводжали. І ми ото як вони приїхали у отпуск і родилася дитина, 3 місяці було, і ото вони нас оставили, а надо дослужить, і вона работала. І я й виглядала год, коли він скінчив службу і приїхав. Були в Севастополі, у Києві. Ми були, як Коля служив в армії, морфлоті, в Севастополі. Ми туди їздили, коли він попав там у яесь бедство, но він і по сьогоднішній не каже, що він попав у госпіталь і нам прийшло письмо, що «син Ваш сечас находится у госпіталі в Києві», і ми поїхали провідати раз і другий раз. Тоді в Ужгород заїджали, просто так дивились. Оце таким путем. [...]

Г.Я. – У Вас с родных кто-то остался в Киеве?

К.К. – В Киеве есть там родние.

Г.Я. – Может, мамыны сестра, двоюродные братья?

К.К. – Брати там єсть, усе, но я їх не знаю. Галя тут жила, сваха, по брату двоюрідна чи троюрідна сестра. Жила у Розові, а потім уїхали туди і там живе. Ми не общаємося. Не знаю, чи є хтось з їх, не знаю. Галя приїжджала в гості, ще мама була. В Печерські Лаври ходили. [...]

Г.Я. – А как Вы думаете, чем города отличались от сел, по Вашему мнению? Тем, что люди там богаче живут?

К.К. – Ні, не в том, що люди там багаче, а в том, що вони культурніші, у них условия дуже хороші. У їх квартира, газ, вода. Що треба ще? Телевізор подивись, викупайся і лягай. І все. А в селі що? А в селі нема нічого, воду нагрій у міскі, купайся у міскі чи в кориті, угля чи дров, а в войну ми топили соломною, кураєм і соняшників коріння. Оце як скосить комбайн соняшник, так ми виходили оптом людей і брали по рядках, щоб усім хватило поля. По скільки рядків, щоб було соняшник собрати. Ми собрали курай і волошку. Оце все, і цим ми топили. Прийшов з города хлопець, мій ровесник, він був у ремесляному. Він прийшов у шенелі, приїхали культурні всі, а ми як селяни. От чим село відрізнялось. І зараз так само. Я от вуглем топлю, а у них газ.

Г.Я. – Раньше, когда Вы молоды были, у Вас были знакомые горожане? [...]

К.К. – Ну, там у мене родственикі були. Тільки родственикі, а знакомі? Таких мого году нікого не було. А тоді як у ремесляний приїхав учитель і я записалась, а мама мене не пустила. Каже: «Що ж ти думаєш? Лілька і Ройка остається, і я больна. І ти, — каже, — хоч знаєш, та якусь десятку заробиш». Та все ж таки лише і не пустила мене в город, а хлопці [плаче] прийдуть, їм уті шенелі повидавали, так прямо як герої!

Г.Я. – А Вы когда ездили в город, Вы чувствовали, что отличаетесь от городских жителей?

К.К. – Конешно. Вони ідуть чисті і свіжі на ліцо, а ми замучені з села приїдем. В городі вони робили, получали гроші на заводах, а ми в колхозі що получали? Нічого. Оцим ми і отличалися, і тільки ми приїдемо і зразу видно, хто є з села. А іде разом зі мною стройна, окуратна, а я іду у колхозному. Так як зараз. Прийдеш домой і думаєш, чо ж люди так живуть? Другий раз обіжалася на маму. Кажу: «Мама, чога Ви мене не посилаєте в город? От дивіться, Люся поїхала, от дивись, як вона ходе! І Танька, і Ліда поїхала. Вони ідуть і видно, що з города, а я як колхозниця!» А вона каже: «Ну що робить, ну що робить, Катько, щоб я робила за ті трудовні».

Г.Я. – [...] Опишите, как в селе относились к родственникам или односельчанам, которые переехали в город и стали городскими жителями.

К.К. – Недовольно относились. Почему? Хто змог вирваться у город — той вирвался, а хто хотів, так председатель... Був такий закон — не пускати із села, не давати розрешеніє і не пускати, хай то село гине. Нема ж всіх, побили, всіх ждуть: з Германії поприходять, і нікому було робити, і от недовольні були на тих, що виїхали. Як тільки ідуть з города, так на серці недовольно стає. «Конешно, ти в городі, культурна, а ми у селі!» Було неприємно.

Г.Я. – А приезжали кто-то с города по назначению в село?

К.К. – Приїжджали, і багато приїжджало. Оце з любого заводу ідуть. Віттіля їде машина, повна машина робочих, і приїжджають до председателя. Председатель їм каже, що робити. Ідуть коли полоть, коли вбирати, коли косить. Приїжджали і помогали. А хто-то оставался жить в селі... Усі тікали з села. Ніхто не приїхав з города жить.

Г.Я. – А если человек переселится с города в село или с села в село, что нужно было сделать, чтоб считаться своим в селе?

К.К. – Очень просто. Ніхто нічого не протестував і рад був, як хтось приїхав. Йому всі условия було. Єслі нема в нього хати, ходили даже по дворах просили: «Пустіть на квартиру, пока трошки тот... Він буде работать». Приймали дуже хорошо.

Г.Я. – А как Вы на сегодня относитесь к городу? Ваше отношение.

К.К. – А шо я могу сказать, тепер у мене все прошло. Вже у мене до городу немає ніякого стремленія, шо я поїду у город. Несмотря на те, шо двоє дітей в городі живуть, но я думаю, шо я свою жизнь остальну пробуду дома, в своїй хаті, а шо діти там живуть, я рада. Що і горяча водичка, і холодна водичка, і роботають.

Г.Я. – А как Вы думаете, город зависит от села? Село помогает городу?

К.К. – Єслі б не село, город би помер. Відкіль вони продукти беруть? Із села. Так село — это кормильниця города, а город снабжає село технікою (трактора, комбайни), вони ж тоже работають. І так воно і є. Як тільки недорода, так і повишеніє хліба. Почему? Нема в селі і люди не приобрелі, і в городі страдають. Но город же не дасть кусок хліба. Вони тіки дадут технику. За свою жизнь, мені вже 77 год, так я вже стільки пережила! Горе, бедствіє, шо я могу сутками сидеть тільки вспоминая. Так я коротко, шо вспомню. Я кажу те, шо я пережила, шо знаю, шо бачила.

№ 138. — 2007 р., вересень 25. — с. Чубарівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Татьковою Світланою Андріївною, 1931 року народження, мешканкою с. Чубарівка Запорізької області, проведене Шеховцовим Романом Сергійовичем (БДПУ).

Шеховцов Р.С. (далі – Ш.Р.) – Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

Татькова С.А. (далі – Т.С.). – Татькова Светлана Андреевна.

Ш.Р. – Рік і місце народження?

Т.С. – Родилась в 1931-м году в селе Чубаревка. Брат и сестра были. Отца забрали на войну. Мать работала в колхозе дояркой. После войны поначалу тяжело было, но потом понемножку наладилось. Образование среднее. Экономистом. Сейчас на пенсии. Есть дети. Муж умер. Живу одна.

Ш.Р. – Відвідували Ви чи Ваші родичі в часи Вашого дитинства міста? [...]

Т.С. – Да, по молодости было дело. Ездила много по Союзу. Ну а как семья появилась, так и перестала путешествовать [смійється].

Ш.Р. – Як часто і довго Ви перебували у місті?

Т.С. – В город ездила по необходимости, там, по работе, к родственникам, погостить и на море ходит. А как ребенком была, так никуда не ездила, находилась в селе. А чего оно ездить было? Нам по детству и так хорошо было, природа кругом.

Ш.Р. – Що Вас тоді вразило у місті?

Т.С. – Поразило много чего. Одежда отличалась. Красиво одевались в городе. Да и людей побольше, транспорта.

Ш.Р. – Чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства?

Т.С. – Города отличалась, наверное, культурой, может, образованностью людей. Кто его знает...

Ш.Р. – Чи мали Ви або Ваші родичі бажання оселитися у місті? [...]

Т.С. – Нет, такого желания не было, как-то в городе тесновато. А в селе наоборот: свободно, природа, воздух другой. Так что жизнь в городе меня как-то не привлекала.

Ш.Р. – Чи мали Ви знайомих городян? Чим вони відрізнялись від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії тощо)?

Т.С. – Да, были, конечно, такие. Были и друзья, и знакомые. Та и сейчас есть. Люди в городе поведением не отличались от селян, ну а религия, то мы одинаково относились к ней, потому как жили в такое время, когда не принято было верить в Бога, в церковь ходит. Так сказать, не поддерживалось это партийным руководством.

Ш.Р. – Чи приїздили до Вашого села знайомі мешканці міст? Яке враження вони про себе залишали?

Т.С. – Приезжали. И родственники, и друзья. Мы очень хорошо друг к другу относились. Впечатление оставляли они только хорошее.

Ш.Р. – Чи відомі Вам випадки, коли мешканці Вашого села переселялися до міст?

Т.С. – Ну... были, конечно. Переезжали в основном учиться, а потом на завод по распределению.

Ш.Р. – Як Ви і Ваші односельці ставились до тих, хто переїздив жити з Вашого села до міста? Чи підтримували з ними зв'язки?

Т.С. – Та никто никому ничего не говорил, кто где хотел, тот там жил, работал, учился. Нормально к этому относились. Никаких разногласий по этому поводу не было.

№ 139. — 2008 р., січень 18. — с. Улянівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю зі Скрипкою Петром Михайловичем, 1923 року народження, мешканцем с. Улянівка Запорізької області, проведене Солохою Павлом Павловичем (БДПУ).

Солоха П.П. (далі – С.П.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Скрипка П.М. (далі – С.П.М.) – Скрипка Петро Михайлович.

С.П. – Дата народження?

С.П.М. – 15 червня 1923 року.

С.П. – Село, район, область?

С.П.М. – Село Пологи, Пологівський район, Запорізька область.

С.П. – Яка Ваша освіта, професія?

С.П.М. – Сім класів. Спочатку вчився на бухгалтера. Був по госпіталях. А потім працював в селі на різних роботах.

С.П. – Які ще роботи були?

С.П.М. – Ну, работа... Завфермою робив, охранником, завтоком, колхозником. [...] Востанавливав колхоз. Як приїхав з госпіталя.

С.П. – З цих робіт яка була найцікавіша?

С.П.М. – Всі мені роботи як роботи. Я і торгував. Завтоком робив. Всі роботи підходили, як робиш. [...]

С.П. – Якої національності були Ваші батьки, дідусі, бабусі?

С.П.М. – Українці. [...]

С.П. – Звідки вони родом?

С.П.М. – З Пологівського району. Басанці. [...]

С.П. – Чи відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

С.П.М. – Не в дитинстві, а юнацтві пройшли Сибір, Кавказ, Казахстан, Крим — це во время війни 41-го по 43-й. В 43-му году вже рано не вернувся додому. Як уже освободили Пологи. Ото так відвідував Закавказ. Проходили пішком по Азовському морю. Потом Тула, Орёл, туди на фронт. Потом був у госпіталі. Тіки на Западній не був, а так усе об'їздив. [...]

С.П. – Були такі міста, де часто або довго Ви в часи Вашого дитинства або юнацтва перебували?

С.П.М. – Ні, ніколи.

С.П. – Розкажіть що таке для Вас в дитинстві було місто?

С.П.М. – Гуляня, все було хорошо. Ходячи по ньому гулять.

С.П. – Звідки Ви дізналися в дитинстві про існування міста? Із чим це було пов'язано?

С.П.М. – Так був малий, в два – три года ще нічого не помічав. В годів в чотири – п'ять пішов більш-менш хазайнувать.

С.П. – Як сприймалася Вами поїздка до міста? Це для Вас відпочинок чи робота?

С.П.М. – Відпочивать в город не їздили, а по роботі всігда. І в Запорож'є, і за Москву. Яблука возили з колхозу. Під Москвою у городі Іваново торгували насінням з колхозу. Отакі роботи: де посилали, туди і їздили. Їздили в Запорож'є, було чотири машини і п'ятнадцять чоловік. Вивозили шлакоблок там, де колхози були. Дорогу на Запорож'є строїли, три года був за бригадіра. Ото так після війни все робили, вся була робота.

С.П. – Чи боялися Ви в дитинстві міста?

С.П.М. – Нічого не боявся. [...] А чого тут бояться? Нема нічого страшного.

С.П. – Як довго Ви добиралися до міста і чим?

С.П.М. – Смотря як їхать і чим. Пішком довго йти, а машиною бігом. А тоді добирались кінями.

С.П. – До Бердянська їздили?

С.П.М. – Їздили. Возили фрукти, яблука. Солдатами були, чотирма машинами їздили на завод, возили вино робить. Винний завод був. Їздили велосіпедом на Бердянськ. Велосіпеди взяли в місті Пологах. Мене були призвали. Время було 41-го году, 12 августа. Велосіпеди були забрані военкоматом у Пологи. Ото хто може їздить, сідає на велосіпед, кладе сумку на машину і їде на Бердянськ. Приїхали на Бердянськ, а там уже повно війська, так нас у Трояни завернули. У Троянах були конюшні. Потом войска погнали, сюди підібрались і велосіпеди роздали по ротах і понад Азовським морем ішли аж на Ростов пішком.

С.П. – А на велосіпедах добирались довго?

С.П.М. – Це до Бердянська їхали організовано, а тоді роздали слабшим. А потім розпродали і репресували.

С.П. – Яке було время года: весна, зима, літо, осінь?

С.П.М. – Осінь. А тоді під Ростовом стояли, сіли на поїзд і в Тбілісі.

С.П. – Що Ви очікували від міста в свій перший приїзд?

С.П.М. – Приїхавши до міста, вніманія на нього не обращали. Була победа, всі раділи.

С.П. – Згадайте, будь ласка, які у Вас були враження, коли Ви приїхали до міста?

С.П.М. – Враження були дуже хороші. З дідом їздили в місто Пологи. Малий був. Тільки сіли тут — уже й приїхали в Пологи. А тоді знав, де Пологи — після першого разу. Так з дідом кожного разу і їздив.

С.П. – Ви були дуже раді?

С.П.М. – Да. Я був дуже радий. Дід то канфета купить. Чи ще чогось добренького.

С.П. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, відрізнялися міста від сіл в роки Вашого дитинства?

С.П.М. – Взагалі так не пам'ятаю, бо був ще малий, не замислювався. А як уже трохи почав підростати, їздив до міста по роботі на завод. Крім заводу, я більш нічого не бачив.

С.П. – Чи мали у дитинстві чи юнацтві знайомих з городян?

С.П.М. – Конешно, шо мав. На кірпичному робив. До війни общався з городянами, там люди теж з міста працювали.

С.П. – Які були знайомі? Хлопці і дівчата?

С.П.М. – Там де робили, були хлопці і дівчата. Так сильно не здружувалися, бо часто усі міняли роботу.

С.П. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців села: манерами, одягом чи поведінкою?

С.П.М. – Ну кому як вдасться. Одежа була така й така. Що у городян, що й в селян. В городських був одяг городський, а в селян трохи бідніший. А поведінка в кожного своя. В кожній людини своя поведінка. Без різниці, чи людина з села, чи з міста. В кожній свій характер. А мова в кожному населеному пункту трохи відрізнялася. Хто як привик в себе дома розмовляти, так і говорив.

С.П. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

С.П.М. – Як людина уже трохи підросла, поведінка уже самостоятельна. Вже кожна людина думає про майбутнє. А взагалі людина як хороша — то хороша, як погана — то погана.

С.П. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

С.П.М. – Не було такої різниці. Я її не відчував. Якщо десь працювали з міськими мешканцями, то були як одна сім'я.

С.П. – Чи виникало у Вас бажання переселитись до міста?

С.П.М. – Спочатку рвався, бо там робота, а тоді вже обжилися на селі: держали худобу, господарство. Працював в колхозі. А взагалі мені дуже подобалось в селі тому, що в місті не було де розгуляти.

С.П. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті?

С.П.М. – Вони повиїжали. На одному місці всі не будуть.

С.П. – А чому? Були якісь причини?

С.П.М. – Ніяких причин. Ось, наприклад, поїхав я до Запоріжжя чи до Донецьку, найшов собі роботу, оженився. Назад повертатись вже ж не будеш.

С.П. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста?

С.П.М. – Хорошо. Ніхто тоді не замислювався чи ти міський, чи сільський, все було хорошо, все нормально.

С.П. – Що говорили про це у Вашій родині?

С.П.М. – Тоді таких розговорів не було, хто куди переїхав.

С.П. – Чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з односельцями, які переїхали до міста?

С.П.М. – Були одні односельці, які переїхали. Як були юнаками, то ходили туди гулять. І після переїзду я їх не бачив.

С.П. – Чи були у Вашому селі такі, які переїздили з міста до села?

С.П.М. – Да, були такі, що переїжджали.

С.П. – А Ви не знаєте, як їх звали?

С.П.М. – Уже позабув. Це було дуже давно. Ось тут недалеко живе Клименко, який переїхав з міста до села.

С.П. – А з яких причин?

С.П.М. – Не в курсі діла. А так комусь щось понравилось. Може, до батьків. Може, десь у селі підробляли. А ось один Білоручко жив у селі, держав скотину, а тоді її продав і переїхав до міста. У кожного свої причини.

С.П. – Розкажіть із прикладами, як ставились до тих, які за призначенням переїздили до села на роботу?

С.П.М. – Нормально ставились, багато спеціалістів присилали з міста до села. А взагалі всі відносились нормально, бо в той час люди їздили дуже часто по роботах в різні населені пункти. І всі до цього попривикали.

С.П. – Чи багато таких залишилося жити в селі?

С.П.М. – Да, багато залишалося. Пришлють на роботу якусь молоденьку дівчину, найде вона собі парубка, поженяться, так і залишається жити в селі. Так само багато вчителів присилали на роботу, хтось понравився і залишався жити.

С.П. – Як вони швидко ставали своїми на селі?

С.П.М. – Нормально, всі по людському відносилися. Скандалів не було. Ось як, наприклад, на Западну вчителів відправляли, їх там було повбивають, а в нас такого не було. А до нас як прислали, так вони працювали.

С.П. – Поясніть, що треба було робити, приїхавши з міста, щоб вважатися своїм у селі?

С.П.М. – Обикновенно, як поведеш себе.

С.П. – А може треба було мати гарне господарство?

С.П.М. – Як приїхала людина, так і господарює. А ставилися по-обикновенному. По-людські. Було все нормально.

С.П. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

С.П.М. – Так взагалі не змінювалося. Коли нада було поїхати до міста по щось, то і їздили. А скільки тоді було колхозів! Розорили все. А тепер кожен собі, хто господарював тоді — і зараз господарює, усього не перестроїш.

С.П. – Тоді було краще?

С.П.М. – Жили, була робота, а зараз що? Тільки пенсія. Ніякої роботи в селі не знайдеш.

С.П. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста, на даний момент?

С.П.М. – Все по-своєму не перестроїш. Комусь так хорошо. Тому так нравиться. А взагалі до міста я відносяюся нормально. Тоді де кому понравилось жити, той живе і досі. А зараз я нікому не заперещоу десь жити. Хочеш жити в місті — живи в місті. Хочеш в селі — живи в селі.

№ 140. — 2008 р., січень 23. — с. Семенівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Сімаковою Альвіною Миколаївною, 1932 року народження, мешканкою с. Семенівка Запорізької області, проведене Якименко Анастасією Олексіївною (БДПУ).

Якименко А.О. (далі – Я.А.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Сімакова А.М. (далі – С.А.) – Сімакова Альвіна Миколаївна.

Я.А. – Національність?

С.А. – Українка, а батько росіянин. Не знаю, як воно буде.

Я.А. – Дата і місце народження?

С.А. – 18 серпня 1932 року, місто Моспіно Макіївського району Донецької області.

Я.А. – Яка Ваша освіта і професія?

С.А. – Освіта вища, Запорізький педагогічний інститут. Учитель української мови і літератури.

Я.А. – Як звали Ваших батька та матір?

С.А. – Батько — Сімаков Микола Сергійович. Мама — Дідусь Тетяна Василівна.

Я.А. – Діда та бабу?

С.А. – Дід – Дідусь Василь Тарасович. Бабуся — Дідусь Оришка Мартинівна.

Я.А. – Якої вони були національності?

С.А. – Українці.

Я.А. – А їх батьків знаєте?

С.А. – По дідові знаю. По бабусіній знала, що діда звали Мартин. Більше нічого не знаю. Кузьменко Мартин. А по батькові вже не знаю.

Я.А. – Звідки родом Ваші батьки?

С.А. – Мама з Семенівки, а батько з Крима, з Сімферополя.

Я.А. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

С.А. – Мама народилася в Семенівці. Оце наше село, яке воно є. Тоді воно ще було невелике, бо діда мого, не діда, а прадіда мого, вислали із Запорізької Січі сюди, як Катерина II розігнала козаків отам. І оце діда сюди поселили, прадід тут поселився. Прадід — Дідусь Тарас Тихонович. Оце він поселився тут, поселення їх тут було. Ну і мама ж тут, усі тут так родилися. Дід мій — Дідусь Василь Тарасович, в 1905 році був в армії і воював з Японією. Дід воював аж у Порт-Артурі. Оце там... Да, далеко воював. А бабуся жила тут із дітьми. Хату построїла. Оце тут усе. Так шо ми старі-старі жителі села.

Я.А. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?

С.А. – Ну не тільки діда мого, прадіда, переселили із Запорізької Січі відтіля. Там іще були, но я їх прізвищ не знаю. [...]

Я.А. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

С.А. – Да, з дитинства, ще до війни, Великої Вітчизняної. Це 41-го – 45-го. Тут у Запоріжжі жила моя тьотка. Я туди часто їздила. Уже навіть в школу ходила, я туди їздила та навіть розмовляла російською мовою. Я багато там була, в Запоріжжі. І я щось думала, шо ніколи не навчусь говорити російською мовою. А там часто ми ходили, там був театр, театр Глінки. Він і досі є цей театр Глінки. Туди приїздила артистка, і я навіть слухала Кузловського. Іван Кузловський — це був знаменитий артист, і він співав. Потім уже пізніше, коли ми жили постійно в Семенівці, та ми й постійно жили тут, та я постійно була в Запоріжжі. Так я уже своїх дітей возила. Коли була на курсах, я завжди відвідувала театр Щорса. Дуже любила оці драматичні вистави, я там багато класичних бачила. Ну, наприклад, «Запорожець за Дунаєм» бачила, «Пам'ять серця». Ходили у театр Глінки. І там виступав цей, Ленінградський балет, чи шо воно там. Своїх дітей возила в цирк, коли виступав Нікулін. Ну і багато там ще.

Я.А. – Як часто і як довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті?

С.А. – Ну, я до школи багато жила там. А коли почала ходити в школу, то тоді періодично там була, і діти мої. Учлася в інституті 5 років. Теж там була, в Запоріжжі.

Я.А. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

С.А. – Ну, звичайно, не село. Там більше було розваг. Більше було. Підеш, морожено купиш. Чого в селі не було. Там іще якісь ласощі. Можна було звіринець подивитися. Можна було кіно відвідати. Чого в нас, в селі, бракувало.

Я.А. – З чим воно у Вас асоціювалось?

С.А. – З чим асоціювалось? Ну, та якось уявлялося... Хто зна як, з чим? Асоціювалося з прекрасним, гарно, трамваї ходять, чого в селі не було.

Я.А. – Звідки Ви дізнавалися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

С.А. – Ну того ж, шо мене ж туди возили. А тоді ж іще дід мій розповідав, шо називалося Запорізька Січ, Запорізька Січ. І мені оце Запоріжжя... Ну було якось ми на Дніпро ходили, на Перемишку. Як називалося оце місце — плотина. Через Дніпро дивилися ж. Тьотка мене туди водила. Ото воно мені в пам'яті так осталося.

Я.А. – Як сприймалася Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це для Вас було?

С.А. – Ну, звичайно, приємне враження.

Я.А. – Ви боялися міста в дитинстві?

С.А. – Не боялася. Чого я його боялася?

Я.А. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

С.А. – Їхали поїздом. Тоді автобусів не було. Нічого не було. А в нас уже ж станція Кирилівка. Це була остання фортеця Кирила Розумовського. І оце ж тут вона, зупинка. Зупинялися поїзди. І ми їхали поїздом із Кирилівки до Запоріжжя якраз.

Я.А. – Яким був для Вас цей шлях?

С.А. – Приємний. Катаєшся, люди кругом.

Я.А. – Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзді?

С.А. – Ну, що мене кудись поведуть. Щось мені покажуть, там звіринець [сміється].

Я.А. – Справдилися Ваші очікування?

С.А. – Ну, а як же!

Я.А. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

С.А. – Хто його знає, яке там враження? Ну, подобалося місто та і все. Подобалося своєю людністю. Тим, що там можна піти кудись, розваги дитячі. Ну, наприклад, у нас, ми жили, тьотка жила в Запоріжжі на шостому виселку. І там ото проходила дамба якась. Проходила і ото там стояв будинок якийсь круглий. Ото ми там жили. В тому будинку чи біля його, чи в ньому — я вже забула. І там тот же були дитячий майданчик, чого ж в нас в селі не було. І, значить, ми гойдалися там. Друзья, товариші в мене вже там були.

Я.А. – Чи хотілося, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

С.А. – Я б не сказала, що дуже хотілося. Ні, хотілось там довше побути.

Я.А. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва.

С.А. – Ну, як. Село — це тут хліборобська праця. Тут що ми бачили? Роботу в полі, на городі. Оце все таке, птиця, там усе це. У місті цього ж не було. Там були трамваї. Там був рух. Транспорт великий. Там була електрика, чого у нас іще не було тоді. Оце теж приваблювало.

Я.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

С.А. – Да, мала. Анатолій Литовченко. Його батько був військовим. І ось через дорогу жив його дід, і він приїздив, і ми дуже часто, у нас був куц бужку, і досі він є. Ми дуже часто там гуляли. Це той хлопчик приїздив з міста у село.

Я.А. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл?

С.А. – Ну, звичайно, своїм інтелектуальним розвитком. Наших дітей, сільських, не можна було прирівняти. Це вже я знаю і на практиці, коли вже працювала вчителем сільських шкіл. А потім їздили на олімпіади дітей. То розвиток міських дітей, інтелектуальний розвиток, був вищий, чим наших, сільських.

Я.А. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

С.А. – Я б сказала, що люди сільські наші більш совісніші.

Я.А. – Чи відчували Ви, що відрізнялися від міських жителів?

С.А. – Ну, звичайно. Ті люди були... культурний рівень тих людей був вищий за сільський.

Я.А. – Опишіть, які почуття викликала в Вас Ваша відмінність від міських мешканців.

С.А. – Ну, наші діти були, знаєте, більш сковані. Такі більш одягалися зовсім відмінно від їх. Зовнішній вигляд, сковані. Ті були більш розкуті діти. Чи тому, що вони більш спілкувалися, як наші. Село ще не було таке розвинуте, як сьогодні. Село як село: трактор, коняка, воли. Оце ми, корови, качки, гуси. Оце ми добре дуже цього знали, чого не знали жителі міст. У кожного було своє.

Я.А. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

С.А. – Ніколи.

Я.А. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

С.А. – Тоже ні.

Я.А. – А чому ні?

С.А. – Ми любили село. Я не любила місто за його шум. Мені скільки раз випадала можливість така переселитися туди, вже як в інституті вчилась. Я не хотіла. Оті черги, за стаканом води черги, в туалет — черга, кудись піти — черга, ще кудись піти — черга. Мені село було спокійно, саме таке. Саме не промінюю ні на яке місто [посміхається].

Я.А. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

С.А. – Ну, як? Звичайно. В мене ж тут тітка жила, звичайно так, змін не було.

Я.А. – Що говорили про це у Вашій родині?

С.А. – Нічого не говорилося. Переселилися і на все добре.

Я.А. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

С.А. – Ну, хто подруги мої живуть у Запорожжі там, Гончар Ніна живе там, сестри Гончар Ніна і Надя. Ну, приїжджають і зараз. Обикновено відносилися, спілкуємося, як і всі.

Я.А. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

С.А. – А, мабуть, і не було таких.

Я.А. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

С.А. – Ну, в нас були такі. Але вони у школі рік – два попрацює і їхали, і шукали роботу в місті.

Я.А. – А не залишалися такі, що постійно жили в селі?

С.А. – Щось не пам'ятаю. Можливо, із таких, що одружились тут та найшов долю свою. І то вони довго не затримувались тут. Вони разом і «летіли» тоді до міста. Їм, вони привикли в своїм середовищі жити, а ми, селяни, по-своєму.

Я.А. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатися своїм у селі?

С.А. – Ну, що треба зробити... Влитись треба було, прийняти сільський спосіб життя. Адже міський спосіб відрізняється від сільського. Так людина іде на роботу, іде на завод чи на фабрику, чи ще десь працює так, а в селі зовсім інакше. Кожен має, наприклад, ось вчителям давали латку городу десь 15-20 сотих. Оце ж уже ми працюємо на землі, вже ми відрізняємося від їх, ми тримаємо своє господарство, хоч невеличке. Ми, вчителі, звичайно, багато не тримали господарства, но в селі і не обійдешся без нього.

Я.А. – Чи змінювалось впродовж Вашого життя Ваше ставлення до міста?

С.А. – Не змінювалося. Я завжди місто поважала, завжди поважала, але жити у ньому не хотіла.

Я.А. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

С.А. – Так само. Я люблю місто. І я відвідала багато міст. Я Вам можу сказати, це я була... Я була в Ризі, в Лієпаї, це теж Латвія. Була в Волгограді, була в Ленінграді, була в Москві, на Кавказі. Ніде не захотілось остатись. Найближче мені було місто — це Запоріжжя, найрідніше. Я там до війни жила, потім вчилася 5 років в інституті. Теж таке рідне. В Бердянську, Мелітополі рідше була. Ну, ніколи в мене не виникало бажання. Я завжди хотіла додому.

№ 141. — 2008 р., січень 20. — с. Семенівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Іващенко Лідією Іванівною, 1932 року народження, мешканкою с. Семенівка Запорізької області, проведене Якименко Анастасією Олексіївною (БДПУ).

Якименко А.О. (далі – Я.А.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Іващенко Л.І. (далі – І.Л.) – Іващенко Лідія Іванівна.

Я.А. – Дата і місце народження?

І.Л. – Село Семенівка Пологівського району Запорізької області. 15 лютого 1932 року.

Я.А. – Яка Ваша освіта [...]

І.Л. – 7 класів. [...]

Я.А. – Якої Ваші батьки, дідусі, бабусі були національності?

І.Л. – Українці. [...]

Я.А. – Звідки родом Ваші батьки?

І.Л. – Ну, відсіля, з Семенівки. [...]

Я.А. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

І.Л. – Да, тут місто таке 20 км. Невелике місто, район, ото саме ближче.

Я.А. – З якою метою?

І.Л. – На базар.

Я.А. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували в місті?

І.Л. – Ну отож на базар поїдуть туди-то кіньми.

Я.А. – А довго були там?

І.Л. – Ні, поки спродаються.

Я.А. – Розкажіть, що таке для Вас було в дитинстві місто?

І.Л. – Це щось було інтересне. Людей багато, базар великий. Усього побачиш.

Я.А. – З чим воно уособлювалося, асоціюється з чим?

І.Л. – Ну як, ну не таке ж, як село, більше.

Я.А. – Звідки Ви дізналися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

І.Л. – Ну, розказували нам, що поїдемо в город, ось те купимо, те.

Я.А. – Як сприймалася Вами в дитинстві поїздка до міста? Що це для Вас було?

І.Л. – О, це празник великий був. Отож кіньми їздили, волами їздили, із вечора собиралися. Душ 5 дітей брали бричкою, поки волами доїдуть — якраз базар сходиться.

Я.А. – Ви боялися міста в дитинстві?

І.Л. – Ні.

Я.А. – Якою була для Вас подорож, коли Ви добиралися до міста?

І.Л. – Ну, це ж покаталися, довго їхали.

Я.А. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

І.Л. – Ждали, що ось конфетів куплять та ще щось.

Я.А. – Чи справдилися Ваші очікування?

І.Л. – Да! [радісно]. Ще й іграшки було куплять.

Я.А. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

І.Л. – Ну, авжеж. Пізніше там світ був (тут же ніде не було). А там лампочки горіли. Як доїжджаємо — а там кругом блищать.

Я.А. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

І.Л. – Ні.

Я.А. – Чому?

І.Л. – Ну, щоб довше там подивитись, полазить, наїстися [сміється].

Я.А. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

І.Л. – Ну як, там же ж були кой де і машини, і світ ото був. І людей багато, і базар великий.

Я.А. – Чи мали Ви в дитинстві та в юнацтві знайомих городян?

І.Л. – Та свої ж там виїжджали.

Я.А. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл?

І.Л. – Стали зовсім не такі, культурні такі, одіті, не такі запхані, як ми.

Я.А. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

І.Л. – Ну як, хорошо, вони не спішають нікуди.

Я.А. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

І.Л. – Да.

Я.А. – Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

І.Л. – Вони чистенькі були, одіті не так, як ми, часи одроблять та й віддыхають, а в нас тут із утра до ночі то корови, то свині, то земля.

Я.А. – Опишіть, які почуття викликала у Вас Ваша відмінність від міських мешканців?

І.Л. – Ну отож, яка... Всігда заморений, занюханий, ніколи не отдыхав.

Я.А. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

І.Л. – Ні, як не важко було, а до міста не хотілося.

Я.А. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

І.Л. – Ні.

Я.А. – Чому?

І.Л. – Вони землю любили.

Я.А. – Опишіть на прикладах, як в селі відносилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

І.Л. – Односилися... Як зустріли там, у городі, так рідні страшні!

Я.А. – Що говорили про це у Вашій родині?

І.Л. – Вже не такі стали і балакають не так, як тут, і чистенькі стали.

Я.А. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

І.Л. – Да, у гості їздили ж туди до їх, вони стрічали, раділи.

Я.А. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

І.Л. – Да.

Я.А. – Хто це був і що це за люди?

І.Л. – Сусіди були колишні. Переїхали у город, а тоді роздумалися і переїхали в село. Такі тоже ж хлібороби.

Я.А. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

І.Л. – З увагою, думали: які ж вони та що вони робитимуть? Чи вони привикнуть? Даже з удівленієм. Чого вони приїхали звідтіля сюди?

Я.А. – Чи багато з таких залишалися постійно жити в селі?

І.Л. – Багато.

Я.А. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

І.Л. – Та дуже швидко. Тижнями — і свої вже.

Я.А. – Поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатися своїм у селі?

І.Л. – Ну як? Те робить, що й усі в селі. У їх уже ж переїхали і хати купили, і городи в їх були, і на роботу пішли бігом то на ферму, то на свинарник, то в бригаду. Роботи багато було, не так, як тепер.

Я.А. – Чи змінювалося впродовж Вашого життя Ваше відношення до міста?

І.Л. – Ні.

Я.А. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

І.Л. – А сьогодні вже стара, нікуди не хочу. Вмирать пора.

№ 142. — 2008 р., січень 22. — с. Семенівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Якименком Іваном Макаровичем, 1932 року народження, мешканцем с. Семенівка Запорізької області, проведене Якименко Анастасією Олексіївною (БДПУ).

Якименко А.О. (далі – Я.А.) Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Якименко І.М. (далі – Я.І.) – Якименко Іван Макарович.

Я.А. – Національність?

Я.І. – Українець.

Я.А. – Дата і місце народження?

Я.І. – 3 августа 1932 року в селі Шевченко-1 Пологівського району Запорізької області.

Я.А. – Яка Ваша освіта і професія?

Я.І. – 11 класів. Професія — механізатор. [...]

Я.А. – Звідки родом Ваші батьки?

Я.І. – Із села Шевченко Пологівського району Запорізької області. [...]

Я.А. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Я.І. – В Пологи, Запоріжжя.

Я.А. – З якою метою?

Я.І. – На роботу, робили там.

Я.А. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Я.І. – Проїздом.

Я.А. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто? З чим асоціювалось?

Я.І. – Шо великі дома, поїзда, магазини.

Я.А. – Звідки Ви дізналися в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано?

Я.І. – Розказували батьки.

Я.А. – Як сприймалося Вами в дитинстві поїздка до міста?

Я.І. – Це було свято.

Я.А. – Ви боялися міста в дитинстві?

Я.І. – Ні, не боявся. Хай Бог милує!

Я.А. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Я.І. – На підводі, кіньми.

Я.А. – Яким для Вас був цей шлях?

Я.І. – Довгий, 20 кілометрів.

Я.А. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Я.І. – Шоб купили кусочок хліба білого.

Я.А. – Чи справдилось Ваше очікування?

Я.І. – Справдилось.

Я.А. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

Я.І. – Велике, красиве, багато людей, магазинів.

Я.А. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

Я.І. – Хотілося.

Я.А. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Я.І. – В селі не було чого їсти, а в городі були магазини і в магазині були продукти і хліб.

Я.А. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Я.І. – Знав.

Я.А. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл?

Я.І. – Тьфу! Були грамотніші і розвинтіші.

Я.А. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Я.І. – Позитивно, більш розвинуті люди в місті, більше культурні за селян.

Я.А. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Я.І. – Відчував.

Я.А. – В чому була ця відмінність?

Я.І. – У грамотності. Не знав, що казать, як вести себе. [...] Міські мешканці були більш розвинутіші, більш грамотніші, культурніші були, лучше одівались.

Я.А. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Я.І. – Бажання було, велике було.

Я.А. – В яких ситуаціях воно виникало?

Я.І. – Як забрали і вивезли в Запоріжжя на роботу, де вчився, де працював, бажання було велике.

Я.А. – Опишіть, як ставилися до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

Я.І. – Позитивно. Хотіли, шоб я жив у городі.

Я.А. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

Я.І. – Не було такого бажання.

Я.А. – Чому?

Я.І. – Тому, що були безграмотні і не було за що туди переселитися. Не було грошей.

Я.А. – Опишіть на прикладах, як в селі відносилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Я.І. – Відношення було дуже хороше. Жили дружно і працювали дружно, всі вмісті. [...]

Я.А. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Я.І. – Підтримували. Їздили до них у гості, на базар їздили.

Я.А. – Чи були у Вашому селі такі, що переїхали з міста до села?

Я.І. – Не було таких.

Я.А. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села.

Я.І. – Приїжджали. Присилали голів колгоспу, які керували колгоспом.

Я.А. – Багато з таких залишалось жити в селі?

Я.І. – Не було таких, всі виїжджали з села.

Я.А. – Чи змінювалося впродовж Вашого життя відношення до міста?

Я.І. – Не змінювалось.

Я.А. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

Я.І. – Позитивно відносяся. Щітаю, що люди там живуть нормально.

№ 143. — 2008 р., січень 12. — м. Пологи Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Сивирин Одаркою Романівною, 1911 року народження, мешканкою м. Пологи Запорізької області, проведене Солохою Павлом Павловичем (БДПУ).

Солоха П.П. (далі – С.П.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Сивирин О.Р. (далі – С.О.) – Сивирин Одарка Романовна.

С.П. – Дівоче прізвище?

С.О. – Моє дівоче прізвище Сунна.

С.П. – Дата і місце народження?

С.О. – 20 марта 1911 року, село Пологи Пологівського району Запорізької області.

С.П. – Яка Ваша освіта і професія?

С.О. – Я безграмотна, в школу не ходила.

С.П. – Ваші батько та матір хто були за національністю?

С.О. – Мої батьки по національності були українці. [...]

С.П. – Звідки родом Ваші батьки і предки?

С.О. – Мої батьки звідсіля, з Полог. Вони тут народилися і тут померли. [...]

С.П. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства або молодості міста?

С.О. – Їздила я в молодості в Запоріжжя поїздом.

С.П. – З якою метою Ви туди їздили?

С.О. – Я туди їздила до родичів. До сестри.

С.П. – Як часто і як довго Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства чи юнацтва перебували в місті?

С.О. – В той час люди майже до міста не їздили.

С.П. – Що Вам там сподобалося?

С.О. – Мені сестра показала Дніпрогес. Мене це дуже здивувало. І ще я побувала на острові Хортиці. Такого я ще ніколи не бачила.

С.П. – Розкажіть, що таке в дитинстві для Вас було місто?

С.О. – В те время місто відрізнялося від села. Вона мене повела в драматичний театр Щорса на постанови. Сільські мешканці багато мріяли побачити те, що бачила я.

С.П. – Звідки в дитинстві Ви дізналися про існування міста і з чим це було пов'язано?

С.О. – Це було пов'язано з тим, що моя сестра захворіла. Ото я була в місті тоді перший і останній раз. До міста я більше не їздила.

С.П. – Як сприймалася в дитинстві Ваша поїздка до міста, що це для Вас було: відпочинок, робота?

С.О. – До міста я поїхала вже не в дитинстві, а як була дівчиною. І це для мене спочатку був смуток, бо хворіла сестра, а як видужала і показала, чим багате їхнє місто — то це був відпочинок. А взагалі Запоріжжя промислове місто. Може іще щось розповіла, але багато чого забула.

С.П. – Ви боялися в дитинстві міста?

С.О. – Тоді я міста не боялася, на вулицях міста спокійно, не те, що зараз. Усі до одного відносилися по-людські. В усьому тебе розуміли.

С.П. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

С.О. – Їхала я на поїзді до міста, побачила багато інтересного. В поїзді мені дуже сподобалося, бо я їхала на ньому вперше.

С.П. – Яким для Вас був цей шлях: свято, весела подорож?

С.О. – Якщо чесно, вперше на поїзді було страшнувати, а тоді успокоїлася і стало весело.

С.П. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

С.О. – Як я вийшла з поїзда, я була дуже вражена. Були великі магазини, в нас таких не було. Там ходило багато людей. Мені дуже сподобалося. Місто було більш розбудоване, ніж село. [...] Коли я приїхала в місто, мені спочатку найбільш вразив шум, який створювали люди, бо на вулиці їх було багато. Взагалі я ніколи не думала, що побачу місто, і коли я там опинилася і воно мене так вразило, що аж заплакала.

С.П. – Згадайте поподробніше Ваше перше враження від міста?

С.О. – Мене там вразив Дніпрогес, сама річка Дніпро. Таких великих річок я ніколи не бачила. В нас в селі і в окрузі були тільки маленькі річки.

С.П. – Чи хотілося, перебуваючи в місті, поскоріше вернутися додому?

С.О. – Сперва додому не хотілося, бо в місті було ловко. Було не так, як в селі. Все було дуже дивне, велике. А тоді я повернулося в село, бо там мій рідний дім. І таке прислів'я: Де не хорошо, а дома найкраще.

С.П. – На Вашу думку, чим відрізнялося місто від села в роки Вашого дитинства чи юнацтва?

С.О. – Я гадаю, що село відрізняється тим, що там свіже повітря, тиша та спокій. А місто — це промисловий центр, де багато людей, багато шуму й гаму. На мою думку, різниця є і дуже велика.

С.П. – Чи мали Ви в дитинстві чи в юнацтві знайомих з міста?

С.О. – З городянами мене познайомила моя сестра, коли я перебувала в місті.

С.П. – Опишіть докладніше, чим вони відрізняються від мешканців сіл: одягом, поведінкою чи мовою?

С.О. – Відрізнялися вони тим, що в них була інша мова — вони розмовляли по-російськи. Одягом теж відрізнялися — в них він був краще.

С.П. – Як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

С.О. – В місті було багато образованих людей, ніж в селі, де таких було мало. А якщо людина добра, то без різниці, де живе людина, в місті чи селі.

С.П. – Чи відчували Ви, що відрізняєтеся від міських жителів?

С.О. – Як я поїхала до міста, то було зразу помітно, що я з села. Я не так розмовляла, на мені був інший одяг.

С.П. – Розкажіть поподробніше, в чому була відмінність?

С.О. – Я перший раз в місті почула російську мову, і ця мова мені сподобалася. Одяг їхній був набагато кращий, з красивої тканини. У дівчат були кращі зачіски. Робота в них теж була краща, не те, що в нас в колхозі. [...] Люди там були образовані, а в нас в селі хто як. В кого які були сім'ї. Було по-різному. Ще я вважаю, що в місті краще тим, що там було можна отримати кращу освіту.

С.П. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

С.О. – Я не хотіла переїздити до міста. Я тут народилася, тут моя родина. В нашій сім'ї було весело. Взагалі сільське життя відрізнялося від міського. А найрідніше дому немає нічого. І вдома найкраще. В селі мені подобалося те, що як пройде дощ, навкруги все пахне, в повітрі гарна свіжість. А в місті такого не почувуєш.

С.П. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті?

С.О. – В місті жила тільки моя сестра, бо вона там народилася. Вона була моя троюрідна сестра. А ті родичі, які жили в селі, до міста не хотіли переїздити. Бо в селі вони родилися, жили. І не хотіли покидати свої рідні домівки.

С.П. – Опишіть на прикладах, як в селі відносилися до родичів чи односельців, які переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

С.О. – Як бувало таке, що люди приїжджали у місто (там по роботі чи по других причинах) і залишалися там жити, односельці все це розуміли і відносилися до них як і раніше, коли вони жили в селі.

С.П. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали?

С.О. – Особисто з такими людьми я знайома не була. Моя сестра до нас з міста приїжджала, але вона ж народилася у місті. Були і так люди, які приїжджали в гості до своїх батьків, до родичів на день народження.

С.П. – Чи були в Вашому селі такі люди, які переїздили з міста в село?

С.О. – Були і такі. Приїздили люди і по роботі, і в зв'язку з одруженням. Були такі, хто тут і закохувався, і залишалися в селі. А були такі, що з села поїхали до міста, закохалися, одружилися і поверталися назад до села. Хто приїздив до старих батьків, яким була потрібна допомога. Інші приїздили заради свіжого повітря, від шуму, коли набридло жити в місті. І я вже не пам'ятаю, як звати деяких з цих людей, бо було це дуже давно.

С.П. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до таких, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

С.О. – Скажу прямо: все залежало від людини. Якщо людина дійсно приїжджала, працювала, приязно ставилась до людей, з якими працювала, то і люди ставилися до такої людини з повагою.

С.П. – Чи багато з таких залишались постійно жити в селі?

С.О. – Були такі люди, хто кому полюбився, женився і залишався жити в селі. З моїх знайомих не було, але в селі чутки ходили.

С.П. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

С.О. – Ці люди залишались жити в селі. Було весело. І якщо люди добрі і з першого дня вони показували свою доброзичливість і привітність, то так до них і ставилися корінні мешканці села. І все залежало тільки від людей, як вони поводитися і так тоді люди ставали в цьому селі своїми.

С.П. – Чи змінювалося упродовж життя Ваше відношення до міста?

С.О. – На мою думку, в селі було жити краще. А моє ставлення до нього не змінювалося.

С.П. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста? [...]

С.О. – В селі люди живуть, держуть хазяйство, хазяйнують. А у місті люди працюють, у інших роботи немає. Скільки зараз бомжів розвелось, які не хочуть працювати, а раніше такого не було. Я гадаю, що в селі можуть і бомжі працювати, всім роботи хватає.

№ 144. — 2008 р., січень 15. — м. Пологи Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Донець Марією Онефанівною, 1913 року народження, мешканкою м. Пологи Запорізької області, проведене Солохою Павлом Павловичем (БДПУ).

Солоха П.П. (далі – С.П.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Донець Марія Онефанівна (далі – Д.М.) – Донець Марія Онефанівна.

С.П. – А дівоче?

Д.М. – Гавриленко Марія Онефанівна.

С.П. – Ваша національність?

Д.М. – Українка.

С.П. – Дата і місце народження?

Д.М. – 15 лютого 1913 року, село Пологи, Пологівський район, Запорізька область. [...]

С.П. – Яка Ваша освіта та професія?

Д.М. – Три роки ходила до школи, тоді працювала в колхозі. І тільки в 65 років пішла з нього. Як почалися колхози, мені було 16 років. З 29-го пішли колхози. Весь час проробила у колхозі, аж до 80-го року.

С.П. – Як звали Ваших батька та матір?

Д.М. – Батько — Оніфан Гаврилович, а мати — Наталка Петрівна.

С.П. – А діда та бабу?

Д.М. – Дід Гаврило, а баба Марина.

С.П. – Якої були національності Ваші баби і дідусі?

Д.М. – Українці.

С.П. – А не знаєте ще батьків діда та баби?

Д.М. – Я їх не знала.

С.П. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Д.М. – Всі вони отсюда, з Полог. Тут всі народилися, хрестилися.

С.П. – Що вони розповідали про населений пункт, де народилися?

Д.М. – Ніде вони більше не були, оце тут і жили. У батьків у дворі я і построїлася, і заміж вийшла. Ніде не була, крім Полог. Тато на війні був дуже багато років. Миколаївська війна, Японська війна — десять років був на війні. Тоді радянська війна. Багато де він повоював. [...]

С.П. – Відвідували Ви чи Ваші родичі в часи Вашого дитинства чи юнацтва міста?

Д.М. – В дитинстві чи юнацтві я не відвідувала жодного міста. [...] Була я дома, аж поки заміж не вийшла у 34-му році. А тоді була бросила дітей і нас відправили відстроювати Дніпрогес. Працювали при дуже важких умовах.

С.П. – Розкажіть, що таке для Вас у дитинстві було місто?

Д.М. – Ми тоді як були малі, знали, що живемо у Пологах, а чи були тоді міста, нас це не цікавило. Ми чули слово «місто», а більш про нього нічого не знали.

С.П. – Звідки в дитинстві Ви дізналися про існування міста і з чим це було пов'язано?

Д.М. – Про місто я дізналася коли вже була дівчиною. Я жила на селі Пологах, а тоді через річку побудували місто Пологи і там була залізниця. А дізналася від інших людей, які розповідали.

С.П. – Як сприймалася Вами поїздка до міста? Що це для Вас було: свято, відпочинок, робота?

Д.М. – Як я була дитиною, а тоді дівчиною, до міста не їздила. А як їздили інші люди, це була для них тяжка робота. А я тільки працювала в колхозі і хазяйнувала вдома. Тільки діти. А зараз такого немає.

Тепер повдягаються гарно та й ходять. А ми тоді одягали все полотняне, простеньке та пасли на луку свиней, телят. На вулиці повно шпоришу, асфальту не було.

С.П. – Ви боялися міста в дитинстві?

Д.М. – [Сміється]. Та хіба я помню, чи боялася, чи ні? Тут у Пологах народилася, хрестилася, в колхоз пішла, потім на пенсію.

С.П. – Чим і як довго Ви добиралися до города? Яким для Вас був цей шлях? Весела подорож чи відпочинок?

Д.М. – Тоді до города я взагалі не добиралася, але знаю, що тоді нічого не було: ні клуба, ні читального залу. Як було холодно — гуляли по хатах. А вже як була жінкою, до 45-го року їздила, що було воли чи коні. Тому що машин не було.

С.П. – А з ким Ви їздили?

Д.М. – Їздила з батьком та матір'ю, поки були малі. А коли вирости, то вже самі ходили.

С.П. – А з якою метою вони туди їздили?

Д.М. – [Посміхається]. Та хіба знали, чого туди їздити? Щось купити. Магазили були тільки там. Щось візьмуть, щось куплять.

С.П. – Що Ви очікували від города у перший свій приїзд?

Д.М. – Як була дитиною, то це була радість поїхати до міста. Як батьки щось куплять — радуєся. А тоді все було просте, не те, що зараз. Тоді купляли тільки те, що скажуть батьки.

С.П. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від города?

Д.М. – Та хіба тоді города були? Були тільки села. А якщо й були міста, то в них ми не бували. Вже під війну були скрізь: і Дніпрогес, було все. І дітей бросали. А тепер роки пройшли і забуваєш, що було тоді і зараз.

С.П. – А розкажіть, як Ви відстроювали Дніпрогес? Чого Ви туди поїхали?

Д.М. – Заставили мене, того й поїхала. Пришлося бросити дітей. Каміння розбирали, вантажили на потяг. А так вже багато чого забула. Всього не пригадаєш.

С.П. – Чи хотілося, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

Д.М. – Додому хотілося завжди. Як їдеш додому, були і радість, і сльози. Туди хочеться з батьками, а назад додому. Де не хорошо, а вдома найкраще.

С.П. – Розкажіть або поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл у часи Вашого дитинства чи юнацтва?

Д.М. – Тоді городів не було. Були одні села і була одна жилазна дорога. Це тоді пізніше там зробили город. Тоді, щоб кудись поїхати на поїзді — це була велика радість, і то їздили тільки батьки, а нас не брали. А взагалі і батьки їздили дуже рідко. Це тоді, коли тата забрали на війну, він побував в багатьох містах. А ми були малі, толком нічого не знали.

С.П. – Розкажіть, наприклад, чим відрізнялося місто Запоріжжя від села?

Д.М. – Запоріжжя — це дуже страшний, великий город. Нас туди не брали, коли ми були малі. Діти нікуди не їздили з дому. Одне знаю по розказам: Запоріжжя було великим промисловим центром.

С.П. – Чи мали Ви в дитинстві чи юнацтві знайомих городян?

Д.М. – Тоді знайомих городян не було. Тоді коли почала працювати на Дніпрогесі — були знайомі, а чи були вони городяни, чи ні, я не знаю. Тоді було навезуть робочих звідусіль, і з городу й із села. Це давно було, не пам'ятаю.

С.П. – А як відрізнялися міські мешканці від сільських?

Д.М. – Хіба тоді на це дивився, хто чим відрізнявся? Приїхали хто звідкіль та й працюють. Вдягнені в те, що в кого є.

С.П. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Д.М. – Це залежить від кожної людини: чи сильна вона, чи ні. Може, на одну людину воно впливає ефективно, вона починає від нього залежати. А на іншій людині нічого не відіб'ється, яка вона була, така й залишилася.

С.П. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від городян?

Д.М. – На собі я цього не відчувала тому, що перебувала в городі, коли відстроювали Дніпрогес. І тоді всі люди працювали, ніхто не від кого не відрізнявся. [...]

С.П. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Д.М. – Бажання такого у мене ніколи не було. Я привикла у своєму рідному селі і нікуди не хотіла. Тоді ніколи було кудись їхати і про щось думати. Тому, що ми працювали у колхозі, як виходили у поле — спали вночі на скиртах.

С.П. – А Ваші родичі хотіли переїхати до міста?

Д.М. – Цього не знаю, чи хотіли родичі переїхати до міста. Вони мені не говорили.

С.П. – Опишіть на прикладі, як в селі відносилися до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими жителями?

Д.М. – Родичів таких не було, що переїжджали з села до міста. А може й були такі люди, і як ставилися до них родичі, я не знаю.

С.П. – Чи були у Вашому селі такі, що переїхали з міста до села?

Д.М. – З родичів і близьких людей, яких я знала, таких не було, і мені про таких не розповідали.

С.П. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто переїздив за призначенням на роботу до села?

Д.М. – До цієї людини ставились як положено. Приїхала працювати — то хай і працює. Ніхто нічого поганого не говорив.

С.П. – Поясніть, що треба було робити, приїхавши з міста до села, щоб бути своїм? Мати гарне господарство, бути привітним...?

Д.М. – Кожен ставився по-різному. Все залежало від людини, як вона себе поведе в перші дні проживання, так до неї і ставилися в майбутньому.

С.П. – Чи змінювалося упродовж Вашого життя Ваше відношення до міста?

Д.М. – При советской власті ми в селі працювали у колхозі і про місто не задумувалися. І про його відношення не думала. А потім постаріла і ні про що не думала.

С.П. – Ви сьогодні як відноситеся до міста? Це зосередження начальства, місце, де повно дармоїдів...?

Д.М. – Мені — це рідні Пологи і все. Про міста я не замислювалася. Дармоїди були, є і будуть. А якщо люди хороші, то до таких і відносися гарно. І все рівно, де ти живеш, чи в місті, чи в селі.

№ 145. — 2008 р., січень 5. — с. Марфополь Гуляйпільського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Мартиненко Валентиною Іллівною, 1933 року народження, мешканкою с. Марфополь Запорізької області, проведене Саутою Юлією Володимирівною (БДПУ).

Саута Ю.В. (далі – С.Ю.) – Скажіть, пожалуйста, Ваше ім'я, отчество, фамилию. Национальность.

Мартиненко В.І. (далі – М.В.) – Мартыненко Валентина Ильинична, украинка.

С.Ю. – Как звали Ваших родителей?

М.В. – Домашенко Євдокія Фелімоновна та Домашенко Ілля Захарович.

С.Ю. – Где и в каком году Вы родились?

М.В. – Тут, у 33-му. [...]

С.Ю. – В город в детстве ходили, или мама Ваша?

М.В. – Та ходили, і зараз. Сім класів як кончіла, як пішла.

С.Ю. – Кто Вы по профессии?

М.В. – [Сміється]. Я чорноробочий з вилами. Ніхто, я не вчилася далі. Ото сім класів кінчила і все.

С.Ю. – Может в город за чем-то ездили, может, мама Ваша, скупляются?

М.В. – Ходили. Ну, в город нікуди ми не їздили, щоб це Запорожжя там. Тіки в Гуляйполь.

С.Ю. – Пешком ходили?

М.В. – Пішком. Та ще раніше у нас дороги не було, грязь страшна, ноги не витягнеш! І на базар несеш торгувати або картоплі, або шось через плечі. І ото по грязі як чешимо! Всі ходили пішком торгувати, поки дороги зробили. І берегом ходили, по траві було йдемо.

С.Ю. – Тяжелый поход в город был?

М.В. – Да, страшне!

С.Ю. – Не хотелось в город идти?

М.В. – Ні. Не дуже хотілося, бо ноги не витягнеш, Боже мій! Ану, грязь отака во. Оце моя зовиця так на фабриці робила все врем'я. Так тоже і в нічну смену робили, і в днівну. Та днем ще так, а нічю як ідемо, каже, гусаком одне за одним, щоб стежку топтати. Ой! Чоботи стягає з тебе, грязь така липка. Страшне.

С.Ю. – Что для Вас в детстве город был?

М.В. – А Бог його знає! Город та і все.

С.Ю. – Городские жители отличались от сельских?

М.В. – Отличались, конечно! Моя тьотка за воєнним замужем. Та як приїде з города, та така ж тендітна, хіба те, що ми?!

С.Ю. – Первую поездку в город помните?

М.В. – Це, мабуть, як вже Галя вчилася, так я в Запорожжя їздила, а так я нікуди! Ні! З своєю зовицею в Донецьк їздили. Так я й нічого не бачила. Держусь, щоб не загубиться, не дай Бог. Вона вже дорогу знала. А в Запорожжя не раз їздила, бо Галя вчилася, я харчі возила. Так тоже кажу: «Давай, Галю, йти пішком, не на троллейбусі». Неначе я не встигну не влізти, не вилізти, мене прищемлять або вона сяде, а я останусь [сміється].

С.Ю. – Не было желания в детстве, молодости переехать в город? Может, Ваша мама хотела?

М.В. – Ні! За город і думок не було. Який там город?! [...]

С.Ю. – А сейчас бы не хотели переселиться в город жить?

М.В. – Та! Я вже привикла тут, що там город?! То в город молоді їдуть, а старе...

С.Ю. – Отличаются городские жители от местных?

М.В. – Конєшно, шо отлічаються. Та вони ж нічого не держуть, ходять, вільно все, а в нас треба рабувати.

№ 146. — 2008 р., січень 4. — с. Марфополь Гуляйпільського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Шийкою Євдокією Іванівною, 1933 року народження, мешканкою с. Марфополь Запорізької області, проведене Саутою Юлією Володимирівною (БДПУ).

Шийка Є.І. (далі – Ш.Є.) – [...] Осталися ми с мамою тут самі, ну, а тут німці уже стали шахти рвать у Донецьку, дороги, усе. А нас із мамою вигнали, евакуїровали, чи шо. Нас тут скіки людей було, були ми обгороджені проволокою. І тут дім наш стояв на два хазяїна, а тут навпроти такі маленькі хатки, і там люди жили. І всіх нас окружили проволокою, а тут школа недалеко, і там німці.

Саута Ю.В. (далі – С.Ю.) – Это здесь, да?

Ш.Є. – Ні, детка, це в Донецькому. Там же школу обгородили, німці. І цих же людей повиганяли з цих хаток, і тут німці, а в одній хаті їхня столова була. І ми ж ото сидимо на порозі, мамка мені приказала: «Гляди, до німців не ходи, до кухні!» А я сидю і не йду. Ну, один німець як ушніпився до мене, як тільки виходе, я вийду, стану, сонечко зійде, я на порозі сидю. Він підскаче в самій майці, мене на руки бере і садове оттуди, де люди жили, де вугіль, посадове. Сам регоче, а я кричу — лопаюсь. Він, за те, що я покричу, зо мною пограється, а тоді мені несе булочки і ковбаски, за те, шо я з ним посидю. А потім до мами мене веде, та показує, шо в нього двоє діток дома зосталося, як він пішов на війну. «Так я дуже їх любив і її люблю!» А я ото кучерява-кучерява малою була, страшне. Він носився, носився зі мною, а потім каже: «Не підходь до столової». Сам мені сказав. А діти ж як назбираються, багато, біля столової! А вони вікна відкриють на дві половинки і наставляють листиків, там ото: сухарі, пиріжки, все — те шо вони недоїдають. Вони на вікно ставляють, щоб діти забирали. Одна партія була хороші люди, хоч і німці, но хороші були. Вони не займали, все ставляли, щоб діти брали і їли. А друга партія прийшла у чорних беретках, шорти, я і не знала тоді, шо це шорти, і такі загорілі, і така пльоточка, отакий держачок, а то намотано на нього [показує] на держачок пльотка. І ото підходять батугою [показує, як б'є]. А один, у нього мати при німцях, з німцями злигалася, поїхала з німцями, а чоловіка бросила. А чоловік прийшов, ходив мінять дітям хліб, а вона його бросила. Він прийшов ночью, приніс харчів, а тут німці і її немає. Вона ушла вже з ними, з німцями, і двоє діток. Ну, він взяв сам себе зарубав, шо німці ж тут, жінки нема, з дітьми, все равно вже діватися нікуди. Він взяв сам себе зарубав, чоловік. А в них зосталось двоє діток, його поховали, її нема. А хлопці ці, він куди не йде, у школу, і малого тягне. А тоді ж нас вигнали. Ми йшли з мамою сім суток на Марфополь.

С.Ю. – Как Вашу маму звали?

Ш.Є. – Наталка Рижих.

С.Ю. – А папу?

Ш.Є. – Иван Рижих.

С.Ю. – А дедушку, бабушку?

Ш.Є. – Толстові, були у мами батьки.

С.Ю. – То есть Ваша фамилия девичья Рижих?

Ш.Є. – Да, Рижих моя фамілія. І то ми як прийшли сюди, як гнали нас німці понад посадкою, а воно ж темно, смеркає. І я загнала шпичак у ногу, в мене шрам і досі. То знаєш є здоровій шпичак, а потім вокруг ще маленькі? Ото таке і в мене було. А маму погнали, я зосталася с кілометр од неї. Зняла я з голови, була на мені марля зав'язана, чуб підбирала. Зняла, зав'язала собі ногу. Не на п'яту не стану, не на пальці не стану, не на бік не стану! Болить дуже сильно, якраз же ж посередині. А там люди просять щоб же ж зостановили маму, оставили, щоб до мене вернулася. Ну, вони далеченько прогнали, а тоді вже оставили маму. Мама ждала мене, я до неї насилу дошкандибала. Коли ідуть двоє, вона просе: «Витягніть їй колючку із ноги». Шо ж ти думаєш? Вони мені роздовбали, оті маленькі повитягували, а великий оставили. Ото я год носилася, год була в мене колючка в носі, той шпичака. Ну, а тоді мама в мене дуже трудяга була. Вона і в'язала, і ткала, і пряла.

С.Ю. – А откуда мама родом?

Ш.Є. – З Росії, Вологодська область, і я сама оттуди.

С.Ю. – В каком году Вы родились?

Ш.Є. – В 33-м, як раз хороший год [сміється].

С.Ю. – А сюда в 1938 приехали?

Ш.Є. – Да. Коли ото витягали, не витягли. Зосталися ми у людей. Мама ото ж ткала, пряла, в'язала, усе робила. А в них телиця була, тьолка. Я ж прибирала, а тьотя, хазяйка, збирається на роботу, а мама пішла пішки в Донецьк по прядку. А мене оставила у цих людей. Я ж ото замела, із віничком, з лопаточкою, хотіла ж за скирту викинуть на смітник. А тут теля біля скирти, я ж взяла і лопаточкою її. Вона одразу не обратила на мене вніманіє, тоді, тільки одходить, а вона як розженеться на мене. Я ж до неї оп'ять з лопаточкою. Я її вдарила, а вона мене в груди як дасть! Я лопаточку бросила, та віник, та вчепилась їй в

шию руками, ногами. Вона мене (сусіди бачили) чотири рази обперла кругом скирти. Вона носилася зо мною, поки ж я, видно, заморилася, обірвалася, що вона мені наступила на ногу, якраз на цю, де в мене заноза, і видавила мені все з гніздом, таку рану мені зробила [показує]. А тоді мужчина йшов на роботу, цієї хазяйки син, та витяг. Якби не він, вбила б мене. В мене вуха, нос, ріт забитий весь пилякою був. Він її одігнав, бігом мене в хату заніс. Хазяйка не пішла і на роботу, поки мене обмила, все. А тоді вже трошки очунилася. Мама прийшла через чотири дні з Донецька.

С.Ю. – Пешком ходила?

Ш.Є. – Пішки ходила. Принесла свою кормилицю, прядку. Вона ж пряла в мене. [...]

С.Ю. – В дитстві, юности, Ви розказували, що Ваша мама в Донецьк пешком ходила, а Ви ходили из села в город?

Ш.Є. – Це я тільки в Пологи ходила пішки.

С.Ю. – Зачем?

Ш.Є. – На базар. Носила часнику торгувать і крашанки. В Гуляйполе це ж ми завжди пішки ходили.

С.Ю. – Поход в город, что для Вас был? Вы с радостью ходили или страшно было?

Ш.Є. – Ні, не страшно, радувалася, іду собі аж з підскоком туди.

С.Ю. – Что для Вас в дитстве был город? Как Вы себе его представляли?

Ш.Є. – Та піду, я так по магазинах не ходила, бо не було з чим туди йти. А по базарі походу! Та воно мені таке інтересне! Я прийду та розказую, що там те продавали, там те.

С.Ю. – Первый поход в город помните?

Ш.Є. – А чого ж я не помню!? Як ми з будучою свекрухою, я ще молода була, в Пологи, це мені було дванадцять год, в 45-м году, війна кончилась. І ми пішли з нею. Я часнику взяла чотири пучечки, крашанок два десятка.

С.Ю. – Продавать?

Ш.Є. – Да, все продала.

С.Ю. – Чем для Вас город отличался от села?

Ш.Є. – Ну, це не то, що в нас в селі трактори, комбайни, а там же ж не було у городі. Туди йдемо — і воно нам інтересне, поїзда — це нам дуже інтересно було. А в селі шо? Ну, а мені в селі хорошо. Мене приїжджали, сім раз із району забирали у Київ, щоб я на артїста вчилася. Не согласилась. І дурна. Я із-за чого не согласилась? Бо я малограмотна і маму щоб не бросить. А мама казала: «Хорошо будет — забудеш, а плохо будет — вспомниш». Мама пускала мене, а мені дуже жалко маму було. Не поїхала.

С.Ю. – А желание было поехать в Киев?

Ш.Є. – Ты знаешь, я просто боялась розстаться з колгоспом.

С.Ю. – А Вас от колхоза направляли в Киев?

Ш.Є. – Ми виражали парня, сусіда в армію. І коло военкомата ми там були. І я там співала і танцювала. А тоді приїхали в колгосп, сюди. Узнали, з якої я бригади, і приїхали, якраз косовиця була, ми пшеницю косили. Приїхало четверо мужиків, як вони мене не вговорювали! А я, дура, не схотіла. А тоді вже послі, як я заміж вийшла, тоді воно мені дійшло. Вони казали мені, шо «ти будеш вчїтсья і робитимеш». А я ж ні. Я тільки знаю вилку, граблі, сапу, шахтьорку, лопату.

С.Ю. – В дитстві, молодости были у Вас знакомые из города?

Ш.Є. – Ні, не було нікого. В мене тіки брат жив в Донецьку.

С.Ю. – Чем отличались городские жители от сельских (одеждой, манерой поведения)?

Ш.Є. – А як же ж! Вони і одівалися хорошо, шо на головах волос був в порядку. Не так, як у нас. В мене коса, я заплелася і все. По-руські балакали, а ми по-українські.

С.Ю. – Как к вере они относились?

Ш.Є. – Ну, я так не знаю, видно, хорошо, бо брат з жінкою ходили до церкви. [...]

С.Ю. – Как Вы думаете, городской образ жизни влияет на поведение людей?

Ш.Є. – Як ми їх не бачили, це коли прийдеться в Гуляйполе піти, і то люди не так вже одіті, як ми. Ото як в кіні покажуть, іде — спідниця нижче колін до п'ят. Я, правда, такого не носила, і не люблю й зараз, стара, а не люблю.

С.Ю. – Как относились родственники, односельчане, Вы к таким, которые переехали из города в село жить? Может, возвращались домой или по направлению приехали работать.

Ш.Є. – У нас таких не було, просто в гості приїжджали.

С.Ю. – Как к ним относились?

Ш.Є. – Обикновенно. Бо вони тоже люди, тоже роблять. Тіки шо ми в землі довбалися, а вони по заводах та по фабриках, кругом напхано було. А ми в землі привикли довбаться. Це коли поїду до брата, од сили я побуду там три дні. А потім «додому, додому не робе моя, стоїть не годована худоба моя».

С.Ю. – Никогда не хотели жить в городе?

Ш.Є. – Ні.

С.Ю. – Но жалели, когда в Киев не поехали?

Ш.Є. – Ну, це я жаліла з-за того, що, ну, як сказати? Дурна була, по-своєму скажу, по-простому! Шо я не розуміла цього. А тоді брат приїхав, та тож казав, що гупа, що не схотіла.

№ 147. — 2008 р., лютий 24. — с. Воздвижівка Гуляйпільського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Різніченко Анастасією Пантелеймонівною, 1917 року народження, мешканкою с. Воздвижівка Запорізької області, проведене Омесем Євгеном Олександровичем (БДПУ).

Омесь Є.О. (далі – О.Є.) – Назвіть Ваше прізвище, ім'я, по батькові.

Різніченко А.П. (далі – Р.А.) — Різніченко Анастасія Пантелеймонівна. [...]

О.Є. – Національність?

Р.А. – Українка.

О.Є. – Назвіть, будь ласка, Ваше місце народження і дату народження.

Р.А. – Народилася я в селі Розівка Покровського району Дніпропетровської області. Народилася в грудні 19 числа на Миколая у 1917 году.

О.Є. – Яка Ваша освіта та професія?

Р.А. – Кончила три класи церковної школи та й пішла робити. Всю життя проробила в колхозі. [...]

О.Є. – А звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Р.А. – Ой, родом ми з Покровського району... Ото в колективізацію нас розкуркулили... А які ми були куркулі?! Просто трохи хазяйства було. Та й одправили нас на Розянщину. В 30-м году переїхали ми в Воздвижівку. Тут і осталися, дали нам хату розкуркулених, та й осталися тут жити. [...]

О.Є. – А скільки їм було при цьому років, коли вони [...] переїхали в Воздвижівку?

Р.А. – Батькові, мабуть, год 50 було, і матері скільки. [...]

О.Є. – А от відвідували Ви, Ваші родичі міста?

Р.А. – Да, відвідували. Як жили в Покровці, чи біля Покровки, часто їздили туди.

О.Є. – А от які села, міста Ви відвідували і з якою метою?

Р.А. – [Замислилась]. У Юзівку їздили, знаєш же Юзівку? Сталіно називалося. Туди ми їздили, батьки їздили, харчі продавали, а тоді купляли рибу та й привозили додому. Оце того вони їздили туди.

О.Є. – А як часто і довго Ви або вони перебували в містах?

Р.А. – [Замислилась]. Та довго не були, з'їздять суток на троє та й назад верталися.

О.Є. – А скажіть, будь ласка, що для Вас в дитинстві було місто? З чим воно у Вас уособлювалося, асоціювалося?

Р.А. – Щось таке велике. А більше, що батько щось мені привезе звідтіля. Та дасть нам шо-небудь. Та й буде щось у нас. Ото таке.

О.Є. – А звідки Ви в дитинстві дізналися про існування міста?

Р.А. – Та тобі ж кажу. Батько на базар їздив туди скупляться. [...] Скупляться їздив. Спочатку попродає. Ой, а таке було! Як їздили вони було. Батько розкаже: їздили скупляться, продават, щоб тоді скупитися. Ото чемодани були. Ото понакладають вони в них, спали на їх. Крали, до того обкрадали. Так він оце ж... Оце ж каже: і в пазухи влазили. Гроші крали, в пазухи ховали. Ото таке.

О.Є. – А як Вами сприймалося в дитинстві поїздка до міста?

Р.А. – [Замислилась]. Як сприймалося? Та, мабуть, раділи, бо привезуть нам усе, харчів привезуть і цукерку якусь привезуть. Ото таке.

О.Є. – Що це було для Вас: свято чи допомога батькам?

Р.А. – Та я ж не їздила, це батько їздив, а нам празник був, привезуть же всього. Може й кофтину якусь куплять.

О.Є. – А Ви боялися міста в дитинстві?

Р.А. – Боялася, бо там вурки були.

О.Є. – Хто?

Р.А. – Вурки.

О.Є. – А хто це такі?

Р.А. – Це ті, що крали.

О.Є. – А це Ви із-за них боялися міста чи ще щось викликало у Вас страх?

Р.А. – Людей багато, не те, що в нас в селі.

О.Є. – Як довго і чим Ви добиралися до міста?

Р.А. – Та чим же? На поїзді їздили. Паровозом їздили, сідали тут на станції на Гайчурі і їздили.

О.Є. – А яким для Вас був цей час: весела подорож, страшна подія, обтяжлива подія, можливо, це свято?

Р.А. – [Замислилась]. Та я ж кажу: ми не їздили, я не їздила. Батько їздив. А як батькові було, я не знаю. Мабуть, важко було, бо боявся, щоб його не обікрали. Щоб дітям щось привести.

О.Є. – А що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Р.А. – Побачить. Город побачить, що там робиться в городі, який він є. [Замислилась]. Ну, мабуть, оце все, що я й хотіла побачить.

О.Є. – А Ваші очікування справдилися?

Р.А. – Та я й не замітила тоді. Люду повно. Хіба роздивишся, як воно там було?!

О.Є. – Згадайте поподробніше Ваше перше враження від міста?

Р.А. – Люду повно. Всі вештаються, всі кудись біжать. Не так, як у нас у селі. Оце вже як на старість я їздила до старшого сина в город, так оце ловко в них там, вода гаряча. І ванна, покупаєшся, не так, як у нас у селі.

О.Є. – А Вам, як Ви були у місті, не хотілося покинути його, швидше поїхати додому?

Р.А. – Та я ото й не знаю, чи хотілося, чи ні. Бо я ж не довго там була. Хіба як на старість була, то хотілося додому. Я вже й не помню.

О.Є. – Поясніть детальніше, чим міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства або юнацтва.

Р.А. – Та щоб дуже вони відрізнялися, так ні. Було як село. Тільки там у центрі... А тут я не знаю... Просто люду більше було. Базар красивий був там.

О.Є. – А Ви мали в роки Вашого дитинства когось знайомого з міста?

Р.А. – Ні, не було.

О.Є. – А от вони, городяни, відрізнялися якось від мешканців сіл?

Р.А. – А як же! Не по-нашому балакали вони. По-руському балакали. Та й повдівані були краще за нас. Ну, мабуть, відрізнялися...

О.Є. – А от поведінка їхня якось відрізнялася від нас?

Р.А. – Та ми не замічали, щоб відрізнялися від нас. Вони умніші, мабуть, за нас були.

О.Є. – А, на Вашу думку, впливає міський спосіб життя на людину?

Р.А. – А як же, впливає.

О.Є. – А як це Вам видно було на практиці?

Р.А. – Порте город людей. У селі вони простіші. А з города приїжджають не такі і балакать не хочуть з нами. Гордяться нас.

О.Є. – А відчували Ви, що відрізняєтеся від міських жителів?

Р.А. – А як же! Та по одній одежі подивися!

О.Є. – Розкажіть подетальніше, в чому була ця відмінність?

Р.А. – У всьому. І в грамотності, і в одежі, і в грошах. В їх же тоді гроші були, вони заробляли. А що в нас — трудодні. То як щось продамо, то купимо, то все й наше було.

О.Є. – Опишіть, будь ласка, які відчуття викликала Ваша відмінність від міста.

Р.А. – [Замислилась]. Та якось неловко чувствували себе перед ними. І, мабуть, чи стіснялися... Я й не знаю. Ото таке. Хто його зна...

О.Є. – А Ви не відчували гордість за себе, що Ви з села?

Р.А. – Ні... Ні...

О.Є. – А в Вас коли-небудь виникало бажання переселитися до міста?

Р.А. – Та ми про це й не думали ніколи. Поїхати в город треба, щоб документи були. А в нас їх не було тих документів. Ні, ми не думали поїхати туди.

О.Є. – Чи мали Ваші родичі бажання переселитися до міста?

Р.А. – Брати мої та сестри ні. А син же мій старший переїхав у місто. Побув він трошки у Запоріжжі, а тоді переїхав аж у Казахстан. Там жив.

О.Є. – Опишіть на прикладах, як відносилися в селі до односельців тих, що приїжджали з міста в село?

Р.А. – Та ну як... Як до всіх людей. Розпитували в них. Як з'їдуться, приходили, розпитували в них. Як їм там у городі чи краще, як у нас у селі. А так ну як, як до людей. [...]

О.Є. – А розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали в місто? І взагалі, хто покинув село і переїхав жити до міста.

Р.А. – Ні, не було в мене таких.

О.Є. – А було в Вашому селі таке, щоб повертався хтось у село з міста?

Р.А. – [Замислилась]. Ні, не помню я. Не помню... Може й було, так давно ж це було... [...]

О.Є. – А розкажіть, як відносилися до тих, хто приїздив у село за призначенням.

Р.А. – А в нас всі свої були. А оце було вчителька одна приїхала. Бідненько вона вдіта була. З дитинкою приїхала вона. Так ото ми їй помагали. Давали ї їсти, харчі приносили, поки вона трошки обжилася. Вона ж була грамотна, до неї ловко відносилися.

О.Є. – А як швидко вона стала для селян своєю? І від чого це залежало?

Р.А. – Так вона ж грамотна була, дітей учила. Її і уважали люди в селі.

О.Є. – А поясніть, будь ласка, що потрібно було зробити, щоб стали в селі вважати своїм? [...]

Р.А. – Та жить, мабуть, треба з людьми по-хорошому. Якщо сусіди хороші поселилися, та по-сусідськи харашо живе, чи може і так от общається харашо, щоб вони общалися хорошо, от це, мабуть, главне.

О.Є. – А скажіть, впродовж Вашого життя змінилося Ваше ставлення до міста?

Р.А. – Да, змінилося ставлення до міста.

О.Є. – А опишіть детальніше, як змінилося ставлення до міста?

Р.А. – Та як, місто є місто. Того що у місті і роботи більше, і магазинів більше, і люди там грамотніші. От хто дурніші, ті у селі пооставалися. А хто грамотніший, той у город виїхав. То, мабуть, так воно ж і є. Шо грамотніші вони там.

О.С. – Скажіть, а як сьогодні Ви відноситеся до міста?

Р.А. – Ну не знаю, як я відносяюся до міста. Місто є місто.

О.С. – Можливо, для Вас місто зосередження начальства, де повно дармоїдів, які гребуть гроші лопатою; можливо, це промисловий центр, який потрібно годувати; можливо, це центр, зосередження культури, місце, за рахунок якого живе село?

Р.А. – За рахунок села живуть — це правда. Та й начальство сидить у городі. У селі не дуже сидять вони. Я не знаю.

№ 148. — 2007 р., вересень 23. — с. Мала Токмачка Оріхівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Орловською Валентиною Миколаївною, 1925 року народження, мешканкою с. Лиман Запорізької області, проведене Настасом Максимом Васильовичем (БДПУ).

Настас М.В. (далі – Н.М.) – Ваше прізвище, ім'я, по батькові.

Орловська В.М. (далі – О.В.) – Орловська Валентина Миколаївна

Н.М. – Рік, місце народження?

О.В. – 29 квітня 1925 року, село Лиман, Оріхівський район Запорізької області.

Н.М. – Розкажіть про свою родину.

О.В. – Мама и папа, но папу я не знаю, папа умер в 1929 году. Нас осталось 5 человек с мамой, мама сама работала, мы были один одного меньше, мама работала и воспитывала нас, как могла. Со временем нас осталось 4 сестры и 1 брат. Со временем мы стали... підійматися в гору. Старша сестра пішла на роботу, потім середня, потім я пішла, сама маленька з 29 року. Пішли ми всі на роботу, тоді мамі нашій стало легше. Ми зажили: і корову купили, свиней купили. Так що нам тоді було хорошо, тому що ми всі робили. А коли мама сама працювала, їй було дуже тяжко. Муж — Іванов Іван Іванович, 1925 року народження, 24 травня, донька одна.

Н.М. – З якого року і з яких причин проживаєте у цьому населеному пункті?

О.В. – Проживаю тому, що село наше розформували і ми перейшли в село Лиман у 1963 році, і по сьогоднішній день живемо тут. Муж помер, а я зосталась сама. Донька живе в Маріуполі, але зі мною прожива, потому що я старенька, 82 роки.

Н.М. – Які були Ваші освіта, професія, робота?

О.В. – Малограмотна. Професій теж нема, була в колгоспі телятницею і свинаркою. З одного місця знімуть, на друге поставлять.

Н.М. – Відвідували Ви чи Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

О.В. – Бували. Їздили до тіток в гості, вони нас приймали хорошо, поспимо там, а тоді додому. Проводжали і на базарь, садовили нас на машину і ото ми приїжджали так додому.

Н.М. – Як часто і довго Ви в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

О.В. – Поїду на день, на два, на три, потому що довго ж незя бути у городі, на роботі ж нас спрашують, де ми були. Так же? І тоді приїжджаємо, ну за роботу беруся.

Н.М. – Що Вас тоді вразило у місті?

О.В. – Подобалось, конешно, багато понравилось, дома такі красиві. Було таке впечатленіє. Пам'ятаю, мене тітка водила, показувала мені, де що знаходиться, тому що ми жили в колхозі й того не бачили.

Н.М. – Чим, на Вашу думку, міста відрізнялись від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

О.В. – Конешно, було. Як же не було? Село і город — це різниця! Дві. Там як-то люди лучше були, потому-то роботали на заводі, ну, вобщем, скрізь роботали, получали денюжки, а ми у колхозі робили та получали трудодні. Як ми могли жити на трудодні? Я 50 соток за день зароботаю, так приїду, що й ноги не носять. Так хіба то жизнь була? Вулиці ж були хороші, конешно, були і такі прості, ну вже більше було асфальту, камешки були послані, а були й такі дороги, простіші. А транспорт який був? На Маріуполі, в селі транспорта не було, сельчани ходили в город пеша. Надо на базарь, схопив рюкзака і пішака на базарь попер. Коні були, бики. А коней тоже дадуть, коли посчитают нужним, шо надо тобі дать. От, наприклад, мені надо щось повезти, шо я не донесу на собі, тоді дадуть мені бики. Ми собі збираємось скільки нас було, 2 – 3, грузим ту горбу і їдемо у город на базарь. А в городах трамваї були уже і поїзда ходили, і автобуси зрідка ходили також.

Н.М. – Чи мали Ви або Ваші родичі бажання оселитися у місті?

О.В. – Нет, не хотіла я в город їхати. Я і сейчас живу і дочка мене туди сейчас кликає, ну я не йду поки і умру з села. Не люблю города, непривично ото там торохня, а тут лучшише, конешно. Тут тишина, спокойствіє.

Н.М. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

О.В. – Були. А як же?! Тітки були там. Три тітки і брат. Вобщем родичів там багато, це як перелічити, то буде ой-ой-ой! Ми жили дружно з ними і вони до нас приїздили. В отпуск приїздили, їм нравилось у селі. Я зустрічала гостей своїх з Маріуполя, пекла в печі хліб, кормила їх. Їм нравилось, вони мене любили за це. То рибу ходили на річку ловити. Наловлять, прийдуть, зжаримо, наїмось.

Н.М. – Чим городяни відрізнялись від мешканців сіл (одяг, поведінка, мова, заняття, обряди, відношення до релігії тощо)?

О.В. – Культурні ж вони були, не такі, як ми, хохли. І одяжда була в них лучшенька, як у нас. Вони все ж таки не по-нашому виховані! Робили, помагали мені по двору, і садили, і копали, і пололи. Приїжджали, все помагали. У нас взаємодопомога була хороша. Ми їм дамо то картошину, то цибулину. А вони нам теж щось привозили.

Н.М. – Чи відомі Вам випадки, коли мешканці Вашого села переселялися до міст (та навпаки, з міста до Вашого села) в роки Вашого дитинства та юнацтва, з яких причин?

О.В. – Ну приїжджали. Були такі люди, що переїжджали з міста. А переїжджали в зв'язі з тим, що молоді училися в ФЗО, добирали собі спеціальності. Ну і потім поїхали в город, так там поженилися та й жили там. З Новоазовська син приїжджав з жінкою і мене туди пригласили, ми дружили з ними.

Н.М. – Як Ви і Ваші односельці ставились до тих, хто переїздив жити до Вашого села з міста?

О.В. – Хорошо люди приїмали тих, хто приїхав з міста, і доволіні були, що люди їдуть у колхоз.

№ 149. — 2007 р., серпень 8 – 10. — с. Мала Токмачка Оріхівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Панасенко Валентиною Яківною, 1933 року народження, мешканкою с. Мала Токмачка Запорізької області, проведене Настасом Максимом Васильовичем (БДПУ).

Настас М.В. (далі – Н.М.) – Скажіть, будь ласка, своє прізвище, ім'я, по батькові.

Панасенко В.Я. (далі – П.В.) – Панасенко Валентина Яківна.

Н.М. – Рік, місце народження?

П.В. – Я народилася в селі Мала Токмачка в 1933 році.

Н.М. – Розкажіть про Вашу родину.

П.В. – Батько — Гриценко Яків Васильович, працював на залізниці. Гриценко Марія Володимирівна працювала в колгоспі. Сестра, яка зараз проживає в місті Запоріжжі. Чоловік — Панасенко Леонід Андрійович працював шофером, народилося двоє дітей, сини, які зараз живуть у Запоріжжі.

Н.М. – А Ви завжди проживали в селі Мала Токмачка?

П.В. – Ні, ніде не виїжджала, завжди жила тут, хоча і запрошували переїхати, але я не захотіла.

Н.М. – А яка у Вас освіта, професія?

П.В. – Закінчила сім класів, працювала на різних роботах у колгоспі, і на степу, і в бригаді.

Н.М. – Відвідували Ви чи Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

П.В. – Так, в дитинстві часто з батьком їздили до Запоріжжя, Оріхова, а коли стала доросліша їздила в Київ, Львів, в Москву була, і в Ризі в Прибалтиці.

Н.М. – А з якою метою відвідували міста?

П.В. – Де в гості запрошували, де просто їздила подивитися, як люди живуть, на пам'ятники. У Львові, наприклад, дуже гарні і старі будинки, в Ризі дуже вузьенькі вулички, у Києві була на Хрещатику.

Н.М. – Що Вас ще вразило у містах, крім споруд?

П.В. – Ну й люди відрізнялися від нас, селян, і одягом, і поведінкою, і можливостей в них було більше, ніж у нас. Будинки багатопверхові, асфальт, машини.

Н.М. – А як часто й довго Ви перебували у місті?

П.В. – Ну в Запоріжжі близько, той і часто відвідувала. Ну а Київ і Львів не часто, по одному разу. Щоб ще й поїхати хотілось, та часу не було, потрібно було працювати. Виривалися не більше, чим на тиждень з дому.

Н.М. – А чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл?

П.В. – Ну тим, що там і асфальт є, і транспорт є, місця для людей є, де можна робити, заводи, фабрики. Там і театри, і кінотеатри, а в селі не було такого. І газіровану воду продавали. Ну в місті були й погані сторони, пам'ятаю нас з батьком ограбили, розрізали карман і забрали гроші.

Н.М. – Чи мали Ви або Ваші родичі бажання оселитися у місті?

П.В. – Спочатку не хотілося, ну а коли вже побачили, як там живуть, які будинки, мені захотілось, хоч трохи там пожити, але в мене не було такої можливості, а сестра змогла це зробити, вона вийшла та й переїхала до чоловіка і живе там зараз. Вивчилася, знайшла роботу і проживають тепер у місті. Зараз і якби хотіла переїхати, та куди кидати цю хату? Та й і квартири зараз дорого стоять.

Н.М. – А в них є бажання повернутися до села?

П.В. – Ну, сестра все життя прожила в місті, так вона і не хоче приїжджати в гості, але залишатися тут не хоче, а діти, вони б, може, і приїхали, так працювати тут нема де, так там і залишилися. Та й сім'я там, куди вже переїжджати?

Н.М. – Скажіть, будь ласка, чи мали Ви знайомих городян?

П.В. – Як і в дитинстві, і в старому віці, звичайно, мала. В дитинстві приїжджали з міста діти до своїх дідусів, бабусь, так ми і гуляли разом, і як повиростали, вони приїжджали, так ми по старій дружбі з ними розмовляли, ділилися враженнями.

Н.М. – А чим вони відрізнялися від мешканців села?

П.В. – Ну я вже говорила, що одяг відрізнявся і говорили вони по-російському, а ми в селі на своєму, хохлятському. До релігії відношення... ну в селі якось більше дотримувалися, а в місті не дуже, бо партія забороняла, і христили потайки дітей, та й свята так особливо не святкували. Пам'ятаю, найкраще свято було Івана Купала, бо можна було зібратися у компанії, плели вінки, стрибали через вогонь, потім йшли на город, вибирали найбільшу капустину і клали на неї вінок, але й досі не знаю, чому клали.

Н.М. – А чим поведінка городян відрізнялася від селянських людей?

П.В. – Ну чим, вони розповідали, на який фільм ходили, чи про театр. Взагалі, зовсім інакше вони проводили свій вільний час, ніж ми в селі, тому відрізнялися розмови. У нас город, корови, а вони могли розповісти цікаві історії. Взагалі вони були більш компанійськими.

Н.М. – Чи приїздили до Вашого села знайомі мешканці міст? Яких міст?

П.В. – Та приїжджали, звичайно, і до нас, і до сусідів. Із Запоріжжя приїжджали, і з Донецька, і з Сибірі приїжджали, і з Цілини приїжджали. А нам було цікаво подивитися на них. І сподобалося їм у нас, навіть хотіли залишитися, але сім'я була далеко.

Н.М. – Яке враження про себе вони залишили?

П.В. – Ну яке, люди як люди, були й хороші, були й погані, всякі були, але було більш хорошого, не те, що зараз. Раніше взагалі було краще, веселіше, і люди гарніше були.

Н.М. – Чи відомі Вам випадки, коли мешканці Вашого села переселялися до міст та навпаки?

П.В. – Та переїжджали, кого випадала можливість, хто їхав учитися, хто робити, та й квартиру легше було дістати. Та й з міста переїжджали, особливо у скрутні часи, бо в селі є город, а коли життя у місті полегшало, то поверталися назад.

Н.М. – Як Ви і Ваші односельці ставились до тих, хто переїздив жити з Вашого села до міста?

П.В. – Ну а як відносилися? Нормально. Переїхав так переїхав, то його була справа. Ніхто ніякого зуба не держав, в сім'ї може й були конфлікти, а так щоб ціле село там кричало на одну людину, що він там переїздить, не було такого.

№ 150. — 2008 р., лютий 5. — с. Скелювате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чернявською Марією Іллівною, 1927 року народження, мешканкою с. Скелювате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).

Чернявська Н.В. (далі – Ч.Н.) – Назвіть своє прізвище, ім'я і по батькові.

Чернявська М.І. (далі – Ч.М.) – Чорнявська Марія Іллівна, чи Іллівна, чи як.

Ч.Н. – А як Ваше дівоче прізвище?

Ч.М. – Глянь Марія Іллівна (Іллівна).

Ч.Н. – По національності хто?

Ч.М. – Та пишуся українка.

Ч.Н. – А коли Ви народилися?

Ч.М. – 26 января 27-го году.

Ч.Н. – А де народилися?

Ч.М. – Отут, у Скелюваті.

Ч.Н. – Скільки у Вас класів образования?

Ч.М. – Восім класів.

Ч.Н. – А де Ви вчилися?

Ч.М. – У Чорнігівським районі, та тоді не Чорнігівський був, а був Ротфронт. У Ротфронті село, тепер воно Річне називається.

Ч.Н. – А тоді як називалося?

Ч.М. – А тоді називали Ротфронт. То німецьке село було, так воно називалось Ротфронт. Восім класів кончила, а тоді зайшли...началась війна. А ти ж пишеш? Началась війна, тоді ми там трохи пожили, німці почали українців виселять у свої села, де батьки родилися, де ми родились. І вислали нас сюди в Скелювату.

Ч.Н. – А продовжували потім навчання?

Ч.М. – Та вчилася трохи в вечірній школі, так, трохи. Я там і не кончила, бо воно після війни. Холод, голод, та приїхали бабуся, мама моя, та забрали мене назад сюди. Так я й не кончила.

Ч.Н. – А де ви були в вечірній школі?

Ч.М. – Та у Донецькому. Я тоді була там, мій тато на шахті робив, їх од воєнкомата послали після війни работать туди і я поїхала з ними. І там устроїлась, робила трохи і в вечірній школі. Там близько школа

була, так я думаю піду, а що ж вечером робить? В городі страшно ходить. Ніде не ходила, а подруга там близько біля мене була, та, що ми вмісті у райсоветі робили. Так пішли ми в вечірню та і гуляли, й училися. Ото так я й не кончила. Хотіла дев'ятий кончить ну не кончила. Я і не считатиму, що дев'ять. Восім тіко.

Ч.Н. – А Ваші батько, мати вони тут народилися?

Ч.М. – Та навер...Бабушка не тут. Мама моя не тут, а у Сибірі родилась вона.

Ч.Н. – А як дедушка з бабушкой зустрілись?

Ч.М. – Як вони зустрілися? А дедушкі посовітували. А вони із Сибірі переїхали усюди у Трудове і дедушкі посовітували і вони узяли сватів та й поїхали. [...]

Ч.Н. – А мама Вам не розказувала, чого вони переїхали з Сибірі?

Ч.М. – А там, видно ж, тоже шось, голод був. Не знаю. Не казали. [...]

Ч.Н. – А батька Вашого дід і баба звідки приїхали?

Ч.М. – Не знаю, вони тутешні, видно, а може приїхали, бо вони оцю хату, дід мій, дедушка, купили у купця в якогось. Він орендатором був чи шо. Ну, яось тоді іначе називали, так він закупив оцю землю той багач і оце йому строяли. Построяли хату, а тоді воно ж були ж і гражданські війни, і всякі. Він бросив, а дедушка купив. Так я не знаю, дед тутешній чи, може, відкільсь приежжій так. [...]

Ч.Н. – Чи відвідували Ви у Вашому дитинстві міста?

Ч.М. – [...] Я, Наташа, мало його знаю, я більше ото в тім Донецькому жила, то в Запорожжі, то в Токмаці. Воно ж після війни брали ж на ті, на шахти. То на Дніпрогес на роботу людей брали, вербували. А я ж не хотіла туди, так дедушка каже, папка мій, каже: «Розходьтесь де-небудь, якби вас шоч далеко не забрали». А у нас тут брали і в Ворошилоград, і в Донецьке, і на Запорожжя, на Дніпрогес брали работать, і на окопи їздили кругом. Було скрізь усяк так. Я пішла після війни, пішла у Токмак, та там мене двоюрідна сестра устроила в больниці. Як санітарка-хазяйка яось... Забула... Забула. Ну, хазяйка ота шо постіль розносять, собирають, міняють постіль, здають у прачешну. Ото я так на обмені була. Поробила там трохи, а тоді не схотіла. Я брезгую, там і опраляються, і все, і операції робили. Тоді сумішні були больниці: і такі, шо мінами їх ранили там лежали, і операції робили, і такі з почками, сердечники. Тіки палати отдельно, а помещеніе одно було. Та я бросила, та пішла устоїлася... Приїхала моя тьотя із того... Ой, забула. Виїжджали перед войною туди на схід. Забула... [...] Ой, якийсь город. Завод евакуїрували і вона виїхала, а тоді приїхала та мене встріла там до бухгалтера одного. Я робила в їх конторі на кірпічном заводі, устроїли счотоводом, счотовод-касир. Так я ото біля його й вивчилась і робила біля його, а тоді завод прикрили той, бо не вигодно їм було. Перебазірували його у Бердянськ, а я вже в Бердянськ не схотіла. А дедушка приїхав якраз із шахти, та я кажу: «Давайте я тепер з Вами поїду». Кажуть: «Як охоту маєш — собирайсь». Так ми поїхали. Так я і в Донецькому жила, і в Токмаці жила, кругом.

Ч.Н. – А як Ви жили ще тут (в селі), Ви їздили в город?

Ч.М. – Та я ж манесенька була тоді. Мені год, може, три, чотири було, як я тут прожила.

Ч.Н. – А чого дед з бабою виїхали туди в Ротфронт?

Ч.М. – Виїхали, бо голод був. Голод був. Їсти не було чого, а дедушку поваром. Дедушка й тут поваром робив у колгоспі. Кухня була і людям, ото голод був, так по ложці отакій давали на сім'ю. Скіки в сім'ї — скіки й ложок давали їсти. А тоді тут не було вже харчів варить із чого. Дедушку забрали в совхоз у Скалістий сюда. Так ми переїхали тоже з дедушкой туди, а там шось розбігся той совхоз був. Тепер він же ж обстроївся більший, а тоді таке село було, як оце. Тоді дедушку перекинули у цей Гершав, там він поваром робив і ми там ото жили та вижили, а якби тут сиділи — померли би. Тут багато людей померло.

Ч.Н. – А виїжджали ще кудись люди? [...] Другі сім'ї виїжджали звідсіля?

Ч.М. – Виїжджали. Виїжджали й другі люди. Ховалися, шукали, де можна прожить, бо тут голод був, люди пухли, вмирали.

Ч.Н. – В якому году люди начали виїжджать? В якому Ви переїхали?

Ч.М. – Ми у тридцять... у тридцять, мать, первім-фторім. Оце як голод начався й ото люди скрізь їздили, моталися, спасалися, заробляли хоч отакій кусочок хліба. І ото поділять по капелькі, поїмо і сидимо на пічі, бо голод був.

Ч.Н. – А як Ви вернулись сюди, велике було село?

Ч.М. – Велика була! Велика! Розтягнута. Сім кілометрів оцього села було, оце от краю аж туди до краю, аж до Михалівки. Розтягнуте, розкидані хати кругом. Оце ж як тут, а там тоже розкидане було. Ото де Псел, от там хати були і ото на тій стороні, там де Донченко. То там, там кругом хати були порозкидані, люди жили.

Ч.Н. – А верталися люди назад в село?

Ч.М. – Ну, оце ж нас німці вислали, ми й вернулись сюди, а у нас там тоже хата була, ми купили собі. Жили в німецькій хаті, а тоді там продавалась хата. Дедушка і ще одні там, два хазяїни нас, і то купили, і жили. В нас там своя хата була, а вже як дедушку отпустили по болезні з шахти, так вони боліли, кажуть:

«Не хочу». Там спалили ж хату німці, так вікна були, двері були, а криша згоріла. Так кажуть: «Там робить нада, уже будем доживати тут». Тут хата була під льотною соломою, кудлата, страшна. Та й ми осталися вже тут.

Ч.Н. – А от Ви, як переїхали сюди до війни, були в городі? Їздили в город?

Ч.М. – Їздила.

Ч.Н. – А куди? В який?

Ч.М. – У Токмак.

Ч.Н. – І яке у Вас перше впечатління про Токмак?

Ч.М. – Та яке, мені ж цікаво. Город! Там більше людей, хат більше. Там же цікавіше, людей багато. А тут же що ж? Колхозники та хати рідко. Й кожен довбався дома, й ніде не ходили нішо, а дома та на роботу ходили.

Ч.Н. – А до того, як Ви поїхали в город, Вам хтось розказував, що є города?

Ч.М. – Розказували. Дедушка розказував, що вони теж ж... Тоді бідність була, та вони і в Луганське їздили на заробітки, і приїжджали сюди. Привезуть нам те, що зароблять, а тоді ще їдуть десь. Ото таке.

Ч.Н. – А вам сподобався город?

Ч.М. – Сподобався. Я дуже хотіла в городі жити, а ото ж після... як переїхала у п'ятдесят фторім году сюди, а дедушка й бабушка самі вже осталися. Та й кажуть: «Оставайся. Чоловік твій як приїде, як схоче — хай живе, а не схоче — хай як хоче. Оставайся вже біля нас». [...] А вони вже дедушка хворів, бабушка вже не годилась, теж хворіла. І ото мене оставили. Так я осталася, а тоді чоловік прийшов з армії. Та як пішов, та пішов. А я тут осталася сама, та й усьо.

Ч.Н. – Ну, а от чим Вам сподобався город?

Ч.М. – Та того, що людей багато там було і робота там. Де схочеш, там і встроїся, а тут колхоз був. А я колхозну роботу не любила, а так то в канторі була. А тіки сразу після війни в лікарні ото така хазяйка... я не знаю. Ну, таке по лікарничному там робила: то міняла постіль, то односила, то счигала. [...]

Ч.Н. – А Ви до війни часто їздили в город?

Ч.М. – Ну, я ж там жила та й була в городі.

Ч.Н. – А з якого году по який Ви жили в городі?

Ч.М. – Ну, після війни. В сорок, мабуть, третім і жила до п'ятдесят фторого. Ото так моталася кругом, то в Донецькому, то в Запорозжі, то в Токмаці, а тоді, як забрали чоловіка в армію, як перейшла сюди, так і осталася.

Ч.Н. – А чим відрізняється село от города Токмака, Токмак от Донецька? Є якась різниця?

Ч.М. – Єсть, єсть, а як же?! Там культурніше було, а тут... Шо ж тут?! Яка тут культура була?!

Ч.Н. – А Ви в городі на культурні заходи якій ходили?

Ч.М. – Шоб гуляти там ходити? Та де? Я то не ходила гуляти, нікуди в мене, так по-сусідські й подружка була. Вона парікмахером робила, так ми отак з нею, а там...

Ч.Н. – Ну, Ви ж кажете, шо в городі було культурней?

Ч.М. – Ну, краще ж, як у селі. Там більш культурніші люди, а тут вони зпоконвіку жили, ще оце в це село як переїхали. У тім селі, де ми раніше жили, у Ротфронті, так там же зборні люди понаїжжали після голоду. Як голод був, так з усіх сел з'їжжали. Там садки були хороші, там хоть фрукти насущать та фрукту їли. Та така фрукта свіжа була, а отут у цім селі земля, степ, бур'ян і більш нічого не було.

Ч.Н. – А на чому їздили в города? Чим добиралися в город?

Ч.М. – А, і волами їздили. Волів позапрягають, поучать. То коров учили. Ярма такі дерев'яні пороблять, голови повстромляють їм. Поганяють, кричать: «Цоп-цабе!» Вони вже знали, як «Цоб!» — так на одну сторону, «Цабе!» — в яку другу сторону. А тоді коні були, та конями гарби запрягали, і ото в гарби сідають баби, на базарь їдуть. Везуть. Поторгують — назад їх гарбами привозять. Це вже після війни.

Ч.Н. – А до війни як було?

Ч.М. – Ну, оце ж до війни коровами, а тоді волами. Волів колхоз розводив, а тоді кінями їздили, а вже після коней уже почали машинами возити. Машини стали в колхозах.

Ч.Н. – А от в Донецьк як Ви добиралися?

Ч.М. – Поїздом їздила.

Ч.Н. – І яке у Вас враження про поїздку?

Ч.М. – Ну, цікаво, там шахти. Цікаво. Теж людей же багато на шахтах робили. Так було, а робила у райсоветі. У тому, при райсоветі там совбез був, закс був, фінотдел. Оце одно таке приміщення, і ото там кожному кабінети були. [...]

Ч.Н. – А Донецьк сильно відрізнявся от Токмака?

Ч.М. – Ну да ж, відрізнявся. Ну, того шо там шахти, там диму повно і таке... людей дуже багато, більше ж, як у Токмаку.

Ч.Н. – Ну, а взагалі, город був кращим, чим Токмак?

Ч.М. – Ну да ж, великий, більший, кращий. Відрізнявся. Це ж малий городок, а той великий.

Ч.Н. – А як городжани відносилися до селян?

Ч.М. – Смотри ж які. Другі єсть харошо, а другий єсть каже: «Те, це колхозне. Колхозниця». А другі не понімали, шо це колхозниця з колхоза, а балакали й розказували все, гуляли так, общалися.

Ч.Н. – А по одежі, по поведенію, по говору люди сільські отлічались от городських?

Ч.М. – Ну, як приїде, канешно, шо отлічається.

Ч.Н. – А чім?

Ч.М. – А чім? І причьоски ж там юначі, там парикмахерські були і одежу вже ж таку купляли культурнішу. А в селі шо? Надіне якесь платячко чи там спідничку й те, та хвартушок. А там хвартушки тїки, як їсти варять, одівають. А так не ходили. А тут люди і молоді дівчата в хвартушках на роботу ходили. Отлічаються.

Ч.Н. – А сільські жителі як относились до горожан?

Ч.М. – Та хто зна як. Приїдуть, шось там міняють чи купляють. Балакають так як оце тепер, так і тоді було.

Ч.Н. – А не було у Ваших батьків желанія переїхати у город?

Ч.М. – Шоб у город переїхати? Та хто зна, вони мені такого не казали. Дедушка ж жив у городі. Там ото у Донецькому.

Ч.Н. – А чоґо він не забрав туди жінку?

Ч.М. – Нас? Так його ж завербували од военкомата. Його послали туди работать... після війни.

Ч.Н. – А були такі люди, шо переїхали з города й остались тут жить?

Ч.М. – Були, були.

Ч.Н. – А чоґо вони сюди переїжали?

Ч.М. – Батьки тут хворі були, й вони переїждали догудовувать їх сюди до смерті. Та й осталися, жили тут. Таке було.

Ч.Н. – І як вони приживались?

Ч.М. – Нормально. А як же, приживались, жили. [...] Ну, прижились, жили. Робили й жили.

Ч.Н. – А були такі люди, яких назначили сюди на роботу?

Ч.М. – Шоб назначали? Та з города і з інстїтута присилали сюди робить після війни, бо людей тут мало осталося. То на шахти, то на Дніпрогес порозсилали, а з інстїтутів присилали сюди, з завода, з Токмака присилали, тут работали люди.

Ч.Н. – А оставались вони тут жить?

Ч.М. – Ні, поробили і назад поїхали. У їх же там сім'ї, хати, і вони назад повертались. Поробили там літо і поїхали. Поробили, їм зарплату отплатили і вони й поїхали.

Ч.Н. – А на сьогодні яке у Вас отношеніє до горожан, до города?

Ч.М. – Отношеніє? Та яке, обикновенне. Я людей люблю, мені люди однакові, як балакає — і я балакаю, розказую.

Ч.Н. – А змінилося відношення до города?

Ч.М. – Нема в мене. Мені всьо равно, шо то люди, шо це. Я людей люблю. [...]

Ч.Н. – А школа в Скеліваті була? [...]

Ч.М. – Я ж маненькою, мені год чотирі чі не знаю було, як нас вивезли, і я тут і не жила. А це вже після війни німці нас вивезли. Сказали, шоб у свої батьки села забирали дітей. «І вивозьте в свої села». Так ото ми в сорок третім году сюди приїхали, а тоді ж я поїхала, тут не жила. [...]

Ч.Н. – А бабушка Катя їздила в Бердянск?

Ч.М. – Була вона три місяці на курсах, її колхоз той посилав з Гершава. Посилали на щетоводи вчїться, так вона там була три місяці. А тоді приїхала, як кончіла, її поставили учьотчіком в тракторну бригаду. А там трошки поробила і переїхали ми сюди. [...]

№ 151. — 2008 р., лютий 5. — с. Скелювате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чудновською Тетяною Федорівною, 1914 року народження, мешканкою с. Скелювате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).

Чернявська Н.В. (далі – Ч.Н.) – Назвіть Ваше ім'я, прїзвище та по батькові.

Чудновська Т.Ф. (далі – Ч.Т.) – Чудновська Тетяна Хведоровна.

Ч.Н. – А Ваше дівоче прїзвище?

Ч.Т. – Тїщенко Тетяна Хведоровна.

Ч.Н. – А Ви по національності хто?

Ч.Т. – Тїльки українка. Мєсна. Тут.

Ч.Н. – А Ви скїльки класів закінчували і де?

Ч.Т. – Чотирі в Скелєваті. [Усміхається]. Ой, та мо чотирі, мо три з половиною. У такі пори саме після революції. Хто її там... Де ті школи були? Де ті вчителі були? Хто куди пішов. Хто куди приїшов. [...]

Ч.Н. – Ваші батько, мати, вони тут народилися?

Ч.Т. – Да.

Ч.Н. – І батько, і мати?

Ч.Т. – Да. Батько в Скелюваті, мати в Очеретуваті.

Ч.Н. – А от Ваші дід і баба тоже месні?

Ч.Т. – Оце я вже їх совершенно не знаю, бо я сама менша була. Хто в їх там батьки були, які, відкіль, я цього нічого не знаю. [...]

Ч.Н. – А чого Скелювата зветься?

Ч.Т. – Ну, я це думаю, шо це тут ці скелі, каміння. Ну, а шоб це хтось мені доказував або я питала, про це я не знаю. [...]

Ч.Н. – А Ви в цій хаті народилися? І батьки Ваші тут жили?

Ч.Т. – Оце тут і родилася, і батьки тут жили.

Ч.Н. – І нікуди не переїжали?

Ч.Т. – Нікуди не їздила, не виїжджала і не приїхала.

Ч.Н. – А в детстві не возили Вас батьки в город?

Ч.Т. – Ні, такого не було. У ту пору такого ніхто не чув і не знав.

Ч.Н. – А в скільки років Ви вперше потрапили в город?

Ч.Т. – У Токмак? Ну, я думаю, тринадцять год мені було.

Ч.Н. – А Ви можете вспомнить, як це було для Вас?

Ч.Т. – [...] Коровами приїдемо на базар, сидю на бричці, а мама пішла тургувать, і я нікого не бачу. Ніхто до мене не балакає й я. Прийшла мама, поторгувала, і посідали, і поїхали.

Ч.Н. – Довга була дорога до Токмака? Коли виїжали?

Ч.Т. – Ой! Да, да, да, це таке! У два часи ночі, шоб доїхати до утра. Це ж коровами, помалу шоб доїхати до утра. А побазарювати і на обід, шоб быть дома.

Ч.Н. – Отлічався раньше город от села?

Ч.Т. – Ну, хто зна... Як тобі оце... Я й не могу сказать. Ну, я думаю, шо це якесь було, но я лічно нічого не знаю.

Ч.Н. – Ну а от як Ви його перший раз побачили, шо Вам запомнилось?

Ч.Т. – Де канфети продають. Тоді ж воно таке ще було, ще воно це... [...] Це ж ті канфети, а які ж ті канфети — самороблені у бомажечках, з тих, шо палітурка, з-під зошита. Ото такі... А це було ойо-йо висока височінь, бо ми ж нічого не знали.

Ч.Н. – Так Вам ото нравилось їздить в город, шо канфети?

Ч.Т. – Да. Принесуть мені... Я на бричці сидю, а принесуть мені канфети. Та, може, один, де там два — ні за шо було купувать.

Ч.Н. – А коли Ви були в городі, Ви общалися з горожанами? Як вони Вам?

Ч.Т. – Ну, якби я ходила шоб по базарі, то я б там бачила людей. А шо ж я, як я на бричці сидю? Тут брички. Бричка повз бричку і коровами приходять же ж хазяїни до брички. Селяни такі, як і я. Я нікого там не бачила в іначій одежі. Нічого я не знаю.

Ч.Н. – А це було спеціальне місце, де ставили корови?

Ч.Т. – Тіки, тіки опредільонне место. Бричкам це тіки место опредільонне, де попало не стояли.

Ч.Н. – А далеко був ринок?

Ч.Т. – Ні, ні, ні, це біля ринка близько оце підводи ці стояли.

Ч.Н. – А село наше велике було?

Ч.Т. – Отут. Ну, та як сказать, конешно, більше було людей, а тепер же розвалля, розваляні хати, та нема ніде нікого. [...] Два ряди до Михалівської межі. Тепер нема нічого.

Ч.Н. – А от церква у нас була в селі?

Ч.Т. – Ні, не було. Оце в Остриковці церква. Значить, Рашовка, Остриковка й Скелювата. Так кажуть, шо строяли її і так само були прихожани, і храм був на Покрову. Оце я таке добре вже знаю.

Ч.Н. – А Ви ходили до церкви туди?

Ч.Т. – Ну, шо я ходила. Як це шо в тім селі живуть, то вони лучше знають. А я так ходила: на Спаса, як отакенні яблука святять і груші, і там ще шось; на Маковія — отакі цвіткі, букети і там разні, ну різні назви. [...]

Ч.Н. – Кажуть, в Очеретуваті була церква, Ви туди не ходили?

Ч.Т. – Була, но мені туди не касалось. Там мені ніякого діла: і далеко, і ні з ким. А це ж тут усі й ходять отакі по-сусідські на самий край, такі, як я. [...]

Ч.Н. – А, кроме Токмака, Ви ще десь їздили?

Ч.Т. – Ніде й ногою не була.

Ч.Н. – А в село наше приїжджали люди?

Ч.Т. – Ну, хто зна?

Ч.Н. – Ну, от переселялися сюди? [...]

Ч.Т. – Да, це у 34-м годі оце населеніє було.

Ч.Н. – А Ви не помнете, чого вони сюди приїхали?

Ч.Т. – Це по тому, по виселенню. Там їм назначили скіки должно висилиться і сюди населиться. Так вони у кожне село.

Ч.Н. – А тутешні мешканці, вони виїзжали в міста?

Ч.Т. – Я скільки знаю, і однієї сім'ї такої не знаю, щоб уїзжали. Оце так усі бедствія, і добро, і лихо. І тіки на месті сиділи і все. Нікого такого я не знаю, щоб уїзжали, а тоді приїхали. Не було такого.

Ч.Н. – А були люди, шо приїжджали по назначенню?

Ч.Т. – Оце ж цих кацапів. Це по назначенню вони приїжджали.

Ч.Н. – А вони довго тут жили? Чи й zostалися?

Ч.Т. – Хто скіки хотів. Їм то, може, й указано було, щоб вони стіки. Ну, вони так хто стіки хотів. Хтось довше прожив, а хто і до самої... цього врем'я оставались, жили, кой які багато виїзжали зараз.

Ч.Н. – А тих, хто приїжджав з університетів по роботі?

Ч.Т. – Не. От приїжджали це на літо, так це такі хлібороби. Косовиця, так тут не впораються, так приїжджали. А таких, щоб якихось спеціалістів, такого не було. Тут нічого самим було робить.

Ч.Н. – А приїжджали з города жить в село?

Ч.Т. – Даже не знаю такого. По-моєму, не було такого.

Ч.Н. – А Ваше відношення до города, до горожан?

Ч.Т. – Та я тіки думаю, шо їм лучше. Та як оце вже надоїло оце вугілля і оці дрова, оце усяка возня, оця во грязнота, а вона ж там устала, клацнула, тут тобі кипить вода, тут те. Я тіки так кажу, дочкам своїм кажу: «Як це другі решалися виїзжать у город, а чого ви такі, шо не поїхали?» Оце б не знали горя.

Ч.Н. – А Ви чого не поїхали?

Ч.Т. – Тоді такого не було [посміхається]. Та і їхать нікуди було. Тоді тіки колхоз, дом, це не можна отмінить. Як же Скелевату бросить? Ми ж тоді ще сувсім нерозвинуті були. Це як Скелювата, так її не можна бросить.

Ч.Н. – А були переезжі з півдня?

Ч.Т. – Не було ніде такого, я й не чула. Ото тіки раз переселеніє було по заказу чи по наряду, як його називать. Кацапів населяли.

Ч.Н. – А Ви знаєте, з якої частини Росії вони приїхали?

Ч.Т. – Оце вже я й не знаю. Чи це вони, наприклад, з одного района, чи з одного тут, а з другого там. Оцього ж мені не касалося. А всі ж вони по-руському балакали, наряд у них оцей був — лапті і шуби такі і це ж...

Ч.Н. – Ну, а вони отлічались от наших месних жителів?

Ч.Т. – Їм це було непонятне, вони знали ліс. Це тіки їм у ліс ходили, ягоди рвали і все. А тут на роботу й на роботу. А це їм, оце степ, косовиця непонятне й важке було.

Ч.Н. – Це вони не вживалися і виїзжали?

Ч.Т. – Да, а другі попрививалися, так тут і до смерті подоживали. А ті мо переїхали у друге село. [...]

№ 152. — 2008 р., лютий 5. — с. Скелювате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Коцур Ганною Мосіївною, 1925 року народження, мешканкою с. Скелювате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).

Чернявська Н.В. (далі – Ч.Н.) – Назвіть своє ім'я, прізвище й по батькові.

Коцур Г.М. (далі – К.Г.) – Коцур Ганна Мосіївна.

Ч.Н. – А Ваше дівоче прізвище?

К.Г. – А моє було дівоче Рябушко Ганна Мосіївна.

Ч.Н. – А хто Ви по національності?

К.Г. – Українка.

Ч.Н. – А от де Ви народилися? Місяць, дату?

К.Г. – 25 декабря 25-го года. Оце тут у цій хаті родилася.

Ч.Н. – А Ваші батьки де народилися?

К.Г. – Оце вже мати в Очеретуваті родилася, а батько — я й не знаю. Батько до нас пристав, так я Вам і не скажу, це батько відкіля він, а мати очеретуватьська.

Ч.Н. – А Вашої матері батьки тоже в Очеретуваті родилися?

К.Г. – Тоже в Очеретуваті родилися.

Ч.Н. – А Ви не знаєте, може, хтось із Ваших родичів переїхали чи тут і жили?

К.Г. – Ні, тут якийсь Олексій жив. Наташа, це ти Мані Чернявської онучка? Оце де Маня, де бабушка оце живе, оце той дід Олексій, оце в цій хаті строяв. Це до того, до нашого пріезда, а тоді дід тої це тогу дядько мати уже баби Мані Олексій виїхав у Широкий Яр, а ми оце сюди стали жить. І оце вже як мати сюди переїхала і батько, так ми оце тут як вони народили мене 25 декабря 25-го году, ото ми так і живимо. А тоді мене забрали в Германію в 43-м году. До 45-го году в Германії була я. В 46-м приїхали і так оце й живу, й живу сама. [...]

- Ч.Н. – А Ви в город якийсь їздили в дитстві? Були в городі?
 К.Г. – Ні.
 Ч.Н. – А вобщє були колись в городі?
 К.Г. – Тіки ото в Германії була і все.
 Ч.Н. – А так Ви не виїжджали в город?
 К.Г. – А так я не виїжджала нікуди, кромє Токмаку. Ото їздили так, ну, оце торгують їздили, це вже ж та тепер оце.
 Ч.Н. – А в Токмак Ви коли їздили: до чи після війни?
 К.Г. – Після війни.
 Ч.Н. – А батьки розказували, як їздили в город?
 К.Г. – Не, мати не їздила, а батька, як забрали в 32-м году, він там і вмер у больниці, він і не вернувся додому.
 Ч.Н. – А Вам в дитстві розказували про город?
 К.Г. – Ні, не розказували. Ніхто мені цього не розказував. Ну, я ще мала була, ніхто нам такого не розказував. Мамка ж тоже уже старенька була і вмерла старенькою, старенька ж уже була. [...]
 Ч.Н. – А село Скелювате було велике?
 К.Г. – Ну да ж, велике було. Це ж уже тепер повалялися хати.
 Ч.Н. – А Ви в Очеретувате їздили до війни?
 К.Г. – Ні. Після війни я вже ж була та вже я здорова була, до дядька та до тьотки ходила, до мамчиної сестри. До тьотки ото так, уже здорові ми були. [...]
 Ч.Н. – Отлічалась якомсь Очеретувата от Скелівати?
 К.Г. – Очеретувата ж вобщє вона здорова була, і тепер вона здорова. А Скелювата вона ну, як вона й була. Та було ж багато хат і жило багато людей, тепер уже й померли, і хати повалялись. [...]
 Ч.Н. – А люди приїжджали сюди? Чи виїжджали більше?
 К.Г. – Не знаю я, шоб там виїжджали. Приїжджали, работали, так то так наймалися, тут западенці жили.
 Ч.Н. – А месні люди виїжджали на заробітки?
 К.Г. – Не, у нас не їздили. Сюди приїжджали на заробітки ото Западна Україна. «Бендери» казали на їх.
 Ч.Н. – А із міст приїжджали люди жить?
 К.Г. – Не.
 Ч.Н. – А люди із села виїжджали в город жить?
 К.Г. – [Замислилась]. Може, й виїжджали, Бог їх знає. Може, хто й виїжджав, приїжджав.
 Ч.Н. – А були такі люди, шо приїжджали по направленію?
 К.Г. – А таких я не помню.
 Ч.Н. – А Ви, як поїхали в город, Вам понравився він?
 К.Г. – Та ну да ж, понравився. Поїдем, побазарюєм, скупимося та й приїдем додому.
 Ч.Н. – А чим Ви їздили в город?
 К.Г. – Пішки ходили, а тоді вже стали автобуси ходити, тоді їздили. А то ми пішки, було у два часи ночі повстаємо, пособиралися і пішли пішки оце профіллю, профіллю. Повісили на себе одну сумку сюди із крашанками, туди з сметаною, ряжанку наробим. Торговать же їздили.
 Ч.Н. – А як Вам люди городські, вони нормально относились до селян?
 К.Г. – Нормально. Скупилися та й пішли. [...]
 Ч.Н. – Ну, а як Вам городські люди, приятні були?
 К.Г. – Приятні були, а чого, вони скупаються, побалакають. Ні, не було плохого.
 Ч.Н. – А в одежі отлічалися?
 К.Г. – Ну, конешно, шо одежа, як не кажи, там у городі таки лучше вдівалися, як у селі. І тоді, і тепер отлічаються люди. Хто зажиточно живе, хто бідно.
 Ч.Н. – А оце, кромє Токмака, Ви більш ніде не були?
 К.Г. – Я ж тобі кажу: кромє в Германії ото два з половиною годи була я. А так більш ніде я не була. [...]
 Ч.Н. – А Ви не хотіли, як були молоді, поїхати в город жить?
 К.Г. – І в городі можна було жить, і в селі. Канешно, у городі легше було жить.
 Ч.Н. – А чим легше?
 К.Г. – Ну, як там пішов одробив — не нада нічого, а тут одробиш — та нада ще й піти коровці десь шось накосить. Та придбать, та привезти, та найнять, та заплатить. А там шо? Пішов, одробив своє врем'я і пішов додому. Пішов, скупився там на зарплату. [...]

№ 153. — 2008 р., лютий 4. — с. Очеретувате Токмацького району Запорізької області. — Интерв'ю з Драчук Ганною Матвійвною, 1924 року народження, мешканкою с. Очеретувате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).

Чернявська Н.В. (далі – Ч.Н.) – Назвіть своє ім'я, прізвище і по батькові.

Драчук Г.М. (далі – Д.Г.) – Драчук Анна Матвєєвна, а дівоче — Бебешко.

Ч.Н. – А коли Ви народилися і де саме?

Д.Г. – Народилась я в 24-м годі отут в Очеретуваті. Ну, коли вже стало шість год мені, у 30-м годі ми виїхали в Донецьк.

Ч.Н. – А з якого по який рік Ви жили в місті Донецьку?

Д.Г. – А в Донецькі, уже війна почалася в 41-м годі. До 41-го году.

Ч.Н. – А потім куди Ви поїхали?

Д.Г. – А потім приїхали назад в Очеретувате, вже мені було сімнадцять год. Я там учілася, кончіла десять класів і поступала даже в технікум.

Ч.Н. – А на кого Ви поступали?

Д.Г. – Та я поступала на фельширсько-акушерський технікум. Ну, а не пройшла. Оце так.

Ч.Н. – А по національності Ви хто?

Д.Г. – Українка.

Ч.Н. – А батько й мати, хто вони і ким працювали?

Д.Г. – Батько й мати — тутички вони воще рождьонні. Ну, хоч і я тут родилась, но я тут до сімнадцяти год вощитувалася в Донецьке. А вони тут були. В колхозі робили.

Ч.Н. – А дедушка з бабушкой у Вас звідки?

Д.Г. – Тоже відціля, тіки я дедушку знаю, він у нас жив, а бабушку я й не знаю. [...]

Ч.Н. – Розкажіть поподробней причину Вашого виїзда в город? Перші враження?

Д.Г. – Причина була така. У нас тут у селі не було куркулів, воще єсть люди такі. Ну, те бідніше жило, те багатше трохи. Ну, а так як наша сім'я була, ну, чистоплотні такі, все дбали... Ну, це раньше були пара коней, пара коров. Ну, а тоді ж ото як пішов закон, шо, мол, нада розкуркулювать людей багатих чи воще куркулів. У нас у селі не було куркулів, ну тіки названіє таке прийшлося. Ага, я тобі стала завидувати: ти ж лучше за мене живеш. І багато таких. Ну, це ж я мала була, шість год мені було, а так помню як приїжджали. Тачанкой заїжжає і забирають у нас зерно. Мол, хлібоздача должна быть, скіки то там наклали. Ну, а мій батько не виплатив скіки. Нема, забрали до конца. Ну, а не вірять, думают: може, закопаний десь хліб. Ну, лазили, рилися. Одежу всю забрали, забирали яка єсть. Ну й шо, і дойшло за те, шо не виполнив хлібоздачі батько, стали судить. Забрали в Токмак його. Тут він десь сидів, я ще мала була. Ну й шо, у нас ні хліба ніде нічого, забрали все. То там сусіди, жив кум, то коли ночью принесе мукички. Зна, шо нема нічого. Да. І дожилися шо нада, а стали люди виїжджать. Отакі во, котрих оце репресірують. [...]

Ч.Н. – Тому Ви рішили?

Д.Г. – Тому мати забрала нас четверо дітей і виїхала то вже в Донецьк.

Ч.Н. – А в неї там були хтось?

Д.Г. – А в неї вже батькова сестра вже там була. От, і вони, і вони... І дедушка оцей шо з нами жив, вона забрала до себе. Ну, і вони тоді написали, щоб ми до їх приїхали. І ми приїхали до їх, і так ми стали, а тоді там год чи два, може, батько побув і приїхав. Приїхав і став у шахті робить, і стали ми там жить все врем'я спокійно. [...]

Ч.Н. – Ви їхали поїздом?

Д.Г. – Да. І як їхали поїздом? Поїзд їде. Кажуть: «Щас ми сядемо на поїзд». А шо ж за поїзд? Ну, ми ж малі стоїмо, коли їде й тутукає поїзд. Під'їжжа до станції (на Карловій станції ми сідали). Ми як полякались, кричить поїзд, ми кричимо. Боїмося! [Сміється]. Таке во було! Ну, а тоді ж таки ніде дїться, вже ж під'їхав, став. Уже ж стали грузиться, нас і те, друге. І таким чином ото мати посодєйствовала ж, там уже знала, до кого там їхати у Донецьке. А тоді вже ми, як батько прийшов, тоді там квартиру найшли. І жили ото так, і жили пока мені і сімнадцять год було вже. Уже я десять класів кончіла. Ну, тоді ми учілись не так, як зараз учаться.

Ч.Н. – [...] Як учілись раньше?

Д.Г. – От я десять класів можу кончіть. От у мене сестра, старша за мене на два годи, кончіла десять класів, пішла на шестімєсячні курси учітілей, і вона пробула там, і пішла, вже педагогом работала. Ну, а я під нею. Ну, я стала в технікум здавать і вдруг у нас... Я харашо вчілась із семи класів, з семи класів я пішла. Тоді приймали з семи класів і з десяти класів. Ну, раньше ж пішла у фельшерсько-акушерський технікум там у Донецьк, но оцінки у мене були хараші. Ну, всі пятьорки, дві четверки все. [...] Харашо в мене були і диктанти я писала, і воще, в общім, тіки дві четверки ото було. Ну, та директорша, шо приймала (а я з батьком їздила), каже: «Ми б її без іспитів прийняли, но дві черверки». Ну, ладно, і не то, шо я не вмїла чи не знала там, шо писать диктанти там по экзамену. Ну, в нас одна вчителька попала, єврейка вона, і вона як-то пагано балакала і як-то... Ну, а я ж між чужими сидю учениками, якби ж хто знакомий, а сумніваюсь спитать. Ну, шо вона сказала там, от вона продиктувала, а нам нада писать. І оце на оцьому я й не здала, і так пройшла, а потом... Уже тут ми як жили. Ну, так я стремилась, канєшно, вчіться, ми вчілись очінь харашо! У нас не було так як я сюди в село приїхала та по-сусідськи учениця учіться там. Я піду ото до їх посидю, дивлюся: то та дівчина робе все та в пічі, кізяки там носить, те й

друге. Каже: «Та мені вже в школу нада йти, а мати загадує робить». А я кажу: «А ти в школу йтимеш, а ти уроки вчила?» «Хто там учів! Хто там учів! Тут ніколи!» Оце так у колхозі стало. Так кажу: «А як же ти йдеш?» Я боялась у школу йти, еслі я уроки не знаю. Хоч я його другий раз і не знаю так, так я наізусть вивчу по книжці. Отак ми учілись і робили. А сюди приїхала, глянула, шо вони... Отаке село і отак учаться. Я не хотіла тут жить. Ну, ніде дїться було. Война почалася і так нас у сорок третім году, молодьож як раз оце нам... Уже мені, мабуть, вісімнадцять чї дев'ятнадцять год, стали забирать у Германію насильно, і п'ятнадцятого от мая нас, молодьож оцю всю, вивезли у Германію. І ото я два годи була у Германії тамочки, а потом уже з Германії сюди приїхала і тут все врем'я.

Ч.Н. – От перше враження? Як Ви побачили город?

Д.Г. – Ну... Хто зна, як я ще добре не понімала? Но в школу вже пішла туди вчїться. І оце, ага, на восьім час іти у школу — я раніше йду, шоб бува не опізниться. Отако, хто зна як, но ми такі діти були. І прийду, і стою: школа ше замкнута. Я стою, жду, шоб не опоздать. А вбуваться і удіваться не було в шо харашо. Ботіночки чї чулки такі тоненькі надінеш, ноги мерзнуть. І ото до тих пір ходила, поки заболіла воспаленієм льохких. В мене було. Проте пройшло, пролічили. І даже я знаю, як в першій клас поступала чї в фторий (та в першій, мабуть, шо учителька українська і руська), і вони мене питають (це я лічно зараз знаю), питають: «Ти українка чї росіянка?» А я не знаю, шо це росіянка, шо це українка. Отако, я стою, нічого їм не кажу. Хоть би там по-українськи сказала шо-небудь, а то стою й нічого їм не отвітала. Вони так одна кажуть: «Ну, харашо, забирай, — та українка учителька каже, — забирай у руський клас її, а тоді ти визнаеш, яка я». Ну, мене вже в класі стали питать, а я ж по-українські. Ага, перевели тоді в українську. Отаке у нас впечатленіє. Ми ще не понімали оцього... Ну, а інтересно було. Ну, а вже ж, канешно, вже ж підросла, стала я сама їздить. Уже в самий город поїду. Самі вже все. На паравожах їздили, скакали і на ходу, і все [сміється].

Ч.Н. – Ну і як Вам город?

Д.Г. – Я тепер... У мене осталося там... Хоч я тут більше прожила, я тут не щітала нішо, а оце Донецьк моя родіна. І всіх учеників я по алфавіту й досі знаю, з якими я вчїлася. Отак було.

Ч.Н. – А опишіть мені горожан? Як вони одівалися? Як вони себе вели?

Д.Г. – Горожани харашо вдівалися. Ну, там багато шахтьорів було. Канешно, багато в шахтах убивало. Усе ідем, у нас за нашим переулком так степ. Все степом везуть оцих шахтьорів, а шахти, шахти були не далеко. От я на шістнадцятій, а через кілометр чї два уже вісімнадцята шахта, уже двадцять девята даже. На двадцять девятій шахті Хрущов жив. Ну, і в нас Хрущов жив, тіки його брат жив. Ну, він інженером, якимсь начальником був. Оце таке. Ну, яким чїном Хрущов цей вибився в президенти (тоді вожді були, а тепер президенти). Оце таке. Ну, ми вже стали жить по-городському. Уже ми, уже нам удівленіє було, як моя сестра вчїтелювала, у село послали її. Да. Ну, мати моя те та й поїхала ж туди чї одежу їй повезла, чї шо. І каже: «Йду селом, ідуть діти, здоровкаються. Чужі». А там же, ну, так як і тут, в Токмаку, чужі ж не будеш здоровкаться [усміхається]. І там... І мати приїжджа відтіля і розказує: «Як у селі отако, отак ідуть діти незнакомі і до мене всі здоровкаються». Нам таке вдівленіє було. Ну як це так здоровкаться? [Сміється]. А село я і до сих пір... Я оце вже доживаю вже свої года. [...]

Ч.Н. – А як горожани относилися до людей з села?

Д.Г. – Ну, примірно ми жили, переулком у нас такий. Ну, в нас такий, як посьолок здоровий. Ну, оце ж там і ті...начальники там жили недалеко од нас. Паравози ж оце, біля путей ми жили недалеко. Паравози їздять. Ну, і... ми вже так привикли там, шо воно все наше і ми вже все знали. Уже я молода була, я вже поїду в самий Донецьк, я вже знаю, на який трамвай, на яке шо. Сідаю і назад додому вертаюся. Уже ми якось сознали цю жизню, а в село я до сих пір ніде дїться. Вже ж отак получілося, шо заміж тут вийшла, я й не хотіла, ну так получілося. І воно мені до сих пір, шо виражаюся «гамном воня» [сміється].

Ч.Н. – Чім отлічалось раніше місто от села? Шо було таке в місті, шо не було в селі?

Д.Г. – Ну, тоді льогкових машин не було. Було очень мало, якась одна де. Ну, а чім воно одрізнялося? Ну, культурою. Оце культурою, бо я сюди як приїхала, почула, як вони гуляють, молодьож. Оце ж збиралися там. Я й на гульню не хотіла ходить сюди, я так не любила. Ну, мене стали дівчата приглашать: «Та чого ти сидиш дома? Та йдьом...». Пішла я на ту гульню, та як глянула: хлопці, дівчата, а тоді на балалайкі, на гітарі грали... і в ігри. Клуба ж не було, а це по хатах, по хатах. Оце назначіли в мене сьогодні в цій хаті, а на ту неділю у тій хаті. Я все приготовляю, шоб було для молодьожі ж там, свету не було, а каганці тоді називалися. І я як почула нехороші вираженія, некультурні, так я не могла тут жить і не схотіла ходить на гульні. Отаке в мене враження.

Ч.Н. – А в городі Ви кудись ходили?

Д.Г. – А в городі я у школі вчїлася. Ну, не знаю як, шо мій голос одзначіли і ще там одна із нашого класу. І ми... Ну, я ходила в струнний, ходила я. Зразу на гітарі грала, я і зараз можу. Ну, тепер уже ж хто зна. У струнний я ходила і на балалайкі грала, канешно. Бас був такий здоровий, трохи й на басу іграла. Ну, вобцім... і в співочій. Я очень любителька була. Оце після школи, оце йдуть додому, а ми втору смену примірно із дванадцяти йдемо і до вечора учимся. А потом я ще остаюся і на співочій там оце після уроків чї у музикальний. Я і в співочому була, і в музикальному була... Ну, і шо ще?

Ч.Н. – А на спектаклі в театри Ви не ходили?

Д.Г. – Ну, клуби, ну, тіатри так нас... Нас, як я вже й здорова була, уже і в восьмий, і в дев'ятий там ходила..., то другі дівчата ходили оце у клуб. А я не ходила, я дуже стіснялася, еслі я уроки не знатиму, учителька усігда упрікає. Упрікає: «У клуб, — каже, — ходиш, а уроків не учіш». От совість була така. Ну, чі в кожного так, ну я за себе розкажу. В мене така совість була, шо мені стидно йти в клуб: бува учителька побаче. А було такі, шо і хлопці було перестривають (уже ж я дівка). І аж б'ються: «Чого ти не ходиш, мол, у клуб», і те, а ми сумнівалися. Я вобщє стеснялася це робить, ходить, бо я в школі учуся. Стидне це було нам. Ну, і сюди я приїхала, тут як почувала такі... Я не могла привикнуть. Отак ото вже.

Ч.Н. – А чого Ви переїхали з міста в село?

Д.Г. – А тоді ж ото шахти наші, як війна ото почалася, а щоб германцям не попало, ну, німцям не попались оці шахти, ну проізводства якісь... Уже за проізводства не знаю, а шахти позривали наші. Отступали наші і позривали, щоб німцеві нічого не осталося. І там роботи немає, не стало. Ну, батьки ж не вчьоні були і стали йти у свої села на землю робить. Оце така була причіна. А шо ми, діти, учілись, ми не хотіли цього. Ну, батьки заставили сюди.

Ч.Н. – А, кромє Донецька, Ви ще в якомусь місті були?

Д.Г. – Тут вобщє по... У Нікополі я жила, а жила тоді вже як на... я вже до Германії... Вобщєм так. Я тут жила і уже в мене ухажор був, я й не хотіла дружить. Ну, хвактїческі вже й нікуди й дїться було. Ну, і стали в Германію брать наші года, він до мене прийде й каже: «Давай підем розпишемось, так нас в Германію заберуть як жінка й чоловік. А так нас розлучать». Ну, моя так хвамїлія, а його так. Ну, я ні батькам не сказала нічого, тоже ж дурень такий, і давай те... І не хотілося мені йти, а він одно просе, не хоче мене бросать. Нас же заберуть роздельно. Тоді приходе, батьків саме не було: «Ідьом розпишемось». Я согласилась, пішли розписалися. [...] І нас обох тоді забрали разом. А тоді ми ж там так і робили все врем'я разом, в мене там ребьонк уже родився. Ну, воно год пожило і умерло. А тоді вже як нас визволили, ми приїхали. [...]

Ч.Н. – А Ви були, може, в городі Бердянск чи Приморск?

Д.Г. – Ну, в Приморські вчилась у мене дочка на агронома.

Ч.Н. – А до війни?

Д.Г. – Ні, не була, а вже як з Германії приїхали, так ми вже в Нікополі були з ним. Ну, я в Нікополі, канешно, там трубний завод, великий трубний завод. От, а тіки ми щітались репатруїровані, шо ми з Германії. Так щітали, там багато хлопців було, шо додому їх не пустили. Так я ото ще тобі хотіла сказать, шо ми як переїхали річку Одер і в нас мужиків позабирали, і ми осталися самі. Я додому сама приїхала, сюди до його батьків приїхала, бо вже ж була у їх же замужем. І [пауза] приїхала... Да, а потом я в положенії уже була не знаю скіки там місяців, шо я тут родила. А його оставили і всіх хлопців репатруїрованих, всіх. У Нікополі стройка була. Розор же був після війни. На стройку. І вони всі пооставалися на стройку, і він додому не приїхав, а я приїхала. А потом в мене дитина як родилася, так його пустили. Пустили, ну і він був хороший мастер в мене цей чоловік, він часи оце справляв еті ручніє, усі. Ну, от він як то сам от себе все умів. Це електрику можить проводить, машини й не було, моциклети були — він мог тамички. І начальство як узнали, шо оце він такий, і вони йому давали отпуска, ото плату таку давали. А потом таки дали йому й квартиру. На первім етажі ми жили, мабуть, п'яти чі трьохетажний дом. І ми оце там в Нікополі з ним жили. Ну, а я ж так трохи грамотна, хоч і не робила на таких роботах. Ну, а він на заводі. Один табельщїк чото він звільняється, не хоче робить, а мій чоловік одурив, каже: «Знаете, в мене жінка табельщїком робила, і вона стане на Ваше місце» [сміється]. «Ой, — кажу, — ну як я оце піду?» Ну, на щети я умію оце фактїческі. Ну, шо ж, пішла і він мені став здавать документи, і підщїтує, і я ж ото там все. Ну, так вроді нічого, і я стала табельщїком. Я півгоду там робила табельщїком, а в нас на квартирі узбек жив. Воно й узбеки тоже робили такі. Молодий, і він на квартирі у нас чого-то був, і бачів, шо мій чоловік усе умів робить. Він заробляв гроші оце побочно. Часи особенно ручні приносять і він ото так все людям помагав. В общєм, заробляв. І він побачив, шо він хороший такий мастер на все, і каже йому... А стали наші усі оті руські тікать відтіля, уже пухлі ходили. Мало давали їм їсти і хліба їм чі по триста, чі по двісті грам, а ну на стоїтельстві важко. Так вони бросали й тікали по домах. Ну, їх і не шукали. І він нас, мого чоловіка, каже: «Ти знаєшь, што і ти тоже зделай так. І едь до нас у Ташкент. Ти знаєшь, ти отак будеш у Ташкенте жить». От він побачів, шо він мастер такий. Ну, ми не соглашались усе вроді. Ну, я сюди було, голод там же, так я було приїду в село до його батьків, візьму муки, крупів і ото ми хоч не пухлі були, а другі ж пухлі хлопці ходили. Ну, це ж діло таке давньошне. Ну, і він рішився таке ізробить, мій чоловік. Приїхали ми додому, дитину привезли оце ж цю Світлану, і каже так: «Ми поїдем, батьки будуть годувать, а ми поїдем у Ташкент удвох». Ну, він дав адрес, той же парень. А батьки стали й казать, кажуть: «А чого вона буде їхати туди? Ти поїдь, найдеш там роботу, тебе побачуть і тобі квартиру там дадуть, а тоді приїдеш, забереш дитину і її». І він як поїхав туди, як пожив там трохи і найшлася йому друга жінка. [Сміється]. І так ми з ним розійшлися.

№ 154. — 2008 р., лютий 6. — с. Очеретувате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Шевченко Олександрю Андріївною, 1915 року народження, мешканкою с. Очеретувате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).

Чернявська Н.В. (далі – Ч.Н.) – Назвіть, будь ласка, своє прізвище, ім'я та по батькові.

Шевченко О.А. (далі – Ш.О.) – Шевченко Александра Андріївна.

Ч.Н. – А Ваше дівоче прізвище?

Ш.О. – Злиденна Александра Андріївна.

Ч.Н. – А по національності Ви...?

Ш.О. – Українка.

Ч.Н. – А коли Ви народилися і де народилися?

Ш.О. – Тут, у селі народилася.

Ч.Н. – А число, місяць?

Ш.О. – 20 июня 15-го году.

Ч.Н. – Ви школу закінчували? Скільки класів?

Ш.О. – Я сирота. Батько мій вбитий на війні, на гражданській. А я у вітчиха була та в отаких лаптях ходила поки можна, а як грязько — я не йду. А як осінь уже, пасти нада коров, череда не йде. Овець. Були вівці. Овець нада пасти. І це все мені. Так я ото так ходю. А у нас був учитель — кацап. І в його була вода добра, і я ото ходила по воду. Так він так мене уважав, шо я сирота і не ходю в школу. Кажу: мені нема в чому ходить. Тоді й не пускали. Кажуть: учителька. Вміеш розписатся й хвате тобі. А то ше на учителі йти учіться, гімна.

Ч.Н. – А Ви хотіли піти ще дальше вчитися?

Ш.О. – Хотіла, страшне хотіла. Плакала. І оце «попряди вал, попряди кодрю, насучи цівок, а тоді йди в школу». Коли вже? Збудять мене в три часи ночі і оце поки я все пороблю. А уроки вчить увечері. [...]

Ч.Н. – А Ваші батьки, батько, мати — вони тутешні?

Ш.О. – Тутешні.

Ч.Н. – А їхні дедушка з бабушкой?

Ш.О. – Тутешні.

Ч.Н. – А от Ваші прадіди, прабаби, вони тоже месні?

Ш.О. – Месні, месні.

Ч.Н. – А Ви не знаєте, звідки приїжджали люди сюди?

Ш.О. – Из Полтави приїжджали. Це Очеретувата. Відусіль приїжджали. Ну це як Вам і сказать? Як оце у Донецьке їдуть туди усі жить. Оце так Очеретувате.

Ч.Н. – А откуда? Ну от з Полтави, а ще звідкіль приїжджали так шо от масово? Шо приїхало дуже багато людей раз, потом ще раз, так от?

Ш.О. – Масового не було. Масового. Не було масової. Уже як в 33-м голодовка була, так багато ж вимерло. Так із Брянського привезли сорок сім хазяїнів. Из Брянського. Ну вони год пожили, а тоді всі й повтікали додому.

Ч.Н. – А шо, їм тут не понравилось?

Ш.О. – Не понравилось їм. Там же ліса, там же ягоди, та усе, а тут пустота була, ніде нічого. Черета були. Ніде нічого не було. А осталась одна Аксюта і оце Голошапиха шо оце Шурко. Оце мати їх та батько. Оце вони осталися два хазяїни. Матвейкіна Аксюта і вони. Два хазяїна осталося із сорока п'яти хазяїнів. Усі виїхали. Привозили їх усе чисто, й корови все привозили, а як їхали — все побросали. Все пооставляли. У колхоз осталося.

Ч.Н. – Получається, Ваші прапрабабушка, прапрадедушка із Полтави приїхали?

Ш.О. – Да. [...]

Ч.Н. – А велике село було тоді, як Ви були молоді? Очеретувата була великим селом?

Ш.О. – Не була велика, вона тільки населялася.

Ч.Н. – А Токмак тоді вже був. А Ви туди коли поїхали перший раз?

Ш.О. – Був. Та ми ходили, не було чим їхати. А як індивідуально жили, не було колхозів. Тоді їздили, коні ж були свої. Батько й мати назбирають там масла, сметану, сиру та повезуть. Чи курчата повезуть.

Ч.Н. – На торг їздили туди в основном. А Ви їздили з ними на торги?

Ш.О. – Да, ото їздили продавать. Не їздила.

Ч.Н. – А от перший раз коли Ви поїхали і чого?

Ш.О. – Ходили ми пішки. Як накладали на нас облігацію і ми ходили торгувать. То назбираємо там сиру та сметани, на плечі і пішки.

Ч.Н. – А це Ви ходили самі чи з кимось?

Ш.О. – Збираємося, збираємося. Страшно самому йти. Ідеш ночью, щоб поки здійдеш, щоб успіть же на базар. Так і збиралися душ по п'ять, по шість.

Ч.Н. – А в якому році це було? Скільки Вам було, шо отак збиралися й ходили?

Ш.О. – В яким це году було? В 37-м, 38-м. Оце таке.

Ч.Н. – І як Вам город? Понравився?

Ш.О. – Понравився. З городу ніхто не йде. Не йшли з городу. Узяли посьолок Долина. Посьолок ізробили там. Там було ну хазяїнів п'ятдесят не більше. Ото посьолок ізробили. До чого красивий! Вулиця була у квітках уся. Ой, красива! Ми туди їздили сіно косить. Де ото посьолок взяли для себе, вони не давали, а так де степ. В степу. Так ото як підемо спеціально подивиться та води напиться. Та до чого красиво! А тоді ще було Тарасенко і Хашій, і Осика. Це три куркуляки страшні! Це у їх найми були. Уже це моя свекруха розказувала, як вона служила в їх. У їх служила. Так вони не наймали на місяць чи як, а це от Покрови до Покрови на год. І оце той у Тарасенка дуже харашо, казали мати, дуже харашо він харчував і зарплату давав харошу. Це він дасть зарплату аж на Покрову, через год. Чотири рази в день годував [...]

Ч.Н. – Ви як ходили в город, з горожанами общалися?

Ш.О. – Общалися, і родичі там були.

Ч.Н. – Як горожани относилися до селян, колхозників?

Ш.О. – Нічого, харашо. Як ми оце привезем, так вони уже знають, у кого яка ряжанка добра [сміється]. Так ото вже вони знають і ото дивляться. Взнають, чи прибули.

Ч.Н. – А от селяни як относились до горожан? Не казали, шо вони «нахлебніки»?

Ш.О. – Нічого. Не, не казали такого.

Ч.Н. – А от по одежі і як розговарювали отлічались горожани от селян?

Ш.О. – Вони по-українському балакали, як і ми. По одежі да. У нас все полотняне було, а в їх уже ж матерія була.

Ч.Н. – Вам про город в детстві розказував хтось чи Ви узнали, як побачили самі?

Ш.О. – Розказували, а тоді вже ми узнали. Кажуть: «Як харашо в городі жить. Матерію носять». Тоді не звали матерією, а «пупсіки». «Пупсіки» носять. Брюки, кажуть, хароші, непототняні. В селі в полотняних ходили.

Ч.Н. – А ще чім людям нравився город? А виїжали з нашого села люди в город?

Ш.О. – Та всім нравився. Виїжали ті, вже котрі повчатся. Виїжали.

Ч.Н. – А от в які города в основном виїжали?

Ш.О. – Ну в Токмак. У Запорожъя — це дорого нада. У Токмак.

Ч.Н. – А в сторону Донецька виїжали? У шахті работать?

Ш.О. – У Донецька шахтьори виїжали. У шахті работать уже й мій син виїжав.

Ч.Н. – А от до моря їхали люди: Бердянськ, Приморськ?

Ш.О. – Та хто там їздив? Чим їздить і за шо їздить? Я і не бачила його, прожила 92 годи — не бачила того моря і не знаю, яке й воно. І так усі. [...]

Ч.Н. – А було таке, шо люди приїжджали сюди по роботі, молоді спеціалісти?

Ш.О. – Учителі приїжджали. Оце Шатух приїжджав, він приїхав з Черніговки. Ярошенко наш зять і хто ще... Асибаш.

Ч.Н. – А коли їх назначили в наше село?

Ш.О. – Оце їх назначили із району чи звіткіль. По назначеніям і вони сюди приїхали, оженились, тут і остались.

Ч.Н. – А як до них относилися люди?

Ш.О. – Харашо. Харашо.

Ч.Н. – А, крім вчителів, ще хтось приїжджав?

Ш.О. – Агрономи приїжджали.

Ч.Н. – Вони тоже оставались?

Ш.О. – Не, агрономи уїжали.

Ч.Н. – А Ви були в сусідніх селах? Були Ви в Скеліваті до войны?

Ш.О. – Чого ж не була? Міні воно хуже показалось як Очеретувате. Ми пісок брали. Там есть камінище таке, шоб пісок, так ми ото їздили всегда брать, мазать.

Ч.Н. – А чим воно Вам не понравилось?

Ш.О. – Гори там, скелі такі, глиняне все.

Ч.Н. – А ще де були?

Ш.О. – У Вербовій була. У нас з Вербової ось невістка Вера.

Ч.Н. – І як Вам Вербове?

Ш.О. – Нічого. Вербова, звали її пасльоник. Вербова, як куц пасльону. Такі ото люди дружні, як куц пасльону. І їх назвали пасльонинами. А Очеретувату назвали деркачі. Чого? Вони ж найжджі відусіль. Вони ж не обно гніздо, а як деркачі. І оце назвали деркачі.

Ч.Н. – А у Вербову як приїжджали?

Ш.О. – Отак як гніздо. Відкілясь одно переїхали і отак вони підживаються, підживаються. [...]

№ 155. — 2008 р., січень 4. — м. Токмак Запорізької області. — Інтерв'ю з Лукаш Лідією Гордіївною, 1931 року народження, мешканкою м. Токмак Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юрївною (БДПУ).

Зубенко Т.Ю. (далі – З.Т.) – Назвіть своє прізвище, імя, по батькові.

Лукаш Л.Г. (далі – Л.Л.) – Моє прізвище Лукаш Лідія Гордіївна. Дівоче — Бебешко.

З.Т. – Ваша національність?

Л.Л. – Українка.

З.Т. – Дата і місце народження?

Л.Л. – Дата — 5 травня 1931 рік. Місто Великий Токмак.

З.Т. – Яка Ваша освіта і професія?

Л.Л. – Освіта у мене неповна середня. Професія — я працювала на заводі різноробочою. [...]

З.Т. – А звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Л.Л. – Ну вони родом із Ростовської області, а переїхали у Великий Токмак. [...]

З.Т. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?

Л.Л. – Вони переселилися самі. Вроді тут було трошки краще з харчами. Вони переїхали, а як переїхали, і тут були голодовки. [...]

З.Т. – А чому вони це зробили?

Л.Л. – От голоду тікали. [...]

З.Т. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Л.Л. – Відвідували, а як же! Батьки їздили в міста по тильку, по крупи, щоб десь-шось, щоб прогодувати нада було дітей якось.

З.Т. – А в які саме міста?

Л.Л. – У Бердянськ їздили. Може ще куди їздили, і не помню. А в Бердянськ їздили, так це точно.

З.Т. – Як часто і як довго Ви або вони в часи Вашого дитинства та юнацтва перебували у місті?

Л.Л. – Недовго вони перебували. Бо нас було п'ятеро, бабуся коло нас була, нас нянчила. А батьки ж поїхали та й приїхали, так що вони довго не могли там затримуватись.

З.Т. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

Л.Л. – Ну, місто це було особе таке, чогось мені думалось, що люди там живуть хорошо [посміхається]. А на селі було, канешно, трудніше жити.

З.Т. – З чим і як місто уособлювалося?

Л.Л. – Ні з чим воно не уособлювалося. Місто як місто. Люди тоже там... Манка з неба їм не летіла, нада було багато працювати, щоб якось вижити. Ми картоплі насадимо, а там де вони насадять? Надо було все купити. Ну ото так.

З.Т. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста і з чим це було пов'язано? Ну, наприклад, поїздки батьків до міста у господарських справах — купівля, продаж, родичі в місті.

Л.Л. – Ну ото ж поїдуть, куплять, то тильки надо, то макухи привезуть, шось та привезуть, а так родичів у нас в місті не було.

З.Т. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста?

Л.Л. – Ну, як вона сприймалась... [Замислилась]. Ну це було їхали, роздивлялися в поїзді, ну із цікавістю сприймалась поїздка.

З.Т. – Що це було для Вас: свято, відпочинок чи, може, робота?

Л.Л. – Було таке, як відпочинок.

З.Т. – Ви боялися міста в дитинстві?

Л.Л. – Ні, не боялася.

З.Т. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Л.Л. – Ну тоді ж ходили поїзда тоже, а ми бречками в основному, автобуси тоді не ходили.

З.Т. – А як довго?

Л.Л. – Ну довго, часа чотири нада було їхати.

З.Т. – Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято, страшна подія?

Л.Л. – Можна сказати, весела подорож була.

З.Т. – Що Ви очікували від міста в перший свій приїзд?

Л.Л. – Та нічого не очікували. Дивилися, шо там нове є, та і все. [...]

З.Т. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

Л.Л. – Хотілося! [...]

З.Т. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Л.Л. – Ну, мали, канешно, а як же.

З.Т. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл: одяг, поведінка чи мова?

Л.Л. – Да. Вони відрізнялись і одягом, і поведінкою, ну і мовою тоже.

З.Т. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Л.Л. – Ну, люди стають, як побуває в місті, стає таке більш культурна, вихована, одіта краще, чим на селі. Ну і все.

З.Т. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Л.Л. – Да, відчували!

З.Т. – Розкажіть поподробніше, в чому була ця відмінність?

Л.Л. – Ну, люди були красивіше одягнуті, що там ще як воно було... Коли це те діло було, вже забула.

З.Т. – Опишіть, які почуття викликала у Вас Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала, викликала образу чи гордість за себе)?

Л.Л. – Ні, не засмучувала і образи не викликала, люди жили, хто як міг.

З.Т. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Л.Л. – Ні, ніколи не виникало.

З.Т. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

Л.Л. – Ні, не мали, напевно, не хотіли оставлять село, коровку. Коровка то воно як сім'янин!

З.Т. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Л.Л. – Нормально відносились, ніхто нікому нічого. Приїжджали люди у гості до сусідів, нормально... [...]

З.Т. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Л.Л. – Ні, не підтримували.

З.Т. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

Л.Л. – Були!

З.Т. – Хто це був і що це за люди?

Л.Л. – Я вже й не пам'ятаю їх, ну люди були хороші, приїхали, жили і коровку держали, все робили, що полагається в селі. [...]

З.Т. – Розкажіть з прикладами, як ставилися до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Л.Л. – До їх ставилися з повагою.

З.Т. – Чи багато з таких залишалося постійно жити в селі?

Л.Л. – Багато залишалося.

З.Т. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

Л.Л. – Ну, мабуть, от душевної теплоти людини залежало, люди хороші і оставалися там, або доля їх там дожидала, і створювали сім'ї і жили. [...]

З.Т. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Л.Л. – Не змінювалось!

З.Т. – А як сьогодні Ви відноситься до міста?

Л.Л. – Сьогодні... сьогодні я нормально відношусь до нього. Ну там у містах дуже багато немає, люди не працюють, так що нам в селі краще жити. Поріг переступив — і на дворі, а там поки вилізеши на восьмий этаж, страшне діло!

№ 156. — 2008 р., лютий 4. — с. Жовтневе Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Уманським Іваном Івановичем, 1926 року народження, мешканцем с. Жовтневе Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юрївною (БДПУ).

Зубенко Т.Ю. (далі – З.Т.) – Назвіть своє прізвище, імя, по батькові. Дату і місце народження.

Уманський І.І. (далі – У.І.) – Уманський Іван Іванович. 1926 року, село Жовтневе Токмацького району.

З.Т. – Ваша національність?

У.І. – Національність — українець.

З.Т. – Яка Ваша освіта і професія?

У.І. – Сім класів, професія — водітель. [...]

З.Т. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

У.І. – Наші батьки родом із України, українці ж.

З.Т. – А з якого міста?

У.І. – Звідкіля батьки мої родом... Одне з Дніпропетровської, а одне з Донецької; батько з Дніпропетровської області, а мати з Донецької області.

З.Т. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народились?

У.І. – А що вони розповідали... Була голодовка і дуже їм тяжело жилося, оце вони те нам і розказували, а більше там... У батька нічого хорошого не доб'єся, він пройшов війну і нічого нам не розказував, казав: «Не нада воно вам, дітки». А мати розказувала, що вони дуже голодували, оце вони так нам розповідали.

З.Т. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?

У.І. – Ну вони переселилися... казали що із друзями, із усіма переселилися, не самі.

З.Т. – Скільки при цьому їм було років?

У.І. – Ну при цьому... папкі я не знаю, не скажу, а матері казали, що 32 роки було.

З.Т. – А чому вони це зробили?

У.І. – Ну я ж, вони... Я ж казав, що не могу, вони казали: «Вам, дітки, не нада, хай воно при нас остається». Оце вони нам таке розповідали. [...]

З.Т. – Відвідували Ви або Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

У.І. – Ну як, ну возили нас, відвідували, а як... З родителями кой-коли шо вони нас в суботу, в неділю там куди возили.

З.Т. – А з якою метою?

У.І. – Ну щоб ми в школу ніде не влізли, отак. [...]

З.Т. – Розкажіть, що таке для Вас в дитинстві було місто?

У.І. – Місто для мене — це дуже хороше було для мене, для мого дитинства, це, я дуже любив місто, дуже любив скотину [посміхається], котру до сіх пор держу, займаюся, з самого детства, так як привчили мене батьки, так я і до сіх пор работаю.

З.Т. – Звідки Ви дізнавались в дитинстві про існування міста?

У.І. – Ну розказували батьки, що в місті там жили дедушка, бабушка, ми їх просто ж добре не знаємо, а вони вже нам сказали, і так вони і продовжали їхні, це переходило з потомства в потомство.

З.Т. – А з чим воно було пов'язано, може це була поїздка батьків до міста у господарських справах чи родичі в місті?

У.І. – Ми то до родичів їздили, були часто у родичів, і до нас приїжджали. Я знаю, шо батьків брат приїжджав до нас, от. Тоді він приїжджав зі своїми дітьми, у нього були тіки молодші за мене, меншенькі, отак я їх вже... ну, бачив, часто були, і ми приїжджали до них тоже отаковочки. Спілкувалися, були рідні і спілкувалися.

З.Т. – Як сприймалась Вами в дитинстві поїздка до міста?

У.І. – Ну як, весело було, гарно, шо ж там. Ми вже, як піросли, ми й самі їздили до братів, до двоюрідних, до рідних.

З.Т. – Що це було для Вас: свято, відпочинок чи робота?

У.І. – Оце було, як їдимо тудя до братів, це було як відпочинок, не то шо, не свято. Свято ми як собиралися, так ми собиралися у нас тут і святкували дома у нас. А тудя як ми приїжджали, так просто для спілкування з своїми братами.

З.Т. – Ви боялися міста в дитинстві?

У.І. – Та чога ж я, я ж виріс на місті, я не боявся цього. Города то там було... А міста не боявся.

З.Т. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

У.І. – А чим... Не довго добиралися до міста, а привезли бистро. Був автомобіль, от, і привезли нас до міста.

З.Т. – Яким для Вас був цей шлях: весела подорож, свято чи страшна якась подія, можливо?

У.І. – Не було воно страшне. Ну тоді ж були малі, не знали шо воно, кудя і як буде, привезуть — значить, будем там.

З.Т. – Що Ви очікували від міста в першій своїй приїзді?

У.І. – Ну як, вобщє було дивно в другому місті, ну тому шо подивиться як, шо воно місто. Для нас було це дивно. [...]

З.Т. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

У.І. – Ну шо там згадать, згадать то перше місто як... хороший будинок був, возле будинку був хороший ставок, оце дуже таке враження було.

З.Т. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

У.І. – Не, не, додому не дуже хотілось, у нас, у місті чувтував себе свободніше, і так же мій брат, ми дуже спілкувалися з ним і спокійні були.

З.Т. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

У.І. – Ну як же, місто і село, ну як тобі сказать, ну село — це село, а місто — то місто.

З.Т. – Чи мали Ви в дитинстві знайомих городян?

У.І. – О, з городськими не був я, спілкувався і не дуже. Городських друзів у мене не було, я їх не дуже любив. Вони до наших таких не були.

З.Т. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялись від мешканців сіл: одягом, мовою, поведінкою?

У.І. – О, канешно, вони, городські, як приїжджали, так не то, шо... Так кажуть: «То з города приїхали, бо в них там одяг совсім іначе був, нігті понакрашувані». [Посміхається]. А в нас цього в селі не знали, ми ходили босі, не занімались такими ділами. [...]

З.Т. – Чи відчували Ви, шо відрізняєтесь від міських мешканців?

У.І. – Не, ну як міські вже устаткувалися, то не дуже від міста, ми уже як начали дружити, тоді вже ми не дуже. [...]

З.Т. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

У.І. – Не, ну до міста, це як уже вирости, підросли, тоді, може, так подумали. Ну, а вже як успадкували, то не дуже рішали.

З.Т. – Чи мали Ваші родичі бажання оселитися у місті?

У.І. – О, оце за родичів — да. Коли вони до нас приїжджали. Желательно, їхні діти... дуже їм хотілося переїхати.

З.Т. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

У.І. – Коли переїхали вже родичі, спочатку ж, воно ж покамість не то, а тоді вже коли познайомились із сусідами, почали будівлю стріють, тоді помагали уже і сусіди, і вони приїжджали, помагали стріють будівлю, і діти уже совсім уже познайомились, уже не було там вражень ніяких і скандалів, спорів ніяких. [...]

З.Т. – Чи були у Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

У.І. – Не, там з міста до села, там не дуже. Так що уже як почувствовали вони, там, напевно, їм легше, може, було, то вони і не рішалися.

З.Т. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

У.І. – Ну, цього вже я... в нас таких вже не дуже багато було, а приїжджали, ну вони поработали і уїжали назад.

З.Т. – Як швидко вони ставали своїми і від чого це залежало?

У.І. – Не дуже вони швидко приживалися, я не то, що... вони були дуже, тут вони самі між собою були, а до селян вони не дуже були так.

З.Т. – Поясніть, що треба було зробити приїхавшим з міста, щоб вважатись своїми у селі (мати гарне господарство, бути привітним і доброзичливим...)?

У.І. – Ну, во-первых, надо быть ото що Ви сказали, доброзичливим, ото еслі до людини по доброму обратилися, тоді і до їх дуже относилися, дуже так.

З.Т. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

У.І. – Ну як, не дуже, я б сказав, змінювалося воно. [...]

№ 157. — 2008 р., січень 28. — с. Жовтневе Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю із Зінченко Надією Іванівною, 1925 року народження, мешканкою с. Жовтневе Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юрївною (БДПУ).

Зубенко Т.Ю. (далі – З.Т.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Зінченко Н.І. (далі – З.Н.) – Зінченко Надія Іванівна.

З.Т. – А дівоче прізвище?

З.Н. – Губій.

З.Т. – Ваша національність?

З.Н. – Українка.

З.Т. – Дата і місце народження?

З.Н. – Село Жовтневе, 20 січня 1925 року.

З.Т. – А яка Ваша освіта і професія?

З.Н. – Освіта — 6 класів. В колхозі робила дояркою. [...]

З.Т. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

З.Н. – З Дніпропетровська.

З.Т. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

З.Н. – Народились в колхозі, жили бідно.

З.Т. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?

З.Н. – Не, вони самі переселилися, думали, що там буде краще жить.

З.Т. – А скільки при цьому їм було років?

З.Н. – Годів по тридцять. [...]

З.Т. – Відвідували Ви чи Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

З.Н. – Ніяких. Не відвідували, жили в колхозі бідно, всі родичі були ми вмісті і ніхто не думав за ті города.

З.Т. – А розкажіть, що для Вас в дитинстві було місто?

З.Н. – Це для мене було... даже я в голову не могла його взять, шо таке город, бо я там не бувала.

З.Т. – А звідки Ви в дитинстві дізнавались про існування міста?

З.Н. – А сидять жінки, балакають, а я й слухаю та й думаю: шо, о, отам город, а як воно, я його не знала.

З.Т. – Ви боялися міста в дитинстві?

З.Н. – Конешно, боялась, бо я його й зараз боюся [посміхається].

- З.Т. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва.
- З.Н. – Село одрізнялось од городського; тут же були колхози, було грязніше, а в городі чистіше. І зараз і колись таке було, що отим і одрізнялись. Були дужче забиті молодьож, чим в городі.
- З.Т. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?
- З.Н. – Та нікого я там не знала, бо не було в мене родичів в городах.
- З.Т. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?
- З.Н. – В городі люди більш культурні, виховані. А село — що воно? Дужче забитіші селянська молодьож була і жили в селі. І все, більш шо я...
- З.Т. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?
- З.Н. – Обізательно! Видно ж, воно ж зразу й видно, і ми знали, що в селі дужче молодьож була забита, чим у городі.
- З.Т. – Опишіть, які почуття у Вас викликала Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала чи викликала образу)?
- З.Н. – Та ніякої образи у мене не було, я жила та і всьо в селі, а городської жизни не знала, як я могу образитись, як я городської вобщє, людей не знала і не бачила?!
- З.Т. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?
- З.Н. – Ніякого бажання не було, я привикла у колхозі, там у колхозі і жила.
- З.Т. – А чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті?
- З.Н. – В родичів, може, й було бажання виїхать, так такого я не чула, щоб вони казали, шо «ми хочем в город виїхати». Жили в селі та й усе.
- З.Т. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?
- З.Н. – Ну, може, завидували, завидували, шо вони в городі, а ми ж у селах, а, може, раньше дужче забиті були, то, може, й не завидували. Ну виїхали — хай живуть там.
- З.Т. – А що говорили про це у Вашій родині?
- З.Н. – В нас ніхто не виїжав, цього і не балакали.
- З.Т. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?
- З.Н. – В нас ніхто не переїжав, ми були всі в селі, молоді, всі оці, рідня по селі, ти в село і все в селі, в селі я заміж вийшла і всьо.
- З.Т. – Чи були в Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?
- З.Н. – Рідня не переїжала, а так може й переїхали, та я забулась, може хтось і переїхав з міста, так це ж годи пройшли.
- З.Т. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?
- З.Н. – Харашо односились, зароблять люди і поїдуть. Заробили, забрали. Наприклад, у нас заробляли з Западної України, зароблять, скіки нада отдали, повезли машиною, і ми обикновенно до них односились.
- З.Т. – А чи багато таких залишалось постійно жити в селі?
- З.Н. – Це хіба який молодий або молода, або заміж вийде або жениться. Тоді остається, а так всі на родіну туди виїжають, де родилися.
- З.Т. – Як швидко вони ставали своїми, від чого це залежало?
- З.Н. – Нормальні люди — і ставали вони нашими, бо всі ми нормально односились, нормально жили, а чого враждувать на когось? Остались — знач хай остаються.
- З.Т. – А поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатись своїм в селі (мати гарне господарство, чи бути привітним і доброзичливим...)?
- З.Н. – І привітним, і робить нада було, як жизнь іде, так і все, і... ну іде жизнь, іде все, шо нада.

№ 158. — 2008 р., січень 21. — с. Жовтневе Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Юдінковою Тамарою Андріївною, 1926 року народження, мешканкою с. Жовтневе Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юріївною (БДПУ).

- Зубенко Т.Ю. (далі – З.Т.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.
- Юдінкова Т.А. (далі – Ю.Т.) – Юдінкова Тамара Андріївна.
- З.Т. – А дівоче прізвище?
- Ю.Т. – Кліщуківа.
- З.Т. – Ваша національність?
- Ю.Т. – Українка.
- З.Т. – Дата і місце народження?
- Ю.Т. – 1926 року, 30 травня, село Жовтневе Токмацького району.
- З.Т. – А яка Ваша освіта і професія?

Ю.Т. – Доярка. Освіта — 4 класа. [...]

З.Т. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Ю.Т. – З Дніпропетровщини.

З.Т. – Що вони розповідали і що Ви знаєте про населені пункти, де вони народилися?

Ю.Т. – Жили бідно, працювали в колгоспі, трудно було.

З.Т. – Вони самі переселилися чи разом з іншими?

Ю.Т. – Самі переселилися.

З.Т. – А скільки при цьому їм було років?

Ю.Т. – По 40 років.

З.Т. – Чому вони це зробили?

Ю.Т. – Ну, шукали лучшої житні. [...]

З.Т. – Відвідували Ви чи Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Ю.Т. – В післявоєнні роки накладали ж податки на фруктові дерева, на овочі, на м'ясо, на молоко. Ми ходили на роботу, але там нам не платили, а ставили палички і трудодні. Щоб заплатити ці податки ми крали в колгоспі зерно і возили продавати на базар в Запоріжжя. Одного разу я робила на току і вкрала відро соняшникового насіння, за яке мене хотіли посадити, але змілувалися, так як я була з багатодітної сім'ї, батько був інвалідом I групи Великої Вітчизняної війни. В ті часи в сім'ї було семеро дітей, я була сама старша. Їсти було нічого, варили баланду із кропиви, пекли ліпники на плиті. А в 48-му році нас посилали з колгоспу в Бердянськ збирати бавовник, бо в той час комбайнів же не було. Після цього посилали на будівництво дороги Москва – Сімферополь. У той час не було ж техніки і ми їхали туди волами і кінями. Брали з собою солому і сіно, щоб кормити худобу, так я й побачила, побувала в місті і побачила трошки город.

З.Т. – А розкажіть, що для Вас в дитинстві було місто?

Ю.Т. – Ну, по-нашому тоді було, якщо я зрівняла село із містом, то це для нас було дуже велике диво. Було в городі красиво.

З.Т. – А звідки Ви в дитинстві дізнавались про існування міста?

Ю.Т. – Дізнавалася од батьків, вони розказували, що у місті єсть у нас родичі, але поїхати туди ми не можемо, бо дуже далеко, автобусів не було, а волами ж не поїдеш.

З.Т. – Ви боялися міста в дитинстві?

Ю.Т. – Ну да, мені було просто цікаво, що воно, що це за місто. По розказах я то чула, що велике місто, а ніколи ж не була, мені просто хотілося подивитися на його.

З.Т. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Ю.Т. – Ні, не мала.

З.Т. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Ю.Т. – Ну, в село ж з города то ніхто не хотів їхати, бо в селі нада рано вставать і допізна робить, а вони ж до цього не привичні. Так що мало задержувалося, як хто й приїде, то ненадовго.

З.Т. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Ю.Т. – Ні, не було.

З.Т. – А чи мали Ваші родичі бажання оселитися в місті?

Ю.Т. – Та ті, що були в городі, ті там і оставалися жити, а ми, хто в селі жив, так і жили в селі.

З.Т. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Ю.Т. – Завидували ж їм, що їм тепер буде легше. Вони часи одробили і свободні, ми ж ізранку доночі робили.

З.Т. – А що говорили про це у Вашій родині?

Ю.Т. – Що правильно вони й зробили, що виїхали. Що їм буде легше жити.

З.Т. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Ю.Т. – Ні, не піддержували, бо нічим їздити було туди.

З.Т. – Чи були в Вашому селі такі, що переїздили з міста до села?

Ю.Т. – Ні. Не було.

З.Т. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Ю.Т. – Нормально ставились, як хороша людина — так і харашо ставились до людини.

З.Т. – А чи багато таких залишалось постійно жити в селі?

Ю.Т. – Ні, не багато.

З.Т. – Як швидко вони ставали своїми, від чого це залежало?

Ю.Т. – Це зависіло од характеру, який в людини характер.

З.Т. – А поясніть, що треба було зробити, приїхавши з міста, щоб вважатись своїм в селі [...]

Ю.Т. – Нада обжитись з односельцями, бути привітним, доброзичливим.

З.Т. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Ю.Т. – Да, змінювалося. В городі стало легше жити, як у селі. У городі дешевше, і робота оплачувалася краще, і на базарі підеш — дешевше все, а в селі що придбаєш, те і маєш.

З.Т. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

Ю.Т. – Ну як сьогодні відносяся до міста? Добре, добре.

№ 159. — 2008 р., січень 15. — с. Жовтневе Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Губієм Олександром Олександровичем, 1925 року народження, мешканцем с. Жовтневе Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юрївною (БДПУ).

Зубенко Т.Ю. (далі – З.Т.) – Назвіть своє прізвище, ім'я, по батькові.

Губій О.О. (далі – Г.О.) – Губій Олександр Олександрович.

З.Т. – Ваша національність?

Г.О. – Українець.

З.Т. – Дата і місце народження?

Г.О. – 17 листопада 25 року.

З.Т. – А яка Ваша освіта і професія?

Г.О. – Чотири роки ходив у школу. [...]

З.Т. – Звідки родом Ваші батьки, Ваші предки?

Г.О. – Вони взагалі то переїхали з Донецька ще в молоді роки. [...]

З.Т. – Відвідували Ви чи Ваші родичі в часи Вашого дитинства та юнацтва міста?

Г.О. – Міста рідко, канешно. Ну батьки возили до родичів.

З.Т. – А розкажіть, що для Вас в дитинстві було місто?

Г.О. – В дитинстві місто, ну це, ну як сказати, в теперішнє время можна сравнить, як поїхати за границю.

З.Т. – З чим і як воно уособлювалось?

Г.О. – З чим воно уособлювалось, це можна тіки представити собі... Вобщем, хороші впечатлення.

З.Т. – А звідки Ви в дитинстві дізнавались про існування міста і з чим це було пов'язано?

Г.О. – З чим це було пов'язано? Що батьки коли там ніколи могли звозити до родичів, і дізнання це тіки від батьків.

З.Т. – Як сприймалась вона в дитинстві, поїздка до міста? Що це було для Вас: свято, відпочинок чи робота?

Г.О. – Можна сказати, що це було і свято і відпочинок, ну більше свято.

З.Т. – Ви боялися міста в дитинстві?

Г.О. – Ну, бояться ні, а що як у кожного молодого юнака чи дитини інтерес всігда був такий, що поїхати, ой, щось побачити.

З.Т. – Чим і як довго Ви добиралися до міста?

Г.О. – Та в ті времена, канешно, ні теперішні, добирається по-разному приходилось. Ну не було ж транспорту тоді, так що не те время було.

З.Т. – Яким для Вас був той шлях: весела подорож, свято чи страшна подія?

Г.О. – Страшна — це ні, а тіки свято і весела подія.

З.Т. – Що Ви очікували від міста в першій свій приїзд?

Г.О. – Від міста в першій свій приїзд? Ну якихось здивувань, надзвичайного чогось.

З.Т. – Чи виправдались Ваші очікування?

Г.О. – Ну в основном да, все справдилось.

З.Т. – Згадайте поподробніше перше Ваше враження від міста.

Г.О. – Перше враження, як я і казав вже, це вобщем надзвичайне, і надовго запомнилось і помниться зразу, це подія із подій.

З.Т. – Чи хотілось, перебуваючи в місті, скоріше повернутися додому?

Г.О. – Ні, не хотілося, хотілося б довше остатись, ну ми там довго і не задержувались.

З.Т. – Поясніть поподробніше, чим, на Вашу думку, міста відрізнялися від сіл в роки Вашого дитинства та юнацтва?

Г.О. – Я знаю, як можна сказати? Місто єсть місто, село єсть село, всьо равно разница велика.

З.Т. – Чи мали Ви в дитинстві та юнацтві знайомих городян?

Г.О. – Канешно, хоч і рідко ті поїздки були, ну такі, що оставались і помняться і зразу, єсть і ще живі, і молодші.

З.Т. – Опишіть докладно, чим вони відрізнялися від мешканців сіл (одягом, поведінкою чи мовою)?

Г.О. – Мені кається, що всьо равно шо і зразу, город отлічається од села, так воно і тоді було тім более.

З.Т. – На Вашу думку, як впливає міський спосіб життя на поведінку людей?

Г.О. – На мою думку, хотя ми і в те время, і в це время в селі більш прив'язані до землі, до роботи, і даже і встають ранше, в городі вони совсім не ті.

З.Т. – Чи відчували Ви, що відрізняєтесь від міських мешканців?

Г.О. – Канешно, воно видно с ходу. І мені кажеться, зразу вже не те покоління, і не та у нас молодьож, зразу менше і одежею отлічаються, зразу не так.

З.Т. – Опишіть, які почуття у Вас викликала Ваша відмінність від міських мешканців (вона Вас засмучувала чи викликала образу)?

Г.О. – Мені наоборот, я помню, як тоді я в якійсь мірі завидував їм.

З.Т. – Чи виникало у Вас бажання переселитися до міста?

Г.О. – Цього я точно не можу розказати, ну раз завидував, значить, виникало.

З.Т. – А в яких ситуаціях воно виникало?

Г.О. – Ну в ситуаціях таких, шо коли тут зранку встаєш, в селі всігда і для дітей робота, і по хазайству, і даже батькам помагають в колгоспі було, а в місті совсім не те.

З.Т. – Опишіть, як ставились до Вашого бажання переїхати до міста Ваші родичі?

Г.О. – Ну, на родичів можна і по-разному сказати, було такі, шо переїжали. Канешно, вертаться — це одиниці могли вернуться в село, а переїжали.

З.Т. – Опишіть на прикладах, як в селі відносились до родичів чи односельців, які вже переїхали до міста і стали міськими мешканцями?

Г.О. – Відносились каждый по-разному. Но всьо равно завидували один одному. [...]

З.Т. – Розкажіть з прикладами, чи підтримували Ви в юнацтві зв'язки з Вашими колишніми односельцями, які переїхали до міста?

Г.О. – Да, я вже казав, шо багатьох помню, і родичі переїжали, піддержували, і досі зв'язки єсть.

З.Т. – Чи були в Вашому селі такі, шо переїздили з міста до села?

Г.О. – Щоб з міста до села, у нас не було таких.

З.Т. – Розкажіть з прикладами, як ставились до тих, хто приїздив за призначенням на роботу до села?

Г.О. – Каждый по-разному, канешно. Єслі людина стояща того і заслуговує, значить, до неї і відносились харашо.

З.Т. – А чи багато таких залишалось постійно жити в селі?

Г.О. – Були, залишалися, учителі залишалися по направленню, ну були багато.

З.Т. – Як швидко вони ставали своїми, від чого це залежало?

Г.О. – Мені кажеться, хто з людьми жив по-людськи, умів спілкуватися і жить людською жизнью, до їх відносились харашо. [...]

З.Т. – Чи змінювалось упродовж життя Ваше відношення до міста?

Г.О. – Мені кажеться, як було воно, так і осталося.

З.Т. – А як сьогодні Ви відноситеся до міста?

Г.О. – Сьогодні я вже точно і не можу сказати, но всьо равно село є село, а місто єсть місто.

№ 160. — 2008 р., січень 14. — м. Василівка Запорізької області. — Интерв'ю з Кабаченко Лідією Іллівною, 1918 року народження, мешканкою м. Василівка Запорізької області, проведене Іванюхою Станіславом Олександровичем (БДПУ).

Іванюха С.О. (далі – І.С.) – Назовите Ваше имя, фамилию и отчество.

Кабаченко Л.І. (далі – К.Л.) – Кабаченко Лидия Ильинична.

І.С. – Национальность?

К.Л. – Українка.

І.С. – Дату рождения? [...]

К.Л. – 3 февраля 1918-го.

І.С. – Место рождения?

К.Л. – Хутор Криничувата, Янчекрагський сільсовет, Василівський район, Запорізька область.

І.С. – Ваше образование?

К.Л. – У мене середне.

І.С. – И профессия?

К.Л. – Учитель. [...]

І.С. – Откуда родом Ваши родители?

К.Л. – Українці, Василівський район, хутор Криничувата.

І.С. – Что они рассказывали Вам про Ваше село? [...]

К.Л. – Ну папа Янчик там і роділся, там і жил. А потом уже когда женился, їх отправили на хутор Криничувата, отам ми і родилися всі. [...]

І.С. – Расскажите подробно, когда и по каким причинам Вы приехали в город?

К.Л. – Я переїхала у ФЗУ, завод 29. І там я училася два года, а потом нас перевели на роботу. Я работала там, потом пішла на курси учітелей. Вот, кончила я там курси учітелей і мене послали работать аж у Нововасилівський район. І от я там все время і работала, і замуж вийшла, аж оце тепер вже осталося

тот... Приїхала сюди. Помінялася квартирами, там отдала квартиру свою, у мене тож така тама квартира козьона була, я отдала свою квартиру, а сюди перейшла.

І.С. – Опишіть, як Ви готовились к переїзду?

К.Л. – Обикновенно, я вже не работала, не учітілювала, не работала, а просто скучно було. Сюди приїхала до одної сестри, уїхала до другої сестри. А мені там понравилось все, от тут іще третья була... Ніночка ще сестра.

І.С. – А как происходил переїзд?

К.Л. – Обикновенно. Просто я приїхала сюди до своїх, всі свої, всі принімали хорошо. Сюди-туда.

І.С. – Были ли Ваши родственники во времена Вашей юности в городе?

К.Л. – Ну это давні-давні були... Но я їх незнаю.

І.С. – Изменялось ли Ваше отношение к городу на протяжении жизни?

К.Л. – Я работала ж у селе, а потом у мене знакомиий був і ми познайомилися, все чисто, і переїхала. Він у городі работав і я перейшла туда. Він найшов там роботу, і я устоїлась.

№ 161. — 2008 р., січень 21. — м. Василівка Запорізької області. — Інтерв'ю з Кондратьєвою Раїсою Іванівною, 1933 року народження, мешканкою м. Василівка Запорізької області, проведене Іванюхою Станіславом Олександровичем (БДПУ).

Іванюха С.О. (далі – І.С.) – Назовите Ваше имя, фамилию и отчество.

Кондратьєва Р.І. (далі – К.Р.) – Кондратьєва Раїса Івановна.

І.С. – Национальність?

К.Р. – Українка.

І.С. – Дату и место рождения.

К.Р. – 1933 рік, Токмацький район, село Попова.

І.С. – А місяць?

К.Р. – 22 мая, 1933.

І.С. – Ваше образование.

К.Р. – Среднее.

І.С. – И профессия?

К.Р. – Ой, професій у мене багато було... и учотчиком [сміється], і маляром, і закройщиком, і хлібопекарем. В житні всього. [...]

І.С. – Как звали Ваших деда и бабу? [...]

К.Р. – Кабаченко Васілій Іванович — це дедушка, а бабушка — Кабаченко Наталя Фьодоровна.

І.С. – Какой они были национальности?

К.Р. – Украинцы.

І.С. – А прабабушку и прадедушку Вы знаете?

К.Р. – Да. Мені розказували... бабушка і дедушка мені розказували вже про прадедушку і прабабушку. Дедушка був заможний крестьянин, у його було тут під Токмаком хутор, називались вони Найкрон, не, хутор Жирів. Фамілія його Жир був, і так і хуторок. У нього було вісімнадцятеро дітей, у прадедушки, ага, він багато жив. Зі всіх було одинадцять синів, а то були дочки. Багато померло, осталося тільки восьем синів. Во время гражданської війни їх роскулачили, і всіх вивезли на Соловки. І вони там померли, мої прабабушка і прадедушка. [...]

І.С. – Расскажите, когда и по каким причинам Вы переехали в город?

К.Р. – В город? Я переїхала, я окончила, значить, школу, поступить я... То шо в те время до війни із села не виїжали, нельзя було виїжджать, то шо не давали паспортів, а в город надо як поїхати, так надо паспорт. І там у селі я работала в колхозі, потом учотчиком багато год проробила, а потом вишла заміж у тот... в Запорожжя. Там у мене чоловік був запорожський, городський, і там я получила паспорт.

І.С. – А вот опишіть, как Вы готовились к переїзду?

К.Р. – Ну як до переїзду в город я готовилися? Все забрала, крім корови, свиню, бо там... [сміється] бо там ніде ж було держать. Все своє, все, шо надо, необхідіме, все забрала.

І.С. – Были ли Ваши родственники во времена Вашего детства в городе?

К.Р. – Были.

І.С. – А кто именно и по какой причине?

К.Р. – Вони приїзжали як у гості до мене, провідували, унуків нянчили, забирали. Ми до них приїзжали, вони до нас.

І.С. – Расскажите, что для Вас был в детстве город?

К.Р. – Город? Для мене це було все. Старалася, щоб потрапити в город. Я... Ну там культура більша була, кіно, кінотеатри, театри, ну більше всього. В то время молодість у мене була, мені хотілося там побуть. А село є село. Шо там в селі? Нічого не було. Колхози. В колхоз гоняли на поле, полоть заставляли, мами

ланка була, мені надо було мамі помогать. А потом пішла вже роботать сама, так шо мені хотілося поїхать у город, быть городскою. Ну вишла заміж.

І.С. – А вот откуда Вы узнали в детстве про город и с чем это было связано?

К.Р. – Про город я узнала то, шо папа мій работав железнодорожником ПЧ-5. І я часто їздила туди, до нього, він мене брав. Я часто... це до войны ж все було, часто брав мене, я інтересувалася. Він возив мене в цирк, в кінотеатри, мені інтересно було.

І.С. – А как воспринималась Вами в детстве поездка в город?

К.Р. – С радостью. Це в город — це все! Ще були такі случаї, мама ж ото тот, в нас корова була і вони, ми тут же ш, раньше ж тільки на трудовні все давали, а грошей не було, а вони назбирають молока, в нас корова була, і ото мене в Запорожжя посаде мама на отот, і ми в город їдемо, торгуємо, а відтіль гроші веземо [сміється], ото так.

І.С. – А вот Вы боялись города в детстве?

К.Р. – Я не боялась, мені інтересно було.

І.С. – Ясно, а что Вы ожидали от города в первый свой приезд?

К.Р. – Ну посмотреть, які дома, мені інтересно було, які дома, а потом ще мені інтересно було це город Запорожжя, це для мене було... мені так по розказам хотілося дійствітельно, мені хотілося побачить Дніпрогес. А Дніпрогес, по розказам моєї мами, вона строїла, после гражданської войны вони цей Дніпрогес строїли. Всю молодьож із колхозов забирали і возили їх туди на стройку Дніпрогес, і вони оце по розказам... і мені так мама ж розказувала моя, який це Дніпрогес, а я не представляла, шо десь вода вгорі, а там унизу, і такі шлюзи, вода дуже спускається, і це мені було дуже інтересно. І я хотіла ото ж поїхать, і я поїхала, і дивилася.

І.С. – А хотелось ли Вам, находясь в городе, вернуться обратно домой?

К.Р. – Хотілося. Во-первых, мені шо інтересно було, шо друге розположеніє, друге все, а додому хотілося, бо там моя мама, родня моя. Ну дом есть дом.

І.С. – А вот объясните поподробнее, чем, по Вашему, города отличались от сел в дни Вашей молодости?

К.Р. – Ну шо, канешно, города отличалися, бо там возможностей було більше для молодьожі. А у селі, ну шо... Село есть так... Не було в нас ні кіна. Це привозили такі движки, шо раз у місяць привезуть движок такий, шо пускав кіно. Для нас така була радость! Та ти шо! Це не те, шо було підеш в городі, у театр любий можеш піти подивиться. А ми ждали. Ми старалися... Це для нас була радість, шо це привезуть нам кіно. Оце така разлица між городом і селом для мене була.

І.С. – Имели ли Вы в детстве, до переезда в город, знакомых горожан?

К.Р. – Да, мого папи тьотя жила в Запорожжі, вона вже померла давно, і мої там двоюрідні брати, і моя тьотя всігда приїзжала, і дедушка, це його дочка, і ми гостювали там.

І.С. – Опишите поподробней, чем они отличались от селян?

К.Р. – Чім отлічались? Во-первых, більше у них культурності, як городські вони, а село є село. Мій дедушка він був чабаном, так у його посеред двору вівці, корови. А там же ж приїдеш — там все культурно, все чисто.

І.С. – Как Вы думаете, как влияет городской способ жизни на поведение людей?

К.Р. – Ну, на поведеніє человека... Тошо город, во-первых, Запорожжя — індустриальний, там великі стройки строялися, заводи, а село есть тихе село, природа. Оце тим і одрізнялося, шо там багато транспорта, трамваї. Раньше ж были трамваї, а зараз електрички, троллейбуси. А раньше тіки были трамваї.

І.С. – Чувствовали ли Вы во время проживания в селе, что отличаетесь от городских жителей?

К.Р. – Чувствовала.

І.С. – А расскажите поподробней, в чем было это отличие?

К.Р. – Ну шо... Чоловік, який живе в городі, він, як робоча людина. Він одробив часи з восьми до... раньше ж были гудки. Загудів гудок, він пішов, одробив, гудок затот... він прийшов додому, отдыхає. А в селі вже немає гудків, надо робить ізрання і до вечора, бо надо рано вставать. Хто... Кажуть: «Хто рано встає, тому Бог подає». Отак. Надо робить, надо поле засівать, убирать, худоба.

І.С. – Вспомните, когда у Вас впервые появилось желание переселиться в город?

К.Р. – Як найшовся чоловік, познайомилися, ну я з радостью пішла, думаю: це я тоже буду городська.

І.С. – Опишите, как отнеслись к Вашему желанию переехать в город Ваши родственники?

К.Р. – Ну вони не возражали, того шо чоловік забирає, він городський, забирає. І вони не возражали цьому.

І.С. – Хотели ли Ваши родственники переселиться в город?

К.Р. – Хотелі.

І.С. – Почему?

К.Р. – А потому шо в селі дуже тяжелий труд. І, во-первых, я хотіла ще вчиться. Хотіла десь піти виучиться. Ну так прийшлося... я встроїлася у ПЧ-5, там проработала восім год маляром-шікатуром.

І.С. – Почему они не переселились?

К.Р. – Мої родителі? Вони сільські. У них свій дом був, своє господарство.

І.С. – Опишіть поподробней, як в селі відносились до родичів, які вже переїхали в місто і стали міськими жителями?

К.Р. – Просто зазирували їм. Зазирували, що вони міські. Це як прийде було в село хто-небудь, хто живе в місті: «Ой, міська!» А там же що? Як зав'яжеш той фартух, ізрання і до вечора у тих поруч скотини, поруч худоби. Треба нагодувати. А там вона одробила свою зміну, зготувала їсти і пішла відпочивати.

І.С. – А були ли в Вашій селі такі, які переїхали з міста в село?

К.Р. – Мало. Мало було. Всі намагалися, щоб потрапити в місто, але тоді дуже важко було в місто потрапити. Паспортів не давали. Справок не давали. Заставляли тільки бути у селі, не випускали з села нікого. Таке час було.

І.С. – Розкажіть з прикладами, як відносились до тих, хто їздив по призначенню на роботу в село?

К.Р. – Добре. Що з міста приїжджали? Ну добре. Було тоді, наприклад, училися в нас ті...на агрономи відносилися, особливо по сільській місцевості вони ж проходили практику, студенти розмовляли. Добре відносилися. Як до людей, до грамотних людей. Зазирували. Молодь особливо зазирувала. А молодь у те час до війни і після війни нікого не пускали ні в інститути, нікуди. Я після війни хотіла ж потрапити в інститут машинобудівний.

І.С. – Поясніть, що треба було зробити приїжджаним з міста, щоб вважатися своїми в селі?

К.Р. – Ну потрапити у колхоз. Записатися, щоб тебе зареєстрували, що ти колхозник.

І.С. – А може бути щось ще? Наприклад, мати добре господарство.

К.Р. – Ну да! Вони, міські?! Да їх люди, після війни, після війни, намагалися, бо у місті дуже важко було жити, і люди намагалися більше в село. Бо в селі можна жити. А воно ж, після війни сорок сьомою, сорок шостою роком, це ж голод був. І люди поїжджали в села.

І.С. – Змінилося ли Ваше ставлення до міста за час життя?

К.Р. – Змінилося. То що особливо зараз, це час, дуже міським там погано жити. Це, хто добре заробляє, то може, а якщо такий простий людина, то... І кожен намагається тепер у село більше. Купити у селі хату, і жити, бо там земелька трошки, там можна щось тримати: курочку чи козочку, щось там. Дуже час стало важко.

І.С. – Згадайте, як сталося, що Ви почували себе справжнім міським?

К.Р. – Я почувала, як заміж вийшла. Ну а потім уже розчарувалася. І зараз я переїхала у типове міське... ну місто... Токмак.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК¹

- Аверченко – 35
 Аврамова Сара Михайлівна, респондент – 12
 Агафья, баба Козирєва І.М. – 42
 Агафья, баба Милай М.Т. – 40
 Адам, односельчанин Матвієнко В.П. – 15
 Адамова Євдокія Петрівна, респондент – 69
 Аким Спиридонович, дід Крючкової М.Ф. – 108
 Аким, прадід Тахтаджієвої Г.Д. – 41
 Акулина, баба Крючкової М.Ф. – 108
 Александрова (Карапєєва) Анна
 Костянтинівна, респондент – 135
 Алексей Ефимович, батько Корнева С.О. – 33
 Альоша, брат Кобилешної О.М. – 31
 Андрій (Ланточка) – 122
 Андрій, дід Різник Л.М. – 79
 Андрій, старший брат Дмитрик С.І. – 30
 Андрій, чоловік Карлаш М.В. – 10
 Андрусєва Ксюта, двоюрідна сестра
 Тимошенко П.І. – 57
 Андрусєви, родичі Тимошенко П.І. – 57
 Андрусиха – 57
 Анна Іллівна, колега Соломатіної В.Д., завуч
 школи – 14
 Анна, подруга Бондаренко Г.Н. – 61
 Антон – 122
 Антон, дід Бондаренко К.М. – 116
 Аня – 128
 Аня, сестра Ончева М.М. – 130
 Арина Харитоновна, баба Кашкової В.М. – 3
 Аркадій – 73
 Арсентій, дядько Коваленко Н.Т. – 6
 Артамонов, односельчанин
 Омельченко Г.П. – 88
 Асибаш – 154
 Ася, тітка Сук О.О. – 48
 Афанасій, двоюрідний брат
 Перепелиці П.Г. – 131
 Бабіч, директор школи – 14
 Байбара Володька, односельчанин Плотника
 В.Д. – 20
 Бакаліха – 15
 Баліцька Ганна Федорівна, респондент – 101
 Бандера – 50
 Баранов Фотій, дід Камишова С.М. – 106
 Баранова (Марченко) Галина Іванівна,
 респондент – 28
 Безручко Дмитро Михайлович, батько
 Соломатіної В.Д. – 14
 Безручко Олександра Олександрівна, мати
 Соломатіної В.Д. – 14
 Безугла (Жейнова) Марія Василівна, респондент – 126
 Безугла Софія Іванівна, респондент – 55
 Бичок Данило Юхимович, друг Перепелиці П.Г. – 131
 Білаш (В'юн) Ніна Микитівна, респондент – 121
 Білоручко, односельчанин Скрипки П.М. – 139
 Бобро Оксана Миколаївна, інтерв'юєр – 50-54
 Божко Галина Матвіївна, респондент – 17
 Божко Галина Степанівна, мати Божко Г.М. – 17
 Божко Матвій Йонович, батько Божко Г.М. – 17
 Бойко, двоюрідна сестра Мазенко Н.Р. – 36
 Бойков (Алешка), вітчим Мазенко Н.Р. – 36
 Бондаренки – 18
 Бондаренко (Педан) Катерина Миколаївна,
 респондент – 116
 Бондаренко (Руденко) Ганна Нікітічна,
 респондент – 61
 Бондаренко Руслана Олександрівна, інтерв'юєр – 78, 79, 116-118
 Бондаренко Яна Олександрівна, інтерв'юєр – 80-83, 119, 120
 Бондарь Коля, знайомий Руденко М.К. – 113
 Бонжукова Ганна Андріївна, респондент – 64
 Бонжукова Юлія Євгеніївна, інтерв'юєр – 61-65
 Бончева (Чевлеклий) Катерина Іванівна,
 респондент – 62
 Бончева Євдокія, дочка Бончевої К.І. – 62
 Бордюг Катерина Степанівна, респондент – 103
 Борис Григорович, завгосп військового госпіталю – 14
 Бородін Іван Афанасійович – 131
 Брежнев – 52, 57
 Брізіцький Іван Трохимович, респондент – 96
 Бура (Зброя) Ніна Олексіївна, респондент – 91
 Буравченко – 88
 Буренко Іван, дядько Коваленко Н.Т. – 6
 Буримиха, односельчанка Карлаш М.В. – 10
 Бурлакова (Димова) Степанида Федорівна,
 респондент – 43
 Буров – 37
 Бутенко Анна Петровна, мати Онищенко М.С. – 52
 Бутенко Іван Алексійович, дід Онищенко М.С. – 52
 Бутенко Негонія Іванівна, баба Онищенко М.С. – 52
 Бутенко Сава Іванович, батько Онищенко М.С. – 52
 Буцанов Борис Ільич, дід Буцанова І.С. – 127
 Буцанов Іван Степанович, респондент – 127
 Буцанов Степан Борисович, батько Буцанова І.С. – 127
 Буцанова (Жейнова) Надія Василівна, респондент – 128
 Буцанова Варвара Лазарівна, мати Буцанова І.С. – 127
 Буцанова Єва Лазарівна, баба Буцанова І.С. – 127
 В'юн Євдокія Яківна, мати Білаш Н.М. – 121
 В'юн Микита Самсонович, батько Білаш Н.М. – 121

¹ Подано за номерами інтерв'ю.

- В'юн Світлана Володимирівна, інтерв'юер – 121-125
- Вагінін Микола, молодший лейтенант – 133
- Валя, двоюрідна сестра Соломатіної В.Д. – 14
- Валя, дочка Завадько К.А. – 37
- Валя, племінниця Завадько К.А. – 37
- Ваня – 32
- Ваня, батько Штокалової Р.І. – 45
- Ваня, брат Венцевої Є.І. – 74
- Ваня, брат Завадько К.А. – 37
- Ваня, брат Матвієнко В.П. – 15
- Ваня, дядько Новакової Н.М. – 129
- Ваня, дядько Соломатіної В.Д. – 14
- Ванька (Ваня), чоловік Корякової К.І. – 137
- Ванько, прадід Злиденного А.М. – 122
- Варава Олена Олександрівна, інтерв'юер – 5
- Варя – 57
- Васеніна Валентина Сергіївна, інтерв'юер – 9-13
- Василий, дід Тельчарової В.С. – 71
- Василиса Власовна, мати Ніколаєнко Н.Т. – 83
- Василь Іванович (Васька) – 122
- Василь Кирилович, батько Жейнова П.В. – 86
- Василь, батько Марченко М.В. – 56
- Васильевна, мати Чухванової Ю.П. – 39
- Вася – 122
- Вася, чоловік Завадько К.А. – 37
- Вася, чоловік Штокалової Р.І. – 45
- Васька, баба Скуйбеди Д.І. – 125
- Вахно Валя – 61
- Венцева (Чердаклієва) Євдокія Іванівна, респондент – 74
- Вера Абрамовна, секретар директора – 37
- Вера Андреевна, знайома вчителька – 108
- Вера Наумовна, сестра, вчителька – 122
- Вера, дочка Вірьовкіної Г.М. – 66
- Вера, сусідка Шелудченко Л.І. – 38
- Вербій Оксана (Вербійка), колишня односельчанка Онищенко М.С. – 52
- Верн Жуль, французький письменник – 25
- Верніков (Вернішин) Верністьян – 133
- Вертепорох (Левченко) Віра Миколаївна, респондент – 44
- Вера, невістка Шевченко О.А. – 154
- Вера, тітка Вертепорох В.М. – 44
- Виктор Иммануилович, земляк Штокалової Р.І. – 45
- Виноградова, одногрупниця Шелудченко Л.І. – 38
- Вірьовкіна Ганна Миколаївна, респондент – 66
- Вітя – 18
- Вітька, двоюрідний брат Гончаренко Т.П. – 111
- Влас, дід Ніколаєнко Н.Т. – 83
- Вовка – 76
- Вовка, чоловік Гончаренко Т.П. – 111
- Войтенкова, прабаба Гончаренко Т.П. – 111
- Володя, брат Петровської В.Г. – 1
- Гавриленко Лена, подруга Іванової М.І. – 136
- Гаврило, дід Донець М.О. – 144
- Галенко (Скоч) Ольга Микитівна, респондент – 18
- Галина Андріївна – 18
- Галина, баба Дахно О.А. – 78
- Галка, дочка Карлаш М.В. – 10
- Галкина Варвара Кирилловна, мати Кашкової В.М. – 3
- Галкины – 3
- Галя – 18
- Галя, дочка Георгінової С.Ю. – 63
- Галя, дочка Мартиненко В.І. – 145
- Галя, дочка Чердаклієвих Г.С. та К.І. – 75
- Галя, сваха Корякової К.І. – 137
- Галя, сестра Злиденного А.М. – 122
- Галя, сестра Перепелиці П.Г. – 131
- Галька – 108
- Гальченко (Северин) Поліна Василівна, респондент – 51
- Ганна, баба Ніколаєнко Н.Т. – 83
- Гапоненко Яна Олександрівна, інтерв'юер – 134, 135, 136, 137
- Гаша, тітка Бондаренко К.М. – 116
- Генов Афанасий Іванович, батько Щербини Г.О. – 25
- Генов Іван Несторович, дід Щербини Г.О. – 25
- Генова Ліда – 25
- Генова Меланія Федосеевна, мати Щербини Г.О. – 25
- Геновы – 27
- Георгінов Дмитро, чоловік Георгінової С.Ю. – 63
- Георгінова (Єсипова) Соломія Юхимівна, респондент – 63
- Гергенова Ольга Степановна, мати Александрової А.К. – 135
- Гітлер – 33, 122
- Глінка – 140
- Гловадская – 118
- Глушко – 51
- Гнибідя Євген Володимирович, інтерв'юер – 35-37
- Голик Евдокия Сергеевна, мати Єременко К.Д. – 22
- Голощаниха – 154
- Гонтар – 88
- Гончар Надя, подруга Сімакової А.М. – 140
- Гончар Ніна, подруга Сімакової А.М. – 140
- Гончаренко (Саєнко) Тетяна Петрівна, респондент – 111
- Горбачова (Комаровська) Віра Сергіївна, респондент – 97
- Горенко Кость, секретар комсомольської організації – 122
- Горпина, баба Іванової М.І. – 136
- Гострий Даніл (Луценко) – 122
- Гострий Петро – 122
- Гострі – 122
- Григорій Дмитриевич, дід Ончева М.М. – 130
- Григорій (Гришка), дядько Дмитрик С.І. – 30
- Григорій Григорович – 122

- Григорій, дід Різник Л.М. – 79
 Гримаса – 122
 Грихно Зінаїда Петрівна, вчителька – 122
 Грихно Ніна – 122
 Гриценко Марія Володимирівна, мати
 Панасенко В.Я. – 149
 Гриценко Яків Васильович, батько
 Панасенко В.Я. – 149
 Гриша – 122
 Губанов Михаил Николаевич, директор
 заводу – 37
 Губій Олександр Олександрович,
 респондент – 159
 Гунская Прасковья Афанасьевна, вчителька
 Дмитрик С.І. – 30
 Гупало Алексей Ефремович, дід
 Опоки В.М. – 23
 Гупало Зинаида Павловна, мати
 Опоки В.М. – 23
 Гупало Николай Алексеевич, батько
 Опоки В.М. – 23
 Гурбич Марина Сергіївна, інтерв'юер – 111-
 115
 Гусак (Яхно) Марія Маркіянівна,
 респондент – 132
 Гюго Віктор, французький письменник – 15
 Давидов Георгій Костянтинівич,
 респондент – 11
 Дахно Катерина Андріївна, респондент – 80
 Дахно Ольга Андріївна, респондент – 78
 Дахно, чоловік Костенко М.П. – 93
 Даша, баба Тельчарової В.С. – 71
 Дашенька, правнучка Сопотницького Д.Г. –
 27
 Демченко Полина Демьяновна, вчителька
 Петровської В.Г. – 1
 Денікін – 30
 Дешевський – 10
 Дешевський Олексій, дід Карлаш М.В. – 10
 Димид, дядько Дмитрик С.І. – 30
 Дідусь Василь Тарасович, дід
 Сімакової А.М. – 140
 Дідусь Оришка Мартинівна, баба
 Сімакової А.М. – 140
 Дідусь Тарас Тихонович, прадід
 Сімакової А.М. – 140
 Дідусь Тетяна Василівна, мати
 Сімакової А.М. – 140
 Дмитрій Григорьевич, прадід Ончева М.М. –
 130
 Дмитрик (Панасенко) Софія Іванівна,
 респондент – 30
 Довженко – 39
 Домашенко Євдокія Фелімонівна, мати
 Мартиненко В.І. – 145
 Домашенко Ілля Захарович, батько
 Мартиненко В.І. – 145
 Донець (Гавриленко) Марія Онефанівна,
 респондент – 144
 Донченко, односельчанин Чернявської М.І. – 150
 Дора (Федора), баба Баранової Г.І. – 28
 Дохновская, начальниця Дубовик Н.С. – 110
 Драї Петро Андрійович, респондент – 35
 Драчук (Бебешко) Ганна Матвіївна, респондент –
 153
 Дротянко, голова колгоспу – 15
 Дубовик (Бабакова) Хатина Степанівна, баба
 Гончаренко Т.П. – 111
 Дубовик (Небесна) Надія Семенівна, респондент –
 110
 Дубовик Андрій, дядько Гончаренко Т.П. – 111
 Дубовик Василь Федорович, респондент – 109
 Дубовик Корній Тимофійович, дід
 Гончаренко Т.П. – 111
 Дубовик Мотрьона, прабаба Гончаренко Т.П. – 111
 Дубовик, бібліотекар – 113
 Дубовики – 111
 Дуков Лазарь Георгиевич, батько Мітевої В.Л. – 26
 Дукова Марія Дмитриївна, мати Мітевої В.Л. – 26
 Дунданов Дмитрий Афанасьевич, батько
 Тельчарової М.Д. – 73
 Дунданова Анна Дмитриївна, мати
 Тельчарової М.Д. – 73
 Катерина Івановна, мати Бончевої К.І. – 62
 Елена Антоновна, мати Крючкової М.Ф. – 108
 Елена Николаевна, баба Безуглої М.В. – 126
 Еременко Денис Семенович, батько
 Єременко К.Д. – 22
 Євгенія Миколаївна, баба Жейнова П.В. – 86
 Євдокія Тимофіївна, вчителька – 131
 Євтушенко Павло Пилипович, дід Коротича П.Г. –
 133
 Єдченко, ветеринар, односельчанин
 Гончаренко Т.П. – 111
 Єлена, мати Іванової М.І. – 136
 Єременко Катерина Денисівна, респондент – 22
 Жабаленчиха, односельчанка Матвієнко В.П. – 15
 Жейнов Василий Кириллович – 126, 128
 Жейнов Кирилл Николаевич – 126, 128
 Жейнов Пилип Васильович, респондент – 86
 Жейнова Елена Николаевна, баба Буцанової Н.В. –
 128
 Жейнова Лукерія Кирилловна – 126, 128
 Женя – 134
 Женя – 57
 Жила – 18
 Жилиха Марія, односельчанка Галенко О.М. – 18
 Жир – 161
 Жолоб Наталія Миколаївна, інтерв'юер – 131-133
 Заболотський Олександр Вікторович, респондент –
 2
 Заболоцкая Елизавета Михайловна, мати
 Заболотського О.В. – 2
 Заболоцкий Виктор Андреевич, батько
 Заболотського О.В. – 2
 Завадько Клавдія Антонівна, респондент – 37
 Загорощенко (Гадючко) Катерина Василівна,
 респондент – 112

- Загребельна (Фурса) Раїса Михайлівна, респондент – 87
 Загребельна Алла Борисівна, інтерв'юер – 84-87
 Захаренко Микола, односельчанин
 Костенко Г.В. – 92
 Захарий, дядько Новакової Н.М. – 129
 Зброя Оксана Сергіївна, інтерв'юер – 88-91
 Зина – 65
 Зина, дочка Бурлакова С.Ф. – 43
 Зінченко (Губій) Надія Іванівна, респондент – 157
 Зінька, тітка – 122
 Злиденна Марія Іванівна, мати
 Злиденного А.М. – 122
 Злиденний Андрій Максимович, респондент – 122
 Злиденні – 122
 Зось Дуська – 122
 Зоя Петрівна, викладач Дмитрик С.І. – 30
 Зубенко Тетяна Юріївна, інтерв'юер – 155-159
 Зубоченко Валя, подруга, сусідка
 Ніколаєнко Н.Т. – 83
 Іван Степанович, батько Кирилової І.І. – 70
 Іван, дід Вільовкіної Г.М. – 66
 Іван, прадід Сопотницького Д.Г. – 27
 Іван – 122
 Іван – 122
 Іван – 122
 Іван Арсентійович, батько Рудневої Г.І. – 21
 Іван Арсентійович, вчитель Білаш Н.М. – 121
 Іван Іванович, син Корякової К.І. – 137
 Іван Кузловський – 140
 Іван Леонтійович, дядько Соломатіної В.Д. – 14
 Іван, батько Іванової М.І. – 136
 Іван, двоюрідний брат Костенко Г.В. – 92
 Іван, дядько Злиденного А.М. – 122
 Іван, дядько Самійленко К.П. – 16
 Іван, дядько Сук О.О. – 48
 Іванівна, односельчанка Самійленко К.П. – 16
 Іванов Іван Іванович, чоловік Орловської В.М. – 148
 Іванова (Бойко) Марія Іванівна, респондент – 136
 Іванюха Станіслав Олександрович, інтерв'юер – 34, 160, 161
 Іващенко Лідія Іванівна, респондент – 141
 Івко – 18
 Ігнатов Юрій Олександрович – 122
 Ігор, двоюрідний брат Костенко Г.В. – 92
 Ілля, брат Дмитрик С.І. – 30
 Ірина Федорівна, вчителька – 131
 Кабанцов Николай, знайомий
 Перепелиці П.Г. – 131
 Кабаченко Лідія Іллінішна, респондент – 160
 Кабаченко Василь Іванович, дід Кондратьєвої Р.І. – 161
 Кабаченко Наталя Федорівна, баба Кондратьєвої Р.І. – 161
 Каларов – 43
 Калініченко Андрій Юхимович, дід Омельченко Г.П. – 88
 Калініченко Устина, баба Омельченко Г.П. – 88
 Калюжна Галина Лаврентіївна, респондент – 81
 Камишов Михайло Сидорович, батько Камишова С.М. – 106
 Камишов Сидір, дід Камишова С.М. – 106
 Камишов Степан Михайлович, респондент – 106
 Камишова (Баранова) Соф'я Фотіївна, мати Камишова С.М. – 106
 Канівець (Кірпічова) Ніна Василівна (Ніна), респондент – 120
 Канівець Іван Васильович, респондент – 119
 Кара Дмитрій Дмитрієвич, дід Мітевої В.Л. – 26
 Кара Марія Івановна, баба Мітевої В.Л. – 26
 Карапеев Константин Дмитрієвич, батько Александрової А.К. – 135
 Карімова Катерина Володимирівна, інтерв'юер – 29-33
 Карлаш Василь Євдокимович, батько Карлаш М.В. – 10
 Карлаш Марія Василівна, респондент – 10
 Карлаш Улита Олексіївна, мати Карлаш М.В. – 10
 Карпенко Марія Дмитрівна, вчителька Костенко Н.К. – 82
 Карпії, односельчани Галенко О.М. – 18
 Карпо Іванович, батько Костенко Н.К. – 82
 Карпо, батько Писаренко Є.К. – 99
 Карташі, односельчани Жейнова П.В. – 86
 Карташова Валентина Петрівна, інтерв'юер – 96-99
 Катерина Дмитрівна, акушерка – 51
 Катерина Іванівна (Саснчиха), баба Гончаренко Т.П. – 111
 Катерина II, імператриця – 25, 27, 65, 66, 86, 88, 111, 127, 135, 140
 Катерина, мати Марченко М.В. – 56
 Катерина, сестра Дмитрик С.І. – 30
 Катя – 150
 Катя, сестра Петровської В.Г. – 1
 Кацаї, односельчани Дахно О.А. – 78
 Кашкова (Самусенко) Віра Миколаївна, респондент – 3
 Кемичаджи Георгій Стелянович, батько Перехрест О.Г. – 5
 Кемичаджи Любовь Григорьєвна, мати Перехрест О.Г. – 5
 Килина, мати Нечитайла І.Ю. – 98
 Киорпе Катерина Михайловна (Мошкина), мати Тельчарової В.С. – 71
 Киорпе Семен Васильєвич, батько Тельчарової В.С. – 71
 Кириліха, односельчанка Галенко О.М. – 18
 Кирилл Лазаревич, дід Кашкової В.М. – 3
 Кирилл Николаєвич, дід Жейнова П.В. – 86
 Кирилл, дід Ончева М.М. – 130
 Кирилова Ірина Іванівна, респондент – 70

- Кіркова (Бакаржієва) Поліна Дмитрівна, респондент – 67
 Кірова Євдокія Петрівна, респондент – 64
 Клава, сестра Опоки В.М. – 23
 Клава, тітка Дмитрик С.І. – 30
 Клеймер – 122
 Клименко, односельчанин Скрипки П.М. – 139
 Климент Коля, племінник Матвієнко В.П. – 15
 Кобилешна (Гасенко) Ольга Михайлівна, респондент – 31
 Коваленко (Буренко) Надія Тимофіївна, респондент – 6
 Коваль Татьяна Павловна, мати
 Коваль Т.П. – 29
 Коваль Тетяна Павлівна, респондент – 29
 Ковальська Галина Миколаївна, мати
 Галенко О.М. – 18
 Ковальський Микола Йосипович, дід
 Галенко О.М. – 18
 Ковальські – 18
 Ковчина (Кучерєва) Марія Миколаївна, колега Дахно О.А. – 78
 Ковшарова Дар'я Сергіївна, інтерв'юєр – 1-4
 Козирєв Іван Михайлович, респондент – 42
 Козленко Тоня, сусідка Різник Л.М. – 79
 Колодяжний Олекс Михайлович, вчитель
 Гончаренко Т.П. – 111
 Коля, брат Матвієнко В.П. – 15
 Коля, дядько Соломатіної В.Д. – 14
 Коля, син Віршовкіної Г.М. – 66
 Коля, син Щербини М.М. – 32
 Коляда Валентина Митрофанівна, респондент – 9
 Комаровська Варвара Наумівна, мати
 Горбачової В.С. – 97
 Комаровський Сергій Іванович, батько
 Горбачової В.С. – 97
 Кондратьєва Раїса Іванівна, респондент – 161
 Конон – 137
 Конячиха (Луша) – 137
 Корнев Сергій Олексійович, респондент – 33
 Коротич Григорій Тимофійович, батько
 Коротича П.Г. – 133
 Коротич Ольга Павлівна, баба
 Коротича П.Г. – 133
 Коротич Прокоп Григорович, респондент – 133
 Коротич Тимофій Лаврентійович, дід
 Коротича П.Г. – 133
 Корф, барон – 10
 Корякова (Костенко) Катерина Іванівна, респондент – 137
 Косован Лідія Павлівна, респондент – 117
 Костенко (Пучка) Ніна Карпівна, респондент – 82
 Костенко Галина Василівна, респондент – 92
 Костенко Іван Григорович, респондент – 95
 Костенко Марія Прокопівна, респондент – 93
 Костя, дядько Соломатіної В.Д. – 14
 Коцур (Рябушко) Ганна Мосіївна, респондент – 152
 Коцюбинський Михайло – 122
 Кропивницький – 120
 Крючкова (Камиса) Марія Федорівна, респондент – 108
 Ксенія – 111
 Кубрак (Кудлай) Валентина Іванівна, респондент – 84
 Кузьма Дем'янович, дід Козирєва І.М. – 42
 Кузьма, дід Мирошніченко Г.Ф. – 124
 Кузьменко Мартин, прадід Сімакової А.М. – 140
 Курбацкая, прабаба Баранової Г.І. – 28
 Курбацковы – 28
 Курило Марія Павлівна, колега Дахно О.А. – 78
 Кюрчев Дмитро Іванович, респондент – 65
 Кюрчев Іван Иммануїлович, батько
 Кюрчева Д.І. – 65
 Кюрчева Зинаїда Борисовна, мати Кюрчева Д.І. – 65
 Лазаревич – 61
 Лазарь, дядько Новакової Н.М. – 129
 Лебедченко Федя, односельчанин Новакової Н.М. – 129
 Левченко Микола Семенович, батько
 Вертепорох В.М. – 44
 Левченко Ольга Тихоновна, мати
 Вертепорох В.М. – 44
 Лена, сестра Буцанової Н.В. – 128
 Ленин – 7, 33, 63, 120
 Ліда, дочка Сопотницького Д.Г. – 27
 Лидія Тимофеевна, мати Корнева С.О. – 33
 Лилик Іван Никифорович, батько Скуйбеди Д.І. – 125
 Лилик Наталя Степанівна, мати Скуйбеди Д.І. – 125
 Линник Марфа Трохимівна, мати Гальченко П.В. – 51
 Линник Трохим, дід Гальченко П.В. – 51
 Липецкий – 30
 Лисенко (Воронцова) Раїса Іллінішна, респондент – 123
 Литвин (Литвинова) Алла Олександрівна, респондент – 7
 Литовченко Анатолій – 140
 Лиходід Никифор – 122
 Ліда – 137
 Ліда, подруга Костенко Г.В. – 92
 Лілька – 137
 Локашенко – 122
 Лубинець – 122
 Лук'яненко Іван Миколайович, батько
 Олійник Л.І. – 19
 Лук'яненко Катерина Іванівна, мати Олійник Л.І. – 19
 Лук'яненко Марія (Марфа), баба Олійник Л.І. – 19
 Лукаш (Бебешко) Лідія Гордіївна, респондент – 155
 Лукерія Кирилівна, мати Жейнова П.В. – 86
 Люба, дочка Завадько К.А. – 37
 Люба, невістка Корякової К.І. – 137
 Люба, односельчанка Георгінової С.Ю. – 63

- Люба, подруга Чухванової Ю.П. – 39
 Любочка, дочка Тимошенко П.І. – 57
 Люда, сестра Петровської В.Г. – 1
 Людмила Павлівна, начальник
 Штокалової Р.І. – 45
 Люся – 137
 Льоня, племінник Матвієнко В.П. – 15
 Маджаров Дем'ян Христофорович,
 респондент – 68
 Мазенко Анатолій Владимирович, чоловік
 Мазенко Н.Р. – 36
 Мазенко Надія Романівна, респондент – 36
 Майданик Іван Михайлович, вчитель
 Онищенко М.С. – 52
 Макар Андрійович, батько Різник Л.М. – 79
 Макаренко Олександра Аврамівна, баба
 Злиденного А.М. – 122
 Максим Петрович, батько Злиденного А.М. –
 122
 Максим Свиридович (Клишоногий Максим),
 вчитель фізики – 14
 Маленко Зоя Макарівна, респондент – 60
 Малайчук Ольга Іванівна, респондент – 64
 Манич Єгор Данилович, друг батька
 Коротича П.Г. – 133
 Манич Марко Данилович, друг батька
 Коротича П.Г. – 133
 Маня, сестра Канівець Н.В. – 120
 Манька, мати Злиденного А.М. – 122
 Марина, баба Донець М.О. – 144
 Марина, баба Сакуна В.К. – 114
 Марина, односельчанка Новакової Н.М. –
 129
 Марія Дмитриєвна, мати Козирєва І.М. – 42
 Марія, односельчанка Георгінової С.Ю. – 63
 Марія Михайлівна, вчителька Білаш Н.М. –
 121
 Марія Михайлівна, мати Рудневої Г.І. – 21
 Марія Федорівна, мати Марченко С.Ф. – 50
 Марія, баба Бондаренко К.М. – 116
 Марія, сестра Ніколаєнко Н.Т. – 83
 Марія, тітка Соломатіної В.Д. – 14
 Мартиненко Валентина Іллівна, респондент
 – 145
 Мартын, дід Педана К.П. – 118
 Маруся – 122
 Маруся, баба Чердаклієва Г.С. – 75
 Марфа, баба Педана К.П. – 118
 Марченко (Писанець) Марія Василівна,
 респондент – 56
 Марченко (Хайло) Софія Федорівна,
 респондент – 50
 Марченко Акулина Анисимовна, баба
 Баранової Г.І. – 28
 Марченко Іван Митрофанович, батько
 Баранової Г.І. – 28
 Марченко Фекла Парфеновна, мати
 Баранової Г.І. – 28
 Марья, баба Петровської В.Г., знахарка – 1
 Матвейкіна Аксютя – 154
 Матвієнки – 88
 Матвієнко Віра Петрівна, респондент – 15
 Матвії, односельчани Дахно О.А. – 78
 Матрьона Степанівна, вчителька – 14
 Махно – 16, 30, 35, 50
 Мелюх – 88
 Мериленко, голова сільської ради – 28
 Мизина, одногрупниця Шелудченко Л.І. – 38
 Микита, дід Костенко М.П. – 93
 Микитівна, мати Костенко М.П. – 93
 Микитовна, односельчанка Онищенко М.С. – 52
 Микола – 86
 Микола Іванович, син Корякової К.І. – 137
 Микола, батько Бондаренко К.М. – 116
 Миколай, святий – 147
 Милай (Кайда) Марія Трифонівна, респондент – 40
 Милай Дмитрій Мефодієвич, вітчим Милай М.Т. –
 40
 Милай Катерина Ильинична, мати Милай М.Т. –
 40
 Мирошниченко (Сітало) Галина Федорівна,
 респондент – 124
 Митрофан, дід Ніколаєнко Н.Т. – 83
 Митя, дядько Тельчарової М.Д. – 73
 Михайл Кузьмич, батько Козирєва І.М. – 42
 Михайл, дід Рудневої Г.І., священник – 21
 Михайленко Васька, односельчанин Дубовик Н.С. –
 110
 Михайло Іванович, чоловік Дмитрик С.І. – 30
 Михайлова (Феодосьєва) Віра Григорівна,
 респондент – 46
 Миша, брат Венцевої С.І. – 74
 Миша, дід Тельчарової В.С. – 71
 Миша, дядько Новакової Н.М. – 129
 Міненко Євгенія Миколаївна, інтерв'юер – 43-46,
 49
 Мітева (Дукова) Валентина Лазарівна, респондент –
 26
 Мітя, брат Кобилешної О.М. – 31
 Мічурін – 122
 Молотов, міністр закордонних справ – 43
 Мороз – 122
 Морозов Павлик – 33
 Морозова Світлана Вікторівна, інтерв'юер – 126-
 130
 Москаленко Оксана Юрївна, інтерв'юер – 100-102,
 108
 Мотря, баба Ніколаєнко Н.Т. – 83
 Мотря, тітка – 122
 Мотя – 32
 Мураш Дар'я Андріївна, мати Косован Л.П. – 117
 Мураш Павло Митрофанович, батько
 Косован Л.П. – 117
 Мусечка, дочка Георгінової С.Ю. – 63
 Муссоліні – 33
 Надежда, баба Педана К.П. – 118
 Надя – 122
 Надя, дочка Александрової А.К. – 135
 Надя, невістка Матвієнко В.П. – 15
 Надя, сестра Ончева М.М. – 130

- Надя, сестра Перепелиці П.Г. – 131
 Назар, прадід Гальченко П.В. – 51
 Назаров Петро Олександрович, інтерв'юер – 66-68
 Назарови, односельчани Білаш Н.М. – 121
 Назарук – 88
 Настас Максим Васильович, інтерв'юер – 148, 149
 Настя, баба Тельчарової В.С. – 71
 Настя, тітка Литвин А.О. – 7
 Наталка Петрівна, мати Донець М.О. – 144
 Наталка Полтавка – 18
 Наталка, баба Вертепорох В.М. – 44
 Наталья Івановна, дочка Корякової К.І. – 137
 Наталья Мартыновна, мати Педана К.П. – 118
 Наташа – 125
 Наташа, дочка Бондаренко Г.Н. – 61
 Наташа, тітка Кюрчева Д.І. – 65
 Наташка – 81
 Наум, дядько Злиденного А.М. – 122
 Нахватук – 88
 Нахимов, адмірал – 33
 Небесный Семен Макарович, батько Дубовик Н.С. – 110
 Недобуга (Саєнко) Варвара Яківна, респондент – 100
 Немирович-Данченко – 10
 Нестеренкова, сусідка Чухванової Ю.П. – 39
 Нечитайло Іван Юхимович, респондент – 98
 Никита, дід Пінчук П.Ф. – 54
 Никифор, дід Скуйбеди Д.І. – 125
 Николай Дмитриевич, батько Кашкової В.М. – 3
 Николай Чудотворец, святий – 8
 Николай, прадід Жейнова П.В. – 86
 Ніна – 45
 Ніколаєнко Ніна Тимофіївна, респондент – 83
 Нікулін – 140
 Ніна Василівна – 122
 Ніна Петрівна – 122
 Ніна, дочка директора банку – 122
 Ніночка, сестра Кабаченко Л.І. – 160
 Новакова (Ончева) Надія Миколаївна, респондент – 129
 Нюра, сестра Тіняєва П.П. – 115
 Овчарова Ольга Дмитрівна, респондент – 107
 Одарка, кума матері Ніколаєнко Н.Т. – 83
 Оксана, баба Гальченко П.В. – 51
 Олександра Григорівна, матір Різник Л.М. – 79
 Олексій, родич Коцур Т.М. – 152
 Олена, тітка Дмитрик С.І. – 30
 Олійник (Лук'яненко) Лідія Іванівна, респондент – 19
 Олійник Юлія Василівна, інтерв'юер – 15-20
 Олійники – 18
 Оля – 122
 Оля – 44
 Оля, тітка Петровської В.Г. – 1
 Оля, тітка Тельчарової М.Д. – 73
 Ольга Єлисеївна, колега Соломатіної В.Д. – 14
 Ольга, тітка Дмитрик С.І. – 30
 Ольга, тітка Соломатіної В.Д. – 14
 Омела Кузьма, дід Милай М.Т. – 40
 Омельченко (Самура) Ганна Полієктівна, респондент – 88
 Омесь Євген Олександрович, інтерв'юер – 147
 Онегин Евгений – 25
 Оніфан Гаврилович, батько Донець М.О. – 144
 Оніщенко (Бутенко) Марфа Савівна, респондент – 52
 Ончев Кирилл, дід Буцанової Н.В. – 128
 Ончев Михайло Миколайович, респондент – 130
 Ончева Марина Лазаревна, баба Буцанової Н.В. – 128
 Ончева Николай Кириллович, батько Ончева М.М. – 130
 Опока (Гупало) Валентина Миколаївна, респондент – 23
 Орищенко Марія Савівна, респондент – 59
 Орлови, односельчани Руденко М.К. – 113
 Орловська Валентина Миколаївна, респондент – 148
 Орьол, пан Матвієнко В.П. – 15
 Осика – 154
 Осипенко Поліна, Герой Радянського Союзу – 85
 Очарьов, директор школи – 122
 Пава – 35
 Павленик – 122
 Павло – 122
 Павло, дід Петровської В.Г. – 1
 Павлуша, брат Кобилешна О.М. – 31
 Пал Петрович – 122
 Паленков Михаил, батько Чердаклієвої Л.М. – 72
 Паленкова Марина Михайловна, мати Чердаклієвої Л.М. – 72
 Палько, дядько Злиденного А.М. – 122
 Панасенко Валентина Яківна, респондент – 149
 Панасенко Іван Кузьмич (глухий Іван), батько Дмитрик С.І. – 30
 Панасенко Леонід Андрійович, чоловік Панасенко В.Я. – 149
 Панасенкова Маня, подруга Канівець Н.В. – 120
 Пантюха – 137
 Папанова, баба Мазенко Н.Р. – 36
 Парфирий, дід Баранової Г.І. – 28
 Пастернак Іларіон, дід Хаченок М.М. – 89
 Пастернак Марина, баба Хаченок М.М. – 89
 Педан Андрій Кирилович, респондент – 118
 Педан Кирилл Тимофеевич, батько Педана К.П. – 118
 Педаш, сусідка Матвієнко В.П. – 15
 Пелагея Георгієвна, мати Адамової Є.П. – 69
 Пелагея Дмитриевна, баба Щербини Г.О. – 25
 Пеліванова Катерина Вікторівна, інтерв'юер – 69-72
 Перекупчиха, односельчанка Матвієнко В.П. – 15
 Перепелиця Гаврило, дід Перепелиці П.Г. – 131

- Перепелиця Микола Петрович, респондент – 131
 Перепелиця Петро Гаврилович, батько
 Перепелиці П.Г. – 131
 Перепелиця Прасков'я Іванівна, мати
 Перепелиці П.Г. – 131
 Пересіткини – 122
 Перехрест (Кемичаджи) Олена Георгіївна, респондент – 5
 Перідня Андрій Петрович, директор банку – 122
 Першак (Дмиртенко) Марія Федотівна, респондент – 13
 Першак Герасим, сусід Першак М.Ф. – 13
 Петр Николаевич, батько Адамової Є.П. – 69
 Петр Романович, брат Мазенко Н.Р. – 36
 Петро – 111
 Петро Григорович – 122
 Петро Іванович – 122
 Петро Іванович, дід Злиденного А.М. – 122
 Петро Петрович – 122
 Петро, брат Карлаш М.В. – 10
 Петро, дід Пінчук П.Ф. – 54
 Петро, прадід Галенко О.М. – 18
 Петровська Варвара Григорівна, респондент – 1
 Петя – 73
 Петя, брат Загребельної Р.М. – 87
 Петя, син Матвієнко В.П. – 15
 Пилипенко Віктор Анатолійович, інтерв'юер – 107
 Писаренко (Федько) Євдокія Карпівна, респондент – 99
 Півень Василь Григорович, респондент – 104
 Піддубний Іван, борець – 14
 Пінчук Дар'я Петрівна, мати Пінчук П.Ф. – 54
 Пінчук Павло Федорович, респондент – 54
 Пінчук Федір Микитович, батько
 Пінчук П.Ф. – 54
 Пінчук Юлія Станіславівна, інтерв'юер – 103-106
 Плісецка Майя, балерина – 14
 Плотник Василь Дмитрович, респондент – 20
 Плотник Віктор Никифорович, батько
 Плотника В.Д. – 20
 Плотник Любов Акимівна, мати
 Плотника В.Д. – 20
 Плотник Олександра, баба Плотника В.Д. – 20
 Поля – 127
 Поля – 55
 Пономарев Григорій Павлович, батько
 Петровської В.Г. – 1
 Пономарев Іван Павлович, дядько
 Петровської В.Г. – 1
 Пономарева Анастасія Павловна, тітка
 Петровської В.Г. – 1
 Пономарева Анна Павловна, тітка
 Петровської В.Г. – 1
 Пономарева Ірина Павловна, тітка
 Петровської В.Г. – 1
 Пономарева Татяна Степановна, мати
 Петровської В.Г. – 1
 Примак (Шелучко) Марія Василівна, респондент – 134
 Примак Анастасія, баба Примак М.В. – 134
 Примак Михаїл, дід Примак М.В. – 134
 Приходько Горпина, баба Примак М.В. – 134
 Приходько Іван Іванович, дід Примак М.В. – 134
 Приська, баба Злиденного А.М. – 122
 Приська, тітка Злиденного А.М. – 122
 Прокоп, дядько Юрка О.В. – 34
 Прутков, молодший лейтенант – 133
 Псел, односельчанин Чернявської М.І. – 150
 Псьол Іван, дід Перепелиці П.Г. – 131
 Псьол, баба Перепелиці П.Г. – 131
 Пушкин, поет – 25
 Пшенична (Кравченко) Валентина Георгіївна, респондент – 24
 Рада, баба Ончева М.М. – 130
 Расюк Ніна Никифорівна, вчителька – 122
 Рая, сестра Іванової М.І. – 136
 Рева Анна Митрофановна, баба Саранської Р.І. – 85
 Рева Іван Данилович, дід Саранської Р.І. – 85
 Рижих Іван, батько Шийки Є.І. – 146
 Рижих Наталка, мати Шийки Є.І. – 146
 Різник Любов Макарівна, респондент – 79
 Різніченко Анастасія Пантелеймонівна, респондент – 147
 Робенфельт – 122
 Рогознікова Людмила, колега Дахно О.А. – 78
 Рогознікови, односельчани Дахно О.А. – 78
 Розумовський Кирило – 140
 Ройка – 137
 Роман, батько Мазенко Н.Р. – 36
 Ромасько Єлизавета Юріївна, інтерв'юер – 22-24
 Руда Катя, односельчанка Коротича П.Г. – 133
 Руденко (Тінякова) Марія Кузьмівна, респондент – 113
 Руднева (Назаренко) Гізель Іванівна, респондент – 21
 Русак (Чумак) Віра Іванівна, баба
 Соломатіної В.Д. – 14
 Русак (Чумак) Олександр Тарасович, дід
 Соломатіної В.Д. – 14
 Ручка Артем Олександрович, інтерв'юер – 59, 60
 Савелій, дід Тельчарової В.С. – 71
 Савка, дід Іванової М.І. – 136
 Саєнки – 111
 Саєнко Володимир Іванович, дід Гончаренко Т.П. – 111
 Саєнко Петро Володимирович, батько
 Гончаренко Т.П. – 111
 Саєнко Пелагея Когєївна, мати Гончаренко Т.П. – 111
 Сазонова Прасковья Савельєвна, баба Опоки В.М. – 23
 Сакун (Кривунь) Анастасія Захарівна, мати
 Сакуна В.К. – 114

- Сакун Віктор Кузьмич, респондент – 114
 Сакун Кузьма Якимович, батько
 Сакуна В.К. – 114
 Сакун Яким Михайлович, дід Сакуна В.К. – 114
 Сало Володя, друг Коротича П.Г. – 133
 Саманський Григорій Андрійович – 122
 Саманський Юра, односельчанин
 Злиденного А.М. – 122
 Самарський Іван, односельчанин
 Злиденного А.М. – 122
 Самійленко (Штукальська) Катерина
 Петрівна, респондент – 16
 Самійлович – 88
 Самура Полієкт Федорович, батько
 Омельченко Г.П. – 88
 Самура Федора Андріївна, мати
 Омельченко Г.П. – 88
 Саранська Раїса Іванівна, респондент – 85
 Саранська Тетяна Митрофанівна, мати
 Саранської Р.І. – 85
 Саранський Іван Устимович, батько
 Саранської Р.І. – 85
 Саута Юлія Володимирівна, інтерв'юер – 145, 146
 Сачанов Миша, односельчанин
 Новакової Н.М. – 129
 Саша – 122
 Саша – 63
 Саша, брат Петровської В.Г. – 1
 Саша, племінник Матвієнко В.П. – 15
 Світлана – 153
 Сгедлов – 122
 Северин Василь Якович, батько
 Гальченко П.В. – 51
 Северин Євгенія Омелянівна, баба
 Гальченко П.В. – 51
 Северин Яків Назарович, дід
 Гальченко П.В. – 51
 Семен, дід Вертепорох В.М. – 44
 Сергій, дядько Злиденного А.М. – 122
 Сережа – 63
 Сивирин (Сунна) Одарка Романівна,
 респондент – 143
 Сидон Григорій Іванович, директор школи – 122
 Сидоренко (Толкачова) Варвара Михайлівна,
 респондент – 47
 Сидоренко Артем Ігорович, інтерв'юер – 47,
 48
 Сіденко Василь – 122
 Сіденко Іван Іванович (Саїд), дід
 Злиденного А.М. – 122
 Сіденко Савка – 122
 Сімаков Микола Сергійович, батько
 Сімакової А.М. – 140
 Сімакова Альвіна Миколаївна, респондент – 140
 Сіргєєвна – 115
 Сігало Прасков'я Миронівна, мати
 Мирошниченко Г.Ф. – 124
 Сігало Федір Кузьмич, батько
 Мирошниченко Г.Ф. – 124
 Скорлючка, односельчанка Шупти В.С. – 90
 Скоч Дмитро Петрович, дід Галенко О.М. – 18
 Скоч Мар'я, баба Галенко О.М. – 18
 Скоч Микита Дмитрович, батько Галенко О.М. – 18
 Скорчиха – 18
 Скорчі – 18
 Скринник Агафія Никифоровна, баба
 Корякової К.І. – 137
 Скринник Сергій (Серий), дід Корякової К.І. – 137
 Скрипка Петро Михайлович, респондент – 139
 Скуйбеда (Лилик) Дар'я Іванівна, респондент – 125
 Скулінець (Русанова) Олена Іванівна, респондент – 49
 Скутські, односельчани Білаш Н.М. – 121
 Славик – 51
 Смердов Анатолий Петрович, парторг – 129
 Смольный, поет – 33
 Смориґа Сергій Олександрович, інтерв'юер – 21
 Соколи, односельчани Хаченок М.М. – 89
 Солодченко – 88
 Соломатіна (Безручко) Віра Дмитрівна,
 респондент – 14
 Солоха Павло Павлович, інтерв'юер – 139, 143, 144
 Сопова Ольга Степанівна, респондент – 77
 Сопотницькая (Кобылянская) Софія, мати
 Сопотницького Д.Г. – 27
 Сопотницький Георгій, батько
 Сопотницького Д.Г. – 27
 Сопотницька Ганна Юріївна, інтерв'юер – 25, 26,
 27
 Сопотницький Дмитро Георгійович, респондент – 27
 Софія, тітка Дмитрик С.І. – 30
 Соф'я, баба Вірьовкіної Г.М. – 66
 Співак – 122
 Ставицький Матвій – 122
 Ставрунова Кіракія (Лідія) Іванівна, мати
 Дмитрик С.І. – 30
 Сталін – 16, 20, 33, 44, 102, 114, 133
 Стельмаченко Алексей Никифорович – 45
 Степа – 127
 Степа, брат Бурлакова С.Ф. – 43
 Степа, дядько Новакової Н.М. – 129
 Степа, син Бурлакова С.Ф. – 43
 Степа, син Чердаклієвих Г.С. та К.І. – 75
 Степанида Харлампіївна, мати Баліцької Г.Ф. – 101
 Степанида, мати Писаренко Є.К. – 99
 Степанида, тітка Злиденного А.М. – 122
 Стерписький – 122
 Стовбун Іван Іванович, односельчанин
 Коваль Т.П. – 29
 Столипин – 122, 131
 Стороженко Тетяна Володимирівна, інтерв'юер – 73-77
 Стянка (Таня), баба Ончева М.М. – 130
 Сук Ольга Олександрівна, респондент – 48

- Суницький Сергій Сергійович, інтерв'юер – 55-58
 Сурен – 33
 Сушкова Ленка, подруга Гончаренко Т.П. – 111
 Сюкалівський – 122
 Тадиущук Олександра Вікторівна, інтерв'юер – 38, 39
 Таиска, сусідка Чухванової Ю.П. – 39
 Таня – 136
 Таня – 65
 Танька – 137
 Тараненко – 122
 Тарасенко – 154
 Тарасов – 122
 Татькова Світлана Андріївна, респондент – 138
 Татьяна, мати Бондаренко К.М. – 116
 Тахтаджиев Дмитрий Іванович, батько
 Тахтаджиевої Г.Д. – 41
 Тахтаджиев Іван Григорьевич, дід
 Тахтаджиевої Г.Д. – 41
 Тахтаджиева Анастасія Дмитрівна, баба
 Тахтаджиевої Г.Д. – 41
 Тахтаджиева Анна Агафьевна, мати
 Тахтаджиевої Г.Д. – 41
 Тахтаджиева Ганна Дмитрівна, респондент – 41
 Твердохліб Вера, односельчанка
 Марченко С.Ф. – 50
 Тельчаров А.П. – 73, 74
 Тельчарова (Киорпе) Валентина Семенівна, респондент – 71
 Тельчарова Марія Дмитрівна, респондент – 73
 Тетяна, тітка – 122
 Тимки, односельчани Ніколаєнко Н.Т. – 83
 Тимкова Гапка, односельчанка
 Ніколаєнко Н.Т. – 83
 Тимофей Митрофанович, батько
 Ніколаєнко Н.Т. – 83
 Тимофей, дід Педана К.П. – 118
 Тимофій – 122
 Тимошенко (Линник) Прасков'я Іванівна, респондент – 57
 Тихон, дід Вертепорох В.М. – 44
 Тільки Ганна Костянтинівна, респондент – 76
 Тімченко, дядько Злиденного А.М. – 122
 Тіняєва (Єременко) Параска Петрівна, респондент – 115
 Толик – 63
 Толік – 112
 Толя, брат Опоки В.М. – 23
 Тонев Іван – 26
 Тонева Ніна – 26
 Тоня, сестра Кобилешної О.М. – 31
 Тонька – 18
 Точілкини, односельчани Матвієнко В.П. – 15
 Трохим, дід Гусак М.М. – 132
 Труханова Ірина Володимирівна, інтерв'юер – 40-42
 Турбуланов Степан Степанович, батько
 Сопової О.С. – 77
 Турбуланов Степан Степанович, дід Сопової О.С. – 77
 Турбуланова Марія Георгиевна, баба
 Сопової О.С. – 77
 Турбуланова Федора Афанасьевна, мати
 Сопової О.С. – 77
 Удовиченко Іван Ігорович, вчитель – 122
 Улас, чоловік Саранської Р.І. – 85
 Уляна, жінка дядька Дмитрик С.І. – 30
 Уманський Іван Іванович, респондент – 156
 Упряткини – 122
 Февронія, баба Сопотницького Д.Г. – 27
 Федір Антонович, вчитель – 14
 Федір Іванович, батько Баліцької Г.Ф. – 101
 Федір, дядько Соломатіної В.Д. – 14
 Федор, батько Крючкової М.Ф. – 108
 Федоска – 122
 Федя – 38
 Федя – 65
 Федя, син Бурлакова С.Ф. – 43
 Федя, чоловік Скуйбеди Д.І. – 125
 Фелипова Надя, односельчанка
 Александрової А.К. – 135
 Фелюлішка Федора, сусідка Онищенко М.С. – 52
 Фесенко Любов Андріївна, односельчанка
 Руденко М.К. – 113
 Феня, сестра Матвієнко В.П. – 15
 Фурса Ганна Опанасівна, мати Загребельної Р.М. – 87
 Фурса Гордій Миколайович, дід
 Загребельної Р.М. – 87
 Фурса Марія Опанасівна, баба Загребельної Р.М. – 87
 Фурса Михайло Гордійович, батько
 Загребельної Р.М. – 87
 Хайло (Макуха) Марія Андріївна, респондент – 53
 Хайло Федір Мефодійович, батько
 Марченко С.Ф. – 50
 Хареба Віктор, двоюрідний брат Баранової Г.І. – 28
 Харитон, дядько Дмитрик С.І. – 30
 Харченко, вчитель географії – 14
 Хаченок (Пастернак) Марфа Михайлівна, респондент – 89
 Хашцій – 154
 Хімченко Олександр Сергійович, інтерв'юер – 28, 109, 110
 Холод Анастасія Анатоліївна, інтерв'юер – 6-8, 14
 Хома – 88
 Хотієви – 122
 Хрущов Микита Сергійович – 30, 114, 122, 153
 Цуцкар, односельчанин Омельченко Г.П. – 88
 Чайка – 122
 Чайкіна Ліза – 122
 Чалдыкова Єлизавета Григорьевна, мати Ончева М.М. – 130

- Чалдыковы, родичі Ончева М.М. – 130
 Чевлеклий Иван Федорович, батько
 Бончевої К.І. – 62
 Чердаклиев Иван Федорович, батько
 Венцевої Є.І. – 74
 Чердаклиев Матвей Федорович, дід
 Чердаклиєва Г.С. – 75
 Чердаклиев Степан Матвеевич, батько
 Чердаклиєва Г.С. – 75
 Чердаклиєва Давнита Георгиевна, мати
 Венцевої Є.І. – 74
 Чердаклиєва Степанида Георгиевна, мати
 Чердаклиєва Г.С. – 75
 Чердаклиєв Георгій Степанович, респондент,
 чоловік Чердаклиєвої К.І. – 75
 Чердаклиєва (Паленкова) Лукерія
 Михайлівна, респондент – 72
 Чердаклиєва Катерина Іванівна, респондент,
 дружина Чердаклиєва Г.С. – 75
 Чернявська (Глян) Марія Іллівна,
 респондент – 150
 Чернявська Лідія Марківна, респондент – 94
 Чернявська Наталія Володимирівна,
 інтерв'юер – 150-154
 Чікілька, сусідка Онищенко М.С. – 52
 Чмирь Микола Йосипович, респондент – 58
 Чудновська (Тіщенко) Тетяна Федорівна,
 респондент – 151
 Чумак, брат баби Соломатіної В.Д. – 14
 Чухванова Юлія Пилипівна, респондент – 39
 Шаповал, дядько Злиденного А.М. – 122
 Шатух – 154
 Шаульський – 33
 Шевлякова Оля, знайома Руденко М.К. – 113
 Шевченки – 16
 Шевченко (Злиденна) Олександра Андріївна,
 респондент – 154
 Шевченко Ганна Никифорівна, респондент –
 102
 Шевченко Ганна Федорівна, мати
 Самійленко К.П. – 16
 Шевченко Семен Іванович, дід
 Самійленко К.П. – 16
 Шевченко Тарас, поет – 16
 Шевченко Харитина Семенівна, мати
 Самійленко К.П. – 16
 Шелудченко Лінарія Іванівна, респондент –
 38
 Шепілівська Ніна, односельчанка
 Матвієнко В.П. – 15
 Шепілов Віталька, зав. бібліотекою – 15
 Шеховцов Роман Сергійович, інтерв'юер – 138
 Шийка (Рижих) Євдокія Іванівна, респондент – 146
 Шипіли – 15
 Шкода Антон Прокопович – 122
 Шляпак Андрій Митрофанович, дід Косован Л.П. –
 117
 Шляпак Христя Яківна, баба Косован Л.П. – 117
 Шовкова Стелла Юріївна, інтерв'юер – 92-95
 Шостачка Марія Іванівна (Шостачка), вчителька –
 123, 124
 Шрами, односельчани Матвієнко В.П. – 15
 Штокалова (Смаковская) Раїса Іванівна,
 респондент – 45
 Штукальська Павліна Йосипівна, баба
 Галенко О.М. – 18
 Штукальський Петро Францович, батько
 Самійленко К.П. – 16
 Шульц – 122
 Шупта Василь Петрович, респондент – 90
 Шура, сестра Загребельної Р.М. – 87
 Шурко – 154
 Щербак (Чванько) Катерина Іванівна, респондент –
 4
 Щербина (Генова) Галина Опанасівна,
 респондент – 25
 Щербина (Онищенко) Марина Миколаївна,
 респондент – 32
 Щорс – 14, 50, 59, 122, 140, 143
 Юдінкова (Кліщуківа) Тамара Андріївна,
 респондент – 158
 Юне, німець – 86
 Юрко Олександр Васильович, респондент – 34
 Юрченко (Абалова) Марія Дмитрівна, респондент –
 8
 Юрченко Маня, колега Дахно О.А. – 78
 Юхим, батько Нечитайла І.Ю. – 98
 Явтушенко, дядько Злиденного А.М. – 122
 Якименко Анастасія Олексіївна, інтерв'юер – 140-
 142
 Якименко Іван Макарович, респондент – 142
 Янчік – 160
 Яровая Шура, подруга Мазенко Н.Р. – 36
 Ярошенко, зять Шевченко О.А. – 154
 Яроші – 116
 Яська (Отрішко) Ганна Федорівна, респондент –
 105
 Яхно Маркіян Трохимович, батько Гусак М.М. –
 132
 Яхно Харитина Денисівна, мати Гусак М.М. – 132

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК¹

- Австрія – 122, 133
 Азовкабель – 45, 71
 Азово-Чорноморський завод – 35
 Азовсталь – 105
 Азовське море – 1, 24, 27, 38, 43, 139
 Алма-Ата, місто – 90
 Алтай – 136
 Алтайський край – 23, 61
 Алушта, місто – 46, 61
 Америка – 68, 89, 90
 Амурська область – 49
 Анголенко, вулиця – 14
 Ангорка, місто – 24
 Андрівка, село – 30, 61-68
 Андрівська школа – 30
 Андріївка, село – 37, 51, 56, 58, 78-83, 87, 111, 116-121
 Андріївський район – 37, 41, 52, 56, 83, 117, 121, 123, 125
 Аннівка, село – 33, 41
 Антонівка, село – 13
 Архангельськ, місто – 9, 122
 Архангельська область – 14
 Архангельський обласний архів – 14
 Асканія-Нова – 126
 Ашхабад, місто – 5
 Баден-Баден, місто – 133
 Баку, місто – 43
 Банівка, село – 45
 Баришівський район – 137
 Барнаул, місто – 23
 Басань, село – 139
 Бахчисарай, місто – 116
 БДПУ – 1-161
 Берда, річка – 91
 Бердянськ (Осипенко), місто – 15, 21-49, 51-68, 70, 71, 73-83, 85, 86, 89, 92, 96, 98, 103-105, 107, 109-119, 121-124, 126-131, 133, 134, 136, 137, 139, 140, 150, 153, 155, 158
 Бердянське ремісниче училище – 40
 Бердянський міськмолкозавод – 52
 Бердянський повіт – 126, 130
 Бердянський район – 21, 29, 30, 32, 40, 42, 50-87, 116-120, 126
 Берегово, місто – 38
 Березово, село – 65
 Берестове, село – 50-60, 125
 Берлін, місто – 33
 Бессарабія – 25, 68, 126, 128, 129
 Білгород, місто – 14, 65
 Білорусія – 14, 15, 47, 50, 115, 134
 Білоцерківка, село – 85
 Більманка, село – 106
 Благовіщенка, село – 89, 90, 100
- Богородицьке, село – 134
 Болгарія – 25, 45, 66, 68, 76, 77, 86, 126, 130, 135
 Борисівка, село – 110
 Ботієво, село – 122
 Бродського, вулиця – 131
 Брянськ, місто – 154
 Будницьке, село – 137
 Будьонівський район – 133
 Буковина – 23
 Буринський район – 9
 Буткова, балка – 52
 Бухтир – 101
 В'ячеславівка, село – 26
 Варович, село – 134
 Васено – 14
 Васиївка, місто – 160, 161
 Васиївський район – 122, 160
 Велика Бурлацька – 16
 Великий Токмак, станція – 122
 Великоновосілівський район – 9-13
 Вербове, село – 122, 154
 Верхній Токмак, село – 132, 133
 Верхній Токмак, станція – 133
 Верховна – 24, 65
 Вершина (Вершина 1, Новокам'янка), село – 89, 90, 96, 133
 Вибоево, село – 54
 Виноградарська сільська рада – 1
 Відень, місто – 133
 Вільнянськ, місто – 14
 Вінниця, місто – 27
 Вінницька область – 27
 Вінниччина – 14
 Вітебськ, місто – 111
 Владивосток, місто – 17
 Воздвижівка, село – 147
 Вознесенівка – 14
 Волга, річка – 101
 Волгоград, місто – 140
 Волзька губернія – 122
 Волова – 55
 Вологодська область – 122, 146
 Володарське, селище міського типу – 57
 Володарський район – 5-8, 14
 «Вольний», радгосп – 137
 Воронеж, місто – 111
 Ворошилівка (Святодухівка), село – 15, 16, 125
 Ворошилова – 113
 Ворошиловградська область – 49
 Ворошиловський сад – 51
 8 Березня – 39, 44, 65, 110
 Гайчур, річка – 91
 Генічеськ, місто – 34
 Генічеський район – 34
 Герці – 23
 Гершав – 150
 Гечевський – 38
 Гньоздка, річка – 6
 Гоголівка, село – 94, 95
 Гора – 28, 30, 44, 45, 49, 65, 68, 127

¹ Подано за номерами інтерв'ю.

- Горбенко, вулиця – 110
 Гостіно – 125
 Грандербург, місто – 37
 Грузія – 18, 62, 84, 114
 Губкін, місто – 14
 Гуляйпільський район – 15, 17, 125, 145-147
 Гуляйполе, місто – 15, 104, 122, 125, 145, 146
 Гур'єв, місто – 66
 Гусарка, село – 108, 122
 Гюнівка (Краклія), село – 65, 125-130
 Далекій Схід – 133
 Демітрово – 14
 Дзержинськ – 14
 «Дзержинський», колгосп – 98
 Дмитрівка, село – 28, 30, 35, 36, 61, 73, 109, 110, 112
 Дніпро, річка – 14, 33, 43, 140, 143
 Дніпробуд – 23
 Дніпрогес – 23, 24, 33, 124, 134, 135, 143, 144, 150, 161
 Дніпропетровськ (Катеринослав), місто – 6, 14, 24, 32, 53, 61, 79, 115, 122, 127, 157
 Дніпропетровська область – 14, 132, 147, 156
 Дніпропетровський державний університет – 61
 Дніпропетровщина – 6, 158
 Долина, селище – 154
 Долинське, село – 85
 Дон – 122
 Донбас – 32, 33, 98, 133
 Донецьк (Сталіно, Юзівка), місто – 10, 12, 15-20, 27, 46, 50, 59, 66, 78-80, 85, 86, 88-91, 93, 96, 98-100, 102, 106-108, 113, 116, 120, 122, 125, 127, 129, 130, 132-134, 136, 139, 145-147, 149, 150, 153, 154, 159
 Донецька область – 1-15, 30, 48, 78, 140, 156
 Донецький район – 49
 Донецький технікум – 7
 Донеччина – 14, 122
 Донська область – 30
 Донщина – 30, 111
 Дрогобицька область – 111
 Дубова Роща – 14
 Дунай, річка – 133, 140
 Ельбрус, гора – 33
 Естонія – 133
 Естонська РСР – 133
 Євпаторія, місто – 34
 Єгорка, станція – 86
 Єлисаветівка, село – 37, 40, 85, 118, 119, 134
 Єлисеївка (Чіклі), село – 25, 116-125, 136
 Єнакієво, місто – 86
 Жеребці, село – 16
 Жирів, хутір – 161
 Жовтневе, село – 156-159
 Жуковського, вулиця – 23
 Закавказзя – 84
 Закарпатська область – 38
 Закарпаття – 38
 Запоріжжя (Олександрівськ), місто – 14-16, 20, 23-27, 37, 43, 45, 50, 59, 62, 63, 66, 70, 78, 85-88, 90, 94, 95, 98, 103, 104, 111, 113, 116, 120, 122, 124-127, 130, 132-135, 137, 139, 140, 142-145, 147, 149, 150, 154, 158, 161
 Запоріжсталь – 15
 Запорізька ГЕС – 26
 Запорізька область – 15-161
 Запорізька Січ – 140
 Запорізька торгово-кооперативна школа – 37
 Запорізький державний педагогічний інститут – 14, 140
 Запорізький обком – 30
 Західна Україна (Западна) – 15, 23, 30, 57, 59, 88, 89, 115, 121, 139, 152, 157
 Зелений Гай, село – 102
 Зелений Яр – 14
 Зеленівка, село – 126, 135, 137
 Зілянськ, місто – 90
 «Зірка», колгосп – 117
 Зоря – 133
 Іваново, місто – 139
 Ізмаїльська область – 48
 Ізмаїльський район – 127, 128, 130
 Ізюм, місто – 122
 Інзівка, село – 30, 33, 65
 Кавказ – 46, 66, 139, 140
 Казань, місто – 126
 Казахстан – 88, 90, 133, 139, 147
 Калантирівка – 14
 Калиновка, село – 1
 Калініна, вулиця – 131
 Кам'янець-Подільський, місто – 23
 Камиш-Зоря, селище – 106
 Карелія – 33
 Карлова, станція – 153
 Карлові Вари, місто – 133
 Катеринівка, село – 5
 Катеринівка, станція – 125
 Каховка, місто – 26
 Керч, місто – 8, 34, 74
 Кивул, місто – 62
 Київ – Донецьк, траса – 14
 Київ, місто – 6, 8, 15, 26, 27, 30, 37, 50, 61, 85, 86, 115-117, 123, 137, 146, 149
 Київська область – 134, 137
 Київсько-Печерська Лавра (Лавра) – 26, 137
 Київщина – 30, 134, 137
 Кильгичія, річка – 122
 Кирилівка, станція – 88, 140
 Кирилова, станція – 27
 Кишенькове, місто – 86
 Кишинів, місто – 86
 Кірова – 51, 85
 Кіровоградська область – 130
 Кобильне (Бурлацьке), село – 15-20
 Кобильня, річка – 16
 Коларівка (Романівка), село – 43, 65
 Коларівський район – 25, 33, 126, 134
 Коломия, місто – 115

- Колонія – 23, 24, 65, 127
 Комар – 133
 Комарівка, село – 45
 Комиші – 89
 «Комінтерн», колгосп – 117
 Комуна – 6, 56
 «Комуніст», радгосп – 129
 Константинівка, місто – 48
 Корпус, місто – 133
 Корсак-могила – 126
 Коса – 22, 89
 Костюковичеський район – 47
 Костянтинівка, село – 84
 Котлос, місто – 14
 Коцюбинського, вулиця – 14
 Краківське воєводство – 16
 Красна площа – 7
 Красна, вулиця – 14
 Красна, вулиця – 38
 Красне, село – 136
 Красниця, село – 47
 Красноармійськ, місто – 14, 33
 Красногвардійська, вулиця – 14
 Красногоровка, село – 13
 Краснодар, місто – 22, 114, 136
 Красноярськ, місто – 114
 Кривий Ріг, місто – 57, 122
 Крим – 8, 12, 21, 40, 43, 46, 61, 65, 101, 111, 116, 122, 139, 140
 Криничувата, хутір – 160
 Кронштадт – 122
 Крути, станція – 17
 Крутий Берег, село – 122
 Кубань – 111, 113-115, 136
 Кубинка, станція – 125
 Куйбишево (Царекостянтинівка), селище міського типу – 85, 89, 95-106, 108
 Куйбишевський район – 27, 88-108, 131
 Курильські острови – 133
 Курськ, місто – 14
 Куца балка – 79
 Ланцеве, село – 98
 Латвія – 18, 140
 Леніна, вулиця – 14
 Леніна, проспект – 78
 Ленінград, місто – 8, 17, 25, 61, 84, 133, 140
 Лиман, село – 148
 Лібенауер, село – 122
 Лієпая, місто – 140
 Лібкнехт, село – 122
 Ліски – 22, 36, 61, 127
 Лоциновка (Карклі), село – 127, 128, 130
 Луганськ (Ворошиловград), місто – 120, 150
 Луначарське, село – 32, 65, 68, 71, 115, 127
 Люксембурзький район – 88, 89
 Львів, місто – 14, 30, 50, 85, 89, 130, 149
 Львівська область – 30
 Львівська тюрма – 30
 Львівський державний педагогічний інститут – 30
 Магедово, станція – 95
 Майорська – 15
 Макіївка, місто – 9, 15, 50, 94, 108, 111, 136
 Макіївський район – 140
 Макорти – 38
 Мала Бурлацька – 16
 Мала Городовка – 7
 Мала Лепетиха, село – 63
 Мала Токмачка, село – 148, 149
 Мангуш, місто – 51, 52, 58
 Мануйлівка, село – 126
 Мар'їнський район – 13
 Мар'янівка, село – 27, 88-91
 Мар'янівська сільська рада – 90
 Мар'янка – 13
 Мар'янська медшкола – 13
 Маринівка, село – 65
 Маріуполь (Жданов), місто – 1-3, 5, 12, 15, 20, 30, 32, 50-52, 55, 57-60, 65, 69, 78, 80, 83, 88, 89, 91, 92, 96, 99, 101, 105, 111, 125, 127, 148
 Маріупольський повіт – 105
 Марфополь, село – 145, 146
 Махаскалус – 120
 Махачкала, місто – 34, 120
 Мелітополь, місто – 21, 23, 34, 37, 46, 88, 121, 125, 137, 140
 Мелітопольський повіт – 122
 Мелітопольський район – 21, 84
 Мерлікова балка – 39
 Миколаїв, місто – 34, 127
 Миколаївка, село – 21, 32, 53
 Михайлівка, село – 150
 Михайлівська волость – 122
 Михайлове, село – 30
 Михайлівська межа – 151
 Мільчупка – 134
 Мінськ, місто – 14
 Мінська область – 14
 Мінський університет – 14
 Місхор, місто – 61
 Мічуріна, вулиця – 81
 «Мічуріна», колгосп – 122
 Могильовська область – 47
 Молдавія – 65, 86
 Молочанськ, місто – 23, 122
 Мордовія – 30
 Москва – Сімферополь, траса – 158
 Москва, місто – 6-8, 10, 15, 17, 18, 22, 24, 46, 61, 63, 65, 66, 78, 84, 85, 116, 120, 122, 125, 137, 139, 140, 149, 158
 Московка, річка – 14
 Московськ, місто – 19
 Московська область – 8, 134
 Моспіно, місто – 140
 Мушкево, село – 38
 Найкрон – 161
 Найлеп, село – 108
 Нахалівка – 136
 «Незаможник», колгосп – 117
 Нельгівка, село – 23, 126, 136, 137

- Нескучне (Корфово), село – 10
 Низяни – 132
 Ніжин, місто – 17
 Ніжинський район – 17
 Нікополь, місто – 86, 120, 153
 Німеччина (Германія) – 28, 33, 37, 47, 51, 53, 74, 88, 90, 108, 123, 124, 130, 133, 137, 152, 153
 Новий Бит – 22
 Новий Оскол, місто – 14
 Новоазовськ, місто – 148
 Нововасилівка, село – 24, 32, 44, 49
 Нововасилівський район – 160
 Нововугольний, селище – 96
 Новгородова – 14
 Новожадово, село – 21
 Новозлатопольський район – 19
 Новомихайлівка, село – 122
 Новомосковськ, місто – 14
 Новомосковськ, місто – 19
 Новопетрівка, село – 38, 44
 Новосели – 23
 Новосибірськ, місто – 107
 Новотроїцьке, село – 29, 35, 47
 «Новотроїцький», колгосп – 47
 Новоукраїнка (Гайчул), село – 89, 91-95, 97
 Новошахтинське, місто – 124
 Ногайський район – 126
 Обіточна Коса – 22
 Обіточне (Прим. р-н.), село – 22
 Обіточне (Черн. р-н.), село – 45, 116, 131, 133
 Обіточненський, хутір – 131
 Одеса, місто – 22, 24, 27, 34, 36, 59, 64, 86, 128
 Одеська область – 48, 127, 128, 130
 Одеський політехнічний інститут – 27
 Озерка – 14
 Октябрь, село – 9-13
 «Октябрьський», колгосп – 117
 Олександрівська область – 27
 Ольшанка, село – 130
 Омбиш, село – 17
 Опалькі – 122
 Орел, місто – 65, 139
 Орхів, місто – 57, 122, 149
 Орхівський район – 38, 148, 149
 Орлова (Орлянське), село – 15
 Осипенко (Новоспасівка), село – 24, 30, 85, 118
 Остармах, село – 122
 Остриківка, село – 151
 Островського, вулиця – 110
 Очеретувате, село – 122, 151-154
 П'ятигорськ, місто – 116
 Павлова, вулиця – 37
 Павлоград, місто – 6, 14, 41
 Паздівки, село – 14
 Панфілівка, село – 134-137
 Партизани (Новопавлівка), село – 30, 33, 39, 109-115
 «Парткомунський», колгосп – 79, 116
 Первомайський, хутір – 122
 Перемишка – 140
 Перемога, село – 56
 Першотравневий район – 1-4
 Петриківка, село – 15, 16
 Петровка, селище – 122
 Петровське, село – 31
 Піряниці – 89
 Північ – 14, 45
 Північна Двіна, річка – 14
 Покровка, селище міського типу – 147
 Покровський район – 147
 Поліський район – 134
 Пологи, місто – 18, 19, 95, 103, 134, 139, 142-144, 146
 Пологи, село – 139, 143, 144
 Пологівський район – 27, 31, 88, 99, 134, 138-144
 Полоувівка, село – 30, 62, 63, 65, 66
 Полтава, місто – 14, 88, 105, 111, 114, 116, 122, 154
 Полтавська губернія – 114, 118, 122
 Полтавська область – 16, 48, 88
 Полтавщина – 114, 133
 Польща – 14, 15, 33, 77, 86, 88
 Попово, село – 161
 Порт-Артур, місто – 140
 Поті, місто – 46
 Потьомкінські сходи – 24
 Прага, місто – 133
 Преслав, село – 30
 Преславський технікум – 33
 Приазов'я – 27, 66, 118
 Приазовський район – 33
 Прибалтика – 149
 Приморськ (Ногайськ), місто – 20, 22, 23, 45, 68, 111, 114, 122, 126, 137, 153, 154
 Приморська площа – 71, 78
 Приморське, село – 1-4
 Приморський район (Дон. обл.) – 1
 Приморський район (Зап. обл.) – 22, 23, 25, 26, 30, 33, 39, 41, 43, 45, 65, 85, 86, 109-130, 135-137
 Приютна, село – 17
 Пробудження, село – 89, 90
 Псьол, річка – 116
 Пушкіна, парк – 71
 Радолівка, село – 41, 125, 126
 Радянський Союз – 15, 33, 51, 114, 119, 133, 138
 «Рассвет», колгосп – 79, 122
 Рашовка, село – 151
 Рига, місто – 140, 149
 Річне, село – 150
 Роза, село – 49, 65
 Розівка, селище міського типу – 90, 103, 108
 Розівка, село – 147
 Розівський район – 15-20, 27, 88, 125
 Розов – 137
 Розовка, селище – 16
 Розянщина – 147
 Романівське, село – 31
 Росія – 7, 33, 55, 84, 106, 113, 122, 130, 146, 151

- Ростов, місто – 35, 132, 139
 Ростовська область – 155
 Ротфронт (Владівка), село – 122, 150
 Рудченкова – 89, 108
 Рязань, місто – 8
 Садова, вулиця – 33
 Салтичія, село – 124, 131, 133
 Самойлівка, село – 18
 Самохвалівський район – 14
 Саратов, місто – 24
 Сартана, село – 1, 52, 96
 Севастополь, місто – 8, 40, 90, 137
 Севлюгново, село – 38
 Селідово, село – 10, 14
 Семенівка, село – 27, 88, 140-142
 Семенівський район – 88
 Сербія – 43
 Середня Азія – 90
 Сибір – 48, 108, 111, 122, 139, 149, 150
 Сиваський район – 34
 Сиваші, село – 34
 Сімферополь, місто – 8, 12, 17, 46, 140, 158
 Сінельніково – 14
 «Сія Крогартин», колгосп – 122
 Скапин, місто – 8
 Склеювате, село – 150-152, 154
 Скельки – 31
 Скловолокно, мікрорайон – 33, 39
 Слободка – 22, 65
 Смирнове (Попівка), село – 107, 118, 131
 Смоленська область – 106
 Соборна, вулиця – 14
 Соловки – 161
 Солодководне, село – 15, 16
 Софіївка, село – 42, 65, 125
 Софіївка, станція – 14
 Спаркове – 122
 Срібний Преслав, село – 30
 Ставрополь, місто – 114, 122, 136
 Ставропольська губернія – 114
 Ставропольський край – 14, 28, 122
 Ставропольський степ – 122
 Ставропольщина – 28
 «Сталіна», колгосп – 122
 Сталінград, місто – 122
 Стара Кам'янка – 96
 Старобешевський район – 30
 Старовугольний, селище – 96
 Стародубівка, село – 6-8, 14
 Старомайорська – 15
 Старомлинівка, село – 12
 Старомлинівський район – 12, 15
 Старопетрівка, село – 44
 Стива, село – 30
 Сторожевицький район – 21
 Стульнево, станція – 122
 Суми, місто – 116
 Сумщина – 14
 Сухумі, місто – 130
 Таврійська губернія – 122, 130
 Таврія – 27, 88, 122
 Таганрог, місто – 89
 Таллінн, місто – 133
 Тамбовська губернія – 122
 Тарасівка, село – 136, 137
 Тарасівка, село – 14
 Тарасово, село – 31
 Тата, місто – 133
 Ташкент, місто – 153
 Тбілісі, місто – 139
 Терпіння, село – 121
 Тимрюк, город – 3
 Тичин Гул (Долина), балка – 122
 Токмак (Великий Токмак), місто – 122, 133, 150-155, 161
 Токмацький район – 122, 132, 150-154, 156-159, 161
 Тополине, село – 5
 Троїцьке, село – 1
 Трояни, село – 24, 30, 43, 61, 62, 64-66, 68-77, 139
 Троянівська школа – 30
 «Труд і воля», колгосп – 132
 Трудове, село – 150
 Трудовський – 122
 Трускавець, місто – 115
 Тубал, місто – 81
 Тула, місто – 65, 139
 Тульська область – 19
 Туреччина – 86, 130
 Тюмень, місто – 84, 133
 Угорщина – 133
 Ужгород, місто – 37
 Україна – 3, 7, 8, 14, 36, 37, 51, 52, 58, 84, 99, 106, 118, 121, 122, 126, 131, 156
 «Україна», кінотеатр – 6
 Улянівка, село – 139
 Упорний, провулок – 14
 Урал – 35, 50, 101
 Урицьке МТС – 90
 Успенівка, село – 56, 81
 «Фабриціус», колгосп – 16
 Федорівка – 92, 93
 Франція – 34, 130
 Харків, місто – 6, 8, 14, 37, 65, 85, 87
 Харківська область – 6, 65, 122
 Хатиньки – 23
 Хвойники, село – 134
 Херсон, місто – 85
 Херсонська область – 34, 84, 120
 Хортиця, острів – 143
 Хрещатик, вулиця – 149
 Царекостянтинівка, станція – 50
 Царекостянтинівський район – 108
 Царівка, село – 108
 Цілина – 149
 Чекістов, вулиця – 14
 Челябінськ, місто – 73
 Червоноармійськ, місто – 14
 Червоноармійський район – 14
 Черепівка, село – 9
 Черкаси, місто – 113

- Чернівецька область – 21, 117
Чернівці, місто – 23
Чернігівка, селище міського типу – 133, 154
Чернігівська область – 17, 133
Чернігівський район – 31, 131-137, 150
Чернігівщина – 14, 54, 117
Чернявщина, село – 6
Чехословаччина – 77, 133
Чорне море – 33, 90
Чорний ліс – 30
Чорнобиль, місто – 50
Чубарівка (Бурлацьке, Федорівка), село – 16, 18, 19, 99, 138
Шамовський технікум – 116
Шаумяна, вулиця – 33
Шевченко, вулиця – 38
Шевченко, місто – 65
Шевченко, село – 142
Шевченко, село – 24
Шевченко-1, село – 142
Шевченкове, село – 52, 53, 84-87
Широкий Яр, село – 152
Широкино, село – 1
Шмідта, парк – 42
Штандарт, село – 122
Штембах – 136
Юнівка, село – 86
Юр'ївка, село – 39, 136
Якимівка, селище міського типу – 46
Ялта, місто – 46, 61
Янисоль (Новоселівка), село – 11
Янисольський район – 15
Янчекракська сільська рада – 160
Японія – 140
Яр – 51

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК¹

Австрійці – 133
 Автобаза – 39
 Автобус – 1, 15, 16, 20, 26, 45, 46, 49-52, 55, 58, 62, 65, 66, 76-78, 80, 81, 86, 89, 91, 95, 96, 107, 120-124, 128, 135, 136, 140, 148, 152, 155, 158
 Автовокзал – 42, 85, 131
 Автомат – 30
 Автомобіліст – 34
 Автопідприємство – 6
 Авторота – 51
 Автосклад – 39
 Агролісомеліоратор – 57, 128, 129
 Агроном – 3, 7, 9, 20, 26, 34, 39, 43, 49, 77, 83, 86, 87, 91, 105, 111, 116, 118, 121, 122, 124, 130, 136, 153, 154, 161
 Агроном-зоотехнік – 122
 Агроном-полевод – 131
 Агроном-шовковод – 125
 Адміністратор – 78
 Аеродром – 85
 Акація – 10, 65
 Акушерка – 51, 106
 Алкоголізм – 14
 Амбар – 32
 Амброзія – 10
 Американці – 25, 52
 Амністія – 44
 Аналізатор – 52
 Ангар – 122
 Анекдот – 24
 Аптека – 14, 25
 Арешт – 30
 Арміїці – 85
 Армія – 14, 20, 30, 33, 34, 39, 43, 48, 52, 61, 62, 65, 68, 73, 88, 90, 95, 108, 110, 112, 113, 119, 121, 122, 130, 133, 134, 137, 140, 146, 150
 Архів – 14
 Асортимент – 1
 Асфальт – 49, 56, 57, 88, 121, 144, 148, 149
 Ательє – 24
 Атестат – 30
 Аудиторія – 61
 Аул – 86, 126
 Баба (бабуся) – 1-4, 6-10, 14-33, 35, 36, 40-44, 46, 48, 50-52, 54, 56, 57, 61, 62, 65, 66, 68, 69, 71, 73-81, 83, 85-91, 93-100, 102, 105, 106, 108, 111-106, 108-137, 139-161
 Баба-шептуха – 1
 База відпочинку – 34
 Базар – 1-4, 13-15, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 27, 30, 31, 36, 42, 48-52, 54-56, 58, 62, 63, 65, 67,

71, 73, 74, 79, 83-85, 87, 89, 95, 99, 112, 113, 116, 118, 121-127, 133, 134, 136, 141, 142, 145-148, 150-152, 154, 158
 Байка – 37
 Байрак – 88, 111
 Балалайка – 13, 57, 121, 125, 153
 Баланда – 16, 71, 158
 Балка – 5, 23, 39, 52, 65, 79, 89, 122, 137
 Балкон – 14
 Банда – 35, 79, 137
 Бандит – 15, 52, 79, 137
 Банка – 6, 89, 110, 115, 125
 Баня – 14, 43, 111
 Бар – 24
 Барак – 23
 Баржа – 114
 Баришня – 14, 25
 Барка – 38
 Баркас – 38
 Барон – 10
 Басейн – 39
 Батраки – 18
 Батьки – 1-13, 15-19, 21-33, 36, 39-59, 61-91, 93-101, 103-106, 108, 110-121, 123-137, 139-147, 150-160
 Батьківщина – 13, 14, 19, 23, 25, 32, 33, 46, 49, 98, 126
 Батько (папа) – 1-6, 8, 10, 13-45, 46, 48, 50-54, 56, 57, 59, 62, 65, 66, 68-71, 73, 74, 77-83, 85-99, 101-103, 106, 107, 108, 110, 111-106, 108-137, 139-160
 Баштан – 61, 65
 Баян – 1
 Баяніст – 45
 Бджоли – 15
 Бджоляр – 21
 Берег – 1, 14, 61, 122, 123, 133, 145
 Береста – 48
 Берет – 18
 Бики – 20, 36, 48, 49, 85, 88, 106, 116, 136, 148
 Битва – 30
 Битка – 15
 Бички (риба) – 38, 45, 83, 111, 115
 Бібліотека – 15, 25, 86, 87, 126
 Бібліотекар – 21, 113
 Біблія – 30
 Бідність – 38, 47, 52, 58, 79, 87, 95, 99, 150
 Біднота – 30, 83, 90, 111
 Бідняки – 30, 48, 57
 Бідон – 73
 Бізнес – 14, 85
 Бізнесмени – 57
 Бійка – 25, 38, 43
 Білизна – 45, 52
 Білогвардійці – 30
 Білоруси – 14, 47, 85
 Близнюки – 63
 Боксер – 14
 Болгари – 25, 27, 30, 40, 42, 43, 45, 47, 61, 65-77, 85, 86, 126-130, 134, 135
 Болото – 3, 42, 65, 97
 Бомба – 61

¹ Подано за номерами інтерв'ю.

- Бомбардування – 135
 Бордюри – 39
 Борона – 15, 40, 52
 Боршно – 11, 38, 43, 51, 65, 71, 85, 110, 113, 122, 153
 Борщ – 14, 30, 78, 102, 108, 125
 Босоніжки – 85, 123
 Бочка – 1, 15, 110, 137
 Брат – 6, 9, 10, 12, 14-18, 22, 23, 25, 27-32, 34-38, 40, 43-48, 50, 51, 53, 58, 59, 61, 62, 65, 66, 68, 73, 74, 78-80, 84-90, 92, 93, 95, 96, 99, 105, 106, 108, 110, 111, 113, 115-117, 120-122, 124-126, 129-131, 133, 136-138, 146-147, 153, 156, 161
 Бригада – 15, 19, 87, 88, 89, 122, 133, 137, 141, 146, 149, 150
 Бригадир – 1, 31, 51, 120, 122, 133, 139
 Бринза – 43
 Бричка – 6, 13, 15, 18, 22, 30, 43, 54, 56-58, 65, 67, 83, 86, 89, 92, 97, 99, 114, 116-118, 120-123, 125, 133, 137, 141, 151, 155
 Бронхіт – 61
 Броня – 35
 Брюки – 13, 14, 15, 30, 42, 64, 85, 86, 106, 108, 110, 114, 137, 154
 Бублики – 66, 108, 118
 Бугор – 16, 71
 Будинок відпочинку – 15, 23, 32, 34, 85, 101
 Будинок піонерів – 25
 Будівельник – 54
 Будівник-пічник – 30
 Бузина – 14, 19, 50
 Бузок – 140
 Буквар – 30
 Булочка – 39, 65, 85, 121, 146
 Бульдозер – 85
 Бульйон – 74
 Бункер – 85
 Бур'ян – 16, 65, 94, 150
 Бурильник – 33
 Бурки – 42, 137
 Бурлаки – 16
 Буряк – 6, 13, 15, 18, 43, 48, 55, 60, 65, 74, 112, 117, 121, 123, 125
 Буси – 3
 Бутафорія – 15
 Бутерброд – 108
 Буфет – 19
 Буфетниця – 81
 Буханка – 6, 28, 31, 65, 108, 136
 Бухгалтер – 7, 8, 38, 39, 58, 130, 139, 150
 Бухгалтерія – 15, 67, 128
 Вагон – 7, 16, 30, 82, 87, 106, 131
 Валянки – 42, 52, 111
 Вальс – 24
 Ванна – 15, 113
 Вантаж – 5
 Вантажники – 45, 85
 Вареники – 18, 121
 Варення – 38
 Ватрушки – 39
 Вдова – 10, 130
 Ведмідь – 62
 Велосипед – 13, 14, 43, 57, 108, 139
 Вербувальники – 49, 86
 Верстат – 15, 17, 25, 34, 35, 45, 85, 108
 Верф – 38
 Веселощі – 8, 22, 41, 130
 Весілля – 14, 16, 18, 30, 43, 81, 101, 126
 Ветлікар – 45
 Вечірня школа – 33, 129, 130, 150
 Взуття – 3, 5, 19, 46, 58, 100, 116, 133
 Вибухи – 23
 Вигін – 55
 Викладач – 14, 25, 30, 40, 111, 122
 Виконком – 26
 Вилка (госп.) – 146
 Вилки – 8
 Виноград – 38, 54
 Виноградники – 38, 39, 110, 127
 Вислуга – 39
 Вистава – 50, 59, 80, 140
 Виставка – 24
 Вихователь – 33, 57, 81
 Вишивка – 22
 Вишня – 39, 65, 114, 120
 Вітцеферма – 130
 Вітці – 11, 15, 19, 22, 25, 42, 61, 73, 85, 111, 129, 130, 137, 154, 161
 Вівчарка – 14
 Відділ кадрів – 37, 45, 124
 Відпочивальники – 1
 Відро – 6, 37, 39, 43, 44, 85, 89, 101, 122
 Відрядження – 6, 39, 90, 122
 Віз – 3, 37, 48, 61, 109, 127
 Війна – 1, 8, 10-12, 14-16, 18, 20, 22, 23, 25, 27-40, 42-52, 54, 55, 57-61, 63-65, 69, 71, 73, 75, 78, 79, 82, 85, 86, 88-90, 92-95, 100, 101, 105, 107, 108, 110-117, 119-131, 133-140, 144, 146, 150, 152-154, 156, 158, 161
 Військкомат – 34, 122, 139, 146, 150
 Військова частина – 46
 Військовий комендант – 14
 Вікно – 10, 14, 23, 30, 43, 102, 125, 137, 146, 150
 Віник – 108, 124, 146
 Вінки – 15, 149
 Віра – 15, 38, 78
 Вірменин – 134
 Вірші – 33
 Віслюк – 30
 Вітрини – 13
 Вітчизна – 36, 144, 158
 Віялка – 45, 117, 122
 Влада – 15, 30, 32, 36, 89, 119
 Внуки – 4, 14, 17, 22, 27, 30, 39, 40, 46, 50, 52, 55, 57, 61, 65, 66, 73, 83, 85, 87, 90, 92, 116, 128, 152
 Вода – 7, 15, 16, 19, 28, 30, 32, 33, 38, 43, 52, 57, 59, 61, 65, 71, 81, 83, 85, 89, 95, 105, 113, 115, 116, 118, 120, 122, 125, 128, 133, 137, 140, 147, 151, 154, 161
 Водолаз – 27

- Водопровідник – 12
 Воеводство – 16
 Воєнрук – 30
 Вокзал – 14, 23, 27, 32, 44, 65, 85, 126, 131
 Воли – 13, 18, 33, 52, 79, 87, 93, 105, 116-117, 120, 122, 131, 140, 141, 144, 150, 158
 Волошка – 50, 137
 Вольняки – 10
 Ворог – 28, 30, 122
 Ворота – 15, 65
 Врангелівці – 30
 Врожай – 3, 24, 30, 35, 40, 71, 73, 86, 118, 133
 Всюдихід – 45
 Вугілля – 16, 18, 19, 79, 105, 125, 135, 146, 151
 Вудка – 38
 Вулики – 111
 Вулиця – 6, 8, 13, 14, 23, 26, 27, 38-40, 42, 55, 56, 58, 61, 65, 71, 73, 78, 81, 88, 112-114, 116, 117, 121, 123, 125, 129, 130, 136, 143, 144, 148, 154
 Вчитель – 1, 3, 6, 8, 13, 14, 17-21, 23, 25, 26, 30, 32, 33, 38, 39, 42, 44-46, 48, 49, 51, 52, 61, 65, 68, 79, 82, 86, 87, 91, 99, 104-106, 108, 111-113, 117, 119, 121-126, 130, 131, 137, 139, 140, 147, 151, 153, 154, 159, 160
 Гадюки – 14, 115
 Газета – 14, 19, 25, 27, 33, 52, 57, 113, 121, 122
 Газована вода – 8, 21, 149
 Галети – 48
 Галстук – 42
 Галушки – 39
 Ганок – 38
 Ганчірка – 38, 57, 112, 125, 136
 Гарба – 49, 51, 86, 122, 133, 150
 Гарбуз – 15, 18, 46, 65, 116
 Гармати – 14, 30, 118
 Гармошка – 57, 85, 117, 121, 123
 Гарнітур – 45
 Гастролі – 14
 Гастроном – 85
 Гвинтівка – 30
 Гвіздки – 38
 Гектар – 15, 19, 33, 52, 61, 89, 111, 122, 130
 Генерал – 108
 Геноцид – 33
 Гілки – 10, 38
 Гімназія – 25, 30
 Гітара – 85, 121, 122, 153
 Глазок – 36
 Глечик – 45, 118
 Глина – 16, 30, 125
 Гойдалка – 19
 Голова (посада) – 22, 40, 66, 80
 Голова колгоспу – 15, 43, 68
 Голова сільської ради – 20, 28
 Голод – 5, 6, 8, 10, 11, 13, 16, 20, 21, 23, 28, 30, 31, 33, 35-39, 43, 47, 48, 52-55, 57, 60, 63, 65, 71-72, 74, 82, 83, 85, 89, 98, 102, 105, 108, 110-112, 115-117, 122, 125, 126, 128, 130, 131, 133, 134, 137, 150, 153-156, 161
 Голодомор – 17, 33, 89, 114, 137
 Голуби – 52
 Горілка – 1, 89, 122
 Горобина – 14
 Городина – 13, 19, 30
 Городник – 36
 Городяни – 1-4, 6-11, 15, 19-21, 23-25, 27, 28, 34, 36, 41, 43-62, 64-68, 74, 77-91, 95-97, 99-102, 104-121, 125-130, 132, 134-144, 147-151, 153-159, 161
 Горох – 65
 Горошок (цукерки) – 61
 Госпіталь – 14, 121, 122, 137, 139
 Господарі – 25, 28, 30, 32, 37, 45, 52, 65, 82, 88, 89, 102, 111, 114, 122, 146, 150, 151, 154
 Господарство – 4, 6, 7, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 38, 51, 52, 54, 55, 57, 80, 83-87, 90, 91, 93, 96, 99, 100, 105, 111, 113, 116, 118, 121-125, 132, 133, 139, 140, 143, 144, 147, 156, 157, 159
 Гостинці – 4, 6, 15, 20, 58, 83, 86, 110, 118, 122
 Грабіжник – 5
 Граблі – 16, 57, 65, 122, 146
 Грамотність – 38, 100, 142, 147
 Граната – 30
 Греки – 5, 11, 12, 20, 55, 65, 122, 136
 Гриби – 39
 Грицики – 85, 121
 Грім – 9
 Громадянська війна – 18, 30, 154, 161
 Гроші – 6-8, 13, 15-20, 22, 25, 30, 33, 38-40, 42-45, 47-49, 51, 52, 55, 57, 58, 61, 66, 73, 78, 81-90, 93, 95, 102, 103, 105, 106, 108, 110, 111, 114, 116, 118, 120-125, 129, 130, 133-137, 142, 147, 149, 153, 161
 Груба – 89
 Грузин – 134
 Груші – 38, 114, 121, 151
 Грядина – 36
 Грязі (лікувальні) – 27
 Губка – 7
 Гудзики – 17, 111
 Гудок – 42, 161
 Гулянка – 43
 Гульня – 38, 121, 139, 153
 Гуртожиток – 17, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 71, 101, 108
 Гурток – 25, 85
 Гуси – 6, 15, 18, 22, 85, 86, 91, 111, 122, 133, 135, 140, 145
 Гусинь – 39
 Гуцули – 38
 Дармоїди – 15, 18, 51, 58, 84, 86, 87, 89, 90, 103, 114, 115, 103, 136, 137, 147
 Дача – 10, 24, 31
 Двері – 14, 30, 36, 37, 38, 92, 122, 150
 Двір – 12, 13, 15, 19, 22, 30, 38, 39, 40, 43, 45, 50, 52, 57, 66, 88, 89, 93, 101, 102, 105, 113, 114, 121, 124, 137, 144, 148, 155, 161
 Двірник – 15
 Декан – 61

- Декрет – 15, 39, 117
 Делегація – 21
 Дерево – 10, 13, 15, 16, 17, 19, 38, 39, 41, 46, 48, 71, 85, 158
 держава – 15, 14, 52, 57, 65, 89, 114, 121, 122, 123, 130, 136
 Дерть – 13
 Десятина – 14, 30, 65, 85, 89, 111, 122, 127, 129, 130
 Деталі – 39, 85
 Дефіцит – 7, 38, 118
 Джигіт – 18
 Дзвінок – 14
 Дим – 15, 18, 19, 33, 42, 49, 106, 122
 Димар – 89
 Диня – 61
 Диплом – 30, 37, 38
 Директор школи – 6, 14, 25, 30, 120, 122
 Дитбудинок – 56, 85, 87, 108
 Дитсадок – 6, 12, 30, 39, 57, 81, 114
 Діалект – 14
 Дівчата – 6, 11, 14, 15, 17, 18, 20, 22, 25, 27, 28, 30, 32, 36, 38, 39, 43-45, 50, 56, 57, 61, 62, 65, 71, 74, 79, 85, 88, 92, 96, 101, 105, 110, 111, 113, 114, 116, 117, 120, 122, 124, 125, 135-137, 139, 143, 144, 150, 153, 161
 Дід (дідусь) – 1-4, 9, 10, 13-32, 36, 40-44, 46, 48, 50-52, 54, 56, 57, 61, 62, 65, 66, 68, 71-81, 83, 85-91, 93-100, 105, 106, 108, 111-106, 108-137, 139-161
 Ділянка – 15, 30, 77, 88
 Дільниця – 14
 Дітдомовці – 14
 Діти – 1, 3, 4, 6-8, 10, 12, 14-18, 20, 22, 23, 25-32, 36-40, 43-48, 52, 53, 55-59, 61-66, 68, 71, 73-80, 82-90, 92, 93, 100, 101, 105, 106, 108, 110-117, 119-123, 125, 126, 128-130, 133-138, 140, 141, 144, 146, 147, 149, 150, 153, 155, 156, 158, 159, 161
 Документи – 1, 14, 16, 30, 33, 38, 40, 44, 50, 51, 57, 112, 120-122, 124, 125, 129, 135, 147, 153
 Домогосподарка – 28, 29, 38, 83
 Домробітниця – 30
 Донські козаки – 30
 Дорога – 7, 13, 14, 18, 19, 22, 24-26, 30, 32, 36, 40-42, 45-49, 51, 54-56, 58, 66, 79, 83, 85-87, 89, 92, 95-97, 101, 106, 108, 109, 115, 120-122, 124, 128, 139, 140, 145, 146, 149, 151, 158
 Дочка – 6, 10, 12, 14, 17, 18, 21-23, 25, 27, 30, 31, 33, 34, 43, 45, 52, 57, 59, 60-63, 65, 68-70, 73, 75, 83, 84, 87, 93, 101, 108, 111, 115-117, 121, 122, 126, 130, 137, 148, 151, 153, 161
 Дошка пошани – 30, 85
 Дощ – 15, 48, 89, 115, 121, 143
 Доярка – 16, 20, 30, 64, 80, 84, 85, 87, 108, 112-114, 117, 123, 138, 157, 158
 Драбина – 13, 51, 122
 Драмгурток – 30
 Драндулет – 9
 Дрель – 81
 Дрензель – 121
 Дрова – 38, 40, 105, 112, 125, 133, 134, 137, 151
 Дуб – 24, 38
 Духовий оркестр – 1, 37
 Душогубка – 14
 Дядько – 6, 8, 14, 18-20, 24, 25, 27, 31, 34, 35, 38, 43-45, 51, 56, 61, 71, 73, 80, 82, 86, 89, 92, 93, 99, 101, 105, 107, 110-117, 120, 122, 124-127, 129, 132, 137, 152
 Дяк – 16
 Екзамени – 14, 17, 23, 30, 61, 101, 125, 153
 Економіст – 27, 130, 138
 Екскурсія – 17, 24, 26, 27, 61, 78, 83, 85, 115, 118, 122, 123, 135
 Експедитор – 65, 133
 Експедиція – 82
 Експлуататор – 6
 Електрика – 16, 19, 38, 93, 106, 127, 130, 140, 153
 Електричка – 24
 Електромеханік – 106
 Епіграма – 14
 Ескадрилья – 43
 Естетика – 17
 Ешелон – 34
 Євангеліє – 32
 Євреї – 6, 14, 15, 16, 30, 85, 88, 153
 Жаба – 32
 Жадібність – 14
 Жайворонок – 61
 Жар – 49
 Житняки – 52, 57
 Жито – 111
 Жінка – 1, 6, 7, 9, 13-18, 28, 30, 34, 38, 42-45, 50, 52, 56, 58, 61, 65, 88, 89, 90, 106, 110, 111, 113, 117, 122, 124, 128, 133, 137, 144, 146, 148, 150, 153, 157
 Жорно – 18, 33
 Журнал – 25, 113
 Завалинка – 38
 Завгосп – 14, 66, 87, 101
 Завивка – 14, 110
 Завкафедри – 30
 Завком – 33
 Завмаг – 6
 Завод – 3, 6, 14-17, 19-21, 24, 26-28, 33-42, 44, 45, 48-52, 54, 57, 58, 62, 63, 65, 71, 74-76, 78, 79, 83, 85, 86, 88, 92, 95, 96, 99, 101, 105, 106, 108-111, 113, 114, 116, 121-124, 126, 127, 132, 135, 137-140, 146, 148-150, 153, 155, 160, 161
 Завуч – 14
 Заздрість – 17, 38, 42, 46, 84, 118, 130
 Закомлексованість – 7
 Закон Божий – 30, 111
 Закройщик – 6, 161
 Зала – 19
 Залізниця – 14, 21, 32, 65, 71, 99, 102, 144, 149
 Залізничники – 23
 Залізо – 19
 Замначальника – 34

- Замовлення – 38, 137, 151
 Замок – 30
 Западенець – 14, 33, 152
 Запалення легень – 14
 Запорожець – 14
 Заробіток – 8, 10, 15, 24, 45, 48, 55, 83, 113, 150, 151
 Зарплата – 8, 26, 27, 30, 39, 46, 68, 80, 86, 90, 110, 113, 116, 121, 122, 126, 129, 130, 150, 152, 154
 Засланці – 14
 Засуха – 39, 65, 88, 135
 Загрещина – 4
 Зачіска – 14, 83
 Зброя – 30
 Зв'язківець – 43
 Зварник – 20
 Звіринець – 50, 62, 85, 140
 Землероби – 37, 118
 Земля – 3, 6, 14-16, 18, 19, 25, 27, 30, 31, 37-41, 43, 47, 49, 52, 55-61, 65, 66, 68, 73, 77, 78, 81, 82, 84-91, 100, 101, 105, 108, 111, 113, 114, 116, 118-122, 126, 127, 129, 130, 133, 134, 136, 137, 140, 141, 146, 150, 153, 159
 Земляки – 30, 45, 117
 Землянка – 18, 19, 48, 93, 105, 133
 Зерно – 11, 13, 15, 17, 20, 33, 35, 45, 48, 49, 85-87, 105, 110, 114, 117, 118, 129, 137, 153, 158
 Зилівщики – 37
 Зірки – 3
 Злодійство – 38
 Злочинці – 85
 Зміна – 34, 37, 86, 87, 100, 100, 153
 Золото – 25
 Зоопарк – 7, 126, 128
 Зоотехнік – 22, 68
 Зошити – 10, 32, 38, 86, 125, 151
 Зрадник – 30
 Зупинка – 22, 95, 122, 140
 Зять – 57, 71, 130, 154
 Івана Купала, свято – 15, 149
 Іграшки – 13, 141
 Ікона – 8, 19, 38, 78, 126, 133
 Іконостас – 38
 Інвалід – 39, 61, 90, 136, 158
 Інженер – 6, 14, 57, 130, 153
 Інститут – 14, 17, 23, 25, 27, 30, 48, 52, 57, 61, 66, 101, 110, 118, 125, 126, 130, 140, 150, 161
 Інструктор-реалізатор – 37
 Інтелект – 7, 61
 Інтелігенція – 7, 11, 30, 79, 126
 Інтер'єр – 19
 Інфаркт – 10, 122
 Йорж – 79
 Кабачок – 85, 117
 Кабель – 45
 Кабиця – 13
 Кабінет – 27, 45, 150
 Каблуки – 1, 3, 15
 Кавалер – 30
 Кавуни – 44, 61
 Каганці – 38, 45, 49, 93, 115, 121, 153
 Кадети – 92
 Кадушка – 43
 Казанок – 38, 85
 Казахи – 33
 Казка – 7, 8, 30, 133
 Калачики – 85
 Калина – 86
 Каліка – 65, 136
 Калощі – 42, 44, 123
 Каменяр – 81
 Каміння – 19, 27, 33, 38, 54, 57, 66, 144, 151
 Камса – 13, 43, 78, 105, 121
 Канава – 6
 Канапи – 15
 Канікули – 7, 25, 27, 30, 61, 126
 Канцелярія – 46
 Капітан – 36
 Капуста – 37, 43, 65, 102, 125, 135, 149
 Кар'єр – 37, 65, 133
 Каркон – 109
 Карта (географічна) – 30, 85, 133
 Карти – 24, 126
 Картопля – 6, 13, 15, 16, 18, 28, 30, 37, 38, 43, 45, 47, 49, 51, 55, 57, 65, 73, 78, 83, 86, 88, 102, 108, 110, 112, 118, 121-123, 125, 130, 135, 136, 145, 148, 155
 Карточки – 13, 14, 110
 Карусель – 8, 50
 Каструля – 14, 38
 Катакомби – 24
 Кафе – 38, 62
 Кафедра – 14
 Качан – 48
 Качелі – 8, 50, 85, 106
 Качки – 22, 65, 83, 85, 86, 106, 122, 140
 Каша – 13, 38, 43, 74, 110, 114
 Каштани – 85
 Квартира – 1, 6, 13, 15, 19, 21, 25, 26, 28-31, 33, 34, 36-39, 44-48, 50, 52, 57, 61, 63, 66, 72, 77, 78, 80, 84-86, 88-90, 92, 105, 106, 111, 113-116, 118, 121-126, 128, 129, 133, 135, 137, 149, 153, 159
 Квартирантка – 43, 45
 Квас – 14
 Квасоля – 43, 121
 Квиток – 14, 25, 27, 39, 61, 65, 73, 86, 90, 95, 126, 129, 134
 Квіти – 25, 39, 46, 71, 85, 136, 150, 154
 Керосин – 30, 45
 Кип'яток – 25
 Кирзаки – 18
 Кирка – 38
 Кисляк – 30, 116
 Кишені – 15, 43, 89, 103, 137, 149
 Кізяки – 16, 153
 Кімната – 1, 14, 15, 25, 30, 36-39, 45, 58, 67, 73, 74, 85, 106, 110, 111, 122, 125, 126
 Кіно – 6-8, 14, 17, 20, 36, 42, 45, 57, 58, 80, 83, 85, 86, 116, 121, 122, 124-126, 129, 140, 161

- Кінотеатр – 6, 14, 15, 16, 17, 42, 58, 83, 86, 87, 123, 126, 149, 161
 Кінофільм – 30, 61, 122, 149
 Кір – 8, 121
 Кітель – 137
 Кладка – 37
 Кладовище – 7, 14, 33, 36, 45, 65, 89
 Кладовка – 15
 Кладовщик – 37, 46, 133
 Клас – 1, 2, 4, 5, 7, 9-13, 15-19, 22, 25, 26, 27, 28, 30-33, 36-40, 42-63, 65, 69, 71, 73-76, 78, 80-84, 86-98, 100, 102, 103, 105, 107, 108, 110-115, 117-127, 129, 130, 132, 133-137, 139, 141, 142, 145, 147, 149-151, 153, 154, 156-158
 Класний керівник – 25, 30, 61
 Клейонка – 18
 Клімат – 27, 39
 Клітка – 15, 93, 133
 Клоуни – 8, 19
 Клуб – 7, 16, 19, 20, 25, 50, 57, 85, 87, 108, 121-123, 125, 126, 144, 153
 Книга пошани – 34
 Книжки – 10, 15, 16, 23, 25, 30, 38, 85, 87, 113, 117, 124-126
 Коваль – 15, 16
 Ковбаса – 13, 14, 65, 108, 146
 Ковбасник – 14
 Ковзани – 3
 Ковила – 61
 Кожура – 38
 Кожух – 6, 117, 137
 Коза – 4, 31, 68, 85, 111, 122, 130, 136, 161
 Козак – 4, 30, 118, 122, 140
 Козачок – 16
 Кокон – 25
 Колгосп – 1, 6, 9, 10, 15-20, 22, 26-28, 30-40, 44-50, 52, 55-59, 62, 64, 65, 67, 68, 70, 73, 76, 78-81, 83-86, 88, 92-96, 98, 100, 102, 103, 105, 108-114, 116, 117, 119-126, 128, 130-134, 136-139, 142-144, 146-151, 153, 154, 157-159, 161
 Колгоспники – 1, 15, 16, 20, 45, 51, 56, 62, 79, 82, 83, 89, 94, 96, 102, 144, 117, 123, 126, 130, 133, 136, 137, 139, 150, 154, 161
 Колектив – 7, 19, 30, 87
 Колективізація – 17, 20, 33, 34, 36, 48, 57, 60, 68, 89, 90, 105, 108, 122, 133, 147
 Колодязь – 7, 30, 32, 43, 115, 118
 Колоністи – 24, 122
 Колоски – 8, 40, 48, 113, 114, 120
 Коляска – 15, 18
 Комбайн – 34, 114, 121, 122, 137, 146, 158
 Комбайнер – 43, 121, 122
 Комбінат – 14, 52
 Комбінація – 9
 Комендант – 39
 Комиші – 22, 65, 68, 85
 Комнезам – 16
 Комод – 45
 Компот – 38, 108
 Комсомол – 14, 30, 108
 Комсомольці – 30, 101, 108
 Комсорг – 30, 33, 38
 Комуна – 6, 33, 56, 133
 Комуністи – 14, 33, 38, 65, 108, 122
 Комуністична партія – 14, 52
 Конвеєр – 85
 Кондуктор – 6, 7
 Коневодство – 13
 Коні – 2, 4, 6, 8, 13-18, 20, 22, 25, 28, 30, 32, 33, 35-37, 39, 41, 43, 44, 48, 50, 52, 56, 57, 58, 61, 62, 65, 68, 73, 83, 85, 86, 88-92, 97, 99, 102, 105, 106, 111, 113, 114, 116-118, 122, 125, 127, 133, 139, 144, 148, 150, 153, 154
 Конспект – 30, 38
 Контора – 15, 79, 89, 101, 122
 Контракція – 102, 108, 111
 Концерт – 24, 62, 121
 Конюх – 83, 102, 117
 Корабель – 42, 48, 83, 133
 Кордон – 14, 22
 Корзина – 10
 Коробка – 3, 110, 121
 Корова – 6, 10, 15-20, 22, 27, 30, 32, 33, 37-40, 43, 45, 48, 49, 53, 54, 56, 57, 62, 65, 66, 68, 73, 74, 80, 83, 85-89, 91, 93, 100, 105, 106, 108, 110, 111, 114, 116-118, 121, 123, 129, 130, 133, 137, 140, 141, 148-155, 161
 Коровай – 18
 Косарка – 27, 31, 40, 88, 122
 Косовиця – 13, 52, 151
 Костер – 15, 38, 85
 Костили – 1, 18, 30
 Костюм – 17, 30, 42, 71, 86, 106, 122, 137
 Котел – 14, 44, 78, 89
 Коти – 11, 18, 121
 Котомка – 38, 61
 Котушки – 1
 Кофта – 22, 57, 81, 83, 85, 108, 111, 113, 117, 122, 124, 147
 Краби – 22
 Краватка – 23
 Крановик – 85
 Крашанки – 10, 53, 102, 146, 152
 Крейда – 10
 Крем – 14
 Крига (лід) – 14, 52, 122
 Криголам – 1
 Кріпаки – 16
 Крісло – 85
 Кролі – 31
 Кружево – 16, 38
 Кружка – 14
 Крупа – 38, 45, 61, 71, 74, 85, 89, 101, 102, 110, 114, 153, 155
 Кукугика – 9
 Кукурудза – 8, 16, 24, 39, 40, 45, 57, 65, 71, 85, 89, 94, 113, 114, 137
 Кукурудзяна крупа – 30
 Кукурудзяне борошно – 38
 Кулеметна стрічка – 30

- Кулик – 3
 Культура – 15, 20, 21, 35, 36, 48, 54, 58, 80, 84-87, 89, 90, 103, 104, 106, 109, 111, 114, 115, 119, 120, 122-126, 128, 133, 135, 136, 138, 147, 150, 153, 161
 Куми – 15, 28, 43
 Купол – 38
 Курай – 50, 74, 86, 121, 137
 Куратор – 61
 Курган – 36
 Курі – 4, 6, 10, 17, 31, 43, 48, 51-53, 57, 63, 66, 78, 80, 83, 85, 86, 89, 106, 108, 111, 121, 122, 124, 135, 137, 154, 161
 Курінь – 16, 61
 Куркулі – 17, 30, 32, 33, 48, 61, 93, 105, 106, 122, 147, 153, 154
 Курник – 18
 Курорт – 43, 57, 92, 106, 110, 115, 116, 120, 129, 133
 Курява – 19
 Кутя – 78, 107
 Куфайка – 10, 13, 16, 18, 42, 87, 100, 114, 125
 Кухня – 15, 19, 38, 44, 73, 108, 111, 121, 146, 150
 Кущі – 41, 46, 116, 140, 154
 Лаборант – 52, 126
 Лавка – 7, 15, 19, 27, 48, 52, 63, 85, 88, 122
 Лампа – 38, 45, 106, 108, 115, 121, 125
 Лампадка – 38
 Лампочка – 106, 141
 Ланкова – 57, 105
 Лапті – 13, 44, 73, 74, 86, 121, 151, 154
 Ларьок – 101, 108, 110, 117
 Лекції – 30
 Лиман – 38
 Лист – 14, 17, 18, 27, 30, 33, 36, 53, 100, 105, 137
 Литійники – 37
 Лівша – 30
 Ліжко – 15, 58, 84, 108, 122, 125, 137
 Ліжник – 15
 Лікар – 1, 8, 14, 19, 26, 38, 39, 42, 44, 73, 83, 86, 87, 91, 111, 112, 119, 121, 122
 Лікарня – 15, 51, 54, 58, 65, 78, 83, 87, 89, 110, 118, 121, 122, 150, 152
 Лікар-хірург – 14
 Лікнеп – 10, 13, 32
 Лінійка – 4
 Ліп'юшка – 13, 38
 Ліс – 14, 30, 38, 48, 61, 65, 85, 89, 92, 111, 122, 151, 153
 Лісосмуга – 124
 Літак – 34, 116, 117, 122, 132, 135
 Лобода – 13, 38, 65, 85, 117
 Ложки – 8, 25, 38, 89, 108, 150
 Лозина – 18
 Ломака – 17
 Лопата – 15, 18, 38, 51, 58, 84, 86, 87, 89, 90, 103, 114, 115, 103, 136, 137, 147
 Лорвідділення – 78
 Лоркабінет – 78
 Лушпиння – 13
 Люди – 1-19, 22-28, 30, 33, 36-40, 42-69, 71-73, 75-91, 93, 95-144, 146-159, 161
 Люстра – 38
 Лялька – 30, 52
 Льодохід – 14
 Льодяники – 52, 83
 Льон – 17, 19
 Льотчик – 14, 49
 М'ясо – 6, 11, 13, 14, 30, 41, 43, 49, 65, 86, 92, 102, 117, 121, 129, 130, 136, 137, 158
 М'ясокомбінат – 65, 86
 Мавзолей – 7, 84
 Магазин – 1, 6, 14, 15, 17-19, 25, 27, 39, 42, 48, 49, 52, 57, 61, 65, 66, 77, 78, 83, 85, 87, 89, 90, 91, 105, 106, 108, 111, 115, 121, 122, 124, 126, 130, 133, 136, 142, 143, 144, 146, 147
 Мазанка – 83
 Майка – 18, 131
 Майстер – 6, 30, 35, 39, 52, 80, 85, 153
 Майстерня – 6, 68, 71, 137
 Макуха – 74, 85, 115, 121, 155
 Маляр – 85, 161
 Малярія – 121, 122
 Мандоліна – 121
 Манікюр – 14
 Маніпуляційний кабінет – 78
 Маніяки – 85
 Манка – 52, 155
 Мануфактура – 15
 Марля – 85, 146
 Маршрутка – 45, 135
 Масло – 16, 18, 22, 30, 39, 45, 62, 65, 79, 108, 120, 137, 154
 Маслобійня – 136
 Маслозавод – 44
 Мати (мама) – 1-6, 8, 10, 13-44, 46, 48-54, 56, 57, 59, 62, 65, 66, 68, 69, 71, 73, 74, 77, 78-80, 82, 83, 85-99, 101-103, 106-108, 110, 111-106, 108-137, 139-160
 Матрац – 37
 Махновці – 30, 35
 Мачуха – 32, 111
 Машина (авто) – 1, 8, 10, 11, 16, 17, 20, 22-24, 26-28, 33, 34, 37, 42-44, 47, 51, 53, 55, 57, 58, 67, 71, 78, 82-87, 95, 97-99, 101, 102, 106, 107, 110, 112, 114-118, 120-122, 125, 126, 128, 130, 131, 136, 137, 139, 141, 144, 148-150, 153, 156, 157
 Машиніст – 18, 20
 Машинка (швейна) – 38, 111
 Машинний парк – 33
 Меблі – 83
 Медалі – 35, 50
 Медвитверезник – 14
 Медики – 6, 51, 63
 Медінститут – 14
 Медпункт – 6, 7
 Медсестра – 6, 7, 45, 51, 78, 121
 Медучилище – 73
 Метро – 37

- Механізатор – 75, 90, 110, 114, 116, 122, 142
 Механізація – 20, 105
 Механік – 34
 Мешканці (жителі) – 1-161
 Миколаївська війна – 10
 Милостиня – 48
 Миска – 43, 44, 89
 Митниця – 14
 Міліна – 63
 Міліонер – 36
 Міліціонер – 28, 137
 Міліція – 14, 28, 44, 65, 81, 120, 122, 137
 Міст – 14, 30, 37, 39, 50, 52, 61, 65, 137
 Місто – 1-161
 Міськвиконком – 33, 42
 Міськком – 30
 Міськком комсомолу – 33
 Міськмолокозавод – 52
 Міськрада – 110
 Міткаль – 52
 Мішки – 10, 25, 28, 30, 33, 43, 48, 51, 52, 65, 72, 88, 89, 113, 122, 131
 Млин – 39, 71, 111, 122, 125, 136
 Могила – 14
 Могорич – 83
 Мозолі – 30
 Молдавани – 71
 Молитви – 15, 111
 Молодь – 11, 15, 16, 19, 20, 25, 27, 40, 45, 49, 52, 57, 62, 65, 68, 77, 90, 95, 110, 114, 115, 118, 119, 121, 126, 129, 134, 135, 153, 157, 159, 161
 Молоко – 6, 8, 10, 15, 16, 19, 22, 26, 27, 30, 37, 38, 42, 43, 49, 57, 65, 73, 79, 85-89, 102, 105, 108, 111, 113, 114, 116, 117, 121, 129, 130, 137, 158, 161
 Молотарка – 18, 122
 Молотобійник – 108, 120
 Молоток – 108
 Монастир – 3
 Морг – 61
 Море – 1, 2, 3, 15, 21, 22, 24-27, 30, 33, 35, 38, 41-43, 48, 49, 51, 61, 62, 65, 66, 71, 72, 75, 78, 80-87, 89, 90, 92, 96, 107, 109-112, 114, 116-118, 120, 121, 123-128, 130, 136, 138, 139, 154
 Морква – 57, 65, 125, 136
 Морозиво – 1, 2, 19, 25, 27, 62, 83, 109, 120, 128, 140
 Морфлот – 22
 Москалі – 89
 Мотор – 30, 58, 78, 85, 121, 132
 Мотоцикл – 1, 16, 43, 81, 117
 Мрія – 7, 45, 90, 106, 121
 Музей – 14, 80, 83, 86, 115, 126, 127
 Музика – 27, 121
 Музична школа – 39
 Муляка – 30
 Мурашник – 8
 Мухи – 56
 Нагороди – 35
 Наймичка – 16
 Накидка – 15
 Напасті – 8
 Наркодиспансер – 14
 Наркотики – 85
 Народ – 9, 11, 14, 22, 28, 33, 36, 39, 54, 57, 66, 68, 77, 88, 91, 122, 127, 130, 133
 Наряд – 39, 55, 57, 123, 151
 Наряди (вбрання) – 14, 66, 85, 151
 Нарядчик – 37, 39
 Наука – 9, 18
 Нафтомаслозавод – 33
 Націоналіст – 30
 Нація – 38
 Начальник – 14, 37, 39, 43, 45, 82, 85, 100, 110, 119, 122, 153
 Начальство – 15, 16, 18, 51, 58, 83, 84, 86, 87, 89, 90, 103, 114, 115, 122, 136, 137, 147
 Небо – 3, 15, 35, 47, 58, 113, 155
 Невістка – 14, 15, 17, 31, 32, 39, 62, 74, 154
 Неврожай – 38
 Негри – 24
 Недільник – 33
 Нечиста сила – 8
 Ніж – 8, 30
 Німці – 10, 11, 15, 16, 18, 20, 25, 30, 32, 37, 39, 42, 43, 45, 53, 61, 85, 86, 88-90, 93, 98, 111, 113, 115, 121, 122, 124, 125, 130, 133, 135, 137, 146, 150, 153
 Нітрати – 22
 Новий рік – 38, 83, 107, 117, 122
 Ножиці – 30
 Нормировщики – 39
 Носилки (ноші) – 30, 38, 110
 Носки – 15, 16, 39, 83, 111, 125
 Нотаріус – 89
 Няня – 32
 Обдирка – 39
 Обком – 30, 122
 Облігації – 16, 43, 102, 105, 121, 123, 124, 154
 Обряди – 15, 16, 17, 19, 44, 45, 55, 58, 78, 80, 82, 86, 87, 90, 106, 107, 112, 116, 118, 120, 132, 136, 138, 148
 Овочі – 38, 39, 40, 111, 130, 134, 158
 Огірки – 39, 65, 102, 125, 127
 Одіяло – 15, 30
 Однокласники – 14, 25
 Однокурсниці – 14
 Односельці – 1, 6-8, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 22, 25-28, 33, 38, 43, 44, 46, 48-52, 54-60, 66-68, 71, 73, 75, 78-93, 97, 99-103, 105-110, 113, 114, 116-120, 124-126, 129, 131, 132, 135-144, 146-149, 155-159
 Одруження – 14
 Одяг – 1, 3, 6-10, 13-15, 17, 19, 22, 24-27, 30, 36, 37, 44-46, 48, 51, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 65-67, 73, 77-90, 92, 95, 99, 101, 102, 105-116, 118, 120-124, 126, 130, 132-134, 136, 138, 139, 143, 146-156, 159
 Озеро – 61, 85
 Окоп – 63, 69, 88, 122, 150
 Окраїна – 12, 14, 115
 Округа – 41

- Окупація – 14, 20, 30, 38, 90, 111
Олійниця – 122
Опера – 14
Оператор – 33
Оперета – 14
Орден Леніна – 33
Оренда – 20, 73, 111
Оркестр – 42
Освіта – 1-31, 33-38, 40-63, 65-67, 69-144, 147-150, 155-161
Отруб – 52, 111
Отруйник – 30
Отрута – 30
Офіс – 85
Офіцер – 30, 122, 133
Охорона – 37
Охоронець – 133, 139
Ощадкаса – 39, 130
П'еса – 19
П'яниці – 85, 108, 122
П'янка – 25, 43, 57, 89
Павук – 30
Паї – 16, 90
Пайка – 14, 16, 30, 35, 50, 110, 121
Палас – 88
Палички – 7, 8, 20, 22, 44, 62, 73, 83, 95, 102, 113, 133, 158
Палісадник – 39
Паляниця – 85
Пальто – 5, 10, 14, 16, 17, 57, 61, 85, 87, 100, 124
Пам'ятник – 38, 49, 85, 87, 107, 149
Пан – 4, 15, 16, 36, 85, 89
Пансіонат – 57
Парк – 1, 6, 26, 27, 30, 33, 41, 42, 51, 71, 85, 87, 106, 125, 131
Паркан – 23, 49, 57, 85, 86, 89
Паровоз – 14, 18, 19, 20, 82, 147
Пароплав – 21, 33, 43, 46, 63, 89, 118
Парти – 38
Партійний працівник – 23
Партія – 14, 30, 33, 35, 52, 122, 146, 149
Парторг – 30, 101, 129
Парус – 50
Паски – 15, 19, 38, 49, 107
Пасльон – 121, 154
Паспорт – 1, 3, 14, 20, 22, 27, 28, 30, 44, 46, 50, 57, 64, 75, 86, 88, 92, 108, 114, 121, 131, 133, 161
Пасха – 15, 19, 38, 49, 51, 78, 89
Патронат – 48
Патрони – 30, 39, 133
Патруль – 14
Педагог – 14, 45, 122, 153
Педіатри – 14
Педінститут – 14, 45
Педуніверситет – 14
Пенсіонер – 39, 78, 118
Пенсія – 14, 25, 26, 35, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 52, 57, 65, 70, 81, 83, 85, 88, 106, 117, 118, 127, 129, 137-139, 144
Перекладач – 37, 73, 74
Перекоп – 107
Перекупщики – 65
Переляк – 14
Переселення – 7, 49, 66, 68, 130
Переселенці – 19, 25, 30, 45, 49, 88, 89, 106, 127, 131, 134, 135, 137
Перець – 14, 18, 102
Перон – 14
Перспектива – 7, 21, 77
Перстень – 3
Перукарня – 14, 30
Перша світова війна – 22
Печиво – 86
Пиво – 65
Пиляка – 15, 25, 44, 57, 120, 125, 146
Пиріг – 108
Пишка – 49
Півень – 27, 35, 38, 65, 85
Під'їзд – 15
Підвал – 15, 57, 121
Підвода – 5, 6, 15, 18, 35, 49, 62, 66, 68, 75, 110, 114, 118, 142, 151
Підданство – 86
Піджак – 110
Підлога (долівка) – 7, 19, 38, 58, 114, 121
Підприємство – 2, 15, 38, 80, 106
Підшальник – 113
Піонервожата – 29, 126
Піонерський табір – 21
Пісні – 3, 33, 36, 37, 52
Піст – 15, 89
Піч – 16, 89, 92, 110, 125, 150, 153
Плавні – 14, 130
Платок – 10, 15, 22, 42, 57, 58, 100, 123, 125
Племінники – 25, 29, 35, 37, 47, 111
Плита – 7, 13, 52, 73, 74, 89, 124, 125, 136, 158
Плотник – 16, 38, 71, 83
Площа – 7, 71, 78, 85, 118, 132
Плуг – 13, 15, 40, 122
Плюшки – 61
Побої – 38
Повар (кухар) – 5, 16, 43, 44, 81, 113, 115, 150
Повидло – 61, 108
Повістка – 37, 43, 95
Повіт – 105, 122, 126, 130
Повозка – 4, 44, 51, 54, 97, 111, 114, 115, 133
Погріб – 15, 30, 78, 125, 136
Подарунки – 7, 13, 22, 23, 37, 45, 52, 80, 124
Податки – 15, 16, 20, 30, 43, 48, 57, 89, 100, 102, 105, 114, 121, 129-131, 136, 137, 158
Подорож – 3, 4, 9-11, 14, 17, 21, 24, 25, 50, 54-56, 80-82, 85, 88, 90, 91, 95, 101, 106, 111, 113-115, 117, 120, 132, 135-137, 141, 143, 144, 155, 156, 159
Подруга – 10, 12, 14, 25, 36, 45, 55-57, 61, 65, 66, 69, 83, 85, 92, 93, 100, 108, 113, 116, 120, 129, 135, 136, 140, 150

- Подсобник – 42
 Подушечки (цукерки) – 6, 61
 Подушка – 14, 23, 110, 112
 Пожитки – 6, 48
 Позика – 43, 130
 Поїзд (потяг) – 1, 7, 9, 11, 12, 14, 17, 23, 25-27, 30, 40, 43, 46, 48, 50, 52, 61, 63, 66, 69, 72, 73, 77, 80, 81, 85, 86, 88-91, 93, 95, 99-102, 104-106, 108, 116, 118-122, 124, 126-128, 131, 132, 134-137, 139, 140, 142-144, 146-148, 150, 153, 155
 Поїздка – 1-9, 12-15, 17, 18, 21, 22, 24-28, 40-46, 48-52, 55-58, 62, 65-68, 73, 78-80, 83-91, 97-100, 102, 105, 106, 109-111, 113-121, 124, 126-131, 136, 139-145, 147, 150, 155, 159, 161
 Покупки – 3, 27, 40-43, 45, 46, 49, 55, 106, 109, 116
 Поле – 8, 9, 21, 27, 30, 37, 40, 42, 50, 54, 57, 61, 65, 71, 88, 97, 99, 100, 110, 121, 132, 136, 137, 140, 144, 161
 Поліграфія – 30
 Полк – 14, 133
 Половичок – 19
 Полон – 10, 30, 33
 Полотенце – 25, 38
 Помідори – 13, 15, 18, 39, 65, 83
 Поміщик – 16
 Попіл – 40
 Поріг – 14, 30, 36, 155
 Порт – 28, 42, 52, 118, 137
 Портфель – 14
 Посада – 14, 87, 110
 Посадка – 15, 71, 90, 133
 Посилка – 17, 125
 Посів – 15
 Посівальники – 108
 Постанова – 17, 133, 143
 Постоли – 85, 86, 114, 130
 Посуд – 8, 89, 133
 Похльобка – 16, 39
 Похорони – 14, 137
 Пошта – 17, 82, 87, 111, 130
 Поштар – 83, 108, 111
 Прабаба – 16, 25, 28, 111, 118, 129, 154, 161
 Правнуки – 27, 85
 Прадід – 23, 28, 30, 45, 68, 86, 118, 122, 127, 129, 140, 154, 161
 Прапор – 30, 44
 Предки – 4, 15-20, 22, 24-29, 34, 41, 43-45, 47-50, 55, 56, 58, 62, 76-92, 100, 103-106, 109, 111-114, 116-118, 120, 124, 126-131, 135, 136, 143, 144, 147, 155-159
 Премія – 30, 114
 Прибиральниця – 30, 45, 62, 108, 111, 124
 Придане – 14, 30, 113
 Приписка – 50
 Природа – 27, 83, 85, 86, 133, 138, 161
 Прислуга – 32
 Притулок – 16, 23
 Причеп – 88
 Провідник – 82
 Проводи – 45
 Провулок – 14
 Прогулянка – 60
 Продавець – 14, 57, 108
 Продукти – 13, 15, 17, 20, 22, 25, 35, 43, 55, 58, 65, 66, 74, 85-87, 106, 108-110, 116, 118, 124, 126, 128, 129, 132, 137, 142
 Прокуратура – 46, 50
 Прокурор – 46
 Пролетарі – 14
 Прольотка – 86
 Промтовари – 28
 Прополка – 24, 37, 38, 120
 Прорезинки – 16
 Проректор – 61
 Просо – 16, 18, 113, 117
 Проспект – 40, 41, 78
 Професія – 2, 5-30, 33, 34, 36, 40-44, 46-48, 50-63, 66, 67, 71-86, 88-116, 118-137, 139, 140, 142-145, 147-149, 155-161
 Професор – 14, 61
 Профспілка – 85
 Прочуханка – 30
 Прядиво – 15, 52
 Прядка – 19, 52, 146
 Пряники – 8, 10, 14, 52
 Псалтир – 30
 Птахофабрика – 12
 Птиця – 45, 77, 118, 122, 140
 Пуд – 43
 Пустир – 28
 Путівка – 15, 25, 46, 77, 84, 85, 136
 Пшениця – 18, 42, 43, 44, 57, 65, 89, 102, 113, 118, 122, 146
 Пшоно – 16, 68
 Радгосп – 10, 101, 122, 129, 134, 137, 150
 Радіо – 6, 16, 17, 19, 20, 22, 52, 57, 105
 Радянська влада – 15, 16, 20, 27, 30, 78, 86, 133, 144
 Райвиконком – 26
 Райцентр – 14, 15
 Рахівник – 89, 150
 Рахівниці – 15, 39
 Реальне училище – 25
 Революція – 15, 30, 48, 65, 111, 122, 151
 Редакція – 33
 Резиденція – 14
 Рейс – 7
 Релігійні свята – 17, 19, 20, 38
 Релігія – 15, 16, 17, 19, 24, 26, 38, 44, 45, 58, 78, 80, 82, 86, 87, 90, 106, 107, 111, 112, 116, 118, 120, 132, 136, 138, 148
 Реліквія – 33
 Ремонт – 39, 45
 Репресії – 14, 30
 Ресторан – 38, 62, 81, 113
 Реформа – 30, 122
 Риба – 1, 2, 3, 15, 18, 22, 34, 39, 41, 48, 49, 54, 55, 58, 71, 83, 85, 89, 91, 100, 101, 115, 116, 118-120, 122, 147, 148

- Рибак – 2, 22, 49, 89
Рибозавод – 22, 65, 110
Різдво – 15, 38, 78, 89, 92
Різноробочі – 98, 100, 103, 155
Різьба – 13
Річка – 6, 14, 16, 18, 30, 33, 37, 39, 42, 43, 48, 52, 55, 61, 83, 85-87, 91, 101, 107, 111, 116, 120-122, 143, 144, 148, 153
Робота – 2-4, 6-8, 10, 12-25, 27-30, 32-34, 37, 38, 40-52, 54-58, 60-65, 67-69, 71, 74, 75, 77-95, 97, 98, 100-102, 104-125, 128-144, 146-151, 153-161
Робочі – 19, 22, 27, 34, 36, 37, 45, 52, 79, 84, 88
Родичі – 1-10, 12-23, 25-28, 30, 34-37, 40-67, 71, 73, 74, 77-122, 124-133, 135-144, 146-149, 152, 154-161
Рож – 48
Розбій – 57
Розваги – 8, 140
Розвідка – 30, 61
Розвідник – 30
Розкуркулення – 34, 39, 48, 61, 133
Розлучення – 30
Рознарядка – 35
Розпорядження – 37
Росіяни – 5, 6, 8, 22, 30, 32, 33, 49, 66, 68, 71, 73, 76, 85, 108, 126, 130, 140, 153
Росол – 38, 39
Рукава – 22, 44
Рукавиці – 6, 39
Рушники – 15, 19, 38, 66, 78, 137
Рядки – 43, 50, 137
Рядно – 15, 121
Рядова – 31, 108
Ряжанка – 65, 115, 152, 154
Сабантуй – 65
Сад – 10, 15, 24, 33, 36, 51, 87, 89, 91, 100, 101, 114, 120, 122, 130, 131, 150
Садиба – 91, 120
Садівник – 101
Садівництво – 101
Сажа – 50
Сало – 6, 31, 83, 85, 89
Салфетка – 38
Самогон – 18
Самогубство – 30
Самозванці – 19
Санаторій – 46, 73, 86, 114, 122
Санітарка – 83, 150
Санки – 39, 50, 88, 111, 113, 137
Сапа – 4, 15, 38, 57, 65, 74, 84, 116, 120, 124, 146
Сапетка – 114
Сарай – 10, 19, 30, 48, 87, 95, 117, 133
Сарафан – 38
Сватання – 30
Свекор – 32, 43, 45, 51, 63
Свекруха – 43, 44, 45, 52, 61, 117, 137, 146, 154
Свердловина – 45
Светр – 30
Свинарка – 31, 102, 123, 133, 148
Свинарник – 18, 19, 108, 122, 130, 141
Свинина – 14, 122
Свиня – 6, 13, 15, 17, 18, 22, 31, 38, 56, 57, 63, 65, 66, 80, 83, 85, 86, 89, 93, 100, 108, 117, 122, 125, 133, 137, 141, 144, 148, 161
Свиріпа – 85
Свитки – 16
Свідоцтво про народження – 14, 30
Світло – 7, 19, 38, 52, 79, 93, 100, 102, 106, 108, 121, 130, 141, 153
Свічки – 38
Святі – 15
Свято – 1-15, 17-22, 24-27, 34, 36, 38, 40-46, 49-52, 54-56, 58, 61, 67, 78-83, 85, 87, 88, 90, 91, 95-99, 101, 109, 110, 112, 113, 115-117, 119-121, 123, 131, 132, 134-136, 141-144, 147, 149, 155, 156, 159
Священик (батюшка, піп) – 15, 16, 20, 52, 65, 111, 121
Сезон – 38
Секретар комсомолу – 30
Секретар обкому партії – 122
Секретар райкому комсомолу – 30
Секретар сільської ради – 30
Секретар ЦК – 122
Селище – 5, 14, 33, 46, 81, 118, 119, 122, 134, 135
Село – 1-161
Селяни – 4, 6, 8, 11, 13, 15, 16, 20, 27, 36, 39, 50, 54, 56-58, 79, 82, 84-87, 90-92, 96, 107, 113, 114, 118, 121, 123, 124, 133, 136-140, 142, 147, 149-152, 154, 156, 161
Семестр – 30
Середняки – 15, 17, 22, 33, 45, 48
Серце – 10, 31, 64, 85, 113, 137, 140
Сесія – 30, 120
Сестра – 1, 3, 5, 6, 9, 12, 14-20, 22, 23, 28, 30-34, 36-40, 42-44, 48-51, 56, 57, 59, 61, 63, 65, 66, 68, 73, 74, 78, 79, 82, 83, 85-90, 93, 98, 101, 102, 106-108, 110, 111, 113-117, 120-126, 128-131, 133, 136-138, 140, 143, 147-150, 152, 153, 160
Сибірка – 51
Силач – 41
Силос – 15
Син – 6, 10, 12, 14-18, 22, 23, 25, 29, 30, 31, 33, 34, 39, 40, 43-45, 48, 52, 56, 57, 59, 60, 62, 64, 65, 68, 73, 75, 89, 93, 108, 111, 115-117, 120-122, 130, 133, 137, 146-149, 154, 161
Сир – 18, 52, 65, 154
Сирзавод – 15, 52
Сироватка – 30
Сирота – 12, 16, 32, 39, 43, 45, 56, 70, 87, 92, 94, 113, 120, 154
Сирцех – 52
Ситець – 30, 37
Ситро – 65
Сівалка – 105
Сілявка – 83, 116
Сіль – 38, 39, 55, 89

- Сільгосптехніка – 65, 78
 Сільмаг – 15
 Сільодка – 108, 136
 Сільська рада – 1, 16, 20, 28, 30, 90, 114, 122, 160
 Сім'я – 1, 3, 6-8, 10, 11, 13-16, 19-23, 25-28, 30, 31, 35, 37-40, 42, 43, 46-48, 50, 55, 57, 58, 61, 65, 66, 68, 73, 78, 83-87, 89, 90, 92, 102, 106, 198-110, 113, 114, 116, 120-122, 125-127, 129, 130, 135, 137-139, 143, 149-151, 153, 155, 158
 Сіно – 52, 61, 63, 83, 85, 87, 115, 120, 122, 154, 158
 Сірники – 49
 Сітка – 38
 Скарлатина – 121
 Скатерть – 57
 Сквер – 60, 121
 Скирта – 18, 19, 144, 146
 Склад – 14, 38, 45, 46, 133
 Склероз – 14
 Скло – 38
 Скриня – 15, 114, 125
 Слов'яни – 66
 Слюсар – 11, 12, 37
 Слюсар-монтажник – 12
 Сльози – 15, 45, 79, 137, 144
 Смерч – 37
 Сметана – 22, 62, 65, 78, 115, 116, 125, 152, 154
 Смітник – 15, 146
 Снаряди – 35, 133
 Сніг – 10, 16, 39, 43, 69, 110, 125
 Сніп – 15
 Собаки – 3, 10, 11, 15, 30, 52, 85, 89, 98, 121, 135, 137
 Солдати – 14, 16, 30, 39, 50, 122, 139
 Солодощі – 8, 10, 27, 49, 61, 62, 66, 86, 118
 Солома – 18, 19, 37, 51, 83, 85, 89, 114, 121, 133, 137, 150, 158
 Солярка – 108
 Сом – 18
 Сонце – 15, 28, 49, 50, 86, 90, 102, 116, 123, 132
 Соняшник – 24, 30, 40, 44, 121, 137
 Сорочка – 38, 42, 52, 81, 116, 120, 122
 Соціалізм – 52
 Спадкоємець – 38
 Спадок – 15, 118, 125
 Спідниця – 15, 18, 36, 38, 56, 57, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 108, 111, 113, 125, 146, 150
 Сповідання – 38
 Срібло – 25
 Ссуда – 45
 Ставок – 15, 86, 122, 156
 Стакан – 2, 18, 30, 48, 57, 65, 71, 89, 110, 121, 122, 140
 Сталевар – 63
 Станція – 14, 17, 20, 23, 27, 37, 50, 52, 54, 85, 86, 88, 106, 111, 114, 118, 119, 121, 122, 125, 126, 133-137, 140, 147, 153
 Стара діва – 14
 Старики – 27, 32, 38, 52, 73, 78, 84, 90, 96, 115
 Старість – 10, 17, 30, 36, 55, 95, 121, 147
 Староста – 122
 Статистик – 78
 Статський радник – 14
 Стенд – 34
 Степ – 3, 4, 15, 16, 19, 30, 40, 49, 50, 52, 57, 58, 61, 74, 94, 113-115, 117, 118, 120-122, 130, 149-151, 153, 154
 Стипендія – 17, 30, 61, 87, 116
 Стіл – 17, 18, 19, 27, 28, 37, 38, 45, 48, 65, 74, 83, 130
 Стілець – 19, 37, 85
 Столова – 19, 24, 52, 85, 146
 Столяр – 16, 45, 130
 Студент – 14, 30, 38, 61, 106, 115, 123, 161
 Суботник – 33
 Сугроб – 39, 110
 Судна – 22
 Сукня – 3, 9, 13-18, 22, 23, 30, 37, 38, 42, 44, 49-51, 55, 56, 83, 85-87, 110, 112, 113, 116, 117, 120, 121, 124, 125, 137, 146, 150
 Сула – 58
 Сумки – 13, 14, 18, 22, 23, 38, 39, 52, 74, 81, 85, 99, 100, 110, 111, 115, 117, 121, 125, 137, 139, 152
 Суп – 14, 52, 137
 Суржа – 49, 73
 Суржик – 16, 133
 Суріпка – 71
 Сусіди – 7, 9, 13, 15-20, 22, 26, 27, 29, 30, 31, 36-39, 41, 43-45, 52, 57, 63, 66, 73, 79, 80, 83, 85, 90, 91, 98, 101, 103, 115, 118, 120-122, 135, 141, 146, 147, 149, 153, 155, 156
 Сусідство – 38, 45, 83, 121
 Суспільство – 27
 Сухарі – 50, 114, 146
 Сушка – 74
 Табір – 37
 Таблетки – 10, 121
 Табурет – 19, 38, 83
 Тазок – 44
 Таксист – 85
 Таксі – 11, 85, 127
 Танці – 1, 25, 39, 42, 50, 57, 85, 121, 123
 Тапки – 1, 43, 125
 Таранька – 58, 116
 Тарілка – 17
 Татари – 13, 15, 111, 117, 130
 Тачка – 13, 30, 32, 50, 52, 53, 55, 58, 61, 71, 79, 82, 83, 107, 108, 110, 112, 113, 126
 Тварини (звірі) – 7, 8, 22, 40, 49, 58, 106, 115, 118
 Тваринник – 54, 118
 Тваринництво – 86, 118, 122, 129
 Творог – 85
 Театр – 6, 8, 9, 14, 20, 25, 36, 50, 58, 59, 86, 106, 109, 129, 140, 143, 149, 153, 161

- Телебачення – 57
 Телевізор – 6, 10, 15, 17, 20, 22, 38, 45, 52, 55, 71, 75, 85, 102, 105, 123, 130, 137
 Телефон – 105, 130
 Теля – 13, 15, 53, 57, 65, 66, 100, 108, 111, 117, 122, 123, 144, 146
 Телятниця – 15, 16, 87, 92, 103, 108, 117, 133, 148
 Теплушка – 37
 Терикони – 16
 Тероризм – 14
 Техніка – 13, 33, 106, 137
 Технік-технолог – 126
 Технікум – 7, 17, 20, 25, 29, 33, 35, 38, 61, 66, 68, 73, 86, 95, 96, 116, 122, 130, 134, 137, 153
 Технолог-винороб – 38
 Теща – 30, 65
 Тиждень – 2, 16-19, 22, 23, 30, 48, 50-52, 56, 62, 73, 80, 83, 112, 113, 117, 133, 149
 Тиф – 8, 29
 Тік – 15, 19
 Тістечка – 14
 Тітка – 1, 6, 7, 14-16, 18-20, 27, 30, 31, 39, 44, 45, 51, 53, 56, 57, 61, 63, 65, 70, 73, 81, 83, 87, 88, 99, 101, 103, 105, 107, 108, 110, 111, 116, 117, 120, 121, 124, 128, 132, 135, 137, 140, 145, 146, 148, 150, 152, 161
 Тканина (матерія, полотно) – 6, 8, 15, 16, 17, 19, 20, 30, 37, 50, 53, 79, 86, 116, 122, 132, 143, 154
 Товар – 3, 19, 20, 55, 65, 74, 85, 106, 118, 120, 130, 133
 Товарняк – 14, 16
 Товкучка – 42
 Токар – 20, 36, 39, 40, 42, 78, 108
 Торба – 50, 108
 Торбешники – 10
 Торгівля – 13, 20, 95
 Трава – 10, 16, 30, 39, 40, 44, 48, 54, 57, 71, 85, 108, 113, 121, 145
 Традиція – 27
 Трактор – 6, 16, 20, 28, 33, 34, 51, 90, 95, 105, 108, 114, 122, 137, 140, 146
 Тракторист – 20, 43, 63, 82, 90, 108, 119, 121, 125, 126, 137
 Трамвай – 7, 10-12, 16, 26, 27, 51, 69, 88, 89, 95, 106, 130, 136, 140, 148, 153, 161
 Трамвайні колії – 14
 Транспорт – 12, 26, 27, 30, 39, 42, 80, 84, 90, 105, 109, 120, 121, 123-125, 127, 138, 140, 148, 149, 159, 161
 Траса – 14, 38
 Трест – 38
 Трибуна – 14
 Трикотажка – 28, 37
 Трійця – 43
 Тролейбус – 11, 17, 24, 26, 121, 145, 161
 Тротуар – 48, 121
 Труби – 18, 42, 106
 Трударі – 3, 30, 45, 84, 130, 146
 Трудармія – 62, 130
 Трудодні – 7, 15, 17, 36, 38, 42, 44, 52, 57, 65, 73, 88, 89, 100, 102, 105, 111, 113, 118, 119, 121, 123, 124, 126, 130, 133, 134, 136, 137, 147, 148, 158, 161
 Трусики – 38, 43, 81, 83
 Туалет – 15, 88, 105, 108, 140
 Туман – 85
 Тумбочка – 39
 Турецьке іго – 25, 45, 86
 Турки – 25, 86, 130, 131
 Туфлі – 1, 3, 22, 42, 106, 123
 Тюлька – 4, 15, 37, 38, 43, 48, 49, 55, 58, 72, 78, 82, 111, 112, 115, 122, 125
 Тюльпани – 85
 Тюрма – 15, 20, 30, 57, 110, 122, 133, 134
 Тютюн – 42, 57, 98
 Уборка – 15, 38, 39, 114
 Угорці – 38
 Узбережжя – 65
 Українці – 1-4, 6, 9, 10, 13, 15-19, 21-31, 33, 34, 40, 44, 48, 50-58, 61, 78-106, 108-125, 131-134, 136, 137, 139-145, 147, 150-161
 Улов – 38
 Університет – 14, 24, 30, 61, 87, 151
 Урка – 15
 Уркаган – 15, 114
 Урок – 14, 30, 39, 108, 115, 153, 154
 Устав – 3
 Училище – 14, 38, 40, 43, 44, 46, 57, 61, 73, 78, 84, 95, 130, 137
 Учні – 25, 30, 38, 42, 52, 78, 82, 85, 124, 153
 Учотчик – 15, 36, 51, 89, 113, 115, 150, 161
 Фабрика – 3, 15, 16, 19, 20, 37, 54, 58, 62, 76, 78, 86, 92, 99, 105, 106, 109, 110, 116, 123, 128, 129, 135, 140, 145, 146, 149
 Факультет – 23, 61
 Фармацевт – 14
 Фартух – 15, 38, 161
 Фашисти – 33
 Фельдшер – 3, 6, 106
 Фельдшер-акушер – 63
 Ферма – 15, 18, 20, 57, 83, 122, 139, 141
 Фермер – 20
 Формалін – 61
 Фотографія – 14, 19, 30, 34, 61, 82, 122
 Фронт – 8, 14, 22, 25, 34, 43, 44, 51, 52, 92, 113, 122, 130, 133, 139
 Фрукти – 8, 54, 67, 89, 101, 111, 114, 122, 139, 150
 Харчі – 15, 30, 44, 50, 58, 82, 86, 100, 102, 110, 113, 114, 125, 145-147, 150, 155
 Хвороба – 8, 150
 Хірургія – 78
 Хліб – 6, 13, 14, 16-19, 28, 31-33, 36, 38-40, 42, 43, 45, 48, 49, 52, 56-62, 65, 73, 77, 85, 86, 88-90, 106, 108, 110-114, 116, 118, 120, 133, 134, 136, 137, 142, 146, 148, 150, 153
 Хлібопекарня – 15, 30, 32, 62, 65, 105, 137
 Хліборобство – 85, 90, 118
 Хлопок – 37, 39, 114, 121

- Хлопці – 6, 10, 15, 17, 18, 20, 23, 27-30, 32, 37-39, 43-45, 52, 57, 60, 61, 65, 71, 83, 85, 86, 88, 89, 92, 95, 96, 106, 108, 110, 114, 118, 122, 125, 130, 135-137, 139, 140, 146, 153
 Ховрахи – 13, 16, 74, 85
 Холодильник – 61
 Холостяк – 108
 Хор – 110
 Хохли – 15, 16, 34, 44, 85, 148
 Хресниця – 37
 Хрест – 52
 Хрестини – 16
 Хрещення – 38
 Худоба – 3, 7, 8, 14, 15, 19, 20, 22, 38, 49, 52, 58, 77, 83, 85, 100, 114, 136, 139, 146, 156, 158, 161
 Хуліганство – 28, 122
 Хурделиця – 15
 Хутір – 3, 65, 116, 117, 121, 122, 130, 131, 160, 161
 Хутро – 6, 43
 Цариця – 68, 135
 Цеберник – 11, 101
 Цегла – 13, 38, 89, 110, 122, 127
 Церква – 4, 15, 18, 32, 38, 41, 42, 43, 45, 49, 68, 78, 80, 86, 87, 90, 106, 100, 118, 122, 125, 131, 133, 136, 146, 151
 Цех – 24, 37, 78, 85, 121, 124
 Цехком – 33
 Цибуля – 15, 38, 65, 111, 112, 136, 148
 Цигани – 15, 85, 89, 122
 Цигарка – 15, 42
 Цирк – 1, 8, 19, 62, 87, 119, 140, 161
 Ціпок – 15, 38
 Цукерки – 1-3, 6, 8, 10, 21, 27, 42, 43, 62, 66, 67, 73, 109, 110, 118, 123, 128, 141, 147
 Цукор – 2, 7, 55, 61, 100, 102, 108, 111, 116, 118, 121-123, 125
 Чай – 39, 78, 89
 Чарка – 83
 Часник – 146
 Чашка – 74
 Чеканка – 37
 Чемодан – 10, 18, 23, 45, 88, 123, 147
 Черви – 25, 31
 Червона армія – 108, 134
 Червона риба – 22
 Червоноармійці – 88
 Черевики – 13, 16, 18, 50, 86, 111, 123
 Черепиця – 19, 65, 86, 133
 Черешня – 39
 Чечвиця – 52
 Чин – 14
 Чоботи – 10, 18, 42, 43, 85, 87, 102, 125, 130, 145
 Човен – 1, 14, 21, 22, 61
 Чоловік – 1, 6, 10, 13-18, 28, 30, 32, 36, 37, 39, 41, 43-46, 48, 50, 52, 55, 57, 60-63, 82, 83, 85, 88-90, 92, 93, 100, 101, 111, 113, 114, 116, 117, 121-123, 125, 133, 137, 139, 146, 149, 150, 153, 161
 Чорнило – 65, 125
 Чортове колесо – 50
 Чума – 8
 Чуні – 16, 18, 42
 Шаль – 55
 Шапка – 18, 38, 57, 111, 122, 137
 Шаровари – 85
 Шарф – 30, 39, 43, 85
 Шахта – 15, 16, 18, 19, 33, 49, 62, 80, 93, 96, 100, 102, 107, 108, 111, 122, 130, 133, 146, 150, 153, 154
 Шахтарі – 13, 15, 21, 133, 153, 154
 Швейпром – 73, 74, 111
 Шинель – 16, 85
 Шифанер – 15, 45, 125
 Шифер – 19
 Шкідник – 108
 Школа – 1, 2, 6, 9, 10, 13-20, 22, 23, 25, 27-33, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 45-48, 50-53, 56-58, 61, 64, 65, 68, 72-75, 78, 81, 83, 85-87, 89, 90, 95, 96, 101, 102, 106, 108, 110-113, 115, 116, 120-123, 125, 126, 128-130, 133, 137, 140, 143, 144, 146, 147, 150, 151, 153, 154, 159, 161
 Школярі – 37, 61, 118
 Шкура – 9, 44, 57, 85, 115
 Шляпа – 66, 89, 100, 106
 Шлях (путь) – 1, 6-8, 10, 13, 14, 21, 24, 28, 34, 40-44, 46, 49, 50, 54-56, 78, 80-84, 88, 90, 91, 95-97, 99-101, 104, 106, 109, 113-118, 120, 132, 135, 136, 140, 142-144, 155, 156, 159
 Шовк – 25, 31, 37, 122
 Шовковиця – 25, 71
 Шовкопряд – 31, 125
 Шофер – 11, 51, 55, 65, 82, 108, 110, 127, 149, 156
 Шпали – 126
 Штампувальник – 37
 Штапель – 37, 44, 50, 110
 Штраф – 65
 Штукатур – 44
 Шуба – 57, 113, 151
 Щавель – 30
 Юшка – 38, 85
 Яблука – 10, 38, 39, 101, 120, 129, 130, 139, 151
 Ягоди – 52, 120, 151, 154
 Язва шлунка – 31
 Яйця – 6, 15, 26, 27, 38, 42, 43, 48, 51, 57, 65, 78, 85, 86, 87, 88, 106, 108, 111, 121, 122, 124, 129, 136
 Ячмінь – 44, 57
 Ящик – 1, 69, 85

СПИСОК ТЕРМІНІВ, ДІАЛЕКТИЗМІВ І РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

Schwein (нім.) – свиня.

Аул – назва населеного пункту в деяких тюркських народів.

Ахфіша – афіша.

Баланда – дуже рідка пісна юшка.

Барак – житлове приміщення, призначене для тимчасового користування

Баришня – незаміжня дівчина з багатой, панської родини; панна, панночка.

Баркас – 1. Великий багатовесловий човен. 2. Невеличке портове судно.

Барон – дворянський титул, нижчий за графський; особа, що носить цей титул.

Батрак – бідний селянин-наймит.

Батюшка – священник.

Бидло – 1. Зневажлива назва поневолених українських селян, яку вживала польська шляхта. 2. Скотина, хам.

Білогвардійці – загальна назва ряду політичних рухів, організацій і військових формувань, які воювали проти більшовиків в роки Громадянської війни.

Благовіщення – сповіщення Діви Марії архангелом Гавриїлом про народження Сина Божого Ісуса Христа. Одне з дванадцяти великих християнських свят.

Бричка – легкий візок для їзди, іноді з відкидним верхом.

Бурки – теплі чоботи на шкіряній підшві.

Бурлаки – 1. Люди без постійної роботи і постійного місця проживання. 2. Одинокі, неодружені чоловіки; парубки.

Великдень (Пасха) – день, у який християни святкують Воскресіння Ісуса Христа, що сталося на третій день після його смерті, причому день смерті вважається першим днем. Свято називають також Пасха або Паска. Вважається найважливішим християнським святом, котре виказує радість з приводу перемоги Божого Сина над Смертю та вічним Забуттям. У Воскресінні бачать підтвердження життя після смерті, що і є головним змістом святкування.

Віялка – сільськогосподарська машина, що сильним струменем повітря очищає зерно після обмолоту.

Воєводство – велика адміністративно-територіальна одиниця Польщі.

Врангелівці – прибічники барона П.М. Врангеля.

Гарба – високий віз на двох або чотирьох колесах.

Гектар – 1. Позасистемна одиниця площі (1 га = 10000 м²). 2. Одиниця земельної площі у метричній системі мір, що дорівнює 100 арам.

Геноцид – винищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними мотивами.

Гімназія – середній загальноосвітній навчальний заклад.

Грицики – трав'янистий бур'ян родини хрестоцвітних, що цвіте білим цвітом; використовується як лікарський засіб.

Груба – піч, що служить для опалювання приміщення.

Губернія – у Російській імперії і в СРСР до районування 1929 р. — основна адміністративно-територіальна одиниця.

Гуцули – етнографічна група українців, що живуть у Карпатах: Івано-Франківська, Чернівецька і Закарпатська області України; північ Румунії — мармороські гуцули.

Дерт – борошно грубого млива для годівлі тварин.

Десятина — поземельна міра. Дорівнювала 2400 кв. сажень, тобто 1,09 гектара. Економічна або господарська десятина дорівнювала 3200 кв. сажень.

Дето – десь.

Джигіт – умілий і вправний їздець на коні.

Диякон – священнослужитель, представник білого духовенства, який не має духовної влади, будучи позбавлений права відпускати гріхи, не може, за деяким винятком, здійснювати таїнства, самостійно правити службу Богу.

Драгалі – жердини.

Драндулет – старий автомобіль; механізм незрозумілого призначення.

Дроги – довгий без кузова віз для перевезення великих вантажів; биндюги.

Душогубка – невеликий, переважно видовбаний з дерев'яної колоди, хиткий човен.

Євангеліє – ранньохристиянські твори, в яких ідеться про земне життя Ісуса Христа. Канонічних чотири: від Марка, Матфея, Луки та Іоанна. Одне з головних джерел християнського вчення та культу.

Жорно – 1. Плескуватий круглий камінь, призначений для лушення і розмелювання зерна та інших твердих предметів. 2. Пристрій, яким у домашніх умовах розмелюють зерно; ручний млин.

- Загата** – споруда для затримання руху води в річці, потоці і т. ін. Огорожа біля стін хати, проміжок між якою і стінами закладається листям, соломною і т. ін. для утеплення хати взимку.
- Задунайці (задунайські козаки)** – запорозькі козаки, які після зруйнування Запорозької Січі в 1775 р. оселилися в нижній течії Дунаю.
- Закон Божий** – один з основних навчальних предметів початкових і середніх навчальних закладів Російської імперії, що передбачав навчання догматам віри та правилам моральності, заснованим на релігійному вченні, а також прищеплення знань про богослужіння та історію релігії.
- Западенець** – мешканець Західної України.
- Івана Купала** – традиційне свято, яке широко відзначалося в Україні в ніч на 7 липня. Це день літнього сонцевороту (сонцестояння), що збігається з Різдом Івана Хрестителя. Ім'я святу дав Купало — поганський бог земних плодів.
- Іконостас** – у церкві художньо оздоблена стіна — перегородка зі вставленими в неї іконами, що відділяє вівтар від центральної частини.
- Кабиця** – 1. Відкрита літня кухня (піч) у дворі або в садку. 2. Яма, де вміщують казан, під яким розкладають вогнище для варіння, топлення чого-небудь. 3. Казан, вмурований у піч.
- Каганчик** – невеличкий світильник, що складається з гнота й посуду, до якого наливається олія, лій чи гас.
- Кадило** – металевий посуд на довгих ланцюжках із прорізною накривкою для куріння ладаном під час відправи православного й католицького релігійного культу.
- Капітан** – офіцерське звання або чин в армії, що надається після звання старшого лейтенанта (у дореволюційній армії – після штабс-капітана), а також особа, яка має це звання.
- Кастрічник (білорус.)** – жовтень.
- Кацап** – зневажлива, жартівлива назва росіянина.
- Кирзаки** — кирзові чоботи.
- Кір** – дитяча заразна хвороба, що супроводиться висипом, запаленням дихальних шляхів, слизової оболонки очей, ротової порожнини та гарячкою.
- Когут** – півень.
- Колективізація** – об'єднання одноосібних селянських господарств у великі господарства – колгоспи.
- Комнезам** – комітет незаможників; організовувався на селі з голоти; залучався до створення колгоспів, комун тощо.
- Контрактація** – 1. Складання угоди, контракту на одержання або використання кого-, чого-небудь. 2. Система набору робітників на яку-небудь державну роботу на підставі наперед укладених договорів.
- Котомка** – сумка, що носить за плечима.
- Кофайка** – фуфайка.
- Кохта** – кофта.
- Куркуль** – заможний селянин-власник (радянська термінологія).
- Лавра** – назва великих і найбільш впливових православних чоловічих монастирів, підпорядкованих у своїй діяльності вищій церковній владі.
- Лапатет** – велосипед.
- Ліжник** – домоткана ковдра (звичайно вовняна). Кустарний килим.
- Лікнеп** – ліквідація неписьменності; навчання неписьменних дорослих. Пункт ліквідації неписьменності, школа для дорослих.
- Лісапед** – велосипед.
- Маковій** – назва дня 14 серпня, коли відзначається церковне свято мучеників Маккавеїв.
- Макуха** – залишки після вичавлення олії з насіння олійних культур; вичавки.
- Малярія** – гостра заразна хвороба, що супроводжується виснажливими нападами гарячки; болотна (переміжна) пропасниця.
- Манатки** – речі.
- Мандоліна** – струнний щипковий музичний інструмент з овальним корпусом і чотирма парами струн, на якому грають медіатором.
- Медвитверезник** – установа для тимчасового поміщення і медобслуговування осіб, що знаходяться в нетверезому стані.
- Миколаївська війна** – Перша світова війна.
- Міліна** – болгарська національна страва з сиру та бринзи.
- Міткаль** – тонка бавовняна тканина полотняного переплетення.
- Молитовний будинок** – особлива будівля, у якій, за відсутності церкви, дозволяється служити літургії на переносному антимінсі.
- Молотарка** – машина для обмолочування сільськогосподарських культур.

Москалі – застаріла назва росіян серед українців, білорусів та поляків. Також цей термін застосовують до військових або москвичів. В сьогоденні вживається доволі часто як іронічна назва громадян Росії незалежно від походження.

МТС (машинно-тракторна станція) – в СРСР державне підприємство, що забезпечувало колгоспи сільськогосподарською технікою. Машинно-тракторні станції здійснювали обслуговування і ремонт тракторів, комбайнів та іншої сільськогосподарської техніки й давали її в оренду колгоспам. Перші тракторні загони з'явилися в кінці 1920-х років; в 1929 Радою праці й оборони було прийнято постанову про повсюдне створення МТС. МТС проіснували до 1958-1959 рр., коли сільськогосподарську техніку було передано безпосередньо колгоспам.

Нетели – тільні телиці.

Нічю – нічого.

Оклунок – 1. Наповнена чим-небудь дорожня торба або мішок, пристосовані для носіння їх за плечима.
2. Зав'язана кінцями хустка, шматок тканини тощо з укладеними в ній речами, пожитками й т. ін.; вузол.

Осьо – ось.

Отако – див. Отакочки.

Отаково – див. Отакочки.

Отаковочки – див. Отакочки.

Отакот – ось так.

Отакочки – ось так.

Отамочки – ось там.

Отеті – ось ці.

Отето – ось це.

Отетой – ось цей.

Отівочки – ось ті.

Отуточки – туг.

Охтобус – автобус.

Підшальник – хустка, яку дарує дівчина парубкові під час сватання і яка є атрибутом молодого на весіллі. Головний убір (у вигляді хустки) молодої після обряду покривання.

Піп – священик (народна назва, здебільшого зневажлива).

Повіт – адміністративно-територіальна одиниця в складі губернії.

Покрова – християнське свято, відмічається церквами східного обряду 14 жовтня.

Постоли – м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришитої підошви, яке звичайно носили з онучами, прив'язуючи до ніг мотузками (волоками).

Прольотка – легкий чотириколісний відкритий екіпаж.

Псалтир – одна з книг Біблії (Старого Заповіту), що складається з псалмів з молитвами до єдиного Бога. Часто друкується окремою книгою та використовується для богослужбових піснопінь.

Пуд – одиниця ваги. 1 пуд = 40 фунтів = 16,3805 кг.

Пундик – рід печива або пиріжків.

Реальне училище – середній навчальний заклад у Російській імперії, у тому числі і в Україні, з семирічним курсом навчання (у тому числі 1 рік на додатковому відділі для підготовки до вступу у вищі навчальні заклади).

Репресації – див. Репресії.

Репресії – каральні заходи, покарання, вжиті державними органами.

Ризьба – малюнок, візерунок, вирізаний на якому-небудь твердому матеріалі.

Сабантуй – галаслива гулянка, вечірка.

Священик (іерей) – священнослужитель, представник білого духовенства, який має канонічне право здійснювати таїнства (крім висвячення антимінсів, освячення миро) і богослужіння.

Секонд хенд – речі, що були у використанні.

Сибірка – гостра бактерійна зоонозна інфекція, що характеризується інтоксикацією, розвитком серозно-гемморагічного запалення шкіри, лімфатичних вузлів і внутрішніх органів, що протікає в шкірній або септичній формі. Сибірка раніше була досить розповсюдженим захворюванням тварин і нерідко людей, тепер трапляється лише спорадично, переважно як професійне захворювання.

Силос – соковитий корм для худоби, що його отримують заквашуванням подрібнених кормових рослин у спеціальних спорудах (траншеях, ямах і т. ін.).

Скарлатина – гостре інфекційне захворювання людини (переважно дитячого віку), яке супроводжується високою температурою, червонуватим висипом на тілі та болем у горлі.

Склероз – захворювання, яке полягає в розростанні сполучної тканини в судинах мозку, серці і т. ін.

Слобода – 1. Частина міста, квартал, де жили люди однієї професії, національності і т. ін. 2. Велике село, селище. 3. Відокремлена частина великого села.

- Сотка – одна сота частина якої-небудь одиниці, міри (переважно гектара, трудодня і т. ін.); міра площі присадибної ділянки, дачі та ін. (10мх10м=100м²).
- Статський радник — за Табелем про ранги цивільний чин V класу.
- Суржик – елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова.
- Суріпка – однорічний бур'ян.
- Тады** – тоді.
- Такочки – так.
- Тамечки – там.
- Тамочки – там.
- Тачанка – ресорний чотириколісний візок із відкритим кузовом для парної упряжі. Такий візок із кулеметом (у кавалерії часів Громадянської війни).
- Теперечки – зараз.
- Теплушка – 1. Тимчасове опалюване приміщення для робітників на будівельних майданчиках у зимовий період. 2. Теплий хлів для худоби. 3. Опалюваний товарний вагон, пристосований для перевезення людей.
- Терикон – конусоподібний насип порожньої породи на поверхні землі біля шахти, копальні.
- Терлички – знаряддя для тіпання, тертя льону, конопель і т. ін.
- Тиф – загальна назва гострих інфекційних захворювань.
- Тіки – тільки.
- Токо – тільки.
- Торбешники – 1. Дуже бідні люди. 2. Селяни, які їздили з торбами до міста.
- Трійця – у християнській релігії — триєдиний Бог, в якому поєднуються Бог-Отець, Бог-Син і Бог-Дух Святий. Зелені свята.
- Трудодень – одиниця обліку праці в колгоспах, що умовно визначала частку кожного члена в прибутках.
- Тута – тут.
- Тутечки – тут.
- Урка (уркаган, вуркаган)** – крадій; бандит; колишній в'язень.
- Фінська війна** – радянсько-фінська війна 1939 – 1940 рр.
- Фрукта – сухі фрукти (сушка).
- Халява** – верхня трубчаста частина чобота, що прикриває литку.
- Хохол – зневажлива назва українця.
- Хурделиця – сильний вітер зі снігом; заметіль.
- Цебро** – відро.
- Цілина – 1. Ще не оброблювана, не орана земля. 2. Недавно освоєні землі. 3. Місце без доріг, неходжене, неїжджене.
- Чемайдан** – чемодан.
- Червоний хрест – міжнародний гуманітарний рух, метою діяльності якого є захист людського життя та здоров'я, попередження людських страждань та їх полегшення, незалежно від раси, релігійних та політичних поглядів.
- Чума – гостре інфекційне захворювання людини і тварин, що поширюється часто у формі епідемій.
- Чуні – 1. Мотуз'яні, солом'яні і т. ін. постолі, личаки. 2. Гумове або шкіряне взуття у вигляді калош із потовщеними бортами й підшвами.
- Шаровари** – широкі штани особливого крою, що їх заправляють у халяви. Штани такого крою, зібрані біля кісточок унизу, які є частиною національного одягу деяких народів.
- Шмон – (тут) порядок.
- Шото – щось.
- Штапель – 1. Окремий завиток у руні, який складається з пучка однаково завитої вовни. 2. Штучне волокно невеликої довжини, призначене для виготовлення пряжі; пряжа з такого волокна. 3. Тканина зі штапельної пряжі.
- Японська війна** – російсько-японська війна 1904 – 1905 рр.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ТЕКСТІВ- ТРАНСКРИПЦІЙ

- № 1. — 2008 р., січень 22. — с. Приморське Першотравневого району Донецької області. — Інтерв'ю з Петровською Варварою Григорівною, 1921 року народження, мешканкою с. Приморське Донецької області, проведене Ковшаровою Дар'єю Сергіївною (БДПУ).
- № 2. — 2008 р., лютий 2. — с. Приморське Першотравневого району Донецької області. — Інтерв'ю із Заболотським Олександром Вікторовичем, 1916 року народження, мешканцем с. Приморське Донецької області, проведене Ковшаровою Дар'єю Сергіївною (БДПУ).
- № 3. — 2008 р., січень 24. — с. Приморське Першотравневого району Донецької області. — Інтерв'ю з Кашковою Вірою Миколаївною, 1922 року народження, мешканкою с. Приморське Донецької області, проведене Ковшаровою Дар'єю Сергіївною (БДПУ).
- № 4. — 2008 р., січень 23. — с. Приморське Першотравневого району Донецької області. — Інтерв'ю з Щербак Катериною Іванівною, 1924 року народження, мешканкою с. Приморське Донецької області, проведене Ковшаровою Дар'єю Сергіївною (БДПУ).
- № 5. — 2008 р., січень 3. — с. Тополине Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Перехрест Оленою Георгіївною, 1928 року народження, мешканкою с. Тополине Донецької області, проведене Варавою Оленою Олександрівною (БДПУ).
- № 6. — 2008 р., січень 13. — с. Стародубівка Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Коваленко Надією Тимофіївною, 1933 року народження, мешканкою с. Стародубівка Донецької області, проведене Холод Анастасією Анатоліївною (БДПУ).
- № 7. — 2008 р., січень 5. — с. Стародубівка Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Литвин Аллою Олександрівною, 1933 року народження, мешканкою с. Стародубівка Донецької області, проведене Холод Анастасією Анатоліївною (БДПУ).
- № 8. — 2008 р., січень 10. — с. Стародубівка Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Юрченко Марією Дмитрівною, 1932 року народження, мешканкою с. Стародубівка Донецької області, проведене Холод Анастасією Анатоліївною (БДПУ).
- № 9. — 2008 р., січень 18. — с. Октябр Великоновосілківського району Донецької області. — Інтерв'ю з Колядою Валентиною Митрофанівною, 1930 року народження, мешканкою с. Октябр Донецької області, проведене Васеніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).
- № 10. — 2008 р., січень 15. — с. Октябр Великоновосілківського району Донецької області. — Інтерв'ю з Карлаш Марією Василівною, 1925 року народження, мешканкою с. Октябр Донецької області, проведене Васеніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).
- № 11. — 2008 р., січень 24. — с. Октябр Великоновосілківського району Донецької області. — Інтерв'ю з Давидовим Георгієм Костянтинівичем, 1928 року народження, мешканцем с. Октябр Донецької області, проведене Васеніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).
- № 12. — 2008 р., січень 28. — с. Октябр Великоновосілківського району Донецької області. — Інтерв'ю з Аврамовою Сарою Михайлівною, 1928 року народження, мешканкою с. Октябр Донецької області, проведене Васеніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).
- № 13. — 2008 р., січень 19. — с. Октябр Великоновосілківського району Донецької області. — Інтерв'ю з Першак Марією Федотівною, 1918 року народження, мешканкою с. Октябр Донецької області, проведене Васеніною Валентиною Сергіївною (БДПУ).
- № 14. — 2008 р., січень 21. — с. Стародубівка Володарського району Донецької області. — Інтерв'ю з Соломатіною Вірою Дмитрівною, 1924 року народження, мешканкою м. Павлоград Дніпропетровської області, проведене Холод Анастасією Анатоліївною (БДПУ).
- № 15. — 2008 р., січень 4. — с. Солодководне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Матвієнко Вірою Петрівною, 1925 року народження, мешканкою с. Солодководне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).
- № 16. — 2008 р., січень 25. — с. Солодководне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Самійленко Катериною Петрівною, 1928 року народження, мешканкою с. Солодководне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).
- № 17. — 2008 р., січень 22. — с. Кобильне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Божко Галиною Матвіївною, 1921 року народження, мешканкою с. Кобильне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).
- № 18. — 2008 р., січень 23. — с. Кобильне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Галенко Ольгою Микитівною, 1928 року народження, мешканкою с. Кобильне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).

- № 19. — 2008 р., січень 24. — с. Кобильне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Олійник Лідією Іванівною, 1930 року народження, мешканкою с. Кобильне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).
- № 20. — 2008 р., січень 22. — с. Кобильне Розівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Плотником Василем Дмитровичем, 1927 року народження, мешканцем с. Кобильне Запорізької області, проведене Олійник Юлією Василівною (БДПУ).
- № 21. — 2008 р., лютий 10. — с. Миколаївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Рудневою Гізеллю Іванівною, 1933 року народження, мешканкою с. Миколаївка Запорізької області, проведене Сморигою Сергієм Олександровичем (БДПУ).
- № 22. — 2008 р., січень 15. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Єременко Катериною Денисівною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Ромасько Єлизаветою Юріївною (БДПУ).
- № 23. — 2008 р., січень 26. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Опокою Валентиною Миколаївною, 1925 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Ромасько Єлизаветою Юріївною (БДПУ).
- № 24. — 2008 р., січня 20. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Пшеничною Валентиною Георгіївною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Ромасько Єлизаветою Юріївною (БДПУ).
- № 25. — 2008 р., січень 21. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Щербиною Галиною Опанасівною, 1921 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сопотницькою Ганною Юріївною (БДПУ).
- № 26. — 2008 р., січень 22. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Мітевою Валентиною Лазарівною, 1928 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сопотницькою Ганною Юріївною (БДПУ).
- № 27. — 2008 р., січень 22. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Сопотницьким Дмитром Георгійовичем, 1918 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сопотницькою Ганною Юріївною (БДПУ).
- № 28. — 2008 р., січень 19. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Барановою Галиною Іванівною, 1924 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Хімченком Олександром Сергійовичем (БДПУ).
- № 29. — 2008 р., січень 15. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Коваль Тетяною Павлівною, 1915 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).
- № 30. — 2008 р., січень 22. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Дмитрик Софією Іванівною, 1926 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).
- № 31. — 2008 р., січень 24. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Кобилешною Ольгою Михайлівною, 1921 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).
- № 32. — 2008 р., січень 27. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Щербиною Мариною Миколаївною, 1916 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).
- № 33. — 2008 р., січень 28. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Корневим Сергієм Олексійовичем, 1926 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Карімовою Катериною Володимирівною (БДПУ).
- № 34. — 2008 р., січень 7. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Юрко Олександром Васильовичем, 1916 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Іванюхою Станіславом Олександровичем (БДПУ).
- № 35. — 2007 р., серпень 23. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Драєм Петром Андрійовичем, 1914 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Гнибідю Євгеном Володимировичем (БДПУ).
- № 36. — 2007 р., серпень 25. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Мазенко Надією Романівною, 1915 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Гнибідю Євгеном Володимировичем (БДПУ).
- № 37. — 2007 р., липень 28. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю із Завадько Клавдією Антонівною, 1926 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Гнибідю Євгеном Володимировичем (БДПУ).
- № 38. — 2007 р., липень 15. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Шелудченко Лінарією Іванівною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Тадиушук Олександром Вікторівною (БДПУ).

- № 39. — 2007 р., листопад, 8. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Чухвановою Юлією Пилипівною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Тадиушук Олександром Вікторівною (БДПУ).
- № 40. — 2008 р., січень 8. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Милай Марією Трифонівною, 1931 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Трухановою Іриною Володимирівною (БДПУ).
- № 41. — 2008 р., січень 13. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Тахтаджієвою Ганною Дмитрівною, 1923 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Трухановою Іриною Володимирівною (БДПУ).
- № 42. — 2008 р., січень 11. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Козирєвим Іваном Михайловичем, 1915 року народження, мешканцем м. Бердянськ Запорізької області, проведене Трухановою Іриною Володимирівною (БДПУ).
- № 43. — 2008 р., березень 7. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Бурлаковою Степанидою Федорівною, 1914 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).
- № 44. — 2008 р., січень 31. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Вертепорох Вірою Миколаївною, 1930 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).
- № 45. — 2008 р., січень 24. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю зі Штокаловою Раїсою Іванівною, 1930 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).
- № 46. — 2008 р., січень 30. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Михайловою Вірою Григорівною, 1927 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).
- № 47. — 2008 р., квітень 7. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Сидоренко Варварою Михайлівною, 1931 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сидоренком Артемом Ігоровичем (БДПУ).
- № 48. — 2008 р., квітень 9. — м. Бердянськ Запорізької області. — Інтерв'ю з Сук Ольгою Олександрівною, 1931 року народження, мешканкою м. Бердянськ Запорізької області, проведене Сидоренком Артемом Ігоровичем (БДПУ).
- № 49. — 2008 р., лютий 3. — с. Роза Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю зі Скулінець Оленою Іванівною, 1929 року народження, мешканкою с. Роза Запорізької області, проведене Міненко Євгенією Миколаївною (БДПУ).
- № 50. — 2008 р., січень 3. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Марченко Софією Федорівною, 1932 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).
- № 51. — 2008 р., січень 5. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Гальченко Поліною Василівною, 1925 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).
- № 52. — 2008 р., січень 12. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Онищенко Марфою Савівною, 1922 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).
- № 53. — 2008 р., січень 24. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Хайло Марією Андріївною, 1929 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).
- № 54. — 2008 р., січень 30. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Пінчуком Павлом Федоровичем, 1929 року народження, мешканцем с. Берестове Запорізької області, проведене Бобро Оксаною Миколаївною (БДПУ).
- № 55. — 2008 р., січень 20. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Безуглою Софією Іванівною, 1917 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Суницьким Сергієм Сергійовичем (БДПУ).
- № 56. — 2008 р., січень 17. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Марченко Марією Василівною, 1914 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Суницьким Сергієм Сергійовичем (БДПУ).
- № 57. — 2008 р., січень 16. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тимошенко Прасковією Іванівною, 1928 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Суницьким Сергієм Сергійовичем (БДПУ).
- № 58. — 2008 р., січень 18. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чмирем Миколою Йосиповичем, 1925 року народження, мешканцем с. Берестове Запорізької області, проведене Суницьким Сергієм Сергійовичем (БДПУ).

- № 59. — 2007 р., липень 27. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Орищенко Марією Савівною, 1922 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Ручкою Артемом Олександровичем (БДПУ).
- № 60. — 2007 р., серпень 25. — с. Берестове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Маленко Зоєю Макарівною, 1917 року народження, мешканкою с. Берестове Запорізької області, проведене Ручкою Артемом Олександровичем (БДПУ).
- № 61. — 2008 р., січень 9. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бондаренко Ганною Нікітічною, 1928 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).
- № 62. — 2008 р., січень 12. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бончевою Катериною Іванівною, 1922 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).
- № 63. — 2008 р., січень 16. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Георгіною Соломією Юхимівною, 1925 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).
- № 64. — 2008 р., січень 9. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кіровою Євдокією Петрівною, 1918 року народження, Малярчук Ольгою Іванівною, 1925 року народження, Бонжуковою Ганною Андріївною, 1929 року народження, мешканками с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).
- № 65. — 2008 р., січень 16. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кюрчевим Дмитром Івановичем, 1922 року народження, мешканцем с. Андрівка Запорізької області, проведене Бонжуковою Юлією Євгенівною (БДПУ).
- № 66. — 2008 р., січень 19. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Вірьовкіною Ганною Миколаївною, 1925 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Назаровим Петром Олександровичем (БДПУ).
- № 67. — 2008 р., січень 12. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кірковою Поліною Дмитрівною, 1913 року народження, мешканкою с. Андрівка Запорізької області, проведене Назаровим Петром Олександровичем (БДПУ).
- № 68. — 2008 р., січень 6. — с. Андрівка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Маджаровим Дем'яном Христофоровичем, 1915 року народження, мешканцем с. Андрівка Запорізької області, проведене Назаровим Петром Олександровичем (БДПУ).
- № 69. — 2008 р., січень 28. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Адамовою Євдокією Петрівною, 1926 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Пелівановою Катериною Вікторівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)
- № 70. — 2008 р., січень 28. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кириловою Іриною Іванівною, 1908 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Пелівановою Катериною Вікторівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)
- № 71. — 2008 р., січень 28. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тельчаровою Валентиною Семенівною, 1932 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Пелівановою Катериною Вікторівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)
- № 72. — 2008 р., січень 18. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чердаклієвою Лукерією Михайлівною, 1925 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Пелівановою Катериною Вікторівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)
- № 73. — 2008 р., січень 29. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тельчаровою Марією Дмитрівною, 1933 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)
- № 74. — 2008 р., січень 17. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Венцевою Євдокією Іванівною, 1925 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ).
- № 75. — 2008 р., січень 29. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чердаклієвим Георгієм Степановичем, 1928 року народження, і Чердаклієвою Катериною Іванівною, 1931 року народження, мешканцями с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ). (Переклад з болгарської)
- № 76. — 2008 р., січень 29. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тільки Ганною Костянтинівною, 1918 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ).
- № 77. — 2008 р., січень 30. — с. Трояни Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Соповою Ольгою Степанівною, 1933 року народження, мешканкою с. Трояни Запорізької області, проведене Стороженко Тетяною Володимирівною (БДПУ).

- № 78. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Дахно Ольгою Андріївною, 1931 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).
- № 79. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Різник Любов'ю Макарівною, 1927 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).
- № 80. — 2008 р., січень 7. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Дахно Катериною Андріївною, 1926 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 81. — 2008 р., січень 10. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Калюжною Галиною Лаврентіївною, 1930 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 82. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Костенко (Пучкою) Ніною Карпівною, 1926 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 83. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Ніколаєнко Ніною Тимофіївною, 1931 року народження, мешканкою с. Андріївка Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 84. — 2008, квітень 20. — с. Шевченкове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Кубрак Валентиною Іванівною, мешканкою с. Шевченкове Запорізької області, проведене Загребельною Аллою Борисівною (БДПУ).
- № 85. — 2008, січень 29. — с. Шевченкове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Саранською Раїсою Іванівною, 1932 року народження, мешканкою с. Шевченкове Запорізької області, проведене Загребельною Аллою Борисівною (БДПУ).
- № 86. — 2008, січень 26. — с. Шевченкове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Жейновим Пилипом Васильовичем, 1925 року народження, мешканцем с. Шевченкове Запорізької області, проведене Загребельною Аллою Борисівною (БДПУ).
- № 87. — 2008, лютий 3. — с. Шевченкове Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю із Загребельною Раїсою Михайлівною, 1933 року народження, мешканкою с. Шевченкове Запорізької області, проведене Загребельною Аллою Борисівною (БДПУ).
- № 88. — 2007 р., грудень 30. — с. Мар'янівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Омельченко Ганною Полієктівною, 1930 року народження, мешканкою с. Мар'янівка Запорізької області, проведене Зброєю Оксаною Сергіївною (БДПУ).
- № 89. — 2008 р., січень 3. — с. Мар'янівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Хаченко Марфою Михайлівною, 1918 року народження, мешканкою с. Мар'янівка Запорізької області, проведене Зброєю Оксаною Сергіївною (БДПУ).
- № 90. — 2008 р., січень 4. — с. Мар'янівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Шуптою Василем Петровичем, 1927 року народження, мешканцем с. Мар'янівка Запорізької області, проведене Зброєю Оксаною Сергіївною (БДПУ).
- № 91. — 2008 р., січень 6. — с. Мар'янівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бурою Ніною Олексіївною, 1929 року народження, мешканкою с. Мар'янівка Запорізької області, проведене Зброєю Оксаною Сергіївною (БДПУ).
- № 92. — 2008 р., січень 25. — с. Новоукраїнка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Костенко Галиною Василівною, 1932 року народження, мешканкою с. Новоукраїнка Запорізької області, проведене Шовковою Стеллою Юріївною (БДПУ).
- № 93. — 2008 р., січень 25. — с. Новоукраїнка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Костенко Марією Прокопівною, 1927 року народження, мешканкою с. Новоукраїнка Запорізької області, проведене Шовковою Стеллою Юріївною (БДПУ).
- № 94. — 2008 р., січень 20. — с. Гоголівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чернявською Лідією Марківною, 1931 року народження, мешканкою с. Гоголівка Запорізької області, проведене Шовковою Стеллою Юріївною (БДПУ).
- № 95. — 2008 р., січень 19. — с. Гоголівка Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Костенком Іваном Григоровичем, 1931 року народження, мешканцем с. Гоголівка Запорізької області, проведене Шовковою Стеллою Юріївною (БДПУ).
- № 96. — 2008 р., січень 10. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Брізіцьким Іваном Трохимовичем, 1918 року народження, мешканцем смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Карташовою Валентиною Петрівною (БДПУ).
- № 97. — 2008 р., січень 13. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Горбачовою Вірою Сергіївною, 1922 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Карташовою Валентиною Петрівною (БДПУ).

- № 98. — 2008 р., січень 10. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Нечитайлом Іваном Юхимовичем, 1929 року народження, мешканцем смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Карташовою Валентиною Петрівною (БДПУ).
- № 99. — 2008 р., січень 10. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Писаренко Євдокією Карпівною, 1920 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Карташовою Валентиною Петрівною (БДПУ).
- № 100. — 2008 р., січень 28. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Недобугою Варварою Яківною, 1925 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Москаленко Оксаною Юріївною (БДПУ).
- № 101. — 2008 р., січень 23. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Баліцькою Ганною Федорівною, 1914 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Москаленко Оксаною Юріївною (БДПУ).
- № 102. — 2008 р., січень 18. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Шевченко Ганною Никифорівною, 1923 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Москаленко Оксаною Юріївною (БДПУ).
- № 103. — 2008 р., січень 3. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бордюг Катериною Степанівною, 1929 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Пінчук Юлією Станіславівною (БДПУ).
- № 104. — 2008 р., січень 5. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Півнем Василем Григоровичем, 1915 року народження, мешканцем смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Пінчук Юлією Станіславівною (БДПУ).
- № 105. — 2008 р., січень 4. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Яська Ганною Федорівною, 1929 року народження, мешканкою смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Пінчук Юлією Станіславівною (БДПУ).
- № 106. — 2008 р., лютий 10. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Камишовим Степаном Михайловичем, 1928 року народження, мешканцем смт. Куйбишеве Запорізької області, проведене Пінчук Юлією Станіславівною (БДПУ).
- № 107. — 2007 р., липень 24. — с. Смирнове Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Овчаровою Ольгою Дмитрівною, 1929 року народження, мешканкою с. Смирнове Запорізької області, проведене Пилипенком Віктором Анатолійовичем (БДПУ).
- № 108. — 2008 р., січень 16. — смт. Куйбишеве Куйбишевського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Крючковою Марією Федорівною, 1925 року народження, мешканкою с. Гусарка Куйбишевського району Запорізької області, проведене Москаленко Оксаною Юріївною (БДПУ).
- № 109. — 2008 р., січень 19. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Дубовиком Василем Федоровичем, 1927 року народження, мешканцем с. Партизани Запорізької області, проведене Хімченком Олександром Сергійовичем (БДПУ).
- № 110. — 2008 р., січень 20. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Дубовик Надією Семенівною, 1929 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Хімченком Олександром Сергійовичем (БДПУ).
- № 111. — 2008, січень 5. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Гончаренко Тетяною Петрівною, 1930 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).
- № 112. — 2008, січень 17. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю із Загорошенко Катериною Василівною, 1932 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).
- № 113. — 2008, січень 2. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Руденко Марією Кузьмівною, 1930 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).
- № 114. — 2008, січень 18. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Сакуном Віктором Кузьмичем, 1929 року народження, мешканцем с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).
- № 115. — 2008, січень 20. — с. Партизани Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Тіняєвою Параскою Петрівною, 1924 року народження, мешканкою с. Партизани Запорізької області, проведене Гурбич Мариною Сергіївною (БДПУ).
- № 116. — 2008 р., січень 2. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Бондаренко (Педан) Катериною Миколаївною, 1930 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).
- № 117. — 2008 р., січень 5. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Косован Лідією Павлівною, 1932 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).

- № 118. — 2008 р., січень 2. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Педаном Андрієм Кириловичем, 1929 року народження, мешканцем с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Русланою Олександрівною (БДПУ).
- № 119. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Канівцем Іваном Васильовичем, 1926 року народження, мешканцем с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 120. — 2008 р., січень 4. — с. Андріївка Бердянського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Канівцем (Кирпичовою) Ніною Василівною, 1928 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області, проведене Бондаренко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 121. — 2007 р., грудень 28. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Білаш Ніною Микитівною, 1931 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юн Світлою Володимирівною (БДПУ).
- № 122. — 2008 р., січень 4. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю зі Злиденним Андрієм Максимовичем, 1927 року народження, мешканцем с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юн Світлою Володимирівною (БДПУ).
- № 123. — 2008 р., січень 3. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Лисенко Раїсою Іллівною, 1931 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юн Світлою Володимирівною (БДПУ).
- № 124. — 2008 р., січень 5. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Мирошниченко Галиною Федорівною, 1927 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юн Світлою Володимирівною (БДПУ).
- № 125. — 2008 р., січень 7. — с. Єлисеївка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю зі Скуйбедою Дар'сю Іванівною, 1929 року народження, мешканкою с. Єлисеївка Запорізької області, проведене В'юн Світлою Володимирівною (БДПУ).
- № 126. — 2008 р., січень 12. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Безуглою Марією Василівною, 1931 року народження, мешканкою с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світлою Вікторівною (БДПУ).
- № 127. — 2008 р., січень 20. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Буцановим Іваном Степановичем, 1929 року народження, мешканцем с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світлою Вікторівною (БДПУ).
- № 128. — 2008 р., січень 20. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Буцановою Надією Василівною, 1929 року народження, мешканкою с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світлою Вікторівною (БДПУ).
- № 129. — 2008 р., січень 19. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Новаковою Надією Миколаївною, 1929 року народження, мешканкою с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світлою Вікторівною (БДПУ).
- № 130. — 2008 р., січень 23. — с. Гюнівка Приморського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Ончевим Михайлом Миколайовичем, 1931 року народження, мешканцем с. Гюнівка Запорізької області, проведене Морозовою Світлою Вікторівною (БДПУ).
- № 131. — 2008, січень 21. — с. Обіточне Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Перепелицею Миколою Петровичем, 1925 року народження, мешканцем с. Обіточне Запорізької області, проведене Жолоб Наталією Миколаївною (БДПУ).
- № 132. — 2008, січень 18. — с. Верхній Токмак Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Гусак Марією Маркіянівною, 1921 року народження, мешканкою с. Верхній Токмак Запорізької області, проведене Жолоб Наталією Миколаївною (БДПУ).
- № 133. — 2008, січень 20. — с. Верхній Токмак Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Коротичем Прокопом Григоровичем, 1925 року народження, мешканцем с. Верхній Токмак Запорізької області, проведене Жолоб Наталією Миколаївною (БДПУ).
- № 134. — 2008 р., січень 30. — с. Панфілівка Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Примак (Шелучко) Марією Василівною, 1928 року народження, мешканкою с. Панфілівка Запорізької області, проведене Гапоненко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 135. — 2008, січень 24. — с. Панфілівка Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Александровою Анною Костянтинівною, 1927 року народження, мешканкою с. Панфілівка Запорізької області, проведене Гапоненко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 136. — 2008, лютий 16. — с. Панфілівка Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Івановою Марією Іванівною, 1925 року народження, мешканкою с. Панфілівка Запорізької області, проведене Гапоненко Яною Олександрівною (БДПУ).
- № 137. — 2008, січень 27. — с. Панфілівка Чернігівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Коряковою Катериною Іванівною, 1931 року народження, мешканкою с. Панфілівка Запорізької області, проведене Гапоненко Яною Олександрівною (БДПУ).

- № 138. — 2007 р., вересень 25. — с. Чубарівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Татьковою Світланою Андріївною, 1931 року народження, мешканкою с. Чубарівка Запорізької області, проведене Шеховцовим Романом Сергійовичем (БДПУ).
- № 139. — 2008 р., січень 18. — с. Улянівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю зі Скрипкою Петром Михайловичем, 1923 року народження, мешканцем с. Улянівка Запорізької області, проведене Солохою Павлом Павловичем (БДПУ).
- № 140. — 2008 р., січень 23. — с. Семенівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Сімаковою Альвіною Миколаївною, 1932 року народження, мешканкою с. Семенівка Запорізької області, проведене Якименко Анастасією Олексіївною (БДПУ).
- № 141. — 2008 р., січень 20. — с. Семенівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Іващенко Лідією Іванівною, 1932 року народження, мешканкою с. Семенівка Запорізької області, проведене Якименко Анастасією Олексіївною (БДПУ).
- № 142. — 2008 р., січень 22. — с. Семенівка Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Якименком Іваном Макаровичем, 1932 року народження, мешканцем с. Семенівка Запорізької області, проведене Якименко Анастасією Олексіївною (БДПУ).
- № 143. — 2008 р., січень 12. — м. Пологи Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Сивирин Одаркою Романівною, 1911 року народження, мешканкою м. Пологи Запорізької області, проведене Солохою Павлом Павловичем (БДПУ).
- № 144. — 2008 р., січень 15. — м. Пологи Пологівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Донець Марією Онефанівною, 1913 року народження, мешканкою м. Пологи Запорізької області, проведене Солохою Павлом Павловичем (БДПУ).
- № 145. — 2008 р., січень 5. — с. Марфополь Гуляйпільського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Мартиненко Валентиною Іллівною, 1933 року народження, мешканкою с. Марфополь Запорізької області, проведене Саутою Юлією Володимирівною (БДПУ).
- № 146. — 2008 р., січень 4. — с. Марфополь Гуляйпільського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Шийкою Євдокією Іванівною, 1933 року народження, мешканкою с. Марфополь Запорізької області, проведене Саутою Юлією Володимирівною (БДПУ).
- № 147. — 2008 р., лютий 24. — с. Воздвижівка Гуляйпільського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Різніченко Анастасією Пантелеймонівною, 1917 року народження, мешканкою с. Воздвижівка Запорізької області, проведене Омесем Євгеном Олександровичем (БДПУ).
- № 148. — 2007 р., вересень 23. — с. Мала Токмачка Оріхівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Орловською Валентиною Миколаївною, 1925 року народження, мешканкою с. Лиман Запорізької області, проведене Настасом Максимом Васильовичем (БДПУ).
- № 149. — 2007 р., серпень 8 – 10. — с. Мала Токмачка Оріхівського району Запорізької області. — Інтерв'ю з Панасенко Валентиною Яківною, 1933 року народження, мешканкою с. Мала Токмачка Запорізької області, проведене Настасом Максимом Васильовичем (БДПУ).
- № 150. — 2008 р., лютий 5. — с. Скелювате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чернявською Марією Іллівною, 1927 року народження, мешканкою с. Скелювате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).
- № 151. — 2008 р., лютий 5. — с. Скелювате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Чудновською Тетяною Федорівною, 1914 року народження, мешканкою с. Скелювате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).
- № 152. — 2008 р., лютий 5. — с. Скелювате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Коцур Ганною Мосіївною, 1925 року народження, мешканкою с. Скелювате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).
- № 153. — 2008 р., лютий 4. — с. Очеретувате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Драчук Ганною Матвійвною, 1924 року народження, мешканкою с. Очеретувате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).
- № 154. — 2008 р., лютий 6. — с. Очеретувате Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Шевченко Олександрою Андріївною, 1915 року народження, мешканкою с. Очеретувате Запорізької області, проведене Чернявською Наталією Володимирівною (БДПУ).
- № 155. — 2008 р., січень 4. — м. Токмак Запорізької області. — Інтерв'ю з Лукаш Лідією Гордіївною, 1931 року народження, мешканкою м. Токмак Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юріївною (БДПУ).
- № 156. — 2008 р., лютий 4. — с. Жовтневе Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Уманським Іваном Івановичем, 1926 року народження, мешканцем с. Жовтневе Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юріївною (БДПУ).
- № 157. — 2008 р., січень 28. — с. Жовтневе Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю із Зінченко Надією Іванівною, 1925 року народження, мешканкою с. Жовтневе Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юріївною (БДПУ).

№ 158. — 2008 р., січень 21. — с. Жовтневе Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Юдінковою Тамарою Андріївною, 1926 року народження, мешканкою с. Жовтневе Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юріівною (БДПУ).

№ 159. — 2008 р., січень 15. — с. Жовтневе Токмацького району Запорізької області. — Інтерв'ю з Губієм Олександром Олександровичем, 1925 року народження, мешканцем с. Жовтневе Запорізької області, проведене Зубенко Тетяною Юріівною (БДПУ).

№ 160. — 2008 р., січень 14. — м. Василівка Запорізької області. — Інтерв'ю з Кабаченко Лідією Іллівною, 1918 року народження, мешканкою м. Василівка Запорізької області, проведене Іванюхою Станіславом Олександровичем (БДПУ).

№ 161. — 2008 р., січень 21. — м. Василівка Запорізької області. — Інтерв'ю з Кондратьєвою Раїсою Іванівною, 1933 року народження, мешканкою м. Василівка Запорізької області, проведене Іванюхою Станіславом Олександровичем (БДПУ).

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКА	3
ДЖЕРЕЛА	15
НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ	
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	371
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	382
ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК	388
СПИСОК ТЕРМІНІВ, ДІАЛЕКТИЗМІВ І РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ	402
ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ТЕКСТІВ-ТРАНСКРИПЦІЙ	406

Наукове видання

**СЕЛЯНИ І МІСТО:
ФЕНОМЕН СПРИЙНЯТТЯ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У
СЕЛЯНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ
(матеріали історико-археографічних експедицій Північним
Приазов'ям)**

Упорядник: **Вікторія Миколаївна Константинова**

Комп'ютерна верстка та макетування: **В.М. Константинова**
Художнє оформлення: **А.А. Голик**
Коректор: **А.С. Денисова**

Підписано до друку 15.06.2012. Формат 60x84/8
Папір офсетний
Ум. друк. арк. 48,1
Наклад 300 прим.

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського
НАН України
01601, м. Київ, вул. Володимирська, 54, тел. (044) 239-65-89

Надруковано з готового оригінал-макету:
ПП «АА Тандем»
Адреса: 69006, м. Запоріжжя, а/с 4602, тел. (061)222-70-10
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців: Серія ДК № 2899